BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III
RACCOLTA
VILLAROSA
C
3 5 7(1
NAPOLI

Racc. Vill
C. 357 (8)

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

605718

IO. GOTTLIEB
HEINECCII,

POTENT. PRVSSORVM REGIS
A Conſil. Sanctior., Iur. ac Philoſoph. in ill. Frideric. Profeſſoris publ. ord.

OPERVM

AD

VNIVERSAM IVRIS PRVDENTIAM,
PHILOSOPHIAM ET LITTERAS HVMANIORES
Pertinentium,

TOMVS SETTIMVS,

IN QVO

I. PRAEFATIONES
ALIENIS LIBRIS PRAEMISSAE,
II. OPVSCVLA MINORA
VARII ARGVMENTI
ET
III. PRAELECTIONES ACADEMICAE
IN
SAM. PVFENDORFFII
DE OFFICIO HOMINIS, ET CIVIS LIBROS II.

***

NEAPOLI MDCCLXXIII.
IMPENSIS DONATI CAMPI.

SVPERIORVM FACVLTATE AC PRIVILEGIO.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

61 5200

Digitized by Google

IO. GOT. HEINECCII IC.

OPVSCVLORVM VARIORVM
SYLLOGE III.
In Qua
PRAEFATIONES
ALIORVM LIBRIS PRAEMISSAE.

I.
DE THOMASII DELINEATIONE HISTORIAE IVRIS.

Quum aeſtiuo hoc ſemeſtri hiſtoriam iuris publicis praelectionibus illuſtrare conſtituiſſem non concinnior mihi, quem ducem ea in re ſequerer occurrit libellus, quam THOMASII noſtri *Delineatio hiſtoriae iuris* quatuordecim abhinc annis cum *Antitriboniano* FRANC. HOTOMANI edita a GEORG. BEYERO. Enimuero auſpicatus hunc laborem ſtatim animaduerti, elegantem illam, quam auditoribus meis commendaueram, delineationem in paucorum eſſe manibus, et vix tantam hic reperiri exemplarium copiam, vt audientium vſibus ſuffectura videretur.

Hoc vbi reſciuit auctor, facile, quae eſt inſignis eius in me beneuolentia, permiſit, vt libellum, a quamplurimis deſideratum, typographo cuidam recudendum darem. Et ita quidem factum eſt, vt nouam iam, noſtriſque typis exſcriptam videas hanc delineationem hiſtoriae iuris pulcherrimam, ſed ſolam tamen, et ab Hotomani Antitribonianо ſeiunctam. Laudauit nuper hoc opuſculum Bvrg. Gotthelff Strvvivs in *prolegom. Hiſtor. iur.* §. 26. *pag.* 48. illudque breue quidem, at iuſtum vocauit vtriuſque iuris compendium. Sed dum ſtatim addidit, non ſatis eſſe adcuratum: ego quidem, quae eius ſit ſententia, ſcio cum ignariſſimis. Si enim ea hiſtoria parum adcurata illi videtur, in qua multa perperam et contra monimentorum fidem poſita ſunt: quo pacto hoc compendium *iuſtum* vocare potuit? aut cur non errorem aliquem in tam diffuſo opere ſuo notauit? Sin vero ideo minus adcuratus ipſi eſt libellus, quod breuis eſt, nec tanto allegationum adparatu onuſtus incedit: meminiſſe debuit laudatiſſimus auctor, delineationem ſcripſiſſe Thomaſium, cui non conueniunt tot notarum atque allegationum laciniae. Si cui tamen hic libellus ſitim mouerit, vt doctrinas breuiter hic ſignatas diſtinctius fuſiuſque explicatas videre geſtiat: ei reliqua auctoris eruditiſſimi opera abunde ſatis facient. Primos paragraphos 41. egregie illuſtrant libri duo *de naeuis iuris prudentiae anteiuſtinianeae*, ad quos nos ipſe doctiſſimus auctor remittit. Quae de naeuis ipſius iuris Iuſtinianei obſeruantur a §. 42. ad §. 68. ea conferenda ſunt cum *praefatione*, illis libris *de naeuis iuris prudentiae anteiuſtinianeae* praemiſſa. Hiſtoriam iuris Germanici antiquam, quae §. 69. *ſequ.* exponitur, non parum illuſtrabit Diſſert. *de morum cum iure ſcripto contentione*: quemadmodum et ea, quae §. 99. de iure canonico obſeruantur, luculentius expoſita ſunt cum in *Cautelis iuris eccleſiaſtici*, tum in *notis* egregiis *ad Lancellotum*. De iuris Saxonici et Sueuici antiquitate nonnulla obſeruata ſunt in delineatione hac §. 111. ſed iis iungenda *Capita ſelecta iuris feudalis Germanici* §. 45. *ſequ.* Ad illuſtrandam hiſtoriam iuris Lubecenſis, de qua §. 107. facient *notae ad* Conradi Sinceri *Diſſertat. epiſtolic. pag.* 22. *ſequ.* in quibus etiam *pag.* 48. multa reperies, quibus hiſtoriae de controuerſia doctorum iuris et ſcabinorum, quae §. 123. *ſequ.* huius delineationis exponitur, lux adfundi poſſit egregia. Addendae tamen ſimul ſunt *notae ad* Melchioris ab Oſſen *Teſtamentum*, et *Annales* iſti libro ſubiuncti, in quibus haec vineta egregie caeduntur. Denique quae ſub finem delineationis de vſu hodierno iuris Romani, formandoque rite ſtatu controuerſiae mouentur, ea omnia auctor ſingulari diſſertatione vberius propoſuit a. 1715. Haec ſunt, beneuole lector, quae monere viſum eſt. Tu fruere his, et vale. *Halae Magdeburg.* 1718.

II.

II.

DE VTILITATE STVDII ANTIQVITATVM IN IVRIS PRVDENTIA.

PRaeclare illi mihi mereri videntur de vniuerſa iuris prudentia, qui legibus noſtris ex antiquitatibus foenerantur lucem, earumque genuinum ſenſum ex ipſo rei Romanae ſtatu ita eruunt, vt lectores ſuos nihil, quod ad eam rem pertinet, ignorare patiantur. Quamuis enim hanc obſcuram, quam vocant, diligentiam rideant homines barbari, ſoli gloſſatorum ſapientiae innutriti, et id per omnem vitam agentes, vt aliquando vultures togati haud poſtremi audiant: ab eorum tamen ſtolida opinione ſemper ego ſententiam meam ſeiunxi, et ſeiungam, quoad vixero, longiſſime. Iureconſulti eſt, leges adplicare factis obuenientibus, et eas quidem leges, quas forum noſtrum recepit. Quum vero non vniuerſum ius Romanum receperit Germania, ſed illas tantum leges, quae rei publicae noſtrae formae ac conditioni concinnae videantur: facile vnus quiſque animaduertit, quas receperimus leges, quaeque in foro noſtro vigeant, non niſi eum intelligere poſſe, qui, quibus rationibus adducti Romani haec ſanxerint, adcurate compertum habeat. Quod ſi enim lex quaedam ita comparata ſit, vt Germanorum rei publicae non magis, quam puero Herculis cothurni, quadret: certiſſimum eſt, eam in Germanicis foris exſulare, et numquam recipi poſſe ſine inſigni imprudentia. Atqui rationes cauſſaſque legum non ex gloſſatorum et pragmaticorum lacunis, (quid enim illi tenebriones viderint?) ſed ex ipſis interioris antiquitatibus fontibus haurimus. Quare quum iſti homines miſeram atque obſcuram noſtram diligentiam iure ſibi videantur ridere: licebit et nobis iure noſtro vti, et ridere Herculeos pragmaticorum labores, qui, vbi de vſu vel non vſu legis incidit quaeſtio, mille *deciſionum* volumina, totidemque *conſiliorum*, *definitionum*, *obſeruationum practicarum*, *practicarum practicatarum*, et *relationum* grandioris ſtaturae libros euoluunt, vel incertiores inde redituri, quam dudum fuerant, vel ipſo Croeſo ſe exiſtimaturi beatiores, ſi caſum, (vt elegantiſſime loqui ſolent,) in terminis terminantibus inueniſſe ſibi videantur. Ad has lapicidinas et latomias illos, prout merentur, condemnauit adcuratioris antiquitatis atque interioris iuris prudentiae ignoratio. Quodſi enim leges, earumque cauſſas et rationes recte intelligerent: magni profecto iſtius laboris maximum facerent compendium. Viderunt hoc olim CVIACII, HOTOMANI, BVDAEI, PITHOEI, RAEVARDI, (at quanta nomina,) et noſtro aevo Iureconſulti praeſtantiſſimi idem litterarum praeſidium magnopere inculcant. Sed quemad-

madmodum ſemper pauciores, qui ſapiunt, reperiuntur: ita ſurdis cecinerunt canuntque fabulam. Quin eo res rediit, vt quo magis quiſque genuinae iuris prudentiae ignarus, quoque verſatior eſt in inſulſiſſimis pragmaticorum libellis, eo altiore ſupercilio deſpiciat viros iureconſultiſſimos, et nonnumquam doleat eorum vicem, quos putat aliquando magnum in iuris prudentia nomen conſequi potuiſſe, ſi ſuo exemplo has theoreticas nugas, (tanti iis eſt ſolidior litteratura,) parcius attigiſſent. Liceat mihi iam hos homines ſuauiter ridere, qui eos in tenebris verſari, et ad cauſſas agendas, id eſt, ad auream illam homines aere emungendi praxin ineptiſſimos putant, quibus genuinam *διωρίας* cordi eſſe intelligunt. Hi ſane boni viri ipſi CVIACIO, ſi reuiuiſceret, ſtatus mouerent controuerſiam, eique ſi ad forenſe adſpirare regnum, auctores eſſent, vt primo poculum Lethaeum exhauriret, quo eum omnium nugarum theoreticarum caperet obliuio: deinde eum aliquot practicas practicatas deuorare, et formulas clauſulaſque libellandi, (ſit venia malae pragmaticorum grammaticae,) excipiendi, replicandi, duplicandi, leuterandi, ſupplicandi, adpellandi, teſtes producendi et reproducendi, ſaluandi, excipiendi, addo et calumniandi, confundendique omnia ediſcere iuberent. Vix enim tantae ſapientiae capax eſſe exiſtimant humanum ingenium, vt quis in foro poſſit operae pretium facere, qui per omnem vitam barbariei non adſueuerit. O miſeros homines, qui omnem in eo iuris prudentiam poſitam eſſe credunt, vt quis praeter vmbratilem illam formularum ſcientiam, et vulgaris iuris prudentiae confuſiſſimae praecepta nihil didicerit! O iniquos rerum aeſtimatores, qui tam ſolliciti ſunt de finibus humani ingenii regundis, vt eos male in foro verſari opinentur, qui in theoria paullo diutius inutilem, vti ipſis videtur, operam collocarint. Quaſi vero tam ſubtilis ac abſtruſa ſit illa pragmaticorum ſapientia, vt nemo admitti poſſit ad horribile iſtud ſecretum, niſi per omnem vitam barbarie probe ſit initiatus, eiuſque inſignis ſtupiditatis plura ediderit documenta. MARCVS TVLLIVS CICERO, maximum illud, quod vſquam enituit, ingenium, ſuccenſens pragmaticorum ſuperbiae, alicubi (*) minatur, *ſe, ſi ſibi, homini occupato, ſtomachum mouerint tabulae, triduo iureconſultum profeſſurum*. Eadem ſponſione, vt opinor, cum illa rabularum cohorte contendent ſolidiores iuris periti, ſe, licet numquam in foro ſuperint ilia, breui profeſſuros eſſe pragmaticos, ſi ſibi ſua ſtultitia placere pergant. Laudandum eſt praxeos ſtudium, et commendandum adoleſcentibus, ad maiora natis, nec arbitror me tam eſſe in eo hoſpitem, vt de re ignota iudicare videar. Sed praxi ſine adcurata theoriae atque antiquitatum notitia inhiare, ad eamque aliis praeire viam, idem mihi videtur, ac dare operam, vt iuris prudentia pereat. Quae quum ita ſint, iam inde ab eo tempore, quo me ſummum Numen in hac ſtatione collocauit, eam mihi ipſi legem tuli, vt cum vſu atque exercitatione ipſam ſolidiorem iuris prudentiae theoriam coniungerem, et quantum in me eſt, eniterer, vt pares ſint auditores mei in vtraque diſciplina. Quum vero leges

(*) *Pro Muraena, cap.* 13.

leges ſine ſolidiore antiquitatis ac litteraturae cognitione intelligi nequeant, nihil adhuc reliqui feci, vt meis interiorem hanc iuris prudentiam recluderem. Hinc non ſolum *Antiquitatum Romanarum, iuris prudentiam illuſtrantium*, *ſyntagma* edidi, quod praeter ſpem ita virorum eruditiſſimorum calculos tulit, vt de altera editione mox videatur cogitandum: verum etiam illud aliquoties praelectionibus publicis ita interpretatus ſum, vt liceat mihi huius operae fructum vberrimum ad conſcientiam referre meam. Breui ſequetur *Antiquitatum Germanicarum Tomus prior*, in quo iuris patrii origines, et principia magno labore, nec minore, vt arbitror, lectoris fructu expoſui, oſtendique, pleraque iura hodierna, quae vulgo vel e iure Romano, vel ex nouiſſimis legibus deriuantur, ipſis antiquiſſimorum Germanorum legibus et conſuetudinibus debere originem, niſi quod iuris peregrini admixtione fuerint inquinata. Prodibit ille in forma quarta, quam vocant, quia ita ſub manibus creuit labor, vt vno tomo totum opus concludere non potuerim. Ne vero interea in Romanis rebus otium mihi feciſſe videar: duo in ſtudioſae iuuentutis vtilitatem facere ſtatui. Primo enim confeci *Commentarium* hiſtoricum et iuridicum *ad legem Iuliam et Papiam Poppeam*, cuius vtilitas, vti ſpero, per plura iuris noſtri capita ſe diffundet, qui ſtatim poſt nundinas vernas ſimul cum *Antiquitatibus Germanicis* ſub praelo ſudabit. Deinde ab eodem tempore ſubinde publici iuris faciam rariores doctiſſimorum virorum diſſertationes, quae ad illuſtrandum ius noſtrum egregie facere videbuntur, quaſque fruſtra adhuc in tabernis librariis quaeſiuerunt harum rerum ſtudioſi. Harum primus iam prodit faſciculus, tres complexus exercitationes, a viro celeberrimo, IACOBO PERIZONIO, magno Belgii ornamento, adcurata diligentia elaboratas, et ante hos quadraginta tres annos coniunctim editas in forma, quam vocant, octaua. Harum vna illuſtrat *legem Voconiam*, magnis adhuc inuolutam tenebris, ex quibus ſe vix expedire potuerunt viri doctiſſimi. Et quamuis haec lex, GELLIO (†) teſte, iam pridem obliterata fuerit per opulentiam ciuitatis: multa tamen *ob rationes Voconianas*, vt IVLIVS PAVLLVS (*) loquitur, ſanxerunt leges Romanae, ad quae, ab hoc lumine ſi deſtitutus fueris, non poteris non caligare. Quare non minus vtilitatis ex hac diſſertatiuncula capient iurium ſtudioſi, quam ex ANTONII AVGVSTINI *de lege Velleia*, ANTONII CONTII *de lege Iulia maieſtatis*, BARNABAE BRISSONII *ad legem Iuliam de adulteriis*, FRANCISCI BALDVINI *de lege Voconia, Falcidia, Aquillia*, GERARDI NOODTII *de eadem lege Aquillia*, FRIDERICI BRVMMERI *ad legem Cinciam*, CORNELII van BYNKERSHOEK *ad legem Rhodiam de iactu*, IACOBI GOTHOFREDI, IOANNIS DE PAREIA et RAMIEZ DEL MANZANO *ad legem Papiam Poppaeam*, IACOBI RAEVARDI *ad legem Scriboniam*, et EPHRAIME GERARDI *ad legem Fuſiam Caniniam* luculentiſſimis commentationibus. Quos libellos omnes eo magis in oculis ferunt eruditi, quo minus vulgo verſantur in iureconſultorum manibus. Primum opuſcu-

lum

(†) *Noct. Attic.* XX. 1. (*) *Sentent. recept.* IIII, 8. §. 22.

lum potius ad antiquitates Ebraeas, quam Romanas, videtur pertinere, videlicet ad *conſtitutionem diuinam de leuiratu*. Et ſane non minus per Ebraicas, quam Romanas res PERIZONIVS circumtulerat viuidam indolem, tantumque praeſtiterat in vtriſque, vt alterutris ſolis per omnem vitam videretur inuigilaſſe. Enim vero et hic reperiet iuris Romani cultor, quae in vſum ſuum conuertat; nonnulla etiam, quae admiretur. Multa ſane de nominibus Romanorum, multa de adoptione, aliiſque huius generis antiquitatis capitibus obſeruat auctor, quae apud alios fruſtra quaeſiueris. Denique poſtrema exercitatio nummos illuſtrat rariores: ex iis vero quantum ſaepe lumen antiquitatibus, ipſique iuris prudentiae adfulgeat, norunt omnes, qui non plane alieno ab his deliciis animo ſunt. En primum, quem nunc tecum communicamus, faſciculum. Addituri eramus quaedam his ſimilia: ſed is, qui ſumtus facit, vir honeſtiſſimus, ſua intereſſe exiſtimabat, vt hic faſciculus ante nundinas vernas praelo exiret. Hinc ſola Perizonia nunc edo, idque eo libentius, quo minus dubito, quin hic vir eruditiſſimus, etiam ſine comite, ſatis vni cuique ſe ſit commendaturus. Alterum faſciculum, et reliqua, de quibus fidem tibi meam obſtrinxi, proxime expecta, et his conatibus meis faue. Vale. *Halae*, ex Muſeo, ipſis *non. Mart.* 1722.

III.

DE ARTIS CRITICAE VTILITATE IN IVRIS PRVDENTIA, DEQVE BONI CRITICI OFFICIO.

EX quo ego cum elegantioribus litteris, in quibus me a puero non inficior mediocriter eſſe verſatum, iuris prudentiam interiorem coniungere ſtudui: ſtatim mirifice adamare, ac veluti in oculis ferre coepi iureconſultorum humaniorum volumina, meaque intereſſe exiſtimaui, vt ea diurna nocturnaque verſarem manu. In primis autem exoſculatus ſum illuſtre, quod aetate noſtra illuxit, ingenium CORNELII VAN BYNKERSHOEK, ICti ſummi, cuius ego lucubrationes tam auide ſemper peruolutaui, ac ſi diuturnam veluti ſitim explere cuperem. Quamuis enim non ignorarem, alium eſſe eorum guſtum, quibus nihil, niſi quod Bartoli aut Baldi lucernam olet, ad palatum eſſe ſolet: ego tamen, meum ſequutus genium, alias mihi quaeſiui delicias, eaſque in BYNKERSHOEKII ſimiliumque ſcriptis abunde reperi, admiratus praecipue viri eruditiſſimi iudicium acre, ingenium ſollers, iuris ſcientiam inuſitatam, ac denique incredibilem, quo omnia ſua condire ſolet, cultum orationis. Nihil ſane eius in

operibus mihi ſe vmquam obtulit, niſi exquiſitum, elegans, et cum cura penſitatum, nihil, quod iam ab aliis ſaepius dictum obſeruatumque fuerit, nihil, vnde non doctiores recedere poſſint meditationibus ſeuerioribus adſueti. Equidem quod ad me attinet, tantum ex eorum lectione fructum cepi, quantum neſcio, an ex libellis paucilſimis.

Quum vero mea omnia cum auditoribus, quibus me dudum conſecraui, communicare ſoleam: facere non potuit, quin doctiſſimi viri opuſcula atque obſeruationes ſubinde collaudarem, commendaremque iis quam maxime. Sed doluerunt illi vicem ſuam, quod obſeruationes iſtas exquiſitiſſimas ſaepe in tabernis fruſtra quaererent, aut repertas aliquanto maiore pretio comparare tenerentur. Vnde eo maiorem ab omnibus adcuratioris iuris prudentiae ſtudioſis gratiam initurum exiſtimo bibliopolam, qui obſeruationes iſtas ſuo ſumtu praelo reddidit, quo plures illas adhuc fruſtra quaeſiuiſſe noui. Mihi ſane perplacet conſilium, neque ei vetus illud: *σοφῶς, καλῶς, ἀγαθῶς*, adclamare dubito. Quandoquidem vero aliquid praefari iuſſus ſum aeterno operi: memor veteris adagii, quod vino vendibili hedera non opus eſſe dicit, nihil addam de celeberrimi auctoris ſingulari doctrina, ſed *de inſigni artis criticae in iuris prudentia* noſtra *vtilitate* nonnulla, quae mihi in mentem veniunt, commentabor.

Duo ſcilicet ſunt hominum genera, iuris prudentiae aeque periculoſa. Alterum *ὑπερκριτικῶν*, vti vocare ſoleo, qui veteres iuris libros non aliter, ac reliquos auctores tractant, et de iuris prudentiae nexu et vſu parum ſolliciti, nihil per omnem vitam agunt, quam vt vrant, ſecent, legeſque ſuo arbitrio fingant refingantue; iam ſyllabam nihil tale meritam expungentes, iam aliam temere admittentes in textum, quam tamquam peregrinam in loco non ſuo errare, vnus quiſque deieraret. Alterum eorum, quibus omnis critica ſordet, quique, ſi quis vel litterulam in corpore iſto Iuſtinianeo ſollicitet, ſtatim Quiritium fidem inclamant, et Hannibalem ante portas vagari, fremunt. Vtrumque hominum genus dici non poteſt, quantum detrimenti adferat ſolidiori iuris prudentiae. Si enim ita liceret falcem criticam in leges immittere, nihil vt ab illa relinquatur intactum, vtque variantium lectionum farragines in immenſum accumulentur: quid, quaeſo, certum in legibus noſtris ſuperfuturum putas? quod forum non temerabit ille ingeniorum pruritus? Finge, reum ſe lege tueri, eamque ipſis ſolis radiis ſcriptam eſſe. Quid tunc actor? Sane ſi hic in cauſſidicum inciderit paullo ingenioſiorem, ſtatim textum illum in mendo cubare clamabit, et modo illum male interpunctum queretur, modo gloſſema in textum irrepſiſſe adſeuerabit. Mutabit ergo verba pro lubitu, prouocabit ad codices, neſcio quos, forſan et Cviacio, Charondae, Haloandro, Tavrello denunciabit teſtimonium, tantum vt legem illam clariſſimam actori eripiat. Quo vero demum criticum iſtud bellum euadet, niſi vt litigantes aere emuncti ex incertis fiant incertiores, et iudices, ſibi nondum liquere,

iden-

identidem iurantes, demum ad authenticam principis interpretationem, tamquam ad oraculum confugiant? Et hoc forſan in animo fuit IVSTINIANO auguſto, dum et ſiglis ſcribi corpus iuris, et commentarios in illud fieri vetuit. *l.* 2. §. 21. 22. et *l.* 3. §. 21. 22. C. de vet. iure enucl. Non enim omnes interpretationes, ſed *ὑπερκριτικοὺς* iſtos commentarios praecipue prohibuiſſe Imperatorem, vel inde patet, quod paraphraſin ſatis liberam paullo poſt molitus eſt ille ipſe THEOPHILVS, quem concinnando corpori iuris adhibitum a IVSTINIANO fuiſſe conſtat.

At vero nec rectius conſuleretur iuriſprudentiae, ſi artem criticam ex illa plane proſcribendam, et in ſolas grammaticorum vmbras relegandam exiſtimaremus. *Scire leges, non hoc eſt, verba earum tenere; ſed vim ac poteſtatem*, inquit CELSVS *L.* 17. *D. de legibus.* Hanc autem legum vim ac poteſtatem quis rite teneat, ſi ipſa earum verba numeris Platonicis obſcuriora ſint, et ſaepe certum ſenſum non fundant? Eius modi vero tenebris non poſſunt non veteres iuris libri eſſe inuoluti. Pandectarum editiones omnes, quae circumferuntur, ex Florentino illo canae vetuſtatis codice manaſſe; iam ab ANTONIO AVGVSTINO *Emendat. Lib. I. cap.* 1. et FR. TAVRELLO *in praefat. pandect. Florent.* ipſoque BYNKERSHOEKIO in praefatione obſeruationum demonſtratum eſt. Et tamen quot menda in ipſo illo codice deprehenduntur? quot locis a Florentina diſcedunt editiones vulgerſae? Inciderunt iuris noſtri libri in manus ſcribarum indoctiſſimorum, quibus, quod ſcriberent, non magis notum fuit, quam doctis aniculis, quod canunt. Inciderunt in manus gloſſatorum, qui nullis linguarum litterarumque praeſidiis inſtructi, codices deprauatiſſimos nec accurate emendabant, nec interpungebant ſcite. Inciderunt in manus typographorum parum diligentium, qui codices male ſcriptos, prius exprimebant litteris plerumque minutiſſimis, et quae emiſſitios correctorum oculos facile fugerent. Niſi ergo mera ſomniare prodigia velis, fatendum profecto erit, fieri non potuiſſe, quin multa in iure noſtro ſint corrupta, diſiecta ac paene deſperata. Quid quaeſo hic futurum, niſi ars critica pararet medicinam, corruptaque integritati; diſiecta loco ſuo; deſperata ſanitati priſtinae reſtitueret? Neque exiſtimandum profecto, otium poſteris feciſſe ALCIATOS, AVGVSTINOS, CVIACIOS, CONTIOS, BVDAEOS, FABROS, VIGLIOS, aliaque iuris prudentiae lumina. Maius eſt iſtud augiae ſtabulum, quam vt illi repurgando illorum induſtria ſuffecerit. Multa reliquerunt intacta, multa emendarunt parum feliciter, et ſaepe doctiſſimis iſtis hominibus accidit, quod medicis etiam peritis, qui nimia cura ex aegris faciant valetudinarios. Similiter illi nimio emendandi vel ſtudio vel pruritu, aliquando eo rem redegerunt, vt ipſe IVSTINIANVS, ſi redeat, vix opus ſuum agniturus ſit, modo ne prorſus, vti alienum repudiet, ceu iam ſuo tempore conqueſtus eſt FRANC. HOTOMANVS in Antitribonian. *cap.* xv. Opus ergo hodienum critica manu, quae vlcera, his medicis intacta, ſanet, opus et altera, quae male ſanata reſti-

reſtituat in integrum. Vtraque opera non magis carere poteſt iuriſprudentia, quam pharo, qui in tenebris nauigant.

Quum ergo vtrobique ſubſit alea, ſiue criticis ingeniis in iure omnia permittas, ſiue nationem hanc omnem finibus artis exterminandam, diisque ſuis relinquendam iratis cenſeas; operae ſane pretium fuerit, quibus legibus coercenda ſit *κρίσις* illa, ne luxuriet, paullo adcuratius diſquirere.

Primo itaque conceſſum mihi iri ſpero, tribus potiſſimum capitibus abſolui omnem criticae ambitum. Aut enim interpretatur obſcura, aut emendat vitioſa, aut genuina a ſuppoſititiis atque adulterinis ſeiungit. Interpretationem ſibi olim ſoli vindicabant gloſſatores, nullis, vti diximus, ſapientiae veteris, nullis linguarum, litterarum, antiquitatumque praeſidiis inſtructi, nec reipublicae Romanae, cuius legibus lucem adſundere conabantur, vel vmbram quamdam animo circumferentes. Tam tenebricoſa ergo ingenia quot monſtra interpretationum parturire oportuerit, facile eſt ad exiſtimandum. Et tamen eorum opiniones, ſaepe perridiculas, tantum non conſecratas a poſteris eſſe, animaduertimus, adeo vt paene ſacrilegium quibuſdam videretur, cum Accurſio vel Baldo errare nolle. Poſteaquam deinde melius illuxit ſaeculum, haut pauca, antiquioribus obſcura, in clariſſima luce collocata ſunt a viris doctiſſimis: plura tamen etiamnum inuoluta ſunt tenebris, neque poſteris deerit bene de iuris interpretatione merendi occaſio, ſi intendere neruos voluerint. Hic ergo quaenam critici accuratiores partes ſint, facile patet. Ingrediendum ipſi erit totius antiquitatis iter, contemplandus rei Romanae ſtatus, deriuandae inde legum rationes, quin et ſectarum tum philoſophicarum, tum iuridicarum, principia diligentius rimanda. Imprimis huc pertinet ſingularum legum accuratior *χρονόταξις*, auctores, origo cauſſae, mutationes, fragmenta hinc inde obuia, horumque, vti Iac. Gothofredvs vocare ſolet, coaſſatio, praeclarum interioris criticae myſterium. His quantum lumen accendatur iuriſprudentiae noſtrae, vel is, quem modo laudaui Iac. Gothofredvs luculentiſſimis commentariis tum in leges duodecim tabularum, Papiam Poppaeam, regulas Sabinianas, tum ipſum codicem Theodoſianum, tamquam ſpecimine numeris omnibus abſoluto edocuit. In his ergo rebus quicumque aliquid videt, quod aliorum fugit ſollertiam, nae is omnium bonorum merebitur ſuffragia. Neque enim ita omnem fundum occuparunt maiores noſtri, vt illico poſteris nunciandum ſit nouum opus, ſi contra priſtinam formam aliquid moliantur. Noua quotidie in lucem prodeunt antiquitatis monimenta maioribus numquam viſa, e quibus eruere licet quam plurima, quae illis ne in mentem quidem venerunt, ceu ipſe ampliſſimus Bynkershoek egregio ſpecimine oſtendit in opuſculo elegantiſſimo de religione peregrina, vbi SC. Marcianum de bacchanalibus, e tabula aerea editum a Iac. Gronovio, Raph. Fabretto et Io. Clerico, luculento commentario illuſtrauit.

Alterum critici munus in emendando conſiſtit. Hic vero primo no-

Digitized by Google

ſim is veluti ius vitae et necis ſibi arroget, et ipſum textum iuris, qualem a gloſſatoribus per manus traditum accepimus, ſuis emendationibus pro arbitrio refingat. Auctoritate publica opus eſſet illi, qui ſuſpiciones ſuas criticas ipſi corpori iuris inſertas vellet. Hanc vero poteſtatem nulli iureconſulto, quantumuis doctiſſimo, lege quadam curiata vnquam datam eſſe nouimus. Iuris Romani auctoritas, quam in foro obtinuit, a receptione dependet. In forum vero recepimus editionem vulgatam in quam gloſſas confecerat ACCVRSIVS: id quod innuere ſolent pragmatici regula ſua: *Quem textum non adgnoſcit gloſſa, eum nec forum adgnoſcit.* Multis haec vulgata editio ſcatet erroribus, fateor; ſaepe etiam vix ſenſum fundit idoneum, nec id nego: ſed ſola tamen recepta eſt. Is honor neque HALOANDRI neque TAVRELLI laboribus contigit, nec forſan continget editioni alii, quantumuis emaculatae, qualem a BRENKMANNO diligentiſſimo avide praeſtolamur. Quae quum ita ſint, licebit quidem eruditis ſuſpicari, conferre codices, neuos et gloſſemata tollere, interpungere, et quidquid critica ars iubet, tentare, ſed ea lege, vt ne coniecturas ſuas, licet ingenioſiſſimas in textum ſtatim admittant, niſi forte integrum codicem celebriorem typis expreſſum ſiſtere decreuerint, quod facit HALOANDER et TAVRELLVS, quorum luminibus laudatiſſimus BRENKMANNVS procul dubio propediem officiet. Satius ergo erit, has ſuſpiciones criticas libris faſciculiſque integris obſeruationum, coniectaneorum, probabilium, membranarum, ſemeſtrium, animaduerſionum complecti, vti exemplo praeiuerunt CVIACIVS, MERILLIVS, PETR. FABER, RAEVARDVS, CIRONIVS, ANT. AVGVSTINVS, NOODIVS, VAN TE WATER, AVLLIVS, GVNDLINGIVS noſter, et ipſe ὁ πάνυ BYNKERSHOEKIVS. Sic enim vſus earum erit expeditiſſimus, nec criticus eam incurret reprehenſionem, quam bonis omnibus mereri viſi ſunt SIGISM. GELENIVS, DAV. PARAEVS et ipſe IOS. SCALIGER, quos vbiuis pro Plinii, Arnobii, Ammiani Marcellini, Plauti et Manilii verbis coniecturas ſuas obtruſiſſe, IO. CLERICVS docet *in Arte critica part.* III. *ſect.* I. *cap.* XVIII. §. XXXXIIII.

Deinde nec eorum criſin multum laudis mereri puto, qui medicinam parant, vbi non opus eſt, id eſt, vbi ſenſum ſatis commodum admittant leges. Si quando paullo rarius occurrit vocabulum, ſtructura verborum non vbiuis obuia, hiſtoria vel ſpecies obſcurior: non ſane extemplo eſt ad falcem criticam recurrendum, quamdiu res exemplo non caret. Neque enim criticorum eſt, facere, vt elegantius loquantur leges noſtrae, ſed vt emendatiores legantur. Hinc ſi textus ſeſe offerat deſperatus, et qui ſenſum non fundat, ſiue verba plane Latina non ſint, ſiue eorum ſtructura linguae genio prorſus repugnet: tunc vero arti criticae erit locus, nec quiſquam huic ſeueritati cenſoriae intercedet. Exemplis, quae ſe mihi ſponte nunc offerunt, res erit clarior. *Lex* 10. *D. de vacat. mun.* ita legitur in exemplaribus vulgatis: *Auctis poſt adpellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non excuſantur.* RITTERSHVSIVS deprehenſa ſtructura paul-

Digitized by Google

paullo incommodiore, pro *auctis*, vna abiecta littera, reſcribit *aucti*. Et ſane ita elegantius loqueretur PAVLLVS. Sed exemplo non caret haec anomalia, ſiquidem et HIRTIVS *de bello Afric. cap. XXV.* ita loquitur: *Dum haec ita fierent, rex Iuba, cognitis Caeſaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non eſt viſum dari ſpatium conualeſcendi.* Accedit, quod ipſe PAVLLVS ſaepe ſolet, quod ad caſus nominum attinet, minus accurate loqui, ſeu vel ex *L. 17. D. de in ius voc.* patet. Tales coniecturas parum neceſſarias, innumeras adcumularunt, qui emendandis iuris noſtri libris inſudarunt, et exemplis id oſtendit ipſe BYNKERSHOEKIVS noſter *obſeru. Lib.* III. *cap.* IIII. *et* XXV. *Lib.* IIII. *cap.* II. *et* XVIIII. Et in primis in praetermiſſis ad *L. 2. D. de orig. iur.* vbi loco non vno docuit, nimia criticorum diligentia effectum eſſe, vt medicis ſaepe aduerſus ipſam medicinam hodie opus videatur. Melius ergo illi merentur de republica litteraria, et in primis iurisprudentia noſtra, qui loca vel nullius vel incommodi ſenſus integritati ſuae reſtituere conantur. Sic ſane nemo intellexiſſet *L. 19. §. 2. D. de iudic. Nam vbi ſic venit, vt confeſtim diſcedat, quaſi a viatore emtis, vel eo qui tranſuehebatur, vel eo qui praeternauigabat, emit:* niſi HALOANDER abieciſſet τὸ *emtis*, quamuis et paucis mutatis legi poſſet *eunte*, vt opponatur *praeternauiganti* vel *tranſuecto*. Et quis quaeſo ſenſus eſt VLPIANI in *L. 13. §. fin. D. de pign. act.? Venit autem in hac actione et dolus et culpa, vt in commodato: venit et cuſtodia: vis maior non venit.* Quis quaeſo aequa Themide dixerit, creditorem pignoris periculum idem ſuſtinere, ac commodatarium commodati, quum alia omnia diſcamus ex ſequente *L. 14. D. eod.* cum *L. 18. pr. D. commodati vel contra* collata? Sed ingenioſiſſimus hic fuit, quem honoris cauſſa nomino GERHARDVS NOOD *Probabil. Lib.* I. *cap.* IIII. qui textum deſperatum, mutata interpunctione et vnica litera, ita reſtituendum monet; *Venit autem in hac actione dolus et culpa: at in commodato venit et cuſtodia, vis maior non venit.* Vnuſquiſque hanc emendationem et neceſſariam dicet, et rectam ſpondebit, vel ideo, quia neceſſaria eſt. Plura huius generis exempla ipſae ſuppeditabunt ampliſſimi BYNKERSHOEKII obſeruationes. *Lib.* I. *cap.* VII. X. XV. *Lib.* II. *cap.* X. XI. XV. *Lib.* III. *cap.* V. VIII. VIIII. XI. *Lib.* IIII. *cap.* VIII. *et* X.

Addo tertiam cautionem, quae emendationes legum non atroces eſſe iubet, ſed tales vt veroſimile fiat, eiuſmodi textus deprauationem contingere potuiſſe. Sic quum codices antiquiſſimi ſine interpunctione ſcripti ſint, idque de ipſo Florentino non modo doceat ANGELVS POLITIANVS *Lib.* X. *Epiſt.* IIII. ſed et confirmet ſpecimen aeri inciſum a IO. MABILLONIO *de re dipl. p.* 356. non poſſunt non illae emendationes quam maxime eſſe probabiles, quae loca alias obſcura leui interpunctione ſanant. Porro quum in Florentino codice litterae quaedam ſibi ſint ſatis ſimiles, e. g. N et R, T et I, quis quaeſo interceſſerit iis, qui litterae cuiuſdam mutatione legem reſtituunt, antea ſphingis aenigmate obſcuriorem, maxime ſi ſcribas indoctos manum

Digitized by Google

deſcribendis codicibus adpuliſſe cogitet? Egregia huius generis ſpecimina et plane ingenioſa dedit BYNKERSHOEKIVS ampliſſimus. Sic quum verbi cauſſa in §. *fin. inſt. de nupt.* nullo ſenſu legatur: *Quod* ET *aliis liberis, qui ex eodem matrimonio fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio praebuit;* (ſi quidem de liberorum ex matrimonio natorum legitimitate nulla fuit dubitandi ratio:) vnica mutata litterula ita locum ſanat; *Quod* VT *aliis liberis, qui* ex *eodem matrimonio fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio praebuit*. Quis non deierarit, virum celeberrimum rem acu tetigiſſe? Quis non ſtatim comprehendat, facillime ex VT fieri potuiſſe ET: Non ſecat hic vir ingenioſus, nec vrit, et tamen locum reſtituit integritati, quem nec HOTTOMANVS, nec M. ANTONIVS MVRETVS ſeueriore licet adhibita falce ſanare potuerunt. Ita et notum eſt, quanta contentione de ſenſu *L.* 23. *D. de teſt.* diſputarint CVIACIVS *obſeru. Lib.* II. *cap.* XXIII. GVIL. FORNER. *Select. Lib.* II. *cap.* X. PAVLL. BVS. *Subtil. iur. Lib.* I. *cap.* XVI: DVARENVS et alii. Verba ſunt: *Produci teſtis is non poteſt, qui ante in* EVM REVM *teſtimonium dixit*. Sed quam ingenioſe nodum ſoluit GVNDLINGIVS noſter, dum pro *in eum reum* legit *in eam rem?* Videantur GVNDLINGIANA *Part.*VIIII. *cap.*II. *p.*361. Omitto huius generis plura, paſſim apud criticos recentiores obuia: Veteres enim paullo truculentiores fuiſſe, ſatis notum eſt.

Non eſt quarto, quod moneamus, ſequendos eſſe codices MSC. optimae notae. Ipſa enim ars critica iam pridem hanc cautionem vnice commendauit. Quod ad pandectas attinet, reliquis omnibus antiquiorem eſſe codicem Florentinum, nemo ignorat. Sunt tamen et alii libri MSC. non contemnendi, quales erunt illi BYNKERSHOEKIANI et Campienſis, quos a viro celeberrimo ſubinde laudatos animaduerto. Et ſane ſi ex vngue leonem iudicare licet, ex adlatis ab eo ſpeciminibus, illos codices ſatis probos eſſe, iudico. Codicum vice aliquando funguntur editiones veteres, ſub artis typotheticae incunabula ex ipſis codicibus MSC. expreſſae. Etiam tales ſaepe in conſilium adhibuit laudatiſſimus BYNSKERHOEK: ſed neſcio tamen, an non in mundo ſint antiquiores. Mihi ſane vetuſtiſſimum, vti exiſtimo, exemplar impreſſum ſeſe obtulit in bibliotheca publica Mariana Halenſi, quamuis illud non niſi IVSTINIANI nouellas cum tribus poſtremis libris codicis complectatur. Totum impreſſum eſt membranis candidiſſimis maioris formae. Litterae ſunt Germanicis noſtris, quam Latinis, ſimiliores; maiuſculae autem ſub initium verſuum variis coloribus calamo adpictae. Ad calcem venerandi operis, (nam nec titulum nec praefationem tum ſolebant praemittere) haec leguntur: *Anno incarnationis dominice* MCCCCLXXVII. XII. *Kalendis Septembriis, Sanctiſſimo in Xpo patre ac Dno, Sixto Pp.* IIII. *Pontifice maximo, nobiliſſime domus Auſtriae Dno, Dno Friderico, Romanorum Imperatore inuictiſſimo, monarchiae Xpiane Dnis, reuerendiſſimo Deoque amabili in Xpo patre ac Dno, Dno Dictbero, archipreſule Maguntino, in ciuitate Maguntia impreſſorie artis inuentrice atque elematrice, prima X. col-*

latio-

lationum triumque librorum codices opus egregium Petrus Schoiffer de Hernsheim, glorioſo fauente Deo, ſuis conſignando ſcutis, (impreſſa ſunt duo ſcuta gentilitia) feliciter finiuit. Eiuſmodi codices impreſſos antiquiores ſi quis paullo diligentius conferat, vti et me facere memini, non poteſt non ipſi naſci occaſio, loca quam plurima ſine violenta curatione ſanandi.

Neque tamen ideo improbarim eorum ſollertiam, qui in ingenio quoque non nihil confidunt, et, quod ipſa res ſuadet, reſtituunt, quamuis nullo ſuffulti codicum ſuffragio: dummodo hanc ſibi legem dicant, vt nihil mutent, niſi quod ipſa analogia iuris mutari emendarique ſuadeat. Sic ſupra laudatae emendationi *legis* 13. §. *fin. D. de pign. act.* a GER. NOOD tentatae, manifeſto adſiſtit analogia iuris, quae non patitur creditorem in cuſtodiendo pignore ad eandem adſtringi diligentiam, ad quam adſtrictus eſt commodatarius, cuius ſolius in vtilitatem contractus hic vergit. Simile exemplum ipſe celeberrimus BYNKERSHOEK attulit in praefatione obſeruationum ex *L.* 3. *pr. D. ad exhib.* vbi, niſi hanc legem analogiae iuris ex tot aliis textibus obſtare dicere malis, manifeſto, vna adiecta littera pro *dicere* legendum eſt *diſcere*, hoc modo: *In hac actione actor omnia noſſe debet, et* DISCERE *argumenta rei, de qua agitur.*

Denique nec id praetermittendum, quod in emendandis legibus etiam attendendum ſit ad verſiones et metaphraſes veteres Graecas. Quum enim verſiones ſuas vel κατὰ πόδα, vel εἰς πλάτος adornarent THEOPHILVS, THALELAEVS, et alii: quumque BASILEVS, et LEO, Imperatores nouum ex pandectis et codice corpus Βασιλικῶν conflarent: nemo dubitauerit, quin adhuc codices hodiernis incorruptiores extiterint. Ex his ergo libris facile plerumque conſtare poterit, qualis tum probata fuerit lectio, et quae verba genuina ſint, maxime ſi tunc adhuc obtinuiſſe memineris ſanctionem IVSTINIANI, quae libros iuris ſiglis et notis conſcribi vetuit. Haec obſeruatio dici non poteſt, quot recentiorum emendationes, licet ingenioſiſſimas, falſi conuincat. Ipſe ὁ πάνυ BYNKERSHOEK, dum in praetermiſſis ad *L.* 2. *D. de orig. iur. p.* 65. *in paragrapho* 3. *prooem. Inſtit.* pro *antiquis fabulis*, a quibus olim iuriſprudentiam auſpicati dicuntur tirones, legendum coniicit *antiquis tabulis*, ingenioſe profecto coniicit; ſed ipſe huic ſuae coniecturae non multum fidit auctor ampliſſimus: et recte, THEOPHILVS enim, (quem ipſis IVSTINIANI temporibus vixiſſe, et inſtitutiones vna cum Triboniano et Dorotheo conſcripſiſſe, demonſtrauit GVNDLINGIVS in *Gundlingiam. Part.* I.) vulgarem lectionem confirmat, addita paraphraſi: *Non qui ea legunt, quae olim obtinebant, et nunc ab vſu reiecta ſunt, ſimiles videntur iis, qui in fabulas incidere.* Contra ea magnum emendationi *L.* 31. §. 1. *D. de reb. auct. iud. poſſ.* inde accedit pondus, quod vti celeberrimus BYNKERSHOEK *Lib.* I. *obſeru. cap.* XXV. pro *ſuſpectum commendare* legit *ſuſpectum condemnare*: ita auctores Βασιλικῶν *Lib.* VIIII. *tit.* VII. *lege* XXXII. eodem modo exprimunt: ὕποπτος δὲ κρίνεται ὁ ἐπίτροπος ἐκ δολερᾶς διαγωγῆς. Omitto alia, quia vno alteroue exemplo regulas declarari ſufficit.

Reli-

Reliquum eſt, vt et tertium critici officium, quod in diiudicando; ſecernendiſque ſpuriis verſatur, tangamus. Et profecto exiſtimare quis poſſet, ferias hic nobis indici, quia et pauci iure conſulti veteres in aetatem noſtram delati ſunt, quorum de γνησιότητι liceat dubitare, et ſi qua fragmenta a CONTIO aliiſque eruta et corpori iuris addita ſunt; ea nullam vnquam in foro adepta ſunt authoritatem. Sed tamen et haec artis criticae pars in iuriſprudentia noſtra non extra vſum eſt. Plura ſunt TRIBONIANI emblemata, quae nota eſſe, iuriſprudentiae noſtrae intereſt. Quamuis enim is iure ſuo vſus ſit, neque ideo tantam cenſuram meruerit, quantam vulgo patitur: non tamen vtilitate caret ſtudium hoc, antiqua et ſincera a nouis et a Triboniano inuectis ſeiungendi. Et ſane magno labore id praeſtiterunt ANT. FABER, PARDVLPHVS PRAETEIVS et IO. IAC. WISSEMBACHIVS. Sed multa, quae huc pertinent, omiſſa ab iis eſſe conſtat. Aliquando etiam viris doctiſſimis accidit, quod ſolet iuſto meticuloſioribus, qui ſpectra veriti, vbique ſpectra vident, et tutiſſima quaeuis reformidant. Saepe inquam emblemata et tribonianiſmos clamant, vbi omnia recta ſanaque ſunt. Exemplis rem oſtendit GER. NOOD *Probab. Lib.* II. *cap.* XII. *Lib.* III. *cap.* III. *de foenore et vſur. L.* II. *cap.* V. *et cap.* XIIII. *et Lib.* III. *cap.* XV. *Iul. Paull. cap.* V. *obſeru. Lib.* I. *cap.* XV. *Lib.* II. *cap.* IIII. *et* BYNKERSHOEK *de legat.* poenae nomine *cap.* IIII. *p.*378. nec non *in Obſeru. Lib.* II. *cap.* XV. *Lib.* III. *cap.* XII. XVIIII. XXI. *Lib.* IIII. *cap.* VI. quo poſtremo loco in iſtos emblematum venatores grauiter inuectus vir celeberrimus: *Vbi* inquit, *haerent interpretes, male ſe habet cauſſa Triboniani. Nam quum alia ratio non ſuccurrit, in eum quaquauerſum fit impetus, obtruſa continuo alia iuriſprudentia, quam ipſe ſcilicet interpolatione ſua interuerterat.* Id quam verum ſit, vel inde patet, quod non defuerunt, qui ſequuti HOTHOMANVM in antritriboniano, celeberrimam *legem* 2. *D. de orig. iur. et omn. magiſtr.* Pomponio abiudicare, ea non niſi Triboniani, (in quem impoſtorem omne virus euomunt,) fabulas et deliria contineri, adſeuerare non dubitent. Cur vero? niſi quod aqua quandoque haeret interpretibus, et hiſtorias quaſdam aliis auctorum veterum teſtimoniis conciliare non ſtatim poſſunt. Id quod tamen tam praeclare praeſtitit laudatiſſimus BYNKERSHOEKIVS, cauſſa vt videatur perorata, nec quiſquam temere futurus in poſterum ſit tam perfrictae frontis homo, qui dicam hic Triboniano ſcribere auſit. Quis ergo neget in ICto pernéceſſariam eſſe genuina a ſpuriis ſecernendi ſollertiam?

Et hactenus quidem, quam egregie BYNKERSHOEKIVS ampliſſimus omnes critici accuratioris partes impleuerit, ſatis ſuperque mihi videor demonſtraſſe. Neque tamen id in eam partem accipias velim, ac ſi te illius ſententiis vbique, tanquam claudum pilae inhaerere iubeam. Diſſentit vir celeberrimus a pluribus: et ipſe ab eo nonnunquam diſſentio. Hanc libertatem dant ſumuntur inuicem boni viri, a praeiudicatis opinionibus liberi. Sane eſſent, quae hic aduerſus eius ſententiam de legatis poenae nomine pro GVNDLINGIO; et de expo-

expoſitione et caede infantum pro GER. NOODIO diſputarem, niſi charta moneret, reſpiciendum eſſe portum. Sed, vti video, nihil decedit admirationi, qua aeterna viri opuſcula proſequimur: ita omnia, tibi, LECTOR BENEVOLE, mirificam adferent vtilitatem, voluptatemque incredibilem, vt ſit, quod bene preceris KRVGIO noſtro, has tibi dapes nunc primum in Germania adponenti. Tu illis fruere, et ſi qua irrepſerunt menda, ea non mihi, cuius nullae in emendatione partes fuerunt, ſed aliis quos vir huic curae praefuit, tribue, meisque Muſis faue. Halae Magdeburgicae IIII. ID. APRIL. CIↃ IↃCC XXIII.

IIII.

DE PROHIBITA A IVSTINIANO LEGES INTERPRETANDI ILLVSTRANDIQVE FACVLTATE, DE PRAESTANTIA IVRIS GRAECORVM, SPECIATIM THEOPHILI, IVDICIVMQVE DE ARN. VINNII COMMENTARIO IN INSTITVTIONES.

CVm multa a viris etiam doctiſſimis reprehendi ſolent in operoſa illa ac praeclara Iuſtiniani legislatione: tum ſaepenumero quibuſdam mirari contingit, atque etiam ſtomachari, quod Imperator, illa perfecta, iureconſultis leges interpretandi illuſtrandique facultate, tamquam aqua et igni, interdixerit, eoſque ad conficienda admonitoria, παράτιτλα, atque indices improuido conſilio damnarit, (a). Legum enim interpretationem tam credunt plerique neceſſariam, vt ea ciuitatem non facilius, quam ipſis legibus, carituram, officiumque iuriſconſultorum ſine illa praeclara facultate inane atque infructuoſum rei publicae futurum, arbitrentur. Qua fronte, inquiunt, ICti ſuſtinebit nomen, qui leges neſcit? Leges autem quo pacto ſcire ſe dixerit, qui verba earum tenet, non vim ac poteſtatem (b)? Vim denique ac poteſtatem legum an quiſquam, quantacumque ſit ingenii perſpicacia, adſequetur, ſi non modo interpretationes nullae exſtent, verum etiam iis, qui hanc rei publicae operam nauare cupiunt, graue ex lege Cornelia iudicium immineat (c)? Accedit, quod quum nulla lex, nullumque SCtum, teſte Iuliano (d), ita ſcribi poſſit, vt omnes, qui quandoque inciderint, caſus comprehendant, imperfectam admodum, ac ve-

(a) *Conſtit. Deo auctore*, §. 12. *de concept. Dig.*

(b) *L. 17. D. de legib.*

(c) *Conſt. Tanta*, §. 21. *de confirm. Digeſt.*

(d) *L. 10. l. 11. l. 12. D. de legib.*

ac veluti macilentam eſſe oporteret iuris prudentiam , niſi illi ſuccus et ſanguis ex interpretatione prudentum accederet . Denique et experientiam , rerum omnium magiſtram , Romanos docuiſſe exiſtimant , hac iureconſultorum opera rem publicam carere non poſſe . Sane enim quid artificioſius vnquam ſcriptum fuiſſe dicamus , quam illum XII. tabularum libellum , cujus *νομοθεσίαν βραχέως καὶ ἀπερίττως συγκειμένην* et poſteri , teſte Diodoro Siculo (*a*) vnice ſunt admirati ; quem Craſſus apud Ciceronem (*b*) *omnibus omnium Philoſophorum bibliothecis* antepoſuit , quem denique Liuius (*c*) *fontem vniuerſi publici priuatique iuris* ; et Tacitus (*d*) ſcriptor πολιτικώτατος , *finem aequi iuris* vocare non dubitauit ? Et tamen his legibus latis , ſtatim coepit neceſſaria videri interpretatio prudentum diſputatioque fori (*e*) ; eique vnice acceptum ferimus , quod iuris prudentia Romana in tam auguſtam atque admirabilem diſciplinam effloruerit . Quod ſi autem ea iuriſconſultorum diligentia carere non potuit ciuitas , quum exiguum illud legum decemuiralium corpus , tam elegante atque abſoluta breuitate verborum compoſitum (*f*) in foro regnaret : qui fieri , quaeſo , poſſet , vt opus Iuſtinianeum diffuſiſſimum , atque et innumeris variorum auctorum fragmentis conſutum ſine interpretum commentariis ab vllo mortalium intelligatur ? Quam multa enim in eo ſunt ſubtilia ! quam multa abſtruſa ! Quantum vbique veteris philoſophiae , quantum antiquitatis , quantum iuris publici latet ? Quam ſaepe etiam contingit , vt leges quaedam ſiue vere , ſiue in ſpeciem pugnantes crucem figant viris doctiſſimis ? Si autem et ii , qui haud mediocri doctrinae ac litterarum praeſidio inſtructi ad ſacra illa accedunt , aliquando haeſitant , ac in tanta interpretationum copia Delio ſibi natatore opus eſſe fatentur : quid illis contingeret , qui omni interpretationis lumine deſtituti veluti illuni nocte per vaſtam legum ſiluam ire , ibique inveſtigare iuberentur artem aequi et boni , non minus occultam ac repertu difficilem , quam fatalem illam virgam fuiſſe fingunt , de qua Sibylla apud Virgilium (*g*)

Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus
Iunoni infernae dictus ſacer : hunc tegit omnis
Lucus , et obſcuris claudunt conuallibus vmbrae :

Ita illam Iuſtiniani prouidentiam nonnulli exagitant : nihilque rectius factum eſſe arbitrantur , quam quod iniquiſſimam iſtam ſanctionem , quam Accurſius (*h*) abſona interpretatione emollire cupiebat , tacitis ſuffragiis abrogarit aequior rerum aeſtimatrix , poſteritas .

Enimuero quamuis haec ſint dictu ſpecioſa , tamen conſideranti rem paullo adcuratius , non adeo abſurdum mihi videtur Iuſtiniani conſilium , quod illi quam maxime vituperandum exiſtimant . Fuit ſane

(a) *Lib. XII. cap 26.*
(b) *De Oratore , lib. 1. cap. 44.*
(c) *Lib. III. cap. 34.*
(d) *Annal. lib. III. cap. 27.*
(e) *L. 2. §. 5. D. de orig. iur.*
(f) Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap. 1.*
(g) *Aeneid. lib. VI. v. 136. ſequ.*
(h) Gloſſ. *ad l. 1. §. 12. C. de vet. iur.*

ſane illa non modo Iuſtiniani, ſed ſapientiſſimorum quorumuis legiſlatorum ſententia, non expedire rei publicae ſubtiliores de legibus diſputationes, haſque potius memoriae mandandas, factiſque exprimendas, quam explicandas eſſe commentariis. Nulli olim Spartae erant iuriſconſulti, nulli Labeones, Sabini, Iuliani, qui Lycurgi leges interpretarentur: et nullus tamen populus Spartanos iuſtitia ac diſciplinae ſeueritate ſuperabat: quum contra Romae, atque apud ipſos Hebraeos, vbi viri doctiſſimi in interpretandis legibus omnem operam induſtriamque collocabant, eo minus ius diceretur ſecundum leges, quo magis ferueret iuris prudentiae atque eloquentiae forenſis ſtudium. Nimirum ita comparata eſt legum ratio, vt, quo ſimpliciores ſunt ac pauciores, eo certius plerumque ac promtius ex iis ius dicatur (a), quantoque magis ciues videas *τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων*, *porticus implere litteris*, tanto facilius eueniat, vt quemadmodum vis morborum pretia medentibus, ſic fori tabes pecuniam cauſſidicis ferat (b). Et hoc ipſum profecto veritus Iuſtinianus conticeſcere iuſſit iureconſultorum oracula, calamiſque ſcripturientium commentarios ferias indixit; *ne, quod in antiquioribus factum eſt, per contrarias interpretantium ſententias totum ius conturbaretur* (c), vel, vti alibi (d) conſilii rationem reddit; *ne verboſitas interpretum aliquod legibus adferret ex confuſione dedecus, quod et in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diuerſas ſententias perducentes in infinitum diſtraxerint, vt paene omnis Romana ſanctio fuerit confuſa*. Itaque experientia docuerat Iuſtinianum, quantum detrimenti ius Romanum paſſum ſit non modo a fori tintinnabulis, verum etiam ab antecessoribus, qui ſe gryphorum iuriſprudentiae interpretes profitebantur. Quae enim fuerit horum hominum ante Iuſtinianum conditio, non ſine ſale docet ſcriptor eius aetatis grauiſſimus, Ammianus Marcellinus (e), qui, poſtquam eorum temporum cauſſidicos et iuriſperitos in certas claſſes deſcripſit, de ſecunda ita iudicat: *Secundum eſt genus eorum, qui iuris profeſſi ſcientiam, quam repugnantium ſibi legum abolevere diſcidia, veluti vinculis ori impoſitis reticentes iugi ſilentio umbrarum ſunt ſimiles propriarum. Hi velut fata natalitia praemonſtrantes, aut Sibyllae oraculorum interpretes, vultus grauitate ad habitum compoſita triſtiorem, ipſum quoque venditant, quod oſcitantur. Hi vt altius videantur iura callere, Trebatium loquuntur, et Caſcellium, et Alſenum, et Auruncorum Sicanorumque iamdiu leges ignotas, cum Euandri matre abhinc ſaeculis obrutas multis. Et ſi voluntate matrem tuam finxeris occidiſſe, multas tibi ſuffragari abſolutionem lectiones reconditas pollicentur, ſi te ſenſerint eſſe nummatum*. Quum itaque animaduertiſſet imperator, iſta in-

enucl. Commentarios illi adplicare. *Scilicet faciendo et addendo nouas leges, nam non prohibet exponi iſtas. Sed verius eſt, quod reprobet, vt ſtatim patet.*

(a) Strabo *Geogr. Lib. VI. pag.* 179.

(b) Tacit. *Annal. lib. XI. cap.* 6.

(c) Conſt. *Deo auctore*, §. 12.

(d) *Conſt. Tanta*, d. §. 21.

(e) *Lib. XXX. cap.* 4.

terpretationum multitudine ac varietate ita ius omne turbatum eſſe, vt omnia vera falſa, iuſta iniuſta, aequa iniqua aeque facile in foro defenderentur: an fraenos iterum laxaret forenſi iſti atque academicae licentiae? an pateretur iuri, a ſe in ordinem qualemcumque redacto, nouis argutiis nouas affundi tenebras? Nonne conſultius erat, omnes iureconſultorum commentarios ad Garamantas relegare, quam eidem quo paullo ante defuncta erat, periculo de nouo exponere rempublicam?

Quamuis autem ita conſilii ratio conſtiterit Iuſtiniano, nolim tamen ego quemquam exiſtimare, omnem, quae noſtris temporibus in interpretando illuſtrandoque iure collocatur, operam atque induſtriam inanem atque infructuoſam mihi videri. Neque ego profecto ita cenſeo; neque illis Iuſtiniani ſanctionibus viris iuriſprudentiae gnaris calamos hodie e manibus extorqueri arbitror. Hanc modo ſummam iam facio cogitationum mearum, cum periculo haud leui coniunctam eſſe promiſcuam illam iura interpretandi licentiam, adeoque nec aequitati, nec prudentiae refragari grauiſſimas illas Iuſtiniani ſanctiones. Sane quod cum periculo aliquo coniunctum eſſe arbitramur, id non ſtatim proſcribendum aut ab vſu remouendum dicimus: et quo facile caruerunt Iuſtiniani tempora, quibus, vti ait Cuiacius (a), ius omne clarius et in vſu quotidiano erat poſitum, eo et nos non illico aeque facile carebimus hac aetate, qua ius peregrinum, variis locis corruptum, et diuturna deſuetudine obſcuratum in Fora et Academias penetrauit. At quam caute ea interpretandi facultate vtendum ſit, quamque facile ius in tanta interpretum multitudine in ſummam ambiguitatem prolabatur, ipſi, qui iam inde ab Irnerii temporibus prodierunt, commentarii, mille plauſtrorum onus, vnumquemque docebunt. Sane quo plures euolueris, quantoque elegeris maiores, tanto magis adparebit, id, quod generatim dixit Callimachus (b), *μέγα βιβλίον ἶσον εἶναι τῷ μεγάλῳ κακῷ*, de pleriſque iſtis commentariis eſſe veriſſimum. Habebis Sardos venales, alios aliis nequiores: ſed vt quiſque erit amplior ac diffuſior, ita peior videbitur indoctiorque reliquis, vt fatendum ſit omnino, beatam futuram fuiſſe iuriſprudentiam, ſi numquam in manus tam illotas incidiſſet, vtinamque vel iſtis tantum temporibus fuiſſet edictum Iuſtiniani, quod legis Corneliae poenam irrogari iubet tam ineptis commentariorum conſarcinatoribus. Quod ne cui grauius ac liberius dictum videatur, qualem eſſe oporteat bonum interpretem, et quales ſint plerique, quos illi indoctae doctorum turbae debemus, commentarii, paucis oſtendere iuuabit. Multis profecto partibus pulcherrimum iſtud atque vtiliſſimum interpretum officium abſoluitur. Primum enim iis in id elaborandum eſt, vt ipſi iis inſtructi ſint praeſidiis, quibus lucem obſcuris foenerare poſſint: deinde vt genuinam cuiuſque orationis ſententiam eruant ac demonſtrent: tum porro, vt nec falſa doceant, nec ab arte ſua aliena: poſtremo, vt ne rem minus obſcuram confuſa tractandi ratione et hor-

(a) *Praefat. paratil. Digeſt.*
(b) Apud Athen. *Dipnoſ. lib.* III. *pag.* 72.

et horrido, incomto, agreſtique dicendi genere reddant obſcuriorem. Has vero dotes in bono interprete admirantur omnes, ſine his interpretem nec proficere quidquam, nec operae pretium facere cenſent. At interpretes ipſos, in quibus illae praeclarae virtutes enituerint, non dicam illo Bartoliſtarum aeuo, ſed et poſt felicem illam temporum reparationem, reperies paucisſimos, et

vix totidem, quot

Thebarum portae, vel diuitis oſtia Nili.

Primo enim quod ad litterarum praeſidia attinet, a quibus inſtructum eſſe oportere diximus interpretem, quis, quaeſo, tam eſt ſtolidus, vt ad intelligendum ius Romanum multum adiumenti nobis attuliſſe exiſtimet eos, qui nec Graecas, nec Latinas docti litteras, vbi in Graecum vocabulum incidunt, quaſi oblata quadam gemma magica exclamant: *Graecum eſt, non poteſt legi*; qui *iuriſdictio*, an *iuriſditio* dicendum ſit, addubitant: quibus denique *vis et poteſtas* eſt poteſtas violenta, violenta autem poteſtas, quae inuito etiam tutori defertur? Quid deinde lucis ſperes ab illis tenebrionibus, qui rudes hiſtoriae ac antiquitatum, credere nos iubent, Auguſtum voluiſſe adoptare Germanicum, eoque refragante callide perſuaſiſſe cuidam Liberio, vt ipſe Germanicum adoptaret, ſeque ipſum ſibi daret arrogandum: qui ſerio nobis narrant, ad beſtias datos olim homines, *vt beſtias deducerent, vel cum iis comederent, vel alia beſtialia facerent*: patres conſcriptos dictos, *quod nomina eorum ſcripta fuerint in aliquo loco, vel in corona capitis eorum*: aedituos fuiſſe praefectos vigilum, quique cum iis noctu vrbem circumierint: ſtadia vrbium eſſe, *octauam partem milliarii, quam Hercules cucurrerit vno anhelitu*: teſtamenta in procinctu facta dici, *quod ſuccincte fierent*: libripendem eſſe *aeſtimatorem*, et libram aeneam *rem aeſtimatam, vel hereditatem, quia haec tamquam libra diuiditur in duodecim vncias*: actionem Seruianam eſſe *a ſeruando* dictam, et innumera huius generis alia, quae ipſe

Non ſani eſſe hominis, non ſanus iuret Oreſtes?

Ne autem talia ex barbaro illo aeuo et ex Accurſii tantum ingenio profecta exiſtimes, etiam poſt felicem litterarum παλιγγενεσίαν haud pauca non multo meliora reperies in ſcriptis eorum, qui incredibilem ſibi famam iuriſprudentiae ſtudio pepererunt. Vix itaque eſt, quod Accurſio ſuccenſeamus, quum et in melioris aeui commentariis, quorum auctorum nominibus nunc parco, legamus, Iuſtinianum parte ſuperioris Germaniae ſubacta, Alemannici nomen adoptaſſe: leges Romanorum diuidendas eſſe in conſulares et decemuirales; aediles quoſdam vocatos *curules*, quod *curam* ſacrarum aedium geſſerint: legem Fuſiam Caniniam perlatam eſſe a quodam Fuſio Caninio: filiosfamilias dici *in ſacris paternis eſſe*, quia iis ſancta eſſe debeat patris

 per-

perſona: *deportare* eſſe, quaſi extra portam ciuitatis dare: Claudium imperatorem ſanxiſſe, vt Coſſ. pupillis tutores *extra ordinem*, id eſt, non ſeruato agnatorum proximorum ordine, darent: imperatores dictos eſſe *pios*, quod clericis admodum fauerint: a conſulibus nomina conſequutas eſſe leges Hortenſiam et Attiliam: Auguſtum triplicem libertinorum conditionem introduxiſſe; et quae ſunt huius generis alia. Sexcenta enim his ſimilia in commentariis ICtorum non proletariorum vel capite cenſorum, ſed claſſicum quoque animaduertes, ſi te eorum lectioni dederis. Hos vero an ſatis inſtructos ad hoc interpretandi munus acceſſiſſe credibile eſt? An non iure potius iſtis occlames:

> *Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis*
> *Tempus eget?*

Quod deinde ad genuinam orationis ſententiam attinet, eam non modo ex ipſis verbis, eorumque ſignificatione, verum ex coniunctis loco et tempore eruendam eſſe, ii omnes cenſent, qui ſunt artis illius *ἑρμηνευτικῆς* paullo peritiores. Eo conſilio olim Antiſtius Labeo, iureconſultorum ſuae aetatis facile princeps, teſte Gellio (*a*), *in Grammaticam ſeſe et dialecticam, litteraſque antiquas altioreſque penetrauerat, et Latinarum vocum origines percallens ea praecipue ſcientia ad enodandos pleroſque iuris laqueos vtebatur*. Quumque hodie libri noſtri ex variis variorum fragmentis tamquam centones conſuti ſint, recte ſuſpicati ſunt viri quidam doctiſſimi, genuinam legum ſingularum ſpeciem adſequi poſſe neminem, niſi qui comparatis inter ſe coniunctiſque fragmentis, quae ex eodem libro ſuperſunt, omnibus, de quo iuris capite ibi actum ſit, in numerato habeat. Sane huius myſterii iudicium iam pridem fecerunt viri quidam doctiſſimi, eiuſque vſum poſt Ant. Auguſtinum, Iac. Cuiacium, P Fabrum, ſingulari diatriba Iac. Labittus: exemplis autem illuſtriſſimis Io. Goeddeus et Iac. Gothofredus oſtenderunt, viri ſane in arte noſtra ſummi,

> *Quos aget penna, metuente ſolui,*
> *Fama ſuperſtes.*

Sed quotuſquiſque vel olim vel hodie in tanta litterarum luce non infra ICti dignitatem eſſe putat, litteras illas attingere, quibus ſe plane immerſit Labeo? Quotuſquiſque ſe tantis exemplis excitari paſſus eſt, ad illud fragmenta inter ſe comparandi artificium? Tantum ſane abeſt, vt iſtud adhibuerint interpretes, vt plerique illud hodienum alto ſupercilio deſpiciant, et per contemtum adnumerent reuelationibus (*b*). Permultum porro ad libros noſtros intelligendos vtilitatis adferre Graecos interpretes, res ipſa docet, et praeclare demonſtrat Car. Hannib. Fabrotus (*c*). *Equidem*, inquit vir doctiſſimus, *non*

(a) *Noct. Attic. lib. XII. cap.* 10.

(b) Iac. Gothofred. *Praefat. Comm. ad reg. iur.*

(c) *Apol. pro Graecis*, edita cum *Exercitationibus XII. Pariſ.* 1639.

Digitized by Google

non inficior, naeuos eſſe quoſdam et παροράματα in Graecorum commentariis. Sed haec fere leuiuſcula ſunt prae iis, quae veriſſime et diligentiſſime Graeci nobis explanata reliquerunt. Et vt de ceteris taceam, quis nobis titulum de fideicommiſſariis hereditatibus fidelius et doctius explicauit, quam Theophilus noſter? quis titulum de litterarum obligatione, et titulum 12. Inſtitutionis tertiae felicius enarrauit, quam idem auctor grauiſſimus, vt adpellat Cuiacius, interpretum facile praecipuus? Quis Latinorum, quaeſo, te, Lector, Inſtitutiones, hoc eſt, libellum aureum adcuratius interpretatus eſt? Et paucis interiectis: *quantum profecerit Iac. Cuiacius, oculus iuris prudentiae, legendis et enucleandis Graecorum commentariis, ignorare non poteſt, niſi qui peregrinus eſt in eius ſcriptis. Quam multa praeclara, neque in ſcholis iuris decantata, neque in doctorum commentariis protrita, hinc hauſerit, ſciunt aequi et periti harum rerum iudices, iniqui vero et Graecae linguae neſcii diſſimulant, aut, quod verius eſt, non vident: oculique eorum ad hunc ſolem ſuffunduntur.* Sed quotuſquiſque ICtorum hodienum Graeca haec attingit? Quotuſquiſque eiuſmodi libris vel locum in bibliotheca concedit, vel quidquam inde in vſus ſuos depromit? Exſtat commentarius in Inſtitutiones, ſatis tritus doctorum manibus, in quo, vbi βασιλικῶν incidit mentio, auctor de iis non aliter loquitur, ac de opere ſibi ignoto, ac iam pridem deperdito, et de quo nihil habeat, quod pro certo adfirmet, quam quod Baſilica vocati ſint libri, qui contineant leges ab imperatoribus promulgatas et compoſitas. Alii, qui nihil ignorare videri volunt, Ottonis Taboris exemplum ſequuntur, et Graeculos illos nugiuendulos nihil ad nos pertinere, fabuliſque meris indulgere clamant. Quam multa itaque fugiſſe oportet pleroſque interpretes, qui hoc inſigne praeſidium nullo loco habuerunt, famaeque ſuae metuerunt, ſi tam magnum ac memorabile facinus auſi, ad illa Graecorum oracula proficiſcerentur? Quid porro de veritatis dicam ſtudio, quo nihil prius, nihilque antiquius eſſe debeat interpreti? An tu illam feliciter repertam fuiſſe dicas veteribus, qui illam veritatem inueſtigandi ratiocinandique artem ſciebant cum ignariſſimis. An a nouis plus ſperes, qui Petri Rami dialecticae innutriti, vnum didicerant τὸ διχοτομεῖν, id eſt, artem egregiam, quinque digitos in duos ordines diſtinguendi? An tu porro veritatem quaeras in eorum commentariis, qui id ſibi negotii datum credebant, vt omnia ſuperiorum placita labefactarent ac ſubuerterent, et quaſi clauum clauo, ſic opinionem opinione tradentes eo demum rem perducerent, vt iam non difficile videatur ſententias etiam abſurdiſſimas mille ICtorum teſtimoniis ſtabilire? Obſeruauit Franc. Hotomanus (a), celebrem illum Andream Tiraquellum ſaepe in libris ſuis, quos citationibus auctorum inſtructiſſimos edidit, poſtquam conſentientia centum aut plurium ſuffragia accumularit, hanc aut ſimilem orationem ſubiungere: *vt videas, amice Lector, nihil eſſe in iure noſtro non ambiguum, et diſputationibus ac* con-

(a) *Antitribonian. cap.* 14.

controuerſiis inuolutam, volo tibi totidem, aut plures, recenſere, qui ſunt in opinione prorſus contraria, et ſub haec ingentem aliorum doctorum indicem pertexere, qui in alia omnia eant. Quid vero veritatis ſtudioſo vtilitatis adferat illa diſcrepantium opinionum farrago, niſi vt perlecta illa idem ſibi contingere videat, quod tribus conſultis aduocatis contigiſſe ſibi queritur Demipho apud Terentium (a):

Feciſtis probe:
Incertior ſum multo, quam dudum.

Accedit, quod quum inter omnes conſtet, veritatem non auctoritate doctorum, ſed legum rationumque fundamentis niti: plerisque interpretantibus iura potior ſemper fuerit gloſſa, quam recta ratio et legum auctoritas. Hinc vbique in libellis huiuſmodi doctorum turmae in aciem educuntur, manatque hoc exemplum in fora, in quibus certam praeſumunt victoriam, ſeque iactant magnifice, qui pro ſe Sandium, Chriſtinaeum, Weſembecium, Schneidewinum, Carpzouium, Meuium, vades dederunt. Quaſi vero veriſſimum ſit, quod plurimis videtur, et non aeque facile ſit, alium gloſſatorum exercitum conſcribere, qui priori opponatur. Iam quod proximum inter virtutes interpretis poſui, vt ne in rebus ab arte ſua alieniſſimis occupetur, quanti momenti ſit, nemini dubium eſſe poteſt. Quis enim philoſophum ferret, qui de virtute diſputaturus, quaedam de primis mundi elementis praemitteret, deinde adcurate explicaret, quid ſit glacies, hinc porro, quot ſint coniugationes, quotque partes orationis, ſubtiliter diſquireret, ac demum in rem praeſentem veniens, an ſit virtus, quid ſit, et quotuplex breuiſſimis verbis attingeret potius, quam explicaret? Mirarer ſane, ſi qui hunc philoſophum audiunt, non, vt olim Abderitani, Hippocratem quemdam arceſſent, qui homini nimis inepte ſtulto primum crebram ambulationem, ad hoc betae malueque eſum, poſtremo vomitum praeſcribat, et ita perpurgatum mittat Anticyras. At ita tamen diſputare ſolent quidam non infimi ſubſellii iuris interpretes, qui explicaturi titulos Iuſtiniani, primum quaerunt, an inſtrumentis notariorum praemittenda ſit inuocatio numinis diuini? num et imperatoris nomen et titulus vniuerſus? an eligi poſſit imperator, niſi origine Germanus? talisne fuerit Carolus M.? an et Epiſcopum e gremio Eccleſiae eligi oporteat? Hinc ad rem ipſam ſe accingentes diſputant, fueritne Iuſtinianus orthodoxus? an litteras norit? an et Latinam linguam percalluerit? vnde triumphus nomen acceperit? an imperator ſit mundi dominus, prouinciamque Romani imperii alienare poſſit? Valeatne ac rata ſit donatio Conſtantini Magni? En egregiarum quaeſtionum farraginem, quibus enodatis, tunc demum intelligi a nobis exiſtimant horribile iſtorum verborum ſecretum: *imperator, Caeſar, Flauius Iuſtinianus, Alemannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Van-*

(a) Terent. *Phorm. Act.* II. *ſcen.* 4. v. 18.

Vandalicus, Africanus, pius, ſelix, inclytus, victor ac triumphator ſemper auguſtus, cupidae legum iuuentuti S. Iidem in explicanda iuſtitiae definitione occupati, anxie quaerunt, vnde iuris nomen deſcendat? cur titulus inſcribatur *de iuſtitia et iure*, ac non potius *de iure ac iuſtitia?* quae iuſtitia a Iuſtiniano definiatur? diuina an humana? vniuerſalis, an particularis? commutatiua, an diſtributiua? quare ICti ſacerdotes iuſtitiae? an dentur caſus pro amico? cur rectius dicatur voluntas ſuum cuique tribuendi, quam ſuum cuique tribuens? an ICtorum auctoritati cedere debeat auctoritas philoſophorum? Tam egregia ſcilicet doctrinae vbertas latet in definitione illa Iuſtinianea, tantaeque molis, eſt, explicare decem illa verba: *Iuſtitia eſt conſtans et perpetua voluntas ius ſuum cuique tribuendi.* Ludere quibuſdam videbor, et quaeſtiunculas nihil ad rem pertinentes fingere, quae nemini interpretum in mentem venerint. Sed veniſſe illas in mentem non illi Bartoli et Baldi ſoboli, ſed ICtis, qui patrum noſtraque memoria floruerunt, celeberrimis, ex ipſorum commentariis demonſtrare in procliui eſſet, niſi vel ſuſpicione aliis inſultandi carere mallem. Ita vero leges interpretantibus, non difficile erit coniicere, quam nulla iis cura fuerit ordinis, quem ſemper ſapientiſſimus quiſque plurimi fecit. In tali enim quaeſtiuncularum ſibi admodum diſſimilium farragine non magis ordini locus eſt, quam in rudi indigeſtaque mole, ex qua hoc vniuerſum efformauit Deus. Vnde vir elegantis ingenii, M. Antonius Muretus (a) de gloſſatoribus diſſerens: *Qualem*, inquit, *nobis illi cuiuſque generis praeceptorum farraginem reliquerunt? vt ſi quis ruſticus hordeum, triticum, viciam, legumina in vnum aceruum conferat, non illius aceruum horum commentariis exiſtimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, quum in eos inſpicio, ſaepiſſime Ouidiana illa de Chao in mentem veniunt:*

Quaque erat et tellus, illuc et pontus et aer.

Non aliter enim apud hos, vbi verbi cauſſa de auctoritate magiſtratuum agitur, dicetur etiam aliquid de teſtamentis; vbi de emtione et venditione diſſeritur, aliquid de poenis, aut de auctoritate tutorum inſeretur. Nihil eſt denique, quod certam ſedem et domicilium habeat, nihil, quod non alieniſſimo aeque ac ſuo loco pertractatum reperiatur. Inde illae crebrae ex vno in alium locum reiectiones, quum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, numquam niſi admonitus, diuinare potuiſſes. Prorſus, vt ſi quis paterfamilias veſtem non in veſtiario, ſed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret; piſces in nemore, lepores in piſcina incluſos haberet. Apud Ariſtotelem primo Phyſicorum recenſetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit et Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet ineſſe dicebant, idque exprimebant hemiſtichio quodam, vt opinor Empedoclis: πᾶν ἐν παντὶ μέμικται. Hoc an in phyſicis vere dicatur, viderint, qui illa tractant, de talium certe interpre-

(a) Lib. II. Orat. 17.

pretum commentariis veriſſime dici poteſt. Haec de gloſſatorum libris Muretus, quae et melioris aeui commentarios iuridicos pleroſque eadere reipſa deprehendent, qui iſtos inſpexerint. Denique vltimam interpretis virtutem in ſermonis puritate ac perſpicuitate poſitam eſſe diximus. At neſcio an et hanc extra Cuiacii ſcholam adeo multi interpretes ſint adſequuti. Quamuis enim depulſa vetere illa barbarie, purius ſcribere coepiſſent viri docti: ICtorum tamen libros adeo infecit illud Accurſii abſinthium, vt ſi Papinianus in vitam rediret, noua ei addiſcenda eſſet lingua, illos commentarios legere cupienti. ICtorum enim laudem ſe ſuſtinere poſſe plerique dubitant, niſi lingua Iureconſultorum, id eſt, barbara vtantur. Hinc vbique *ſummant*, *ampliant*, *ſubampliant*, *limitant*, *ſublimitant*, *caſuant*; vbique *reſolutiones legum* et ſimiles elegantias pollicentur, vbique *practicas practicatas*, et praeiudicia *in terminis terminantibus*, et clauſulam illam vtiliſſimam, *rebus ſic ſtantibus*, et ſexcenta huius generis alia, tamquam mellitos verborum globulos, ſpargunt, quibus condimentis ſi aliquid ſalis adſpergas, elegantiſſima nimirum illa brocardica, quae vocant, veluti: *caſus voluntatis comprehendit ſub ſe caſum impotentiae: ab actionibus ad intereſſe libera nos Domine*; *ſolus cum ſola non praeſumitur orare*, *Pater noſter*, *et ſimilia*: tunc ſane habebis verum venenum aqua Stygia dilutum, cuius halitu ipſo bonae mentes exanimantur. Tales ſunt plerique, qui tabernas rumpunt, iure conſultorum commentarii. Iis itaque an magna vtilitas per tot ſaecula allata ſit reipublicae, et an non melius eorum auctores operam in conficiendis indicibus Iuſtiniani conſilio collocaſſent, illi viderint, quorum non amant ſimiles labra lactucas.

Quae quum ita ſint, ſingulari profecto ad praecipua laude digni videntur pauci illi, ſed boni, quibus meliorem mentem indidit Deus, vt, quae in iure noſtro ſunt obſcura atque ambigua, felicius illuſtrare ac diſtinguere conarentur. Quo in numero (quod ad Inſtitutionum interpretationem attinet), praeter Cuiacium, Ciphanium, Ianum a Coſta, et quoſdam alios, et ARNOLDVM VINNIVM, Iureconſultum eximium, haud poſtremo loco ponendum arbitror. Sane ex quo me iuris prudentiae dare coepi, mihi eius commentarius prae aliis placuit, et ad ſolidiorem doctrinam connitenti maximo fuit adiumento, vt, poſtquam aliis iura interpretari iuſſus eram, nullum fere librum auditoribus meis obnixius commendandum iudicarem, quam commentarium Vinnii, ex quo ipſe fructum ceperam vberrimum. Vix enim vlla eſt boni interpretis virtus, quae non in Vinnio noſtro eluxerit. Attulerat ad iuris prudentiam ea praeſidia, quae paullo rariora ſunt in noſtri ordinis hominibus, puta, haud vulgarem Latinarum Graecarumque litterarum facultatem, diffuſam omnis aeui ſcriptorum lectionem, notitiam antiquitatum haud mediocrem, tantum denique ingenii ac iudicii acumen, vt nec vulgaribus pragmaticorum ſententiis, ipſique Triboniano eſſet addictus; nec Cuiacium, Ant. Fabrum, Rein. Bachouium, alioſque, vbi noui quid inferunt in artem,

tem, coeco impetu ſequeretur, ſed legum rationumque pondera vbique cum cura expenderet, nulliuſque auctoritate ſe pateretur in tranſuerſum agi. Deinde id quoque habet Vinnius noſter, vt genuinam Iuſtiniani ſententiam vbique cum cura inueſtiget, neque eum pudeat ex philologiae latifundiis petere, quibus iuriſprudentiam locupletaret. Et quamuis myſterium iſtud atque artificium leges ex eodem libro depromtas comparandi coniungendique facilius in Pandectis et Codice quam in Inſtitutionibus, vſum ſuum exſerat: nihil tamen reliqui fecit, vt, ex quibus auctoribus vel fragmentis ſinguli paragraphi deſcripti ſint, et quomodo illi a ſuis auctoritatibus diſcrepent, quantum fieri poteſt, oſtenderet, non vt haberet, ob quod inſultaret Triboniano, (in quo muſtaceo multi hodie quaerunt laureolam, ſed vt rationem eius mutationis redderet candide. Laudanda quoque eſt Vinnii noſtri opera, quam in conferenda Theophili Paraphraſi poſuit, ſane quam vtiliſſima. Quamuis enim pleriſque vapulet his Theophilus, et aliquando ab iis quoque, qui eum numquam euoluerunt, exagitetur; permultum tamen lucis eum ſoenerare Inſtitutionibus, Car. Hannibal Fabrottus, cuius verba quaedam ſupra dedimus, pridem euicit. Et ſane non hic nobis res eſt cum Theophilitze quodam, quem aliqui verbis quibuſdam Cuiacii (a) decepti Accurſio faciunt iuniorem, ſed cum Theophilo, viro illuſtri, et Anteceſſore, cuius opera ipſe Iuſtinianus in conficiendis Inſtitutionibus vſus eſt. Hunc ipſum enim eſſe illum paraphraſten, multis argumentis conſtat. Primo Theophilum, Triboniani *συνεργὸν*, anteceſſoris munere Conſtantinopoli functum nouimus (*b*). Anteceſſorem autem etiam paraphraſten fuiſſe, inde adparet, quod in codicibus vetuſtis ſingulis libris illa ſubnectuntur: *ἐπληρώθη ἡ α* (B' Γ' N) *Ἰνστιτουτίων Θεοφίλου Ἀντικήνσωρος* feliciter. Eumdem deinde Conſtantinopoli vixiſſe, inde patet, quod vbicumque eius facit mentionem, eam vocat *ταύτην τὴν πόλιν* vel *ταύτην τὴν Βασιλεύουσαν πόλιν*, *hanc vrbem* vel *hanc regiam vrbem* (*c*), vti ſolent, qui vrbis, in qua viuunt, meminerunt. Deinde, quum Theophilus anteceſſor Iuſtiniani temporibus floruerit, eiuſdem aetatis eſſe paraphraſten noſtrum, res ipſa docet. Quemadmodum enim omnes, qui Iuſtinianum anteceſſerunt, imperatores Chriſtianos ita deſcribit, vt eos inter homines non amplius fuiſſe, ſtatim adpareat, veluti vbi meminit *Ζήνωνος τῆς θείας λήξεως* (*d*) *itemque τῆς θείας λήξεως Λέοντος* (*e*), ita Iuſtinianus ipſi ſemper eſſe *θειότατος ἡμῶν δεσπότης*, *ἡμέτερος βασιλεὺς*, *εὐσεβέστατος ἡμῶν βασιλεὺς*, *ὁ μερώτατος ἡμῶν βασιλεὺς*, *ſacratiſſimus dominus noſter*, *imperator noſter*, *imperator noſter piiſſimus*, *clementiſſimus noſter imperator* (*f*), quemadmodum et Theodoram *τὴν εὐσεβεστάτην ἡμῶν δεσποίνην*, *piiſſimam dominam noſtram* (*g*), et conſtitutionem Iuſtinianeam *διάταξιν ἣν ἐνα-*

(a) *Recitat. ad tit. Inſt. de actiom.*
(b) Conſt. *Tanta* §. 9. *de confirm. Digeſt.*
(c) Theop. §. 7. *Inſt. de ſatisdat.*
(d) Theop. §. 34. *Inſt. de act.*
(e) Theop. §. 3. *Inſt. de donat.*
(f) Theop. §. 1. *de vſucap.* §. 7. *quib. alien. lic.* §. 7. *prooem.*
(g) Theoph. §. *vlt. Inſt. de vſucap.*

γχος [illegible] , conſtitutionem nuper promulgatam (*a*) adpellat. Quae ſane omnia non ſunt verba de principe dudum ſatis functo differentis. Accedit, quod Theophilus ſaepe paraphraſi ſuae intexit formulas antiquas et ritus veteri iuriſprudentiae proprios, quos quum, iudice Fabrotto (*b*), non aliunde, quam ex Caii, Vlpiani, aliiſque veterum ICtorum libris, depromere potuerit, ſatis profecto manifeſtum eſt, eum ante commune iſtud illorum librorum naufragium vixiſſe, verſatiſſimumque fuiſſe in iſtorum operum lectione. Quod denuo non in Theophilitzen quemdam, Graeculum nouum, ſed in celeberrimum illum ſcholae Conſtantinopolitanae anteceſſorem, Theophilum cadit. Denique, quod palmarium eſſe, Nicolaus Hieronymus Gundlingius (*c*) obſeruauit, Theophili noſtri paraphraſin iam Thalelaeus laudauit, et ille quidem, quem cum Triboniano, Theophilo, aliiſque Pandectas compoſuiſſe, eaſque poſtea *κατὰ πόδα* vertiſſe nouimus. Quod quum et Fabrottus (*d*) viderit, mirum ſane eſt, virum ipſum doctiſſimum Theophilum Iuſtiniano non quidem multo iuniorem, a Theophilo tamen, Pandectarum et Inſtitutionum architecto, diuerſum credidiſſe, quaſi ipſe paraphraſtes aetatem ſuam non multis, iiſque luculentiſſimis prodiderit indiciis. Quod ſi itaque Theophilus noſter fuit Iuſtiniano *σύγχρονος*, ceu hactenus mihi videor demonſtraſſe: graviſſimum procul dubio cupidae legum iuuentuti fecit Vinnius, quod eum diligenter conſuluerit, et inde textum Inſtitutionum vel ſtabiliuerit, vel explicarit. Nec minus laudandum videtur ſingulare veritatis ſtudium, quod idem vbique prae ſe tulit, dum manum ad ſcribendum adpulit. Rationibus enim ſolidis, legumque auctoritate muniuit omnia, quae docuit, nec in vllius iurauit verba magiſtri. Tantum etiam abeſt, vt more gloſſatorum quaeuis conuellere, ac in dubium vocare ſtuduerit vir doctiſſimus, vt pleraſque iſtas lites erudite finiuerit, et plerumque optimam, maximeque legibus conſentaneam elegerit opinionem, eamque ita firmarit, vt aliquando et inuitos in ſententiam ſuam pertrahere videatur. Ordo porro, quo vtitur, ipſi rei quam maxime conuenit. Textum explicat adcurate, ſcrupulos, quos iniici lectori poſſe praeuidet, cum cura eximit: ipſam doctrinam, quae quouis loco proponitur, egregie illuſtrat, nec diſſimulat, quae vel nouis Iuſtiniani conſtitutionibus, vel deſuetudine et moribus patriis mutata aliter in foro obſeruantur. Nullos hic videbis exceſſus, ad rem nihil pertinentes, nullas quaeſtiones otioſas et intempeſtiuas deprehendes: Nec hic obſeruabis a Vinnio, tamquam a coquo Plautino, diuerſa iura confundi. Nam vbique ius Romanum a moribus patriis adcurate ſeiungit, et nihil facit reliqui, vt vtriuſque principia a lectore ſuo intelligantur. Denique et oratione vtitur, non quidem calamiſtris intorta, ſed pura tamen, et ſatis plerumque Latina, vt ſaltem non adfectaſſe videatur illam barbariem, qua pleroſque ICtos commentarios ſuos inquinaſſe diximus. Quo gratior mihi fuit opera, quam a me vir integerrimus, nouam hanc editionem meditatus, flagita-

(a) Theoph. §. *vlt. Inſt. de vſucap.*
(b) Fabrott. *Praefat.* ad Theoph. *Inſt.*
(c) Gundlingian. *Part.* II. *obſ.* 2.
(d) *Praefat.* ad Theoph. *Inſt.*

gitauit. Quum enim intelligeret, me quaedam margini exemplaris mei, vt fieri ſolet, adnotaſſe: non dubitauit a me petere, darem operam, vt Vinnii hic commentarius et nitidior, et emendatior prodiret. Et ſane nihil, quod mearum erat partium praetermiſiſſem, ſi paullo plus temporis ad eam rem fuiſſet conceſſum. Quantum tamen a me praeſtitum putem, paucis accipe. Primo totum commentarium et relegi, et recenſui, et quidem ita, vt non modo aliquot millena ſphalmata, quae in priorem editionem irrepſerant, ſuſtulerim, ſed et interpunctiones, antea vitioſiſſimas, vel plane omiſſas, reſtituerim diligenter. Deinde auctores, quos laudat Vinnius, pleroſque euolui, et vbi ipſe ſolum librum expreſſerat, ego capita etiam, et aliquando paginas adieci, ne Lectori illa loca euoluturo iſtud quaerendi taedium eſſet deuorandum. Praeterea notulas quaſdam ſeu additiones, quas a Vinnianis primis nominis mei litteris: Hein. diſtinxi, paſſim inſertas animadvertes. Eas quum iam olim exemplaris mei margini alleuiſſem, ideo edi paſſus ſum, quia quarundam me ne nunc quidem poenitet. Sunt eae non vnius generis. Quaedam illa, quae a Vinnio non adeo plene traduntur, ſupplent: aliae non ſatis adcurate poſita emendant: ſunt etiam, quae quaſdam coniecturas de legibus a Vinnio vel emendatis, vel explicatis, proponunt, Lectoriſque iudicio ſubmittunt. Non exiſtimo, futurum, vt id mihi auſo quiſquam ſuccenſeat. Quae enim iniuria eſt, alieno libro adſpergere notulas? Et quid facilius erit Lectori, cui mea haud placebunt, quam breues illas ſtricturas praetermittere, maxime quum et paucae ſint, nec adeo multis paginis librum reddant auctiorem? Si qua in re ſtilus lapſus ſit, id in meliorem partem interpretabuntur, quibus aliquis candor ineſt, quum feſtinantibus operis plagellae inter alias occupationes, et in medio luctu domeſtico, deſcriptae, et ſaepe vix relectae Lugdunum tranſmittendae fuerint. Emendationi praefuit ipſe, qui ſumtus fecit, vir integerrimus. Quumque is et ob ſollertiam, et ob linguae intelligentiam par omnino ſit huic operi, et iam plura eius dexteritatis dederit documenta: res ipſa iam quoque oſtendet, veriſſimum eſſe, quod ſcripſit poeta (a):

Dominum videre plurimum in rebus ſuis.

Tu, Lector, fruere editione, omnibus anterioribus, ſi quid video, meliore, mihique, tua cauſſa omnia volenti, faue, et ex voto vale. *Franequerae Friſiorum X. Kal. Mart.* cIↄIↄccxxvi.

(a) Phaedr. *lib.* II. *fab.* 8. *v.* 29.

V.

DEFENSIO COMPENDIORVM IVRIS. SPECIATIM DE BOEKELMANNI LIBELLO IVDICIVM.

QVod iis ſolet contingere, quos fortuna ex ſumma rerum omnium penuria ad maximas opes et diuitias de improuiſo euexit, vt quum prius cum egeſtate conflictarentur, poſtea ipſa rerum copia ſibi inopes videantur: idem in re publica litteraria euenire, vnusquiſque quotidie animaduertit. Saeculis iſtis barbaris, quibus ſiue ſtupor hominum, ſiue temporum infelicitas ingeniis caliginem triſtiſſimam offuderat, maxima erat bonorum librorum inopia. Veteres, et e meliore ſaeculo ſuperſtites membranae intra monachorum clauſtra cum blattis et tineis colluctabantur. Noui, qui tum prodibant, libri plerique aut nugis referti erant, aut, ſi quid illis boni ineſſet, illud ita erat malis admixtum, vt vniones aliquot ex iſto Augiae ſtabulo eruere, difficillimum, ac Herculei fere laboris eſſe videretur. Ex quo autem, diſcuſſa iſta caligine, purior omnis doctrinae ac ſapientiae lux effulſit, et diuinum iſtud artis typographicae inuentum homines a moleſto deſcribendi labore liberauit, tanta ſubito librorum bonorum, malorum, mediocrium, immo et nugarum ac quiſquiliarum ſeges effloruit, vt iam vere copia nos inopes reddere videatur. Quemadmodum vero quidam his ſaeculis bonis, quae vocant, impenſe fauent, et ſibi aliiſque eam gratulantur felicitatem, quod cuiuis bene nummato iam procliue ſit, bibliothecas maximas ac diffuſiſſimas extruere: ita ſunt, qui proletariorum illorum librorum turbam oneri potius rei publicae litterariae, quam vlli emolumento eſſe, eamque, ſi fieri poſſet, ex orbe litterario proſcribendam, et ad vltimos Garamantas deportandam, arbitrantur. Et hi profecto non adeo deſipere, nec male rei litterariae cauſſa velle viderentur, modo, qui boni, quiue mali libri ſint, certiore indicio conſtaret. Non eſt liber tam malus, quin ex eo boni quid diſcas: nec tam bonus vllus, (ſi ab illo, qui Deum ipſum auctorem habet, diſceſſeris), quin neuis aliquot deformetur, vt fieri vix poſſit, quin bona quamplurima cum malis ſint peritura, ſi quis vel malos libros ob plura mala vel bonos ob naeuos, quibus laborant, pauciores ex hominum manibus omnino extorquendos putaret. Accedit, quod varia admodum et diſcrepantia deprehenduntur hominum iudicia, et quemadmodum non omnium palato idem cibus, ita nec omnibus litterarum ſtudioſis iidem libri ſunt in deliciis. Sunt, quibus vel Tullii elegantia et vbertas taedio eſt, et qui ſibi contra ea in caelo eſſe videntur, ſi quando ſcholaſtici aut gloſſatoris cuiuſdam

Digitized by Google

dam glandibus veſcuntur. Alios ſolida et profundiora, alios protrita et vulgaria delectant. Quae alii in breui aliquo compendio, ac veluti in nucleo compacta volunt: ea non placent aliis, niſi multis voluminibus explicata. Quis vero, quantumuis eruditus, eum ſelectum faceret, vt omnes ſibi peraeque ſatis ſfactum aſſe fateantur. Denique nec mira illa ingeniorum varietas eius modi conſilium capi patitur. Ea ſane via, quam alii ſibi ad eruditionis laudem et breuem, et omnium expeditiſſimam fuiſſe experti ſunt, aliis tam inuia, tamque innumerabilibus impedita ſalebris videtur vt ab ea toti abhorreant. At, qua ipſi ſine offenſione progrediuntur, ea alii vel numquam fortaſſis, vel tardius certe, ad aliquem doctrinae cultum peruenirent. Quare tantum abeſt, vt cenſoribus quibuſdam ſine populi ſuffragio creatis, facultas illa concedenda ſit, librorum numerum minuendi, vt eam ſcriptorum varietatem vel ipſa ingeniorum ſtudiorumque varietas requirere videatur, multoque ſatius ſit, meo quidem iudicio, multos exſtare libros etiam ineptos, quam bonos aliquot, vel mediocres, vna cum ineptis proſcribi. Praefari haec ideo viſum eſt, quod noſtri ordinis hominibus, qui in academiis docendi munere funguntur, vel maxime hoc vitio verti ſolet, quod librarias tabernas nouis quotannis libris impleant, et illis quidem non egregiis, et exquiſita quadam doctrina refertis, ſed vulgaribus, et prima fere diſciplinarum elementa, vel diſputationes ſcholaſticas complexis. Quid vero, inquiunt, opus eſt tot *compendiis*, *aphoriſmis*, *elementis*, *enchiridiis*, *manualibus*, quum in iis praeſtari nihil aliud poſſit, quam vt crambe non bis, ſed centies recocta lectoribus adponatur? Quaſi vero vel nouum quid, vel elegantius promittant libelli, in quibus adornandis nec ingenio, nec variae eruditioni locus eſt. Quaſi magis conſultum ſit tironibus, ſi ex muſteo quodam compendio, quam ex vetere, et iam pridem in ſcholis recepto, artem aliquam addiſcant. Quid aliud igitur agunt vmbratici iſti doctores, quam vt coquos imitari callidiores cibis heſternis et triduanis nouum condimentum vel iuſculum bene piperatum adfundant, quod iis nouum ſaporem conciliet, et adoleſcentulorum imperitorum excitet adpetitum? Ita ſaba in profeſſores academicos cuditur, ab iis maxime, qui quum ipſi otio obtorpeſcant, ab hominibus illis occupatis, et Siſyphi ſaxum voluentibus, non niſi magna, et ad Cleanthis lucernam elucubrata opera efflagitant. Qui ſi cogitarent, alias eſſe viri eruditi, alias boni doctoris partes, paullo benignius, credo, de horum laboribus iudicarent. Vir doctus primo id agit, vt doctrinam nouis inuentis veritatibus locupletiorem reddat: deinde vt theſauros iſtos domi ſuae repertos cum aliis eruditis liberaliter communicet. Et hinc dum quaedam adhuc nondum ſatis cognita in lucem protrahere, et aliis viris doctis operibus eximiis prodeſſe ſtudet, et gratiam a bonis omnibus init quam maximam, et laudem ſibi parit immortalem. At qui in ſcholis et academiis docent, ſi quid eximii ſcribunt, in eruditorum quidem numero ſe eſſe oſtendunt: at nihil tamen hoc ipſo agere videntur, quod eos bonis doctoribus accen-

Digitized by Google

cenſendos eſſe euincat. His cum tironibus, non cum doctis res eſt: Illorum vtilitatem et profectus ſupremam ſibi legem ducunt, ſatiſque laudis ſe adſequutos arbitrantur, ſi operam ſuam illis non inutilem eſſe intelligant. At quid, quaeſo, tironum ſtudiis magis conuenit, quam vt via quam compendioſiſſima ad ſolidiorem doctrinam perducantur? Quum vero diuturnus rerum vſus pleroſque, qui hoc ſtudium decurrunt, doceat, rationem docendi meliorem ac iuuenum captui accommodatiorem reperiri poſſe, quam qua alios vſos animaduertunt, quis, quaeſo, aequus rerum aeſtimator indignabitur, eos ſcribendis opera abuti? Nulla praeterea eſt diſciplina, in qua omnes idem per omnia ſentiunt, et ſi forte de doctrinis ipſis inter eos conuenit, propria ſane cuique docendi demonſtrandique ratio eſt, propria veritates inter ſe connectendi methodus, quam in aliorum compendiis non videt obſeruatam. Ipſa illa certiſſima ſcientiarum mathematica, quamuis aeternis et indubiis ſubnixa principiis, non tamen noua elementa, poſt Euclidea illa, reſpuit, quia ea ſcripturis haec laus ſupereſt, vt quae Euclides aliique operoſa demonſtratione firmarunt, ipſi breuiore ac faciliore via demonſtrent. Idem ſane et aliis, qui theologiae, iuris prudentiae aliarumque ſcientiarum compendia adornant, propoſitum eſt. Non enim id agunt, vt laudi inhient, (quae enim laudis eximiae ſpes ex compendii ſcriptione adſulgeret)? nec vt aliorum luminibus officiant, (quid enim magni egiſſe videretur, qui tugurium tuguriolo opponit)? ſed vt breuiore, et captui auditorum ſuorum accommodatiore ratione doctrinas ſuas proponant, propoſitaſque demonſtrent: Qua in re quamuis fortaſſe contingere poſſit, vt aliqui fallantur, et de facultatibus ſuis amplius, quam in iis eſt, ſperent: non tamen ideo totum illud noua compendia adornandi conſilium videtur reprehendendum. Aliis ingeniis hoc; aliis illud plus vtilitatis adfert; et in ſingulis ferme aliquid deprehendimus, quod in aliis fruſtra requiras. Quare meum plane facio viri eximii Io. Voetii, ICti, iudicium: *nulla aliorum meditata aut carpo, aut damno, quum ſuus cuique ſcopus fuerit, perducendi cupidam legum iuuentutem ad optatam ſtudiorum metam; qui idem nunc quoque meus eſt*.

Quae hactenus diſſeruimus, ea ad excuſandum compendiorum iuridicorum numerum pertinent. Non vero excuſatione vlla opus fuit celeberrimo Boekelmanno, cuius enchiridio haec praefari volui. Is enim, vti aliis praeclaris ingenii monimentis, ita et hoc libello tam bene de ſtudioſis iuris meritus eſt, vt etiamnum ille in praetio ſit pleriſque. Habes in eo doctrinam Inſtitutionum Iuſtiniani in compendio breuiſſimo, tamquam Homerum in nuce. Nihil hic auctor oſtentat eruditionis, quae in eo ſumma fuit, ſed prima legitimae ſcientiae elementa verbis paucis, et ſtilo quam maxime perſpicuo exponit, vt quemadmodum in laudibus Iulii Caeſaris ponuntur *Commentarii nudi, recti, et venuſti, omni ornatu orationis, tamquam veſte detracta*: ita non minus hic Boekelmanni libellus vel ideo videtur eruditus, quod in eo auctor ab omni eruditionis oſtentatione abſtinendum putauit. Quare recte et ordine fecerunt bibliopolae, viri integerrimi,

rimi, et de omni librorum genere praeclare meriti, dum libellum, cuius iam exemplaria diſparuerant, luci reddiderunt, nihilque fecerunt reliqui, vt et nitidior, et quam emendatiſſime prelo exiret. Ego vero ſicuti huic conſilio et faueo, et adplaudo: ita vt illud rei publicae litterariae, et in primis iuris prudentiae noſtrae feliciter cedat, ex animo precor. Tu, lector candide, fruere libello elegante, et vale. *Franequerae Friſior. X. Kal. Maias anno erae Dionyſiac.* 1717.

VI.

DE MERITIS EZECHIELIS SPANHEMII IN REM LITTERARIAM, DEQVE EIVS ORBE ROMANO IVDICIVM.

PRaeſari aliquid iuſſus in EZECHIELIS SPANHEMII *Orbem Romanum*, opus aeternum atque incomparabile, nihil eorum faciendum mihi eſſe intelligo, quae ſolent alii, qui hanc operam aliorum lucubrationibus nauare conſtituerunt. Si enim aliorum imitandum eſſet exemplum: aut de vita et fatis viri illuſtriſſimi, aut de ipſo, quod praelum rurſum exercuit, opere eximio accurate dicendum, eorumque nihil, quae ad vtriusque laudem pertinere viderentur, a me praetermittendum eſſet. At cui, quaeſo, non dicam eruditorum, ſed litteras amantium, ignotus eſt SPANHEMIVS, qui mira fortunae indulgentia, quam virtute et prudentia in officio retinuit, in ſchola non modo, ſed et in palatiis principum, legationibuſque ſplendidiſſimis parem gloriam conſequutus, maximis regibus ac principibus gratiſſimus fuit? qui, vt elegantiſſimi IANI BROVKHVSII (a) verbis vtar, *ita ſine exemplo eruditus fuit, vt eius nec virtutes nec ingenium carpere poſſet iners huius ſaeculi liuor?* qui denique, ſiue philologiam ſacram, ſiue iura principum, ſiue veteres nummos, ſiue Graecas Romanaſque antiquitates illuſtrare decreuiſſet, adeo pleriſque aliis antecelluit, vt id vnum per omnem vitam egiſſe videretur? Argumento eſſe poſſunt, quae *de antiquitate litterarum Hebraicarum*, a LVDOVICO CAPELLO in dubium vocata (*b*), da fama patris aduerſus MOYSEN AMYRALDVM (*c*), *de praeſepe* CHRISTI, *de eiuſdem cruce* (*d*), de integritate textus biblici aduerſus RICH. SIMONIVM (*e*), *de iure*,

(a) *Adnotat.* ad TIBVLLVM, *pag.* 48. *not.* 47.

(b) Prodiit iuuenile illud ſpecimen *Lugduni Batauorum* 1644. 4.

(c) Titulus libelli eſt *Diſquiſitio critica* contra MOYSEN AMYRALDVM, *Lugd. Batau.* 1649.

(d) Sunt hae orationes binae habitae in academia Geneuenſi, quum ibi eloquentiam doceret. Poſtea Gallice prodierunt *Geneuae* 1654. Denique priorem longe nitidiorem, multiſque obſeruationibus eruditiſſimis locupletatam praelo reddidit *Berolini* 1695. 8.

(e) Erudita haec epiſtola prodiit *Pariſiis* 1678. et poſtea nouis *Criticae Simonianae* editionibus cum aliis libellis eriſticis acceſſit.

iure, *imperii Romani res tempore interregni vicario nomine admini-ſtrandi* (*a*), *de vſu et praeſtantia numiſmatum* (*b*), *de Veſta et pry-tanibus Graecorum* (*c*), *de nummis rarioribus ad* LAVRENTIVM BE-GERVM (*d*) *et* ANDREAM MORELLIVM (*e*), ac denique *ad auctores veteres*, CALLIMACHVM (*f*), IVLIANI *Caeſares* (*g*) *et orationem primam* (*h*), nec non ad ARISTOPHANIS *tres priores comoedias* (*i*) et IOSEPHI *Opera* erudite ſcripſit, vt praetermittamus, quae locuple-tiſſima (*k*) eius bibliotheca vel in aduerſaria, vel ad librorum mar-gines relata delitеſcunt. Sane ſi vmquam illuſtri exemplo adparuit, elegantiores litteras etiam cum vita negotioſa coniungi poſſe, id ſane nobis praebuit excellentiſſimus SPANHEMIVS, ſimulque in ruborem dedit homines barbaros, qui iſtis litteris excultos ad iuris prudentiam et res gerendas parum aptos eſſe iudicant, viſoque homine ab eorum ruditate alieno, illico exclamant, quod viſo Anniceride, egregie auri-gante, PLATO dixiſſe fertur (*l*) *ἀδύνατον εἶναι, τὸν εἰς μικρὰ οὕτω καὶ οὐδενὸς ἄξια τοσαύτην φροντίδα καταθέμενον ὑπὲρ μεγάλων τινῶν σπου-δάσαι*, *fieri non poſſe, vt qui rebus tam nullius pretii operam nauarit, poſſit magnis et praeclaris negotiis vllis vacare*. Ecquis deinde igno-rat incomparabile tanti viri opus *de orbe Romano*, quod primum an-no erae vulgaris 1697. a viro celeberrimo, IO. GE. GRAEVIO, *tomo XI. Theſauri antiquitatum Romanarum* inſertum, deinde ab auctore ipſo perpolitum, multoque auctius editum *Londini* 1704. 4. tam-quam Phidiae aliquod ſignum ſemel adſpectum ita placuit, vt editio-nem tertiam Lipſienſes, quartam Halenſes moliri non dubitarint? Contigit itaque viro illuſtri, quod neſcio an nemini, vt ab ineunte adoleſcentia ad deuexam aetatem eum perpetua gloria comitaretur, atque ipſe ingenii non minus monimenta, quam res geſtas omnibus pro-

(a) Prodiit, feruente inter Bauarum et Palatinum lite de vicariatu per tra-ctum iuris Franconici, *Heidelb.* 1657.

(b) Lucem primum vidit hoc incom-parabile opus *Romae* 1664. 4. recuſum cura auctoris *Pariſ.* 1671. Denique ex-trema iam ſenectute totum opus ita retexuit, perfecit, amplificauit, vt iam duobus voluminibus conſtet, quo-rum prius ipſe edidit *Londini* 1707. fol. Poſterius quod adfectum tantum in ſcriniis relinquebat, digeſſit ac perpo-liuit ISAACVS VERBVRGIVS, edidit-que *Amſtelod.* 1717. *fol.*

(c) Opus reconditae plenum erudi-tionis, et plane Spanhemianum pri-mum cum SEGVINI *Numiſmatibus ſelectis* prodiit 1662. relatum poſtea in *tomum V. Theſauri antiquitatum Roma-narum* celeberrimi GRAEVII.

(d) Epiſtolae hae acceſſerunt LAVR. BEGERI *Obſeruationibus et coniecturis ad XXIIII. antiqua numiſmata*, *Berol.* 1691.

(e) Acceſſerunt hae epiſtolae ANDR. MORELLII *Specimini vniuerſae rei nummariae*, Lipſ. 1695. 8.

(f) *Obſeruationes* has ſuae CALLI-MACHI editioni adiecit vir celeberri-mus, IO. GE. GRAEVIVS, 1695. 8.

(g) Gallice cum obſeruationibus edi-ti *Heidelb.* 1660. recuſi *Pariſ.* 1685. 8.

(h) Acceſſere hae notae vberrimae editioni *operum* IVLIANI Lipſienſi 1696. *fol.*

(i) Vſus illis obſeruationibus eſt LV-DOLPHVS KVSTERVS in editione no-ua *Amſtelod.* 1709. *fol.*

(k) His quoque obſeruationibus vſus eſt in adornanda noua IOSEPHI edi-tione SIGEBERTVS HAVERKAMPVS, *Amſtelod.* 1726. *fol. tomis II.*

(l) AELIAN. *Hiſtor. var.* II. 27.

Digitized by Google

probaret, praeterquam Iacobo Gronovio (*a*), qui neſcio quo morbo ingenii, praeter ſe ipſum, neminem fere probauit. Quae quum ita ſint, opera viderer abuti, ſi chartam praefationi deſtinatam implerem laudibus Ezechielis Spanhemii, vel de huius exaſciatiſſimi operis vtilitate ac praeſtantia plura commemorarem: ac proinde id vnum mihi relictum intelligo, vt quaedam, quae ad illuſtrandum opus pulcherrimum quodam modo facere videntur, eo, quo calamum vltro ſubierint, ordine breuiter tecum, candide lector, communicem.

Quum vir illuſtris *adnotationes* illas vberrimas, quarum paullo ante meminimus, *ad orationem* I. Iuliani in Berolinenſi aliquot annorum otio adornaret, incidit inter alia in locum illum notatu digniſſimum (*b*): Οὐ τοῖς κοινοῖς ἐφ' ἁπάντων τῶν αὐτοκρατόρων δικαίοις χρωμένη. Λέγω δέ, ὅτι κἂν ἀλλαχόθεν τυγχάνωσι, τὸ μετέχειν ἅπαντας ἤδη τοῦ πολιτεύματος: καὶ τοῖς ἐκεῖθεν ἡμῖν καταδειχθεῖσιν ἔθεσι καὶ νόμοις χρῆσθαι πολῖται γεγόνασιν: *non communibus illis, quae in omnibus ceteroquin imperatoribus vſurpare ſolet, iuribus nixa, puta, etſi aliunde orti ſint, tamen, quod omnes iam ad ciuitatem ſint adſcripti, quodque editis illinc moribus ac legibus vtantur, pro ciuibus ſuis ſint habendi*. Quemadmodum igitur ea occaſione non poterat non meminiſſe *legis* 17. *D. de ſtat. hom.* qua, *qui in orbe Romano ſunt, omnes ex conſtitutione imperatoris* Antonini *ciues Romani effecti eſſe* dicuntur: ita ſtatim animaduertit, eam a pleriſque iuris interpretibus male habitam, ac vix ab vllo recte intellectam eſſe, ac proinde ſpem fecit, ſe illam aliquando ſingulari commentario illuſtraturum. Tria autem ſunt potiſſimum, in quibus intelligendo fecerant ICti, vt nihil intelligeremus. Primo enim, quum legiſſent, non modo poſt Antoninos, ſed et ipſis Iustiniani temporibus tum ſeruos, tum libertinos Latinos ac dedititios ſuperfuiſſe (*c*), hoſque exſortes vixiſſe iuris connubii, commerciorum, ac teſtamenti factionis (*d*): fuere, qui vel de re ipſa dubitarent, quae in illo Vlpiani fragmento narratur, vel huius ſenſum in partem plane aliam detorquerent. Hinc alii falcem criticam expedientes pro *in orbe Romano* reſcribendum putarunt *in vrbe Romana*, iſque error, priuſquam ab Andrea Alciato (*e*) animaduerteretur, editiones fere omnes inquinauerat. Alii Florentinam lectionem ſollicitare veriti, edoctique a Iacobo Cuiacio (*f*), Hugone Donello (*g*), et Antonio Fabro (*h*), beneficium illud ad totum quidem Romanum orbem, nec tamen ad libertinos vel ſeruos, ſed ad ingenuos tantum pertinuiſſe, hos ſaltim non iure optimo maximo, ſed ſine ſuffragio et ſpe adipi-

(a) Vide eius *adnotationes ad* HERODOTVM, *pag.* 818. 835. 841. 912. 923. *ſequ.* 938. et ad TACITVM, *Tom. I. pag.* 84. 85. 282. 303. 403. 548.

(b) IVLIAN. *Orat. I. pag.* 5.

(c) *L. vn. C. de Lat. libert. toll. l. vn. C. de deditit. lib. toll. Nouell.* LXXVIII. *cap.* 5.

(d) VLPIAN. *Fragm. tit.* 5. § 3. *tit.* 19. § 3. *tit.* 20.

(e) *Diſpunct.* II. 21.

(f) *Obſeruation.* IIII. 5.

(g) *Comment. iur. ciuil.* II. 16.

(h) *Iuriſpr. Libr.* I. *tit.* 5. *pr.* 3. et *tit.* 9. *pr.* 2.

adipiſcendorum honorum ciues factos, Latiniſque non multo minoris fuiſſe conditionis contendebant. Quam ſententiam poſt ANDREAM ALCIATVM alioſque praecipue THEODORVS RICQVIVS (*a*) et REINARDVS BACHOVIVS (*b*) defenderunt. Vt non dicam iam, quid olim gloſſatores, quid poſtea alii, ac nouiſſime VLRICVS HVBERVS (*c*) de ſenſu legis pulcherrimae diſſeruerint, quum nemo fere fuerit, cui crucem non figeret egregium iſtud VLPIANI fragmentum. Deinde et de aetate huius conſtitutionis, qua ius ciuitatis orbi Romano datum eſſe dicitur, parum conſtabat, aliis eam cum CHRYSOSTOMO (*d*) imperatori Hadriano; aliis, auctore IVSTINIANO (*e*), Antonino Pio; aliis denique ob locum AVRELII VICTORIS (*f*) Marco Antonino Philoſopho tribuentibus, praeter paucos, veluti WESENBECIVM (*g*), SAMVELEM PETITVM (*h*), et HVBERVM (*i*), quibus aliquid primum ſuboluit de Antonino Caracalla, quia is ab VLPIANO et PAVLLO imperator Antoninus plerumque vocari ſoleat (*k*). Quam reliquorum omnium inaduertentiam eo magis mireris, quo certiora doceri potuiſſent ab HENRICO VALESIO, cuius *Excerpta Peireſciana* iam ab anno 1634. lucem viderant; a CLAVDIO SALMASIO (*l*), qui quinquennio poſt in libro *de modo vſurarum*; ac deinde a IO. HENR. BOECLERO (*m*), qui medio faeculo ſuperiore totam legis hiſtoriam auditorio frequentiſſimo, cui et ſtudioſi iuris quamplurimi intererant, accurate explicauerat. Enim vero omnium in animis tam altas radices egerat praeiudicata opinio de alterutro Antoninorum, vt nec HVGO GROTIVS (*n*), quamuis *Excerpta Peireſciana* legiſſet, exuere illam animoque euellere potuerit. Denique et occaſio editae conſtitutionis adeo omnes iuris interpretes fugit, nemo vt eorum fuerit, quin tamquam inſigne atque inaeſtimabile quoddam beneficium laudarit, quod peſſimus princeps non honoris cauſſa, ſed vt exhauſtum largitionibus fiſcum vectigali viceſimario locupletaret, orbi Romano obtruſerat. Atqui has tenebras omnes feliciter diſcuſſit ſplendidum orbis litterarii ſidus, EZECHIEL SPANHEMIVS, edito hoc luculentiſſimo commentario, in quo et innumera alia, quae adhuc abſtruſa atque omnibus fere ignota videbantur, adeo in clariſſima luce collocauit, vt quod CAROLVS SIGONIVS in libris *de iure ciuium Romanorum*, *Italorum*, *et prouinciarum* vtiliſſimis, et ex viri celeberrimi, IO. GE. GRAEVII ſententia (*o*) ſub auſpicia ſtudii iuridici merito legendis, et in ſuccum ac ſanguinem conuertendis, vel praetermiſerat, vel perperam ſcrip-

(a) *Ad* TACIT. *pag.* 335.

(b) *Ad* TREVTLERVM, *Diſput.* II. *theſ.* 4. *litt.* C.

(c) *Eunom. Roman. ad librum* I. *Pandect. pag.* 55.

(d) *Ad Acta apoſtolorum*, *cap.* 45. *pag.* 875.

(e) *Nouell.* LXXVIII. *cap.* 5.

(f) *In Marco Antonino.*

(g) *Paratitl. Digeſtorum*, *tit. de ſtat. hom. ſub fin.*

(h) *De legibus Atticis*, *pag.* 136.

(i) *Eunom. Rom. ibid.*

(k) *L.* 4. *D. de offic. proconſ. l.* 3. *§.* 4. *D. de adminiſtr. tutor. l.* 4. *D. de cenſ. l.* 4. *§.* 10. *D. de extraord. cognit.*

(l) *Cap.* 19. *pag.* 854. *ſequ.*

(m) *Hiſtor. ſaec.* III. *cap.* 2. *§.* 16. *pag.* 102.

(n) *Florum ſparſ. ad ius Iuſtin. pag.* 94.

(o) *Praefat. Theſaur. antiquit. Rom. Tomo* I. *praemiſſa*.

Digitized by Google

ſcripſerat, id omne ipſe explanarit egregie, nihilque reliqui fecerit, quod ſciret ad antiquitatum iuris conſultis praecipue ſcitu neceſſariarum cognitionem vllo modo pertinere. Sunt equidem, quae vel emendari, vel illuſtrari, vel ſuppleri poſſent, ſi quis harum litterarum paullo peritior ſerio id agere vellet: ſed quis auderet, quaeſo, huic purpurae adſuere lacinias? quem non puderet Iliada poſt Homerum ſcribere? Ne tamen temerarium tibi meum hoc iudicium videatur: pauca ex iis, quae iam olim retuleram in aduerſaria, veluti per lancem ſaturam tecum communicabo.

Exercitationis I. capite 8. *pag.* 66. viro illuſtri neſcio quo fato exciderunt verba: *Latini liberti, quales lege Iunia Norbana ſunt primum, vt in eodem fragmento dicitur, et ſub* AVGVSTO, *quidem inducti*. Ea errori calami tribueremus, niſi ſimilia repeterentur *pag.* 187. Et tamen legem Iuniam Norbanam non Augusti temporibus, ſed ſub Tiberio, a. v. c. 771. *M. Iunio Silano* et *L. Norbano* coſſ. latam eſſe, conſtat.

Quod eiuſdem *exercitationis capite* 9. *pag.* 78. tradit laudatiſſimus SPANHEMIVS, ius illud ſuffragiorum, in coloniis ferendorum, et ſub diem comitiorum Romam mittendorum non ad vniuerſam Italiam, ſed ad duas et triginta colonias ab Auguſto conditas pertinuiſſe, illud tantum abeſt, vt ex adducto loco SVETONII (a) probari poſſit, vt diſerte referat auctor ille locupletiſſimus, Auguſtum per hoc *Italiam*, (non iſtas tantum per Italiam colonias), *iure et dignatione vrbis quodam modo parte aliqua adaequaſſe*, id quod iam olim ab ISAACO CASAVBONO (b), et nuper a viro adcurate docto, CHRISTIANO GOTLIEB SCHVVARZIO (c) obſeruatum eſt.

Capite eiuſdem *exercitationis* 11. *pag.* 82. *ſequ.* fuſe agit auctor de legibus, tum Iulia, tum Plotia, ex quibus ius ciuitatis, finito bello Marſico, cum ſociis ac Latini nominis, ac denique cum vniuerſa Italia communicatum eſt. Priorem latam dicit non a Caio Iulio, ſed a L. Iulio Caeſare, P. Rutilii in conſulatu collega, a. v. c. 663. At paullo poſt *pag.* 84. auctorem iſtius legis ipſe vocat Caium Iulium Caeſarem, ſiue μνημονικὸν ſit illud ἁμάρτημα, ſiue, quod magis crediderim, error operarum. Et ſane de Lucio etiam Caeſare non omnia expedita ſunt, quia anno proxime antecedente Sextus Iulius Caeſar cum L. Marcio Philippo faſces tenuit, cui hanc legem tribuere non dubitat FRANCISCVS HOTOMANVS (d). Sed veroſimiliorem tamen eſſe SPANHEMII noſtri ſententiam, et ipſe fateor, et idem, quem paullo ante laudaui, celeberrimus SCHVVARZIVS (e) pluribus oſtendit.

Capite 14. prioris exercitationis *pag.* 112. elegans occurrit obſeruatio de Aegyptiis, lege publica a ciuitate Romana ſeiunctis, quam tamen vir illuſtris, qua erat modeſtia, ſe AEGIDIO MENAGIO (f) ex parte debere, ingenue fatetur. At MENAGIO iam praeiuerat IACOBVS CVIACIVS (g) quamuis hic ſolum IOSEPHI teſtimonium ex libris

(a) In *Auguſto*, *cap.* 46.
(b) *Ad* SVETON. *loc. cit.*
(c) *Diſſertat. de Iure Italico*, *cap.* 1. §. 6. *pag.* 17.
(d) *De leg. Roman.* voce: *lex Iulia.*
(e) *Ibid.* §. 4. *pag.* 8. 9.
(f) *Amoenitat. iur. cap.* 30.
(g) *Obſeruation.* L. 35.

bris aduerſus APIONEM grammaticum in promtu habuerit. Cauſſam huius inſtituti Aegyptiorum *ἀπέχθειαν* eſſe ſtatuit ipſe Aegygtius, ISIDORVS PELVSIOTA (*a*), ab auctore noſtro citatus. CVIACIVS addit Aegyptiorum nouarum rerum ſtudium, opulentiam, et ob quam Diocletiano imperatori, teſte SVIDA (*b*), quam maxime ſuſpecti fuerint, *τῶν χυμείων ἀργύρου καὶ χρυσοῦ*. Sed, ex mea quidem ſententia, nullam harum rationum imperatoribus, eam legem ferentibus, in mente fuiſſe, veroſimile eſt. Neque enim peiores Aegyptii Cretenſibus, Cilicibus, Cappadocibus, *τρισὶ κάππα κακοῖς*, neque rerum nouarum ſtudioſiores Gallis, neque Afris et Arabibus ditiores fuerunt, quos tamen a ciuitatis iure nemo excluſit. Ipſa quoque SVIDAE narratio Graeculi alicuius recentioris, chemiae dediti, ſomnium redolet, nec credibile eſt, Diocletianum, principem auarum, combuſturum fuiſſe libros, vnde tanta ſpes auri effulgebat, ac non potius eos in rem ſuam verſurum, ſi tales in Aegypto reperiſſet. Potius religione prohibebantur Romani, quo minus Aegyptum reliquis prouinciis aequipararent. Diuulgatum enim fuerat, neſcio quod oraculum, quod Aegyptios libertatem recuperaturos pollicebatur, ſimul ac ibi conſpicerentur faſces et praetexta Romanorum. Rem refert TREBELLIVS POLLIO (*c*). Quum enim Gallienus Theodoro cuidam proconſulare imperium per Aegyptum decerneret, conſilia haec turbarunt ſacerdotes, interſerentes cauſſam, faſces ingredi Alexandriam non licere: *dici enim apud Memphim in aurea columna Aegyptiis litteris ſcriptum, tum demum Aegyptum liberam fore, quum in eam veniſſent Romani faſces et praetexta Romanorum*. Haec vero genuina cauſſa eſt, cur Aegyptios ciues fieri nollent, ne praetextati conſpicerentur in Aegypto. Haec cauſſa vera, cur nec ſenatori fas eſſet, in Aegyptum ingredi, nec proconſuli vel legato Auguſti Aegyptus committeretur, ſed non niſi praefecti Auguſtales et iuridici, nullis inſtructi faſcibus, in tam fatalem prouinciam cum imperio irent.

Pulcherrima ſunt, quae exercitationis eiuſdem *capite* 17. *pag.* 145. *ſequ.* de quaeſtione, an Chriſtiani aliquando in Pandectis noſtris perſtringantur? diſſerit auctor celeberrimus. Et recte omnino aduerſus ALCIATVM, BVDAEVM, alioſque negat, loca, in quibus vel *Iudaeorum*, vel *Iudaicae ſuperſtitionis* mentio fit (*d*), ad Chriſtianos pertinere. Vt enim primis eccleſiae temporibus Chriſtianos cum Iudaeis confuderint Romani, veluti Claudius imperator apud SVETONIVM (*e*), et LVCAM (*f*), EPICTETVS (*g*), et alii, de quibus poſt alios CHRISTIANVS KORTHOLTVS (*h*): notiores tamen VLPIANI temporibus erant Chriſtiani, quam vt a Iudaeis non facile diſtinguerentur. Dum etiam *pag.* 145. ſcribit noſter: *nec vlla ceteroquin de Chriſtianis in toto Pandectarum opere fit mentio*: omnes ſibi facile conſentientes habebit.

(a) *Libr.* I. *epiſt.* 489.
(b) *Pag.* 741. *edit. Geneu.* 1619.
(c) In *Aemiliano*.
(d) *L.* 15. §. 6. *D. de excuſat. tutor.* *l.* 3. *D. de decur.*
(e) In *Claudio*, *cap.* 25.
(f) *Actor.* XVIII. 2. iuncto EVSEB. *Hiſtor. eccleſ.* II. 18.
(g) ARRIAN. *Diſſert. Epictet.* II. 9.
(h) *Obtrectat. pagan.* l. 3. §. 6.

bebit, ſi de ipſo Chriſtianorum vocabulo quaeratur. Quis enim permiſſurum fuiſſe credat IVSTINIANVM, Chriſtianum principem, vt collectores aliquid, quod religioni Chriſtianae parum honorificum eſſet, in Pandectas admitterent? At diſſimulato nomine Chriſtianos aliquando pupugiſſe veteres iuris auctores, eorumque loca ſiue dolo malo TRIBONIANI, (quem HESYCHIVS (*a*) et SVIDAS (*b*) ἕλληνα, καὶ ἄθεον, καὶ ἀλλότριον, κατὰ πάντα τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως, *gentilem, impium, et a Chriſtiana religione prorſus alienum* fuiſſe perhibent) ſiue, quod magis ſuſpicor, eius et συνεργῶν inaduertentia in Pandectas relata eſſe, perſuaſiſſimus ſum. Quae enim VLPIANVS (*c*) *de iureiurando, quod propria ſuperſtitione iuratum eſt*, itemque de *iureiurando improbatae religionis* differit, ea procul dubio ad Chriſtianos illorum temporum pertinent, qui, reprobato *iureiurando per genium Caeſaris*, non niſi *per deum, per Chriſtum, et per principis ſalutem*, iurare audebant (*d*). Nec alio referenda, quae idem VLPIANVS (*e*) ſcribit alibi: *medicos fortaſſis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis vel certi doloris ſanitatem pollicentur, vt puta ſi auricularius, ſi fiſtulae, vel dentium. Non tamen, ſi incantauit, ſi imprecatus eſt, ſi, vt vulgari verbo* IMPOSTORVM *vtar*, EXORCIZAVIT. *Non ſunt iſta medicinae genera, tametſi ſint, qui, hos ſibi profuiſſe, cum praedicatione adfirment*. Proprium id erat eorum temporum Chriſtianis, vt daemones eiicerent, eoſque, quibus tale θαυματουργίας χάρισμα diuinitus obtigerat, adpellarent *exorciſtas*, ceu teſtes locupletiſſimi adfirmant (*f*), et in his quidam VLPIANO σύγχρονοι, veluti THEOPHILVS (*g*), ORIGENES (*h*), CYPRIANVS (*i*), et alii, quorum teſtimonia vir doctiſſimus, HENRICVS DODWELLVS, (*k*) diligenter collegit. Prorſus etiam in Chriſtianos faba cuditur, dum idem VLPIANVS (*l*) ſcribit: *quiſquis illicitum collegium vſurpauerit, ea poena tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupaſſe iudicati ſunt*. Praeterquam enim, quod a Chriſtianiſmi incunabulis nihil eius cultoribus magis vitio datum eſſe nouimus, quam quod collegia illicita, religionis obtentu, vſurparent, et hetaerias tam ſeuere prohibitas facerent (*m*): textus ille depromtus eſt ex VLPIANI opere *de officio proconſulis*, cuius *libro VII.* eum nefaria principum reſcripta aduerſus Chriſtianos collegiſſe, tradit LACTANTIVS (*n*). Scio equidem, viros doctiſſimos, et in his nuper PETRVM TOVLLIEV ſingu-

(a) *De viris illuſtribus*, vbi de Triboniano.
(b) In voce Τριβωνιανός.
(c) *L. 5. §. 1. D. de iureiur.*
(d) TERTVLLIANVS *Apologet. cap.* 32. ORIGENES *aduerſus Celſum, libr.* VIII. EVSEBIVS *Hiſtor. eccleſ.* IIII. 15. Addatur Ev. OTTONIS *Diſſertatio de periurio per genium principis*, *cap.* 2. §. 7. *ſeqq.*
(e) *L. 1. §. 3. D. de extraord. cognit.*
(f) IVSTIN. MART. *Apolog. I. pag.* 45. *Apolog. II. pag.* 19. *Dialog. cum Triphon. pag.* 267. 302. 361. IRENAEVS II. 57. TERTVLL. *ad Scapul. cap.* 23. 26. 37. et paſſim.
(g) *Aduerſ. Autolyc. pag.* 77. *ſeqq.*
(h) *Aduerſus Celſum libr. I. pag.* 20.
(i) *Epiſtol. LXXVI. ad Magnum.*
(k) *Diſſert. Irenaic. II. §.* 29. *ſeqq.*
(l) *L. 2. D. de colleg. et corpor.*
(m) PLINIVS *Epiſt. X.* 97.
(n) *Inſtit. diuin. V.* 15.

Digitized by Google

ſingulari oratione, demonſtrare conatos, DOMITIVM illum, cuius libri *de officio proconſulis* a LACTANTIO memorantur, ab VLPIANO noſtro diuerſum fuiſſe, quia ille libros VII. hic, teſte indice Florentino, decem de ea re ſcripſerit. Sed ſcio etiam haec omnia corruere, ſi cum IACOBO CVIACIO (*a*) et AEGIDIO MENAGIO (*b*) apud LACTANTIVM non *libros VII.* ſed *librum ſeptimum* legamus, quali librariorum errore in numeris cardinalibus et ordinalibus nihil omnino frequentius eſſe, a IOANNE CLERICO (*c*) obſeruatum eſt.

Exercitationis poſterioris *capite* 2. *pag.* 186. recte noſter refellit ICtum eximium, IOANNEM VOETIVM (*d*), qui conſtitutionem de orbe Romano iure ciuitatis donando ant Antonino Pio, aut Marco vel ideo neceſſario tribuendam exiſtimat, quia alioquin locum non habuiſſet SC. Apronianum, quo permiſſum, vt ciuitatibus fideicommiſſa relinquerentur, niſi prius omnes per imperium ciuitates iura Quiritum eſſent conſequutae. Sed iis, quae hic erudite ſcripſit SPANHEMIVS, addi poteſt argumentum, quod iuſto plus probat, nihil omnino probare videri. Ex eodem enim VOETII argumento colligi poterit, iam Hadriani temporibus, ac multo ante Antoninorum iſtorum imperium, conſtitutionem iſtam prodiiſſe. Iam enim ſub Hadriano extitiſſe SC. Apronianum, contra CVIACIVM (*e*) obſeruauit ANTONIVS SCHVLTINGIVS (*f*), idque vel inde ſatis adparet, quod IVLIANVS (*g*), quem ſub Hadriano, et initiis Antonini Pii floruiſſe nouimus, illius non obſcure meminit. Et fuere ſane Apronii vel Aproniani, Vipſtanorum cognomine nobiles, de quorum gente THOMAS REINESIVS (*h*) et CHRISTOPHORVS ADAMVS RVPERTVS (*i*) egerunt, ſub Hadriano celeberrimi, eorumque conſulatus non tacent faſti ad a. v. c. 870. et 876. (*k*), vt alterutrum horum conſulum de hoc SCto ad ampliſſimum ordinem retuliſſe, admodum probabile ſit.

Eiuſdem exercitationis *capite* 5. *pag.* 220. verba CAII (*l*) de manumiſſione in eccleſiis facta, explicaturus illuſtris SPANHEMIVS, non mirandum continuo eſſe ait, a gentili homine adhibitum eſſe *eccleſiae* nomen, quum illud et a POLYBIO, ARISTIDE, PLINIO, aliiſque ſcriptoribus Graecis et Latinis pro *concione* vel *coetu* vſurpatum, et alia quoque vocabula, quae deinde Iudaei et Chriſtiani adoptarint, veluti *ſynagoga*, *ſynedrium*, *apoſtoli*, a gentilibus alio ſenſu adhibita ſunt. Quam ob rem hanc eſſe putat CAII ſententiam, *ſeruos manumitti aut teſtamento, aut in eccleſia, aut ante conſulem*, id eſt in concione ciuium Romanorum per cenſum, vel in conſilio ante conſulem.

(a) *Obſeruation.* X. 34.
(b) *Amoenitat. iur. cap.* 12.
(c) *De arte critica*, *Part.* III. *ſect.* 1. *cap.* 12. §. 9. *ſequ.*
(d) *Ad Pandect. Tom.* I. *pag.* 51.
(e) *Adnotat. ad* VLPIANI *Fragmenta*, *tit.* 22. §. 5.
(f) *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 635.
(g) *L.* 27. *pr. D. ad SC. Trebell.*
(h) *Inſcript. pag.* 110. et *Epiſtol. ad* RVPERT. LIII. *pag.* 498.
(i) *Epiſtol.* XXXXVIII. *ad* REINES. *pag.* 442.
(k) NORIS. *Epiſt. conſular. pag.* 442.
(l) *Inſtitut. libr.* I. *tit.* 1. §. 1. et *tit.* 2. §. 1.

Digitized by Google

ſulem. Acuta ſane diuinatio, qualem et SAM. PETITO (*a*) video in mentem veniſſe, ſed quam tamen ſolidam eſſe non exiſtimo: primum, quod nemo veterum, quae ego ſciam, vocabulo *ἐκκλησίᾳ* pro cenſu vel conſilio conſulum vſus ſit: deinde, quod ANIANVS CAII Inſtitutiones non integras et ſinceras, ſed more iſtius ſaeculi paſſim interpolatas, et ad aequi ſui mores inflexas reliquerit poſteris: vt adeo manumiſſio illa in eccleſia, ducentis fere annis poſt CAII tempora a Conſtantino M. inducta (*b*), non minus ANIANI manum prodat, quam quae alio loco (*c*) *de eccleſiis, id eſt, templis dei, iiſque patrimoniis ac ſubſtantiis, quae ad eccleſiaſtica iura pertinent*, CAII textui interuit. Quis, niſi qui CAIVM Chriſtianae religioni addictum fuiſſe ſtatuit (*d*), talia a CAIO proficiſci potuiſſe credat, ac non potius CVIACIO (*e*) ſuffragetur, talia ab ANIANI manu eſſe, iam olim ſuſpicanti.

Capite 8. eiuſdem exercitationis *pag.* 265. ex inſtituto agit de edicto perpetuo, tum *vrbano*, tum *prouinciali*, quae multis obſeruationibus augeri poſſent. Nos more noſtro quaedam, nec vbiuis obuia, conſectabimur. Magiſtratuum poteſtatem omnem in *imperando*, *iure dicundo*, *referendo*, atque *auſpicando* poſitam fuiſſe, ex CICERONE (*f*) conſtat, et iam pridem a CAROLO SIGONIO (*g*) obſeruatum eſt. Ad *imperium*, praeter *vocationem* et *prehenſionem*, praecipue pertinebat *ius edicendi*, adeo proprium Romanis magiſtratibus, quibus aliquid erat imperii, vt non modo PLVTARCHO (*h*) edicta dicatur *διαγράμματα ἀρχόντων*, *praecepta magiſtratuum*, ſed et TIBVLLO (*i*) *ſub imperium venire* dicantur bona, quae ex praetoris edicto diſtrahuntur. Ita enim vir clariſſimus IO. FRID. GRONOVIVS (*k*) acute interpretatur locum poetae elegantiſſimi:

Quin etiam ſedes iubeat ſi vendere auitas,
Ite ſub imperium, ſub titulumque, Lares.

Hinc iam Ancum regem *διαγραφὰς περὶ τῶν ἱερῶν*, *edicta de rebus ſacris* in tabulis quernis propoſuiſſe, memoriae prodidit DIONYSIVS HALICARNASSEVS (*l*), qui et alio loco (*m*) aeque ac LIVIVS (*n*) mentionem facit edicti a Seruio Tullio rege de luſtro condendo propoſiti. Regum exemplo et conſules edicta propoſuerunt, quorum paſſim meminerunt

(a) *Ad leges Atticas*, *pag.* 234.
(b) SOZOM. *Hiſtor. eccleſiaſt.* I. 9.
(c) *Inſtitut.* II. 1. §. 1.
(d) ANTON. AVGVSTIN. *Emendation.* I. 5. Addatur EV. OTTONIS *Praefatio*, *Tomo* I. *Theſaur. iur. ciuil.* praemiſſa.
(e) *Obſeruation.* VII. 16.
(f) *De legibus*, III. 3. et 4.
(g) *De iure ciu. Roman.* I. 20.
(h) *In vita Marcelli.*
(i) *Eleg.* II. 4.
(k) *Obſeruation.* II. 6. *pag.* 150.
(l) *Antiquitat. Roman. libr.* III. *pag.* 178.
(m) *Libr.* IIII. *cap.* 49.
(n) *Hiſt.* I. 44.

Digitized by Google

runt Gellivs (*a*), Livivs (*b*), Plinivs (*c*), Cicero (*d*), Svetonivs (*e*) et alii. Inprimis celebrantur edicta cenſorum, quibus de iis, quae ad diſciplinam et mores ciuium, coercendamque luxuriam pertinere videbantur, populum monebant. Meminerunt eorum Plinivs (*f*), Gellivs (*g*), Svetonivs (*h*), ex quo et Claudium imperatorem in cenſura ſua veterem edicendi morem reuocaſſe nouimus (*i*). Quin et perpetuum illud, vel vt rectius dicam, tralatitium edictum habuiſſe cenſores, ex Cornelio Nepote (*k*) diſcimus, qui de M. Porcio Catone: *Cato*, inqnit, *cenſor cum eodem Flacco factus, ſeuere praefuit ei poteſtati. Nam et in complures nobiles animaduertit, et multas res nouas in edictum addidit, quare luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare*. Addere enim aliquid edicto nemo poteſt, niſi iam ante huius modi edictum exſtiterit, quod tamquam legem obſervet ciuitas. Multo magis ergo dictatores in re trepida creati edicta proponere poterant, quae *pro Numine ſemper obſeruata* eſſe, dicit Papirius dictator apud Livivm (*l*), qui et alibi (*m*) edicti a M. Valerio dictatore propoſiti meminit. De reliquis magiſtratibus dicemus breuius. Praetorum, aedilium, ac proconſulum edicta nemo ignorat. At non aeque inter omnes conſtat, et reliquos praetores; veluti peregrinum eoſque, qui quaeſtiones publicas erant ſortiti, edicta propoſuiſſe. Et prius tamen ex Valerio Maximo (*n*) et Theophilo (*o*); poſterius ex vetere commentario de anquiſitione M. Sergii, T. Quinctium Trogum capitis accuſantis, apud Varronem (*p*), nec non ex Plinio Iuniore (*q*) perſpicue probari poteſt. Ceterum et illud haud praetermittendum videtur, praetorum vnumquemque ius edicendi habuiſſe, niſi forte rei grauitas aliud exigere videretur. Tunc enim non modo totum praetorum collegium de nouo edicto conſultabat, ſed et aliquando in conſilium adhibebat tribunos plebis, ceu docet exemplum apud Ciceronem (*r*). Non idem ante licuiſſe videmus tribunis plebis, qui, eodem teſte Cicerone (*s*), non niſi de collegii ſententia edicebant: quod et de aedilitiis edictis obſeruat Cvjacivs (*t*), et rationem inde reddens, cur in aedilitio edicto non dicatur: *iudicium dabo*, vti in praetorio, ſed: *iudicium dabimus*, (*u*). Sic vidimus edicta regum, conſulum, cenſorum, dictatorum, praetorum, tribunorum plaebis, aedilium. Sed et reliqui magiſtratus ea po-

teſta-

(a) *Noct. Attic.* XIII. 15.
(b) *Hiſt.* XXIII. 32. XXIIII. 11. XXXVIIII. 17.
(c) *Hiſtor. natural.* XXXIIII. 34.
(d) *Ad Attic. epiſt.* II. 21.
(e) In *Iulio*, *cap.* 20.
(f) *Hiſtor. natural.* XIII. 3. XIIII. 14.
(g) *Noct. Attic.* XV. 11.
(h) *De claris rhetoribus*, *cap.* 1.
(i) SVETON. *Claud. cap.* 16.
(k) In *Catone*, *cap.* 2.
(l) *Hiſt.* VIII. 34.
(m) *Hiſt.* VII. 28.
(n) *Hiſt.* I. 3. §. 2.
(o) *Ad* §. 7. *Inſtit. de iur. nat. gent. et ciuil.*
(p) *De lingu. Lat. V.* 9. *pag.* 63. *edit.* SCALIG.
(q) *Epiſt. V.* 21.
(r) *De officiis*, III. 20.
(s) *In Verrem*, I. 41.
(t) *Obſeruation.* XXV. 16.
(u) *L.* 1. *D. de aedilit. edict.*

Digitized by Google

teſtate gaudebant. ALEXANDER enim imperator (*a*) meminit etiam *formae a praefecto praetorio datae*. Forma autem nihil aliud eſt in iure noſtro, quam edictum, a magiſtratu propoſitum, ceu ex locis quam plurimis conſtat (*b*). Praefecti vrbi Turcii Aproniani edicta bina integra exſtant in marmore apud BARNABAM BRISSONIVM (*c*) IANVM GRVTERVM (*d*). Sub praefecti aerario edicto obaeratum pependiſſe Claudium, refert SVETONIVS (*e*). Nec minus certum eſt, magiſtratus, qui in prouincias cum imperio ibant, edicta propoſuiſſe, quamuis de legatis Auguſt. pro conſule vel pro praetore nonnulli dubitent. Sane enim GVIDO PANCIROLVS (*f*) iis iure praetorio obtigiſſe prouincias, adeoque et edicendi ius fuiſſe, plane negat: primum, quia nec de cauſſis ſtatus exemplo proconſulum cognoſcere potuerint (*g*), nec de agnoſcendis liberis (*h*): deinde quia VOPISCVS (*i*) auctor ſit, Probum imperatorem demum permiſiſſe patribus, *vt ius praetorium praeſidibus darent*. Enim vero, quantumuis haec ſpecioſa ſint, ratio tamen omnino fugit virum doctiſſimum. Quum in Syriam iuiſſet Cn. Piſo, (quam prouinciam tunc Caeſarum fuiſſe, docuit HENRICVS NORISIVS (*k*)), diſerte apud TACITVM (*l*) ait Domitius Celer, *Piſonem, non Sentium, Syriae praepoſitum, huic faſces et ius praetoris, et legiones datas*. Quid hoc teſtimonio clarius? quid apertius? Nec PANCIROLI argumenta ita profecto comparata ſunt, vt propter ea vadimonium deſerere velimus. De liberali enim cauſſa praeſides non minus, quam proconſules cognoſcere potuiſſe, legibus (*m*) non paucis probant MERILLIVS (*n*) et LYKLAMA (*o*). In *lege* 1. autem *C. de ord. iudic.* quaeſtio non eſt, an praeſes de cauſſa liberali cognoſcat, ſed an dandus ſit iudex pedaneus in quaeſtione incidente de cauſſa ſtatus, quum ipſius cauſſae primariae de teſtamento Fabii praeſentis notio ad praeſidem pertineat? ceu vir antiquae eruditionis et fidei, mearumque Muſarum, dum viueret, amantiſſimus, GERARDVS NOODTIVS (*p*), perſpicue demonſtrauit. De agnoſcendis liberis et reſtitutione natalium an ipſe cognoſcere poſſit dubitabat PLINIVS, non tamen, quod ipſe ſe ius praetorium non habere exiſtimaret, ſed quod SCtum ad ea cauſſarum genera pertinens tantum de proconſulibus loqueretur, iſque ſibi religioni duceret authenticam eius interpretationem ſibi arrogare. Et quis miretur, quaeſo, principes ſibi quaedam reſeruaſſe, quae a legatis ſuis cognoſci nollent,

(a) L. 2. C. *de offic. praefect. praetor. Illyr.*

(b) L. 16. D. *de iudic. l.* 26. C. *de fideiuſſ. l.* 8. D. *de calumniat. l.* 14. D. *qui ſatisdar. cog. l. vlt.* D. *de inſp. ventr. l.* 1. C. *vti poſſid.*

(c) *De formulis*, Libr. III. *pag.* 291.

(d) *Inſcript. pag.* 746. *num.* 6. 7.

(e) *Claud. cap.* 9.

(f) *Lection. var.* I. 34. III. 17.

(g) L. 32. §. 7. D. *de recept. arbitr. l.* 1. C. *de ord. iudicior.*

(h) *Epiſt.* X. 77.

(i) *In Probo.*

(k) *Cenotaph. Piſan.* II. 16. §. 13. *pag.* 329.

(l) *Annalium* II. 77.

(m) L. 4. D. *de ingen. manumiſſ. l.* 1. C. *de ord. cogn. l. penult.* et *vlt.* C. *vbi cauſſ. ſtat. l. penult.* C. *ne de ſtat. defunct.*

(n) *Variantium ex* CVIAC. II. 1.

(o) *Membranar.* I. 16. IIII. 9.

(p) *De iuriſdict.* Libr. I. *cap.* 9.

Digitized by Google

quamuis his dediſſent ius praetorium, et talem notionem in honorem ſenatus proconſulibus conceſſiſſent. Huius generis autem fuiſſe reſtitutionem natalium, nemo ignorat, qui in arte noſtra non plane hoſpes eſt (*a*). Denique, quidquid Vopiscus in loco paullo ante adducto Probo imperatori tribuit, plane antiquum eſt. *Permiſerat ille patribus, vt proconſules crearent*, at idem iam Auguſtus, eiuſque ſucceſſores permiſerant; *vt proconſules legatos darent*, at nec id nouum eſſe, vel titulus Digeſtorum *de officio proconſulis et legati* euincit, ac proinde et *ius praetorium praeſidibus datum* non inter noua erit, ſed vetera, a ſuperioribus principibus abolita, et a Probo reſtituta ſenatui. Et quid opus eſt verbis, vbi ipſa rei documenta exſtant? Petronii enim, legati Aug. in Syria, edictum ad Doritas integrum exſtat apud Iosephvm (*b*). Et Plinivs (*c*), non modo ſe edicto prohibuiſſe hetaerias, fatetur, ſed et Seruilium Caluum, qui ante ipſum Bithyniae praefuerat, relegatos a ſe in triennium edicto reuocaſſe, refert (*d*). Quin quum frequentius per epiſtolas Traianum imperatorem conſuleret, hic ſe ideo prudentiam Plinii elegiſſe profitetur, *vt formandis* iſtius prouinciae moribus ipſe moderaretur, et ea conſtitueret, quae ad perpetuam eius prouinciae quietem eſſent profutura (*e*). Id quod ſane non aliter, quam per edictum fieri potuit. Praeter magiſtratus edicendi ius habebant imperatores et duces belli, immo et pontifices maximi et decemuiri ſacrorum. Edictorum in caſtris propoſitorum exempla exſtant apud Dionem Cassivm (*f*), Sallvstivm (*g*), Hirtivm (*h*), Arrivm Menandrvm (*i*), et alios, inter quos Donatvs (k), *edicta praetoris et imperatorum exercitus eſſe*, ad locum Terentii:

——— *miles nunc adeo edico tibi*,

obſeruat. De pontificum maximorum edictis, quorum exempla apud Tacitvm (*l*), et in *actis vrbanis* apud Pighivm (*m*), Reinesivm (*n*), et Dodvvellvm (*o*) ſuperſunt, ex inſtituto egerunt Iacobvs Gvtherivs (*p*) et Io. Andr. Bosivs (*q*). Denique quod ad decemuiros ſacrorum attinet, Livivs (*r*) aliquando *ſupplicationem in biduum valetudinis cauſſa in vrbe et per omnia fora conciliabulaque edixiſſe*, memoriae prodidit.

Tam late ergo illa edicta proponendi facultas Romae patuit, vt eam regibus, conſulibus, cenſoribus, dictatoribus, praetoribus, tribunis

(a) *L. 1. D. de natal. reſtitut.*
(b) *Antiquitat. Iudaicar. Libr. XVIIII. cap. 6.*
(c) *Libr. X. epiſt. 97.*
(d) *Libr. X. epiſt. 64.*
(e) *Libr. X. epiſt. 118.*
(f) *Excerpt. Peireſc. pag. 601.*
(g) *Bell. Iugurth. cap. 45.*
(h) *De bello Africano, cap. 46.*
(i) *L. 4. §. 13. D. de re milit.*
(k) *Ad* TERENT. *Eunuch. act.* IIII. *ſcen. 7. v. 36.*
(l) *Hiſtoriar. Lib. II. cap. 91.*
(m) *Annal. Rom. ad a. v. c. 585.*
(n) *Inſcript. claſſ.* IIII. *n. 6.*
(o) *In adpendice Praelectionum Cambden.*
(p) *De iure pontific. Lib. I. cap. 12.*
(q) *De pontifice Romano, cap. 4. §. 2.*
(r) *Lib. XV. cap. 32.*

Digitized by Google

nis plebis, aedilibus, praefectis praetorio, praefectis aerario, proconſulibus, praeſidibus, ducibus bellicis, pontificibus maximis, et decemuiris ſacrorum, idoneorum ſcriptorum teſtimonio vindicauerim, quum vulgo praeter praetores, aediles, et proconſules neminem illam imperii partem vſurpaſſe exiſtiment. Iam porro obſeruandum, quemadmodum proconſulis edicta alia *tralatitia*, alia *noua* fuiſſe, illuſtris SPANHEMIVS adcurate demonſtrauit, ita eamdem diuiſionem et ad reliqua omnia pertinuiſſe. Nam et *conſularis edicti* tralatitii meminit GELLIVS (*a*). Eadem vel *perpetuae iuriſdictionis cauſſa* proponebantur, vel *prout res incidebat* (*b*). Haec PLINIVS (*c*) eſſe ait, *quae ratio temporum reddi poſtulat:* vnde et *ex tempore facta*, *peculiaria* et *repentina* vocari ſolent a veteribus (*d*). Illa quiſque magiſtratuum ſub auſpicia honoris proponebat, iiſque monebat, quo modo aut quo ordine ius dicturus eſſet de rebus ad iuriſdictionem ſuam pertinentibus; vnde poſtea naſcebatur *ius honorarium* (*e*). Quare nec illi ſatis rem acu tangunt, qui ius honorarium, ex ſolis praetorum, aedilium, et proconſulum edictis natum exiſtimant, quum et conſules, et cenſores, et praefectos vrbi et praetorio, et alios magiſtratus edicta iuriſdictionis perpetuae cauſſa propoſuiſſe, ex locis ſupra iam adductis facile demonſtrari poſſit. Enim vero illa edicendi libertas partim ſub imperatoribus enanuit, partim arctis admodum limitibus circumſcripta eſt a temporibus Hadriani. Tunc enim cogitari coepit de edictis perpetuis. Ac ſane non ſolum edictum perpetuum *vrbanum* et prouinciale conditum eſt, ſed et *aedilitium*, quod iam ſub Marco imperatore CAIVS, poſtea et PAPINIANVS, VLPIANVS, et PAVLLVS commentariis ſuis illuſtrarunt. Immo et *praefectorum praetorio edicta*, *formae* vel τύποι paullatim redacta ſunt in libros ſingulares, ſeu in edictum perpetuum, quod ſub ἐπαρχικῶν adducunt CONSTANT. HARMENOPVLVS (*f*) et BALSAMON (*g*): de quibus ἐπαρχικοῖς quaedam haud proletaria obſeruarunt viri ſine exemplo maximi, IACOBVS CVIACIVS (*h*) et ANTONIVS AVGVSTINVS (*i*). Ceterum quum praefecti praetorio ad Zenonis vſque tempora eiuſmodi ἐπαρχικοὺς τύπους vel γενικοὺς τύπους proponere conſueuerint (*k*): non multo poſt ἐπαρχικὰ illa conſcribi coepiſſe oportet, quia iam CASSIODORVS (*l*) ſuo tempore edicta noua a praefectis praetorio proponi, diſerte negat.

Ceterum dum illuſtris auctor *vrbanum* ac *prouinciale* edictum ita diſtinguit, vt ea diuerſa fuiſſe, et *pag.* 276. illud ab Hadriano, hoc a Marco Antonino conditum eſſe exiſtimet, vulgarem quidem iuris conſultorum ſententiam ſequutus videtur, ſed non adeo firmis munitam praeſidiis. Quamuis enim et ipſe olim ita ſenſerim (*m*): iam

 tamen

(a) *Noct. Attic. Lib.* III. *cap.* 18.
(b) *Leg. pr. D. de iuriſdict.*
(c) *Hiſtor. natur. Lib.* XXXVII. *cap.* 2.
(d) CICERO *in Verrem* III. *cap.* 14.
(e) *L.* 52. *D. de obligat. et act.*
(f) *Libr.* II. *tit.* 25. §. 12.
(g) *Ad* PHOT. *Nomoc. tit.* 8. *cap.* 13.
(h) *Obſeruation. Libr.* VI. *cap.* 10.
(i) *In Paratitl. et ſcholiis ad Nouell.* CLXV. *et ſequ.*
(k) *Nouell.* CLXVI. CLXVII.
(l) *Variarum Libr.* XI. *cap.* 8.
(m) *Antiquit. Rom. Libr.* I. *in prooem.* §. 15.

tamen intelligere mihi videor, vnum idemque fuiſſe illud edictum perpetuum, quod in vrbe *vrbanum*, in prouinciis *prouinciale* adpellatum eſt. Hinc CAII commentarii in edictum prouinciale, ceu iam IACOBVS GOTHOFREDVS (*a*) obſeruauit, eumdem per omnia ordinem ſeruant, quem ab VLPIANO et PAVLLO in explicando edicto vrbano ſeruari, animaduertimus. Hinc idem CAIVS, ſicubi verba edicti prouincialis recitat, promiſcue vtitur formulis: *ait praetor* (*b*) et *ait proconſul* (*c*). Hinc denique tam multa in edicto perpetuo de municipiis et municipalibus magiſtratibus ſtatim in principio ſancita ſunt (*d*), quae ad praetoris iuriſdictionem tanto minus pertinent, quanto certius conſtat, intra centeſimum ab vrbe lapidem praefectum vrbi; in reliqua Italia praefectum praetorio ius dixiſſe. Sed de his omnibus alio fortaſſis loco plura differendi occaſio erit.

Eadem *exercit. II. cap.* 19. *pag.* 464. erudite illuſtris auctor agit de iure Italico, quod et poſt Antonini conſtitutionem in orbe Romano ſuperfuit. Illud in immunitate a cenſu capitis et ſoli poſitum fuiſſe, recte ſtatit, idque iam pridem etiam viſum eſt TVRNEBO (*e*), MARCELLO DONATO (*f*), et IACOBO GOTHOFREDO (*g*), non autem IACOBO CVIACIO (*h*), quamuis celeberrimus SPHANHEMIVS huius et GOTHOFREDI ſententias pro iiſdem omnino habeat. CVIACIVS enim non in immunitate conſtitiſſe exiſtimat ius Italicum, ſed in leuatione cenſitionis, nec tamen diffitetur, immunitatem cum iure Italico aliquando coniunctam fuiſſe beneficio imperatorum. Sed prior illa ſententia Cuiacianae omnino praeferenda eſt, modo obſerues, praeter immunitatem, et alia iura maximi momenti exercuiſſe iuris Italici municipia. Primo enim res ſoli Italici mancipi, et hinc in dominio Quiritario eſſe poterant, quum in prouinciis tantum bonitario dominio locus eſſet (*i*). Deinde res ſoli Italici mancipari, in iure cedi, adiudicari, et intra biennium vſucapi ſolebant (k), quod itidem in prouinciis aliter ſe habebat. Quamuis enim illuſtri SPANHEMIO *pag.*574. *ſequ.* ius vſucapionis poſt conſtitutionem Antonini etiam ad prouinciales porrectum eſſe videatur: alia omnia tamen colligi poſſunt ex *l. vn. C. de vſucap. transfer.* et *l. vn. C. de nud. iur. Quirit. toll.* ex quibus manifeſtum eſt, IVSTINIANVM demum hoc diſcrimen rerum ſoli Italici et prouinciarum ſuſtuliſſe. Nec aliud euincunt textus ab auctore adducti (*l*), quippe qui de municipiis proprie dictis, non de omnibus promiſcue ciuitatibus intra orbem Romanum agunt. Praeterea nemo ignorat, fundum dotalem Italicum nec inuita vxore alienari, nec ea conſentiente oppignorari potuiſſe, quum vtrumque liceret

(a) *Ordine et ſerie edicti perpetui.*

(b) *L.* 1. *l.* 2. *D. quod, cuiuſcumque vniuerſitat. nom.*

(c) *L.* 4. *D. quod quiſque iur. l.* 2. *D. ſi quis caution.*

(d) BYNKERSHOEKIVS, *Obſeruation. Lib.* II. *cap.* 25.

(e) *Aduerſar. Lib.* I. *cap.* 11.

(f) *Ad* SVETON. *Auguſt. cap.* 11.

(g) *Ad Cod. Theodoſ. Tom. V. pag.* 222.

(h) *Obſeruation. lib. X. cap.* 35.

(i) VLPIAN. *Fragment. tit.* 19. §. 1. THEOPHIL. *ad* §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.*

(k) *L. vn. C. de vſucap. transfer.*

(l) *L.* 2. *D. de adquir. poſſeſſ. l.* 7. §. 3. *D. ad exhib.*

Digitized by Google

ret in fundo prouinciali (*). Denique Italici iuris participes, actione ex contractu conuenti, actorem repellere poterant *exceptione annali vtili*, quamuis ceteroquin hae actiones in prouinciis perpetuae eſſent. Quod ipſum quoque ius ad IVSTINIANI fere tempora viguiſſe, ex *titulo Codicis ſingulari de annali exceptione Italici contractus tollenda* ſatis adparet. Referunt huc alii etiam priuilegium, quo in Italia quatuor liberorum numerus a tutelis excuſat (*a*). Sed id beneficium non ad ciuitates, iuris Italici participes, ſed ad Italos pertinuiſſe, iam alibi (*b*) obſeruauimus.

Eiuſdem exercitationis *capite* 22. *pag.* 523. erudite auctor agit de diuerſa acceptione vocabuli *peregrinus*, et inter alia etiam ciuitate donatos prouinciales Romam venientes ita adpellatos eſſe obſeruat. Et ſane iam pridem Romam confluxerat magna Syrorum, Graeculorum, Phoenicum, Afrorum colluuies, eaque ita ſuperabat ciuium genuinorum numerum, vt HERODIANVS (*c*) plebem Romanam ἐν πλήθει μεγίστῳ καὶ ποικίλῳ συγκλύδων τε ἀνθρώπων, *ex magna variaque etiam peregrinorum hominum multitudine* conſtare, et hinc πολὺ καὶ ῥᾷδιον ἔχειν τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον, *longe aliis ad res nouandas procliuiorem* eſſe, ſcribat. Tales erant, qui paſſim in marmoribus *incolae* (*d*), *hoſpites aduentores* (*e*), et *peregrini aduenae* (*f*), adpellantur, de quibus quaedam EV. OTTO (*g*) obſeruauit. Horum vero numerum, communicatis cum orbe Romano ciuitatis iuribus, in immenſum auctum eſſe, facile vnus quiſque crediderit. Hinc Romae exſtructa fuerunt aedificia quamplurima, recipiendis peregrinis ad vrbem profectis deſtinata, quae *caſtra peregrinorum* vocabantur. Ea SEXTVS RVFVS et P. VICTOR in ſecunda vrbis regione, ſeu in monte Caelio, poſita fuiſſe referunt, in iiſdemque Chnodomarium, Alamannorum regulum, conſumtum veterno periiſſe, ſcribit AMMIANVS MARCELLINVS (*h*). Pertinet huc marmor Romanum notatu dignum, et a Io. VIGNOLIO (*i*), primum luce donatum:

GENIO. SANCTO
CASTRORVM
PEREGRINORVM
AVR. ALEXANDER
——— ANALIGEARIVS
QVOD. PEREGRE
RESTITVTVS. VOVIT
EDID. (ſic) CASTRORVM.
LIBENS. SOLVIT

in

(*) PAVLLVS *Sentent. recept.* Lib. II. *tit.* 21. *pr. Inſt. quib. alienat. lic. vel non*, *l.* 3. D. *de fund. Ital.*

(a) *Pr. Inſtit. de excuſat. tutor.*

(b) *In Commentario ad legem Iul. et Pap. Popp. Lib.* II. *cap.* 8. *pag.* 210.

(c) *Lib.* VIII. *cap.* 7.

(d) GRVTER. *Inſcript. pag.* 392. *n.* 4. *pag.* 482. *n.* 5.

(e) *Ibid. pag.* 181. *n.* 1. *pag.* 344. *n.* 8.

(f) REINES. *Inſcript. claſſ.* VI. 22.

(g) *In Papiniano*, *cap.* 1. §. 3. *pag.* 5. *ſequ.*

(h) *Lib.* XVI. *cap.* 12.

(i) *De columna Antonini Pii*, *pag.* 283.

in quo, quod obiter moneo, monſtrum illud vocabuli ANALIGEARIVS, a FICORONIO male lectum, nihil aliud eſſe, quam *libertus Aug.* LIBRARIVS, facile credent, qui alia iſtius Aurelii Alexandri anagrammata apud GRVTERVM (*a*) et REINESIVM (*b*) cum hoc noſtro contenderint.

Atque haec quidem, veluti promulſidis loco, praemittere viſum eſt. Coenam integram, eamque lautam atque opiparam ipſe praebebit illuſtris SPANHEMIVS, ad cuius eximium opus mihi multo plura, quae moneam, in mundo eſſent, niſi tibi, candide lector, ad eius lectionem properanti moram vlteriorem obiicere, religioni mihi ducerem. Quare frui te potius iubeo dapibus exquiſitiſſimis, quarum ſuauitatem vbi ſemel perceperis, credes te coenis Platonicis intereſſe, quas et poſtero die dulciſſimas ſuauiſſimaſque fuiſſe perhibent. Eas tibi ſuo ſumtu de nouo inſtruxit vir honeſtus atque integerrimus, tanto maiorem procul dubio gratiam hoc conſilio ſuo ab omnibus ſolidioris doctrinae ſtudioſis initurus, quanto rarius in tabernis librariis exemplaria adhuc comparuerunt. Vtinam vero immortale SPANHEMII, nomen demum ex diuturno iſto veterno excitaret cupidam legum iuuentutem, vt barbariem illam, quam doctores quam plurimi praeceptis ſuis non minus, quam exemplo tuentur, res ſuas ſibi habere iubeat, et eadem via, quam SPANHEMII, CVIACII, GOTHOFREDI, NOODTII, SCHVLTINGII, et quem honoris cauſſa nomino, ampliſſimi BYNKERSHOEKII, quin, vt paucis me expediam, omnium eximiorum ICtorum veſtigiis tritam videmus, ad maſculae ac ſolidae iuris prudentiae laudem adſpiret!

Quam mox futurum eſſet, vt praeclara ingenia in foris aeque ac cathedris eniteſcant! Quam mox futurum, vt ineptis doctoribus, tamquam anſeribus in Capitolio intempeſtiue ſtridentibus, cibaria ſubtrahantur, rabulis autem, ad euertendas innocentum fortunas natis, veluti canibus, ciues quoslibet optimos allatrantibus, crura aliquando ſuffringantur! *Francofurti ad Viadr.* ipſis *Non. April.* 1728.

VII.

DE BALTHAS. GRACIANI AVLICO.

QUum hoc anno prudentiam ciuilem, quam πολιτικὴν vulgo adpellitant, frequenti auditorio traderem: facere non poteram, quin auditoribus meis ea occaſione vel maxime commendarem BALTHAS. GRACIANI *Virum aulicum* vel *palatinum*, opus egregium, totque inſignibus prudentiae regulis ac praeceptis refertum, vt ſemper exiſtimarim, ea, ſi iuſto ordine diſpoſita atque inter ſe connexa exſta-

(a) *Inſcript. pag.* 586. *n.* 8. (b) *Inſcript. claſſ.* VIIII. *n.* 158.

Digitized by Google

exſtarent, iuſti ſyſtematis politici inſtar, quod ad generales prudentiae regulas attinet, futura. Eamdem ante me ſententiam imbiberant quamplurimi, et in his ANDR. RVDIGERVS, medicus et philoſophus Lipſienſis celeberrimus, qui partem illam philoſophiae ſyntheticae, in qua *de prudentia conuerſandi* egit, perpolire cupiens, ad Graciani praecepta vbique prouocauit, inſtitutique ſui rationem hanc reddidit in praefatione: *in doctrina de prudentia conuerſandi allegaui ſaepius notiſſimi auctoris*, Graciani, *elegantiſſimum libellum, qui Gallice* Homme de Cour *inſcribitur. Quam enim ingenioſiſſimus hic auctor adfluat huius argumenti meditationibus: id effeci, eo ſubinde allegato, vt in ſumma breuitate, qua vſus ſum, politicam lector habeat ſatis prolixam, e ſatis quoque breuem. Si hanc malit: praetereaque Gracianum maxima ſui parte in formam artis redactum*. Sed neſcio, an maiore quiſquam adparatu ad Gracianum in ordinem redigendum acceſſerit, quam *Franciſcus* noſter *Glarianus Meldenus Conſtantienſis*, ſub quo nomine vir patrum memoria celeberrimus, et multis in aula quadam negotiis publicis immerſus latitat, cuius nomen quoque hic exprimerem, niſi ipſe latitare, qua fuit modeſtia, maluiſſet. Is enim non modo iure Latii donauit Gracianum integrum, notiſque ex hiſtoria, ſcriptoribus ciuilibus, ipſaque experientia depromtis illuſtrauit, ſed et operam dedit, vt regulas vel praecepta, quae Galli *Maximes* vocant, iuſto ordine diſponeret. Delituit Ms. diutiſſime in ſcriniis Voelkerianis, donec iam eius edendi conſilium caperet Voelkerus filius, cuius inſtitutum eo minus improbare potui, quo magis in votis habui iam pridem, vt liber elegantiſſimus in plurimorum manibus et apud nos verſaretur. Nullae equidem fuere meae hac in editione partes: quia fateor, et verſionem, et ordinem, et adnotationes aliquando mihi non ita ſatis facere, vt non aliquid elegantius, concinnius, doctiuſque dari poſſit. Vnde et facile perſuaderi mihi paſſus ſum, vt opuſculo aliquid praefarer. Quod ad ipſum auctorem attinet, eius vitam et ſcripta ſatis adcurate recenſuerunt ANT. AVGVSTINVS in *Bibliotheca Hiſpanica*, et AMELOTVS in *praefatione verſionis* ſuae, quibuſcum iungenda, quae eam in rem diſſeruerunt celeberrimi collectores *Actor. erudit. Lipſ. a.* 1685. *menſ. Febr. pag.* 19. nec non AVG. FRID. MVLLERVS in *verſionis Germanicae praefatione*. Fuit hic BALTHAS. GRACIANVS gente Arragonus, domo Callagurienſis, natus a. 1604. Iuuenis ſocietati Ieſu, quam vocant, nomen dedit, eiuſque ſocietatis collegium Tarraconae rexit ad a. 1658. quo quinquagenario maior diem obiit ſupremum. Praeter opus, quod iam Latino habitu indutum in publicum prodit, edidit plura alia vno faſciculo collecta editaque *Antuerpiae* 1702. quamuis pleraque LAVRENTII fratris praenomen prae ſe ferant, ne erubeſcere cogeretur clericus, non niſi politica meditatus. Hanc enim rationem ipſe non obſcure reddit in *praefatione meditationum ſacrarum*, quas ſub titulo *El comulgadorio* edidit. Inter praecipua ſunt *Heros*, qui et Gallice exſtat opera GERVASII, *Ferdinandus politicus*, (*El politico Ferdinando*,) quem Germani-

Digitized by Google

manico Schemate induit LOTTENSTEINIVS, *Diſcretus* (*El Diſcreto*), *Acumen* (*Agudeza y arte de ingenio*), quod et Italice legitur, *Criticon animorum*, quod Hiſpanice et ipſum adornatum, poſtea Gallice prodüt, et ex hac dialecto Germanice redditum eſt a GOTTSCHLINGIO. At nullum ex eius libris maiorem plauſum tulit, quam hic ipſe, qui prae manibus eſt. Primum enim ille aliquoties in lucem prodit Hiſpanice ſub titulo; *Oraculo manual, y arte de prudencia*. Deinde a FRANC. TOSQVES, abbate, ſub titulo: *Homo di Corte*, in Italicam; ab AMELOTO vero ſub titulo: *l' Homme de cour*, in Gallicam linguam translatus eſt. Germanico ſchemate illum induerunt a. 1686. SAVDERVS a. 1711. perſonatus quidam SELINTES a. 1715. AVG. FRID. MVLLERVS a. 1723. CHR. HENR. FREIESLEBIVS, ciuis meus de communibus litteris meritiſſimus. Vel ex tot editionibus, niſi fallor, ſatis collige, quam ſit hic libellus bonae frugis pleniſſimus. Itaque nec ingratum tibi fore confidimus, eumdem iam etiam ciuitate Romana donatum proſtare, et meliore diſpoſitum ordine, multiſque egregiis adnotationibus illuſtratum enucleatiorem in lucem prodire. Fruere ergo his dapibus, lector beneuole, et vale, *Francofurti ad Viadrum VII. Kal. Octobr.* 1730.

VIII.

DE VTILITATE LITTERARVM ORIENTALIVM IN IVRIS PRVDENTIA.

QVamuis non praeſagiuerit mihi vmquam animus, fore, vt in viri doctiſſimi, Io. SELDENI, elaboratiſſimum opus *de ſynedriis et praefecturis Hebraeorum* aliquid praefarer, nec commendatione mea opus eſſe exiſtimem libro, qui, vbi lucem primum vidit, tamquam Phidiae aliquod ſignum omnibus, ſublimiori ac reconditae doctrinae iuſtum ſtatuentibus pretium, mirifice placuit: adduci tamen me paſſus ſum Bibliopolae viri optimi, precibus, vt hederam hanc ſuſpenderem vino vendibili, eamque nactus occaſionem, de omni hoc litterarum genere, vberrimaque, quam in ſolidiore iuris prudentia praeſtant, vtilitate, meum qualecumque iudicium, quam fieri poterit, breuiſſime exponerem. Non enim ignoro, in ea pleroſque haereſi eſſe, vt omnes iſtas orientalis litteraturae opes, in quibus accumulandis Io. SELDENVS totus atque adſiduus fuit, nihil admodum ad edictum facere, exiſtiment, nec cauſſam eſſe vllam contendant, cur, qui iuris prudentiae ſe conſecrarint, quidquam ſibi praeſidii ex fuliginoſis iſtis Talmudiſtarum et Rabbinorum codicibus polliceantur. Theologis potius omnem illam eruditionem vel ideo eſſe relinquendam cenſent,

Digitized by Google

ſent, quod hi ſoli illa, prout decet, vti ſoleant, ICtis vero plerumque male ceſſiſſe videatur hoc ſtudium, iique, poſtquam ſe huic commiſerint oceano, vel parum profecerint in ſolidiore iuris prudentia, vel peſtilentiſſimorum errorum ſcopulis adliſi, triſte naufragium fecerint. Quid, inquiunt, GROTIVM, excitatiſſimi ingenii virum, peruertit, niſi pertinax illud ſtudium, quo in illiteratiſſimas illas Rabbinorum litteras dies noctesque incubuit? Quid aliud eum a veritate ita abduxit, vt Chriſtianum paene exueret, quam quod ad Chriſtianorum interpretum dapes nauſeans, magiſtellorum Iudaicorum glandibus mirifice delectaretur? Et quantum orbi iureconſultum dare potuiſſet vir incomparabilis, ſi hoc agere, quam falcem in alienam meſſem immittere, maluiſſet? Accedit, quod animaduertiſſe ſibi quidam videntur, minus idonea eſſe percipiendae iuris prudentiae ingenia, Iudaicis iſtis nugis referta, idque iam CVIACIVM *Obſeruat. Lib. VIIII. cap.* 17. oſtendiſſe exemplo EMMANVELIS ZOARIS, doctoris Coimbricenſis, (eum enim, ſuppreſſo licet nomine, ibi exagitat vir doctiſſimus,) qui Iudaicam illam ſapientiam admiſcens iuris prudentiae, in plures, eoſque perridiculos errores inciderit, quibus eluendis vix vna ſpongia ſuffecerit CVIACIO. Enimuero ſicuti ego facile tranſegerim cum illis, qui ſe iſti forenſi dumtaxat militiae deſtinarunt, quique inhiantes lucro, nihil, niſi quod πρὸς τὰ ἄλφιτα comparatum ſit, ſibi attingendum exiſtimant, impune illos talia, vti cetera pleraque, ignorare: ita iis, qui iuris prudentiam a veritate ac vera ſapientia, atque eruditione non ſeiungendam eſſe arbitrantur, has quoque orientales litteras incredibili non modo ornamento, ſed et praeſidio eſſe, et profiteor, et maximopere contendo. Sint quaedam, in quibus lapſus ſit GROTIVS: ex eo profecto non ſequitur, vt ei fraudi fuerit interior orientalis litteraturae cognitio, quum et alii multo grauius lapſi ſint, qui eas litteras numquam vel primis labris deguſtarant, quin ſoli Chriſtianorum interpretum lectioni ſe totos dederant. Et quis GROTIO magni ICti nomen abrogarit, cuius vox prius fere in foro perſonuit, quam alii prima in ſcholis tirocinia ponunt; qui illuſtres illas, quae inter gentes liberas de bello et pace oriuntur, controuerſias primus ad certa rectae rationis principia reuocauit? qui denique actus in exſilium, et a bibliothecae ſuae vſibus per tot annos ſecluſus, quin negotioſiſſimis miniſteriis, quibus legati funguntur, admotus, tantum in iure praeſtitit: quantum neſcio an multi, qui per omnem vitam corpori Iuſtinianeo impalluerunt, praeſtiterint? Inhumanus itaque eſſet, qui tot meritis naeuos illos non condonaret, fortiſque humanae immemor, ſtatim excandeſceret, ſi magnum illum Homerum aliquando dormitare animaduerterit. Nec eſt, quod quemquam moueat exemplum ZOARIS, qui κατάρατος, aliquamdiu Chriſtianum mentitus, et in Coimbricenſi academia docendi functus munere, poſtea ad recutitos contribules ſuos redierat. Nam nec mirum eſt, Iudaiſmum pellucere in eius doctrinis, qui per omnem vitam Iudaeum pertinaciſſimum vapido ſub pectore circumtu-

 lerat:

Digitized by Google

lerat: et, ſi dicendum, quod res eſt, non adeo magni momenti videntur errores illi, quos ibi refellit CVIACIVS, aduerſariis ſuis plerumque paullo iniquior, nec in illis quidquam ego deprehendo ſapientiae Iudaicae, ſed omnes video eius eſſe generis, vt in eos aeque facile incidere potuerit quiuis alius, harum litterarum rudis, ac miſer iſte ZOARES. Si exemplorum numero certare iuuaret, paucis, quae alii proferunt, ſtatim ego opponerem ſexcenta alia, facile, vt opinor, vnicuique perſuaſura, non adeo periculoſum eſſe iſtud litteraturae orientalis cum iuris prudentia connubium, nec defuiſſe decora ingenia, quae in vtroque ſcientiarum genere ita ſecerint operae pretium, vt et iuris, qua pollebant, ſcientiae ab orientalis iſtius litteraturae copiis, et his illo ſapientiae ciuilis theſauro plurimum lucis atque ornamenti acceſſiſſe videatur. Quis, quaeſo, ignorat, ICto, IO. REVCHLINO, acceptam eſſe ferendam felicem illam temporum reparationem, qua litteratura Hebraica, diuturno obſita ſquallore, et in ſordida Iudaeorum tuguria relegata, priſtino nitori reſtitui, ac de carceribus iſtis prodire coepit? Quam parum itaque memores ſunt tanti beneficii, qui partem illam eruditionis pollui veluti ac contaminari clamant, ſi profanis iureconſultorum manibus, (adeo illi oderunt profanum vulgus et arcent,) teratur? Cuinam deinde ignota ſunt illuſtria tot aliorum iureconſultorum, qui ſacris iſtis initiati fuerunt, nomina? Publici iuris anno erae Chriſtianae 1628. ſecerat THEOD. EBERTVS *Elogia centum ICtorum, qui Hebraeam linguam et alias auxerint*. Is vero indiculus facile nunc aliis quamplurimis ICtorum *φιλεβραίων* nominibus atque elogiis amplificari poſſet, ſi otium eſſet, nec in recenti omnium memoria vigerent illuſtria IOBI LVDOLPHI IO. CHRISTOPHORI WAGENSEILII nomina, quorum luminibus nec in iuris prudentia orientalem litteraturam, nec in hac iuris prudentiam offeciſſe, ipſi noſtra aetate animaduertimus. Enimuero non eſt animus, exemplis cum quoquam contendere, quorum ea eſt ratio, vt nec quidquam probent, ſi alia in contrarium adferri poſſint, et fruſtra plane proferantur, ſi iis ipſa recta ratio refragetur. Quamobrem, quantam ex his litteris vtilitatem ſperare poſſint iuris periti, petitis ex ipſa re argumentis quibuſdam demonſtrare conabimur, et, vt opinamur, conficiemus, eas ICto quoque incredibili ornamento, et vſui haud exiguo eſſe poſſe. Neque hic multa differemus de vtilitate illa, quam cum Chriſtianis omnibus communem inde ſibi polliceri poſſit iuris ſtudioſus, puta, quod ſic ipſos diuinarum antiqui foederis ſcripturarum fontes adire poſſit, nec ſolos verſionum humanarum riuulos ſectari cogatur; quod ipſum tamen tanti videtur habendum, vt vel ſolum omnes, quae in addiſcendis his litteris deuorandae ſunt, moleſtias, abſtergere deberet. Nec iam immorabimur vtilitati illi, quam ICtus ſibi communem putare poſſet cum eruditis omnibus, quamuis et iſta ſit longe vberrima. Nam vt per ſumma tantum rerum capita atque argumenta eamus, quis neſcit, Hebraeos primos mortalium veram illam ſapientiam, tamquam peculiarem, habuiſſe,

eamque hodienum in vniuerſis ſcripturae ſacrae libris tamquam in exterſo aliquo ſpeculo, relucere? quum, qui inter Graecos non ſine ſtrepitu philoſophati ſunt, omnes ad tantam lucem caecutiuerint, multaque de rerum ortu, de mentis origine, facultatibus, interitu, de prouidentia, de vera animi felicitate ac beatitudine, ipſis etiam virtutibus ac vitiis, ſimilibuſque rebus commenti ſint, quae febricitanti cuidam per ſomnium in mentem venire vix potuiſſe, deierares. Quam ergo vtile fuerit, ac frugiferum, inſignes iſtas veteris ſapientiae reliquias ab eo populo petere, qui illas ab ipſo Deo immortali, quocum arctiſſima ei conſuetudo, inaudito exemplo, intercedebat, veluti per manus traditas acceperat? Quanta porro non modo cum vtilitate, verum etiam voluptate coniunctum erit ſtudium inueſtigandi rerum origines? Animaduertet enim quilibet huius litteraturae non omnino imperitus, pleraque, quae reliquae gentes ſine idonea cauſſa moribus receperant, ab Hebraeis profecta eſſe, eamque gentem ſolam ritus illos ob rationes ſanctiſſimas vſurpaſſe. Sic ſane mundus vniuerſus deſipuit, dum Devm brutorum animantium ſanguine ac nidore placari delectarique credidit, eaque opinione, quae totum terrarum orbem peruaſerat, quamque in inſontium brutorum ſtragem ab hominibus imprudentiſſimis excogitatam putares, nihil eſſe poteſt a recta ratione alienius. At ſapientiſſimam rationem id inſtitutum habuit apud Hebraeos, ab ipſo Deo immortali edoctos, non eo conſilio offerendas eſſe hoſtias et victimas, quaſi ex eo cruore voluptatem caperet Numen, ſed *litabilem hoſtiam*, vt eleganter loquitur Minvcivs Felix, *eſſe bonum animum, et puram mentem, et ſinceram ſententiam:* ſacrificia vero illa populo Iudaico, cui Meſſiae venturi ſpes facta fuerat, quaſi viuam quamdam imaginem eſſe debere magni illius ac cruenti ſacrificii, quo Chriſtus vniuerſi humani generis peccata in cruce expiaturus ſit; quin non alia lege Devm iſtam brutorum lanienam admittere, quam vt fiducia omnis in futuro iſto ſacrificio collocetur. Idem dicendum de operoſo iſto initiationum, luſtrationum, et expiationum negotio, de incredibili illa oraculorum impoſtura, aliiſque ſacris ritibus, qui, quum apud Habraeos ob σχίαν iſtam τυπικὴν conſultiſſimam rationem haberent, a paganis recepti in meras praeſtigias et fraudes abierunt. Sed hunc quoque fructum, qui ex litterarum iſtarum cognitione capitur, communem cum eruditis reliquis habent ICti. Hoc illis fere proprium ac peculiare eſt, quod ex illis omni iuris prudentiae lumen inſigne inferre poſſint. Si enim iuris prudentiam legislatoriam quaerimus, vbi, quaeſo, maiorem illam atque admirabiliorem reperiamus, quam in illa republica, quam non Theſeus aliquis, aut Solon, aut Lycurgus, aut praedonum dux, Romulus, ſed ipſe Devs optimus maximus condidit? quam ipſe ſapientiſſimis legibus atque inſtitutis ornauit? cui denique ipſe cum ſummo imperio, inaudito inter mortales exemplo, praefuit eum in finem, vt haec Θεοκρατία perfectiſſimam exhiberet imaginem regni Chriſti, olim condendi inter homines, eoſdemque cum vniuerſo terrarum orbe fines habituri? Iam

Digitized by Google

vero ſi in eo poſita eſt prudentia illa νομοθετικὴ, quod leges omnes fini rei publicae, populique indoli adcurate conueniant: quam iucundum erit, in diuinae iſtius legislationis contemplatione animaduertere, nullam eſſe DEI legem, ſiue ad ſacros ritus, ſiue ad ius ciuile ac forenſe pertinentem, quae ad pulcherrimum iſtum finem non ſit vnice comparata? Quam vtile ac frugiferum, peruidere falſitatem ſpuriorum finium, quos procaci ingenio vel excogitarunt, vel a MAIMONIDE excogitatos maiore adparatu expoſuerunt MARSHAMVS, STANLEIVS, et SPENCERVS? Quam pulcrum denique, ex interiore harum legum indole didiciſſe, male de re Chriſtiana meritos eſſe Romanenſes, qui diffugientem hanc vmbram in media luce ſectati, eccleſiam noui foederis ſimilibus inſtitutis Leuiticis non ornare, ſed obſcurare, auſi ſint? In quibus quantum momenti poſitum ſit ad iuris eccleſiaſtici praecepta intelligenda diiudicandaque, nemo non intelligit. Sin quis deinde ad iudicialem illam prudentiam paullo ſolidiorem adſpirat, ſtatuitque id, quod res eſt, fruſtra eſſe, qui de adplicanda iuris prudentia, ſibi non intellecta, laborent; ad intelligendas vero leges maximam vtilitatem adferre earum originem et cauſſas: ad eum quoque non poteſt non vtilitas vberrima ex eo ſtudiorum genere redundare. In iure enim canonico ac pontificio pleraque, quae ad ſplendidiorem ſacrorum adparatum, impotentemque illam, quam clerus adfectauit, tyrannidem pertinent, ex liturgia illa Leuitica, et ſacerdotii Iudaici praerogatiuis manifeſto prognata ſunt, quum in vetere illa ac puriore eccleſia cultum publicum ab omni illo ſchemate Leuitico remotiſſimum, et ad ſimplicitatem ſacrorum, quae extra templum Hieroſolymitanum in ſynagogis peragebantur, totum fuiſſe compoſitum, praeclaro opere demonſtrauerit vir doctiſſimus, CAMP. VITRINGA. Haec vbi nouerit iuris ſtudioſus, (noſſe autem talia ſine aliqua litterarum orientalium intelligentia non poteſt,) tum demum Ioue aequo iudicabit cum de eccleſiae regimine et vniuerſa diſciplina eccleſiaſtica, tum de patrum ac conciliorum ſcitis, ipſiſque pontificum Romanorum conſtitutionibus, ex quibus ius eccleſiaſticum compilatum eſt. Cuius prudentiae ſpecimina haud mediocria ipſe dedit SELDENVS in libris pleriſque, quos de Hebraeorum inſtitutis ſcripſit, quippe qui non ita inhaeret rebus ritibuſque Iudaicis, vt non vbique cum illis contendat Chriſtianorum inſtituta, quidque hi ab illis vel recte, vel imprudenter adoptarint, erudite oſtendat. Quod porro ad ius ciuile attinet: in eo huius litteraturae vſus paullo minor eſſe videri poſſet. Neque enim ius ciuile vel Romanum, vel Germanicum, quo in foris noſtris pro norma vtimur, quidquam commune cum illis Hebraeorum legibus habere videtur. At ergo mihi experiundo didiciſſe videor, incredibilem eſſe inſtitutorum apud Hebraeos aliaſque gentes ſimilitudinem, et ſicuti ſcientiarum atque opinionum, ita et legum iuriumque quamdam veluti ſucceſſionem inter gentes vetuſtiſſimas deprehendi, vt manifeſto adpareat, vnam gentem alterius leges atque inſtituta in condendis rebus publicis legibuſque ferendis fuiſſe imitatam. Quid olim Solonis legibus fuit celebrius?

brius?

brius? Has vero Moſaicis fuiſſe ſimillimas, negauerit nemo, qui eas vmquam paullo adcuratius perluſtrauit. Et exſtat eam in rem pereerudite ſcripta Io. FRANC. BVDDEI, τῦ μακαρίτυ, diſſertatio, qua παραλληλισμὸν iſtum praeclare et ex inſtituto demonſtrauit. Ab Athenienſibus vero, aliiſque Graecis, leges haud paucas adoptaſſe Romanos, inter omnes conſtat. Quis itaque dubitauerit, quin ad hos quoque quaedam legibus Hebraeorum ſimilia permanarint, adeoque et inter has leges ac Romanas quaedam ſit cognatio? Oſtendere ſana id voluit vetus auctor, quem *Pariatorem legum Moſaicarum et Romanarum* vocare ſolemus, libello egregio, quem ſtilo iſtius ſaeculi *collationem Legum Moſaicarum* et *Romanarum* inſcripſit. Vel pauca enim illa, quae aetatem tulerunt, fragmenta, a FRANC. PITHOEO ex vetuſto codice eruta, argumento ſunt, ſcriptori illi, quiſquis fuerit, (LICINIVM enim RVFFINVM eum non eſſe, perſpicue alibi oſtendimus,) conſilium fuiſſe, pulcherrimam illam legum Moſaicarum, et Romanarum harmoniam per pleraque iuris capita, inſtituta inter vtriuſque gentis mores comparatione, demonſtrare. Quod ipſum deinde plenius et maiore cum adparatu praeſtiterunt alii, veluti Io. CALVINVS, PAGANINVS GAVDENTIVS, et PHIL. ZEPPERVS, de quibus plura laudatus Io. FRANC. BVDDEVS *Introduct. ad hiſt. philoſ. Hebraeor. pag.* 406. 407. At iuuabit rem vno alteroue exemplo illuſtrare, vt communis illa legum plerarumque origo, earumque natale veluti ſolum eo facilius intelligatur. Furem nocturnum, irruentem in aedes alienas, occidere fas erat iure Moſaico, nec capitis anquirebatur ei, qui occiderat, modo ſol nondum eſſet ortus. Vbi iam illuxerat, ei, qui furem ceciderat, dica iure ſcribebatur. Idem vero Athenis ſanxerat Solon: *εἴ τις νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτοι, τῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι, καὶ τρῶσαι διώκοντα, καὶ ἀπαγαγεῖν πρὸς τὺς ἕνδεκα*: *ſi quis noctu quodcumque furatus fuerit, eum et occidere, et inter perſequendum vulnerare, et ad vndecimuiros abducere ius eſto*. Nec aliter apud Romanos decemuiri, quorum notum eſt carmen, in XII. tabulis obuium: SI NOX FVRTVM AXIT, SIM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. Quod enim in *l. 4. §. 1. D. ad leg. Aquill.* additur: *vt tamen id ipſum cum clamore teſtificetur*, id non ex XII. tabulis eſſe, recte obſeruauit IAC. GOTHOFREDVS, quamuis ei non adſtipulemur, Triboniani hic ſubolfacienti emblema, quippe meliora edocti a IAC. CVIACIO *Obſeruat. Lib. XIIII. cap.* 15. Quid? quod ſimiles ſanctiones vetuſtiſſimas in leges etiam Germanicas migraſſe, intelligamus ex LEGIBVS BAIVVARIORVM *tit.* 8. §. 5. VISIGOTHORVM *Lib.* 7. *tit.* 2. §. 16. BVRGVNDIONVM *Addit.* 1. *tit.* 16. §. 1. *et* 11. FRISIORVM *tit.* 5. . 1. ac denique ex CAPITVLARIBVS CAROLI M. et LVDOVICI PII imperatorum, *Lib. V.* §. 343. Ceterum lex Moſaica fures non capitis damnabat, ſed eoſdem furtum, prout illud magnum paruumue eſſet, quadruplo. duploue luere iuſſerat. Idem fere Soloni placuiſſe animaduertimus, quod ad diſcrimen furti magni paruique, nec non ad duplum, attinet. Exſtat enim eius lex apud DEMOSTHENEM in *Timocratem*

p. 476.

p. 476. *τὸν κλέπτοντα διπλοῦν ἐκτίνειν*, *fur dupli damnator*. Attamen ea lex tantum ad furta minora pertinebat. De maioribus, qualia erant, quaecumque quinquaginta drachmas excedebant, idem legiſlator praeceperat, vt eiuſmodi fures ad vndecimuiros abducerentur; ibique in vinculis habitis non liceret, datis vadibus, ſatis facere, ſed ſupplicium ſupremum irrogaretur. Atticum porro hoc inſtitutum ſuum fecerant Romani, niſi quod eorum decemuiri non tam inter furtum magnum paruumque, quam inter manifeſtum et nec manifeſtum, diſcrimen aliquod ſtatuerant. Nemo enim ignorat legem XII. tabularum, qua fuerat cautum, vt fures *ἐπ, αὐτοφώρῳ* deprehenſi poena capitis; nec manifeſti duplo punirentur. At, praetor, quod maxime notatum dignum obſeruatuque incundiſſimum videtur, neſcio quo fato demum hanc legem paene ad Hebraeorum exemplum rerum omnium ignarus inflexit, edixitque, vt furtum manifeſtum in poſterum quadrupli poena expiaretur. Nec maiores noſtros pleroque ſeuerius in fures animaduertiſſe nouimus, niſi quod apud RIPVARIOS, SAXONES et BOIOS capitale eſſet furtum violentum et cum effractione coniunctum. At neſcio, an vlla in re admirabilior ſit legum veterum paene omnium concentus, quam in poena talionis. Quis ignorat Moſaica illa: *Exod. XXI.* 23. 24. 25. *Leuit. XXIIII.* 19. 20. *animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, aduſtionem pro aduſtione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore*. His vero plane gemina ſunt, quae Graecorum Romanorumque, quin et plerarumque aliarum gentium, legiſlatores tantum non omnes praeceperant. Sic Solonis lex fuit: *Βλάβῃ ἴσην τιμωρίαν εἶναι*. *Noxiae par poena eſto*. Charondae apud DIOD. SICVLVM *Biblioth. XII.* 17. *ſi quis alicui oculum eruerit, ei pariter oculum eruito*. Aegyptiorum apud eumdem *Biblioth. I.* 77. *ſi quiſquam inueniatur venenum poſſidere, moriatur, hoc patiens, quod toleraret ille, contra quem venenum probatur eſſe comparatum*. Quamuis hoc limites talionis, quodammodo excedere videatur. Ipſi Indi, quorum antiquis temporibus non adeo frequens erat cum aliis gentibus commercium, legem, teſte STRABONE, habebant, qua is, qui aliquem membro quodam mutilaſſet, talionis poenam ſubire, ſimulque manu, qua id feciſſet, truncari iubebatur. Denique Romanos quidem decemuiros in componendis XII. tabulis aliud ſequutos eſſe principium, argumento eſt vetus eorum carmen: SI MEMBRVM RVPSIT, NI CVM EO PAGIT, TALIO ESTO. Non quidem me fugit, quid de eo talionis iure diſputarint ex veteribus ARISTOTELES *ad Nicomachum*, *V.* 8. *Moral. magn. II.* 34. et GELLIVS *Noct. Attic. XX.* 1. ex recentioribus IO. BODINVS *de republ. VI. vlt.* CONST. L'EMPEREVR *ad Babakamma VIII.* 1. PVFENDORFF. *Iur. nat. et gent. VIII.* 3. et ſingulari, docteque ſcripta, diſſertatione IO. ANDR. DANZIVS. Neque dubitare licet, quin ipſa legem tam rigidam exſequendi difficultas perſuaſerit gentibus omnibus, vt oculum aliaque membra certo pretio redimi paterentur. Saltim IONATHAN et HIEROSOLYMITANVS Targumiſtae, rerum Iudaicarum procul dubio

Digitized by Google

bio peritiſſimi, Moſaicum illud expoſuerunt his verbis: PRETIVM *oculi pro oculo*, PRETIVM *dentis pro dente*, PRETIVM *manus pro manu*: cetera. Et IOSEPHVS *Antiqu. Iud. Lib. IIII. cap.* 8. obtinuiſſe illam talionis poenam ait, πλὴν εἰ μήτι χρήματα λαβεῖν ἐθελήσειεν ὁ πεπηρωμένος, αὐτὸν τὸν πεπονθότα κύριον τοῦ νόμου ποιοῦντος τιμήσασθαι τὸ συμβεβηκὸς αὐτῷ πάθος καὶ συγχωροῦντος, εἰ μὴ βούλεται γενέσθαι πικρότερος: *niſi forte mutilatus pecuniam malit accipere, lege iniuriam paſſo plenam dante poteſtatem aeſtimandi caſum, qui ei accidit, et concedente hoc facere, niſi acerbior eſſe velit*. At nobis iam probaſſe ſuffecerit, hic quoque ſuauiſſimum inter tot diſſitiſſimarum ciuitatum legiſlatores concentum obſeruari. Quam multa vero huius generis obſeruabit, qui litteraturae iſtius orientalis non plane expers animum ad inueſtigandas legum iuriumque origines adpulerit? Quam multa hauriet ex fontibus his limpidiſſimis, leges noſtras mirifice illuſtratura? Praeiuerunt ea in re iuris ſtudioſis, facemque veluti extulerunt CONRADVS HERESBACHIVS, in *Iuris prudentia Chriſtiana*. quae *Neoſtadii* 1586. prodiit, et IOACHIMVS HOPPERVS in *Seduardo*, quorum veſtigia vtinam alii eadem animi contentione premerent! Quam praeclara haec futura eſſet ad iuris prudentiam noſtram acceſſio? Quin et is, cui illa iuris prudentiae pars, quae in conſulendo reſpondendoque conſiſtit, curae cordique eſt, in ſcriptoribus Hebraeorum νομικοῖς reperiet, quae ſibi vel ad imitandum, vel ad fugiendum exemplo eſſe poſſint. Febriculoſa eſt doctorum illorum orientalium natio, quae ſaepe veluti morbo deſipiens, in interpretando ſomnia et nugas, ipſis aranearum telis ſubtiliores ſectatur. At eadem aliquando, excuſſo veluti ſopore, tanta animi ſollertia leges exponit adplicatque, vt non modo alios, ſed et ſeipſam ſuperare videatur. Ex vtroque fructum haud mediocrem capient prudentiores. *Eſt enim hoc in omni vita*, vt ait LIVIVS, *imprimis vtile ac frugiferum, omnis exempli documenta, tamquam in illuſtri poſita monimento, intueri, vt inde tibi tuaeque rei publicae quod imitere, capias: inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vites*. Enimuero compendium fortaſſis orationis potuiſſem facere, ſi te, lector beneuole, ad praeclaras SELDENI acroaſes ſtatim inuitaſſem. Is enim quantum excelluerit in hoc ſtudiorum genere, quantumque vtilitatis ſcriptis ſuis iureconſultis non minus, quam theologis, attulerit, id vero notius eſſe arbitror, quam vt multis verbis demonſtrandum videatur. Nulla paene eſt pars iuris prudentiae, quam non vir eruditiſſimus cum Hebraeorum aliarumque gentium orientalium placitis compararit. Ius enim connubiale praeclare expoſuit inſigni opere, quod *Vxorem Hebraeam* inſcripſit: iura hereditaria in libro *de ſucceſſionibus*; iura decimarum in breui, quod per viri optimi fata nobilitatum eſt, opuſculo, reliqua iuris capita in luculento opere *de iure naturae et gentium ſecundum diſciplinam Hebraeorum*. Denique omnem iudiciorum publicorum aeque ac priuatorum rationem in exaſcitatiſſimo hoc libro *de ſynedriis Hebraeorum* exſequutus eſt. Sunt, quae in hoc opere deſiderant viri quidam

docti,

totam expoſuerat in eo volumine, quo magiſtratus ornarat, de eoque egregio opere teſtatur CORNELIVS NEPOS, (a) *nullam fuiſſe* LEGEM, *neque rem illuſtrem populi Romani, quae in eo non fuerit ſuo tempore notata*. Sed ne iſtius quidem viri doctiſſimi conſilium fuit, hiſtoriam iuris illuſtrare, nec POMPONIVS tam ſingularum legum chronotaxin dare, quam generatim de fatis iuriſprudentiae eiuſque mutationibus ac converſionibus agere conſtituerat, nec Attici aetas in ea inciderat tempora, vt praecipuas mutationes, quas inuentis SCtis, conditoque edicto perpetuo ſubiit iuriſprudentia, videre ac deſcribere potuerit. Quod ad magiſtratuum attinet originem: certum omnino videtur, L. FENESTELLAM, quem PLINIVS (b) extremo Tiberii principatu viuere deſiiſſe, teſtatur, ſcripſiſſe annales, et ἀρχαϊκὰ, et in iis pleraque, quae ad magiſtratuum Romanorum originem poteſtatemque pertinent, fuſius enarraſſe. Id enim fragmenta egregii operis, quae commune illud optimorum ſcriptorum naufragium effugerunt, tam luculenter probant, vt vel inde potiſſimum occaſionem arripuiſſe videantur impoſtores, FENESTELLAE, cui Auli praenomen ex imperitia tribuunt, adulterinum illum partum de poteſtatibus magiſtratibusque Romanorum ſubiiciendi, quum libellum illum non FENESTELLAE, aut veteris alicuius ſcriptoris, ſed ANDREAE DOMINICI FLOCCI, eſſe, iam pridem viri docti, LIL. GYRALDVS (c) et GER. IO. VOSSIVS (d) euicerint, vt mirum ſit, multo poſt repertum eſſe virum non indoctum, SIM. VAN LEVWEN (e) qui, FLOCCVM addidiſſe nonnulla libello, fateretur, at pleraque tamen ab ipſius FENESTELLAE manu eſſe, contenderet. Quod tamen iudicium fortaſſis condonandum fuerit reliquis viri diligentiſſimi meritis, nec in viro, illiteratiſſimis illis gloſſatorum litteris noxae veluti dato, adeo amare requirendum ſubtile illud criticorum acumen, quo ſuppoſititia a genuinis ipſo veluti olfactu illico diſcernunt. Praeeuntem quoque POMPONIVS in hac operis parte habuit IVNIVM GRACCHANVM, cuius quippe *librum ſeptimum de poteſtatibus* vna cum FENESTELLA ipſe VLPIANVS (f) laudat: non autem SER. SVLPITIVM, quem VDALR. ZASIVS (g), vir eximius, et qui primus fere Germanorum effulgentem tum elegantioris iuriſprudentiae auroram in mediis barbariei tenebris vidit, *librum de claris iureconſultis* collegiſſe, exiſtimat. Nam hoc viri optimi παρέργως iamdudum notavit BERN. RVTILIVS (h), et res ipſa docet, fraudi fuiſſe ZASIO Pomponii noſtri locum, perperam intellectum, vbi hic Mucii auditores omnes, et in his Gallum Aquilium, Sex. Papirium, C. Iuuentium in libro quodam *a Ser. Sulpitio nominatos*, ſcribit. Quaſi vero ille de claris iureconſultis ſcripſiſſe cenſendus ſit, qui in libro quodam iuridico aliquot iureconſultos celebriores nominat, id eſt, iis ob auctoritatem, quam eorum ſcripta conſequuta

(a) *Attic. Cap.* XVIII.
(b) *Lib.* XXXIII. *Hiſt. nat. Cap.* XI.
(c) *De Poetis Dial.* IV.
(d) *De Hiſt. Lat. Lib.* I. *Cap.* XVIIII.
(e) *De Orig. et progr. iur. L. B.* 1672.
(f) *L.* 1. *pr. et* §. 1. *ff. de Offic. Quaeſt.*
(g) *Ad l.* 2. §. 42. *ff. de orig. iur.*
(h) *Vit. ICt. Cap.* XXXIII. *n.* 14.

ſunt, teſtimonium denunciat. Aſt in hac vltima operis parte alios ſequi potuit duces; quamuis fortaſſis nemo ante illum de ſucceſſione prudentum ex inſtituto egerit. Quum enim iis temporibus, qui reipublicae in toga eſſent profuturi, nihil prius, nihilque antiquius haberent, quam vt cum philoſophia illa ciuili, quae iurisprudentia adpellatur, eloquentiae laudem coniungerent: fieri profecto non potuit, quin, qui de claris oratoribus, viriſque eloquentiae principatum tenentibus ſcripſerunt eadem ſimul opera multorum iuris conditorum vitas illuſtrarent, vnaque veluti fidelia duos dealbarent parietes. Sic multorum iureconſultorum elogia incomparabili libro, quem Brutum vel de claris oratoribus inſcripſit, complexus eſt M. TVLLIVS CICERO, qui et in aliis operibus, quae de arte oratoria et eloquentia adornauit, ſummorum, qui tum ante ſe, tum ſua aetate, floruerant, iureconſultorum fata et in vtramque rempublicam merita paſſim attigit. Sic et auctor, qui de oratoribus cauſſiſque corruptae eloquentiae dialogum perelegantem ſcripſit, ſiue is QVINCTILIANVS, ſiue TACITVS, ſiue alius quicumque ſit, quaedam ad hanc hiſtoriae partem illuſtrandam comparata habet, quamuis non aeque multa, quia iis ille temporibus vixit, quibus iam paene oblanguerat eloquentiae forenſis vigor, et, ſicuti conqueritur PETRONIVS (a), *ventoſa et enormis loquacitas animos iuuenum, ad magna ſurgentes, veluti peſtilenti quodam ſidere adflauerat, vt ſemel corrupta eloquentiae regula ſtaret et obmuteſceret*. Ex eo enim tempore res ſuas ſibi habebant iureconſulti, et hinc rarius eueniebat, vt vel ii, qui declamatorio illo dicendi genere excellebant, ſeuerioris illas Labeonis vel Maſſurii Muſas colerent, vel accuratiore iuris cognitione imbuti inter mellitos verborum globulos dictaque quaſi papauere et ſeſamo ſparſa proficere, aut potius ſtultiſſimi fieri vellent. Quare ſi ab aliis ante SEX. POMPONIVM pars quaedam eorum, quae in eius Enchiridio reperiuntur, perpolita eſt: primus tamen iureconſultorum ille vniuerſam iuris, magiſtratuum et iureconſultorum hiſtoriam exſequutus eſt ſtilo, et breui libello ſuo effecit, ne multa ſcitu digniſſima nos hodie ignoremus.

Itaque vel hac ſola nauata ſtudioſis opera meruiſſet iureconſultus celeberrimus, vt dignum laude virum Muſa vetaret mori, eiuſque memoriam ex poſteris quidam ſcriptione ſua conſeruaret, qui tot aliis hoc libello profuit ad immortalitatem. Enimuero contigit illi, quod inter poetas Homero, qui, quum tot viris fortibus et bonis monimentum ſtatuiſſet aere perennius, nullaque temporum iniuria interiturum, ipſe tamen ſolo paene nomine innotuit poſteris; origine eius, patria, incunabulis, ſatiſque ceteris veluti diuturna nocte obrutis. Eadem, inquam, fata expertus eſt SEX. POMPONIVS, quem, vnde ortus ſit, quibus fulſerit honoribus, quae laude digna geſſerit, quando viuere deſierit, hodie plane ignoramus, quum ſola, quae IVSTINIANVS periculo ſubduxit, praeſtantiſſimorum operum fragmenta illi aeternitatem praeſtent, memoriamque conſeruent apud poſteros, nulla vmquam obliuione delendam, quamdiu iuriſprudentiae honor aliquis eſt inter

(a) *Satyric. pag. 1.*

inter homines futurus. Ne tamen nos, qui his opuſculis quaedam praefari iuſſi ſumus, nullam plane operam impendiſſe videamur vitae Sex. Pomponii e vetuſtatis parietinis eruendae: quaedam, quae de eius gente et familia, de aetate, qua vixit, de eius porro ſtudiis et ſecta, cui ſe addixit, denique de ingenii, quae reliquit, monimentis, et ſpeciatim de eius enchiridio obſeruaſſe nobis videmur, quamfieri poterit breuiſſime exponere, ac deinde de ipſis opuſculis, quae iam cura iuuenis doctiſſimi vno faſciculo comprehenſa in lucem prodeunt, quaedam diſſerere decreuimus.

Celeberrimam olim Romae fuiſſe gentem Pomponiam quam *equeſtrem ab ultima origine ſtirpis Romanae* fuiſſe tradidit Cornelivs Nepos (*a*), neminem ignorare arbitramur. Eius enim veteres ab ipſo Numa Pompilio, altero poſt Romulum vrbis ac reipublicae conditore, repetunt originem, et quum is praeter alios filios Pomponem genuiſſet, ab hoc Pomponiam gentem deſcendiſſe ſcribunt. Suffecerit hic vnius Plvtarchi (*b*) adferre locum, quia ex eo et aliarum gentium Romanarum origo peti poterit: Οἱ δὲ πρὸς ταύτῃ τέσσαρας υἱοὺς ἀναγράφουσιν αὐτῷ, Πόμπωνα, Πῖνον, Κάλπον, Μάμερκον, ὧν ἕκαστον οἴκου διαδοχὴν καὶ γένος ἔντιμον καταλιπεῖν. εἶναι γὰρ ἀπὸ μὲν τοῦ Πόμπωνος τοὺς Πομπωνίους, ἀπὸ δὲ τοῦ Πίνου τοὺς Πιναρίους, ἀπὸ δὲ Κάλπου τοὺς Καλπουρνίους, ἀπὸ δὲ Μαμέρκου τοὺς Μαμερκίους, οἷς διὰ τοῦτο καὶ Ῥῆγας γενέσθαι παρωνύμιον, ὅπερ ἐστὶ βασιλέας. *Alii praeter hanc*, (Pompiliam filiam,) *eum quatuor alios habuiſſe filios*, *tradunt*, Pomponem, *Pinum*, *Calpum*, *et Mamercum*, *quorum vnumquemque proſapiam et clarae ſucceſſionem gentis reliquiſſe aiunt*. *Pomponis enim* Pomponios *eſſe ſobolem*, *Pini Pinarios*, *Calpi Calpurnios*, *Mamerci denique Mamercios*, *quibus etiam ex eo cognomen Regibus ortum eſt*. Et hanc gentis ſuae originem ipſos Pomponios denariis ſuis teſtatos eſſe, animaduerto. Quemadmodum enim M. Calpurnius Piſo Frugi, originis ſuae memoriam conſeruaturus, et caput Numae, et Terminum Deum in numis ſuis apud Fvlv. Vrsinvm (*c*) ſculpi iuſſit: ita et gentis Pomponiae χάραγμα eſt augur, dextra lituum tenens, et vir capram ad Iunonis αἰγοφάγυ aram adducens, adiectis verbis: Nvm. Pompil. (*d*) Quamuis vero plebeia eſſet haec gens: non tamen ei defuerunt fumoſae maiorum per atria imagines, quandoquidem plures tum libera adhuc republica, tum ſub Imperatoribus, ad conſulatum alioſque in republica honores adſpirarunt. Faſti ſane conſulares Capitolini (*e*) annum v. c. dxx. ſignant conſulatu Q. Fabii Q. F. Q. N. Maxvmi Verrvcossi et Man. Pomponii Man. F. Man. N. Mathonis, ſimulque obſeruant, quod ab aliis praetermittitur, illum eodem anno Eid. Mart. de Sardeis triumphaſſe. Sequente anno iidem faſti memorant hunc ipſum *Man. Pomponium*, *Man. F. Man. N. et* C. *Papirium* C. *F. L. N. Maſonem Coſſ.* et ex Livio (*f*) conſtat, eumdem ſedecim annis poſt, Dictatori L. Veturio Philoni,

H 2 co-

(a) *Vit. Attici Cap. I.*
(b) *In Numa p. 73.*
(c) *Edit. Patini p. 57.*
(d) *Ibid. p. 223.*
(e) *Sigon. Faſt. Conſ. p. 133.*
(f) *Lib. XXII. Cap. XXXIII.*

comitiorum habendorum cauſſa creato Magiſtrum Equitum fuiſſe; quamuis vterque vitio creatus die quarto decimo, ex quo auſpicati hunc honorem fuerant, magiſtratu ſe abdicarit. Oppreſſa iam a Caeſaribus republica, teſtibus TACITO (a) et DIONE (b), anno V. C. DCCLXVIII. conſules fuere C. Caecilius Rufus et L. Pomponius Flaccus Graecinus, ſed qui Moeſiae poſtea praefectus, et deinde ſeptem totos annos miſere in carcere habitus, demum dimiſſus (c), Syriae Propraetor obiit (d). Eius ſiue ſoror, ſiue filia, POMPONIA GRAECINA a TACITO (e) vocatur *inſignis femina*, quae nupta Plautio, de Britannis ouanti, *ſuperſtitionis externae*, ob ſuſceptam procul dubio religionem Chriſtianam, rea facta ſit, ſed inſons iudicata, a marito, qui more maiorum coram propinquis de capite famaque coniugis cognouerat. Addit TACITVS, *longam eius aetatem et continuam fuiſſe triſtitiam; nam poſt Iuliam, Druſi filiam, dolo Meſſalinae interfectam, per quadraginta annos non cultu, niſi lugubri, non animo, niſi moeſto, egiſſe, idque illi, imperitante Claudio, impune, mox ad gloriam vertiſſe*. Exſtat Romae lapis antiquus, in quo haec epigraphe (f):

LIBERO PATRI.
SANCTO. SACR.
SEX. CAELIVS.
PRIMITIVVS. ET
PVBLICIA. ANTVLLA.
VOTO. SVSCEPTO.
D. D.

Et a tergo:

DEDICAVERVNT.
IDIB. OCTOBR.
C.N POMPEIO. FEROCE.
LICINIANO. COSS.
C. POMPONIO RVFO.

Sed hos quidem conſules faſti ignorant, idque argumento eſt, conſules illos fuiſſe ſuffectos, incerti anni, quales plures alii paſſim occurrunt. Extremo Severi imperio anno V. C. DCCCCLXIII. conſules fuere POMPONIVS BASSVS, et Epidius Rufus Lollianus (g), et anno MXXXX. ſub Diocletiano et Maximiano Auguſtis cum ipſo Maximiano iterum Conſule faſces tenuit POMPONIVS IANVARIVS, cuius conſulum paris ipſum ius noſtrum aliquoties meminit (h). Quin eodem et inſequente anno praefecturam vrbanam geſſiſſe eumdem Pomponium Ianua-

(a) *Annal. Lib.* II. *Cap.* 41.
(b) *Lib.* LVII. *p.* 613.
(c) *Dio lib.* LVIIII. *p.* 644.
(d) *Tacit. Annal.* VI. 27.
(e) *Id. Lib.* XIII. *Ann. cap.* XXXII.
(f) *Grut. p.* LXVII. 3.
(g) *Petr. Relpnd. faſt. conſul. p.* 178.
(h) L. 1. *C. de tranſact. l.* 2. *C. de dol. mal. l.* 6. *C. de patr. pot.*

nuarium, ex auctore anonymo de praefectis vrbi, et indice, quem THEOD. IANS. AB ALMELOVEEN texuit, locupletiſſimo (a) liquet. Quo exemplo ſimul diſcimus, parum ſolidam eſſe obſeruationem AMMIANI MARCELLINI (b), dum iam inde ab anno MXXXVII. quo Diocletianus cum Ariſtobulo Conſul proceſſerit, ad Iuliani Imp. tempora numquam Auguſto vlli Conſuli collegam priuatum adiunctum fuiſſe, ſcribit. Falſum enim eſſe, AMMIANVM, poſt VALESIVM (c) et ANT. PAGIVM (d) erudite oſtendit HENR. NORISIVS (e); ſimulque profligauit ONVPHRII PANVINII, CAES. BARONII et SAM. PETITI ſententiam, qui in Maximiani Auguſti II. Coſ. locum neſcio quem Maximum II. ſubſtituere non dubitarunt. Tot ergo imaginibus ad extrema fere reipublicae tempora claruit gens Pomponia; nec minorem dedit prouentum aliorum toga ſagoque celebrium hominum, quorum quum vel numerum iuire difficile eſſet futurum, paucos tantum, eo, quo calamum ſubibunt, ordine recenſebimus. Quis vero ignorat T. POMPONIVM ATTICVM, Ciceroni familiariſſimum, qui mereri honores, quam ambire maluit, et, quamuis factioſis paene omnibus amiciſſimus, eum tamen vitae curſum tenuit, vt inter tempeſtatum ciuilium procellas et ſecurus et neutri parti inuiſus viueret, et non modo M. Agrippae, ſed et Tiberii Caeſaris adfinitate dignus haberetur? Cui ignotus L. POMPONIVS, Attellanarum ſcriptor, a DONATO, (f), SCHOLIASTA HORATII (g), M. SENECA (h), aliiſque paſſim laudatus? Quis porro neſcit Pomponios Secundos, Labeones, Flaccos, quorum res praeclare geſtas et fata ſub malis principibus paſſim deſcribit TACITVS (i)? Ex his tamen neſcio, an non reliquis ex ea gente omnibus praeferendus ſit P. POMPONIVS SECVNDVS, poeta conſularis (k), et orator facundiſſimus (l), quemque QVINCTILIANVS (m), *eorum, quos viderit, in tragoedia longe principem fuiſſe*, cenſuit, PLINIVS (n) vero dignum iudicauit, cuius ipſe vitam ſingulari commentario deſcriberet. Exſtant ſane Carminum eius reliquiae volumine II. fragmentorum veterum poetarum, a MICH. MAITTAIRE Londini anno MDCCXVI. edito (o), quae illam elegantiae laudem facile tuentur. Non iam plura addemus de M. POMPONIO MARCELLO, quem inter celebriores grammaticos recenſens SVETONIVS (p), *ſermonis Latini exactorum moleſtiſſimum* vocat: nec immorabimur POMPONIO MELAE, et POMPONIO PORPHYRIONI, quorum illius egregius de ſitu orbis commentarius, huius ſcholia in Horatium bonae frugis pleniſſima et hodie in eruditorum manibus verſantur: vnum adhuc attingemus POMPONIVM, poetam

Chri-

(a) *Pag.* 310.
(b) *Lib.* XXIII. *Cap.* I.
(c) *Ad Ammian. ibid.*
(d) *Annal. ad ann.* MDL.
(e) *De Num. Dioclet. et Maxim. Diſſ.* I.
(f) *Ad Terent. p.* 158 *edit. Lindenbr.*
(g) *Proœm. edit. Cruqu.*
(h) *Controu.* XVIII.
(i) *Annal.* V. 8. VI. 18. XIII. 43. IV. 47. VI. 29. II. 66. VI. 27.
(k) *Plin. Hiſt. Nat. Lib.* VII. *cap.* 19.
(l) *Dial. de corr. eloqu. Cap.* XIII.
(m) P. 689. *et* 912. *edit. Burm.*
(n) *Lib.* XIV. *cap.* 4.
(o) P. 1543.
(p) *Cap.* XXII.

Chriſtianum, quem *inter cetera ſtili otia Tityrum verſibus Virgilianis in Chriſti honorem compoſuiſſe*, id eſt, vti ego interpretor, centonem ex eclogis Virgilianis in honorem Chriſti conſuiſſe, refert ISIDORVS HISPALENSIS (*a*). Adeo huic genti id veluti praecipuum fortuna dederat, vt viros produceret in omni ſtudiorum genere excellentiſſimos: et neſcio profecto, an gens Romana vlla tot belli duces, iureconſultos, philoſophos, oratores, poetas, coſmographos, grammaticos oſtentare potuerit, ac Pomponia, quam ideo in elegantiſſimis, quos reliquit, denariis apud FVLV. VRSINVM (*b*), modo caput Apollinis, modo Muſas, modo Herculem muſageten, ſignari iuſſiſſe arbitramur, quod ad omnium optimarum artium ſtudia, quibus illa numina praeeſſe ſibi perſuaſerant, veluti a natura facti viderentur Pomponii.

Quamuis itaque in plures familias diuiſa fuerit gens Pomponia: et hinc diuerſa Pomponiorum cognomina ſint, veluti *Mathonum*, *Ruforum*, *Secundorum*, *Flaccorum*, *Labeonum*, *Ianuariorum* aliaque plurima: de SEX. tamen POMPONIO, qua ex familia prodierit, eo minus definias, quo minus eius cognomen vſquam occurrit. Quin inter tot Pomponios, quos recenſuimus, ne Sexti quidem praenomen vllus habuit, vt inde iudicare liceat, cui Pomponiorum familiae praenomen illud veluti familiare fuerit, niſi quod GRVTERVS (*c*) nobis ſeruauit hoc marmor Romanum:

DIS. MANIB.
SEX. POMPONIVS.
ELAINVS.
POMPONIAE DOÑATAE.
CONIVGI.
CARISSLMAE. FECIT.
ET. SIBI.
P. Q. EORVM.

Id tamen vtrum ad noſtrum pertineat, an ad eius parentem aliumue agnatum, nemo facile dixerit. Et tamen ſunt, qui iureconſulti noſtri patrem eiuſdem cum filio nominis fuiſſe non ſine ratione ſibi videntur ſuſpicari, quia inter veteres ICtos duos SEX. POMPONIOS, antiquiorem, alterum iuniorem, reperiri, illumque pro patre, hunc pro filio habendum eſſe, exiſtimant, a qua ſententia, quae ſe primum ANT. AVGVSTINO (*d*), poſtea CVIACIO aliiſque, vt fit, probauit, non adeo alienum ſe profitetur v. c. EV. OTTO (*e*). Enimuero quamuis exemplo non vno conſtet, iuriſprudentiam familiarum quarumdam quaſi gentile bonum fuiſſe, veluti Muciorum, Caſſiorum,

(a) *Orig. Lib. I. Cap. 38.*
(b) *Pag. 223. ſequ.*
(c) P. DCCCXVII. 1.
(d) *De Nom. propr. Pand. pag. 92. et 255.*
(e) *Praef. Tom. I. Theſ. iur.*

rum, Neruarum, Celſorum, ac proinde eiuſdem nominis iureconſultos, patrem et filium, in ipſo iure noſtro non raro diſtingui: fateor tamen, argumenta, quae praecipue Gvil. Grotivs (*a*) maximo ſtudio conquiſiuit, non ita eſſe comparata, vt rem conficere videantur. Nam primo quidem ille adducit verba Vlpiani (*b*): *Et ait Iulianus, Sex. Pomponium referre, Sabinum reſpondentem, non communicari legatum: et poſſe hanc ſententiam defendi, Iulianus ait*, ex quibus patere putat, Iulianum reſponſum Sabini adducere, et quidem non ex ipſis Sabini libris, quos tamen Iuliano non minus, quam Pomponio, ad manus fuiſſe credibile eſt, ſed fide Sex. Pomponii. Cuius rei quum vix idoneam rationem commminiſci liceat, veroſimillimum eſſe videtur Grotio, a Iuliano laudari Pomponium antiquiorem, qui Sabinum ita reſpondentem audiuerit, ac proinde proximus fuerit temporibus Tiberii. At ego hic nihil omnino video, quod nos de alio Sex. Pomponio, quam de quo iam agimus, cogitare cogat. Neque enim mirum eſt, iureconſultos aequales ſibi inuicem vel dicam ſcribere, vel denunciare teſtimonium, quippe quod a Ivliano (*c*) et Caio, (*d*) aliiſque ſaepe factum nouimus: neque exemplo caret citatio Sabini alterius fide facta. Nam et Celsvs (*e*), Iuliano σύγχρονος, eodem modo ſcribit: Quod et *Sabino recte placuit, vt apud Neratium libro quarto Membranarum ſcriptum eſt*: et Marcianvs (*f*): *In municipiis quoque muros eſſe ſanctos, Sabinum recte reſpondiſſe, Caſſius refert*. Denique Papinianvs (*g*): *Idque et Sabinum reſpondiſſe, Caſſius retulit*. Reſponſa enim Sabini iam tum videntur fuiſſe rariora, quam vt in omnibus bibliothecis reperirentur, et Ivlianvs, cui fortaſſis nec otium nec occaſio fuit, ipſa Sabini ſcripta euoluendi, ideo Pomponii fide, vti Menagivs (*h*) cenſet, vtendum ſibi eſſe credidit, quod iſte ad Sabinum ſcripſiſſet Libros XXXV. eiuſque ſententias et reſponſa procul dubio ex inſtituto illuſtraſſet. Quemadmodum ergo nemo temere dixerit, Neratium proxime abfuiſſe a Tiberii temporibus, quia Celſus eius fide laudauerit Sabinum: ita nec conſequitur, vt Sex. ille Pomponius, ex quo reſponſum adducit Iulianus, eiuſdem cum Sabino aetatis, vel a noſtro diuerſus fuerit. Iisdem enim fere temporibus floruiſſe Iulianum et Pomponium, ſuo loco demonſtrabimus, vt non opus ſit fluctus in ſimpulo mouere, et cum Bertrando (*i*) legere: *Et ait Sex. Pomponius, Iulianum referre Sabinum reſpondentem*, quae certe non emendatio eſt, ſed vis maior, quam vel verba inſequentia, quippe quae antecedentibus ſic plane non cohaerent, abeſſe manifeſto iubent. Sed tales fere ſunt, quas Bertrandi ingenium parit, emendationes, infauſto omnes ſidere, et irata Lucina in lucem editae, quin aliquando, vbi neruos ingenii intendit, paene monſtroſae, vt neſcias, magiſne ingenii infelicitatem, an incredibilem viri illius audaciam, mi-

reris,

(a) *De vit. ICtorum Lib. II. Cap. V.*
(b) L. 63. §. 9. *D. pro ſoc.*
(c) *L.* 50. *D. ſoluto matr.*
(d) *L.* 43. *ff. ad L. Iul. de adult.*
(e) *L.* 12. *ff. quemadm. ſeru. amitt.*
(f) *L.* 8. *ff. de rer. diuiſ.*
(g) *L.* 4. *pr. ff. de ſeruit.*
(h) *Amoen. Iur. Ciu. Cap. XX. pag.* 99.
(i) *De Iurisprud. Lib. I. Cap. XI.*

Digitized by Google

reris: Sed progredimur ad alterum, quo GROTIVS vtitur, argumentum: Eodem enim teſte VLPIANO (*a*) *refert Tertullianus, libro quarto quaeſtionum*, SEX. POMPONIVM *opinatum eſſe, ſuum ex parte dimidia eſſe heredem, ſi mulier vnum in vtero habeat*. Itane vero, inquiet GROTIVS, VLPIANVS locum Pomponii noſtri ex Tertulliani quaeſtionibus exſcripſerit, ac non potius ipſa euoluerit opera Pomponii, aliis locis tam frequenter ab eo laudata? An non credibilius eſt, antiquioris Pomponii hoc eſſe teſtimonium, quod Vlpianus, Tertulliani interpoſita perſona, oblique adduxerit? Enimuero et hoc argumentum paene ficulneum eſt. In Florentino quidem codice non Pomponius, ſed Proponius legitur: at hoc manifeſtum eſt librarii mendum, adeoque procul omni dubio reſcribendum eſt Pomponius. Iam quae crux, quaeſo, parata erat VLPIANO, homini negotioſiſſimo, locum POMPONII ICti πολυγράφου, quem ipſe fortaſſis non obſeruauerat, Tertulliani fide laudanti, quum idem alios ſui ordinis homines ſine vllius reprehenſione factitaſſe animaduerteret? Et quae nos cogit neceſſitas, vt Sex. Pomponium antiquiorem intelligamus? Si enim eius opera tempore Tertulliani ſuperfuerunt, vix veroſimile eſt, illa paullo poſt ita diſparuiſſe in bibliothecis, vt Vlpiani notitiam fugerint. Sin autem ille nihil ſcripſit, et eius reſponſum quoddam ore prolatum laudatur, Tertullianus profecto illud non magis, quam Vlpianus, audire potuit, quum Sex. ille Pomponius ex Grotii ſententia proxime a Tiberii abfuerit temporibus, Tertulliani autem aetas, eodem iudice (*b*), in Marci Aurelii Antonini, Commodi et Seueri tempora inciderit. Quare nihil certius eſt, quam eumdem eſſe illum Sex. Pomponium, a Tertulliano laudatum cum eo, cuius tot fragmenta in pandectarum volumine ſuperſunt, locumque hunc VLPIANI nihil omnino facere ad rem, quam GROTIVS inde confici poſſe exiſtimauit. Vlpiano tamen tertio loco iungit PAVLLVM (*c*), qui itidem illi antiquioris iſtius POMPONII meminiſſe videtur, dum ſcripſit: *Si ſocer a genero heres inſtitutus adierit hereditatem, quandoque mortuo patre, cum herede eius filiam de dote acturam, Nerua et Caſſio reſponderunt, vt eſt relatum apud* SEX. POMPONIVM *Digeſtorum ab Ariſtone Lib. V. Ibidem Ariſtoni conſentit*. Inde enim colligit GROTIVS, quod vix alicui in mentem veniſſet, ante Ariſtonem, PLINIO (*d*) iuniori σύγχρονον, vixiſſe SEX. quemdam POMPONIVM, cuius Ariſto doctrinas in libros quoſdam digeſſerit, ex iiſque digeſtis hanc ſententiam eruiſſe helluonem librorum, IVLIVM PAVLLVM. Eam ſane interpretationem maxime neceſſariam putat GROTIVS, niſi vel verba manifeſto detorquere, vel ſuſpectam habere codicum omnium fidem velimus. Sed vereor ego, ne verba illa maxime detorqueas, ſi ſuffrageris GROTIO. Quum enim addat iureconſultus: *Ibidem* ARISTONI *conſentit*: quomodo dici poteſt, Ariſtonem digeſta quaedam conſcripſiſſe ex Sex. Pomponio? Non ſane Pomponius tunc Ariſtoni, ſed Ariſto

(a) L. 30. §. 6. *ff. de adquir. vel omitt. her.*
(b) *Ibid. Lib. II. Cap. IX. §. 6.*
(c) *L. 44. ff. ſol. matr.*
(d) *Lib. I. Epiſt. XXIII.*

ſto Pomponio conſenſiſſe dicendus eſſet, et verba illa PAVLLI non minus viderentur ridicula, quam ſi quis Trogum Pompeium Iuſtino epitomatori conſenſiſſe adfirmaret. Praeterea aliunde (a) ſatis notum eſt, SEX. POMPONIVM ad Ariſtonem quaedam notaſſe, ac proinde probabilius longe videtur, has ipſas Pomponii notas hic laudari ſub titulo *Digeſtorum ab Ariſtone*, vel *ex Ariſtone*, adeoque et hunc locum nihil facere ad antiquiorem illum Pomponium. Negari non poteſt, inconcinnam quodammodo et contortam eſſe citandi formulam, qua vſus eſt PAVLLVS, ac proinde nos aliquando ſuſpicatos eſſe, leui facta verborum traiectione legendum eſſe: *Vt eſt relatum apud* SEX. POMPONIVM *Digeſtorum Lib. V. ab Ariſtone*, vt illud *Ariſtone* non ad vocabulum *Digeſtorum*, ſed ad verbum *referre* ſit referendum. *Referre* enim *ab aliquo* idem eſt, ac alterius verbis, auctoritate vel fide quid referre, quemadmodum eodem ſenſu *nunciare ab aliquo* dixit CICERO (b): *Nunciatum eſt nobis a M. Varrone, veniſſe eum Roma pridie veſperi*. Sed quis in IVLIO PAVLLO omnia ad viuum reſecet, ſcriptore eius ſaeculi, quo iam pridem peſſum ire coeperat purior Latinitas, et iureconſulti in primis, rebus potius, quam verborum puritati atque elegantiae intenti, quaedam ſecurius et negligentius, quam par erat, ſcribebant? Eleganter vir ampliſſimus, CORN. VAN BYNKERSHOEK (c), quem Muſis meis amiciſſimum honoris cauſſa nomino: *Quamuis*, inquit, *apud ICtos, fere occupatos in priſcis, iiſque cultis Legum verbis explicandis eruditio Latina magis ſteterit, quam apud alios quoſuis auctores, vt et alias monere me memini: non potuit tamen non ſaeculi labes aliquando pellucere: Si omnes loquutiones, in quibus illa pellucet, habeamus pro ſpuriis, et inde quoque efficiamus, integrum eſſe locum Triboniani: nae actum eſſet de magna parte veteris iuris prudentiae*. Denique, vt ad Sex. Pomponium antiquiorem reuertamur, quoſdam, vt eum extitiſſe credant, quam maxime mouent loca illa, quibus vel ipſe Pomponius noſter alium SEX. POMPONIVM laudat, vel VLPIANVS Sextum Pomponium a Pomponio noſtro diſerte diſtinguit. Nam in fragmento, quod ex *Lib. XII. Var. Lect.* in Pandectas retulit Tribonianus (d), ſub finem legimus: *Vt refert* SEX. POMPONIVS. Et VLPIANVS (e): *Quod verum eſſe*, inquit, *tam* SEXTVS, *quam* POMPONIVS *putant*. Quum vero inſolentius ſit, et auctorem ſibi ipſi, expreſſo integro nomine, denunciare teſtimonium, et diuulſis praenomine ac nomine, ex vno homine duas fingere perſonas: nihil aliud dici poſſe exiſtimant, quam duos fuiſſe Pomponios, quorum vnus ab altero citetur, et vterque ab Vlpiano cum cura diſcernatur. Sed ad priorem locum quod attinet, primo omnium monere viſum eſt, verba illa: *Libro duodecimo ex variis lectionibus* non reperiri in Pandectis Florentinis, ſed legi illi praemiſſam eſſe inſcriptionem POMPONIVS non expreſſo libro, vnde illa de-

(a) *L. 61. ff. de adm. et per tut. l. 18. ff. de donat.*

(b) *Acad. Quaeſt. Lib. I. cap. I.*

(c) *Obſeru. Lib. VIII. cap. XV. pag. 507.*

(d) *L. 41. ff. de hered. inſt.*

(e) *L. 32. pr. ff. de legat. 1.*

ſumta ſit. Quod quum ſatis inſolens ſit: non dubitarim ego accedere ſententiae BERN. HENR. REINOLDI (a), vocabulum illud ex margine in textum migraſſe exiſtimantis. Quo poſito, veroſimile eſt, fragmentum illud non eſſe a Pomponii, ſed a Iuliani manu, et hunc illam de Parthenio hiſtoriam referre ex SEX. POMPONIO. De VLPIANI loco agere prolixius, vix operae praetium eſſe videtur. Quis enim patrem et filium laudaturus tam inepte loqueretur, vt alterum Sextum vocet, alterum Pomponium, quum vtrique et Sexti praenomen, et Pomponii nomen commune fuiſſe dicatur? Fuit hoc in Belgio ſingulare MATTHAEORVM fatum, vt iuris prudentiae decus iure veluti hereditario poſſiderent, et ii maxime paternam auitamque laudem tuerentur, quibus ANTONII praenomen obtigerat, ob eamque cauſſam vnus ex ea familia ſeſe ANTONIVM, A. F. A. N. A. P. A. A. MATTHAEI ſcribere conſueuiſſe dicatur. Iam ſcire profecto velim, an non is ludibrium debere videretur mortalibus, qui conſentientes quoſdam ex ea familia laudaturus, hanc ſententiam tam ANTONIO quam MATTHAEIS probatam eſſe, diceret? Quod vero noſtro tempore non diceret dupondius, quin riſu a dupondiis exciperetur, id an VLPIANO exprobrabimus, viro doctiſſimo, et cui deeſſe non poterant verba, quibus patrem et filium vel duos alios eiuſdem nominis, diſtingueret? Sed quid opus eſt verbis, quum et alibi VLPIANVS (b) Sextum quemdam iureconſultum laudet? Et quis, quaeſo, credere nos cogeret, eo poſito praenomine, ſemper Pomponium eſſe intelligendum, ac non potius alium, cui hoc praenomen pro nomine fuerit, quemadmodum ex ipſis ICtis alium *Caium*, alium *Sempronium* dictum eſſe nouimus? Sed veremur, ne cui prodigi verborum videamur, dum refellimus coniecturam parum probabilem, et incertum eſſe oſtendimus, quod nullo ſatis idoneo argumento nititur, puta, Sex. Pomponium noſtrum vſum eſſe patre eiuſdem nominis, eumque ipſum etiam intra veterum ICtorum numerum fuiſſe. Sit ergo ille ἀγενεαλόγητος, vti plerique alii eiuſdem ordinis viri doctiſſimi, quandoquidem vel haec laus non minima videtur, laudem non parentibus, ſed virtuti atque ingenio, debere; iiſque praeſidiis maioribus non minus, quam poſteris, propriam illam, ac perpetuam nobilitatem, quae cum immortali gloria coniuncta eſt, comparare.

Quod ad aetatem, qua POMPONII noſtri illuxit ingenium, attinet, ſaepenumero mirari ſoleo, qui fieri potuerit, vt de ea in diuerſa irent viri docti, quum tot huius iureconſulti fragmenta ſuperſint, quae temporis, quo ſcripta ſunt, indicia praebent luculentiſſima. Sed pleroſque in tranſuerſum rapuit locus LAMPRIDII (c), qui numerum initurus iureconſultorum, ſub Alexandro Seuero Imp. viuentium, diſerte etiam meminit SEX. POMPONII, eumque non minus, ac reliquos, quorum longum recenſum inſtituerat, *iuris profeſſorem*, *et diſcipulum ſplendidiſſimi Papiniani*, *et Alexandri imperatoris familiarem et ſocium* fuiſſe, ſcribit. Hunc enim ducem ſequuti plerique ne dubi-

(a) *Orat. de Sex. Pompon.*
(b) *L. 2. §. 27. ff. de SC. Silan.*
(c) *Alex. Seu. cap. XLVIII.*

Digitized by Google

dubitarunt quidem, quin ſub Alexandro floruerit Pomponius, adeoque Vlpiano et Paullo et aequalis fuerit et condiſcipulus. Ita ſane rationes ſubduxerunt, qui ex inſtituto veterum ICtorum ſcripſerunt hiſtoriam, veluti BERN. RVTILIVS (*a*), et Io. BERTRANDVS (*b*), qui quamuis ipſe fateatur, locum LAMPRIDII in mendo cubare, et nomina pleraque, quae ibi recenſentur, non exſtare in codice Regio: eum tamen nihilominus inter Alexandri familiares et conſiliarios recte referri, ex alia ratione, de qua paullo poſt diſpiciemus, colligit. Sed nihil ſani ineſſe illi LAMPRIDII loco, facile intellexiſſent viri illi docti, ſi mens non laeua fuiſſet. Quis enim non ſtatim olfaceret inſcitiam interpolatoris, qui ICtis Alexandro *συγχρόνους* Alſenum Varum, Proculum, Maecianum, Celſum adnumerare non dubitauit? Scilicet omnia, quae de is aliiſque Alexandri familiaribus refert LAMPRIDIVS, ab aliena manu ſunt, vti luculenter oſtendit SALMASIVS (*c*), et adſuta a ſciolo quodam, qui omnes iuriſperitos, quorum fragmenta in Pandectas relata ſunt, vna eademque aetate ſub Alexandro vixiſſe exiſtimauit. Itaque aliis opus eſt praeſidiis ad veram POMPONII aetatem eruendam, quae iam paucis expendemus. Iuliano illum aetate non fuiſſe multo anteriorem, vel id argumento eſt, quod non modo illum aliquoties laudat, ſed et in enchiridio ſuo illum vltimo loco memorat. Inde tamen, quod non vlterius produxit hanc prudentum ſucceſſionem, plane non conſequitur, vt illum demum poſt Iuliani exceſſum floruiſſe cenſeamus. Quod enim pro certo adfirmat BERTRANDVS, Pomponium eo libello iſtorum tantum, qui iam vita exceſſerant, mentionem facere voluiſſe, viuentium nominibus verecunda quadam modeſtia omiſſis, id quo argumento ille compertum habuerit, vix excogitare poſſum, quum contra demonſtratu facillimum ſit, POMPONIVM non modo vidiſſe Iulianum, ſed et eo viuo iam ad maximam iuris peritiae laudem perueniſſe, quippe ab ipſo Iuliano, vt ſupra vidimus, aliquoties laudatum. Itaque eadem aetate vixiſſe Iulianum et Pomponium, inde manifeſtum eſt, quod alter ex alterius operibus, quaedam referat. Vtrumque vero Titi Antonini vidiſſe imperium, multo minus quiſquam negauerit, quia Iulianus huius imp. reſcriptum laudat (*d*), Pomponius vero Hadrianum aliquando *Diuum* vocat, (*e*) quod elogium non niſi iis, qui iam rebus humanis exceſſerant, attribui ſolebat. At vterque etiam Diuorum fratrum attigit imperium. Nam quemadmodum hi Principes Iulianum vocant *amicum ſuum* (*f*), id eſt *σύνεδρον καὶ σύμβουλον*: ita POMPONIVS (*g*), dum DIVI ANTONINI laudat conſtitutionem, non obſcure innuit, ſe ſuperſtitem fuiſſe illi imperatori, et Marci et Lucii imperatorum vidiſſe imperium. Ex his vero ſatis patet, male inire rationes, qui Pomponium Alexandri Seueri temporibus floruiſſe contendunt,

(a) *Vit. ICt. cap. LXXIIII.*
(b) *De Iuriſper. Lib. I. cap. XI.*
(c) *Ad Hiſt. Aug. pag. 142.*
(d) *L. 18. D. de her. petit.*
(e) *L. 22. pr. D. de vſu et habit.*
(f) *L. 17. D. de iure patron.*
(g) *L. 14. D. de pollicit.*

dunt, quum ſaltim ineunte diuorum Fratrum imperio inter praeſtantiſſimos aeui ſui iureconſultos fuerit, et non ſolum de iure reſponderit, ſed et multa reliquerit ingenii monimenta. Iam ſi tum annos vel triginta habuit, eum, Alexandro auſpicante imperium, nonaginta et quatuor annorum aetatem attigiſſe oporteret. Quis vero crederet, capularem huiuſmodi ſenem vel inter Papiniani diſcipulos fuiſſe?

Et tamen hoc non modo credidit BERTRANDVS, ſed et, quod maxime mireris, cum aetatem POMPONII, tum annum, quo in lucem prodierit, incredibili ingenii acumine indicauit. Pro certo enim adfirmat, eum in lucem editum eſſe Torquato III. et Iuliano Coſſ. id eſt, anno V. C. DCCCC. annum vero eius octauum ſeptuageſimum incidiſſe in annum quartum Alexandri imperatoris. Hariolari profecto diceres bonum BERTRANDVM, niſi aliunde conſtaret, quo fundamento innitatur illa temporum computatio. Eum enim ad extremam perueniſſe ſenectutem, colligit ex fragmento Libri VII. Epiſtolarum (a), vbi neſcio quis, profitetur, *ſe diſcendi cupiditate, quam ſolam viuendi rationem optimam in octauum et ſeptuageſimum annum aetatis duxerit, memorem eſſe eius ſententiae, qui dixiſſe fertur*, κᾶν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. *Etſi alterum pedem in tumulo haberem, non pigeret aliquid addiſcere.* Haec verba POMPONII eſſe exiſtimauit BERTRANDVS, quumque, illum imperante Alexandro floruiſſe, ſemel ſibi perſuaſerit: a quarto huius anno retro numerauit annos LXXVIII. et ſic incidiſſe ſibi viſus eſt in conſulatum tertium Torquati et Iuliani, id eſt annum V. C. DCCCC. Sed primum, ea annos numerandi ratio manifeſto petit id quod eſt in principio, et ſumit pro certo, quod probandum erat, puta Pomponium ſub Alexandro Seuero floruiſſe. Deinde ſibi non conſtat BERTRANDVS, verba illa hic attribuens Pomponio, quum ipſe alibi (b) cum BERN. RVTILIO (c), EM. MERILLIO (d), et AEGID. MENAGIO (e) ea a Saluio Iuliano profecta eſſe cenſuiſſet. Tum porro vix patet, quomodo a Iuliano laudari potuerint eius ſcripta, qui anno demum V. C. DCCCC. in lucem editus ſit, quum ille non niſi primos diuorum fratrum annos, quibus Pomponius ex Bertrandi rationibus adhuc impubes erat, attigiſſe videatur. Sed res ipſa docet, et iam pridem ab ANT. AVGVSTINO (f) obſeruatum eſt, nec Iuliani eſſe haec verba, nec Pomponii, ſed eius, qui tum Pomponium conſuluerat, adeoque de neutrius aetate ex illo loco certi quid ſtatui poſſe. Sed vix me operae pretium facturum putarem, ſi coniectandis his Bertrandi ſomniis plus temporis impenderem, quum vel ex his paucis, quae diximus, ſatis adpareat, Pomponium Iuliano aliquot fortaſſe annis natu minorem, maximam tamen vitae partem eo viuente exegiſſe, ac proinde potiſſimum ſub Hadriano, Antonino Pio Diuiſque fratri-

tri-

(a) L. 20. D. *de fideicomm. libert.*
(b) *Lib.* I. *cap.* I. *pag.* 33.
(c) *Vit. ICt. cap.* LXVI.
(d) *Obſ. Lib.* III. *cap.* XIX.
(e) *Amoen. iur. cit. cap.* XXIIII. *pag.* 229.
(f) *Emendat. Lib.* I. *cap.* VIII.

Digitized by Google

tribus claruiſſe. Marci ſaltim Antonini, cui tam multa debet iuriſprudentia, ne ſemel quidem meminit, multoque minus Commodi vel Seueri, idque argumento eſſe putamus luculentiſſimo, illum ad haec tempora vitam non produxiſſe. Accedit, quod Pomponius non alios recentiores iureconſultos laudat, quam CELSVM, IAVOLENVM, IVLIANVM, NERATIVM PRISCVM, ABVRNIVM VALENTEM, et CAIVM, qui omnes ſub Traiano, Hadriano et Antonino Pio vixerunt. Semel in fragmento quodam, eius nomen praeferente, memoratur VLPIVS MARCELLVS (a); qui ſub Pio et Commodo potiſſimum belli pacisque artibus claruit. Aſt recte notavit ANT. AVGVSTINVS (b) *non eſſe haec verba Pomponii, ſed Triboniani, notam Marcelli ad Pomponium referentis*. Contra ipſe Pomponius laudatur a CERVIDIO SCAEVOLA (c), quem M. Antonino a conſiliis fuiſſe refert IVL. CAPITOLINVS (d), ac deinde ab inſequentibus iureconſultis plerisque, vt non ſit dubitandum, quin iis ipſis vixerit temporibus, quae paullo ante indicauimus; iique mirifice perturbent tempora, qui eum inter Papiniani diſcipulos et Alexandri amicos atque adminiſtros fuiſſe contendunt.

Sed proximum eſt, vt et de ſtudiis SEX. POMPONII, et ſecta, cui ſeſe addixerat, quaedam adiiciamus. Eſt ſane iuriſprudentia ex earum ſcientiarum numero, quae praeſidia quamplurima requirunt, ſi quis in iis operae pretium facere velit. Penetrandum eſt iureconſulto in verborum originem et notionem; eoque conſilio cum Latina lingua Graeca potiſſimum doctrina, ſine qua illa paene effoeta ac ſterilis videtur, coniugenda: Eundum deinde per omnis aeui annales, et Romanae potiſſimum reipublicae facies animo concipienda, quandoquidem fieri non poteſt, vt quis eius ciuitatis leges earumque rationes ſatis perſpectas habeat, cuius finem formamque ſibi non reddiderit familiarem. Ad hanc omnis antiquitatis cognitionem accedere oportet earum diſciplinarum ſtudium, quae et res quaslibet definire et in ſua genera partiri, et verum a falſo, certum a veroſimili, virtutem non modo a vitiis, verum etiam a virtutum ſimulacris, iuſtum ab iniuſto, aequum ab iniquo, id denique, quod vere e republica eſt, ab eo, quod ſpecie fallit, accurate diſcernere docent. Haec ſane ita cadunt in iuriſperitum, vt ſi abſint, ille iuriſperitus eſſe deſinat, et nomen hoc in ſe praeclarum ac venerabile non ſine dedecore ferat. Itaque non vagabimur extra oleas, ſi quos profectus in his ſtudiis fecerit POMPONIVS, diligentius diſpiciemus. Quemadmodum enim, qui in diffractam aliquam et ſuis membris mutilatam ſtatuam incidunt, quamuis ex totius operis contemplatione illius pulcritudinem multo facilius eſſent perſpecturi, tamen et ex partibus, quibus tempus pepercit, de totius ſimulacri praeſtantia non infeliciter iudicant: ita et nobis, quibus per fatorum iniquitatem non niſi particulae quaedam ac fragmenta operum POMPONII ſuperſunt, vel ex iis de eius ingenio et doctrina iudicare, et, quod in prouerbio eſt, ex vngue leonem aeſtimare licebit. Et primo

(a) *L. 10. D. de caſtr. pecul.*
(b) *De Nom. propr. Pand. pag. 222.*
(c) *L. 9. D. de negot. geſt.*
(d) *In Marco Ant. cap. XI.*

mo quidem in fragmentis illis omnibus, quae in diffuſum Pandectarum opus retulit TRIBONIANVS, non quidem adſectatam illam verborum elegantiam et venuſtatem, qua alii eius aeui ſcriptores orationem tamquam fuco illinunt, ſed tanto maiorem vbique puritatem perſpicuitatemque deprehendimus, virtutes profecto orationis praeſtantiores, quam vulgus ſibi perſuadet, cui nulla oratio ſatis videtur elegans, niſi quae veluti calamiſtris intorta mera vnguenta redoleat. Quanto prudentior itaque POMPONIVS, qui quum non ſcribendis declamationibus, ſed operibus iuridicis, et reipublicae profuturis, animum adpuliſſet, ab illis lenociniis plane abſtinuit, orationemque adhibuit puram, eique omnem quidem ornatum detraxit, ſed ſatis tamen diligenter cauit, ne illa vel ex ſaeculi labe quidquam trahat vel ſtribiligine ſua lectores auertat atque abſterreat. Equidem LAVR. VALLA *(a)*, qui nihil facit libentius, quam vt ferulam expediat aduerſus veteres iureconſultos, quaedam et in POMPONIO reprehendit, veluti, quod *peculium* dixerit, *quod dominus ſepararit in ſubſtantia ſeruo, ſuum a ſerui ratione diſcernens (b)*: quum bonis auctoribus omne, quod labore cuiuſcumque partum eſt, peculium vocetur: quod ferruminationem eadem materia fieri dicat, ex qua res conſtant *(c)*: quod dixerit *quot menſibus* pro in ſingulos menſes: *quot diebus*, pro quotidie *(d)*. Sed ea omnia ſana ſunt, magiſque reprehendendus VALLA, qui vocabulis his dicam ſcribere non dubitauit. Quis enim iureconſultum cogeret, damnata notione vocabuli *peculii*, quo praetor, et poſt eum ICti omnes vſi ſunt, peculium definire quod cuiuſque labore partum eſt? An ignorare potuit vir doctus, pleriſque vocabulis aliam notionem ſubiicere non modo iureconſultos, ſed et alios omnes doctores et artifices, quam qua Latini ſcriptores vtuntur? Vbi porro ferruminationem eadem materia, ex qua res conſtat, fieri dixit POMPONIVS? Quod vero diſtinguit ferruminationem et plumbaturam, non magis mirum eſt, quam ferrum et plumbum diſtingui, quamuis haec vocabula non tam materia, quam effectu, differre ſatis ſciuerit *(e)*. At neſcio an turpius ſe traducere potuerit VALLA, quam dum *quot menſibus* et *quot diebus* barbarum putat, quum et CATO *(f)*, VARRO *(g)* ac VITRVVIVS *(h)* dixerint *quot menſibus*, vel quotquot menſibus pro ſingulis menſibus, et APVLEIVS *(i) quot dies* pro quotidie, et PLAVTVS *(k) quot Calendis* pro ſingulis calendis, ceu obſeruauit anonymus veterum ICtorum defenſor, editus a v. c. CAR. ANDR. DVCKERO *(l)*. Adeo LAVRENTIVS VALLA, qui in omnibus reperit, quod reprehendat, emiſſitiis illis oculis ſuis nihil reperire potuit, quod iure damnaret in POMPONIO, idque argumentum ſatis magnum eſſe puto caſtae puriſſimaeque Latinitatis.

V. C.

(a) *Eleg. Lib.* VI. *cap.* XXXX.
(b) *L.* 4. *pr. D. pecul.*
(c) *L.* 27. *pr. D. de adqu. rer. dom. Valla ibid. cap.* LVIII.
(d) *L.* 22. §. 6. *D. quando dies leg. Varro ibid. cap.* LX.
(e) *Ducker. de Latin. vet. ICt. pag.* 242.
(f) *De ruſt. cap.* XXXXIII.
(g) *De Lingua Lat. Lib.* IIII.
(h) *Lib.* VIIII. *Architect. cap.* IIII. *et Lib.* X. *cap.* VII.
(i) *Lib.* XI. *Metam pag.* 267.
(k) *Stich. Act.* I. *Scen.* II. *v.* 3.
(l) *De Latin. ICt. pag.* 257.

V. C. CAR. ANDR. DVCKERVS cum ceteris ſcriptoribus, qui de Latinitate veterum iureconſultorum ex inſtituto diſputarunt, edidit etiam non inelegans opuſculum ſiue IAC. CAPELLI, ſiue alterius viri docti, quem ipſe DEFENSOREM vocat, qui quum initio vindicias aduerſus LAVR. VALLAE et FLORINDI SABINI criminationes paraſſet, et, quidquid in veterum iureconſultorum oratione illi reprehenderant, acriter defendere ſtuduiſſet: Ipſe tamen poſtea (*a*) ingenue fatetur, *multa in pandectis reperiri non ſatis probatae Latinitatis, quaedam durius conſtructa, pleraque inſolita, neque ab aliis auctoribus vſurpata, quae neque a* VALLA, *vtpote in digeſtorum lectione non ſatis verſato, omnia potuerint obſeruari, et in vnum colligi, nec a ſe, qui ea diutina lectione collegerit, praetermitti debuerint*. Hinc functus defenſoris prouincia, illico cenſoris perſonam induit, et longum eorum verborum loquutionumque texit catalogum, quae in ICtorum fragmentis ſaeculi labem redolere, et a caſta illa melioris aeui auctorum Latinitate alienae eſſe videantur. Id dum agit, etiam POMPONIVM aliquoties, ſed rarius tamen, reum facit temeratae purioris orationis, et quoſdam veluti naeuos in caſtiſſimo ſcriptore notat, qui ipſius LAVR. VALLAE induſtriam fugerint. Sic illum (*b*) PENVM in neutro genere non ex grammaticorum regulis, neque ex vſu communi dixiſſe, obſeruat (*c*). Alibi (*d*) haut ferendum putat, quod *latitare patronum*, actiua ſignificatione pro neutra dixerit (*e*). Paucis interiectis (*f*), eum *accederat* pro *acceſſerat*, ſcripſiſſe refert (*g*), et *peculiaria cauſſa* pro peculiari (*h*), quam vtramque formam, veteris Latii ſcriptoribus inuſitatam, ſoloeciſmum ſapere exiſtimat. Non magis denique probat (*i*) *lanipendiam*, quam pro lanifice, ſeu muliere, quae lanificibus penſa diuidit, dixerit POMPONIVS (*k*): alia enim, quae obelo notanda exiſtimarit, in illo defenſoris libello nondum deprehendi, quemadmodum nec alibi me quidquam huiuſmodi obſeruare memini. At haec pauca quoque ita comparata eſſe, vt vel in optimis auctoribus repariant praeſidium, vel ſaltim analogiae non refragentur, ea, qua ſolet, cura ac diligentia demonſtrauit laudatus DVCKERVS. Cur vero POMPONIO minus licuerit *omne penum* dicere, quam PLAVTO (*l*): *Dicam, vt ſibi aliud penum ornet?* Latitare cum datiuo conſtruxit PLAVTVS (*m*), quemadmodum CICERO (*n*) *latere* eidem caſui iunxit: at accuſatiuum non minus frequenter hoc verbum regit apud VIRGILIVM (*o*), OVIDIVM (*p*), PLINIVM (*q*), IVSTINVM (*r*), apud quos ſi piaculo caret haec conſtructio, neſcio ſane cur ferenda non videatur in POM-

PO-

(a) *Pag.* 317.
(b) *L.* 2. *D. de tritic. ol.*
(c) *Pag.* 361.
(d) *Pag.* 365.
(e) *L.* 8. *D. cond. et dem.*
(f) *P.* 367. 372.
(g) *L. vlt. D. de adquir. her.*
(h) *L.* 4. §. *pen. ff. de pecul.*
(i) *Pag.* 407.
(k) *L.* 31. *pr. D. de don. inter vir. et vxor.*
(l) *Capt. Act.* IIII. *ſcen.* IIII. *v.* 12.
(m) *Trinum Act.* IIII. *ſcen.* II. *v.* 81.
(n) *Poſt red. in ſenat. cap.* VI.
(o) *Aen. Lib.* I. *v.* 130.
(p) *Lib.* V. *Faſt. v.* 361.
(q) *Hiſt. Nat. Lib.* II. *cap.* XX.
(r) *Lib.* XXXI. *cap.* II.

Digitized by Google

PONIO. Mirari etiam ſubit, cur in POMPONIO ἀδόκιμον iudicetur verbum neutrum, actiue poſitum, quum talia tamquam in primis elegantia enotari ſoleant, veluti illa TERENTII (*a*): *Iamne erumpere mihi licet hoc gaudium?* vel VIRGILII (*b*):

- - - Et ruit atram
Ad coelum nubem.

et alia huius generis, quae iam PHIL. PAREVS (*c*) plena manu dedit. *Accederat* non ſolus dixit POMPONIVS, ſed et alii veteres. Nam eadem forma et VARRONI (*d*) *diſcedimuſ* eſt idem, ac *diſceſſimus*, vbi praeclara ſunt, quae notat Ios. SCALIGER. Quin ſi quid inſolentius ei flexioni ineſt, id ne POMPONIO quidem tribuendum eſſe videtur, ſed T. ARISTONI, cuius ille teſtimonium et verba ibi adducit, ceu recte obſeruat laudatiſſimus DVCKERVS (*e*). *Peculiaria cauſſa* rarius eſt, nec tamen ſine exemplo; quippe quo et VLPIANVS vſus eſt (*f*), ſi vtrobique recte ſe habet lectio Florentina. Et ſane plura huiuſmodi adiectiua notauit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (*g*), quae duplicem habebant terminationem, in ARIS et ARIVS, veluti *intercalaris* et *intercalarius*, *ſingularis* et *ſingularius*, *pupillaris* et *pupillarius*, quibus DVCKERVS (*h*) addit *articularis* et *articularius*, *vulgaris*, et *vulgarius*, quibus et boni auctores, veluti VARRO, PLINIVS, et GELLIVS, vtantur. Denique et LANIPENDIAM vel LANIPENDAM in gloſſis pro ταθμούχῳ γυνῇ τῇ τὸν ταθμὸν παρεχούσῃ ταῖς ἄλλαις vſurpari, iam obſeruarat CVIACIVS (*i*). Idem vero vocabulum et apud IVVENALIS ſcholiaſten, et in vetuſtis marmoribus apud REINESIVM (*k*), et SPONIVM (*l*) occurrere DVCKERVS (*m*) docet: et in ſe ita comparatum eſt hoc vocabulum, vt analogiae non magis repugnet, quam lanifica. Sed ea eſt iureconſultorum conditio, vt eorum ars non modo in rebus ſublimibus et praeſtantioribus, verum etiam in viliſſimis diiudicandis verſetur, et non modo in palatiis, curiis et ſenaculis, ſed et in caſis et tuguriolis quaeſtiones de iure ſpinoſiſſimae naſcantur. In his enodandis dum verſatur iureconſultus, non ei profecto ſemper licet eſſe tam eleganti, vt non niſi lectiſſima vocabula adhibeat, ſed ſaepe loquendum eſt cum faece hominum, quae et huiuſmodi rebus fere ſola occupatur, et iis nomina imponit ſuo arbitrio, mox vſu ita probanda, vt et doctis ita loquendum ſit, ſi intelligi ab aliis velint. Idem ergo ſaepe contigiſſe videtur iureconſultis Romanis, vt a vulgo conſulti, de rebus vulgaribus cum vulgo loquerentur, quamuis loqui potuiſſent elegantius, ſi non tamquam iureconſulti ſcripſiſſent.

At

(a) *Eunuch. Act. V. Scen. III. v. 2.*
(b) *Georg. Lib. II.*
(c) *Lex. Crit. p. 172.*
(d) *De re ruſt. Lib. I. cap. vlt.*
(e) *pag. 367.*
(f) L. 4. §. *vlt. ff. de dol. mal. et met. except.*
(g) *Obſ. Lib. I. cap. XXV.*
(h) *Pag. 342.*
(i) *Obſ. Lib.* VIIII. *cap.* XXX.
(k) *Inſcr. Claſſ. XI. 38.*
(l) *Miſcell. Sect. VI. p. 223.*
(m) P. 407.

At plura fortaſſis, quam opus erat, de Latinitate POMPONII diximus. Eum vero nec Graecae expertem elegantiae fuiſſe, facile vnusquisque credet, qui eam linguam eruditis omnibus tunc veluti vernaculam fuiſſe, non ignorat. A primis vnguiculis non minus operae huic linguae addiſcendae impendebant adoleſcentes Romani, quam noſtri Latinae, eoque res redierat, vt ne mulier quidem vlla ſatis elegans atque vrbana videretur, niſi cum lingua vernacula Graecam ita coniunxiſſet, vt par eſſet in vtriusque cognitione. Hanc Graecam eruditionem tam intempeſtiue adfectabant mulierculae, vt ſplenem mouerent IVVENALI (*a*), isque has Graeciſſantes hoc ſale perfricare non dubitaret.

Nam quid rancidius, quam quod ſe non putat vlla
Formoſam, niſi quae de Tuſca Graecula facta eſt,
De Sulmonenſi mera Cecropis? Omnia Graece,
Quum ſit turpe magis noſtris, neſcire Latine:
Hoc ſermone pauent, hoc iram, gaudia, curas,
Hoc cuncta effundunt animi ſecreta, quid vltra?
Concumbunt Graece.

Iam quod vel mulier lanipendia, vt cum POMPONIO noſtro loquar, ignorare ſe ſine turpitudine non poſſe exiſtimabat, an id neglexiſſe putas viros doctos? Et quum Iureconſulti tantum non omnes hac Graecae linguae cognitione excelluerint: an ſolum POMPONIVM eius ignarum fuiſſe credibile eſt? Non quidem ex eorum numero fuit, qui vix periodum, quam in chartam coniiciunt, ſatis elegantem ſatisque eruditam putant, niſi eam Graeco aliquo vel vocabulo, vel apophthegmate, vel denique dicto quodam aut verſiculo ex philoſophorum vel poetarum ſcriptis depromto, tamquam emblemate, diſtinguant. Sed ab hac ſcribendi ratione quam maxime abhorrent, quibus caſta et pudica placet oratio, et vt quisque eſt Graece doctior, ita ab illa linguarum commixtione quam maxime abhorret, niſi certae quaedam ac idoneae rationes, quas nos alibi reddere meminimus (*b*), Graecae alicuius vocis vel ſententiae vſum commendent. Parcius ergo Graeca iactat POMPONIVS, ſed ita, vt ſe in illa lingua ſatis eruditum praeſtet. Vt pauca adferamus exempla THEOPHARASTVM eum legiſſe, qui ab orationis Graecae praeſtantia id nomen conſequutus eſt, ex eo patet, quod inde petit ſententiam de prudentia legislatoria (*c*), doceatque, iura conſtitui oportere in his, quae ἐπὶ τὸ πλεῖϛον, non quae ἐκ παραλόγȣ. Alibi *incolam et aduenam* eodem modo differre oſtendit apud Latinos, ac apud Graecos πάροικον καὶ ἔποικον. Vt iam non repetam illam veteris cuiusdam ſapientis ſententiam, qui ſe vel altero pede in tumulo conſtitutum addiſcere aliquid cupere dixit. Eam enim nec Pomponii, nec Iuliani, ſed conſultoris eſſe iam ſupra oſtendimus.

(a) *Satyr.* VI. *v.* 184.
(b) *Stili cult. fundam. Part.* I. *cap.* II. §. VIII.
(c) *L.* 3. *ff. de legib.*

Enimuero illud vtriuſque linguae accuratius excultae argumentum eſt luculentiſſimum, quod in operibus ſuis non modo ipſe puritatem perſpicuitatemque ſummo ſtudio ſectatus eſt, ſed et verborum notiones, quibus ICti vtuntur, accurate et ſubtiliter explicauit. Sic ſatis diligenter alicubi exponit ſignificationem vocabulorum *bos*, *nuptam eſſe*, *edere* et *reddere rationes* (*a*), *veniſſe ad heredes* (*b*), familia *vrbana* et *ruſtica*, *pernoctare* (*c*), *peruenire ad aliquem* (*d*), *facere* (*e*), *tugurium* (*f*), *pertinere* (*g*), *pupillus*, *ſeruus*, *incola*, *munus publicum*, *aduena*, *decuriones*, *vrbs*, *oppidum*, *territorium*, *ſuum* (*h*), *pars aedium* (*i*), *exhibere*, *reſtituere* (*k*), et alia huius generis quam plurima, vbi ſane POMPONIVM vbique et ſingulare acumen et interiorem linguarum cognitionem oſtendiſſe, obſeruant ALCIATVS, FORNERIVS, GOEDDEVS, et quicumque titulum illum inſignem de verborum ſignificationibus commentariis luculentiſſimis illuſtrarunt. Nec mirum eſt, ad eam linguae vernaculae facultatem perveniſſe iureconſultum praeſtantiſſimum, quem melioris aetatis ſcriptores Latinos diurna nocturnaque verſaſſe manu, vel ex eo patet, quod ENNIVM (*l*) poetam et CICERONEM (*m*) et ex iureconſultis, qui liberam remp. et Auguſti viderant imperium, P. MVTIVM (*n*), Q. MVTIVM (*o*), SER. SVLPITIVM (*p*), OFILIVM (*q*) TREBATIVM TESTAM (*r*), ALFENVM VARVM (*s*), LABEONEM (*t*) frequenter teſtes citat, et in ipſo Enchiridio, quod de origine iuris omniumque magiſtratuum ac ſucceſſione Principum ſcripſit, ſeſe et in hiſtoria, et in ipſis eorum operibus, quae tum adhuc exſtabant, verſatiſſimum fuiſſe, oſtendit.

Elegantiores litteraturae pars haut poſtrema eſt hiſtoriarum atque antiquitatis ſtudium, quod mira diligentia percoluiſſe POMPONIVM, multis argumentis conſtat. Sic ex interiore iuris antiqui pontificii diſciplina depromit rationem poenae in eos, qui muros violauerint, ſtatutae. *Ciues enim Romanos*, inquit, *alia quam per portas*, *egredi non licet*, *quum id hoſtile et abominandum ſit*. *Nam et Romuli frater*, *Remus*, *occiſus traditur ob id*, *quod murum tranſcendere voluerit* (*u*). Et Remi quidem fata in vulgus nota ſunt. Quod vero abominandum eſſe ait, ciuem Romanum alia, quam per portas, egredi, id lucem capit ex PLVTARCHO (*x*), qui eos demum, quos peregre mortuos fama nunciaſſet, non per portas, ſed per tectum vel impluuium in domum admiſſos, refert. Οὐδὲν ἄν, inquit, *θαυμαστὸν εἴη καὶ Ῥωμαίοις ὅτε δοξῶσιν ἅπαξ τεθνάναι καὶ γεγονέναι τῆς τῶν φθιτῶν μερίδος, οὐχ ὅσιον δεῖν παρεῖναι τὴν αὔλειον, ᾗ θύοντες ἐξίασι, καὶ θύσαντες εἰσίω-*

(a) *L.* 89. *ff. de verb. ſign.*
(b) *L.* 165. *eod.*
(c) *L.* 166. *eod.*
(d) *L.* 171. *ff. eod.*
(e) *L.* 175. *eod.*
(f) *L.* 180. *eod.*
(g) *L.* 181 *eod.*
(h) *L.* 239. *eod.*
(i) *L.* 245. *eod.*
(k) *L.* 246. *eod.*
(l) *L.* 2. §. 38. *ff. de orig. iur.*
(m) *L.* 2. §. 40. *ff. eod.*
(n) *L.* 17. *ff. de legation.*
(o) *L.* 7. *ff. de ſeru. praed. vrb.*
(p) *L.* 40. *ff. naut. caup. ſtab.*
(q) *L.* 18. §. 1. *ff. ſol. matr.*
(r) *L.* 5. *ff. de condit.*
(s) *L.* 18. §. 1. *ff. de contr. emt.*
(t) *L.* 24. *de ſeru. praed. ruſt.*
(u) *L.* 11. *ff. de rer. diuiſ.*
(x) *Quaeſt. Rom.* 264.

Digitized by Google

θύραις, ἀλλ' ἄνωθεν ἐκείνων εἰς τὸ ὕπαιθρον καταβαίνειν ἐκ τοῦ περιέχοντος. Non itaque mirum eſt, Romani quoque eos, quos ſemel ſepultos ac rebus humanis exemtos eſſe, fuerat creditum, exiſtimauerunt, non debere per oſtium ingredi, per quod ſacrificatum exitur, ac ſacrificatu reditur, ſed eum deorſum ex aere voluerunt in atrium ſub dio poſitum demittit. Quemadmodum ergo Romani, qua erant ſuperſtitione, abominabantur omnes, per oſtium ingredientes, quibus tamquam mortuis iuſta facta fuerant: ita non minus triſte putabant, ciuem viuum et vegetum per muros et tecta ingredi aedes, vel in ipſam vrbem moenibus ſaltu transmiſſis, irruere. Non ſolum autem abominandum, ſed et *hoſtile* videbatur, ciuem muros tranſcendere, quod quaſi viam oſtendiſſet hoſtibus, qua in vrbem irrumperent. Vnde eamdem occiſi a Romulo fratris rationem reddit PLVTARCHVS (*a*): *Οὕτω γὰρ δοκεῖ καὶ Ῥώμυλος ἀποκτεῖναι τὸν ἀδελφὸν, ὡς ἄβατον καὶ ἱερὸν τόπον ἐπιχειροῦντα διαπηδᾶν καὶ ποιεῖν ἐπίβατον καὶ βέβηλον. Et videtur Romulus quoque fratrem propterea interfeciſſe, quod ſacrum locum et inacceſſum tranſſilire adgreſſus*, TRANSSCENDENDVM *profanumque reddidiſſet*. Eiuſdem generis ſunt, quae alibi notauit ad Q. Mucium (*b*). *Quum loca capta ſunt ab hoſtibus, omnia deſinunt religioſa vel ſacra eſſe: ſicut homines liberi in ſeruitutem perueniunt. Quod ſi ab hac calamitate fuerint liberata, quaſi poſtliminio reuerſa, priſtino ſtatui reſtituuntur.* Sane et haec ad diſciplinam pontificum et veterem de ſacris opinionem pertinent, et inſignem antiquitatum produnt notitiam. Quemadmodum enim, qui vrbes obſidebant nihil faciebant reliqui, vt ſacra euocarent (*c*), certiſque adhibitis ſacrificiis Deos elicerent et veluti in partes ſuas pertraherent, vt moenibus, quibus adhuc praeſidio fuerint, deſertis, ſedem ſibi in vrbe victrice multo gratiorem quaererent, quem ritum perdoctis diſſertationibus expoſuerunt viri eruditiſſimi, HENR. COCCEII et IO. GVIL. BERGERVS: ita, captis iam vrbibus, *victoria omnia profana fieri cenſebantur*, ceu de victis Syracuſis loquitur CICERO (*d*). Vetus nimirum et peruulgata opinio erat, expugnatis vrbibus, vltro excedere iratos Deos, et veluti ad hoſtes tranſire. Vnde VIRGILIVS (*e*), Aeneam fingit, capta iam vrbe, quum triſtis vbique pauor et plurima mortis imago oculis obuerſaretur, ſocios ita adloquentem:

Quae ſit fortuna videtis,
Exceſſere omnes, adytis ariſque relictis,
Di, quibus imperium hoc ſteterat.

Quem imitatus apud PETRONIVM (*f*) poeta, qui Troiae haloſin flebili carmine canebat:

Iacet, inquit, *ſacerdos, intra aras victima,*
Plangitque terram, ſic profanatis ſacris,
Peritura Troia perdidit primum Deos.

(a) *Plutarch. ibid. p. 271.*
(b) *L. 36. ff. de religioſ.*
(c) *L. 9. §. 2. ff. de rer. diuiſ.*
(d) *Verrin.* IIII. *cap.* LV.
(e) *Aeneid. Lib.* II. *v.* 349.
(f) *Satyr. p.* 36.

Digitized by Google

Nihil ergo obſtare videbatur, quo minus profana haberentur ſacra ac religioſa omnia, quae Dii ſuperi inferique deſeruiſſent, poſtquam nudata eo praeſidio vrbs in hoſtium perueniſſet poteſtatem. Quamobrem Furius Camillus apud Livivm (a) Veios nuper expugnatos vocat *vrbem deſertam, et relictam a Diis immortalibus*, et Hannibal apud Diod. Sicvlvm (b) *Selinunte iam exceſſiſſe Deos incolis inſenſos* ait, quando captam iam eſſe eam vrbem reſpondebat Syracuſanis, fanorum excidium deprecantibus. Sacra ergo eſſe deſinebant omnia, quae antea occupaſſe videbatur religio, ſtatuae ac ſimulacra deorum arae, foci, donaria, quae omnia tamquam praedam auehebant victores, templa, quae impune diruere videbantur, quin et marmora et monimenta, quae et alienari, et ad quoſuis vſus profanos transferri poterant, ita vt nemini ideo ſepulchri violati crimen iure impingeretur (c). At quemadmodum communia Deorum liberorumque hominum fata erant, ſi hoſtium eſſent potiti: ita eodem iure gaudebant, *ſi ab hac calamitate fuiſſent liberati*. Vtrique enim poſtliminio iura priſtina recuperabant, et fana quoque nouis ritibus expiata, ſacra denuo vel religioſa eſſe incipiebant. Quamobrem a Livio (d) memoriae proditum eſt, fugatis Gallis, fana in vrbe omnia, quod ea hoſtes poſſediſſent, reſtitui atque expiari oportuiſſe. Quo facto quin ea non minus ac antea ſacra habita fuerint, nemo, vt opinor, dubitabit. Alibi Pomponivs (e) explicaturus, quid ſit *vrbs*; vrbs, inquit, *ab* vrbo *adpellata eſt*. Vrbare *eſt aratro definire, et Varus ait, vrbum adpellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi ſolet*. Luculenter itaque hic explicat ritum antiquiſſimum condendi vrbes, pomoeriumque aratro ſignandi, quem tot veteres coloniarum numi, a Patino, Vaillantio, Ez. Spanhemio, aliiſque numiſmatum Romanorum interpretibus depicti ſubiiciunt oculis. Eum neſcio an quiſquam accuratius deſcripſerit Plvtarcho (f), qui de Roma condita agens: Βόθρος γὰρ ὠρύγη περὶ τὸ νῦν κομίτιον κυκλοτερὴς, ἀπαρχαί τε πάντων, ὅσοις νόμῳ μὲν ὡς καλοῖς ἐχρῶντο, φύσει δ᾽ ὡς ἀναγκαίοις, ἀπετέθησαν ἐνταῦθα καὶ τέλος, ἐξ ἧς ἀφῖκτο γῆς ἕκαστος ὀλίγην νομίζων μοῖραν, ἔβαλον εἰς ταῦτα καὶ συνεμίγνυον. (καλοῦσι δὲ βόθρον τοῦτον ᾧ καὶ τὸν ὄλυμπον ὀνόματι μοῦνδον) εἶτα, ὥσπερ κύκλον, κέντρῳ περιέγραψαν τὴν πόλιν. ὁ δ᾽ οἰκιστὴς ἐμβαλὼν ἀρότρῳ χαλκῆν ὕνιν, ὑποζεύξας δὲ βοῦν ἄρρενα καὶ θήλειαν, αὐτὸς μὲν ἐπάγει περιελαύνων αὔλακα βαθεῖαν τοῖς τέρμασι, τῶν δ᾽ ἑπομένων ἔργον ἐςὶν, ἃς ἀνίςησι βώλους τὸ ἄροτρον, καταςρέφειν εἴσω, καὶ μηδεμίαν ἔξω περιορᾷν ἐκτρεπομένην, τῇ μὲν ἐν γραμμῇ τὸ τεῖχος ἀφορίζουσι, καὶ καλεῖται κατὰ συγκοπὴν πωμήριον, ὄπισθεν τείχους ἢ μετὰ τεῖχος. *Comitio foſſa eſt rotunda circumducta. In eam primitias detulerunt omnium, quae de more vt bonis, natura vtebantur vt neceſſariis. Poſtremo ex qua quiſque venerat regione, eius terrae portiunculam collatam eo coniecerunt, et com-*

(a) *Lib. V. cap.* XXX.
(b) *Lib.* XIII. *cap.* LVIII.
(c) *L. 4. ff. de ſepulcr. viol.*
(d) *Lib. V. cap. I.*
(e) *L. 239. §. 6. ff. de verb. ſignif.*
(f) *In Romulo p. 23.*

Digitized by Google

et commiſcuerunt. Foſſam hanc eodem, quo coelum, nomine vocauerunt mundum. Hinc vrbe, ſicut centro, circulum circumſcripſerunt: Conditor aratro aeneum vomerem adiungit, iunctiſque bobus, mare et femina, ipſe circum lineamenta profundum inducit ſulcum. Sequentium munus, vt excitatos ab aratro glebas intro vertant, nec vllam ſinant extra ferri. Ita moenia linea definiunt, idque eliſis aliquot litteris pomoerium dicitur, quaſi poſt vel pone moenia. Haec ſane PLVTARCHI deſcriptio, cui fere geminam apud DIONYSIVM HALICARNASSEVM (*a*) reperias, neminem ignorare patitur; quid POMPONIO noſtro ſit vrbare, quid *vrbum*, ſeu curuatura aratri, a qua ex ALFENI VARI ſententia vrbi nomen eſt. A VARRONE (*b*) enim obſeruatum eſt, vrbum ab orbe eſſe. *Terram*, inquit, *vnde exſcalpſerunt, foſſam vocabant, et introrſum factum murum. Poſtea, quod fiebat orbis, vrbs. Principium quod erat poſt murum, pomoerium dictum.* Et paucis interiectis: *Quare et oppida, quae prius erant circumducta aratro, ab orbe et vrbo vrbes.* Non minorem antiquitatis cognitionem oſtendunt ea, quae POMPONIVS (*c*) de iure poſtliminii, de Atilio Regulo Coſ. Carthagine Romam reuerſo, et de interprete Menandro, qui Romae manumiſſus ad ſuos ablegatus fuerat, nec non de iure faeciali, et de quaeſtione, an qui hoſtibus deditus ſit, at non receptus, ciuis Romanus maneat? et de deditione Hoſtilii Mancini, erudite diſſerit (*d*). Et quis, queſo, hanc ei laudem in dubium vocet, quum vel ſolo enchiridio, quo origines iuris et magiſtratuum, ſucceſſionemque prudentum mira breuitate explicauit, quantum praeſtiterit in omnis aeui hiſtoria, abunde oſtendiſſe videatur. Non equidem ignoro, eum libellum quibuſdam tam negligenter atque incurioſe ſcriptum videri, vt alii eum dignum Pomponio, alii Pomponium eius auctorem negent, inter quos et IAN. VINC. GRAVINA (*e*): *Pomponius*, inquit, *auctor fertur legis 2. ff. de origine iuris, in qua non raro ſcriptoris diligentiane dicam, an hiſtoriarum cognitio, deſideratur: vt non mirum ſit, ſi ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abiudicetur.* Sed ſuo more alios hic caeca fide ſequitur GRAVINA, nec eius iudicio adeo multum deferunt, quicumque viri illius norunt genium, exornandis, quam reperiundis rebus multo aptiorem. Nobis ea de re dicendi paullo poſt naſcetur occaſio, vbi de ſcriptis POMPONII fuerit diſſerendum. Iam ad alia prouehimur, et maxime ad eius philoſophiam, cuius ille praecepta exemplo alterius Pomponii Attici ita percepta habuiſſe videtur, vt iis magis ad mores et vitam, quam ad oſtentationem, vteretur.

Nulla erat philoſophorum ſecta, quae magis conuenire videbatur iureconſultis, quam maſcula illa ac ſeuerior, quae a porticu nomen tulerat. Qnum enim pleraeque aliae vel in ſola rerum naturalium contemplatione verſarentur, vel inimicae moris ciuilis omnem paene verecundiam ex hominum ſocietate proſcribendam exiſtimarent, vel de

(a) *Lib. I. Antiqu. Rom. p. 75.*
(b) *Lib. IIII. de Lingua Lat. p. 35.*
(c) *L. 5. §. 3. de capt. et poſtlim.*
(d) *L. 17. ff. de legat.*
(e) *De ortu et progr. iur. ciu. §. LXXXXI.*

de deorum daemonumque natura, ſibi minime omnium comperta, ſexcenta myſteria iactarent, omnes vero ad otium et iucundam aliquam ignauiam viderentur comparatae: ſola Stoica vel ideo ſe iureconſultis probabat, quod eam non modo virtutum omnium parentem, vitiorumque expultricem eſſe, ſed et ex TACITI (a) ſententia homines *turbidos negotiorumque adpetentes facere*, exiſtimarent. Stoicorum ſane ſcitum erat, πολιτεύεσθαι σοφὸν ἂν μή τι κωλύῃ, *ciuitates et reſp. adminiſtrare ſapientem, ſi nihil prohibeat*, itemque, σοφοὺς ἀρχικοὺς δικαστικούς τε καὶ ῥητορικοὺς εἶναι, *ſapientes et magiſtratus gerere, et iudices agere, et ſolos oratores eſſe* (b). Quin ex eorum numero EVPHRATES (c) PLINIO adfirmabat, *etiam hanc eſſe philoſophiae, et quidem pulcherrimam partem, agere negotium publicum, cognoſcere, iudicare, promere et exercere iuſtitiam, quaeque philoſophi doceant, in vſu habere*. Haec ergo philoſophia ad vitae vſum comparata vel maxime ad palatum erat iureconſultis, adeoque et SEX. POMPONIO, cuius in fragmentis ſtricturae ac veluti ſcintillae quaedam Zenonianae et Chryſippeae ſapientiae fere vbique emicare animaduertimus. Vt et huius rei quaedam proferamus exempla, inter iuris gentium praecepta in primis eſſe ait *erga Deum religionem, et vt parentibus et patriae pareamus* (d): quemadmodum et Stoicis, teſte LAERTIO (e), inter καθήκοντα erat γονεῖς τιμᾶν, ἀδελφούς, πατρίδα, συμπεριφέρεσθαι φίλοις. Eumdem POMPONIVM (f) *negare* videmus, *vſuram pecuniae, quam percipimus, in fructu eſſe, quia non ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſſa, ſit*. Eamdem vero et Stoicorum doctrinam fuiſſe, obſeruat EM. MERILLIVS (g), quandoquidem et SENECA (h), ſequutus Demetrium Cynicum, *foenus, calendarium et vſuram humanae cupiditatis extra naturam quaeſita nomina* vocat, in *quibus nihil ſit, quod ſubiici oculis, quod teneri manu poſſit*. At nihil magis ex Stoicorum praeceptis placuit POMPONIO, quam quod ad virtutem ac probitatem pertinere videbatur. Talia enim ille vbique, data occaſione, inculcat, vt vere dicere poſſis, eum omnia ad honeſtatem retuliſſe. Sic explicaturus alicubi (i), qua conditione femina, cui vſus aedium legatus eſt, hoſpitem recipere poſſit? *Non aliter*, inquit, *mulier hoſpitem recipere poteſt, quam ſi is ſit, qui honeſte cum ea, quae vſum habet, ſit habitaturus*. Quae elegans eſt concluſio, ducta ex principio, quod alias in iure noſtro inculcatur, *vir in vſu aedium receptum eſſe, vt hoſpitem ei recipere liceat, et conuenienter, ſi ad mulierum vſus pertineat, et cum marito ei habitare licere* (k). Quemadmodum vero nullam occaſionem praetermittendam putauit POMPONIVS, ea, quae honeſta ſunt, inculcandi, ita et aequitatis vbique habet rationem, veluti, quum, *in emtis et venditis potius id, quod actum, quam id, quod dictum ſit, ſequendum eſſe* monet

(a) *Annal. Lib.* XIIII. *cap.* LVII.
(b) *Diog. Laert. Lib.* VII. *ſegm.* 122.
(c) *Lib.* I. *Epiſt.* X.
(d) *L.* 2. *ff. de inſt. et iur.*
(e) *Laert. ibid. ſegm.* 108.
(f) L. 121. *ff. de verb. ſign.*
(g) *Obſ. Lib.* I. *cap.* XIII.
(h) *De Benefic. Lib.* VII. *cap.* X.
(i) L. 7. *ff. de vſu et hab.*
(k) §. 2. *Inſt. de vſu et habit.*

Digitized by Google

net (*a*); quumque *nullum idoneum teſtem in re ſua intelligi*, negat (*b*), quum *impune admitti*, docet, *quod per furorem alicuius accidit* (*c*), quum denique *exemplo peſſimum eſſe* dicit, *feminino vocabulo maſculos contineri* (*d*). Talia in fragmentis POMPONII paſſim occurrunt: nec dubito, quin plura habituri ſimus, ſi tam multae ac verboſae ex eius operibus exſtarent periochae, ac ex libris VLPIANI, PAVLLI ac MODESTINI. Sed neſcio, qui factum ſit, vt ſi a prolixiore illa l. 2. de origine iuris diſcedas, fere breuiſſimas tantum ſententias ex POMPONIO excerpſerint digeſtores, niſi forte magis illis ad palatum fuiſſe dixeris recentiorum iureconſultorum libros, quam vetuſtiorum; qui tametſi permulta ex limpidis veteris iuriſprudentiae fontibus hauſiſſent, eruditis admirationi futura, non tamen aeque vtiles videbantur iis, qui ſe militiae illi forenſi totos addixiſſent.

Sed iam ad praecipuum illud, cui ſe POMPONIVS conſecrauerat, iuriſprudentiae ſtudium progredimur. Quemadmodum enim, qui in caſtris faciunt ſtipendia, licet aliquando iuſſu imperatoris vel praedatum exeant, vel ad exploranda hoſtium conſilia paullulum excurrant, nihil tamen magis ſibi putant cauendum, quam ne vel transfugae vel emanſores videantur: ita qui arti cuidam ſe manciparunt, etiamſi per omnes reliquas ſcientias vagentur, numquam tamen ſignorum, ſub quibus militant, immemores, ſi quod pulcrum ac praeclarum inde decerpſerint, id omne veluti in communia caſtra conferunt, operamque dant, vt ſpoliis illis artem illam ſuam quam maxime exornent. Id ſane et POMPONIVM feciſſe animaduertimus, qui, quum reipublicae ſtudia ſua addixiſſet, et hinc addiſcendae iuriſprudentiae ſe totum dediſſet, reliquis artibus ita ſtuduit, vt illis potiſſimum tamquam praeſidiis iurisprudentiae vteretur. Quum vero paullo ante eius aetatem quam maxime ferbuiſſet ſectarum ſtudium, et ex iuriſperitis alii in Labeonis, Proculi et Pegaſi, alii in Capitonis, Caſſii et Sabini verba iuraſſent: tantum abeſt, vt ſeruile illud obſequium generoſae POMPONII indoli conuenire videretur, vt ipſe nihil veritate haberet antiquius, eamque omnium praeſtantiſſimorum virorum auctoritati longe anteferret, ICtos huiuſmodi ab omni ſectarum ſtudio alienos primus, vt videtur, CVIACIVS (*e*) *erciſcundos* dixerat, imitatus SERVIVM (*f*), a quo Stoicos, quippe inter Platonem et Pythagoram medios, *erciſcundos* adpellari exiſtimauit. Quod quamuis nec in emendatioribus grammatici illius editionibus reperiatur (*g*), nec analogiae videatur conuenire, EMVNDO tamen MERELLIO aliiſque viris doctis poſtea ita placuit, vt in eorum libris vtramque paginam faciant *erciſcundi* iſti iureconſulti, id eſt, miſcelliones, et in nullius iurantes verba magiſtri. Sed quidquid ſit de vocabulo, inter illos ſiue *erciſcundos*, ſiue ἐκλεκτικοὺς, quales multi, condito edicto perpetuo, floruerunt, locum

haut

(a) *L. 6. §. 1. ff. de contr. emt.*
(b) *L. 10. ff. de teſt.*
(c) *L. vlt. ff. de admin. et per tut.*
(d) *L. 45. pr. ff. de leg. 2.*
(e) *Not. ad §. 25. Inſt. de rer. diuiſ.*
(f) *Schol. ad Virgil. Lib. III. Aen. v. 68.*
(g) *Maſcou. de Sect. iurec. cap.* VIII. §. II. *p.* 124.

haut poſtremum deberi exiſtimamus, Sex. Pomponio, quamuis eum alii cum Chr. Ottone a Boeckeln (a) Proculeianis, quam Sabinianis, magis fauiſſe credant. Enimuero, ſi Proculeianus fuit, qui Labeonis definitionem probat (b), eiusque ſententiam tuetur aduerſus Trebatium (c), qui denique Proculo aliquoties denunciat teſtimonium (d), eiusque (e) nec non Pegasi (f), Celsi (g), Atilicini, (h) Aristonis (i), et Neratii (k) ſententias probat: nihil profecto impedit, quo minus et Sabinianis recte accenſeatur, qui et libros plures ad Sabinum ſcripſit, et ſaepe Sabini et Cassii ſententiae ſuffragatur, (l) et eam benigniore interpretatione iuuat (m), et non minus ſaepe illorum auctoritate vtitur (n). Quum vero fieri non poſſit, vt vtrique ſectae, tam ſibi per omnia diſſimili, ſeſe ſine praeuaricatione adiunxerit: nihil reliquum eſt, quam vt neutri eum nomen dediſſe, ſed generoſo conſilio, quod in vtraque praeclarum erat, feciſſe ſuum, quodque a iuris ratione alienum videretur, nulla habita auctorum ratione, reieciſſe fateamur. Erat is certe illorum ſaeculorum genius, vt magis magiſque quotidie taederet priſcae illius ac miſerae ſeruitutis, quae paullo ante ingenia pleraque, in quibuslibet fere artibus occupata, oppreſſerat. Et ſicuti philoſophiam a ſaeculo III. fere eclecticam factam eſſe, obſeruauit V. C. Gottefridus Olearius (o), quum ante duorum fratrum imperium adeo gliſcerent ſectae, vt ſuo quiſque auctori, tamquam claudus pilae, inhaereret: ita inter iureconſultos quoque iiſdem paene temporibus deferuuit ſectarum ſtudium, vt magis de diuerſis ICtorum ſententiis conciliandis diiudicandiſque, quam de tuendis auctorum praeceptorumque ſuorum dogmatibus, ſolliciti eſſent. Sic ſane Pomponius (p) noſter Proculum et Sabinum, quos alii plerumque committunt, et aduerſa fronte pugnare exiſtimant, idem ſenſiſſe oſtendit (q). Et alibi (r) Proculeianos et Sabinianos veluti diuidere iubet ſententiam, ſeque vtriſque, pro diuerſis caſibus, adſentiri profitetur. Quum enim, bonorum parte legata, dubium eſſet, vtrum rerum partes, an aeſtimatio debeatur, Sabinus quidem ac Cassius aeſtimationem; Proculus ac Nerva rerum partes eſſe legatas exiſtimarent: Pomponius expenſis omnibus, quae huc facere videbantur, rationibuſque ſubductis, hanc fecit cogitationum ſuarum ſummam: *Sed oportet heredi ſuccurri, vt ipſe eligat, ſiue rerum partes, ſiue aeſtimationem dare malue-*

(a) *De diuerſ. famil. vet. IC. cap. VI.*
(b) *L. 22. §. 1. ff. quando dies leg. ced.*
(c) *L. 21. pr. ff. de hered. inſt.*
(d) *L. 16. §. 2. ff. de euict. L. 12. pr. ff. de legat. 1.*
(e) *L. 28. ff. de adqu. rer. dom.*
(f) *L. 43. §. 2. ff. de legat. 2.*
(g) *L. 29. ff. de euict. l. 14. ff. de verb. obl.*
(h) *L. 48. ff. de legat. 1.*
(i) *L. vlt. ff. de adqu. vel omitt. her. l. 21. et l. 72. ff. ad SCt. Trebell.*
(k) *L. 8. §. 2. ff. de liberat. leg. l. 3. ff. pro ſuo l. 45. ff. de legat. 1.*
(l) *L. 6. ff. de condit. et dem. l. 6. ff. de ſtipul. ſeru.*
(m) *L. 3. §. 1. ff. de iur. et facti ignor.*
(n) *L. 34. §. 2. ff. de fideic. libert.*
(o) *Diſſ. de philoſ. eclecticis poſt Stanl. Hiſt. phil. Cap. III. p. 1209.*
(p) *L. 14. ff. de cond. et demonſt.*
(q) *L. 14. ff. de condit. et demonſtr.*
(r) *L. 26. §. 2. ff. de legat. 2.*

luerit. In his tamen rebus, partem dare heredem poſſe, quae ſine damno diuidi poſſint: ſin autem vel naturaliter indiuiſae ſint, vel ſine damno diuiſio earum fieri non poſſit, aeſtimationem ab herede omnino praeſtandam eſſe. Ita diſputare ſolet POMPONIVS noſter, vt cui amici eſſent PROCVLVS et NERVA, amici SABINVS et CASSIVS, ſed magis amica veritas, et conſtans illa, ad quam omnia referebat, ſuum cuique tribuendi voluntas.

Sed iam demum ad eximia, quae SEX. POMPONIVS reliquit, ingenii monimenta prouehimur. Inter ea primum ſibi locum iure quodam ſuo vindicat opus grande et diffuſum AD EDICTVM, quippe cuius libros vltra octoginta exſtitiſſe oportet, quia octogeſimum tertium laudat VLPIANVS (*a*). Et tamen illum librum non poſtremum fuiſſe, vel inde colligas, quod ex ſerie edicti perpetui a IAC. GOTHOFREDO adornata, patet, nondum illum explicaſſe titulos de teſtamentis, ſucceſſionibus ab inteſtato, bonorum poſſeſſionibus, legatis et fideicommiſſis, noui operis nunciatione, damno infecto, cauſſis ſtatus, poſſeſſione et vſucapionibus, delictis re iudicata, interdictis, exceptionibus, ſtipulationibus et cautionibus. Quae edicti capita ſi XX. libros poſtulaſſe dixerimus, nihil adfirmare videbimur, quod parum veroſimile videatur. Enimuero ex tot libris nihil aetatem tulit, ac ne IVSTINIANI quidem temporibus quidquam ſuperfuiſſe videtur, quia nullum ex iis fragmentum pandectae ſeruant. Saepe tamen teſtimonia quaedam inde depromunt VLPIANVS (*b*), MARCIANVS (*c*), et PAVLLVS (*d*), aliquando etiam IVLIANVS (*e*). Quamuis enim hic laudans POMPONII librum ſextum, non addat titulum operis, ex quo id teſtimonium depromſerit, res ipſa tamen docet, et hoc, et alia XLVI. quae in indice collegit LABITTVS (*f*) non aliunde, quam ex his ipſis ad Edictum libris eſſe deſumta, ceu ex ipſa materiarum ſerie demonſtrauit IAC. GOTHOFREDVS.

Vberrima quoque fuiſſe oportet commentaria in SABINVM, quorum libros XXXV. memorat index Florentinus, quamuis et ex libro XXXVI. exſtet fragmentum (*g*), ſi inſcriptio illa ſe recte habet. MASSVRIVS SABINVS, a quo Sabinianorum nomen ortum eſſe, vulgo exiſtimant, ATEII CAPITONIS, praeceptoris ſui, exemplo collegerat γνικὰ, ſeu regulas et ſententias iuris antiqui, eaſque in *libros tres iuris ciuilis* coniecerat (*h*), qui diutiſſime fundus habiti ſunt iuriſprudentiae, adeo vt non modo in omnium manibus eſſent, verum etiam eorum ordinem, quamuis, vti ex IAC. GOTHOFREDI tabula ſeu ſerie librorum Sabinianorum patet, parum concinnum, plerique, qui ante conditum edictum perpetuum ſcripſerunt, iureconſulti,

(a) *L. 1. § 14 ff. ſi quid in fraud. patron.*
(b) *L. 7. §. 6. ff. de pact. l. 39. §. 6. de procur. l. 11. fin. ff. de recept. l. 11. pr. locat. l. 3. de adm. tut. l. 1. ff. de collat. l. 1. §. 8. de min.*
(c) *L. 13. §. 2. ff. de pignor.*
(d) *L. 21. ff. de rei vind. l. 1. §. 3. de tutel.*
(e) *L. 6. §. 6. ff. neg. geſt.*
(f) *P. 32. edit. Pariſ. 1557. in quarto.*
(g) *L. 20. ff. de cap. et poſtl.*
(h) *Iac. Gothofred. Comm. ad Reg. Iur. p. 22.*

ſulti, teſte OB. GIPHANIO (a), imitarentur. Hinc ad illos Sabini libros certatim commentaria ampliſſima ſcripſere veteres, veluti ARISTO (b), VLPIANVS, PAVLLVS et POMPONIVS, quorum iſte libros quinquaginta et vnum, ille ſedecim, hic triginta ſex in SABINVM vel ex Sabino reliquerant. Et fuit ſane illud POMPONII opus exaſciatiſſimum et, ſi ex reliquiis, quae in Pandectis ſuperſunt, trecentis et ſeptuaginta tribus iudicare de vniuerſo corpore licet, plane ἀκροαματικὸν, in quo velnti ſe ipſum ſuperarat iureconſultus doctiſſimus. Tam ſubtiliter enim in eo difficillimas iuris quaeſtiones explicat, tam accurate Sabini verba interpretatur, ſententiaſque expedit, tam varios denique caſus erudite enucleat, vt vere dixeris, fragmenta illa in vniuerſo pandectarum opere, tamquam totidem ſtellas, relucere, et reliquorum veluti officere luminibus.

His merito iungimus libros XXXIX. LECTIONVM AD Q. MVCIVM. Tot enim libros vidit aut numerauit ſaltim anctor indicis Florentini, quamuis, plures exſtitiſſe, colligam ex loco VLPIANI (c), in quo liber quadrageſimus primus lectionum POMPONII laudatur. Non enim varias lectiones intelligi puto, quarum libros quindecim tantum numerat auctor indicis Florentini, ſed lectiones ad Q. Mucium, quas ipſas libros lectionum κατ' ἐξοχὴν dictas eſſe, ex alio quoque teſtimonio (d) ſuſpicari licet. Vtcumque ſe res habeat, ſane et hoc opere, ex quo fragmenta CIX. in pandectas retulit TRIBONIANVS, praeclare de iuriſprudentia meritus eſt SEX. POMPONIVS. Fuerat hoc diuinitus datum genti Muciae, vt inſignem iureconſultorum daret prouentum, inter quos tamen princeps fuit Quintus ille, a patre Publio, Pontifice Max. et Q. Mucio Augure accurate diſcernendus, qui praeter opus ΟΡΩΝ, ex quo varia in Pandectis fragmenta ſuperſunt, de iure etiam ciuili libros XVIII. reliquit. Ad eos quoque illuſtrandos animum adpulerant plures, et in his SER. SVLPITIVS, ſed Mucio tam iniquus, vt pleraſque eius ſententias obelo notaret, et hinc eius in Mucium commentaria *reprehenſa Mucii capita* a veteribus adpellentur (e). At ab hac reprehendendi libidine quam maxime abhorruiſſe videtur POMPONIVS, qui in id potius dedit operam, vt lucem adfunderet MVCIO, quam vt eius recte dicta in alienum ſenſum detorqueret, quod ſaepe feciſſe SERVIVM, vel exemplo illo, quod adfert VLPIANVS (f), probari poteſt. Ceterum Pomponii exemplo et alii poſtea videntur excitati ad ſcripta Q. MVCII illuſtranda. Nam et LAELII FELICIS (g) quaedam eius generi exſtiterunt, et HERENNII MODESTINI (h), quamuis neutrum opus cum illo POMPONII vel doctrina vel rerum vbertate comparandum fuiſſe videatur.

Eamdem operam et PLAVTIO non PLANTIO, nauauit diligentiſſimus ac vere πολυγραφος POMPONIVS. Nam et ad Plautium libros eius

VII.

(a) *Oeconom. Iur. p.* 120. *ſequ.*
(b) L. 6. *ff. de vſu et hab.*
(c) L. 8. §. 6. *ff. ſi ſeru. vind.*
(d) L. 1. *ff. de rei vind.*
(e) *Gell. Lib.* IIII. *Noct. Att. cap.* 1.
(f) L. 3. §. 6. *ff. de penu leg.*
(g) *Gell. Lib.* XV. *cap.* XXVII.
(h) L. 53. *et ſequ. ff. adqu. rer. dom.*

VII. memorat auctor indicis Florentini. Illuſtris Romae fuit gens Plautia, cuius ſtemma accuratum confecit THOM. REINESIVS (*a*). Ex quo patet, eam adfinitate non indignam habuiſſe Claudium Imperatorem, quippe qui Plautiam Vrgulanillam, M. Plautii Siluani, Conſularis et triumphalis, filiam vxorem duxerat, teſte SVETONIO (*b*). Iureconſultus eius nominis gentiſque, vti recte vidit GROTIVS (*c*), Veſpaſianorum temporibus floruit, quumque eodem tempore celebretur Ti. Plautius Siluanus Aelianus, Coſ. anno DCCXCIX. Praefectus vrbi, et ſub Veſpaſiano Pontifex (*d*), et, vt in marmore quodam apud GRVTERVM (*e*) eſt, ornamentis triumphalibus donatus: non dubito quin hic iureconſultus ſit vel idem cum eo, vel eius filius, vel fratrum aliquis, quorum tres recenſet REINESIVS. Quid ille ſcripſerit, hodie ſcimus cum ignariſſimis. Praeclarum vero et accuratius elaboratum eius fuiſſe opus, vel inde patet, quod illud auctores tam multi ac celebres veluti ex compacto illuſtrare ſtuduerint. Exſtiterunt enim NERATII PRISCI *libri ex Plautio*, ab VLPIANO (*f*) laudati. Exſtiterunt PRISCI IAVOLENI ad Plautium libri V. PAVLLI libri octodecim, ac denique POMPONII noſtri libri ſeptem, qui poſtremi et IVSTINIANI temporibus exſtiterunt integri, quum ex iis omnibus fragmenta ſuperſint XXXVII. et talia quidem, quae reliquis tanti ingenii monimentis haut videantur indigna.

Quae hactenus recenſuimus POMPONII opera, ea, ad illuſtranda aliorum ſcripta pertinent: in componendis tamen praeclaris voluminibus non minus foecundum fuit viri doctiſſimi ingenium. Multa enim et ipſe ſuo ſtilo ſcripſit, quibus non minorem ſibi peperit celebritatem. Tale fuit VARIARVM LECTIONVM opus, ipſa inſcriptionis vel tituli elegantia notabile. Nam hunc titulum inter *feſtiuitates inſcriptionum, quas plerique vtriuſque linguae ſcriptores in libris ſuis feciſſent*, refert GELLIVS (*g*), dum ait: *Alii* MVSARVM *inſcripſerunt*, *alii* SILVARVM, *ille* ΠΕΠΛΟΝ, *hic* ΚΕΡΑΣ ΑΜΑΛΘΕΙΑΣ, *alius* ΚΗΡΙΑ, *partim* ΛΕΙΜΩΝΑΣ, *quidam* LECTIONIS SVAE, *alius* ANTIQVARVM LECTIONVM. Vbi tamen recte obſeruauit CLAVD. SALMASIVS, titulos hos vel inſcriptiones reprehendere auſum eſſe *Gellium*, tamquam argutiores atque exquiſitiores, quum nihil habeant inſcriptiones *antiquarum vel variarum lectionum*, *Epiſtolarum moralium*, *Epiſtolicarum quaeſtionum*, *Hiſtoriae naturalis*, a GELLIO in hanc claſſem relatae, quod iure poſſis ſuggillare, tamquam operoſius exquiſitum, vel facetis nugis comparandum, quas Graeci in faciendis indicibus conſectabantur, quin multo argutiorem eſſe titulum NOCTIVM ATTICARVM, quem ſe GELLIVS libro ſuo, tamquam ſimpliciſſimum, praeſcripſiſſe ait, quam vllum horum, quos ipſe feſtiuita-

(a) *Epiſt. ad Rupert.* XXVII. *p.* 106.
(b) *Claud. cap.* XXVI.
(c) *De vit. IC. Lib. II. cap. V.* §. X.
(d) *Tacit. Hiſt. Lib.* IIII. *cap.* LIII.
(e) *Inſcr. p.* CCCCLIII.
(f) *L.* 5. *ff. de ſeru. praed. ruſt.*
(g) *Praefat. Noct. Attic.*

tibus inſcriptionum (*a*) PLINIVM ſine indicio imitatus, accenſuerit. Ceterum ipſe hic titulus argumento eſt, teſſelatum hoc fuiſſe opus, ac miſcellum, quo varias obſeruationes ad iuriſprudentiam pertinentes, variaſque ſpecies, prout ſeſe obtulerant, complexus ſit. Vnde recte IAC. GOTHOFREDVS (*b*): *In libros*, inquit, *variarum lectionum Pomponius incondite*, *σποράδην*, *prout quidque ſub manum veniret*, *congeſſiſſe videtur*, *nullo ſatis certo materiarum ordine*, *quod variarum lectionum titulus ſatis indicat*.

Adde, eamdem ſcribendi methodum et PAVLLO iureconſulto placuiſſe videri, qui eumdem titulum praeſcripſerat libro ſingulari, a ſe edito. Nam et in hunc varias obſeruationes, prout ſe illae offerebant, veluti in faſciculum congeſſiſſe videtur, quamuis, quum non niſi tria ex eo fragmenta in Pandectis locum inuenerint (*c*), de ſeruato in eo opere ordine non liceat hodie tam liquido iudicare. Quot *variarum lectionum* libros ſcripſerit SEX. POMPONIVS, non adeo certum eſt. In indice Florentino recenſentur *variarum lectionum βιβλία δεκαπέντε*, adeoque *libri XV.* Sed *liber XXXIIII. variarum lectionum* laudatur a IVLIO PAVLLO (*d*), et *liber XXXX.* a MARCIANO (*e*), ac proinde ſuſpicari quis poſſet, XV. tantum libros ideo numerare indicis iſtius auctorem, quod totidem duntaxat libri adhuc exſtiterint IVSTINIANI temporibus, nec ex pluribus quaedam in Pandectas retulerit TRIBONIANVS. Ego vero, ſatis accurate librorum numerum expreſſiſſe illius indicis auctorem, arbitror. In codice enim Florentino illud VARIARVM non exſtat *in l. 21. ff. de rei vindic.* ſed PAVLLVS ibi meminit *libri XXV. lectionum* POMPONII. *Lectiones* autem POMPONII *in* MVCIVM *κατ' ἐξοχὴν* id nomen tuliſſe, paullo ante obſeruauimus. Quod vero attinet ad fragmentum MARCIANI *l. 2. ff. in quib. cauſſ. pign. vel hypoth. tac. contrah.* IVL. PACIVS in margine editionis ſuae (*f*) notat, in aliis codicibus legi librum XIII. eaque admodum probabilis eſt lectio, quia et aliunde (*g*) conſtat, libro illo XIII. variarum lectionum, de inuectis et illatis, tacitoque pignore in illis competente locatori, egiſſe POMPONIVM, eumque ipſum locum MARCIANVM ante oculos habuiſſe. Quibus poſitis, nulla eſſe videtur ratio, cur plures, quam quindecim, variarum lectionum libros olim exſtitiſſe exiſtimemus.

Scripſit praeterea POMPONIVS, ſi indici illi Florentino fides eſt, *ἐπιστολῶν βιβλία εἴκοσι*, EPISTOLARVM *libros XX.* ex quibus omnibus quaedam decerpſit Tribonianus, praeterquam ex libris primo, ſecundo, tertio, quarto, decimo tertio et duobus ſequentibus ac vndeuiceſimo, quamuis et librum primum epiſtolarum POMPONII ſemel lau-

(a) *Plin. in praefat. Hiſt. nat.*
(b) *Comment. ad Reg. iur. p. 793.*
(c) *L. 18. ff. de inſt. act. l. 1. ff. de oper. libert. l. 22. ff. de except.*
(d) *L. 21. fin. ff. de rei vind.*
(e) *L. 2. ff. in quib. cauſſ. pign. vel hyp. tac. contr.*
(f) *Apud Euſtach. Vignon, Atrebat. anno* MDLXXX. *fol.*
(g) *L. 7. ff. in quib. cauſſ. pign. vel hyp. tac. contr.*

laudes IVLIVS PAVLLVS (a). Ediderunt et alii iureconſulti epiſtolas, veluti PROCVLVS, cuius exſtiterunt ἐπιστολῶν βιβλία ὀκτώ, et PRISCVS IAVOLENVS, cuius Epiſtolon βιβλία δεκατέσσαρα recenſet index Florentinus, vt iam non dicamus de epiſtolis LABEONIS (b), ATEII CAPITONIS (c), NERATII PRISCI (d), IVVENTII CELSI (e), et CAECILII AFRICANI (f), quamuis Africani opus epiſtolarum IVLIANO perperam tribuat GVIL. GROTIVS (g), ac proinde verba VLPIANI: *Africanus libro viceſimo Epiſtolarum* apud IVLIANVM *quaerit*, ita interpretanda putet, *libro XX. Epiſtolarum Iuliani, quaeſiuit Africanus per epiſtolam, ſicut id fieri ſolere, ex variis locis liquet, et putat Iulianus, ſumtum praeſtandum*. Sed vt ad POMPONII noſtri epiſtolas reuertamur, eae quales fuerint, ignorare nos non patiuntur aliquot earum exempla, quae etiamnum integrae ſuperſunt (h), ex quibus conſtat, praemiſſa breui conſultoris quaeſtione, ſtatim ſubiungi POMPONII ſententiam, adeoque epiſtolas a reſponſis vix differre, niſi quod in illis breuius omnia proponuntur, adiunctis tamen auctoritatibus et rationibus, quibus motus iureconſultus ita reſpondeat. Hinc IAC. GOTHOFREDVS (i): *Paullus*, inquit, *Pomponium hac in re laudat, ex libris eius epiſtolarum, quorum librorum auctoritate et alii quoque iureconſulti vtuntur, Vlpianus et Scaeuola, quibus libris Pomponii reſponſa ad quaeſita per epiſtolam continebantur*. Et alio loco (k): *In libros epiſtolarum Iauoleni nullo ſatis certo ordine, verum pro re nata, reſponſa eius per epiſtolam relata fuerunt*. Nec PROCVLI epiſtolarum aliam fuiſſe indolem, tot, quae ex illis reliqua ſunt, fragmenta ſatis demonſtrant, vt non neceſſarium videatur, inſiſtere coniecturis. Sunt, qui aliud POMPONII volumen exſtitiſſe putant ſub titulo EPISTOLARVM ET VARIARVM LECTIONVM, ex quarum libro XVII. fragmentum in ipſis Pandectis reperiſſe ſibi videntur (l). Sed verba illa *et variarum lectionum* in codice Florentino non reperiri, TAVRELLIVS monuit, ac proinde nihil certius videtur, quam fragmentum iſtud ex ipſo hoc Epiſtolarum opere depromtum, verba vero illa adſcripta eſſe a ſtudioſo quodam, cui familiariores fuerint variae lectiones POMPONII, quam epiſtolae, vel qui vtrumque opus ex errore pro eodem habuerit, vt non opus ſit libros epiſtolarum et variarum lectionum confingere, maxime quum non idem eſſe ſoleat epiſtolas et varias lectiones vel γράμματα aut ποικίλην ἱστορίαν ſcribentium inſtitutum, et libri POMPONII his inſcripti titulis, diuerſi omnino argumenti fuiſſe videantur.

Subiungimus his eiuſdem POMPONII libros quinque FIDEICOMMISSORVM, ex quibus omnibus, praeterquam ex vltimo, ſeptem in [illegible] vni-

(a) *L. 124. §. 1. ff. de reg. iur.*
(b) *L. 30. §. 1. ff. de vſucap.*
(c) *Gell. Noct. Att. Lib. XIII. cap. XII.*
(d) *L. 12. §. 5. et 43. ff. de inſtr. vel inſtr. legat.*
(e) *L. 3. §. 1. ff. de minor.*
(f) *L. 39. ff. de legat. 1.*
(g) *De vit. ICt. Lib. II. c. 6. §. 8.*
(h) *L. 30. ff. de minorib. l. 20. ff. de fideic. libert. l. 61. ff. ſol. matr.*
(i) *Comment. de reg. iur. p. 532.*
(k) *Ibid. p. 772.*
(l) *L. 18. ff. de recept.*

vniuerſum fragmenta ſuperſunt. Quum enim iis temporibus, nondum exaequata legatorum et fideicommiſſorum natura, nec binis illis ſenatuſconſultis, quae de reſtitutione fideicommiſſorum prodierant, puta Trebelliano et Pegaſiano, veluti in vnum conflatis, ſubtilis admodum multiſque quaeſtionibus valde ſpinoſis ac veluti tricis inuoluta eſſet doctrina de fideicommiſſis: in ea expiicanda ingenia ſua certatim exercuerunt iureconſulti doctiſſimi, veluti ABVRNIVS VALENS, VOLVSIVS MAECIANVS, CAIVS, VLPIANVS, PAVLLVS, HERENNIVS MODESTINVS, et alii fortaſſis, quorum opera IVSTINIANI aeuo inuiderat temporum iniquitas. Sed quum tam paucas ex his libris reliquias ab interitu vindicarit Tribonianus: de eorum ordine nihil eſt, quod addamus.

Nec plura nobis dicere licet de opere, quod ita inſcribitur in indice Florentino. SENATVSCONSVLTVM βιβλία πέντε, et ex quo nonem periochas in pandectis reperimus. Ex his patet, Pomponium *libro primo*, inter alia de SC. Velleiano (*a*) et Iuliano de petitione hereditatis (*b*) cuius verba legitima VLPIANVS (*c*) ſeruauit; libro ſecundo de SC. Tertulliano (*d*); libro tertio de SC. Iuniano vel, vt CVIACIVS vocat (*e*), Ninniano, ad quod pertinere videtur *l. 43. ff. de liber. cauſſ.* libro quarto de SC. quod Claudianis temporibus Velleio Rufo et Oſterio Scapula Coſſ. de adſignatione libertorum factum eſt, (*f*) libro denique quinto de SC. Macedoniano (*g*) nec non de SC. vel *oratione, quae prohibebat apud conſules aut praeſides prouinciarum poſt quinquennium a die manumiſſionis in ingenuitate proclamare* (*h*), diſſeruiſſe. Fuſius ergo praeclaram hanc iuriſprudentiae partem de SCis, quam quiſquam alius, exſequutus eſt. Quum enim alii de vno et altero SCo libellos ſingulares ſcripſiſſent, veluti PAVLLVS de Silaniano et Claudiano, Velleiano, Tertulliano, Liboniano, Orphitiano, nec non ad orationem D. Seueri, Diui Seueri et Commodi, Diui Antonini et Commodi, et D. Marci, AELIVS MARCIANVS de SC. Turpilliano: ſolus POMPONIVS de omnibus, quae ſua aetata exſtabant, Senatuſconſultis ex inſtituto egit, eaque in re, qui illum poſtea ſit imitatus, ſcio neminem, praeter IVLIVM PAVLLVM, cuius inter μονοβίβλια ſeu libros ſingulares librum de Senatuſconſultis recenſet auctor indicis Florentini, et recte quidem, quia ex eo decerptum ſupereſt fragmentum vnicum, quod ad SC. Trebellianum videtur pertinuiſſe (*i*).

Ne in vlla parte iuriſprudentiae deficere videretur POMPONII induſtria, axiomaticam etiam, quae iura ſingula breuibus quibuſdam regulis concludit, illuſtrare ſtuduit libro ſingulari REGVLARVM, vel vti ſemigraeculus indicis Florentini auctor vocat, REGVLARION. Nimirum

(a) *L. 32. ff. ad SC. Tertull.*
(b) *L. 99. ff. de adqu. hered.*
(c) *L. 20. §. 6. ſequ. ff. de her. pet.*
(d) *L. 10. ff. ad SC. Tertull.*
(e) *Paratitl. C. de colluſ. deteg.*
(f) *L. 1. l. 2. l. 4. et l. 13. ff. de adſign. lib.*
(g) *L. 20. ff. de SC. Maced.*
(h) *L. 3. l. 4. ff. ſi ingen. eſſe dic.*
(i) *L. 26. ff. ad SC. Trebell.*

Digitized by Google

rum veteres illi, qui iura ciuilia in artis formam redigere conabantur, facile animaduertebant, vix artis nomen mereri eam diſciplinam, quae in ſingularibus tantum occupata, nulla haberet principia generalia, ad quae innumerae illae concluſiones poſſent, reuocari, et quibus tamquam cynoſura vtendum eſſet in tot quaeſtionibus dubiis, quae quotidie obueniant, decidendis. Hinc ex ipſis rerum definitionibus eruebant varia axiomata, quae DEFINITIONES, REGVLAS vel REGVLAS IVRIS adpellabant, qualis celebratur illa Catoniana, de qua ſingularem in iure noſtro titulum exſtare, nemo ignorat. Ad hanc ergo iuriſprudentiam axiomaticam pertinent Q. MVCII SCAEVOLAE liber ὅρων, PAPINIANI libri II. Definitionum, et in primis NERATII PRISCI, CERVIDII SCAEVOLAE, T. CAII, VLPIANI, IVLII PAVLLI, AELII MARCIANI, LICINII RVFINI ac denique SEX. POMPONII noſtri libri *regularum*, in quibus enunciata quaedam vniuerſalia, quibus ICti in definiendis iuris quaeſtionibus pro norma vtebantur, accurate explicabant, ſimulque quibus limitibus illa circumſcribenda ſint, ne officium ſuum perdant, diligenter notabant. *Principia*, inquit IAC. GOTHOFREDVS (a) *praeſtant in omni ſtudiorum genere regulae, ſeu definitiones, receptae ſententiae, catholica praecepta, enunciata, κυρίαι δόξαι, ὅροι, στοιχεῖα, θέσεις, τορίσματα, aphoriſmi, axiomata, canones, dogmata, et ſi quibus alii alibi nominibus efferuntur. Ex his quippe cetera artis experimenta ſic pendent, ſeu conficiuntur conſequunturque, vti non tantum erudirent, verum pleniſſima artis cognitione imbuant, ſic vt iudicio tantum poſtea opus ſit ad iuſtum eorum vſum iuſtamque ἐφαρμογὴν ſeu adplicationem illationemque. Huiuſmodi profecto ſunt regulae iuris, quae breui narratione, cauſſaeque veluti coniectione, vniuerſum paene ius in ſe vi ipſa et poteſtate continent, intellectumque hominis ad aequi iuriſque notitiam pleniſſime dirigunt et deducunt. Sunt haec ſcilicet vere iuris fundamenta, quibus vniuerſum iuris faſtigium innititur: ſunt fontes, e quibus veluti per canales et riuulos ius educitur: ſunt ſemina, quae, procedente proficienteque iudicio vſuque, in ramos ſeſe poſtea quam latiſſime diffundunt et explicant: ſunt ſcintillae σπινθῆρες, quibus mens vbique conluſtratur: ſunt penora conditaque et theſauri, e quibus propoſitarum quaeſtionum deciſiones deſumi debent: ſunt claues, quibus adyta iuris reſerantur: ſunt denique cynoſurae, in vaſtiſſimo iuris oceano nauigantibus popoſitae. Quae quum ita liquido ſint: cuinam, quaeſo, hae regulae viles ac prope contemnendae videri poſſint?* Hactenus IAC. GOTHOFREDVS, cuius verba, quantumuis prolixiora, hic adſcribere eo minus taeduit, quo magis faciunt ad incredibilem illam iuriſprudentiae axiomaticae vtilitatem perſpiciendam, quae praeſtantiſſimis quibuſque veteris aeui iureconſultis facile perſuaſit, vt illam praecipua quadam induſtria excolerent, ſimulque ad redarguendum perſonati cuiuſdam SCHVZII ſententiam, qui nuper omni iuriſprudentiae axiomaticae, quin omni ordini ac methodo, bellum indixit. Hic paucorum

(a) *In praefat. Comm. in Reg. iur. p.* III.

rum hominum homo, iam pridem aliquid mali mihi minatus, tandem ſchedulam edidit, inſcriptam *Examen methodi axiomaticae*, qua, abſonam eſſe methodum iuris axiomaticam, eamque ne locum quidem in iuriſprudentia habere, acriter contendit, ſperauitque, ea laudabili induſtria ſeſe effecturum, quod maxime concupiſcebat, vt libelli mei, hac methodo, ceu ille dormitator ſomniat, axiomatica conſcripti, ad piper et thus illico ab eruditis damnarentur. Magno ſane hiatu maxima facinora amicis ſuis promiſerat ille iaculator, Thraſo quippe maximus, et qui ſe ſolum credit:

Τόξον δ' ἐντανύσας, καὶ ἐπίσκοπον ἄρας ὀϊστόν.

Sed poſt tantas minas vere parturiuerunt montes, et irata Lucina demum natus eſt ridiculus mus, libellus puta vnius ac dimidiae plagellae, partus nequiſſimus, et Scytha iſto parente digniſſimus, in quo primum neſcio cui malo geniolo iraſcitur, qui fortaſſis ei ſomnum pomeridianum capienti mala inſomnia obiecerat, deinde in me omne effundit virus, qui methodo vel mathematica vel axiomatica in iuriſprudentiam inuecta, bidental mouerim, magnique Lauterbachii luminibus officere voluerim, quem tamen tanti fecerit illuſtriſſimus de Cocceiis, vt eum aeterno iuris controuerſi opere illuſtrare non dubitarit. En nequitiam hominis. Ne ego quid praeſtitiſſe videar in iuriſprudentia, hanc ipſam ad axiomata reuocari poſſe, adeoque, illam artem vel ſcientiam eſſe, negat, et a viro illuſtriſſimo me diſſentire fingit, ratus, fieri non poſſe, quin tanti viri gratia illico exciderem, ſi me Lauterbachio paullo iniquiorem eſſe mentiretur, quum huius iureconſulti nuſquam niſi honorifice meminerim eiuſque vel vmbram maiores faciam, quam viuum et ſpirantem Schuzium. Hinc porro in elementa mea tela ſua vibrat miſer ille Schuzius, et expenſo titulo de SC. Velleiano, male me eam doctrinam propoſuiſſe, contendit, quin, quo eſt acumine, me libris iuridicis laudem, quam libellis aliis mihi quaeſiuerim, turpiter perdidiſſe, male ominatur. Sed denuo infelix iaculator,

Καὶ βάλεν ἆσσον ἰόντος ἀριστερὸν εἰς κενεῶνα
Τυνείως· οὐ γάρ τι βέλος διὰ σαρκὸς ὄλισθεν
Ὀκριόεν, χλωρῇ δὲ παλίσσυτον ἔμπεσε ποίῃ (a).

Denique lepido opuſculo ſubiungit συλλογὴν iudiciorum virorum doctorum de brocardicis, quibus medio aeuo gloſſatorum ingenia iuriſprudentiam corruperunt, quaſi ego nihil in libellis meis lectorem doceam, quam eius generis brocardica. Et ſic de me actum fore, σκυθοτοξότης ille Schuzius tam certo ſperauit, vt iam triumphum egiſſe, miſeraſque illas chartas, tamquam monimentum victoriae ſuae aere perennius, vicatim circumtuliſſe dicatur. Riſum ſane vix continui, quum id nun-

(a) *Theocr. Idyll.* XXV. *v.* 206. *ſeqq.*

nunciarent amicorum epiſtolae. Nam videre mihi videbar pugilem illum, (huic enim vel gladiatori os humeruſque ſimilior eſt, quam ſagittario,) per vrbem volantem, oſtentantemque ſodalibus ſuis has adoreas, mirabarque, niſi

Iſte dum proceſſit, Io. TRIVMPHE
Non ſemel dixiſſet, Io. TRIVMPHE.
Ciuitas omnis.

At multo difficilius mihi a riſu temperaui, quum, laetitiam illam minus diuturnam fuiſſe, andiui, turbatam quippe a viro docto, GODOFREDO SELLIO, qui nullo meo merito prouocatus, ſolaque fretus cauſſae bonitate, tela iſta Schuzii ita contudit, vt ei merito hoc nomine hic publice gratias agam, id vnum dolens, virum eleganter doctum tot horas amoenioribus Muſis ſuffuratum eſſe, quum ſcriptionem tam accuratam vix mererentur Sinonianae Schuzii iſtius artes. Iam audio, illum et mihi, et clariſſimo SELLIO, ferrum flammaſque minari, nouaque non tela, ſed tormenta, aduerſus nos parare, et, quum alioquin in diem ſtertat, et vix a ſe impetrare poſſit, vt vertente anno quatuor vel quinque ſententias iuridicas in chartam coniiciat, niſi eas aliquando fiſci procurator minis ab eo extorqueat, illum tamen nouum, et eum quidem grandem parturire librum, vel potius

Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.

Enimuero ſcire te velim, bone SCHVZI, ei oſtento iam fuſtem me paraſſe, et talem quidem, quem vix mihi in manu eſſe crediſſes. Egone ſe diutius iactare paterer effrenem hanc audaciam tuam? Tune impune diutius ferres inſignem nequitiam, qua me, non male de te meritum, tam proterue iniuriis adficere conaris? Noui ſane, nec veritatis ſtudium, nec iuriſprudentiae amorem tibi hunc laborem indixiſſe, quum Pyrrhone ſtolidior, eſſe aliquam veritatem, vel aliquid iuſtum iniuſtumque, non dubitare, ſed negare iam pridem coeperis. Inuidia eſt, quae te ſtimulat, et veluti facibus quibuſdam exagitat dies noctesque, vt de me cogitare non poſſis, quin triſtem illam auditorii tui ſolitudinem lugeas. An tu putas te mihi viuo impune inſultare poſſe? an ita mihi exaruiſſe exiſtimas venam, vt plane deſint

Ceaeque et Alcaei minaces
Steſichorique graues Camoenae?

Quin an defuturos exiſtimas iudices, qui te, mihi nihil tale merito tam proterue inſultantem, coerceant? Quid tibi, quaeſo, mecum rei eſt, o homo, qui numquam turbaui circulos tuos, qui quieſcentem pomeridie numquam expergeſeci, qui denique STRVVIOLVM, HOPPIOLVM, SCHOEPFERIOLVM, et tuas illas delicias, IAC. BOEHMIVM

et IAC. WEIGELIVM tibi numquam inuidi? Cur in me ſaeuis, quum habeas collegas, quibuſcum tuo more quotidie rixeris, ſeruulum, in quem aliquando ebullientem bilem euomas, denique te ipſum, cui tamquam alter Timon iraſcaris? Mihi ſaltim, natura ab his litibus abhorrenti, et a te tantis locorum interuallis ſeiuncto, cur negotium faceſſere velis, cauſſam non video, maxime quum non unus SELLIVS futurus ſit, qui te, niſi quieueris, pro merito caſtigat. Noli, ergo, obſecro, mouere noua bella, horrida bella, aut, ſi iam iacta eſt alea, ſcapulaeque tibi nimis pruriunt, parce, precor, precor. Spero, mihi veniam paratam fore, LECTOR, qui SEX. POMPONII regulas recenſes, in iuratum hunc regularum vel axiomatum, adeoque omnis ſcientiae, hoſtem quaedam ὡς ἐν παρόδῳ dixi. Nam conquerendum mihi demum fuit de inſigni hac iniuria, quam ſatis diu diſſimulaui, ſperans, vel patientiam meam hominem audaciſſimum in ruborem daturam. Quod quum omni iſta modeſtia mea impetrare non potuerim, ſed ferox ille, licet pro merito exceptus a SELLIO, atrociora quotidie minetur: mutire fas fuit, ne me mortuum putet, neque mihi deeſſe credat animum aduerſus SIMAEVM aliquem, qui me huc migrantem inaudito nequitiae exemplo diris eſt proſequutus. Iam ergo in viam redeo. Ex libro illo ſingulari regularum POMPONII hodie exſtant fragmenta omnino ſex, ex quibus patet, eum non leui tantum brachio perſtrinxiſſe axiomata quaedam, non addita earum interpretatione, ſed ſingula accurate probaſſe, et hauſtis inde concluſionibus, eorum vſum perſpicue monſtraſſe. Sic e. g. alicubi proponit regulam (a): *Viae, itineris, actus, aquaeductus partem in obligationem deduci non poſſe*. Huic ſtatim ſubiicit rationem, *quia vſus eorum*, vti omnium ſeruitutum, *indiuiſus ſit*. Addit denique vſum forenſem eius regulae, ex eaque conſequi monet, vt *ſi ſtipulator deceſſerit, pluribus heredibus relictis, ſinguli ſolidam viam petant, et ſi promiſſor deceſſerit, pluribus heredibus relictis, a ſingulis heredibus ſolida petitio ſit*. En eamdem methodum, qua nos vſi ſumus in elementis noſtris, quae ſudes in oculis ſunt iſti tenebrioni. Eodem ordine tractat regulam, qua furioſo quoque, tametſi, quid agat, neſcienti, actionem adquiri docet (b). Ex reliquis fragmentis, quamuis id oſtendi tam perſpicue nequeat, quia TRIBONIANVS tantum aliquot verba ex medio POMPONII textu decerpſit: eum tamen eumdem vbique ordinem obſeruaſſe, credere par eſt, optandumque adeo eſſet, vt integer praeſtantiſſimi iureconſulti liber ad nos perueniſſet, fructum omnino inde capturos multo vberrimum.

Praeter haec, quae hactenus recenſuimus, SEX. POMPONII volumina quaedam exſtitiſſe putant, quae nec auctor indicis Florentini, nec ipſe TRIBONIANVS vidiſſe videatur. Eo enim referunt DIGESTORVM opus, quod POMPONIVM noſtrum ſcripſiſſe, colligunt ex loco IVLII PAVLLI (c) vbi SEX. POMPONII *Digeſtorum* ab ARISTONE *Liber V.* cita-

(a) L. 17. ff. de ſeruit.
(b) L. 24. ff. de obl. et act.
(c) L. 44. ff. ſoluto matr.

citatur. Et ſane ſolenne fuit iureconſultis veteribus, Digeſta adornare, qualia et SALVIVM IVLIANVM, ALFENVM VARVM, IVVENTIVM CELSVM, VLPIVM MARCELLVM, CERVIDIVM SCAEVOLAM, AVFIDIVM NAMVSAM ſcripſiſſe, nouimus. At talia Pomponium quoque ſcripſiſſe, non adeo expeditum eſt. Verba enim PAVLLI, quae iam ſupra expoſuimus (a): id tantum innuunt, ad Ariſtonem quaedam ſcripſiſſe, vel ſaltim miſcellas eius iureconſulti obſeruationes in ordinem digeſſiſſe POMPONIVM, non vero compoſuiſſe DIGESTA, qualia IVLIANVS aliique eorum temporum iureconſulti reliquerant. Ceterum id notare non piget, proprium ICtis fuiſſe hunc titulum, eumque iis praecipue libris praefigi conſueuiſſe, in quibus ius vniuerſum ſecundum edicti perpetui ordinem enarrabatur. Quem ordinem et IVSTINIANVS (b) in vniuerſum ſeruari iuſſit in componendis pandectis, quamuis, quod ad ſingulas partes attinet, in collectorum arbitrio poſitum eſſe vellet, codicisne, an edicti perpetui, exemplum ſequi mallent.

Certius eſt, de STIPVLATIONIBVS quaedam reliquiſſe POMPONIVM. Quamuis enim nec iſtius libri mentionem fieri animaduertamus in indice Florentino: librum tamen octauum eius operis diſerte laudat VLPIANVS (c). Non vlla fere iuris ciuilis materia latius patebat ſtipulatione. Praeterquam enim quod praetoriarum et iudicialium ſtipulationum permulta genera eſſent, nihil fere publicae priuataeque rei apud Romanos ſine ſtipulatione tranſigebatur, vt recte obſeruet ipſe POMPONIVS (d), *conuentionalium ſtipulationum totidem fere genera eſſe, quot ſint rerum contrahendarum*. Nam et qui litem conteſtabantur, ſponſione ſe inuicem prouocabant, et qui hereditatem fideicommiſſariam ex SC. Pegaſiano reſtituebant, et qui emebant, locabant, conducebant, tranſigebant, delegabant, acceptum ferebant, interpoſitis ſtipulationibus ſibi ſolebant cauere, et nullum fere erat negotium aliud, cui non ex ſtipulatione robur aliquod accederet. Quum vero ſtipulationes illae ſaepe captioſae eſſent, quod de illis, quae ex SC. Pegaſiano deſcendunt, obſeruauerat homo excelſi ingenii, PAPINIANVS (e): in eo praecipue verſabatur ICtorum induſtria, vt cauerent hominibus, ne in ſtipulatorum inſidias ac veluti in laqueos inciderent. Hinc non modo ipſi ſtipulationum formulas, miro ac paene ſuperſtitioſo verborum delectu ſeruato, componebant, qualis eſt illa, quae a C. AQVILLIO GALLO nobile ac perpetuum nomen tulit (f): ſed eas etiam fuſius interpretabantur totis libris, quales a VENVLEIO, CAIO, aliiſque compoſitos, nouimus. Quare non mirum eſt, POMPONIVM quoque ea in re exercuiſſe ingenium, quamuis ex vnica illa citatione VLPIANI, quale hoc opus fuerit, vix colligere liceat.

Denique ad ipſum POMPONII ENCHIRIDION, quod vel maxime

 huic

(a) *Pag.* XIII.

[b] *Conſt. Deo auctore de concept. Digeſt.* §. 5.

[c] *L.* 5. §. *vlt. ff. de vſufr. ear. rer.*

[d] *L.* 5. *pr. ff. de verb. obl.*

[e] §. 7. *Inſt. de fideic. hered.*

[f] *L.* 18. §. 1. *ff. de acceptilat.*

huic labori noſtro occaſionem dedit; progredimur. Et in Florentino quidem indice memorantur ἐγχειρίδιον βιβλία δύο, iſque librorum numerus etiam tribus, quae in ipſis Pandectis inde decerpta ſunt, fragmentis confirmatur, ſiquidem ex libro Enchiridii priore *lex* 8. *D. grad. et adfin.* ex poſteriore duo alia loca (*a*) a Triboniano decerpta ſunt. At tribus aliis locis (*b*) Enchiridion laudatur tamquam liber ſingularis, vel opus *μονοβίβλιον*, ac proinde quaeritur, duone eiuſdem tituli opera, an vnum tantum reliquerit? Et videtur ſane prior ſententia altera multo eſſe probabilior. Neque enim exemplo caret, iureconſultos eumdem titulum diuerſis dare operibus, ſiquidem et PAPINIANVS duplex volumen de adulteriis ſcripſit, quorum alterum duobus libris conſtitit, alterum *μονοβίβλιον* fuit, et inter IVLII PAVLLI ſcripta index Florentinus recenſet *Regularion βιβλία ἑπτὰ* et *Regularion βιβλίον ἕν*, itemque *Sentention ἤτοι*, *Facton βιβλία ϛ*, et *Sentention βιβλία πέντε*, *de adulteriis βιβλία τρία* et *de adulteriis μονοβίβλιον*. Quare nihil noui atque inuſitati fecerit POMPONIVS, ſi ipſe quoque duo ſcripſit *enchiridia*, breuius alterum atque adſtrictius, alterum paullo diffuſius. Quum vero ea inſcriptio potiſſimum quadrare videretur libris, quibus prima alicuius diſciplinae principia veluti in nucleo exhibebantur, qualis eſt ille EPICTETI, hoc titulo notiſſimus, quo totius philoſophiae Stoicae ſtamina ac prima veluti elementa continentur: idem etiam conſilium fuit POMPONIO, hoſce libellos adornanti. Vtroque enim non niſi rerum definitiones ac diuiſiones complexus eſt, quas in numerato habere decet omnes, qui animum adpellunt ad iuriſprudentiae ſtudium. Nam alterius enchiridii libro priore inter alia oſtendit, quae perſonae *ſoceri et ſocrus*, itemque generi et nurus vocabulo veniant, poſteriore definiuit adminiſtratorem rerum et adiutorem tutelae, et vtriuſque differentiam a tutore explicauit, itemque, quae ſit reſolutio verborum obligationis naturalis et ciuilis, paucis verbis docuit. Nec aliud egit in Enchiridio altero breuiore, quo varias eum definitiones breuiter explicaſſe, ex binis fragmentis (*c*) ſatis liquido conſtat. Breuius tamen hoc enchiridion id habuit praecipuum, quod definitionibus iſtis praemiſit tractatum elegantiſſimum de origine iuris, et omnium magiſtratuum, et ſucceſſione prudentum, animaduertens, vt opinor, hac hiſtoriae parte carere ſine ſummo detrimento non poſſe, qui operam nauant iuriſprudentiae. Enimuero tantum abeſt, vt hoc opuſculo eamdem ab omnibus gratiam inierit SEX. POMPONIVS, vt a pleriſque nihil tale meritus vapulet. Id quod duplici ratione fieri animaduertimus. Alii enim cominus petentes SEX. POMPONIVM in tota lege 2. D. de orig. iur. non niſi ἀνωμαλίας ſibi deprehendere videntur, et fere vbique reperiunt, quod reprehendant. Alii illum eminus ac per latus Triboniani petentes, fragmentum iſtud bene longum non a POMPONIO profectum, ſed ab illo iuris Iuſtinianei compilatore conſutum eſſe exiſti-

[a] *L. 13. ff. de tutel. l. 107. ff. de ſolut.*
[b] *L. 2. ff. de iuſt. et iure, l. 2. ff. de orig. iur. et l. 239. ff. de verb. ſignif.*
[c] *L. 2. ff. de iuſt. et iur. et l. 239. ff. de verb. ſignif.*

ſtimant, tantoque maiore fiducia in illud non virgas, ſed ſecures, expediunt, quo magis veluti in mores abiit, vt vapulet TRIBONIANVS. EX horum numero eſt FR. HOTOMANVS (*a*), qui, totam illam legem non niſi *fabulas et deliria Triboniani eſſe*, contendit. Quem ea in re multi alii ſequuntur, et maxime GER. COCCEIVS (*b*), *propter errores euidentes et ἀνιστορησίαν, quae occurrit, quum ignorantiam huiusmodi rerum reipublicae in virum eximium, in conſilio principis conſiſtentem, non cadere, exiſtimandum ſit*. Et tamen bono COCCEIO ſcrupulum haut leuem iniicit ſtilus, quia, *vti totus contextus non referat ſtilum* POMPONII, *vel alterius alicuius veterum iureconſultorum, ita nec plane ſapiat ſtilum Triboniani*. Miror, inſigne hoc Triboniani emblema non obſeruaſſe WISSENBACHIVM (*c*), qui, quamuis aliqua in POMPONII fragmentis refinxiſſe Tribonianum exiſtimet, veluti quod pro *Ioue* alicubi ſcripſerit Deum (*d*), et pro *ad formulam redegiſſet* poſuerit *ad formam* (*e*), ipſam tamen legem 2. de orig. iuris pro Triboniani foetu venditare non audet, credo, quod nimis temerarium illi viſum ſit hoc facinus, quam vt ſalua fronte illud admitti potuerit a Triboniano. Hinc huius exemplo alii Triboniano quidem parcunt, at tanto magis ſaeuiunt in POMPONIVM, quem negant quidquam ſcribere potuiſſe ineptius, famaeque ſuae numquam minus conſuluiſſe exiſtimant, quam adornata illa de origine iuris, omniumque magiſtratuum ac ſucceſſione prudentum hiſtoria. Sed quid, quaeſo, admiſit Pomponius, tantis conuiciis dignum? Pleraque ſane, quae in eo vulgo reprehendunt, ita comparata ſunt, vt vel defendi poſſint, vel erudite iam vindicata defenſaque ſint a viris doctiſſimis, quorum commentarii iam vno comprehenſi faſciculo in lucem prodeunt. Nos iam quaedam tantum, quae praeclaro POMPONII opuſculo fraudi fuiſſe videntur, obſeruabimus. Primo nimirum extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur, hiſtoriam illam non totam, prout a Pomponio ſcripta fuerat, eſſe in pandectas relatam, ſed quaedam tantum, quae prae ceteris notatu digna viſa ſunt Triboniano et ſodalibus eius, excerpta, et in hanc formam redacta eſſe. Id verum eſſe deprehendet, quiſquis connectendi formulas paullo accuratius expenderit. Sic quum egiſſet POMPONIVS de origine legum, iuris ciuilis, legis actionum, nec non de iure Flauiano et Aeliano, denique de plebiſcitis, ſtatim prouehitur ad ſenatuſconſultorum originem, de eaque ſcribit (*f*): *Deinde quum difficile plebs conuenire coepit, populus certe multo difficilius in tanta turba hominum: neceſſitas ipſa curam reipublicae ad Senatum deduxit: ita coepit Senatus ſe interponere, et, quidquid conſtituiſſet, obſeruabatur, idque ius adpellabatur ſenatuſconſultum*. Contigiſſe hoc demum ſub Tiberio, ex hiſtoria ſatis notum eſt. Nam prius nec populus legum ſciſcendarum cauſſa ad comitia confluere deſiit, nec Senatuſconſultum pro lege eſſe coepit, niſi *μετὰ ταῦτα κυρώσαντος τοῦ δήμου*, id eſt, *plebiſcito eum in ſententiam condito*, vti ſcribit DIONYSIVS HALICARNAS-

[a] *Antitribon. cap.* XII.
[b] *Comment. ad tit. de orig. iur. p.*6.
[c] *Emblem. Triboniani p.* 1. *ſequ.*
[d] *L.* 2. *ff. de iuſt. et iur.*
[e] *L.* 2. *ſ.* 7. *ff. de orig. iur.*
[f] *L.* 2. *§.* 9. *ff. de orig. iur.*

Digitized by Google

NASSEVS (*a*). Et tamen ſtatim ſequitur apud POMPONIVM: *Eodem tempore et magiſtratus iura reddebant, et vt ſcirent ciues, quod ius de quaque re quiſque dicturus eſſet, ſeque praemuniret: edicta proponebant, quae edicta praetorum ius honorarium conſtituerunt.* Quis vero hoc eodem tempore factum eſſe dixerit, id eſt ſub Tiberio, quum multis ſaeculis ante Praetores et ius dixerint in ciuitate, et, propoſitis edictis, quod ius dicturi eſſent, ciues monuerint? Nihil ergo certius eſt, quam quaedam praeceſſiſſe alia, a Triboniano omiſſa, quae *eodem tempore* contigerint, quibus illud ius honorarium naſci coepit. Multa ergo praetermiſiſſe videtur Tribonianus, quae Pomponius accuratius prolixiuſque retulerat, nec credibile eſt, hunc omnia tam paucis verbis ac paene per mera lemmata attingere potius, quam narrare voluiſſe. Ea vero re factum eſt, vt multa iam male cohaerere videantur, quae cohaererent procul dubio pulcherrime, ſi totum Pomponii opuſculum exſtaret. Deinde in nulla paene lege magis aberrarunt librarii, quam in hac l. 2. de orig. iur. et hinc in ea emaculanda permultum operae poſuerunt viri ſummi, CVIACIVS et BYNKERSHOEKIVS. Quis igitur miretur, plura in ea lege vel non ſatis Latina, vel hiſtoriae veteri parum conuenientia videri? An non alia innumera eius generis et in aliis melioris aetatis monimentis occurrerunt, priuſquam viri docti, alia adhibitis in conſilium vetuſtis codicibus, alia ex ingenio emendaſſent? Et annon talia quamplurima non vbique fere et hodie in optimi cuiuſque ſcriptoris operibus ſuperſunt? Tum porro nec id praetermittendum arbitramur, non illico pro *ἀνιστορησίας* habendum eſſe, quod a LIVII, aliorumque, quos hodie legimus, veterum ſcriptorum narratione diſcrepare animaduertimus. Potuit enim ſuos auctores habuiſſe POMPONIVS, qui perierunt iamdudum, remque, vti fieri ſolet, paullo aliter, quam alii, retulerunt. Sic quamuis LIVIVS (*b*) aliique Cn. Flauium iam Aedilem fuiſſe ſcribant, quum faſtos actioneſque publice proponeret: non tamen ideo finxiſſe putarem POMPONIVM (*c*), Flauium hoc munere aedilitatem meruiſſe. Nec magis ignorantiae POMPONII tribuerim, quod ille de Q. Mucio Carthaginem miſſo, duabuſque teſſeris poſitis, memoriae prodidit (*d*), quum auctorem ſuum habuiſſe potuerit, ex quo haec, ab aliis aliter expoſita, hauſerit. Sunt profecto haec antiquiora, in quibus enarrandis ſaepe diſcrepant a ſe inuicem etiam exploratae fidei ſcriptores, quibus tamen ideo nemo temere ignorantiam atque ἀνιστορησίαν exprobrandam exiſtimat. Multa enim hiſtorici optimi, at non σύγχρονοι, ſcripſerunt, prout illa per manus tradita acceperant, quamuis aliquando tam fabuloſa, vt fateri cogerentur cum LIVIO (*e*), talia ſaepe *poeticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum geſtarum monimentis tradita eſſe, ſed dandam tamen hanc veniam eſſe antiquitati, vt miſcendo humana diuinis, primordia vrbium* et ciuitatum ſuarum *auguſtiora faciant*. Denique quum paucis verbis ple-

[a] *Antiqu. Lib. X. p. 676.*
[b] *Lib. IX. cap. XLVI.*
[c] *L. 2. §. 7. ff. de orig. iur.*
[d] *L. 2. §. 37. eod.*
[e] *Liv. praefat. comm. 7.*

pleraque complexus ſit Sex. Pomponivs, haut raro illi contigiſſe animaduertimus, quod ait Poeta:

Dum breuis eſſe laboro,
Obſcurus fio.

Hinc multa, quae exprobrari ſolent Pomponio, ita comparata ſunt, vt non tam ipſius aliqua culpa ſit, quam cenſorum vitio et ſine populi ſuffragio creatorum, qui ne perceperunt quidem illius ſententiam. Vt exemplo rem illuſtrem, quotusquiſque eſt, obſecro, qui non exprobrarit Pomponio, quod exactis regibus omnes leges regias lege tribunicia exoleuiſſe ſcripſerit *(a)*? Et tamen nulla hic eſt culpa Pomponii, ſatis, niſi fallimur, gnari, leges non exoleſcere noua lege, ſed deſuetudine. Culpa ergo eſt eorum, qui legem Tribunitiam cum verbo exoleuit coniunxerunt, quum Pomponivs ipſos Reges exactos eſſe lege Tribunicia, i. e. a Iunio Bruto, Tribuno Celerum, lata, moneat. Quotusquiſque, vbi initio ciuitatis reges omnia manu rexiſſe legit, non animo ſibi concepit regnum aliquod Arſacidarum, in quo regum libido pro lege fuerit? Ita ſane Pomponivm intellexit vir ceteroquin doctiſſimus, Scipio Gentilis *(b)*, qui vel ideo fragmentum hoc Pomponio abiudicare non dubitauit, quod incredibilis ei videretur haec Romuli ac ſucceſſorum *παμβασιλείας*. Et tamen verba illa non ad formam reipublicae, ſed ad facultatem edicendi de iis omnibus, quae e republica viderentur, nec adhuc legibus definita eſſent, pertinere, iam alibi nos monere meminimus *(c)*. Talia plura miramur in commentariis recentiorum ICtorum, quippe qui vel ad leuiſſimos quoſque ſcrupulos ſaepenumero offendunt, et vbique aliquid *ἀνισονομίας* reperire ſibi videntur in Pomponio, etiam, quando ſana omnia ſunt, et optimorum auctorum teſtimoniis nituntur.

Praeclare ergo de bonis litteris meritus eſt iuuenis ornatiſſimus et ad interioris iuriſprudentiae omniſque humanioris litteraturae adyta incredibili induſtria contendens, Io. Lvdovicvs Vhlivs, qui opuſcula quaedam, ad illuſtrandum Pomponii enchiridion comparata, laudabili induſtria in hunc faſciculum collegit, maxime quum quaedam eorum non facile reperiantur in tabernis librariis, et digna tamen ſint, quae in ſtudioſorum manibus verſentur. In his primum ſibi locum iure vindicant Iac. Cviacii notae, breues illae quidem et pauciores, ſed bonae frugis pleniſſimae, et quae vbique magni iſtius viri ingenium redolent. Emendat ille quaedam ſatis acute: aliqua ab aliorum vel vi maiore vel *ψευδερμηνείας* defendit: plura vero ex omni antiquitate ſatis erudite explicat, omnibuſque boni interpretis partibus hoc libello egregie fungitur, vti fatebitur, quiſquis haec ſcholia cum iis, quae M. Ant. Mvretvs in hanc legem ſecundam de origine iuris notauit, paullo diligentius contenderit. Emendationis egregium ſpecimen eſt, quando obſeruat, §. 2. ſtatim huius fragmenti pro

[a] *L. 2. §. 3. ff. de orig. iur.*
[b] *De Principe Rom. cap.* XI.
[c] *Hiſt. Iur. Lib. I. cap. I. §. 4.*

ti pro *in libro Sexti Papirii* in codicibus quibuſdam legi *in Libro VI. Papirii*. Veriſſimum enim eſt, Papirium praecipue leges Numae, ad ſacra pertinentes, collegiſſe, iiſque fortaſſe ſub finem, libro nimirum VI. ſubiunxiſſe reliquas leges Regias. Saltim non Sexti praenomen habuiſſe videtur ille iuris Papiriani auctor, ſed vel Caii, vel Manii, quos iiſdem fere temporibus vixiſſe obſeruat Dionys. Halicarnasseus (*a*), alterum pontificem maximum, alterum regem ſacrorum. Ex his enim Caivm leges Numae poſt Ancum Marcium Regem in vſum reuocaſſe ſcribit Dionysivs, vt dubitare non liceat, quin is ſit auctor iuris Papiriani, adeoque et parum accuratum ſit Pvblii praenomen, quod Papirio alibi tribuere videtur Pomponivs (*b*): vnde pro eo iam alibi legendum viſum eſt: *Fuit autem in primis peritus* pvbl. ivris, *Papirius* (*c*). Vel maxime enim Papirio hoc competit elogium, qui et Numae oracula, ad ſacros ritus pertinentia, collegit, et leges regias, in quibus genuina procul dubio iuris publici Romanorum antiquiſſimi imago relucebat, compilauit; adeoque ſuffragari nequeo Cviacio (*d*), qui P. Papirium iuris Papiriani auctorem, eumdemque a C. Papirio, cuius Dionysivs ſeruauit memoriam, diuerſum fuiſſe ſuſpicatur. Sunt et quaedam alia in opuſculo Cviaciano, quibus ego quidem ſuffragari non auſim. Sic, quae de lege Tribunicia p. 3. commentatur, vix veroſimilia ſunt. Quum enim verba *Pomponii* de lege tribunicia, qua leges regiae abrogatae ſint, acceperit vir doctiſſimus: non potuit non id a Bruto factum eſſe negare, ac proinde lege a primis Tribunis plebis in prima ſeceſſione in montem Cruſtumerinum ſeu ſacrum rogata, legibus regiis ſemel ſimulque repudium datum eſſe, ſuſpicatus eſt, maxime quum eam ſententiam firmare haut parum videantur verba inſequentia Pomponii: *idque prope viginti annis paſſus eſt*. Sed primo non abrogatae dicuntur leges regiae, ſed *exoleuiſſe*, id quod non expreſſa abrogatione, ſeu noua ac contraria lege, ſed tacite per deſuetudinem fieri, iam ſupra obſeruauimus. Deinde reges exactos eſſe lege tribunicia, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Brutus enim, qui legem de abrogando regi imperio eiuſque exſilio ad populum tulit, fuit Tribunus Celerum. Livivs (*e*): *Ergo ex omnibus locis vrbis in forum curritur. Quo ſimul ventum eſt, praeco ad* tribvnvm celervm, *in quo tum magiſtratu forte Brutus erat, populum aduocauit*. Et apud Dionysivm Halicarnassevm (*f*), ſuadente coniuratis Bruto, vt vocata in concionem plebe, Tarquinio abrogetur imperium, Valerius, ſumtis dicendi partibus: *Reliqua*, inquit, *recte monere videris, Iuni, veterum de comitiis ſcire velim, quis indicet ea legitime, et calculum permittet curiis? Magiſtratus enim eſt hoc officium, et noſtrum nemo vllum magiſtratum gerit*. Ad haec Brvtvs: Ἐγώ, Οὐαλέριε, τῶν γὰρ Κελερίων ἄρχων εἰμί. Καὶ ἀποδίδοταί μοι κατὰ νόμους ἐκκλησίαν, ὅτε βούλομαι, συγκαλεῖν. ἔδωκέ μοι τὴν ἀρχὴν ταύτην ὁ Ταρκύνιος, μεγίστην ὥσπερ

ὡς

[a] *Lib. III. p. 179. et Lib. V. p. 278.*
[b] *L. 2. §. 36. ff. de orig. iur.*
[c] *Hiſt. Iur. Lib. I. cap. 2. §. 15.*
[d] *Pag. 4.*
[e] *Lib. I. cap. LIX.*
(f) *Lib. IV. p. 266.*

Digitized by Google

ὡς ἠλιθίῳ, καὶ οὔτ' αἰσθησομένῳ τῆς δυνάμεως αὐτῆς, οὔτ' εἰ γνοίην χρησομένῳ. Ego, Valeri, ſum enim Tribunus Celerum, licetque mihi per leges quandocumque in comitium vocare populum. Hunc enim honorem, maximum alioquin, Tarquinius mihi dedit, ceu fatuo, vt qui nec poteſtatem eius ſim animaduerſurus, nec, ſi vel maxime intelligam, ea vſurus. Et quid aliud voluit, ipſe POMPONIVS (*a*) quando agens de magiſtratu illo Tribunatus Celerum: *Quo in numero*, inquit, *fuit* IVNIVS BRVTVS, *qui auctor fuit reges eiiciendi?* Denique ne chronologicae quidem rationes me facile ab ea ſententia dimouerint, quum veroſimillima ſit coniectura viri illuſtris, CORN. VAN BYNKERSHOEK, exiſtimantis, ſcriptum fortaſſis fuiſſe: *prope* VIGINT. *annis*, id eſt, *ſexaginta annis*, ex eaque ſcriptura librarium indoctum extorſiſſe vocabulum *viginti*. Ita et *p.* 8. iuſto plus tribuere videtur pontificum collegio circa actionum formulas, quum eorum poteſtas tantum ad res, quae cum iure ſacro quamdam cognationem habent, nec non ad faſtos dierum faſtorum nefaſtorumque, aliaque huius generis pertinuiſſe videatur, ceu recte obſeruauit GEORG. SCHVBARTVS (*b*). Pontificibus enim ſacrorum curam demandarat Numa, ad quam etiam pertinebat diſcrimen dierum faſtorum nefaſtorumque, ab ipſo Numa inſtitutum, *quia aliquando nihil cum populo agi, vtile futurum* videbatur (*c*). Hinc CICERO (*d*): *Poſſet agi lege, nec ne, pauci quondam ſciebant. Faſtos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia, qui conſulebantur, a quibus etiam dies, tamquam a Chaldaeis, petebantur.* At faſtorum curam penes Pontifices fuiſſe, inter omnes conſtat. Porro non reliquas actionum formulas in pontificum poteſtate fuiſſe, ſed eas tantum, quae cum ſacris et religione quodammodo eſſent coniunctae, ex inſtituto oſtendit CICERO (*e*), qui de pontificum officio circa iuriſprudentiam: *Saepe, inquit Publii filius*, (Q. Mucius Scaeuola,) *ex patre audiui pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. Totumne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut vllo omnino? ergo quod cum* RELIGIONE *coniunctum eſt. Id autem quantulum eſt? de ſacris, credo, de votis, de feriis, de ſepulcris, et ſi quid huiuſmodi eſt. Cur ergo haec tanti facimus, quum cetera perparua ſint?* At id in primis notandum eſt, ad pontificum iuriſdictionem etiam pertinuiſſe ſacra priuata, quae perpetua eſſe voluerat ius pontificium. Hoc vno vero poſito, pleraque quae de adrogationibus et hereditatibus diſceptabantur, deferebantur ad pontifices, ab iiſque reſponſa tamquam ex tripode petebantur. Hinc adrogationes fiebant auctoritate Pontificum (*f*): hinc eorum arbitrii erat, qui adſtringantur ſacris, et quo ea, mortuo patrefamilias, perueniant (*g*). Hinc ipſae nuptiae, ſiue ritu confarreationis eſ-

[a] L. 2. §. 15. *ff. de orig. iur.*
[b] *De Fatis Iuriſp. Rom. p.* 59.
[c] *Liu. Lib. I. cap.* XIX.
[d] *Pro L. Muraena cap.* XI.
[e] *De Legib. Lib.* II. *cap.* XIX.
[f] *Gell. Noct. Att. V.* 19. *Cic. pro domo cap.* XIII.
[g] *Cic. de Legib. ib. cap.* XX.

ſent ineundae (*a*) , ſiue alia quaeſtio, quae religionem attingere videbatur, incideret, pontificum arbitrio fiebant . Quod probari poteſt Auguſti exemplo, qui, quum incredibili ducendae Liuiae, iam nuptae, amore flagraret, et ad ceſſionem parato, marito inde eius deſiderio mora adferri videretur, quod ea , ex Nerone ſextum iam menſem grauida, vt eleganter ait PRVDENTIVS (*b*) :

Nondum maternam partu vacuauerat aluum ,
Conceptamque viri ſobolem paritura gerebat
Pronuba .

Auctor ergo eſt DIO CASSIVS (*c*), pontifices conſuluiſſe Auguſtum , an fas eſſet , praegnantem domum ducere ? Quod illi, hac diſtinctione inuenta, diſſoluerunt, vt, ſiquidem ex quo grauida foret , incertum eſſet, nuptias differri oporteret: ſin , ex quo concepiſſet , conſtaret, nihil prohibere putabant , quo minus duceretur . Quod denuo exſecratur PRVDENTIVS:

Idque Deum ſortes et Apollinis antra dederunt ,
Conſilium: numquam melius nam cedere taedas ,
Reſponſum eſt, quam quum praegnans noua nupta iugatur.

Fuere itaque omnino permulta, quae, quia cum ſacris ac religione coniuncta videbantur, Pontificum erant cognitionis, neque tamen generatim dici poteſt cum POMPONIO, *omnium harum* (XII. tabularum,) *et interpretandi ſcientiam , et actiones apud collegium pontificum fuiſſe, ex iiſque conſtitutum , quis quoquo anno praeeſſet priuatis* (*d*). Sed ſaepe vniuerſali loquutione efferunt iureconſulti , quod cum quadam reſtrictione eſt intelligendum . Non magis crediderim CVIACIO (*e*), dicto dictatore, manſiſſe magiſtratus legitimos, idque ſibi velle verba POMPONII (*f*): *Magiſtratus tamen habebantur legitimi* . Quid enim poteſtatis eſſe potuiſſet penes alios magiſtratus, quum omne imperium transferretur in Dictatorem, ipſique conſules, vt LIVIVS (*g*) aliquoties innuit , illi dicto audientes eſſe tenerentur , quin quum diſerte ſcribat POLYBIVS (*h*): οὗ κατασταθέντος , παρὰ χρῆμα διαλύεσθαι συμβαίνει πάσας τὰς ἀρχὰς ἐν τῇ Ῥώμῃ, πλὴν τῶν δημάρχων. *Quo dictatore ſemel renunciato , extemplo omnes reliqui magiſtratus , tribunis exceptis , poteſtate exeunt* . Mihi ergo nihil dixiſſe videtur POMPONIVS, quam Dictatores, et Magiſtros equitum magiſtratus fuiſſe extraordinarios quidem, attamen legitimo modo creatos, quum conſulibus fas eſſet , in re trepida , noctu, ſilentio, dictatorem dicere (*i*), et populus deinde rebus diuini perfectis, rogaretur ; *vt equum adſcendere liceret* (*k*). At eos magiſtratus de quibus inſequente paragrapho acturus ſit,

[a] *Hotom. de vet. rit. nupt. cap.*XX.
[b] *Lib. I. contra Symmach. v.* 254.
(c) *Lib.* XLVIII. *p.* 384.
[d] *L.* 2. *§.* 6. *ff. de orig. iur.*
[e] *Pag.* 14.
[f] *L.* 2. *§.* 19. *ff. de orig. iur.*
(g) *Lib.* VIII. *cap.* XXXIII. *et Lib.* XXII. *cap.* XI.
(h) *Lib.* III. *cap.* LXXXVII.
(i) *Liu.* VIII. *cap.* XXII.
(k) *Liu. Lib.* XXXIII. *cap.* XIV.

ſit, fuiſſe ordinarios, verum minus legitimos, quippe tumultu creatos, et quidem non in comitiis curiatis aut centuriatis, ſed tributis. Breuia et abrupta ſunt verba: ſed non tamen adeo obſcura, ſi eo ſenſu accipiantur pro tranſitione ad ea, quae inſequente paragrapho dicuntur. Vix porro eſt, vt rem acu tetigiſſe arbitrer CVIACIVM (*a*), quando cauſſas etiam capitales ad centumuiros pertinuiſſe, ſcribit, niſi forte et eas vocet cauſſas capitales, quibus de libertate et ſtatu familiae diſceptatur; quod tamen vix arbitror, quia has cauſſas opponit ciuilibus. Teſtem laudat FABIVM QVINCTILIANVM *Lib. IIII.* ſed eo libro nihil, quod ad rem faciat, legere me memini, vt non dubitem; quin CVIACIO, haec ſcribenti, animo obſeruatus ſit locus (*b*), quem iam SIB. TEDARD. SICCAMA (*c*) expendit, vbi FABIVS: *Quibuſdam in iudiciis, maximeque capitalibus, vt apud centumuiros, ipſi iudices exigunt ſollicitas et accuratas actiones.* At capitales illae cauſſae ſunt eius generis, qualem deſcripſit CICERO (*d*), de patrefamilias milite, *qui ex Hiſpania Romam venerat, quum vxorem praegnantem in prouincia reliquiſſet, Romaeque alteram duxiſſet, neque nuncium remiſiſſet priori, mortuuſque eſſet inteſtato, et ex vtraque filius natus eſſet.* De eo vero iudicio CICERO: *Mediocriſne res in controuerſiam adducta eſt, quum quaereretur de duobus ciuium* CAPITIBVS, *et de puero, qui ex poſteriore natus erat, et de eius matre, quae, ſi iudicaretur, certis quibuſdam verbis, non nouis nuptiis, fieri cum ſuperiore diuortium, in concubinae locum duceretur.* Tales cauſſae capitales, quia ciuiles erant, procul dubio ad centumuirale iudicium deferebantur, non in quibus vita hominum in periculum adducebatur. Nec id probant loca, quae ex OVIDIO et LVCANO attulit CVIACIVS, in quibus *commiſſa* eſſe centumuiris FORTVNA *reorum*, et *haſta decemuirorum* TREPIDOS REOS *ad iura citare*, dicitur. Vbi obſeruat CVIACIVS, vix fortunae iudicium, fortunamue reorum dici aliam, quam in capitali cauſſa, nec trepidos dici alios, quam reos capitalium criminum. Sed non video, cur non et in iudiciis priuatis tribui aliquid poſſit fortunae, quum et hic res redeat ad iudicum tabellas, et cur non et illi trepidare poſſint, quorum fortunae et facultates in diſcrimen adducuntur. Fortunae tribuitur, quidquid plenum eſt aleae, et non poſſunt non trepidare, quibus imminet periculum: ſiue vitae, ſiue famae, ſiue fortunis metuant. Quid multis? CICERO (*e*), qui ex inſtituto cauſſas centumuirales recenſet, nuſquam meminit capitalium criminum, ſed vſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, adluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum et ratorum, quae poſtremae quaeſtiones tam quotidianae erant in conſiliis centumuirorum, vt hereditatis petitio et querela inofficioſi teſtamenti κατ' ἐξοχὴν centumuiralia iudicia in iure noſtro vocentur (*f*), atque inde non abſur-

N 2 de

(a) *pa.* 20.
(b) *Lib.* IV. *Inſt. Orat. cap.* X.
(c) *De iudic. centumu. Lib.* I. *cap.* VII.
(d) *De Orat. Lib.* I. *cap.* XL.
(e) *De Orat. Lib.* I. *cap.* XXX. VIII.
(f) *L. ult. C. de hered. pet. l.* 13. *ff. de inoffic. teſt.*

de colligat SICCAMA (a), poſterioribus temporibus centumuiros de ſolis hereditariis controuerſiis, ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato obuenirent, iudicaſſe. Merito denique mireris, CVIACIVM noſtrum (b), vbi de quaeſtionibus publicis a L. Cornelio Sulla inſtitutis agit, negare, Sullam tuliſſe, legem Corneliam de maieſtate, aut vnquam fuiſſe proprium huius quaeſtionis praetorem. Prius ſaltim negare vix licet, poſtquam huius legis capita luculenter expoſuit CAR. SIGONIVS (c): nec dubitaturum quemquam arbitror, quin auctor huius legis Corneliae non alius ſit, quam L. Cornelius Sulla, quum eam Sullae diſerte tribuat CICERO (d).

Progredimur ad eruditiſſimum CHRIST. ADAMI RVPERTI commentarium, qui Ienae in forma minima prodiit, ſed adeo inquinatus, vt non minimo labore opus fuerit laudatiſſimo VHLIO ad maculas iſtas eluendas. Fuit RVPERTVS vir doctiſſimus, qui cum diffuſa lectione ingenium elegans iudiciumque rectum et defaecatum, ac notitiam denique rei litterariae haud vulgarem coniunxerat, vt nemini ea aetate dubium eſſet, quin praecipuo Germaniae ornamento fuiſſet futurus, niſi tantas ſpes, quae eſt rerum humanarum conditio, fata praepropera in ipſo iuuentutis flore exſtinxiſſent. Ingenium eius tamquam Phidiae ſignum, ſemel adſpectum ſeſe probauit viris ea aetate doctiſſimis, etiam Gallis atque Italis, qui doctiſſimum virum vnice amabant, participemque rerum nouarum certatim faciebant: vt fieri non potuerint, quin in eius ſcriptis multa haud vulgaria occurrant. Neſcio tamen an eius doctrinae quiſquam plus pretii ſtatuerit, quam THOM. REINESIVS, cuius et RVPERTI epiſtolarum mutuarum volumen haud tenue exſtat, ex quibus patet, eum permulta communicaſſe cum Reineſio, quae ad locupletandum illud Inſcriptionum Reineſianarum ſyntagma pertinebant. Scripſit in tantilla aetate ſatis multa, eaque non vulgaria, interque illa, quibus auctores veteres, VELLEIVM PATERCVLVM, VALERIVM MAXIMVM, FLORVM illuſtrauit, et quae ad emendandam ſupplendamque BESOLDI hiſtoriam vniuerſalem pertinent, etiamnum magni fiunt a viris doctis. Inter alios labores, quos in ſtudioſae iuuentutis vtilitatem Altorffi Noricorum ſuſceperat, iſte quoque non ſine plauſu exceptus eſt, quem POMPONII enchiridio interpretando, auctore viro prudentiſſimo, GEORGIO RICHTERO, Academiae Altorffinae procancellario, impendit. In eo enim commentario, poſt auctoris fata ex eius ſchedis eruto, et typis exſcripto, nihil fere praetermiſerat, quod ad hiſtoriam iuris magiſtratuumque, nec non ad illam prudentum ſucceſſionem pertinere videbatur, vt maximam procul dubio gratiam a ſtudioſis inierit VHLIVS meus, dum nouam opuſculi praeſtantiſſimi editionem adornauit, maxime quum fere iam diſparuerint exemplaria in tabernis librariis, et libello tamen carere vix poſſint, qui praeſtantiſſimum illud POMPONII fragmentum intelligere accurate cupiunt. In eo permulta obſeruat, tum

(a) *De centumuir. iud. Lib. II. cap. V.*
(b) *Pag. 22.*
(c) *De iudic. Lib. II. cap. XXIX. p. 428.*
(d) *Lib. III. ad Familiar. Epiſt. XI.*

tum vulgo ignota, veluti, auctorem conſtitutionis de ciuitate cum omnibus in orbe Romano ingenuis communicata (*a*) non eſſe Antoninum Pium, ſed Antoninum Caracallam (*b*): Flauii praenomen vel maxime adfectaſſe principes non modo Romanorum, ſed et Gothorum (*c*): enchiridion Pomponii in nouam epitomen eſſe redactum (*d*): paucas quaſdam gentes Romanorum duplici vſos eſſe praenomine (*e*): fabulam eſſe, quae de Papirio Praetextato referant GELLIVS et MACROBIVS (*f*), et quae ſunt eius generis alia, ſane innumera. Vix enim caput perlegeris elegantiſſimi libelli, quin in obſeruationem aliquam ſcitu digniſſimam incidas. Sed nec omnia tamen eiuſdem praeſtantiae eſſe fateor, obſeruaſſe mihi viſus, non adeo felicem illum fuiſſe in illa critices parte, quae in emendandis locis corruptis verſatur. Quamuis enim omnino probemus ad §. 2. mutationem praenominis *Sexti* in *ſextum*, §. 3. ſcripturam *ſexaginta* pro *viginti*, nec non incerto iure *agi* pro *ali*, §. 37. pro *Q. Mucius*, *Q. Maximus*, §. 40. pro *Paulus Virginius*, *Aulus Virginius*, §. 42. pro *vt ea ad omnes adeptant*, *vt ea adeo omnes adeptant*, §. 47. *Surdinus* pro *Quartinus*, et quaſdam huius generis coniecturas alias: eas tamen RVPERTVS pleraſque aliis debet, quos etiam plerumque bona fide laudat. At parum contra rem acu attigit, quando ad §. 32. legit: *Ita X. Praetores, VI. aediles ſunt creati*. In numero enim Praetorum veteres ipſos inter ſe diſſenſiſſe, iam CVIACIVS obſeruauerat. Nec neceſſaria eſt emendatio §. 33. quando eum ita conſtituit: *Is vocatur Praefectus vrbi, qui profectis olim conſtituebatur*. Iam enim praeceſſerat. *Quoties autem proficiſcuntur, vnus relinquitur, qui ius dicat*: et multo concinnior emendatio eſt RYNKERSHOEKII, ſequuti codicem CHARONDAE, niſi quod ſeruat vocem Praefectus: ac proinde totum locum ita reſtituentis: *Qui praefectus olim conſtituebatur feriarum Latinarum cauſſa, poſtea introductus eſt quotannis, et obſeruatur*. Vis maior porro eſt, non emendatio, quando RVPERTVS in §. 36. pro *Centumalus* reſcribit *Caecus*, in §. 45. pro *Q. Mucius Voluſii auditor*, *Q. Mucii et Volcatii auditor*, §. 47. pro *Tuſcianus*, *Voluſius Maecianus*. Quae fere omnia ab aliis erudita profligata ſunt, maxime ab illuſtri BYNKERSHOEKIO. Sed eſt ea quorumdam eruditorum indoles, vt omnia, etiam, quae rectiſſime ſe habent, ſollicitent, eaque modo librariorum inſcitiae, modo Triboniani ſceleri tribuant. Cuius rei inſigne ſpecimen dedit IO. IAC. WISSENBACHIVS (*g*), qui, ne mala fides Triboniani circa Pomponii enchiridion lectori ignota eſſet, in l. 2. ff. de iuſt. et iure eum pro *Ioue*, *Deum* et in l. 2. §. 7. ff. de orig. iur. pro *formulam* repoſuiſſe formam contendit, quaſi non promiſcue *Iouis* et *Dei* vocabulis vtantur veteres, etiam a Chriſtiana pietate alieniſſimi, et quaſi non ſaepe *forma* pro *formula* ponatur, aut Triboniani interfuerit, in fragmento hiſtorico expungi formulas, quia eius

(a) *L. 17. ff. de ſtatu hom.*
(b) *Pag.* 42.
(c) *Pag.* 43.
(d) *Pag.* 47.
(e) *Pag.* 58.
(f) *Pag.* 59.
(g) *Embl. Trib. pag. 2. ſequ.*

eius tempore extra vſum fuerit formularia illa iuriſprudentia. Miror ſane, Tribonianum non eadem ſpongia deleſſe, aut refinxiſſe pro lubitu, quae Pomponius de legibus, plebiſcitis, SCis, magiſtratuum edictis ſcripſerat, quum eorum iampridem nullus vſus eſſet in orbe Romano? Sed de his iam non agimus, ne actum agamus, quum nuper admodum Triboniani cauſſam fere perorarint cum vir ampliſſimus, CORN. VAN BYNKERSHOEK *(a)*, tum v. c. Io. WYBO, qui Tribonianum defenſum, antea ſpeciminis academici forma editum nuper recognouit, locupletauitque, eumque egregium libellum doctiſſimo VHLIO miſit, cum Emblematibus Triboniani edendum. Quo nomine ipſi eo maiores agimus gratias, quo vberiorum inde fructum capient ii, qui opinione de Triboniani flagitiis iam pridem imbuti nihil fere ſinceri ineſſe corpori iuris, omniaque corrupta, contaminata, interpolata eſſe, exiſtimant. Opuſculum ſane Halam tranſmiſſum non ſine voluptate legi, et amare coepi auctoris ingenium, facileque agnoui genuinum SCHVLTINGII auditorem, cuius ad laudes vt magis magiſque adſpiret, vitam ei non minus longaeuam, valetudinem incoocuſſam, ac honeſtum in primis otium ex animo adprecamur. Sed vt ad RVPERTVM noſtrum redeamus, ſunt et alia quaedam in eius commentariis, quibus me adſeotiri non poſſe fateor. Sic ad §. 1. vt *manum regiam* recte interpretatus videretur, primorum regum ad Seruium Tullium vſque poteſtatem ſummam, nulliſque circumſcriptam legibus fuiſſe, contendit, quamuis, ipſe ſibi diffiſus poſteà manum etiam de principis poteſtate non abſoluta et tyrannica, ſed legibus temperata, accipi fateatur *(b)*. Vbi de Alfeno Varo agit *(c)*, hunc eumdem eſſe putat cum ſutore illo, de quo HORATIVS *(d)*:

Optimus eſt modulator, *vt* ALFENVS *vafer*, *omni*
Abiecto inſtrumento artis, *clauſaque taberna*,
SVTOR *erat*.

Sed de conſulari ſutore agere HORATIVM, non liquet, nec addit, eum ſubito iureconſultum factum, quemadmodum ſutor ille apud PHAEDRVM *(e)* inopia deperditus ſtupore vulgi illico factus fuerat medicus. Quin quum Chryſippum ita loquentem fingat HORATIVS: parum profecto obſeruaſſet τὸ πρέπον, ſi Alfenum ab eo, tamquam doctrinae ſuae exemplum, citatum finxiſſet, quin procul dubio ipſe neglexiſſet praeceptum ſuum *(f)*:

Intererit multum, diuuſne loquatur, an heros,
Maturuſne ſenex, an adhuc florente iuuenta
Feruidus, et matrona potens, an ſedula nutrix,
Mercatorne vagus, cultorue virentis agelli,
Colchus, an Aſſyrius, Thebis nutritus, an Argis.
Aut famam ſequere, aut ſibi conuenientia finge.

Error

(a) *Obſeru. Lib.* VI. *et ſequ.*
(b) *Lib.* I. *Cap.* II.
(c) *Lib.* III. *Cap.* X.
(d) *Serm. Lib.* I. *Sat.* III. *v.* 130.
(e) *Lib.* I. *fab.* XIV.
(f) *De Arte poet. v.* 115.

Error ergo hic fuerit ſcholiaſtarum, qui in Alfenum vel Alfinum ſutorem incidentes, memoreſque eiuſdem nominis iureconſulti, nihil certius putarunt, quam eum clauſa ſutrina commigraſſe Romam, et ibi ad ſummam iuriſprudentiae laudem perueniſſe. Sed quaedam iam eam in rem monuerunt viri doctiſſimi, WAECHTLERVS (a) et EV. OTTO (b), quorum hic, ſe id ſingulari libro plenius probaturum, minatus eſt. Denique praeclare de SALVIO IVLIANO meritus eſt RVPERTVS, dum extremo opuſculo ſubiunxit tabulam genealogicam ſeu ſtemma Saluiorum et Didiorum Iulianorum, quod poſt Is. CASAVBONVM (c) concinnarat THOM. REINESIVS (d). Sed neutrum eſſe ſatis accuratum, et aliqua tum REINESIVM et RVPERTVM, tum CASAVBONVM praeteruidiſſe, ex inſtituto oſtendimus in programmate inaugurali de Saluio Iuliano (e) vbi et aliud ſtemma plenius emendatiuſque dedimus.

Sequitur, viri incomparabilis, CORN. VAN BYNKERSHOEK, ornamenti reip. ſuae ac totius orbis litterarii, et, ſi hoc ſine immodeſtiae ſuſpicione dicere licet, mihi Muſiſque meis amiciſſimi, Commentarius, quem PRAETERMISSA iure inſcripſit, quum non minorem operam dederit, vt ne ab aliis ſcripta ſcriberet, quam, vt praeclara lectuque digna ſcriberet. Noli exſpectare, LECTOR, vt de praeclaro hoc opere, ipſoque viro illuſtri, plura dicam. Quum enim nec meum ſit, amicum laudare, nec BYNKERSHOEKII laudes ab amicis profectas ferre: id vnum faciendum reſtat, vt cum reliqua viri illuſtris opera, tum haec praetermiſſa, auditoribus meis vehementer etiam atque etiam commendem, ratus, quod res eſt, tanto magis quemque profeciſſe videri in iuris prudentia, quanto magis illi placeant opera BYNKERSHOEKII.

Inciderat hic vir laudatiſſimus in M. TVLLIVM CICERONEM, et an ille in iureconſultorum numerum referendus ſit, elegante digreſſione diſquiſiuerat. Quum itaque ſatis conſtet inter eruditos, virum candidum, et veritatis omnino ſtudioſiſſimum, orationem ANT. SCHVLTINGII de eo argumento ante oculos habuiſſe, quin hanc ei occaſionem iſti digreſſioni dediſſe: non dubitauit ornatiſſimus editor, quin gratiam initurus ſit ab harum rerum peritis, ſi et SCHVLTINGII Orationem, et ea, quae vir doctiſſimus, WAECHTLERVS, de iuriſprudentia Ciceroniana diſſeruit, opuſculis his ſubiiceret, vt eo procliuius ſit lectori, ea inter ſe contendere, et veluti in rem praeſentem ire, dum finium regundorum iudicium inſtituitur. Quaeſtio eſt non maximi momenti, et in qua nec Graeciae, nec reip. litterariae ſalus vertitur, attamen bella, et non iniucunda, et merito relinquenda iureconſultis maximis, qualis eſt BYNKERSHOEKIVS, et nuper fuere SCHVLTINGIVS et WAECHTLERVS. *Vt enim, iudice* PLINIO SECVNDO (f), *de pictore, ſculptore, fictore, niſi artifex, iudicare, et niſi ſa-*

(a) *Acta Erud. ann.* MDCCXI.
(b) *Theſaur. Iur. Tom. I. praef.*
(c) *Not. ad Hiſt. Auguſt. p.* 110.
(d) *Var. Lect. Lib. III. Cap. II. p.* 34.
(e) *Exerc.* XXIIII. *Tom.* VI. *pag.* 145.
(f) *Lib.* I. *Epiſt.* X.

ſapiens non poteſt perſpicere ſapientem: ita tantorum iureconſultorum eſt, diſpicere, an tanta in Ciceronis operibus iuriſprudentiae argumenta reperiantur, vt dignus ſit, qui iureconſultorum adſcribatur ordini, idque nomen, quod ipſe fortaſſis numquam adfectauit, ei iure tribuatur.

Haec ſunt, LECTOR BENEVOLE, quae in hoc faſciculo occurrunt. Omnia illa non mihi debes, ſed iuueni ornatiſſimo, quem paullo ante laudaui. Is quid praeſtiterit in hac editione, paucis accipe. In CVIACIO recenſendo eam ſibi dixit legem, vt textum POMPONII initio cuiuſque paginae recudendum curaret, eique ſubiiceret Notas Cuiacii, vt hae cum textu eo facilius contendi a lectoribus poſſent. Deinde quum animaduerteret, CVIACIVM raro auctorum capita exprimere: operam dedit, vt pleraque ſuppleret omiſſa, quamuis, quo minus omnia euolueret, vel capita et verſus citaret, et temporis ratio, et ipſa editionum diuerſitas, prohiberet. Denique ne qua mora obiiceretur lectori, Graeca omnia Latinitate donauit. Scripſit enim haec CVIACIVS iis temporibus, quibus non in laude ponebatur, Graeca noſſe, ſed turpiſſimum et cum ſummo dedecore videbatur coniunctum, ea ignorare. Hinc vbi locum, ex Graeco ſcriptore depromtum, intexit operibus ſuis, non ſolet adiungere verſionem Latinam, idque et alii eorum temporum ſcriptores inſuper habere ſolent. Enimuero iam in eam deſidiam, ac paene barbariem, relapſi ſumus, vt Graeca noſſe inuſitatum videatur, et ii ſaltim, qui animum non dicam reipublicae, ſed iuri addiſcendo adiiciunt, linguae iſtius notitiam indignam induſtria ſua exiſtiment, et in ipſis ſcholis, ſi quando Graeca docentur, iſta ſatis iuſta ac veluti legitima videatur pigritiae excuſatio, puerum non eccleſiae, ſed reip. deſtinatum eſſe, nec Graecam eruditionem magnopere deſiderari in iis, qui iuriſprudentiae ſe conſecrarint. Quin quum non conſiſtant exempla, vbi coeperunt, ſed ſibi viam latius euagandi facere ſoleant: eo res rediit, vt et, qui theologiae ſtudium profitentur, ſatis docti ſibi videantur, ſi adhibita WELLERI grammatica, ac PASORIS vel SCHREVELII lexico, comma aliquod noui teſtamenti intelligant. Quod eo maiore cum reip. litterariae detrimento coniunctum eſt, quo minus fere alii regendis gymnaſiis ac ſcholis adhiberi ſolent, quam theologi. Si vero hi fontes ſitiunt: quid fiet de riuulis? Et ſi, qui docendi munere funguntur, in Graecia non minus hoſpites ſunt, quam Sauromatae: quo iure reprehendes iuuenes, ex eorum diſciplina prodeuntes, ſi ſint magiſtris ſuis digni, id eſt, barbari, omniſque Graecae elegantiae ignariſſimi? Horum ergo infantiae hodie ſuccurrendum, eaque, quae ſemel Graece proferunt viri docti, Latine ſimul ſiſtenda ſunt, ne nullam plane vtilitatem inde capiant, qui has delicias numquam deguſtarunt. Fecit id laudatiſſimus VHLIVS, magno lectoris bono, eoque effecit, vt commodior ſit libelli vſus, quum antea in quouis Graeco teſtimonio haereret pleriſque aqua, nec ſine lexici ope adiri haec ſacra poſſent. Denique quum quaedam me aliquando in programmate quo-

Digitized by Google

quodam commentatum ſciret de SATVRNINIS iureconſultis, iſta quoque reliquis ſubiicere non dubitauit. Ceterum vtere his, LECTOR BENEVOLE, ſimulque gratias habe viro integerrimo, qui bibliopolio orphanotrophei praeeſt, nulliſque pepercit ſumtibus, vt opuſcula haec et charta nitida et typo elegante prodirent. An parem vbique diligentiam adhibuerint typothetae in emendandis vitiis, quae ab eo, qui corrigendis plagellis praefuit, notata ſunt, non facile dixerim, quum ea in re nullae meae partes fuerint. Labuntur ea in re operae, vbi minime putaueris, eiuſque rei exemplum in hac ipſa praefatione, dum eam fugitiuo oculo luſtro, deprehendo. Nam p. XLVIII. lin. 30. IACOBI praenomen tributum alicui video, quum in ſchedis meis non IAC. ſed VAL. ſcripſerim. Id vero, et ſi qua alia huius generis occurrerint, quae in tantis, quibus diſtrahor, occupationibus oculos fugerunt, vt aequo animo emendes, eſt, quod te etiam atque etiam rogo. Halae e muſeo, v. Iduum April. MDCCXXXV.

X.

DEFENSIO COMPILATIONIS IVRIS ROMANI.

NVllum vmquam poſt hominum memoriam opus auguſtius, nullum praeſtantius, et quod vniuerſo generi humano magis vſui fuerit, in lucem prodiiſſe arbitramur, quam incomparabilem illum Romanae iuris prudentiae theſaurum, qui *Corporis iuris* nomine a tot ſaeculis hominum manibus tritus, in foro aeque ac ſcholis ſummam auctoritatem eſt conſequutus. Siue enim auctoris dignitas celebritaſque operi cuidam auctoritatem famamque conciliat: IVSTINIANI illud auſpiciis conditum eſt: ſiue finis, ad quem omnia retulit princeps laudatiſſimus; eo conſilio conditum eſt, vt in vniuerſo orbe Romano iudicantium religionem regeret: ſiue denique fata, quae liber aliquis habet, ad eius commendationem pertinere videntur: hoc iuris Iuſtinianei corpus non in imperii tantum Romani prouinciis, quibus Iuſtinianus praefuit, ſed iis etiam regnis, quae Romanorum faſces numquam viderant, nec eius ſolum temporibus, ſed et multo poſt, pro oraculo fuit. Erat ſane IVSTINIANVS, cui hanc iuris Romani συλλογὴν debemus, quidquid effutierit PROCOPIVS, princeps ſine exemplo maximus, qui non modo quietem ac tranquillitatem rei publicae inter innumeras epiſcoporum lites et factiones procerum prudenter conſeruauit, ſed et, perdomitis Gothis et Vandalis, Perſiſque et aliis barbaris ſaltem ab imperii limite ſubmotis, orbe Romano ſplendidiſſimis vrbibus operibuſque ornato, iudiciis denique prudentius

conſtitutis, immortaliter de re Romana meritus eſt. Haec enim qui leuia atque non adeo admiranda eſſe exiſtimant, eos ignorare oportet, quam miſera ante IVSTINIANVM fuerit imperii Romani facies. Occidentem iam ab Honorii temporibus Gothi, Hunni, Franci, Vandali, et reliqui barbari, quorum antea vel nomen Romanis inauditum fuerat, ita dilacerauerant, vt vix quidquam ſupereſſet imperatoribus, praeter inanem cultum, quo eorum maieſtatem principes barbari comiter venerabantur. In orientem ſub Marciano ſe infuderant Gepidae, Sarmatae, Hunni, Stiri, Satagarii, Alani; ſub Anaſtaſio Bulgari, Getae, et Perſae, vt omittamus tyrannos, Longinum, Selinutenſem, Athenodorum, Iſaurum, Vitalianum, Areobindam, qui tum perpetuis motibus conquaſſabant rempublicam, et inter armenta nati per flagitia perque caedes ad ſummum in oriente imperium nitebantur. In hac vero omnium perturbatione ita praeeſſe imperio, vt illud non modo nullum capiat detrimentum, ſed et lacertos moueat, et nouis adiectis prouinciis amplificetur; id vero non minus prudentiae argumentum eſſe arbitramur, quam ſi gubernator nauem, paene iam depreſſam, ex hieme marique ſcopuloſo ſeruarit. Quam ob rem FRANC. BALDVINVS inter tres principes magnos, quibus imperantibus maximae in re publica Chriſtiana res geſtae ſunt, et rerum conuerſiones in orbe Romano extiterunt, Conſtantinum, Theodoſium, et Iuſtinianum, maxime ſe obſeruare fatetur poſtremum, qui ita ſit poſtremus, vt imperii Romani gloria, quae rurſus in eo veluti illuxerat, cum eodem ſit etiam exſtincta. Nec minus recte calculum poſuiſſe videtur CONSTANTINVS Porphyrogenneta, qui eum *τὸν μέγαν καὶ περιβόητον βασιλέα*, *magnum celeberrimumque imperatorem* adpellitat. Iam ſi conſilium, quod optimus princeps in hoc opere conficiendo ſequutus eſt, conſideres paullo adcuratius: quid, quaeſo, laudabilius eſt, quam ius ciuile, quod, vt EVNAPIVS conqueritur, in multorum camelorum onus euaſerat, ad modum redigere, ſuperuacua recidere, innumera tum ipſarum legum, tum ſententiarum, in quae iureconſulti ſectarum ſtudio diſceſſerant, diuortia prudenter tollere, vnamque, et planam illam quidem, viam oſtendere, quam et qui ad iuris prudentiam adpuliſſent animum, et qui iuri dicundo praeeſſent, ſine erroris periculo ingrederentur. IAC. GOTHOFREDVS, de iuris anteiuſtinianei hiſtoria preclare meritus, in *Prolegomenorum Codicis Theodoſiani capite primo* ex eorum temporum monimentis demonſtrat, iuris prudentiam ob inſignem legum et conſtitutionum multitudinem, ipſorumque intepretum perpetuas diſſenſiones, adeo vulgo inuiſam fuiſſe, vt eam ingenui homines tamquam indignam induſtria ſua libertinis, ac viliſſimis mancipiis noxae darent. Adducit ſane teſtimonium MAMERTINI, qui iuris ciuilis ſcientiam, quae Manilios, Scaeuolas, Seruios in ampliſſimum dignitatis gradum extulerat, libertorum artificium dici, conqueritur. Quin ex ASTERII, Amaſiae epiſcopi, *homilia VII.* refert; ſeruum quemdam Scytham, emtum a ciue quodam Antiocheno, ſibi praeceptorem fuiſſe, eum- [illegible] dem-

Digitized by Google

demque profeſſum iuris prudentiam, καὶ νόμων διδάσκαλον, viſum eſſe. Ex horum vero non gymnaſiis, ſed ergaſtulis, quales iureconſulti, qualeſque iudices, tamquam ex equo Troiano, quotidie prodierint, facile eſt ad intelligendum: tales nimirum, quales AMMIANVS MARCELLINVS *Lib. XXX. cap.* 4. viuis coloribus depingit, *violenta et rapaciſſima hominum genera, per fora omnia volitantium, et ſubſidentium diuitum domos, qui, vt Spartani canes aut Cretes veſtigia ſagacius colligendo ad ipſa cubilia cauſſarum peruenire ſibi videbantur: qui ſeminando diuerſa iurgia, per vadimonia mille iactati, et viduarum poſtes et orborum limina deterentes, inter diſcordantes amicos, aut propinquos vel adfines, odia infeſta ſtruebant, et ad capiendam verſutis orationibus iudicum fidem, quorum nomen ex iuſtitia natum ſit, ficam ingenii diſtringebant: qui iuris profeſſi ſcientiam, quam repugnantium ſibi legum aboleuerint diſcidia, veluti vinculis ori impoſitis, reticences, iugi ſilentio, vmbrarum erant ſimiles propriarum, et velut ſata natalitia praemonſtrantes, aut Sibyllae oraculorum interpretes, vultus grauitate ad habitum compoſita triſtiorem, hoc ipſum quoque venditabant, quod oſcitarentur: qui, vt altius viderentur iura callere, Trebatium loquebantur, et Caſcellium, et Alfenum, et Auruncorum Sicanorumque leges iam diu ignotas, et cum Euandri matre abhinc ſaeculis obrutas multis; qui denique etſi voluntate matrem tuam te finxiſſes occidiſſe, multas tibi ſuffragari ad abſolutionem lectiones reconditas ſuiſſent polliciti, ſi te ſenſiſſent eſſe nummatum.* Quis ergo laude immortali defraudaret IVSTINIANVM, principem auguſtiſſimum, qui, vt haec monſtra quam primum fame perirent, iura confuſa in ordinem redigere, redundantia reprimere, et denique incerta atque ambigua explicatiora reddere ſtatuit, eoque incomparabili labore effecit, vt iuris prudentiae ſuus honor, iuſtitiaeque ſua conſtaret religio atque integritas. Denique quum habeant et ſua fata libelli: ſi ex iis operis alicuius praeſtantia aeſtimanda eſt, hac quoque in re non video, quod opus, ſi a diuinis litteris diſceſſeris, huic corpori Iuſtinianeo non dicam anteponendum, ſed vlla ex parte comparandum videatur. Quum primum illud prodiiſſet in lucem, circumferri etiam coepit epigramma, poſtea et Digeſtis Piſanis vel Florentinis praemiſſum, quod ita ſe habet:

Βίβλον Ἰουστινιανὸς ἄναξ τεχνήσατο τήνδε,
Τὴν ῥα Τριβωνιανὸς μεγάλῳ κάμε παμβασιλῆϊ,
Οἷά τε Ἡρακλῆι πολύκμητον ἀσπίδα τεύξας,
Ἧς ἔπι μαρμαίρουσιν ἀγάλματα πάντα θεμίστων.
Ἄνθρωποι δ' Ἀσίης τε δορυκτήτου Λιβύσσης,
Εὐρώπης τε πίθονται ὅλῳ συμφωνέϊ κόσμῳ.

Hunc Iuſtiniades librum ſub luminis oras
Edidit: hoc illi, rerum regnique potito,
Tribonianus opus cura ſic extudit, vt qui

 Al-

Alcidae varium clypei produceret orbem,
Omnis vbi recti ſanctique effulget imago.
Europae vero atque Aſiae, Libyaeque ſubactae
Vnum omnes populi regem dominumque tuentur.

Hac vero ſuſpenſa hedera indignum quibuſdam viſum eſt IVSTINIANEVM opus, quin eam quoque ſaeculi Iuſtinianei vanitatem redolere, et fruſtra perſuaderi aiunt lectoribus, Iuſtinianum et tribus orbis habitabilis partibus imperaſſe, et in iiſdem compilato eius auſpiciis iuris ciuilis corpori locum fuiſſe, quum illud vix eo imperante alicuius vſus fuerit in oriente, in occidente vero numquam auctoritatem aliquam obtinuerit. Sed hi mihi parum memores eſſe videntur, principem illum non modo in Aſia prouinciis ampliſſimis imperaſſe, verum etiam in Europa praeter Traciam, Macedoniam, Daciam, Illyricum, vniuerſam Graeciam ſub ſua tenuiſſe poteſtate: quin poſtea et per Italiam, Siciliam, Africam victricia arma circumtuliſſe, adeoque non minore iuris titulo, Europae, Aſiae, Africaeque imperium titulis ſuis adſcribere potuiſſe; quam veteres principes, qui ſe generi humano, orbi terrarum, *τῇ οἰκουμένῃ*, praeeſſe gloriabantur. Et quis huiuſmodi dicendi figuram vitio vertat poetae, quum et hodie, qui non poetice, ſed humane loquuntur, reges ſuos orbi terrarum leges praeſcribere non raro contendant. Vere ergo ac ſine vanitate dici potuit, Iuſtinianeum corpus, ſimul ac lucem viderit, in Europa, Aſia, atque Africa inſignem eſſe auctoritatem conſequutum, et quamuis poſtea, gliſcentibus in Europa Francorum, Langobardorumque; in Aſia et Africa Sarracenorum opibus illud aliquamdiu ex ſcholis et foris exſulârit, numquam tamen plane periiſſe iuris Iuſtinianei ſtudium; ſed demum in magna orbis parte tam felicibus auſpiciis refloruiſſe, vt recte ſcripſerit ALBERICVS GENTILIS; *ius illis praeſcriptum libris non ciuitatis tantum eſſe, ſed gentium et naturae, et aptatum ſic eſſe ad naturam vniuerſam, vt, imperio exſtincto, ipſum ius diu ſepultum ſurrexerit, et in pleraſque ſe effuderit gentes humanas, vt iis ſtent et principes, tametſi priuatis ſit conditum.* Haec ergo omnia, qui paullo adcuratius, adhibita in conſilium ratione, expenderit, is, vt opinor, facile mecum fatebitur, nullum vmquam opus, poſt diuinas litteras, quas ſemper excipio, prodiiſſe in lucem, quod cum corpore Iuſtinianeo ſit vlla ex parte comparandum, de eoque iure repeti poſſe, quod de ſuccincto XII. tabularum libello Craſſus gloriatus eſt apud CICERONEM *de orator. Lib. I. cap. 44. fremant omnes licet, dicam, quod ſentio: bibliothecas mehercule omnium philoſophorum vnus mihi videtur hic liber, ſi quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere, et vtilitatis vbertate ſuperare.*

Et tamen ea aetate viuimus, qua veluti in mores abiit, calamum ſtringere aduerſus IVSTINIANVM et TRIBONIANVM, eorumque operam, quam adornando huic corpori nauerunt, tam impudenter reprehendere, vt nihil vmquam abſurdius, nihil ſtolidius ſcriptum eſſe con-

contendant, quam corpus illud Iuſtinianeum. Hinc illud tamquam Polyphemi corpus, circumfundunt omnes, qui ſibi videntur paullo acutiores, *et telo lumen terebrant acuto*,

> *Ingens, quod torua ſolum ſub fronte latere,*
> *Argolici clypei aut Phoebeae lampadis inſtar*

exiſtimant, quin iam pridem illud ad rogum damnaſſent, ſi eorum res acta eſſet arbitrio. In his neſcio an non primum ſibi locum iure quodam ſuo depoſcat FR. HOTOMANNVS, qui ſingulari libello IVSTINIANI Manibus inſultat, et tamquam

> *Quaeſitor Minos vrnam mouet, atque ſilentum*
> *Conciliumque vocat, vitaſque et crimina diſcit.*

Tantum auctorem, deinde ſequuti ſunt plures alii, et ii quidem tanto impudentiores, quanto magis ab HOTOMANNI ingenio atque eruditione abſuerunt. Hinc ſane et ii Tribonianum vellicant, qui, ſi aetate eius vixiſſent, indigni fortaſſis fuiſſent habiti, qui ab eo *Iuſtinianis nouis*, ſeu, vt V. C. CHR. GOTTL. SCHWARZIVS in *Diſſertatione qua diſquirit, an omnia Pandectarum exemplaria, quae adhuc exſtant, e Florentinis manauerint?* §. 16. *pag.* 46. ex ſuo codice Mſ. eleganter emendat, *Iuſtinianiſtis* accenſerentur. Iam equidem ne ipſius quidem IVSTINIANI tanta eſt iactantia, vt omnia a Triboniano ſuo aliiſque eius *συνεργοῖς* ſcripta pro Sibyllae foliis habenda eſſe edicat. Quid enim ſcribi potuiſſet modeſtius, quam quod in *Conſtitutione Tanta de confirmatione Digeſtorum ad ſenatum et omnes populos*, §. 14. legimus: *ſi quid in tanta legum compoſitione, quae ab immenſo librorum numero collecta eſt, ſimile forſan raro inueniatur, nemo hoc vituperandum exiſtimet, ſed primum quidem imbecillitati humanae, quae naturaliter ineſt, hoc inſcribat, quia omnium habere memoriam, et penitus in nullo peccare, diuinitatis magis, quam mortalitatis eſt.* Et quomodo magis perſpicue profiteri potuiſſet nihil ſe humani a ſe homine alienum exiſtimare, quam dum in *Conſt. Graeca* eiuſdem argumenti §. 16. eleganter ſcribit: Εἰ δὲ καί τι τυχὸν παρῶπται τῶν τεθῆναι δεόντων. (*εἰκὸς γὰρ καί τι τοιοῦτον συμβῆναι διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας φύσιν,*) *ἀλλὰ τῷ πάντα κάλλιον ἂν εἴη τοῖς ἡμῶν ὑπηκόοις, πολλῶν ἀπηλλάχθαι κακῶν τῷ καταλιπεῖν ἴσως ὀλίγα ἄττα τῶν δοκούντων ἐπιτηδείων μυριάσιν χιλιάσιν ἀναριθμήτοις ἐγκατορωρυγμένα τε καὶ ἀποκείμενα, καὶ οὐδενὶ χιλίων ἐκ πάντων γνώριμα, ἅπερ τι ἕνεκεν διαλαθόντα ῥᾳδίως*: *ſed et ſi quid forte praetermiſſum eſt eorum, quae poni debebant, (forte enim et aliquid tale contingit, propter humanae imbecillitatem naturae) multo ſane melius eſt noſtris ſubditis, multis inutilibus liberari, dum priuantur forte paucis quibuſdam, quae videbantur idonea, myriadibus prope infinitis defoſſa et depoſita; et nemini forte mortalium animaduerſa.* Quae ſane maximi principis modeſtia merito in ruborem dare debebat

bat eos, qui poſita omni fronte non modo quoslibet naeuos, qui in diffuſiſſimo opere occurrunt, immodeſtius redarguunt, ſed et recte poſita ſollicitant, quaſi nihil ſani ineſſe poſſit operi, quod ſaeculo tam infelice ab illa indoctiſſimorum hominum turba, quam tunc ad palatium ſuum conuocauerat IVSTINIANVS, fuerit compilatum. Quum vero in ſordes et calumniam abeant accuſationes illae pleraeque: operae pretium me facturum exiſtimaui, ſi illas hac praefatione expenderem paullo adcuratius, et quid illis ſolidi inſit, diligenter diſquirerem, maxime quum cauendum mihi videam, ne inane ſit tam praeclari operis προαύλιον, vel ego, qui otio minime omnium abundo, prologis ſcribundis opera abuti videar. Ea vero omnia, quae in corpore illo pulcherrimo reprehendere ſolent cenſores, vitio et ſine populi ſuffragio creati, ad tria potiſſimum capita referri poſſe exiſtimo. Alia enim ad ipſum IVSTINIANVM diffamandum; alia ad Triboniani, eiuſque ſociorum, flagitia detegenda; alia ad operis naeuos exaggerandos ſunt comparata. IVSTINIANO diem dicunt, quod ſibi diuinos adrogarit honores, omneſque leges ſuas pro caeleſtibus oraculis haberi voluerit: quod Theodorae, mulieri ſcenicae et ambiguae famae, fuerit obnoxius, iſtiuſque nutu leges fixerit refixeritque: quod inexplebili habendi cupiditate vexatus ſit: quod vano gloriae ſtudio ductus omnia egerit; quod fuerit princeps non ἀναλφάβητος quidem et litterarum rudis, ſed tamen parum prudens, et ſuperſtitioni potius ac ſubtilitatibus metaphyſicis, quam verae eruditioni, deditus. Nec pauciorum criminum poſtulant TRIBONIANVM, quem vaniſſimum hominem, et ad ſeruile obſequium ſubmiſſum, leges pretio vendidiſſe, multa, quae paganam ſuperſtitione redoleant, corpori illi inſeruiſſe, pleraque iureconſultorum veterum fragmenta mutilaſſe, interpolaſſe, quin pro lubitu mutaſſe, conqueruntur. Neque multo meliores fuiſſe clamant reliquos, quorum opera vſus ſit IVSTINIANVS, quippe Graeculos indoctos, Latinaeque linguae imperitos, qui, vt iuris prudentiam Romanam foris Graecis attemperarent, leges, edicta, SCta, ipſaque veterum iureconſultorum opera aeternitate digniſſima ſuppreſſerint atque aboleuerint, quin eo peius ſuo functi ſint officio, quo plures vni operi manum admouerint. Quod denique ad ipſum opus ab iis compilatum attinet, quam maxime vrgent impoſturas, quas iam IAC. GOTHOFREDVS *Proleg. cap.* 4. in Codicem Theodoſianum admiſſas, obſeruat, deinde fragmenta Pandectarum ex diuerſarum ſectarum iureconſultis decerpta, emblemata Triboniani innumera, ne ſigno quidem aliquo aut aſteriſco notata, geminationes et repetitiones plurimas, antinomias foediſſimas, libellum Inſtitutionum, a tribus viris ex aliorum, et potiſſimum CAII, iureconſulti parum acuti, ſchedis conſcriptum, doctrinas maxime neceſſarias in eo omiſſas, ius antiquum praeter neceſſitatem admixtum, neglectum porro vbique ordinem, ineptas verborum phaleras, ratiocinationes abſurdas, et quae ſunt eius generis alia. Longa enim haec iniuria eſt, quam paucis complexus vir doctiſſimus, BVRC. GOTTH. STRVVIVS, *Hiſtor. iur. cap.* 3. §. 5.

§. 5. *Ius*, inquit, *Iuſtinianeum ex parte ius eſt iniuſtum, ius eſt incertum, et iuſtitia exſulat.* Adeo nihil eſt, quod delicatis iſtis ingeniis placeat in praeſtantiſſimo opere. Et tamen ſi pleraque haec capita conſideres paullo adcuratius,

Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri.

Primum quod diuinos ſibi honores arrogaſſe aiunt IVSTINIANVM, tam putidum commentum eſt, vt illud miremur cuiquam in mentem venire potuiſſe. Si vero vel maxime haec vera eſſe fingamus, quid, quaeſo, illa omnia ad corpus iuris? An inde conſequitur, vt illud abſurdum opus habendum ſit, quod eius principis auſpiciis ſit compoſitum, qui diuum ſe putarit? At plerique, qui olim leges ſcripſerunt ciuibus, familiarem cum diis conſuetudinem iactarunt, veluti Minos cum Ioue, Lycurgus cum Apolline, Numa cum Aegeria, quorum tamen ideo leges nemo pro abſurdis habuit. Stolidus ergo fuerit IVTINIANVS, qui oblitus, ſe eſſe hominem, diuinam ſibi perfectionem tribuit: at non ideo ſtolidus fuit labor, quem eius iuſſu viri docti ſuſceperunt. Sed ea quidem defenſione iam non indigemus, quum nemo tam iniquus futurus ſit rerum arbiter, vt in religioſum principem, et Chriſtianae veritatis principiis a puero imbutum, tantum furorem cadere, ſerio ſibi perſuadeat: *adorari aeternitatem ſuam* iubet *L. 2. C. de fabric.* Tribuit ſibi *os diuinum, l. 1. §. 6. C. de vet. iur. enucl. diuina oracula, l. 2. C. de dom. impetr. diuinas conſtitutiones, l. 15. C. de legit. her. diuinas ſanctiones, l. 4. C. de temp. in int. reſt. diuinos adfatus, l. 23. C. de nupt. diuinas ſui numinis aures, l. 12. Cod. de adquir. et retin. poſſeſſ.* et quae ſunt huius generis alia. At *adorari* etiam dicuntur reges Hebraeorum ſanctiſſimi, nec illi adſpernati ſunt eum cultum, quamuis eum praecipue Deo optimo maximo competere non ignorarent. Vere ac eleganter GROTIVS in *Comment. ad Exod. cap. 20. Vox Hebraea*, inquit, השתחוה *ſatis eſt generalis, neque vero animi actum deſignat, ſed corporis: ſiue is fiat caput inclinando, ſiue inclinando corpus totum, ſiue curuandis genibus, ſiue ſubſidendo in poplites, ſiue, qui maximus eſt honos, procumbendo. Graeci interpretes per προσκυνεῖν hanc vocem ſolent vertere. Non ſine cauſſa. Nam ſicut apud orientis populos veneratio oſtendebatur variis flectendi corporis formis: ita apud Graecos manum ad os admouendo, quod proprie eſt προσκυνεῖν a κύω, et inde κυνέω, quod eſt oſculor. Nec aliud ſignificat Latinum ADORARE, non ab orare, id eſt, precari factum, vt imperiti homines exiſtimant, ſed ab eo, quod manus admouebatur ori.* Adorabant homines pii veteris teſtamenti Deum, ſed cultu religioſo, adorabant etiam reges, ſed cultu ciuili, vti hodie quoque Britanni regem ſuum prouoluti in genua venerantur, quos nemo tamen ſanus illi diuinos honores tribuere ſuſpicatur. Nimirum iam inde a plurimis ante Iuſtinianum ſaeculis mos inoleuerat apud Graecos, vt principes ſuos certo corporis geſtu, quem *adorationem* voca-

Digitized by Google

vocabant, venerarentur: et hinc Io. ZONARAS *Annal. Tom. III. in vita Iuſtiniani* obſeruat, moris fuiſſe eo tempore procumbendo adorare Romanorum imperatorem. Quod et PROCOPIVS in *Anecdot. p.* 170. *edit. Eichel.* fatetur, niſi quod, ſuo more, hunc adorandi modum IVSTINIANVM, abolito vetere paullo modeſtiore, inueniſſe ſcribit. En verba PROCOPII: Τῶν δὲ πρὸς Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδώρας νεοχμωθέντων καὶ ταῦτά ἐστι· πάλαι μὲν ἡ σύγκλητος βουλὴ παρὰ βασιλέα ἰοῦσα τρόπῳ τοιῷδε προσκυνεῖν ἠξίουτο. Πατρίκιος μέν τις ἀνὴρ παρὰ μαζὸν αὐτοῦ προσεκύνει τὸν δεξιόν. βασιλεὺς δὲ αὐτὸν καταφιλήσας τῆς κεφαλῆς ἔξω, οἱ δὲ λοιποὶ ἅπαντες γόνυ κλίναντες βασιλεῖ τὸ δεξιὸν ἀπηλλάσσοντο. βασιλίδα μέντοι προσκυνεῖν οὐδαμῆ εἴθιστο. Παρὰ δὲ Ἰουστινιανόν τε καὶ Θεοδώραν τὰς εἰσόδους ποιούμενοι, οἵ τε ἄλλοι ἅπαντες, καὶ ὅσοι τὸ πατρικίων ἀξίωμα εἶχον ἔπιπτον μὲν εἰς τὸ ἔδαφος εὐθὺς ἐπὶ στόμα χειρῶν καὶ ποδῶν ἐς ἄγαν τετανυσμένων, τῷ χείλει ποδὸς ἑκατέρου ἁψάμενοι: Ceterum ex iis, *quae Iuſtinianus atque Teodora nouarunt, haec etiam ſunt: Senatoribus olim imperatorem adeuntibus, ita licebat ſalutare: quiſque ordinis patricii ad dextram mammam Caeſarem venerabatur, illumque recedentem oſculo Caeſar impertiebat in capite: reliqui ad unum omnes dextro ſubnixi genu diſcedebant. At Auguſtae nullus adorandae mos fuit. Verum quum in coſpectum Iuſtiniani Theodoraeque venirent, tum alii, tum qui patriciae dignitatis eſſent, ſtatim in faciem procumbebant, pedibuſque ac manibus tenſis vtrumque principis pedem oſculo proſequebantur, et tum abſcedebant.* At *adorare purpuram principis*, iam in mores iuerat ante IVSTINIANVM, temporibus ZENONIS, *l.* 4. *C. de conſul.* HONORII et THEODOSII iunioris, *l.* 1. *C. Th. de praepoſ. ſacri cubic. l.* 1. *C. de comit. et trib. ſchol.* VALENTINIANI et VALENTIS, *l.* 1. *C. de adpar. praeſ. praet. l.* 1. *C. de adpar. praeſ. vrb.* quin et IVLIANI, τοῦ παραβάτου, teſte AMMIANO MARCELLINO *Hiſtor. Lib. XXI. cap.* 9. Adorationem vero hanc purpurae factam eſſe proſtrato corpore, vel ex THEMISTII *Orat. XIII.* patet, qui mentionem facit τῶν ἐπὶ τὴν ἁλουργίδα (βασιλέως) πεπτωκότων, *eorum, qui ante principis purpuram procubuerint.* Quum ergo ſub Conſtantii et ſucceſſorum imperio floruerit THEMISTIVS: qua fronte PROCOPIVS huius ritus originem ad IVSTINIANI tempora referre potuit? Potius IAC. GOTHOFREDVS, qui *Tom. II. Cod. Theod. pag.* 83. de eo more adorandi purpuram omnium adcuratiſſime egit, ex AMM. MARCELLINO *Lib. XV. cap.* 5. recte obſeruauit, primum omnium DIOCLETIANVM extero ritu et regio more adorari ſe inſtituiſſe; quod veluti ex compacto confirmant AVRELIVS VICTOR *de Caeſar. cap.* 39. EVTROPIVS *Lib. VIIII. cap.* 16. HIERONYMVS in *Chron. nu.* 2310. ZONARAS, PAVLLVS DIACONVS, IORNANDES, et quicumque HIERONYMI ſcrinia more illorum temporum in Chronicis ſuis expilarunt. Nec magis reliqua vocabula, quibus de ſe vtitur IVSTINIANVS ipſe adinuenit, quum iam pridem iiſdem vſi ſint omnes, quorum leges in *Codice Theodoſiano* exſtant. Hi quoque imperatores *aeternitatem* ſibi tribuunt, quoties de ſe loquuntur, *l.* 160. *C. Th. de decur.*

decur. l. 3. *C. eod. de ſabric.* nec aliter fere SYMMACHVS imperatores ſuos compellat, quam elogio AETERNITATIS vel PERENNITATIS. Quin Theodoſius M. INVICTISSIMVS PERENNISQVE PRINCEPS vocatur in marmore apud REINESIVM *Inſcript. claſſe III. n.* 62. *p.* 326. Quis porro ignorat, omnia quae vel ab imperatoribus proficiſcebantur, vel ad eoſdem principes pertinebant, SACRA dici conſueuiſſe multo ante IVSTINIANVM? Quis non in ipſis Pandectis obſeruauit *ſacram domum*, *ſacras largitiones*, *ſacra ſcrinia*, *ſacrum ſtabulum*, *ſacram monetam*, *ſacrum comitatum*, et alia huius generis innumera? Quis denique ignorat, iam a ſaeculo III. in mores iuiſſe, vt DIVINVM vocaretur, quidquid eſſet principum? Haec omnia profecto non magis ad dininos honores pertinent, quam eloginm illud *ſerenitatis*, quo hodie vtuntur principes. Quemadmodum enim non ideo veri Dei cultum eiurarunt Hebraei, quod Deum et magiſtratus ſuos communi nomine vocarent אלוהים: ita nec de Chriſtianis ſaeculorum quarti et ſequentium tam male ominari licet ob vocabula quaedam, iam ciuitate donata ab aliquot ſaeculis, et diuturno vſu in aliam plane notionem deflexa. Sunt quaedam huius generis ita comparata, vt iis vtamur, tamquam vulgo receptis, non quod ea probemus, ſed quod iam pridem ea firmarit vſus, *quem penes arbitrium eſt et vis et norma loquendi*. Quemadmodum itaque nemo erit tam iniquus rerum aeſtimator, vt ideo *ἀσεβείας* ſuſpectos habeat iureconſultos, ſi iis remedium *legis vltimae C. de edicto diui Hadriani tollendo*, aut *diuos fratres* in ore eſſe audiuerit: ita nec Chriſtianos principes ideo diuinos honores adſectaſſe crediderim, quod non refugerunt titulos, plurium ſaeculorum vſu firmatos, quamuis non negem, illos maiore laude dignos fuiſſe futuros, ſi eos refugiſſent.

Non minus deinde vitio vertitur IVSTINIANO, quod dum in mulieris ſcenicae et profligati pudoris, THEODORAE amplexus ruere non dubitarit, rerum foris praeclare geſtarum gloriam domi turpiter perdiderit. Hanc enim non mulierem, ſed furiam, deperire nemine potuiſſe aiunt, niſi quem furiae agitarint. Sed haec quoque, non video, quid faciant ad corpus iuris Iuſtinianeum, quippe non Theodorae, ſed Iuſtiniani, auſpiciis conditum. An vero nihil recte fieri poſſe credemus ab eo, cui vxorem incommodam ac male conciliatam fortuna obiecit? quis quaeſo, facta Auguſti, admiratione ſane digniſſima, ideo reprehendit, quod domi haberet Medeam, in domus Auguſtae perniciem natam? quis Marci imp. virtutes ideo minoris facit, quod cum imperio illi ceſſerat Fauſtina, indigniſſima tanto patre et marito femina, omnibuſque probris, quae illuſtri domui dedecori eſſe ſolent, contaminata? quis denique ideo minus abominanda credit Domitiani ſcelera, quod Domitiam Longinam, probam et ſanctiſſimam feminam, domum duxiſſet, aut Commodi et Antonini Caracallae, quod vxores impudicas palatio atque vrbe exegiſſent? Non ſemper ex animi ſententia habentur vxores, et ipſi ſaepe principes, qui cuiuſuis conditionis habere poteſtatem exiſtimantur, in eam incidunt calamitatem,

tem, vt domi alant non reginas, ſed monſtra, quibuſcum vel per omnem vitam ipſis confliſtandum, vel diuortia, non ſine domus ſuae concuſſione, ſint facienda. Hoc itaque ſi et IVSTINIANO contigerit, et ſi iuuenilis impetus et male ſuadus amor eum infauſtis Theodorae nuptiis implicarit: an ideo meruit bonus princeps, vt illi inſultaret poſteritas, omneſque eius res geſtas, etiam quibus praeclare de re publica meruit, iudicio iniquiſſimo damnaret? Sed quid ſi calumniam redoleant pleraque, quae Theodorae illi exprobrant ſcriptores quidam, qui vel odio et liuori iuſto plus indulgent, vel PROCOPII ſcrinia ſine iudicio expilant? Magno ſane adparatu eius cauſſam egit IO. PETR. a LVDEWIG in *Iuſtiniano*, *cap.* 8. §. 8. oſtenditque, iis omnibus, quae ad infamandam feminam excogitauit PROCOPIVS, contraria ſcribere vel ipſum PROCOPIVM, vel ſcriptores alios eiuſdem aetatis grauiſſimos. Sic quam obſcuro genere natam, et vrſarii filiam fuiſſe tradunt, eam ipſe PROCOPIVS *Anecdot. p.* 43. *edit. Alamanni* ante nuptias cum Iuſtiniano *τὸ τῶν πατρικίων ἀξίωμα*, *codicillos ſenatoriae dignitatis* conſequutam eſſe fatetur, quod *ἀξίωμα*, an in terrae filiam, qualem ipſe Theodoram fuiſſe fingit, contuliſſe IVSTINVM imp. probabile ſit, aliorum eſto iudicium. Formam venuſtiſſimam et corpus quauis ſtatua emendatius ei ipſe concedit PROCOPIVS *Anecdot. p.* 47. et *de aedific. Iuſtinian. Lib. I. p.* 27. vt mirum ſit, ſi tam pulchrum domicilium habitarit mens praua, omnibuſque contaminata vitiis. Quam denique in lupanari vixiſſe aiunt alii, eam in embolo ſeu porticu ſibi conduxiſſe aediculas, ibique, ceu pauperculam, ſibi victum lanificio quaeſiuiſſe, locumque poſtea Auguſtam in templum commutaſſe ſcribit Auctor *Antiqu. Conſtantinop.* a BANDVRIO editus *Lib. III. p.* 47. Et neſcio ſane, an vllo argumento luculentiore calumnias omnes ipſa Theodora profligare potuiſſet, quam quod et principis amorem ſibi conciliauit, et dum cum IVSTINIANO vixit in matrimonio, ita compoſuit rationes, vt is cum ea ſine querela ageret, nullumque vmquam inter coniunges hos iurgium, nulla ſimultas eſſet. Quod eo magis mirandum, quo apertius fatetur PROCOPIVS, *ὅτι ἐν πολλοῖς τῆς τε γνώμης αὐτοῖς, καὶ τῆς διαίτης τὸ διαλλάσσον ἐφαίνετο*, *quod in multis diſcreparint ingenio viuendique ratione*. Inter tales enim coniuges raro eſſe ſolet diuturna concordia, niſi alteruter alterius obſequatur ſtudiis, eiuſque ingenio ſe ſapienter accommodet. Quod ſiue IVSTINIANVS fecerit, ſiue THEODORA, magnum profecto eſt prudentiae argumentum. An in ſcenam aliquando prodierit Theodora, id quidem in medio relinquo, quum praeter PROCOPIVM, eoſque, qui illum exſcripſerunt, nemo aequalium hoc prodiderit memoriae. At fingamus, eam preſſam inopia aliquando eſſe in orcheſtra viſam, an inde conſequitur, vt ſeſe proſtituerit publice? et an non potius id laudi ducendum feminae pauperculae, quod dura iſta initia illi non obſtiterunt, quo minus ſibi maximi principis animum deuinciret, ab eoque in torum reciperetur? At leges ipſas ex eius mente fixit refixitque IVSTINIANVS. Quid tum vero, ſi Theodora non male conſuluerit rei pu-

blicae? Non illa ſola eſt inter Auguſtas, quam in conſilium adhibitam a marito nouimus. Ipſe Auguſtus, ſaeculis omnibus memorandus princeps, nihil fere magnae rei ſine Liuiae ſuae conſilio ſuſcepit, eaque auctore, teſte DIONE CASSIO *Lib. LV. p. 562.* aqua et igni interdictos, ne rei publicae periculo vagarentur, in inſulam deportari iuſſit. Quis vero vmquam ideo reprehendit prudentiſſimum principem, quod vxorem recte monentem audiendam putauit? Quid ergo peccauit IVSTINIANVS, ſi aliquando THEODORAM, quam ipſe PROCOPIVS *de bello Perſ. Lib. I.* γυναῖκα σοφωτάτην, *ſapientiſſimam feminam*, adpellat, in conſilium adhibuit, idque prae ſe tulit in *Nou. VIII. cap.* 1. Egregia ſane eſt illa conſtitutio, nec magis poenitere potuit Theodoram, ſe eius edendae auctorem marito fuiſſe, quam quod, eodem teſte PROCOPIO, ſuaſiſſet, vt euerſis lupanaribus mulierculae impudicae ſacris aedibus, poenitentiae cauſſa includerentur. An vero minus prudentiae ſapit hoc Theodorae conſilium, quam illud Liuiae, quo miſeros exules inſulis includi iuſſerat? Adeo diuerſa ſunt hominum fata, vt, quod in vno laude digniſſimum cenſetur, id reprehendatur in altero, vel ſaltim parum laudabile iudicetur. IVSTINIANO vero et THEODORAE huius modi quid contigiſſe eo minus mirandum, quod in ea incidiſſent tempora, quibus clerici de praecipuis religionis capitibus diſceptantes eccleſiam innumeris turbis inuoluerant, vt fieri non poſſet, quin principes, cuicumque ſententiae fauentes, maximam eorum partem inuiſam haberent. Hinc tot conuicia, quibus nobiliſſimum illud par coniugum, inaudito inter Chriſtianos exemplo proſciderunt EVAGRIVS, VICTOR TVNVNENSIS, et alii, vt non mirum ſit, PROCOPIVM, hominem deorum cultui deditum, et Chriſtianis infenſiſſimum, eius famae non pepercisse. Hinc impia iudicia, quibus ne morientibus quidem pepercerunt, adeo, vt EVAGRIVS *Lib. IIII.* extremo, IVSTINIANVM rebus excedentem humanis *ad ſupplicia iuſto Dei indicio apud inferos luenda profectum eſſe*, impudenter ſcribat, idemque cenſeat, quem minime omnium hoc decebat, Cardinalis BARONIVS *Annal. eccleſ. ad ann. 565. num. 6.* Siccine omnes mali, et ſempiternis cruciatibus digni ſunt, qui, in clericorum odia inciderunt? Siccine his ne mortuis quidem parcunt, qui alioquin ne viuum quidem vllum, quantumuis hoſtem, odio proſequendum eſſe docent?

Tantaene animis caeleſtibus irae?

Progredimur ad tertium crimen, quod IVSTINIANO inferre ſolent, qui damnandam illius memoriam exiſtimant, inexplebilem nempe illam habendi cupiditatem, qua orbem Romanum totum exhauſerit. In exaggeranda enim hac auaritia dici non poteſt, quot verba profundant PROCOPIVS, EVAGRIVS, et ZONARAS, quorum elogia omnia veluti in nucleo exhibiturus FRANC. HOTOMANNVS *Antitribon. cap. 11. pag. 151. Iuſtinianus*, inquit, *homo erat inſatiabili auaritia et alieni ita adpetens, vt ſubditos ſuos vulgo venderet, iis praeſertim*

qui magiſtratus obtinebant , quique vectigalia et tributa redemerant, aliiſque , qui inſidias illis locarent , ſub aliquo colore ac praetextu , quo ipſe vteretur : ditiſſimi vero cuiuſque bona in fiſcum redigebat. Sed haec quoque quid ad corpus iuris Iuſtinianeum ? id enim praeclarum opus eſſe poteſt, ſi vel maxime non dicam ἐργοδιώκτην , ſed auctores habuerit Euclione ſordidiores , quandoquidem non ingenio , ſed diligentia , opus fuit ad colligendum huius modi opus teſſelatum , nec quidquam ab auctoribus de nouo inueniri aut elegante conueſtiri oratione , ſed leges tantum , et veterum ICtorum fragmenta , quae aliquam in foro vtilitatem habitura viderentur , in ordinem aliquem digeri debuerunt . Id vero an nullius auſpiciis fieri potuit , quam eius, qui omnem opum cupiditatem animo eraſerit ? an ne moleſtiſſimus quidem ille excerpendi atque indices conficiendi labor vlli recte delegatur, quam ei , qui omnes opes pro nihilo habet ? At ſcio , quid mihi obuertere poſſint, qui IVSTINIANO male cupiunt , et aliis iam pridem obuerterint. Fuerit, inquiunt , IVSTINIANVS habendi cupidiſſimus : poſſet ſortaſſis id crimen aliquantulum dilui , eoque colore defendi , quod magna imperia magnis egeant praeſidiis, et ſaepe ipſa tempora hanc neceſſitatem imponant principibus, vt a ciuibus paullo acerbius corrogent pecunias, et hinc in auaritiae ſuſpicionem incidant. Saltem ad eleuandam corporis Iuſtinianei laudem pertinere tunc non videretur hoc imperatoris vitium. At vero hoc eo vel maxime pertinet, quod ipſas leges venales habuit, illaſque ad eorum voluntatem et arbitrium, qui plurimum pecuniae dediſſent, plane accommodauit. Id enim diſerte narrat PROCOPIVS *Anecdot. pag.* 65. *edit. Eichel.* *Κέρδους γὰρ οὐκ εὐπρεπῶς ἕνεκα, καὶ νόμους τιθέναι, καὶ αὖ πάλιν αὐτοὺς καθέλκειν οὐδαμῇ ἀπηξίου. ἐδίκαζέ τε οὐ κατὰ τοὺς νόμους, οὓς αὐτὸς ἐγεγράφει, ἀλλ' ἔνθα ἂν αὐτῷ μείζων τε ὀφθεῖσα καὶ μεγαλοπρεπεστέρα ἡ τῶν χρημάτων ὑπόσχεσις ἄγοι : nam non eſt veritus et leges ferre , et , quas tuliſſet, refigere , dummodo turpi lucro eſſet : neque ad eas , quas ſcripſit, conſtitutiones exegit iudicia, ſed, ad quas trahebatur , pecunias, ſiue luculentiores viſas , ſiue promiſſas munificentius .* Sed et hic antiquum obtinet maledicentiſſimus hominum , PROCOPIVS , et pro arcana hiſtoria venditat calumnias. Si IVSTINIANO, ſcribenti leges , propoſitum fuiſſet, accumulare opes, et fiſcum ſuum cum reipublicae detrimento reddere locupletiorem : non debuiſſet ſane abolere leges caducarias, quippe *augendo aerario* , teſte TACITO , *Annal. Lib. III. cap.* 25. *ſancitas* , non viceſimam hereditatum , quam a IVSTINIANO ſublatam putant CVIAC. *ad l.* 17. *D. de verb. ſignif.* et SCIPIO GENTILIS *de iure adcreſc. cap.* 1. non denique ſeruitutem poenae , quam ſuſtulit *Nouell. XXII. cap.* 1. e quibus profecto paucis ſine inuidia plus rediſſet ad fiſcum, quam ex mille legibus, quas non ſine ſempiterna infamia pretio vendidiſſet. Sed ea eſt PROCOPII nequitia, vt ex una lege , et ea quidem a decepto IVSTINIANO lata , hanc calumniam de legibus venalibus elicuerit . Ipſe enim refert *Anecdot. pag.* 156. Priſcum quemdam Emeſenum confecta a ſe inſtrumenta ac

chi-

chirographa, ſpecie vetuſtiſſima, eccleſiae Emeſenae procuratoribus ceſſiſſe, hos vero veritos, ne ſibi acturis praeſcriptionis longiſſimi temporis exceptio opponeretur, profectos Coſtantinopolim *χρήματα μεγάλα*, *magnam auri vim* obtuliſſet principi, vt legem ferret de actionibus eccleſiarum non niſi centum annorum praeſciptio excludendis. Iam non diſquiram, vtrum tanta ab eccleſiae alicuius procuratoribus pecunia corradi potuerit, vt ea moueret principis animum ad legem hanc ferendam: an non potius PROCOPIVS ſuo more ex muſca, quod aiunt, elephantum fecerit, et quod fortaſſis Iuſtiniani adminiſtris pro obtinenda ea lege datum eſt, ipſi Iuſtiniano datum eſſe mentiatur: ſed id tantum vrgebo, primo Iuſtinianum non ſoli eccleſiae Emeſenae, ſed vniuerſis per orbem Romanum eccleſiis hoc beneficium indulſiſſe, adeoque procul dubio non Emeſenorum pecunia, ſed pietate et ſingulari religionis Chriſtianae ſtudio ad id adductum eſſe: deinde ignarum plane fuiſſe principem fraudis a Priſco admiſſae, ac proinde quum quemdam mittendum putaret Emeſam, qui cauſſam cognoſceret, non miſiſſe hominem aliquem iniuſtum et ſordidum, ſed Longinum *δραστήριον ἄνδρα*, *virum induſtrium*, neque huic id dediſſe negotii, vt litem ſecundum eccleſiae procuratores daret, quod feciſſet procul dubio, ſi pecunia corruptus auxilio eſſe voluiſſet calumniatoribus; ſed vt ius ea religione, qua par eſt, diceret. Addit enim ipſe PROCOPIVS, rem ita moderatum eſſe Deum, vt quum Longinus Priſcum omnia chirographa ad ſe deferre iuſſiſſet, et detrectanti alapam tanto impetu inflixiſſet, vt ſupinus concideret, ille trepidus, et, fraudem ſuam patere, exiſtimans, rem omnem illico fateretur: *Οὕτω δὲ τῆς σκαιωρίας ἁπάσης ἐς φῶς ἐλεγχθείσης, τὴν συκοφαντίαν πεπαῦσθαι ξυνέβη*: *ſic, detecta totius rei ſcena, deſitum calumniis eſſe*. Ita rem ipſe refert PROCOPIVS, vt Iuſtinianum leges venales habuiſſe demonſtraret. Quid vero, quaeſo, totum hoc factum continet, quod uitio verti poſſit IVSTINIANO? an quod priuilegium centenariae praeſcriptionis eccleſiae dedit? id fortaſſis laudarint alii, et inſigni Iuſtiniani pietati attribuerint, maxime quum non nouum ſit hoc beneficium, ſed iam a Leone eccleſiis datum. *l. 23. C. de SS. eccleſ.* An quod pecuniam ab Emeſenorum procuratoribus eo nomine accepit? at raro priuilegia gratis dantur a principibus, etiam optimis, et minime auaris. An denique, quod Priſci fraudibus commodiſſima ea lex eſſe potuiſſet? quaſi vero non et ſapientiſſimis principibus obreptum ſit. Potius laudandus Iuſtinianus, quod deprehenſa iſta nequitia, non modo Priſci et Emeſenorum procuratorum calumniam repreſſit, ſed et hanc ipſam legem ſexennio poſt, edita nouella CXI. abrogauit, praemiſſo hoc notabili prooemio: *quod medicamenta morbis, hoc exhibent iura negotiis. Vnde conſequitur, vt nonnumquam a iudicio diſcordet effectus, et quod credebat coniectura prodeſſe, experimento inueniatur inutile. Probat igitur hoc praeſentis etiam neceſſitas ſanctionis, in qua priuilegium ex religioſo propoſito SS. eccleſiis Dei et monaſteriis aliiſque religioſis locis conſtitutione noſtra nuper indultum neceſſaria correctione* di-

diſtinguimus . Dudum ſiquidem iuſſimus ad centum illis annos , exceptionis propagari curricula , per cuius licentiam ſanctionis negotia quidem multa commota ſunt , et velut antiquorum vulnerum obductae patuerunt iterum cicatrices : ſed eorum ſanitas provenire non potuit , probationum ſcilicet difficultatibus impedita , quoniam per tantum ſaeculi magis , quam temporis , ſpatium , nec documentis integritas , nec actis fides , nec aetas valet teſtibus ſuffragari . His ſane verbis nihil aliud dicit IVSTINIANVS , quam ſe , circumuentum aliorum dolo , conſtitutionem illam de centenaria praeſcriptione pio conſilio edidiſſe , ſed poſtea rem ipſam docuiſſe , occaſionem calumniandi inde arripuiſſe homines , ac proinde e republica viſum eſſe , legem illam cum tot priuatorum hominum periculo coniunctam tolli , nouamque ferri , quae eccleſiis non niſi quadragenariam praeſcriptionem opponi concedat . Sed plura iam non addo de auaritia . Iidem enim , qui illum huius vitii accuſant , eius ſimul munificentiam in exſtruendis templis , condendis exornandiſque vrbibus , expendendis pro pace firmanda pecuniis mirantur , eodemque ſtilo et auaritiam eius reprehendunt , et inſignem profuſionem . Sed ſi profuſio PROCOPIO viſa eſt liberalitas , qua maxime ad amplificandum cultum diuinum vſus eſt IVSTINIANVS , id procul dubio odio eius in Chriſtianos tribuendum eſt : et ſi auaritia exiſtimata eſt cura locupletandi aerarium , id vulgi iudicium fuerit , quod ſemper fremit , vbi tempora periculoſa principi etiam inuito neceſſitatem noua vectigalia exigendi imponunt . Eam vero exactionem nos hodie facile excuſamus , quum compertum habeamus ex eorum temporum annalibus , IVSTINIANVM non modo Gothos et Vandalos difficillimo bello perdomuiſſe , et Perſas partim armis , partim conſiliis cohibuiſſe , verum etiam cum Antis , Lazis , Zanis , Hunnis , Slauis , Iberis , Gepidis , aliiſque barbaris nationibus perpetua certamina habuiſſe , vt mirari non debeamus , eam de pecunia , neruo rerum gerendarum , fuiſſe ſollicitum .

Gloriam ac immortalitatem nominis adfectaſſe IVSTINIANVM facile PROCOPIO credunt ii , qui male ei cupiunt , quod is in *Anecdot. pag.* 47. omnia nouaſſe ait eum principem , non iure , nec publico commodo inductum , *ἀλλ' ὅπως δὴ ἅπαντα νεώτερά τε καὶ αὐτῷ ἐπώνυμα ἂν* , *ſed vt omnia noua , e de ſuo nomine dicerentur* . Id ſuo more probaturus ALAMANNVS , magnum texit vrbium , oppidorum , portuum , litterarum , librorum , aliarumque rerum indicem , quibus IVSTINIANVS de ſe nomen indiderit . Aliis ne id quidem ferendum videtur , quod priorem conſtitutionum codicem , quem ipſe conficiendum curarat , IVSTINIANEVM vocare non dubitarit . At ſi nemo ideo reprehendit Traianum , Hadrianum , Conſtantinum M. Gratianum , quod vrbes de nominibus ſuis Traianopolim Hadrianopolim , Conſtantinopolim , Gratianopolim dixerunt : nec cuiquam ſanae mentis culpandum videtur , quod noſtro quoque ſaeculo academiae quaedam celeberrimae conditorum ſuorum nomina praeferunt : ſi denique nemo ideo inuehitur in principes , a quibus codices THEODOSIANVS , ALARICIANVS , LVDOVICIA-

CIANVS, AMADEVS cognominantur: quod, quaeſo, flagitium admiſit IVSTINIANVS, ſi vrbibus quibuſdam a ſe conditis, et codici conſtitutionum, ſuis auſpiciis compilato, nomen ſuum indidit? Poſtremo quid haec omnia ad Corpus iuris, quod ſiue gloriae ſtudio, ſiue alio conſilio, adornari iuſſerit IVSTINIANVS, noſtra parum refert. Tu, lector, hoc monitus exemplo, quanta PROCOPIO conuiciandi libido fuerit, diſce. Sed ad alia nos vocat illa accuſatorum audacia.

> *Accipe nunc Danaum inſidias, et crimine ab vno*
> *Diſce omnes.*

Ne quid IVSTINIANO, quod laude aliqua dignum videretur, ſupereſſet: etiam ea illi defuiſſe conqueruntur, quae numquam in bono principe quiſquam deſiderauit, nempe diffuſam rei ſcientiam et litteraturam elegantiorem. Sed id quidem perridiculum eſt, quod inter eos, qui ferulas in Iuſtinianum expediunt, parum conuenit, quid in eo caſtigatione tam ſeuera dignum reperiant. Aliis enim litterarum plane rudis et *ἀναλφάβητος*, aliis non indoctus quidem, ſed tamen inanibus potius rerum inutilium, maximeque metaphyſicarum, notionibus, quam verae doctrinae ac prudentiae praeceptis imbutus fuiſſe videtur. Quin ſunt, qui et orationem eius barbaram et hiulcam rident, quamuis ipſi tam barbari, vt non viros doctos, ſed ſeruulum aliquem a lacu et furno redeuntem, te audire exiſtimares. Enimuero, quod ad primum attinet, manifeſtam calumniam redolet iſta accuſatio, quam eo porrigit BARONIVS *ad ann.* 551. vt eum *repente ſcribat adparuiſſe palliatum theologum, atque de dogmatibus acutiſſime diſputaſſe, qui numquam legere ſciuerit vel ipſum foris inſcriptum ſacrorum titulum Bibliorum*. Solis enim SVIDAE teſtimoniis nititur haec narratio, quam tamen non ad IVSTINIANVM, ſed ad IVSTINVM pertinere, deprehendere ſtatim potuiſſet BARONIVS, SVIDAE codicem aliquem Vaticanum euoluens, niſi iam imbutus fuiſſet principis optimi odio. Hinc IVSTINIANVM recte defenderunt non modo IAC. MAESTERTIVS *de iuſtit. legg. Roman. diſp. II.* SCHVRZFL. in in *Iuſtin. orthodoxo* §. 11. et KVSTERVS *ad Suid.* ſub *ἀμάθητος* et *Ἰουστινιανὸς* verum etiam ipſe ALAMANNVS *ad Procop. pag.* 18. Deinde tantum abeſt, vt Iuſtinianus litterarum fuerit rudis, vt PROCOPIVS *de bello Goth. Lib. III.* quamuis nihil eorum, quae ad infamandum illum principem pertinent, omittere ſolęat, eum tamen ſatis doctum et ſtudioſiſſimum fuiſſe fateatur, et ideo Artabanem cum coniuratis ei non facilius inſidias ſtrui poſſe exiſtimaſſe referat, quam libris impalleſcenti: *Κάθηται γὰρ ἀφύλακτος ἀεὶ ἐπὶ λέσχης τινὸς ἀωρὶ τῶν νυκτῶν ὁμοῦ τοῖς τῶν ἱερέων ἐσχατογήρων ἀνακυκλεῖν τὰ Χριστιανῶν λόγια σπουδὴν ἔχων: perpetuo enim ſine cuſtodibus deſidet ad multam noctem cum ſenioribus quibuſque ſacerdotibus in muſeo, attentiſſimo ſtudio arcana Chriſtianorum dogmatum inueſtigans*. Vt iam praetermittam teſtimonia LIBERATI in *Breuiar. cap.* 23. EVSTACHII in *vita S. Eutychii*, denique THEODEHADI et VITIGIS regum

CAS-

Cassiodorvm *Variar. Lib. X. cap. 9. 22. et 32.* qui omnes illum ſapientiae ac doctrinae nomine celebrant. Atqui metaphyſicae fuerunt hae tricae, in quibus tantum olei iuſumſit Ivtinianvs. Quo vero auctore tam praefidenter id adfirmant boni viri? Si in diuinas litteras dogmataque theologiae penetrare ſtuduit: an ideo ſe metaphyſicis tricis inuoluit? Mirarer ſane, niſi eo res redeat, vt qui doctrinas theologicas attingunt, tamquam σπερμολογίαις nimis dediti traducantur. Denique quis in principe requirat vel profeſſoriam linguam, vel adcuratiorem omnium artium ſcientiam? quis quemquam generi humano praeeſſe poſſe neget, niſi qui humanitatis ac doctrinae ſtudium numquam omiſerit, quum ſi vllos mortalium, certe imperio deſtinatos, memores oporteat eſſe illorum, quae olim monuit Neoptolemvs, *philoſophandum eſſe, ſed paucis, nam omnino non placere?* Sed ne his quidem immorari operae pretium eſt, quum haec quoque omnia nihil faciant ad corpus iuris, quippe non Ivstiniani, ſed aliorum opera adornatum, qui aliquid perfectum ſuiſque abſolutum numeris perficere potuerunt, ſi vel maxime indoctiſſimus mortalium fuerit Ivstinianvs, et contra opus procudere, tanto nomine indignum, ſi vel maxime ille omnes omnium ſaeculorum philoſophos doctrina ac ac ſapientiae ſuperarit, niſi forte principi eum imponere velis laborem, vt tanto volumini ipſe limam adhibeat, et obelo notet, ſi quid a miniſtris fuerit peccatum.

Saeculo itaque, et miniſtrorum Ivstiniani ſocordiae, imputandum fuerit, non ipſi Ivstiniano, quidquid in componendo hoc opere peccatum. Illi enim, dum bene mereri voluit de re publica, vberrimum eius conſilii fructum licuit ad coſcientiam ſuam referre, ſi vel maxime eius ſpem deſtituerint ii, quibus eam curam demandarat. Sic peroratam eſſe putarim cauſſam Ivstiniani, ſed ita, vt in tanto maiorem inuidiam Tribonianvs, eiuſque collegae, adducantur. In hos enim iam praecipue faba cuditur, nec fieri poteſt, quin horum tanto maior futura ſit culpa, quanto magis culpa omni vagat Ivstinianvs. Itaque iam nouo nobis defenſionis labore perfungendum eſt eſt pro Triboniano eiuſque ſociis, in quos tantum impetum faciunt accuſatores vehementes atque acerrimi, vt, ſi in parricidii aut perduellionis ſuſcipionem adducerentur, vix poſſint maioribus conuiciis onerari. Quin, quod maxime illaetabile eſt, ipſa Triboniani cauſſa multo difficiliorem reddit reliquorum defenſionem, nec quiſquam fere inter iudices eſt, cui non proletaria illa turba videatur, cui Tribonianvs praefuerit, vir et omnibus coopertus flagitiis, et illo ſaeculo indoctiſſimus. Si enim, qui primum inter illos locum tenuit, tam nullius fuerit pretii, quid ſperes de reliquis? nonne te incidiſſe putes in Sardos venales, quorum alter altero ſit nequior? Nunc quam rem vitio dent Triboniano, quaeſo, animaduertite. Hominem illum fuiſſe, aiunt, vaniſſimum, et ad ſeruile demiſſum obſequium, quippe qui Ivstinianvm viuum ac ſpirantem in caelum iturum. Auctor huius quoque calumniae eſt Procopivs,

qui

qui de IVSTINIANO in *Anecdot. pag.* 63. Θῶπας τε, inquit, λόγοις ἐνδελεχέστατα προσιέμενος. Ἔπειθον γὰρ αὐτὸν, οἱ κολακεύοντες οὐδενὶ πόνῳ, δεῖ μετέωρος ἀρθεὶν, καὶ ἀεροβατοῖν. καὶ ποτε αὐτῷ παρεδρεύων Τριβωνιανὸς, ἔφη, περιδεὴς ἀτεχνῶς εἶναι μήποτε αὐτὸν ὑπὸ ἐυσεβείας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναληφθεὶς λάθοι. τοιούτους δὲ τοὺς ἐπαίνους, ἤτοι σκώμματα, ἐν τῷ τῆς διανοίας ἐποιεῖτο βεβαίῳ: *aſſentatoribus cumprimis pateſabiebat aures; quibus facile fore crederet, vt ſublimis aliquando raptus aera penetraret. Tribonianus illi adſidens vereri ſe vehementer adfirmabat, ne ob ſingularem pietatem in caelum improuiſo ſurriperetur. Quam laudem, vel potius cauillum, apud animum ſic plane ſuum conſtanter habebat.* Eadem repetiit HESYCHIVS MILESIVS *de viris illuſtribus*, et SVIDAS, qui procul dubio haec ſublegerunt PROCOPIO. Iam vetus quidem aularum peſtis eſt adulatio, vereque ac ſapienter dictum eſt a SENECA *de benefic. Lib. VI. cap.* 30. *non vllius rei inopia magis laborare magna faſtigia, quam eorum, qui verum dicant, et principem inter mentientes ſtupentem vindicent a conſenſu concentuque falſorum. Omnes fere in praeceps agere exſtinctam libertatem et fidem in obſequium ſeruile ſubmiſſam, dum nemo ex animi ſui ſententia ſuadeat diſſuadeatque, ſed adulandi certamen ſit, et vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandiſſime fallat.* At neminem tamen tam abſurdum fuiſſe arbitror, vt principi perſuadere vellet, quod ne poſſet quidem, ſi vel maxime vellet; credere; nec principem vllum tam ſtupidum eſſe crediderim, vt ab homine talia effutiente ſibi illudi non animaduertat. Et quis ergo credat, vel Tribonianum, hominem profecto non ſtupidum, haec IVSTINIANO in aurem dicere auſum eſſe, vel IVSTINIANVM adeo non hominem, ſed fungum, fuiſſe, vt Triboniano, homini pagano, immortalitatem ſibi, promittenti, fidem haberet? Si quid veri ineſt illi narratiunculae, illa procul dubio orta eſt ex carmine aliquo vel epigrammate, quo vel Tribonianus, vel alius quicumque, vt IVSTINIANVS ſero in caelum redeat, optauit, quale eſt illud HORATII *Carm. Lib. I. od.* 2. *v.* 45.

> *Serus in caelum redeas, diuque*
> *Laetus interſis populo Quirini:*
> *Neue te noſtris vitiis iniquum*
> *Ocyor aura*
> *Tollat!*

Quis vero HORATIO hanc fecerit iniuriam, vt eum Auguſto perſuadere voluiſſe dicat, eum non moriturum, ſed ſublimem aliquando iturum in caelum? Vt paucis omnia complectar, aut poeticum fuit illud TRIBONIANI votum, aut inſignis calumnia PROCOPII, ſano homini impudenter impingentis crimen,

> *Quod ſani eſſe hominis, non ſanus iuret Oreſtes.*

Probabilius videri poſſet alterum crimen, in quod vocari ſolet TRIBONIANVS: puta, quod leges ipſas venales turpiter habuerit. Eum enim incredibili habendi cupiditate arſiſſe, teſtantur omnes, qui eius res geſtas attigerunt, puta PROCOPIVS *de bello Perſ. Lib. I.* et qui eius ſcrinia expilarunt, SVIDAS, et HARMENOPVLVS. Equidem quum non habeam, quae his opponam, veterum teſtimonia, et ipſa nos doceat experientia, homines etiam doctos et ſapientes in huius modi ſordes incidere poſſe: non ſane ſuſcipiam ea in re Triboniani patrocinium, quin fatebor, eum, ſi eo animi morbo laborarit, vix illius laudibus dignum fuiſſe, quibus hominem paſſim ornat IVSTINIANVS. Nullum enim eſt vitium tetrius, nullum foedius, quam auaritia, praeſertim in iis, qui adminiſtrant rem publicam. At iam ſupra obſeruare me memini, nihil hoc facere ad Corpus iuris, quippe cui adornando cum laude praeeſſe, potuit Tribonianus, ſi vel maxime hominum fuerit auariſſimus. Neque enim tum de legibus nouis ferendis, ſed de antiquis in ordinem digerendis, agebatur, nec vlla Triboniano, id facienti, occaſio eſſe potuit aliena adpetendi, vel accumulandi opes, niſi forte princeps amplum aliquod praemium iis, quibus aerumnabilem illum laborem delegarat, propoſuerit. Hoc praemium, inquiunt, non inuidemus Triboniano: id vero vix ferendum, quod leges ipſas venales habuit. Hoc enim illi exprobrat PROCOPIVS, non in *arcana hiſtoria*, cui tu fidem omnem abrogare ſoles, ſed *de bello Perſico, Lib. I.* vbi collaudans Triboniani doctrinam, ſtatim ſubiicit: Ἐς δὲ φιλοχρηματίαν δαιμονίως ἐσπουδακὼς, οἷός τε ἦν κέρδους ἀεὶ τὸ δίκαιον ἀποδίδοσθαι· τῶν δὲ νόμων ἡμέρᾳ ἐκ τῶν ἐπὶ πλεῖστον ἑκάστῃ τοὺς μὲν ἀνῄρει, τοὺς δὲ ἔγραφεν, ἀπεμπολῶν τοῖς δεομένοις κατὰ τὴν χρείαν ἑκατέρων: *verum hianti homo et inexplebili auaritia, vnice lucro ſeruiebat, erantque apud illum iura venalia. Iamdiu legum nundinationi deditus, quotidie pretio refigebat alias, alias figebat, prout e re erat atque vſu poſcentium.* Sed ſi fingamus, haec omnia vera eſſe, (vere enim tam ſordidum atque iniuſtum hominem fuiſſe Tribonianum, PROCOPIO, homini maledicentiſſimo nemo temere crediderit,) nemo tamen tam erit iniquus rerum aeſtimator, vt illud Triboniani crimen ad Corpus iuris quidquam attinere cenſeat. Nimirum Tribonianum aliquamdiu quaeſtura ſacri palatii, numere ſplendidiſſimo, et cum legum ſcribendarum, principique commendandarum poteſtate quam maxime coniuncto, functum eſſe nouimus. Si itaque tam prauus fuit, vt leges pretio venderet: id fieri oportuit, a quaeſtore ſacri palatii, quippe cui muneri praefectos, SVMMACHVS *Lib. I. Epiſt. concilii regalis participes, precum arbitros, legum conditores*; CASSIODORVS *Variar. Lib. VI. cap. 5.* et *Lib. VIII. cap. 13. armaria* et *voces legum* adpellitant, quia, vt eſt in *Notitia imper. orient. pag. 112. edit. Pancirol. ſub diſpoſitione viri illuſtris, quaeſtoris, erant leges dictandae et preces, ita vt officium non haberet, ſed adiutores de ſcriniis, quos voluerit.* Iam ſi temporum ineamus rationes: eum toto fere illo tempore, quo de Corpore iuris concinnando actum eſt, quaeſtura non an-

plius

plius functum eſſe, ſatis compertum habemus. Anno enim erat Chriſti Dionyſiacae 528. quando Codex Iuſtinianeus compilari coepit, quaeſtura illa erat penes Thomam, quem virum glorioſiſſimum vocat IVSTINIANVS, *Conſtit. Haec quae neceſſario* §. 1. *de nouo Cod. faciend. Conſt. Summa reip.* §. 2. *de Inſtin. Cod. confirm.* Anno 530. Tribonianus quidem *quaeſtor ſacri palatii* memoratur in inſcriptione *L. 1. C. de vet. iur enucl.* at triennio poſt, id eſt, anno 533. quum Inſtitutionum libellus et Pandectae prodirent, iam *exquaeſtor ſacri palatii* adpellatur. §.3. *prooem. Inſt* et *L.3.* §. 9. *C. de vet. iur. enucl.* eodemque titulo vtitur anno inſequente 534. quum abolito priore nouus vel repetitae praelectionis Codex publicaretur. *Conſt. Cordi nobis*, §.2. *de emend. Codic.* Quaeſturae praefuit anno 530. anno Iuſtiniani quarto, anno poſt, teſte CEDRENO, (non demum poſt pacem ἀπέραντον anno Iuſtiniani ſeptimo cum Coſroe Perſarum rege initam, vti ſcribit PROCOP. in *bello Perſ. Lib. I.*) triſtiſſima illa ſeditio, quam Victoriatam adpellant eorum temporum annales, commota eſt, qua Tribonianus magiſtratu abire iuſſus eſt in gratiam furentis plebis, eum non recuperaturus ante annum 535. vel 536. quamuis poſtea illum tanto conſtantius retinuerit, diemque obierit ſupremum anno 546. Iam biennio illo, quo quaeſturam ſacri palatii geſſit, adornatae ſunt Pandectae et Inſtitutiones, in neutro vero libello concinnando occaſio fuit Triboniano leges venales habendi, quum non nouae leges ſcribendae, ſed veterum iureconſultorum fragmenta in ordinem redigenda eſſent. Prodierunt quidem tum leges Iuſtiniani plurimae, poſtea in Codicem repetitae praelectionis relatae, quarum longum indicem texuit PETR. RELANDVS in *Faſt. conſul p. 700. et. ſeqq.* Sed in quo nullam me deprehendere fateor, quam pecunia corruptus ſcripſiſſe videatur, plures contra prudenter ſcriptas, ac rei publicae valde ſalutares. Enimvero eſt hoc fatum magnorum imperiorum, vt quo pluribus adiutoribus ad rem publicam adminiſtrandam indigent principes, eo facilius quaedam non ea, qua par eſt, religione, ſed per ſordes, fiant. Quale quid ſi et ſub Iuſtiniani imperio contigit, id adeo non mirum eſt, vt, ſi non contigiſſet, id eſſet vel maxime mirandum. Non tamen ideo ſordere nobis debent eius leges, quia illae non a Triboniano vim ſuam ac poteſtatem acceperunt, ſed a IVSTINIANO, neque nos illas, tamquam Triboniani foetum, exoſculamur, ſed quia eas ciuitate donare viſum eſt maioribus noſtris. Quam multas, quaeſo, leges liberâ adhuc re publica tribunitius furor, quam multa edicta Praetorum auaritia, quam multa SCta patrum adulatio peperit? Et tamen eorum auctoritatem in dubium numquam vocarunt Romani, multo minus ea ideo plane proſcribenda a re publica exiſtimarunt, quod non ex virtute legiſlatoris, ſed ex vituperabili aliqua cauſſa, originem habuiſſent. Parum ergo noſtra hodie intereſt, quid vel Iuſtinianum, vel Tribonianum mouerit ad hanc illamue legem publicandam, ſi nihil ipſis legibus ineſt, quod iniquum vel vtilitati rei publicae aduerſum videatur. Nec deſunt

exempla, quae ea etiam, quorum non admodum laudabilis origo eſt, rei publicae tamen aliquando vtiliſſima fuiſſe, demonſtrant, ceu vel celeberrima illa conſtitutio Antonini Caracallae *l. 7. D. de ſtatu hom.* de iure ciuitatis cum ingenuis omnibus in orbe Romano communicando ſatis ſuperque probat, quae poſteris, ſublato vectigali viceſimae, admodum ſalutaris fuit, quum nihil minus propoſitum fuerit Caracallae, quam ciuibus dare beneficium, ſed potius ingenuos ciues eſſe voluerit, *λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ, διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, ſpecie quidem eis honorem tribuens, ſed reuera vt fiſcum ſuum augeret, quippe quum peregrini vectigalia haec non penderent*; vti eſt apud DION. in *Excerpt. Peireſc. pag. 745.*

Sed haec de auaritia TRIBONIANI, cui et aliud non minus deteſtabile vitium acceſſiſſe aiunt, nimirum impietatem. Quum enim HESYCHIVS et SVIDAS eum vocent *ἕλληνα καὶ ἄθεον, ἀλλότριον κατὰ πάντα τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως, hominem, gentilem et impium, et a Chriſtianorum fide prorſus alienum:* ne dubitandum quidem eſſe exiſtimant, qui ei male cupiunt, quin data opera permultas paganiſmi reliquias in corpore iuris exſtare voluerit. Eo enim pertinere, quae paſſim occurrunt *de ſacrorum euocatione, L. 9. §. 2. D. de rer. diu. de ſponſa aqua et igni accepta, L. 66. §. 4. D. de donat. int. vir. et vxor. de iure, quo naturaliter ſe in pretio emtionis et venditionis inuicem poſſint circumuenire contrahentes L. 16. §. 4. D. de minorib. de concubinatu ciuibus conceſſo, L. 3. D. de concub. de caede adulteri patri et marito permiſſa L. 24. pr. D. de leg. Iul. de adulter. de parricidio eo ſaltim caſu licito ſi pater aduerſum patriam coniuraſſet, L. 35. D. de religioſ.* denique *de tortura, tit. D.* et *C. de quaeſt. de ſtupro in vulgares feminas non admittendo L. 29. C. ad leg. Iul. de adult. de tranſactione ſuper criminibus, L. 18. C. de tranſact.* et quae ſunt huius generis alia. Haec enim omnia paganiſmum redolere contendunt, et dolo malo inſerta eſſe arbitrantur Corpori iuris, vt lectores, quaſi aliud agentes, impietate iſta imbuerentur. Sed ſi veteri impietati adhuc mordicus inhaeſit Tribonianus, quod fecerunt etiam illo tempore alii, certe Chriſtianis eum nomen vel dicis cauſſa dediſſe oporteret, quum publicis functus ſit officiis, eaque tempeſtate per leges IVSTINIANI ſeueriſſimas nemini, niſi Chriſtiano, ad rem publicam pateret aditus, teſte CEDRENO in *Annal. pag. 366.* Et certe fieri non poteſt, quin tunc admodum ingenioſe inſtruxerit ſcenam, vt, quod HESYCHIVS animaduertit, numquam animaduerterint IVSTINIANVS vel THEODORA, quorum in oculis quotidie verſabatur, eum nimirum eſſe *ἕλληνα καὶ ἄθεον, καὶ ἀλλότριον κατὰ πάντα τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως*. Qui vero aliam perſonam adſumunt, et Chriſtiani volunt videri, quum ab ea religione quam maxime abhorreant, ii nihil prius, nihilque habere ſolent antiquius, quam vt ne verbulum quidem, quod Chriſtianae pietati repugnare videatur, ſibi excidat, maxime vbi periculum imminet ſermocinantibus ex animi ſententia.

Quis

Quis ergo tam parum callidum fuiſſe credat Tribonianum, vt prodere voluerit animum, a Chriſtiana religione alienum, quin ſuperſtitionem ſuam in opere, principis Chriſtiani auſpiciis ſcripto, ſtolide denudare voluerit? Et quid eſt, quaeſo, tam profanum, quod Tribonianus inſtillare legentibus voluiſſe videatur? An periculum erat, ne quis Chriſtianorum religioni ſuae repudium daturus eſſet, ſi in VLPIANI, id eſt, pagani hominis fragmento legerit, *ſolere eos, qui liberare locum religione velint, ſacra inde euocare?* aut ſi SCAEVOLAM reſpondiſſe obſeruarit, donationem factam ante nuptias, id eſt, *antequam aqua et igni acciperetur vxor*, ratam eſſe? quaſi non innumera eius generis occurrant et in aliis veterum fragmentis, quae ipſi Chriſtiani ſcriptores collegerunt. Si quam legem Corpori iuris inſerere auſus eſſet Tribonianus, qua quid profanum dici fierique iuberetur, tunc ſane iure vapularet homo improbus, et, me iudice, quamcumque poenam ſubiret. Sed eum paganiſmum prodere, qui fragmentum, in quo ritus antiquus deſcribitur, adducit, ea vero tam abſurda eſt accuſatio, vt eius merito pudere debeat eruditos. Nec maioris momenti ſunt accuſationes reliquae, veluti quod de circumuentione mutua emtorum venditoremque dixit non TRIBONIANVS, ſed POMPONIVS. Praeterquam enim, quod non omnia, quae improbe dicuntur, paganiſmum produnt, ne probitati quidem aduerſantur verba illa POMPONII. Plerumque quidem dolum ſignificat verbum *circumuenire*, ſed non ſemper. Qui in re et pretio conſentiunt, ii *conuenire* dicuntur: adeoque *circumuenire ſe inuicem* recte dixeris, inter quos nondum conuenit, altero quippe plus exigente, altero offerente minus, illoque operam dante, vt quam optima conditione vendat, hoc, vt emat pretio quam minimo. Nota ſunt illa PLAVTI in *Perſa*, *act. IIII. ſcen.* 4. *v.* 38.

> *Vin' tu bene emere?* Do. *Vin' tu pulcre vendere?*
> To. *Ego ſcio vtrumque velle*.

Nuſquam ſane reperies, iureconſultum vllum dolum probare, quum inter primas iuris regulas ſit, neminem ex dolo ſuo fructum capere debere, vt vel tirones non ignorent, non modo emtionem, cui cauſſam dolus dederit, nullam eſſe, ſed et incidentem dolum quemcumque emendari debere, quin et ſtricti iuris contractus ob dolum reſcindi, eoque nomine competere actionem de dolo. Qua fronte ergo dicere potuiſſe POMPONIVS, *in pretio emtionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus ſe inuicem* DECIPERE? Sed ſalua res eſt. Quod enim verbo *circumuenire* parum commodo expreſſerat POMPONIVS; id multo cautius eloquutus PAVLLVS: *quemadmodum*, inquit, *in emendo et vendendo naturaliter conceſſum eſt, quod pluris ſit, minoris emere, quod minoris ſit, pluris vendere: ita in conductionibus et locationibus idem iuris eſt*, *L.* 22. §. *vlt. D. loc. cond.* Idem, ac nihil aliud, voluit POMPONIVS, quamuis verbo vſus duriore, nec magis ei,

ei, vel TRIBONIANO, quam PAVLLO, in mentem venit, doli mali ſuſcipere patrocinium. Concubinatus porro, neſcio quo iure inter paganiſmi reliquis referatur, quum inter omnes conſtet, eum non modo Hebraeorum moribus pro licita conſuetudine habitum, verum etiam apud hos veri Dei cultores multo minus, quam apud Romanos, legibus circumſcriptum fuiſſe. Praeterea tantum abeſt, vt ille cum profano deorum cultu aut ortus ſit, aut exoleuerit, vt potius ſub ipſis, qui Chriſto nomen dederant, imperatoribus vſque ad Leonis Sapientis tempora in orientali imperio; multoque diutius in occidentali manſerit, ceu cum ab aliis, tum maxime a CHRISTIANO THOMASIO, ſingulari *diſſertatione* eſt demonſtratum. Quid ergo peccauit Tribonianus, dum leges, quotquot eo tempore in ipſis rerum argumentis obtinerent, in vnum volumen referre iuſſus, eas quoque, quae ad concubinatum ſuis limitibus circumſcribendum pertinent, non omittendas eſſe exiſtimauit? Sane ſi liberiorem cum concubinis conſuetudinem, legibus publicis proſcriptam e re publica, ab exilio reuocare auſus eſſet: non quidem paganiſmi, improbitatis et neglecti officii, merito coargueretur. Dum vero leges, ad ius tum quotidiano vſu firmatum pertinentes, in Corpus iuris retulit, nihil profecto egit, quod eſſet ab eius officio iuſſuque domini, a quo pendebat, alienum. Adulterum quoque in probro iſto deprehenſum occidendi poteſtas non magis ex profano deorum cultu fluit, quam ius illud Athenienſibus et Romanis cum Haebreis commune, quod furem nocturnum occidi patitur. *Exod. XXII.* 2. Nam et Hebraeis, quos ipſe Deus legibus ſanctiſſimis inſtituerat, fas erat, ſtupratorem non ſolum a femina, cuius pudicitia vi attentabatur, ſed et a quocumque altero, oppreſſam illam vindicaturo, cum caede repelli, vti pluribus demonſtrauit Io. SELDENVS *de iure nat. et gent. ſecund. diſcipl. Hebraeor. Lib. IIII. cap.* 3. Et ſane quum in ciuitatibus legislatores recte potuerint ſupremum ſupplicium in adulteros et violentos ſtupratores ſtatuere: quid prohibuit, quo minus et honeſtis feminis et adulturae propinquis, et maxime maritis, facultatem darent, inſignitam illam iniuriam, familiae ſuae toroque illatam, etiam ferro vindicandi, adulterique ſanguine parentandi dolori ſuo? Nihil porro cum profano deorum cultu commune habet caedes patris, aduerſus patriam rem publicam coniurantis. Neminem enim ignorare arbitramur, inter veteres frequenter diſceptatum eſſe de gradu atque ordine officiorum, quaeſitumque, pluſne debeamus parentibus, an patriae, in qua quiſque natus, educatuſque ſit, itemque quibuſnam nos ea prioribus potioribuſque facere oporteat, ſi neceſſe ſit in opera danda faciendoque officio alios aliis anteferre? Et auctorem habemus GELLIVM *Noct. Attic. Lib. IIII. cap.* 13. iuxta parentes primum locum tenere pupillos debere, fidei tutelaeque noſtrae creditos: ſecundum eos proximum locum clientes habere, qui ſeſe itidem in fidem patrociniumque noſtrum dederint: tum in tertio loco eſſe hoſpites: poſtea eſſe cognatos adfineſque. At his omnibus longe praeferebant communem omnium

paren-

Digitized by Google

parentem, patriam, ac proinde Cicero *de offic. Lib. III. cap.* 23. ſeruauit fragmentum ex libro Hecatonis *de officiis*, pleno huius modi quaeſtionum; in quo et haec legas: *quid ſi pater fana expilet, cuniculos agat ad aerarium, indicetne id magiſtratibus filius? nefas id quidem eſt, quin etiam defendat patrem, ſi arguatur: non igitur patria praeſtat omnibus officiis? immo vero: ſed ipſi patriae conducit, pios ciues habere in parentes. Quid ſi tyrannidem occupare, ſi patriam prodere conabitur pater? ſilebitne filius? immo vero obſecrabit patrem, ne id faciat: ſi nihil proficiet, accuſabit: minabitur etiam: ad extremum, ſi ad perniciem patriae res ſpectabit, patriae ſalutem anteponet ſaluti patris.* Vix ouum ouo ſimilius eſt, quam quod in *L.* 35. *D. de relig. et ſumt. ſun.* tradidit Marcellvs: *minime maiores lugendum putauerunt eum, qui ad patriam delendam et parentes, et liberos interficiendos venerit, quem ſi filius patrem, aut pater filium occidiſſet, ſine ſcelere, etiam praemio adficiendum omnes cenſuerunt.* Iam quid ineſt huic fragmento, tam profanum, vt Tribonianum, illud inſerentem Corpori iuris, ideo paganiſmo deditum fuiſſe ſuſpicari velimus? Ne legem quidem continet illud fragmentum, ſed tantum, quid maioribus ea de re viſum ſit, enarrat. Veriſſimam vero eſſe illam Marcelli narrationem, vel Horatii, Bruti et Veturiae ac Volumniae, matris, vxoriſque Coriolani, exemplis abunde conſtat. An porro paganiſmum redoleant dirae quaeſtiones, alii viderint; Saltim nihil eſt, quod vitio verti poſſit Triboniano, ſelectiora ea de re veterum fragmenta inſerenti Pandectis et Codici, quum iuſſus eſſet, ea colligere iura, quae in ipſis obtinerent rerum argumentis. Inter haec et tortura erat, nec per eum ſtabat, quo minus illa ex re publica proſcriberetur. Quin quum et hodie illam in rebus publicis ſuis, tanquam neceſſarium malum, tolerent Chriſtiani: an ideo et horum leges paganiſmum redolere profitebimur? Quis vero Tribonianum accuſet, quod *Legi* 29. *C. de leg. Iul. de adulter.* a Conſtantino M. Chriſtiano Imperatore, ſcriptae locum in Codice conceſſerit; an, quod in ipſo auctore paganiſmum redolere, nemo vmquam dixit, ideo profanum videtur, quod Tribonianus illud inſeruit Corpori iuris? Quis vero ignorat, legem Iuliam de adulteriis ne potuiſſe quidem locum habere in miniſtra cauponae, quippe ſeruilis conditionis femina, quacum nullae erant iuſtae nuptiae, cuiuſque adeo nec maritus eſſet, qui adulterum adulteramque accuſaret? Non itaque Imperator probro carere putauit huius modi feminam, quae quaeſtum corpore fecit, nec virum, qui vota ſua in crucem miſit, excuſandum exiſtimauit: ſed id dumtaxat monuit, indignam eſſe huius modi feminam legum obſeruatione, ſatiſque poenae pendere feminam, quae turpiſſimum illum quaeſtum profiteri non dubitet. Sunt haec profecto legibus publicis conſentanea, adeoque ita comparata, vt a Triboniano recte potuerint in Corpus iuris referri; quamuis forte cauſſas habuiſſent theologi, inuehendi in laxam ſaeculi diſciplinam, legeſque ſeueriores aduerſus impudicitiam flagitandi, vel, vt rectius dicamus, inculcatis quotidie legis diuinae prae-

ceptis

ceptis atque exemplo ſuo impellendi homines, vt ſe vltro ab omni vaga Venere abſtinerent. Poſtremo mirari me fateor, cur et ea, quae de tranſactione ſuper criminibus *l.* 18. *C. de tranſact.* traduntur, paganiſmum redolere videantur viris doctiſſimis. Lex enim illa, ſi cum aliis comparetur, nihil aliud ſancit, quam ne is, qui ſanguinem ſuum quacumque ratione redimere voluit, pro confeſſo et infami habeatur, quamuis accuſator, qui tranſegit, praeuaricationis poenam iure omnino ſubeat, nec ideo crimine liberetur is, qui pactionem huius modi cum accuſatore iniit, ſed neuter omnino id impune ferat. Rem tam adcurate expoſuerunt GER. NOODTIVS in *Diocletiano et Maximiano*, nec non ANT. SCHVLTINGIVS in *Πρώτοις*, *titulo de tranſactionibus*, vt actum agere nolimus, ſed merito potius miremur, leges has e Chriſtianiſmo alienas videri potuiſſe, quum vix intelligamus, quid prudentius ab vllo Chriſtiano principe conſtitui ea de re potuiſſet. Sed eo viuimus ſaeculo, quo quidam omnem iuris prudentiae laudem non in eo poſitam eſſe exiſtimant, vt leges noſtras prudenter interpretentur, ſed ut eas exponant ludibrio, et e re publica, quantum in ipſis eſt, proſcribendas cenſeant. Hinc non ſine ſtupore animaduertas circumferri libellos de *iuriſprudentia* non modo *papizante*, ſed et *paganizante*, non ab hominibus imperitis, ſed a ICtis ſcriptos: quin merito mireris, barbaris illis inſcriptionibus lectores inuitari ad explodendam iuris prudentiam, tamquam ſcientiam profanam, et a Chriſtiana pietate abhorrentem, quum nihil omnino, quod profanam illis videatur, adferre poſſint, quam quod VLPIANVS ius publicum in ſacris, ſacerdotiis, ac magiſtratibus conſiſtere ſcribat: *l.* 1. §. 2. *D. de iuſt. et iure:* quod liberis ex damnato coitu natis alimenta ſubtrahantur: *Nou.* LXXXVIII. *extr.* quod dominis in ſeruos ius vitae ac necis indulgeatur: quod res diuini iuris in ſacras, religioſas, vt ſanctas diuidantur: quod latrocinia permitti quodam modo videantur *l.* 5. §. 2. *l.* 6. *D. de cap. et poſtlim.* quod filius in captiuitate natus, et patre apud hoſtes mortuo, cum ſola matre reuerſus, ſpurius habeatur; et quae ſunt huius generis alia. Quaſi vero ideo paganizet iuris prudentia, (liceat enim imitari eorum hypercriticorum elegantiam,) quod quaedam de moribus antiquis in ea occurrant, vel ICti aliquando ex Stoicorum ſententia philoſophentur. Omittere haec debuiſſe Tribonianum, aiunt; et tamen HOTOMANNVS in *Antitrib. cap.* 3. eum plurima ad antiquitates pertinentia omiſiſſe, conqueritur, indignaturque ideo Triboniano, quod non ſtatum antiquum rei Romanae, ſed imperii Byzantini, qualis Iuſtiniani temporibus fuerit, et ne hunc quidem ſatis adcurate expreſſerit, adeo, vt, quod ad antiquitates Romanas attinet, plus vno anno ex lectione Graecorum et Latinorum ſcriptorum, atque id maiore cum delectatione et ſuauitate, quam totis ſex annis ex his fragmentis et centonibus, poſſit cognoſci. Sic in fatis eſt, vt quidquid egerit bonus Tribonianus, vapulet, et quod in aliis operibus maximi fieri ſolet, id in Corpore iuris reprehenſione digniſſimum iudicetur, perinde ac ſi ad opus iſtud damnandum ſatis ſit, operas ad illud elucubrandum contuliſſe Tribonianum. Ve-

Digitized by Google

Venimus ad graviſſima iſta flagitia, quae in corrumpendis interpolandiſque veterum fragmentis admiſiſſe Tribonianum, contendunt, quaeque Tribonianiſmi vel emblemata Triboniani adpellari ſolent. Sed hic primo obſervari velim, nihil egiſſe Tribonianum, niſi quod iuſſus erat a principe. Hic vero in *Conſt. Deo auctore* §. 7. *de concept. Dig.* id negotii dederat Triboniano et ſociis, vt quae in veterum libris ſuperflua viderentur, reſecarent, perperam ſcripta emendarent, quae deeſſent, ſupplerent, grauem iis interminatus animaduerſionem, qui veterem ſcripturam cum noua componere, vel, ſi quid mutatum eſſet, id culpae tribuere ſuſtinerent. *Quare ſcire velim*, inquit CORN. VAN. BYNKERSHOEK in *praefat.* eruditiſſima, nouis *Obſeruationibus iuris Romani* praemiſſa, *cur non cenſores emblematici in ipſum potius Iuſtinianum inſurgant, quod nempe ita mandauerit?* Quid mali admiſit bonus Tribonianus, cui in obſequio gloria erat relicta? Cur in illum ſaeuiunt, cuius nulla ea in re culpa fuit, niſi culpa dicenda ſit, cuſtodire fines mandati, et principis ſui iuſſa capeſſere? Deinde, qui in hoc muſtaceo quaerunt laureolam, ii id plerumque agunt, vt omnia, quae etiam ſana et integra ſunt, ſollicitent, intregraſque leges, quibus aliorum nomina praeſcripta ſunt, ab imbroba Triboniani manu eſſe, demonſtrent. Et ita quidem ſolent accuſatores, quibus αὔξησιν conuenire docent rhetores, quemadmodum ἀντείνουσιν refellentibus. Sunt quaedam, quae vel ſtudio omiſit, vel aliquantulum immutauit interpolauitque Tribonianus, (nec aliter potuit, ſi Iuſtiniano hero dicto audiens eſſe voluit,) at, qui illum immodeſtius hac poteſtate vſum eſſe contendunt, et hinc vbique Tribonianiſmos ſibi deprehendere videntur: illi vel iniuriam faciunt viro optimo, vel illo laborant vitio oculorum, quod efficit, vt omnia multo maiora, quam vere ſunt, videant: Qua de re denuo laudatiſſimus BYNKERSHOEKIVS: *ſed quid tandem de emblematibus dicemus? Vetus prouerbium eſt, inquit Vlpianus in* L. 6. §. 1. D. de off. procoſ. *οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, neque omnia, neque paſſim, neque ab omnibus. Sic et nos de emblematibus. Omnia agnoſcere ſtultiſſimum, paſſim, turpiſſimum, et ab omnibus, imprudentiſſimum. Quemadmodum vero, vt ſupra dicebam, ipſius iuris prudentiae intereſſet, nullum omnino dari emblema, ita et intereſt, dari quam pauciſſima. Quapropter non oportet nos eſſe liberales in his vel temere iactandis, vel anxie inueſtigandis: quin nec vllum largiendum, ſi res aliter ſalua eſſe poſſit, et, an poſſit, tentanda prius omnia, omnis mouendus lapis. Sedulo in primis cauendum, ne integros partus ſuppoſitos dicamus, vel aliorum quoque emblematum, ultra, quam neceſſe eſt, ſimus prodigi.* Denique permulta, quae inter emblemata Triboniani nonnulli referunt, integra ac ſana eſſe, ſatis euicerunt cum alii viri doctiſſimi, tum in primis laudatiſſimus CORN. VAN BYNKERSHOEK, nouarum *obſeruat. Lib. VII. et VIII.* et IOANNES WYBO in *Diſſertatione anno* 1729. *Vltraiecti* habita, quae tamen breui, vt ſpero, auctior locupletiorque ex officinis noſtris prodibunt. Horum ſi et alii preſſerint veſtigia, ſpes ſane eſt,

Digitized by Google

fore, vt rariores in poſterum ſint Tribonianiſmi, vel potius omnino in fumum abeant. Ceterum miſer eſt atque infauſtus eorum labor, qui in tanta rerum vtiliſſimarum adfluentia conquirendis huhuius modi emblematibus bonas horas perdunt, ſimiles muſcis, quae reliquis dapibus praeferunt vlcera, et in illa ſanie quaerunt delicias.

Qui Triboniano non parcunt, eos profecto non mirum eſt, et reliquis diem dicere, quorum opera in concinnando illo diffuſiſſimo opere vſus eſt imperator. Et quidem quum praeter Tribonianum Inſtitutionum libello conficiendo praefuiſſe conſtet Theophilum et Dorotheum: Codici Iuſtinianeo colligendo Ioannem, exquaeſtorem ſacri palatii, Phocam magiſtrum militiae, Baſilidem, expraefectum praetorio orientis, Thomam, quaeſtorem ſacri palatii et conſulem, Conſtantinum, comitem ſacrarum lagitionum, Theophilum, iuris in ſchola Byzantina doctorem, et Dioſcorum et Praeſentinum, diſertiſſimos cauſſarum in foro praetoriano patronos: Pandectis in ordinem redigendis Conſtantinum, Theophilum, Dorotheum, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Proſdocium, Eutolmium, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Iacobum, Conſtantinum, Ioannem, cauſſarum patronos facundiſſimos: denique Codici repetitae praelectionis adornando Dorotheum, Mennam, Conſtantinum, et Ioannem: hos omnes indoctos homines, Latinaeque linguae, qua veteres leges et iureconſultorum libri ſcripti erant, imperitos; ac proinde impares tanto labori fuiſſe, clamant, quaſi in eorum omnium profectus ſollicite inquiſiuiſſent, vel eos ex quotidiana conſuetudine habuiſſent perſpectiſſimos. At fuere ex his quidam anteceſſores, ad quos tum Conſtantinopoli, tum Beryti, eo tempore maximi concurſus fiebant. Quis vero eos indoctos legumque imperitos fuiſſe credat, qui tum famam ſcholarum iuris in orbe Romano ſuſtinebant? Eſtne veroſimile, eos linguae Latinae fuiſſe imperitos, qui auditoribus Caii Inſtitutiones, et quoſdam libros ſingulares, Papiniani et Pavlli reſponſa, edictumque perpetuum publice enarrabant? *conſt. Omnem reipubl. §. 1. ad Anteceſſores*: qui ex tot veterum iureconſultorum conſtitutionumque voluminibus optima quaeque excerpebant? qui denique, quod Theophilvm, Thalelaevm, et poſtea Ivlianvm feciſſe nouimus, libros Inſtitutionum, Pandectarum, et Codici in Graecam, Nouellas Graecas in Latinam linguam transferebant? Manſit ſane et Conſtantinopoli linguae Latinae vſus, non modo ſub Conſtantino M. ſed et ſub Iuſtiniano, et maxime in principium palatio nihil fere magnae rei, niſi Latine, ſcriptum eſt, ceu pluribus oſtendit Car. dv Fresne, cum in *Conſtantinopoli Chriſtiana*, tum in erudita, quam *Gloſſario mediae atque infimae Latinitatis* praemiſit, *praefatione §. 12. pag. 10. ſeqq.* Nec dubitamus, quin et Beryti non modo in auditoriis iuridicis, verum etiam in priuatorum aedibus, Latina lingua perſonuerit, et vel eo nomine Berytum πόλιν ῥωμαϊκωτέραν, *urbem plane Romanam* vocarit Gregorivs Thavmat. in *Oratione panegyr. in Origen.*

Origen. pag. 186. Itaque neminem fore arbitramur, qui proletariae indoctorum hominum turbae accenſere velit Theophilum, Dorotheum, Anatolium, Cratinum, quippe Romanae iuris prudentiae doctores celeberrimos. Sed et CONSTANTINVM *νόμων μὲν οὐκ ἀπείρατον*, *legum haud imperitum* vocat PROCOP. in *Anecdot. pag.* 109. et LEONTII eruditionem iuridicam laudans SIDONIVS APOLLINAR. *Carm. XXIII. ad Conſentinum*: ità canit:

> *Siue ad doctiloqui LEONIS aedes,*
> *Quis bis ſex tabulas docente iuris*
> *Vltro Claudius Appius taceret,*
> *Claro obſcurior in decemuiratu.*

Non iam dicam de reliquis, quorum ſi de doctrina teſtimonia non exſtant, nec de ignorantiae, vel linguae Latinae imperitia quiſquam veterum aliquid memoriae prodidit, vt merito hanc ſpem concipiamus de IVSTINIANI prudentia, eum non paſſurum fuiſſe, vllos alios ad hoc tam ſplendidum opus conficiendum eligi, quam viros eorum temporum doctiſſimos diſertiſſimos. Nec ex Triboniano de reliquorum imperitia iudicare licebit, quum et hunc doctiſſimum fuiſſe fateantur et illi ſcriptores, qui alioquin de eius laudibus libenter detrahunt, veluti SVIDAS et PROCOPIVS, quorum ille Οὗτος, inquit, *φύσεως μὲν δυνάμει ἐχρῆτο καὶ παιδείας εἰς ἄκρον τε ἀφίκετο, τῶν κατ' αὐτὸν οὐδενὸς ἧσσον*: *hic et ingenii acie valebat, et apicem eruditionis attigerat, ita vt nullum aetatis ſuae mortalium hac laude ſuperiorem haberet.* Et iterum: Ἦν *γὰρ αἱμύλος τε καὶ τ' ἄλλα ἡδὺς καὶ τῆς φιλοχρηματίας τὸ νόσημα ἐπισκιάσαι ἱκανώτατος τῇ τῆς παιδείας περιουσίᾳ*: *erat enim mira vrbanitate, lepore, et ſuauitate praeditus, et auaritiam ſplendore ſummae eruditionis obſcurabat*: Hic vero, puta PROCOPIVS, quamuis alioquin maledicentiſſimus, et Triboniano parum aequus, eum tamen *de bello Perſ. Lib. I. pag.* 71. eadem laude ornat, vt SVIDAS illum manifeſto exſcripſerit. Iam eat aliquis, perfricet frontem, et reliquos corporis iuris compilatores indoctiſſimos fuiſſe ex eo colligat, quod Tribonianus, cui inter eos primus locus datus fuerit, omnis doctrinae expers fuerit. Inciderant hi homines in illud ſaeculum, quo priſcus Latinae linguae nitor atque elegantia iam pridem perierat, eiuſque in locum ſucceſſerat genus dicendi incomtum, tumidum, ac valde inſuaue, quale tum in conſtitutionibus Iuſtiniani Codici inſertis, tum in Nouellis eiuſdem, quotquot earum Latine ſcriptae ſunt, vbique deprehendimus. At haec ſtili ſtribiligo non impediebat, quo minus eadem ſaecula mirum prouentum darent hominum praeſtantiſſimorum, et cum omni doctrinarum genere ornatorum, tum ſtudioſiſſimorum iuris prudentiae: quales et Triboniani ſocios fuiſſe, neminem, niſi cui tempora Iuſtiniani, tamquam ingeniorum virtutiſque ſterilia, ſordent, dubitaturum arbitramur.

Sequitur horum hominum crimen, quod ſacrilegii nomine digniſſimum cenſuit FRANC. HOTOMANNVS *Antitrib. cap.* 11. Is enim et

Digitized by Google

ideo idem dicunt, quod abſoluto illo opere omnes antiquas leges, edicta praetorum, ſenatus conſulta, ſupprimi et aboleri curarint, adeoque nihil minus praeſtiterint, quam quod in *Conſt. Omnem reipubl. §. vlt. ad anteceſſores* gloriatus eſt IVSTINIANVS, nimirum illos permutaturos.

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεα βοίων.

Sed quum nemo veterum; etiam eorum, qui alioquin omne virus in Tribonianum illiuſque ſocios euomunt, hac de re quidquam memoriae prodiderit, neſcio profecto, vnde id commentum natum ſit FR. HOTOMANNO. Et quis, quaeſo, credat, vno vel edicto, vel rogo, tot veteres libros aboleri potuiſſe? an nullius eorum plura per orbem Romanorum exſtiterint exemplaria, quam ſingula illa, quae flammis tradiderint Tribonianus et collegae? Denique quum nemo quidquam facere ſoleat ſine certo fine, certoque conſilio: ratio ſane vix vlla excogitari poterit, cur combuſtos voluerit Tribonianus rariſſimos illos libros, quorum maximam partem ex bibliotheca ſua cum ſociis communicauerat. Cui enim bono, quaeſo, id feciſſet? Ideone, vt ex eorum cineribus ſibi immortalis gloria, tamquam Phoenix, renaſceretur? At hoc, ſi non emoti cerebri fuerit, ſperare non magis potuit, quam Heroſtratus ex templi Epheſini ruderibus. An, ne libri hi in forum recepti noui Corporis Iuſtinianei luminibus officerent? At nullum fuit periculum, ne id fieret, partim quod voluminum illorum plerorumque vix nomina antiquiores homines ſcirent audiuiſſentque, *Conſt. Tanta* §. 17. *de confirm. Digeſt.* partim quod iam Iuſtinianus lege publica, propoſitaque falſitatis poena, ſanxiſſent, ne vel in iudicio, vel alio certamine, vbi leges neceſſariae ſint, ex iis libris quidquam recitaretur. *Conſt. ead.* §. 19. Accedit, quod multo poſt illa tempora non modo Codicis THEODOSIANI, ſed et GREGORIANI et HERMOGENIANI nec non librorum CAII, VLPIANI, PAVLLI fragmenta luculentiſſima ſuperfuerunt, et hodie quoque ſuperſunt, et fortaſſis alicubi latitant aliqua, quae ſatis refellunt commentum de libris iure conſultorum omnibus a Triboniano eiuſque ſociis nefarie combuſtis. Memini ſane in *catalogo codicum MSSC. Angliae, Scotiae, ac Hiberniae* me notare quaedam opuſcula ſiue VLPIANI, ſiue PAVLLI, quae vel non exſtitiſſe vmquam, vel dudum periiſſe, putarem. Et CVIACIVS *Obſeru. Lib. VI. cap.* 40. refert, amicum quemdam ſuum integrum habuiſſe IVLII PAVLLI libellum *de gradibus* non multo maiorem fragmento, quod ex libro illo ſingulari ſupereſt *L.* 10. *D. de grad. et adfin.* vt iam non repetam, quod ex CYNI *Comment. ad tit. C. de vſucap. transfor.* obſeruauit doctiſſimus VAN RYNKERSHOEK *de rebus mancipi et nec mancipi cap.* 3. *p.* 107. CAII Inſtitutiones ſi non totas, ſaltim multo integriores vidiſſe IAC. RAVANI, ſaeculi XIIII. iureconſultum, ex eoque locum aliter, ac eſt apud BOETIVM, protuliſſe. Ex quibus ſatis adparet, non Triboniani ſociorumque faces,

Digitized by Google

ces, ſed tempus, edax rerum, nobis tot praeſtantiſſima veteris iuris prudentiae monimenta intercepiſſe, illamque fabulam ab HOTOMANO perpolitam tam abſurdam eſſe, vt paene nobis operam videremur perdere, ei profligandae diutius immoraremur.

Sunt, quibus ne ipſa quidem horum hominum multitudo placet. Quod enim apud veteres in prouerbium abiit:

> πολλοὶ στρατηγοὶ Καρίαν ἀπώλεσαν.
> *Multi duces deperdidere Cariam*;

id et in hoc opere conficiendo non potuiſſe non contingere, exiſtimant. Vbi plures vnum agunt, ibi facile euenit, vt quod vnum oporteret agere, id ab altero curatum iri ſperet, adeoque a neutro fiat, quod ab alterutro fieri debuiſſet. Sed hi ſane pro certo adfirmant, quod probari non poteſt, Tribonianum ita diſtribuiſſe penſa, vt vnus hunc, alius alium librum perluſtraret, eaque, quae eſſent notatu digniora, inde decerperet: hinc poſtea ſiue Tribonianum, ſiue alium quemcumque centones hos conſuiſſe, et ſub certos retuliſſe titulos: et ſic fieri non potuiſſe, quin multa geminata, ſibique repugnantia, vbique deprehenderentur. Quid vero ſi excerpta illa fragmenta prius expenderint tot viri docti, et, an locum in nouo iuris prudentiae corpore mereantur, de totius collegii ſententia ſtatuerint? Quid ſi ea, quae in ordinem redacta digeſtaque ſunt, plures deinde recognouerint, limamque ſeueriorem, pro eo, ac decet, adhibuerint? Vix ſane ferendum eſt, nos hodie tot viris doctis abſurdam adfingere excerpendi rationem, tantum vt opus ab iis perfectum, imperfectiſſimum eſſe, aliis perſuadeamus. Quidni potius meliora ſperemus de viris doctis et prudentibus, eoſque rationem componendi huius modi opus optimam ac perfectiſſimam elegiſſe credeamus? Semper eam conſuetudinem tenuerunt gentes ſapientiſſimae, vt ſcribendarum legum negotium non vni, aut alteri, ſed pluribus darent. Ita ſane Romani, pertaeſi iuris incerti, decemuiros legum ferendarum cauſſa crearunt, ab iiſque conditas eſſe nouimus duodecim tabulas, fontem vniuerſi publici priuatique iuris. Iidem, perdomita aliqua gente, mittere ſolebant vel decem, vel quinque legatos, quorum de ſententia imperator de hoſtibus, eorum regione ſtatueret, iiſque aut ignoſceret, aut in prouinciae formam redactis leges, prout mereri viderentur, daret: qua de re accuratius egit CAR. SIGONIVS *de iure prouinc. Lib. I. cap.* 1. Iam ſi veteres Romanos, id facientes, nemo ideo imprudentiae arguit: quid, quaeſo, IVSTINIANVS admiſit tam nefandum, dum plures viros doctos in medium conſulere iuſſit, vt ob eam cauſſam ab omnibus impune vapulet, et tantum non capitis damnetur?

Hactenus IVSTINIANI, TRIBONIANI, ſociorumque reliquorum cauſſa agenda fuit: iam de ipſo opere, quod eorum auſpiciis, curaque in lucem prodiit, erit dicendum. Hoc vero eſt, in quod et illi,

illi, qui alioquin de IVSTINIANO paullo modeſtius iudicant, omne virus euomere non verentur, idque vel ideo iure quodam ſuo ſibi videntur facere, quod iam IAC. GOTHOFREDVS in *Prolegom. Cod. Theod. cap.* 4. permultis argumentis demonſtrarit, in ſolo Codice tot admiſſa eſſe flagitia, vt qui eum cum Theodoſiano conferat, nihil fere integri, nihilque ſinceri ſit reperturus. Saepe enim Tribonianum lucem legibus detraxiſſe exiſtimat, dum hiſtorica reſecuerit, legemque vnam in plures diſtraxerit; ſaepe eumdem prodidiſſe ignorantiam, ſaepe falſi genus non vnum admiſiſſe, veluti dum totius legis materiam mutarit, vel duas, ſeruata alterutrius inſcriptione, et ſubſcriptione vtriuſque, in vnam conflarit, vel denique quaedam, quae inſcriptioni manifeſto repugnent, adſuere non dubitarit. Quae omnia deinde, ne per calumniam dicta videantur, exemplis illuſtrat IAC. GOTHOFREDVS, alii vero ex eo ſpecimine iudicare nos iubent, quam parum candide in reliquis vetuſtatis monimentis verſatus ſit Tribonianus, et quam nihil omnino fiduciae in eius diligentia poſſit collocari. Sed hic primo tenendum eſt, pleroſque illos naeuos, quos IAC. GOTHOFREDVS in pulcherrimo illo corpore deprehendit, magis ad hiſtoriam et criticam, quam ad iuris prudentiam pertinere, et hinc eo facilius condonandos eſſe Triboniano eiuſque ſociis, quo minus illi criticorum aut hiſtoricorum eximiorum laudem vnquam adfectarunt. Deinde ſunt in his quaedam a Iac. GOTHOFREDO acrius reprehenſa, quae tam ſeueram cenſuram vix merentur. Lumen hiſtoricum Tribonianum legibus detraxiſſe, ait, dum conſtitutiones ſingulas in plures alias diſtraxerit. Sed aliter ſane non potuit, ſi lex fuit ſatura, multaque diuerſa capita comprehendit, nec ipſe Theodoſianus Codex, quem tanti fecit Gothofredus, exemplis ſimilibus caret, quorum plura notauit ipſe GOTHOFREDVS in *prolegom. cap.* 2. *pag.* 438. Et ſcire velim, quodnam lumen hiſtoricum detractum fuerit *L.* 8. *C. Th. de iuriſd.* dum eam in tres alias decerpſit Tribonianus, puta in *L.* 8. *C. vnde vi*, *L. penult. C. de accuſat.* et *L. vn. C. abigeis.* Vbique enim eadem inſcriptio, eademque ſubſcriptio occurrit, niſi quod in *L. penult. Cod. de accuſ.* pro *Paſiphilo*, legitur *Pamphilo*, quod tamen, vtrum a Triboniani, an librarii alicuius manu ſit, nemo facile dixerit. Idemque ſtatuendum videtur de *L. vn. C. Th. ne in ſua cauſſ.* quam licet in duas alias diſcerpſerit Tribonianus, nempe in *L. vn. C. eod. L.* 10. *C. de teſtam.* vix tamen video, quid luminis hiſtorici ei ideo deceſſerit, vel quid interfuerit poſteritatis, non perire argumentationis elegantiam. Dixerant Valens, Gratianus, et Valentinianus, *neminem ſibi eſſe iudicem debere*, addiderantque rationem: *quum enim omnibus in re propria dicendi teſtimonii iura facultatem ſubmouerint: iniquum admodum eſt licentiam tribuere ſententiae:* Tribonianus vtrumque iuris expeditiſſimi eſſe ſciens, ſub titulo *ne quis in ſua cauſſa* poſuit particulam: *neminem ſibi eſſe iudicem debere:* ſub titulo *de teſtibus: omnibus in re propria dicendi teſtimonia iura facultatem ſubmouere*. Quantum vero hoc, quaeſo, flagitium eſt?

Quum

Digitized by Google

Quum vtrumque ſit veriſſimum, quid prohibebat, quo minus vtrumque ſuo loco poneretur? At periit ita elegans argumentatio a teſtibus ad iudices, de qua fuſius agunt, qui *locos legales* tractant, veluti Nic. Everardvs. Quid tum vero? an eum in finem ſcriptus eſt Codex, vt in eo locos legales, quos vocant, indagemus, id eſt, vt cum Everardo inde diſcamus argumenta ducere a baculo ad angulum? Magna fuit Iac. Gothofredi ac plane diffuſa eruditio, ſed aliquando miſera et anxia nimis diligentia, et mira in conſectandis obſeruationibus nullius momenti ſubtilitas, criticum denique acumen, quod tamen vbique adfectat, plane nullum, quod vel inde patet, quod voce *perſruantur*, poſita in *L. 1. C. veteran.* ignorantiam ſuam prodiſſe Tribonianum exiſtimat, quia paſſiue ea voce vſus ſit, quum tamen in *L. 2. Th. eod.* vnde haec deſcripſit Tribonianus, idem vocabulum ſenſu paſſiuo occurat, et ipſe Gothofredvs ſimilem loquutionem alibi occurrere, ex Ivreti *Comment. in Symmach. Lib. I. epiſt.* 21. obſeruet, et miſerrima praeterea ſit emendatio Gothofredi, pro *perſruantur*, legentis *perferantur*, quum iſtum vocabulum ibi nullum plane locum habeat. Falſi crimen vſquam admiſiſſe Tribonianvm, vix crediderim. Verum eſt in *L. 6. C. de haeret.* pro *Simonianis*, qui ſunt in *L. 66. C. Th. eod.* legi *Neſtorianos*. Sed certe id vocabulum non dolo malo repoſuit Tribonianus, ſed quia iuſſus erat leges, quas in Codicem eſſet relaturus, ita temporibus ſuis attemperare, vt nihil obſoletum continerent. Iam verum quidem eſt, Theodoſium iuniorem cum collegis, odio aduerſus Neſtorianos paene internecino impulſum, infame iis *Simonianorum* nomen a Simone Mago dari voluiſſe: at quum id cognomen Iuſtiniani ſaeculo plane extra vſum eſſet, nec princeps ille fortaſſis infauſtis huius modi conuiciis, ex quibus nihil vtilitatis ad eccleſiam redundaturum eſſet, magnopere delectaretur: quid mirum, ſi expuncto Simonianorum cognomine eos Neſtorianos a Neſtorio dici voluerit; *vt cuius ſcelus ſint in deſerendo Deo imitati, eius vocabulum iure eſſe videantur ſortiti?* Satis poenarum dare videbantur Neſtoriani, quod indigni viderentur Chriſtianorum nomine, ſi vel maxime a Simone non cognominarentur. At praeterea ea, quae de Arianis in *L. 66. C. Th. de haeret.* dicuntur, miſere interpolauit Tribonianus? Quum enim ex hac lege, nec non Socratis *Hiſtoria eccleſiaſt. Lib. I. cap. 6.* conſtet, Conſtantinum M. lata lege praecepiſſe vt Ariani a Porphyrio, rabido illo aduerſus Chriſtum cane, Porphyriani in poſterum vocentur: Tribonianum illam Conſtantini ſanctionem in alium plane ſenſum detorſiſſe, dum ſcripſerit: *ſed quemadmodum Ariani ab Ario, lege diuae memoriae Conſtantini, ob ſimilitudinem impietatis: Porphyriani a Porphyrio nuncupantur ſic vbique participes nefariae ſectae Neſtorii Neſtoriani vocentur.* Sed euaneſcet omnis illa ſuſpicio interpolationis, ſi colon poſt vocabulum *impietatis* expunxeris: Veriſſimum enim eſt, Conſtantinum Arianos, ab Ario dictos, ob ſimilitudinem impietatis, Porphyrianos a Porphyrio dici voluiſſe. Quamuis ergo, expuncto Simo-

mo-

Digitized by Google

monianorum nomine quodammodo perire videatur ſimilitudo legis huius ac Coſtantinianeae: ſalua tamen manet ratio, puta, quod *cuius ſcelus ſint in deſerendo Deum imitati, eius vocabulum iure videantur eſſe ſortiti*. Neſtorianos enim imitari ſiue impietatem, ſiue errorem Neſtorii, nemo tum erat, qui inficiaretur. Maius crimen admiſiſſe videri poſſet Tribonianus in *L. 9. C. de epiſcp.* et *cleric.* vbi conſtitutionem VALENTINIANI, THEODOSII, et ARCADII ita deſcripſit: *nulla, niſi emenſis quinquanginta annis, ſecundum praeceptum apoſtoli, ad diaconiſſarum conſortium transferatur*, quum tamen non modo in *L. 57. C. Th. de epiſcp. eccleſ. et cleric.* diſerte legamus: *emenſis ſexaginta annis*, ſed ea aetas in *Timoth. V. 9.* diſerte ab apoſtolo conſtituatur, tamquam legitima viduarum, per manuum impoſitionem ad miniſterium eccleſiae prouehendarum. Vnde IAC. GOTHOFREDVS in *Comment. ad d. l. 27. Tom. VI. pag. 61. Adeo*, inquit, *incurioſos etiam ſacrae ſcripturae illi egere?* Enimuero quum tam multa in Codice vtroque ſuſpecta habeat GOTHOFREDVS: cur et hic non potius librarios, quam Tribonianum accuſauit? Quam facile enim contingere potuit, vt, ſigno numeri denarii praetermiſſo, pro LX. ſciberent L. idque deinde in alios quoque codices irrepſerit? Vere autem collectores codicis ſcripſiſſe ſexaginta, iam pridem obſeruarunt ANT. CONTIVS et IO. LEVNCLAVIVS in *Notat. Lib. I. cap. 13. pag. 1476. in Theſ. iur. Tom. IIII.* idque vel inde patet, quod et apud PHOTIVM, et in libris *Baſilicorum*, et in *Paratitlis* legatur: ἡ μὴ ὑπερβᾶσα τὸν ἑξηκοστὸν ἐνιαυτόν, vt dubitare vix liceat, quin et in authentico non *quinquaginta*, ſed *ſexaginta*, fuerit. Quod ad *L. 3. C. de apoſtat.* attinet, Triboniano non parum indignatur GOTHOFREDVS, in *Comm. ad Cod. Theod. Tom. VI. pag.* 209. quod, quae VALENTINIANVS, THEODOSIVS, et ARCADIVS *l. 4. C. Th. eod.* de Chriſtianis transfugis, et in paganorum ſuperſtitonem lapſis ſtatuiſſent, inſertis verbis: *haeretica ſuperſtitione* ad eos, qui ad haereticos deſciuerint, inepte porrigere non dubitarit. Sed quid, quaeſo, obſtitit IVSTINIANO cuius auſpiciis ſcripſit Tribonianus, et qui omnia ab eo ſcripta pro ſuis accipi voluit, quo minus ea, quae de apoſtatis ſanxerant Valentinianus et collegae, ad haereticos, baptiſmum reiterantes, porrigeret? Eum morem tum, teſte AVGVSTINO *Epiſt.* 173. et contra litteras Petiliani *cap.* 88. tenebant non modo Donatiſtae, verum etiam Eunomiani, qui ſimul in eo a reliquis Chriſtianis faciebant diuortium, quod et vna immerſione vterentur, et caput ita ſub aquam ſupprimerent, vt pedes ſurſum verterentur, ceu memoriae prodiderunt EPIPHANIVS *Haereſi* 76. PHILOSTORG. *Hiſt. eccleſ. Lib. IIII. cap.* 4. et *Lib. X. cap.* 4. SOZOM. *Hiſt. eccleſ. Lib. VI. cap.* 26. quamuis eos ideo dictos eſſe ἀνοδᾶται, quod coniecit GOTHOFREDVS *ad Philoſtorgium* et in *Comment. ad Cod. Theod. Tom. VI. pag.* 134. nec a vetere vllo traditum ſit, nec vocis iſtius notioni ſatis conueniens eſſe videatur. His Eunomianis iam teſtamenti factionem ademerant iidem imperatores, *l. 17. C. Th. de haeret.* quumque poſtea eamdem poenam in apoſtatas, ſanctum baptiſma pro-

profanantes, ſtatuiſſent: nihil profecto ab inſtituto IVSTINIANI alienum fecit Tribonianus, quod cum apoſtatis coniungeret haereticos, baptiſmi ritum iterantes, quippe qui ſacrum baptiſmum non minus, quam παραβάται illi, profanare videantur eorum temporum theologis. Non iam immorabor iis, quae GOTHOFREDVS de pluribus imperatorum conſtitutionibus in vnam conflatis monet, quibuſque vel maxime inuidiam facit Triboniano, eiuſque ſociis. Quamuis enim ipſi fateamur, rectius facturos fuiſſe illos codicis architectos, ſi conſtitutionum ſingularum auctores, et ſubſcriptiones religioſius indicaſſent: tamen ita hiſtoricis tantum et iuris interpretibus aliquam vtilitatem attuliſſent. Quum vero non fuerit hoc eorum conſilium, vt poſteris opus quoddam hiſtoricis obſeruationibus, et varia doctrina iuridica refertum, relinquerent, ſed vt leges, in foro valituras, imperatoris iuſſu et auſpiciis colligerent: quo iure, quaeſo, ab iis plura deſideramus, quam a principe iis imperatum eſt? Id vnum addo, ne Codicem quidem Theodoſianum, cui plurimum tribuit GOTHOFREDVS, mera Sibyllae folia comprehendere, quippe quum editionem hodie ſuperſtitem a Wiſigothis velut per manus traditam acceperimus, eaque paſſim redoleat manum ANIANI. Saepenumero itaque, vbi a Theodoſiano abit Iuſtinianeus, huic plus tribuo, quod non dubium ſit, Triboniano, ſociiſque eius, codicem adornantibus, integrius emendatiuſque exemplar, quam quo nos hodie vtimur, ad manus fuiſſe.

Sed pergimus ad reliqua adcuſationis capita, inter quae illud haud poſtremum eſt, quod boni illi viri diffuſum Pandectarum opus ex operibus variorum iureconſultorum, diuerſis addictorum ſectis, compilarint. Et eo enim iure ſibi colligere videntur, non magis ſibi conſtare aut conſentientia eſſe potuiſſe fragmenta inde decerpta, quam ſi quis opus theologicum ex ſcriptis theologorum, diuerſis religionibus deditorum, compilare conaretur. At primo plerique iureconſulti, quorum ex operibus quaedam in Pandectas relata eſſe animaduertimus, poſt Hadriani tempora vixerunt, a quibus, recte id obſeruante GOTTFR. MASCOVIO *de ſect. Sabin. et Procul. cap. 7.* ita paullatim deſeruuit ſectae ſtudium, vt rariſſima eius in eorum ſcriptis ſupereſſent veſtigia. Deinde obſeruari velim, non in omnibus, ſed paucioribus iuris capitibus diſſenſiſſe ſectarum capita, adeoque nihil obſtitiſſe, quo minus a diuerſarum ſectarum ICtis quam plurima eodem modo tradi, eaque fere ſola ſufficere potuerint conficiendo iuris vniuerſi ſyſtemati. Accedit, quod diuerſae illae ſectarum ſententiae Triboniano eiuſque συνέργοις magis procul dubio cognitae perſpectaeque fuerint, quam hodie ſunt vlli mortalium, adeoque non tam facile in illis promiſcue admittendis falli ac decipi potuerint, maxime quum iam ab Hadriani temporibus vetuſtiſſimae illae lites innumeris principum conſtitutionibus, et quae adhuc ſupererant, quinquaginta illis Iuſtiniani deciſionibus compoſitae eſſent. Et quis denique tam male ominaretur de tot doctorum virorum diligentia, vt dubitaret, quin, ſi quae diſſentientes iureconſultorum ſententiae ſupereſſent, in medium conſulue-

 rint,

rint, et rationem maxime probabilem ſint ſequuti? Si qua eorum oculos fugerunt, (fugiſſe enim aliqua, viri docti obſeruarunt,) ea plerumque non admodum magni momenti ſunt, et ab aequo iudice facile condonantur tot aliis Triboniani meritis: vt iam non dicam, multa, quae vulgo praecipiti iudicio inter antinomias referuntur, ita conciliata eſſe a viris doctiſſimis, vt merito ceſſare tandem aliquando deberet hoc conuincium. Quae de interpolationibus ſeu emblematibus altum hic iterum vociferantur viri docti, ea iam ſupra ſatis excuſſimus; nec tantum eſt otii, vt longiſſimam iſtam antinomiarum ſeriem, quam nonnulli texunt, expendamus. De facto haec quaeſtio eſt, eaque iuſtum volumen, non praefationem aliquam, exigeret. Id modo monitum velim, ſaepe neſcio quo oculorum vitio antinomias quibuſdam videri diuerſas ICtorum ſententias, quas ſtudio recenſent non modo veteres iureconſulti, ſed et architecti Pandectarum. Vnde eleganter CORN. VAN BYNKERSHOEK *Obſ. Lib. I. cap.* 5. *pag.* 28. *inepti valde ſunt*, inquit, *qui de religione cenotaphii, ceu antinomia iuris ciuilis, altum hic vociferantur: opima earum ſeges foret, ſi, quoties iureconſulti committuntur, toties ſibi crederetur contradicere ius ciuile, adpoſita maxime, et vltimum recitata, quae obtinuit, ſententia.*

In Inſtitutionibus fere nihil placet cenſoribus, vitio, et ſine populi ſuffragio creatis: non auctores, quia tres in tantillo libello elaborarint: non fons, vnde pleraqua hauſta ſunt, quia tres viri illi CAIVM, iureconſultum parum acutum potiſſimum ducem elegerint: non doctrina, libello iſto propoſita, quia et praecipua iuris capita omiſſa, et ius antiquum praeter neceſſitatem admixtum ſit: non denique ordo et eloquutio, quia et perturbatior ille, et haec fere barbara ſit, ipſique auctores, a ratiocinandi facultate ſe parum inſtructos eſſe, vbique re ipſa oſtenderint. Sed haec omnia vltro in fumum abibunt, ſi conſideraueris paullo adcuratius, primum tribus hominibus non obſtare potuiſſe numerum, quo minus libellum elegantem, ſuisque abſolutum numeris, procuderent, ſi ea, quae ſinguli ex veterum iure conſultorum Inſtitutionibus decerpſerint, vnus in ordinem redegerit, et opuſculum iſtud poſtea omnes iunctis operis expenderint, limamque ei adhibuerint: deinde, illos nobis non videri CAII doctrinam elegantiamque ſatis perſpectam habere, qui eum ICtum parum acutum fuiſſe cenſent, quum pleroſque et acumine, et doctrinae vbertate, et ſtili elegantia longo poſt ſe interuallo reliquerit, et hinc nullus fere veterum iureconſultorum frequentius a grammaticis laudari ſoleat, quam CAIVS noſter: tum porro, ſi quaedam iuris capita in illo libello omiſſa ſint, id facila vel ipſum Triboniani inſtitutum excuſare, quippe qui non iuſtum iuris ciuilis ſyſtema, ſed prima eius elementa componere decreuerat, eaque inculcare praecipue, quae ad ſolidiorem iuris prudentiam adſpirantibus prae reliquis imbibenda eſſent. Eo vero non pertinebant difficiliores doctrinae de iure dotium, de diuortiis, de iure pignorum, de πρωτοπραξίᾳ creditorum, aliaeque, quas ma-

maiori Pandectarum operi reſeruare maluit. Nimis vero, quae pulcra ſunt, faſtidiri videntur, quibus Tribonianus ideo vapulat, quod alicubi, et maxime in doctrina de teſtamentis, quaedam ex iure antiquo admiſcuerit. Tantum enim abeſt, vt ideo reprehenſionem incurrere debeat, vt maximam hoc ipſo a prudentioribus gratiam inierit, maiorem initurus, ſi plura eius generis, quae ad perſpiciendas noui iuris origines vel maxime comparata ſunt, admiſcuiſſet. Experientia enim docet veriſſimum eſſe, quod §. 1. *Inſt. de teſtam. ordin.* monuit, eum, qui in iuris prudentia velit operae pretium facere, *nihil antiquitatis penitus ignorare debere*, vel, vt THEOPHILI paraphraſi vtamur, *μηδὲν ἡμῖν τῶν πάλαι πολιτευομένων ἄγνωστον εἴη. εἰ γὰρ ἡ τούτων ἄγνοια οὐδένα φέρει κίνδυνον, ἀλλ' ἐν πρὸς ἱστορίαν καὶ τὸ μαθεῖν, πῶς κατὰ μικρὸν προϊόντες ἠμείφθη τῷ χρόνῳ, εἰπεῖν οὐκ ἄτοπον*, *non quidquam eorum, quae olim in vſu erant, ignorare nos decet. Quamuis enim in horum ignorantia nihil ſit periculi, tamen ad cognitionem hiſtoriae, et, vt intelligatur, quemadmodum paullatim temporis proceſſu haec mutata ſint, haud abſurdum erit, aliquid dicere.* Quod ad ordinem attinet, non video, quem commodiorem reique ipſi magis conuenientem eligere potuiſſet Tribonianus, quam vt iura perſonarum, rerum, et actionum diſtincte explicaret, et praecipuas perſonarum, rerum, atque actionum diuiſiones ſingularibus titulis exponeret, in eos, tamquam in tribus referens omnia, quae de iure priuato tironem ſcire oportebat. Et ſane videre cuperem libellum eius generis, quocumque ordine conſcriptum, in quo non ordinem deſiderent faſtidioſa ingenia. Nam quum nullae proditae ſint regulae, quae ſpeciatim praecipiant, quo ordine diſponendae ſint ſcriptiones iuridicae, et permultum hic ſcriptorum arbitrio relinquatur: nemo erit, qui tam concinno ordine vtatur, vt non meliore vti eum potuiſſe, plerique ſint exiſtimaturi. Quin eo viuimus ſaeculo, quo tenebriones quidam ordinem omnem nexumque a libris iuridicis abeſſe debere cenſent, veluti nuper perſonatus SCHVZIVS (*), cui libelli mei ideo ſordent, quod iuris prudentiam in ordinem aliquem redigi, eiuſque doctrinas vinculo quodam inter ſe copulari poſſe, crediderim, quum ipſi, qua eſt inſigni iudicandi facultate praeditus, tanto magis ad palatum ſint compendia vulgaria, quanto propius ad primi illius mundi antemundani formam accedunt], in quo

Frigida pugnabant calidis; humentia ſiccis;

Mollia cum duris; ſine pondere habentia pondus.

Sed SCYTHA iſte, ſi ipſi in turbido eſt conſilium, non ideo alios coget, vt et ipſi omnia turbent, et tales componant libellos, quales gloſ-

(*) Latere ſub hoc nomine voluit Heineccii quondam collega IO. WOLFG. TRIERVS.)

gloſſarum auctores compoſuerunt, de quibus vir acutiſſimi ingenii, &
eſt, SCHVZII diſſimillimus, M. ANT. MVRETVS *Vol. I. Orat. XVII.*
Exſtat praeclara ſententia apud Xenophontem in oeconomico, nihil eſſe aut pulcrius, aut ad vſum commodius, quam ordinem; nihil contra aut adſpectu foedius, ac deformius, aut quod plura omibus rebus incommoda adferat, quam confuſionem ac perturbationem. At noſtri illi gloſſatores, quum dialecticen aut non didiciſſent, aut ita didiciſſent, vt non didiciſſe praeſtaret: quibus, quaeſo, modis omnia miſcuerunt; qualem nobis cuiuſque generis praeceptorum farraginem reliquerunt? Vt ſi quis ruſticus hordeum, triticum, viciam, legumina in vnum aceruum conferat, non illius aceruum horum commentariis exiſtimem perturbatiorem fore. Mihi quidem quum in eos inſpicio, ſaepiſſime Ouidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaque erat et tellus, illic et pontus, et aer.

Non aliter enim apud hos, vbi verbi cauſſa de auctoritate magiſtratuum agitur, dicetur etiam aliquid de teſtamentis; vbi de emtione et venditione diſſeritur, aliquid de poenis, aut de auctoritate tutorum inferetur: nihil eſt denique, quod certam ſedem aut domicilium habeat, nihil, quod non alieniſſimo aeque facile, ac ſuo loco pertractatum reperiatur. Inde illae crebrae ex vno in alium locum reiectiones, quum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, numquam, niſi admonitus, diuinare potuiſſes, prorſus, vt ſi quis paterfamilias veſtem non in veſtiario, ſed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, piſces in nemore, lepores in piſcina incluſos haberet. Iam ſi talibus libellis delectatur SCHVZII gula: per me ſane fruatur iſtis deliciis ſuis, ea tamen lege, ne cogar ad coenam promittere. Mihi enim non ſunt dentes calceati, quibus ſentes eſitem. Sed nimirum a velitatione hac in praelium demum redeundum eſſet, niſi aliorum virtute iam debellatum videretur. Superſunt quidem adhuc hoſtium reliquiae, ſed iam ab aliis viris fortibus et bonis ita profligandae, vt mihi otium factum eſſe videam. Eo enim merito referas, quod de ſtilo Triboniani, quo Inſtitutiones ſcriptae ſunt, monent. Non eſſe illum vbique ſui ſimilem facile largimur, nec potuit eſſe aequalis, quum quaedam ex CAIO, alia ex VLPIANO, quaedam etiam ex HERMOGENIANI iuris epitomis depromſerint, quaedam ex iure nouo de ſuo adiecerint eius libelli auctores. At nuſquam tamen tantam mihi barbariem in eo reperire videor, quanta in libris eorum, qui in Tribonianum quam maxime ſaeuiunt, vbique reperitur. Tenuis eſt ſtilus, qualis decet eius modi libellum, at maxima tamen ex parte purus et Latinus, et, quod maximi feceris, perſpicuus, ſaltim iis, qui Latinae linguae non plane ſunt ignari. Qui elegantius quid deſiderant, eos memores eſſe velim, nec Triboniani hoc fuiſſe conſilium, vt Romanae eloquentiae ſpecimen admiratione dignius ederet, nec eo illum vixiſſe faeculo, ex quo eius modi quid poſſis exſpectare. Vnum ſupereſt, in quo delicias quaerunt
Tri-

Tribonianomagiſtes. Eum enim aliquando male ratiocinari putant, veluti quando iuris ſcripti et non ſcripti originem ab inſtitutis duarum ciuitatum, Athenarum ſcilicet et Lacedaemoniorum, fluxiſſe, ait; §. 10. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* quando argumentum ducit ab alienatione per teſtamentum ad manumiſſionem inter viuos, libertatemque contemplatione adoleſcentum manumittendorum vocat *rem inaeſtimabilem;* §. 7. *Inſt. quib. ex cauſſ. manum. non lic.* quando eamdem libertatem manumittendi morti proximis indulgendam putat, quae competit ſanis ac valentibus, §. *vn. Inſtit. de lege Fuſ. Can. toll.* et quae ſunt huius generis alia. Sed primum non ineptum eſt, ſi non cum VINNIO alienum ſenſum adfingas verbis ſive CAII, ſiue TRIBONIANI, ſed memor ſis eorum, quae ad VINNIVM pag. 26. ea de re notanimus. Argumentum ductum a teſtandi facultate itidem rectiſſime ſe habet: ſemper enim iureconſulti exiſtimarunt, ei cui, quod plus eſt, licet, non debere, quod minus eſt, non licere, *l. 21. D. de reg. iur.* quamuis alia diſpectio ſit, an prudenter egerit IVSTINIANVS, dum legem illam Aeliam Sentiam abrogauit? quae tamen quaeſtio ad Triboniani labores non videtur pertinere. Verum porro eſt, libertatem eſſe rem inaeſtimabilem ſeruo; nec tamen ideo male rationes ſubduxit Tribonianus, dum inde collegit iuuenibus non eſſe denegandam facultatem, eam ſeruo dandi. Quum enim ignominioſum quodammodo videretur, homini ingenuo ſanae mentis liberam rerum ſuarum adminiſtrationem non permitti, ac proinde ne curatores quidem adoleſcentibus, inuitis darentur: §. 2. *Inſt. de curat. l. 31. §. 2. D. de tut. et curat. dat. l. 2. §. penult. vnl. D. qui pet. tut. et cur.* quanto durius erat, adoleſcenti, inprimis frugi, in eam bonorum partem non permitti arbitrium, quae quodammodo eſſet inaeſtimabilis, vt ne ſeruo quidem, optime de ſe merito, ſine multis ambagibus gratiam referre, nec, niſi conſequuto decreto, dicere poſſet cum Simone apud TERENTIVM *Andr. act. I. ſcen. 1. v. 10.*

Feci, e ſeruo vt eſſes libertus mihi,
Propterea, quod ſeruiebas liberaliter.
Quod habui, ſummum pretium, perſolui tibi.

Vbi itidem beneficium ſummum eſſe dicit, non ſibi, ſed ſervo, cui οὐδὲν τιμιώτερον ἐλευθερίας eſſe ſolet. Denique quum ab alienatione inter viuos ſaepiſſime ad teſtamentifactionem argumentum ducant iureconſulti: cur IVSTINIANO id non licuiſſet? Male quidem haec collectio proceſſiſſet iis temporibus, quibus lex Fuſia Caninia adhuc neceſſaria erat, quia tum intereſſe videbatur rei publicae, ſeruos quam pauciſſimos manumitti, ne ciuitas impuriſſimis pileis pollueretur, maxime, quum domini, teſte DIONISIO HALIC. *Lib. IIII. cap.* 28. ſibi maximam laudem poſt mortem conſequuturi viderentur, quorum lectica maxima pileatorum turba proſequeretur, et in ſe ita natura comparatum ſit, vt facilius teſtamento manumittant homines, quam inter viuos. *l. 4. fin.*
D. de

Digitized by Google

X I.

DE SECTA TRIBONIANOMASTIGVM.

ESse quamdam, vti ipſorum hominum, ita et opinionum ſucceſſionem, tam multis argumentis atque exemplis compertum eſt, ut nemo, niſi rerum omnium ignarus, dubitare ea de re poſſe videatur. Equidem de philoſophia hoc vulgo notum, omnibuſque perſpectum eſt, quum DIOGENES LAERTIVS non modo in ipſo pulcherrimi operis proemio (a) τὰς τῆς φιλοσοφίας διαδοχὰς, ſeu *ſucceſſiones philoſophiae* veluti in nucleo exhibeat, verum etiam toto illo incomparabili libro omnem iſtam et philoſophorum et philoſophometum ſucceſſionem deſcribat quam adcuratiſſime. Idem vero et in ciuili illa ſapientia, quam iuris prudentiam vocant, obſeruabunt omnes, qui in iſtius hiſtoria non plane hoſpites ſunt. Ofilii enim ſententias opinioneſque Ateius Capito (b), Trebatii Antiſtitus Labeo ſequebatur, ac proinde hi duo primi veluti diuerſas ſectas faciebant, Ateii doctrinas propagantibus Maſſurio Sabino, C. Caſſio Longino, Caelio Sabino, Priſco Iauoleno, Aburnio Valente, et Saluio Iuliano, contra nihil reliqui facientibus Labeonis ſucceſſoribus, Nerua patre, Proculo, Nerua filio, Peſago, Celſo vtroque, et Neratio, vt praeceptoris ſui opiniones in ſcholis iuridicis, ipſoque foro et palatiis principium dominarentur. Quo factum etiam eſſe arbitramur, vt Pomponius tertiam *Enchiridii* ſui partem non *de vitis et ſcriptis ICtorum*, ſed *de ſucceſſione prudentum* inſcripſerit, oſtenſurus, vti videtur, eo libello, eam eſſe cum doctorum prope omnium, tum et ICtorum indolem, vt praeceptoribus, tamquam claudi pilae, inhaereant, eaque, quae ſemel ab iis veluti per manus tradita acceperint, ad poſteros tranſmittere, et aliis tantum non pro oraculis obtrudere, ſumma ope nitantur.

Sed haec quidem veterum ſectarum exempla iam non moramur. Cui enim non dictus Hylas? Et cui his noſtris temporibus ignota ſunt, quae de iſtis ICtorum ſectis paſſim commentati ſunt viri doctiſſimi. Iac. Cuiacius, Em. Merillius, Otto a Boekelen, Gottfr. Maſcouius, et alii complures? Nos, quum iam notiſſimo Io. IAC. WISSENBACHII libello *de emblematibus Triboniani*, apud nos cum antidoto vir. clar. Io. WYBONIS recuſo, quaedam praefari conſtituerimus, id potius obſeruamus, eamdem et nouiſſimis temporibus actam eſſe fabulam, et Wiſſenbachium certae ICtorum ſectae addictiſſimum, non alio conſilio eum librum adornaſſe, quam vt eam de Triboniani flagitiis opinionem, a praeceptoribus acceptam, ad poſteros propagaret, aliiſque, quoad eius fieri poſſet, illam redderet quamueroſimillimam. Eius

(a) *Segment.* XIII.
(b) L. 2. §. 47. *D. de orig. iur.*

Eius vero ſectae originem atque incrementa quum vulgo non adeo nota ſint, paucis hic tradere neque infructuoſum erit, neque ab inſtituto noſtro alienum.

Ex quo Andreas Alciatvs, iunctis cum iuris prudentia elegantioribus litteris, et antiquitatum maxime adcuratiore notitia ſibi comparata, auditores ſuos, quos in Italia ac Gallia innumeros habuerat, ad nouum interpretandi genus traducere coeperat: praeclarum iſtud exemplum, tamquam ſignum aliquod ſublatum, adeo multos ad imitandam illam iura docendi rationem excitauerat, vt in Gallia fere vniuerſa viris doctis paullatim ſorderet Accurſiana illa illuuies, et plerique omnia critices et philologiae praeſidia ad enotandas leges adferrent. Id agentes fere omnes inciderunt in loca quaedam, quae a Triboniano vel mutata, vel interpolata eſſe animaduertebant, qualia tantum non omnes, quidam etiam paullo acerbius quam opus erat, notabant. Sane huius modi Triboniani emblemata, vel, vti Ant. Faber. (a) ea adpellare ſolet, *Tribonianiſmos* paſſim obſeruarunt cum ipſe Alciatvs (b), tum Ant. Avgvstinvs (c), Iac. Cviacivs (d), Franciscvs Dvarenvs (e) et Baldvinvs (f), Emvndvs Merillivs (g) aliique qui tum Gallicanas academias, et maxime Bituricenſem, doctrina ſua illuſtrabant viri doctiſſimi. Sed nullus horum ideo bellum indixit iuri Romano Iuſtinianeo, quod illi potius tanto plauſo docuerunt, vt eo tempore maximi concurſus fierent in Galliam, mirareturque Italia, tam breui tempore tantam factam eſſe rerum conuerſionem, vt, quum antea ad iuris prudentiae laudem ſufficere videretur, Bononiae, vel Patauii, vel Ticini prima iuris ſtipendia feciſſe, iam omnes certatim in Biturigum ciuitatem confluerent, petituri inde ſolidioris cultiorisque iuris prudentiae exemplum. Quum vero tum illuxiſſet Cuiacii ingenium, ſine exemplo maximum: fieri non potuit, quin tanti viri fama aliorum veluti luminibus officeret, ac proinde magna inter viros doctos συγχρόνους eſſet ſimultas, magna obtrectatio. Male ſane conueniebat Cuiacio cum Duareno, Hotomanno, Io. Roberto, Fornerio, aliiſque viris doctis, qui quum eius doctrinas, depromtaſque ex reconditis doctrinae theſauris obſeruationes paſſim carperent, viro meritorum in rem publicam litterariam maximorum ſibi conſcio adeo ſtomachum mouerunt, vt acrius iuſto eos inſectaretur, et eorum alios *ſcutica dignos*, *ſtultos*, *mendaces*, *caecos*, *caliginoſus* alios *tritapoſtatas*, *ſanctimonialium confeſſores*; *temulentos turbulentos*, *lutulentos* vocaret, alios denique aliis exciperet conuiciis, quin et anagrammatibus, paranomaſiis, aliiſque verborum figuris in quoſdam luderet, et Ioannem Robertvm tranſpoſitis litteris *ſero in orbe natum* (h) Gvil. Fornerivm, defuncta ex ſpecie Pavlli ICti

(a) *Coniect.* *Lib.* XII. *et* XVI. *et de errorib. pragmaticor. decad.* XXI. *error.* 7.
(b) Ad *L.* 1. *D. de legat.* 1.
(c) *Emendat. Lib.* III. *cap. vlt.*
(d) *Obſeruation. Lib.* XXI. *cap.* 26. *et Lib.* XXIII. *cap.* 12.
(e) In *L.* 7. §. 2. *D. de pact.*
(f) *Praefat. Iuſtiano* praemiſſa.
(g) *Obſeru. Lib.* IIII. *cap.* 9.
(h) *Obſeruat. Lib.* XV. *cap.* 23.

Digitized by Google

ICti (*a*) denominatione, *fornacarium, qui obdormiuit ad fornacem* (*b*), IOANNEM BODINVM *Andium ſine bono* (*c*) adpellaret. Iam quidem hanc animi intemperiem ne in viro quidem doctiſſimo laudaueris, optandumque eſſet, vt ille ab his conuiciis abſtinuiſſet: et viro alioquin optimo humaniſſimoque bilem in naſum exciuerat incredibilis aduerſariorum improbitas, qui non tam Cuiacium petebant, quam ipſas eius ſcholas, et quum inſignem, quo Cuiacium omnes proſequebantur, plauſum ferre non poſſent, de eius fama quauis occaſione detrahere ſtudebant. EMVNDVS ſane MERILLIVS (*d*), qui ne ipſe quidem pepercit Cuiacio, huius tamen eius aduerſariorum nequitiae pertaeſus: *plures*, inquit, *e ſchola Cuiacius habuit aemulos et obtrectatores, e Biturigis*, Franciſcum Duarenum, *Aureliae* Ioannem Robertum, *in Germania* Franciſcum Hotomannum et Hugonem Donellum, *quum academia Biturigum exceſſiſſent: qui Cuiacii famam increbeſcentem prae inuidia ferre non poterant. Οὐδὲ κορυδαλλὶς ἄνευ λόφου, οὐδὲ Ὀρειβάσιος ἄνευ φθόνου, non eſt alauda ſine criſta: non eſt Oribaſius ſine inuidia, ait* Eunapius *in Oribaſio ex paroemia. Sed et viuo Cuiacio ſtudioſi quidam, qui ſub eo profecerant, ſcriptis praeceptoris ſui aduerſati ſunt*, *vt* Henricus *a* Suerin, Antonius Faber, Marquardus Freherus, *et alii, de quibus queritur* (*e*): *ſunt huic* (Ioanni Roberto) *ſimiles hodie multi aſtelli mei, quibus ſingulis reponam in tempore, quod debeo. Toti ii ſunt dies totas in legendis noſtris, nec ex alio iecore ſapiunt, et, quod mordeant, inueſtigant, vbique tranſuerſa mente, nihil tamen, quod imitentur bene.* At vero qui cum iis confligtantur ingeniis, quae tantam exiſtimationis acceſſionem ſibi futuram credunt, quantum aliorum famae detrahunt: iis profecto difficile eſt, ſatyram non ſcribere, et fucos iſtos ac crabrones abigere ſine impetu quodam: vt mirandum non eſſe videatur, et Cuiacio, quamuis humaniſſimo, aliquid tamen humani accidiſſe.

At inter iſtos Cuiacii aduerſarios, quamuis odio in virum doctiſſimum pares, magnam tamen diſſenſionem, magna ſententiarum diuortia deprehendes. Plerique eorum ius Romanum a Cuiacii emendationibus, in quibus aliquando iuſto audacior videbatur, vindicandum exiſtimabant, in quo praecipue Io. Roberti induſtria verſabatur, quamuis par illud male compoſitum, et quidem Cuiacius caedendo, Robertus vapulando, ſermonem de ſe hominibus daret. Verum Franciſcus Hotomannus, Franciſcus Balduinus, et Antonius Faber, alia plane via adorti Cuiacium, non ſe eum facilius debellaturum ſperabant, quam ſi in ipſum ius Romanum arma conuerterent, et Cuiacium in iure incerto, male compilato, et plane inutili interpretando exercere ingenium, oſtenderent. Quem enim ſtudioſorum in addiſcendo iure Romano bonas horas perditurum, aut Cuiacio, id tanto cum ſtrepitu docenti, operam daturum credibile erat, ſi totam illam artem

[a] *L. 27. §. 9. D. ad leg. Aquil.*
[b] *Obſeruat. Lib.* VIII. *cap.* 37.
[c] *Obſeruat. Lib.* XVIII. *cap.* 38.
[d] *Diſſ. ad Variant. Cuiac. cap.* 8. *pag.* 8.
[e] *Obſeruat. Lib.* XVI. *cap.* 29.

et abſonam, et in vita ciuili plane infructuoſam eſſe demonſtraſſent. Hinc omnem viri iſti docti laborem in eo poſitum habebant, vt ius ciuile reprehenderent, nihil in illo ſanum, nihil integrum, ſed omnia ſceleſta Triboniani manu peſſime corrupta ac deprauata, innumeriſque antinomiis inquinata, quin a rerum publicarum hodiernarum ſtatu ac conditione alieniſſima eſſe, viris doctis perſuaderent. Et Antonius quidem Faber quantum calamo ſuo aduerſus ius ciuile indulſerit, argumento ſunt eius libri *Coniecturarum*, et quae *Rationalia* et *de erroribus pragmaticorum* inſcripſit. Nec ignotus eſt Franciſci Balduini *Iuſtinianus*, cuius in praefatione omnes eloquentiae ſuae, qua abundabat, opes in exagitando iure Iuſtinianeo et Triboniano accuſando conſumſit. At ferocior his Franciſcus Hotomannus, ad cuius acroaſes, quum Argentorati, Coloniae Allobrogum, et Baſileae doceret, plures iuuenes confluebant, nihil faciebat reliqui, vt conceptam de iuris Romani praeſtantia opinionem ex eorum animis euelleret, eaque in re eo plures inuenit conſentientes, quo maiore excellebat facundia, et quo minus ei quiſquam dicendo reſiſtere poſſe videbatur. Hinc auctor eſt PETRVS NEVELLETVS DOSCHIVS (*a*), qui Hotomannum vnice admiratur, eum *de tollendis* in primis *Triboniani ſalebris*, *uti ipſe vocitare ſolitus ſit*, fuiſſe ſollicitum, et *Digeſta*, *quae* indigeſta *ille indicauit*, *Caeſarumque conſtitutiones non leui manu verſaſſe*. Et paucis interiectis, vbi in eius Antitribonianum incidit, de eo libro ita pergit (*b*): *quin et ante multo, quum optimo et ſapientiſſimo viro doleret, tantum temporis tam inutiliter a iuuentute in ſcholis iuris publicis impendi, videretque, aliam plane eſſe Romanarum legum, aliam regni huius rationem, et vtramque tamen errore noxio confundi; ſcripto breui, ſed valido, erroris huius publici admonuit, ne deinceps iuuentutem noſtram poeniteret longi, ſed infructuoſi in re non ita neceſſaria, laboris. Libello nomen* Tribonianiſmus, *in eo πανουργίαν et imperitiam Triboniani, iuris Romani varias in contrarium variis temporibus mutationes, eiuſque in omnibus partibus ambages, et varietate ſcripturae temporumque, interpretum ſpinas tricaſque, et quae aliae labes, propoſuerat, et euidentiſſime, non eſſe illud ius ad Galliae mores valde adcommodatum, oſtenderat, et peritorum exemplo medicorum, aliam longe breuiorem iuris docendi diſcendique viam vſibus noſtris commonſtrauerat.* Non viderat Neuelletus hunc libellum, cuius nec titulum nec ſummam ſatis adcurate expreſſit. Addit enim ſtatim: *ac ſcriptum iſtud Soloni Galliarum, Hoſpitalio, lectum et probatum, cur lucem hactenus non viderit, in ambiguo eſt, niſi per huius ſeculi mores, quo maxime ſalutaria quaeque maxime diſplicent, quo nec vitia iam, nec vitiorum remedia pati poſſumus, factum eſt, vt quae boni publici, quam priuati, in profeſſione ſua commodi amantior hic noſter conſcripſerit, poſt mortem demum ſuam legi voluerit.* Sed prodiit demum libellus Gallice ſcriptus vicennio fere poſt auctoris exceſſum, anno 1609. cumque deinde,

[a] In *Vita Franciſci Hotomanni* apud LEICKHER. in *Vitis ICtorum*, *pag.* 234.
[b] *Ibid. pag.* 236.

de, viſum in Friderici Lindenbrogii bibliotheca, neſcio quis Latinitate ſatis lutulenta donatum recuſum dedit Hamburgi a. 1647. a quo tempore et a Georgio Beyero, et a Chriſtiano Gottfr. Hoffmanno repetita eſt libelli, ad explodendum ius Romanum vnice comparati, editio. Addubitarunt initio viri docti, an vere hic libellus a Franciſco Hotomanno profectus ſit. Neque enim ſibi perſuadere quiſquam poterat, tantam in ICtum cadere imprudentiam, vt ipſe vineta ſua caedere, artemque, quam profiteretur, e re publica proſcribere conaretur (a). At euellit eorum animis hunc ſcrupulum IOANNES filius, qui *epiſtola* ad Nic. Brulartum Sillerium (b) hunc libellum patri diſerte vindicat. Et aliunde conſtat, hanc fabulam, auctore Hotomanno, dediſſe MICHAELEM HOSPITALIVM, qui in eo totus erat, vt corpori Iuſtinianeo exſilium in comitiis Molinenſibus, anno 1566. habitis, ſciſceret, regnique ordines eo oratione ſua adduceret, vt cum rege ſuo de nouo ſelectiorum legum corpore concinnando cogitarent (c). Itaque tam certum videtur, quam quod certiſſimum, et ſcriptum hunc libellum eſſe a Franciſco Hotomanno, et eo conſilio ſcriptum, vt et Hoſpitalio placerent, quas feciſſet fabulas, et eadem opera aegre facerent Cuiacio aliiſque, qui tum ad illuſtrandum ius Iuſtinianeum omnem operam atque induſtriam ſuam in Gallia conferebant.

Erat tum Hotomanni ea fama ac celebritas, vt ad eius ſcholas maximus vndique concurſus fieret, adeoque ei non deerat occaſio, ſuam hanc de iure Iuſtinianeo ſententiam auditoribus quamplurimis inſtillandi. *Odium* enim, inquit IOSEPH. AVREL. A IANVARIO, *quo in Tribonianum ferebatur, numquam exuit Hotomannus, et in hac re publica illum exagitare omni vel improbo tentabat conatu. Conueniebat quotidie et domi, et in foro, vt ſibi viſum eſt opportunius, vetuſtos illos ICtos, ingentia Romanae olim ornamenta rei publicae, qui ante Auguſti imperium; aut paullo poſt, floruere. Hos eloquentia comtiſſima, qua pollebat plurimum, quamque a Tullio, ſibi familiariſſimo, exhauſerat vberrime, hortabatur, arcebat, impellebatque, vt poenas ſumerent de Triboniano, homine nequiſſimo, qui, quidquid ab ipſis fuerat profectum ingenio, induſtria elaboratum, improbe auſus eſſet orbi ſubtrahere, et poſteris furari.* Qua quidem fabula, ad Luciani exemplum efficta, nihil aliud innuere voluiſſe videtur vir doctiſſimus, quam ſerio et omni animi contentione id egiſſe Hotomannum, vt omnes, quibuſcum verſabatur, quotidie, inſigni illo, quod ipſe aduerſus Tribonianum conceperat, odio imbueret. At neſcio tamen, an magis idoneum quemquam reperire potuiſſet, qui eam ſententiam propagaret, quam HERMANNVM VVLTEIVM, qui poſteaquam et Heidelbergae et Marburgi Cattorum per omnes honeſtioris litteraturae partes viuidam circumtulerat indolem, nihil prius, nihilque antiquius habuit, quam vt Coloniam Allobrogum excurreret, ibique Hotoman-

 num

[a] IOSEPH. AVREL. A IANVARIO in *Re publ. ICtor. pag. 416. edit. Mencken.*

[b] Praemiſſ. *Comment. ad tit. D. qui teſtam. fac. poſſ. Tom. II. oper.*

[c] THVAN. *Hiſtor. Lib.* XXXVIIII. *pag.* 359.

num audiret, iura ſuo more non ſine plauſu interpretantem. Ea de re vir clariſſimus, qui nuper vitam Hermanni illius Vulteii luculenta commentatione illuſtrauit, Io. PHILIPPVS KVCHENBECKERVS (a) ita loquitur: *quum vero tot diuerſiſſimas, et ſaepius ſibi inuicem contrarias in iuris prudentia animaduerteret ſententias: non abs re futurum credidit, ſi ad illas diſſoluendas aliorum etiam illuſtrium virorum effata in auxilium vocaret, probe gnarus, Vlyſſeam ſapientiam non in vnius Ithacae finibus conquiri. Neque a propoſito ſibi ſcopo vlla ratione abduci potuit* Vulteius *noſter, ſed relictis patriis Laribus anno* 1576. *Geneuam ſine mora abiit. Euaſerat huc ex laniena Pariſienſi cum* Enimundo Bonifidio *lumen illud Galliae* Franciſcus Hotomanus, *cuius viſendi et adloquendi deſiderio nimium quantum flagrabat*. Neque indocilem diſcipulum in Vulteio inuenit Hotomannus, qui, tametſi magnopere ſibi caueret, ne eadem libertate, qua vſus fuerat Hotomannus, Tribonianum in ſcriptis ſuis vellicaret, ſimilia tamen auditoribus principia inculcare non deſinebat, immo et in *prolegomenis de ſtudio iuris, Iuris prudentiae Romanae* praemiſſis (b), quid de vniuerſo Triboniani labore ſentiret, non poterat ipſe diſſimulare. Sed adcuratius fortaſſis de Vulteli ſententia iudicare liceret, ſi ad manus eſſent NIC. VIGELII *Examen ICtorum*, aliaque, quae ad controuerſiam illam, quae inter Vigelium et Hermannum Vulteium circa annum 1593. interceſſerat, pertinent, acta ad manum eſſent (c). Quum enim illa adeo veluti in neruum eruperet, vt et Vigelius, de academia Marburgenſi optime meritus, officio publico priuaretur, et typographo Baſileenſi irrogaretur mulcta, et IOANNES NIELLIVS, Veſalienſis, qui Vigelio, optimo ſeni, patrocinatus fuerat, primum relegatione, tum octiduano carcere dignus haberetur (d): vix dubito, quin lis illa ad ipſam Vulteii doctrinam docendique rationem pertinuerit, quam ferre non potuerat Vigelius, quamuis et ipſe, ceu ex illius libris patet, in Iuſtiniani methodo permulta deſideraret.

Vulteium praeceptorem Marburgi ab anno 1581. habuit ANTONIVS, CONR. FIL. MATTHAEVS, qui poſtea tum Herbornae et Marburgi, tum Groningae ius ciuile publice docuit, et primus eam de Triboniani flagitiis ſententiam intulit in Belgium, multoque apertius et maiore cum adparatu, quam vel Vulteius, vel ipſe Hotomannus, propugnauit. Argumento eſſe poſſunt cum alii eius libri, quorum recenſum e *Vitis profeſſorum Groningenſium* dedit PAVLLVS FREHERVS (e), tum maxime *Collegia iuris ſex*, edita Groningae 1638. quorum primo ipſe ita praefatus eſt (f): *reprehendes, quod in quibuſdam notaui iura, notaui ICtos, notaui imperatorem Iuſtinianum. Non moror. Nihil eorum a me factum eſſe praeter rationem et auctoritatem, ipſae diſputationes loquuntur. Qui me in his refutare conati ſunt, quam inde reportarunt laudem? Non aliam, quam vt habiti ſint indoctiores.* Nec minus

[a] *Vit. Vulteii*, *pag.* 22.
[b] KVCHENBECK. *ibid. pag.* 32.
[c] KVCHENBECK. *ibid. pag.* 83.
[d] KVCHENBECK. *ibid. pag.* 92. *ſeqq.*
[e] *Theatr. viror. eruditor. pag.* 1075.
[f] *Pag.* 4.

Digitized by Google

minus huc pertinent, quae *praefatione alteri Inſtitutionum collegio* (a) praemiſſa profitetur, vbi ſe ſimul doctorum virorum, imprimis Ronchegalli, Connani, Raeuardi, Contii, Viglii, Hotomanni, Weſenbecii, Budaei, Cuiacii, Alciati, Charondae, Longoualli, et Baronis conquiſitis vndique ſuffragiis tuetur. Et ſane id huic viro otium, id negotium, is labor, ea quies, in eo vigiliae, in eo ſomnus quoque reponebatur, vt ceu ipſe in poſteriore illa praefatione loquitur, *et antinomias iuris oſtenderet, et Tribonianum, compoſitorem iuris, reprehenderet, et aliquando nec a iure ipſo, quin improbaret hoc, ſibi temperaret*. Hinc in primo ſtatim collegio, quod *fundamentum iuris* vocat, *Diſp. II.* agit de Inſtitutionum iuris materie et methodo, et naeuis in vtroque, *Diſp. III.* de tribus Inſtitutionum iuris naeuis, *Diſp. IIII.* et ſequentibus de antimoniis iuris, *Diſp. VII.* de iis, in quibus ius ciuile a lege Dei, ab honeſtate, et a ratione deflectit, *Diſp. VIII.* de iis, in quibus ICti ſibi non conſtant, *Diſp. VIIII.* de iuris capitibus non admodum inter ſe cohaerentibus, *Diſp. X.* de otioſis et inertibus, quibus ICti vtuntur, rationibus, *Diſp. XI.* et ſequ. de vitioſis eorum definitionibus et diuiſionibus, *Diſp. XIIII.* et ſequ. de non mouendis, ſed diſtinguendis terminis iuris, *Diſp. XVII.* de lege et vſu inter ſe pugnantibus. Quibus quidem fundamentis, quae vocat, omnia deinde ſuperſtruxit, quae ſcriptis de iure, vt vere dicere liceat, hunc Antonium Matthei primum Hotomanni ſectam data opera propagaſſe, nihilque ſeciſſe reliqui, vt et ipſe bellum aduerſus Tribonianum perpetuum gereret, et, tamquam Hamilcar ille Afer, et filium eiuſdem nominis, et alios, eodem internecino imbueret odio, eoſque, ne vmquam cum exſecrando illo capite in gratiam redirent, impelleret.

Inter hos primum ſibi locum iure meritoque depoſcit Io. Iacob. Wissenbachivs, cuius ex adfinitate auunculum Antonium Matthaeum fuiſſe, tradit Vlricvs Hvbervs (b). Hic ad interiorem admiſſus Matthaei conſuetudinem, *eius familiari et efficaciſſima inſtitutione*, vti ait Huberus, *perinde quadriennio tanto cum fructu vtebatur, vt anno tertio eximium ingenii foetum in lucem ediderit. Is fuit liber, cui nomen fecit* Emblemata Triboniani, *quo eleganti artificio ex variis auctoribus ea loca collegit et illuſtrauit, quae compilatores Pandectarum reſponſis veterum ex nouis conſtitutionibus adiecerant et aptauerant. Tunc primum palam fecit, ſe exactae iuris Romani peritiae iunxiſſe multam hiſtoriae, antiquitatis, et philologiae Graecae atque Latinae cognitionem, adeoque ſe plane ad academicam inſtitutionem formatum eſſe*. Merito dubites, an haec ex animi ſententia ſcripſerit laudatiſſimus Huberus, quo nemo ab inſano illo antinomias et Tribonianiſmos venandi ſtudio magis vmquam abhorruit. Sed dediſſe id videtur pietati in praeceptorem, vt eum libellum ſaltim ab ingenio atque artificio laudaret, quem ipſe Wiſſembachius tamquam filiolam exoſculabatur, vtpote quo primum

(a) *Pag.* 3. praemiſſa huius *Commentario ad Inſtitutiones*.
(b) In *Vita Io. Iac. Wiſſenbachii*,

mum rei publicae litterariae innotuerat, Spartamque nactus erat in illuſtri Franequerana, quam deinde ad mortem vſque, id eſt, ad annum 1668. illuſtrauit. Paucis enim interiectis, quid ipſe de illo Wiſſenbachii ſtudio ſentiat, ſatis perſpicue oſtendit, dum ait: *vt moribus, ita opinionibus iuris conſtans, et ſui per omnia ſimilis fuit, iis, quae ſemel acceperat, praeciſe inhaerens. Inter quae multa fuere ſingularia ex inſtitutione Antonii Matthaei, qui gaudebat recedere a vulgo, hauſta, et ſemper animoſe a noſtro defenſa, cuius generis inter alia fuit crebra cum Iuſtiniano et amanuenſibus eius de antimoniis, aliiſque maleficiis, expoſtulatio.* Ita Wiſſenbachius, quae ipſe ab Antonio Mattheo, hic a Vulteio, Vulteius ab Hotomanno quaſi per manus tradita acceperat, ad poſteros hoc libello propagare ſtuduit, tantumque eo labore dedit ſtrepitum, ut ex eo tempore fuerint innumeri, qui coeptam ab eo telam pertexere, et in indagandis Triboniani flagitiis exercere ingenium, ſumma ope niterentur.

Equidem quantum detrimenti inde capiat iuris prudentiae ſtudium, ſi in contemtum adducantur libri iuris, nihilque in iis rectum, nihil ſanum atque integrum eſſe, quotidie inculcetur adoleſcentibus, neminem eſſe arbitramur, quin intelligat. Et ſunt tamen, qui ea in re neruum atque artus ſapientiae poſitos credunt, ſibique tanto magis videntur ſapere, quanto minus ſapuiſſe Tribonianum aliis perſuadeant. Quemadmodum enim olim de Homeromaſtige illo Zoilo obſeruatum eſt, eum Homero id debuiſſe, vt poſteris innoteſceret, ac proinde eleganter, vt ſolet, cecinit OVIDIVS (a):

Ingenium magni detrectat liuor Homeri,
Quiſquis es, ex illo, Zoile, nomen habes.

Ita illi ſe putant immortales laudes conſequuturos, ſi dente Theonino ſaeuiunt in Iuſtinianum, eiuſque amicum, Tribonianum, et vtrumque male meritum eſſe de iuris prudentia, exemplis quam plurimis oſtenderent. At ſordere prudentioribus noſtra aetate coepit hoc Cynicum pus atque venenum, et quamuis viri docti ingenue fateantur, Tribonianum fuiſſe hominem, ab eoque nihil humani alienum eſſe exiſtiment: religioni tamen ſibi ducunt, tam male ominari de tot viris illius aeui doctiſſimis, vt eos data opera veterum ICtorum libros corrumpere atque interpolare voluiſſe putent. Neſcio, an ea in re quiſquam induſtriam ſuperarit aeui noſtri Papiniani, CORNELII A BYNKERSHOEK (b), qui quum animaduerteret, non tam late tum patuiſſe Wiſſenbachii eruditionem, quum hunc libellum ederet, vt omnes interpretum loculos potuiſſet excutere, et in rem ſuam vertere, non tantum ex interpretibus iuris, ſed et ex ipſis grammaticis, locis fugitiuis, tot emblemata, a Wiſſenbachio praetermiſſa, collegit, eaque non ſine iniuria Triboniano imputari coepit oſtendere, vt facile ſpiſſum librum ea de re edere potuiſſet. Sed noluit in hoc muſtaceo lau-

[a] *Remed. amor. v.* 365.
[b] *Praefat. Obſeruation. iuris nouat.* anno 1733. editarum.

laureolam quaerere vir, grauioribus diſtractus negotiis, eiuſque mutati conſilii rationes grauiſſimas reddidit in praefatione nouis *Obſeruationum iuris ciuilis* ante biennium editarum libris praemiſſa. Ne tamen nullum ex incredibili iſta induſtria fructum caperent poſteri: ſaltim ἀποσπασμάτια pulcherrimi operis exſtare voluit in obſeruationibus iſtis doctiſſimis, quibus permulta, ob quae Triboniano atrociſſima dica ſcribitur, tam ſolide profligauit, vt cauſſam peroraſſe videatur. Enimuero ipſe vir doctiſſimus IOANNIS WYBONIS in eluendis his maculis induſtriam in eadem praefatione mirifice commendat, de illaque ita iudicat: *laudo conſilium viri conſultiſſimi*, Ioannis Wybo, *amici et popularis mei, qui quum anno 1729. ICtorum ordini adſcriberetur, Diſſertatione inaugurali, Vltraiecti habita, cauſſam Triboniani egit aduerſus eum libellum, quem primus edidit* Io. Iac. Wiſſembachius, *et* Emblemata Triboniani *inſcripſit*. Quum itaque in eo eſſet vir optimus, Henricus Zopfius, qui bibliopolio orphanotrophei cum magna prudentiae atque induſtriae laude praeeſt, vt Wiſſenbachii libellum typis de nouo exſcriberet, is, qui huius editionis curam ſuſcepit, ei auctor fuit, vt ei ſociam daret iſtam Ioannis Wybonis diſſertationem, vt adoleſcentes, hoc veluti antidoto praemuniti, ipſum Wiſſenbachium tanto minore cum periculo, et fructu eo vberiore, legerent. Rogatus itaque per epiſtolam vir conſultiſſimus, vt id fieri pateretur, non modo adnuit, verum vltro ſibi eum laborem indixit, vt diſſertationem illam retexeret, et nouis hinc inde acceſſionibus locupletaret, vt iam pro diſſertatione academica iuſtus fere libellus ἀντιῤῥητικὸς prodeat. Iam non eſt, quod tibi libellum commendem, cuius vtilitatem vnus quiſque facile perſpiciet. Docebit te Wiſſenbachius, quid in vniuerſa illa iuris collectione, quam Triboniano debemus, viri docti deſiderent. At et clariſſimus Wybo docebit, quid alii viri eruditiſſimi pro Triboniano, eiuſque opere, dicere ſoleant, quibuſque argumentis vtantur ad abſtergendos naeuos, quos tanto verborum adparatu illi exaggerant. Animaduertes legendo vtrumque, aliquando es viros doctiſſimos, odio vel amore in tranſuerſum actos, nodum in ſcirpo quaerere, magnoque conatu maximas agere nugas. Denique et mirum hominum in iudicando ſtuporem vel hoc maxime exemplo intelliges, quod eo opuſculo Wiſſenbachius ſibi viam paraſſe dicatur ad famam, quum, iudice ampliſſimo BYNKERSHOEKIO (a), *nihil quidquam ibi videatur praeſtitiſſe, quam quod, vt eſt in prouerbio, hircum mulgentibus cribrum ſuppoſuerit. Exhibuit enim ſeſquicentum fere emblemata, ſed ex aliis maximam partem deſcripta, quae enim ex ſuo ipſius ingenio profecta ſunt, vix numerum faciunt: Saepe etiam ei libello inſeruit* πάρεργα, ἔργῳ μείζονα, *vt ſolent, qui primum quid ſcriptitant, eruditionis oſtentandae gratia, ſed et ea* πάρεργα *non minus aliis auctoribus debentur, quam ipſa emblemata, vt obſeruabis, ſi vel eos ipſos locos excutias, quos ipſe adducit. Probo tamen, quod plerumque auctores ſuos laudauerit, quamuis non ſemper primum emblematis auctorem, ſed vel ſecundum, vel tertium: verum non probo, quod aliquando nomina auctorum ſuppreſſerit, iiſdem tamen ſeruatis*

(a) *Praefat. ead.*

tis rationibus, quin iiſdem quoque verbis, quibus illi emblemata defendunt. Nihil hoc viri doctiſſimi iudicio verius, nihil grauius: et tamen ille libellus viro ad maiora nitenti inſigni adiumento fuit, et vel maxime impuliſſe dicitur illuſtriſſimos Friſiae ordines, vt ei lautis ſatis conditionibus docendi munus in academia Franequerana offerrent. Ita nonnumquam vtilius eſt nouaturientibus ingeniis, παράδοξα ſcribere, quam vera, quum mundus veluti iam ſenio deſipiens, veterumque pertaeſus, non niſi noua circumſpiciat, iiſque non minus oblectetur, quam ſenes, qui ſibi dum noui quid rumor nunciat, ipſi poſteritati intereſſe videntur. Sed haec quidem de vtroque libello dicto ſufficiant. Nos, vti editori, et laudato Zophio, publice hic gratias agimus, quod in recudendis libellis nec operae, nec ſumtibus pepercerint: ita te lector beneuole, certiorem facimus, breui eodem typorum ac chartae nitore ſeſe commendaturum, quod nunc ſub praelo ſudat, IACOBI CVIACII opus *Obſervationum iuris ciuilis* incomparabile, quod tibi exhibebitur multo elegantius emendatiuſque, quam adhuc vmquam vel in Cuiacii operibus, vel ſeorſum, prodiit. Adeo feruet apud nos ſtudium bonos libros, qui paene in tabernis diſparuerunt, in vitam veluti reuocandi, faciliorumque ſtudioſae iuuentuti reddendi ſolidiorem iuris prudentiam. Eam vero felicitatem vt nobis propriam ac perpetuam eſſe iubeat ſummum, quod omnia moderatur, Numen, ex animo precor. *Halae III. Non. Octobr.* 1735.

XII.

DE IVRIS PRVDENTIA HEVREMATICA.

APud LVCIANVM *in dialogis marinis* (a), Iupiter, redditurus rationem, cur tres deas pulcherrimas, quibus Æris aemulationem iniecerat, ad Paridem, Idaeum iuuenem, tamquam ad iudicem competentem, ablegarit: *αὐτὸς μὲν*, inquit, *ὁ κρινῶ περὶ τούτων ἄπιτε δὲ εἰς τὴν ἴδην παρὰ τὸν πριάμου παῖδα, ὃς οἶδέ τε διαγνῶναι τὴν καλλίονα, φιλόκαλος ὢν, καὶ οὐκ ἂν ἐκεῖνος κρίναι κακῶς: Ipſe quidem non feram iudicium de hoc: ſed in Idam ad Priami filium abite, qui et diſcernere nouit, quaenam formoſior ſit, vtpote elegantiae ſtudioſus et ipſe, et non facile, talis quum ſit, iudicauerit male.* Quae quidem verba non alio videntur pertinere, quam vt intelligamus, non poſſe de rei pulchritudine ac praeſtantia quemquam alium, niſi artificem, et qui in ea re contemplanda efficiendaque totus ſit, Ioue aequo iudicare. Ideo enim de Paride banc ſpem concepiſſe Iupiter fingitur, eum dearum illarum pulcherrimam facile inuenturum, quod ipſe non modo formae dignitate omnibus aliis antecellat, ſed et φιλόκαλος, pulchritudiniſ-

[a] *Tom. IIII. pag. 29.*

dinisque conſeruandae tam ſtudioſus ſit, vt eum recte adloquutus Hector apud HOMERVM,

> Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανὲς ἠπεροπευτά.
> *Male Paris, forma optime, mulieroſe, impoſtor,* (a),

idemque paucis interiectis ei (*b*) exprobrare non dubitarit κίθαριν, τά τε δῶρα Ἀφροδίτης, τήν τε κόμην τό τε εἶδος; *citharam, donaque Veneris, et comam formamque*, tamquam quibus ſolis aliis praeſtare ſtudeat Paris iſte φιλόκαλος. Talem nimirum eſſe oportebat ex Iouis ſententia, qui de dearum inter ſe de forma certantium, pulchritudine, recte et vellet, et poſſet omnino, iudicare.

Enimuero, ſi dicendum, quos res eſt, non adeo difficile videri potuit hoc iudicium, quod non tam ad mentem rationemque, quam ad ipſos oculos pertinuit, cuiuſque rationem non aliam quis a iudice expectare potuit, quam quod oculis eius vna ex his viſa ſit pulcherrima. Quare in eodem dialogo (*c*) Galenae Nereidi, de iudicii iſtius exitu ſollicitae, praedicit Panopa: Ἤδη σοι φημί, οὐκ ἄλλη κρατήσει, τῆς Ἀφροδίτης ἀγωνιζομένης, ἢν μή τι πάνυ ὁ διαιτητὴς ἀμβλυώττῃ: *at iam nunc tibi adfirmo, quod nulla alia vincet, veniente in certamen Venere, niſi arbiter ipſe omnino caecutiat.*

Haec cur mihi, calamum iam arripienti, in mentem venerint, paucis accipe. Solet iis, qui praefationes aliorum operibus praemittere iubentur, id plerumque negotii dari, vt non tantum operis pulchritudinem, vtilitatem, ac praeſtantiam collaudent, mercique iſti veluti hederam ſuſpendant, ſed et cum aliis eiuſdem argumenti libris, ſi fieri poſſit, comparent, denique id opus aliis omnibus eius generis longe eſſe praeferendum, oſtendant, idemque ſaltim faciant, quod feciſſe aiunt Paridem, qui inter pulcherrimas omnes vni tamen Veneri laudem pulchritudinis, dato pomo, attribuit. At periculoſa res plena aleae videri poſſet, talem ferre ſententiam, cum maxima inuidia coniunctam. Neque enim oculorum hoc iudicium eſt, ſed mentis eiuſque facultatis, qua rem illam omnem peruideat, quam tamen vix in alio reperias, quam qui ipſe in opere eiuſmodi, de quo dicturus eſt ſententiam, perficiendo, eximium praeſtare poſſit artificem, vt recte ſcripſiſſe videatur PLINIVS iunior (*d*): *vti de pictore, ſculptore, fictore, niſi artificem iudicare: ita, niſi ſapientem, non poſſe perſpicere ſapientem.*

Quae quum ita ſint, rogatus ego a bibliopola, viro integerrimo, vt SAM. STRYKII *Cautelis contractuum*, (ita enim librum inſcribere illuſtri auctori placuit,) aliquid praefarer, diu profecto hanc Spartam refugi, tum pudore ſuffuſus, quod veluti iudicis partes de opere incomparabilis praeceptoris mihi deferri viderentur, tum veritus inuidiam, edoctuſque experientia, alios ſibi plerumque tantumdem laudis

[a] *Iliad. Lib.* III. *v.* 39.
[b] *Ibid. v.* 54.
[c] *Ibid. p.* 29.
[d] *Lib.* I. *epiſt.* 10.

dis exiſtimare detractum, quantum in alium conferri animaduertunt. Attamen quum veluti per conuicium a me efflagitari hanc praefationem intelligerem: paulo adcuratius, et adhibita in conſilium ratione, expendere mecum coepi, primum, non id a me exigi, vt vni alicui doctrinae palmam, tamquam illud Eridos pomum, adiudicem, alioſque praeiudicio meo damnem: deinde, non eſſe adeo multos, qui in hoc argumento ita exercuerint ingenium, vt vel perſpicuitate atque ordine, vel rerum varietate, vel ipſa ſoliditate doctrinarum, cum Strykio, ſi viuerent, in certamen vellent venire: denique, ſi quis me, vti olim praetor arbitros, ſententiam dicere cogeret (a), non difficilius futurum eſſe iudicium veniente in certamen Strykio, quam illud Paridis, τῆς Ἀφροδίτης, ἀγωνιζομένης. Iampridem enim bonorum omnium calculum tulit vir ille doctiſſimus; qui, dum rebus humanis interfuit, tamquam Germaniae noſtrae Papinianvs, ſcholas omnes, in quibus primario docendi munere functus eſt, et almam in primis Fridericianam, ad ſummam celebritatem euexit: ex cuius auditorio, tamquam ex equo Troiano, prodierunt ICti innumeri, qui ſummorum principum palatia, curias, fora, et academias diutiſſime illuſtrarunt, et ex parte hodie quoque illuſtrant: qui denique doctrinarum ſoliditate, argumentorum, quibus vtebatur, robore id conſequutus eſt, vt, quemadmodum olim lege Valentiniani et Theodosii (b), litigante vtroque totidem veterum iureconſultorum teſtimonia adnumerante, is demum victor foro excedebat, cuius ex partibus excelſiſſimi ingenii vir, Papinianvs, ſtabat, ita in foris noſtris haud parum ad victoriam momenti in auctoritate Strykii poſitum eſſe videatur. Quanti porro viri laudatiſſimi opera, ex quo in lucem eorum vnumquodque prodiit, fecerit res publica litteraria, vel id profecto indicio eſt, quod de iis argumentis, quae ipſe occupauit, (occupauit autem ſelectiſſima, et ad vſum forenſem vel maxime comparata) vix quiſquam aliquid commentari auſus ſit; quaſi verecundia quaedam prohibuerit omnes, quo minus actum agerent, et poſt hunc Homerum, quod eſt in prouerbio, ſcriberent Iliadem. Quod quum commune ſit doctorum omnium de Strykio, eiuſque operibus, iudicium: facile intellexi, nec difficile fore, laudare laudatiſſimum virum, et mihi magis eſſe verendum, ne infantia mea aliquid de eius laudibus detriuiſſe, quam ne virum numquam ſatis laudatum laudibus immodicis extuliſſe videar. Denique ipſam pietatem, quam Manes praeceptoris venerandi proſequor, me ſatis excuſaturam, ſperabam, ſi et hoc exſtaret grati, memoriſque tot beneficiorum, animi monimentum. Verum enim vero quum vino vendibili nihil opus ſit hedera, et iam olim officio illo, eruditionem ac virtutes viri incomparabilis laudibus pro virili ornandi, mihi videar defunctus: nihil addere conſtitui de Strykii laudibus, ſed de ipſa iuris prudentiae parte, quam ille, hoc, aliiſque ſimilibus operibus illuſtrare conatus eſt, id eſt, *de iuris prudentia heurematica* quaedam, prout illa calamum ſubierint, diſſe-

[a] *L. 15. D. de recept. arbitr.*
[b] *L. vn. C. Th. de reſponſ. pruden.*

differere decreui, maxime quum non adeo vulgare ſit hoc argumentum, et plures, quibus alioquin in iure noſtro nihil incompertum eſt, qualis fuerit illa veterum iureconſultorum diſciplina, ſcire ſe iuxta cum ignariſſimis, fateantur.

ARISTOTELES (*a*), philoſophus in his rebus acutiſſius, prudentiam περὶ πόλιν, vti vocat, vel ciuilem, duorum generum eſſe, ait, quorum alterum, ἀρχιτεκτονικὸν, in legibus ſapienter ferendis conſiſtere, ac proinde et νομοθετικὸν ſeu *legislatorium* vocari poſſe ſtatuit; alterum, quod in ſingularibus verſetur, πολιτικὴ, ſeu *ciuilis* nomine deſignat. Hanc porro prudentiam modo in *agendo*, modo in *conſulendo* conſiſtere obſeruat, ac proinde illam πρακτικὴν, vel, vt alibi loquitur, δικαστικὴν, *iudicialem*; hanc βουλευτικὴν, ſeu *conſultatricem* adpellitat. Addit philoſophus, hanc illa priorem: illam huius finem ac veluti ſcopum eſſe. Τὸ γὰρ ψήφισμα πρακτὸν, ὡς τὸ ἔσχατον, *id enim quod decretum ſit, cadere ſub actionem, tamquam vltimum*: vel, vti rem eleganter expreſſit SALLVSTIVS (*b*), *prius, quam incipias*, CONSVLTO: *vbi conſulueris, mature facto opus eſſe: ita vtrumque, per ſe indigens, alterum alterius auxilio egere.*

Quo vero de omni prudentia praeclare tradidit philoſophus, idem et de nobiliſſima eius parte, quam *iuris prudentiam* vocamus, veriſſimum eſt, quae et ipſa vel ad leges prudenter ferendas, vel ad deliberandum de negotiis futuris, dextre et ſine detrimento explicandis, vel ad ius perſequendum reddendumque pertinet, ac proinde in *legislatoriam*, *conſultatricem*, et *iudicialem* recte diſpeſcitur, ceu poſt alios oſtendit doctiſſimus THOMASIVS (*c*), qui, quum priores illas partes, quantumuis neceſſarias, in academiis fere pro derelictis ac depoſitis haberi, animaduerteret, pulcherrimum ceperat conſilium, illas ad certas regulas reuocandi. Quod etiam, editis quibuſdam ſpeciminibus, prudenter eſt exſequutus, vt merito mireris, defuiſſe ab eo tempore, quos tam praeclarum exemplum excitaret ad idem conandum, viamque ex ſemita, quam primus muniuit vir doctiſſimus, faciendam.

Iam porro iuris prudentiae illius βουλευτικῆς, vel *conſultatricis*, pars haud poſtrema eſt εὑρηματικὴ, ſeu *heurematica*, quam iureconſulti, tum libera adhuc re publica, tum ſub imperatoribus mira excoluerunt induſtria, et tamquam partem ſuae artis nobiliſſimam, atque a vulgi cognitione remotiorem, magis magiſque perpolire ſtuduerunt. Eo vero vocabulo veteres intelligebant facultatem, nimium iuris ciuilis rigorem, inuentis quibuſdam effugiis, euitandi, vel ius illud ſubtilius ſine cauillatione inflectendi ad aequitatem, ac denique eas in negotiis omnibus inueniendi cautiones, quibus ciues ab ingenioſa aliorum improbitate ac calumnia tuti praeſtentur. Quamuis enim HENR. BRENKMANNVS in commentario, quo MODESTINI *Heurematica*, vel

[a] *Ethic. ad Nicomach.* Lib. VI. cap. 8.
[b] *Catilin. cap.* 1.
[c] *Iurisprud. diuin.* Lib. I. cap. 1, §. 157.

eorum potius reliquias, illuſtrauit (*a*), doctiſſimo, prius tantum iſtud iureconſulti officium, quod in emolliendo iuris ciuilis rigore poſitum erat, definitione ſua exprimendum putauerit: tamen et poſterius non poſtremam fuiſſe partem iuris prudentiae *heurematicae*, et ipſe vir doctiſſimus agnoſcit (*b*) et ex fragmentis, quae illuſtrat, MODESTINI perſpicue poteſt demonſtrari. Pleraque enim non tam ad iuris ciuilis rigorem aequitate temperandum, quam ad negotia ciuilia caute explicanda pertinent: quum iam, quo pacto pupillo caute ſubſtituendum ſit, oſtendat (*c*), iam rationem oſtendat, conditionem libertatis legato adſcriptam detrahendi (*d*), iam conſilium det heredi fiduciario, vt coactus potius, quam ſua ſponte, hereditatem adeat reſtituatque (*e*), quae ſane aliaeque cautiones non tam iuris rigori, quam aliorum calumniae, oppoſitae eſſe videntur a MODESTINO. Quamobrem finem, qui illi, hunc adornanti libellum ob oculos fuit, ita recte expreſſit IAC. CVIACIVS (*f*): MODESTINI *eurematica conſilia et cautiones ſunt, a Modeſtino excogitatae, rei iuriſque cuique ſui tuendi cauſſa, quod ſermo is, quo libro de eurematicis vtitur, ſatis indicat. Modo enim ait:* CONSVLENDVM EST (*g*), *modo* SVASERIM (*h*), *modo* OPTIMVM FACTVM EST (*i*). Sed et EMVNDVS MERILLIVS (*k*), qui et ipſe pleraque MODESTINI fragmenta illuſtrauit, de libri iſtius fine ac ſcopo ita diſſerit: MODESTINVS *inter alios librum inſcripſerat de eurematicis, id eſt, inuentis, ſiue conſiliis, quae Modeſtinus inuenerat, vt facilius aut* TVTIVS *negotia explicari poſſent*, id quod deinde vir doctiſſimus exemplis compluribus toto illo obſeruationum capite demonſtrat. Nec puto, IO. BERTRANDVM (*l*) aliter fuiſſe iudicaturum, ſcripturumque, *libello iſto conſilia cautioneſque contra iuris ſubtilitatem fuiſſe propoſita*, ſi in rem praeſentem venire, ipſaque MODESTINI fragmenta paullo adcuratius expendere voluiſſet. Quamuis enim id de quibuſdam huius libelli fragmentis concedi poſſit: tamen idem nec de pleriſque, nec de omnibus, cum BERTRANDO poteſt adfirmari.

Ex his vero, quae de definitione iuris prudentiae *heurematicae*, diximus, facile vnuſquiſque intelligit, duas fuiſſe eius diſciplinae poſitiones, ac veluti ſumma capita, quorum altero *remedia* et *conſilia* aduerſus iuris ciuilis rigorem ac ſubtilitatem; altero *cautiones*, in explicandis negotiis ciuilibus obſeruandae, comprehendebantur. Vtrumque vero, quum mentis acumen et naturalem in reperiendis, quae factu optima ſint, ſollertiam celeritatemque ingenii requirat, non commodiore vocabulo, quam εὑρηματικῶν, exprimi poſſe videbatur, ἀπὸ τῶν εὑρετῶν, quod grammatici a canibus, olfactu ferarum veſtigia perſequentibus, quos Graeci εὑρετὰς vocabant, translatum eſſe, monent. Inde enim eximia facultate inueniendi, id quod e re ſit, praediti

[a] *Diatr. de eurematicis, cap. 1. §. 3. pag. 9.*
[b] *Ibid. §. 6. n. 4. pag. 15.*
[c] *L. 4. D. de vulg. et pupill. ſubſtit.*
[d] *L. 53. D. de condit. et demonſtr.*
(e) *L. 45. D. ad SC. Trebell.*
(f) *Obſeru. Lib. XII. cap. 32.*
(g) *L. 58. D ſolut. matrim.*
(h) *L. 45. D. ad SC. Trebell.*
(i) *L. [illegible] D. de ſuſp. tutor.*
(k) *Obſ. Lib. VII. cap. 34.*
(l) *De iuriſperit. Lib. I. cap. 32.*

diti ἑυρετικοὶ, ipſaque conſilia, vel callida commenta ἑυρήματα adpellantur. Svidas (a): Ἑύρημα ἐπίτευγμα, βούλευμα, id eſt, vti Kvsterus vertit, *inuentum*, *commentum*, *conſilium*. Et paucis interiectis: Ἑυρήματα ἐμαῖς ἐπιτηδεύματα, βουλεύματα, *ſtudia*, *conſilia*, *commenta*. Pro callide ſane excogitato conſilio, ipſo Svida teſte, accepit Xenophon (b), apud quem Tiſſaphernes: ἐπεὶ εἶδον ὑμᾶς εἰς πολλὰ κακὰ καὶ ἀμήχανα πεπτωκότας, ΕΥΡΗΜΑ ἐποιησάμην, ὅπως δυναίμην παρὰ βασιλέως αἰτήσασθαι, δοῦναι μοι ἀποσῶσαι εἰς τὴν ἑλλάδα ὑμᾶς: *poſtquam vos in multas et magnas difficultates incidiſſe video: commmentus ſum rationem, qua a rege impetrarem, vt mihi permitteret, vos ſalvos in Graeciam reducere.* Elegans ergo inprimis eſt hoc vocabulum dignumque Modestini ingenio, qui quum ſolus poſt Papinianvm (c) tanta Graecae linguae peritia fuerit, vt libellum iuridicum *de excuſationibus* ea lingua ſcriberet, licet *difficulter iura Romana Graece conuerti*, *ipſe fateretur.* (d), eo facilius vocabulum iſtud Graecum elegantiſſimum reperit, quo nobilem hanc vtiliſſimamque iuris prudentiae partem inſigniret.

Sed vt a vocabulo ad rem ipſam, tamquam e diuerticulo in viam, redeamus, *primum* ἑυρηματικῶν caput in *remediis* et *conſiliis*, aduerſus iuris ciuilis rigorem ac ſubtilitates nimias inuentis, conſtitiſſe, praediximus. Nam ita comparatum tunc erat ius ciuile, certis formulis regulisque circumſcriptum, vt de eo recte vſurpare poſſes illud comici (e): *ſummum ius eſſe ſummam malitiam*. Ea, quae ad mores et vitam mortalium pertinent, non ita veluti in puncto conſiſtunt, vt non aliquam admittant latitudinem, et vel vna, quae in factum incidit, circumſtantia rem ipſam non plane mutaſſe videatur. Dum igitur Romani omnia ad certas regulas reuocabant: fieri non poterat, quin aliquando inciderent caſus, vbi regulae inhaereri, ſalua aequitate, non poſſet, atque adeo idem contingeret, quod dixit Menander (f):

Οἱ δ' ὀρῶν τοῖς νόμοις
Λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης φαίνεται:
Nimis qui inhaeret legibus,
Parum quidem a calumniante diſcrepat.

Ne igitur hoc accideret frequentius, non modo praetores, teſte Vlpiano (g), id ſibi negotii datum credebant, *vt ius ciuile adiuuarent, ſupplerent, corrigerent, propter vtilitatem publicam*: ſed et iureconſulti eos in hoc aequitatis ſtudio imitabantur ſtrenue, quin eo maiorem ſibi laudem peperiſſe videbantur, quo magis ingenio valerent in iure ſtricto commentis quibuſdam, ſeu ἑυρήμασιν, emolliendo. Ideo ſane incredibilem ciuium ſuorum plauſum tulit C. Aqvillivs Gallvs, quem aequalis eius, Cicero (h), modo *hominem prudentiſſimum*, modo *acutum et exercitatum* (i), adpellitat, eo, *quod eius prudentiam populus*

(a) *In* ἕυρημα *pag. 903. Tom. I. edit.* Kvsteri.
(b) *Expedit. Cyri, Lib. II. cap. 3. §. 11.*
(c) EVER. OTTO *Papin. cap. 4. §. 2.*
(d) *L. 1. D. de excuſat.*
(e) TERENT. *Heaut. act. IIII. ſcen. 5. v. 48.*
(f) STOBAEVM, *Sermon. 145.*
(g) *L. 7. §. 1. D. de iuſt. et iur.*
(h) *Pro A. Caecin. cap. 23.*
(i) *Idem in Bruto, cap. 42.*

pulus Romanus in CAVENDO, *non in decipiendo, perſpexiſſet, iſque iuris ciuilis rationem numquam ab aequitate ſeiunxiſſet*. Ceterum quatuor potiſſimum modis ius ad aequitatem infleĉtere ſtudebant ireconſulti. Vel enim *colore* quodam inuento, vel excogitata *fictione*, vel nouis *formulis* conceptis, vel dato *conſilio*, euitabant iuris ciuilis rigorem, hominibuſque oſtendebant, quid facto opus eſſet, ne in leges, tamquam in laqueos, inciderent.

Primum aliquando colore quodam vtebantur ad ſummum ius aequitate temperandum, id eſt, titulo quodam honeſto, quem interpretationi ſuae praetexebant, ne tam euertere leges, quam eas facto adplicare, viderentur. Huius rei vt exempla quaedam pauca e multis, quae in iure noſtro paſſim accurrunt, ſeligamus: neminem ignorare putamus, quam miſera Romae fuerit liberorum, quos pater exheredes etiam innocentes ſcripſerat, conditio. Quamuis enim nihil egiſſent contra pietatem; quamuis ipſa infantia eos ab omni ingrati animi ſuſpicione abſolueret; quamuis denique res ipſa oſtenderet, patrem ſaeuo illo codice *maligne de ſanguine ſuo intuliſſe iudicium, nouercalibus delinimentis inſtigationibuſque corruptum* (*a*): nullum tamen iis, tam inſigni adfectis iniuria, praeſidium erat vel in legibus, vel in praetoris edicto, ad quod alioquin, tamquam ad ſacram anchoram, confugiebant, quicumque non malitia aut culpa ſua, ſed legum ſeueritate, ſe circumſcriptos eſſe conquerebantur. Inexorabiles hic erant leges, quia verbis his legis duodecim tabularum: VTI LEGASSIT, ITA IVS ESTO, latiſſima poteſtas tributa videbatur, non modo heredes ſcribendi, et legata libertateſque dandi, et tutelas conſtituendi (*b*), verum etiam exheredandi, nec abſurdum videri poterat, parentibus licere liberos exheredare, quum *te occidere poſſent* (*c*). Neque in praetoris religione ac benignitate, quam non temere quiſquam ſibi alias clauſam ſentiebat, aliquid ſpei erat exheredatis, quum, teſte VLPIANO (*d*), *non putauerit praetor exheredatione notatos et remotos ad contra tabulas bonorum poſſeſſionem admittendos*, adeoque procul dubio allucinatus ſit PETR. PITHOEVS (*e*), dum ex praetoris edicto arceſſendam eſſe querelam inofficioſi teſtamenti, contendit. At iureconſulti facile reperiebant *colorem*, quo tabulae, tam improbe et contra officium pietatis ſcriptae, reſcinderentur, ſaluo iure ciuili, dum prae ſe ferebant, *non* videri *ſanae mentis fuiſſe parentes, quum teſtamentum ordinarent: non, quaſi vere furioſi fuiſſent, ſed recte quidem feciſſent teſtamentum, non autem ex officio pietatis* (*f*). Ex quo facile patet, inter iureconſultorum εὑρήματα fuiſſe etiam querelam inofficioſi, cuius de origine tam operoſe inter ſe diſputarunt iureconſulti doctiſſimi. Similis paene eſt color, quo vſus ANTISTIVS LABEO occaſionem dedit, vſuras ſaltim in bonae fidei contractibus ob moram debitoris admittendi, quum eas non admitteret ius ciuile, cuius hanc regu-

(a) *L. 4. D. de inoffic. teſtam.*
(b) *L. 120. D. de verb. ſignif.*
(c) *L. 11. fin. D. de liber. et poſtum.*
(d) *L. 8. pr. D. de bonor. poſſeſſ. contr. tab.*
(e) *Ad Pariat. legum Moſ. et Rom. tit. 16. §. 3.*
(f) *Pr. Inſt. de inoff. teſtam.*

regulam tradit Pomponivs (a): *vſura quia in fructu non eſt, non eſt ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa id eſt*, nova obligatione, ſeu ſtipulatione, qua ſibi de hoc lucro diſertis verbis proſpexerit creditor. At primus Labeo, acerrimi ingenii maximaéque auctoritatis jureconſultus, inuento coloré, ſocium ſocio vſuras ex mora debere ſtatuit, non tamquam vſuras, *ſed quod* ſocii interſit, ſocium moram non adhibuiſſe (*b*). Qui color vbi ſemel in contractu ſocietatis valuit, adeo reliquis jureconſultis placuit, vt in aliis quoque bonae fidei iudiciis vſuras ob moram deberi adfirmarent, donec principum, et maxime Antonini Pii conſtitutionibus generatim caueretur, vt creditor vſuras in omnibus bonae fidei iudiciis, ob ſolam moram, palam et ſine coloré, officio iudicis conſequeretur, ceu praeclare obſeruauit Ger. Noodtivs (*c*). Talibus coloribus frequenter in iure noſtro vſos eſſe veteres iureconſultos animaduertimus, per eoſque nihil aliud intelligimus, quam titulos, qui praetexuntur actionibus, alias iure ciuili non competentibus, vel, vti eleganter vocat Qvinctilianvs (*d*), *falſas exſpoſitiones*, *quas tuetur dicentis ingenium*, vt iam non addamus, quae de huius modi coloribus monuit ὁ πάνυ Grotivs (*e*).

Ex hoc vero ſimul intelligitur, quomodo a *colore* differat fictio, qua non minus ſaepe vtebantur iureconſulti ad rigorem iuris ciuilis aequitate temperandum: quare nos in ea alterum εὑρηματικῶν genus conſiſtere obſeruauimus. Nam *color* rem nouo nomine, nouoque veluti χῖμαν induit, idque nomen rei conuenire, ex ipſo effecto oſtenditur. Sic iureconſulti, exheredationem liberorum innocentium furorem eſſe, contendebant, idque a ſe iure fieri, probabant ab effectu, quia ille parens naturam ipſam odio habuiſſe videatur: id quod

Non ſani eſſe hominis, non ſanus iuret Oreſtes.

Πῶς γὰρ οὐκ ἔστιν ἐσχάτην μανίαν τὸ χαλεπαίνειν οὕτως κατὰ τῆς φύσεως; qui furorem non dicamus, ita naturae ſuccenſere (*f*)? At fictio ponit, aliquid factum eſſe, quod factum non eſt, vel non factum, quod factum eſt tamen. Ita fingitur, illum rem in bonis habere, qui actionem habet ad eam adipiſcendam (*g*). Fingitur contra, eum non cepiſſe, qui rem mox alii ſit reſtituturus (*h*). Fingitur, res illas interiiſſe, quae non in rerum natura, ſed in commercio, eſſe deſierunt (*i*): at contra res quaedam exſtinctae ſaluae exiſtimantur fictione iuris, veluti res fungibiles, abſumtae a quaſi vſufructuario, praeſtita cautione, quam quaſi vſufructuariam ſolemus vocare (*k*). Nec diſpare fictio-

(a) *L. 121. D. de verb. ſignific.*
(b) *L. 60. pr. D. pro ſoc.*
(c) *De foenor. et vſur. Lib.* III. *cap.* 6.
(d) *Inſt. Orat. Lib.* IIII. *cap.* 2.
(e) *Flor. ſparſ. ad L. hoc colore. D. de inoff. teſtam. pag.* 137.
(f) *Gloſſa Baſilic. Lib.* XXXVIIII. *tit.* 1.
(g) *L. 52. D. de adquir. rer. domin. L. 15. D. de reg. iur.*
(h) *L. 16. §. vlt. D. de SC. Trebll.*
(i) *L. 63. §. vlt. D. pro ſoc.*
(k) *L. 1. et. L. 2. D. de vſufr. ear. rer. §. 2. Inſt. de vſufr.*

Digitized by Google

ctione, dotis cauſſa perpetua eſſe creditur, quum tamen fungi ea deſinat, ſoluto matrimonio (*a*). Quis porro ignorat, heredem, quandocumque adeat hereditatem, fingi heredem exſtitiſſe a tempore mortis teſtatoris; adeoque per fictionem hanc editionem hereditatis retrotrahi ad mortis tempus (*b*)? Quin poſtrema haec fictio, vti eleganter docuit ANT. DADINVS ALTESERRA (*c*), tam veluti foecunda eſt, vt plures alias pepererit, veluti, quod ſeruus hereditarius ante editam hereditatem ſtipulari fingitur heredi futuro (*d*): quod heredis familia funeſta facta intelligitur, a tempore mortis, licet interiecto demum tempore hereditatem adquiſiuerit (*e*): quod coepta a defuncto vſucapio poteſt ante aditam hereditatem adimpleri, ac proinde tempus poſt mortem teſtatoris, quo nemo poſſedit, heredi prodeſt ad implendam vſucapionem (*f*). Sed plura iam non addimus, quae iura noſtra ſanciunt de retrotrahenda legati agnitione vel repudiatione, de retrotrahendo iure adcreſcendi, denique de conditionibus caſualibus retrotrahendis: quas fictiones omnes ex iſta fictione, tamquam ex fonte, promanare, nemo non animaduertit. Talia innumera inexhauſtus iuris noſtri theſaurus complectitur, quae ad emoliendum iuris ciuilis rigorem pertinere, adeoque partem non minimam conſtituere iuris prudentiae heurematicae recte vidit laudatiſſimus ALTESERRA (*g*), qui initio ſtatim pulcherrimi operis de fictionibus iuris cauſſam earum oſtenſurus: *etſi*, inquit, *fictiones videantur abhorrentes a iure, quod eſt ars aequi et boni, cuius obiectum eſt ſtudium veritatis, et fictiones, tamquam legum praeſtigiae et laruae veritatis deteſtandae ſint, quum iuris prudentia ſit vera, non fucata et ſimulata philoſophia: infinitae tamen propemodum fictiones iure ciuili introductae ſunt optimo conſilio,* VT PER EAS PERVENIATVR AD IVS et AEQVVM, *non diſpari arte a nautica, quo auerſi tendunt ad portum. Fictiones ſcilicet ſunt eximii colores, quibus veritas fucata non corrumpitur, ſed potius illuminatur*. Et alio loco (*h*): *ius ciuile gaudet fictionibus: tot enim paſſim fictiones occurrunt in iure ciuili, vt eas in hoc iure, tamquam in ſuo regno, verſari dicendum ſit, nec illas explodere poſſis, quin pulcherrimam partem iuris ciuilis e medio tollas: nec fictiones in iure vituperandae, quae dolo carent, et in quibus conſiſtit oeconomia iuris, vti fraudem, ſi abſit dolus, non eſſe fraudem, ἀλλ' οἰκονομίαν καὶ σοφίαν, ait Chryſoſtomus*. Denique in epiſtola, qua praeſtantiſſimum librum Guillelmo de Lamoignon, Senatus Pariſienſis principi, conſecrauit, rem omnem ita eloquitur: *quid aliud iſtae fictiones, quam iuris remedia, et iuris prudentiam ὀχυρώματα, quibus difficiliores caſus expediuntur, et aureae claues, quibus iuris prudentiae ſecreta aperiuntur? Fictiones doli et fraudis expertes, non tam artis, quam oeconomiae iuris,* vin-

(a) *L. 1. D. de iure dot.*
(b) *L. 54. D. de adqu. hered.*
(c) *De fict. iur. tract.* IIII. *cap.* 2. *pag.* 143.
(d) *L. 28. §. vlt. D. de ſtipulat. ſeruor.*
(e) *Dig. L. 28. §. vlt. D. de ſtipulat. ſeruor.*
(f) *L. 31. §. 5. D. de vſucap. L. 40. et L. 44. §. 3. D. eod.*
(g) *Ibid. Tract. I. cap. 1.*
(h) *Ibid. Tract. I. cap. 3. pag. 8.*

vincula ſunt, quae totius iuris compagem continent. Addimus et CVIACII (*a*) teſtimonium, quod non minus ad rem facit, et tum finem illarum fictionum, tum earum vtilitatem neceſſitatemque, luculenter explicat. *Confirmat ea lex*, ait vir doctus, *teſtamento eo colore, hocue inducto figmento, quaſi retro fuerit mortuus momento captiuitatis, qui mortuus eſt in captiuitate, atque ita tempus captiuitatis ex die, quo captus teſtator eſt, morti eius lex Cornelia iungit, vt ait L. 44 §. 7. D. de vſurp. et vſuc. Confirmatione et* FICTIONE *perſpicua opus fuit, quia* SVMMO IVRE *captiuitas teſtatorum irrita teſtamenta facit. Fictiones multae ſunt in iure et legibus, et fictitiae etiam rationes multae, quas introduci oportuit, et admitti, rerum, vt ratio et aequitas poſtulat, expediendarum gratia*.

Praeter *colores* et *fictiones* prudentes noſtri, qui iuris prudentiae *heurematicae* illuſtrandae animum adpulerunt, ſaepenumero etiam excogitarunt *formulas* quaſdam, tanta ingenii ſollertia conceptas, vt, quae iure ſtricto fieri non poterant, his tamen adhibitis formulis, recte fieret. Equidem negari non poteſt, permultos tum fuiſſe, qui huius modi verborum conceptiones, tamquam horribile ſecretum, iactantes, proiiciebant ampullas et ſeſquipedalia verba, quum tamen, conſiderata paullo adcuratius, aeque inania eſſent, ac illa, de quibus poeta (*b*):

Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri.

Quos quidem leguleios, magno hiatu neſcio quid magni atque eximii minantes, CICERO (*c*) lepide vocat *cantores formularum, ſyllabarumque aucupes*. At tanto praeclarius de ciuibus ſuis mereri videbantur, qui tales formulas felici excogitabant ingenio, quibus corrigeretur ius iuſto rigidius, negotiaque, alias inutilia iure ſummo futura, ſuſtinerentur. Quo in numero fuit C. AQVILLIVS GALLVS, in hoc iuris prudentiae genere omnium exercitatiſſimus, qui facultate illa concipiendi formulas incredibilem ſibi laudem peperit. Vt enim iam praetermittamus formulam de dolo malo, *malitiarum omnium*, ex CICERONIS (*d*) ſententia, *euerriculum*, quam non tamquam iuris conſultus, ſed tamquam praetor, propoſuit: quis, quaeſo, ignorat ſtipulationem vel acceptilationem illam, quae ab Aquillio illo nobile ac perpetuum nomen accepit? Nimirum ita comparatum erat ius ciuile, vt acceptilatione non alia obligatio tolli poſſet, quam quae eſſet verbis contracta (*e*), quod nihil eſſe videretur tam naturale, quam eodem modo quidque diſſolui, quo eſſet colligatum (*f*). Si quis ergo obligationem, re, litteris, vel conſenſu contractam, acceptilatione ipſo iure ſublatam credebat: is opinione ſua fallebatur quam maxime,

(a) *Praelect. in Iuliani Digeſta. Lib. XXXXI. pag* 293. *Tomo* VI. *Opp. edit. Neapol.*

(b) HORAT. *Lib.* II. *epiſt.* 1. *v.* 31.

(c) *De orat. Lib.* I. *cap.* 55.

(d) *De nat. deor. Lib.* III. *cap.* 30.

(e) L. 8. §. 3. D. *de acceptil.*

(f) L. 35. D. *de reg. iur.*

quum acceptilatio illa nihilo eſſet efficacior, quam pactum nudum. Quid vero hic C. AQVILLIVS? Hic formula ingenioſe concepta id conſequutus eſt, vt, quaelibet obligatio, etiam quae verbis non capit ſubſtantiam, primum nouari, et in verborum obligationem transfundi, ac deinde perimi poſſet acceptilatione (*a*). Quae ſtipulationis Aquillianae formula, in Inſtitutionibus aeque, ac Pandectis obuia, tam in vulgus nota eſt, vt illi immorari propemodum pudeat. Eamdem ingenii alacritatem prodidit inuenta formula, qua poſtumi nepotes, non obſtantibus viuis parentibus, inſtitui poſſint (*b*), quae tanti viſa eſt illius aeni prudentibus, vt et poſtumos illos, quaſi qui fortunas ſuas debeant Aquillio, *Aquillianos* vocarent, et auctores eſſent procul dubio magiſtratibus, vt tam prudenter concepta formula lege Iunia Velleia confirmaretur (*c*). Caue tamen exiſtimes, ſolum iſtum AQVILLIVM in hoc muſtaceo laureolam quaeſiuiſſe. Fuerunt et alii, qui ſimilibus inuentis formulis nobilem illam artem heurematicam locupletiorem reddere conarentur, quamuis non eadem vſi felicitate, ac Aquillius, vt *εὑρήματα* iſta illis prodeſſent ad immortalitatem. Numquam profecto ſatis laudari poteſt *clauſula codicillaris*, quae non modo iureconſultis, verum etiam tabellionibus, tam nota eſt, ac ſui cuique digiti. Illa vero nihil aliud eſt, quam formula, qua teſtamentum, alias inutile futurum, eatenus ſuſtinetur, vt ſi codicilli ad inſtar ſit, heres inſtitutus deſtinatam ſibi hereditatem, tamquam fideicommiſſum, ab heredibus legitimis conſequatur. Eam vero procul dubio veteri alicui iureconſulto, cuius nomen deleuit obliuio, debemus, vt illam inter *εὑρηματικὰ* iure quodam ſuo retulerit laudatus BRENKMANNVS (*d*). Immo, ne quis dubitare poſſit, quin maximi veteribus viſa ſit haec pars ſapientiae ciuilis, id addimus, fuiſſe ex iureconſultorum numero, qui vnam alteramque formulam iuſtis libris illuſtrarent. Inter CATI ſaltim ſcripta *μονόβιβλα* fuit liber *de formula hypothecaria* (*e*), de qua etiam AELIVM MARCIANVM (*f*), et IVLIVM PAVLLVM (*g*) libros edidiſſe ſingulares; nouimus: quemadmodum eiuſdem PAVLLI, veterum iureconſultorum *πολυγραφωτάτων*, libellus *de conceptione formularum* inter cetera ingenii eius monimenta exſtitit (*h*). Quae opuſcula ſi aetatem tuliſſent, totam iuris prudentiae heurematicae partem, quae eſt de formulis, mirifice eſſent illuſtratura.

Poſtremo ad genus illud *εὑρηματικῶν*, quo ii, qui negotium ciuile qualecumque ſuſcipere vellent, a iuris ciuilis rigore nimio tuti praeſtabantur, pertinent varia *conſilia* ſaluberrima, non illa quidem, aliorum calumniis atque improbitati oppoſita, quae ad poſteriorem huius diſciplinae partem pertinent, ſed quibus modum rationemque effugiendi ſum-

(a) *L. 18. §. 1. D. de acceptil.*
(b) *L. 29. D. de liber. et poſtum.*
(c) *L. 2. D. de vulg. et pupil. ſubſtit.*
(d) *Heuremat. cap. 12. §. 18. n. 4. pag. 281.*
(e) *L. 4. et L. 14. D. de pign. L. 2. L. 3. D. quae res pign. vel hypoth. L. 4. D. de fid. inſtr.*
(f) *L. 17. L. 19. L. 33. D. de pign. act. L. 5. L. 11. L. 15. L. 10. D. de pign. et hypoth.*
(g) *Index Florent. ſub Paullo.*
(h) *L. 20. D. de except.*

di ſummi iuris rigorem ciuibus praemonſtrarent. Quoties enim lex paullo durior atque iniquior eſſe vibebatur: toties iureconſulti, qui aequitatem a iure ſeiungendam haud putabant, ſoli litterae inhaerebant, fierique aliquid ſuadebant, quod legi *κατὰ τὸ ῥητὸν* non repugnaret, et agentes tamen tutos praeſtaret a ſententia legis aliquando iniquiſſima. Vt hoc etiam exemplis quibuſdam illuſtremus, SC. Velleianum mulieres pro aliis intercedere non patiebatur, adeoque ne pro ſeruis quidem ſuis, quum tamen tunc magis ſuo nomine contrahere, quam pro aliis intercedere viderentur. Auctor ergo creditoribus eſt MODESTINVS (*a*), vt potius dominae iuſſu credant, quam eiuſdem fideiuſſione freti: ita enim eſſe futurum, vt domina actione honoraria, *quod iuſſu*, teneatur, quum alioquin fideiubenti in mundo futura ſit SCti Velleiani exceptio. Quum deinde in ancipiti periculo verſaretur, qui hereditatem, ex fideicommiſſo reſtituendam, adibant, eo, quod ſiue ex SC. Trebelliano reſtituentes, quartam non caperent, ſiue ex Pegaſſiano, omnibus actionibus conuenirentur: MODESTINVS (*b*) rogato reſtituere hereditatem, et quartam adſpernanti ſuadet, vt ſuſpectam dicat hereditatem, et potius a praetore coactus reſtituat, quam ſe ſua ſponte ad fidum obſequium precibus defuncti praebendum procliuem eſſe oſtendat. Ita enim futurum eſſe ſpondet, vt ex SCto Trebelliano reſtituere videatur, et expoſito hereditario metu vniuerſae actiones in eum, qui recipit hereditatem, transferantur. Quandoquidem porro heres ſub conditione non faciendi inſtitutus, vel is, cui legatum ſub tali conditione relictum erat, nihil viuus conſequi poſſet, ab herede vero, vel contra heredem, nulla actio inchoari poſſe videretur (*c*): Q. MVCIVS SCAEVOLA, qua erat in cauendo ſollertia, inuenit cautionem illam vtiliſſimam, quae ab auctore *Mucianae* nomen perpetuum retinuit (*d*), praeclare enucleatam a iureconſulto celeberrimo, FRANC. BALDVINO (*e*). Poſſent fortaſſis huiusmodi conſilia alicui aſtute potius, quam ſapienter excogitata, et reprehenſione magis, quam laude, digna videri: Nam manifeſto ea in fraudem legum excogitata eſſe, vel inde quis colligat, quod *in fraudem legis facere* exiſtimetur, *qui ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumueniat* (*f*): vel ſicubi, *quod lex fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fiat: ſiquidem non aliter fraus ab eo, quod contra legem ſit, diſtet, quam quod diſtet τὸ ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, dictum a ſententia* (*g*). Enimuero permultum intereſt inter prauas iſtas cauillationes, quibus ciues improbi leges, veluti per cuniculos, ſubruere conantur, et *εὑρήματα* illa iureconſultorum, quibus cauebatur, ne ſummum ius in ſummam iniuriam euaderet: illae enim ad euertendas: haec ad ſtabiliendas leges ſunt comparata: illae ex dolo malo, haec ſtudio aequitatis proficiſcuntur: illae in aliorum perniciem; haec in ciuium ſalutem atque vtilitatem reperta ſunt. Atque inde eſt, quod quum omnium

X 2 odium

(a) L. 25. D. *ad SC. Vellejan.*
(b) L. 45. D. *ad SC. Trebell.*
(c) §. 13. *Inſt. de inut. ſtipul.*
(d) L. 63. D. *ad SC. Trebell.*
(e) *Iuriſprud. Muc. pag.* 205.
(f) L. 29. D. *de legib.*
(g) L. 30. D. *eod.*

odium ac reprehenſionem incurrant, qui legiſlatoribus tam proterue illudunt, maximis contra laudibus celebretur iureconſultorum in excogitandis huius modi conſiliis ſollertia, ipſeque CICERO *(a)*, qui alioquin parum fauet verborum aucupio, ſcribere non vereatur: *in iure* CAVERE et CONSILIO *iuuare, atque hoc ſcientiae genere prodeſſe, quam plurimis vehementer et ad opes augendas pertinuiſſe, et ad gratiam*.

Sed ne priori iuris prudentiae heurematicae parti iuſto diutius inhaerere videamur: ad alteram demum progredimur, non iuris ciuilis rigori, ſed hominum *improbitati*, oppoſitam, quae ab aliis iuris prudentia *cauens*, ab iis vero, quibus pragmaticorum Latinitas in deliciis eſt, *cautelaris* ſolet adpellari *(b)*. Cauere olim tam proprium videbatur iureconſultorum, vt in eo vel maxime conſiſtere crederetur eorum officium, et CICERO *(c) eum demum iuriſconſultum vere nominari*, exiſtimaret, *qui legum, et conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate vtuntur, et ad reſpondendum, et ad agendum, et ad* CAVENDVM, *peritus eſſet*. Talia et alibi paſſim apud eumdem legas, maxime, quando cum Trebatio ſuo iocatur, eumque ideo *quod ceteris* CAVERE *didicerit, ne in Britannia ab eſſedariis decipiatur, cauere* iubet *(d)*, itemque, vbi comparatis inter ſe ducis belli et iureconſulti officiis, *hunc, ne ſui conſultores; illum* NE *vrbes et caſtra* CAPIANTVR, CAVERE ait *(e)*. Ceterum *cautiones* iſtae (ita enim vocare illa εὑρήματα veteres malebant, quam *cautelas*,) late admodum patebant, aliaeque, vti HERTIVS *(f)* obſeruat, ad negotia *reipublicae rectorum*, ſiue hi *inter ſe*, ſiue *cum ciuibus* agerent; aliae ad *actus priuatorum* pertinebant. Sed et harum omnium quaedam *neceſſariae* erant, quaedam *vtiles*, quaedam *abundantes*, quaedam *noxiae*. Praeterea aliae *iuſtae*, aliae *iniuſtae*, atque *iniquiſſimae* erant: denique aliae *nouae*, aliae *veteres*, aliae *obſoletae* poterant adpellari. De ſingulis ex inſtituto egit HERTIVS. Nos pro inſtituti ratione paucis diſquirere iuuat, quibus modis aliis cauere ſoliti ſint veteres iureconſulti, ne in captionem inciderent. Sic enim et huius poſterioris partis εὑρηματικῶν naturam atque indolem magis perſpicuam fore, ſperamus.

Tria erant, quae hominibus, negotium qualecumque explicaturis, metum aliquem incutere, aut certe ſuſpicionem iniicere poſſe videbantur. Aut enim verebantur, ne ex actu, quem ſuſceperant, *vitae* periculum immineret: aut ne iis, vnde res ſubſtantiam capit, per imprudentiam neglectis, actum tamquam *inutilem* impugnaturi eſſent ii, quorum intererat, eum non ſubſiſtere: aut ne in ipſo negotio ab illo, quo cum iis res erat, turpiter circumſcriberentur, aut, vt dicere ſolebant veteres, *caperentur*. Omnia haec pericula a ciuium ſuorum corporibus ac fortunis depellere ſtudebant iureconſulti, qui iuris prudentiae heurematicae ſcientiam profitebantur. *Vitae* periculum aliquando teſta-

(a) *De offic. Lib. II. cap.* 19.
(b) HERT. *de iuriſprud. cauente ſect.* I. §. 3.
(c) *De orat. Lib. I. cap.* 48.
(d) *Idem ad diverſos Lib.* VII. *epiſt.* 6.
(e) *Idem pro Muraena, cap.* 9.
(f) *Ibid.* §. 6.

Digitized by Google

teſtator, aliquando heres, incurrere poterat. Si enim in vulgus emanaſſet heredis nomen: facile contingere poterat, vt hic habere, quam expectare, hereditatem mallet, ac proinde vitae teſtatoris ſtrueret inſidias. Sin quis pupillo ſe ſubſtitutum eſſe ſciret in eum caſum, ſi hic ante pubertatis annos deceſſiſſet: pupillus heres de vita periclitabatur optante herede ſecundo, vti eſt apud PERSIVM (*a*);

> *Vtinam, quem proximus heres*
> *Impello, expugnam! namque eſt ſcabioſus, et acri*
> *Bile tumet;*

quin aliquando ſedulo agente, vt improbi voti damnaretur. Quid hic iureconſulti? Primum inuenere rationem teſtandi μυστικῶς, et quamuis teſtamentifactio per aes et libram praeter mancipationem familiae vel hereditatis etiam nuncupationem heredis requireret, auctores tamen fuerunt teſtatoribus, vt, diſſimulato heredis nomine, ſeſe ad tabulas, in quibus illud expreſſum eſſet, referrent, vterenturque formula: HAEC VTI IN HIS TABVLIS SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE (*b*). Deinde feminis, quae quoad ſub tutela eſſent, niſi tutore auctore teſtari non poterant, ſuadebant, vt non niſi ſuſceptis liberis teſtamenta conderent; quando trium liberorum iure a tutela libertatis fas eſſet ſuo arbitrio teſtari. Iuriſconſulti enim alicuius εὕρημα eſſe videtur hoc conſilium, quod teſtamento ſuo inſeruerat pater (*c*): *mando filiae meae, pro ſalute ſollicitus ipſius, vt, quoad liberos tollat, teſtamentum non faciat: ita enim poterit ſine periculo viuere.* Quam cautionem, male intellectam a doctiſſimo MERILLIO (*d*), in *Commentario* noſtro *ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam* (*e*) diligentius nos enucleare meminimus. Ceterum nos hoc conſilium iureconſulto cuidam tribuere, nemo mirabitur, qui ſecum cogitauerit, veteres non temere condidiſſe teſtamentum, niſi adhibito in conſilium iureconſulto, ac proinde tamquam inuſitatum quid iactaſſe Lucium illum Titium, ſuo ſenſu abundantem hominem, dum *ſe ſuum teſtamentum ſcripſiſſe* profitetur *ſine vllo iuriſperito, rationem animi ſui potius ſequutum, quam nimiam et miſeram diligentiam* (*f*). Alias enim iam apud ARRIANVM obſeruauit EPICTETVS: τὴν διαθήκην οὐ γράψαι, μὴ εἰδότα, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβόντα τὸν εἰδότα, *teſtamentum neminem ſcribere, niſi aut ipſe norit, quomodo ſcribendum ſit, aut eius rei peritum adhibeat.* Denique eodem pertinet belliſſima iſta cautio, quam patri de ſalute filii impuberis anxio, commendat IVSTINIANVS, imperator (*g*). Quum enim facile contingere poſſet, vt pupillo ſubſtitutus, illum quam primum e medio ſublatum cuperet: patri eius conſilium hoc dat ſaluberrimum: *ſi quis ita formidoloſus ſit, vt timeat, ne filius ſuus, pupillus*

(a) *Sat.* II. *v.* 12. *ſeqq.*
(b) VLPIAN. *tit.* 20. §. 9.
(c) L. 77. §. 24. L. *de legat.* 2.
(d) *Obſ. Lib.* II. *cap.* 1. *et Lib.* IIII. *cap.* 39.
(e) *Lib.* II. *cap.* 11. §. 3. *pag.* 240.
(f) L. 88. §. 17. D. *de legat.* 2.
(g) §. 3. *Inſt. de pupill. ſubſtit.*

lus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum acceperit, poſt obitum eius periculo inſidiarum ſubiaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, et in primis teſtamenti partibus ordinare debet, illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi heres exſtiterit pupillus, et intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere debet, eamque partem proprio lino, propriaque cera, conſignare, et in priore parte teſtamenti cauere, ne inferiores tabulae, viuo filio, et adhuc impubere, aperiantur. Non autem hoc eſſe IVSTINIANI, ſed veteris alicuius iureconſulti *εὕρημα*, ex eo patet, quod ſubſtitutiones *in ima cera* multo ante Iuſtiniani tempora factas eſſe, ſatis aliunde conſtat (*a*).

Enimuero non *vitae* tantum teſtatorum heredumue cauebant iureconſulti: verum etiam operam dabant, *ne actus* qualiſcumque, a ciuibus ſuſceptus, eſſet *inutilis*. Si qua ergo ſollemnitate opus erat ad negotium rite explicandum: de ea ſollicite monebant clientes. Sin certa conceptione verborum: hanc quoque illis praeſcribebant. Denique ſi quando plures eſſent ius ſuum perſequendi negotiumque explicandi rationes, in id intendebant ingenii neruos, vt quae earum optima, facillima, tutiſſimaque eſſet, monſtrarent. Cuius quidem ſollertia tot exempla in omnibus fere iureconſultorum reſponſis exſtant, vt exempla accumulare velle nihil aliud eſſet futurum, quam meridie lucere cereum. Ne tamen in quaeſtione ſint huius modi exempla, eorum pauca ſubiiciam. MODESTINVS in ipſo *εὑρηματικῶν* libello (*b*), ei, qui procuratorem abſentem ſatiſdatione releuare velit, hanc praeſcribit formulam mandati, quae per modum litterarum, ad ipſum aduerſarium directarum, concepta ſit, oſtenditque, ita eſſe futurum, vt hoc caſu, litteris domini adprobatis, tamquam praeſentis procurator intelligatur. Quem locum pluribus expoſuerunt viri doctiſſimi, IO. SCHILTERVS (*c*) et HENR. BRENKMANNVS (*d*). Simili ingenii ſollertia Q. MVCIVS SCAEVOLA omnem captionem, quae in adrogationibus adoleſcentum videbatur metuenda, excluſurus, certam ſcripſit formulam iurisiurandi, ab adrogante praeſtandi, cuius meminit A. GELLIVS (*e*). Quod quamuis tamquam pontifex maximus feciſſe videatur: tamen ex penu iuris prudentiae heurematicae, qua ipſe excellebat, eum cautiones illas omnes depromſiſſe, probabile eſt, vt tunc vel maxime verum adparuerit, quod ipſe SCAEVOLA apud CICERONEM (*f*) ſe ex patre ſuo audiuiſſe ait, *pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet.* Quam cauti demum fuerint prudentes in actione optima tutiſſimaque ex pluribus ſeligenda, inter alia patet exemplo ANTISTII LABEONIS (*g*), qui conſultus de ſpecie, vbi quis, rogatus pecuniam mutuam, pro nummis rem vendendam dederat, vt pretio vteretur, actioni ex mutuo, quam alii commendant (*h*) actionem praeſcriptis verbis, tamquam tutiorem, praeferen-

(a) L. vlt. D. de fideicommiſſ. libert. L. 8. §. vlt. D. de bon. poſſ. ſecundum tab. L. vlt. D. ad SC. Trebell.

(b) L. 65. D. de procurat.

(c) In Herenn. Modeſtino, cap. 2.

(d) Diatr. de heuremat. cap. 2.

(e) Noct. Attic. Lib. V. cap. 19.

(f) De legib. Lib. II. cap. 19.

(g) L. 19. D. de praeſcript. verb.

(h) L. 11. D. de reb. cred.

ſerendam eſſe, cenſet, vt innumera huius generis exempla alia, quae fere vtramque paginam in Pandectis noſtris faciunt, hic praetermittam.

Poſtremo et id agebant iureconſulti, et in id omnes ingenii intendebant neruos, ne clientes ſui *caperentur* ab iis, quibuſcum illis erat aliquid negotii. Hunc vero latiſſimum habebant campum, in quo excurrerent, ingeniique vires cum laude explicarent. Ob hanc potiſſimum in cauendo prudentiam eorum domus, tamquam ciuitatis oracula quaedam celebrabantur, ad eoſque ſub ipſum galli cantum confluebat, liminaque obſidebat turba conſultorum. Siue enim contrahere, ſiue adire hereditatem, ſiue eamdem ex fideicommiſſo reſtituere vellent: iureconſultus quidem interueniebat, qui cautiones ſtipulationeſque conciperet, vel conceptas ab aliis cum cura expenderet, omneſque, qui incidere poſſent caſus, animo praeciperet, et clientes aduerſus quaſcumque aliorum fraudes, calliditates, machinationes, veluti antidoto quodam praemuniret. Fieri potuit, vt viri boni aliquando iuſto eſſent ſuſpicaciores, et cautiones abundantes et ſuperfluas, ceu vocant (a), nonnumquam adhiberent. Sed id quidem vel ideo illis vitio verti non debet, quod innumerabiles ſunt hominum fraudes, nec quidquam tam bene ſubducta ratione a quoquam fieri poteſt, quin acutior atque ingenioſior ſit improbitas; vt ſi in alterutram partem peccandum ſit, ſatius videatur, iuſto ſuſpicaciorem eſſe, quam nimis credulum. Notum enim eſt Epicharmeum illud, *neruos atque artus ſapientiae eſſe, non temere credere*, et ſapienter iam olim dixit PLAVTVS (b):

Qui cauet, ne decipiatur, vix cauet, dum etiam cauet:
Etiam, quum cauiſſe ratus, ſaepe is cautor captus eſt.

Enimuero ne verboſior, quam par eſt, fiat praefatio, demum ad rem redeo, id eſt, ad *τὸ πᾶν* SAM. STRYKII librum *de cautionibus contractuum*. Non ignorabat vir prudentiſſimus, quantum momenti poſitum ſit in iuris prudentia heurematica, cuius nos hactenus primas veluti lineas duximus, et quam procul illi omnes abſint a vera iureconſulti laude, qui in hac ſapientiae ciuilis parte omnino ſint hoſpites. Meminerat, temporibus etiam inſequentibus non defuiſſe decora ingenia, quae in ea quoque iuris prudentia ad veterum illorum laudem, quoad fieri poterat, adſpirarent, inter quae praecipue MAR. SOCINVS, iureconſultus Senenſis egregio iſto *εὑρήματι*, quod CAVTIONIS SOCINI nomine venit, inſignem, nec minorem, quam vllus veterum, laudem eſt conſequutus (c), quamuis illud *εὕρημα* ab aliis ANGELO, ab aliis DVRANTI tribuatur, quorum in operibus iam ſimile quid reperitur (d). At pleroſque tamen eorum, qui a reſtitutae iuris prudentiae temporibus huic iuris prudentiae parti animum adpulerunt,

(a) STRKY. *de caut. abundant. Vol. III. Diſſertationum.*

(b) *Captiu. act. II. ſcen. 2. v. 5. 6.*

(c) SOCIN. *conſil. 122.*

(d) *Card. de* LVCA *Theatr. iuſt. et veri. tract. I. part. III. diſc. 38. n. 3.*

Digitized by Google

lerunt, plus aſtutiae, quam ſapientiae ad hoc ſtudium attuliſſe, res ipſa docebat. Tales profecto ſunt, qui in primis magni olim a pragmaticis fiebant, IOANNES A DEO, LVDOVICVS ROMANVS, IO. DILECTVS GVALDENSIS, THO. FERRATIVS, MARC. ANT. BLONDVS, et, cui primus fere locus deberi videtur, BARTH. CAEPOLLA, qui non cautiones ſed cauillationes et fraudes commenti ſunt, easque nouis veluti fraudibus, ne perpluerent ſcilicet, texerunt, parum ſolliciti, honeſta atque aequa eſſent, quae ſuaderent, an turpia atque iniquiſſima,

Dolus, an virtus, quis in hoſte requirat (*a*)?

Quo maius vero hiſce cautionibus pretium ſtatuebant tabulae, quibus caninum illud locupletiſſimum quemque adlatrandi ſtudium, conceſſumque intra moenia et in ipſo foro latrocinium curae cordique erat: tanto minus illae ſeſe probabant viris bonis, et in his SAM. STRYKIO, cuius non minus pietatem, quam doctrinam et prudentiam, ii omnes, quibus notus ac familiaris erat, admirabantur. Itaque non modo a nequiſſimis iſtis cauillationibus, quarum ipſe ſpecimen in hoc opere dederat (*b*), quam maxime abhorruit, verum etiam cautiones nouas digniorefque Chriſtiano iureconſulto, excogitare, iuſſoque ordine in lucem edere conſtituit, idque praeſtitit adornatis praeclaris illis voluminibus, quae trito magis et familiari cauſſarum patronis, quam ſatis Latino, vocabulo, *cautelas* inſcripſit, quibus, quid in praecipuis negotiis, quae in vita humana incidere ſolent, veluti in contractibus, teſtamentis, iureiurando, actionibus, cauendum prouidendumque ſit, tam ſolide ac ſapienter expoſuit, vt non exſtent alia eius argumenti volumina, quae cum STRYKIANIS illis vel auctoritatis pondere, vel vtilitatis vbertate, comparanda eſſe videantur. Itaque non potuiſſet a iuris ſtudioſis maiorem gratiam inire vir integerrimus, quam dum nouam hanc editionem curauit, quae ſaltim chartae litterarumque nitore ſuperioribus nihil omnino concedit. Iam nolim a me exſpectes libri vtiliſſimi elogium, quum nullum reperiri poſſit magnificentius, quam quod in ipſo titulo praefulget, nomen illuſtre incomparabilis STRYKII. Vale. *Halae Magdeb. prid. Kal. Martias* 1736.

NB. Num. XIII. quem nondum habere potuimus, ad huius Sylloges finem remittimus.

XIIII.

(a) VIRGIL. *Aen. Lib.* II. *v.* 390.
(b) *Caut. contr.* I. 1. 8.

XIIII.

DE IACOBI CVIACII OBTRECTATORIBVS ET ADVERSARIIS.

QVamuis Iac. Cviacii, quae exſtant, opera tam vaſta ac prope immenſa ſint, vt plura legiſſe vir iſte incomparabilis, quam alii viderint, plura, quam alii ſcripſerint, diuino ingenio comprehendiſſe, plura denique, quam vllus hodie lecturus ſit, ſcripſiſſe videatur (a): tantum tamen abeſt, vt in tam illuſtris ingenii monimenta cadat illud Callimachi apud Athenaevm (b), *μέγα βιβλίον ἴσον εἶναι τῷ μεγάλῳ κακῷ*, *magnum librum, magnum eſſe malum*, vt quo maior eſt, cuiuſuis libri, ab eo editi, moles, eo plus procul illi a viris doctis merito ſtatuatur. Nihil enim in illis vulgare, ac veluti e triuio petitum eſt, nihil, quod aeque facile a quouis alio, quam a Cviacio, diſcere poſſis: ſed praeclara omnia, ſelecta, atque admiratione digniſſima, vt ea legentes nullas capere poſſit ſatietas aut faſtidium, et reipſa vir ille doctiſſimus praeſtiterit, quod eum auditoribus, verboſiores flagitantibus commentarios, reſpondiſſe ferunt, *ſe doctis ſcribere, viua voce indoctos docere* (c). Enimuero omnibus, quos Cviacivs reliquit, libris neſcio an palmam praeripiat teſſelatum illud observationvm atqve emendationvm opus, cui non, vti reliquis, vnum alterumue, ſed plures, quam triginta, annos impendit, et in quod ille, tum quidquid reconditae eruditionis ex antiquis omnis generis ſcriptoribus eruerat, tum quidquid ipſe ad illuſtrandam ornandamque iuriſprudentiam excogitauerat, tamquam in promtuarium quoddam locupletiſſimum, coniecit. Librum harum obſeruationum primum edidit Pariſiis anno mdlvi., ſecundum anno inſequente, eumque mox tertius eodem anno ſequutus eſt, quos omnes Bartholomaeo Fayo, Senatori, inſcripſit. Biennio poſt lucem vidit Liber quartus, vti anno mdlxii. quintus, conſecratus viro eximio, Michaeli Hoſpitalio. Hinc porro anno mdlxiiii. tres libros ſequentes Ioanni Iacobo Cambrayo, Magiſtro libellorum et Academiae Bituricenſis Cancellario, dicauit, anno vero mdlxviiii. Libros viiii. x. et xi. et quadriennio poſt libros xii. xiii. et ſequentes, anno mdlxxviiii. Libr. xviii. xviiii. et xx. ann. mdlxxxv. Libr. xxi. xxii. xxiii. et xxiiii. publici iuris fecit, eodemque anno libros xxiiii. adhuc editos, vno volumine comprehenſos prodire vidit Pariſiis. Quae enim

(a) *Prodierunt poſtremo Neapoli* MDCCXXII. *apud Michaelem Aloyſium Mucium Volum.* XI. *init.*

(b) Athenaeus *Lib. III. Deipnoſoph.*

(c) Zachar. Palthenius *in praef. Commentariis Iac. Cuiacii in Reſponſa Papiniani praemiſſa p.* 2.

anno MDLXX. Lugduni lucem vidit editio, non niſi vndecim libros complecti potuit. Conſilium fuerat CVIACIO, opus illud ad XXXX. vſque libros, quorum ſinguli totidem capitibus abſoluerentur, perducere, eumque ſibi ipſe vitae et ſcribendi finem fiducia virium ac doctrinae praeſcripſerat (a). Sed aciem intentionis idem, quod omnia mortalium conſilia turbat, fatum abrupit, nec plures ipſe libros, quam viginti quatuor, viuus edidit. Viceſimum enim quintum cum duobus inſequentibus et parte viceſimi octaui, non ipſe publicauerat, ſed Franciſco Pithoeo, morti iam proximus, ſupremo elogio publicandos, teſte MENAGIO (b), mandauerat, quem id mandatum religioſe exſequutum eſſe, argumento eſt editio Colonienſis anno MDLXXXXV. quinto poſt mortem CVIACII anno curata. Et intra hunc librorum numerum ſtetit viri incomparabilis diligentia, ſatiſque plura nobis inuidentibus, iam

Pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina caelo (c)

Ceterum ex eo tempore ſaepius non vna forma ac mole prodiit hoc opus, et ſemper tamen emtores reperit tam facile, vt exemplaria iam pridem deſiderari coeperint in tabernis librariis, idque impulerit virum publici egregii ſtudioſiſſimum, qui bibliopolio Orphanotrophei praeeſt, vt nouam curaret editionem, cui nec ad typorum elegantiam, nec ad chartae nitorem, quidquam deeſſet. Ei vero quum praefationem ego praemittere iuberer; facile quidem intellexi: nihil mihi fore procliuius, quam in CVIACII laudes excurrere, ipſoſque hos obſeruationum libros lectori, iuriſprudentiae ac elegantiorum litterarum amanti, argumentis quam plurimis commendare: ſed non minus, me ſic actum acturum, eumque, quem nemo vituperat, laudaturum eſſe, facile intellexi. Nam vt Cyrenaeus poeta (d) facile ait eſſe omnibus, laudare Apollinem: ita mihi perfacile videtur homini quamlibet infanti atque indiſerto, laudare CVIACIVM, at difficillimum, viris etiam eloquentiſſimis, eum ita laudare, vt non aliquid de eius laudibus detraxiſſe videantur. Cogitanti itaque, qua de re potiſſimum tecum confabularer, nihil mihi occurrit, quod ad illuſtrandas CVIACII obſeruationes magis pertineret, quam accuratior eorum hominum notitia, quibuſcum certandum fuit viro incomparabili, et quibus ipſe pleraſque obſeruationes ſuas oppoſuit. Sine ea enim fieri vix poſſe arbitramur, vt quiſquam vel luctuoſam bonis litteris illorum temporum faciem ſatis perſpiciat, vel ipſas obſeruationes recte intelligere, et de iis aequo Ioue iudicare poſſit.

Equidem in ea tempora inciderat aetas CVIACII, quibus, ſeneſcente indies gloſſatorum auctoritate, id tamquam ex compacto agebant

(a) Thuan. *Hiſt. Lib.* LXXXXVIIII. *cap.* 16. *p.* 86. *ad ann.* MDLXXXX.

(b) Aegid. Menag. *Amoenit. iur. ciu.*

(c) Virgil. *Aeneid. Lib.* IIII. *v.* 88.

(d) Callimach. *hymn.* II. *in Apoll.*

bant viri docti, vt iuriſprudentiam priſtino nitori ſuo reſtituerent, adhibitoque cultiorum artium praeſidio diſpellerent caliginem, quam illi a tot ſaeculis doctorum barbaries offuderat. Ex quo enim ANDR. ALCIATVS nouum ſignum ad melius de iuriſprudentia ſperandum ſuſtulerat: eo exemplo excitati viri doctiſſimi, AEMILIVS FERRETVS, ANT. GOVEANVS, ANT. AVGVSTINVS, GVIL. BVDAEVS, EGVIN. BARO, ARN. FERRERIVS; nihil reliqui fecerunt, vt auditores ſuos ab illa gloſſatorum illuuie ad nouum interpretandi genus traducerent. Eam vero felicitatem Galliae inprimis deſtinauerant fata, in qua eo magis in dies effloreſcebat maſcula illa et caſtior iuriſprudentia, quo plures horum aliorumque virorum doctiſſimorum in regno iſto ingenii ſui vires explicabant. Quum ergo et CVIACIVS iuriſprudentiae adiecisſet animum, praeceptorem ſibi in patria delegerat ARNALDVM FERRERIVM, qui tum Toloſanam cathedram doctrinae atque eloquentiae laude prae aliis illuſtrabat. Quantum per illum profecerit, nemo planius dicere potuit ipſo CVIACIO, qui, quoties praeceptoris ſui meminit, ei omnem, quam ſibi pepererit, doctrinam acceptam ferre non dubitat. Nam in epiſtola, qua illi commentaria ad titulum de vſucapionibus et aliquot inſequentes inſcripſit (a), his eum verbis adloquitur: *Abſit vero moribus meis ea labes, vt a quo traditam iuris diſciplinam habeo, non me agnoſcam accepiſſe. Tu me, ARNALDE FERRERI, quo tempore, concurrentibus vndique auditoribus Toloſae ius ciuile profitebaris, doctrina tua informaſti, et, quantum in te fuit, exornatum ea inſtructumque reddidiſti: nec vnquam ipſe alium iuris praeceptorem laudauero*. Et in alia epiſtola ad Paullum de Foix, Paratitlis Codicis praemiſſa (b): *Vnum*, inquit, *e multis, quos audiui,* FERRERIVM *excipio, ſummum et admirabilem iureconſultum, quo nemo publice docuit, vel docebit vmquam ornatius, ſubtilius, facilius, fideue et diligentia maiore: nemo, qui audiuerit, dicet ſecus*. At, ſi dicendum quod res eſt, plus diſcipulo magiſter, quam magiſtro diſcipulus, debuit, nec FERRERIVS cum CVIACIO, quem inſtitutione ſua formauit, vlla ex parte eſt comparandus. Quamuis enim eſſet vir doctus, et rerum ciuilium peritiſſimus, rebus quoque, cum in ſuprema Pariſienſium curia, tum in concilio Tridentino, variiſque legationibus geſtis, celeberrimus (c): non tamen eo ſtudiorum genere, quo CVIACIVS alios omnes ſuperauit, ſed diſciplina forenſi, prudentiaque et eloquentia ciuili, enituit, nec quidquam ei CVIACIVS, praeter prima ac vulgaria iuris prudentiae elementa debere potuit. Itaque ipſe ſibi et doctor, et ἐργοδιώκτης, ſuo Marte non modo ad illam Graecae Latinaeque eruditionis laudem, ſed et ad ſummum iuriſperitiae faſtigium connixus eſt, vt primus fere iuriſprudentiae abſterſerit illu-

(a) Cujac. *Tom.* I. *Op. p.* 1107. *edit. Neap.*

(b) Idem *Tom.* II. *Op. init.*

(c) Bayle *dans le Dictionnaire hiſt. et crit.* voce *Ferrier.* Paull. Sarp. *Hiſt. Concil. Trid. Lib.* VII. *p.* 708. *ſequ. Lib.* VIII. *p.* 816. *et* 862. Ferrier. *dans les Inſtructions et miſſiues des Rois T. C. et de Leurs Ambaſſadeurs et autres pieces, concernant le Concile de Tre* MDCVIII.

Digitized by Google

illuuiem illam, qua per tot ſaecula inquinata fuerat a gloſſatoribus: iam voluentem hoc ſaxum Cuiacium eorum omnium in ſe odium prouocaſſe, qui vltra Accurſium ſapere religioni ſibi ducebant, adeo non mirum eſt, vt, ſi iis placuiſſet, id vel maxime mirandum videretur. At eo ſidere natus erat vir doctiſſimus, vt non minus viri eleganter docti, quam veteris barbariei adſertores, bellum ei ἄσπονδον ac paene internecinum indicerent: et hi quidem, quod cornicum oculos configere velle videretur, illi, quod iſtum excellere ingenio, et magis ab hominibus doctis, quam perpeti ipſi poſſent, celebrari animaduerterent. Et barbaros quidem iſtos alto ſupercilio deſpexit vir doctiſſimus, nec eorum oblatrationibus magis vmquam, quam fulgure ex pelui, exterritus eſt. At cum viris doctis illi per omnem paene vitam decertandum fuit, et, ſi a paucis, quos ipſe pleroſque formauerat, diſceſſeris, quales erant Ios. Iustus Scaliger (*a*), Iac. Avg. Thvanvs (*b*), Gvil. Maranvs (*c*), Ianvs a Costa (*d*), Petr. et Franc. Pithoei (*e*), Petrvs et Carolvs Fabri (*f*) reliquos aequales ſuos tantum non omnes obtrectatores hoſteſque habuit acerrimos. Hinc ipſe in Epiſtola ad Monlucium, Epiſcopum at Comitem Valentinum (*g*), conqueritur, *fruſtra ſe obtrectatorum, ſi qui ſint, qui ſuis eant itineribus, iudicium requirere, fruſtra aduerſariorum, quia ſuis deuia ſectentur: συρφετώδη enim illum gregem Doctorum ſe ſuamque docendi rationem adſpernari, abhorrere, nec ſecus, ac ſanguinem viperinum peſtemque, vitare*. Non ergo ea fuit Cuiacii felicitas, quae paullo ante laudati, Callimachi, qui in epitaphio, patri ſuo ſcripto, ſe *κρέσσονα βασκανίης*, *inuidia meliora* ceciniſſe gloriatur (*h*), nec ſub Herculis eum ſidere natum dicere poſſumus, qui cum monſtris tantum bellum geſſit. Ipſi enim cum viris doctis, et bene de communi arte meritis, magno quidem reipublicae litterariae bono, ad quam tam eruditarum litium fructus haud exiguus peruenit, ſed non minore moleſtia ſua, per omnem vitam pugnandum fuit. Expertus quidem in ſe eſt vir doctiſſimus, quod obſeruauit Plvtarchvs (*i*), inimicos, perpetuo vigiles res noſtras infenſos obſeruare, circuire vitam, ſtudiaque noſtra, vndiquaque anſam nocendi calumniandique capere, neque tantum per quercum viſu, vti lynceos, penetrare, aut per lapides vel teſtas, ſed et per amicos, famulos, familiares quoſcumque, quid rei geramus, pro virili explorare, et, quid capiamus conſilii, per cuniculos inquirere ac perſcrutari: quin tantam eſſe curioſitatem hoſtium, vt et ſomnia noſtra perquirant. Quemadmodum ergo continentibus vicinorum bellis atque ex-

(a) *Scaligeriana prima p.* 21.

(b) IAC. AVG. THVAN. *Hiſt. Lib.* LXXXXVIIII. *ad ann.* MDLXXXX.

(c) *Vita Guil. Marani praemiſſa Tomo* II. *Op. p.* IIII.

(d) IO. d'AVEZANI *Anteceſſ. Aurel. in Elogia Iani a Coſta.*

(e) IAC. CVIAC. *Obſ. Lib.* I. *Cap.* XI. PETR. PITHOEVS *in Epitaphio apud Papir. Maſſ. in elog. Iac. Cuiacii.*

(f) CVIAC. *Obſ.* I. 18. *II.* 3. III. 22.

(g) CVIAC. *Tom. I. Op. p.* 915.

(h) CALLIMACH. *Epigr.* XXI.

(i) PLVTARCH. *de capienda ex hoſtibus vtilitate p.* 87.

expeditionibus, quaelibet ſibi ciuitas tanto diligentius caueat, legeſque et ſanam reip. formam ſeruare ſtudeat: ita ab inimicis homines cogi ſobrie viuere, ſibique a negligentia et incuria cauere, et nihil, niſi ſubductis rationibus, agere, ſaepiuſque ſibi in memoriam reuocare illud HOMERI (*a*):

Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες;

Proh, quam gauderent Priamus Priamoque creati?

E hunc ſane fructum ſe ex delatoria obtrectatorum curioſitate capere gloriabatur etiam CVIACIVS, ea quippe multo cautior factus, nihil vt doceret ſcriberetque, niſi ſubductis rationibus, nec vmquam committeret, vt latus praeberet aemulis, quos ſua omnia oculis emiſſitiis circumſpicere, non ignorabat. Vnde dicere ſaepenumero ſolebat, ſe aduerſariorum odio exacui, et quidquid in iuris diſciplina profecerit, id omne ſe aemulo atque obtrectatori, FRANCISCO DVARENO, acceptum ferre (*b*).

Quamuis vero CVIACII vicem dolerent boni omnes, et nos ei iniuriam a pleriſque aduefariis factam eſſe non diffiteamur: negandum tamen non eſt, etiam CVIACIVM paſſum eſſe ſuos Manes, et aliquando ſibi iuſto plus indulſiſſe. Erat enim ille quidem vir optimus, ſed paullo commotioris tamen animi, qui inimicorum inſolentia irritatus, facile excandeſceret, omneſque, qui ab eo diſſidebant, haberet ſuſpectos, iiſque non modo argumenta, ſed et conuicia, anagrammatiſmos, paranomaſias, opponeret, quos ſales ipſi ingenium foecundiſſimum facile ſufficiebat. Hinc IO. BODINVS illi *κατ' ἀνάγραμμα* erat ANDIVS SINE BONO (*c*); IOANNES ROBERTVS itidem tranſpoſitis litteris SERO IN ORBE NATVS (*d*), GVIL. FORNERIVS petito ex iure Iuſtinianeo (*e*) acumine, *fornacarius*, *qui obdormiuit ad fornacem* (*f*), alii aliis nominibus eiuſdem generis notantur. Quam in conuiciando intemperiem acriter perſtringens FR. HOTOMANVS (*g*): *Dura certe*, inquit, *illa verba ſunt, et petulantia, et dictu aſpera, et vix ingenuo cuiquam ferenda: Scutica dignus, ſtultus, mendax, caecus, caliginoſus, os durum, pro quibus nequaquam illa referenda fuerunt, tritapoſtata, ſanctimonialium confeſſor, temulentus, turbulentus, lutulentus*, cetera. Haec vero ſunt illa litium flabella, quae homines, iam dum CVIACIO infenſos, ex inſanis reddiderunt furioſos, viroque bono, etiam bonam defendenti cauſſam, incredibilem inuidiam conflarunt.

Deinde et nimia aliquando ingenii fiducia plura iuris capita, etiam nulla cogente neceſſitate, ſollicitabat, plureſque veteres ac probas lectio-

(a) HOMER. ILIAD. *Lib.* I. *v.* 255.

(b) THVAN. *Hiſt. Lib.* XXIII. *ad ann.* MDLVIIII.

(c) CVIAC. *Lib.* XVIII. *Obſ. Cap.* XXXVIII.

(d) IDEM *Lib.* XV. *Obſeru. Cap.* XXIII.

(e) L. 27. §. 9. D. *ad leg. Aquill.*

(f) CVIAC. *Lib.* VIIII. *Obſ. Cap.* XXXVII.

(g) HOTOMAN. *praef. Amicab. Reſp. praemiſſ.*

ſtiones loco mouere, alia ex leuiſſimis cauſſis expungere, alia refigere ex ingenio, religioni ſibi non ducebat, idque facere ſolebat eo lubentius, quo elegantiores erant diuinationes, quas tantum parturiebat ingenium. At quum non parum periculoſa videretur illa leges pro lubitu figendi refigendique licentia, et ſaepe, obſeruante ampliſſimo BYNKERSHOEKIO (*a*): *pendeat ab vna particula ſalutari ſalus hominis, vt, ea addita, Titio debeatur, quod nunc, ſi legem ſequamur, deberetur Maeuio*: tantum abeſt, vt hoc CVIACII inſtitutum obtrectatorum reprehenſionem effugere potuerit, vt ne amici quidem illud probarent, et nec diſcipuli eius omnes, quibus alioquin ſacroſancta erat Doctoris memoria, eius veſtigia hac quidem in re premenda exiſtimarent, quod vel Io. MARCERII (*b*) graue ea de re teſtimonium, et IANI A COSTA, viri modeſtiſſimi, exemplum ſatis ſuperque oſtendit. Quemadmodum enim hic, tametſi a CVIACIO formatus, ab omni tamen truculentiore critica, quae vrendo ſenandoque omnia peruertit, ſeſe prorſus abſtinuit: ita ille, CVIACIO licet amiciſſimus, in hanc *inſanam correctorum libidinem*, vti vocat, acriter inuehitur, ita tamen, vt, qua eſt modeſtia, aliquid concedendum exiſtimet viris magnis, ingenioque et doctrina praeſtantibus, quod non ſtatim etiam dupondiis ſit indulgendum. *Neceſſe id quidem*, inquit, *fuit, et eſt nunc quoque, vt inquiratur in quemque locum, ſi quis forte obiiciatur contrarius, ſitne eius vera et genuina lectiò, quae confertur: omnibus vero paſſim id concedendum non eſt, vt in corrigendis iis quae vitioſa putantur, adminiſtrent. Non eſt, inquam, id cuiuſuis ex plebe doctorum, quod iam omnes plane diſcipuli et tentant, et audent.*

Denique, quod facile contingere ſolet hominibus, tam multa edentibus volumina, vt dum noua quotidie excogitant, ſibi non conſtare videantur, id et CVIACIO vſu veniebat, qui ſua ipſe vineta aliquando caedebat, ſiue quod dies diem doceret, ſiue quod virum doctum, vti rem interpretabantur aduerſarii, eorum, quae antea ſcripſiſſet, cepiſſet obliuio. Quod itaque in homine ingenuo magnopere laudat SENECA (*c*), quodque ipſe CVIACIVS (*d*), exemplo vſus Papiniani, iureconſulti, etiam atque etiam commendat, vt quae vel falſo, vel inepte aliquando et ſenſerint, et ſcripſerint, ingenue retractent, nec in iis contra, quum poſtea reſciuerint, tam obſtinato, tamque obfirmato animo perſeuerent: id vel maxime vitio verſum eſt viro incomparabili, adeo, vt integros variantium CVIACII interpretationum libros compilare non dubitarit EM. MERILLIVS (*e*). In his ergo CVIACIVS nudum latus praebere viſus eſt aduerſariis, qui quibus artibus eum adgreſſi ſint, et quam iuſtum piumque aduerſus eum bellum geſſerint, age, iam paucis diſpiciemus.

Pri-

(a) CORN. VAN BYNKERSH. *praefat. Obſeru. priorum.*
(b) MERCER. *conciliat. p.* 35.
(c) SENECA *de Benef. Lib.* IIII. *Cap.* XXXVIII.
(d) CVIAC. *Lib.* II. *Obſ. Cap.* XXXVIII.
(e) *Pariſ.* MCCXXXVII. 4.

Primus, qui veluti claſſicum cecinit, procul dubio eſt Io. Bodinvs, vir ille quidem doctiſſimus, ſed maleuoli animi, cuiuſque ſtilus procaciſſimus rebus nec diuinis nec humanis parcere, omniaque lacerare liberrime ſolebat. Hic, quamuis aliis deditus ſtudiis, vereri non poſſet, ne Cviacivs luminibus ſuis officere vellet, graues tamen atque implacabile aduerſus illum inimicitias ſuſceperat, non iudicio quodam vel offenſione commotus, ſed Stephani Forcatuli ſtudio. Quum enim hic locum in cathedra Toloſatium peteret, eamdemque dignitatem ambiret Cviacivs: Bodinus nihil fecit reliqui, vt hic repulſam ferret, eique praeferretur Forcatulus. Hiſtoriam ipſam habent Papir. Massonvs (*a*) et Scaev. Sammarthanvs (*b*). Bodinum vero eius factionis ducem fuiſſe, ita refert Merillivs (*c*): *Vnus e foro, qui Toloſae ſtudiorum cauſſa agens, a partibus* Steph. Forcatvli *ſteterat earumque partium dux fuerat, et tam efficaciter, vt, repulſo a cathedra* Cviacio, *praelatus fuerit Forcatulus*. Itaque tum temporis in ſtudioſorum numero erat, primaque iuris ſtipendia faciebat Bodinus, quando cum aliis aduerſus Cviacivm coniurauerat. Quod et temporis rationibus non male conuenit, quum Cviacivs anno MDXXII. Bodinus MDXXVIIII. in lucem editus ſit, ac proinde ille hunc ſeptennio anteceſſerit. Enimuero id tum per tumultum, in quo ingenia turbulenta melioribus praeeſſe ſolent, geſtum eſt: neque eo tempore calamo, ſed tribuniciis furoribus Bodini ſuccubuit Cviacivs; non ſine dedecore patriae ciuitatis, cui multo poſt exprobratum eſt, quod eo tempore homini ſimiam, Apollini Marſyam, viro reſtituendae iuris prudentiae nato ineptiſſimum ardelionem praetulerit (*d*). Vidit hoc patriae ciuitatis flagitium auctor, qui Gvil. Marani vitam atque elogium reliquit (*e*), facileque animaduertit, illud ſuis non maiori laudi eſſe, quam Epheſiis Hermodori exſilium, plebiſcitumque turpiſſimum: Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω. εἰ δέ τις τοιοῦτος, ἄλλῃ τε καὶ μετ' ἄλλων. *Noſtrum nemo meritis excellat: ſed ſi quis erit talis, alibi degat et cum aliis*. Hinc nihil facit reliqui, vt hanc ignominiam a Toloſatibus amoliatur, perſuadeatque lectoribus, eſſe hoc Maſſoni commentum, quod nec teſtibus, nec monimentorum fide, nec Cviacii auctoritate, illatam hanc ſibi iniuriam numquam fuiſſet diſſimulaturus, poſſit probari, immo potius manifeſto refellatur antiquiſſimae illius academiae actis, ex quibus pateat, ad diſputandum non prodiiſſe Cviacivm, quum Forcatulus cathedrae eſſet praeficiendus. Nec denique rem conficere Thvani et Sammarthani teſtimonia, qui a Massono decepti haec retuliſſe videantur. Enimuero quis crediderit, id omne vel a Massono fingi, vel a Thvano et Sammarthano pro vero et explorato accipi potuiſſe, quum omnes ea aetate

(a) PAPIR. MASSON. *in elog. Cuiac.*
(b) SAMMARTHAN. *Elog. Lib.* IIII. *Cap. V. p.* 200.
(c) MERILL. *Diſſ. ante Variant. Cuiac. interpr. Cap.* III.
(d) GRAVINA *de ortu et progr. iur. ciu.* §. CLXXX. MASSON. *elog. Cuiac.* MORNAC. *ad l. vlt. C. de iur. emphyt.* DIOG. LAERT. *Lib.* VIIII. *ſegm.*
(e) Vit. GVIL. MARANI *Tom. II. Op. praemiſſa p.* IIII.

tate floruerint, cui Cviacii fata erant notiſſima, quique ipſum Cviacivm habuerant doctorem, ab eoque procul dubio, quae illi tum contigerint, ex eius ore acceperant? At ipſe ſilet Cviacivs, iniuriarum alioquin non patientiſſimus. Immo non ſilet, (ceu iam obſeruauit Fridr. Iac. Leickhervs (a), quamuis patriae veneratione de ignominia iſta non niſi ab aduerſario prouocatus conqueratur. Quum enim ei exprobraret Io. Robertvs (b) *quod a Toloſatibus ſuis, vanas verborum velitationes et iuris auctoritati dignitatique detrahentes futiles tot correctiones, a ſolidiore iuris doctrina ſegregare plus, quam vellet, ſcientibus repulſam in Anteceſſurae petitione paſſus ſit:* reſpondet Ant. Mercator, id eſt, Cviacivs: *Nihil mouetur Cuiacius etiam eo, quod mentiris in his libris bis aut ter, eum a Toloſanis tuliſſe repulſam in petitione cathedrae, quam eum a Cadurcis, et mox a Biturigibus euocatum oblatam repudiaſſe, teſtis eſt Senatus et populus Toloſanus, qui nec deſtitit vnquam ab eo tempore eum ſublatum ex oculis deſiderare, et requirere.* Quamuis vero tum aperto Marte Cuiacium non adgrederetur Bodinus, viro optimo famam per vrbem diſtuliſſe contentus: mox tamen maiora auſus, in ſuo *de Republica* opere, et interpretationes quaſdam illius traducere coepit, *nec deſtitit poſtea*, teſte Merillio (c), *eum ſcriptis laceſſere: quod quam contumelioſe feceris, poſterior aetas videt.* At non impune id tulit homo petulantiſſimus. Quaecumque enim ille ſuis doctrinis ante annum MDLXXVIIII. obuerterat, ea omnia non ſine bile ſemel ſimulque refellit Cviacivs (d) et vna aduerſarium ſuum in rerum etiam maxime vulgarium ignoratione verſari, oſtendit. Sic quum Bodinvs in Synopsi ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ (e), aliquando legiſſet κυρίας ἡμέρας pro κυρίας, facili et vix cuiquam impoſituro errore: illam lectionem ipſe non modo pro genuina venditat, et reliqua loca, in quibus eſt κυρία, corrigenda eſſe cenſet, ſed et addit, quo nihil ſcribi potuiſſet abſurdius, τὸ κυρίας male lectum eſſe ab iis, qui codices Iuſtinianeum, Theodoſianum et Hermogenianum in Latinum ſermonem verterint: Enimuero Cviacivs, hac κυρία eum non modo inſcitiam in hiſtoria iuris, ſed et infantiam in Graeca lingua prodidiſſe, oſtendit, eaque in re nemo fortaſſis, niſi ſecundum Cviacivm, litem dederit. Κυρίας ſuas ἡμέρας ille procul dubio deriuandum credidit ἀπὸ τοῦ κηρὸς, quod veteres, pro ſorte, vel fato, et quidem illaetabili vſurparunt, et hinc *fatalem diem* commodiſſime dici poſſe κυρίαν ἡμέραν ſibi perſuaſit. Sed auctoritate omnino deſtituitur illud κυρίαν, quum loquutio vere Graeca, et non modo Graecis iureconſultis (f), verum etiam ſcriptoribus vetuſtiſſimis, familiaris ſit illa κυρία ἡμέρα pro *fatali* et *praefinite die.* Eo ſenſu *κυρίαν ἡμέραν pro die condicto* habet Evripides (g), κυρίαν-

τῶν

(a) LEICKHER. *Vit. iureconſ. p.* 268.

(b) IO. ROBERT. *Animaduerſ. Lib.* I. *cap.* 34.

(c) MERILL. *Diſſ. variant. Cuiacii praemiſſ. cap.* 3.

(d) *Lib.* VIIII. *Eclog.* X. *cap.* 126. et 128.

(e) CVIAC. *Obſer. Lib.* XVIII. *cap.* 37.

(f) Βασιλικ. *Lib.* VIIII. *tit.* 1. §. 129. *et paſſim.*

(g) EVRIPID. *Oreſt. v.* 48.

Digitized by Google

τῶν ἡμερέων HERODOTVS (*a*). Quin eo ſenſu veteres voce κυρίη et ſine adiecto ſubſtantiuo ἡμέρα vſos eſſe, iampridem obſeruarunt Lexicographi, et in his laudatiſſimus ille, cuius de Graeca lingua commentarios videre Bodinus potuit, GVIL. BVDAEVS (*b*). Et quid, quaeſo, clarius loco IVLII POLLVCIS (*c*): Ἡ ἐπί τινι τεταγμένη ἡμέρα κυρία καλεῖται, καὶ χωρὶς δὲ τῆς ἡμέρας εἴπωσιν ἂν οἱ ῥήτορες παρούσης τῆς κυρίας καὶ ἐνεστώσης τῆς κυρίας, προσυπακούεται γὰρ τὸ ἡμέρας. *Sed et alicui certae rei conſtitutus dies ἡμέρα κυρία vocatur. Ceterum rhetores, diei vocabulo omiſſo, ſimpliciter veniente κυρίᾳ, vel inſtante κυρίᾳ dicere conſueuerunt.* Ἡμέρα *enim ſubintelligitur*. Itaque hic iure procul dubio a CVIACIO reprehenditur Bodinus, nihilque ſani hic ſcripſit, dum ſibi hac obſeruatione placuit quammaxime.

Talis et alter eſt error, quem eodem obſeruationum capite BODINO exprobrat, puta, quod ex loco VLPIANI (*d*) probare voluerit, conſulem non niſi praeſente collega apud ſe manumittere poſſe, quum tamen nec VLPIANVS, nec alius veterum iureconſultorum (*e*) collegae praeſentiam deſideret. Iam manifeſtus quidem et hic BODINI error eſt, at non talis tamen, ob quem tamquam *imponendi callidiſſimus* traduci a CVIACIO debuerit. Quae enim excogitari poſſet ratio, cur aliis in re tam leui nulliuſque plane momenti imponere voluerit?

Paullo iuſtior eſt CVIACII indignatio, dum ſibi quaedam, de quibus numquam vel per ſomnium cogitauerit, a BODINO tribui conqueritur, veluti, quod in *lege XXXXV. D. de manumiſſ.* negationem expunxerit: quod cenſoriam notam adpellarit infamiam iuris: quod ius occidendi vxorem adulteram marito ademerit: quum tamen his omnibus contraria ſe ſcripſiſſe, oſtendat (*f*). Et quia BODINVS illam de poteſtate mariti ſententiam CVIACIO exprobrauerat in *notis ad* OPPIANI *Cynegetica*: hic omittere non potuit occaſionem ei exprobrandi plagium turpiſſimum. *Hoc* enim ait, *eum ſuo Marte ſcripſiſſe, quum, librum illum a quo emendicauerit; ipſe, qui ſaepe de ingrato diſcipulo querentem doctorem audiuerit, non minus quam ipſemet* BODINVS *ſciat*. Fama enim tum differebatur Bodino, eum pleraque, quae in illa OPPIANI editione praeſtiterit, HADR. TVRNEBO ſublegiſſe (*g*). Quod vtrum de tota metaphraſi, an de lectionibus variis et emendationibus intelligendum ſit, inter HADRIANVM BAILLETVM (*h*) et AEGID. MENAGIVM diſceptatum eſſe, nouimus, quamuis poſteriorem ſententiam probabiliorem eſſe, iam pridem obſeruauit CONR. RITTERSHVSIVS (*i*) ex eoque IAC. THOMASIVS (*k*).

(a) HERODOT. *Lib.* I. *p.* 12. *edit. Henr. Stephani.*
(b) GVIL. BVD. *Comment. Graec. Lingu. pag.* 32. 33. *edit. Bad. Aſcenſii.*
(c) IVL. POLLVX *Onomaſt. Lib.* I. *ſegm.* 67.
(d) L. 1. D. *de offic. conſul.*
(e) L. 5. D. *de manumiſſ.*
(f) CVIAC. *Obſ. Lib.* VII. *cap.* 17. *Lib.* 1. *cap.* 1.
(g) COLOMES. *Gall. Orient. p.* 75. *et* 83.
(h) BAILLET *dans les iugemens des Scauans, Tom.* II. *Part.* II. *p.* 115.
(i) RITTERSHVS. *in Epiſt. Richterian. p.* 205.
(k) THOMAS. *de plagio litter.* §. 474. *p.* 364.

Vt πάντα περὶ πάντων redderet Cviacivs, et id porro exprobrat Bodino, quod omnes actus iudiciarios alicubi *legis actiones* vocare non dubitarit, ac proinde ita in eum omnem veluti bilem euomit: *Neſcit* ANDIVS SINE BONO, *quid ſit legis actio. Quis vel hoc ſolo nomine non iubeat te, ANDI, in ſcholam iuris reuerti, e qua te crudior nimis in forum immiſiſti, in quo vereor, vt non geras te, prout facis in ſcriptis tuis. Quae me cauſſa impulit, de te ſorte loquentem, tuique ſimilibus, aliquando, vt vos vulturios togatos dicerem, non etiam, vt falſo inſimulas, in vniuerſum ordinem aduocatorum. Os mihi tuo longe diſſimile, qui falſo etiam me id dictaſſe ſcribis auditoribus, quibus praeterfluens oratio mea nihil dictat vmquam: tu ipſe, proprium conuicium quod tibi erat, edixiſti palam, et effudiſti perperam in omnes, vt es temerarius et inſolens.* Iam facile quidem credimus Cviacio, ſe vmquam vniuerſo aduocatorum ordini conuicium dixiſſe, neganti, et in eo agnoſcimus Bodini ingenium, in inuidiam apud viros doctiſſimos adducturi aduerſarium: at vereor, vt homo ideo iure in ſcholam remitti debuerit, quod actus iudiciarios omnes *legis actiones* dici ſcripſerit. Tam late enim omnino aliquando patere apud veteres phraſeos LEGE AGERE ſignificationem, viri doctiſſimi iam pridem obſeruarunt, quamuis iureconſultos, quoties ex arte loquuntur, aliam ac ſtrictiorem notionem huic vocabulo ſubiicere, nemo, niſi rerum omnium ignarus, ignoret: nec putauerim haec fugere potuiſſe Bodinum, quae ipſis adoleſcentibus in ſcholis iuridicis explicari ſolent.

Sed et alia in Bodino reprehendit Cviacivs, veluti, quod ius ſupplendi corrigendique iuris ciuilis Praetori per legem Laetoriam datum eſſe, et hanc ipſam legem Papinianvm (a), quamuis nomen legis ſuppreſſerit, in animo habuiſſe, ſcripſerit: quod M. Aurelium Hibero de iure reſpondiſſe (b), ſomniarit: quod per *aetates aedium* (c) ex Vitrvvii ſententia, intelligenda ſit parietum menſura et quantitas: quod Cviacivm fugerit ratio, quando plures vnius rei definitiones dari poſſe, ſcripſerit (d). Quae omnia qualia ſint, nemo eſt qui non intelligat: quamuis non adeo ridicula videatur Bodini de aetatibus aedium ſententia, et laudatus ab eo locus Vitrvvii (e) non parum lucis adfundere poſſit fragmento Papiniani (f), quod ne ipſe quidem Cviacivs (g) ex mea quidem ſententia, ſatis intellexit. Ceterum non is profecto erat Bodinvs, qui de interiore iuriſprudentia cum Cviacio collatis ſignis et aperto Marte pugnaret: ac proinde mihi calones videtur imitatus, qui clamoribus terrorem hoſti ſtudent incutere, et, vbi, eum terga non dare, animaduertunt, ſeſe recipiunt poſt principia, vel praedam, vel ſcuticam expectantes.

Magis Franc. Dvarenvm reueritus eſt Cviacivs, virum quippe eleganter doctum, et ei ſoli ſecundum, vt recte de pari iſto non male compoſito iudicarit Papir. Massonvs (h), *aduerſarios* Cviacivm ha-

(a) *L. 7. §. 1. D. de iuſt. et iure.*
(b) *L. 13. D. de ſeru. praed. vrban.*
(c) *L. 58. D. de legat. 1.*
(d) CVIAC. *Epiſt. ad Gregor. Lomellin. Tom. I. Op. p. 719.*
(e) VITRVV. *Architect. Lib. II. cap. 8.*
(f) *D. l. 58. D. de legat.*
(g) CVIAC. *Obſ. Lib. VI. cap. 3.*
(h) PAPIR. MASSON. *Elog. Cuiacii* apud FRIDR. IAC. LEIKHER. *Vit. ICt. p. 279.*

habuiſſe DVARENVM forte; *ac vix parem*, *ceteros impares*, *et vilia tantum capita*, *ſcuticaque*, *vt ipſe quodam loco ſcripſerit*, *digna*. Et ſane quanti ipſe DVARENVM fecerit CVIACIVS, argumento ſunt tot elogia, quibus eum paſſim ornauit laudator ceteroquin ſatis parcus. Auctor ſane eſt THVANVS (*a*), dicere ſolitum eſſe CVIACIVM, *ex quatuor Franciſcis*, *qui eadem aetate eamdem ſcientiam profitebantur*, *vnum ſibi DVARENVM placere*, *ceteros ius tantum deligurire ſibi videri*. Sunt illi quatuor *Franciſci*, qui eodem tempore iuris prudentiam docuerunt, praeter DVARENVM FRANC. HOTOMANVS, FRAC. BALDVINVS, et FRANC. ROALDESIVS, quos viros doctiſſimos quum prae DVARENO tantum ius deligurire dixerit CVIACIVS, quanta hunc vnum praerogatiua donarit, facile eſt ad intelligendum. Sed et alibi (*b*) in Epiſtola ad MARGARETHAM, Sabaudiae et Biturigum Ducem, eumdem *ſine exemplo maximum iniuris prudetiae ducem* praedicat, et quum iam non minimae inter iſtos ſimultates eſſent, non tamen ſine quadam venerationis ſignificatione DVARENI meminit: eiuſque laudat prudentiam, *quod quum a non nemine traductus laceſſituſque eſſet*, *libro in eum edito proprio*, *qui perſequeretur ſingula capita diſputationum eius*, *tacere maluerit*, *quam reſpondere homini*, *poſito infra dignitatem commutandorum cum eo verborum* (*c*). Sed erat ea DVARENI indoles, vt nec parem, nec ſuperiorem, immo ne inferiorem quidem, ferre poſſet, nullumque fere haberet collegam, quocum non perpetuum bellum gereret. Quas enim ſimultates habuerit cum EGVINARIO BARONE, vel *Apologia* eius *de iuriſdictione et imperio* (*d*), eleganter quidem, ſe animo parum beneuolo, ſcripta argumento eſt. Et tamen aduerſarii ſui, anno MDL. exſtincti, manes, non obſcura iniuriae a ſe illi viuo illatae confeſſione, erecto ſuis impenſis monimento ſplendidiſſimo placauit, magis, credo, fauens iam mortuo, quam viuenti, et reliquis aduerſariis et collegis lubenter idem praeſtiturus officium, ſi eum fata ſuperſtitem his eſſe voluiſſent. Non magis concorditer vixit cum ANTONIO CONTIO, quem ius apud Biturigas Margarethae Sabaudae ſtipendiis profeſſum adſiduae prope collegarum DVARENI et HOTOMANI velitationes exercuerunt, donec fato functus iuxta ipſius Duareni cineres in D. Hippolyti fano conditorium reperit, *vt qui ſe perpetuo*, *dum viuerent*, *inuicem agitauere*, *tandem vna mortui conquieſcant*, quod eſt elegans iudicium SCAEVOLAE SAMMARTANI (*e*). Quid dicam de duobus Franciſcis, HOTOMANO et BALDVINO, quorum alteri male amicus, alteri fuit inimiciſſimus (*f*)? Quid de IOANNE CORASIO cui, ſcripta ad Franc. Hotomanum epiſtola, vel declamatione potius (*g*) plagium exprobrauit, tanta vſus verborum acerbitate,

(a) THVAN. *Hiſt. Lib.* XXIII. *ad ann.* MLDVIIII.

(b) CVIAC. *Tom.* II. *Op. p.* 639.

(c) CVIAC. *Obſ. Lib.* XVI. *cap.* 30.

(d DVAREN. *Tom.* II. *Op. p.* 1097. Add. *Reſponſio Chriſtianorum iuriſconſultorum ad Fr. Duareni Comment. de miniſt. Eccleſ. atque benefic. pag.* 195.

(e SCAEV. SAMMARTH. *Elog. Lib.* II. *cap.* 25.

(f) THOMAS praef. LANCELLOTO praemiſſ. §. II.

(g) DVAREN. *Op. pag.* 1106.

vt cuius nomini ſe parcere velle ſimulabat, eum *coruum atrum*, κόρακα, *autolycum*, vocare non dubitaret? In hunc enim cudi illam fabam, qua erat ὑποχίᾳ, iam olim diuinauit; V. C. Iac. Thomasivs (*a*), at cum haeſitatione quadam, quam ita expreſſit: *IO. CORASIVS in catalogum plagiariorum venit, neſcio, ſuane dicam, an Duareni, an noſtra culpa. Fieri enim poteſt, vt hic fallamur. Sed Duarenum tamen legentibus nobis admodum probabile videbatur, quum ille ſub Coracis nomine plagiarium accuſat ſuum, CORASIVM deſignari. Iudicent peritiores.* Nihil ſane hac coniectura verius. Eam enim firmat eorumdem temporum ſcriptor, totiuſque iſtius fabulae ſpectator, Fr. Balduinus (*b*), dum ſcribit: *Verum ne longius ſpectra requiras, potes vel ex tua aduerſus Coraſium declamatione plagiaria repetere, atque iterum efflare coruos atros, coracas, autolycos ſic te profecto formidabilem facies.* Talis aduerſus collegas et anteceſſores vicinos erat Duarenus, quorum nemo fere eius odia effugit, praeter, Hug. Donellum, quem maximi ſemper fecit, partibuſque ſuis addictiſſimum, quin ad omne obſequium tam pronum habuit, vt eum moriens bonorum ſuorum heredem ſcriberet (*c*). Ceterum, quum litteraria illa bella cum Barone, Contio, Corasio, Hotomano et Balduino ante annum MDLVI. quo rariſſimus ille, quo adhuc aliquoties vſi ſumus, Fr. Balduini libellus aduerſus Duareni commentaria de miniſteriis et beneficiis eccleſiae lucem vidit, geſta ſint: in ipſo illo libello eleganter ſcribebat Balduinus (*d*), quum iracundiam ſuam aeſtuantem deſpumantemque in Coraſium IC. et paullo poſt in Baronem, publico ſcripto effudiſſet Duarenus, vtrumque attonitum obſtupuiſſe, obſtupuiſſe et lectores attonitos, tantum atrae bilis et in vno homine eſſe poſſe, et in tales tantoſque viros, nihil meritos tale, tale nihil expectantes, eſſe effuſum. Sed quum aliquot deinde annis multo plus iterum collegiſſet: futurum fortaſſis fuiſſe, vt medius creparet, niſi tertium iureconſultum, in quem totum illud euomeret, nactus eſſet. Se vero facile diuinaſſe, quicumque ille eſſet, in quem tamdiu compreſſus fluctus tandem erumperet, prope obrutum iri, niſi ſi cedendo ſe ſubduceret: et ſuperaſſe exſpectationem ſuam Duarenum. Quae ſane omnia ad ipſum Cuiacium noſtrum pertinent. Poſtquam enim hic Toloſae, vbi priuatum aliquamdiu docuerat, ignominioſam illam repulſam, de qua ſupra diximus, tulerat: mox ſeceſſerat Cadurcum, in qua academia ad annum vſque MDLV. tantam ſibi laudem docendo iuris prudentiam pepererat, vt Margaretha Sabanda, auctore Mich. Hospitalio, eum Auaricum Biturigum euocaret, et proximum illi a Duareno locum, inſuper habito Donello, adſignaret.

Ille dies primus leti, primuſque malorum
Cauſſa fuit.

Ex

(a) THOMAS. *de plag. litt.* §. 306. *progr. iur. ciu.* §. 278.
(b) *Reſponſ. Chriſt. iureconſult. p.* 151.
(c) VINC. GRAVINA *de ortu et* 199.
(d) *Reſponſ. Chriſtianor. iureconſult.*

Ex eo enim, iunɫo foedere, id egerunt DVARENVS et DONELLVS, vt vel euerterent CVIACIVM, vel vitam ei redderent acerbiſſimam, ille, quod efflorefcentem viri incomparabilis metueret famam, hic, quod ſe de ſpe maxima augendae dignitatis deiectum eſſe, intelligeret. Hinc primo omnium dabant operam, vt eius cooptationi in collegium iuridicum moram iniicerent. Id vero quum aegre ferret MARGARETHA, princeps, eaque ſcripta ad Bituricenſes graui epiſtola (*a*), non ſine ſignificatione indignationis, extemplo recipi in collegium iuberet CVIACIVM: illi publice diſputanti, quo labore ex academiae lege defungi oportebat profeſſores, in collegium cooptandos, obiecerunt homines quoſdam loquaces et garrulos, qui virum doctiſſimum in ruborem darent. Id conſilium quem exitum habuerit, non adeo exploratum eſt. Nam IO. ROBERTVS (*b*) non ſine ignominia e cathedra deſcendiſſe ait CVIACIVM; remque ita narrat: *Quum Toloſae repulſam in anteceſſurae petitione paſſus, ad Bituricenſes ſe contuliſſet, atque ibi anteceſſuram auidiſſime ambiens, ex more axiomata publica diſputatione adſerenda, quantumcumque renitens, proponere coactus eſſet: ab vno ex ſuis collegarumque ſuorum auditoribus, qui paucis ante diebus Biturigas aduentaſſet, cum ipſo congrediente, in eas anguſtias eſt redactus, vt quum eius obiecta et argumenta, quibus vrgebatur, nullo modo diluere poſſet, neque haberet, in quam ſe partem verteret, neque a FR. DVARENO, adſidente vna cum collegis agonotheta, diſputationi finem imponi impetrare potuiſſet, (quum ille receptum ſcholae morem id minime ferre cauſſaretur,) morbo correptum ſe ſimulans, inde, non ſolum antequam receptui datum eſſet vllum ſignum, ſed et, vix coepto congreſſu, terga dare, et ex ſuggeſto ſeſe turpiter proripere coactus eſt.* Haec ROBERTVS, qui facile animaduertens, incredibilem poſteris viſum iri hanc narratam ab acerrimo CVIACII hoſte fabulam, HADRIANO PVLVEO, ſpectatori iſtius tragoediae, teſtimonium denunciat, quippe qui CVIACIO id publice in libello *de Lege Atinia*, exprobrare non dubitarit. Et ſane ſibi ſuffragantem habet hunc teſtem, ſimulque Stentoris illius, qui tum CVIACIVM clamando obtuderit, nomen prodentem (*a*). Fuit enim is GVIL. ABOTVS, cui PVLVEVS paedagogus datus fuerat, quemque hominem fortaſſis natum hodie neſciremus, niſi eum puluis hic ſcholaſticus, *metaque feruidis euitata rotis, palmaque nobilis, terrarum dominos euexiſſet ad Deos*. Sed vereor, vt deteriorem minuſque idoneum teſtem inuenire potuerit ROBERTVS, quam PVLVEVM, quippe qui, quum tela altello ſuo ABOTO ſubminiſtraſſet, quaeſiturus in hoc muſtaceo laureolam, ipſe ſibi ſuoque Aboto hoc cecinit ἐπινίκιον. Hinc eam fabulam riſit CVIACIVS (*b*), ſuumque ANT. MERCATOREM ita inducit loquentem: *Nihil*

(a) *Eam a Pinſonio acceptam primus edidit, et* Tomo I. *Operum Cuiacii praemiſit Car. Hannibal Fabrottus. Habetur ibidem in editione Neapolitana, data d.* III. *Febr.* MDLV.

(b) IO. ROBERT. *Animadu. Lib.* I. *cap.* 30.

(c) PVLV. *de lege Atinia cap.* 10. *p.* 336. *Tom.* IIII. *Theſaur. iur.*

(d) ANT. MERCATOR. *Notat. ad Io. Rob. Animadu. Lib.* I. *cap.* 30.

Nihil mouetur eo, quod Auarici Biturigum eum de iure ciuili inſtitūta publica diſputatione in ipſo paene exordio nequeuntem reſpondere his, quae obiiciebantur, ſimulaſſe morbum, et duxiſſe ſe ab ſchola ante tempus, mentiris. Innumeri ſuperſunt etiam hodie ex eo populo, qui ſciunt, quam is ſtrenue ſe geſſerit in ea re, et a ſummo mane, vti ad vndecimam perſtiterit inuictus, vtique exeunti et procedenti certatim multi adclamauerint feliciter, multi: aliis eum diebus viciſſe alios, eo die viciſſe ſe ipſum. Vnus tantum exſtitit, qui offenderetur, quem ille male diſputantem rubore ſuffuderat, cuius tu ſolius tamquam idoneo teſtimonio vteris. Et ſane vt clamore tum vicerint Pulueus et Abotus, vt iis linguis fauerint Duarenus et Donellus, vt denique obnoxia illis ſtudioſorum turba plauſum his praeclaris athletis dederit: an ideo vel indoctior CVIACIVS, vel PVLVEVS et ABOTVS cuiquam minus indocti et rudes videbuntur? An quiſquam mortalium crediderit CVIACIVM, nec tardi ingenii, nec elinguem hominem, terga dediſſe Puluco et Aboto, et in ipſa prima velitatione obmutuiſſe, niſi ei idem euenerit, quod certanti cum Aenea Turno eueniſſe fingit VIRGILIVS (*a*), quando.

> *Vnam Dirarum demiſit ab aethere ſummo*
> *Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iuſſit?*

Sed quid opus eſt verbis? Defendit tum CVIACIVS emendationem aliquam ſuam, et in loco VLPIANI (*b*) pro *ſeruus publicus praetoriſue* reſcribendum eſſe monuit *ſeruus publicus populi Romani*, quemadmodum in altero (*c*) *ſub imperio populi Romani*. Hic veluti de vi et vi armata conqueſti ſunt Pulueus et Abotus, quum nihil ſit ea emendatione verius, quam poſtea a clamoribus illis Pulûei pluribus argumentis ipſaque codicis Tiliani auctoritate ipſe CVIACIVS (*d*) ſolide defendit. Eat ergo Pyrgopolinices ille, perfricet frontem et a ſe deuictum debellatumque CVIACIVM, mentiatur. Ceterum ex his patet, inter CVIACII aduerſarios, ſed ſcutica dignos, fuiſſe etiam PVLVEVM et ABOTVM, quorum hic, militis Terentiani exemplo ſapiens, poſt principia latuit, ille *χαλαμοβόας* in eo omnem poſuit victoriam, quod CVIACIVM, tamquam *inconſultum*, *deprauatorem*, *correctorem*, *interpretationem legum de faece haurientem*, vbique traducit. Tam durum virorum doctiſſimorum fatum eſt, vt aliquando non modo cum monſtris, ſed et cum aſinis, quos fortaſſis ferueutior Syrius in rabiem egit, pugnandum ſit, quoſque fere indignos dixeris, qui talibus manibus conficiantur.

Ad DVARENVM vero et DONELLVM vt redeamus: hi, vbi ſe ne eo quidem ictu CVIACIVM proſtrauiſſe animaduertebant, ſingulari quadam arte, nefanda quidem illa, ſed doctoribus tamen ſcholaſticis et olim, et hodie, familiariſſima, ſibi vtendum putarunt, puta, vt rapta

(a) VIRGIL. *Aeneid. Lib.* XII. *v.* 853.
(b) VLP. *Tit.* XX. §. 16.
(c) IDEM *tit.* 24. §. 28.
(d) CVIAC. *Lib.* XVII. *Obſ. cap.* 28.

Digitized by Google

rapta aliqua occaſione calumniandi, qualis non deeſſe vmquam ſolet in academiis, CVIACIO inuidiam apud ſtudioſos conflarent. Quo factum eſt, vt multitudine ab hominibus turbulentis ad ſeditionem conſternata, de vita paene periclitaretur CVIACIVS, et fuga ſibi conſulere, Valentiamque ſe conferre cogeretur. Qua de re THVANVS (a): *Duarenus iam prouecta aetate magnas et acres contentiones cum Iacobo Cuiacio, tunc iuuene, habuit, ex eoque non obſcurae ſimultates inter auditores exortae ſunt, ita, vt ſchola Bituricenſis in partes ſcinderetur, ob idque maius periculum immineret, niſi ceſſiſſet CVIACIVS, et Valentiam Cauarum migraſſet.* Et SCAEVOLA SAMMARTHANVS (b): *O beatam, ſi ſua nouiſſet bona, Biturigum vrbem! At illa, quum tam excellens et nobile depoſitum omni cura diligentiaque adſeruare ac tueri deberet, indigniſſima paene proiecit, ac perdidit, oborto ſeditioſorum tumultu.* Adeo verum eſt, eamdem ſemper fabulam in hoc orbe mutatis tantum perſonis, agi. Procul dubio hanc viri optimi doctiſſimi vicem doluerunt boni omnes, at nemo magis, quam HOSPITALIVS, qui eo nomine DONELLVM iam antea graui epiſtola reprehenderat (c). Solus HADRIANVS PVLVEVS, tamquam alter P. Clodius, huic Tullio exſuli inſultauit, et impudentiſſima epiſtola (d) MARGARETHAE Sabaudae hanc ſcilicet ſcholae Bituricenſis liberationem anno MDLVII. gratulatus eſt.

Quod ſani eſſe hominis, non ſanus iuret Oreſtes.

At non magis diuturna fuit illa Puluei, quam P. Clodii laetitia. Exſtincto enim biennio poſt DVARENO, paullo poſt Bituricenſibus reſtitutus eſt CVIACIVS, ceu docent eius opera, annis erae Dionyſiacae MDLXII. MDLXIIII. MDLXVI. edita, vixitque ibi in maxima celebritate, et facile per hos annos pertulit iras HVG. DONELLI, quem et ſuperiorum, et ipſius CVIACII auctoritas in officio continuit, donec anno MDLXXII. ob feralem illam, qua in purioribus ſacris addictos inaudita truculentia ſaeuitum eſt, lanienam ſolum vertere coactus (e), ſeſe in Germaniam, atque inde in Belgium, ac denique iterum in Germaniam Altorfum Noricorum recepit.

Et inter haec fere molimina tunc ſtetit obtrectatorum CVIACII furor. Scriptis enim libris praeter PVLVEVM illum, cui male ceſſit illa digitorum prurigo, nemo iſtorum viri doctiſſimi doctrinas impugnauit, quamuis in reliquis operibus ſuis non temere vllam elabi patiantur occaſionem, eius interpretationes ac ſententias perſtringendi. Cuius rei vt ſpecimen proferamus: hoc tantum habeto. CVIACIVS (f) libro obſeruationum primo mendoſum putauerat locum VLPIANI, ex IV-

LIA-

(a) THVAN. *Hiſt. Lib.* XXIII. *ad ann.* MDL.

(b) SAMMARTAN. *Eleg. Lib.* IIII. *cap.* 5. *p.* 20.

(c) SCIPIO GENTIL. *Opuſc. Donelli pustum p.* 268. 270.

(d) *Theſaur. Iur. ciu. Tom.* IIII. *p.* 329.

(e) THVAN. *Hiſt. Lib. LV. ad annum* 1572.

(f) CVIAC. *Obſ. Lib.* I. *cap.* 16.

LIANO depromtum (a), vbi remiſſio noui operis nunciationis, vicino factae, ab vſufructuario vtilis, domino factae ab eodem, inutilis dicitur. Ipſe enim inuertenda haec eſſe ſtatuit, ſcribitque. *Denique haec duo verba vtilis et inutilis aut locum inter ſe commutent, neceſſe eſt, aut certe nulla eſt ſcientia, nulla diſciplina iuris.* Iam ſolide quidem et eleganter oſtendit DVARENVS (b), nihil hac vocabulorum tranſpoſitione opus eſſe, quum diuerſimode vtilis atque inutilis dici poſſit remiſſio: at facere id eum non potuiſſe ſine bile, probant verba ſequentia: *Quaeſo, quid his verbis clarius, quid rationi iuris conuenientius? Correctior tamen noſter, aut corruptor potius, et παραδιορθώσας ait, aut haec mutanda eſſe, aut nullam eſſe ſcientiam, nullam diſciplinam iuris. His enim verbis vtitur, quibus nihil impudentius, aut ſtultius dici poteſt. Si duo verba in me addidiſſet, fortaſſis vera fuiſſet diſiunctiua:* Hoc ſcilicet argumento probandum erat, nullam in CVIACIO eſſe ſcientiam ac diſciplinam iuris. Sed talis erga collegas erat DVARENVS, vt nemini vel ingenium vel doctrinam, aliquam concederet, niſi qui ſibi, tamquam claudus pilae haereret. DONELLVS paullo modeſtior raro nominatim perſtringit CVIACIVM, et ſi quando diſſentit ab eo, tantum tamen ſibi non temere permittit, vt conuiciis in eum debacchetur. Ceterum in eo vtrique omnia conueniunt, quod emendationes et correctiones textuum iuris non temere admittunt (c), ac proinde ſaeuitiam illam criticam, cuius eo tempore CVIACIVS in primis reus peragebatur, quauis data occaſione perſtringunt: quamuis, ſi vera fateri velimus, ne ipſe quidem CVIACIVS (d) tam promiſcue faueat illi emendandi corrigendique licentiae, vt ea ſine neceſſitate vtendum vbique exiſtimet, immo potius eam audaciam grauiter reprehendat, adeoque tantum facti ſit quaeſtio, ſintne omnes CVIACII emendationes ita comparatae, vt eas ipſa efflagitare neceſſitas videatur? De eo vero diſceptare inter ſe viri docti potuiſſent ſine conuiciis, ſine clamore tragico. Fatendum enim eſt, aliquas CVIACII emendationes plus ingenii, quam ſoliditatis, habere, et ſaepe eaſdem ita eſſe comparatas, vt parum vel nihil interſit, CVIACII an vulgarium exemplarium lectionem ſequi malis. Cuius rei inſigne exemplum dabit caput aliquod obſeruationum, in quo quatuordecim adcumulat eius generis coniecturas, in quibus idem de ipſo iure ſenties, ſiue CVIACIO, ſiue ACCVRSIO ſuffrageris.

Paullo poſt in arenam hanc deſcendit FRANCISCVS HOTOMANVS, qui in tantum modeſtia ſuperauit DVARENVM, in quantum ei doctrina iuriſque ſcientia ceſſit. Maximi et hunc faciebat CVIACIVS, qui in primo Ingenii ſui monimento (e) non modo eius coniecturam aliquam mirifice probat, ſed et *viri ingenii probi et recti* elogio eum proſequitur. Enimuero ſiue ſaeculi is eſſet genius, vt inter viros doctos,

[a] *L. 1. §. 4. D. de remiſſion.*

[b] DVAREN. *praelect. 6. ad tit. de nou. op. nun. p. 503. Op.*

[c] DVAREN. *ad l. 28. D. de legat. 1. p. 521. Op.* DONELL. *ad l. 34. D. de verb. obl. n. 8. 9.*

[d] CVIAC. *ad l. 9. D. de excuſat. tut. Tom. 1. Opp. pag.* 1034.

(e) CVIAC. *ad Vlpian. tit. 22. p.* 335. *Tom. I. Op.*

ctos, qui reſtituendae iuriſprudentiae animum adpuliſſent, male conueniret, ſiue eos immodica gloriae cupiditas, ſiue priuatae quaedam cauſſae colliderent: non admodum diuturna fuit illa inter viros doctos amicitia. Si PETRO NEVELETO DOSCIO *(a)*, vtriuſque diſcipulo, fidem habemus: ſola ſpes victoriae ſplendidioris, quam ex aduerſarii celebritate conceperat, HOTOMANVM ad ſuſcipiendas cum CVIACIO inimicitias exſtimulauit. Vbi enim quaedam de ſimultatibus illius cum FR. BALDVINO et HVGONE DONELLO retulit: ſtatim ſubiicit vir doctus: *Deinceps iniurias* BALDVINI *atque offenſiones ſuperbe deſpiciens, cum eo certandum ſibi non iudicauit. Vbi autem cum magno illo iuris Romani antiſtite*, CVIACIO, *res fuit: tum vero dignum ſe, dignum fama, oppoſitum aduerſarium, intellexit.* Idem elogii, FR. HOTOMANO ſcripti, auctor obſeruat, initia iurgiorum fuiſſe tolerabilia, quum vterque aemulum mutuis laudibus, quamuis diſſentientem, ferret: at poſtea rem erupiſſe in neruum, et CVIACIVM, quo erat ingenii feruore, ne a conuiciis quidem abſtinuiſſe, de quibus et ſupra conquerentem audiuimus HOTOMANVM. At ſi CVIACIVS caeſim; HOTOMANVS certe punctim hoſtem petiit; et ſaepe ſatyrico, aliquando et comico ſale perfricare voluit CVIACIVM, quem nemo vmquam impune laceſſiuerat. Quod aeque abſurdum erat, ac ſi quis leoni barbam per iocum euellere vellet. Sed vt ipſarum, quae inter viros illos doctiſſimos interceſſerunt, controuerſiarum ſpecimina quaedam demus: operae pretium fuerit, ex HOTOMANNI *amicabilibus reſponſionibus*, ex profeſſo oppoſitis CVIACIO *(b)*, quaedam excerpere, quae ſe haec ſcribenti ſua ſponte obtulerunt. Extat in CODICE IVSTINIANEO *(c)* Ioannis, Pontificis Romani I. ad Iuſtinianum Imp. epiſtola, cui et ipſius Iuſtiniani litterae, ad Ioannem ſcriptae, intextae ſunt; *data Romae VIII. Kal. Apr.* D. N. IVSTINIANO P. P. A. IIII. ET PAVLLINO V. C. Coss. Eam iam pridem ſuſpectam habuerant viri doctiſſimi, cum alias ob cauſſas, tum ideo potiſſimum, quod illa in permultis codicibus, ceu Azo notauerat, iam olim deſideraretur, in aliis multo aliter, ac hodie, legeretur. Adfirmauerat enim CHARONDAE Auredamus, ſe codicem habere MSC. nouellarum Iuſtiniani conſtitutionum Graecarum, in quo exſtet epiſtola illa, diuerſa ab ea, quam hodie legimus, cum aliis pleriſque *(d)*. Id quum aegre ferret ANDR. ALCIATVS *(e)*: γνησιότητα iſtius epiſtolae vindicare ſtuduit, non alio tamen argumento, quam quod eam exſtare ſciat in codicibus pluribus, et qui eam in aliquibus deeſſe dicant, id eo facere videantur, quod Pontificis maximi auctoritatem deprimere velint, niſi ea omiſſio tribuenda ſit librariorum incuriae, illam epiſtolam ad legalis ſcientiae materiam non multum pertinere, exiſtimantium. Sententiae ALCIA-

[a] NEVELET. DOSC. *vit. Hotomanni* apud FRID. IAC. LEICKHER. *vit. iurecconſ. p. 242.*

[b] *Prodierunt primum cum Obſeruationum et emendationum libris* VIIII. *et Conſiliis, Geneu.* MDLXXXVI. *fol.*

[c] L. 8. C. *de ſumm. Trinit.*

(d) *Notauit hoc* CHARONDAS *ad marginem d. l. 8. in editione ſua Corporis iuris apud Plantin.* MDLXXV. *Tomo* II. *p.* 22.

(e) ALCIAT. *Parerg. Lib.* VI *cap.* 23.

TI et CVIACIVS (*a*) adiecerat calculum, ſed aliis ac ſolidioribus vſus argumentis. Nam et ordinem nexumque elegantem legum iſtius tituli vrget, et auctoritatem ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ (*b*), quibus pars illius epiſtolae iiſdem propemodum verbis inſerta ſit. Contra HOTOMANVS (*c*), ſubleſtam illius eſſe fidem, multis demonſtrare argumentis conatus eſt, oſtenditque, primum eam in codicibus quibuſdam non reperiri (*d*), deinde fraudes huiuſmodi et fallacias quam plurimas iam olim eſſe admiſſas, ad amplificandam Pontificis Max. potentiam: tum porro manifeſto ea, quae in vtraque epiſtola legantur, pugnare cum conſtitutionibus antecedentibus anno DXXIII. ſcriptis, in quibus Imperator ſe fidei ſuae confeſſionem Ioanni, Pontifici Rom. iam antea tranſmiſiſſe, adfirmat, quum ex ipſa Ioannis Epiſtola id inſequente demum anno factum eſſe, intelligamus. Praeterea quum IVSTINEANVS (*e*) alibi reliquorum imperatorum Byzantinorum exemplo patriarchis Conſtantinopolitanis ſaltim non minorem, quam Epiſcopis Romanis, dignitatem auctoritatemque tribui velit: in litteris illis fictitiis eum patriarchas ſuos iudicio poteſtatique Pontificis Romani manifeſto ſubiicere. Accedere porro, quod, quum aliunde pateat (*f*), IVSTINIANVM res eccleſiaſticas, et ad ipſam religionem pertinentes, ſuo arbitratu conſtituiſſe: in hac tamen epiſtola ille ſcripſiſſe fingatur, nullum ſe pati velle geri negotium, ad religionem pertinens, quantumuis notum ac diu⁊lgatum, de quo non continuo ad pontificem, vtpote caput exſiſtentem omnium Dei eccleſiarum, exquirendae ſententiae cauſſa referatur. Denique vnumquemque, harum rerum paullo intelligentiorem, perlecta hac epiſtola, illico intellecturum, dicendi genus illud, quo logodaedalus epiſtolae iſtius auctor ſit vſus, prorſus eſſe alienum a ſtilo, quo alias IVSTINIANVS in conſtitutionibus Latinis vti conſueuerit. Neque his tanti ponderis argumentis obſtare exiſtimat, quod partem eius epiſtolae in libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ Graece exſtare, animaduerterit CVIACIVS, quia impoſtori, qui adulterinam iſtam epiſtolam cuderit, vix deeſſe potuerit Graeculus, tribus conductus obolis, cuius in illa vertenda opera vteretur. His ergo argumentis inter viros doctos de epiſtolae illius *νεωτέρων* tunc diſceptatum eſſe, comperio. Sed quamuis non careant aliqua ſpecie, quae obiecit HOTOMANVS: ſecundum CVIACIVM tamen litem dant viri doctiſſimi, non modo iureconſulti, veluti MORNACIVS (*g*) et FACHINAEVS (*h*), verum etiam theologi, tum pontificii (*i*) tum qui ſeceſſionem a Romana eccleſia fecerunt (*k*), qui omnes hanc epiſtolam pro genuina agnoſcere non dubitant. Nec enim ideo ſtatim fictitiam dixeris con-

ſtitu-

(a) CVIAC. *Lib. XII. Obſ. cap. 26.*
(b) *Βασιλικ. Lib. I. tit. 1. §. 8.*
(c) HOTOM. *Amicab. Reſp. Lib. 1. cap. 1.*
(d) HALOAND. *var. lect. ad l. 8. C. de ſumm. Trin.*
(e) L. 24. C. *de SS. eccleſ. l. 16 C. eod.*
(f) *Nouell.* III. V. VI. VII. XI XVI. LVIII. CXXIII. CXXXIII. CXXXVII. *cap. 6.*
(g) MORNAC. *ad d. l. inter claras 8. C. de ſumm. trin.*
(h) FACHIN. *Controu. iur. Lib. VIII. cap. 1.*
(i) DVPIN. *Bibl. eccleſ. Tom. V. p. 45.*
(k) FRID. SPANHEM. *Introd. ad Hiſt. eccleſ. part. VI. p. 180.*

Digitized by Google

ſtitutionem, quod illa in quibuſdam codicibus deſideratur. Quot enim aliae deſiderantur, quas nobis CONTIVS, CVIACIVS aliique viri docti partim ex codicibus MSSC, partim ex libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ reſtituerunt? Deinde ſi quas adulterinas merces orbi Chriſtiano olim obtruſerunt pontificiae auctoritatis adſertores: quis ideo et reliqua omnia, in quae non cadit haec ſuſpicio, tamquam fictitia reiiciat? Nec pugna inter hanc et ſuperiores conſtitutiones tanta eſt, vt ideo codice eiicienda videatur IOANNIS epiſtola, maxime quum multae eſſe poſſint rationes, cur conſtitutiones illae, quas IVSTINIANVS iam anno DXXXIII. ad varias dioeceſes, imperio ſuo ſubiectas, mittere decreuerat (*a*), demum inſequente, impetrata illa IOANNIS epiſtola, miſſae ſint, nec raro contingat, vt principes ſtilum, et Pontificem modo blandius, modo verbis dilutioribus, prout, e re eſſe videatur, adloquantur. Denique omnino vix probabile eſt, LEONEM Imperatorem ex illa epiſtola quidquam inſeri paſſurum fuiſſe libris ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ, niſi eum in genuinis atque antiquioribus Codicis IVSTINIANEI exemplaribus, reperiſſet. Non itaque reiicienda quidem eſt illa epiſtola, quamuis eam ex Graeco male translatam, atque hinc inde interpolatam eſſe, ex comparatione huius tituli de ſumma Trinitate cum vetere et praeſtantiſſimo παρατίτλων libro, didicerit IO. LEVNCLAVIVS (*b*), obſeruans inter alia, *quod in edicto legatur de pontifice Romano, capite omnium ſanctarum eccleſiarum, id in Graeco ſic expreſſum eſſe, vt* ECCLESIARVM, IVSTINIANVS *ſcripſerit* ἱερέων, *hoc eſt, ſacerdotum*.

Sed valeant demum amoebeae iſtae IVSTINIANI et IOANNIS epiſtolae, quibus fere immorati ſumus iuſto diutius, et aliud controuerſiarum iſtarum, quae inter CVIACIVM et HOTOMANVM interceſſerunt, ſpecimen videamus. Primus CVIACIVS (*c*) ab obliuione vindicauerat veterum iureconſultum, FVFIDIVM quem aliquoties in pandectis memorari (*d*), libroſque quaeſtionum reliquiſſe, obſeruauerat. Honori ſibi quodammodo ducebat vir doctiſſimus, a ſe in vitam velut reuocatum eſſe FVFIDIVM iſtum, antea multa obrutum nocte, idemque illi a ſe beneficium datum, quod ANT. AVGVSTINVS (*e*) dederat CARTILIO. Ne tamen nomen tantum ab obliuione vindicaſſe videretur; de eius etiam aetate ita coniecerat: *Forte hic ille eſt* L. FVFIDIVS, *quem* M. TVLLIVS *in Bruto* (*f*) *in aliquo patronorum numero fuiſſe ſcribit, ad quem etiam M. Scaurus tres libros de vita ſua ſcripſit, vt et* PLINIVS (*g*) *teſtatur*. Quid ad haec HOTOMANVS (*h*)? Primum nullius momenti eſſe cenſet hanc obſeruationem, *nec magnopere ad intelligendam iuris prudentiam pertinere, quis vel qualis ille iureconſul-*

(a) L. 6. et l. 7. C. de ſumm. Trinit.
(b) LEVNCLAV. Notat. Lib. I. cap. 4. Theſaur. iur. ciu. Tom. III. p. 1474.
(c) CVIAC. Obſ. Lib. I. cap. 9. et Lib. II. cap. 40.
(d) L. 5. l. 7. D. de aur. arg. leg. l. 25. D. de manumiſſ. vind. l. 29. D. de re iudic.
(e) ANT. AVGVSTIN. Emendat. Lib. III. cap. 6.
(f) CIC. in Bruto cap. 29.
(g) PLIN. Hiſt. Nat. Lib. XXIII. cap. 1.
(h) HOTOMANN. Amicab. Reſponſ. Lib. II. cap. 9.

ſultus fuerit FVFIDIVS, *et vtrum albus, an ater, breuis, an longus fuerit*. Deinde male eum cum L. Fufidio illo, quem Tullius laudet, et cui vitam inſcripſerit M. Scaurus, confundi a CVIACIO, quum Fufidius ille ICtus, quiſquis ſit, ATILICINVM citet (*a*), quem PROCVLO fuiſſe *σύγχρονον*, adeoque ſaltim poſt Claudii Imperatoris tempora floruiſſe, inter omnes conſtet. Denique, an vmquam hominibus interfuerit iureconſultus ille FVFIDIVS, ideo ſe addubitare, ait, quod Graeci interpretes non *Fufidium*, ſed *Aufidium* legerint, et AVFIDIVS NAMVSA in pandectis ſaepe laudetur, et hic ipſe ille Fufidius, immo ipſiſſimus, eſſe videatur. Iam in eo quidem, quod FVFIDIVM ſuum libera adhuc republica M. Scauri temporibus vixiſſe, coniecerat CVIACIVS, illum manifeſto fugit ratio, idque poſt HOTOMANVM et GVIL. GROTIVS (*b*) obſeruauit. At primum tamen ſuo more agit HOTOMANVS, dum huiuſmodi obſeruationes tam alto ſupercilio deſpicit, quas magni faciunt omnes, quibus cum CVIACIO *nihil videtur honeſtius, quam eorum excitare memoriam, qui omni doctrina exculti exornatique aliquando vixerint*. Deinde abſurdiſſima eſt illa *Fufidii in Aufidium μεταμόρφωσις*. Quos Graecos interpretes ille iactet, neſcio. In iis enim, qui libros ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ſcholiis illuſtrarunt, diſerte non Aufidium, ſed FVFIDIVM lego (*c*) Ἔλεγεν ὁ Fufidius, ὅτι καὶ ἐπὶ τῷ σχεῖν ἐπίτροπον δύναται ὁ κύριος ἄνηβον οἰκέτην. *Dicebat Fufidius, infantem ſeruum manumittere poſſe, vt eum tutorem habeat*. Immo vt HOTOMANVM ipſum HOTOMANO iudicem feramus: qui fieri, quaeſo, potuit, vt Aufidius Namuſa laudarit Atilicinum, quum ille fuerit inter SER. SVLPICII auditores (*d*), liberamque adeo viderit rempublicam? Adeo HOTOMANVS, dum CVIACII notat anachroniſmum, ipſe in eodem luto haeret, parum memor, quid moneat poeta:

Loripedem rectus derideat, Aethiopem albus:

Simile eſt tertium, quod addere iuuat, exemplum. Eleganter alicubi expoſuerat CVIACIVS (*e*), quid ſit *circa columnas* (*f*), et *circa ſtationes, creditoris euitandi cauſſa, latitare* (*g*), eamque in rem bina, eaque elegantiſſima, adduxerat veterum teſtimonia, AMBROSII (*h*) alterum, vbi debitor, fugiens creditoris conſpectum, *continuo caput poſt columnas obumbrare* dicitur: alterum SIDONII APOLLINARIS (*i*), quod totum hic adſcribimus: *Principe poſt diem viſo, in forum ex more deſcendo, quod vbi viſum eſt, illico expauit, vt ait ille, nil fortiter auſa ſeditio. Alii tamen mihi, plus quam decet, ad genua prouolui, alii, ne ſalutarent, fugere poſt* STATVAS *occuli poſt* COLVMNAS. Vnde coniectura naſcebatur CVIACIO, in *l.* 7. §. 3. *D. quib. ex cauſſ. in* poſ-

(a) D. *l.* 5. *pr. D. de aur. arg. leg.*
(b) GVIL. GROT. *de vit. iureconſ. Lib.* II. *cap.* 4.
(c) *Schol.* Βασιλικ. *Lib.* XXXXVIII. *tit.* 2. §. 22. *litt.* 1. *p.* 285. *Tomo* VI.
(d) *L.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.*
(e) CVIAC. *Obſ. Lib.* I. *cap.* 13.
(f) *L.* 36. D. *de bon. auct. iud. poſſ.*
(g) *L.* 7. §. 13. *D. quib. ex cauſſ. in poſſeſſ. eat.*
(h) AMBROS. *ad Tobiae librum cap.* 7.
(i) SIDON. APOLLIN. *Lib.* I. *epiſt.* 11.

poſſeſſ. eat. pro *ſtationibus* legendum eſſe *ſtatuis*, vtrumque vero pandectarum locum intelligendum eſſe de columnis et ſtatuis, quibus refertum fuerit forum Romanum, et circa quas occultare ſe facile potuerint, qui effugere voluerint creditorum occurſum. Sed et alibi (*a*) hanc interpretationem ſuam nouis firmat teſtimoniis, tum BASILII (*b*), tum LVCIANI (*c*), quorum ille eius furfuris homines ait *φεύγειν πρὸς κίονας καὶ τείχη, ἀποσκιάζοντας τὴν κεφαλήν*, *fugere ad columnas, et parietes, ibique caput obrumbrare*, hic vero eosdem ſiſtit *πρὸς κίονά τινα, ἢ πρὸς ἀνδριάντα προσιλθόντας*, *ad columnam aliquam vel ſtatuam ſeſe recipientes*. Hic denuo ſplene abundat HOTOMANVS (*d*). *Quae enim*, inquit, *potuit latitatio poſt columnam aut ſtatuam, niſi perdicum ſimilis, quae ſi quo in angulo caput occultare poſſunt, bene ſe occultari putant?* Hinc nos cauere iubet, ne hic intelligamus columnas, quibus porticus ambitu fori, teſte VITRVVIO (*e*), ſuſtinebantur, ſed columnas circa baſilicas, in quibus tribunalia fuerint, centumuiralia, decemuiralia, ſeptemuiralia. At ego, quid commoditatis illa HOTOMANI interpretatio prae CVIACIANA habeat, vix me intelligere fateor. An enim poſt has vnius baſilicae columnas facilior fuerit latitatio, quam poſt columnas totius fori Romani? An qui fugiunt, loca frequentiora petere, ac non potius illa diligenter fugere ſolent? At porro HOTOMANO non placet CVIACII emendatio, quumque ipſe retinendum eſſe cenſeat vocabulum *ſtatio*, ea occaſione multa accumolat de ſtationibus militum, mercatorum, municipum, colonorum, ſtudioſorum iuris, quorum pleraque nihil ad rem faciunt, ac denique per ſtationes, circa quas latitare conſueuerint obaerati, ipſe intelligit hominum concurſum, qui iuris iudiciiue audiendi circumſiſtendique cauſſa, maxime ad columnam Maeniam fieri conſueuerit. Sed hae ſtationes non magis quidquam ad rem faciunt, quam columna Moenia, et iudicia ſeptemuiralia, quae dum in chartam coniecit, ne ipſe ſe quidem fortaſſis intellexit HOTOMANVS. Quis vero tam ſtolidus eſt, vt latitaturus ſe immiſceat hominum congreſſibus, et ad baſilicas et tribunalia confugiat, a quibus locis, tamquam a ſcopulis, abhorret? Hinc quamuis non admodum neceſſaria ſit illa CVIACII emendatio, et obaerati aeque facile pone tabernas, quarum plurimae circa forum Romanum erant poſitae, quaeque et ipſae ſtationes dicebantur (*f*) ac poſt ſtatuas, latitare, occurſumque creditorum effugere potuerint: multo elegantior tamen et probabilior eſt CVIACII correctio, quam interpretatio HOTOMANI. Et talia ſane ſunt pleraque, quae CVIACIO obuertit. Saepe enim illi ſine iuſta cauſſa dicam ſcribit; ſaepe iuſtam cauſſam tam frigide defendit, vt in lapſibus ipſis CVIACII plus eruditionis reperias, quam in CVIACII ſtricturis: ſaepe denique coniecturam opponit coniecturae, et minus quidem probabilem probabiliori.

Deni-

(a) CVIAC. *Obſ. Lib.* XI. *cap.* 8.
(b) BASIL. *homil. ad Pſalm.* XIIII.
(c) LVCIAN. *in Lapith. ſeu Sympoſ.* *Tom.* II. *p.* 635.
(d) HOTOM. *Amicab. reſp. Lib.* II. *cap.* 13.
(e) VITRVV. *Architect. Lib.* III. *cap.* 1.
(f) CVIAC. *Obſ. Lib.* II. *cap.* 42. MERILL. *Obſ. Lib.* V. *cap.* 5.

Digitized by Google

Denique numquam nequior eſt, quam vbi prae ſe fert modeſtiam; et tamen vbique miſcet iocos mordaciſſimos, quaſi cum eo ſibi res eſſet aduerſario, quem tanquam nullius pretii hominem admordere poſſet. Ita enim ſolet illud hominum genus, qui eſſe primos ſe rerum omnium volunt, nec tamen ſunt. Sic quum CVIACIVS (*a*) nomina quaedam orphanotrophorum Conſtantinopolitanorum indicaſſet, et ad Niconem pertinere oſtenderet legem 34. C. de epiſc. et cler. quin id nomen excidiſſe exiſtimaret ex textu: HOTOMANVS (*b*) contrariae obſeruationi ſuae hoc praemittit exordium; *Indicis pollicitatio de Niconio nomine in hac lege reſtituendos ſummam mihi primo adſpectu magnae alicuius rei exſpectationem commouit. Nomen enim vnius alicuius eſſe credidi ex priſcis heroibus, delectis viris, qui in Argo naui petierunt pellem inauratam arietis. Vbi presbyteruli, boni cuiuſdam homunculi, et pauperum puerorum curatoris, nomen eſſe audiui, fluctus in ſimpulo excitatos perſpexi.* Quid vero dici potuiſſet mordacius? Quis haec legens non crederet, HOTOMANO rem eſſe cum homine abſurdiſſimo, qui laureolam quaerat in muſtaceo, et reſtituto orphanotrophi alicuius nomine, ſibi vnius ex argonautis nomen poſteris prodidiſſe videatur? Ego equidem neſcire me fateor, quas cauſſas SCALIGER (*c*) habuerit ſui de HOTHOMANO iudicii, *qu' il n' y avoit en luy rien de recommandable, que ſon beau Latin, et ſon eloquence, et que du reſte c' etoit un pauvre homme*: at id tamen, perlectis vtriuſque libris, videor mihi obſeruaſſe, par male compoſitum fuiſſe CVIACIVM et HOTOMANNVM, illumque cum hoc comparatum, tantum efferre caput,

Quantum lenta ſolet inter viburna cupreſſus.

Quos hactenus recenſuimus CVIACII aduerſarios, ii, tamquam robur exercitus hoſtilis, digni nobis viſi ſunt, de quibus paullo accuratius ageremus. Ne itaque in libri molem excreſcat praefatio, de reliquis tanto erimus breuiores, quanto minoris eos fecit CVIACIVS, quippe qui, quum nullo loco inter viros doctos fuiſſent futuri, eam ſolum gloriam adſectabant, vt cum PVLFEO et ABOTO, (at quantis viris) inter CVIACII aduerſarios numerarentur. Vnum excipio GVIL. FORNERIVM, virum certe eleganter doctum, dignumque ex mea ſententia, qui mitius tractatus fuiſſet a CVIACIO. Sed hic iam tot expertus erat aduerſarios nequiſſimos, vt non poſſet non omnes habere ſuſpectos, qui aduerſus ſe ſcribendi conſilium caperent. De eo quum plura iam dixerit V. C. EV. OTTO (*d*), ſimulque controuerſiarum, quae ipſi cum CVIACIO interceſſerunt, plura ſpecimina dederit: non eſt, quod illi immoremur. Inde enim diſcimus, Aureliae eum iura docuiſſe cum Io. ROBERTO: id quod ſatis ei cauſſae fuiſſe exiſtimamus, cur CVIACIVM adgrederetur, cui minime omnium bene cupiebant

(a) CVIAC. *Obſ. Lib.* I. *cap.* 12.
(b) HOTOMAN. *Amicab. reſponſ. Lib.* II. *cap.* 12.
(c) *Scaligeriana prima p.* 91.
(d) *Praefat. Tomo* II. *Theſauri iur. praemiſſa, p.* 1. *ſequ.*

bant anteceſſores Aurelianenſes, quippe aegre ferentes incredibilem ſcholae Bituricenſis celebritatem, cui tunc, ipſo CVIACIO (*a*) teſte, nihil par in orbe erudito, nihilque ſecundum eſſe videbatur, ex quo ibi purioris atque emaculatae iuris prudentiae ſedem conſtituerat ANDR. ALCIATVS. Acceſſerunt procul dubio collegae, IO. ROBERTI, inſtigationes, qui quum ſemel odium pluſquam Vatinianum aduerſus CVIACIVM concepiſſet, non temere quidquam, quod illi moleſtum eſſe poſſet, praetermiſiſſe, nec quemquam virorum doctorum quantum in illo eſſet, amicum CVIACIO paſſum eſſe, credibile eſt. Ceterum et erudita ſunt, quae in *Selectionum ſuarum libris III.* CVIACIO oppoſuit, et ea vſus eſt modeſtia, vt ſuperſedere hic potuiſſet acumine *de ſeruo fornacario, obdormiſcente ad furnum*, de quo ſupra diximus. Quum enim aduerſarios ſuos rarius reſponſione dignaretur CVIACIVS, huic tamen fuſius, ſed non ſine conuicio, reſpondit (*b*). Ceterum quum ſelectiores illae anno MDLXV. lucem viderint: inter primos fuit FORNERIVS, qui adſurgenti ad ſereniorem famam CVIACIO negotium faceſſere conati ſunt, idque fortaſſis eum impulerit, vt hominem non malum acciperet paulo inclementius.

Iam vero collegae iungimus collegam, nec doctrina, nec modeſtia, nec meritis illi vlla ex parte comparandum, ſolaque audacia ſuperiorem, puta IO. ROBERTVM, anteceſſorem Aurelianenſem. Neſcio an hic ſit idem IO. ROBERTVS, quem THVANVS (*c*) anno MDLXII. Franciſci Bellemontii, Adretii Ducis, edicto cum Guil. Porta, Petro Bucero, Ioanne Buſſenetiio, Io. Pauioto ciuitate Gratianopolitana eiectos eſſe refert, quod de proteſtantibus delendis coniuraſſe cum Gondrinio diceretur. Eſt enim et alius eiuſdem nominis IO. ROBERTVS Arduennas, cuius *quatuor euangelica, hiſtoriam ſerie vinculantia*, Graece et Latine prodiiſſe *Moguntiae MDCLV. fol.* ex BIBLIOTHECA THVANEA (*d*) didicimus, nec non tertius IO. ROBERTVS, Medicus, cuius Anatome tractatus Rod. Goclenii de magnetica vulnerum curatione, Louanli MDCXVI. 12. edita, in eodem catalogo laudatur (*e*). Quod ſi idem eſt, nemini obſcurum eſſe poteſt turbulentiſſimum et factioſum ROBERTI ingenium. Id certius eſt, eum paullo poſt iura docuiſſe Aureliis, ibique mature ſatis CVIACII famam adrodere coepiſſe. Primum enim anno MDLXVII. edidit *receptarum lectionum libros II.* quibus non modo generatim inualeſcentem illam corrigendi iuris auctores licentiam reprehendit, ſed et CVIACIVM non obſcure notauit, nec paucas eius emendationes ac coniecturas audacius, quam doctius, vellicauit. Earum vero non paucas paullo poſt hic repetiit et a ROBERTI obiectiunculis erudite vindicauit *Libro obſeruationum XV.* (*f*) quem cum quibuſdam aliis anno MDLXXIII. in lucem prodiiſſe, iam ſupra monuimus. Nec tamen ſine bile id exſequi potuit

Cv-

(a) CVIAC. *Epiſt. ad Margaretham Sabaudam Tom. II. Opp. p. 629.*

(b) CVIAC. *Obſ. Lib.* VIIII. *cap.* 38.

(c) IAC. AVG. THVAN. *Hiſtor. Lib.* XXXI. *ad ann.* 1562.

(d) *Biblioth. Aug.* THVANI *Part.* I. *p.* 20.

(e) *Ibid. Part.* II. *p.* 178.

(f) CVIAC. *Lib.* XV. *Obſeru. cap.* 18. *et ſequentibus.*

Cviacivs, non ignarus, nec veritatis ſtudio, nec vlla ſua culpa, ſibi hunc obtrectatorem inſultare, ſed ſolam inuidiam, viliſſimarum animarum vitium, vrere cupidiſſimum pugnandi hominem, ac paene in furorem agere. Hinc eum vocat *refractarium*, et grauiter accuſat plagii: *Dicerem non immerito, quod* Plavtvs: *me mea ludo lambe-rant, quodue Aquila*, *οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν πτεροῖς ἁλισκόμεθα*, *nec obloquerer, niſi id fieret inſcite et calumnioſe* (a). Denique, quod vel maxime momordit ferreae alioquin frontis hominem, eum *ἀναγραμματικῶς* SERO IN ORBE NATVM adpellitat (b). Nondum ſibi quieſcendum ratus Robertvs anno MDLXXVIIII. denuo in lucem protruſit *Animaduerſionum libros III.* vel hoc nomine ridiculos, quod ſe in iis Cviacio manifeſto anteponit, ſeque ſolum ſapere, hunc volitare velut vmbra, contendit. Quum vero eum inprimis male haberet anagrammaticum iſtud elogium: fecit indignatio verſus (c), quos ſibi ab amico ſubmiſſos mentitur, in quibus ex nomine ſuo aliud anagramma: Absens vrit honore, ex Iacobi vero Cviacii, vel, vti ipſe illud torquet, Cviatii illud: SVAVI CIBO VISCAT, elicit. Quibus quidem nihil excogitari potuiſſet abſurdius. Quo enim *honore abſens* Cuiacium *vrere* poterat Robertvs, Anteceſſorem Bituricenſem Aurelianenſis, celeberrimum vix domi ſuae notus, eruditiſſimum indoctiſſimus? Et quid magis honorificum dicere poterat, de Cviacio, quam quod *ſuaui cibo auditoria viſcet?* Adeone vaecordem atque inficetum aliquem eſſe, vt, quid inter laudem et vituperium interſit, neſciat? Id enim a Papirio Massono (d) in ſummis Cviacii laudibus ponitur, *quod, vt apes regem ſuum, quocumque ierit, ſic adoleſcentes, iuris ſtudioſi CVIACIVM ſequuti ſint, venerintque e Germania aliiſque longinquis prouinciis in Galliam complures, omnibus virtutibus politi, tantum vt* Cviacivm, *velut alterum Liuium, viderent, vtque cum eo colloquerentur*. Iam indignus viſus eſt Robertvs, qui ſe collatis ſignis cum Cviacio conflixiſſe gloriaretur. Hinc vir doctiſſimus *Notata ad illas animaduerſiones* non ſub ſuo, ſed Ant. Mercatoris, nomine publicauit, *Biturigibus. MDLXXXI.* Erat enim hic Mercator *Antoine Marchand*, Cviacii ſeruulus (e), cuius perſonae *πρέπον* vbique ſeruat cum in ipſo libro, tum maxime in praefatione, lectu ſane digniſſima, in qua et anagramma illud, quod tam aegre tulerat Robertvs, ita interpretatur ſeruulus naſutulus (f): *Legi libros tres animaduerſionum, quos triennio parturiſti, et edidiſti nuper: de quibus quid ſentiam, ſi forte requiris, eſſent memorabiles, ſi exiſſent ante annos ducentos:* SERIVS EDITI *non ſunt memorabiles*. Paullo poſt veniam petit, *quod lorarios adhibuerit, qui ipſi in hoc opere ſuppetias ferrent, facerentque ſecundas; neque enim ſe potuiſſe ſolum tot ſufficere animaduerſionibus*. Denique notatu digniſſima ſunt ver-

[a] CVIAC. *ibid. cap.* 19.

[b] CVIAC. *Obſ. Lib. XV. cap.* 23.

(c) ROBERT. *Animad. Lib.* I. *cap.* 30.

(d) MASSON. *Elog. Cuiac. apud* Leickher. *Vit. iurecons. p.* 271.

(e) BAILLET *dans les iugemens des ſavans Tom. V. Part. II. p.* 249.

(f) CVIACII *Operum Tom. X. edit. Neap.*

verba poſtrema: *Alius, niſi ego occupaſſem, tecum egiſſet acerbius: ego me praebeo clementiorem. Immo alius forte tranſmiſiſſet ad plures: ego te incolumem ſeruo, et ita me Deus amet, mentis et animi tui ſanum eſſe percupio*. Iam nihil ſolatii ſupererat ROBERTO, cuius de corio peſſime luſerat Mercator ille cum lorariis ſuis, quam vt poſtrema antiſtropha clauderet fabulam, et clamore ſaltim incondito, ſe nondum ad plures eſſe tranſmiſſum teſtaretur. Edidit enim *Aurel. MDLXXXII. Notas ad Iac. Cuiacii Mercatoris notata*, ſed miſerrimas profecto, quas quis legerit, ab hoſte iam ſeminece tremula manu ſcriptas eſſe, ſtatim intelliget.

Quid multa? Quam male compoſitum par fuerint CVIACIVS et ROBERTVS, vel inde patet, quod reliquos CVIACII aduerſarios ſocii tam indocti atque imbellis puduerit. Molto poſt enim in ſcenam prodiit eiuſdem factionis homo, FRANCISCVS MARSIVS GORDONIVS, Doctor Cadurcenſis, ediditque aduerſus CVIACIVM et ANT. FABRVM *libellum praetermiſſorum* (a), cuius octodecim capitibus loca quaedam ab eorum correctionibus vindicare ſtudet. Iam incredibilis huius hominis faſtus eſt, quippe qui textus, quos ipſe vel interpretatur, vel vindicat, a nemine mortalium, quam a ſe, intellectos eſſe, vbique iactat, nec minus eſt odium, quo omnes CVIACII aliorumque emendationes proſequitur: adeoque tam ſimiles ſunt ille ROBERTVS et MARSIVS, vt Menaechmos Plautinos facilius, quam hos fraterculos, diſcernas. Et tamen quid hic de ROBERTO iudicet, operae pretium fuerit cognoſcere (b): *Vnus*, inquit, ROBERTVS, *tot hoſtibus impar, veritatis quidem defenſor exſtitit, ſed non idoneus. Receptae enim lectionis et veterum opinionum vbique pertinaciter retinens, eam cauſſam non tam egit, quam prodidit. Quis enim aequo animo ferre poteſt, quod falſis antiquorum rationibus veritatem quum defendat, ſuſpecta magis habeatur? nec immerito: nam licet huius ſcripta ſubſtantiam veritatis contineant, non ea tamen, quibus veritas demonſtratur: vera ſunt, quae ipſe ſcripſit, non vt ſcripſit: in hoc eum tantum ſuperiorem ceteris arbitror, quod non errauit, dum ignorauerit. Quae enim ſimpliciter adfirmat, vera ſunt, et eadem, vt probat, falſa*. Omitto reliqua, adhuc magis abſona, ex quibus CVIACIVS, ſi ea vidiſſet, incredibilem capere potuiſſet voluptatem. Sed leoni iam mortuo inſultaſſe videtur hic Marſius. Libellus enim hic anno demum MDCXXXI. Pariſiis excuſus eſt, nec perſuadere mihi poſſum, eſſe hanc iteratam editionem, quum vix typographus aliquis oleum operamque tam male perdere voluiſſe videatur.

Sed nobis ſeſe paene ſubduxiſſet EMMANVEL ZOARES, Doctor Conimbricenſis, qui, edito obſeruationum libello, ipſe quoque in CVIACIVM impetum fecit, et quaſdam eius doctrinas, ſed parum feliciter, tentauit. Et tamen nobis haud praetermittendus videtur, hic CVIACII aduerſarius, partim quod eius liber rariſſimus eſt, partim quod

(a) *Theſaur. Iur. ciuil. Tom. II. p. 817. ſequ.*
(b) *Theſaur. iur. Tom. II. p. 821.*

quod ipſe auctor, Iudaico cretus ſanguine, poſtea deſerta religione Chriſtiana, in Iudaeorum caſtra tranſiit. Id vero factum, vti exſecratione digniſſimum eſt, adeo abominabatur CVIACIVS (a), vt ſi a ROBERTO diſceſſeris, nullum aduerſariorum ſuorum immitius, quam *legislatorem illum Iudaicum*, ceu vocat, tractari. *Etiam Iudaei*, inquit, *iuris ciuilis ſacra admirantur et colunt: qua re gauderem, ſi non eis ſuperſtitiones ſuas admiſcerent*. Paullo poſt, vbi quaedam de legato lecticariis et coquis relicto diſſeruerat ZOARES: acute, vt ſolet, ſubiicit CVIACIVS: *Reſipuerit, ſi his ſe imbui permiſerit*. Hinc eum vocat *κατάρατον, non tam, quod Iudaeus, quam quod ex Chriſtiano Iudaeus horrendum ac dictu cunctis horribile monſtrum*. Denique, vbi varias eius interpretationes profligauit, totam eamque bene longam obſeruationem hoc epiphonemate claudit: *Ruerent riſu lectores, ſi alia, quae in medium contulit Iudaica ſapientia, explicarem omnia*. De hoc viro nihil fere, quod te docere poſſim, reperiſſe me adhuc, fateor. NIC. enim ANTONIVS (b), qui non temere vllum ſuae gentis ſcriptorem praetermiſit, de eo nihil prodidit memoriae, niſi huc referre velis, quae de EMANVELE SVÁREZ A RIBEIRA ſcripſit, *iureconſulto docto valde ac diſerto, qui ſub Antonio Pinelo in Academia Conimbricenſi aliiſque prudentiae legalis praeceptoribus, data huic ſtudio opera, eo deuenerit, vt locum docendi veſpertinis horis Pontificum canones obtineret*. Multa ſane perſuadent, vt hunc ipſum eſſe ZOAREM noſtrum, cenſeam. Parum differunt cognomina ZOARES et SVAREZ: vterque Conimbricae docuiſſe dicitur: praeterea EMMANVEL ille SVAREZ a NIC. ANTONIO laudatus edidit *Iuris Obſeruationum librum ſingularem, Lugd. MDLXII. in* 8. Et quamuis de eius defectione ad ſuperſtitionem Iudaicam nihil compertum habuerit ANTONIVS: ipſe tamen addit: *Profectus deinde, qua cauſſa mihi ignotum, vſque ad Gallos, Lugduni aliquamdiu ſubſtitit, hinc Venetias, inde Patauium ſe contulit, paſſus neſcio in quo loco a certo quodam iurato ſibi hoſte, quem, ſuum Ibim alicubi adpellat, quidquid timeri potuit ab homine, quomodo ipſe refert, omni vitiorum genere conſpurcatiſſimo, impio, exlege, A. A. nomine, quem omnes alios precatur abominari, diriſque omnibus ac furiis deuouere, exſecratione, vt aeſtimo, parum Chriſtiana*. Fortaſſis haec ipſa profectio ex Hiſpania, cuius ſe cauſſam ignorare fatetur NIC. ANTONIVS, Iudaiſmi amplectendi cauſſa ſuſcepta eſt ab illo EMMANVELE, eiuſque rei fama ad CVIACIVM facilius, quam ad ANTONIVM peruenire potuit. Attamen quum res incerta ſit: eam cuiuſuis iudicio permittere, quam coniecturis indulgere, malumus.

Fuerunt iiſdem temporibus aliqui ex CVIACII diſcipulis, quia DVARENO et DONELLO in tranſuerſum acti, non modo eius deſeruerunt ſcholam, verum etiam famam atque exiſtimationem eiuſdem adrodere non dubitarunt. De his ipſe ita conqueritur CVIACIVS (c): *Sunt huic*

(a) CVIAC. *Obſ. Lib.* VIIII. *cap.* 16. *ſpan. Tom.* I. *pag.* 273.
(b) NICOL. ANTON. *Biblioth. Hi-*
(c) CVIAC. *Obſ. Lib.* XVI. *cap.* 29.

huic (Io. ROBERTO) *hodie ſimiles multi altelli mei, quibus ſingulis in tempore reponam, quae debeo: toti ii ſunt dies totos in legendis noſtris, nec ex alio iecore ſapiunt, et, quod mordeant inueſtigant vbique tranſuerſa mente, nihil tamen, quod imitentur bene. Ac ſane ea μωμήσεταί τις μᾶλλον, ἢ μιμήσεται*. Quod aenigma interpretaturus EM. MERILLIVS (*a*) *viuo adhuc* CVIACIO, *ſtudioſos quoſdam, qui ſub eo profecerint, ſcriptis praeceptoris ſui aduerſatos eſſe*, ait, *vt* HENR. A SVERIN, ANTONIVM FABRVM *et* MARCARDVM FREKERVM (vel MARQV. FREHERVM potius,) *et alios*. Sed neuter, id iuſtis ſcriptis factum eſſe, adfirmat. Eſt ea ſtudioſorum in academiis indoles, vt facile diſcedant in partes, et alii hunc, alii illum, factionis ſuae ducem, laudibus in coelum ferant, de aliorum laudibus quauis occaſione detrahant, eorumque ſtudioſos ad deſerendas praeceptorum ſcholas ſollicitent: nec vllam temere academiam reperias, in qua non idem contingat, quod olim Romae eueniſſe nouimus, vt mira ſint Proculianorum et Sabinianorum, Pegaſianorum et Caſſianorum, Cuiacianorum et Duarenianorum et neſcio quorum et quorum diuortia. Vt quiſque enim eſt indoctior, ita ſe ſolum de docentium doctrina, fide et diligentia optime iudicare poſſe, exiſtimat, ſibique laudi ducit, ſi plures eo eant, quo ire ſolet *dux gregis ipſe, caper*. Tales tum fuiſſe exiſtimamus illos CVIACII altellos, qui adeo quotidianis magis ſermonibus praeceptoris famam laceraſſe, quam ſcriptis libris eum viuum adgreſſi eſſe videntur. HENRICI ſane DE SVERIN, iuuenis eruditiſſimi, et illuſtris gentis, quae in Marchia et Pomerania viros toga belloque eximios quam plurimos ſemper protulit, inſignis ornamenti, libelli quidem aliqui exſtant, quibus et quaſdam CVIACII interpretationes oppugnat, veluti eius *Repetitae lectiones iuris ciuilis* (*b*), et *de vſufructu accreſcendo liber* ſingularis (*c*): ſed prior *Baſileae MDLXXXVI.* poſterior *ibidem MDLXXXV.* ac adeo vterque quidem, viuo adhuc CVIACIO, ſed multo tamen poſt, quam de altellis ſuis conqueſtus fuerat, in lucem prodiit. Specimina aliquot controuerſiarum, quae viro doctiſſimo cum CVIACIO, interceſſerunt, iam v. c. EV. OTTO (*d*) dedit. Nos iam id addimus, quantacumque modeſtia vteretur SVERINIVS in impugnando CVIACIO, illud tamen partium ſtudium magnopere diſplicuiſſe illuſtri eius patri, IOACHIMO A SVERIN, domino feudatorio in Hagen, qui quum filium in maſcula illa atque elegantiore iuriſprudentia proficere vellet, non ſine indignatione quadam, eum a recentioribus iureconſultis alieniorem factum, gloſſatorum operibus impalleſcere, et fruge reperta glandibus veſci malle intellexit. Id enim nec ipſe filius diſſimulare potuit, dum in epiſtola, praemiſſa libello de vſufructu accreſcendo (*d*); *Intelligo*, inquit, *me iam a quibuſdam noſtris hominibus apud te delatum eſſe, quaſi iuris fundamentis, et vt loquuntur, textu ipſo poſthabito, (quia ſci-*

[a] MERILL. *Differt. de variant. Cuiacii interpr. cap.* III. *p.*8.
(b) *Theſaur. iur. ciu. Tom.* IIII. *p.* 1. *ſequ.*
[c] *Ibid. p.* 97. *ſequ.*
[d] EV. OTTO *praef. Tom.* IIII. *Theſaur. iur. ciu. p.* 1.
[e] *Theſaur. iur. p.* 99. *Tom.* IIII.

ſcilicet in veterum lectione aliquando occupatus ſum, et de quorumdam recentiorum ſcriptis, aliter, atque ipſi, ſentio,) in veterum gloſſariorum commentaria legenda nimium ſtudii impendam. Ex quibus verbis non obſcurum eſt, quanto odio aduerſus CVIACIVM alioſque elegantioris ingenii iureconſultos eum imbuerint acriores, in quos optimus adoleſcens inciderat, veteris barbariei vindices. Quod ſane obtinuerunt facile, quando inueni equeſtris nobilitatis, illum non ſcholae, ſed vitae diſcere, illaſque barbaromaſtigum nugas nihil πρὸς τὰ ἄλφιτα facere, ſuo more perſuaſerunt. Eo enim argumento tantò vtuntur lubentius, quanto altiores radices in hominum animis egit ſtolidiſſima opinio, vt quisque minus ſit elegantioribus litteris, ita eum ad vitam ciuilem, ad trituram forenſem, denique ad aurum argentumque non modiis, ſed trimodiis colligendum, aptiſſimum eſſe ſolere.

Neſcio an idem tam facile perſuaderi potuerit MARQVARDO FREHERO, viro ſane recti ac probi ingenii: quem tamen ipſum etiam CVIACII aduerſariis adnumerat MERILLIVS. Neque enim quidquam video, quod eum a CVIACIO auertere potuerit. Non ſane litterarum elegantiorum odium, quippe quas ipſe CVIACII exemplo cum ſeueriore iuriſprudentia tam feliciter coniunxit, vt ei nemo aequalium hac quidem in re ſit comparandus. Non emendandi ſtudium, quod tam multis in CVIACIO diſplicuit, quum ipſe illud magni fecerit, eiuſque ἰυστοχίας criticae ſpecimina complura, cum in aliis operibus ſuis, tum *in Parergis vel veroſimilibus*, in Theſauro iuris ciuilis recuſis (*a*), dederit. Non denique priuata aliqua ſimultas, quum potius conſtet, eum apud Biturigas et CVIACIO formandum ſe permiſiſſe totum, et anno Chriſtiano MDLXXXV. aetatis ſuae duodeuiceſimo, rariſſimo iis temporibus exemplo, laurea doctorali ab eodem cinctum fuiſſe (*b*). Praeterea nec libellum vllum ſcio, quem CVIACIO oppoſuerit, nec mihi in eius operibus, quorum plura euolui, quidquam occurrere memini, quod animum CVIACII laudibus obtrectantem, prodat. Immo ſaepe illius cum laude meminit, aliquando et *virum magnum* vocat (*c*), et numquam ſimile ſe praeſtat SVERINIO et ANT. FABRO, qui nullam CVIACIVM ſaltim clam reprehendendi occaſionem ſibi praetermittendam exiſtimant. Quare nihil videtur certius, quam vel deceptum ab aliis MERILLIVM haec ſcripſiſſe, vel eum in perſona et nomine erraſſe, adeoque perperam FREHERVM noſtrum referre inter CVIACII, quem maximi ſemper fecit totaque vita imitatus eſt, aduerſarios, niſi forte eo nomine illico notandum exiſtimes diſcipulum, qui a ſententiis quibuſdam praeceptoris modeſte et non ſine ratione diſſentit.

Certius eſt, ANT. FABRVM in illorum diſcipulorum numero fuiſſe, qui malam optimo CVIACIO gratiam retulerunt. Singulare plane erat huius viri ingenium, et ita comparatum, vt paene nihil, niſi quod nemi-

(a) *Theſ. Iur. Tomo I. p. 853.*
(b) PAVLL. FREHER. *Theatr. vir.* II. *cap. 29.*
(c) MARQV. FREHER. *Veroſim. Lib.* ... *gud. p. 1002.*

nemini probaretur, probaret. Tametſi vero non temere quiſquam eo plus ſibi indulſerit in veterum iuriſprudentiam, quam ſuo arbitratu fingebat refingebatque: ferre tamen non potuit praeceptorem, qui modeſtius, et maiore adhibita iudicii lima, id fecerat IAC. CVIACIVM, in quem quauis occaſione ſtringebat calamum, perinde ac ſi minus idoneus illi videretur repurgandae iuriſprudentiae, eamque gloriam ſibi ſoli fata deſtinaſſent. Vere non admodum magnifice ſentiendum eſſe de CVIACII ingenio, quod ipſi eius obtrectatores paullo modeſtiores admirabantur, ipſius CVIACII, quod mireris, teſtimonio probare non dubitat. Maximi vir hic doctiſſimus faciebat ANT. GOVEANVM, iuuenem Luſitanum acerrimi ingenii, adeo, vt non modo palmam ei vni ex omnibus iuris interpretibus deferendam cenſeret (*a*), ſed et, PAPIRIO MASSONO (*b*) teſte, *deterritum ſe iri a iure tractando diceret, ſi homo Luſitanus tanto ingenio tamque ſubtili, labores ciuilium ſtudiorum ſerio ſuſcipere voluiſſet*. At ANT. FABER (*c*) hoc GOVEANI elogium in ipſius CVIACII ignominiam vertere, et hunc omni ingenii laude priuare non dubitat: *Tulit*, inquit, *aetas noſtra maximos in iuris prudentia viros non paucos, ſed praecipuos, ſi quid mei ingenii eſt, ceterorum pace dixerim*, ANT. GOVEANVM *et* IAC. CVIACIVM. *Illum, vt mihi quidem videtur, multo feliciore ingenio ad iuris prudentiam natum: ſed qui naturae viribus tam confideret, vt diligentiae laudem ſibi non neceſſariam, minus etiam fortaſſe honorificam putare videretur. Hunc contra* MINVS LVCIDO PRAESTANTIQVE INGENII *acumine, ſed qui adſiduo labore ea ſe quoque adſequi poſſe crederet, quae ſolis ingenii neruis parari queunt*. Quod ſane iudicio de viro doctiſſimo nihil poſſet excogitari frigidius, nihil impudentius, maxime quum illi epiſtolae praefixerit nomen PETRI FABRI, qui nullum omnino iuris interpretem, cuius quidem ſcripta ſupereſſent, CVIACIO ſuo praeferebat. Et talia ſunt pleraque, quae Faber iſte edolauit, vt et, quum laudare cogitur CVIACIVM, eum deprimat, malignitatemque atque inuidiam ne tegere quidem vmquam poſſit.

Ita erat in fatis, vt omnis generis homines, docti indoctique, in CVIACIVM viuum ac mortuum facerent impetum: attamen aduerſarium ſtolidiorem, quam CLAVDIVM GENDRAEVM, ei obiectum eſſe arbitror neminem, Lepidi libelli, quem homo iſte a ſchola adhuc recens, *Pariſiis anno MDCXLIV.* in forma minima, quam ſedecimam vocare ſolent typographi, edidit, notitiam debemus HADR. BAILLETO (*d*), et quamuis nobis non licuerit eſſe tam felicibus, vt nanum iſtum inter libros iuridicos perueſtigaremus: ſpecimina tamen, quae laudatus BAILETVS dedit, ita ſunt comparata, vt vel ex vngue hanc felem facile aeſtimare liceat. Et titulum libelli: *Ars Digeſtorum Tribonianica et anticuiaciana, ſeu, in heptateucho Iuſtinianeo germanus*

(a) CVIAC. *Comm. ad Vlpiani Tit. VI. §. 6. p. 313. Tom. I. Op.*

(b) PAPIR. MASSON. *Elog. Cuiacii apud Leikberum p. 199.*

(c) ANT. FABER *Coniect. Lib. VII. praefat.*

(d) BAILLET *dans les Iugemens des Sçavans Tom. VI. Part. II. p. 22.*

manus Triboniani genius, *Cuiaciano contrarius*, *auctore* CLAVDIO GENDRAEO, *Ferto Frenaeo*, *Iuriſconſulto*. Quemadmodum vero ipſa libelli inſcriptio iam ſatis lepida eſt: ita multo magis lepidam dixeris dedicationem, more ſaeculi ſubiunctam. Primum enim hunc ingenii abortum conſecrauit IESV CHRISTO, *aeterno ſapientiae ſubſtantialis legislatori*, *et Veritati originali*, *quae incarnata ſeſe in templo reuelauit Doctoribus iuris*, *ſub forma pueri duodecim annorum*. In ipſa epiſtola dedicatoria Digeſta comparare non dubitat veritati aeternae, conſiliumque Triboniani iuriſprudentiam in artis formam redigendi non diſcrepare profitetur a ſapientia illa, quae huc vſque occulta fuerit poſtea primum reuelata infantibus per hunc libellum, quem ſtudiorum ſuorum primitias adpellitat. Ex hoc vnico ſpecimine ſatis intelligas vix centum hellebori iugera ſuffeciſſe ſanando huic cerebro. Ne tamen, quis qualiſue fuerit ille Pigmaeorum Hercules, plane ignores, ſubiicere iuuabit ipſum BAILLETI (*a*) elogium: *C' etoit un jeune Juriſte*, *qui etoit ſorti des ecoles auec les prejuges de ſes maitres*, *et cet air de preſomtion*, *que forme l' ignorance de tout ce qui n' eſt point dans les cahiers d' un Profeſſeur*, *dont on a pris les lecons*. *Il ſe croyoit incomparablement plus habile que Cujas*, *et tous les autres modernes*, *et il pretendoit auſſi tomber ſur tous ceux qui s' etoient ecartes de la methode Tribonien*. *Je ne puis vous apprendre autre choſe de ce Claude le Gendre*, *ſinon*, *que c' etoit un Normand*, *qui s' etoit venu etablir a Paris*, *et qui s' etoit fait paſſer Avocat au grand Conſeil*. *J' ai oui dire à des perſonnes de ſa connoiſſance*, *qu' il ſe rendit Huguenot quelque tems apres la publication de ſon livre*. *Mais je ne ſai ce qu' il eſt devenu depuis ce tems-là*. Plura nec me ſcire, nec ſcire velle, fateor: ne te, LECTOR, ſcire cupere, credo. Deleuit hoc illuſtre nomen obliuio: nec mirum, quia latere ſolent magna ingenia.

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, *ſed omnes illacrumabiles*
Vrgentur, *ignotique longa*
Nocte, *carent quia vate ſacro* (*b*).

Clauderet hic morio fabulam, niſi duo ſupereſſent Cuiacii aduerſarii, quorum alter ipſe fortaſſis, neſciuit, cur CVIACII iam pridem mortui Manes quieſcere non pateretur, alter, quum iis inſtructus eſſet praeſidiis, vt ſua doctrina, ſuiſque meritis ad ſummam ingenii laudem peruenire potuiſſet, tantum ſibi famae atque exiſtimationis quantum CVIACIO detraxiſſet, acceſſurum eſſe exiſtimauit. Prior eſt Io. STECKIVS, generalis illuſtris reip. Bernenſis commiſſarius, qui editis anno MDCXXVII. *obſeruationibus antecriticis* (*c*), omni omnino criticae indixit bellum, vel, vt v. c. EV. OTTONIS (*d*) verbis vtar, *quid-*

[a] BAILLET. *ibid. p.* 24.
(b) HORAT. *Lib. IV. Carm. Od. IX. v.* 25.
(c) *Theſaur. Iur. Tom. I. p.* 501.
(d) EV. OTTO *praef. Tom. III. Theſ.*

quidquid medicae manus et opis per emendationes ab Alciato, Cuiacio, Hotomano, Donello et Fabro legibus noſtris admotum eſt, vno elogio, et horrendo prope carmine proſcripſit. Poſterior Em. Merillivs, Anteceſſor Bituricenſium eruditiſſimus, alia progreſſus via, *variantes* Cviacii *interpretationes* magna induſtria collegit, et quae illarum veroſimillimae videantur, ſubiuncta vbique ἐπικρίσει oſtendere conatus eſt (*a*). Prior nec aduerſariorum, quos adgreſſus eſt, nec ſuarum virium vllam habuit rationem, nec vmquam fere, obſeruante Iac. Gothofredo (*b*), rem acu tetigit. Poſterior, multo modeſtior, in Cviacii laudes excurrit latius (*c*), cumque *non modo ceteros iuris interpretes ſuperaſſe, ſed etiam ipſos primos auctores ſi non ſuperaſſe, at aequaſſe tamen*, ait, quin ſe de Cviacio dicere ſolere adfirmat, quod Plavtinvs Periphanes (*d*):

Me minoris facio prae illo, qui omnium
Legum atque iurium fictor, conditor cluet

nec non quod de Ser. Sulpicio Manilivs (*e*):

Qui leges potius poſuit, quam iura retexit:

at varias tamen comminiſcitur cauſſas, cur ſibi has variantes illius interpretationes colligendi neceſſitatem quamdam impoſitam eſſe exiſtimarit, primum, quod homo fuerit Cviacivs, et nihil ille humani a ſe alienum ducere potuerit (*f*): deinde ne ſtudioſi tanti viri ſententias promiſcue et ſine delectu arriperent: tum porro vt occurret Cviacii aduerſariis, qui quando eius ſententiam minus fortaſſis probabilem repererint, eam dicendo ſcribendoque inſectati ſint, diſſimulantes, quod alibi meliorem protuliſſet (*g*), et quae ſunt huius generis alia. Steckivm igitur apertum dixeris Cviacii omniſque elegantioris iuriſprudentiae hoſtem, hunc male amicum Cviacio, cui in cathedra ſucceſſerat. Vti Themiſtoclem Miltiadis trophaea, ita Merillivm Cviacii monimenta ſomnum capere non patiebantur, eo tamen diſcrimine, quo ille Miltiadis trophaeis ad eamdem laudem conſequendam excitaretur, hic de Cviacianae gloriae monimentis euertendis conſilium non adeo laudabile caperet. Sed non defuere, qui Cviacivm ab vtriuſque impetu, quamuis non iiſdem viribus, defenderent. Steckivm enim Iac. Gothofredvs (*h*) ita repreſſit, vt ne hiſcere quidem auſus ſit, Merillio *Diſpunctorem* ſuum oppoſuit

Av-

ſaur. Iur. p. 33.

(a) MERILLII *ex Cuiacio libri tres Pariſ.* 1638. 4.

(b) IAC. GOTHOFRED. *praefat. animad. iur. ciuil.*

(c) MERILL. *Diſſert. de variant. Cuiacii interpr. cap.* IIII. *p.* 9. *ſeq.*

(d) PLAVT. *Epidic. Act.* III. *ſcen.* IIII. *v.* 84.

(e) MANIL. *Lib.* IIII. *Aſtronom.* 212.

(f) MERILL. *Diſſert. de variant. Cuiacii interpret. cap.* 4. *pag.* 10.

(g) Idem *ibid. cap.* 15. *p.* 35.

(h) IAC. GOTHOFR. *in Animaduerſ. iur. ciuilis, Geneuae* 1623. 4. *recuſis in Theſauro iur. Tom.* III. *p.* 254.

AVREL. OSEVS (*a*), vel vero nomine FRANCISCVS ORY; Doctor regens Aurelianenſis, quem HADR. VALESIVS (*b*) *doctum*, *ſed minimi moduli*, *fuiſſe*, refert, ceu haec aliaque, ad libellum hunc, olim paullo rariorem, pertinentia, collegit v. c. et numquam nobis ſine honoris praefatione nominandus, EV. OTTO (*c*).

Exſtat inter CVIACII opera (*d*) eiuſdem *pro Ioanne Monlucio*, *Epiſcopo*, *et Comite Valentino Dienſi praeſcriptio*, *aduerſus libellum quemdam*, *nuper editum*, ZACHARIAE FVRNESTERI *ſubditiτio nomine*. Sed ZACHARIAS ille FVRNESTERVS nullo ſuo merito inter CVIACII aduerſarios refertur. Non enim ille aduerſus CVIACIVM ſtrinxerat calamum, ſed aduerſus Io. Monlucium, Eiſcopum, cuius *defenſioni laniena Pariſienſis*, editae anno MDLXXII. et Polonis diſtributae, inſequente anno aliam defenſionem ſatis virulentam oppoſuerat, anno MDLXXVIII. recuſam. Ea quum Monlucii nomen et pudorem admodum ſugillaret: IAC. CVIACIVS anno poſt Lugduni publicauit praeſcriptionem illam pro Monlucio, ſuppreſſo tamen nomine (*e*), vtpote quem Monlucio magis, quam cauſſae ab eo defenſae, fauiſſe nouimus. Auctorem libri iſtius aduerſus Monlucium editi, eſſe Gallum quemdam, religionis cauſſa profugum, recte ſcripſit THVANVS: at verus auctor illi non magis compertus fuiſſe videtur, quam ipſi CVIACIO, quem tamen poſtea detexerunt alii, et HVG. DONELLVM ſub iſto ZACH. FVRNESTERII ſubdititio nomine latitare, perſpicue oſtenderunt (*f*). Sed quum haec controuerſia, vti iam diximus, ad CVIACIVM, eiuſque doctrinas non pertineat: non ſane eſt, quod illi iam diutius immoremur.

Sed defeſſus iam calamus ad id properat, cuius cauſſa hanc ſcriptionem ſuſcepi. Nouo ac multo elegantiore, quam vmquam, habitu denuo in lucem prodeunt incomparabiles illae IAC. CVIACII *obſeruationes et emendationes*, quae, a tot aduerſariis variis libellis impugnantes, eruditis tamen numquam in deliciis eſſe deſierunt, et toties licet typis exſcriptae, rarius tamen in tabernis librariis reperiuntur. Et ſane nullum eſt huius operis caput, quod non aliquid praeclarum et minus vulgare nos doceat: nullum, quod non igniculos quoſdam ſubiiciat erudito lectori, vt tanti viri diligentiam imitari velit: nullum denique, in quo non ſtatim agnoſcas auctorem CVIACIVM, id eſt, virum, cui nec ingenii acumine, nec incredibili doctrinae copia, vllus noſtri ordinis hominum vlla ex parte eſt aequiparandus. De BASILIO olim dixit GREGORIVS NAZIANZENVS (*g*): *ἤρκεσεν εἷς ἀντὶ πάντων τοῖς σπουδαιοτέροις εἰς παίδευσιν*. *Sufficit unus loco omnium ad eruditionem*. Idem de CVIACIO, et maxime de hoc eximio opere dici

(a) *Editum anno 1642. recenſum in Theſauro iur. Tom.* III. *p.* 685.

(b) *Valeſiana p.* 122.

(c) *Praefat. Tom.* III. *Theſ. iur. p.* 33. 34.

(d) CVIAC. *Operum Tom. VIII. p.* 1143.

(e) THVAN. *Hiſt. Lib.* LIII. *ad ann.* MDCLXXII.

(f) IO. DECKERVS *de ſcript. adeſp. p.* 263. PLACC. *pſeudonym. n.* 1132. *p.* 206. et V. C. CHRIST. GOTTL. BVDER *Vit. clariſſ. iure conſ. p.* 129. *ſeq.*

(g) GREG. NAZIANZ. *orat.* 10.

dici poſſe, ne Merillivs (a) quidem, Cviacio alioqûin parum aequus, negat. Quin nos adfirmare non dubitamus, eum eruditiſſimum merito haberi, qui Cviacivm intelligat, non minimam vero eruditionis viam confeciſſe, cui placeat Cviacivs. Itaque quum ſemper optauerim, vt liber tam praeclarus diurna nocturnaque ſtudioſorum manu teratur: non potui non magnam inde capere voluptatem, quod doctiſſimus iuuenis, Io. Lvdov. Vhlivs nouam hanc editionem curare conſtituit. In ea quidem nullae meae partes fuerunt, nec mihi tantum fuit ocii vt ipſe, quid fieri oporteret, curare poſſem. Attamen hanc editionem id habere prae aliis eximium animaduerti, quod pleraque auctorum veterum teſtimonia quibus Cviacivs vſus eſt, adſcriptis libris eorumque capitibus, indicantur, quod Graeca, quibus frequentiſſime vſus eſt Cviacivs, Latine ſimul legantur, quod plura ſphalmata, quae in alias editiones irrepſerant, ſublata, denique ab alio quodam viro clariſſimo nouus rerum verborumque index adiectus ſit. Omnia haec debes curae viri mihi amiciſſimi, qui bibliopolio Orphanotrophei praeſt, Henr. Zopfii, qui, quo flagrare ſolet quaeuis honeſta ſtudia iuuandi deſiderio, nullis pepercit ſumtibus, vt tam pulcrum tanti viri opus quam pulcherrimum praelo exiret. Tu vero, ERVDITE LECTOR, vtere fruere hiſce deliciis, et ex animi tui ſententia vale. Halae A. D. III. Kal. Ma. MDCCXXXVII.

XV.

DE CONTEMTV GRAECAE LATINAEQVE ELOQVENTIAE.

Qvamuis aetas noſtra in ea inciderit tempora, quibus omnes paene artes ac ſcientias non modo diligentius exculta, ſed et ad ſummam, quae ab ingenio humano ſperari potuit, perfectionem felici induſtria prouectas, vidimus: tamen neſcio quo fato, contigit, vt Graeca illa Latinaque eloquentia, cui maiores noſtri tantum pretii ſtatuerant, paullatim obmuteſceret, et vix tralatitio ſtudio, nedum vigiliis quibuſdam digna iudicaretur. Memini ſane, hanc rerum conuerſionem grauiter tuliſſe viros doctiſſimos, eoſque male ominatos eſſe rei publicae litterariae, quae, hoc inſigni orbata ornamento, in priſtinam illam barbariem certiſſime eſſet paullatim recaſura: ſed et ſurdis narrari hanc fabulam, nec ex querelis illis iuſtiſſimis fructum vllum cultiores litteras cepiſſe, memini. Prodibant enim quotidie libri, tam inficeto atque incomto ſtilo ſcripti, vt veteris alicuius gloſſatoris aut ſcholaſtici opuſculum cum illis comparatum, terſum atque ele-

(a) MERILL. *Diſſert. de variant. Cuiac. interpretation. cap. 4. p. 10.*

elegantiſſimum videretur: et, ſi quando Latine loquendi neceſſitatem viris doctiſſimis imponeret officii ratio, res eo redierat, vt te non viros doctrina ornatiſſimos, ſed Iros, Perlinos, Ortuinos Gratios, Eitelnarrabianos Peſſeneckios, Herbordos Miſtladerios, et ſimiles Heroas, differentes audire credidiſſes. Quid, quod ad eas ſordes iam ruerat ſaeculum, vt frons periret de rebus, iique, qui tam horrido dicendi genere vtebantur, adeo non erobeſcerent, vt potius de illo vel maxime gloriarentur, miſeramque illam ac ſuperſtitioſam in loquendo ſcribendoque diligentiam paedotribis et ludimagiſtris relinquendam, non a viris doctis, quorum omne ſtudium in rebus poſitum ſit, requirendam eſſe cenſerent. Quo argumento ad perſuadendum quam maxime idoneo id efficiebant, vt non modo iuuenes iis purioris dicendi generis gratiam facile facerent, ſed et ipſi ſe ad praeceptorum ſuorum exemplum totos componerent, quin et operam darent, vt illos longo poſt ſe interuallo relinquere viderentur. Quumque ea ſit ſtudioſae iuuentutis indoles, vt apud eam plus, quam ratio, valeat praeiudicata opinio: fieri non poteſt, quin et ii, quos minus crudos atque impolitos ſchola dimiſerat, tam magnis exemplis a cultiorum litterarum ſtudio auerterentur, nec impetrare a ſe poſſent, vt ſe perpoliendos darent viris doctiſſimis, Graecas Latinaſque litteras cum laude profeſſis, veriti nimium, ne a commilitonibus tamquam pedantae, quos vocabant, traducerentur. Soli ergo in ſcholis relinquebantur eloquentiae magiſtri, et tamquam piſcatores eſcam faſciculis ingratam hamis imponentes, ſine ſpe praedae in ſcopulo morabantur.

Ego vero, quamuis eo tempore adhuc paene adoleſcens, facile animaduertebam, non modo ignominioſam ſaeculo noſtro, ſed et cum ſummo rei publicae litterariae detrimento coniunctam eſſe illam ſocordiam, maxime quum vltro ea abiici ac contemni intelligerem, quae maiores nobis non ſine innumeris vigiliis peperiſſent. Hinc non modo me ipſum, quantum per ingenii imbecillitatem poſſem ab illis ſordibus vindicare, ſed et alios ad eloquentiae ſtudia excolenda, ſi non viam oſtendere, at excitare ſaltim atque inflammare pro virili conatus ſum, quin quum prima veluti ſtipendia in illuſtri hac academia facere decreuiſſem, nulla in re me iuueniles vires honeſtius vtiliuſque periclitari poſſe exiſtimaui, quam ſi ex diuturno veluti ſopore excitarem adoleſcentes, iiſque ſtudium aliquod elegantioris litteraturae, ſi qua fieri poſſet, iniicerem. Quo conſilio non modo eloquentiae praecepta quotannis tradere ſelectioribus ingeniis, verum etiam illa *cultioris ſtili fundamenta*, quae ex eo tempore ſaeplus praela exercuerunt, commoda auditoribus methodo adornare coepi, vt ea ad manum ſemper haberent auditores, tempuſque, quod deſcribendis praeceptis impendendum eſſet, ipſi exercendo ſtilo tanto vtilius inſumerent. Quo quidem conſilio atque inſtituto meo me adhuc magnopere delectari fateor. Quamuis enim initio paucis, vt fit, perſuaderem, vt bellum hoc pulcherrimum mecum militarent, nec deeſſent, qui hoc elegantiorum litterarum ſtudium gliſcere aegre ferrent; paullo poſt tamen

Digitized by Google

non ſine voluptate animaduerti, laudabilia paucorum, ſed erectiorum ingeniorum, exempla reliquis veluti igniculos quoſdam ſubiicere, vt ad eamdem laudem incredibili animi contentione conniterentur. Sunt ſane et hodie viri docti, quos ego tum honeſtiſſimi laboris induſtriaeque meae ſocios habui, quique qualicumque inſtitutioni meae non parum ſe debere grato animo profitentur, et mains omnino hoc ſtadium non ſine quadam animi alacritate decurrentem facturum me operae pretium ſperabam, niſi me rerum omnium arbiter, Deus, ſignum receptui dare, aliique ſtudiorum generi totum me conſecrare iuſſiſſet.

Interim aliis diſtentum laboribus, et maxime iuris docendi dicundique Spartam ornare pro virili conatum duae potiſſimum res me mirifice recrearunt, puta vtilitas non mediocris, quam plures ex libello meo *de ſtili cultioris fundamentis* capere ſe poſſe profeſſi ſunt, et ſtudium incitatiſſimum quo iuuenes in academiis ad comparandam ſibi maiorem vtriuſque linguae facultatem ferri, animaduerti. Quod enim ad prius attinet, non potui non voluptatem incredibilem capere, dum libellum iſtum ſoli olim auditorio deſtinatum in pleriſque academiis non modo probari, ſed et docentibus alicui vſui eſſe intellexi: non quod eximiam aliquam huius libri praeſtantiam eſſe exiſtimem, ſed quod me, cuius nullum eſt acumen ingenii, tamen, tamquam cotem, alios exacuiſſe gaudeam. Quod quidem ego non alii cauſſae tribuendum eſſe vmquam arbitratus ſum, quam inſigni benignitati diuinae, quae libellum hunc non infauſtis plane auſpiciis in lucem prodire voluit. At multo effuſior fuit, qua exſultaui, laetitia, dum elegantioris litteraturae ſtudia magis magiſque in dies in academiis pleriſque efflorescere intellexi. Qua in re, neſcio, an palmam reliquis omnibus ab aliquot annis praeripuerit Ienenſis, in qua viri docti complures, qui eo conſilio in ſocietatem coaluerunt, ſtatis diebus non modo ſua exercent ingenia, ſed et in medium conſulunt, quid ad prouehendas has litteras factu opus eſſe videatur. Et ſane quam permultas communes, tum et proprias quaſdam habere mihi videor rationes, cur hoc inſtitutum vehementer probem, illudque collegium huic illuſtri academiae ex animo gratuler: primum, quod illa patria eſt academia, in qua olim pater fraterque τῶν ἐν ἁγίοις omnis generis doctrinae cultum acceperunt: deinde quod qui id ibi agunt, vt elegantioris Latinitatis ſtudia exornent, me quoque nuper in honeſtiſſimum collegium ſuum verbis honorificentiſſimis cooptarunt: quo nomine iis hic publice gratias, quas concipere poſſum, ago maximas, ſimulque nihil me, quod ad prouehendum laudabile eorum inſtitutum pertinere videatur, praetermiſſurum polliceor: quamuis, aliis diſtrictus laboribus, vix mediocria promittere poſſim, et potius ſocietatem iſtam adloqui cogar verbis auctoris, cuius *de oratoribus dialogus* inter Cornelii Taciti opera legitur: *vos vero, diſertiſſimi, vt poteſtis, vt facitis, illuſtrate ſaeculum noſtrum pulcherrimo genere dicendi:* Me enim et declinior aetas, et alieniora a manſuetioribus Muſis ſtudia ſpes vetant inchoare longas. Denique vel maxime animum meum

percellit ſpes pulcherrima, quam ex tam praeclaro inſtituto concepi; quum praeſagiat animus, fore, vt neglecta adhuc ac paene in exſilium acta elegantiorum litterarum ſtudia priſtinum florem paullatim recipiant, ac Germaniae noſtrae veluti poſtliminio reſtituantur. Et video ſane iam alios tam illuſtri exemplo excitari ad viam eamdem ingrediendam, idque inſtitutum laudibus, quas meretur, dignum iudicarem, ſi illae rei litterariae partes ab iis, qui pares illis eſſent, vbique occuparentur. At ſaepe euenit, vt omnis litteraturae elegantioris expertes magna tamen maximo promittant hiatu, et temerario conatu non eloquentiae, ſed infantiae, ſpecimina in lucem protrudant, ludibriumque hac obſcura diligentia debeant aliis, aliis bilem moueant ac faſtidium. Quid non ſibi adrogat ingenium audax, ſuique plenum? Quid non iactat Syron Graeculus apud IVVENALEM:

Ede, quid illum
Eſſe putes? quemuis hominem ſecum attulit ad nos.
Grammaticus, rhetor, geometer, pictor, aliptes,
Augur, ſchoenobates, medicus magnus: omnia nouit.
Graeculus eſuriens in caelum, iuſſeris, ibit.

Enimuero quemadmodum qui primus ad ardua viam munit, non ideo minore laude dignus habetur, quod alii eum paſſibus non aequis ſequuti praecipites per decliuia ruunt; ita quamuis alii maiora, quam in iis eſt, de ſe ſperantes, male conſulunt litteris elegantioribus, ſemper tamen gratiam ſolidam a poſteris inibunt viri docti, qui primi Ienae haec ſacra caſtis tractare manibus, rectamque viam, qua ad eloquentiam itur, et ipſi inſiſtere, et aliis monſtrare conati ſunt.

Huius inſignis inſtituti fructus aliquos iam cum re publica litteraria communicat vir clariſſimus, Io. CHRISTIAN. FISCHERVS, editis his *politioris humanitatis miſcellaneis*, ſeu ſtili Romani ſpeciminibus, partim a ſe conſcriptis, partim aliunde collectis et in lucem reuocatis. Nihil ergo vmquam feci lubentius, quam vt hanc illis praefatiunculam praemitterem, quum omnia, quae hic legimus ſint terſa, elegantia, et talia, quae naturali ſua pulchritudine lectorem ſua ſponte adliciant, et voluptate incredibili perfundant. Id vnum ſubuereor, ne veluti erubeſcere cogatur hoc exordium cum opuſculis ipſis comparatum. Sed ſicuti naeuus aliquis vel macula tanto magis formoſam faciem commendat, et tanto facilius candor ex vicino atrore perſpicitur: ego ſaltim id mea praefatione lucrabor, vt lector, comparata illius ſiccitate, ipſorum opuſculorum elegantiam tanto facilius perſpiciat, mecumque, prout decet, admiretur. Praeterea ex mea quidem ſententia hedera hac non indiguiſſet vinum vendibile, quum ipſa illa ſpecimina ſine vllius commendatione lectorum non modo ſuffragia, ſed et adplauſum procul dubio ſint latura. Quandoquidem tamen placuit clariſſimo auctori, vt hac promulſide lectorem ſuum exciperet: malui rem mei periculi ſuſcipere, et in hominis ſi non in-

ſan-

ſtantis, ſaltim parum facundi opinionem venire, quam quidquam amico, quod in mea poteſtate eſſet, denegare. Ceterum Deum O. M. precor, vt et magis magiſque in dies cum alias artes, tum et has, quibus ad humanitatem formamur, litteras effloreſcere iubeat, et clariſſimo auctori eas ſufficiat animi corporiſque vires, vt et in poſterum praeclara de his litteris, omnique re publica litteraria mereatur. Vale, lector, et his deliciis feliciter fruere. *Halae VII. id. Maii* 1737.

XVI.

DE LEGE SALICA, EIVSQVE ORIGINE, AVCTORITATE, ET VSV.

PRoditum memoriae eſt (*a*), Romanos, vrbe ſua ex Gallicanis ruinis feliciter reſtituta, nihil prius, nihilque antiquius habuiſſe, quam vt leges et foedera, et duodecim in primis tabulae, vbicumque comparerent, diligenter conquirerentur. Neque enim ignorare poterat populus ille ſapientiſſimus, ſe tecta et vrbem e cineribus nec quidquam ſuſcitaſſe, niſi ſimul reſtitutas videret patrias leges, ac praeclara iſta maiorum inſtituta, de quibus multo poſt gloriabatur ENNIVS (*b*):

Moribus antiquis ſtat res Romana, viriſque.

Vtinam vero et Germani noſtri in legibus, quas a maioribus veluti per manus traditas acceperant, non dicam inſtaurandis; ſed conſeruandis tantum, et ab interitu vindicandis, eamdem adhibuiſſent diligentiam! Vtinam maturius et maiore cum cura id egiſſent, ne tot praeſtantiſſima veterum Germanorum prudentiae monimenta interirent! Quàm multa haberent hodie, quae omnium reliquarum gentium, ipſorumque Romanorum laudibus iure opponerent? Enimuero gentem noſtram, ceteroquin prudentiſſimam, aliquot abhinc ſaeculis neſcio quis morbus inuaſit, vt abiurata illa morum ſimplicitate, qua maiores noſtri incredibilem ſibi gloriam pepererunt, totam ſeſe ad exterorum exemplum componere, ſuique adeo diſſimilis eſſe coeperit, vt quidam antiqui moris priſcaeque integritatis viri iam pridem conqueſti ſint, maiores noſtros, ſi in vitam redirent, Germanos in ipſa Germania quaeſituros. Sordet enim pleriſque, quidquid eſt Germanicum. Non veſtes, non cibi, non ſuppellex placent, ſi eamdem cum ipſis patriam agnoſcant; vt mirum ſit, hos homines non et linguae ſuae, ipſiuſque Germanici nominis pudere dudum coepiſſe. Eamdem inſa-

(a) LIV. *Lib VI. cap.* 1.
(b) HENR. STEPHAN. *Fragm. vet. poetar. pag.* 98.

Digitized by Google

inſaniam olim in Romanis riſit IVVENALIS (a): ſed in feminis tantum, quibus corruptiſſimo illo ſaeculo nihil ſatis elegans ac vrbanum videbatur, niſi quod Graecum quid redoleret. In quarum κακοζηλίαν inuectus poeta:

> *Nam quid*, (inquit) *rancidius, quam quod ſe non putat vlla*
> *Formoſam, niſi quae de Tuſca Graecula facta eſt?*
> *De Sulmonenſi mera Cecropis? Omnia Graece,*
> *Quum ſit turpe magis noſtris, neſcire Latine.*
> *Hoc ſermone pauent, hoc iram, gaudia, curas,*
> *Hoc cuncta effundunt animi ſecreta. Quid vltra?*
> *Concumbunt Graece.*

Apud nos vero non ſolae mulierculae, ſed ipſi viri, ita deſipiunt: nec iſtud moris patrii faſtidium tantum ad externa inſtituta, verum etiam ad ipſas virtutes, quibus maiores noſtri excelluerunt, veluti ad frugalitatem, fidem, et candorem, pertingit, quippe quae hodie a multis ſtupiditatis atque inſipientiae nomine traducuntur, ex quo ſibi improbitas et aſtutia prudentiae laudem mira impudentia adrogare coepit. Quo minus mirandum, ipſas etiam leges Germanicas, quas olim, teſte GROTIO (b), vniuerſa fere Europa adoptauerat, apud poſteros, recepto ſemel iure peregrino, ita euiluiſſe, vt eas facerent nihili, et in angulos ſordidiſſimos, vbi conquiniſcerent, proiicere non dubitarent. Tantum ſane abeſt, vt ab eo tempore vmquam publicis auſpiciis, quod Romae factum eſſe diximus, conquiſitae ſint, vt ne priuati quidem illi, qui patriae amore inflammati illas in lucem protraxerunt, gratiam a ciuibus ſuis iniiſſe videantur. Immo potius AMERBACHIVS, HEROLDVS, SICHARDVS, LINDENBROGIVS, quibus Romani, ſi ſibi hanc nauaſſent operam, ſtatuas perinde ac olim Hermodoro exſuli (c), procul dubio decreuiſſent, Germanis magno conatu maximas nugas agere viſi ſunt, vt parum abfuerit, quin praeclara eorum opera ad piper et thus et quidquid chartis amicitur ineptis, damnarentur. Quum BASILIVS IOANNES HEROLDVS anno ſaeculi decimi ſexti quinquageſimo ſeptimo leges veterum Germanorum ex codice Fuldenſi, cui parem hodie non habet Europa, edidiſſet: huc theſaurum Germaniae mirifice gratulabatur HERM. PINCIERVS, nec dubitabat, quin ille Germanos ad iuris prudentiam patriam in poſterum diligentius excolendam ſit excitaturus. Hinc elegans eius carmen, operi pulcherrimo praefixum, et haec habet:

> *I nunc, et noſtrae ſpernas primordia gentis,*
> *Quod teneat laudis non monimenta ſuae.*
> *Roma, tuae laudes pereunt: Germania ſurgit,*

Vana-

(a) *Satyra VI. v.* 185.
(b) *De iure belli et pac. Lib.* II. *cap.* 8. §. 2. *n.* 2.
(c) PLIN. *Hiſt. nat. Lib.* XXXIIII. *cap.* 5.

Vaneſcit fucus: gloria preſſa viget.
Macte igitur virtute tua, Germanica pubes,
Eſto, nec à patribus degenerato tuis.

At et feſellit bonum virum augurium, et ipſe ſurdis, quod in prouerbio eſt, fabulam narrauit. Adeo enim nullius pretii Germanis viſus eſt hic HEROLDI liber, vt, qui tum ex inſtituto profitebantur bonorum librorum notitiam, eius ne verbo quidem meminerint. Sane annis iam ſeptemdecim in tabernis librariis venum proſtiterant HEROLDI origines, quum WOLFG. FREYMONII *Elenchus* auctorum ad ius pertinentium et IOSIAE SIMLERI *Bibliotheca vniuerſalis* vno eodemque anno in lucem prodirent: et tamen vterque id HEROLDI opus ſicco pede praeterit, quum tamen poſterior aliarum eius lucubrationum, quae cum illo nulla ex parte ſunt comparandae, longum ſatis inſtituerit recenſum (a). Vnde vero hoc ſilentium, niſi quod hic liber eius ſaeculi hominibus, et iureconſultis maxime, qui tum ſolis Accurſii deliciis paſcebantur, non publici ſaporis eſſe videretur? Quid quod cenſores Romani (b) omnes in vniuerſum libros auctoris iſtius, quem ipſi ridiculo errore HEROLEL vocant, in prohibitorum numerum referre non dubitarint. Quam ſane notam innoxium ſaltim illud *Originum et antiquatum Germanicarum* opus nullo alio crimine mereri potuit, quam quod Romanae iuris prudentiae luminibus officere videretur. Quum ergo HEROLDVS reſtituendo leges Germanicas tam parum gratiae a Germanis iniiſſet; non benigniora profecto fata ſibi polliceri poterat vir eximius, et ad ornandam rem litterariam natus, FRIDR. LINDENBROGIVS, dum nactus veterum legum Germanicarum codicem multo locupletiorem, et hodie in bibliotheca Hamburgenſium Ioannea obuium (c) nouam iurium veterum Germanicorum collectionem vna cum formularum veterum faſciculo, lectionibus variantibus, et eruditiſſimo gloſſario, anno ſuperioris ſaeculi decimo tertio typis ſplendidiſſimis in lucem edidit. Quamuis enim optimae mentis conſcientia ſe conſolaretur vir optimus; ipſe tamen, morum ſui ſaeculi haud ignarus, non maiorem ſibi plauſum, quam quo olim HEROLDI opus exceptum eſt, promiſit, ac proinde praefationem, auguſto illi operi praemiſſam, ita finiuit: *Quam diligentiam olim Q. Antiſtius Labeo legibus decemuiralibus, alii deinceps aliis iuris Romani et feudalis libris explicandis impenderunt, eamdem et nos hiſce legibus adhibere voluimus, non abſque vigiliis et ſudore multo:*

Qui laborem prouocando, perdomando taedium,
Forſitan nec lecta multis e latebris ſculpſimus,
Ardui laudem expetentes, non fauorem ex obuiis.

Id autem praecipue operam dantes, culta et perfecta vt redderemus, quae

(a) SIMLER *Biblioth. pag.* 382.
(b) *Index libr. probib. Madrit. pag.* 12.
(c) FABRIC. *Biblioth. Lat. Lib.* IIII. *cap.* 10. §. 3. *pag.* 841. *Tom.* I.

Digitized by Google

quae vetuſta erant, et inſtaurationem requirebant, quaeque ab aliis initiata ob dictionis inſolentiam imperfecta reſederant, et parum intellecta nunc minore cum faſtidio vt legi poſſent. Quamuis haec ipſa, quae diximus, quia protrita non ſunt, vel argutiis contortiplicata, futilis aliquis thematicus vel impudens forenſis Cerberus, obſcura nimis atque inutilia clamabit. Adeo verum eſt, quod TERENTIANVS MAVRVS *ait:*

Pro captu lectoris habent ſua fata libelli.

Et ſane his verbis LINDENBROGIVS ea, quae deinde acciderunt, cecinit, vt vates. Pauci enim poſtea huic operi iuſtum ſtatuerunt pretium: pauciores eius vſum ac praeſtantiam peruiderunt: pauciſſimi comprehenſas illo leges aliquo ſtudio dignas eſſe exiſtimarunt. Qui de eo volumine modeſtiſſime ſenſerunt, illud ſicuti Hebraeorum Graecorumque leges, ad illuſtrandum tantum ius Romanum, non ad ius patrium inde eruendum, aliquem vſum praeſtare poſſe, cenſuerunt, ac proinde SCHILTERVM, qui illi plus tribuerit, ſine nota dimittendum non putarunt (*a*). Alii multo altiore ſupercilio deſpexerunt has iuris veteris Germanici reliquias, et ne nomen quidem iuris alicuius patrii ſine indignatione audiuerunt, quin neſcio quae dira fata cecinerunt rei publicae Germanicae, ſi quem virorum doctorum aliquod iuris iſtius ſtudium prae ſe ferre animaduerterent. Nam quum aureum *de origine iuris Germanici* libellum edidiſſet HERM. CONRIGIVS, quamuis ille ſe continuiſſet intra hiſtoriae limites, et obiter tantum quaedam de iuris patrii vſu forenſi monuiſſet, adeo tamen illi bilem mouit non imi ſubſellii iureconſulto, IO. OTTONI TABORI, vt non modo conuiciis plus quam ſcurrilibus virum ſe multo doctiorem exciperet, ſed et grandem illi hanc dicam ſcriberet impudentiſſime, *id eum potiſſimum dare operam, vt, omiſſa iuris Iuſtinianei et Imperatorii rectitudine, in ſuperiorum ſaeculorum barbariem, ab omnibus damnatam, homines relabantur* (*b*). Hinc nimirum illae lacrymae, hinc diri illi tumultus, hinc irae TABORIS et ſimilium, qui actum eſſe de Accurſianis elegantiis putabant, ſi CONRINGIO, homini ſcilicet valde barbaro, veterum illam barbariem ex orco liceret reuocare. O Germanos, Germanico nomine indigniſſimos! quibus, quidquid a Germanis profectum eſt, barbarum videtur. Eone prolabi quis potuiſſe crederet homines noſtros, vt ne hiſtoriam quidem iuris Germanici aequo animo ferrent? Sed talia tum erant ſaecula, vt qui leges Germanicas vel ſemel attigerat, veluti bidental aliquod mouiſſe videretur. Eruditiſſimus tum credebatur, quiſquis Accurſii, Bartoli, et Baldi elegantias in ſuccum et ſanguinem verſiſſet: nec quemquam ſere iſtius illuuiei pudebat. Et tamen delicatulae illae ac politulae aures veterem aliquam Germanorum legem audire non poterant, vt non ſta-

(a) LINKER. *Inſtruct. forenſ. Lib.* I. *cap.* I. §. 7.

(b) TABOR. *Racemat. criminal. pag.* 441.

ſtatim nauſea illis excitaretur, quippe ſolis mellitis verborum globulis Accurſianis, et interpretationibus Bartoli et Baldi, ſeſamo ac papauere ſparſis, adſuetis.

Enimuero vti aliarum rerum, ita et crudi iſtius iudicii, quo ius Germanicum e Germania proſcribendum eſſe videbatur, maximam mutationem hoc ſaeculum noſtrum aduexit. Opera enim illa HEROLDI, LINDENBROGII, aliorumque doctiſſimorum virorum, quae patrum memoria nullius bonae frugis eſſe credebantur, hodie a iureconſultis magno ſatis aere rediment, vt de eorum auctoribus iure dicere poſſis, quod de agricolis dixerat CAECILIVS STATIVS in *Synephebis* (a), *ſeuiſſe eos arbores, alteri dumum ac tertio ſaeculo profuturas*. Ipſum quoque iuris Germanici ſtudium, a quo magnopere olim homines noſtri abhorrebant, iam vbique paene feruet; et cum iuris prudentia Romana feliciter coniungitur, ex quo ciuibus ſuis priſtinum illum veternum excuſſerunt HERM. CONRINGIVS, IO. SCHILTERVS, IO. GEORGIVS CVLPISIVS, IO. NIC. HERTIVS, CHRIST. GODOFREDVS HOFFMANNVS, et in academia hac illuſtri CHRIST. THOMASIVS, IO. PETRVS A LVDEWIG, IVSTVS HENN. BOHEMERVS, NIC. HIERONYMVS GVNDLINGIVS, aliique viri doctiſſimi, quibus

De meliore luto finxit praecordia Titan.

Et quamuis nec hodie deſint, qui hanc rerum conuerſionem aegre ferunt; non reprehendendam tamen eſſe hanc virorum doctorum induſtriam, illoſque, qui totum hoc ſtudium inutile ac infructuoſum eſſe arbitrantur, opinione illa ſua magnopere falli iam alibi tam luculenter demonſtraſſe mihi videor (b), vt actum agere nolim. Ne tamen ſterilis ſit haec praefatio, quam nouae legum Germanicarum collectioni praemittere iuſſus ſum, de ipſius, quae hoc opere continentur, legibus quaedam non vulgaria ac protrita in medium proferre decreueram. Quum vero intercederet valetudo, et difficilis morbus, quocum vernis his menſibus miſere conflictatus ſum, faciem intentionis abrumperet; de ſola *lege Salica*, qua antiquiorem non habuit Germania, *eiuſque origine, auctoritate et vſu*, quaedam prout calamum ſua ſponte ſubierint, in chartam conjicere conſtitui. Quod meditationum mearum ἀποσπασμάτιον vt aequi bonique conſulas, non quod de animi tui aequitate dubitem, ſed, quia mos eſt ita rogandi, rogo.

Eſt profecto *lex Salica*, quod ad eius originem attinet, et vere Germanica, et omnium, quas Germania vidit, antiquiſſima. Quod vt rectius intelligatur, praemittendum eſt, varias fuiſſe gentis Francorum tribus, quae initio non in vnam ac communem rem publicam

(a) CICERO *Caton. mai. cap. 7.*
(b) *Praefat. Tomo I, Elementor. iur. Germ. praemiſſa.*

coaluerant, ſed ſua quaeque gaudebat libertate, ſuoque arbitrio regebatur, niſi quod aduerſus communes hoſtes arma vireſque, iſtis foederibus, iungere ſolerent. Hinc aliquando ducem, qui omnium tribuum exercitui praeeſſet, bellumque vniuerſae gentis auſpiciis adminiſtraret, ex virtute ſumebant, quem ignaros iſtius moris ſcriptores Romanos plerumque regem perperam vocare animaduertimus. Tales fere fuerunt GENOBAVDES et ATECH, quorum circa annum erae Chriſtianae 288. meminit CLAVDIVS MAMERTINVS (a): tales ASCARICVS et REGAISIVS, a quibus Conſtantinum M. circa annum 306. ſupplicium ſumſiſſe, refert EVMENIVS (b): NEBOGASTES, quocum Iulianus, ὁ παραβάτης anno 358. foedus, teſte EVNAPIO (c), percuſſit: talis MELLOBAVDVS, qui anno 373. Macrianum, Alamannorum regem, praelio vicit (d): tales denique PRIAMVS, quem anno 382. in Francia regnaſſe, ſcribit PROSPER AQVITANICVS (e), nec non SVNNO, MARCOMIRVS, et THEODOMERES, Richimeris filius, quorum illos circa annum 392. hunc anno 416. Francis praefuiſſe, referunt SVLPITIVS ALEXANDER et FRIGERIDVS apud GREGORIVM TVRONENSEM (f). Hos enim omnes, non reges, ſed duces Francorum fuiſſe, vel inde patet, quod et plures reges eodem tempore memorantur, et Francos primum omnium FARAMVNDVM *regem crinitum* habuiſſe, teſtatur AVCTOR *de geſtis Francorum* (g). Itaque plures, vti dicere coeperam erant Francorum tribus, plures ſingularum principes, et nulla communis res publica, quum ſingulae gentes, veluti Bructeri, Chamaui, Sicambri, Attuarii, Catti, Chauci, res ſuas ſibi haberent, nullaque alterius agnoſceret imperium, vel illud ſaltim comiter veneraretur. At, interiecto tamen tempore, tot diuerſae tribus paullatim in duos populos maiores abierant. Nam qui ſuperiori Rheno et Thuringiae erant propiores, ſiue à Salà Franconica, ſiue aliunde, SALII; qui partim, inferiorem adcolebant Rhenum, partim perruptis his limitibus, Rhenum, inter et Moſam conſederant, a ripa Rheni RIPVARII adpellabantur. Vnde et tractus terrae cis Rhenum ad Sigam et Ruram, et trans illum inter Moſam, Moſellam, et Rhenum nomen *pagi Ripuariorum* diutiſſime tulit (h). Vtrumque populum ſeparatas ab altero rationes habuiſſe comperio, ſaltim vſque ad Chlodouaei M. aetatem. Quum enim Salii poſt Pharamundum Chlodioni, Merouaeo, Childerico, et Chlodouaeo regibus parerent: Ripuarii ſuos ſibi vel reges, vel duces, habebant, Sigebertum et Rachnagarium, quorum alter Coloniae Agrippinae; alter Cameraci ſedem imperii conſtituerat, donec vterque a Chlodouaeo cognato vi et dolo oppri-

(a) *Panegyr. II. Maximiano Herculio dict. cap. 10.*

(b) *Paneg. Conſtant. M. dict. cap. 10. et 11.* NAZAR. *Panegyr. eidem dict. cap. 16.*

(c) *Excerpt. legat. pag. 163. edit. Comelin.*

(d) AMMIAN. MARCELLIN. *Lib. XXX. cap. 3.*

(e) *Chronic. ad ann. 382.*

(f) *Lib. II. cap. 9.*

(g) *Geſt. Francorum epitom. cap. 4.*

(h) BROWER *Annal. Treuir. Lib. VII. pag. 362.* PAVLLINI *Geograph. pag. 188. Prodrom. Chron. Gottuvicenſ. Lib. IIII. pag. 769.*

opprimeretur (*a*). Ex quo facile patet, cur EGINARDVS (*b*) obſeruarit duas iam olim fuiſſe leges Francorum, plurimis in rebus valde diuerſas. Illum enim locum, quidquid alii de eius ſenſu diſputent, de Salica et Ripuariorum legibus eſſe intelligendum, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. De Ripuaria nunc nihil dicere animus eſt. *Salica* vero quando primum lata ſit, ex ipſo, quod in *Heroldina* editione occurrit, prooemio diſcimus, quod vt genuinum eſſe exiſtimemus, tum codicis Fuldenſis mouet antiquitas, tum locus AVCTORIS *de geſtis Francorum*, qui circa annum 720. huius legis origines ex eo ipſo prooemio depromſit. Ex eo vero prooemio primum patet, gentem Francorum hanc legem condidiſſe, *dum adhuc teneretur barbarie*, vel, vt in aliis codicibus legitur, *dum adhuc ritu detineretur barbaro*. Qua phraſi eorum temporum ſcriptores nihil aliud, quam religionem paganam, denotabant (*c*). Immo ne dubitare quiſquam ea de notione poſſit, hanc legem eo tempore, quo adhuc a Chriſtiana pietate alieni fuerint Franci, conditam eſſe, perſpicuis verbis circa annum 595. teſtatur, CHILDEBERTVS, rex Francorum (*d*), dum ſcribit: *de chrenecruda lex, quam* PAGANORVM TEMPORE *obſeruabant*, (vid. LEX Salica, tit. LXI. edit. Herold.) *deinceps nunquam valeat: quia per ipſam cecidit multorum poteſtas*. Quum ergo CHLODOVAEVS, (quem initio ſolis imperaſſe Saliis, abbas doctiſſimus, DVBOS (*e*), oſtendit,) anno ſaeculi quinti nonageſimo ſexto, die Chriſti natali ſacro baptiſmi lauacro fuerit initiatus (*f*): conſequens eſt, vt lex Salica ſaltim ante annum illum quadringenteſimum nonageſimum ſextum exſtiterit, et iam ante iſtam epocham hac lege vixerint Salii. Et ſane quum eodem prooemio referatur, *Chlodouaeum, poſtquam catholicum baptiſmum receperit, quidquid minus in pacto habitum ſit idoneum, lucidius emendaſſe*: quomodo emendare poſt ſuſceptum baptiſmum potuiſſet Chlodouaeus, quod ante baptiſmum nondum exiſtitiſſet? Deinde ex eodem prooemio diſcimus, Francos Salios eo tempore, quo de condenda hac lege cogitauerint, nondum vlli paruiſſe regi, ſed imperium optimatium reliquis reipublicae formis praetuliſſe. Hinc nullius regis, cuius auſpiciis lex illa condita ſit, ibi fit mentio, ſed *procerum ipſius gentis, qui tunc apud eamdem fuerint* RECTORES: vt adeo tum adhuc illis priſco Germanorum ritu praefuerint, principes, *qui ius per pagos et vicos dicerent* (*g*), idemque paene apud eos obtinuerit, quod de vicina Saxonum gente multo poſt cecinit POETA (*h*):

(a) GREGOR. TVRON. *Hiſt. Lib.* II. *cap.* 40. *et* 42

(b) EGINARD. *Vit. Caroli M. cap.* 29.

(c) CHIFLET. *Anaſtaſ. Childer. cap.* 5. *p.* 82.

(d) *Decret. Childeb. cap.* 15. apud BALVZ. *Capitular. Tom.* II. *p.* 20.

(e) *Hiſtoire Critique de la monarchie Françoiſe, Liur. V. chap.* 3. *Tom.* III. *pag.* 20.

(f) COINTE et ANT. PAGI *ad hunc annum*.

(g) Tacit. *de morib. Germ. cap.* 12.

(h) Poeta Saxo *Annal. Lib.* I. *v.* 42. *ſequ.*

Nec rege fuit ſaltim ſociata ſub vno,
Vt ſe militiae pariter defenderet vſu:
Sed variis diuiſa modis plebs omnis habebat
Quot pagos, tot ferme duces, velut vnius artus
Corporis in diuerſa forent hinc inde reuulſi.

Iam, quum incorruptis veterum teſtimoniis conſtet, primum apud Francos Salios Pharamundum regiam dignitatem familiae ſuae intuliſſe, idque factum eſſe anno Chriſtianae erae 421. (*a*) non poſſumus non colligere, non modo Chlodouaeo, ſed et ipſo Pharamundo antiquiorem eſſe legem Salicam, quippe ante illum annum ſeculi quinti viceſimum primum compilatam. Cui epochae inde etiam haud parum accedit roboris, quod initio ſaeculi octaui, quo adhuc recens fuit rei iſtius memoria, AVCTOR *de geſtis Francorum* (*b*) diſerte ſcripſit: *tunc defuncto SVNONE, et accepto conſilio, in vnum primatum eorum, vnum habere principem, petierunt conſilium MARCHOMIRI, vt regem vnicum haberent, ſicut et ceterae gentes. Tunc et* LEGEM *habere coeperunt.* Cui loco vt lucis quid adfundamus; ſciendum eſt, anno erae Chriſtianae 395. Honorium Imp. quum Theodoſio patri in occidente ſucceſſiſſet, pacem cum Francis per Stilichonem, feciſſe, cuius merita ideo celebrat CLAVDIANVS (*c*):

Ante ducem noſtrum flauam ſparſere Sicambri
Caeſariem, pauidoque orantes murmure Franci
Procubuere ſolo: iuratur Honorius abſens.

Potuiſſet haec pax vel ideo ſempiterna videri, quod inſequente anno 396. Arcadius Honorii frater, Eudoxiam, gente Francam, Baudonis filiam, ſed a Promoti filio ritu Chriſtiano educatam, vxorem duceret domum (*d*), amicitiamque cum fratre contractam adfinitate firmaret: ſed proximo ſtatim anno gentem ferocem, ſuaeque libertatis tenaciſſimam, pacis tam ignominioſae poenituit. Hinc fraena mordere, et, ducibus Sunone et Marcomiro fratribus, bellum inferre Romanis coepit, ſed auſpiciis tam infauſtis, vt capti duces, tamquam perduelles, capitis cauſſam dicere cogerentur, alterque Marcomirus, in Hetruriam exſulatum abiret, alter Sunno, vlturus fratrem, a contribulibus obtruncaretur. Qua de re denuo CLAVDIANVS (*e*):

Regia Romanus diſquirit crimina carcer.
MARCOMER[illegible]SVNNO*que docent, quorum alter Hetruſcum*
Pertulit exſilium: quum ſe promitteret alter
Exſulis vltorem, iacuit mutrone ſuorum.

Res

(a) PROSPER AQVITAN. *Chronic. ad ann.* 421. *edit. Rib.*

(b) *Geſt. Franc. epitom. cap.* 4.

(c) *De conſulatu* IIII. *Honorii*, v. 446. *ſequ.*

(d) PHILOSTORG. *Hiſt. eccl. Lib.* XI. *cap.* 3. ZOSIM. *Hiſt. Lib.* V. *cap.* 3. p. 304. *ſequ.*

(e) *De laudib. Stilichon. Lib.* I. v. 240. *ſequ.*

Res auidi tenere nouas, odioque furentes
Patis, et ingenio ſcelerumque cupidine fratres.

Hic ergo Marcomirus, occiſo a ſuis fratre, quum animaduerteret, Francos, ſua in viſcera ſaeuientes, ob procerum diſcordiam, diuerſaque ſtudia numquam pares Romanis futuros niſi in vnam coaleſcerent rem publicam, et ab vno omnes regerentur: auctor fuit genti ſuae, vt regem communibus ſuffragiis crearent. Franci vero, conſilio tam ſalutari obtemperantes, regem ſibi elegerunt Marcomiri filium, Pharamundum, quia ipſe Marcomirus adhuc procul dubio in Hetruria exſul haerebat. Quum ergo Sunnonis et Marcomiri poſt annum ſaeculi quarti nonageſimum ſeptimum, quo hoſtium potiti fuerant, non amplius fiat mentio (a): certiſſimum eſt intra hunc annum et ſequentis ſaeculi viceſimum primum legem Salicam latam conſcriptamque eſſe oportere. Id quod et hoc argumento, probare licet, quod ex eodem proemio, legem illam eo tempore, quum Franci Salii adhuc cis Rhenum in Franconia haererent, nec adhuc Rhenum tranſmiſiſſent, conditam eſſe, adparet. Ita enim in illo legimus: *ſunt autem electi de pluribus viri quatuor, his nominibus*, WISOGAST, BODAGAST, SALOGAST, *et* WINDOGAST, *in locis, quibus nomen* SALAGHEVE, BODOGHEVE, *et* WINDHOGHEVE, *qui per tres mallos conuenientes, omnes cauſſarum origines diſcurrendo tractantes de ſingulis, iudicium decreuerunt hoc modo*. Cuius loci genuinus hic ſenſus eſt, electos ab vniuerſa gente eſſe legum ferundarum cauſſa quatuor viros, ex totidem pagis accitos, qui eas pro ſapientia ſua conſcriberent, non prius tamen legum vim habituras, quam in trium pagorum dicaſteriis ter adcurate expenſae, communique ſuffragio eſſent probatae. Quae quum ita ſint, eo res redit omnis, vt in pagorum iſtorum ſitum paullo diligentius inquiramus, maxime quum hic magna ſint ſententiarum diuortia, et plerique ſuauia, quaedam ſomnia pro veris hiſtoriis obtrudere videantur. GODOFREDVS WENDELINVS (b), canonicus eccleſiae Tornacenſis non indoctus, quum quaedam oppidorum vocabula his non admodum diſſimilia in Taxandria ſua reperiſſet, puta *Zelhem*, *Wintershovem*, *Bogenhoven*, non alibi, quam in Gallia Belgica, legem hanc prima veluti incunabula vidiſſe, contendit. Eodemque modo ingenium ſuum, et eximiam quamdam *ἀγχίνοιαν*, oſtendere voluerunt HERM. CONRINGIVS (c), et NIC. HIER. GVNDLINGIVS (d), quorum ille, ſua ipſius vineta caedens, oppida quaedam vel villas eiuſdem ſoni trans Rhenum circa Moguntiam et Oppenhemium: hic vero prope Wormatiam, inueniſſe ſibi viſus eſt. Soli viri eruditiſſimi, GODOFR. GVIL. LEIBNITIVS (e) et IO. GE. ECCARDVS (f) non oppida

(a) THEODORIC. RVINART. *Annal. regni Francici ad ann.* 347.

(b) *De natali ſolo legum Salicar. Antuerp.* 1649.

(c) *Epiſt. ad Ferdinandum, Epiſc. Paderb. et Steph. Baluzium*.

(d) GVNDLINGIAN. *Part.* III. *obſ.* 2. *et Part.* VIIII. *obſ.* 1.

(e) *De orig. Franc.* §. 24. *ſequ.*

(f) *Ad Leg. Sal. pag.* 5. *ſequ.*

Digitized by Google

pida vel villas, ſed integros terrarum tractus, quos tum *goas* vel *pagos* vocabant, intellexerunt, eoſque ille ad *Salam* Franconicum, *Bodam* Hercynicum, et *VViſurgim*; hic ad *Salam*, *Bodam*, *VVerram*, et *Vnſtrutum* quaeſiuit. Sic ergo non minus acriter de natali ſolo celeberrimae huius legis, quam olim de Homeri patria, integrae prouinciae contendunt. Quemadmodum enim hunc ob inſignem nominis celebritatem etiam poſt mortem ciuem expetebant Colophonii, Chii, Salamii, et Smyrnaei (*a*): ita legem Salicam, Belgae apud ſe natam dicunt, Francones tamquam ſuam ſibi vindicant, Alamanni et Rhenani repetunt, Galli vero ſuam eſſe confirmant, et in ipſa lege (*b*) terram Salicam inter Ligerim et ſiluam Carbonariam deſignari, vrgent. At ſecundum WENDELINVM nemo, opinor, hodie litem dabit. Praeterquam enim quod *goa*, *gau*, *gewe*, non villam aliquam vel oppidum, ſed totum terrae tractum, quales hodie ſunt *Sundgouia*, *Briſgouia*, *Algouia*, *VVetterauia*, *Hannonia*, *Rhingouia*, et ſimiles, denotat (*c*): quod argumentum etiam CONRIGIO et GVNDLINGIO, immo et MARQV. FREHERO (*d*), qui Weinhemiam pro legis noſtrae ſolo natali habuit, iure obuertitur,) ex vetuſtis annalibus liquido probari poteſt, Salios tum nondum in Gallia Belgica, egiſſe, quum lex Salica in lucem primum prodiret, quippe qui demum anno erae Chriſtianae 437. duce Chlodione Rege, Cameracum vicinaſque regiones ad Suminam vſque fluuium, teſte GREGORIO TVRONENSE (*e*), occuparunt. Nec magis rem acu tetigerunt FREHERVS, CONRINGIVS et GVNDLINGIVS. Omnes enim regiones, quas illi pro ſolo natali legis Salicae venditant, eo tempore non Francis, ſed Alemannis, paruiſſe, tam luculenter probauit PHIL. CLVVERIVS (*f*), vt cauſſam plane peroraſſe videatur. Niſi ergo credere velimus, Francos legem ſuam in alieno territorio tuliſſe, pagi iſti iis locis erunt quaerendi, in quibus tunc temporis haeſiſſe Salios, incorruptis teſtimoniis poteſt probari. Quum vero eos ante Clodouaei tempora Thuringis vicinos fuiſſe, notent GREG. TVRONENSES (*g*), et AIMONIVS (*h*), quin iidem Clodionem, antequam in Galliam Belgicam irrumperet, *Diſpargum, caſtrum, quod eſt in terminis Thuringiae, habitaſſe*, referant: ſatis profecto manifeſtum eſt, in Franconia, et aliqua fortaſſis Haſſiae et Wetterauiae parte, genuinam Francorum ſedem eſſe quaerendam. Qui enim *Diſpargum* caſtrum cum CHIFLETIO (*i*), WENDELINO (*k*), HENSCHENIO (*l*) Diſthemii, vel cum eodem CHIFLE-

TIO

(a) CICERO *pro Archia poeta*, *cap.* 8.
(b) *Lex Sal. tit.* L. *edit.* HEROLDI.
[c] CHR. FRANC. PAVLLINI *Geogr. praefat.*
[d] *Orig. Palatin. Part.* II. *cap.* 5. *pag.* 16. *ſequ.*
[e] *Lib.* II. *cap.* 9.
(f) *Germ. antiq. Lib.* III. *cap.* 4. *p.* 519.
(g) *Ibid.*
(h) *Lib.* II. *cap.* 4.
(i) *Lum. Salic.* I.
(k) *De natali ſolo leg. Sal. cap.* 10.
(l) *De tribus Dagobertis*, *Lib.* III. *cap.* 8.

Digitized by Google

TIO (a) Duisborgi ad Euram, vel cum aliis Heinsbergae in agro Iuliacenſis (b), vel Dietesburgi in Buchonia (c), vel Deſenbergae in Epiſcopatu Paderbornenſi (d), vel Duisburgi in Clivia (e) quaerunt, non alium habent ſententiae ſuae fundamentum, quam corruptas GREGORII TVRONENSIS editiones, in quibus pro *Thuringia*, quod, teſte RVINARTO, omnes codices MSS. habent, perperam *Tongria* legitur, nec probari poteſt, Thuringorum regnum eo vſque vmquam pertigiſſe. Contra ea vetus illud *Diſpargum* in comitatu Hennebergico, adeoque in ipſis Thuringiae finibus, feliciter oſtendit IO. GVIL. DIETHMARVS, cuius poſtea ſententiam etiam ECCARDVS (f) ſuam fecit. Quum ergo dubitari nequeat, Francos Salios ſaeculo quinto eam potiſſimum Germaniae partem, quae in hodiernum diem inde *Franconiae*, vel *Franciae orientalis* nomen retinet, coluiſſe: in ea etiam prouincia quaerendi erunt celeberrimi iſti pagi, qui in Salicae legis prooemio memorantur.

Et de pago quidem SALAGHEVE, quem et LEIBNITIVS et ECCARDVS in Franconia ad Salam fluuium repererunt, omnia liquida ſunt: Eum enim luculenter deſcripſerunt PAVLLINI (g), IVNCKERVS (h), SCHANNATVS (i), et reuerendiſſimus ABBAS GOTTWICENSIS (k), oſtenderuntque, eum ad occidentem Sinna, fluuio, ad orientem riuulo Esbach, ad meridiem ſere Sala flumine et Moeno, ad Septentrionem perpetuis montium iugis vaſtiſque ſiluis claudi, et ex villis eius regionis, quarum quinquaginta enumerat laudatiſſimus ABBAS, pleraſque vetera illa nomina, quae in *traditionibus Fuldenſibus* occurrunt, et hodie retinere. Et quamuis obſeruare ſibi viſus ſit SCHANNATVS, pagi iſtius nomen in vetuſtis monimentis ante annum 777. nuſquam occurrere: illius tamen memoriam procul dubio tunc fugit locus AVCTORIS *de geſtis* Francorum (l), in quo hic pagus SOLECHAGIN vocatur, ſcriptura quidem corruptiore, ſed quae genuini nominis manifeſta ſeruat veſtigia.

Alter, cuius in Salicae legis prooemio mentio fit, pagus eſt BODAGHEVE, quem LEIBNITIVS et ECCARDVS ad Bodam, Hercyniae flumen, reperiſſe ſibi videntur. Enimuero quum tot aliorum Saxoniae pagorum nomina nobis ſeruarint diplomata: nemo adhuc vllum adferre potuit, in quo pagi BODAGHEVE vocabulum occurrat. Immo potius ampliſſimus ille terrarum tractus cis Hercyniam et ad Bodam fluuium conſtanter in diplomatibus vocatur *Hartingow*, ad eumque etiam villae et vrbes, quas Boda adluit, referuntur, veluti Bodſel-

dum

(a) *Anaſtaſ. Childerici*, cap. 1.

(b) BVCHER. *Belg. Rom. Lib. XV.* cap. 10.

(c) BROWER. *Antiqu. Fuld. Lib.* I. cap. 2.

(d) GELEN. *in Hierotb. Engelbertina*, pag. 119.

(e) SAGITTAR. *de regno Thuring. Lib.* II. cap. 2. pag. 144.

(f) *Ad leg. Salic. pag.* 5.

(g) *Geograph. pag.* 193.

(h) *Geograph. med. aeui*, pag. 276.

(i) *Buchon. vet. cap.* 12.

(k) *Prodrom. Chron. Gottwic. Lib.* IIII. pag. 755.

(l) *Epit. cap.* 4.

dum palatium regium (*a*), Dietfurtum (*b*), Eluingeroda (*c*), Oſcherſleue (*d*), Quedlinburgum (*e*), Winethuſa (*f*) et aliae. Quod quum animaduerteret ECCARDVS (*g*), nec ignoraret, in quibuſdam Salicae legis codicibus MSSC. pro *Bodaghaſt*, legi *Arogaſti*, illud in *Hartogaſt* trasformat, et pagum illum *Bodaghewe* poſtea *Hartingau* dici coepiſſe, exiſtimat. Ita nimirum coniecturis nouis tegenda fuit coniectura, ne perplueret. Enimuero quum nec LEIBNITIVS, nec ECCARDVS, vllius veteris ſcriptoris idonei auctoritate probarit, Francos eo tempore iuxta Bodam, vel ad Hercynica iuga, conſediſſe: eos contra tum ibi non conſediſſe, certiſſimum eſt. Quidquid enim terrarum trans Vnſtrutum et Salam ad Bodam, Ouacrum, et Albim vſque porrigitur, id iuris Thuringici; reliqua trans Bodam et Ouacrum Saxonici erant. Et Thuringi ſane illum terrarum tractum, qui multis poſt ſaeculis *Nordthuringiae* nomen retinuit, (*h*), vſque ad regni ſui excidium, id eſt, ad annum 529. poſſederunt: poſt hunc annum vero illa prouincia non Francis, ſed Saxonibus, ex pacto ceſſit (*i*), nec prius, quam perdomitis a Carolo M. Saxonibus, ad Francos peruenit. Quid ergo pagi iſtius Hercynici incolis cum Francis negotii fuit? et quid hos mouere potuit, vt Thuringum aliquem, vel Saxonem, ex pago *Hartingau* deligerent, ſibi leges ſcripturum? Quum itaque hic pagus iuxta Bodam Hercynicam vel ſit fictitius, vel nihil certe faciat ad legem Salicam: non alibi profecto, quam in ipſa Francia orientali, erit quaerendus. Nec diu ibi nobis in quaeſtione erit. In TRADITIONIBVS enim FVLDENSIBVS (*k*) *memoratur locus Inglenhuſen*, (pro quo ECCARDVS (*l*) rectius legit *Teglenhuſen*) *in pago* BADENEGEWE *in comitatu Eginonis*. TEGLENHVSEN vero ipſa eſt villa *Tucklenhauſen*, quae prope Ochſenfurtum meridiem verſus conſpicitur. Quare LAVR. FRISIVS (*m*), qui eum pagum paullo adcuratius deſcripſit, huc refert villas Burrich, Gibelſtadt, Villachbaum, Aiſeld, Sondernhoulgen, Koniſhouen, Buttelbrunn, Rudelſee, quae pleraeque hodie in ipſis tabulis geographicis inter Ochſenfurtum Moenanam et Tubarim, fluuium, ſignantur. Quid opus ergo eſt pago illo Hercynico, quum in ipſa Franconia ſeſe nobis offerat pagus BADENEGHEWE? Nec quemquam, opinor, turbabit diſſimilitudo vocabulorum *Bodagevve* et *Badenegevve*, quum in vetere lingua Francica vocalium A et O facilem et frequentem eſſe permutationem, nemo ignoret (*n*), et in his ipſis pagis eas permuta- [illegible] rit

[a] LEVKFELD. *Antiqu. Ganderſheim. cap.* 14. §. 9. *pag.* 113.

[b] MADER. *Antiqu. Brunſu. pag.* 113.

[c] LEVKFELD. *Antiqu. Ilfeld. cap.* 17. *pag.* 215.

[d] PAVLLINI *Geograph. pag.* 82.

(e) *Fredr. Chron. Gottwic. Lib.* IIII. *pag.* 612.

(f) *Vita S. Liutburg. cap.* 1.

(g) *Ad leg. Sal. pag.* 6.

(h) PAVLLINI *Geogr. pag.* 155 LEVKFELD. *Antiqu. Halberſt. pag.* 10. *ſequ.*

(i) WITICHIND. *Annal. lib.* I. *pag.* 633. *ſequ.*

(k) SCHANNAT. *Corp. Tradit. Fuld. pag.* 212.

(l) *Hiſt. geneal. Sax. ſuper. pag.* 261.

[m] *Chronic. Herbip.* apud LVDEWIG. *Script. rer. Wirzburg. pag.* 423.

(n) WACHTER. *Gloſſar. Prooem. Sect.* III.

dit AVCTOR *de geſtis Francorum*, dum pro *Saleghevve Solichagin* ſcripſit.

Pagum tertium WINDOGHEVE me adhuc non magis reperiſſe fateor, quam quartum WISOGHEVE, a quo *Wiſigaſtus* nomen tulit. Id tamen tam certum eſt, quam quod certiſſimum, eos nec cum LEIBNITIO ad Viſurgim, nec cum ECCARDO ad Vnſtrotum et Werram, quaerendos eſſe, quia vtramque Viſurgis ripam tunc temporis, non Franci, ſed Saxones, Werram vero et Vnſtrutum Thuringi accoluerunt. Si et mihi in re tam antiqua et perplexa diuinare licet: pagos iſtos *VVindoghevve* et *VViſoghevve* pagi maioris *Nordgauienſis* partes fuiſſe crediderim. Ibi enim vrbes imperiales *VVeiſenburgum* et *VVinshemium* pagorum, in quibus ſitae olim fuerunt, nomina videntur ſeruare, et aliunde conſtat, maiorem illum pagum plures alios minores, quorum non omnium memoria ſupereſt, ſuo ambitu eſſe complexum (*a*). Sed et talem ibi traditionem per ora hominum volitare, vel ex eo patet, quod et ABR. SAVRIVS (*b*), Windshemium pro pago illo *VVindoghevve*, a quo *VVindogaſt* nomen tulerit, diſerte venditat, ſolam procul dubio famam ſequutus. Equidem non dubito, fore pleroſque, qui illam hodiernae Franconiae partem non Francicae, ſed Boicae iuriſdictionis fuiſſe contendent, cui genti Nordgauiam cum alii ſcriptores (*c*), tum reuerendiſſimus ABBAS GOTTWICENSIS (*d*), argumentis haud poenitendis vindicant. Sed iampridem MARC. VELSERVS (*e*), vir recti iudicii, et rerum Boiicarum ſcientiſſimus, ingenue faſſus eſt, id non de toto illo ampliſſimo tractu, qui olim Nordgauiae nomine venit, ſed de ea iſtius parte, quae hodie Palatinatus ſuperior vocatur, et de terra Nariſcorum verſus Boemiam, cuius maximam partem hodie sereniſſimi Marchiones Brandenburgici Baruthini poſſident, eſſe intelligendum. *Conſentaneum itaque*, inquit, *Boios ſiue Hercyniae ſiluae campos, a Marcomannis infeſſos, iam olim cognomines, tum adhuc coluiſſe, ſiue, quod vero opinor propius, illis paullo ante eiectis, Danubium, qua inferiorem Rhaetiae partem et Noricum praeterfluit, praetexiſſe, quae hodieque item* TRANSDANVBIANA BOICA *eſt. Atque hic exin maxime gradus fuit ad Romanas prouincias, traiecto flumine, occupandas.*

Haec de celeberrimae legis origine dicta ſufficiant. Nam quod a quibuſdam hic diſputatum memini, qua lingua, Germanicane, an Latina, in ea ſcribenda vſi ſint Salii, illud ita comparatum eſt, vt et ad liquidum perduci non poſſit, et, ſi poſſet, ad rem parum facere videatur, quum nullos hodie alios codices, quam Latinos, exſtare, in vulgus notum ſit. Latina tamen eos vſos eſſe exiſtimauerim, quia Germanica tum inter Francos nondum ita fuerat exculta, vt ſcri-

(a) FALCKENSTEIN. *Dipl. Antiqu. Nordgau. pag.* 15. *Prodrom. Chron. Gottwvic. Lib.* IIII. *pag.* 715.
[b] *Staedte-Buch, pag. m.* 167.
[c] CLVVER. *in Vindelic. et Norico, cap.* 3.
(d) *Prodr. Chron. Gottwvic. Lib.* IIII. *pag.* 714. *ſequ.*
[e] *Rer. Boic. Lib.* II. *pag.* 78.

ſcribi poſſet (*a*): et Latinae linguae ignaros haud fuiſſe Salios, iam ab aliis eſt obſeruatum (*b*). Et, quid opus fuiſſet gloſſis malbergicis Germanicis, ſi praeter Latinum authenticus extitiſſet textus Germanicus? Gloſſas ſaltim has eſſe textus Germanici authentici reliquias, vti exiſtimauit WACHTERVS (*c*), non facile ſibi quiſquam perſuaderi patietur. Sed his, vti dixi, non immorabor, id tantum adhuc moniturus, legem Salicam, qualem illi quatuoruiri confecerunt circa ſaeculi quinti initium, hodie non ſinceram, ſed paſſim interpolatam, variiſque laciniis a Francorum regibus auctam, ſupereſſe. In eodem enim prooemio porro legimus: *at vbi, Deo fauente,* CHLODOVAEVS, *comatus et pulcher, et inclytus, rex Francorum primus, recepit catholicum baptiſmum quidquid minus in pacto habebatur idoneum, per praecelſos reges,* CHLODOVAEVM, et CHILDEBERTVM, et CHLOTHARIVM *fuit lucidius emendatum, et procuratum decretum hoc*. Itaque haec lex primum ab ipſo *Chlodouaeo*, ac deinde a duobus eius filiis, *Childeberto* et *Chlotherio*, quorum ille Pariſiis, hic Sueſſione regnabat, emendata eſt. Maioris enim natu, *Theodorici*, ideo nullas hac in re partes fuiſſe videntur, quod, fratribus hereditatem paternam cernentibus, ipſe ſortitus fuerat Auſtraſiam, eiuſque prouinciae non Salica, ſed partim Ripuariorum, partim Alamannica, et Boica, legibus vterentur. Quid ſinguli praeſtiterint reges, ſtilo quidem barbaro, at adcurate, memoriae prodidit *auctor epilogi*, qui in codice legis Salicae Guelpherbytano reperitur. Ait enim ſcriptor ille, quiſquis fuerit, certe vetuſtiſſimus (*d*): *primus rex Francorum ſtatuit a primo vſque LXII. diſpoſuit iudicare: poſtmodo autem tempus cum obtimatis ſuis a LXIII. titulum vſque ad LXXVIII. addedit. Sic vero* CHILDEBRANDVS, (id eſt, Childebertus) *rex, poſt multum autem tempus pertractauit, quid addere dibirit. ita a LXXVIII. vſque ad LXXVIIII. peruenit, quod ibidim digne impoſuiſſe noſcuntur, et ſic fratri ſuo Chlotario haec ſcripta tranſmiſit. Poſt haec vero* CHLOTHARIVS *cum hos titulos a germano ſuo ſeniore gratanter accepit, ſic poſtea cum rignum ſuum pertractauit, vt, quid addere debirit ibidem, quid amplius dibiat conſtruhere, ab LXXXVIII. titulos ad LXLIII. ſtatuit permanere, et ſic poſtea fratre ſuo reſcripta direxit, et ita inter eis conuenit, vt iſta omnia, ſicut anteriore conſtructa ſtarent.* Et exſtant ſane in illa editione (*e*) capita quatuor, quae Childebertus addidit, ſub rubrica: *pactus Childeberti R.* et paucis interiectis (*f*) ſequitur: *incipit Liber III. Deinde Chlotarius rex poſuit decreta*, quorum numerus vltimus eſt LXLIII. id eſt LXXXXIII. Sed et Carolum M. emendaſſe, et additionibus quibuſdam locupletaſſe legem Salicam, ſatis conſtat. Praeterquam enim, quod hodie exſtant codices legis Salicae, a Merouingicis illis diuerſi, quorum in vno STEPH. BALVZIVS (*g*) hanc inſcriptionem reperit: *anno*

[a] ODFRED. *Euangel. praefat. pag.* 21. *edit.* SCHILTER.

[b] VENANT. FORTVN. *Lib.* VI. *carm.* 4.

(c) *Gloſſar.* *Tom.* II. *pag.* 348.

(d) *Apud* ECCARDVM, *pag.* 139.

(e) ECCARD. *ibid. pag.* 37.

(f) *Ibid. pag.* 138.

(g) *Capitular. Tom. I. pag.* 280.

no ab incarnatione Domini noſtri Ieſu Criſti MCCXCVIII. Indictione VI. Domnus Karolus rex Francorum inclitus hunc libellum tractati legis Salicae ſcribere iuſſit: etiam EGINARDVS (*a*) diſerte ſcribit: *poſt ſuſceptum imperiale nomen, quum animaduerteret, multa legibus populi ſui deeſſe, (nam Franci duas habent leges, plurimis in locis valde diuerſas,) cogitauit, quae deerant, addere, et diſcrepantia vnire, praua quoque ac perperam prolata corrigere. Sed in his nihil aliud ab eo factum eſt, quam quod paucula capitula, et ea imperfecta, legibus addidit.* De pauculis illis capitulis, quae BALVZIVS (*b*) cum aliis edidit, res certa eſt: at in hoc non ſubſtitit Caroli M. induſtria, ſed ipſam legem Salicam in aliam paene formam, qualem hodie PITHOEI, LINDENBROGII et BALVZII editiones prae ſe ferunt, redegit: vt mirum non ſit, in ipſa HEROLDI editione, quamuis antiquiſſima, permulta, quae iſtorum temporum Francis non quadrant, occurrere, quandoquidem et regum aliquoties fit mentio, et ſemel etiam *terrae Saliorum inter Ligerim et ſiluam Carbonariam* (*c*) quae et ſimilia poſtea demum acceſſiſſe, ipſi Francorum annales dubitare nos haud patiuntur.

Sed vt promiſſi memores de *vſu* etiam atque *auctoritate* legis noſtrae aliquid adiiciamus, eam non modo in Francia et Italia, verum etiam in ipſa Germania, diutiſſime legis vigorem ſeruaſſe, omnium inſequentium temporum annales teſtantur. Anno ſaeculi quinti octuageſimo primo rerum potitus eſt CHLODOVAEVS, cui anno erae Chriſtianae 511. ſucceſſerunt filii, et in his CHILDEBERTVS et CHLOTHARIVS, quorum ille anno 558. hic anno 561. ad plures abiit. Toto vero illo tempore Francos Salios non alia norma in finiendis litibus, quam *lege Salica*, vſos eſſe, ex iis, quae paullo ante diximus, ſatis conſtat. Nec iis mortuis exſoleuiſſe hanc legem, vel id argumento eſt, quod Chlotharii nepotes, CHLOTHARIVS et CHILDEBERTVS II. quorum ille anno 628. hic anno 569. diem obiit ſupremum, anno 593. inter ſe pacti ſunt, vt furta ſeruorum ſecundum legem Salicam expiarentur (*d*). Saeculo ſeptimo ex doctiſſimorum virorum ſententia floruit MARCVLFVS, neque vmquam mihi veroſimilis viſa eſt LAVNOII (*e*) ſententia, qui eum ſequenti demum ſaeculo vindicare voluit. Hic vero ſcriptor vetuſtiſſimus formulas ſuas non raro ad legis Salicae normam componit, argumento luculentiſſimo, eam tunc praecipue in foro viguiſſe. Saeculis octauo et nono Carolus M. hanc legem non modo emendauit, ſed et quaedam noua capita, quae et Ludouicus Pius anno 826. laudat (*f*), illi adiecit, et aliquoties meminit eorum, qui ſecundum legem Salicam viuunt. Multo plura ei le-

(a) *Vit. Caroli M. cap.* 29.
(b) *Capitul. Tom. I. pag.* 387.
(c) LEX SALICA *tit. L. §.* 1. *edit.* HEROLD.
(d) BALVZ. *Capitular. Tom. I. pag.* 15.
(e) *Adſert. inquiſit. in chart. immunitatis, pag.* 616. *ſequ. et ipſ. inquiſit. pag.* 25.
(f) *Capitul. Ludou. Pii anni* 826. §. 2. *et Capitul. Lib. VI.* §. 98.

gi eodem ſaeculo nono adſtruxerunt Ludouicus Pius (*a*), et Carolus Caluus (*b*). Immo in ipſa Germania et Lotharingia, ſub finem iſtius, manumiſſiones, per iactum denarii ſecundum legem Salicam factas, diplomatibus ſuis firmant Carolus Craſſus (*c*), et Zuenteboldus (*d*). Saeculo decimo Vbertus, Tuſciae Marchio, *ſe viuere* profitetur *lege Saliga*, itemque eius filius, Hugo, anno 983. ſe vocat *Hugonem Marchionem*, *ſecundum legem viuentem Saligam* (*e*). De ſaeculo vndecimo teſtatur CAROLVS SIGONIVS (*f*), *eorum temporum conſuetudinem tuliſſe*, *vt omnes ederent*, *qua lege viuere vellent*, *Romana*, *Langobardica*, *an Salica*: *Bonifacium ergo Langobardicam eſſe profeſſum*, *Mathildam vero Salicam*, *quod ex eorum tabulis*, *quae plurimae in eccleſiis Mutinae adſeruentur cognoſcatur*. Cui SIGONII obſeruationi non parum roboris accedit ex diplomate Othonis, Comitis, apud GVICHENONIVM (*g*), qui anno 1009. *ſe Salica lege viuere*, profitetur. Quod ad ſaeculum duodecimum attinet, de eo OTTO FRISINGENSIS (*h*), ſcriptor *σύγχρονος*, teſtatur, *lege*, *quae Salica vſque ad ſua tempora vocetur*, *nobiliſſimos Francorum*, *qui Salici dicantur*, *ADHVC vti*: idque firmari poteſt auctoritate diplomatis, anno iſtius ſaeculi quinquageſimo ſexto ſcripti, in quo Gulielmus, Marchio, *ſe viuere lege Salica*, proteſtatur (*i*). Quin non modo exeunte hoc ſaeculo duodecimo anno 1185. ſed et decimi tertii anno nonageſimo, hanc legem Lugduni et Friburgi in foro viguiſſe, ex eorum temporum monimentis ſolide probauit STEPH. BALVZIVS (*k*). Quum ergo tanta ſuppetat nubes teſtium, qui legis Salicae vſum aliquem ad ea vſque tempora, quibus noua illa iuris Germanici corpora, quae ſpeculorum Saxonici et Sueuici nomine veniunt, compilata ſunt, immo et multo diutius, in foro ſuperfuiſſe, adfirmant: quis ſibi, quaeſo, perſuadeat, adeo repente euanuiſſe ius iſtud Germanorum vetuſtiſſimum, nullum vt ſui veſtigium in hominum memoria ipſoque foro reliquerit? Et ſane exemplis oſtendere liceret, aliquas huius Salicae legis ſanctiones, tamquam conſuetudines, hodienum vigere in ipſis Germaniae foris, ſi vel valetudo, vel ipſa temporis et chartae ratio, nos prolixiores eſſe paterentur. Quamobrem te, *erudite lector*, ad *Elementa iuris Germanici*, in quibus hoc ex inſtituto egi, remitto, et ad id venio, cuius potiſſimum cauſſa me haec in chartam coniecturum, praemonui.

Nimirum quum, gliſcente vbique iuris Germanici ſtudio, HEROLDI et LINDENBROGII collectiones veterum legum Germanicarum ſaepenumero requiri, et eas tamen, exemplaribus iam pridem diſtractis, in taber-

[a] *Capitul. Ludou. Pii* 819. *apud* BALVZ. *Tom. I. pag.* 597. *ſequ.*

(b) BALVZ. *Capitular. Tom.* II. *p.* 193.

(c) *Formul. Alſat.* IIII. *pag.* 235. *edit.* ECCARDI.

[d] HEDA *de epiſc. Vltraiect. pag.* 24.

(e) ECCARD. *orig. Habſp. Auſtr. pag.* 26.

[f] CAR. SIGON. *de regno Ital. Lib. VII. pag.* 188.

(g) *Biblioth. Sebuſ. Cent.* II. *n.* 3. *pag.* 188.

(h) *Chron. Lib.* IIII. *cap.* 32.

(i) GVICHENON. *ibid. Cent. I. nu.* 99. *pag.* 170.

(k) *Probat. hiſt. Breſſ. pag.* 5. *et* 215.

tabernis librariis vix amplius venum proſtare, in auctionibus vero obuias maiore plerumque pretio comparari, animaduerteret vir conſultiſſimus ac doctiſſimus, Petrvs Georgisch, i. v. d. conſilium ille cepit laudabile, nouam iſtarum legum συλλογὴν ita adornandi, vt et ob minorem formam eſſet vendibilior, et ob comparatas inter ſe Heroldi, Lindenbrogii, aliaſque editiones, additas porro formulas Langobardicas, a viro celeb. Lvd. Ant. Mvratorio editas, et indices denique, quos ipſe magno et aerumnabili labore confecit, locupletiſſimos, maximam ſtudioſis aeque, ac prouectioribus, vtilitatem adferret. Et poſſum ſane ego, cuius potiſſimum ea in re vſus eſt conſilio, ſancte teſtari, virum optimum et diligentiſſimum hanc Spartam ita ornaſſe, vt nihil eorum, quae ad perpoliendum tam inſigne opus pertinere videbantur, praetermiſerit. Quin tanto maiore cum fiducia id mihi adfirmare poſſe videor, quanto magis tum ipſe pulcherrimi operis conſpectus, tum viri laudatiſſimi praefatio, qua operae illi impenſae ipſe rationes reddit, hoc teſtimonium meum firmabunt. Quamobrem facere non poſſum, quin praeclarum hoc opus et reipublicae, litterariae, et auctori conſultiſſimo, etiam atque etiam gratuler, et eum ei, tum amiciſſimo, Henr. Zopffio, qui prolixam illam bene de omni re litteraria merendi voluntatem hoc nouo, eoque luculentiſſimo, argumento teſtatam fecit, publice eo nomine gratias agam, Devmque O. M. vt hunc laborem rei publicae litterariae felicem ac ſalutarem eſſe iubeat, indefeſſis precibus implorem. Tu vero, erudite lector, fruere hoc opere, bonae frugis pleniſſimo, et vale. *Scrib. Halae e muſeo, ipſis nonis April. anni* 1738.

XVII.

DE VITA, FATIS, AC SCRIPTIS, FRANCISCI BALDVINI, IC. QVONDAM CELEBERRIMI.

IVre meritoque hanc felicitatem ſaeculo noſtro gratulamur, quod Iuriſconſulti elegantiſſimi, Francisci Baldvini, opera, poſt tot irritos aliorum conatus, iam demum iunctim in lucem prodire, et fauente propitiaque Lucina renaſci videmus. Ceperat id conſilium colligendi haec opuſcula Maximilianvs Vignacvrtivs, quem vehementer cohortatur Lipsivs (a), *vt rem publicam et poſteritatem hoc munere quam primum augeret*. Sed nihil praeſtitit homo, aulae diſtractus negotiis; neque illiteratiſſimae illae, quas quotidie ſcribebat, litterae eum de ornandis litteris elegantioribus cogitare patiebantur. Etiam poſt illum annum MDCII. quo haec ſcripſit Lipſius, numquam Iuri-

(a) *Cent. IIII. miſc. epiſt.* 33.

Iuriſconſulti illius doctiſſimi opera praela exercuiſſe, comperio. Quamuis enim MARTINVS LIPENIVS (a) ea Francofurti iuxta Moenum in forma, quam quartam vulgo adpellitant, prodiiſſe, referat: vereor tamen, vt ea in re magis catalogorum, ex quibus pleraque, nullo adhibito delectu, corraſit, quam oculorum ſuorum, fidem ſit ſequutus. Sub finem ſaeculi ſuperioris vir eximius, CHRISTIANVS THOMASIVS, de colligendis edendiſque Balduini Operibus ſe ſerio cogitare, rei publicae litterariae, publicato ſingulari programmate, ſignificabat, idque inſtitutum ſuum multis commendabat verbis. Sed tantum abeſt; vt bibliopolam, qui ſumtus facere vellet, reperiret, vt ipſe potius Vir Doctiſſimus, praeuiſa emtorum paucitate, conſilium abiicere, quam vllum bibliopolam in tanti diſpendii periculum adducere mallet. Nimirum erant tum tempora, quibus Germanis paene ſordebat elegantior, quam Balduinus excoluerat, iuris prudentia, iique demum Iuris conſultorum nomen dignitatemque ſuſtinere videbantur, qui, abiecta omni poliendae orationis imbibendarumque meliorum litterarum cura, ſolis Gloſſarum, Conſiliorum, Deciſionum Reſponſorumque voluminibus per omnem vitam impalluiſſent, eaque, quae ad variarum quaeſtionum deciſionem pertinere viderentur, retuliſſent in aduerſaria. Quotus quiſque vero horum tam prodigus aeris tum fuiſſet futurus, vt coemere vellet opera Balduini, non ad trituram forenſem, ſed ad inanem, quam vocabant, theoriam vnice comparata? Sed bene eſt, quod iam permultos eorum, qui iuriſprudentiae addiciunt animum, rectius ſapere animaduertimus. Quum enim triginta abhinc annis ocio turpiter abuti crederentur illi omnes, qui CVIACII, DVARENI, HOTHOMANI, BALDVINI ſcripta euoluebant, et viri etiam Doctiſſimi, quamuis faterentur, Interpretes illos ad veterum imitationem propria atque eleganre oratione, ius ciuile illuſtraſſe, multa a ſuperioribus dicta emendaſſe, plurima, ante non animaduerſa, in lucem protaxiſſe, quin et melioribus inſtructos diſciplinis, leges ipſas priſtinae ſuae puritati et natiuo veluti candori reſtituiſſe, eos tamen ad maſculam illam, quae in foro regnet, iuriſprudentiam, id eſt, πρὸς τὰ ἄλφιτα, quidquam facere, omnino negarent: hodie tanta rerum conuerſio facta eſt, vt tantum non vbique in Academiis ferueat elegantioris iuriſprudentiae ſtudium, illudque cum illa ſeueriore ac forenſi tam feliciter coniungatur, vt ſi vitam redirent ii, quorum humeris patrum noſtrorum memoria iuriſprudentia, tamquam Atlante coelum, ſuſtineri videbatur, ii hodie vix intra numerum eſſent futuri. Mutata vero ſtudiorum ratione, fieri non potuit, quin, vti aliorum humaniorum iuris interpretum, ita et BALDVINI libri, deſiderarentur, iique, quouis aere redemti, ex bibliothecarum puluere extraherentur. Porro nouum iſtud noſtrorum hominum ſtudium mox incitamento fuit bibliopolis, vt aliquot tanti Iuriſconſulti opuſcula ſibi a viris doctis oblata, non ſine inſigni compendio ſuo recudenda curarent. Exemplo aliis praeibat perilluſtris Academiae noſtrae Cancellarius IO. PETRVS a LVDEWIG, qui Balduini *Catecheſin iuris* anno MDCCXXIII. typis iterum

(a) *Biblioth. iurid. p. 392.*

Digitized by Google

rum exſcriptam, praelectionibus ſuis illuſtrabat, eo ipſo tempore, quo ego, ab illius amplexibus diuulſus, in Belgium migrabam. Triennio poſt cura NIC. HIERONYMI GVNDLINGII lucem vidit liber *de inſtitutione hiſtoriae vniuerſae, eiuſque cum iuriſprudentia coniunctione*. Anno MDCCXXVII. *Edicta veterum Principum de Chriſtianis*, itemque *Conſtantinus M.* anno inſequente *Iuſtinianus*, anno MDCCXXVIIII. *Scaeuola, ſeu iuriſprudentia Muciana*: denique anno MDCCXXX. *Diſputationes duae de iure ciuili ex Papiniano* prodierunt, quorum librorum plerisque praefationes quaſdam praemiſit Gundlingius, perſequuturus procul dubio hoc inſtitutum, et reliqua etiam Balduini opuſcula paullatim editurus, niſi illum vitae breuitas vetuiſſet ſpes inchoare longas. Quum ergo pauci hi libelli, ſimul ac in Academia noſtra praelis exirent, quamuis nec nitidis admodum typis, nec magna ſatis cura exſcripti, adeo ſaliuam mouerint plerisque, vt hac mirifica guſtatione initiati, reliquias etiam auidiſſime adpeterent: quantam gratiam ab Eruditis omnibus initurum credibile eſt Virum integerrimum, Muſisque meis Amiciſſimum, cuius conſilio atque auſpiciis nunc non quaedam Balduini Opuſcula, ſed opera eius omnia, non perſunctoria, ſed accuratiſſima cura, typisque ſplendidiſſimis, exſcripta, et praeſtantiſſimis BARTHOLOMAEI CHESII, GVIDONIS PANCIROLI et PETRI PETITI, Interpretum legum Romanarum et Atticarum, operibus comitata, in lucem prodeunt? Huic vero pulcherrimo Operi ego praefari aliquid iuſſus, nihil, quod Lectoribus magis profuturum exiſtimem, habere me fateor, quam ipſam Iuriſconſulti huius Celeberrimi vitam, ſine qua opera illius vix ſatis ab vllo intellectum iri, arbitror. Dabo itaque operam, vt non elogium tantum BALDVINI, ſed ipſam viri celeberrimi vitam, ex eorum temporum monimentis, librisque, qui non in omnium manibus verſantur, erutam, tecum, LECTOR HVMANISSIME, communicem, eademque opera et tibi conſulam, et viri eximii fata ab obliuione, quantum fieri poterit, vindicem.

Natus eſt FRANCISCVS BALDVINVS ipſis Kalendis Ianuariis, anni Erae Dionyſiacae MDXX. Hunc enim annum ſignari animaduertimus in epigrammate quod mortui loculo inſcribendum curauerat PAPYRIVS MASSONVS (*a*), in quo *obiiſſe* dicitur *anno aetatis* LIII. XI. *Nou. a partu virginis* MDLXXIII; quae, ſi uera ſunt, eum annum MDXX. natalem habuiſſe, ſubductis rationibus facile vnusquisque intelligit. Nec moueor rationibus VAL. ANDREAE (*b*), eum annum biennio anteuertentis. Cui enim magis ea in re credendum exiſtimem, quam Maſſono, qui et eodem tempore floruit et morienti videtur adfuiſſe, eiusque Sarcophagum, ceu ipſe refert, elegante inſcriptione condecorauit? Vt iam non dicam, etiam THVANVM (*c*), in his rebus accuratiſſimum, eumdem diem, annumque emortualem notaſſe, annosque aetatis LIII. itidem tribuiſſe Balduino noſtro, quem virum nihil, quod non

(a) *Elog. Tom. I. part. 2. p. 258.*
(b) *Bibliotb. Belg. p. 222.*
(c) *Hiſt. Lib. LVII. ad ann. 1573. p. 145.*

non ſatis compertum haberet, in annales ſuos retuliſſe, nemo ignorat. Patriam habuit Atrebatum, vrbe Galliae Belgicae non incelebrem, a qua et *Atrebatii* nomen aliquando adſumſit, ſimul ad Trebatium Iuriſconſultum, ſimul ad patriam adludens, ſi fides eſt CATHERINOTO (*a*). Patri nomen fuit ANTONIO, eumdem *togatum et fiſci patronum* SCAEVOLA SAMMARTHANVS (*b*), *fiſci regii apud ſuos procuratorem* MELCHIOR ADAMI (*c*) vocat. Vti vero haec eodem redeunt: ita nos hic obſeruamus, fuiſſe noſtro fratrem eiuſdem nominis patruelem, qui et ipſe litteris operam dederat iuuenis, nec tamen vnquam celebritatem aliquam videtur conſequutus. Saltim IO. CALVINVS, concepto in FRANCISCVM odio, nec ANTONIO illi, eius patrueli, parcit, de quo in epiſtola, BEZAE Tractationibus Theologicis (*d*) inſerta: *Antequam*, inquit, *reſpondeo, monendi ſunt lectores, nihil hac monedula eſſe furacius, vt hac in parte fratrem ſuum patruelem*, ANT. BALDVINVM, *ſuperet, cui ob furandi ſollertiam cognomen* ABLATIVI *a condiſcipulis inditum eſt*. Non dubito, quin Iuriſconſulto genitus noſter, domeſtico incitatus exemplo, amorem conceperit ciuilis iſtius ſapientiae, qua poſtea pleroſque, non modo ſuae aetatis, ſed et, qui ante ſe docuerant, iuriſconſultos longe poſt ſe interuallo reliquit. Vix ſedecim annorum adoleſcens Lonanium ad capiendum maiorem ingenii cultum conceſſit, ibique cum alios viros doctos, quibus illa Academia ſemper floruit, tum GABRIELEM MVDAEVM, Brechtanum, adſectatus eſt (*e*), virum non tantum iuris, verum etiam litterarum elegantiorum, tam peritum, vt, apertis publice priuatimque cultioris doctrinae ſcholis, ſtudioſorum admirationem in ſe maxime conuerteret, nec quiſquam eorum, qui tum eadem factitabant, pari in pretio ibi haberetur, vti teſtatur, qui inter *praeſtantiores* eius diſcipulos fuit, MATTH. WESENBECIVS (*f*). Hoc ergo duce ingeſſus ſtudiorum viam Balduinus non ſolum Graecas Latinaſque litteras cum iuriſprudentia coniunxit, ſed et per vniuerſam hiſtoriam, tum ciuilem, tum eccleſiaſticam, ipſaque veteris Eccleſiae Patrum et recentioribus aeui Theologorum opera, viuidam circumtulit indolem, nihilque ſe earum rerum, quae ad ſacras profanaſque litteras pertinent, ignorare paſſus eſt. Iiſdem enim ſtudiis et MVDAEVS, teſte WESENBECIO (*g*), adeo ſe totum dabat, vt aliquando ex eo quaereret Maria, Regina Hungariae, *vbinam Theologiam didiciſſet?* quod negotiis non ſuae profeſſionis miſceretur, oblique, vti conſueuerat, vellicans. Adeo multum intereſt, quos et quales quiſque nanciſcatur praeceptores, et quale iſti exemplum diligentiae, virtutis ac probitatis diſcipulis ſuis praebeant. Quod enim de Principum vita olim dixit PLINIVS (*h*), idem multo rectius licet de Doctorum exemplo et vniuerſa, quam tenent, ſtudiorum ratione adfirmare: *Vita eorum cenſura*

(a) *Dans le Calvinisme de Berry*, apud BAYLE *Dict. hist. crit. Tom* I. *p.* 483.
(b) *Elog. Lib.* II. *cap.* 24. *p.* 107.
(c) *Vit. Iuriſconſult. p.* 200.
[d] *Tom.* II. *p.* 300.
(e) ADAMI *ibid. p.* 200.
(f) *Exempl. iuriſprud. pag.* 86.
(g) *Ibidem p.* 101.
(h) *Panegyric. cap.* 45.

ſura eſt, eaque perpetua ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur: nèc tam imperio nobis opus eſt, quam exempla. Quippe infidelis recti magiſter eſt metus. Melius homines exemplis docentur, quae in primis hoc in ſe boni habent, quod adprobant, quae praecipiunt, fieri poſſe. Et ſane, quam mature Iuriſprudentia aeque, ac omni litterarum genere, MVDAEO duce, profecerit Balduinus, vel inde patet, quod iam anno MDXXXXII. non Pariſiis, vti eſt apud FABRICIVM (*a*), ſed Louanii Graece et Latine ediderit et notis doctiſſimis illuſtrarit IVSTINIANI *leges de re ruſtica, et Nouellam conſtitutionem I. de heredibus et lege Falcidia*, quibus praemiſſa epiſtola nuncupatoria ad Guil. Hangoart, Senatus Arteſienſis Praeſidem, ſe, confectis primis Iuris tirociniis, domum a parentibus ad edenda forenſis facundiae ſpecimina reuocatum eſſe, teſtatur. Quod primum Balduini noſtri opuſculum adeo placuit Eruditis, vt mox cum ANTONII GARRONIS *Commentario in Pomponii Enchiridion* recuſum ſit Baſileae non anno MDXXXIIII. (quem perperam notarunt SIMLERVS (*b*) et HENDRICHIVS (*c*), ſed MDXXXXIII. vt adeo iure meritoque FRID. IAC. LEICKHERVS (*d*) Balduinum noſtrum accenſeat iis, qui cum ANT. AVGVSTINO, BONEFIDIO, VIGLIO ZVICHEMO et HALOANDRO Graecos Iuris libros Iuriſconſultorum ſcholis intulerint. Aiunt vulgo (*e*) BALDVINVM aliquamdiu in Caroli V. Imp. aula vixiſſe in familia Ioannis Marchionis Bergenſis, ibique contigiſſe id quod poſtea in augurium trahi caepit, vt vinum Imperatori ante ſomnum offerri ſolitum, vrgente ſiti intrepidus biberet, eoque audaci facto magis innoteſceret Caeſari miranti quidem, at non improbanti adoleſcentis confidentiam. Sed id quidem vel aperte falſum, vel multo ante id tempus factum eſſe dixerim. Praeterquam enim, quod ipſum facinus in adoleſcente magis excuſationem merebatur, quam in iuuene, in quo iam virilis prudentia elucebat Carolus V. Imp. circa id tempus procul a Belgio aberat, in ipſa Africa cum Algirienſibus bellum gerens, nec ante annum XXXIII. in Belgium reuerſus. Quare, ſi quid veri ineſt illi fabulae, dicendum videtur, Balduinum anno MDXXXVIII. quo Carolus Gandauenſes in ordinem cogebat, aulae Caeſaris ſpectatorem fuiſſe, et, vt ſolent iuuenes, qui in Academias non multo ante venerunt, ſibi omnia licere exiſtimaſſe. Saltim eum relicta Academia, vmquam in Bergenſi familia vixiſſe, non reperio, neque vt id credam, quae paullo poſt conſequuta ſunt, permittere videntur. Pergit MASSONVS (*f*): *Luteiiam poſtea ſe contulit ad exploranda clarorum virorum ingenia, moxque* GVIL. BVDAEO, LAZARO BAYFIO, *aliiſque magnis viris innotuit*. Quae quidem vera ſunt quod ad iter Gallicanum attinet reliqua niſi recte explicentur, falſa dixerim. Quum enim anno demum MDXXXXII. Louanio domum redierit: quomodo innoteſcere potuit

(a) *Biblioth. Graec. Vol.* XII. *p.* 403.
(b) *Biblioth. p.* 100.
[c] *Pandect, Brandenb. p.* 104.
(d) *Vit. Iuriſconſult. p.* 167.
[e] MASSON. *ibid. et* ADAM. *in vita p.* 200.
(f) *Ibidem.*

GVIL. BVDAEO, qui biennio ante, puta X. Kal. Sept. MDXXXX. deceſſerat (a)? Itaque probabile eſt eum bis in Galliam iuiſſe, ſemel anno MDXXXVIIII, vel XXXX. quo in itinere et GVIL. BVDAEVM Lutetiae ſalutaſſe, ac vidiſſe videtur (b): et iterum anno MDXXXXIII. quo tempore ibi aliquamdiu videtur in CAR. MOLINAEI contubernio vixiſſe ſalutaſſe etiam alios viros doctos, et in his LAZARVM BAYFIVM, nihilque eorum, quae ad maiores variae doctrinae opes adquirendas pertinent, praetermiſiſſe. Erat CAROLVS MOLINAEVS *Iureconſultorum ſua aetate doctiſſimus, et qui omnes ſupremae curiae patronos, ſi non dicendo (nam lingua nonnumquam haeſitabat,) certe ſcribendo reſpodendoque facile ſuperabat* (c). Praeter ſummam vero variamque doctrinam etiam eccleſiae Romanae naeuos ita perſpectos habebat, vt iam illo tempore in Proteſtantium partes, quas deinceps aperte defendit, procliuior videretur. Quare non eſt profecto mirandum, Balduinum talia ab eo magiſtro edoctum, cupiditate quadam flagraſſe, viros earum partium doctiſſimos coram inſpiciendi, cum iiſque colloquendi de cauſſis, quibus illi inducti eccleſiam Romanam res ſuas ſibi habere iuſſerint. Hoc conſilio anno ſiue MDXXXXIII. ſiue inſequente iter ſuſcepit in Germaniam, quod MASSONVS ita deſcribit. *Hinc in Germaniam ad Melanchthonem et Bucerum, dein Geneuam ad Caluinum et Bezam profectus, ab his nouarum ſectarum auctoribus et defenſoribus intelligere voluit, quas ob cauſſas a Romanae veteriſque Eccleſiae caſtris deſceſſiſſent? Quorum impia commenta deprauataſque opiniones improbans, Bucerum tamen et Melanchthonem aiebat ſibi ob modeſtiam placuiſſe, Caluinum diſplicuiſſe, propter nimiam vindictae et ſanguinis ſitim, quam in eo deprehendiſſet.* Sed et his plura inſunt, quae Papyrio illi Maſſono leges hiſtoriae praecipuas in ſcribendo hoc elogio parum curae fuiſſe, demonſtrant. Nam primo THEOD. BEZAM ſalutare Geneuae non potuit, quem tum adhuc Romanae Eccleſiae addictum, anno demum MDXXXXVIII. Geneuam cum vxore migraſſe, inter omnes conſtat, idque ipſe Beza in elegante Epiſtola ad Melchiorem Volmarium Rufum (d) ingenue fatetur: PHILIPPVM vero MELANCHTHONEM multo poſt anno MDLVII. quum iam Heidelbergae doceret, et quidem non Wittenbergae, ſed Wormatiae, ſemel iterumque vidit, teſte THEOD. BEZA (e). Deinde dum Balduinum eo in itinere omnium iſtorum, quos viderat, impia commenta deprauataſque opiniones improbaſſe, ſcribit, et falſa narrat, et, quod verum eſt, turpiter diſſimulat. Quis enim ignorat, eum Geneuae Reformatis vere nomen dediſſe, et ipſi ſacrae ſynaxi interfuiſſe aliquoties? Refert id ſcriptor σύγχρονος, ANTONIVS GVAERINIVS (f) in Epiſtola ad Balduinum, additque, *eum mox Pariſiis Papiſticum habitum recepiſſe*, idque adeo in hoc ipſo itinere contigiſſe, perſpicue oſten-

[a] LVDOV. REGIVS *vit.* GVIL. BVD. *p.* 100. *et* 102.

(b) VALER. ANDR. *Bibl. Belg. p.* 221.

[c] SAMMARTHAN. *Elog. Lib.* II. *cap.* 12.

(d) *Praemiſſa Tomo* I. *Tractat. Theolog.*

[e] *Tractat. Theol. Tom.* II. *p.* 230.

(f) *Apud* RIVET. *Tom.* III. *p.* 1127.

Digitized by Google

oſtendit. Oporteret vero hominem illum grauiter fuiſſe impudentem, ſi viuo Balduino id exprobrare auſus eſſet, in quo ab omnibus, nedum a viro illo, mendacii, quam facillime coargui potuiſſet. Ceterum tunc contigiſſe videtur quod ſcribit NIC. BVRGVNDVS (a), vt nimirum *adoleſcens haereſis crimine in patria poſtulatus, et poſt fugam proſcriptus, ad Caluinum decucurrerit, eodem vſurus doctore, quem auctorem nouitatis habuerit*. Explicato iſto itinere Lutetiam Pariſiorum rediit. Ibi enim anno MDXXXXV. publici iuris fecit *Prolegomena iuris ciuilis*, vel vti ipſe vocauit, *Praefata de iure ciuili*, quae quidem nihil aliud eſſe videntur, quam programma, quo more in Academiis antiquitus recepto praelectionibus iuridicis praeludere ſolemus. Id enim indicare videntur verba, quibus ſub finem illius Schediaſmatis vſus eſt: *Non dicam plura de noſtro ſtudio: nam et multa leuant promiſſa fidem: et nos alio loco fortaſſis nimis multa diximus. Ceterum ſtipulabor a ſtudioſa iuuentute, cui qualiacumque noſtra munera offerimus, aliquid ſaltim liberalis et ingenui fauoris, quem et ipſa fortaſſis exigit gratitudinis formula, et huius aetatis ratio promeretur*. Eam promiſſidem ſequente anno excepit coena paullo latior, *Commentarius*, puta, *in Inſtitutiones*, de quo, quum in omnium manibus verſetur, nihil eſt, quod moneam, quam ipſum Balduinum, ſe in interpretandis Inſtitutionibus optimi praeceptoris, GABRIELIS MVDAEI methodum eſſe ſequutum fateri: id vero THEOD. BEZAM (b) in Reſponſione ad Franc. Balduini conuicia ita eſſe interpretatum, ac ſi commentarios illos praeceptori Brechtano turpiſſimo atque illiberali plagio ſurripuiſſet. Ceterum Pariſiis ita vixiſſe Balduinum arbitror ad annum vſque MDXXXXVII. quo iterum Geneuam excucurrit, et teſte GVAERINIO (c) *in Caluini contubernio menſa, ac familiaritate multos menſes commoratus, iterum euangelici nominis factus eſt*, et quidem antequam in Academiam Biturigum euocaretur. Et tum quidem contigit, quod in epiſtola ſupra memorata refert CALVINVS (d), *tantam ſuam fuiſſe erga ipſum facilitatem; vt, quidquid eſſet in blibliotheca ſua chartarum, libere, ſe abſente excuſſerit: ſurripuiſſe vero eum, quae in rem ſuam fore putarit, non aliunde petendam eſſe luculentiorem probationem, quam ex eius ſcripto, in quo ſe belle prodiderit, certe fidem eius et hoſpitalitatem hic deprehendi*. Nimirum multo poſt, quum iam a proteſtantium partibus ad pontificios prorſus defeciſſet, publicauit Balduinus litteras Buceri, ad Caluinum ſcriptas, in quibus hic illi faſſus eſſe dicebatur, *ſe eſſe natura iracundum et adſidue luctari cum hoc vitio, neque tamen proficere, quantum vellet*, itemque, *indicare homines, prout ament, vel oderint*. Has ſibi litteras tum a Balduino ſurreptas eſſe, ait Caluinus, iure conqueſtus de ingrato hoſpite, *qui, quum ex Caluini prope viſceribus proferre potuiſſet, ſi quid deprehendiſſet in illo vitii, nil repererit atrocius, quam quod haec Bucero fuerit*

(a) *Hiſt. Belg. Lib.* II. *p.* 37.
(b) *Tractat. Theol. Tomo* II. *p.* 203.
(c) RIVET. *Tom.* III. *Op. p.* 1127.
(d) *Apud* BEZAM *Tract. Theol. Tom.* II. *p.* 200.

rit confeſſus. Interea fama Balduini impulſi Gratianopolitani eum ad ſe euocare conſtituerant, at ipſe fatetur (*a*), eos ob contractam illam cum Caluino familiaritatem id conſilium ſuum damnaſſe. Ideoque Lutetiam rediit, ibique edito elegantiſſimo *ad Edictum Aedilitium commentario*, quem Aemilio Ferreto, Iuriſconſulto Auenionenſium celeberrimo, nuncupauit, ſe ad priſtinam docendi ſcribendique conſuetudinem retulit, donec ei anno MDXXXVIII. noua ſpes fortunae ſerenioris adfulgeret.

Eo nimirum anno docendi munere, quo in Bituricenſium Academia adhuc cum laude functus fuerat, ſeſe abdicarat FRANC. DVARENVS, Iuriſconſultus ſine exemplo maximus, et vere ſaeculi ſui decus, ſed ea praeditus indole, vt nec parem vllum nec ſuperiorem e collegis ferre poſſet. Cupiebat ergo Balduinus in eius locum ſurrogari, ſeque tunc habiturum ſperabat campum latiſſimum, in quo virtus et eruditio ſua excurreret, ſi illam Spartam in celeberrima Biturigum ſchola, quae tum vulgo Berytenſi ſolebat aequiparari, obtinuiſſet. Quum ergo Lutetiam Pariſiorum veniſſet Duarenus, in foro ibi daturus eloquentiae prudentiaeque conſultatricis ſpecimina, neque Balduinus ignoraret, eius commendationem cum apud Bituricenſium magiſtratus, tum apud HOSPITALIVM maxime, non parum ponderis habituram, hunc potiſſimum adgreſſus, nuncupato illi libello quodam, aditum ſibi fecit ad eius amicitiam, eaque adſidua obſeruantia, vti ipſe DVARENVS (*b*) refert, id conſequutus eſt, vt Bituricenſibus commendatus, primum annuum ſtipendium, ac paullo poſt publicam Iuris profeſſionem ab iis impetraret, et EGVINARIO BARONI collega adiungeretur. Eſt ille libellus, Duareno tum conſecratus, *Commentarius in praecipuas Nouellas*, editus Lugduni MDXXXVIII. cui et epiſtola ad Duarenum praefixa eſt, in qua tamen ſe nihil aliud intendiſſe fingit, quam *vt conciliandae inter ſe et Duarenum amicitiae, vel eius, quam ſtudiorum ſimilitudo fortaſſis vltro conciliarit, confirmandae animorum coniunctionis occaſionem et cauſſam daret*. Ad Biturigas ergo profectus, hoc anno priuatas habuit praelectiones in difficiliores iuris textus, inter quos et *l. lecta* XXXX. *D. de rebus creditis* fuiſſe, ipſe paucis ante mortem menſibus retulit. Publica enim cathedra ei ideo nondum patuit, quod nondum Doctoris inſignia more maiorum capeſſiuiſſet, quibus inſequentis demum anni MDXXXVIII. IIII. Id. Mart. ab EGVIN. BARONE eſt condecoratus (*c*). Recitauit tunc BARO orationem, qua mirifice laudauit Balduini ingenium et doctrinam inuſitatam, quam deinde ipſe Balduinus, tamquam omni exceptione maius iudicii, quod de ſe ſuiſque ſtudiis Baro tulerit, teſtimonium laudat in *Reſponſione Chriſtianorum Iuriſconſultorum ad Franc. Duareni Commentarios de miniſteriis eccleſiae atque beneficiis*, his inter alia verbis vſus (*d*): *Et tu*, (Duarene) *parricidium aliis lugentibus laetus* ex-

(a) *Reſponſ. ad* CALVIN. *et* BEZAM, *p.* 83.

(b) *Epiſtola de Balduino p.* 58.

(c) MASSON. *p.* 257. CATHARINOT. *ibid. p.* 4.

(d) *Pag.* 145.

exprobrabis? Illine etiam (Balduino), *de cuius virtute, ſi neſcis, exſtat adhuc a Barone ſcripta oratio, ſexcentis iſtic teſtibus nuncupata? Non enim omnia huius viri ſcripta ſupprimere adhuc potuiſti*. Ab eo tempore publicae profeſſionis dignitate ornatus, collegam ibi Baronem habuit, *quocum ſe coniunctiſſimum fuiſſe*, ait BALDVINVS (*a*), quum contra DVARENVS (*b*) illi publice exprobret, *nullam fuiſſe ex eo tempore, quo in collegium receptus fuerit, ſimultatis inter eum et Baronem intermiſſionem, quin Balduinum aduerſus iſtum vindictae cupiditate flagrantem, tantas excitaſſe tragoedias, vt a pleriſque credatur Baro ob moerorem, ex ea re conceptum, deceſſiſſe*. Vter mentitus ſit, neſcio. Nam et DVARENVS rem magis attingit, quam narrat: et BALDVINVS (*c*) tam frigide id crimen diluit, vt, praeter conuicia, vix habeat, quod reponat. At id mihi liquido ſcire videor, minime omnium Duarenum Balduino haec potuiſſe ſine ſumma impudentia exprobrare, qui adeo omnibus iniuriis Baronem collegam exagitauerat, numquam vt cum eo, niſi iam mortuo, in gratiam redierit. Exſtant et hodie virulentae eius chartae, quibus tum ſuo, tum fictitio LAETI nomine vſus, virum optimum inſectatus eſt: exſtant tot virorum doctorum teſtimonia, ex quibus patet, Duarenum viuum Baronem perpetuo habuiſſe ludibrio, mortuo vero monimentum ſuis impenſis ſtatuiſſe, quin cauiſſe teſtamento, vt iuxta illum terrae mandaretur. Teſtem habeo SCAEVOLAM SAMMARTHANVM (*d*), qui collegas illos vno elogio ornans de hac eorum coniunctione ita diſſerit: *Florebat in eadem Biturigum Schola Eguinarius Baro, in iis quoque numerandus, qui primi bonarum artium lumine ſuas praelectiones illuſtrare, veteremque Iuriſprudentiam inſtaurare ſunt adgreſſi, non obſcura Duareni ipſius aemulatione, qui quum omnem huius praeclari inſtituti gloriam ardentiſſime adſectaret, hominum opinioni, de Baronis doctrina conceptae, non nihil detrahere conatus eſt, edita in eum de iuriſdictione et imperio apologia, maleuoli ſane animi teſte in poſterum futura, niſi humanarum rerum memor exſtincti poſt aliquot annos collegae, et quidem popularis ſui, pios manes, poſito in eius honorem ad Hippolyti fanum inſigni monimento placuiſſet, ibidemque poſtea iuxta illum ſepeliri ſupremis tabulis mandauiſſet*. Videtur SAMMARTHANVS admiratus eſſe hanc Duareni humanitatem: ſed profecto mihi non placent homines, quibus non placent collegae, niſi mortui. Praeterea cauſſas proprias habuiſſe videtur Duarenus, cur monimento honorandos exiſtimaret Baronis cineres, quippe quem neſcio quibus artibus eius hereditatem ſibi adrogaſſe, ſcribit BALDVINVS, cuius verba, quantumuis prolixiora hic adſcribere ob libelli raritatem non dubito (*e*): *Interea quod de Baronis Iuriſconſulti clariſſimi morientis dolore fingis ridendo: nobis profecto dolet. Si viueret, iſtas tibi delicias excuteret. Sed tu ſane nimium libenter mortis illius meminiſti, quae te beauit. iſtic tamen eius mentio-*

[a] *Reſponſ. ad Caluin. et Bez. p.* 83. *p.* 135.
(b) *Epiſtol. de Balduino. p.* 61.
(c) *Reſponſ. Chriſtian. Iureconſult.*
(d) *Elog. Lib. I. cap.* 31.
(e) *Reſponſ. Chriſt. Iureconſ. p.* 145.

tionem te facere, miramur, inter eos praeſertim parietes, qui, ſi loqui poſſent, o bone hoſpes, ecquid putas nunc audires? Verum ſane, ſi fieri poteſt, nemo iſtic quidem ſciat, (per nos enim nemo ſciet), ecquem ille viuens eiecerit, ingratum contubernalem clamans. nemo ſciat, quis tamen eo vixdum elato, repente ſuus atque domeſticus heres illi factus ſit. iacenti hereditati quis adhuc incubet, ſciat nemo: et alia, quae ſcis, myſteria multo magis taceantur, quae profecto abs verecundo aduerſario numquam audies. Sed nemo interea neſcire poteſt, (quod omnes ſcire voluiſti), qualem tu in Baronem confìcto Laeti, *qui nullus erat, falſi nomine declamationem ipſe ediderit: quam quidem mortis illius cauſſam fuiſſe non dicimus, ſed acerbiſſimi profecto doloris illi eſſe, vt fuit, voluiſti: neque fieri poſtea potuit, quin multis in funere occurreret vetus illud:* OLLVS LETO DATVS EST. Haec Balduinus, cuius verbis, vti facile patet legentibus, *μνησικακίας τι* ineſt, ſed quod, ſi expenderint, Baroni fuiſſe vxorem, et Duarenum caelibem (*a*) in eadem domo aliquamdiu cum Barone habitaſſe, facile diuinando poſſe adſequi videntur. Quum ergo eo animo erga Baronem adhuc viuum et ſpirantem fuerit Duarenus, merito mireris, eum ita perfricuiſſe frontem, vt Balduino ob eam cauſſam, quod cum Barone non ſatis amice vixerit, iraſceretur. Atqui, vti recte dixit poeta (*b*),

> *Loripedem rectus derideat, Aethiopem albus.*
> *Quis tulerit Gracchos de ſeditione querentes?*
> *Quis caelum terris non miſceat, et mare caelo,*
> *Si fur diſpliceat Verri, homicida Miloni,*
> *Clodius accuſet moechos, Catilina Cethegum?*

Enimuero qui viui Baronis perpetuus obtrectator fuerat, is mortui fletis tamquam Caeſar Pompeii illacrymans; Balduino exemplum ſuum ſequuto iraſcitur, quaſi ſibi ſoli licuiſſe putarit, virum optimum ludibrio habere, et ne eius quidem laudis, quam opprimendo collega adfectabat, vllum alium conſortem habere voluerit.

Ceterum Baronem, ſiue amicum, ſiue inimicum, certe collegam, Balduinus habuit ad annum MDL. quo ille x. Kal. Semptembres quinquagenario maior deceſſit, locumque fecit Duareno, triturae quippe forenſis, cui ſe Lutetiae dare coeperat, iam pridem pertaeſo. Refert Balduinus (*c*) ipſum ſe auctorem fuiſſe magiſtratibus Bituricenſibus, vt Duarenum in ſcholam ſuam reuocarent, quin et redeunti ſe locum priorem, quem retinere potuiſſet, cedere non dubitaſſe, atque ita toto quadriennio ſine vllius ſimultatis ſignificatione habuiſſe bonum collegam. At Duarenus (*d*) negat, Balduino ſe quidquam debere, immo potius eum manibus pedibuſque obnixe omnia feciſſe, ne reuocaretur: conqueritur, faſſus tamen, illum, quum ſe rem impedire non poſſe

(a) SAMMARTHAN. *ibid. p.62.*
(b) IVVENAL. *Satyr.* II. *v.* 23. *ſequ.*
(c) *Reſponſ. ad Caluin. et Bezam. p.83.*
(d) *Epiſtola de Balduino. p.69.*

poſſe intelligeret, ſe quolibet obſeruantiae genere eſſe proſequutum. Neque tamen diuturna fuit illa collegarum amicitia: quamuis in edisſerenda irarum cauſſa quam maxime diſſentiant. DVARENVS enim nihil habuiſſe, quod odio ſuo praetexeret, quia ſatua cauſſa contentus, *ſe*, inquit, *a multis monitum de Balduini inſidiis, nihil amplius diſſimulandum putaſſe, ac proinde de iure amicitiae neceſſitudinisque violate conqueſtum eſſe paullo liberius ac ſtomachoſius*. At BALDVINVS (*a*), cui ſollemne erat, omnia ad religionis cauſſam referre, illos quoque acerrimos Duareni inſultus ſe pietatis, aut certae ſectae cauſſa, ſuſtinuiſſe, ait, neque aliam Duareno cauſſam feciſſe exiſtimat odii, quam diuturnam illam, quae ſibi cum Caluino Coloniae Allobrogum interceſſerit, conſuetudinem. At niſi me omnia fallunt, nec Balduini tantus fuit candor, vt eum dignum habuerit Duarenus, quocum in tenebris micaret: nec Duareni tantum ſectae ſtudium, vt ſuſpectus eſſe debuerit Balduino. Non magis enim ille Pontificis, quam hic Caluini cauſſa omnia volebat. Immo, ſi dicendum quod res eſt, ille tam malus pontificius, hic non melior reformatus, vterque hypocrita peſſimus fuiſſe videtur. Quod ne temere ſcribere videar, quis illorum Ecebolorum de religione ſenſus fuerit, paucis oſtendere, operae pretium fuerit. Balduinum toties adhuc mutaſſe ſacra, quoties ei locum mutare placeret, iam vidimus. Et ab illo inſtituto eum ne diuturna quidem iſta cum Caluino conſuetudo ac familiaritas abduxerat, adeo, vt ſaepius laudatus GVAERINIVS (*b*) eum apud Bituricenſes *ad Papiſticam idololatriam, et tamquam canem ad vomitum, rediiſſe*, teſtetur. Quanta animi leuitate poſtea modo ad reformatos, modo ad Lutheranos, modo ad Romanenſes, transfugerit, mox referemus. Et tamen Duarenum ob contractam cum Caluino familiaritatem a ſe alienatum eſſe, clamat. Quem vero DVARENVM? An genuinum Romanae Eccleſiae filium, qui diſſentientem a Pontificis maximi decretis ſtatim ad leones poſtularet? An iuratum Caluini hoſtem, cui ſuſpecti eſſent, quicumque ad nomen illud non exſpuerent? Immo Caluinianum, Pontifici blandientem, id eſt BALDVINO tam per omnia ſimilem, vt fratres germanos crediidiſſes, eoſque amiciſſimos inter ſe eſſe opertere iuraſſes, niſi

fratrum quoque gratia rara

eſſet inter huius ſaeculi homines. CATHARINOTVS (*c*) ſane Duarenum clam fauiſſe Proteſtantibus, diſerte oſtendit. Et ipſe BALDVINVS (*d*) eum non minus olim, ac ſe, Caluino notum ac familiarem fuiſſe refert, his verbis: *Audiebant*, homines, *cum ante annos prope viginti*, (adeoque circa annum MDXXXVI.) *euangelio nomen dediſſe, purioris religionis elementa alios docuiſſe, eius miniſtros ſaepe laudaſſe, regni Pontificii tyrannidem, impoſturas, et idola, frequenter damnaſſe, nec ſolum in Gallia florentem Molinaeum coluiſſe; ſed et Geneuae*

(a) *Reſp. ad Caluin. et Bezam. p.* 84.
(b) RIVET. *Oper. Tom.* III. *p.* 1127.
(c) *Du Caluiniſme de Berri p.* 4.
(d) *Reſponſ. Chriſt. Iureconſ. p.* 10.

neuae exſulantem inuiſiſſe, ibique etiam magna obſeruantiae et amicitiae ſimulatione Caluinum ſalutaſſe, eique religionis et conſenſionis ſignificationem magnam dediſſe, denique Geneuae feſtum diem Paſchatos celebraſſe: deinde Lauſannae cum Vireto, et Bernae cum Muſculo, et Baſileae cum Eccleſiae Miniſtris familiariter conueniſſe. Quis ergo Duareno crederet ob religionem exoſum fuiſſe Balduinum, quum ambo, aeque religioſi, totos ſe ad Romanenſium imitationem, illo tempore, quo apud Biturigas vna eſſent, componerent. Sola ergo aemulatio fuit, quae illorum collegarum animos miſere diſtraxit, nihil reliqui faciente Duareno, vt in ſchola illa ſolus dominaretur, Balduino autem, quoad eius fieri poterat, obnitente, vtroque vero ſtudioſorum, qui tum eo confluebant, ſollicitante animos, eoſque contra collegam irritante. Quod quum diutius vterque faceret, res demum in neruum erupit, grauiſſimuſque tumultus, qui prope euertiſſet Academiam, obortus eſt. Rem paucis complexus DVARENVS (a), culpam omnem, vti ſolet, in Balduinum. Ait enim, illum ſubito intermiſiſſe lectiones publicas, interferentem cauſſam, poſſe ſe Academiae lucubrationibus ſuis plus famae ac celebritatis, quam publicis illis praelectionibus, quaerere. Reprehenſum eo nomine Balduinum a magiſtratibus, ad quos Balduinus rem detulerit, intermiſſas quidem lectiones de nouo eſſe auſpicatum, ſed horam ſibi ſuo arbitratu ad eam rem ſepoſuiſſe, alii Doctori iam deſtinatam, quin et eam horam ſubinde mutaſſe pro lubitu, aliorumque poſſeſſionem non minus ſuperbe, quam turbulente et ſeditioſe, inuaſiſſe. Ea re tantos demum excitatos eſſe tumultus, vt rem magiſtratus ad curam ſuam putauerit reuocandam, et Balduinum, earum turbarum auctorem et flabellum, cauſſa cognita, damnarit. Ex ea vero damnatione dolorem tam acerbum ſenſiſſe Balduinum, vt nulla vſus excuſatione a lectionibus plane ceſſarit, et paullo poſt, nullo collegarum ſalutato, non ſolum Vrbe, et Academia, ſed et vniuerſa Gallia, exceſſerit. Huic DVARENI accuſationi quod opponeret, praeter mala verba, nihil habuit BALDVINVS (b). *Qui illud eſt*, inquit, *quod nunc ſcribis, ſeditionis damnatum illum eſſe, quem inſequeris? Cuius, o bone vir? qua ſententia? quo iudicio? quo die, aut Conſule? Tu qui ſcholaſticas, ſeditiones, artes tuas et ludos, regnumque prudentiae tuum iam pridem eſſe, profiteris, ſeptus cauſſidicis et diuiſoribus, audes homini, tam ab iis Hyperboricis moribus abhorrenti, vt nulla iactura, quin te propterea fugeret, retardari potuerit, obiicere, quod committis?* Iam quidem huic liti me non interpoſuerim, quamuis Duareni defenſionem difficiliorem reddere videatur id, quod poſtea molitus eſt aduerſus Balduini ſucceſſorem, Cuiacium, quocum ille, teſte THVANO (c), *aeque magnas et acres contentiones habuit, ex quo non obſcurae ſimultates inter auditores exortae ſunt, ita, vt ſchola Bituricenſis in partes ſcinderetur, ob idque maius periculum immineret, niſi ceſſiſſet Cuiacius, et Va-*

[a] *Epiſt. de Balduino ad Caluin.* p. 63.
[b] *Reſponſ. Chriſt. Iuriſc.* p. 146.
(c) *Hiſt. Lib.* XXIII. *ad ann.* 1559. p. 646.

Valentiam Cauarum migraſſet. At operae tamen pretium fuerit ipſum illud bellum ſcholaſticum, quoad fieri poteſt, accuratius, deſcribere, vt quanto furore tum illud geſtum ſit, eo rectius intelligatur. Viuebat tum apud Bituricenſes NICOLAVS CISNERVS, iam tum quidem Profeſſor Heidelbergenſis, ſed qui anno MDLIII. diſſipata peſte Academica, magno iuuenum nobilium agmine ſtipatus, in Galliam ſeceſſerat (*d*). Inter eius clariſſimi Iuriſconſulti opuſcula, cura QVIRINI REVTERI Francofurti MDCXI. edita (*e*), exſtat etiam *oratio, ſtudioſorum nationis Germanicae in Schola Biturigum nomine, habita ad Ampliſſimum Senatum Pariſienſem*, in qua iſte tumultus viuis coloribus depingitur. Inter Germanos, qui tum ibi iuri operam dabant, erat etiam Daniel Schleicherus, Vlmenſis, quem CISNERVS (*a*) *excitatum nomine et fama celeberrimi iuris interpretis*, FRANC. DVARENI, *Bituriges ſe contuliſſe, eoque, tamquam architecto, praeeunte, non infeliciter fundamenta in arte illa ieciſſe* ait, *reliquam etiam exaedificationem abſoluturum, niſi quae tempeſtas illam ſcholam inuaſerit, in illius praecipue caput redundaſſet*. Is VIII. Maii, quum a coena, quodam e popularibus ſalutato, praeeunte ciuis cuiuſdam famulo cum funali ardente, domum redire vellet, in itinere illo a collecta et armata aduerſae factionis manu ex inſidiis circumuentus, quinque inflictis vulneribus, corde perfoſſo, trucidabatur (*b*). Inſequente die magiſtratus, ſcholae deminutionem veritus, caedis iſtius auctores vndique conquirebat, at, quum iam pleroſque illa nocte fuga abſtuliſſet, non niſi duos, neſcio quo fato in vrbe detentos, in carcerem abripi iuſſerat, et vrgente vindictam Duareno, ipſiſque Germanis ſtudioſis de hac iniuria apud Margharetham, Principem Bituricenſium, conquerentibus, cauſſa omni perſpecta capitalem hanc ferebat ſententiam (*c*), *vt duo illi, data mulcta fiſco quingentorum francorum, et centum collatis ad faciendum monimentum, in facinoris teſtimonium, iuxta tumulum occiſi Schleicheri, in foro Gordiano laqueo ſtrangularentur, ii vero, qui aufugiſſent, praeſtitis ex bonis eorum Principi mille libris Francicis, ducentis item ad erigendam ſtatuam in loco admiſſae caedis, cum inſculpto cauſſae programmate, eodem ſupplicio, quandocumque adprehenſi fuerint, adficerentur, et in condemnationis indicium imaginaria in eos interim conſtituti ſupplicii exſequutio exerceretur*. Ea lata ſententia, fremebant homines quidam, et ne tale exemplum fieret, omnem mouebant lapidem, quin auctores erant ſententiam paſſis, vt ad ſupremum Senatum Pariſienſem prouocarent: eaque ipſa cauſſa mouerat Ciſnerum, Duareni admiratorem, vt totius Germanicae nationis nomine orationem illam conſcriberet. Interim in furorem acta altera factio, peroſa Duarenum, a quo commilitones ſuos ad ſupplicium poſtulari, non ignorabant, *eius imaginem, in tabula depictam, eodem in loco, quo ſupplicium de ſceleratis hominibus ſumi ſole-*

[a] BVDERVS *Vit. clar. ICtor. p.* 316.
[b] *Lib.* III. *p.* 648.
[c] *Lib.* III. *p.* 651.
(d) *Ibid. p.* 652.
[e] *Ibid. p.* 653.

bat, *ſuſpendebant*, et quidem, CISNERO (*a*) indice, non ob aliam cauſſam, *quam quod omnibus ius reddi*, *iudicia fieri*, *ſcholae ſuae*, *ſcelere illorum vexatae*, *mederi*, *reique publicae perturbatae priſtinam quietem et pacem reſtituere*, *exteros inſontes tueri*, *noxios ciues coercere vellet*. Conqueritur porro CISNERVS (*b*), tam miſeram tunc fuiſſe Germanorum, ibi ſtudiorum cauſſa commorantium, conditionem, vt alterius factionis homines in obuium quemque, tamquam in feram quamdam belluam, irruerint, eoſque, non in ſiluis aut ſaltibus, ſed in media vrbe, gladiis, telis, ſecuribuſque conficere conati ſint: eaque omnia ſe ideo attigiſſe ait, *vt*, *quid rationi*, *quid honeſtati*, *quid modeſtiae in* ILLIS *loci ſit*, *qui* CVM REIS VITAE SOCIETATE CONIVNCTI FVERINT, PATRES *conſcripti intelligerent* (*c*). Quis cauſſae exitus, quae reorum fata fuerint, ex ea oratione non diſcimus: at qui totam perlegerit, illico animaduertet, in BALDVINVM hanc fabam cudi. Adſentabatur ſtudioſis peregrinis, et Germanis maxime, Duarenus, iiſque perſuadebat, ſe eorum cauſſa nullas inimicitias, nullamque collegarum inuidiam pertimeſcere: quibus blanditiis eos ſibi, vt fit in Academiis, facile reddebat obnoxios, vt ſolum ſapere Duarenum, reliquos volitare velut vmbras exiſtimarent. Inde fremere eius collega; ſuos quoque auditores alteri factioni opponere, eorum inſolentiam, quoad eius fieri poterat, tueri, donec res, vti CISNERVS refert, in apertum bellum, vel latrocinium potius, erumperet. Quare fortaſſis et Duareni et Balduini querelae fuerunt iuſtiſſimae; nec magis quiſquam diſcernet hodie, vtrius fuerit cauſſa iuſtior, quam olim certo conſtitit, Caeſarine, an Pompeio, tot malorum Iliadem deberet res publica.

Victrix cauſſa diis placuit: ſed victa Catoni.

Interim illud ipſum iudicium, quo Balduini factio ob caedem iſtam damnata eſt, occaſionem dare potuit magiſtratui, vt in turbarum auctores inquireret, et Balduinum ſi non damnaret, at reprehenderet ſaltim paullo ſeuerius, et officii ſui admoneret. Nec incredibile eſt, Virum Doctiſſimum, et iniuriarum impatientem, pertaeſum iſtius lanienae, accedentibus nouis de hora lectionum litibus, demum ſignum receptui dare, et, relicta celeberrima Biturigum ſchola, ſpontaneum exſilium vitae turbarum pleniſſimae praeferre ſecum conſtituiſſe, id quod adulto iam anno MDLV. contigiſſe, ſatis conſtat.

Antequam in Germaniam comitemur Balduinum, paucis monemus, eum apud Biturigas non admodum multa edidiſſe in lucem, ſiue perpetuis diſtractum laboribus Academicis, (quae enim de intermiſſis ab eo lectionibus publicis ſcripſerat Duarenus, ea ita diluit, vt illas ſe non niſi a Nonis Ianuariis ad Kal. Februarias, et quidem a Duareno impeditum, intermiſiſſe, dicat (*d*);) ſiue litibus iſtis cum BARONE et DVARENO ita implicitum, vt de vtilioribus cogitare non vacaret.

[a] *Ibid. p. 654.*
[b] *Lib. III. p. 657.*
[c] *Ibid. p. 655.*
[d] *Reſponſ. Chriſt. Iuriſc. p. 130.*

ſet. Recudi tamen anno MDLIII. paſſus eſt ſuum *in Inſtitutiones Commentarium*; ipſo vero anno MDL. edidit libellum *ad leges Romuli et XII. Tabularum*, qui poſtea Heidelbergae auctior atque emendatior exiit, atque ita placuit Eruditis omnibus, vt, ſi vllus alius, is certe typothetarum praela ſaepiſſime ex eo tempore fatigarit. In Biturigum vrbe ad nuptias etiam animum adiecit BALDVINVS, ducta CATHARINA BITONIA, Philippi Labbei vidua, et aliquot liberorum ex priore marito matre, ex quorum vno et celeberrimum illum PHIL. LABBEVM deſcendere, MENAGIVS (*a*) obſeruauit. Hos priuignos ſuos, vna cum eorum auia, Balduinum miſere ſpoliaſſe, refert CALVINVS (*b*). Sed ea in re viro, iuſto ſuſpicaciori, fama fortaſſis non minus impoſuit, quam THEODORO BEZAE, qui talia illi permulta non parce obiicit, quae non modò incerta, ſed et manifeſto falſa eſſe, conſtat. Erant enim tum tempora, quibus, qui inter ſe libellis eriſticis pugnabant, omnes etiam anicularum fabulas, quae de aduerſariorum vita et vitiis iactabantur, auidis hauriebant auribus, illaque intexebant chartis ſuis, et tunc ſibi ſatis cauiſſe videbantur, ſi fidem penes auctorem eſſe iuberent.

Sed vt ad Balduini iter Germanicum, veluti e diuerticulo in viam reuertamur: illud clam, et nemine collegarum ſalutato ſuſceperat. Neque id negat BALDVINVS (*c*), at id tamen conſilium ſuum his verbis defendit: *Indignaris, atque etiam palam conquereris, te inſalutato diſceſſiſſe. Age vero, concede illi tantillum Iuriſprudentiae, vt aliquid cautionis tam apertis periculis adhibeat, et inſidiatore inſalutato effugere fas eſſe putet. Atqui veterem amicum et collegam metuere non debebat. Sic aliquando exiſtimauit. Sed feciſti, vt intelligeret, ſeſe nimis ſecurum eſſe et credulum. Verum ſi iuſtus metus non fuit, qui caderet in conſtantem virum, rurſum vt illi ignoſcas, petimus. Eſt enim meticuloſus: neque adhuc audiuerat, quod iam ſcribis, te hominem non ſolum liberalem et beneficiarium, ſed etiam miſericordem, ſaepe tuis eos facultatibus etiam adiuuiſſe, qui pro Chriſti nomine laborarent.* E Gallia ſtatim iter Geneuam ſuſcepit, et quamuis ea, quae adhuc diximus, ſatis oſtendere videantur cauſſas iſtius clandeſtini diſceſſus non admodum fuiſſe honeſtas, religionem tamen fugae praetexere non dubitauit, adeoque merito miratur DVARENVS (*d*), eum perſuadere potuiſſe Reformatis, ſe religionis cauſſa profugum ad illos conceſſiſſe, neque alia cauſſa, quam vt conſcientiam ſuam in libertatem vindicaret, ad Spartam deſerendam eſſe adductum. Aſt perſuaſerit id fortaſſis quibuſdam: ſaltim id numquam crediderunt acutiores, nec inter hos Io. Caluinus, ad quem iam in illa peregrinatione ſua denuo diuerterat. Tantum enim abeſt, vt Geneuenſes eum, toties ad Pontificios relapſum, admodum amanter exciperent, vt, teſte CALVINO (*e*), *eum liberis conuitiis undique*

[a] *Remarques ſur la vie d' Ayrault*, p. 158.
[b] *Opuſc. Theol.* p. 390.
[c] *Reſp. Chriſt. Iuriſconſ.* p. 243.
[d] *Epiſt. de Balduino* p. 64.
[e] *Opuſc. Theolog.* p. 368.

exagitarent etiam ii, qui prius amici fuiſſent, donec ſeuera obiurgatione correctus a Caluino, lapſus ſui foeditatem agnouerit, et ſeruiliter adſenſus, adulatorie ſe eius conſiliis regendum permiſerit. Ita hoc anno MDLV. tertium publice ac ſollemniter Proteſtantibus dedit nomen, toties mutans religionem, vt non ſaepius pellem ſerpentes mutare videantur: vnde et poſtea ECEBOLIVS dici coepit a Proteſtantibus, quem Sophiſtam ad Imperatorum mores ac voluntatem ſeſe componentem, Conſtantio imperante, Chriſtianam religionem ardentiſſime coluiſſe, Iuliani temporibus gentilium ſuperſtitioni ſupra modum addictum adparuiſſe, poſt eius exceſſum Chriſtianis rurſus acceſſiſſe, et prae foribus eccleſiarum clamaſſe: *Culcate me, vt ſal inſipidum*, refert SOCRATES (*a*). Itaque Ecebolii nomen poſtea BALDVINO tam conſtanter haeſit, vt, paene illo, quam Balduini, notior vbique eſſet, miro ſane iudicio Dei, vt quo ipſe vocabulo antea Duarenum infamarat, eo ipſe poſtea, Duareni veſtigia toties premens, perpetuo notaretur.

Geneua digreſſus, et de noua fortunarum ſede ſollicitus, Tubingam potiſſimum ire conſtituerat, teſte VALERIO ANDREAE (*b*). Nam vt ipſe BALDVINVS refert in Epiſtola ad Chriſtophorum, Wurtembergiae Ducem, *Iuſtiniano* ſuo praemiſſa, *ab eo Duce primum ſibi et fauoris praeſidium oblatum fuerat, et conditio doctiſſimae eius Academiae occurrebat*. Sed certior factus, Tubingenſem profeſſionem fortitum eſſe CAROLVM MOLINAEVM, mutato conſilio, Argentoratum diſceſſit, ibique Iura docendi prouinciam, honeſtiſſimis inuitatus conditionibus, ſuſcepit. Quamuis enim ſchola iſta tum nondum Academiae priuilegia impetraſſet: tanta tamen erat Virorum Doctorum, qui ibi publice docebant, et maxime BVCERI et STVRMII celebritas, vt confluentibus eo certatim adoleſcentibus multas Academias virorum doctorum copia et frequentia ſtudioſorum ſuperaret. Huc ergo, vbi primum aduenit, nihil prius, nihilque habuit antiquius, quam vt datae a ſe coetui proteſtantium fidei publicum exſtaret teſtimonium. Quo conſilio, ſi HOTOMANO (*c*) fides eſt, *verboſiſſimam fidei ſuae confeſſionem in templo, non infrequenti hominum conuentu, magna et confidente voce pronunciauit, vt ad ſacrae coenae et corporis Chriſti communionem reciperetur*. Hinc poſtea menſe Martio anni MDLV. munus docendi auſpicatus eſt oratione ſollemni, quam *Iuris Ciuilis Scholam Argentoratenſem* inſcripſit, poſteaque typis exſcriptam iuris publici fecit. Et eſt ſane, quod conſeruatum illum rariſſimum libellum non modo nobis, ſed et reipublicae litterariae, gratulemur. In ea enim non ſolum de Iuriſprudentia recte docenda permulta ſapienter excogitata dictaque, ſed et de rebus, ad iſtorum temporum et ipſius Balduini hiſtoriam pertinentibus, haud pauca occurrunt, quae hodie alioquin ignoraremus. Et videtur ſane Balduinus, recente adhuc iniuriarum, quas a Duareno paſſus fuerat, memoria, et dolore, quem inde ſen-

[a] *Hiſt. eccleſ. Lib. III. cap. 13.*
[b] *Bibliotb. Belg. p. 222.*
(c) *Epiſtola de officio tum in religione tum in ſcriptionibus retinendo.*

ſenſerat, nec dum lenito, id praecipue egiſſe illa oratione, vt Duareni Scholam, ad quam eo tempore magnus iuuenum Germanorum concurſus fiebat, ſuſpectam redderet, eademque opera dolori ſuo deminuta, Duareni exiſtimatione, parentaret. Occaſionem vero adripuit ab eius libris *de ſacris eccleſiae miniſteriis et beneficiis*, qui primum anno MDL. in lucem prodierant. Tametſi enim vere his libris nihil ſit doctius, in iiſque Eccleſiae Romanae naeui haud pauci, ipſo ſatente BALDVINO (*a*), paſſim mira παῤῥησίᾳ notentur: pleriſque tamen paullo acutioribus iam illo tempore ſuboluit, id potiſſimum egiſſe Duarenum, vt regnum illud pontificium, quod Carolus Molinaeus inter primos, medio in foro Senatuque Pariſienſi concutere coeperat, ſaluum praeſtaret, quippe quo conſilio illum non modo eius fulcra inconcuſſa reliquiſſe, ſed et ruinam minantia nouis veluti adminiculis pedare conatum eſſe, obſeruant (*b*). Verba ergo de Chriſtiana Iuriſprudentia faciens BALDVINVS, grauiter conqueritus de Epicureis quibuſdam leguleiis, ad quos iuuenes Argentoratenſes, aliique Germani, tamquam ad oracula confluant, vt noua illa Iuriſprudentia fermentoque pontificio imbuerentur: ac demum haec, quae ſequuntur, ſubiicit: *Alii vero auctoritate et gloria elati, quos, vt ille olim dixit poeta, ducit hiantes cretata ambitio, quid non contra faciunt? Quid? Purpuram induet, malam conſcendet, ſedebit in auditorio togatus aliquis Epicurus, fermento inflatus et faſtu, vt noua neſcio quae et barbara decreta, iuris prope diuini titulo atque auctoritate donet: conceptiſque etiam verbis, in eorum verba liberos veſtros iurare iubebit, atque ita inauguratos, extorta etiam prius talis inaugurationis mercede, ad vos remittet. Vtinamque etiam diſceſſuris non inſuſurret arcanae illius et reconditioris ſuae prudentiae nouas leges, magnae nunc ſcilicet ſapientiae eſſe, animo contemnere omne Numen, corpore coram omnibus idolis, dicis cauſſa, procumbere, ſi qua de religione controuerſia ſit, ſpectatorem eſſe fabulae, et vtramque partem ſuauiter ridere, ſi quod ius ſit, regnandi cauſſa ius violandum eſſe. Haec portenta aliquando audiri in hominum togatorum conuentu, aliquis fortaſſe rerum imperitus non crederet. Vtinam vero nihil eſſet cauſſae, cur, quod natura prope incredibile eſt, inauditum non eſſe, dici aliquando poſſit. Sed quod dicitur, quod audiui, quod ſit, quod vidi, diſſimulare non eſt integrum.* Et paucis interiectis: *Neque mihi, opinor, reddenda non alia ratio eſt, cur in hac ſchola verſari, quam in alia malim. Multis iam annis ius ciuile docui liberali conditione in illuſtri Galliae Collegio. Multi, cur nunc ex eo diſcedere non nolim, fortaſſe mirantur. Ego vero me in eo tamdiu manere potuiſſe, miror. Praeterea nihil dicam.* Vt paucis rem complectar, eo redeunt omnia, vt dehortetur parentes, ne filios mittant in Galliam, neque eos a Duareno corrumpi patiantur, ſed domi ſcholam ita inſtituant, vt inde, tamquam ex equo Troiano, plures non modo iuris periti, ſed et Chriſtiana pietate imbuti, quotannis prodeant. Videri volebat Balduinus, non hominibus, ſed vitiis, iraſci, mira-

(a) *Reſponſ. Chriſt. Iuriſc. p. 21.*

(b) *Ibid. p. 27. ſeq.* THOMAS. *praefat. ad Lancellot. Inſt. iur. can. §. 2.*

miraturque Duarenum ea omnia ad ſe rapiendo, quae communia ſint plurium, tam ſtolide denudaſſe animi conſcientiam: immo illum ſimilem eſſe ait Baſſo parricidae, qui hirundines domeſticas lapidibus impetierit, quos miſeras auiculas diceret ſua garrulitate parricidium hoſpiti exprobrare (a). Sed lapis fuiſſet Duarenus, niſi hanc fabam in ſe cudi ſenſiſſet. Immo ſenſit id illico homo non obeſae naris, et iniuriam ſibi illatam vltus eſt illa maledicentiſſima *Epiſtola de Balduino*, cuius iam aliquoties mentionem fecimus; quamque poſtea Io. CALVINVS adpendicem eſſe voluit alterius Reſponſionis ſuae ad Balduini conuicia: quin, vt erat ſtomachoſus, paucis menſibus poſt publici iuris fecit alteram *Epiſtolam ad Franciſcum Hotomanum*, qui et ipſe paullo poſt ſcholam Lauſannenſem cum Argentoratenſi commutarat. Vtraque, atrociore ſtilo ſcripta, a nullo abſtinet conuicio, at priore tamen multo virulentior eſt poſterior, quam ideo BALDVINVS (b) vocat *chaos quoddam non ſolum terribilium conuiciorum, ſed etiam horribilium dirarum, et quidquid maleuolentia potuerit animo concipere, vel ore exprimere petulantia*. Quin addit, *ſi Latine non ſcripſiſſet Duarenus, ſe non putaturum fuiſſe, aut illum, aut hominem litteratum, ſcripſiſſe, ſed nautam, cauponem, ſtabularium, vel ſcurram aliquem temulentum*. Et ſane vbi molliſſime aduerſarium tangit DVARENVS, eum *Sycophantae* vel *Balbini* exornatum elogio dimittit: at ſi quando incaleſcit, tota conuiciorum plauſtra in eum euertit, eique *apoſtaſiam*, *Nouatianiſmum*, *peccatum in ſpiritum ſanctum*, quin nullum non delictum, digniſſimum ſupplicio exprobrat, et ne Collegis quidem Balduini, quos declamationem illam audientes, elegante Simonidis vſus paroemia, *auribus calumniatos eſſe*, conqueritur, parcit. Credo ego, vere de illa Epiſtola ſcripſiſſe BALDVINVM (c): *Sed nobiſcum profecto quicumque legent, obſtupeſcent, ecquid tandem ſit, quod tu, eius* (orationis) *lectione, tamquam oeſtro, percitus tam miſere inſanias, cum vlulatu Corybantico, et quaſi hippomanes aliquid hauſiſſes, caput iactando in obuium quemque cornibus incurras*. Credo eumdem, viſa ille epiſtola, recte de ſe vſurpaſſe illa veteris poetae (d):

Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit,
Improuiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit, humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras, et caerula colla tumentem.

At non minus credo, Balduinum non habere, quod Duareno vertat vitio. Par illud erat, bene compoſitum. Congrediebantur inter ſe gladiatores, in eo ludo exercitatiſſimi, homines irati, dicaces, facundi,

Et cantare pares, et reſpondere parati.

Mox enim inſequente anno MDLVI. Argentorati apud Chriſtianum Mylium in lucem exiit *Reſponſio illa Chriſtianorum Iuriſconſultorum*

ad

(a) *Reſponſ. Chriſt. Iuriſc. p. 5. et 130.*
[b] *Reſponſ. Chriſt. Iuriſc. p. 123.*
(c) *Ibid.*
(d) *Ibid. p. 124.*

ad Franc. Duareni commentarios de miniſteriis eccleſiae atque benefi-ciis, et alias eius declamationes, in cuius titulo neſcio cur auctor le-gi voluerit illud PAPINIANI (a): *Hominis eſt, hominem beneficio adficere*, niſi forte conuicia beneficiorum loco eſſe exiſtimarit. Adeo enim in Duarenum vbique debacchatur ille Chriſtianorum Iuriſcon-ſultorum interpres, vt dubios reddat lectores, Duareni et Balduini ſcripta inter ſe contendentes, vtri palma in illo conuiciandi certami-ne debeatur. Nihil profecto magis verum eſt, quam quod initio iſtius libelli ſcripſit BALDVINVS (b): *Turpis et miſera res eſt, famoſos nunc libellos circumuolitare, et litterariis rixis omnia perſtrepere, et vero talibus contentionibus repleri ſimul et obtundi orbem terrarum. Rident haec fortaſſe certamina multi, qui et ludos gladiatorios magna cum voluptate ſpectarent. Sed nullis certe lacrymis ſatis deplorari tam bar-bara et infelix ingeniorum laniena poteſt.* Itemque ſub finem (c): *Dixit olim nobilis poeta: Natis in vſum laetitiae ſcyphis pugnare, Thracum eſt: tollite barbarum morem. Sed litteris et libelli ſine re, ſine cauſſa, tamquam ſtilis ferreis pugnare, qualem barbariem eſſe dicemus?* Quam-uis enim vbique Iuriſconſulti Chriſtiani perſonam decore agere videri velit BALDVINVS fingatque, ſe religionis iniurias publicas vindicare; re ipſa etiam quaedam haud proletaria et notatu indigna aduerſus Dua-reni errores et inſidioſas doctrinas proferat: maledictis tamen tantum non ſuperat ipſum Duarenum, eumque, tamquam hominem bipedum omnium nequiſſimum ac ſceleratiſſimum, et omnis non modo Chri-ſtianae pietatis, ſed et virtutis honeſtatiſque, hoſtem acerrimum tra-ducit. Modo eum *leguleium*, modo *rabulam*, modo *Epicurum*, modo *hominem Lucianicum* adpellitat. Eſt, vbi illi audit *malus coquus, qui multa iura miſceat: Pſeudolus: geminus Ecebolii fraterculus: togatus et purpuratus mulio: phreneticus: bonus iurium doctor et recoctor; di-gnus, qui ad agnatos et gentiles deducatur*. Praeterea eum vbique reum peragit *idololatriae*, artiſque paraſiticae, eumque, *quod, quae mundo et Pontifici gratioſa ſint, ſuaniter tractare inſtituerit, quodque Eccleſiam Chriſti iure Verrino, quod ſemper nequam dictum ſit, immo multo nequiore contumelia adficiat*, coarguit. Procul dubio etiam eius bibacitatem et ſomnolentiam perſtringit, dum eum his verbis adlo-quitur: *Interea in nidulo tuo beatus, ſi vis, viuito, bibito, ſtertito: quid ad nos?* Nec obſcurum eſt, quid velit, dum tumulentas Duareni actiones pueris ſpectandas proponi iubet, vti ſuis Lacedaemonii ebrios Helotas vomentes (d): nec non, dum ſe ait mirari, *cur Duarenus caelebs, viduis tam iniquus nunc ſit, quum profecto* DOMI *cauſſam ha-beat, cur iis aliquando faueat* (e). Schola porro Duareni BALDVI-NO (f) *eſt aula Aeolia, nimborum patria, loca foeta furentibus auſtris*, vt iam alia omittam, quibus nec finem ille nec modum ſtatuit, con-nicia. Tam ſcilicet amice his libellis inter ſe colloquuntur DVARE-NVS et BALDVINVS, quos ſimilitudo ſtudiorum collegiique neceſſitudo arctiſ-

(a) *L. 7. D. de ſeru. export.*
[b] *Ibid. p.* 1.
(c) *L. 7. D. de ſeru. export. p.* 150.
(d) *L. 7. D. de ſeru. export. p.* 149.
(e) *Ibid. p.* 102.
(f) *Ibid. p.* 150.

arctiſſimo amicitiae vinculo colligare debuiſſet. Hic ſtilus eſt Chriſtianorum Iuriſconſultorum, quos neſcio an in ruborem dare poſſint non dicam veteres illi iuris auctores, quorum in fragmentis, etiam vbi aliorum ſententias refellunt, ſumma vbique modeſtia elucet, ſed et infima faex hominum,

Ambubaiarum collegia, pharmacopolae,
Medici, mimae balatrones, hoc genus omne (a).

Quare profecto non mirum eſt, huius libelli adeo demum ipſum puduiſſe BALDVINVM, vt partum hunc agnoſcere nollet, eumque ab alio, neſcio quo, ſcriptum eſſe contenderet (b), quum vbique prodat parentem, illoque tempore praeter Balduinum vix fuerit alius, qui illo conuiciandi munere tanta cum facundiae laude fungi potuiſſet.

An huic libello aliquid repoſuerit Duarenus, ſcire me fateor iuxta cum ignariſſimis: credo tamen illum ex eo tempore, quo CVIACIVM collegam habere coepit, (is enim Balduino in cathedra ſucceſſerat,) domi habuiſſe, in quem atram bilem effunderet. Fortaſſis ne auſus quidem eſt, Camarinam illam vlterius mouere, vel pertinacius tueri librum *de miniſteriis eccleſiae et beneficiis*, Pontificiis ac Proteſtantibus perinde exoſum. Et tamen aduerſus Balduinum ſubſidio veniſſe comperio ANT. CONTIVM, alterum Duareni collegam, qui, quamuis et ipſe olim Proteſtantium partibus acceſſiſſet, iam tamen Duareni collegae premebat veſtigia, eamdemque interpretandi rationem in tradendo Iure Canonico ſequebatur. Id ſane colligere mihi video ex *eadem Chriſtianorum Iuriſconſultorum reſponſione*, vbi BALDVINVS *Audiuimus, quo nunc reciderit miſellus* CONTIVS. *Spem aliquam de eo conceperamus bonam, quia et Geneuae aliquando apud Caluinum educatus fuerat, et, quamdiu iſtic haberet pium doctorem, non pietati minus, quam litteris legibuſque, operam dare viſus eſt. Nunc eo abſente, repente immutatus, ſtatim atque tibi paullo familiarior factus, quaſi collega, eſt, libellos edit, quibus in pſeudoepiſcoporum clientelam dare ſe profitetur, et in praeceptorem illum ſuum abſentem, cui non minus multa debet, quam patri, contumelioſe declamat diſcipulus, vel tuo iudicio nimium impudens nimiumque ingratus. Nolumus, quod iniquum eſſet, alieno tibi ſcelere inuidiam conflare, et tu fortaſſis proditionem magis amas, quam proditorem. Sed nimis es profecto miſer, qui tali tamen emiſſario nunc vteris, cuius teſtimonio ſi ſtandum ſit, periiſti.* Nimirum quum eodem anno MDLVI. Balduinus Baſileae edidiſſet *Conſtantinum*, librum egregium profecto, ſuoque auctore digniſſimum: ſtatim in lucem exiit ANT. CONTII *Admonitio de falſis Conſtantini legibus ad quemdam, qui ſe hoc tempore Iuriſconſultum Chriſtianum profitetur.* Ex qua quidem inſcriptione, eum Balduino parum fauiſſe, ſatis intelligimus. Quamuis vero et ab homine, qui iam manifeſto Pontifici blandiebatur, hic libellus proficiſceretur, et pleraque, quae in

(a) HORAT. *Lib. I. Serm. Sat.* 2. *princ.*

(b) VALER. ANDR. *Bibl. Belg.* p. 285.

Digitized by Google

in illo impugnantur, ad communem Proteſtantium cauſſam pertinere videantur: ille tamen adeo placuit, non modo Io. CALVINO, vt et hunc comitem daret *Reſponſioni ſuae ſecundae ad Balduini conuicia*, ſed et THEOD. BEZAE, vt *Contium turpiſſimorum errorum centurias in Balduini Conſtantino, quamuis exiguo libello, adnotaſſe* ſcribere non dubitet (*a*). Vbi merito mireris illorum temporum homines, qui quoſuis milites, Troes Rutuliue eſſent, nullo adhibito delectu, aduerſus eos, quos hoſtes iudicaſſent, ad ſigna vocabant. Iraſcebatur aliquanto poſt Balduino Caluinus, tamquam cauſſae ſuae proditori, transfugae, Ecebolio, hoſpitique eorum omnium, quos habuerat, ingratiſſimo, et iure fortaſſis illi iraſcebatur. At ne pilo quidem meliores erant Franc. Duarenus et Ant. Contius, quorum vtrumque a Caluino formatum, doctori ſuo malam gratiam retuliſſe, et ad Romanenſes vere defeciſſe vidimus. Quis ergo horum hominum auxiliis vti voluiſſe crederet Caluinum et Bezam? Et iis tamen libentiſſime vſi ſunt, quum omnes fere illi libelli, quos Caluinus anno MDLXII. vno faſciculo complexus eſt, editi eſſent aduerſus Balduinum, Caluini partes tunc acerrime defendentem. Simile quid de Duareno et Contio obſeruamus. Ἐγένοντο φίλοι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ μετ' ἀλλήλων· προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες πρὸς ἑαυτοὺς (*a*). Maxima erat inter hos collegas aemulatio, nec minus Duarenus Contium collegam, quam antea Baronem et Balduinum indigniſſimis modis vexabat, donec tres illos aemulos, vti eleganter obſeruauit SCAEVOLA SAMMARTHANVS (*b*), vnum prope ſepulcrum reciperet, *vt, qui ſe perpetuo, dum viuerent, inuicem agitauerant, nunc tandem vna mortui conquieſcerent*. Et tamen contra Balduinum, quem neuter amabat, inter illos inimiciſſimos homines foedus συμμαχικὸν tam facile coaluit, vt, qui eorum ſcripta, communi hoſti oppoſita, legit, illos perpetuam inter ſe amicitiam coluiſſe, ſit exiſtimaturus.

Argentorati toto illo anno MDLVI. haeſit BALDVINVS, ibique, teſte GVAEIMEO, cui aliquoties denunciauimus teſtimonium (*c*), *euangelium profeſſus, cum Petro Martyre vixit, coenamque Dominicam in Gallorum eccleſia amplius decies participauit*. Cur vero ſchola illa tam cito exceſſerit, non adeo obſcurum eſt. Qualem apud Bituriges collegam habuerat Duarenum: talem Argentorati in FRANC. HOTOMANO vidit, quaſi ita in fatis eſſet, vt incomparabiles illi tres FRANCISCI, ſibi inuicem eſſent exitio, nec vnum ſaeculum tantorum hominum trigam ferre potuiſſet. Quum Argentorati docere coepiſſet Balduinus, Hotomanus, qui adhuc Lauſannae elegantiores litteras docuerat, eodem venit, et a Balduino, cui iam Pariſiis innotuerat, comiter domi receptus eſt. Refert BALDVINVS (*d*) eum, *Lauſannae et in caedendis pueris, quos Grammaticam docuerit, defatigatum, et ex*

(a) *Tractat. Theol. Tom. II. p.* 203. *et* 204.

(b) *Luc.* XXIII. 12.

(c) *Elog. Lib.* I. *cap.* 31. *et Lib.* II. *cap.* 25.

(d) *Vid. ſupra vbi Rinetus hunc* ANTONIVM GVAERINIVM *appellat*.

(e) *Reſponſ. pro Balduino ad Caluin. et Bezam p.* 86.

Digitized by Google

eo carcere liberari miſere cupientem, locum in ſchola, ſua potiſſimum commendatione, obtinuiſſe: mox vero ſe reipſa expertum, viperam a ſe in ſinu nutritam eſſe, eumque, vt ſe collegam perderet, nihil feciſſe reliqui. Iam eo tempore quo lis illa inter DVARENVM et BALDVINVM glieſcebat, non poterat non Hotomanum ſuſpectum reddere epiſtola Duareni, quippe ad Hotomanum, tamquam Duareno ὁμόψηφον, exarata: ſed Balduinum multo magis vſſit epiſtola, quam ab Hotomano ad ſe de Balduino miſſam eſſe, ſcribebat Duarenus: denique, ſe ab Hotomano proditum eſſe, manifeſtis indiciis deprehendit Balduinus, quum ille bonus collega virulentiſſimam illam epiſtolam Duareni, ad ſe miſſam, vbique per vrbem ſpargeret, et probe tamen caueret, ne exemplar in Balduini incideret manus. Equidem initio eas delicias Duareno excutere volens Balduinus, negabat ſe Hotomani fidem ſuſpectam habere, ſed iis tamen vſus verbis, ex quibus non adeo magna, quam in Hotomano collocarit, fiducia elucet. Ait enim (a) *neminem vmquam putaſſe, Duarenum ſibi Hotomanum aduocaturum, et hunc habiturum idoneum patronum ſuae actionis. Si religionis vel eccleſiae cauſſam, a Duareno oppugnatam, et a ſe defenſam, conſideret, Hotomanum ſibi plane ſubſcribere videri, et illi aduerſari, neque id non videre poſſe Duarenum, qui, quae in Ruſſum ſcripta ſint, legerit. Si ſcholam, cui Duarenus maledixerit, cuique ipſe patrocinetur, ſpectet, Hotomanum, quum ad eam adſpiret, ſe non putare, tanto eius faſtidio teneri. Si denique ſe ipſum, cui Duarenus tam ſit infeſtus: non ſe intelligere, tam inimicum ſibi eſſe poſſe Hotomanum, cum quo tot iam annis coniunctus arctiſſimo amicitiae vinculo fuiſſe videatur*. Sed mox ſubiicit: *Non potuit Hotomanus, ad quem ſcribis, quin, quod velles, ad eum ſcriberes, efficere: ſed facile poteſt, ſi velit, quod illi adſpergis, diluere, et tuas, quas illi placere publice ſignificas, actiones, ſi ex animo hic reſpondit, ſibi minime placere, id etiam publice teſtari. Intelligit, quam tu illi colluſionis atque conſpirationis ſuſpicionem notamque inuras. Eam vt aliquo reſponſo deleat, ſua quoque intereſſe intelligit, et, id ſe facturum, promiſit. Nos illud ei relinquimus integrum, et, quid facturus ſit, exſpectabimus. Optabimus vero interea, vt aliquando, quod quiſque de religione vel eccleſia ſentit, in fronte praeſcriptum prae ſe ferat*. Haec ſunt litium earum, quae poſtea inter hos Iuriſconſultos pullularunt, ſemina: haec illa cauſſa, qua effectum eſt, vt illum Argentoratenſis ſcholae poeniteret.

Habebat ille in aula Palatina patronos, MINCKWIZIVM, Cancellarium, cui poſtea legum XII. Tabularum libellum nuncupauit, CRISTOPHORVM item PROBVM, et ARNOLDVM OPSOPOEVM, Conſiliarios, qui Domini iuſſu, vt ex epiſtola dedicatoria, ad Fridericum Electorem ſcripta, colligimus, cum Balduino de ſuſcipiendo in Heidelbergenſi Academia docendi munere egerant, et quidem ante Kal. Febr. MDLVI., adeoque et antequam illam Chriſtianorum Iuriſconſultorum reſponſionem, IIII. Id. Martii eius anni ſcriptam, praelo commiſiſſet. Quamuis vero, antequam res illa conficeretur, Elector ille lau-

(a) *Reſponſ. Chriſt. Iuriſconſ. p. 152.*

laudatiſſimus diem obiret ſupremum, ea tamen mors non obſtitit, quo minus Argentinenſi ſcholae eriperetur illud Iuriſprudentiae decus, et Balduinus inſequente anno MDLVII. Heidelbergam migraret. Ibi veluti ſibi redditus, dici non poteſt, quantam in docendo ſcribendoque induſtriam oſtenderit. Primo ſtatim anno, quo ibi docuit, ipſis Kalendis Iuniis edidit *Catecheſin Iuris*, Kal. Iuliis *Notas ad Libb. I. et II. Digeſtorum*, itemque libros *de pignoribus et hypothecis*, *de conditionibus*, *de euictionibus*, *de diuiſionibus ſtipulationum*, *de cautione lecta in auditorio Papiniani et de regula Catoniana*, Chriſtophoro Probo dicatos: Kal. Sextilibus *Commentarium ad Edicta veterum Principum Romanorum de Chriſtianis*, qui libelli omnes Baſileae elegantiſſimis Oporini typis exſcripti ſunt. Ex epiſtola dedicatoria, *Notis ad libros I. et II. Digeſtorum* praemiſſa patet, Balduinum eo anno interfuiſſe conuentui Francofurtano, ad quem, finiendae controuerſiae Cattimelibocenſis cauſſa, plurium Electorum ac Principum legati confluxerant (*a*), ibique amicitiam contraxiſſe cum IAC. OMPHALIO, Iuriſconſulto et Conſiliario Cliuenſi. Id vero ideo monere viſum eſt, quod ex eo tempore aulam illam ſemper coluit Balduinus, in eaque arctiſſimam illam cum GEORGIO CASSANDRO contraxit amicitiam, quae illum poſtea a Proteſtantium eccleſia plane abſtraxit. Antequam vero id fieret, eum Heidelbergae ſuam de religione ſententiam denuo mutaſſe, ſeque inuariatae confeſſionis Auguſtanae adſeclis, quos Lutheranos vocant, adiunxiſſe, tam certum omnino eſt, quam quod certiſſimum. ANT. GVAIMEVS (*b*) illi publice exprobrat, *quod confeſſioni eccleſiarum Gallicarum, ſub qua paullo ante coenam Dominicam duodecim ſumſerit, hoſtis factus, Heshuſianis ſe partibus dederit.* Et THEOD. BEZA (*c*) illi eo nomine vel maxime indignatur, *quod, vt illuſtriſſimo Electori Palatino et illuſtriſſimo Wurtembergiae Duci gratioſus fieret, conſubſtantiationem contra ſuam ipſius conſcientiam, defenderit.* Nimirum tum in eadem Academia Heidelbergenſi ſacras litteras docebat feruidiſſimi vir ingenii, TILEMANNVS HESHVSIVS (*d*), Electori a Philippo Melanchthone commendatus, cui primus inter Theologos locus cum elogio ſuperintendentis Generalis et Senatoris Eccleſiaſtici fuerat decretus. Quum vero ille Minckwizii et Mich. Dilleri conſiliis collegas earum partium, a quibus ipſe erat alieniſſimus, acciperet, putat PETRVM BOQVINVM, PAVLLVM VNICORNIVM, et GVIL. CLEBITIVM: fieri ſane non poterat, quin inter eos lites quotidianae oborirentur, quas fuſius perſequitur ALTINGIVS (*e*), quamuis virum illum doctiſſimum plus iuſto partibus ſuis fauiſſe, ii, qui aduerſae parti fauent, conquerantur. Sed haec quidem nihil ad nos. Id tantum miramur, Balduinum, quem aduerſarii religionem fortunae condonaſſe aiunt, Heidelbergae tamen ab excitata fortuna ad inclinatiorem deſciuiſſe, ſeque adiunxiſſe Heshuſio, ab aduerſariis iam

Hh 2 pri-

(a) THVAN. *Hiſt. Lib.* XVIIII. *ad an.* 1557. *p.* 526.

(b) *Epiſt. de Balduino p.* 36. *apud* RIVET. *Tom. III. Op. p.* 1127.

(c) *Reſponſ. ad Balduini conuicia pag.* 204.

(d) ALTING. *Hiſt. eccl. Palat. p.* 164.

(e) *Hiſt. eccl. Palat. p.* 173.

pridem poene oppreſſo, et cui Minckwizius, Probus, Opſopaeus, Diſilerus, erant infenſiſſimi, quorum ſane ſententiis caeco obſequio debebat ſuffragari, ſi ſcenae ſeruire voluiſſet. Sed nolumus his immorari diutius, ad libros potius reliquos, quos Heidelbergae edidit, progreſſuri.

Nullum fere, dum ibi vixit, annum elabi paſſus eſt, quo non aliquem laborum vigiliarumque ſuarum fructum capere vellet rempublicam litterariam, vt vere dici poſſe videatur, nuſquam fertilius fuiſſe illius ingenium, quam in illo Germaniae ſemine, quod Liberi Cereriſque certamen iure dixeris. Anno enim MDLVIII. Baſileae edidit *Scaeuolam, ſeu Iuriſprudentiam Mucianam*, eumque libellum Kal. Aug. Guillielmo, Cliuiae Duci conſecrauit. Quum enim magnus ille princeps *in ſuam veterum Germanorum metropolin*, (ita Duisburgum vocat Balduinus) *aliquam Iuriſprudentiae Romanae veluti coloniam deducere inſtituiſſet, in eaque ſtatuere vellet bonorum liberaliumque ſtudiorum ſedem ac domicilium*: eam felicitatem illis prouinciis vel eo nomine magnopere gratulatur, quod ita Iuriſprudentia ad Belgicae ſuae fines propius aliquando acceſſura videatur. Id vero nouum eſt nexus illius cum aula Cliuenſi, de quo ſupra diximus, argumentum. Eſt enim omnino veriſſimum (a), Guillielmum Ducem iam illo tempore de Academia Duisburgi inſtituenda cepiſſe conſilia, et paullo poſt non modo a Pio Papa IV. ſed et a Maximiliano II. Imp. priuilegia impetraſſe, quin et Georgium Caſſandrum, qui tum in aula regnabat, primum eius Lycei Rectorem deſignaſſe. Ei ſe collegam datum iri ſperaſſe Balduinum, paullo poſt ipſe ſatis perſpicue prodidit, quum inſequente anno MDLVIIII. editos a ſe *commentarios elegantiſſimos ad Leges Voconiam, Falcidiam, Iuliam, Papiam Poppaeam, Rhodiam et Aquilliam* Senatui populoque Duisburgenſi nuncuparet; ſibique a ſereniſſimo Duce litteris ſignificatum eſſe ſcriberet, quae eius ſint de inſtituenda noua Academia conſilia. Ex eo ergo tempore magnam acceſſionem factam eſſe amoris, quo Caſſandrum proſequebatur Balduinus, facile eſt ad exiſtimandum. Anni porro MDLX. non minor fuit prouentus, quippe cui et *Iuſtinianum ſeu de iure nouo commentarium* eruditiſſimum, verum etiam inſignem MINVCII FELICIS editionem debemus. Quum enim ad id vſque tempus Chriſtiani iſtius Iuriſconſulti *Octauius* pro octauo Arnobii libro perperam eſſet habitus: eum auctori ſuo reſtituit, eruditiſſimaque praemiſſa diſſertatione, cum de Minucio, inſtitutaque inter Caecilium Natalem et Octauium Ianuarium diſputatione, tum de ipſa religione Chriſtiana ad antiquitatis normam exigenda, ſententiam ita dicit, vt quidam iam in illo libello alienati a Proteſtantibus animi veſtigia quaedam ſatis expreſſa deprehendiſſe ſibi videantur (b). Sunt, qui laudem eius obſeruationis de Octauii auctore dubiam reddunt Balduino. Nam FVLV. VRSINVS (c) illam Guillelmo Sirleto Cardinali, HADR. IVNIVS (d) Morillonio tribuit. Immo et PAVLLVM LEOPARDVM iam anno MDLVII. Minucium pro Octauii auctore habuiſſe, ex eius Emendationibus (e) colligitur. Sed viderint id

(a) DITHMAR. *ad Teſchenmach. annal. Cliu. p.* 115.

(b) BEZA *Tractat. Theol. Tom.* II. *p.* 214.

(c) *Epiſt. dedicat. ad Gregorium Papam* XIII.

(d) *Lib.* III. *Animadu. c.* 2.

(e) *Lib.* VI. *Emendat. cap.* 24.

Digitized by Google

id etiam ante Balduinum alii : primus tamen hic de eo errore eruditos publice monuit, idque quum ignorare non potuerit FVLV. VRSINVS, parum candide is hoc videtur diſſimulaſſe, tantum ne ſibi Sirleti laudandi periret occaſio. Ineunte anno MDLXI. qui Heidelbergenſis illius ſeceſſus poſtremus fuit, BALDVINVS collegae ſuo, NIC. CISNERO, *Commentarium ad l. ſi priusquam 3. D. de noui op. nunc.* edenti, epiſtola adplauſit, quae in Ciſnerianorum Opuſculorum, a Quirino Reutero editorum, adpendice legitur. Paullo poſt Martio menſe Heidelbergae prodierunt *Diſputationes II. de iure ciuili ex Papiniano, cum eiuſdem vita*, ſtilo elegantiſſimo concinnata. Inſcripſit illud opuſculum Franciſco Laubiſpinio ICto, magni conſilii Regii Praeſidi, et libellorum Magiſtro, *vt ei, quid tandem in hoc ciſrhenano ſeceſſu ageret, ſignificaret*. At huius ipſius anni verno tempore eum, deſerta hac ſtatione, rediiſſe in Galliam, religionemque cum aere, non admodum felicibus auſpiciis, denuo mutaſſe, mox ex iis, quae ſequentur, intelligemus.

Non dubito, quin quinquennium iſtud Heidelbergenſe pars vitae Balduini fuerit omnium ſuauiſſima, quandoquidem nec Duareni alicuius rabies illius quietem turbabat, nec vllae erant, quas ibi pertimeſceret, inſidiae, immo potius tum in aula Electorali, tum in vniuerſa Germania, habuiſſe videtur et amicos, qui eius cauſſa omnia vellent, et Principes, qui eum certatim ornarent beneficiis, et a quibus, ſi locum voluiſſet mutare, non temere vllius rei repulſam tuliſſet. Sed et ea illi Heidelberga reſtituerat, quae illi eſſe oportebat multo iucundiſſima. Nam et bibliothecam, quam in Gallia relinquere fuerat coactus, Electoris procul dubio commendatione, receperat, et ibi demum vitae fortunaeque ſociam, ad ſe e Gallia reuerſam, viderat. Quin et pater ibi ex ea factus fuerat filiae, Catharinae, quam poſtea, tamquam Tulliolam ſuam, vnice dilexit, quamque ſe, ſi optio daretur, cum filio non eſſe commutaturum, MASSONO (a) faſſus eſt. Enimuero

> *Qui fit, Maecenas, vt nemo, quam ſibi ſortem*
> *Seu natura dedit, ſeu ſors obiecerit, illa*
> *Contentus viuat?*

Balduinus enim, varius in omni genere vitae, quum, ſi bona ſua noſſet, ſuauiter viuere potuiſſet Heidelbergae, hoc anno repente ad ingenium reddit, certamque ac perhonorificam ſtationem cum ſpe maioris fortunae incertiſſima, otiumque honeſtiſſimum cum turbulento et vago vitae genere, prope dixerim cum perpetuo exſilio, imprudentiſſime commutauit. Adeo *ſecundae res acrioribus*, quam aduerſae, *ſtimulis explorant animum, quia miſeriae tolerantur, felicitate plerumque corrumpimur* (b).

Vt rem paullo altius repetamus, ANTONIVS, Borbonius, regni Nauarrae poſſeſſione per Ioannam vxorem iure dotali auctus, in aula Fran-

(a) MASSON. *Elog. Part.* II. *p.* 261. *ſequ.*
(b) TACIT. *Hiſtor. Lib.* I. *cap.* 15.

Francica tum agebat, ob diuerſa factionum ſtudia rerum ſuarum valde incertus, et maiora captans, quam capere poſſe videbatur. Quamuis enim dote tam luculenta locupletatus domi quietus viuere potuiſſet, neque aduerſus vim externam defutura illi fuiſſent Hugonotarum arma: maiora tamen concipiens animo, perſuaderi ſibi paſſus fuerat a Gnathonibus ſuis, fieri poſſe, vt aut regnum Nauarrae Hiſpanicae ditionis, aut pro eo Sardinicum, recipiat, ſi reformatae religioni mitteret nuncium, et in Romanae Eccleſiae caſtra tranſiret. Iam facile intelligebant conſiliorum iſtorum auctores, abhorrere Principis animum ab eccleſiae Romanae dogmatibus et cultibus, quos iam inde a prima adoleſcentia, tamquam ſuperſtitionis, ipſiuſque idololatriae vitio infectos, damnari a ſuis, meminiſſet. Quare nihil prius, nihilque antiquius habebant, quam vt nanciſceretur idoneum hominem, qui doctrinas illas emollire, nouumque illis veluti colorem inducere noſſet, eamdemque adeo calleret artem, qua Epiſcopus Meldenſis patrum noſtrorum memoria excelluit. Talis vero tunc erat GEORGIVS CASSANDER, Theologus Belga, ſed qui iam pridem in aula Cliuenſi, itemque Duisburgi, et Coloniae vixerat, magnumque pacis eccleſiaſticae ſtudium prae ſe ſemper tulerat. Vnde ei hoc elogium tribuit THVANVS, quod *vir fuerit vtriuſque linguae peritia, et antiquitatis cognitione, ac rerum poſtremo ſacrarum diligenti ſcrutatione praecellens, raro eo aeuo modeſtia et iis, qui ingenium contentionibus exercent, ad vitandam acerbitatem, in exemplum proponendus. Tot enim dotibus inſtructum illum numquam faſtu intumuiſſe, contumeliis petitum, numquam paria reddidiſſe, nullumque arrogantiae vllius veſtigium, vel in moribus, vel in ſcriptis eius, eſſe deprehenſum.* Quo perpetuo pacis, concordiaeque ſtudio non multorum tantum Principium, ſed et ipſorum Imperatorum, Ferdinandi I. et Maximiliani II. gratiam ſibi ita conciliarat, vt eius potiſſimum conſiliis in conſtituenda eccleſia vterentur (a). Eum ergo illi euocare in Antonii aulam conſtituerant, ſi vir quietis quam aulicae vanitatis, amantior loco dimoueri poſſet. Quod quum fieri non poſſe animaduerterent, occurrebat illis FRANC. BALDVINVS, quem et amiciſſimum eſſe Caſſandro, et iampridem, ſe medias quaſdam rationes inter Pontificios et Proteſtantes tenere, apud multos profeſſum eſſe, non ignorabant. Hunc ergo in primis ſollicitabant per RASCALONVM quemdam, (quem ideo eos Heidelbergae fouiſſe, refert THEOD. BEZA (b),) eumque maxime idoneum eſſe exiſtimabant, fluctuanti inter diuerſas ſectas Regis Nauarreni animo peruertendo. Nec feſellit eos concepta de BALDVINO opinio. Hic enim nec religionis, quam toties publice fuerat profeſſus, nec beneficiorum, quibus ab incomparabili Principe, Ottone Henrico, fuerat cumulatus, memor, *ſimulabat apud Illuſtriſſimum, et vere Chriſtianum Principem, ſibi ſerium aliquod negotium eſſe in Gallia, eoque praetextu ad locum praeſcriptum adcurrebat: Audiebatur: non diſplicebat eius conſilium. Huc et illuc diſcurrebat, atque adeo tandem in* ipſius

(a) THVANVS *Lib.* XXXV. *p.* 213.
(b) *Reſponſ. ad Balduini conuicia, p.* 201.

ipſius Nauarreni conſpectum veniebat (*a*). Simul ac in Galliam rediiſſet, praelo Wecheliano ſubiecit ſuos *de inſtitutione hiſtoriae vniuerſae, et eius cum Iuriſprudentia coniunctione*; *προλεγομένων libros II.* eleganter et erudite ſcriptos, quos et ANTONIO, Nauarrae Regi, et MICHAELI HOSPITALIO, Galliae Cancellario, Idibus Iuliis nuncupauit. In priore epiſtola *ſe, quum Pariſios veniſſet, de propius ſalutanda Regia Maieſtate cogitaſſe*, negat, *neque tantum audaciae ſibi vel naturam, vel conſuetudinem, vel conditionem dediſſe*, ait, *tamen incredibilem occurriſſe Regis humanitatem, eumque praeter exſpectationem ſe adpellantem voluiſſe, vt ſe ſaepius ſalutaret*. Quae quidem omnia ficta ſimulataque eſſe, neque alio conſilio Pariſios veniſſe Balduinum, quam vt Regem a Proteſtantibus alienaret, vix quemquam dubitaturum arbitramur. Contra poſteriore HOSPITALIO id conſilium ſuum verbis, tectis quidem illis, nec tamen plane obſcuris, ita inſinuat: *Denique vides, quid* (ciuili illa diſciplina) *a te poſtules, vt ex eius ſchola deinceps non prodeant oratores noui ſtulti adoleſcentuli, qui rempublicam cito perdant, vt eſt in vetere carmine, immo vero, vt illa det Senatores, quales nunc rei publicae ſtatus et deliberationum, conſiliorum iudiciorumque difficilis hoc tempore conditio requirit: quales, inquam, multos hiſce diebus in ampliſſimo et nobiliſſimo Senatu, cui praeeras, quum de re omnium rerum maxima quaereretur, ſententiam abs te rogatos, ſapientiſſime ex antiquitatis memoria dixiſſe, accepimus.* Et paucis interiectis: *Itaque quam tu hac ratione iniſti viam moderationis, omnes ſapientes, qui tuis veſtigiis libenter inſiſtunt, ingredientur, vt pedibus eant in tuam ſententiam:..... neque bonos vnquam poenitebit, (fremat licet quorumdam intemperies,) eodem exemplo recta dediſſe conſilia* PACIS *et* CONSENSIONIS. Denique ſub finem ſubiicit: *Scio numquam maiori de re in hoc maximo regno inſtitutam eſſe deliberationem. Sed tanto magis gaudeo, nunc oblatam eſſe occaſionem explicandae vtilitatis earum litterarum, quarum ſtudia commendo. Scio etiam, quod quidem ſaepe alias, ſed hoc tempore maxime expertus ſum, fieri vix poſſe: quin,* ABS FACTIONIBVS *partium* ALIENVS, *ex conſilio antiquitatis temperanter ſentiet, et loquetur, ea de re, de qua nunc quaeritur, ſentiat, in tuenda recta ſententia plurimum eſſe negotii, et multis vtrimque calumniis, (quando enim his obnoxii non fuerunt recte ſentientes?) varie vexetur. Sed ea demum vera virtus eſt, quam vel ingratorum hominum malitia, vel perfidioſorum fraus atque iniuria debilitare non poteſt*. Non dubitaui haec, quantumuis prolixa, tota exſcribere, quod inde maxime intelligitur, quae fuerint Balduini, in Galliam redeuntis, conſilia. Quum enim omnia HOSPITALII ipſius conſilia non belli et armorum, ſed pacis et togae ſocia eſſe, non ignoraret, et ille non modo hoc ipſo anno Reformatis celeberrimum illud Edictum, quod a menſe, quo propoſitum eſt IANVARII nomen inuenit, impetraſſet (*b*), (quae ipſa eſt *res illa rerum omnium maxima*, quam in Senatu Pariſienſi moderatis Hoſpitalii conſiliis confe-

ctam

(a) BEZA *Reſponſ. ad Balduini conuic. p.* 201.

[b] THVAN. *Lib.* XXVIII. *ad ann.* 1562. *p.* 60.

ſtam eſſe praedicat,) ſed et de conciliandis, ſi qua fieri poſſet, diſſidentium animis ſerio laboraret (*a*): non obſcure ſua moderatiora conſilia obtulit, quae tamen quam ab HOSPITALII intentione diuerſa fuerint, nemo non intelligit. Hic enim vere fauebat Proteſtantium partibus, nec in eorum perniciem quidquam, niſi quod rei publicae conditio exigere videbatur, indulgebat. BALDVINVS id agebat vnice, vt Reformatos, et ANTONIVM in primis Nauarrenum, eccleſiae Romanae, commendato Caſſandri *συγκρητισμῷ*, reſtitueret. Quare an magnam ab Hoſpitalio gratiam, oblata hac opera, inierit, merito dubito. Id certum eſt, eum Nauarrenum moderatis illis conſiliis mox ad Romanenſium ſacra traduxiſſe (*b*), quamuis, vt patriam religionem publice ac ſollemniter abiuraret, adduci ille numquam potuerit, et iam morti proximus, omnibuſque eccleſiae Romanae ſacramentis munitus, adhuc procliuiorem in partes Proteſtantium animum teſtatus eſſe feratur (*c*). Sed haec poſtea acciderunt. Interim Cardinalis Lotharingus de cogendo Poſſiacenſi conuentu cogitauerat, ad quem praeter Clerum Pontificium etiam Proteſtantium Theologi fide publica euocabantur. Ad illum ergo et THEODORVS BEZA, PETRVS MARTYR, VIRETVS, MARLORATVS et alii confluxerant, et de quibuſdam fidei articulis, praeſente Rege cum familia, ſuam expoſuerant ſententiam (*d*): quum Balduinus nihil faceret reliqui, vt conuentum illum turbaret, vel efficeret ſaltim, ne quid inde Reformati caperent vtilitatis. Antequam id inſtitueretur colloquium, BALDVINVS noſter, acceptis coronatis aureis centum, a Nauarro miſſus fuerat in Germaniam, cum mandatis, vt a CASSANDRO eliceret, ſi quid boni conſilii haberet ad dirimendas diſſenſiones, quibus eccleſia tam miſere diſtrahebatur. Ex eo itinere redux, quum iam bis auditi fuiſſent Proteſtantes, ſecum attulit libellum *ἀνώνυμον*, Baſileae excuſum, *de officio pii ac publicae tranquillitatis vere amantis viri in hoc religionis diſſidio*, nec non *Conſultationem a Theologiis Wittenbergenſibus de coena Domini* ante triennium ſcriptam, quos libellos Lotharingus cum Proteſtantibus illico communicauit (*e*), vt proiecto hoc pomo Eridos, ipſos inter ſe committeret, maxime quum Balduini inſtigatu factum eſſet, vt Franciſcus Vetuſuilla, qui Diuioduro Mediomatricum Regis nomine praeerat, etiam Heidelberga et Tubinga Theologos quoſdam arceſſeret, qui tamen ſerius, quum iam conuentus iſte, vti fieri ſolet, ſine fructu vllo diffluxiſſet, aduenerunt.

Sic apertum Geneuenſium et Heluetiorum hoſtem ſeſe profeſſus Balduinus, magnum procul dubio nauatae Pontificiis operae praemium ſperabat. At eueniebat, quod ſolet illis accidere, qui neutrarum ſunt partium, vt, dum omnibus placere cupiebat, placeret nemini, et re ipſa experiretur, proditionem magis, quam proditorem, amari ſolere.

Rem

(a) BAYL. *Dict. hiſt. crit. Tom.* II. *p.* 807. *ſequ.*

(b) SERRAN. *de ſtatu relig. et reip. Part.* I. *p.* 323. *et* 345.

(c) PAVLL. SARP. *Hiſt. Concil. Trid. Lib.* VII. *p.* 1104.

(d) BVLENGER. *Hiſt. ſui temp. Lib.* I. *p.* 16. *et* HOTTINGER. *Hiſt. eccl. Saec. XVI. Parte* III. *cap.* 3. *p.* 768. *ſequ.*

(e) THVAN. *Lib.* XXVIII. *p.* 38.

Digitized by Google

Rem omnem ita narrat THEOD. BEZA (a) : *Iam igitur , Pontificiis fruſtra obnitentibus et totum negotium , quantum fieri poterat , retardantibus, bis in illo concilio fueramus auditi , quum iſte praeclaro illo libro et aliis neſcio quibus oraculis onuſtus reuertit . Obiurgatur , quod ſerius eediiſſet , et , quamuis libellum iſtum obtruderet , et , quibuſcumque poſſet , commendaret , tamen expectationi , quam de ſe concitarat , non ſatisfacit . Epiſcopum etiam Valentinum , cum quo ante diſceſſum , veritus , ne aulicis artibus deciperetur , pactus erat de quadam iuris profeſſione , mutatum inuenit . Quid faceret miſer? Precibus tandem a Nauarreno per eoſdem illos proditores impetrat vt cuidam ex nothis ipſius filiis inſtituendo praeficiatur : atque ita repente ex Iuriſconſulto ſit paedagogus . Poſtea Lutetiam redit , ibique mox nactus , quibus ſeſe venditaret , nouam quamdam iuris ciuilis cum hiſtoria vniuerſa coniungendi profeſſionem , quam erat iam olim meditatus , adgreditur , et iam ſibi quaſi Deus videbatur , quum repente adlatus eſt libellus illi pacificatorio oppoſitus .* Tantum ergo abeſt , vt , re tam praeclare geſta , in Regis Nauarreni aula aliquo loco eſſet , vt operas ſuas inſtituendo Carolo , Notho Borbonio , mediocri ſtipendio locare cogeretur . Quin miſera procul dubio fuiſſet eius conditio futura , niſi Lutetiae Pariſiorum , apertis ſcholis priuatis , iuriſprudentiam et hiſtoriam docendo aliquid rei feciſſet . *Homo enim facundiſſimus* , inquit SAMMARTHANVS (b) , *ipſiuſque oris ac totius corporis habitu non iniucundus, ex hiſtoriarum et ciuilis diſciplinae coniunctione ſingularem ſuis praelectionibus gratiam et Venerem adferebat . Ac eum quidem ſaepe vidimus , hoc ſplendido ſummae doctrinae adparatu Lutetiae profitentem , quum ad eius auditorium permulti primae notae homines Epiſcopi , Senatores , Equites , libenter et maxima frequentiae confluerent .* Et ita Lutetiae totum illum annum haeſit , quum iam acerrimum in iſtum impetum facerent omnes , qui horrendam illam BALDVINI non modo defectionem , ſed et malitiam , qua Eccleſiae Reformatae Theologis inſulcauerat , vti par erat , exſecrabantur .

Claſſicum eccinisſe videtur IO. CALVINVS , qui quum libellum illum *de officio pii viri* , cuius paullo ante meminimus , quemque BEZA (c) impiae iſti farragini , INTERIM adpellatae , ſimillimum eſſe cenſebat , a Balduino ipſo ſcriptum eſſe , coniiceret , hoc ipſo anno ſcripſit *reſponſionem ad verſipellem quemdam mediatorem , qui pacificandi ſpecie rectum euangelii curſum in Gallia abrumpere molitus eſt* (d), poſtea inter ipſa CALVINI opuſcula recuſam (e) . Sed fatendum profecto eſt , et opinione ſua falſum eſſe hunc virum bonum , dum Balduino eum libellum , quem ſemper ſibi vindicauit Caſſander , tribuit , et pluſculum indulſiſſe calamo in eo obiurgando viro , qui , ſi non integritate vitae probitateque , ad doctrina ſaltim ſcribendique facultate , pleriſque eo tempore antecellebat . Tales vero calamo , etiam in

(a) *Reſponſ. ad Balduini conuicia* , 209.
p. 202.
(b) *Elog. Lib.* II. *cap.* 24.
(c) *Reſponſ. ad Balduini conuicia p.*
(d) BEZA *vit. Caluini p.* 381.
(e) CALVINI *Opuſc. p.* 351.

iuſtá cauſſa, irritare, quam periculoſum ſit, neminem ignorare arbitror. Paullo poſt in Balduinum irruit Io. CRISPINVS, Balduini non modo popularis, ſed et huc vſque amicus, qui tum *Commentarium ad Legem III. C. de apoſtatis ad Iureconſultos* edidit, in quo Balduino apoſtaſia turpiſſima ex ſola impotentiſſima ambitione atque habendi cupiditate profecta, triſti et acerba oratione exprobratur. Caluino et Criſpino *Commentarium ad leges de famoſis libellis* opponebat BALDVINVS, et huic *alteram reſponſionem* CALVINVS, qui libellus eo ipſo tempore perlatus erat Lutetiam, quum occupata a Pontificiorum factione vrbe, vbique eſſet

Luctus, vbique pauor, et plurima mortis imago.

Hinc Balduinus, BEZA (*a*) teſte, quieuit tantiſper, dum non ancipiti amplius belli euentu, caedes Proteſtantium per totam vrbem fieri, fortunas omnium a plebe promiſcue diripi, honeſtiſſimos viros ſpectatiſſimaſque matronas media luce lacerari, mortuorum cadauera e ſepulcris extrahi, laetus ſpectaret. Tum vero commodiſſimum ad reſpondendum tempus veniſſe ratus, *adripit calamum, et quidquid virulentiſſima bilis ſuggerebat, in aliquot infelices chartas euomit.* Sed de ſingulis iſtis libellis eriſticis paullo diſtinctius erit agendum. Primus, quem Caluino et Criſpino Balduinus oppoſuit, libellus eſt *ad leges de famoſis libellis et calumniatoribus commentarius, non* profecto *ex omnium ſcriptorum indicibus velut ex verſicoloribus centonibus conſutus,* vti de illo indicat THED. BEZA, ſed eruditus, et lectu digniſſimus, niſi ſubiunctus illi epilogus efficeret, vt

Turpiter atrum
Deſinat in piſcem virgo, formoſa ſuperne (*b*).

Refert ibi, meminiſſe ſe, quum olim puero ſibi praelegeretur Luciani libellus περὶ τῆς διαβολῆς, ſe prope attonitum inhorruiſſe, tam alienos abs virtute olim fuiſſe hominum mores; poſtea vero virum factum ſe ſatis deprehendiſſe, laruatam illam Furiam, non ſolum aulis Principum, ſed et in ſcholis litteratorum, atque adeo in ipſis eccleſiis eorum, qui veritatis titulum venditent, regnare. In innumeros enim ſe διαβόλους incidiſſe, *quum iam annis prope XX. relicta patria quaerere coepiſſet viros bonos, ingenuos, rectos et religioſos.* Iam fruſtra ſe ſperare ait aduerſus calumniatores legum praeſidium, quum *homines illi ſcilicet religioſi, nouo quodam ſuo iure freti, eas confidenter irrideant, et tamquam telas aranearum ſuauiter perfringant*: nec magis eos reuereri veteres canones, quum *quid libet, ſibi licere exiſtiment, hancque Donatiſtarum regulam vnam teneant*: QVOD VOLVMVS, SANCTVM EST. Quin iis viuitur temporibus, quibus ipſa rerum omnium perturbatio cuilibet praebeat calumniandi licentiam, et de quibus vere repeti poſſit illud, quod apud ARISTOPHANEM (*c*) reſponſum

(a) *Reſponſ. ad Balduini conuicia*, p. 220.

(b) HORAT. *de arte poet.* v. 3.

(c) *Plut. Act.* IIII. *Scen.* III. v. 36.

Digitized by Google

ſum ſit cuidam, iactanti, ſe habere annulum, in quo remedium aduerſus omne malorum genus ineſſet: *ἀλλ' ὐκ ἔνεστι συκοφαντῶ δήγματος. Sed contra ſycophantae morſum nullum ineſt remedium*. Poſtquam ergo plures, quibus impetitus a Caluino ſit, calumnias verbis admodum ſpecioſis diluit, ad coniecturam eius, qua eum libelli de officio viri pii auctorem eſſe, finxerit, progreditur, et libellum iſtum, quantumuis praeclare ac prudenter ſcriptum, a ſe tamen ſcriptum eſſe, negat, auctoremque apud Vbios quaerendum monet, quin illum mox in arenam deſcenſurum eſſe minatur. Denique et reliqua crimina ſibi exprobrata refellit, ſeque apoſtatam eſſe negat, faſſus tamen, ſe ſemper eumdem et ſui ſimilem fuiſſe, quippe cui *in formulis et caerimoniis eccleſiaſticis ſemper viſum ſit habendam eſſe aliquam rationem religioſae antiquitatis, vbi per diuinam legem liceat, quique in ordine conſtituendo ſemper oderit intemperiem, quae caelum terrae miſcere velle videatur, et ſuperbe proculcet, vel contumelioſe faſtidiat omnem eccleſiae veteris memoriam*. Quamuis vero aliquando blandiatur Caluino, eumque fateatur eſſe *virum magnum*, a quo ne quidem, vt labem ſibi adſperſam lambendo reſorbendoque detergat, depoſcere velit: eſt tamen, vbi conuicia reddit conuiciis, eumque *magiſtrum magnae auctoritatis, verum maioris intemperantiae atque impotentiae dictatorem, moroſum magiſtrum, qui nullum collegam ferat, nouum doctorem, item ſuaeuum terribilemque magiſtrum*, adpellitat. Denique in Ioannem Criſpinum, quem auctorem et choragum huius fabulae fuiſſe, ſuſpicatur, ita inuehitur: *Oportet vero iſtum irenarcham habere mirabiles nunciatores, ſiue ἀγγελιαφόρους, qui tam falſa ad eum, notoria vndique, referunt: et ipſum mirifice facilem et credulum eſſe, vbi ad maledicendum incitatur. Sed vos, vos, qui illum miris flabellis incitatis, delatores, coercendi eſtis. Vos virum vehementem inflammatis: vos harum turbarum auctores eſtis. Saltim tu, qui nunc illi nimis obſequens librarius fuiſti*, (typographiam enim Criſpinus tum Geneuae inſtruxerat) *qui mecum a puero es educatus, qui vtriuſque fortunae ſocius, tot laborum propter bonam cauſſam particeps mihi tot neceſſitudinis vinculis ſanctiſſimis coniunctus antea eras, et totius in hac cauſſa veritatis conſcius, herum monere et reprimere debueras potius, quam huius eſſe iniuriae adminiſter contra tuam conſcientiam. Saltim licet nunc Iuriſconſultus eſſe deſieris, meminiſſe debueras legis Theodoſianae, quam Ambroſius expreſſit abs Principe εὐχολῷ, ne ſtatim pareatur mandato crudeli, l. 20. C. de poen. Tu mihi condiſcipulus tot annis in eadem pietatis ſchola fuiſti. Et audes Lucianicae diſciplinae conuicio tuos typos commaculare?.....Sed tu, o Deus, iudex et vindex eſte*. Ceterum in huius commentarii editione id ridiculum viſum eſt Bezae, quod Balduinus illum a ſe multis moleſtiis ac laboribus paene obruto, omnibuſque libris deſtituto, ſcriptum eſſe dicat, quum iam ab aliquot annis priuilegium illum imprimendi bibliopola impetraſſet. Enimuero ſi vel maxime eum libellum iampridem paratum habuerit: ſolent tamen auctores ſchedas huiuſmodi, antequam praelo ſubiiciuntur, limae de nouo ſubiicere, quae deeſſe credunt, ſupplere quaedam

etiam reſecare, denique permulta poſterioribus illis curis ita emendare, refingere, porpolire, vt plane nouae videri poſſint: ad quae omnia otio et libris non minus aliquando indigent, ac ſi noui quid adornarent. Quamobrem, BEZAM nullam Balduinum traducendi occaſionem neglexiſſe, facile vel hoc ipſo argumento intelligimus. Postea-quam vero ſemel inſonuerat claſſicum, diu non deſiit vtraque pars aperto Marte, et paribus fere vtrimque cladibus, concurrere, tantuſque fuit belli iſtius litterarii furor, vt nos taedeat omnino foeda illa, quibus ſe inuicem lacerarunt, vulnera referre, maxime quum viri probi etiam meliorum partium illam belli gerendi rationem ſerio damnarent et deteſtarentur (*a*). Hinc libellos tantum, qui tum hinc inde prodierunt, paucis recenſere iuuabit. Anno MDLXII. lucem vidit *Defenſio inſontis libelli de officio pii viri aduerſus iniquum et perpetuum caſtigatorem*, *auctore Veranio Modeſto Pacimontano*, quippe ſub quo nomine tunc adhuc veluti pone tabulam, latitare voluit GEORGIVS CASSANDER. Eodem anno Balduino Io. CALVINVS alteram oppoſuit *Reſponſionem ad Balduini conuicia*, quibus dentatis chartis comites dedit varios libellos, partim iam olim, partim tunc aduerſus Balduinum, a FRANC. DVARENO, ANT. CONTIO, IO. CRISPINO, et quibuſdam anonymis, inter quos etiam FRANC. HOTOMANVS erat, ſcriptos. Quibus, nondum circumacto illo anno, *Reſponſionem ſecundam* obuertit BALDVINVS, Coloniae et Pariſiis impreſſam, tamque atroci ſtilo ſcriptam, vt antea alios, iam ſeipſum, vincere conuiciando voluiſſe videatur. Quare illum mordaciſſimum libellum tam indigne tulit CALVINVS, vt breui *Epiſtola*, quae et inter THEOD. BEZAE *Tractationes Theologicas* (*b*) occurrit, ſibi cum cane illo nihil amplius negotii in poſterum futurum eſſe, ſignificaret. *Hecubam*, inquit, *fingunt poetae, quum Troia euerſa, paſſim maledicta in hoſtes ingerendo intemperanter, dolori indulgeret, tandem fuiſſe in canem conuerſam, nempe quod immodicus ille conuiciandi impetus nihilo pluris, quam canis rictus fieret. Si hoc de nobiliſſima Regina dictum ſit, quam ſi tot tamque acerbae clades in rabiem adegerint, aliqua tamen excuſatione dignus videri potuerit muliebris luctus: quid de homine nihili dicendum, qui caeco magis furore, quam iracundia, percitus, non tantum in obuios quoſque probra temere conficta euomat, ſed et optimos cupide adpetat, quibus maledicat? Ergo quum ſe hactenus hortati ſint multi, vt Franc. Balduini petulantiam compeſceret, tamen, ne cum canis latratu confligere videretur, beſtiam contemnere viſum eſſe, nec dum ſe eius conſilii poenitere.* His praemiſſis, vbi quaedam ſibi a Balduino iterum exprobrata breuiter diluit, et hunc furti non obſcuris, ſed apertiſſimis verbis, coarguit lampada demum tradit *fratri optimo atque integerrimo*, THEODORI BEZAE, ſeque eius *concinna et ſimul omni fuco pura reſponſione*, non parum oblectari fatetur. Et ex hac ipſa quidem epiſtola occaſionem adripuiſſe arbitramur PAPYRIVM MASSO-

NVM

(a) MARNIX *Epiſt. ad Bezam*, *Tomo* III. *Tractat. Theol. p.* 207.
(b) *Tomo* II. *p.* 200.

NVM (*a*), vt ſcriberet, *Caluinum nullius linguam, ſtilum et eruditionem magis horruiſſe, quam huius Atrebatis, familiaris quondam ſui.* Iam ergo in arenam deſcendit nouus Balduini aduerſarius, THEODORVS BEZA, cuius *Reſponſio ad Franciſci Balduini, Ecebolii, conuicia* inſequente anno MDLXIII. euulgata, poſtea eius *Tractationibus Theologicis* inſerta eſt (*b*). Quamuis autem non negem, ita de Caluino vniuerſaque Proteſtantium Eccleſia meritum eſſe Balduinum, vt probe vapularet: neſcio tamen, an BEZAE perſona digna ſit illa ſtili, qua vſus eſt, acrimonia, et an non potius Balduinus, legens illam reſponſionem, iure vti potuerit verbis Thaidis apud TERENTIVM (*c*):

Non te dignum, Chaerea,
Feciſti; nam ſi ego digna hac contumelia,
Sum maxime: at tu indignus, qui faceres, tamen.

Nam vt mittamus duriuſcula illa: *perditiſſimus apoſtata, Ecebolius, transfuga, impoſtor, homo turbulentus, canis, beſtia, bellua,* (iis enim elogiis Balduinum vbique exornari animaduertimus:) quis in Theologo tantum ferat ſupercilium, vt et de Iuridica hominis eruditione ſibi cenſuram adroget, et virum, cui tum in eo doctrinae genere pares quam pauciſſimi erant, modo tamquam *rabulam*, modo tamquam *cauſſidicum indoctiſſimum* et *leguleium famelicum, qui rancida quaedam iura recoquat, libellos ex omnium ſcriptorum indicibus peculiari quodam more, veluti ex verſicoloribus centonibus conſuat, recoctaque ſua iura inſipidi palati hominibus proponat,* modo tamquam hominem tam obſcurae famae, *vt Nauarrenus, an prius natus ſit, reſciſcere non potuerit,* modo denique tamquam plagiarium *qui commentarios ſuos in Inſtitutiones Brechtano praeceptori ſuo, illiberali plagio ſurripuerit,* ſatis impudenter traducat? Quis vero haec, ſimiliaque quam plurima, legens non exiſtimet, BEZAE litem interceſſiſſe cum homine omnium, qui tunc vixerunt, indoctiſſimo? Quis non doleat magni Theologi vicem, cui ſe indigniſſimus nec vlla doctrinae laude inſignis contigerit aduerſarius? Et tamen qui hodie, deferueſcente illo odio, vtriuſque doctiſſimi viri ſcripta euoluerint, vno omnes ore fatebuntur, non BALDVINVM minus, quam BEZAM, in arte ſua Roſcium, et ſi BEZAM cauſſa, quam defendit, ſuperiorem reddiderit, ſaltim armis vtrumque et viribus parem fuiſſe. Quid ergo in mentem veniſſe dixerit BEZAE, vt aduerſarium ſuum tam alto ſupercilio contemneret? Memoriae proditum eſt, congreſſos inter ſe non modo ſuae aetatis, ſed omnis ante ſe memoriae, duces, Scipionem et Hannibalem, alterum paulliſper alterius conſpectu admiratione mutua attonitos, conticuiſſe, poſteaque, confecto praelio, alterum alterius prudentiam in inſtruenda acie oſtenſam, aliaſque artes imperatorias, maximis incorruptiſque laudibus eſſe proſequutum (*d*). Quis vero non miretur, tantam animi magnitudinem non cadere in Chriſtianos, quippe qui omnes, quibuſcum ſibi ma-

(a) *In Elogiis ibid.*
(b) *Tomo* II. *p.* 201. *ſequ.*
(c) *Eunuch. Act. V. Scen.* II. *v.* 25.
(d) LIV. *Lib.* XXX. *cap.* 30. *ſequ.*

male conuenit, tanquam indoctiſſimos ſtupidiſſimoſque mortalium, traducunt, quaſi ſibi glorioſius ducant, aſinos, quam leones, confeciſſe.

Et ſane res ipſa magiſtraque rerum omnium experientia docuit, eo belli genere vtrumque virum doctum nihil, quod eſſet operae pretium, egiſſe. Tantum enim abeſt, vt BALDVINVS, his non caſtigatus verbis, ſed veluti lapidibus percuſſus, reſipuerit, vt odium aduerſus Proteſtantes conceperit multo vehementius, et inſequente anno MDLXIIII. nouam in lucem protruſerit *Reſponſionem ad Caluinum et Bezam cum refutatione Caluini de ſcriptura et traditione* (*a*), adeoque vere contigerit, quod in vita Caluini ſcripſit BEZA (*b*), Balduinum *ab illo tempore Caluinum et Bezam meretriciis conuiciis impetere non deſtitiſſe, donec Deo hominibuſque alterutrius religionis, quos toties fefellerit, inuiſus, Lutetiae viuere ſimul ac maledicere deſierit*. In eo libello cum in reliquos aduerſarios ſuos, tum maxime in FRANC. HOTOMANVM, qui libellum *de officio pii Iuriſconſulti*, ſuppreſſo auctoris nomine, cum altera Caluini reſponſione edendum, ſubmiſerat, acriter inuectus, illi non modo periurium, illo ipſo die, quo coenam Dominicam Argentorati ſumſerit admiſſum, ſed et adulterium, ob quod excommunicatus ſit a Gallicana eccleſia, aliaque flagitia exprobrauit (*c*). Quae quum ita comparata ſint, vt non potuerint non Hotomani pudorem ſuggillare, adeoque illius vel maxime interfuiſſet, adperſam ſibi hanc maculam elui: tamen his conuiciis, quod merito miratur PETR. BAILIVS (*d*), nec Hotomanus, nec Beza, quidquam repoſuit. Rationem eius ſilentii redditurus PETRVS NEVELETVS DOSCIVS (*e*), elogii potius, quam vitae Hotomani ſcriptor, indignum Hotomano viſum eſſe ait Balduinum, quocum contenderet. *Nam Balduinum quidem*, inquit, *olim amicum, poſtea famae nominiſque hoſtem, expertus eſt, quod hominem, quem nonnulli deſultorem eccleſiaſticorum certaminum vocitabant, amice monuiſſet, vt coſtanter famam tueretur, eiuſque libellis oppoſuit vnicum illum de officio pii Iuriſconſulti deinceps iniurias illius atque offenſiones ſuperne deſpiciens, cum eo certandum ſibi non iudicauit*. Sed permulta hic ſunt, quae nemini temere perſuaſerit NEVELETVS. Primo enim libellum illum *de officio pii Iuriſconſulti*, qui inter eius Opera non eſt relatus, non Balduini libellis, aduerſus ſe ſcriptis, quales nulli erant, oppoſuerat Hotomanus, ſed in certamine illo Balduini cum Caluino veluti ex inſidiis in hunc irruerat. Deinde id tam callide et aſtute fecerat, vt nomen ſuum non ſolum apud lectores, ſed et apud ipſum Caluinum diſſimularet. Id quod ipſe BEZA (*a*) refert in Reſponſione ad Fr. Balduini, Ecebolii, conuicia: *Quod*, inquit, *eos auctores, Balduine, a nobis accitos putas, vana ſuſpicio eſt, quum ne nunc quidem Contium, niſi de nomine nouerimus*, (quod quam verum ſit, ea, quae ſupra diximus oſtendunt,) *alter autem quis ſit, ex tuo potius reſponſo, quam ex ἀνωνύμῳ epiſtola coeperimus ſuſpicari. Nam*

[a] VALER. ANDR. *Biblioth. Belg.* p. 224.
(b) *Tractat. Theol. Tomo* III. *p.* 381.
(c) *Reſp. pro Balduino p.* 86.
(d) *Diction. hiſt. crit. Tom.*II. *p.* 817.
(e) LEICKHER. *vit. Iuriſconſ. p.* 242.
[f] *Tractat. Theol. Tomo* II. *p.* 232.

Digitized by Google

Nam hoc teſtari ſancte poſſumus, non ex Germania, vbi tum ille erat, ſed ex ipſa Luteiia, illam epiſtolam miſſam fuiſſe, et quidem ignota manu ſcriptam. Sed placuit librario tuo (Ioanni Criſpino) *vno volumine qualequumque tuarum virtutum deſcriptionem oculis hominum ſubiicere.* Atqui poſt principia latitare, atque inde furtim aduerſarii cum alio digladiantis latus inuadere, non eſt hominis, hoſtem ſuum ſuperne deſpicientis, ſed Thraſonis, imbellis atque inertiſſimi. Neque video profecto, qui tum ſuperne Hotomanus deſpicere potuerit Balduinum, cui ille nec ingenio, nec iuris et hiſtoriarum ſcientia, vlla ex parte erat comparandus. Quare ſola fuit criminum, a Balduino exprobratorum, veritas, quae Hotomani calamum cohibuit. Quod enim de adulterio Hotomani retulerat Balduinus, id et HVBERTVS LANGVETVS (*a*), non ſine ſignificatione iuſtiſſimi doloris teſtimonio ſuo confirmat. Nolebant ergo hanc Camarinam mouere HOTOMANVS et BEZA, alter ne ſua, alter ne ſocii flagitia magis magiſque diuulgarentur. Iacuit igitur vterque, et HOTHOMANVS maxime, concoquens tantam iniuriam, grande dedit patientiae exemplum, quoad Balduinus vixit. At mortuo demum illo, eius conuitia probe vultus eſt. Quum enim anno MDLXXIII. *Franco galliam* ſuam, mali exempli librum, edidiſſet, eique ANTONIVS MATHARELLVS quidam oppoſuiſſet *Reſponſionem ad Fr. Hottomani Franco-galliam*, praemiſſo PAPYRII MASSONI iudicio, Pariſiis MDLXXV. editam: his aduerſariis ſuis illuſit libello ludicra dictione ſcripto, cuius titulus eſt: *Matagonis de Matagonibus, Decretorum Baccalaurei, Monitoriale aduerſus Italo-Galliam, ſeu Anti-Franco-Galliam Antonii Matharelli*. Pariſ. MDLXXVII. ſequuti poſtea ſunt, vti fieri ſolet, alii libelli, veluti PAPYRII MASSONI *Reſponſum ad maledicta Hotomani, cognomento Matagonis*, et MATAGONIS *Strigilis Maſſoni*, tam maledici, vt eos a ſcurris potius, quam a viris doctiſſimis, profectos deierares. In his vero libellis dici non poteſt, quam petulanter mortuo leoni inſultet Hotomanus. Eum enim non modo *hermaphroditum* fuiſſe clamat, ſed et a CVIACIO, qui nuſquam Balduini vel verbo meminerat, *non maioris factum eſſe ſcribit, quam veteres ocreas* (*b*). Tanta eo ſaeculo fuit virorum doctorum proteruia, tanta praeſtantiſſimorum ingeniorum intemperies, quam quotieſcumque ego mecum paullo expendo accuratius, toties dubium me haerere fateor, magiſne illi ſaeculo tantum virorum doctiſſimorum prouentum gratulari, an ob foedam illam lanienam iſti condoleſcere debeam. Ea enim re factum arbitror, vt quum tot eximiorum hominum opera ad ſummam perfectionem peruenire Iuriſprudentia potuiſſet, ea paullatim adducta ſit in odium hominum, vehementer mirantium, tot iniuriarum cauſſam eſſe diſciplinam, ex qua, tamquam limpidiſſimo fonte, omnem aequitatem ac iuſtitiam promanare oporteret.

Vt ad Balduini noſtri fata redeamus, is, quo in Nauarreni aula loco fuerit, et quid Lutetiae, ne nihil agere videretur, eo tempore ege-

(a) *Lib. II. Epiſt. LXIIII. p. 176. ſequ.* I. p. 485.
(b) BAYL. *Diction. hiſt. et critic. Tom.*

Digitized by Google

egerit, iam antea diximus. Paullo poſt anno MDLXII. cum altello ſuo, Carolo Notho Borbonio in Italiam ſuſcepit iter, concilio Tridentino, tamquam ſpectator, interfuturus, et fortaſſis etiam in ſplendidiſſima illa hominum panegyri vires ingenii explicaturus. Sed haec quoque qualiacumque eius conſilia illico turbauit adlatus de morte Nauarreni nuncius. Is enim Princeps accepto in Rothomagenſium oppugnatione vulnere, eoque deinde male curato, decimo die Nouembris MDLXII. deceſſerat (*a*). Hoc fulmine perculſus Balduinus, reditum in Galliam maturauit, et iam demum, omni praeſidio deſtitutus, niſi me omnia fallunt, re ipſa expertus eſt, vanam fuiſſe, quam in tanto Rege collocauerat, fiduciam. Auctorem enim habeo VALERIVM ANDREAM (*b*), illum, ex Italia factum reducem, bibliothecam ſuam et facultates omnes direptas repeřiſſe, argumento profecto luculentiſſimo, eum tum pauciſſimos habuiſſe amicos, a quibus aduerſus hominum iniurias defenderetur.

Itaque aliam, quam excuteret, quercum quaerere conſtituit, quumque et in Gallia et in Germania, parum ſibi ſpei reliquum eſſe exiſtimaret, de reditu in patriam cogitauit Vlyſſes noſter.

> Ὃς μάλα πολλὰ
> Πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε,
> Πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, ϗ νόον ἔγνω (*c*)

Quum vero id bis eum feciſſe conſtet, primum anno MDLXIII. et deinde anno MDLXVII. neutrum tamen iter illi admodum auſpicatum fuiſſe, arbitramur. Prioris itineris notitiam debemus NIC. BVRGVNDO (*d*), qui hanc illius occaſionem fuiſſe, perhibet. Quum in Belgio eo iam res rediiſſet, vt Hiſpani nouas, quas vocabant, haereſes ferro flammiſque extinguendas exiſtimarent, iſtaque edicta mira ſeueritate exſequi coepiſſet Margaretha Parmenſis: ſedandis tumultibus quotidie gliſcentibus vix aliud ſupereſſe remedium videbatur Proceribus, quam ſi leges iſtae atrociores, et ſanguine potius, quam atramento, ſcriptae, paullulum mitigarentur. Ad id vtiliſſimam ſibi futuram ſperabant operam GEORGII CASSANDRI et FRANC. BALDVINI, qui tum magna ſtudiorum ac moderationis fama celebrabantur. Priorem enim Hornanus, poſteriorem Ludouicus Naſſouius, tamquam religionis arbitros, commendabant. Naſſouius enim Balduinum, ceu ipſe teſtatur (*e*), Argentorati iura docentem, audiuerat, poſtea et Heidelbergae propius noſcere coeperat. Vterque ergo, ſuis excitus ſedibus in Belgium venit. *Sed Caſſandrum*, inquit BVRGVNDVS (*f*), *vmbratica vanitas et rudes aulae mores ſtatim, vnde venerat, in Germaniam reiecere. Balduinus illuſtribus Galliae familiis eruditionis genii-*

(a) SARP. *hiſt. concil. Trident. Lib.* VII. *p.* 1104.
(b) *Biblioth. Belg. p.* 221.
(c) HOMER. *Odyſſ. Lib.* I. *v.* 1. *ſeq.*
(d) *Hiſtor. Belgic. Lib.* II. *p.* 37.
(e) *Reſponſ. pro Balduino p.* 88.
[f] *Ibid. p.* 37.

niique beneficio immerſus vt in Belgium venit, magnam ſui exſpectationem omnibus fecit, ſollers animo, obſequendi gratia et ciuili congreſſu, non minus officii comitate ad ingenia Principum vitam inſtruxerat. Nec enim nouorum hominum deliramenta ſectabatur, et rurſus in religione ſcrupulum oderat, humaniuſque credebat, iniquitati temporum cedere, pietatiſque integritatem in paucis violare, quam vim adferre turbatis conſcientiis, quas in contaminatis hominibus nulla vmquam ſupplicia eluant. Maximi ergo fiebat Balduinus, non modo a Ludouico Naſſouio, verum etiam a Guillelmo Auriaco, aliiſque Proceribus (*a*). Auriacus enim primum ab Atrebatenſium curia, vt ſeuera proſcriptionis ſententia, qua olim Balduinum ob haereſin damnauerat, reſcinderetur, impetrauit (*b*): deinde ipſum Balduinum onerauit promiſſis, ſpemque illi fecit, profeſſionis in Academia vel Louanienſi, vel Duacenſi, obtinendae, mox futurum ſpondens, vt fauore proprii nominis, ſuoque et Magnatum ſuffragio in ſecretius concilium adoptetur. Rebus ergo ſic compoſitis, tamquam breui rediturum a ſe dimittens, muneribus honorauit, in ſpem adductus, religionis arbitria ſuſcipi poſſe, ſi vir tantus cum Viglio, Maſioque et Hoppero, aequata dignitate componeretur. Sed et illa concepta de Balduino ſpes mox euanuit. Ipſe enim quum ſe, quae Proceribus eſſet pollicitus, praeſtare poſſe deſperaret, in Galliam, vnde venerat, praepropere ſe recepit, *ſtultum ratus, pro ſecuris et praeſentibus incerta et praecipitia eligere. Et vt quiſque ei amicus, ita et reditum diſſuadebat, dedecus atque diſcrimen oſtentans, ſi non reſolueret leges, in quarum contumaciam duraret Rex Philippus. Non omiſit Ludouicus Naſſouius, crebris eum nunciis admonere promiſſi, et imminentium honorum blanditiis adlicere: ſed ille in Gallia Borboniis Guiſiiſque iuxta acceptus, et inde maiora ſibi praemia ſpondens laborabat inter diſſidentes finire diſcordiam, grauem paci, grauiorem dominantibus, in quorum perniciem haud dubie eruperat. Ergo Auriacus, ſpe ſua fruſtratus, conſilium mutauit* (*c*). Manſit ergo Balduinus tum adhuc in Gallia, et ad priſtinam iura ac hiſtoriam docendi, pacificiſque conſiliis oleum et operam perdendi, conſuetudinem rediit, nullum fere abire paſſus annum, quo non vel praeclari quid, vel libellum eriſticum ſaltim parturiret ingenium. Anno enim MDLXII. lucem viderunt eius *ad leges Maieſtatis ſiue perduellionis libri II.* ex quorum praefatione, nomine Caroli Nothi Borbonii ad Carolum Cardinalem Borbonium ſcripta (*d*), intelligimus, Balduinum tum adhuc iuſſu Cardinalis praefuiſſe educationi Caroli iſtius, eumque priuatim domi ſuae inſtituiſſe. Inſequente anno MDLXIII. praeter *Reſponſionem III. ad Caluinum et Bezam*, de qua iam ſupra diximus, prodiit *Reſponſio* neſcio quae *ad Ge. Caſſandrum*, impreſſa Pariſiis in 8. Hanc anno MDLXV. excepit *Diſputatio aduerſus impias*, quas vocat *theſes de maieſtate hominis Chriſti*, Iac. Andreae, Theologo eorum temporum non incelebri, oppoſita. Annus vero MDLXVI. eius

(a) GROT. *Diſcuſſ. apol. Riueti p.* 23.
(b) BAYL. *ibid. Tomo* I. *p.* 480.
(c) BVRGVND. *ibid. p.* 38.
(d) *Concil. Tomo* II. *p.* 1335.

eius vidit *Hiſtoriam collationis Carthaginienſis*, Pariſiis editam, et poſtea aliquoties recuſam. Quamuis enim libellus iſte non ipſa iſtius celeberrimae collationis acta, poſtea demum anno MDLXXXVIIII. a PAPYRIO MASSONO, PETRO PITHOEO (*a*), et nouiſſime a STEPH. BALVZIO (*b*) edita, ſed eius tantum hiſtoriam, complectatur: ſtatim tamen mirifice placuit iis omnibus, qui eius libelli vſum haud exiguum aduerſus eos, qui ab eccleſia Romana ſeceſſionem feciſſent, futurum eſſe cenſebant. Permulta tamen et huic libello admiſcuerat Balduinus, quae aduerſus Ioannem Caluinum et Theod. Bezam ſuggeſſerat atra bilis, ſuperioribus illis ſcriptis nondum plane egeſta. Quum vero illa, aliaque quaedam, ἀπροσδιόνυσα ipſi auctori viderentur: illis poſtea expunctis, aliiſque, quae omiſſa eſſe animaduertebat, ſuppletis, totam iſtam hiſtoriam recognitam emendatam anno MDLXVIIII. adiecit OPTATO MILEVITANO, a ſe edito, vt veluti introductionis loco eſſet Optati lectoribus. Quare MERICO CASAVBONO eumdem Optatum edenti Londini MDCXXXI. et THOMAE ITTIGIO merito vapulat CAR. PAVLLINVS, qui vtrumque eius hiſtoriae editionem, quaſi diuerſa eſſent opuſcula, bis editioni Optati, a ſe curatae, et primo quidem p. 199. ſub titulo *delibationis hiſtoriae Africanae*, ac deinde iterum p. 599. ſub titulo *Hiſtoriae Carthaginienſis collationis* inſeruit.

Quae ſequutae in Gallia paullo poſt ſunt turbae triſtiſſimae, Balduino parum ſpei reliquerant conſequendi demum illa mutatae religionis praemiae, quae ille ſibi certiſſima animi praeſenſione ſpoponderat. Itaque anno MDLXVII. de Belgica conditione iterum ſerio cogitauit. Marchio enim Bergenſis, cuius tum non infimae in aula partes erant, auctor fuerat Maximiliano Bergenſi, Cameracenſium archiepiſcopo, vt Balduinum ad docendi munus publicum in academia Duacenſi ſuſcipiendum inuitaret, ſperans, eius conſiliis ſe in negotiis, ad ſtatum religionis et reip. pertinentibus, non inutiliter eſſe vſurum (*c*). Voti huius facile damnatus eſt Marchio, nec Balduinus, acciperetne oblatam hanc conditionem, an iterum adſpernaretur, diu multumque fluctuauit, ſed Bruxellam aduolauit pridie eius diei, quo Hornanus et Egmundanus in vincula rapti ſunt, id eſt, die VIII. Nou. anni MDLXVII. Quamuis vero ab Albano comiter humaneque, teſte PAPYRIO MASSONO (*d*), eſſet exceptus: non tamen diu etiam illo tempore in Belgio durauit homo, in omni vitae genere varius. *Belgicis* enim *tumultibus*, inquit MASSONVS, *magis magiſque ingraueſcentibus, miſſione aliquot dierum impetrata, ſpecie adducendae vxoris et bibliothecae, Lutetiam ad priſtinum docendi munus reuertit*. Sic Balduinus, omnium ſe hominum hominem eſſe, nouo eoque valde notabili, exemplo oſtendit. Qui enim aliquot abhinc annis Auriaco et Ludouico Naſſouio operam ſuam addixerat: is ſeſe nunc Albano venditare non dubitabat, eique ſe totum procul dubio mancipaſſet, ſi, rigidum illud ac pertinax ingenium mitiora conſilia admiſſurum, credi-

(a) *Nou. Collect. Concil. p.* 137.
(b) *Hiſtor. Donatiſt. vſ.* CXXXIIII. *p.* 222.
(c) VALER. ANDR. *Biblioth. Belg. p.* 343.
(d) *Elog. ibid.*

Digitized by Google

didiſſet. Sed veritus inuidiam, ſi iudiciis publicis, quae tum boni omnes deteſtabantur, intereſſe cogeretur: ſignum dare receptui, et in Galliam reuerti, quam illud exiſtimationis ſuae adire periculum maluit.

Paullo poſt, quod idem memoriae prodidit PAPYRIVS (*a*), id eſt, anno MDLXVIII. eum ad ſe per nuncios euocabant Veſontionenſes, qui, quod ius inſtituendae Academiae ſeſe impetraſſe dicerent, pacti de ſtipendio, eum facile adducebant. Enimuero, *e fluctibus Galliae, iterum aeſtuantis, in eum velut portum ſecedens, (belli enim ciuilis rapinas, furta, caedes, deteſtabatur,) intellexit, Maximiliani II. Caeſaris mandato Veſontionenſes, prohibitos iuris ſcholam inſtituere. Hortantibus nihilominus amicis, vt ius ciuile interpretaretur, nefas eſſe, reſpondit, iuris auctorem ab interprete iuris contemni*. Ita denuo excidit auſibus, omniaque ſibi male procedere intelligens, Luteriam rediit, nec admodum bene procul dubio numatus, et vitae iſtius vagae iam pridem pertaeſus, adeo denique in ipſo ſtudiorum ſuorum curſu turbatus, vt per biennium hoc, praeter conſuetudinem, nihil eum, quod alicuius momenti eſſet, edidiſſe, comperiam. Inſequente tamen anno MDLXVIIII. ſpes noua homini adhuc miſere erranti adfulſit, quando Philippus Huraldus, Henrici Andegauenſis Cancellarius, dabat operam, vt in Andegauenſem Academiam euocaretur. De qua noua ſtatione idem MASSONVS (*b*): *Itaque*, inquit, *digreſſus inde, rogatu multorum Andegauum ad Scholam reuocandam ſe contulit, vbi, quum annos ferme quatuor florem Gallicae iuuentutis iuris ciuilis cognitione imbuiſſet, Henrico, tum Andium Duce in Regem Poloniae electo, Luteriam ab eo venire iuſſus eſt, menſe Auguſto*. Aduenit ſplendida iſta Polonorum legatio anno MDLXXIII. quumque ante id tempus quadriennium ferme Andegaui docuiſſe dicatur: eum anno MDLXVIII. ibi docere coepiſſe, palam eſt. Et ſane eo ipſo anno edidit OPTATVM MILEVITANVM et VICTOREM VITENSEM, de qua editione iam antea quaedam praelibauimus. Deinde inſequente anno non modo *Explicationem legis ſi pacto* 10. *C. de pactis*, Chriſtophoro Thuano nuncupatam, ſed et maxime *Relationem ad Henricum Andium Ducem*, ſcripſit, eique LATINI PACATI *orationem panegyricam ad Theodoſium Auguſtum*, et EVMENII *orationem de Scholis*, ſuis adnotationibus illuſtratas, ſubiunxit. In ea relatione, ſane eleganter ſcripta, permulta ſunt, quae ad Andium Ducum hiſtoriam pertinent, de qua tamen ſe aliquando pluribus acturum, ſub finem iſtius libelli minatur. Ex ipſo vero relationis iſtius exordio, eum ab Hero ſuo inter libellorum in praetorio ſuo Magiſtros relatum eſſe, intelligimus. Anno, qui ſequutus eſt MDLXXI. Carolus, rex Galliae, Eliſabetham Auſtriacam, Maximiliani II. Imp. filiam, quam iam ſuperiore anno ſibi vxorem legerat, magno cum adparatu domum ducebat, ſimulque Luteriam Pariſiorum tum primum ſollemniter intrabat, quam pompam fuſius deſcribunt THVANVS (*c*), BVSSIERIVS (*d*) et alii. Eam quoque ſollemnitatem Andegauis inſigni et facunda oratione celebrauit BALDVINVS, quae

Kk 2 Gal-

(a) MASSON. *ibid.*
(b) MASSON. *ibid.*
(c) *Hiſt. Lib.* XXXXVIII. *p.* 630.
(d) *Hiſt. Franc. Lib.* XVIIII. *p.* 371.

Digitized by Google

Gallice prodiit ſub titulo: *Panegyrique ſur le mariage du Roy*, *Angers* 1571. 4.

Sed ſupereſt fabulae, quam Balduinus in hac mundi ſcena egit, actus vltimus. Iam ſupra me obſeruare memini, eum Andegauis haeſiſſe ad annum vſque MDLXXIII., eoque ab Hero, Rege a Polonis poſt multa molimina electo, Lutetiam eſſe euocatum, vt pompae aulicae, qua Polonorum legatio excipiebatur, intereſſet. Balduinus vero illi fabulae non modo tamquam ſpectator, ſed et tamquam actor, videtur intereſſe voluiſſe. Quum enim tum edita, incertum, an habita etiam eſſet, oratio luculenta a IOANNE SARIO ZAMOSCIO, cuius nomen libris duobus de Senatu Romano praeſcriptum legitur: ad hunc aliam orationem eleganter ſcriptam, teſte THVANO (a), euulgauit FRANC. BALDVINVS, qua et eum, vt librorum iſtorum de Senatu Romano auctorem laudat, (quum SIGONIVS, illos a ſe ſcriptos eſſe, THVANO faſſus ſit,) et legationem Polonicam, vt maxime omnium illuſtrem aliarum, ab omni antiquitate repetitarum, comparatione, multis verbis extollit. Ceterum Polonis, quibuſcum ea occaſione amicitiam contraxerat, adeo probauerat ingenium, iiſque Iuriſprudentiae elegantioris ſtudium tanta facundia commendauerat, vt abs eo ſpecimen aliquod exigerent, cum eoque agerent, vt in Poloniam ſecum proficiſceretur. Paruit libens, et in aulico iſto ſtrepitu recognouit publicauitque *explicationem l. Lecta XXXX. D. de rebus creditis*, qua ſe ante annos XXVI., adhuc minorem annis, munus docendi ius ciuile in Schola et auditorio Bituricenſium auſpicatum eſſe, ait. In epiſtola vero nuncupatoria ad Philippum Huraldum Cheuernium, occaſionem edendae huius praelectionis ita deſcribit: *Quae mihi interceſſit conſuetudo cum Legatis Polonis, fecit, vt non modo de nobiliſſima eorum legatione agerem, ſed et de noſtris ſtudiis, (non enim nulli inter eos oratores Iuriſconſulti fuere, in quorum etiam comitatu familiares habui doctiſſimos duos viros, quamuis, vt leges noſtrae loquuntur, Agentes in rebus, Iacobum Panetouium, et Franc. Maſſouium,) quidpiam reſponderem: dico de Iuriſprudentia, quam tuis auſpiciis doceo in eius Principis, quem illi Regem elegerunt, atque requirunt, Andica Academia. Quum autem et illi de ſua Cracouienſi magis atque magis excitanda conferrent, dixi, quod ſentiebam, nihil agi, niſi ſi illic quoque perſonet vox purioris Iuriſprudentiae Romanae, et cur id dicerem, itaque ſentirem, non diſſimulaui .... Denique eo delapſus hic ſermo eſt, vt quum proferendum eſſet aliquod eius generis ſpecimen ſubtilium de iuris, vt vocantur, apicibus diſputationum, quibus aliquando Auditorum noſtrorum ingenia exercemus, et de Papiniani, omnium Iuriſconſultorum facile principis, auditorio quaereretur: ex eo repetita ſit nobiliſſima illa quaeſtio, de qua noſter Paullus illic actum eſſe, narrat.... Ergo vt potui, in hoſpitio conſignaui meam ſententiam et interpretationem obſcuriſſimae legis, ne non hoſpitibus Polonis, quibus maiora vos lautia datis, hac quoque in parte, ſi poſſem ſatisfacerem, domumque redeuntibus exemplum aliquod et argumentum vel per-*

(a) *Hiſt. Lib. LVII. p. 144.*

Digitized by Google

pertenue darem ciuilium, quibus operam damus, litterarum, non dicam veluti deportandum in extremas terras, ſed in eorum auditorio Cracouienſi vel relegendum, vel recognoſcendum, vt quum eo ipſe excurrere, ſicuti fortaſſe vellent, (ſed longa eſt via,) tam cito non poſſim, ſaltim, praemittam non dico metatorem, ſed veluti laciniam aliquam noſtrarum in ſchola traditionum. Quae verba adſcripſi eo lubentius, quo clarius ex illis intelligimus, Polonos de abducendo illo cogitaſſe, neque adſpernatum illum conditionem oblatam, in illa profectione omnes cogitationes ſuas defixiſſe. Quin ex eadem fortaſſis ratione, ne hiſtoriam gentis, ad quam profecturus erat, ignoraret, IOANNIS HERBVRTI DE FVLSTEIN *Hiſtoriam Regum et Principum Poloniae* in linguam Gallicam videtur tranſtuliſſe, eodem anno Pariſiis, incertum, viuone illo, an iam mortuo, typis exſcriptam.

Sed haec cogitantem agentemque, BALDVINVM mors repente, et praeter omnem exſpectationem, oppreſſit. Qua de re MASSONVS: *Colloquutus*, inquit, *Balduinus cum omnibus legatis Polonis magnum ſui in exterorum animis amorem excitauit, putabaturque ineunte vere, in Poloniam profecturus, niſi conditionis humanae neceſſitas Iuriſconſultum totius Europae ſummum ardore continuae febris vexatum diu, ante ſuſtuliſſet. Vita ergo deceſſit Luteiae in collegio ſuae gentis Atrebatium, praeſentibus vxore et filiola, annos natus tres et quinquaginta, ſacris ritu catholico pie ſumtis, teſtatus ſe mori in caſtris eccleſiae Romanae. Adſuit morienti, quo etiam vſus fuerat familiariter, Ioannes Maldonatus, ſocietatis Ieſu Theologus.* Haec MASSONVS, qui et ipſe Balduino fuerat familiariſſimus, eumdemque adoleſcens praeceptorem habuerat. Vnde neſcio, an mortis cauſſam vel ſatis perſpectam habuerit, vel eo, quo par eſt, candore deſcripſerit THEOD. BEZA (a), dum *eum Lutetiae, litem neſcio quam perſequentem, ſiue liuore tabeſcentem, quod alium ſibi praelatum videret, qui Henricum in Poloniae regnum proficiſcentem, comitaretur, viuere ſimul, et maledicere deſiiſſe*, ſcripſit. Intererat Romanenſium, iſtius proſelyti ſui εὐθανασίαν celebrare. At non minus intererat BEZAE, perſuaderi hominibus, non potuiſſe eum bene mori, qui tam male meritus eſſet de puriore eccleſia. Non moritur ergo, ſed liuore contabeſcit,

Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.

Id certum eſt, eum deceſſiſſe III. Eid. Nouembres, quem diem et inſcriptio ſepulcralis et THVANVS (b) ſignant, conditumque eſſe in Maturinorum periſtylio, quo et Ioannes a Sacro Boſco, Celebris Mathematicus, ſitus iacet. Loculo eius haec inſcribenda curauerat MASSONVS.

CVIAC.

(a) *Vit. Io. Caluini* p. 381.
(b) THVAN. *Hiſt.* Lib. LVII. p. 145.

CVIACI.
BALDVINVS. HIC. IACET.
HOC. TECVM. REPVTA. ET. VALE.
MORTVIS. VOBIS. IVRISPRVDENTIAM.
GRAVIS. CORRIPIET. SOPOR.
FRANCISCVS. BALDVINVS. ICTVS.
OBIIT. ANNO. AET. LIII. XI. NOV.
A. PARTV. VIRGINIS. M. D. LXXIII.
PAPIRIVS. MASSONVS. BALDVINI.
AVDITOR. POSVIT.

Talis fuit, cuius nunc opera feliciſſimis auſpiciis prodeunt, Franc. BALDVINVS. Qui diuerſarum partium ſcriptores de eo legit, is eum tam immodice laudari ab aliis, ab aliis culpari, animaduertet, vt facile ſibi ſit perſuaſurus, nihil eo fuiſſe excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. Et paſſus profecto Manes ſuos videtur Balduinus, nactus quippe a natura ingenium acre, feruidum, et honorum opumque cupidiſſimum: quali indole praeditus animus, niſi rationis fraeno cohibeatur, facile in quaeuis praecipitia ruit. At non minus eiuſdem aduerſarii ſuos paſſi ſunt manes, dum eum vbique iuſto acrius inſectati ſunt, neque a ſe potuerunt impetrare, vt virtutem in hoſte laudarent. Inter omnes profecto conſtat, fuiſſe eum ſtatura iuſta, forma eximia, et per omnes gradus aetatis venuſta, oculis acribus ac nitidis, voce canora, lateribus firmiſſimis, vt docens Periclis inſtar tonare ac fulgurare videretur *(a)*. Sobrietatis ac diligentia incredibilis argumentum certiſſimum ſunt tot elucubrata ab eo opera exaſciatiſſima, quorum ille plura ferme ſcripſit, quam alii legere velint, eaque non rebus vulgaribus et protritis, ſed exquiſitiſſima doctrina referta. Quantis porro laudibus eius mores, ad decus aulicum et ciuilitatem compoſitos, proſequutus ſit NIC. BVRGVNDVS, iam ſupra vidimus, eiuſque rei non certius argumentum requiſiueris, quam tot Principum, Procerum, doctorumque virorum amicitiam, quam ſibi illa incredibili morum ſuauitate conciliauerat: quamuis cur illos, quam hos amiciores habuerit, nemini, cui perſpectum eſt innatum eruditis paene omnibus vitium, obſcurum eſſe poſſe videatur. Figulum figulo, fabrum fabro, mendicum mendico inuidere, obſeruauerat olim HESIODVS *(b)*, at multo maior profecto eſt ſemperque fuit virorum doctorum, maxime in Scholis docentium, aemulatio, qui ſe in illo regno ſuo vmbratili non ſatis tutos eſſe exiſtimant, niſi ſoli regnent, ſuaque hinc faciunt illa Vlyſſis *(c)*:

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Nemo

(a) MASSON. *ibid.*
(b) *Op. et dier. v.* 25.
(c) *Apud* HOMER. *Iliad. Lib.* II. v. 205.

Nemo praeterea eſt, qui facinoris cuiuſdam atrocioris reum peragere BALDVINVM potuerit, quod ſane non fugiſſet emiſſitios aduerſariorum oculos, ſi quid huius generis in eo deprehendi ab vllo potuiſſet. Sola eſt, quae eius exiſtimationem minuit, inconſtantia, frequentiſſimaque religionis mutatio: quam vt non excuſem, fluctuanti tamen potius in veritate inquirenda animo, quam impietati, adſcripſerim. Religionem ſane illi curae cordique fuiſſe, argumento ſunt proſcriptio, quam illius cauſſa iuuenis paſſus eſt, voluntarium, quod ſibi ideo indixit, exſilium, tot moleſtiſſima, quae ad MELANCHTHONEM, BVCERVM, CALVINVM, CASSANDRVM, ſuſcepit, itinera, denique indefeſſum illud, quo ſcripturam ſacram, vetereſque doctores, eccleſiaſticos diurna nocturnaque manu verſauit, ſtudium. Sed haec ipſa Patrum lectio effeciſſe videtur, vt nuſquam haberet, vbi figeret pedem, et nec in Proteſtantium coetibus, nec in Romana eccleſia, veterem illam, cuius effigiem pulcherrimam animo circumtuliſſe videtur, Chriſtianorum eccleſiam reperire ſibi videretur. Quod ipſum metuiſſe crediderim IO. CALVINVM, ſi vera ſunt, quae ſcripſit NIC. BVRGVNDVS (a), Balduinum *Sanctorum Patrum lectioni crebro otium inſumentem, exinde magiſtro ſuo diſcordem, reconciliatum eſſe Romanae eccleſiae*. Hinc quum praeterea eo viueret ſaeculo, quo et meliorum partium Theologi inter ſe conuiciis, inſidiiſque potius, quam pietate certarent; nemo ſane mirabitur, aegrum animum eo demum abreptum eſſe, vt medium quoddam inter partes viiae inſtitutum, quod tum Caſſander commendare ſolebat, ſequeretur, moderatior procul dubio, et minus infeſtus futurus Proteſtantibus, niſi hi eam ſuis immanibus conuiciis in furorem egiſſent. Iam quod ad eius doctrinam attinet, omnia eius opera oſtendunt, eum non omne otium in euoluendis Iuſtiniani collectaneis contriuiſſe, ſed cum ſolida Iuriſprudentia coniunxiſſe Graecas Latinaſque litteras; miram orationis Latinae elegantiam, Patrum Graecorum Latinorumque adſiduam lectionem, et accuratam inprimis omnis aeui hiſtoriae, tum ſacrae tum profanae cognitionem, quae ipſi tam neceſſarium viſum eſt verae ac ſolidae Iuriſprudentiae praeſidium, vt *ſine ea*, teſte MASSONO (b), *coecam ſibi videri Iuriſprudentiam*, dicere ſaepenumero ſoleret. Vtinam vero in hac vna re BALDVINVM, tamquam abſolutiſſimum aliquod Iuriſconſulti exemplum, ſibi ob oculos ponerent erectioris indolis iuuenes! Vtinam identidem cogitarent, ſiue ius Romanum, ſiue Patrium, ſiue Publicum, ſiue Priuatum, ſiue Ciuile, ſiue Eccleſiaſticum, ſiue Clientelare, quod vulgo Feudalis nomine venit, accurate addiſcere cupiant, *coecam eſſe ſine hiſtoria Iuriſprudentiam!* Vtinam denique, qui ſua aetate ſurdis cecinit fabulam, noſtro ſaltim ſaeculo illa incredibili ſua facundia vel aliquibus ſaltim illum ſoporem excuteret, vt cum Iuriſprudentia hiſtoriam coniungendam eſſe exiſtiment! Et certe eo ſaeculo viuimus, vt liceat nobis bene de poſteritate ſperare. Plus hodie exigitur a Iuriſconſulto, quam vt ius Iuſtinianeum, tamquam neceſſarium carmen, edidicerit. Vt enim ſuperficiaria illa iuris peritia ſufficiat homini, qui tenui mercede iras ſuas litigantibus locare, cauſſidi-

(a) *Hiſt. Belg. Lib.* II. *p.* 37.

(b) *Elog. ibid.*

Digitized by Google

ſidicumque ſtrenuum in praefecti alicuius auditorio praeſtare velit: *coecam* tamen *hanc Iuriſprudentiam ſuam eſſe*, ſatis animaduertet, ſi quando magnorum Principum Rerumque publicarum iura defendere, eorum veras origines in lucem protrahere, eaque, quae aduerſarii ex antiquis pactis, munimentiſque pro ſe adferunt, excutere iubebitur. Tunc vero, omnibus peruolutis ſummarum, gloſſarum, commentariorum, deciſionum, conſiliorum, opinionumque communiorum voluminibus, videbitur ſibi in alio terrarum orbe poſuiſſe pedem, omnemque *Iuriſprudentiam*, quam memoriae miſer tot vigiliis infixerit, *coecam eſſe* cogetur fateri. Id vero quum hodie quotidie contingat: non dubitamus, quin opera haec Iuriſconſulti ſine exemplo Maximi, quam plurimis gratiſſima futura, omneſque, verae ac maſculae Iuriſprudentiae amantes, eo nomine amaturi ſint viros doctiſſimos integerrimoſque, quorum ope, conſilio, opera, atque impenſis, reſpublica litteraria hoc incomparabili theſauro nunc locupletatur. Quod ſane ad me attinet, fateor, me hoc in magna felicitatis meae parte ponere, quod ad eum aduixerim diem, quo tam ſplendide editis Iuriſconſulti eximii, Franc. Balduini, operibus aliquid praefari licuit. Tu vero, Lector., vale. Halae e muſeo Kal. Sept. MDCCXXXVIII.

XVIII.

DEFENSIO CORNELII VAN BYNKERSHOEK.

QVum ante multos annos in illuſtri hac Academia iuriſprudentiam publice priuatimque docere coepiſſem, neque in ea eſſem haereſi, vt omnem ſapientiae ciuilis laudem in vulgari earum rerum, quae πρὸς τὰ ἄλφιτα, notitia poſitam eſſe, arbitrarer: fieri non potuit, quin ſaepe numero auditoribus meis commendarem libros, in quibus multa vulgo parum cognita, aut perperam a pleriſque tradita, multo rectius ac dilucidius, explicarentur. In eorum numero erant viri ampliſſimi et de republica litteraria non minus, quam patria, optime meriti, Cornelii van Bynkershoek *Obſeruationes iuris ciuilis*, quae eodem fere tempore, nitidiſſimis typis exſcriptae, lucem primum viderant (a): ex quibus quum ſubinde ſpecimina quaedam darem auditoribus meis: hi mirifica illa guſtatione initiati, ipſum elegantiſſimum opus tam cupide in tabernis librariis requirere coeperunt, vt religioni mihi ducerem, excitatum in optimorum adoleſcentium animis deſiderium vel reſtingui, vel exſatiari, a me non poſſe. Nam et perpauca earum obſeruationum exempla apud nos reperiebantur, et ea maiore pretio, quam tenuioris peculii ſtudioſi expendere poſſent, venibant. Quare auctor fui bibliopolae noſtrati, Ernesto Gottl. Krugio, vt quamuis pretii librum typis iterum in hac vrbe noſtra deſcri-

(a) *Lugd. Batau.* MDCCXX.

Digitized by Google

deſcribendum curaret, quumque is ſibi praefationem aliquam a me ſtipularetur, id me non ſolum facturum ſpopondi, verum etiam reipſa praeſtiti, atque ita tum meo conſilio obſeruationes illae in Germania primum prodierunt anno MDCCXXXIII. Quam proſpere vero ea res ceſſerit bibliopolae, vel ipſe euentus docuit. Intra annos enim non adeo multos exempla paene omnia diuendita, quaedam etiam in diſſimas Europae prouincias aue&a ſunt, veluti ad Hiſpanos, inter quos huius editionis noſtrae non ſine laude meminit vir celeberrimus, GREGORIVS MAIANSIVS, Generoſus et Anteceſſor Valentinus, in *Epiſtolarum* libris ſex, anno MDCCXXXII. Valentiae Edetanorum editis. Quum enim eum rogaſſet DIONYSIVS CAMVSATVS, vt librorum ſuorum accuratum indicem ad ſe mitteret: paruit amico, et eorum, quos optimos eſſe putabat, recenſum ſatis longum inſtituit (a). In illorum vero numero etiam ſunt CORNELII VAN BYNKERSHOEK, IC. *et Senatoris Obſeruationum iuris Romani libri quatuor, cum praefatione* Io. GOTTL. HEINECTII, (ita enim ſcribere ſolet vir doctiſſimus,) *Francof. et Lipſiae, apud Erneſt Gottl. Krugium* 1723. *in* 4. Cui titulo politiſſimus MAIANSIVS hoc ſiue iudicium, ſiue elogium, ſubiecit: HEINECTII *praefatio elegantiſſima eſt.* BYNKERSHOEKII *Obſeruationes ſagaciſſimae, eruditio non vulgaris, minimeque adfectata, iudicium acerrimum. Auctor ipſe vtique* IACOBO CVIACIO *et* GOTHOFREDO, *plerumque infenſus, et falcem criticam, quam illis iure merito adimit, quum ea vtuntur non exigente neceſſitate, ipſe denuo acuit, vt in venerandam vetuſtatem eam inclementer immittat.* Haec laudatiſſimus MAIANSIVS, qui dum ampliſſimo Obſeruationum auctori ſagacitatem, doctrinam non vulgarem, ac minime adfectatam, iudiciumque acerrimum tribuit, et ſapit profecto, et mecum facit, et Ioue iudicat aequo: nec quidquam ſcribere, quod ad rem magis faceret, potuiſſet, quam dum eum CVIACIO et GOTHOFREDO falcem criticam fere vbique iure meritoque adimere cenſuit. Iam pridem enim animaduertere ſibi viſi ſunt viri erudititiſſimi, CVIACIVM, luxurianti ingenio, et maximis variae doctrinae praeſidiis praemunito, vbique plus iuſto indulgentem, plures probas lectiones loco mouiſſe, alias refinxiſſe pro lubitu, nihilque fere intactum atque integrum reliquiſſe in vniuerſo iuris ciuilis corpore. Nec minus de IAC. GOTHOFREDO conſtat, eum fere vbique, fretum ingenio, coniecturas parturire ſatis violentas, aliquando et leges ſuo arbitrio mutare, nihilque agere libentius, quam vt critici non timidi laudem ſibi his vigiliis pariat. At inter vtrumque IACOBVM id intereſt diſcrimen, quod CVIACII coniecturis, etiam falſis, nihil eſt elegantius, adeo vt et eius errores ob inſigne viri docti ingenium non errores, ſed ſingularem doctrinam redolere videantur: GOTHOFREDVS vero, infeliciſſimus criticorum, tantum vbique oſtendit, ſe iſtius εὐστοχίας, quae in emendandi arte primum, ſecundum, vltimum eſt, vix minimam partem eſſe a natura conſequutum. Vnde et coniectu-

(a) *Lib. V. Epiſt. V. p.* 200.

reliquerunt. Eos enim non numquam notari ab auctore obſeruationum eruditiſſimo, animaduerto. Sed in hos homines, ab omni litterarum praeſidio deſtitutos, et tamen iura interpretari auſos, difficile eſt ſatyram non ſcribere. Aſt, vt vera fatear, vix exiſtimo, illuſtrem MAIANSIVM haec ex animi ſententia ſcripſiſſe, multoque minus eum id vitio vertiſſe incomparabili obſeruationum auctori, quod aliquando illa veterum vineta ceciderit, neque ipſi perſuaderi paſſus ſit, vaſtis illis barbarorum iſtorum hominum voluminibus omnem ſapientiam ciuilem, tanquam terram caelo, comprehendi. Magis enim ſapit MAIANSIVS, quam vt, eum in hac haereſi eſſe, exiſtimemus: quin ipſe potius indignatur illi hominum generi, quod poſt ACCVRSII et reliquorum gloſſatorum labores omnem inſequentium iuriſconſultorum induſtriam infructuoſam, ac paene ſuperuacuam eſſe, arbitratur. Quid enim elegantius, quidque MAIANSIO dignius ſcribi potuiſſet, quam quod ipſe ſcribit in praefatione, diſputationum iuris Libro I. praemiſſa (a)? *Feſtiuiſſime*, inquit, *dixit*, *more ſuo*, *comicorum princeps*:

Negotii ſibi qui volet vim parare,
Nauem et mulierem, haec duo, comparato.
Nam nullae magis res duae plus negoti
Habent, forte ſi coeperis exornare:
Neque vmquam ſatis hae duae res ornantur:
Neque eius olla ornandi ſatietas eſt.

Idem ego quotidie praedicare ſoleo de iuriſprudentia Romanorum, aduerſus leguleios ignauiſſimos, qui, quoniam nihil operae collocant in exornanda ea, fruſtra etiam ab aliis collocandam putant. Fucos dixeris, non homines. Nonne poſt Boſſianos, Azones, Accurſios, Bartolos, Baldos, et Caſtrenſes plurima Alciatus docuit, quae illi omnes ignorarunt? Nonne quam plurima poſtea Goueanus, Auguſtinus et Duarenus eruerunt, quae latuere Alciatum? Num Donellus, Hotomanus et Cuiacius iuriſprudentiae promouendae deſeruere viam, quia prius illi adripuiſſent? An autoritate horum ſubſtiterunt Petrus et Antonius Fabri? Numquid ſuperiores omnes, ſcientia iuris clariſſimi, a ſcribendo potuerunt deterrere Iacobum Gothofredum, qui omnium ante ſe interpretum gloriam iudicio et induſtria ſuperauit? Omitto plures alios, egregios viros. Etiam hoc, hoc, inquam, ſaeculo, quo viuimus, iuriſprudentiam Romanorum mirum in modum illuſtrant duo acutiſſimi viri, Henricus Brenckmannus et Ioſephus Aueranius. Ego hoc qui ſciam videamque, in vtramque dormiam? Cur ſomno inerti deſeram patriae decus? Deus aliam mentem. Qui vero, tali praeditus ingenio, ad iuriſprudentiam excolendam adpulit animum, eum ſane ne credibile quidem eſt indoleſcere poſſe Accurſio, et reliquis infelicioris iſtius aeui interpretibus, ſi quando ex merito vapulent.

Sed quam plane abhorreat ampliſſimus BYNKERSHOEKIVS ab eorum ſententia, qui falcem criticam in venerandam vetuſtatem paullo immit-

(a) *Lib.* III. *Epiſt.* II. *p.* 112.

mittunt inclementius: ipſe generoſus MAIANSIVS, niſi fallor, animaduertet, ſi hunc poſteriorem obſeruationum iuris Romani faſciculum, qui nuper Lugduni Batauorum editus, nunc ex academiae noſtrae praelis iterum prodit, euoluerit. Eius enim meliore parte id eſt inſtituto agit vir eruditiſſimus, vt ſalua ſit veneranda vetuſtas, eoſque demum grauiter peccaſſe intelligatur, a quibus in perſtringendo TRIBONIANO, et collectione iuris ciuilis, ab eo potiſſimum adornata, reprehendenda omnis collocata eſt induſtria. Sane in ipſa praefatione eius cauſſam agit doctiſſime, eumque non modo nihil, niſi ex principis ſui iuſſu ac voluntate, feciſſe, oſtendit, ſed et acriter diſputat aduerſus ANTONIVM FABRVM et IO. IAC. WISSEMBACHIVM, qui Tribonianum non hic illic, adiectis emblematibus interpolaſſe, veterum iuriſconſultorum fragmenta, ſed, mentito alicuius iuriſconſulti nomine, integra capita ſuppoſuiſſe, integros commentarios ſcripſiſſe, atque ita fines mandati, codicillis expreſſi, longe lateque turpiter exceſſiſſe, contendunt. Luculenter vero demonſtrat vir eximius, ne fieri id quidem potuiſſe a Triboniano, nec impune id illum fuiſſe laturum, ſi tam male functus fuiſſet officio. Talia porro Triboniani emblemata nulla deprehendiſſe obſeruat interpretes Graecos antiquiſſimos, quum tamen quaedam in ipſis Baſilicorum libris deprehenderint, ſed et ſcholam veterem ACCVRSII haec ſcilicet ſacra plane ignoraſſe: adeoque illam notam primos Triboniano inuſſiſſe eos, quorum opera iuriſprudentia refloruerit, puta ALCIATVM, BALDVINVM, CVIACIVM et HOTOMANVM, quorum exemplo poſtea et PETR. FABRVM, OB. GIPHANIVM, EM. MERILLIVM, MARCVM, VERTRANIVM MAVRVM in hoc ipſo ſtudio ceruiculas iactaſſe: poſtremo rem non ad triarios, ſed ad velites, id eſt, ANT. MATTHAEVM, et IO. IAC. WISSEMBACHIVM, rediiſſe. Quamuis ergo vir doctiſſimus non neget in pandectis vel codice vllam omnino eſſe legem, quae Triboniani manum redoleat: pleraſque tamen interpolationes in emblematum numero eſſe iure negat, multoque minus liquere concedit, vllam in pandectis et codice legem exſtare, quae integra debeatur TRIBONIANO. Id ipſum vero non ſolum in praefatione pluribus inculcari, ſed et in ipſo opere quamplurimis argumentis atque exemplis praeſtari, animaduertimus, vt ſpes ſit, fore aliquando, vt viri docti plus olei in interpretandis legibus, quam inueſtigandis Triboniani emblematibus, conſumant. Et ita fortaſſis ipſe elegantiſſimus MAIANSIVS ſibi non ſatis perſpectum fuiſſe fatebitur ampliſſimi viri ingenium, dum eum falcem criticam, vtrique IACOBO CVIACIO et GOTHOFREDO, ademtam, denuo acuiſſe ait, vt eam in venerandam vetuſtatem inclementer immitteret. Imo iam fortaſſis ipſi in alteram potius partem peccaſſe videbitur, quod tam maſcule defenderit Tribonianum, in quem ipſe, tamquam in hominem impium, non ob aliam cauſſam, quam quod leges quaſdam, ſuperſtitionem paganam redolentes non interpolarit, falcem criticam loco non vno acuit (a): iure,

(a) *Lib.* I. *Epiſt.* XXVIII. *p.* 64. *et Lib.* IIII. *Ep.* XI. *p.* 209.

Digitized by Google

iure, an iniuria, ipſe viderit vir doctiſſimus. Si enim vapulat Tribonianus ab aliis, quod non interpolarit: actum eſſe video de Triboniani corio, niſi hominem viri ſolide docti, id eſt ſimiles BYNKERSHOEKIO verberantium manibus eripiant.

Addere poſſumus et aliud argumentum, quo virum eximium ab omni inclementiori κρίσει alieniſſimum eſſe, luculenter probatur. Nimirum in vniuerſis, quae edidit, operibus fertiliſſimum ingenium illi ſuggeſſiſſe animaduertimus coniecturas quaſdam et emendationes tam elegantes, tamque probabiles, vt ſi alii cuidam veniſſent in mentem, in eas, tamquam filioſas, fuiſſet exoſculaturus. Saltim numquam vel CVIACIVS, vel GOTHOFREDVS, a ſe impetrare potuiſſent, vt tam ingenioſas diuinationes ipſi damnarent, vel, ſe male hariolatos eſſe, faterentur. Etenim CVIACIVS parum penſi habuiſſe videtur, ſibi conſtaret, nec ne, dum huius modi coniecturarum atque obſeruationum numerum quotidie augeret. Qua in re in primis latus nudum praebuit aemulis, e quorum numero EM. MERILLIVM totos *libros III. Variantium ex Cuiacio*, nec non ſingularem libellum *Variantium quarumdam Cuiacii interpretationum ex libris inſtitutionum imperialium, et ex Theophilo paraphraſte*, adornaſſe nouimus (a). Et quamuis CVIACII patrocinium aduerſus MERILLIVM ſuſceperit OSIVS AVRELIVS (b): neſcio tamen, an cauſſam perorarit. Negare enim nemo auſit, virum illum doctum ſaepe non varia, ſed contraria, ſcripſiſſe, non aliam ob cauſſam, quam ne bellae coniecturae, quas quotidie eius parturiebat ingenium, ſibi perirent. Nihil horum in obſeruationum harum auctore celeberrimo deprehendes. Saepe ille ſuas emendationes ipſe damnat, nec ſe illis vſurum eſſe, profitetur, quantumuis maxime probabilibus, ſi minus neceſſariae videantur, et textus commodiore interpretatione poſſit iuuari. Cuius candoris ſui tot ſpecimina dedit, non modo in his *obſeruationibus*, verum etiam in reliquis operibus, et maxime in *Praetermiſſis ad Pomponium*, quae in MAIANSII manus non perueniſſe, dolemus, vt qui illa legerit, is non profecto inclementioris κρίσεως vllum veſtigium ſe reperiſſe, ſed, auctorem ampliſſimum libros ſuos illi reliquorum criticorum ſaeuitiae ex inſtituto oppoſuiſſe, ingenue ſit profeſſurus.

Sed plura iam praefari nihil attinet, dum priores viri incomparabilis Obſeruationes apud nos iterum, poſteriores primum prodeunt. Ipſe enim, qua eſt facundia, inſtituti ſui rationem in praemiſſis vtrique faſciculo praefationibus tam luculenter expoſuit, vt iniuriam tibi, ERVDITE LECTOR, facere viderer, ſi ad ipſius pulcherrimi operis lectionem properanti, in mora eſſe vellem. Vino vendibili non opus eſſe hedera, vetus ac veriſſimum prouerbium eſt. Quare ergo auſus numquam fuiſſem veſtibulum libri eximii inani hac prefatione occupare, niſi bibliopolam me diu reluctantem precibus perpuliſſet, vt poſterioribus obſeruationibus nunc eamdem, quam olim prioribus, operam nauarem. Immo ne ſic quidem manum dediſſem bibliopolae,

niſi

(a) *Pariſ.* MDCXXXVIII. *in 4.*

(b) Oſii Aurelii Diſpunctor ad Merillium *Theſaur. iur. ciuil. Tomo* III. *p.* 685.

niſi contracta cum magno viro amicitia, cuius ipſe in praefatione verbis humaniſſimis meminit, mihi ſpem feciſſet, eum id conſilium meum, vel bibliopolae potius, non aegre laturum. Ceterum Deum O. M. precor, vt virum ampliſſimum patriae, rei publicae litterariae, familiae, denique amicis, quorum me in numero eſſe, mirifice gaudeo, quam diutiſſime ſeruare velit! Halae e muſeo. Kal. Octobr. MDCCXXXVIII.

XVIIII.

SER. SVLPICIVS RVFVS CVM IO. GEORGIO CVLPISIO COMPARATVS.

SI omnes illi ſingulari quadam ac praecipua laude digni videntur, qui, moleſtiſſimo defuncti itinere, aliis, idem poſt ſe ſuſcepturis, viam, qua eundum ſit, et diuerticula, quae vitanda videantur, ſollicite praemonſtrant: non poſſunt non multo maiorem gratiam a ſtudioſa iuuentute inire viri docti, qui confecta feliciter illa via, qua ad veram ac ſolidam doctrinam peruenitur, aliis, ad eamdem laudem enitentibus, pro ſtatuis Mercurialibus ſunt, in quas oculos coniiciant, qui aſperum illud ac ſalebroſum iter feliciter ingredi cupiant. Quum enim ipſi quam maxime conſcii ſint, quae res progreſſus ſuos retardarint, ſeque aliquando, decurſo iam ſpatio, veluti a calce ad carceres reuocauerint, quae contra illis viam aut breuiorem, aut planiorem amoenioremque reddiderint: quos, quaeſo, magis idoneos exiſtimamus aliorum ſtudiis regendis, quam eos, qui ipſi itinere ſtudiorum moleſtiſſimo tam felicibus auſpiciis defuncti ſunt, vt nullis erroribus a via regia in tranſuerſum acti, demum eo, quo contendebant, laeti peruenerint? Ludibrium profecto debent mortalibus, qui, quum ipſi ſibi ſemitam non ſapiant, aliis commonſtrant viam: multoque magis ſuo merito vapulant, qui, quum ipſi oculis orbi ſint, aliis, per ſquallidam ſiluam ituris, facem praeferre audent: Μήτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν, inquit Seruator (a), οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται: *poteſtne caecus caecum ducere? an non vterque incidet in foueam?* Contra ea magni omnino fieri debent virorum doctorum monita, qui, quae ipſi ſibi ſalubriae experti ſunt, commendant, quae morae ſibi fuiſſe meminerunt, indicant, veri ὁδηγοὶ, dignique, quos iuuenes, quibus eadem eruditio curae cordique eſt, aequis, quantum fieri poteſt, paſſibus ſequantur. Quae quum ita ſint, fieri non poteſt, quin iuris publici ſtudioſis auro contra carus eſſe debeat aureus Io. Ge. Svlpicii *de ſtudio iuris publici recte inſtituendo, et de ſcriptoribus eo pertinentibus* libellus, qui primum anno 1688. in forma octaua, et vicen-

(a) *Luc.* VI. 39.

Digitized by Google

vicennio poſt Witebergae in quarta lucem vidit. Siue enim auctorem, ſiue eam, quam tractauit, materiam, ſiue ipſam ſcribendi rationem paullo adcuratius expenderint: nihil eorum, quae praetium conciliare poſſint, opuſculo elegantiſſimo deeſſe animaduertent. Auctor, cui nomen ſuum, qua erat modeſtia, diſſimulare placuit, eſt Io. Ge. Cvlpisivs, vere ſuae aetatis Sulpicius, vt vix elegantius illi elogium a quoquam tribui potuiſſet, quam quod ipſum viri doctiſſimi nomen, litteris paullulum traiectis, ſufficit. Quantus fuerit Ser. Sulpicius Rufus, ex inſtituto oſtendit Ev. Otto, edito *de vita, ſtudiis, et ſcriptis Ser. Sulpicii, Lemonia, Rufi*, libello ſingulari (a). Sane quum ille duobus peritiſſimis ICtis, C. Aquillio Gallo et L. Lucilio Balbo, diſcendi cauſſa dediſſet operam (b): non multo poſt vtriuſque doctoris ſui eruditionem famamque non modo adſequutus, ſed et longe eſt antegreſſus. Nam *et Galli, hominis acuti et exercitati, promtam et paratam in agendo et in reſpondendo celeritatem ſubtilitate diligentiaque*, teſte Cicerone (c), *ſuperauit*, *et Balbi, docti et eruditi hominis, in vtraque re conſideratam tarditatem vicit expediendis conficiendiſque rebus, atque ita et habuit, quod vterque eorum habuit, et expleuit, quod vtrique defuit*. Id quibus ille rebus conſequutus ſit, non adeo obſcurum eſt. Quum enim alioquin, qui inter ſeueriora, ac quodammodo tetrica iuris prudentiae ſtudia conſeneſcunt, raro ad amoeniores litteras, multoque rarius ad adcuratiores vniuerſae philoſophiae diſciplinas diuertere ſoleant: nihil eorum praeſidiorum praetermiſit Ser. Sulpicius, quod non ingenii bonitate, vigiliiſque perpetuis ſibi compararit. Nam et Tullii condiſcipulus, in iiſquem cum illo exercitationibus ab ineunte aetate fuit (d), et per Graecas Romanaſque litteras, omniſque aeui hiſtoriam ita circumtulerat viuidam indolem, vt Gellivs (e), eum *virum aetatis ſuae doctiſſimum* vocet, Cicero (f) vero eumdem *vnum optime noſſe non Romana ſolum, ſed etiam Graeciae monimenta omnia*, quin ipſum *nec clariſſimorum virorum exempla, nec doctiſſimorum praecepta fugiſſe* (g), teſtetur. Quid dicam de philoſophiae vniuerſae praeceptis, quorum, eodem teſte Tvllio (h), ab initio aetatis adeo ſtudioſus fuit, vt, *quae a ſapientiſſimis tradita eſſent, ea omnia ſummo ſtudio curaque diſceret?* Quid de negotioſo illo vitae genere, quod in adminiſtranda re publica conſiſtit, cui ille ab ineunte adoleſcentia adſuetus, incredibilem ſibi prudentiam ipſo rerum vſu comparauit? Quid denique de regno forenſi, quod ea aetate cum Cicerone, Hortenſio, pauciſſimiſque aliis ita tenuit, vt ſi vtrique forte eloquentiae palmam conceſſerit, ſaltim hoc ipſo vtroque maior atque excellentior fuiſſe videatur, quod, memor obiurgationis Mucii Scaeuolae (i), non ſola dicendi facultate polluit, ſed cum illa ſoli-

(a) Edito primum per modum orationis academicae *Traiecti* 1724. 4. poſtea auctiore, et in forma libelli doctiſſimi recuſo in *Theſaur. iur. ciuil. Tom. V. p.* 1549. *ſequ.*
(b) *L.* 2. §. 41. *D. de orig. iur.*
(c) *Brut. cap.* 42.
(d) *Brut. cap.* 41.
(e) *Noct. Attic. Lib.* VI. *cap.* 12.
(f) *Ad diuerſ. Lib.* XIII. *epiſt.* 28.
(g) *Ib. Lib.* IIII. *epiſt.* 1.
(h) *Ib. Lib.* IIII. *epiſt.* 3.
(i) *L.* 2. §. 43. *D. de orig. iur.*

Digitized by Google

ſolidiorem coniunxit iuris peritiam, *turpe eſſe* exiſtimamus *patricio, et nobili, et cauſſas oranti, ius, in quo verſetur, ignorare*. Iam ergo tantis doctrinae opibus inſtructum, ingenioque vaſtiſſimo praeditum Ser. Sulpicium, non mirum profecto eſt, demum id, quod in iuris prudentia ſummum eſt, fuiſſe conſequutum, tantamque ſibi famam peperiſſe vt CICERO (*a*), cenſor ingeniorum acutiſſimus, *iuris ciuilis magnum vſum et apud Scaeuolam, et apud multos, artem in hoc vno Sulpicio fuiſſe*, fateatur, eiuſque rei non aliam cauſſam reddat, quam quod artem, omnium artium maximam, quaſi lucem ſ ad ea, quae confuſe ab aliis aut reſponderentur, aut agerentur; attulerit, artem puta, quae docet rem vniuerſam diſtribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambigua primum videre, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua vera et falſa iudicarentur, et quae quibus poſitis eſſent, quaeque non eſſent conſequutura. Quamuis vero non ſuſpicandum ſit, Culpiſium noſtrum, dum Sulpicii nomen huic libello praeſcripſit, tam fuiſſe Suffenum, vt ſe ipſe illi omnium, qui vmquam floruerunt, ICtorum principi aequiparare voluerit: certiſſimum tamen eſſe contendo, id anagramma, ex eius nomine depromtum, non minus elegans, nec minus verum eſſe, quam quod neſcio quis ex Alſtedii nomine eruit, cui ille Alſtedius, traiectis litteris, ipſa *ſedulitas* eſſe videbatur (*b*). Culpiſii enim *illuſtre nomen*, (vt verba IO. SCHILTERI (*c*) mea faciam,) *immortalitati inſertum non per fortunam aulicam, quam vere vbertim adeptus, nec per libertatem academicam, qua fruitus feliciter, ſed perſequutione et occupatione ſolidioris eruditionis ac doctrinae radicari, orbi litterato compertum eſt*. Inciderat Culpiſii actus in ea tempora, quibus plerique in Germania omnis iuris prudentiae laudem in ſola legum Romanarum notitia poſitam eſſe exiſtimabant, et, quum vel ipſa legum iſtarum origo eos commoneſacere debuiſſet, fruſtra in iis interpretantis operam induſtriamque collocare illos, qui non vetus illud Latinum, id eſt, omnes ad vnum veteres linguae Latinae ſcriptores diligenter et adcurate peruolutaſſent, nihilo minus tamen ea omnia vulgo negligebant, ſola vulgarium interpretum lectione contenti. At Culpiſius noſter, erectiore praeditus ingenio, non modo elegantiores litteras, et omnium gentium hiſtoriam, ſed et philoſophiam, et maxime ciuilem illam, quae in regenda re publica verſatur, ita percoluit, vt paucos in condiſcipulis pares, neminem ſuperiorem haberet. Hinc ad iuris prudentiam conuerſus non modo Romanam ita imbibit, vt praeſidia, quibus illa inſtructior atque ornatior fieri poſſet, omnia vndecumque conquireret, ſed et exemplo tum fere nouo atque inaudito ipſum etiam ius Germanicum, quod alii, tamquam obſoletum, adſpernabantur, mira induſtria addiſceret, idque litterario orbi eru-

(a) *Brut. cap.* 31.

(b) BAEL. *in Diction. hiſtor. et critic. Tom.* II. *pag.* 365.

(c) *Praefat.* IO. GE. DE KVLPIS *Diſſertationum academicarum volumini praemiſſa*.

erudita, quam ſub CONRADI SINCERI nomine edidit, epiſtola (a) commendaret, oſtenderetque inter primos, non ita in exſilium actam eſſe iuris prudentiam patriam, vt non inſignis eius vſus in ipſis foris Germanorum, ſuperſit, adeoque *turpe eſſe Germanis, et ICtis, et cauſſas orantibus, ius, in quo verſentur, ignorare*. Qua in re, quamuis δίσια φυλάττας paene in contrarium currat, iurique Romano minorem, quam decebat, Germanico iuſto maiorem vſum tribuiſſe pleriſque videatur: iſta tamen epiſtola alios paullatim excitatos eſſe nouimus, vt, maiore, quam antea, ſtudio iuris prudentiam patriam perpolire conarentur. Praeterea iuri publico maxime imperii Germanici, ita inter primos adplicuit animum, vt illud non cum vulgo ex Codice Iuſtinianeo, vulgaribuſque, qui tum magni fiebant, libellis, ſed ex ipſis imperii legibus, et patria, quae illis lucem accendit, hiſtoria, tamquam ex limpidiſſimo fonte, hauriendum putaret. Quumque exemplo Sulpicii cum illis lucubrationibus ſuis ipſum rerum vſum coniungeret, et non modo in academia Argentoratenſi magni doctoris, verum etiam in aula Wurtenbergica prudentiſſimi conſiliarii et adminiſtri exemplum abſolutiſſimum praeberet: ea re idem, quod Ser. Sulpicius, conſequutus eſt, vt et haberet, quod omnes eius praeceptores habuerant, et, quod omnibus defuerat, ſubtilitate diligentiaque expleret. Vnum ad perfectionem defuit viro eximio, extentum vitae ſpatium? Rerum enim praeſtantiſſimarum meditatione occupato manum iniecerunt fata, multorumque vtiliſſimorum operum ſpem non ſine bonorum omnium dolore interceperunt. Attamen, quod de Ser. Sulpicio exſtincto ait CICERO (b), idem de Culpiſio noſtro iure repetimus: *ipſa Culpiſii vita multis erit praeclariſque monimentis ad omnem memoriam commendata. Semper iſtius grauitatem, conſtantiam, fidem, praeſtantem in re publica tuenda curam atque prudentiam omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero ſilebitur admirabilis et paene diuina eius in legibus interpretandis, aequitate explicanda, ſcientia. Omnes, qui tum Argentorati intelligentiam iuris habuerunt, ſi vnum in locum conferantur, cum Culpiſio Sulpicioque noſtro non ſunt comparandi. Neque enim ille magis ICtus, quam iuſtitiae, fuit*. Tantum ergo virum, quem vere aeui noſtri Sulpicium veneramur, quis negauerit, expeditiſſimam, qua ad iuris publici ſcientiam peruenitur, viam omnium optime ac rectiſſime commonſtrare potuiſſe? Quis non praeclara quaeuis ineſſe credat libello, quo methodum iuris prudentiam addiſcendi tradit is, qui omnes procul dubio tentauit viarum anfractus, ſalebras, diuerticula, antequam breuiſſimam plenamque viam reperiret? Ego ſane dignum tanto auctore libellum reperi, nec dubitaui vmquam, quin magnam ex eo vtilitatem capere poſſint iuris ſtudioſi, ſi eum diurna nocturnaque verſent manu, et eorum, qui poſt Culpiſii tempora ius publicum illuſtrarunt, lucubrationes in ſuis exemplaribus ad-

(a) CONRADI SINCERI, *ciuis Germani, de Germanicarum legum veterum ac Romani iuris in re publica noſtra origine auctoritateque praeſenti Diſſertatio epiſtolica*, edita anno 1682. recuſa *cum notis* Chriſtiani Thomaſii anno 1713.

(b) *Philippic.* VIIII. *cap.* 5.

dant, at eumdem tamen delectum habeant, quo in iis recenſendis viſus eſt Culpiſius. Mirifice itaque placuit typographi, viri optimi, conſilium, recudendi ſuis litteris libellum vtiliſſimum, et iuuentuti in noſtra praecipue academia, in qua iam inde ab eius natalibus ſtudium illud maxime floruit, valde profuturum. Et hi ipſi ſunt, quibus ego has Culpiſii ſchedas, mole exiguas, at rerum, quae in iis traduntur, praeſtantia ac pondere multis ſatis magnis maiores, vehementer etiam atque etiam commendo. *Halae* e muſeo V. Kal. Nou. 1738.

XX.

DE VITA, FATIS, AC SCRIPTIS BARTHOLOMAEI CHESII, ET GVIDONIS PANCIROLI, DEQVE EORVM INTERPRETANDI GENERE.

QVod cum vniuerſae reipublicae litterariae, tum iuriſprudentiae in primis, felix fauſtumque ſit, praelo iam exire videmus nouum IVRISPRVDENTIAE ROMANAE et ATTICAE volumen, idque alterum potius, quam ſecundum. Quae enim in illo locum inuenerunt BARTHOLOMAEI CHESII et GVIDONIS PANCIROLI opera, ea omnino ita comparata ſunt, vt, ſi a Balduinianis Latini ſermonis elegantia et antiquitatum lumine ſuperantur, rerum tamen vbertate ac varietate illis vix cedant, ac proinde digna omnino viſa ſint, quae ſplendidiore habitu induta in lucem denuo prodirent. His quum ego aliquid praefari iuſſus ſim: praemiſſis quibuſdam, quae ad auctorum iſtorum vitam pertinent, (pauca vero illa omnino ſunt, quae de CHESIO dicere licebit) de ipſo eorum inſtituto ac interpretandi ratione paullo copioſius diſſerere conſtitui. Quod ſi forte minus erudite, minuſque, quam res exigere videatur, diligenter a me praeſtitum eſſe, iudicaueris: non magnopere quidem te falli dicam iudicio tuo, quum haec ipſa ſcriptio me tot grauioribus negotiis occupatum deprehenderit, vt vix fuerit ocium ad ea, quae lectu digna viderentur, colligenda, nedum vt ea ſatis elimata perpolitaque in chartam coniicere potuerim: at ſpero tamen me hac feſtinatione mea id conſequuturum, vt, ſi te non longa praefatione detineam, tanto citius ad ipſorum horum operum lectionem prouoles, vberrimaque illa doctrina, quam hoc volumen tibi offert, tanto auidius fruaris.

De BARTHOLOMAEO CHESO, qui omnium paene biographorum notitiam fugit, nihil aliud compertum habeo, quam illum circa medium ſaeculum ſuperius Piſis iura docuiſſe, vitamque ad annum MDCLXX. produxiſſe, quippe qui quinquennio ante doctiſſimum illud *Differentiarum* opus in lucem edidit. Piſas illum patriam habuiſſe, vel id argumento eſt, quod ſe ipſe ſemper *Piſanum* vocat in libello-rum

rum ſuorum titulis, glorioſum procul dubio ac honorificum ducens, Piſis natum eſſe. Quamuis enim parum referre videatur, quo quiſque loco primum ſpiritum trahat, poſſintque magna ingenia et craſſo ſub aere in lucem prodire, felices tamen iure meritoque dixeris, quibus in vrbe, litterarum cultu, virorumque eruditiſſimorum frequentia florente, vel quod PHAEDRVS (*a*) de ſe gloriatur, *in ipſa paene ſchola, naſci* educarique contigit. Atqui Piſarum ſingularis haec ac paene praecipua laus eſt, quam IANNICIVS ERYTHRAEVS (*b*), eorumdem paene temporum ſcriptor, *prae veteris Italiae ciuitatibus bonarum artium ſtudiis atque optimorum magiſtrorum copia florere*, teſtatur, addito hoc praeclaro elogio: *Quum Piſa et Patauium aliis tum imperii maieſtatem, tum diuitiarum opumque ſplendorem, tum bellicae virtutis laudem conceſſerint, et in eiuſmodi rebus ab iis animo aequo ſe vinci patiantur, attamen diſciplinarum omnium quaſi poſſeſſionem retineat, neque alio nomine magnificentius elatiuſque ſe iactant, quam quod Muſarum aedes, doctrinarum ſedem, et ſapientiae domicilium ab omnibus adpellari ſe audiant*. Piſis itaque natus BARTHOL. CHESIVS vere, in ipſa paene ſchola, vel, quod de Epaminonda ſcribit IVSTINVS (*c*), *inter litteras* natus eſt, tantoque facilius proculdubio litterarum illud iter, poſtquam illud ſemel ingreſſus eſt, confecit. An multum operae impenderit Graecis Latiniſque litteris, non facile dixerim. Neque enim in eius libris ea elucet ſermonis Latini elegantia, vel deprompta ex veterum ſcriptorum operibus eruditio, quam in eorum omnium, qui eruditum illum puluerem attigerunt, libris pellucere animaduertimus, neque iis temporibus ad iuriſconſulti laudem magnopere pertinere credebatur operoſior ille Graecarum Latinarumque litterarum cultus. Minime omnium haec diuerticula CHESIO placuiſſe, crediderim, qui, ex quo animum ad ſtudium iuris adpulerat, non ſcholae, ſed foro ſeſe mancipare decreuerat, quod uitae genus, niſi prius cum amoenioribus Muſis diuortium feceris, eligi vix poſſe exiſtimant. Humanioris tamen iuriſprudentiae guſtum aliquem acceperat a praeceptore NICOLAO BONAPARTE, Miniatenſi, quem ipſe (*d*) *ſingularis doctrinae virum, et iuriſconſultum ſubtiliſſimum, a viris doctiſſimis laudatiſſimum* adpellat, eaque occaſione obſeruat, *primum illum in vniuerſitate Piſana*, IAC. CVIACII, *viri doctiſſimi commentaria admiratum, his vir praecipue coepiſſe, vidiſſe enim et ante eum alios, ſed longe diuerſis regulis et documentis inſtitutos, doctrinae puritatem non guſtaſſe. Illum, quum adhuc in ſcholis addiſceret, legiſſe in quibuſdam iuris noſtri codicibus gloſſulas quaſdam, deſumtas ex obſeruationibus* CVIACII: *in his (vt maximi fuerit ingenii, aliquid elegantioris eum animaduertiſſe, maximoque flagraſſe deſiderio has obſeruationes habendi; quamque poſtea ad lecturam Inſtitutionum, incertum, quo fato, libros quoſdam ſupra aliorum ordinem in taberna quadam libraria, multo confectos puluere, intuitus, reperiſſet*,

Mm 2

(a) *Praefat. Libri* III. *Fabul. v.* 20.
(b) *Pinacoth.* I. *pag.* 4.
(c) *Lib.* VI. *Hiſtor. cap.* 8.
[d] *Lib.* I. *Interpr. cap.* 47. §. 11.

Digitized by Google

ſet, opera eſſe Cuiacii, maxima commotum laetitia, ſtatim conueniſſe de pretio, inde veluti diuinum ſuſcipientem opus, ſemper prae manibus habuiſſe, Cuiacium amicis iuris ſtudioſis propoſuiſſe legendum, et commendare ac celebrare non deſtitiſſe, donec apud omnes maxima eſſe in veneratione obtinuerit. Difficile quidem id ei fuiſſe perſuadere, quum multos habuerit contradictores, qui eum auctorem, eique ſimiles, Duarenum, Ant. Fabrum, Donellium, *improbarent, et deſpicerent: ſed quum audiuerint omnes, quotidie nouos, ſingulares, peregrinos* Nicolaum *promere intellectus, in eam tandem veniſſe ſententiam, bonos illos eſſe iuris magiſtros, quibus ducibus veras illa iuriſprudentiae ſemitas, adeo ſecure percurrat.* Addit noſter, *eam iuris tractandi rationem normamque ſequutum* Nicolaum, *multis addictum Doctorum communibus opinionibus, nec in eorum dictis interpretandis vel conciliandis laborantem, veram germanamque iuris ſcientiam anhelantem, diligenti ſtudio, aſſiduo textuum vſu, veterum iuriſconſultorum reſponſis inhaerentem, plura obſeruaſſe. Nihil in iure adeo reconditum dici potuiſſe, quin ipſe ſtatim locum deſignarit: quae apud alios ſingularia habita ſint, huic fuiſſe protrita: in ſumma, viros politae eruditionis illum in ſui admirationem traxiſſe, adeo vt eruditiſſimus ille* Thom. Demsterus, *in hoc gymnaſio aliquando interpres laudatiſſimus, Nicolaum audire non ſatiatus ſit, quin immo huius ſe ſcholam frequentare, huius lectionibus addiſcendi cauſſa intereſſe, adſerere non fuerit dedignatus. Incredibile eſſe, quanto ipſius amore capti ſint, qui illum docentem audiuerint, quanto diſcendi deſiderio arſerint: qui illum ſint ſequuti: id vnum ei obiectum, quod nollet omnia docere, ſed parcendum ei fuiſſe, ſi quae ſingularia propriis ſtudiis obſeruarit, promere dubitarit, vt qui et typis aliquando ea mandare cogitarit, et latrunculorum quorumdam inſidias fuerit expertus, qui, quum infructuoſas* Nicolai *ſubtilitates, vt ipſi vocabant, damnare non ceſſarent, ſi, quae clam inueſtigaſſent, furari potuerint, impudentiſſime ſua facere non dubitarint.* Quamuis vero eodem circiter tempore iura Piſis doceret vir omni noſtra laude maior, Marcus Aurelius Galuanus, quem non minore fere laude proſequitur Chesius (a), eum tamen ille ſectatus non videtur, quia demum illud vtriuſque elogium ita finit: Galvani *diſceſſum adhuc luget Piſanum gymnaſium:* Nicolai, *quinque ante annos defuncti, memoriam aeternum debebit recolere, quo auctore primum barbaries depulſa eſt. Ego vero* Nicolaum *ſemper laudabo, praedicabo, quodcumque in iuriſprudentia profecero, id a* Nicolao, *vnico praeceptore meo dilectiſſimo, acceptum feram.* Inſtitutus ergo a tam polito viro, fieri vix poteſt, quin aliqua cupiditate inflammatus ſit addiſcendae elegantioris iuriſprudentiae, eaque ſibi comparandi praeſidia, ſine quibus haec ſacra non conſtant. Vtcunque vero ſe res habeat: id certum exploratumque eſt, Chesium, emenſum iuriſprudentiae ſtudium, mox in praeclari diſertique aduocati veniſſe opinionem: ac proinde permultos miratos eſſe, hominem, in illo ordine haud poſtremum, regnum iſtud forenſe cum cathedra iuridica

Piſa

(a) *Ibid. n. 32.*

Piſana, ad quam paullo ante annum MDCL. euectus erat, permutare non dubitaſſe. Hinc et accidit viro docto, quod et alios, qui ſe iure ciuili addixerunt, expertos eſſe, nouimus. Quum enim eorum alii in enucleandis explanandiſque legibus, illuſtrandis ex omni antiquitate iurium rationibus, locis, quae pugnare videntur, ingenioſe conciliandis, quin et textibus librariorum oſcitatione atque inſcitia corruptis emendandis reſtituendiſque; alii in cauſſis agendis ac tetriore illa militia forenſi plus operae, ſtudiique conſumere ſoleant: has iuriſprudentiae partes plerique adeo non modo diuerſas, ſed et ſibi contrarias eſſe, exiſtimant, vt nulli tam vaſtum atque excellens ingenium natura datum putent, quod vtrique ſtudio ſufficiat, ac proinde eos, qui in theoria, quam vocant nimium olei ac operae perdiderint, in foro; quotquot vero triturae forenſi, quam praxim adpellitant, ſe ſe addixerint, illos in ſchola obmuteſcere oportere, contendant. Ea opinio, quam plerique tum imbiberant, et BARTHOLOMAEO noſtro aliquando fraudi fuit. Quemadmodum enim M. ANT. MVRETO, iuriſprudentiam Romae, non viſitato vulgarium magiſtrorum more, ſed nouo, atque ad eum diem inaudito, docenti CAR. SELVAGHIVM, id eſt, homini ſimiam, ſurrogatum eſſe, accepimus, quod eruditior videretur MVRETVS, *quam iuriſprudentiae Doctorem deceret, periculumque eſſet, ne iuuentus, orationis ſuauitate capta, praeclaram Bartholi, et talium, doctrinam repudiaret* (a): ita alia plane fata fuerunt BARTHOL. CHESII, quem ideo indignum profeſſorio nomine iudicabant ciues, quod elegantiorem illam ac ſolidiorem iuriſprudentiam minus, quam Profeſſorem decet, cum diſciplina ac facundia forenſi coniunxiſſet. Haec ne ſine auctore ſcribere videar: teſtem producam ipſum CHESIVM, qui in praefatione Interpretationum iuris, editioni, quam ego poſſideo (*b*), praemiſſa, ea de re diſertis verbis conqueritur, quae vtut prolixiora, vel ideo hic adſcribenda exiſtimaui, quod praefationem illam in hoc volumine non exſtare viderem: ita ergo ibi diſſerit vir praeſtantiſſimus, AMICE LECTOR, *quam promulgare lucubrationes meas, noueram enim ingenii mei tenuitatem ea adſequi non poſſe, quae digne circumferrentur. Sed quum mihi ſaepius renunciatum eſſet ab amicis, eam de me percrebuiſſe famam, vt aliquid forte in forenſibus controverſiis, ſed in ſcholaſticis diſputationibus theoreticiſque contemplationibus nihil omnino praeſtare poſſem: nihili faciens praeterieram, me tandem ſubito quodam impetu induxerunt, ex aliquot, quae non modico ſtudiorum vſu comparaueram, ederem haec pauca, quae viris doctis indicarent, an in doctorum communibus opinionibus conquaerendis, an potius in veterum iuriſconſultorum dictis examinandis, tempus abſumſerim*. His praemiſſis, ſibi aduocati nomen munuſque, tamquam ignominioſum, et indignum anteceſſoris perſona, exprobratum eſſe, innuit, ſtolidumque iſtud plebis imperitiae iudicium his verbis exagitat: *Non quod grauiter ferrem, aduocatum dici, vtinam bonus eſſem aduocatus! et quis enim credere poterit, legum vim ac poteſtatem noſſe*

(a) MVRET. *Lib. III. Epiſt. 77.*
(b) *Florent. 1650. in 4. typis Amatoris Maſſae.*

noſſe eum, qui in aliqua facti ſpecie interrogatus, quid leges iubeant, neſciat de iure reſpondere? ſed quod vererer, eius opinionis auctores, quum dicendi libertatem ſpecie aliqua laudis prae ſe ferrent, fidem obtinere poſſe apud eos, quibus haec ſuaderi minime voluiſſem. Hinc porro addit, ſibi hanc ipſam interpretationes ſuas ſcribendi edendique cauſſam fuiſſe, vt opinionem illam peruerſam eximeret hominibus, oſtenderetque re ipſa, ſe non in peruolutandis Bartoli et Baldi operibus conſenuiſſe, ſed multo plus temporis, quam vulgo exiſtiment, dediſſe maſculae illi ac ſolidiori iuriſprudentiae, quae ex ipſis legibus, tamquam ex limpidiſſimo fonte hauriatur. En denuo ipſius CHESII noſtri verba: *Haec, quae edo, a me ipſo fere omnia didici, forte ab aliis prius dicta apud alios, vtpote qui non adeo diligens ſum commentariorum indagator, vt illi dictitant, ſcripta non vidi. An bene maleue ſenſerim, iudicium erit eorum, qui poſſunt de his cenſere. Id mihi eſt ſolatio in his iuris locis difficillimis, in quibus doctiſſimi etiam viri parum feliciter laborarunt, operam impendiſſe, quod non poterit non eſſe glorioſum. Hoc ſaltem apud probos et doctos viros obtinebo, quod volui, quodque ex his paucis, niſi vehementer fallor, coniicere licebit, me vere ſciendi cupidum, mea ſtudia, omneſque conatus meos ad* ROMANAM PVRAM IVRISPRVDENTIAM *intendiſſe.* Poſtrema praefationis parte de mendis quampluribus, quibus, ſe abſente, id opuſculum conſpurcatum ſit, conqueritur, culpaeque deprecatus ſuſpicionem, ſub finem addit: *Quod ſi te patienter habueris: ſi, quae nunc tibi offero, comiter fueris complexus: plura tibi forte aliquando exhibeo. Interim bene vale.* Elegit ergo CHESIVS generoſiſſimam pariter ac maxime efficacem pudorem ſuum purgandi rationem, vt ipſa exſtare vellet rerum argumenta, editiſque libris docte ac diligenter ſcriptis, ſe non tam indoctum, neque a facultate interpretandi iura tam inopem eſſe, ac quibuſdam videretur, luculenter oſtenderet. Et ſane videtur hoc ipſo, quod voluit, conſequutus. Quas enim anno ſuperioris ſaeculi quinquageſimo Florentiae edidit, INTERPRETATIONES IVRIS, eae adeo placuerunt viris doctis, vt libellus iſte intra nouem annos, inuſitato paene exemplo, quater praelo exiret (*a*), vereque gloriari poſſet auctor, quod olim de ſe gloriabatur MARTIALIS (*b*):

Sunt quidam, qui me dicunt non eſſe poetam;
Sed, qui me vendit, bibliopola putat.

Quindecim annis poſt primam interpretationum ἔκδοσιν (*c*) et DIFFERENTIAS IVRIS edidit, quae, quamuis interpretationibus non videantur deteriores, non tamen toties ſub praelo ſudarunt, ac proinde illis factae ſunt rariores. Prius opus LEOPOLDO Mediceo, poſtea Romanae eccleſiae Cardinali; poſterius COSMO III. tum adhuc iuuentutis principi, nuncupauit, ex eoque, qua potiſſimum aetate in celebritate fuerit, poteſt intelligi. Plura, quae ad CHESII vitam et fata pertineant,

(a) *Flor. 1650. Venet. 1653. Liburni 1657. et Florent. 1659.*

(b) *Lib. VIIII. Epigr. 104.*

(c) *Piſis 1665. 4.*

Digitized by Google

neant, me reperire nondum potuiſſe, fateor, neque viri, in Italia ſua fortaſſis celeberrimi, fama cis Alpes videtur adeo magna fuiſſe. Quamobrem ad GVID. PANCIROLVM, cuius variarum lectionum theſaurum hoc volumine recuſum eſſe, animaduertes, ſerenioris famae iuriſconſultum, progredior, ea, quae de illo expiſcari licuit, paucis adlaturus. Expiſcari autem paullo plura contigit, quod eius vitam et fata praeter IAC. PHILIPP. THOMASINVM (*a*) ſcripſit Anonymus, cuius elogium GVIDI PANCIROLI praemiſſum eſt *de claris legum interpretibus*, quemque ego non alium fuiſſe exiſtimo, quam ipſum OCTAVIVM PANCIROLVM GVIDI ex fratre nepotem, qui primus libros illos in lucem edidit (*b*): vt adeo illi, tamquam rerum domeſticarum non ignaro, plus omnino fidei, quam aliis, habendum videatur.

Inter vtrumque ſcriptorem conuenit, GVIDVM PANCIROLVM patriam habuiſſe Regium Lepidi, celebre Ducatus Mutinenſis oppidum, patrem ALBERTVM, *omnium patriae ſuae celeberrimum atque integerrimum iuriſconſultum*, cuius vitam ipſe filius ſcripſit (*c*), qui ibidem et matrem ſuam, CATHARINAM LOLLIAM, et fratrem germanum ANTONIVM MARIAM, conſanguineum IO. BAPTISTAM, iuriſconſultum, obliuioni ſubduxit. At ſoli anonymo eam debemus notitiam, quod illuſtre hoc ingenium die XVII. Aprilis, anno aerae Chriſtianae MDXXIII. primum illuxerit. Albertum patrem libris de iure ſcriptis memoriam ſui propagaſſe, non reperio. SIMLERVS (*d*) tamen meminit ALBERTI REGIENSIS, *Hetruſco epigrammate nomen apud Italos adepti*, quem ego Panciroli patrem eſſe ſuſpicior, quamuis eius mentionem non fecerit, qui Hiſtoriam patriae litterariam ſcripſit IOHANNES GVASCVS (*e*). Gentem PANCIROLAM, ex qua noſter prodiit, illuſtrem vocat THOMASINVS, more, vt videtur, Italorum, quibus, qui non ex vltima, ac proletaria plebe ſunt, non modo illuſtres, ſed et illuſtriſſimi habentur. Illuſtrem ſaltim gentem non arguit profeſſio parentis, et IOHANNEM IACOBVM PANCIROLVM, qui eiuſdem procul dubio gentis fuit, et cui libros de claris legum interpretibus nuncupauit OCTAVIVS PANCIROLVS, ſartorem partem habuiſſe, conſtat (*f*). At ſi non antiquitate ac opibus, ſaltim ingeniorum eminentium prouentu illuſtriſſima fuit Pancirolorum familia. Praeter Cardinalem enim et GVIDONEM noſtrum non modo OCTAVIVM et HERCVLEM, eius fratris filios, viros doctos, ſed et HIPPOLITVM ſocietatis Ieſu presbiterum, *Theſauro vrbis Romae abſcondito*, ſub Octauii patruelis nomine edito, celebritatem conſequutum protulit (*g*). Quis vero non maiorem eſſe fateatur Pancirolorum laudem, qui genti ſuae doctrina rebuſque praeclare geſtis nobilitatem conciliarunt, quam aliorum, qui non ignoraret, quantam vtilitatem in omni ſtudiorum genere adferant litterae elegantiores, nihil prius, nihilque habuit antiquius, quam vt

(*a*) *Elog. viror. illuſtr.*
(*b*) *Venet.* 1637. 4.
(c) *De clar. legum interpret. Libr.* IIII. *cap.* 171.
[d] *In Bibliotheca pag.* 19.
[e] *Regii* 1711. 4. *vid. acta erudit. Lipſ. ſuppl. Tomo VI. p.* 520. *ſequ.*
(f) I TESORI *naſcoſti nell' alma città di Roma.* Rom. 1600. 8. et 1635. 8.
(g) PALATIVS *in Faſtis Cardinal.*

Digitized by Google

CIATI, Ferrariae docentis, acroaſibus, ac proinde probabile eſt, eum illo diſcedente, ſi diutius haeſerit Ferrariae, ſolis PASCETO et RIMINALDO iterum aliquamdiu dediſſe operam, adeoque ruminari coactum eſſe illiteratiſſimas illas gloſſatorum litteras. Earum tamen, vti fieri ſolet, ſtomacho lautioribus cibis adſueto, eum mox taeduit. Memoriae prodidit PORPHIRIVS (a), Plotinum, adhuc iuuenem, incredibili diſcendi cupiditate flagrantem, per omnium philoſophorum, qui tum Alexandriae ſapientiſſimi habebantur, auditoria vagatum, ex omnium ſcholis triſtem admodum diſceſſiſſe: adductum vero ab amico ad Ammonium Saccam, eo vix audito, laetum laetitiis omnibus illico exclamaſſe: *τοῦτον ἐζήτουν, ὦ ἑταῖρε. Hunc ipſum, o amice, quaerebam.* Idem procul dubio accidit PANCIROLO, quum ſemel illam candidam Latini ſermonis eloquentiam, *prae qua* ipſe *omnes ante* ALCIATVM *iuris conſultos blateraſſe tantum, non loquutos fuiſſe*, ſcribit (*b*), iſtamque abſolutiſſimam iurium doctrinam, cuius theſauros hic communis Italiae ac Galliae praeceptor quotidie proferebat, deguſtaſſet. Vt enim ſe hunc ipſum adhuc quaeſiuiſſe, oſtendiſſet, eum paullo poſt Ticinum eſt ſequutus, ab eoque principe ſuae aetatis iuris conſultorum tamdiu didicit, quoad eum, quantum proficeret, non poeniteret. Interim et MARIANI SOCINI, iura Bononiae magno ſtudioſorum concurſu interpretantis, fama ita percellebat PANCIROLI animum, vt et eius audiendi cauſſa Bononiam proficiſceretur. Demum et huius doctrinis imbutus, ſeptimum ſtudii iuridici annum auſpicatus eſt Patauii, anno aerae Chriſtianae MDXXXXVII. eo conſilio, vt et MARCVM MANTVAM BONAVIDIVM, cuius ipſe elogium ſcripſit (*c*), audiret, et Doctoris inſignia, illo brabeuta, acciperet. Ipſum enim auctorem habemus PANCIROLVM (*d*), *tantum ſibi auctoritatis comparaſſe*, illum Mantuam, *vt nemo, ſine eo auctore, legum tirocinium deponeret.* Enim vero, quum ibi more maiorum aliquando publice diſputaret, adeo omnibus probauit tum ingenium ac eloquentiam, tum doctrinae vbertatem, vt antequam in Doctorum cooptaretur numerum; a sereniſſimo Venetorum ſenatu eodem anno ad explanandas IVSTINIANI inſtitutiones lauto ſtipendio conduceretur, paullo poſt a MARCO illo MANTVA laurea doctorali in ſollemni panegyri donatus. Iam ergo nactus ſibi videbatur campum, in quo virtus excurreret: ac proinde per viginti quatuor annos, quibus Patauinum gymnaſium doctrinis ſuis illuſtrabat, nihil faciebat reliqui, vt ſibi et eruditi legum interpretis, et viri boni famam non modo adquireret, verum etiam conſeruaret. Amatus eſt a viris doctiſſimis, et in his a PAVLLO MANVTIO (*e*), qui *eum Patauinam vrbem praeter ceteros ſua virtute nobilitare, et ornatorum iuuenum caetu frequentare, a ſe vero eo amore, qui fraternam neceſſitudinem aequet, coli*, ſcribit. Nec minus illuſtriſſimi reipublicae Venetae proceres ſcholaeque curatores

(a) *Vit. Plotini cap.* 3.
(b) *De clar. leg. interpret. Lib.* II. p. 353.
[c] *De clar. leg. interpret. Lib.* II. *cap.* 168.
[d] *Ibid.* p. 351.
(e) *Lib.* IIII. *Epiſt.* 6.

eius virtuti ac doctrinae iuſtum ſtatuebant pretium, quippe quorum iudicio ſatis honorifico, MATTHAEO GRIBALDO, circa annum MDLIII. religionis cauſſa ad Heluetios et Germanos diſcendente (*a*), alteram verſpertini iuris cathedram obtinuit, eumque ſpartam vſque ad annum aerae Chriſtianae MDLXXI. praeclare ornauit. Enimuero quum interea bis patuiſſet primaria cathedra, quam virtuti ſuae ac diuturnis vigiliis deberi, PANCIROLVS iure quodam ſuo exiſtimaret, aliis ſibi bis praelatis tantum eius ſtationis taedium concepit, vt ſibi quamprimum fieri poſſet, diſcedendum Patauio exiſtimaret. Quum ergo iam VI. Id. Oct. anni MDLXVIIII. vita Auguſtae Taurinorum functus eſſet AYMO CRAVETTA, iuriſconſultus eximius, et maximum Academiae Taurinenſis ornamentum, neque EMMANVELI PHILIBERTO, Sabaudiae Duci, quiſquam PANCIROLO videretur dignior, qui tanto viro ſurrogaretur: hic, ſplendidiſſimo propoſito ſtipendio, facile a ſe paſſus eſt impetrari, vt ſcholam Patauinam cum Taurinenſi commutaret, *antagoniſtam* vel *concurrentem*, vti tum vocabant (*b*), nactus BERNARDVM TROTTVM, qui anno MDLXXXXV. Senatus Taurinenſis praeſes deceſſit, lucubrationibus quibuſdam ad Bartolum et Franc. Ripam, et dialogo de vita viduae relictis. Mille aureorum ſtipendium illi adſignauerat Allobrogum Dux, EMMANVEL PHILIBERTVS: quod adiectis centum aliis auxit filius, CAROLVS EMMANVEL, plus daturus, niſi interceſſiſſent gymnaſii praefecti, qui tam amplum ſtipendium in exemplum trahi nolebant. Vbi merito mireris principum ac rerum publicarum in Italia munificentiam, qui nulli pecuniae parcebant, vt praeſtantiſſimos ac celeberrimos iuriſconſultos in gymnaſia ſua pertraherent, eaſque iis offerebant conditiones, quae hodie tribus quatuorue viris doctiſſimis in academia florentiſſima alendis viderentur ſufficere. Primum iuris interpretum, IASONEM MAYNVM, in ſchola Piſana mille aureorum ſalarium obtinuiſſe, obſeruat PANCIROLVS (*c*). Inde AYMONIO CRAVETTAE Auguſtae Taurinorum (*d*), et MARIANO SOCINO Bononiae (*e*) mille et ducenti aurei coronati decreti ſunt. Nemini vero vmquam eius ordinis plus honoris habitum accepimus, quam PHILIPPO DECIO, quem mille et quigentis aureis conductum Piſis docuiſſe ferunt (*f*), quum ante haec tempora vltra ducentos aut trecentos non ſolerent accipere doctores celeberrimi, hodie vero hanc ſummam raro attingant eorum, qui primum in Academiis locum tenent, ſtipendia. Propria itaque haec laus fuit Italiae principum, et fere ſine exempro maxima, niſi quod EVMENIVS rhetor (*g*) ſibi, docenti, ſexena ſeſtertia, id eſt, quindecim Philippicorum millia, decreta eſſe gloriatur, quamuis maior haec ſumma videatur CASAVBONO ac FRANC. BALDVINO, quam vt EVMENII textum ſine emendatione tranſmittant. PANCIROLVS, ad quem mea nunc ſe refert oratio, tot ab optimo principe beneficiis ornatus, perpetuum procul dubio in amoeniſſima illa academia, dignaque Muſis ſede,

(a) CALVIN. *Epiſt.* CCXXXVIII. BAYLE *Diction. Hiſt. et crit. Tom.* II. *p.* 611. SAND. *biblioth. antitrinit. p.* 17.

[b] PANCIROL. *de clar. leg. interpr. Lib.* II. *cap.* 5. *p.* 103. *et cap.* 60. *p.* 181.

(c) *Ibid. Lib.* II. *cap.* 127. *p.* 282.

(d) *Ibid. cap.* 180. *p.* 375.

(e) *Ibid. cap.* 162. *p.* 340.

[f] *Ibid. cap.* 235. *p.* 290.

[g] *Paneg. pro ſcholis inſtaur. cap.* 11.

ſede, ſibi conſtituiſſet domicilium, niſi eum valetudo mutare conſilium coegiſſet. Quamuis enim, mortuo IOANNE CEFALO, anno MDLXXX. Veneti eum, propoſito mille aureorum ſtipendio, reuocantes repulſam tuliſſent, ſiue quod atrocior PANCIROLO inſediſſet anterioris iniuriae memoria, ſiue quod religioni ſibi duceret, inuito optimo principe, a quo tot beneficiis ornatus fuerat, Auguſta Taurinorum diſcedere: biennio tamen poſt tenue eius corpuſculum adeo adflixit aeris ſubalpini intemperies, vt alterius oculi viſum paene amitteret, altero grauiſſime laboraret. Iterum ergo, promiſſo eodem honorario, inuitatus Patauium, vbi TIBERIVS DECIANVS, diem ſupremum obierat, coecitatem veritus, diſcedendum ſibi ſtatuit, ne oblato quidem a Principe mille et quadringentorum, pluriumque, aureorum ſalario a propoſito illo dimotus. Satis intellexit ciuitas Taurinenſis, eum non taedio aut opum cupiditate impulſum locum mutare, ſed ipſa neceſſitate coactum inuitiſſimum diſcedere. Quamobrem illi abeunti adeo non ſuccenſuit, vt eum ob operam academiae nauatam duobus poculis argenteis totidemque vaſis ſalariis donaret, coactaque curia, ciuem honoris cauſſa crearet. Obſeruat THOMASIVS, Lyceum Patauinum, tribus tunc orbatum iuris luminibus: IO. CEFALO, TIB. DECIANO et MARCO MANTVA PANCIROLI aduentu mirifice coepiſſe recreari, et HENR. SALMVTHVS (a) ſe eum anno MDLXXXVIII et MDLXXXVIIII. Patauii in celeberrima illa Antenoris vrbe FREQVENTISSIMO AVDITORIO *ſumma cum voluptate et vtilitate docentem audiuiſſe* teſtatur. Qua quidem diligentia, teſte anonymo vitae auctore tantam a Venetis gratiam iniit, vt ſeptennio poſt eius ſtipendium centum aureorum acceſſione augeretur, primuſque adeo ille eſſet, qui in iuſto gymnaſio mille aureorum honorarium excederet. Miro amore virum doctiſſimum complectebantur GREGORIVS PAPA XIIII. et CLEMENS VIII. a quibus aulae Romanae limina conſultationis ergo perhonorifice inuitabatur. *At ille*, vt ait THOMASINVS, *quietis amans, et bonae valetudini ſtudens, lucubrationibus etiam eruditiſſimis euulgandis intentus, faſtus huiuſcemodi et honores omnes nihili ducens, ciuitatem et academiam Patauinam Romae praeferendam, nec alio procul a gymnaſio, ſuo delicio commigrandum cenſuit*. Quamobrem Patauii vitae curſum peregit anno ſalutis humanae MDLXXXXVIIII. III. Non. Martii, aetatis ſeptuageſimo ſexto, in aede, quae a D. Iuſtina nomen accepit, abbatum ſepulcro illatus, et die XVI. Kal. Iunii celebri exſequiarum pompa ab academia ciuitateque honoratus, pro roſtris in aede D. Antonii eum laudante FRANCISCO VIDVA, Philoſophiae ac Iuris vtriuſque Doctore eius gymnaſii eximio. Quae eius extrema et a THOMASINO, et a neſcio quo, poſt vitam libro *de claris legum interpretibus* praemiſſam, notata eſſe animaduerto.

Scripſit PANCIROLVS plurima, quorum pars ad illuſtrandam iuris prudentiam, pars ad Romanorum antiquitates explicandas, pars ad alias ſacras humanaſque diſciplinas pertinet. Ex his porro omnibus, quaedam ab ipſo auctore, quaedam ab eius agnatis, in lucem protruſa ſunt, quaedam MSS. vel ab aliis premuntur, vel iam pridem

 in-

(a) *Not. ad Panцirol. de reb. mem. deperd. p. 2.*

interciderunt. Quae quum non ſatis plerique ſecernant: non mirum eſt, tam multas paſſim recenſeri PANCIROLI lucubrationes, quum pauciſſimae peruenerint ad hominum notitiam, quaedam etiam in diffuſiſſimis bibliothecis fruſtra quaerantur. Nos hic eas, de quibus nobis certi quid compertum habere videmur, recenſebimus. Inter prima eius opuſcula fuere libri duo *rerum memorabilium ſiue recens inventarum et veteribus plane incognitarum*, quae ipſe lingua patria ſcripſit in gratiam Principis, a quo ex eo quaeſitum fuerat de iis rebus, quae poſt imperium Romanum primum ſint inuentae. Eam enim percunctationem ſibi incitamento fuiſſe ait, collectionem quamdam faciendi tum eorum, quae natura produxerit, quorum nulla hodie eſt notitia, aedificiorum item, aliorumque veterum habituum et morum, qui in praeſenti plane extincti ſint, tum et illorum omnium, quae aetate iam proxime praeterita nouiter fuerint reperta, vt ad PLVTARCHI exemplum, quaſi parallelos ſibi conſtituere, et haec cum illis comparare inuicem, nec non perpendere poſſet princeps, vtrum plus damni an lucri fecerimus, non ſecus ac mercatoribus vſu venire ſoleat, qui in altero quidem paginae laterculo, quod expenſum, in altero quod acceptum ſit, conſignent, vt ſcilicet vtriuſque ſubducta ratione ſciant tandem, vtrum creditores ſint, an debitores. Quamuis vero in exemplari illo Italico, quo HENR. SALMVTH (a) Ioachimi Camerarii iunioris beneficio vſus eſt, nulla fuerit ἐπιγραφὴ: ex IOANNE tamen REIBOLDO ſe didiciſſe, ait SALMVTHVS, libellum a PANCIROLO, iuriſconſulto praeſtantiſſimo ſcriptum eſſe in gratiam Ducis Pedemontani, id eſt, CAROLI EMMANVELIS, Allobrogum Ducis, qui eum, teſte THOMASINO, omni amoris ac officii genere fuerat proſequutus. Quod ipſum argumento eſt, opus illud elegantiſſimum inter annum MDLXXX. et MDLXXXII. ſcriptum, at, translata Patauium fortunarum ſede, numquam typis exſcriptum eſſe. IOACH. enim CAMERARIVS in epiſtola ad SALMVTHVM (b) diſerte ſcribit, *eum commentarium Italicum, in quo deſcribendo aliquid ſumtuum fecerit, nondum editum eſſe*. Quum ergo hoc CAMERARII exemplar anno MDLXXXXVI. vtendum accepiſſet HENR. SALMVTHVS, Ambergenſium in ſuperiore Palatinatu Sindicus, libellum elegantem non modo Latine vertit haud inelegantes, ſed et adnotationes ſuas doctiſſimas addidit, edidítque Ambergae anno MDLXXXXIIII. qui PANCIROLO noſtro emortualis fuit. Quanti hunc libellum fecerint viri docti, vel id argumento eſt, quod eum, non modo viuo adhuc ac florente auctore, non mediocribus impenſis deſcribendum ſibi curarint viri docti, tum Itali, tum Germani, et in his IOACHIMVS CAMERARIVS et IOANNES REIBOLDVS, ſed et in recudendo illo toties deſudarint typographi (c) immo et repertus ſit MICHAEL WATSONVS, *S. S. Theol. Lic. Phil. Mag. et Phyſices, Politices, ac Hiſtoriarum in Academia Haſſiaca et Schaumburgica Profeſſor*, qui, edito *Theatro variarum*

(a) *Not. ad rer. memorabil. deperdit.* in 8. *Francof.* 1631. 1641. 1660. in 4. *Lib. I. prooem. p.* 2.

(b) *Prodiit Amb.* 1599. 1606. 1612.

(c) *Praemiſſa Salmuthi verſioni.*

rum rerum in compendium miſit Panciroli opuſculum, illudque aeque, ac ipſas Salmuthi adnotationes, nouis animaduerſionibus locupletauit (*a*), adeo, vt compendium hoc, raro eiuſmodi libellorum fato, *ſupplementum Panciroli et Salmuthi* vocare non dubitat celeberrimus Morhofivs (*b*).

Nec minus praeclare de republica litteraria meritus eſt Pancirolvs, edita cum commentariis ſuis *Notitia dignitatum vtriuſque imperii*, quod anno MDLXXXXIII. primum factum conſtat. Huius quantiuis pretii libelli, circa annum Chriſti quadringenteſimum vigeſium ſextum ſcripti, excerpta quaedam iam anno MDXXVIII. in lucem protruſerat Panciroli praeceptor, Andreas Alciatvs: poſtea integrum opuſculum typis exſcriptum dederant Beatvs Rhenanvs, Ant. Shonhovivs et Sigismvndvs Gelenivs [*c*]. Sed quum omnia in vtraque Notitia ita ieiuna poſita ſint, vt indicis tantum vice fungantur, res vero ipſae vetuſtae altaque caligine conditae obſcurae ſint lectoribus, vt legentes incerti ac perturbati diſcedere cogantur, et vt ait poeta,

Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllae.

Carolvs Emmanvel, Allobrogum Dux, exhibito Pancirolo, iſtius Notitiae exemplari, aliquem eius interpretem poſtulauit, ac tandem poſt multos varioſque ſermones ipſi Pancirolo illam explicandi onus impoſuit (*d*). Nactus ergo binos codices MSS. ſpartam hanc ita ornauit, vt et textum paſſim integriorem accuratioremque dederit, et omnia luculentiſſimo commentario, qui poſtea et ſeorſum ſaepius recuſus eſt (*e*), et in ſplendidiſſimo *Theſauri antiquitatum Romanarum* opere, quod magno Graevio acceptum ferimus, locum reperit (*f*), illuſtrarit. Sunt, qui in hoc opere maiorem figurarum elegantiam deſiderant: alii ſibi commentariorum molem parum probari, ac proinde nouam, multoque ſuccinctiorem, et omni commentariorum ſyrmate nudatam Philippi Labbei editionem (*g*) ſibi magis ad palatum eſſe, teſtantur. Sed vti figuras affabre in aes inciſas dedit Graevivs, ita res ipſa docet, bonae frugis pleniſſima eſſe illa Panciroli commentaria, digniſſimumque venia auctorem, ſi quando diligentior, quam res exigat, fuiſſe videatur.

Eodem anno Venetiis prodiit libellus *de magiſtratibus municipalibus et corporibus artificum*, Rainvcio Farnesio, Parmae ac Placentiae Duci nuncupatus, vel eo nomine vtiliſſimus, quod dum Capitibus XXVII. de Decurionibus, Duumuiris, et Alexandriae iuridico, defenſoribus ciuitatum, ſuſceptoribus, vindice, breuibus quadrimeſtribus, curatoribus reipublicae, annonae, Kalendarii, epiſcopis, zygoſtate, pro-

(a) *Brema* 1663. 8.
(b) *Polyhiſt. liter. Lib. I. cap.* 21. *n.* 32. *pag.* 249.
(c) FABRIC. *Bibl. Lat. Lib.* IIII. *cap.* 5. §. 6.
(d) *Epiſt. nuncupator. ad Carolum Emman. Ducem.*
(e) *Lugd.* 1608. *Geneu.* 1623. *fol.*
(f) *Tomo* VII. *p.* 1309.
(g) *Pariſ.* 1651. 12.

procuratoribus metallorum, ſyndicis, irenarchis et limenarchis, aedilibus, archeotis et aedium cuſtodibus, tabulariis, logographis et cenſualibus, gymnaſiarchis, xenoparochis et camelariis, nictoſtrategis, agonothecis et maſtigophoris, legatis et corporibus artificum erudite diſſerit, ea luculenter expoſuit, quae ſine graui incommodo ignorare non poſſunt iuris ſtudioſi, et quae tamen non niſi magna adhibita induſtria ex cadentis Latinitatis auctoribus addiſcuntur. Ceterum hoc opuſculum, primum ſeorſum editum, poſtea nouis Notitiae dignitatum editionibus, tanquam adpendix, acceſſit, ac demum ob inſignem praeſtantiam Tomo III. Theſauri Graeuiani inſeri meruit.

Porro PANCIROLVS reliquit libellum *de quatuordecim regionibus vrbis Romae, earumdemque aedificiis tam publicis, quam priuatis*, qui ſi Venetiis anno MDCII. quod vulgo tradunt, primum praelo exiit, inter opera eius poſtuma eſt referendus. Nimirum Notitiae dignitatum in codicibus pleriſque praemittitur *Deſcriptio vrbis, quae aliquando deſolata, nunc glorioſius piiſſimo imperio reſtituta*, vti ſe habet opuſculi iſtius inſcriptio apud LABBEVM. Cuius auctoris ſit haec topographia ignoratur: nec tempus, quo ſcripta ſit, adparet. At PANCIROLVS, qui et in illam notas ſcripſit, eleganter oſtendit (*a*), eam in lucem prodiiſſe poſt Conſtantinum, quippe cuius thermarum in regione ſexta fiat mentio, et ante Theodoſium iuniorem, quin plura Deorum templa, quae hic princeps dirui iuſſerit (*b*), recenſeantur. Et ſane ea in re omnes, qui critices ſunt paullo peritiores, conſentientes habet, quippe qui eam deſcriptionem vel ſub Honorio poſt annum CCCCX. vel ſub Valentiniano III. adornatam exiſtimant (*c*). Ceterum et hic PANCIROLI commentariolus cum eius Notitiae Dignitatum ſubiici ſolet, tum in aeterni operis antiquitatum Romanarum, a GRAEVIO curati, Tomo III. locum reperit, argumento luculentiſſimo, illum a viris doctiſſimis lectu digniſſimum ſemper eſſe habitum, vti omnia, quae eximium hoc ac ſingulare ingenium parturiuit.

Sunt, qui PANCIROLO tribuunt libellum de STIMVLIS VIRTVTVM ADOLESCENTIAE, qui ſub GVIL. BALDESII vel BALDESANI nomine primum Romae Italice, poſtea, interprete NIC. IAVELLO, Gallice (*d*), demum latine ſaepiuſcule prodiit (*e*). Saltim et DRAVDIVS in *bibliotheca*, et IAC. FRID. LEICKERVS in *vitis clariſſimorum iuriſconſultorum* eius libri mentionem faciunt inter reliquas PANCIROLI lucubrationes. Sed quid ſibi velint hi viri docti, ſcire me fateor iuxta cum ignariſſimis. Libelli enim iſtius auctorem verum eſſe BERN. ROSSIGNOLIVM, ſocietatis Ieſu presbyterum, oſtendit THEOPH. RAYNAVDVS (*f*). Latinam vero verſionem non PANCIROLO, ſed Ieſuitae cuidam, deberi, conſtans eſt virorum doctorum opinio, nec ſuſpicari poſſum, quas partes Panciroli noſtri fuiſſe aliqui exiſtiment in libello iſto, elegante illo quidem atque vtiliſſimo, at ab eius ſcribendi ratione

(a) *Initio huius comment. p. 159. edit. Geneu.* 1623.

(b) *L. vlt. C. Theod. de pagan.*

(c) FABRIC. *Bibl. Lat. Lib.* IIII. *cap.* 4. *p.* 755. *Tom.* I.

(d) *Rhotomag.* 1608.

(e) *Antv.* 1594. *Colon.* 1595. 1604. 1614. *et* 1624. 12.

(f) *De bon. et mal. libr. p.* 141.

ne alieno, in lucem edendo. Quare illum, tamquam [illegible], merito mittimus.

Auctor vitae, quem ſaepe laudauimus, anonymus inter eius opera primo ſtatim loco memorat volumen *Reſponſorum*, idque LEICKERVS (a), ſub titulo *Reſponſionum et Allegationum in Iure* prodiiſſe, refert (b): ſed id me non magis vmquam vidiſſe, fateor, quam quae MART. LIPENIVS in *bibliotheca iuridica* recenſet, *Conſilia*, *Paratitla*, *Partitiones iuris*, *Practicam*, et *Practicam ciuilem et criminalem*. Et vereor ſane, vt ipſe LIPENIVS ea oculis vmquam vſurparit, quum in nouis editionibus pleroſque hos libellos omiſſos eſſe animaduertam, ac proinde ii, qui confuſiſſimam illam bibliothecam recognouerunt, proculdubio obſeruarint, eam notitiam ex vulgaribus libellis et catalogis potius, quam ex idoneis auctoribus, hauſiſſe LIPENIVM.

De reliquis operibus, ab eodem PANCIROLO noſtro relictis, idem auctor anonymus ſcribit: *Aliud opus de origine iuriſconſultorum, et de illuſtribus iuris interpretibus compoſuit. Plurium quoque illuſtrium virorum, qui in iure nominantur, vitam et catalogum ſcripſit. Item alium opus de origine et auctoritate equitum. Item aliud de antiquitate iuris. Item aliud in quo plurimi noui legum intellectus continentur, et de numiſmatibus antiquis. Item commentarium in vniuerſa Tertulliani opera.* Ex his primum non aliud eſt, quam opus exaſciatiſſimum, et quod neſcio, an par vllm habeat in eo genere, *de claris legum interpretibus*, quod, mortuo iam auctore, anno MDCXXXVII. Venetiis in lucem edidit, et Io. IACOBO PANCIROLO tum adhuc Rotae Rom. auditori, poſtea Eccleſiae Rom. Cardinali, inſcripſit OCTAVIVS PANCIROLVS. Quintum ipſe *Theſaurum variarum lectionum*, ab HERCVLE PANCIROLO anno MDCX. in lucem protractum, et cum, alias non ſemel, tum in hoc ipſo volumine recuſum, deſignat, quippe in quo vere *plurimi noui legum intellectus* vel interpretationes *continentur*. Reliquae lucubrationes omnes numquam lucem vidiſſe videntur. De *numiſmatibus antiquis* nihil, quod ſciam, editum eſt: neque, ſi quid tale prodiiſſet, id fugiſſet emiſſitios PHILIPPI LABBEI oculos, qui quidem in *Bibliotheca numaria* (c) etiam GVIDVM PANCIROLVM, iuriſconſultum, laudat, at nullum tamen ſcriptum ab eo de numiſmatibus opus adducit, ſed lectorem remittit ad *Theſaurum variarum lectionum*. Niſi me omnia fallunt, PANCIROLVS quaedam in chartam coniecerat non de numiſmatibus Romanis ex hiſtoria explicandis, ſed de aureorum, argenteorum, aereorumque ponderibus et aeſtimatione, de monetis argenteis et aureis, earumque partibus et valore, de quibuſdam numis, quorum in Nouellis fit mentio, de quaeſtione illa vexatiſſima, quantum aucta vel diminuta pecunia creditori ſit reſtituendum. Ea vero pleraque poſtea tranſtulit in *Theſaurum variarum lectionum* (d), atque ea re effecit, vt ſchedae illae non deſiderarentur ab vllo amplius, nec ipſi fortaſſis auctori editione dignae viderentur. Idem et de *commentariis in Tertuliani Opera* adfirmare

(a) *Vit. clar. iuriſconſ. p. 397.*
(b) *Venet. 1573. fol.*
(c) *Part. II. p. 67. edit. Rechenb.*
(d) *Lib. I. cap. 66. ad cap. 74.*

re mihi poſſe videor. Nemo eorum, qui maxima atque accuratiſſima diligentia in Patrum editiones inquiſiuerunt, vllam *indicem* Tertulliani, a Panciroło curatam, aut ſcriptum ab eo commentarium extare, obſeruat. Immo potius diſerte ſcribit vir eruditiſſimus Lvd. El. Dvpinvs (a): *Pancirole avoit auſſi travaille ſur Tertullien, mais il ne fit rein paroitre en public.* Idem ergo et de reliquis, qui ab anonymo recenſentur, libellis, veluti, quos de *vitis illuſtrium virorum, qui in iure nominantur, de origine et auctoritate equitum, et de antiquitate iuris* ſcripſiſſe dicitur, ſuſpicamur. Si qua enim eius generis in ſchedis habuit, ea numquam lucem viderunt, nec fieri potuiſſe crediderim, vt tam praeclara tanti ingenii monimenta omnium virorum doctorum notitiam fugerint, vel omnino diſparuerint typis exſcripta exemplaria. Multa vero, quae partim adfecta, partim perfecta ac editioni parata in ſcriniis ſeruauerat Pancirolvs, et hodie in Italorum bibliothecis latitare inedita, teſtem habeo Io. Gvasevm (b), qui inter alia eius opera et *Annales Regienſes*, numquam adhuc editos, recenſet. Sed his ſimilibuſque immorari nos non patitur inſtituti ratio: ac proinde ad ipſum interpretandi genus, quo tum Barthol. Chesivs, tum Gvidvs Pancirolvs, vſus eſt, progredimur.

Interpretationem legum in eo poſitam eſſe, arbitramur, primum vt, ſi qua in illas vel ob verborum obſcuritatem ac ſtribiliginem, vel ob rerum ipſarum naturam, non facile intelliguntur, ea plana fiant ac perſpicua: deinde vt legum verba vel iuſto anguſtiora ad ſimiles caſus, in iis non expreſſos, proferantur, vel, ſi latius pateant, ſuis veluti limitibus circumſcribantur: quorum primum interpretandi genus Declarativae, reliqua Extensivae et Restrictivae vocabulo a doctoribus deſignantur. His ſane officiis qui rite funguntur, iuriſconſulti, ii demum, quod Celsvs (c) ab iis iure meritoque exigit, non ſolum *legum verba*, ſed et *earum vim, ac poteſtatem, tenere* mihi videntur, ſi cui enim nec in verbis, quibus lex aliqua concipitur, nec in rebus, quas illa complectitur, nec in ipſo denique legislatoris, hanc ſcribentis promulgantiſque, conſilio quidquam obſcurum atque imperuium eſt; quid, quaeſo, erit, quod ille vlterius ad percipiendam legis vim et poteſtatem poſſit deſiderare? Iam quibus ſubſidiis inſtructum eſſe oporteat eum, qui laborem hunc longe difficillimum ſubire conetur, hic ipſe finis, quem intendit, et ad quem omnia ſtudia ſua referre debet, ſatis ſuperque docebit. Primum enim, quum aliquando lectori crucem figant, verborum inſolentia, phraſium ac ſtructurae ſtribiligo, interpungendi incuria, et ſi qua alia ſcripturae vitia ex librariorum vel imperitia, vel negligentia, oriuntur; nemo eſt, quin iuris interpreti neceſſariam eſſe artem criticam, eoſque, qui illam ex iuriſconſultorum ſcholis proſcriptam velint, magnopere falli, illico intelligat. Quem enim vſum praeſtarent leges, a librariis turpiter corruptae? Et quis credas, ſolos iuriſconſultorum libros ita in-

[illegible] te-

(a) *Dans la Bibliotheque des Auteurs Eccleſiaſtiques Tom. I. p. 105.*

(b) *Hiſtor. litter. p. 18.*

(c) *L. 17. D. de legib.*

Digitized by Google

tegros ac incorruptos ad nos perueniſſe, vt nuſquam in iis toties deſcribendis peccatum ſit a librariis indoctiſſimis? ſane iam ſaeculo quinto, quum adhuc recentiora eſſent PAPINIANI, PAVLLI, CAII, VLPIANI, MODESTINI opera, tum demum petita ex iis teſtimonia in foro pondus habere voluerunt, THEODOSIVS iunior et VALENTINIANVS III. Imperatores, *ſi ii libri, propter antiquitatis incertum, codicum collatione firmarentur* (a). Ad quae verba IAC. GOTHOFREDVS (b): *ſi iam olim*, inquit, *collationis iſtius et emendationis vſus neceſſarius viſus eſt: quid mirum, ſi emendationes iuris hodie quoque poſt tot ſaecula ad antiquiſſimos potiſſimum codices vel etiam ex ingenio, ſed bona fide, viri docti pollicentur, dummodo docti?* Equidem hac quoque in re a permultis grauiter peccatum eſſe, omnes fatentur. Nam ex quo ANDR. ALCIATVS, GVIL. BVDAEVS, IAC. CVIACIVS, exemplo praeiuerunt, tantum ſubito criticorum prouentum vidit reſpublica litteraria, vt, ſi eorum res ageretur arbitrio, verendum eſſet, ne nullum in iure noſtro vocabulum ἀκίνητον maneat, et demum plane aliud ius, quam quod IVSTINIANI auſpiciis compoſitum eſt, habeamus. At hoc tamen fraudi eſſe non debet genuinae criticae, quam vel veterum codicum firmat auctoritas, vel ipſa commendat neceſſitas et modeſtia. Deinde quum conſtet inter omnes, qui interpretandi artem tradiderunt, ſaepe ſenſum orationis ex iis, quae vel antecedunt, vel conſequuntur, eſſe eliciendum, Pandectae autem ita compoſitae ſint a TRIBONIANO et ſociis, vt pro oratione continua non niſi orationis fruſtula ac veluti diſperſa Virbii membra, neruis ac ſanguine deſtituta, reperiamus: conſequens eſt, vt ſaepenumero interpreti permagnam vtilitatem adferat textuum, ex eodem libro decerptorum, inſtituta inter ſe comparatio, et coagmentatio fragmentorum diuulſorum a Pandectarum collectoribus. Eleganter LVDOV. RVSSARDVS (c): *Omnis paene*, inquit, *difficultas et obſcuritas iuris ciuilis ex eo nata eſt, quod nullus iuriſconſultorum liber integer nobis ſuperſit: nulla paene vllius oratio perpetua, ſed fragmenta tantum hinc et inde, et ex huius atque illius auctoris libro, non ſatis apte plerumque coagmentata. Itaque vehementer adiuuantur noſtra ſtudia ab inſcriptionibus, quarum ope loces eorumdem iuriſconſultorum a compoſitoribus diſſipatos, et longiſſime a ſe coniunctos, rurſus coniungere licet, ac veluti perpetuam orationem contexere.* Arcano hoc ac vere incomparabili interpretanti ſtudio deſtituti veteres, tum Graeci, tum Latini, qui poſt ACCVRSIVM explanando iuri animum adpulerunt, tam abſurdas ſaepe ſpecies finxere, tot non gloſſas, ſed gloſſarum monſtra, inuenerunt, vt, ſi in vitam redirent iuriſconſulti, quorum illi lacinias interpretari conati ſunt, ſua non agnituri, ſed repetituri procul dubio eſſent illa SOCRATIS, dialogum Platonicum, in quo ipſius diſputatio referebatur, legentis Ἡράκλεις ὡς πολλά μου καταψεύδεθ' ὁ νεανίσκος, *Proh Dii immortales, quam multa de me mentitur adoleſcens* (d)! At tanto maio-

(a) *L. vn. C. Theod. de reſp. prud.*
(b) *Comm. ad Cod. Theodoſ. Tom. I. praemiſſ. pag.* 33.
(c) *Praefat. ad lector. edit. Corp. Iur.*
(d) LAERT. *Lib.* III. *ſegm.* 35.

rem lucem iuri noſtro paſſim adſuderunt ANT. AVGVSTINVS, IAC. CVIACIVS, IAC. GOTHOFREDVS, IO. GOEDDEVS, hoc potiſſimum artificio ea, qua par eſt, diligentia, quamuis non omnes eadem felicitate, vſi. Quamuis vero id interpretandi myſterium tantum ad Pandectas pertinere, neque locum habere in interpretando Codice videatur; tamen et in eo eius vſum inſignem eſſe, vel inde patet, quod ſaepe vna conſtitutio, in plures diſcerpta lacinias, in diuerſos titulos reiicitur, plures, capite et pedibus mutilae multo integriores in Codice Theodoſiano ſuperſunt, quibus coagmentatis vel inter ſe comparatis veram legum vim ac poteſtatem multo facilius, quam peruolutis omnibus gloſſis ac commentariis, adſequemur. Tum porro neminem arbitramur futurum, qui leges a Romanis ſcriptas ſtatui rei Romanae conuenire debuiſſe, inficietur. Ex eo vero vnuſquiſque intelliget, non magis fieri poſſe, vt quiſquam, notitiae antiquitatum Romanarum expers, in iure Romano exponendo recte ſe gerat, quam vt quis legem Moſaicam forenſem ſine accurata rei publicae Hebraicae cognitione intelligat. Non aliunde profecto tot putridi, et aliquando paene ridiculi gloſſatorum, diligentiſſimorum alioquin et prudentiſſimorum hominum, errores nati ſunt, quam quod legum Romanarum interpretationem nulla antiquitati notitia imbuti adgrederentur. *Etenim quum*, quod recte a doctiſſimo MVRETO (a) obſeruatum eſt, *tota rei publicae atque imperii Romani facies ita verſa atque immutata eſſet, vt nullum retineret veteris formae veſtigium, aliae conſuetudines eſſent, aliae leges, alia religio, alii magiſtratus, alia iudicia: exſtincto autem lumine Latinarum et Graecarum litterarum omnia denſiſſimis ignorantiae tenebris ſepulta atque obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines, eius rei publicae ignari, cuius leges et iura tractabant, tamquam in illuni nocte ſine lumine errantes, ſaepe offenderent, ſaepe laberentur, ſaepe quouis potius, quam quo inſtituerant, peruenirent.* Et ſane ſi iam olim partim florente imperio, partim recente adhuc veteris rei publicae memoria, antiquitatis cognitio in iuris conſultorum laudibus ponebatur (b): quanto minus eo praeſidio hodie carebit interpres, quando Romam in ipſa Roma requirimus? An non is ſibi mille monſtra finget, qui veteres mores ex noſtrae aetatis hominum conſuetudine aeſtimat? An non idem illi continget, quod olim Tityro (c).

Vrbem, quam dicunt Romam, Meliboee, putabam
Stultus ego huic noſtrae ſimilem, quo ſaepe ſolemus
Paſtores ouium teneros depellere foetus
Sic canibus catulos ſimiles ſic matribus hoedos
Noram: ſic paruis componere magna ſolebam.
Verum haec tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Praeterea leges noſtras Latine, aliquando et Graece, ſcriptas eſſe, nemo ignorat. Ex eo vero conſequitur, vt nemo niſi qui Latinas Grae-

(a) *Vol.* I. *Orat.* XVII. *p.* 163.
(b) PLIN. *Lib.* I. *Epiſt.* 22.
(c) VIRGIL. *Eclog.* I. *v.* 20.

Digitized by Google

Graecaſque litteras probe imbiberit, ſe earum vim ac poteſtatem adſequuturum ſperare poſſit. Animaduerterunt hoc veteres iuriſconſulti, quorum aliqui, veluti ANTISTIVS LABEO tantum operae dabant Latinis Graeciſque litteris, vt Grammaticos paene illa diligentia ſua ſuperarent (*a*). Et Pandectas euoluentem vnumquemque res ipſa docebit, VLPIANVM, PAVLLVM, et reliquos iuris interpretes, incredibili ſtudio verborum notiones eruere, ambiguas diſtinguere, obſcuras explanare, nullum denique vocabulum edictale, aut in Legibus, SCtis, conſtitutionibuſue adhibitum, ſine interpretatione praetermittere. Quod ſi neceſſarium viſum eſt iis temporibus, quibus non dum defecerat lingua Latina, et Graecae per vniuerſum orbem Romanum inſignis ac quotidianus erat vſus: quid de noſtris temporibus dicemus, quibus hae linguae iam pridem euanuerunt, vt nuſquam terrarum, niſi inter viros doctos, aliquis earum vſus ſuperſit? Fuerunt tempora, quibus gloſſarum compilatores, nulla vtriuſque linguae cognitione inſtructi, adhibito in conſilium barbaro quodam vocabulario, legum verba ita interpretabantur, vt hodie ad eorum commenta vix riſum teneant homines, ipſo Catone ſeueriores. Quis enim riſum comprimeret, vbi legerit (*b*), Iuſtinianum dictum eſſe FLAVIVM, *quod Flauios deuicerit*, vel *quod flaui fuerit coloris, quippe rubens*: item eundem Imperatorem *nomen habuiſſe a iuſtitia*: *luculentam conſonantiam* ſignificare Codicem Iuſtinianeum, quem non amplius habeamus: Pandectas dici à *pan*, quod ſit *totum*, et *decten*, quod ſit *doctrina*: in iuriſprudentiae definitione alterutrum vocabulum, *notitia* vel *ſcientia* accipiendum eſſe in caſu ablatiuo (*c*): *patricios* qui plebi opponuntur, ita dictos, quaſi *patres principis* (*d*), *aediles curules a cura eſſe dictos* (*e*): vt iam innumera huius generis alia praetermittam? Niſi ergo eodem modo ineptire velit iuris interpres, eum profecto aut linguarum, quibus ſcriptae ſunt leges noſtrae, callentiſſimum eſſe, aut interpretandi munus aliis peritioribus relinquere oportebit.

Quandoquidem porro veteres iuriſconſulti tantum non omnes Stoicae philoſophiae principiis erant innutriti, eaque in diſputando, reddendiſque iuris rationibus plerumque ſequerentur: ecquis quaeſo, eorum fragmenta ſine accuratiore iſtius philoſophiae cognitione intelligeret? Obſeruatum eſt a viris doctis, qui regulas criticas aliis praeſcripſerunt, perſpectas interpreti eſſe debere opiniones ſcriptorum, quos legant, eumque alias vix euitaturum, vt verba, quae pro diuerſitate ſectarum diuerſimode accipi ſoleant, multo aliter, ac ex mente auctoris, intelligat (*f*). Id quanti momenti ſit, primus fere vidit EM. MERILLIVS (*g*), qui in Obſeruationibus ſuis, veterum iuriſconſultorum fragmenta ſaepenumero porticum redolere, multis exemplis oſtendit. Hunc deinde et alii imitati, *generatim de Stoica iuriſconſultorum*

Oo 2 phi-

(a) GELL. *Noct. Att. Lib.* XIII. *cap.* 12.
[b] *Gloſſa ad prooem. Inſt.*
(c) *Gloſſa ad §.* 1. *Inſt. de iuſt. et iure.*
[d] *Ad §.* 4. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.*
(e) *Ad §.* 7. *Inſt. eod.*
(f) CLERIC. *art. crit. Part.* II. *Sect.* I. *cap.* 15.
(g) MERILL. *Lib.* I. *Obſeru. cap.* 8. *ſequ.*

philoſophia (*a*) erudite diſſeruerunt. At pauciſſimi ab illo tempore reperti ſunt, qui fructum ex obſeruatione tam vtili coeperint, eoque ſubſidio vſi ſint in interpretandis legibus, non, quod inſignem eius vtilitatem negarent, ſed quod paucis ex ordine noſtro tantum ſit ocii, vt philoſophiae, iam pridem deperditae ac intermortuae, multiſque inuolutae tenebris principia, ex vetuſtis ſcriptoribus, quorum nullus integrum iſtius ſyſtema iuſto ordine tradidit, eruant, illaque deinde data occaſione in rem ſuam vertant: vt adeo haec interpretandi ratio vere inter ea referenda videatur, quae adhuc deſiderantur, in iuriſprudentia, et ex quibus magna acceſſio ſperanda eſſet ſolidioris doctrinae, ſi quis in illis rebus, nondum ab vllo occupatis, ingenium atque induſtriam exercere vellet.

Hiſce interpretandi ſubſidiis merito addimus illud, quod ad etuendam facti ſpeciem, ex eaque eliciendum ipſius deciſionis ſenſum pertinet. Quantum in eo momentum poſitum ſit, iam ACCVRSIVS, aliique eius ſectatores, viderunt, qui in id omnes paene ingenii neruos intenderunt, vt vbique veram ſpeciem, quam caſum vocant, producerent. Sed ſuo freti ingenio, et de vera ratione illam inueniendi non admodum ſolliciti, pleraque finxerunt, parum referre exiſtimantes, vera an falſa, veroſimilia, an abſurda, proferant, dummodo caſum aliquem, cui deciſio quadret, inueniſſe viderentur. Hinc fingunt aliquando ſpecies, etiam vbi nulla deciſio, ſed vulgaris quaedam definitio vel doctrina occurrit, quaſi intelligi non poſſent, quae ab Imperatore differuntur de iuris gentium et ciuilis diſcrimine (*b*), niſi ſpecies facti fingatur. Et eam tamen finxit GLOSSA perquam lepidam, quam hic legere fuerit operae pretium: *Quidam ſcholaris*, inquit gloſſator, *acceſſit ad principem*, (ad huius enim forum vel maxime pertinebat inſignis haec ac vexatiſſima quaeſtio,) *et talem propoſuit quaeſtionem: Domine Imperator, dicite mihi, quae differentia eſt inter ius gentium et ciuile*. Temeraria videri poterat illa dupondii quaeſtio, et merito ille verebatur, ne a IVSTINIANO idem acciperet reſponſum, quod Eudaemon Nicomedienſis (*c*): *Ego quidem mundi dominus, ſcholae autem Theophilus et Dorotheus*, ac proinde audaculus ille ſcholaris grauiſſimam reddit huius ſuae curioſitatis rationem: *Et ideo quaero, quia volo vnum ius ab alio ſcire diſcernere*. Is vero dignus omnino erat hoc vindice nodus, ac proinde Imperator reſpondit: *Amice*, (en Principem humaniſſimum, qui et ſcholares in amicorum numero habet, quum olim vix ſummis viris, et hodie ne his quidem, is honor haberetur!) *dico tibi, quod omnes populi, qui vtuntur iure ſcripto et iure non ſcripto, pro parte vtuntur ſuo proprio iure, ſeu ciuili, et pro parte vtuntur iure communi omnium hominum*. Non potuiſſet vllus tiro vel Iuſtinianus nouus praeceptori reſpondere abſurdius, quam hic Imperator auguſtiſſimus, et omnis iuriſprudentiae auctor fingitur ſcholari

(a) EV. OTTO *ſingulari oratione, inſerta eius Diſſert. iur. publ. et priu. p. 562. ſequ.*

(b) *Princ. et §. 1. Inſt. de iure nat. gent. et ciu.*

(c) *L. 9. D. ad Leg. Rhod.*

lari iſti miſero reſpondiſſe. Scire hic auebat iuris gentium et ciuilis diſcrimen: et Imperator nihil regerit, quod ad rem pertineat, ſed populos tantum partim iure gentium, partim ciuili vti, monet, perinde ac ſi quis interrogatus, quid interſit inter homines et bruta animantia, huic terrarum orbi partim homines, partim bruta animantia inerrare, reſponderet. Hinc non mirandum profecto, ſcholarem illum non adquieuiſſe in illo ſacro principis oraculo, ſed *ſecundo dixiſſe? Domine Imperator, vos loquimini ſic obſcure, quod non intelligo vos. Quid eſt hoc dicere, quod omnes populi, qui vtuntur iure ſcripto et non ſcripto, pro parte vtuntur ſuo proprio iure, pro parte vtuntur iure communi omnium?* Qua obiurgatione in ruborem datus Imperator, demum multis verbis explicat hoc diſcrimen, et quidem iis, quae in ipſis Inſtitutionibus leguntur, quaeque hic repetere taedioſum eſſet. Ad quid vero opus erat ſpecie, quum non de adplicatione iuris ad factum, ſed de differentia duorum iurium, quae per definitionum diſcrepantiam illico oſtendi poterat, quaereretur? Et quam abſonum eſt, fingere talem diſputationem inter ſcholarem et IVSTINIANVM, quam qui legat, non poſſit non exiſtimare idem fuiſſe fatum huius principis, quod olim DIONYSII Siculi, quem eo a fortuna adactum ferunt, vt pro rege paedotribam Corinthi ageret (a)? Et tales tamen ſpecies paſſim in illo confuſiſſimo opere occurrunt. Alibi illae magis neceſſariae, at non minus ridicule excogitatae ſunt, atque ea te fit, vt ſaepe de longe alia re, quam de qua lex agit, diſputent, ſenſumque adfingant iuriſconſulti, de quo ab illis numquam fuerat cogitatum. Quod vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS (b), tot exemplis demonſtrauit, vt opera abuti viderer, ſi vel ab eo dicta repeterem, vel iis aliquid addere non dubitarem. Nimirum boni illi viri, ſibi fingere quidlibet licere rati, adeo ea libertate abutebantur, vt ea in licentiam euaderet, quum vera ſpecies plerumque vel in ipſa lege latitet, ingenioque dumtaxat ad illam eliciendam opus ſit, vel ex comparatione aliorum locorum, ex iiſdem libris decerptorum, eorumque ἀλληλουχίᾳ omnium certiſſime eruatur. *Vbi ipſa verba*, inquit IAC. GOTHOFREDVS (c), huius myſterii callentiſſimus, *caſum non ſuppeditant, eruendus ille fuit tum ordinis in eo titulo ſeruati praeſidio, tum inſcriptionis cuiuſque legis argumento, coniunctis ſeu conglutinatis in id, compactiſque et coaſſatis omnibus, vel pleriſque, quae ex eodem libro, quem inſcriptio legis praefert, ſuperſunt, ceu Virbii membris diſiectis fragmentis. Vnde comparatione diligenti et accurata omnium eiuſdem inſcriptionis capitum ſingulorum librorum argumentum colligere licet, et cuiuſque libri capita, in varios titulos diſperſa, rurſum coniuncta, lucem et interpretationem mutuo dant capiuntque.* Qua arcaniore veram ſpeciem inueſtigandi ratione ſi plures vterentur, fieri non poſſet, quin demum viſuri ſimus commentaria iuris, bonae frugis pleniora, quaeque verum legum ſenſum non ſola hariolatione, textui

(a) IAMBLICH. *vit. Pythag. p.* 188. *ſeq. et p.* 191.

(b) *In Comment. ad tit. de reg. iur.*

(c) *Praefat. Comment. ad reg. iur.* §. 4.

Digitized by Google

textui inferant, ſed ex ipſo textu eumdem certiſſima ratione, pro ee ac fieri decet, deriuent.

Poſtremo alibi (*a*) me ex inſtituto demonſtrare memini aduerſus PAGANINVM GAVDENTIVM (*b*), rationem legis eiuſdem eſſe animam, et verum interpretationis, quam doctores extenſiuam, reſtrictiuam, ac declaratiuam vocant, ſundamentum. Ea vero ratio modo ex ipſa lege elucet, modo ex aliis eiuſdem argumenti, earumque comparatione colligitur, modo ex eorum temporum, quibus lex lata eſt, annalibus repetenda eſt: cuius rei ſpecimina tam praeclara tum alibi (*c*), tum in incomparabili ac aeterno de Codice Theodoſiano opere dedit IAC. GOTHOFREDVS, et ante eum iuriſconſultus eximius, qui iuriſprudentiae cum hiſtoria coniunctionem per omnem paene vitam vrgere non deſiit, FRANC. BALDVINVS (*d*), vt ad hos duumuiros lectorem remittere iure poſſe videamur. Neque tamen quiſquam ſibi perſuadeat, velim, eos omnia ſolos iam ita occupaſſe, vt nullum poſt tantam meſſem ſuperſit, ſpicilegium, nihilque relictum ab iis ſit poſterorum induſtriae. Sane et hiſtoria, et iuriſprudentia, immenſo mari videntur ſimiles, vtraque inexhauſta, vtraque rerum a nemine adhuc obſeruatarum pleniſſima eſt, vt idem hic videatur dicendum, quod de purpura, inter res deperditas habita, ſcripſit GVIDVS noſter PANCIROLVS (*e*), *conchylium iſtud etiamnum hodie inueniri quidem, quandoquidem ſpecies plane non intereant: nullum tamen ipſius vſum eſſe, quod non ſit, qui venae illius eximendae modum ſciat*. Similiter profecto nec hodie defutura eſſent in annalibus, quae ad illuſtrandam facerent iuriſprudentiam, niſi, qui illa eruere, et in rem vertere norint, deeſſent.

Haec ſunt praeclara illa, quae ad legum interpretationem adferenda ſunt, praeſidia, hae illae claues, quibus interior earum ſenſus, et, vti gloſſatores loquebantur, intellectus recluditur, hic ſimul lapis Lydius, ad quem exigi oportet iuriſconſultorum notas ac commentarios. Vt enim quiſque dexterrime vſus eſt illis praeſidiis, ita rel quis praeſtantior eſt habendus, tantoque longius quis abeſſe a perfectione videtur, quanto minus ea adhibuit, vel quanto magis in iis adhibendis ingenio ſollertiaque fuit deſtitutus. Quare vt de BARTH. CHESII et GVIDI PANCIROLI interpretationibus Ioue aequo iudicetur: imponi mihi poſtremo video hunc laborem, vt, quid in omnibus illis interpretandi rationibus praeſtiterint viri illi doctiſſimi, quaue in re eorum defecerit induſtria, aliquot ſpeciminibus, ex eorum operibus depromtis, oſtendam. Quod dum facio, me non immemorem fore polliceor, quod praefationem ſcribam, neque adeo diutius moraturum lectorem, ad ipſa euoluenda pulcherrima opera properantem.

Quod ad primum interpretationis ſubſidium, quod in critica atque arte emendandi conſiſtere, diximus, attinet, ea vtrumque auctorem

raro

(a) *Praefat. Elementis iur. ciu. ſecund. ord. Pand. praemiſſa.*

(b) *Expoſit. eiuſd. Lib. I. cap. 3.*

(c) *In commentat. ad l. quiſquis 5. C. ad leg. Iul. maieſt. Geneu.* 1654. 4.

(d) *Maxime in Conſtantino M.*

(e) *De reb. deperdit. Tit. I. p. 16.*

Digitized by Google

raro, ac modeſtiſſime vſum eſſe, animaduerto. BARTHOLOMAEVS enim CHESIVS in ea fuiſſe haereſi videtur, vt omnem illam mutandarum legum facultatem in iuris conſulto damnaret, niſi vel boni libri emendationi ſuffragentur, vel ſaltim neceſſitas ac modeſtia ipſa excuſaret. Vbi enim, exponens *L. 3. D. de regula Caton.* incidit in emendationem CVIACII, textum illum corrigentis, et pro *hereditates* legentis *Libertates*: parum ſibi placere illam correctionem teſtatur, breui hac ſubiuncta ἐπικρίσει. *Sed quum omnium librorum fides repugnet, Imperatori emendatio eſt reſeruanda, quae iuris conſultis eſt illicita* (*a*). Sed et alibi, quam alienus ipſe ſit ab eorum ſententia, qui ſibi Tribonianum vbique ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehendere videntur, ſatis luculenter teſtatur. Quum enim ANT. FABRVM (*b*) videret impetum facere *in l. 2. D. de her. inſt.* exiſtimantem, eam totam adſcribendam eſſe Triboniani inſcitiae, neque vel VLPIANVM, vel CELSVM adeo ſtulte reſpondere potuiſſe: ipſe abominatus hanc vim, locum illum recte ſe habere, datamque in illo deciſionem poſſe omnino ex iuris principiis ſuſtineri oſtendit (*c*), nec aliter ſubducit rationes, vbi *l. 21. pr. D. de legat. 3.* explanat (*d*). Quum enim et hanc a Triboniano interpolatam, et lacinia illa, *niſi ſuperueniens morbus ei impedimento ſit*, auctam eſſe cenſuerit CVIACIVS (*e*): ipſe aduerſus receptiſſimam doctiſſimorum virorum ſententiam (*f*) verba illa non Triboniani, ſed Vlpiani eſſe, contendit, eaque in re poſtea ſuffragatorem reperit Virum Ampliſſimum, CORNEL. VAN BYNKERSHOEK (*g*), quamuis paullo aliter, ac CHESIO viſum eſt, legem illam explicantem. Neque tamen is erat CHESIVS, qui omnem damnaret criticam, eiuſque cultoribus aqua et igni interdicendum eſſe cenſeret. Nam aliquando emendandos eſſe quoſdam textus, non inficiatur, et vel ipſe aliquid, ſed mira modeſtia, audet, vel aliorum probat emendationes. Sic alicubi (*h*) ſibi non diſplicere oſtendit coniecturam CVIACII (*i*) in *l. 18. princ. D. de condit. inſt.* pro *conditionem* reſcribentis *libertatem*, quum tamen eam emendationem minus neceſſariam eſſe, oſtenderit RAD. FORNERIVS (*k*). Expoſiturus deinde *l. 6. C. de legit. hered.* vbi DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS A. A. aiunt: *Defunctis ſuis extantibus heredibus, et abſtinentibus, vel repudiantibus hereditatem, frater iure conſanguinitatis ſuccedere poteſt*. Eleganter, ſola mutata interpunctione, legendum eſſe monet. *Defunctis ſuis exſtantibus heredibus et abſtinentibus vel repudiantibus hereditatem, frater iure conſanguinitatis ſuccedere poteſt*, vt ſenſus ſit: defunctis ſuis exheredatis, dum deliberent heredes ſcripti, ſi poſtea ii hereditatem repudient, fratrem poſſe ſucce-

(a) *Lib. 1. Interpr. cap. 3. n. 26.*
(b) *De Error. pragm. decad.* XXXV. *err. 20.*
(c) *Lib. I. cap. 4. n. 1.*
(d) *Lib. 1. Interpr. cap. 18. n. 3.*
(e) *Ad l. 6. §. 1. D. qui teſt. fac. poſſ.*
(f) BALDVIN. *Iuſtin. lib. I. pag. 49.* SCHVLTING. *ad Paull. rec. ſent.* IIII. 1. 18.
(g) *Obſeru. Lib. VIII. cap. 21.*
(h) *Lib. I. Interpr. cap. 20. n. 11.*
(i) *Obſeru. Lib. VIII. cap. 36.*
(k) *Rer. Quotid. Lib.* IIII. *cap. 29.*

ſuccedere iure conſanguinitatis (*a*). Quae ſane interpunctio et omnibus ſatisfacit dubiis, quibus alioquin haec lex expoſita eſt, quaeque ipſe CHESIVS *ibidem n.* 2. *et ſeq.* profert, et modeſtia non minus, quam ingenio, ſe ſe commendat. Quum enim inter omnes conſtet, veteres codices paene omnes diſtinctionibus et interpunctionibus carere (*b*), quippe a Grammaticis paullo ſerius inuentis, idque et de Florentino Pandectes exemplari teſtentur ANG. POLITIANVS (*c*), ANT. AVGVSTINVS (*d*) et V. A. HENR. BRENKMANNVS (*e*), qui tamen puncta aliqua, ab alia fortaſſis manu addita, in eo opere paſſim deprehendit: quis reprehendendum eſſe putet interpretem, ſola tranſpoſita, demta, vel addita, interpunctione commodum ſenſum ex lege aliqua eruentem? Denique, vt et alio ſpecimine eius modeſtiſſimam criticam oſtendamus, CHESIVS noſter (*f*), vbi *legem* damnatam *Gallus* 29. §. 13 *D de liber. et poſtum.* interpretatur, in eo loco nihil immutandum eſſe cenſet, niſi forte pro *mortuis vtique* legere quis malit, *mortuis vtriſque*, quam lectionem iam in pleraſque editiones admiſſam video. Attamen et eam correctionem non magni facit, quia et nihil immutando idem ſenſus ſit. At emendationem CVIACII et ANT. GOVEANI, ea in lege pro *pronepos* legentium *nepos* plane explodit, tamquam minus neceſſariam, quod et alios feciſſe, conſtat, veluti GABR. VALLIVM (*g*), et IAC. CONSTANTINIANEVM (*h*).

Talis de emendatione legum fuit BARTHOLOMAEI CHESII ſententia. GVIDVS PANCIROLVS etiam raro aliquid audet, magis id agens toto illo variarum Lectionum opere, vt leges ex hiſtoria et antiquitatibus illuſtret, quam vt correctionibus ſubtiliter excogitatis oſtentet ingenium. Quandoquidem tamen in *indice legum* huic operi ſubiuncto, viginti quatuor recenſentur textus Pandectes et Codicis, quos ille ſanaſſe dicitur: ex iis quaſdam correctiones ſpeciminis cauſſa decerpere iuuabit. In *l.* 3. §. 5. *D. de condict. cauſſ. dat.* pro *Domitia, Neronis filia*, legendum eſſe monet *Domitia Neronis amita* (*i*). Conſtare enim ex TACITO (*k*), Neronem non filiam ſed amitam habuiſſe Domitiam, eamque ipſam eſſe, quae Paridem pantomimum, cuius in illa lege ſit mentio, manumiſerit (*l*). Id vero quamuis verum ſit, tamen et violentior haec videtur correctio, quam vt vlla ſe probabilitatis ſpecie commendet, et facilius credet lector, vel VLPIANVM, vel NERATIVM aliquid humani paſſum eſſe in illa hiſtoria, quam librarios pro *amita* ſcripſiſſe *filia*. Quum enim ipſe TACITVS, qui ex inſtituto ſcripſit Annales, in eius Domitiae genere enarrando errauerit,

[a] *Lib.* I. *Interpret. cap.* VIII *n.* 20.
[b] CLERIC. *art. Crit.* P. III. *ſect.* I. *cap.* 10. §. 4. *ſeq.*
(c) *Miſcellan. cap.* 41.
[d] *Emend. Lib.* I. *cap.* 9.
(e) *Hiſt. Pandect. Lib.* II. *cap.* 4. *p.* 232. *ſequ.*
(f) *Interpr. Lib.* I. *cap.* 49.
[g] *Ad l. Gallus Tomo* I. *Theſ. iur. p.* 416.
h) *Subtil. Enodat. Lib.* I. *cap.* 30. *Tom.* 131. *Theſ. iur. p.* 537.
(i) *Lib.* II. *Theſaur. var. lect. cap.* 32.
(k) *Annal. Lib.* XII. *cap.* 64.
(l) TAC. *Annal. Lib.* XIII. *cap.* 19.

Digitized by Google

rit, dum eam Antonia minore genitam eſſe tradidit (*a*), quum Antoniam maiorem matrem habuerit (*b*): quid mirum, ſi iuriſconſultus, obiter eius faciens mentionem, *ἁμάρτημα μνημονικὸν* admiſerit, ratus fortaſſis, et auum Neronis Imp. Neronem fuiſſe dictum? ſi talia ſemper mutanda eſſent; prius certum eſſe oporteret, nullum in vetere aliquo ſcriptore occurrere poſſe errorem hiſtoricum, nullum *ἀναχρονισμῶν*, ſed omnia in veterum monimentis recte ſe habere, id eſt, veteres non fuiſſe homines. Quod quam ſit abſurdum, nemo non intelligit. Alio loco (*c*) PANCIROLVS ſollicitat *l. vlt.* §. *vlt. D. ad leg. Rhod. de iactu*, vbi LABEO, *ſi conduxiſti*, inquit, *nauem amphorarum duorum millium, et* IBI *amphoras portaſti, pro duobus millibus amphorarum pretium debes*. Quae LABEONIS deciſio quum verbis nimis laxis propoſita eſſe videretur PAVLLO, eius epitomatori: ipſe prudenter monet, multum intereſſe, auerſione nauis conducta ſit, an pro numero impoſitarum amphorarum, et deciſionem LABEONIS tantum ad prioris generis conductionem pertinere. Vix quiſquam crederet, hic aliqua emendatione opus eſſe. Quae enim olim circa vocabulum *auerſio* diſputata ſunt (*d*), ea hodie neminem temere mouerint. Et tamen mendoſum hunc locum eſſe exiſtimat PARCIROLVS, partim quod LABEO non expreſſerit amphorarum, quae naui importatae ſint, numerum, partim, quod illud IBI non modo abundet, ſed et parum Latinum ſit, et ex recti ſermonis ratione potius ſcribendum fuerit: *et ea amphoras portaſti*: Itaque admodum argute ſuſpicatur, ſcriptum olim per notas fuiſſe IↃI. id eſt, mille quingentas, vel quinquaginta, ex eoque numero librarium ſuum iſtud IBI formaſſe. Sed ſi dicendum, quod res eſt, rem non adeo magnam attuliſſe hic videtur vir doctiſſimus. Primo enim hic non opus erat, definire amphorarum naui impoſitarum numerum, ſiue enim mille quingentas, ſiue centum, ſiue tres amphoras in nauem intuliſſet conductor, eadem deciſionis manebat ratio, nempe pro duobus millibus pretium deberi. Recte ergo et prudenter numerum omiſit LABEO, quippe ad deciſionem nihil quidquam facientem, ſcripſitque. *Si conduxiſti nauem amphorarum duorum millium, et ibi amphoras* (quotcumque pauciores) *portaſti, pro duobus millibus amphorarum pretium debes*. Deinde nemo dixerit, IBI hic abundare. Omiſſo enim aduerbio loci, plane aliud denotabat phraſis: *amphoras portare*, quippe quod baiulorum magis eſt, quam eorum, qui rerum inferendarum cauſſa naues conduxerunt. Denique facile quidem largior, *ibi* ſi accurate quis velit loqui, non locum, in quem aliquid defertur, ſed in quo aliquid ſitum eſt, denotare: ſed veteres tamen eo aliquando vſos eſſe pro *eo*, ex ipſo iure noſtro tam notum eſt, quam quod notiſſimum. Cui enim ignota CAII noſtri (*e*): *Et quum* IBI *venerimus, euidentiorem praeſtant intellectum*: itemque illa IVSTINIANI (*f*): *Vel procuratores eorum* IBI *deſtinare*. Et ſane ſi ve-

(a) *Lib.* XII. *Ann. cap.* 64.
[b] PLVTARCH. *in M. Antonio p.* 955.
(c) *Lib.* II. *Theſaur. var. lect. cap.* 34.
(d) ANT. AVGVSTIN. *Emend. Lib.* III. *cap.* 9. LVDOV. CHAROND. *πιθανῶν Lib.* II. *cap.* 5.
[e] *L.* 1. *fin. D. de orig. iur.*
[f] *L.* 18. *C. de fid. inſtrum.*

teres promiſcue dixerunt *irrumpere in aedes*, et *in aedibus* (a); *pergere in aedes*, et *in aedibus* (b), *in hoſtium poteſtatem*, et *in hoſtium poteſtate peruenire* (c), *ſub iugum* et *ſub iugo mittere* (d): ſi et aduerbiis loci EO et ILLO ſaepe vſi ſunt pro IBI (e), quidni et *ibi* pro *eo* vti licuiſſet vel LABEONI vel PAVLLO? Quare ne ea quidem PANCIROLI coniectura videtur admodum magni momenti eſſe, praeſertim quum violentum ſit κρίσεως genus, ad notas confugere, eaſque fingere pro lubitu, vt ex iis deinde, quidquid in mentem venit, refingere poſſis (f). Hinc merito mea facio verba Ampliſſimi BYNKERSHOEKII (g). *Non placent mihi illa ſignandi notandi arcana, quae nec Tribonianus, nec quiſquam hominum, intellexerit. Quare et hic valeat cum ſignatoribus auſpex*. Paullo melioris notae eſt iuriſconſulti noſtri emendatiuncula *legis penult. D. de re militari*, vbi recte monet, quod et alii viderunt, pro *impendiis expungitur* legendum eſſe *ſtipendiis expungitur* (h), quia id et ſenſus poſtulat, et ſimilis PAVLLI locus (i), in quo deſertor itidem dicitur medii temporis ſtipendium amittere, ſi in militiam reſtituatur. At dum in *eadem lege* refingenda exiſtimat verba, *temporis quod in deſertione fuerit*, reſcribendumque eſſe contendit, *temporis, quo in deſertione fuerit*, fluctus mouere videtur in ſimpulo. Nam diu eſt, quod monuere Grammatici, nomina et pronomina, quibus temporis exprimitur duratio, modo in accuſatiuo, modo in ablatiuo caſu poni (k), adeoque non magis barbarum eſt illud TARVNTENI: *Tempus, quod in deſertione fuerit* quam illa CICERONIS (l). *Fuimus vna fortaſſe duas horas*, vel VIRGILII (m):

Hic tamen hanc mecum poteris requieſcere noctem.

vti hic verſus in optimis codicibus legitur. Sed haec quidem de primo interpretandi genere, quod in emendatione legum conſiſtit, dicta ſufficiant.

Proximum eſt alterum, quod in comparandis fragmentis, ex vno eodemque libro veteris cuiuſdam iuriſconſulti decerptis poſitum eſſe, diximus. Eo quoque ſubſidio non inſcite aliquando vſum video BARTHOL. CHESIVM, quum contra PANCIROLVS illud nuſquam, quod ſciam, adhibuerit. Explicaturus enim CHESIVS (n) *l.* 1. *D. de acceptil.* vbi MODESTINO *acceptilatio eſt liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriſque ad eodem nexu contigit abſolutio*: primum recte obſeruat, duo eſſe, quae in hac definitione intelligantur: primum, cur mutua requiratur interrogatio, quum ea ſit acceptilationis indoles, vt ſo-

[a] PLAVT. *Amphitr. Act.* IIII. *Scen.* III. *v.* 14.
(b) *Id. ibid. v.* 18.
[c] *L.* 12. *D. qui teſt. fac. poſſ.*
(d) LIV. *Lib.* III. *cap.* 28.
(e) *L.* 23. §. 2. *D. ad leg. Iul. de adult. l.* 7. *fin. D. de annuis leg.*
(f) CORN. VAN BYNCKERSH. *Lib.* I. *Obſeru. Cap.* 13.
(g) *Obſeru. Lib.* VII. *cap.* 21.
(h) *Lib.* I. *Theſ. var. lect. cap.* 146.
(i) *L.* 10. §. 1. *D. de re milit.*
(k) VOSS. *art. gramm. Lib.* VII. *cap.* 44. *p.* 425. *Tom.* II. *Oper.*
(l) *Lib.* VII. *ad Attic. Epiſt.* 4.
(m) *Eclog.* I. *v.* 80.
(n) *Lib.* I. *Interp. cap.* 47.

vt ſolus promiſſor interroget, et reſpondeat ſtipulator: deinde, quomodo vtriuſque poſſit contingere ab eodem nexu liberatio, quum vnus tantum obligetur? Et ſane quamuis priori dubio ſatisfieri poſſit, ſi MODESTINVM non acceptilationem generatim, ſed in ſpecie ſtipulationem Aquillianam, definire voluiſſe, dicamus: nondum tamen, quo pacto et hac ſtipulatione vterque ab eodem nexu liberetur, intelligimus, niſi cum HOTOMANO *(a)* mutuos debitores fingamus, quorum vnus e. g. alteri ex mutuo, hic illi rurſum ex teſtamento aliquid debeat, et ponamus, illos ſe inuicem per acceptilationem liberare velle. Quamuis et eo caſu vix ſuſpicari liceat, cur tantis ambagibus vti velint illi mutui debitores, quum vterque ab altero conuentus ſaltim exceptione compenſationis tutus fuerit. At nodum feliciter ſoluit CHESIVS. Ait enim *(b)*: *Omiſſis doctorum interpretationibus, obſeruandum eſt, hanc legem deſumtam eſſe a Modeſtino lib. II. Regularum, vt oſtendit inſcriptio, in quo libro de duobus reis agebat Modeſtinus; ut probatur ex l. 1. D. de duob. reis, quae ſimiliter a Modeſtino Lib. II. Regul. deſumta eſt, in qua docet Modeſtinus, quis reus promittendi dicatur, vt intelligamus, eo in libro de duobus reis tractatum inſtituiſſe.* Eo poſito, ſe illi ſponte obtulit ſpecies. Teſtator duobus heredibus Titio et Maeuio in ſolidum iniunxerat, vt Seio darent. Nam et teſtamento duos reos conſtitui, indubii iuris eſt *(c)* idque factum cenſetur, quoties teſtator ita legauerit: L. TITIVS HERES MEVS AVT MAEVIVS, HERES MEVS DECEM SEIO DATO *(d)*: Iam vterque Seio obligatus eſt in ſolidum per aditionem hereditatis. Finge, velle legatarium illos per acceptilationem liberare: opus erit ſtipulatione Aquilliana, adeoque legatarius primum interrogabit vtrumque heredem, an, quod ſibi ex teſtamento debeant, ſpondeant? Vbi congrue vterque reſpondit: vterque porro interrogabit, an quod ipſi ſpoponderint, legatarius habeat acceptum? eumque reſpondere oportebit, ſe acceptum habere. Et ſic ſane habemus *liberationem per mutuam interrogationem*: et ſimul intelligimus, quo pacto per illam *vtriuſque* rei *contingat ab eodem nexu* liberatio, puta ab obligatione ad praeſtandum idem legatum, *abſolutio*. Et haec ſane elegans obſeruatiuncula, quam ſe praeceptori ſuo, NICOLAO BONAPARTE, Miniatenſi, debere, grato animo agnoſcit, et quae Cuiacianum ſapit acumen, vt facile fidem habeamus CHESIO, hunc praeceptorem ſuum CVIACII ſcripta diurna nocturnaque manu per omnem vitam verſaſſe, adfirmanti *(e)*.

Quemadmodum vero hac in re PANCIROLVM acumine ſuperauit CHESIVS: ita hunc ille antiquitatis cognitione, quam tamquam tertium in interprete praeſidium requirebamus, longo poſt ſe interuallo reliquit. In CHESIO mediocris fuiſſe videtur talium rerum ſcientia, quum numquam fere illum in haec vireta excurrere videamus; niſi quod aliquando ius vetus cum Iuſtinianeo contendat, vix alium tamen

Pp 2

(a) *Obſeru. Lib.* III. *cap.* XVIII. *p. 91. Tom.* I. *Oper.*

[b] *Ibid. n. 5.*

(c) *L. 9. pr. D. de duob. reis.*

(d) *L. 8. §. 1. D. de legat. 1.*

[e] *Ibid. n. 11.*

men ſequitus auctorem, quam VLPIANVM, cuius ex fragmentis paſſim teſtimonia depromit. Procul dubio ipſi vel ocium, vel occaſio, vel voluntas veteres euoluendi ſcriptores iuueni defuit, idque adoleſcentiae vitium emendare non potuit, tot forenſibus ac ſcholaſticis occupationibus diſtractus. At PANCIROLVS per omne veterum ſcriptorum monimentorumque genus viuidam circumtulerat indolem, eaque omnia incredibili ſtudio collegerat, quae ad illuſtrandum ius pertinere videbantur. Hinc totus *liber I. Theſauri variarum lectionum* iis refertus eſt obſeruationibus, quae ſelectas ad antiquitates pertinent. Exponit ibi variarum dignitatum titulos et inſignia *(a)*, veterumque inſtrumentorum formam *(b)*: erudite diſſerit de argentariis *(c)*, de honoratis per codicillos, de ordine iudiciorum, edicto perpetuo, iudiciis centumuiralibus, pragmatica ſanctione, elogio, forma actorum, legitimae portionis origine, nauigationibus, reorum cuſtodia, itemque de ſpecularibus, lapide milliarii, ſignis et ſigillis, nominibus et officiis ſeruorum, porro de ludis veterum *(d)*, de domibus, inſulis, baſilicis, horreis, balneis et nymphaeis, porticibus, campo Martio, hortis Salluſtianis, geſtationibus, deambulationibus, vehiculis aliiſque corporis exercitationibus *(e)*. Habes praeterea ibi, quae legere velis de variis veterum vaſis *(f)*, menſuris, ponderibus, pecuniaeque generibus *(g)*, de quibusdam veterum ritibus in iure, de oſculo, de locatione in quinquennium, et menſe, quo praedia locari conſueuerint *(h)*. Denique vt ſe in antiquitatibus eccleſiaſticis, litterariis, et patriis non minus, quam in Graecis et Romanis, verſatiſſimum eſſe, oſtenderet, quaedam adſpergit de archimandritis, diaconiſſis, anathemate, purgationis canonicae, nominumque Praepoſitorum, Acoluthorum, primiceriorum, archidiaconorum, oeconomorum et dioeceſium, origine *(i)*; de hiſtoria et aetate veterum iuriſconſultorum, et, quae illi a philoſophis ſumſerint *(k)*: denique de comitibus palatinis, paribus curiae, valuaſoribus, pace Conſtantiae, feudorum hiſtoria, carrocio, et ſimilibus *(l)*. Nec primo illo libro ita exhauſerat inſignes illos variae eruditionis theſauros, vt non et in altero, quo varias Leges Pandectes et Codicis interpretatur, plures eius generis plena manu ſerere poſſet. Nullum enim fere textum ibi interpretatur, ad cuius illuſtrationem non aliquid ex antiquitate vel hiſtoria depromat, fontibus, ex quibus ſua hauſerit, ingenue vbique indicatis. Non opus eſt hic, ſpecimina dare. Quacumque enim circumtuleris oculos, reperies, quae placeant, quaeque te, quod antea ignoraueras, doceant, vt, lecto eo opere, iure de PANCIROLO dicere liceat, quod olim de T. Ariſtone ſcripſit PLINIVS *(m)*: *Quam peritus ille et priuati iuris, et publici? quantum rerum? quantum exemplorum? quantum antiquitatis tenet? Nihil eſt,*

quod

(a) *Theſaur. var. lect. Lib. I. cap. 1. ad 25.*
(b) *Ibid. cap. 26. ſequ.*
(c) *Ibid. cap. 31. ſequ.*
(d) *Ibid. cap. 46. ad cap. 48.*
(e) *Ibid. a cap. 49. ad cap. 57.*
(f) *Ibid. a cap. 58. ad 63.*
[g] *Ibid. cap. 64. ſequ.*
(h) *Ibid. cap. 179. et ſequ.*
[i] *Ibid. cap. 81. et ſequ. ad cap. 87.*
(k) *Ibid. cap. 79. et ſequ.*
[l] *Ibid. cap. 88. et ſequ.*
[m] *Lib. I. Epiſt. 22.*

quod diſcere velis, quod ille docere non poſſit. Mihi certe, quoties quid abditum quaero, ille THESAVRVS *eſt.* Eſt tamen vbi ipſe procul dubio vertiſſet ſtilum, ſi pulcherrimo huic operi, antequam in lucem ederetur, limam admouere potuiſſet: ſunt enim quae minus accurate ab eo dicta ſunt. Quod vt exemplis quibuſdam illuſtremus, inter ſelectiores eius obſeruationes haud poſtrema eſt, quam binis huius Theſauri locis (*a*) propoſuit, puta, quod Procoſſ. quidem, at non aeque reliquos Praeſides, ius praetorium habuiſſe in prouinciis ſuis, exiſtimat. Quod vt ne temere ſcribere videatur, varia eius rei argumenta profert. Primo enim obſeruat, non potuiſſe Praeſides de cauſis ſtatus cognoſcere, quod potuerint tamen Proconſules (*b*): cuius diſcriminis non aliam poſſe reddi rationem exiſtimat, quam quod Praeſides expertes fuerint iuris praetorii. Deinde PLINIVM (*c*) ait, ſcribere ad Traianum, eſſe in prouincia ſua, *qui poſtulent, vt de agnoſcendis liberis, reſtituendiſque natalibus cognoſcat, exemplo Proconſulum. Quum vero SCtum ad cauſſarum genera pertinens, de iis tantum prouinciis loquatur, quibus Proconſules praeſint, ideo ſe rem integram diſtuliſſe.* Quod non ſcripturum fuiſſe exiſtimat PLINIVM, ſi Praeſides aeque, ac Proconſules, ius praetorium habere, ſibi perſuaſiſſet. Denique addit teſtimonium VOPISCI (*d*), qui Probum Imperatorem demum patribus permiſiſſe, ſcribit, *vt Proconſules crearent, legatos Conſulibus,* IVS PRAETORIVM *Praeſidibus darent.* Ex quo conſequi putat, vt Praeſides ius illud non habuerint ante Probi tempora, quum eo ſemper vſi ſint Proconſules. Sed haec procul dubio expunxiſſet PANCIROLVS, ſi rem expendiſſet paullo accuratius. Praeterquam enim, quod PROCVLVS et MARCIANVS (*e*) *eum, qui prouinciae praeeſt, omnium Romae magiſtratuum vice et officio fungi debere, omniaque prouincialium deſideria, quae Romae varios iudices habent, ad officium Praeſidum pertinere, monent:* apud TACITVM (*f*) Domitius Celer diſerte ait: *Piſonem, non Sentium Syriae praepoſitum, huic faſces, et* IVS PRAETORIS *et legiones datas.* Et tamen ille Cn. Piſo non Procoſ. ſed Legatus Aug. pro Praetore; neque Syria iis temporibus ſenatus, ſed Caeſaris erat prouincia, ceu accurate demonſtrauit HENR. NORISIVS (*g*). Deinde ſi Praefectis Auguſtalibus Aegypti, licet non eſſent Proconſules, imperium tamen ad ſimilitudinem Procoſſ. lege datum eſt (*h*), iique in hac prouincia, teſte STRABONE (*i*), *τὴν βασιλέως τάξιν, regium paene imperium* habuerunt: cur minus poteſtatis conceſſum eſſe crederemus Praeſidibus? Accedit, quod haec ipſa differentia fuiſſe videatur Praeſidum et Procuratorum Caeſaris, quod illi, non hi, iure Praetorio in prouinciis vterentur. Auctores enim ſunt TACITVS (*k*) et DIO CASSIVS (*l*) poenas ideo dediſſe Lucillium

(a) *Lib. I. cap. 34. et Lib. III. cap. 27.*
(b) *L. 1. C. de ord. iudic.*
(c) *Lib. X. Epiſt. 77.*
(d) *Vit. Probi cap. 13.*
(e) *L. 11. l. 12. D. de offic. Praeſ.*
(f) *Annal. Lib. II. cap. 77.*
(g) *Cenotaph. Piſan. Diſſ. II. cap. 16. §. 13. p. 329.*
(h) *L. 1. D. de offic. praef. Aug.*
(i) *Libro XVII. p. 1147. edit. nou.*
(k) *Annal. Lib. IIII. cap. 15.*
(l) *Lib. XVII. p. 619.*

Digitized by Google

lium Capitonem, Aſiae Procuratorem, quod ſibi ius praetorium adrogaſſet. Hi ergo ſoli carebant iure praetorio, niſi vice Praeſidum praeeſſent prouinciis de quibus procuratoribus fuſius egit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK (*a*). Argumentis PANCIROLI parum ineſſe ponderis, nemo non videt. Non enim ſequitur, vt ideo iure praetoris caruerint Praeſides, quod non de omnibus cauſſis poſſent cognoſcere, de quibus cognoſcebant Proconſules. Quum enim vice Principum praeeſſent, quid mirum, ſi hi cauſſas quaſdam ſuae notioni ſepoſuerint? Talis erat reſtitutio natalium, a ſolo Principe impetranda (*b*). An et cauſſa liberalis? Non puto. De iis enim Praeſidis notionem agnoſcere videntur ipſae leges (*c*), quas iam pridem adduxerunt EM. MERILLIVS (*d*) et MARC. LYCLAMA (*e*), quibus vero nos eo minus immoramur, quo minus ea cognitio pertinet ad ius praetorium, quippe quod ſaluum eſſe potuit Praeſidibus, ſi vel maxime de cauſſis iſtis notionem nullam habuerint. Denique et VOPISCI locus, in quo PANCIROLVS omnem fiduciam videtur collocaſſe, nihil omnino ad rem facit. Quae enim ibi Probus Imp. dicitur inſtituiſſe, ea pleraque non noua ſunt, ſed ab ipſis Auguſti temporibus inualuerant. *Permiſit patribus, vt Proconſules crearent*: ſed idem iis iam Auguſtus permiſerat. *Permiſit legatos Proconſulibus*: ſed et illos hi ſemper habuerant. Quaedam ergo iura Probus reſtituit ſenatui, quibus ſub anterioribus principibus exciderant, et, vt tanto magis ciuilis videretur, id addidit, *vt Patres ius Praetorium Praeſidibus darent*, non quod illud antea non habuiſſent, ſed quod hoc ius, quod antea a principibus dari ſolebat, in poſterum a ſenatu illis concedi, vel ſaltim SCto firmari vellet. Poſſem omnino plura a PANCIROLO ſcripta, hic paullo accuratius expendere, niſi ſubinde admoneret promiſſae breuitatis fides, quanto omnia tranſcurſu dicenda ſint. Quamobrem quaedam tantum attingam magis, quam multis verbis exponam. Illuſtratuſus PANCIROLVS (*f*) *l. pen. D. de annuis leg.* in qua Chryſanthiani certaminis fit mentio, illud in honorem ciuis ſui, Chryſanthii philoſophi, a Sardianis inſtitutum eſſe, ſuſpicatur. Sed potuiſſet non errare, ſi vel ipſam, quam interpretatur, legem ob oculos habuiſſet. Quum enim iam Seueri et Antonini temporibus id certamen fuerit celebratum: quomodo illud poteſt inſtitutum eſſe in honorem Chryſanthii, qui inſequente demum ſaeculo ſub Iuliano *τῷ παραβάτῃ* vixit (*g*)? Praeſtiterit ergo de eo certamine euoluere CVIACIVM (*h*) et THOMAM REINESIVM (*i*), qui, illud certamen iam ſub Commodo memorari, erudite oſtendit. Notatu digniſſimum porro eſt illud huius Theſauri caput (*k*), in quo veterum iuriſconſultorum, quos in Codice laudari exiſtimat, recenſum bene longum inſtituit: ſed in eo ſaepe errat, dum

(a) *Obſeru. Lib. I. cap. 21.*
(b) *L. 1. D. de reſtit. natal.*
(c) *L. 4. D. de ingen. manum. l. 1. C. de ord. cognit. l. pen. et vlt. C. vbi cauſſ. ſtat. l. pen. C. ne de ſtatu defunct.*
(d) *Variant. Cuiac. Lib. II. cap. 1.*
(e) *Membran. Lib. I. eclog. 16.*
(f) *Lib. II. cap. 83.*
(g) EVNAP. *in vita Chryſanthii.*
(h) *Obſeru. Lib. XXIII. cap. 7.*
(i) *Var. Lect. Lib. I. cap. 11.*
(k) *Lib. I. cap. 84.*

Digitized by Google

dum eorumdem nominum homines, nulla temporum habita ratione, pro iuriſconſultis illis veteribus lectori obtrudit. Quotuſquiſque ignorat, ALBVRNIVM VALENTEM fuiſſe IVLIANO σύγχρονον, quum alter alterius diſerte meminerit (*a*). Quis ignorat, eum in Antonini Pii conſilio fuiſſe (*b*)? Et tamen cum animaduerteret vir doctus, Seuerum et Antoninum *l. 3. C. de edendo*, VALENTI cuidam reſcripſiſſe, eum non alium eſſe putauit, ac noſtrum ALBVRNIVM, quum a primo Antonini Pii anno ad annum Chriſti CCIII. quo hoc reſcriptum editum eſt, LVI. anni circumacti ſint, adeoque ſi fingamus, Alburnium, quum in Antonini Pii conſilio eſſe coepiſſet, ſaltim quadraginta annorum aetatem attigiſſe, illum tum nonaginta ſex annorum ſiliceruium fuiſſe oporteret. Sed et, quum Alexander Seuerus Imp. *l. 2. C. de magiſtrat. conuen.* Paterno cuidam reſcribat, eum TARVNTEIVM PATERNVM, iuriſconſultum eſſe, contendit, parum memor, hunc multo ante ſub Commodo Imperatore periiſſe (*c*). Quid porro minus veroſimile, quam eumdem Alexandrum Imp. reſcripſiſſe FLAVIO RESPECTO (*d*), quem Celſum conſuluiſſe nouimus (*e*)? vel eumdem et Gordianum litteras dediſſe ad PROCVLVM iuriſconſultum (*f*), qui anno erae Chriſtianae XXXII. Neruae in ſchola ſucceſſit (*g*), a quo tempore ad annum CCXXXXV. quo Gordianus Proculo cuidam reſcripſit, ducentorum et duodecim annorum interuallum eſt? ſimilis eſt error, quod AFRICANO iuriſconſulto Gordianus epiſtolam tranſmiſerit (*h*): neque enim patitur vitae humanae breuitas, vt iuriſconſultum illo Iuliano σύγχρονον, ad annum Chriſti CCXXXVIIII. vixiſſe credamus. Talia paſſim in hoc Theſauro occurrunt, quae argumento eſſe poſſunt, PANCIROLVM hunc librum pro aduerſariis habuiſſe, in quae, quidquid vſquam memorabile legerat, referret, expoliturus ea, et ſeueriorem adhibiturus limam, ſi nactus aliquando eſſet ocium. Quum vero illo numquam abundarit, inemendatae iacuiſſe videntur illae chartae, donec a cognato aliquo, lucellum fortaſſis inde ſperante, immaturae in lucem protraherentur. Hos tamen ſimileſque naeuos ſexcentis aliis, iiſque elegantiſſimis, obſeruationibus penſari neminem inficiaturum, arbitramur.

Quod attinet ad accuratiorem Graecae Latinaeque linguae notitiam, quam ipſam quoque ab interpretatione legum minime ſeiungendam eſſe, monuimus: eam etiam laudem vereor, vt BARTHOL. CHESIO poſſimus tribuere, qui nec elegantiam aliquam ſtili vſquam prodidit, nec in exponendis veterum iuriſconſultorum verbis multum deſudauit. Sicubi etiam aliquid audet, plerumque vel vulgaria profert, vel talia, quae linguae Latinae indoli parum conuenire fatebuntur omnes, qui eius ſunt paullo peritiores. Vt ſpecimen habeas talium obſer-

[a] *L. 2. §. vlt. D. de orig. iur. l. 3. D. de min.*

[b] IVL. CAPITOL. *in Antonin. Pio cap. 12.*

(c) LAMPRID. *in Commodo, cap. 4. Excerpta Peireſc. p. 725.*

(d) *L. 5. C. de quaeſt.*

(e) *L. 3. §. 1. D. de minor.*

(f) *L. 9. C. de adult. l. 7. C. de accuſat.*

(g) *L. 2. §. vlt. D. de orig. iur. iuncto* TACITO *Annal. Lib. VI. cap. 26.*

[h] *L. 11. C. de op. libert.*

obſeruationum: en interpretationem *legis* 24. *D. de ſtatu hom.* ex mea quidem ſententia intellectu facillimae (*a*). Ait VLPIANVS: *Lex naturae haec eſt, vt qui naſcitur, ſine legitimo matrimonio, matrem ſequatur, niſi lex ſpecialis aliud inducit*. Legem naturae hic aliter accipere VLPIANVM, ac alibi, vbi illam diſtinguit a iure gentium, et hominibus cum brutis communem eſſe tradit, manifeſtum eſt. Per eam enim procul dubio intelligit rectam rationem, cui quidquid conuenit, ac proinde a pleriſque cultioribus gentibus probatur, id veteres NATVRALE IVS NATVRAE, LEGEM NATVRAE vocabant, quamuis non ſtatim in rerum primordiis a natura proditum, ſed vſu exigente et humanis neceſſitatibus eſſet introductum. Sic quarumdam rerum dominium nanciſcimur *iure naturali* (*b*), quum dominia rerum non a natura, ſed ab hominibus, ipſa neceſſitate exigente, inuecta ſint: eodemque ſenſu agni, hoedi, vituli, equuli et ſuculi ſtatim *naturali iure* domini fructuarii eſſe dicuntur (*c*). Ita lege naturali prohibitum eſt furtum facere (*d*): *naturali ratione* cibaria ad eum pertinent, qui vtendum ſeruum acceperit (*e*): ſi arbor, quae in confinio nata eſt, ſucciſa ſit, vel lapis, qui per vtrumque fundum extenditur, exemtus, *naturali* conuenit *rationi*, tantam partem vtrumque habere, tam in lapide, quam in arbore, quantam et in terra habebat (*f*). Quae omnia ſi quis ex iure illo, quod ex VLPIANI ſententia, natura omnia animalia docuit, deriuare vellet, nae is mihi littus arare velle videretur. Eadem ergo eſt legis naturae notio, qua in *lege illa* 24. *D. de ſtatu hominum* vtitur VLPIANVS. Quid vero CHESIVS? Quum non poſſet oſtendere, cur lege naturae extra legitimum matrimonium nati matrem ſequantur, quum natura omnes naſcantur aequales, quaeque lex ſpecialis opponatur legi naturae: expenſis omnibus, quae huc facere videbantur, ſubductiſque rationibus hanc ſummam facit cogitationum ſuarum: *Ego ea verba* LEX NATVRAE *ita explico, id eſt, legem, quae ſuper natalibus in naſcendo ſeruatur. Illa talis eſt, vt natus ſine matrimonio matrem ſequatur. Non quod ius naturae eam legem conſtituat, ſed quod lex illa ſuper natalibus ſit recepta, ideo lex naturae vocatur. Sicuti illud verbum accipitur in l. 195. §. familiae 2. D. de verb. ſignific.* Ita *lex naturae* illi eſt lex naſcendi, lex natiuitatis, lex ſuper natalibus. Acute profecto, modo vllum huius notionis apud veteres exſtaret exemplum. Id vero merito deſidero, quamuis CHESIVS lectorem ad *l.* 195. §. 2. *D. de verb. ſignif.* remittat. Dum enim VLPIANVS eo loco ait, *iure proprio familiam dici plures perſonas, quae ſunt ſub vnius poteſtate* NATVRA *aut* IVRE *ſubiectae*. NATVRA ipſi non eſt naſcendi ſors, ſed *ius* naturae, quod liberos in parentum poteſtate eſſe iubet (*g*); per IVS autem intelligit ius ciuile, quod ſtrictius IVS dici, iam PAVLLVS obſeruauit (*h*), ex cuius

(a) *Lib. I. Interpr. cap. 27. n. 10.*
(b) §. 11. *Inſt. de rer. diuiſ.*
(c) §. 37. *Inſt. eod.*
(d) *L. 1. §. vlt. D. de furt.*
(e) *L. 18. §. 2. D. commod.*
(f) *L. 83. D. pro ſocio.*
(g) *L. 220. §. 3. D. de verb. ſign.*
(h) *L. 11. D. de iuſt. et iur.*

cuius praeſcripto poteſtati patriſfamilias ſubiectae erant matreſfamilias, nepotes, et ceterae deinceps perſonae. Quare non admodum ſolidae doctaeque ſunt eius generis obſeruationes, quas CHESIO debemus, quamuis eae ſatis oſtendant, non defuiſſe viro optimo ingenium, illumque potuiſſe ad id, quod in hac arte ſummum eſt, peruenire, ſi cum iuriſprudentia coniunxiſſet humaniores litteras, maioremque ſibi linguae vtriuſque cognitionem, euolutis veteris aeui monimentis, comparaſſet. Multo fertilius ergo fuit PANCIROLI ingenium, quod ita vbique immiſcet obſeruationes philologicas, ita vbique ſpargit flores, ut pauca ſint huius theſauri capita, in quibus non aliquid, quod ad interiores litteras pertinet, proferat, iique, qui illa legunt, non poſſint non mirari rerum varietatem et copiam, ingeniumque doctiſſimi auctoris ſimile exiſtimare agrorum Siculorum, ex quibus

Aeſtiua quantum decerpunt nocte capellae,
Tantum ſoecundus gelida ros nocte reponit.

Ne et hic deſint ſpecimina: quam docte agit de vocabulo *numerus*, quatenus de certis militibus accipitur (a)? Quam eleganter de *caliga*, *caligatiſque militibus*, de *principiis* ſimilibuſque vocabulis ad veterem militiam pertinentibus, diſſerit (b)? quam vtilis eſt collectio vocabulorum inferioris aeui, quae in iure noſtro occurrunt (c)? quam praeclara interpretatio vocabulorum, quibus vina aliaque potuum genera, vaſa et ſuppellectilem, veſtes, ſimiliaque veteres deſignabant (d)? Vix vocabulum aliquod ſiue Graecum, ſiue Latinum in lege aliqua, quam illuſtrandam ſibi ſumit, legitur, quod non eleganter, ac ſolide, adhibitis in conſilium veteribus auctoribus, explicet. Quandoquidem tamen et hic quaedam ita ſunt obſcura et abdita, vt aegre et ab eruditiſſimis viris intelligantur: non mirum eſt, hac quoque in re non vbique omnibus ſatisfacere PANCIROLVM, quaedam vero, ab eo expoſita, aliter poſtea multoque rectius eſſe ab aliis explicata. Non infructuoſum futurum ſpero, quaedam et eius generis hic exſtare exempla. In capite illo, quo eum variorum vocabulorum inferioris Latinitatis recenſum dare, monuimus (e), inter alia obſeruat, CASTRENSIANOS in *l.* 4. *C. de caſtrenſ. Lib. XII.* dictos, qui in menſa principi miniſtrarint. At latius patuiſſe huius vocabuli notionem, omneſque, qui numquam a principis latere diſcedebant, eumque quocumque proficiſcentem comitabantur, *caſtrenſium* vel *caſtrenſianorum* nomine veniſſe, vti fullones, pictores, veſtitores vel veſtiarios, pincernas, coquos, balneatores et ceteros, ſolide admodum ac erudite docuit SALMASIVS (f). EMBOLA, quod vocabulum *in l.* 10. *C. de ſacroſ. eccl.* occurrit, PANCIROLO noſtro eſt expeditio bellica:

(a) *Lib. I. cap.* 74.
(b) *Ib. cap.* 74.
(c) *Ib. cap.* 77.
(d) *Lib. II. cap.* 95. *ſeqq.*
(e) *Lib. I. cap.* 77.
(f) *Not. ad Hiſt. Aug. p.* 215.

eaque in re ὁμώνυμον habet FRANC. HOTOMANVM (a). Sed nihil certius eſt, quam ἐμβολὴν eſſe quodcumque quo nauis oneratur (b), ſpeciatim autem ita dictam tranſuectionem ſpecierum publicarum ſeu fiſcalium, quae ideo *ſpecies embolicae*, vel apud VOPISCVM (c) *anabolicae* dicuntur, quia ſinonyma ſunt ἐμβάλλειν et ἀναβάλλειν, et vtrumque, obſeruante id SALMASIO, de oneratione nauis, prius tamen frequentius, vſurpatur. Sane alium ſenſum id vocabulum non admittit in *Nouella CLXIII. cap. 2. Nullo modo embola, hoc eſt, annua ſpecierum tranſmiſſione, vt in condito et ad militares ſumtus habeantur, deminuenda*: nec in *Edicto* IVSTINIANI *XIII. cap. 4.* vbi mentio fit τοῦ τῆς θείας ἐμβολῆς σίτου, *felicis ſolemniſque illationis frumenti*, itemque τοῦ κάνονος τῆς αὐτῆς θείας ἐμβολῆς, *canonis eiuſdem ſolemnis illationis*. GESTATIO quid ſit in legibus noſtris, recte expoſuit PANCIROLVS, in eo tamen falſus, quod id vocabulum inter ea, quae ſunt poſterioris aetatis, retulit, quum illo inter veteres SENECA, SVETONIVS, PLINIVS, frequenter vtantur. Multo ſelectiora etiam ſunt, quae de hac geſtatione, quam ad curam valetudinis pertinere exiſtimabant veteres, ſcripſit IVSTVS LIPSIVS (d). INDEFENSE *in l. 2. §. vlt. C. de conſt. pec.* noſter exponit *indiſtincte*, vel *nuda conuentione*: quo nihil ſcribere potuiſſet, quod a notione iſtius aduerbii magis alienum eſſe videatur. Cur enim *indefenſe* fieri dicamus, quod indiſtincte fit, vel nuda conuentione? Aut quid commune habent quae indiſtincte, et quae nuda conuentione fiunt? *Defendere* veteribus etiam, nedum cadentis Latinitatis ſcriptoribus, fuit prohibere vel vetare; quemadmadum et hodie Franci verbo ſuo *defendere* eandem notionem ſubiicere ſolent. Loca CLAVDII QVADRIGARII, veteris legis agrariae ſcriptoris GRVTERVM, VEGETII, ipſiuſque, vt quibuſdam videtur, CICERONIS, non adſcribo, quum eo labore iam functi ſint alii (e). Eo poſito, in lege illa *indefenſe* idem eſſe, ac *nemine prohibente*, manifeſtum eſt. Suſtulerat enim IVSTINIANVS actionem receptitiam, eamque in actionem de conſtituta pecunia tranſtulerat. Ne quis vero exiſtimaret, legem iſtam et ad illas conuentiones, quas ante hanc legem inierant argentarii, pertinere: Imperator ſuo more hanc ſubiicit clauſulam: *Iis videlicet, quae argenti diſtractores, et alii negotiatores*, INDEFENSE, (id eſt, nulla adhuc lege prohibente,) *conſtituerant, in ſua firmitate ſecundum morem adhuc obtinentem durantibus*. PARENTES *in l. 12. §. 3. D. de adm. et peric. tut.* PANCIROLVS accipi putat pro agnatis, quemadmodum et hodie Francis omnes propinqui *parens* vocantur. Sed hic etiam, ſi quid video, ſua opinione fallitur. Poteſt enim pupillus ſuperſtites habere matrem, auum, auias, alioſque maiores, qui omnes in iure [illegible] pa-

[a] *Comment. ad l. 10. C. de SS. eccleſ.*
[b] SALMAS. *ad Hiſt. Aug. p. 386.*
(c) *In Aureliano cap. 45.*
(d) *Centur. Miſcell. Epiſt. XI. Centur.* III. *Epiſt.* II. *et Elect. Lib.* I. *cap. 19.*
(e) CAR. DV FRESNE *gloſſ. med. et inf. latin. Tomo* II. *p. 1362. edit. nou.*

parentum nomine veniunt (*a*), quibuſque tutor ſolemnia munera mittere debet, prout id exigit pupilli ſui fortuna et exiſtimatio. Sunt et alia cum in vniuerſo PANCIROLI opere, tum in hoc capite animaduerſione digna, ſed quae, ne pro praefatione commentarium ſcribere videamur, merito praetermittimus.

Quintum boni legum interpretis praeſidium in accuratiore Stoicae philoſophiae cognitione conſiſtere diximus. At illud procul dubio vel non magni fecit, vel, ſi eius vtilitatem perſpexit, ſibi plane deeſſe obſeruauit CHESIVS. Nuſquam ſaltim eo, quod ſciam, vſus eſt, ſolis fere fingendis ſpeciebus intentus. Nec magis PANCIROLVM ea in re ingenium exercuiſſe, video, qui potius in eadem cum PAGAN. GAVDENTIO (*b*) haereſi fuiſſe, vetereſque iuriſconſultos magis ARISTOTELIS et PLATONIS, qui ſuo ſaeculo ſoli in ſapientum numero habebantur, quam ZENONIS ſectatoribus adnumeraſſe videtur. Sane enim vbi ex inſtituto ſe monſtraturum profitetur, *permulta veteres iuriſconſultos* a philoſophis et aliis ſumſiſſe (*c*), vbique fere illorum verba cum ARISTOTELIS, PLATONIS, et PHILONIS dictis comparat; nuſquam vero eos a Stoicis profeciſſe, obſeruat. Sed ſi illa induſtria, quam tot colligendis iuriſconſultorum locis, ex PLATONE et ARISTOTELE ex ſua ſententia ſumtis, id ſe conſequuturum ſperauit vir doctiſſimus, vt eo ARISTOTELEM vel PLATONEM ſectatos eſſe crederemus, magnopere profecto eum fugit ratio. Praeterquam enim, quod non adeo exploratum ſit, ſententias iſtas iuriſconſultorum ex illis fontibus promanaſſe, pleraeque ita communes ſunt ſectis philoſophorum omnibus, vt aeque facile apud Stoicos, quam apud ARISTOTELEM et PLATONEM, reperiantur.

Quod ſexto loco de ſpecie ſingularum legum inueſtiganda diximus, in eo mira fuit BARTH. CHESII ſollertia. Vbique enim id ſeruat inſtitutum, vt propoſitis aliorum ſententiis, ſtatim oſtendat, quibus illae difficultatibus premantur: hinc ſpeciem formet, ex eaque ſenſum legis, quo omnibus illis difficultatibus ſatisfieri poſſit, eliciat. Qui ordo admodum naturalis eſt, et permultum ad perſpicuitatem facit. Sed plerumque tamen et CHESIVS ſpeciem tantum fingit, non, comparatis inter ſe fragmentis reliquis, ex ipſa eorum ἀλληλουχίᾳ eruit. GVIDVS vero PANCIROLVS, verborum magis interpretationi, et hiſtoriae legum, quam illi ſpecierum inueſtigationi, intentus raro hic exercuit ingenium, niſi in quindecim capitibus, quibus leges quaſdam, quae ſibi aduerſari videntur, conciliare ſtuduit (*d*), quamuis nec iſte comparatione illa fragmentorum, a CVIACIO, GOTHOFREDO et GOEDDEO tam feliciter adhibita, vſus ſit.

Denique ex poſtremo interpretandi genere, quod in indaganda legum ratione poſitum eſſe vidimus, tanto vberiorem fructum cepit PAN-

(a) *L. 4. §. ult. D. de in ius voc. l. 51. D. de verb. ſign. l. 10. §. 7. D. de grad. et adf.* FEST. *ſub parens.*

(b) *De philoſophia apud Romanos cap.* 43.

[c] *Lib.* I. *cap.* 80.

[d] *Lib.* III. *a cap.* 2. *ad cap.* 16.

CIROLVS, quanto fuit in hiſtoria verſatior, quum contra CHESIVS, ab hoc praeſidio, ut dixi, deſtitutus, nihil in ea re praeſtiterit. At ne hic quidem ille vbique rem acu tetigit, multaque quae ad legis alicuius occaſionem pertinent, praeteruidit, quod vel vno exemplo iuuabit illuſtrare. Poſtremus libri vndecimi Codicis titulus agit *de cupreſſis ex luco Daphnenſi, vel Perſeis per Aegyptum non excidendis vel vendendis*. Vt rationem iſtarum ſanctionum reddat PANCIROLVS (a), locum bene longum ex NICEPHORO (b) exſcribit, de amoenitate iſtius luci, de Daphnes fabula, de oraculo Apollinis Daphnaei, denique de Martyrio S. Babylae, eiuſque reliquiis, a Gallo Caeſare in eo loco ſepultis. Nec minus de perſea, arbore Aegyptiaca, alterum locum NICEPHORI (c), in quo fabella de arbore iſta Chriſtum, quum in Aegyptum a parentibus transferretur, adorante narratur, eodem conſilio adducit. Sed ex iis locis nondum videtur addiſci poſſe, quae ſit earum legum ratio. Quod enim Daphnes lucum attinet, legis auctores, ARCADIVS & HONORIVS, vtpote Imperatores Chriſtiani, nec ſolius amoenitatis, nec oraculi Apollinis Daphnaei, quod iam pridem conticuerat, nec Babylae martyris cauſſa, cupreſſos excindi vetuiſſe, credibile eſt. At, veram rationem oſtendit IAC. GOTHOFREDVS (d), qui Imperatores in eo luco ſuburbano ſplendidum palatium habuiſſe, cuius amoenitati nihil decedere voluerint, luculenter oſtendit. Nec magis probabile eſt, quod et CAESARI COSTAE (e) in mentem veniſſe video, Imperatores ob illam Perſeam arborem, quae Chriſto tantum honorem habuiſſe dicitur, exciſionem omnium eius generis arborum tam ſeuera ſanctione prohibuiſſe. Nam ſi vel maxime, quod incredibile eſt, credere velimus NICEPHORO, arborem iſtam multis poſtea aegris medicinam attuliſſe, quibus vel feſtuca, vel folium eius adplicatum fuerit: nulla tamen erat ratio, quamobrem ideo a toto luco Perſeis in Aegypto arborem comparari prohibere vellent. Suffeciſſet, ipſam arborem tam ſalubrem ac prodigioſam ſanctione poenali muniri. Quare nihil ſupereſt, quam vt ipſam fructuum praeſtantiam et inſigne eorum pretium, de quo PLINIVS (f) teſtatur, Imperatores nouiſſe dicamus, vt nullum Perſidem vel Perſeam excidi vellent.

Sed tantum iam a nobis chartae abſumtum eſt, vt demum feriae calamo indicendae videantur. Vnuſquiſque, qui vel haec, quae diximus, expenderit paullo accuratius, facile intelliget, quam ſubtilis ſcriptor ſit CHESIVS, quam doctus PANCIROLVS: quantum in illo ſolidioris iuriſprudentiae, in hoc reconditae eruditionis fuerit; quanta denique in vtriuſque ſcriptis ſit rerum ac obſeruationum vtiliſſimarum varietas. Quamuis ergo vir optimus atque integerrimus, qui eximia haec opera ſplendidiſſimo typo recuſa dedit, IO. VANDER LINDEN, iam pridem tam praeclare meritus ſit de vniuerſa iuriſprudentia, vt quoad maximorum in arte noſtra virorum durabit memoria, eius merita

(a) *Lib. II. cap. 258.*
(b) *Hiſt. eccl. Lib. X. cap. 28.*
(c) *Hiſt. eccl. Lib. eod. cap. 31.*
(d) *Ad Cod. Theod. Tomo V. p. 331.*
(e) *Var. ambiguit. iur. cap. 5. p. 1162. Tomo IIII. Theſaur. iur.*
(f) *Hiſt. nat. Lib. XV. cap. 13.*

rita nulla obliteratura ſit obliuio: credo tamen, edito hoc volumine, tantam eum gratiam initurum a viris doctis, vt eum ob ſeruatos tot praeclaros reip. litterariae ciues, eorumque opera luci reddita, ſi non corona ciuica donaturi, at certe laudibus perpetuo ſint proſequuturi. Ego certe viro, mei amantiſſimo, et publice hic gratias, quas concipere poſſum, maximas ago, et Deum immortalem precor, vt ei extentum largiatur vitae ſpacium, quo et poſtremum IVRISPRVDENTIAE ROMANAE et ATTICAE volumen edere, et multis aliis, dignis eius praelo operibus, rempublicam litterariam ſibi poſſit demereri. Tu vero, LECTOR ERVDITISSIME, vale. Halae Magdeburgicae ipſis Nonis Sextilibus. MDCCXXXVIIII.

XXI.

DE IVRIS PRVDENTIA, DIVINARVM HVMANARVMQVE RERVM NOTITIA.

FAſtum haud mediocrem pleriſque ſemper redolere viſa eſt iuriſprudentiae definitio, quippe quam VLPIANVS *diuinarum humanarumque rerum notitiam, iuſti iniuſtique ſcientiam* eſſe, parum modeſte adfirmarit (*a*). Nec mirum profecto eſt, eam philoſophis potiſſimum mouiſſe bilem, et vel maxime conſtaſſe aemulationem iſtam acerrimam, quae inter iuriſconſultos et philoſophos quam diutiſſime interceſſit. Tantum enim abeſt, vt hi eam laudem iuriſprudentiae cum diſciplinis ſuis communem eſſe fateantur, vt inuaſam eſſe conquerantur poſſeſſionem ſuam, et tantum non interdicto, vel *unde vi*, vel *vti poſſidetis* ſaltim, aduerſus iuriſconſultos experiantur. Et ſane, ſi dicendum, quod res eſt, tam antiquam eſſe animaduertimus philoſophorum poſſeſſionem, vt ipſa prope modum philoſophia hac definitione ſua non ſit antiquior, et, ex quo tempore illius ſtudium in Graecia feruere coepit, ſemper ea ſiue ſapientiae, ſiue philoſophiae, definitione vſi ſint philoſophi. Primus PYTHAGORAS, cui et pulcherrimum iſtud ipſius philoſophiae nomen debemus, ſapientiam, quam profitebatur, *θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνῶσιν*, *diuinarum humanarumque rerum noticiam* eſſe, dicebat (*b*). Eamdem definitionem deinde et reliquos ſapientes cum ipſo philoſophiae nomine adoptaſſe, animaduertimus (*c*), eaque poſtea ita increbuit, vt philoſophia,

(a) L. 10. §. 2. *D. de iuſt. et iur.*

(b) MICH. PSELL. *Comment. ad quinque voces, init.*

(c) CICERO *de Finib. Lib. II. cap.* 12. STRABO *Lib. I. Geograph. p.* 3. *edit. nouiſſ.* PHILO *de congreſſ. quaer. erud. grat. p.* 435. PLVTARCH. *de placit. philoſ. p.* 874. *Tom. I.* MAX. TYR. *Diſſert. Platon.* XVI. PACHYMER. *introd. ad philoſoph. cap.* 2.

ſophia, et *rerum diuinarum humanarumque notitia*, pro iiſdem omnino acciperentur.

Neque exiſtimandum eſt, philoſophorum parum intereſſe, ſaluane ſibi eſſet tam honorificae definitionis poſſeſſio, an iuriſconſulti eam veluti ſimul poſſiderent. Ea enim illi freti, et tam late proferebant artis ſuae terminos, vt illam ne iiſdem quidem, quibus hoc vniuerſum, finibus circumſcriptam dicerent: et ſibi non hominum, ſed Deorum immortalium nomen atque honorem deberi, liquido demonſtrabant. Prius iam olim his verbis tradidit PERICTIONES, Pythagoricus, apud STOBAEVM (*a*); *Σοφία περὶ πάντα τὰ γένη τῶν ἐόντων χρέεται. Οὕτως γὰρ ἔχει σοφία περὶ πάντα τὰ ἐόντα, ὡς ὄψις περὶ πάντα τὰ ὁρατά, καὶ ἀκοὰ περὶ πάντα ἀκουστά. Sapientia circa omnia in vniuerſum, quae exiſtunt, eſt occupata. Ita enim ſapientia ſe habet circa omnia entia, quemadmodum viſus circa omnia viſibilia, et auditus circa omnia audibilia.* Et ne quis forte putaret, ad ea tantum, quae Senſibus percipimus, eam pertingere philoſophorum notitiam: PYTHAGORAS et PLATO ſolum Deum, eaque quae expertia ſint materiae, *κυρίως ὄντα* adpellabant (*b*), ac proinde in earum rerum contemplatione vel maxime verſari philoſophi ſtudium, naturalia vero non aliter, quam *κατὰ τῶν ὑπὲρ φύσιν μετέχειν, quatenus diuinis, et quae ſupra naturam ſunt, participent*, ad diſciplinam ſuam pertinere, adſeuerabant (*c*). Ac proinde philoſophiam non magis, quam ipſum Deum, finibus quibuſdam terminari contendebant.

Deinde, quum in mortalem vix cadere videretur tam prope infinita rerum diuinarum humanarumque rerum ſcientia: philoſophi, dum omnia noſſe ſibi viſi ſunt, ſe ipſos noſſe deſierunt, adeo, vt ſe, ad illud ſapientiae faſtigium enixos, non homines amplius, ſed Deo ſimiles, Deo pares, quin vere Deos eſſe, turpiter iactarent. Hinc illa HIEROCLIS (*d*): *πρῶτον ἐν ἀγαθὸν δεῖ γίνεσθαι, καὶ τότε θεόν. Primum probum fieri decet; indeque Deum.* Qui auctor et alibi (*e*), finem vltimum philoſophiae eſſe *τὸ θεοῦσθαι, Deum fieri*, diſerte adfirmat. Eodem in luto et alios, qui in Pythagorae verba non iurauerant, haerere videas. Nam et SIMPLICIVS (*f*), finem, ad quem philoſophum contendere oporteat, eſſe ait, extremam illam ac perfectiſſimam felicitatem, quam adſequutos ARISTOTELES non homines, ſed Deos, appellandos eſſe cenſuerit. Et ſimilia fere apud EPICTETVM (*g*), SENECAM (*h*), ceteroſque familiarum paene omnium philoſophos (*i*), occurrunt, maxime tamen apud recentiores illos, qui phi-

(a) STOB. *Serm. Ethic. cap.* 1.

(b) IAMBLICH *vit. Pythag. cap.* 29. NICOMACH. *Arithmet. cap.* 1. et ex recentioribus IAC. THOMAS. pererudita Diſſert. *de Pythagorica philoſ. definitione.*

(c) SIMPLIC. *Commentar. de Praedicabil. init.*

(d) HIEROCL. *in aur. Pythag. carm. praef. p.* 7.

(e) Idem *ad verſ.* 69. *p.* 310.

[f] SIMPLIC. *Comment. ad Ariſtot. categor. prooem.*

(g) ARRIAN. *Diſſert. Epictet. Lib.* II. *cap.* 15.

[h] SENECA *Epiſt.* XLVIII.

[i] SCHEFFER. *de nat. et conſtit. philoſ. Ital. cap.* 7. *p.* 44. *ſequ.*

Digitized by Google

philoſophiam quamdam ſublimiorem adſectantes, ad tantum diuinae illius virtutis vel ἀποθεώσεως gradum perueniſſe ſibi aliiſque videbantur, vt ſi PHILOSTRATI, EVNAPII, MARINI, aliorumque eiuſdem furfuris ſcriptorum elogia euolueris, non homines, ſed Deos, ab iis deſcribi, laudibuſque in caelum euehi, ſis exiſtimaturus. Vt alia praetermittamus eius ἀποθεώσεως exempla: cui, quaeſo, ignotus eſt Apollonius iſte Tyanenſis, impoſtorum, quos vmquam ſol adſpexit, turpiſſimus? Is vero PHILOSTRATO (*a*), modo δαιμόνιός τε καὶ θεῖος, modo θεός, adpellatur, quippe qui ὑπὲρ πάντα τὰ ἐν γῇ ſuper omnia terreſtria cum ipſis Diis commercium habuerit (*b*), vt, ex CYRILLI (*c*), ſententia, id vnum egiſſe videatur rabidus iſte aduerſus Chriſtum canis, vt Apollonium ſuum, veluti Deum quemdam, venerabilem omnibus faceret, atque admirandum. Adeo philoſophis non modo perhonorifica, ſed et fertilis fuit illa diſciplinae ſuae definitio, ob quam ſibi et infinitam ſapientiam, et naturam diuinam, atque ab omni labe ſeiunctam, vindicare iure videbantur.

Quae quum ita ſint, fieri profecto non potuit, quin homines illi, ſui pleniſſimi, grauiter ſuccenſerent VLPIANO, hanc ſapientiae definitionem, philoſophiae ereptam, iuriſprudentiae ſuae vindicanti: maxime, quum, eum diſciplinam ſuam tanto elogio multo digniorem, quam philoſophiam, iudicare, legerent, eique adeo periiſſe frontem animaduerterent, vt ſcribere non dubitaret (*d*): *Cuius iuſtitiae merito quis nos ſacerdotes adpellet. Iuſtitiam namque colimus, et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes, bonos non ſolum metu poenarum, verum etiam praemiorum exhortatione efficere cupientes*, VERAM, *niſi fallor*, PHILOSOPHIAM, *non* SIMVLATAM, *adſectantes*. Quid enim aliud hic agere dicas VLPIANVM, quam vt philoſophis *ſimulatam*; ſolis legum interpretibus *veram philoſophiam*, ac genuinam *rerum diuinarum humanarumque ſcientiam* tribuat? Quod ſane eo indignius facinus videri potuit philoſophis, quo certius ſibi conſtare exiſtimarunt, artem noſtram arctiſſimis circumſcriptam eſſe limitibus, eoſque, qui in illa conſeneſcant, non in diuinarum humanarumque rerum contemplatione, ſed in litibus, quae de ſtillicidiis, aqua pluuia arcenda, finibus regundis, ſimilibuſque cauſſis priuatis, oriri ſolent, componendis verſari. Quam quidem res tam leues diiudicandi facultatem ſi quis *rerum diuinarum humanarumque ſcientiam* dicendam exiſtimet, eum illi vix integrae mentis eſſe, arbitrabantur.

Quamobrem nemo, credo, mirabitur, tantum philoſophorum odium paullatim incurriſſe iuriſconſultos, vt eorum paene numquam ſine quadam indignationis atque inuidiae ſignificatione meminerint. At neſcio tamen, an quemdam ſibi magis infenſum habuerint, quam LIBA-

NIVM,

(a) PHILOSTRAT. *de vita Apollon. Tyan. Lib. I. cap. 1. p. 4.*

[b] Idem *Lib.* VIII. *cap.* 7.

[c] CYRILL. *adu. Iulian. Lib.* III. *p.* 88.

(d) *L.* 1. *§.* 1. *D. de orig. iur.*

Digitized by Google

NIVM, qui non ſolum in orationibus, pridem editis (*a*), frequentem nobiliſſimorum adoleſcentum ad Berytenſem ſcholam concurſum cor ſibi exedere, perſpicue oſtendit, ſed et in alia (*b*), a IO. ALB. FABRICIO (*c*) primum edita, perlongam ea de re querelam inſtituit. Non aliam enim cauſſam, cur vulgo *βαρὺς*, ſeu *moleſtus* adpelletur, comminiſci ſe poſſe, ait, quam quod miſeram temporum ſuorum conditionem aegrius ferre, et aliquando de ea conqueri ſoleat. Inter ea vero, quae efficiant, vt eum ipſius pene vitae poeniteat, nihil eſſe fatetur, quod maiorem ſibi adferat moleſtiam, quam quod artem ſuam ſophiſticam, id eſt, coniunctum cum philoſophia eloquentiae ſtudium, euileſcere, et iuriſprudentiae poſtponi animaduertat. Sed ipſa fortaſſis hominis bilioſi verba hic legere operae pretium fuerit: *αἱ δὲ δὴ*, inquit, *καὶ τἆλλα μοι πάντα φίλον ἐποίει τοῖς παροῦσιν, ἐν ἂν με καὶ μόνα τὰ περὶ λόγους εἰκότως ἐξεπολέμωσαν; Οἱ πάλαι μὲν ἤστραπτον· νῦν δ' εἰσὶ σκοτεινοί. Καὶ πάλαι μὲν εἷλκον τὴν πανταχόθεν νεότητα, νῦν δ' οὐδὲν ὠνοῦνται· ἀλλ' οἱ μὲν ἐοίκασι δοκοῦσι πέτραις, εἰς ἃς ὁ σπείρων μαίνεσθαι κέκριται· ἀλλ' οἱ μὲν ἐοίκασι πέτραις, ὡς ἂς ὁ σπείρων μαίνεται, προσαπολλὺς τὴν σποράν. Καρποὶ δ' ἑτέρωθεν ἀπὸ τῆς Ιταλῶν φωνῆς, ὦ δέσποινα Ἀθηνᾶ, καὶ* ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ, *οὓς ἔδει πρότερον φέροντας τοὺς ἐπισταμένους ἑστάναι, πρὸς τὸν ῥήτορα βλέποντας, ἀναμένοντας τὸ, ὦ οὗτος, ἀναγίνωσκε.* *Verum licet etiam reliqua omnia ita comparata eſſent, vt contentus eſſe rebus praeſentibus poſſem: nonne merito vel ea ſola, quae ad eloquentiae ſtudia pertinent, me graviſſime exacerbarent? Olim enim (declamationes noſtrae) fulminis inſtar effulgebant: hodie quaſi tenebris ſunt inuolutae. Olim vndequaque confluentes iuuenes trahebant: hodie vero contemnuntur. Atqui ſaxis iſti ſimiles eſſe videntur, in quae coniiciens ſemen, furere merito dicatur; et operam et ſemen perdens. Aliunde autem nunc exſpectantur fructus, o Romana nimirum, o alma Minerua, lingua,* LEGIBVS*que, quas olim eorum peritos adferre (ad ſophiſtam,) oportebat ſtanteſque, et in rhetorem intuentes exſpectare mandatum eius:* HEVS REVTA. Hinc nimirum illae lacrymae. Quid enim acerbius contingere potuiſſet hominibus iſtis, *δαιμονίοις, θείοις*, quin *θεοῖς*, quam quod regnum ſuum, in quo ſe antea iactauerant, euerſum viderent? Quid triſtius paterentur, quam quod iuriſconſulti, quos olim eorum iuſſa capeſſere oportebat, iam ſummis honoribus fungerentur? Hinc pergit homo (*d*): *Ἤδη δὲ καὶ ὑπογραφεὺς, ἐν ταῖς μεγίσταις ἀρχαῖς, ὁ δὲ τὸ λέγειν ἀντ' ἐκείνου μαθὼν ὑπ' ἐκείνων καταγελᾶται, καὶ αὐτὸς ὀδύρεται. Immo et Amanuenſes maximos hodie magiſtratus obtinent: ille vero, qui loco ſtudii iſtius,* (Latinae linguae et LEGVM,) *dicendi facultatem ſibi comparauit, deridetur ab iſtis, iſte vero animi aegritudine conficitur.* Id vero non modo miſerum, verum etiam miſerrimum! vt adeo non miremur, LIBANIVM, inuidia paene ruptum, demum bilem omnem ita euomuiſſe (*e*): *τῶν τοίνυν κεκλημένων σημείων, τεθαμμένων μὲν τὸν Ἑρμῆν, τρι-*

[a] LIBAN. *Orat.* XXVI.

(b) LIBAN. *Orat. in eos, qui eum moleſtum adpellabant. cap.* 21.

(c) FABRIC. *Biblioth. Graec. Vol.* VII. *Lib.* V. *cap.* 9. *p.* 196.

(d) LIBAN. *ibid. p.* 96.

(e) LIBAN. *cap.* 22. *p.* 197.

Digitized by Google

τρεψαμένων δὲ τὰς Μούσας, τὴν δ᾽ οὖσαν τοῖς περὶ ἐκείνας εὐδαιμονίαν εἰς αὐτοὺς μεταθέντων, καὶ τῶν μὲν πεπτακευομένων, τῶν δὲ τῆς γραφῆς φυσώντων, ἀγανακτεῖ τις, εἰ τῆς τέχνης ἀχρήστου μοι γεγενημένης ἀλγῶ. Quum ergo iſta, quae dicere ſolemus ſigna, in fugam Mercurium, in fugam Muſas quoque verterint, eamque felicitatem in ſe tranſtulerint, atque hac quidem abiectae iaceant, illa autem, (linguae, legumque Romanarum ſtudium,) *ſuperbe malas inſlent: an quiſquam, quaeſo, aegre ferre poteſt, me grauiſſimum dolorem inde perſentiſcere, quod ars mea inutilis mihi fuerit reddita?* En verba non philoſophi, ſed ex vltima faece hominum hominis, luminibus ſuis vicini aedibus offici, conquerentis. An vero id pertinebat ad rempublicam, iuriſconſultis viam ad dignitates intercludi? An inde peſtis orbi Romano imminebat, quod adoleſcentes, iuriſperitia iam probe imbuti, non amplius ad ſophiſtarum declamationes confluerent, exſpectarentque illud ſtolidiſſimum mandatum: Ω ΟΥΤΟΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕ, ſed in foro, ipſoque palatio, ſe ad capeſſendam rempublicam praepararent? Laudandi potius erant, qui tum animum adpellebant ad iuriſprudentiam, quod induſtria ſua effeciſſent, vt et artem ſuam a contemtu vindicarent, et ipſi ad ſummas in republica dignitates adſpirarent. Si enim laudi ducitur Epaminondae, quod, telearcha a populo creatus, (quod munus Thebis eo vſque contemtiſſimum fuerat,) effecturum ſe promitteret, vt is magiſtratus in poſtremum honoratior haberetur, idque re ipſa praeſtaret (a): quis non admiratione potius, quam odio, dignos iudicet ſaeculi iſtius iuriſconſultos, qui, ſola freti, quam imbiberant, legum ſcientia, creditas ſibi reipublicae partes prudenter gerendo, id fuerant conſequuti, vt non facile iudicaretur, pluſne ipſi iuriſprudentiae, an illis deberet iuriſprudentia? An ſolos id momordit ſophiſtas, genus hominum, ignauia et clamore cicadis ſimillimum, et quod tamen ſe ſolum reipublicae natum eſſe, incredibili faſtu exiſtimabat.

Sed de illa iuriſconſultorum ac philoſophorum aemulatione, cuius ſexcenta paſſim veſtigia in veterum monimentis exſtant, alia ſe fortaſſis obtulerit dicendi occaſio. Iam, vt ad iuriſprudentiae definitionem, quae crabrones iſtos irritauerat, reuertamur: de ea tria potiſſimum in quaeſtionem venire poſſe arbitramur: primum, cur VLPIANVS id, quod philoſophiae proprium adhuc fuerat, vindicarit iuriſprudentiae? Alterum, an haec pars philoſophiae recte dicatur? ac poſtremum, an vere adpelletur rerum diuinarum humanarumque notitia? De quibus omnibus ſententiam meam, ſi operam mihi dederis, tanto minus ex amore ac odio dicam, quanto magis eorum cauſſas procul habeo, vtpote qui et iuriſprudentiam amo, quam qui maxime; neque me vmquam philoſophiam odiſſe, memini. Primo itaque ii mihi videntur VLPIANO facere iniuriam, qui illum philoſophiae, id eſt, ipſi rectae rationi bellum indicere voluiſſe, ſuſpican-

 tur,

[a] PLVTARCH. *reipubl. ger. praecept. p. 811. Tom. II.*

tur, dum et hanc definitionem cum iuriſprudentia ſua communicarit, et iuriſconſultos veram, non ſimulatam, philoſophiam adſectare contenderit. Ab ea enim ſuſpicione illum facile abſoluent ipſa, quae ex eius operibus ſuperſunt, fragmenta, in quibus & paſſim non leuia, ſed expreſſiſſima ſcientiae philoſophiae veſtigia (a), et inſigne illud philoſophiae elogium, quod ea RES RELIGIOSA ſit (b), exſtare animaduertimus. Et quid, quaeſo, honoris per philoſophiae definitionem iuriſprudentiae accedere, potuiſſet exiſtimare, ſi illam ſapientiam, tamquam rem nihili, deſpexiſſet? At ſi philoſophos, qui tum per orbem Romanum vagabantur, paullo conſideremus accuratius: non mirabimur profecto, VLPIANVM iis abiudicaſſe rerum diuinarum humanarumque ſcientiam, eoſque, tamquam ſimulatae cuiuſdam philoſophiae cultores, cane peius et angue fugiendos eſſe, iudicaſſe. Qui iis temporibus genus quoddam philoſophiae, et PYTHAGORAE ac PLATONIS placitis conflatae, ſectabantur, ii non ſapientiam tradebant, ſed τερατολογίας, vel, vt eleganter rem exprimit PLVTARCHVS (c), *φασμάτων τε καὶ μύθων καὶ δεισιδαιμονίας ἀνάπλεω φιλοσοφίαν, καὶ τὸ μάλα βεβακχευμένην*, *philoſophiam laruis, fabulis et ſuperſtitioſis daemoniorum cultibus refertam, atque adeo oppido lymphaticam:* ac proinde, dum meras nugas, oracula, diuinationes, ſacra teleſtica, luſtrationes ac theurgias iactabant, non ſapientia, ſed deteſtabili ſuperſtitione, imbuere homines ſtudebant. Magnus deinde iiſdem temporibus atque vberrimus erat Cynicorum prouentus. Sed quorum adſectata illuuies, maledicentia, ac inuerecundia nemini, cui frons nondum periiſſet, placere poterat, maxime quum totum illud philoſophiae genus homines non ad gerendam rempublicam praepararet, ſed ex ſocietate humana ad brutorum veluti conſortium ſeuocaret, ipſique illi ſectatores Herculis, quales ſe iactabant, innumera quotidie ſtoliditatis ederent ſpecimina. Qui porro peripateticorum nomine cenſebantur, ii non ea, quae in ARISTOTELIS doctrinis vera ac ſolida ſunt, inculcabant, ſed difficiles nugas, argutiaſque ingenii magno pretio vendentes, coruos deludebant hiantes. Quid dicamus de grege illo Epicuri, cuius diſciplina multo celebrior ſemper, quam ceterorum philoſophorum fuit (d)? Ii quoque, dum omnia referebant ad voluptatem, dum homines a republica rebuſque gerendis ad ſegne otium inuitabant (e), dum denique pietatem erga Deum, et ſpem metumue aeternitatis omnem animis euellebant, nihil minus agere videbantur viris grauibus, quam vt homines meliores ſapientioreſque redderent. Equidem, qui maſculam iſtam et ad res agendas magis acco-

(a) EV. OTTO *de Stoica iuriſconſultorum philoſophia p. 599. De* VLPIANO, *iuriſconſultorum coryphaeo, praeſtat tacere, quam pauca loqui: tot tamque illuſtria huius diſciplinae veſtigia in fragmentis eius ſuperſunt. Mentiar, niſi plus decem in vnico titulo de iuſtitia et iure reperiantur.*

(b) *L. 1. §. 4. D. de extraord. cognitionib.*

(c) PLVTARCH. *de gen. Socrat. p.* 580. *Tom.* II.

(d) LAERT. *Lib. X. Segm.* 9. CICERO *de Fin. Lib.* IV. *cap.* 1.

(e) PLVTARCH. *in illud:* λάθε βιώσας.

accommodatam Stoicorum ſapientiam, quam iuriſconſulti, tamquam ſummam, admirabantur (*a*), aliis praeferendam exiſtimabant, reliquis omnino videbantur ſapere rectius: ſed et illius Zenonianae familiae diſciplina adeo illis temporibus oblanguerat, vt plerique ſolo habitu philoſophi, et Curios ſimularent, et Bacchanalia viverent, ſeque ipſos circumferrent inutilis diſciplinae exempla. Habes Sardos venales, alios aliis nequiores, in quos intuitu VLPIANO, antiqui moris et ſingularis grauitatis viro, idem eueniebat, ac LVCIANO (*b*), qui domum, quam philoſophia habitet, reperiri a ſe non potuiſſe, fingit, eaque de re hanc fundit querelam: Πῶ δὲ τὴν φιλοσοφίαν εὕροι τις ἄν; οὐ γὰρ οἶδα, ἔνθα οἰκεῖ καὶ τοι πάνυ πολὺν ἐπλανήθην χρόνον ἀναζητῶν τὴν οἰκίαν, ὡς ξυγγενοίμην αὐτῇ. εἶτα ἐντυγχάνων ἄν τισι τριβώνια περιβεβλημένοις, παρ' αὐτῆς ἐκείνης ἥκειν φάσκουσιν, οἰόμενος εἰδέναι αὐτοὺς, ἀνηρώτων, οἱ δὲ πολὺ μᾶλλον ἐμοῦ ἀγνοοῦντες, ἢ οὐδ' ὅλως ἀπεκρίνοντό μοι, ὡς μὴ ἐλέγχοιντο οὐκ εἰδότες, ἢ ἄλλην θύραν ἀντ' ἄλλης ἀπεδείκνυον. οὐδέπω γοῦν καὶ τήμερον ἐξευρεῖν δεδύνημαι τὴν οἰκίαν. *Verum vbi quis philoſophiam inueniat? Neſcio enim, vbi habitet, quamuis longo circumerrauerim tempore, domum quaerens, vt eam conuenirem. Inde in quoſdam vilibus amictos veſtibus, barbaſque prolixas geſtantes, incidi, qui ſe ad eam conferre dicebant, quos ſcire ratus interrogaui. At illi eius rei me multo magis ignari nihil omnino reſponderant, ne ignorantiae arguerentur, aut ianuam aliam pro alia oſtenderunt. Ego vero in hunc vſque diem domum inuenire nequiui.* Et paucis interiectis (*c*), vbi philoſophos in arcem Athenienſium ad congiarium iis dandum vocatos fingit, tot ait confluxiſſe,

Quot folia et flores naſcuntur tempore verno.

arcemque plenam breui tempore factam hominum cum clamore confidentium, ſed, iis luſtratis, vbique adparuiſſe πήραν, πώγωνα, κολακείαν, ἀναισχυντίαν, βακτήρια, λιχνείαν, συλλογισμὸν, φιλαργυρίαν: *peram, barbam, adulationem, imprudentiam, baculos, edacitatem, ſyllogiſmum, auaritiam*: vel vt alibi rem explicat (*d*), ὀργιλωτέρους μὲν τῶν κυνιδίων ὄντας, δειλοτέρους δὲ τῶν γαλωῶν, κολακευτικωτέρους δὲ τῶν πιθήκων: ἀσελγεστέρους δὲ τῶν ὄνων, ἁρπακτικωτέρους δὲ τῶν γαλῶν, φιλονεικοτέρους δὲ τῶν ἀλεκτρυόνων: *homines caniculis iracundiores, leporibus timidiores, ſimiis blandiores, aſinis petulantiores, rapaciores felibus, gallis denique gallinaceis pugnaciores.* An mirum ergo, VLPIANVM hominibus iſtis philoſophorum nomen abiudicaſſe, neque eorum diſciplinae, quae ipſis magiſtris ad virtutem tam parum profuiſſet, tribuere auſum eſſe *rerum diuinarum humanarumque notitiam*: Offenſum ſine illum fuiſſe talibus philoſophorum moribus, et maxime inexplebili illa habendi cupiditate, qua plerique tum laborabant, vel ex ſolo inſigni loco, quo philoſophis, mercedem poſcentibus, ius

Rr 2 extra

(a) L. 1. D. *de legib.*
(b) LVCIAN. *in Reuiuiſc. ſeu Piſcator. Tom. I. p.* 396.
(c) *Ibid. p.* 414. *ſequ.*
(d) *Ibid. p.* 409.

Digitized by Google

extra ordinem dicendum eſſe negat, ſatis intelligitur, vbi vir prudentiſſimus (a): *An vero,* inquit, *et philoſophi profeſſorum numero ſunt? Non puto, non, quia non religioſa res eſt (philoſophia,) ſed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam ſpernere.*

At, inquis, vt illa philoſophorum turba indigna philoſophorum nomine viſa fuerit: non illico tamen ipſa philoſophia elogio illo ſuo priuanda, multoque minus iuriſprudentia in iſtius locum ſurroganda erat, quippe cui vel minime omnium competere videtur philoſophiae definitio. Sed hoc ipſum eſt alterum, quod in quaeſtionem venire praemonuimus. Hic vero denuo eorum deſideramus iudicium, qui VLPIANVM veluti interdicto *vnde vi* conuenientes, eum philoſophiam poſſeſſione ſua deieciſſe, aiunt. An enim, qui iuriſprudentiam *rerum diuinarum humanarumque notitiam* eſſe contendit, philoſophiae eo ipſo ſuum decus, ſuamque laudem eripit? Non magis profecto, quam theologus, qui et ipſe ſcientiam ſuam in contemplatione Dei, rerumque diuinarum, et rebus humanis, ſeu actionibus, ad verbi diuini normam exigendis verſari, docet. Neque ex eo, quod iuriſconſultos *veram, non ſimulatam, philoſophiam adfectare*, ait VLPIANVS, conſequitur, vt omnis philoſophia quaedam ipſi ſimulatio, ac perſona veluti tragica viſa fuerit. Immo potius hoc ipſo epitheto διακριτικῷ tatis oſtendit, praeter ſimulatam illam philoſophiam, eſſe quamdam veram, ac laudabilem, cuius ad exemplum iuriſconſulti totam diſciplinam ſuam componere magnopere ſtudeant, eamque adeo iure dici *diuinarum humanarumque rerum notitiam*. Id vnum ergo VLPIANO vere exprobrant, quod ciuilem illam ſapientiam quam profitebatur, in iſtius laudis conſortium venire oportere, id eſt, iuriſprudentiam quoque non poſtremam philoſophiae partem eſſe, ambitioſius, quam verius, cenſuerit. At id quidem peccatum, ſi peccatum eſt, tam videtur leue, vt multo peccent grauius; qui illud pro indigni quodam peccato viro grauiſſimo imputant. Primo enim ſi quod ille vtriuſque diſciplinae conſortium ſtatuit: non magis pudere debet philoſophiam iuriſprudentiae, quam hanc philoſophiae. Vtriuſque enim ea ſunt decora, vt neutri de inaequalitate ſocietatis nimia conquerendi cauſſa ſit. Deinde non VLPIANI demum haec fuit ſententia, ſed veterum omnium, qui veram philoſophiam non in ſententiis ſubtilibus, et verborum argutiis, ac ne in nuda quidem rerum diuinarum humanarumque contemplatione, ſed in actionibus ad iuſtitiae, honeſtatis, ac prudentiae regulas accurate compoſitis, poſitam eſſe, arbitrabantur. Auctor ſane locupletiſſimus eſt A. GELLIVS (*b*), *veteris iuris magiſtros* SAPIENTES *eſſe adpellatos*, et exempla adfert POMPONIVS (*c*) noſter, cum maximae ſcientiae viri, P. SEMPRONII, tum P. Atilii, quorum illum primum et ſolum σοφὸν, hunc primum SAPIENTEM a populo cognominatum eſſe, memoriae prodidit. Nimirum quum adhuc maior cura eſſet mortalibus, res praeclaras, et a poſteris

(a) *L. 1. §. 4. D. de extraord. cognit.*

(b) GELL. *Noct. Lib. IV. cap. 1.*

(c) *L. 2. §. 37. et §. 38. D. de orig. iur.*

Digitized by Google

ris ſcribendas, gerere, quam ſcribere, quae ab aliis geſta, obſeruata, ſcriptaque eſſent: is demum videbatur ſapientiae laudem conſequutus, qui et ipſe recte componeret vitae ſuae rationes, et aliis ad virtutem ac felicitatem praeceptis atque exemplo praeiret, et rei publicae inprimis conſilio, ope, rebuſque praeclare geſtis prodeſſet.

Fuit haec ſapientia quondam:
Publica priuatis ſecernere, ſacra profanis,
Concubitu prohibere vago, dare iura maritis,
Oppida moliri, leges incidere ligno,
Sic honor et nomen diuinis vatibus atque
Carminibus venit.

inquit poeta Venuſinus (a). Si ergo eidem HORATIO (b) de ſe gloriari licuit:

Nunc agilis fio, et merſor ciuilibus vndis:
Virtutis verae cuſtos, rigiduſque ſatelles:

Si, paucis interiectis (c), omne ſtudium ſuum ad ſolum τὸ πρακτικὸν referri, et in eo ſe veram ſapientiae laudem quaerere, fateri, eaque de re elegantiſſime canere potuit:

Vt nox longa, quibus mentitur amica, dieſque
Lenta videtur opus debentibus, ut piger annus
Pupillis, quos dura premit cuſtodia matris:
Sic mihi tarda fluunt ingrataque tempora, quae ſpem
Conſiliumque morantur agendi grauiter id, quod
Aeque pauperibus prodeſt, locupletibus aeque,
Aeque neglectum pueris ſenibuſque nocebit.

Si denique recte et grauiter PLINIVM (d) monuiſſe creditur EVPHRATES, philoſophus, *eſſe hanc philoſophiae, et quidem pulcherrimam partem, agere negotium publicum, cognoſcere, iudicare, promere et exercere iuſtitiam, quaeque philoſophi doceant, in vſu habere*: quodnam quaeſo piaculum feciſſe dicamus VLPIANVM, dum partem philoſophiae haud poſtremam iuriſprudentiam eſſe adfirmauit? Si quid igitur ea in re parum accurate docuit VLPIANVS, id in eo conſiſtit, quod non ſatis conſideraſſe videtur principium, ad quod vniuerſae philoſophiae origo referenda eſt. Quidquid illa tradit, id ex ipſa recta ratione, tamquam fonte limpidiſſimo, promanat, ac proinde ſemper illi non philoſophari, ſed fabulas narrare viſi ſunt, qui Aegyptiorum, Chaldaeorum, Perſarum, gymnoſophiſtarum, aliarumque gentium barbararum placita ſine demonſtratione admiſerunt. Atqui iuriſprudentia noſtra non omnis ex eo rectae rationis fonte profluit. Nam ſicut alii

(a) HORAT. *de art. poet. v. 396.*
(b) Idem *Lib. I. Epiſt. I. v. 16.*
(c) Idem *ibid. v. 10.*
(d) PLIN. *Lib. I. Epiſt. 10.*

Digitized by Google

alii populi, ita et Romani, non ſolo communi illo omnium hominum, ſed et proprio ſuo iure vtebantur (*a*): multaque ſubinde vel populus, vel plebs ſciuit, vel praetores aliique magiſtratus edixerunt, vel ipſi ſanxerunt principes, quae non naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, ſed vel neceſſitas (*b*) vel, quae ſuprema lex eſt, populi ſalus (*c*), vel conſuetudo exigere videbatur (*d*). At quia tamen ius noſtrum tripertitum eſt, conſlatum quippe ex naturalibus praeceptis, gentium, ac ciuilibus (*e*), adeoque recte obſeruauit idem VLPIANVS noſter (*f*), ius ciuile neque in totum a naturali vel gentium iure recedere, neque per omnia ei ſeruire, ſed, quum aliquid vel addamus, vel detrahamus iuri illi communi, nos ius proprium ac ciuile efficere: Nihil profecto impedit, quo minus deſumpta a potiore, eoque, quod ἐπὶ τὸ πλεῖον occurrit, denominatione, iuriſprudentiam, philoſophiam, eiuſque pulcherrimam partem, dici poſſe arbitremur.

Sed vt ad poſtremam demum, quam expendere conſtitueramus, quaeſtionem progrediamur: ex his, quae adhuc diximus, ſatis intelligi arbitramur, non eſſe, quod erubeſcant iuriſconſulti, dum diſciplinam ſuam *diuinarum humanarumque rerum notitiam eſſe*, adfirmant, modo ea verba recte, et ex mente VLPIANI, intelligantur. Equidem THEOD. MARCILIVS (*g*) et M. ANT. MVRETVS (*h*) per *res diuinas* res iuris pontificii, auguralis, et fetialis; per *res humanas* res iuris ciuilis intelligunt, ab eaque ſententia non admodum alieni ſunt IAN. ACOSTA et alii plerique inſtitutionum Iuſtiniani interpretes. Enim vero quum iam oſtenderimus, philoſophorum lingua loqui VLPIANVM; eum profecto his verbis eamdem notionem ſubiecisse credibile eſt, ac philoſophos. Quis vero hos de iure quodam pontificio, vel fetiali, Romanis proprio, cogitaſſe ſibi perſuadeat, dum philoſophiam τῶν θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνῶσιν, diuinarum humanarumque rerum notitiam, adpellarunt? Veteres res omnes naturales, ſiue quod eas a Deo conditas agnoſcerent, ſiue quod in iis, tamquam in exterſo quodam ſpeculo relucere animaduerterent diuinam ſapientiam, τὰ θεῖα, vel θεῖα πράγματα, actiones vero, quas homines in vita vel ciuili, vel priuata ederint, ἀνθρώπινα vel ἀνθρώπινα πράγματα dicebant: illaque ad partem philoſophiae θεωρητικὴν, haec ad πρακτικὴν pertinere, tradebant. Hinc MARIVS VICTORIVS (*i*); *Plena philoſophia eſt, quae conſtat ex duabus partibus,* PHYSICA *et* ETHICA. *Phyſica eſt, quae de* DIVINIS *agit, ethica, quae de* HVMANIS *diſſerit*: vbi per phyſicam totam philoſophiam contemplatiuam, per ethicam totam practicam intelligendam eſſe, facile vnuſquiſque intelligit. Quaecunque ergo ſub philoſophi cognitionem cadunt, *ad diuinas*

(a) *L. 9. D. de iuſt. et iur.*
(b) *L. 11. D. de legib.*
(c) THEOPH. *in §. 1. et 2. Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.*
(d) *D. l. 11. D. de legib.*
(e) *L. 1. §. 2. de iuſtit. et iur.*
(f) *L. 6. pr. D. de iuſt. et iur.*
(g) MARCIL. *ad §. 1. Inſt. eod. tit.*
(h) MVRET. *in Not. ad Inſt. eod. §.*
(i) MAR. VICTOR. *Rhetor. Lib. I.*

Digitized by Google

nas humanaſque res referebant veteres. STRABO (*a*) ſane ideo philoſophos τοὺς τὰ θεῖα, καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐπιβλέποντας, *diuina et humana conſiderantes* adpellat. Et Pallas apud HOMERVM (*b*), dum Diomedi ſe philoſophiam inſtillaſſe ait, eodem paene modo loquitur:

> Α'χλὺν δ' αὖ τοι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἕλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν·
> Ο'φρ' εὖ γινώσκοις ἠμὲν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα.
>
> *Caliginem vero tibi ab oculis abſtuli, quae prius inerat:*
> *Vt bene dignoſcas tum* DEVM, *tum etiam* HOMINEM.

Quae verba nemo rectius interpretatus eſt GER. IO. VOSSIO (*c*). *Nempe per* DEVM, *inquit*, *intelligunt veteres philoſophi res neceſſarias, hoc eſt, quae ſemper ſunt, non autem fiunt, vel fiunt quidem, ſed a natura, non a nobis: quae conſiderat* θεωρητική. *Per* HOMINES *ſignant res contingentes, actiuas, hoc eſt, quae fiunt a nobis, et agi dicuntur, non effici. Quae pertinent ad* πρακτικήν. Enimuero, ſi ita accipiamus definitionis verba, illam manifeſto falſam fore, obſeruauit MVRETVS: *ſi iuris prudentia*, inquit, *eſſet rerum diuinarum et humanarum notitia: ſequeretur, eam notitiam eſſe omnium rerum: certe enim omnes res ſunt vel diuinae, vel humanae: quod abſurdiſſimum eſt.* Qui vero abſurdiſſimum? Quaſi illam notitiam non ipſe VLPIANVS ſatis arctis limitibus circumſcripſerit, dum addidit: *iuſti et iniuſti ſcientia.* Numquam enim vel VLPIANO, vel vlli, cui ſanum cerebrum fuit, in mentem venit, iuriſconſulti eſſe, rerum omnium diuinarum humanarumque naturam, originem, cauſſaſque tradere. Sed quoties de rebus illis incidit quaeſtio, quid iuſtum iniuſtumque circa illas ſit, toties eam iuriſconſulti eſſe diſpectionem, exiſtimarunt. Quemadmodum ergo matheſis rerum omnium non naturam, adfectiones, cauſſas, ſed quantitatem, phyſica earumdem phaenomena ac horum rationes exponit, non quantitates metitur, et vtraque tamen nihilominus in conſiderandis corporibus verſatur: ita nihil obſtat, quo minus iuris prudentia, quid circa omnes res diuinas humanaſque iuſtum ſit iniuſtumue, expendat, quamuis aliter de iiſdem rebus diſſerat philoſophia, earumque naturam, adfectiones, cauſſaſque explicare ſtudeat. Vtriuſque enim ſcientiae fines facile reguntur, eoſque eleganter iam pridem rexit apud EVRIPIDEM (*d*) Helena, ita compellans Theonem;

> Α'ισχρὸν, τὰ μέν σε θεῖα πάντ' ἐξειδέναι,
> Τά τ' ὄντα, καὶ μὴ, τὰ δὲ δίκαια μὴ εἰδέναι.
>
> *Nam turpe id eſſet, quum ſcias, hominum ac Deum*
> *Quod eſt, eritque, iuſta te haud cognoſcere.*

Et

[a] STRABO *Lib.* I. *Geogr. p.* 3.
[b] HOMER. *Iliad.* E. *v.* 127.
[c] VOSS. *de Natur. art. Lib.* V. *cap.* 4. §. 2. *p.* 233. *Tomo* III. *Op.*
(d) EVRIPID. *Helen. v.* 928.

Et ſane, quaenam eſt res diuina humanaue, quae res naturalis, quae actio, de qua non aliquando quaeſtio incidat, quid circa illam iuſtum iniuſtumue ſit? Ei vero dum ſatisfacit iuriſconſultus, dumque iuſti iniuſtique principia omnibus ſpeciebus obuenientibus adplicat, re ipſa profecto oſtendit, diſciplinam *ſuam eſſe* DIVINARVM HVMANARVMque RERVM *notitiam*, IVSTI, atque INIVSTI *ſcientiam*. O ergo quietis publicae iuriſprudentia cuſtos! o iuſtitiae atque aequitatis indagatrix, correctrix ſcelerum ac flagitiorum! Quas ſine te non modo reſpublicas, ſed et priuatas facultates haberemus? Tu ſuum cuique tribuis: tu rebus diuinis et humanis, ipſique hominum vitae, exiſtimationi, atque opibus, firmiſſima circumponis praeſidia: tu vere philoſophiam prima diuocaſti de coelo, et collocaſti in vrbibus, et in domos etiam priuatorumque coenacula introduxiſti, et de rebus licitis ac illicitis, iuſtis iniuſtiſque iuſſiſti quaerere. Eant ergo alii, perfricent frontem, teque illa laude, qua te inſignis ille ſacerdos tuus, VLPIANVS, proſequutus eſt; indignam eſſe contendant. Nos quibus paullo notiores, te ſemper, tamquam *rerum diuinarum humanarumque notitiam*, *iuſtique atque iniuſti ſcientiam* ſuſpiciemus, admirabimur, laudibuſque, quas mereris, ſummis ad caelum euehemus.

Sed non alio omnino luculentiore argumento hanc laudem tuetur iuriſprudentia noſtra, quam tot ſpeciebus ac diſciplinis ſuis, in quas ſe paullatim diffudit. Quemadmodum enim matheſis generatim de quantitate diſquirit, at quoties eius principia nouo corporum generi adplicantur, toties noua quaedam diſciplina Mathematica emergit, veluti hydroſtatica, hydraulica, aerometria, anemometria, chronologia, et aliae quam plurimae: ita idem praeſtat iuriſprudentia, cuius tanta eſt faecunditas, vt quoties iuſti iniuſtique principia alicui rei diuinae humanaeue adplicat, toties nouam diſciplinam nouamque iuris ſpeciem producat. Hinc tot ſpecialia iura, in formam artis redacta, veluti eccleſiaſticum, beneficiarium, parochiale, conſiſtoriale, matrimoniale, feudale et clientelare, equeſtre, militare, academicum, maritimum et nauticum, fluuiaticum, ſylueſtre vel foreſtale, venatorium, georcatorium, cambiale vel collybiſticum, opificiarium, georgicum, colonarium, ius finium, municipiorum, pagorum, et alia quam plurima, qualium iurium cultores nihil aliud fecerunt faciuntque, quam vt generalia ſapientiae ciuilis principia ad ſingularia obiecta, ſpecialeſque de iis quaeſtiones traducant, quamuis alios aliis id felicius praeſtitiſſe, facile ſit ad intelligendum. Quae quum ita ſint, praeclare omnino de re litteraria, et de iuriſprudentia maxime, mereri videntur, qui tales libellos ſelectiores, quibus una eademque iuriſprudentiae ſpecies explicatur, praeſertim ſi rariores repertuque difficiliores ſint, et de nouo in lucem protrahunt, et plures vno faſciculo iunctos ſiſtunt talium rerum cupidis. Fecit id in praeſenti vir praeclarus atque integerrimus, et, quod caput rei eſt, publici commodi ſtudioſiſſimus, qui eximie orphanotrophei noſtri bibliopolio ſumma cum fide ac circumſpectione praeeſt. Is enim, poſtquam REI NAVTICAE et MARITIMAE ſcriptores quoſdam paene in tabernis diſpa-

diſparuiſſe, et a viris tamen doctis paſſim deſiderari animaduerteret, facile ſe moueri paſſus eſt, vt eorum aliquos, hoc faſciculo comprehenſos, et elegantiore, quam antea, typo deſcriptos, indice denique locupletiore ornatos, ſuis curis ac impenſis praelo exire pateretur, daturus in poſtremum et alia eius generis, ſi his a viris doctis gratiam ſe iniiſſe intellexerit. De horum libellorum auctoribus hic diſſerere vix ocium eſt, quamuis de STYPMANNO et LOCCENIO eſſent non protrita et vulgaria, quae dici poſſent. Sed, imminentibus nundinis, meque tanta variorum negotiorum multitudine diſtracto, vt non poſſim niſi de laboribus maxime neceſſariis cogitare, nihil ſupereſt, quam vt bene precemur viro optimo, cuius curae hunc libellum acceptum ferimus, eademque opera et ſtudia noſtra, beneque de republica litteraria merendi voluntatem, tibi, LECTOR ERVDITISSIME, vehementer etiam atque etiam commendemus. Halae Magdeb. X. Kal. Maias, anni a Chriſto nato MDCCXXXX.

XIII.

* PRAEFATIO DE VSV ET PRAESTANTIA NVMISMATVM IN IVRISPRVDENTIA, NIC. HIER. GVNDLINGII EXERCITATIONIBVS ACADEMICIS PRAEMISSA.

CVm omnes artes, non modo quae ad humanitatem pertinent, ſed et, quae in diuinarum humanarumque rerum intelligentia verſantur, communi vinculo, et quaſi cognatione quadam inter ſe continentur: tum praecipue ſapientia illa ciuilis, quam iureconſulti profitentur, ita cum omnis aeui hiſtoria atque antiquitate coniuncta ac copulata eſt, vt qui eas conantur diſtrahere ac diuellere, illi mihi lucis ac caloris diſſidium quoddam inducere velle videantur. Difficile equidem eſt, ſtatuere, pluſne lucis hiſtoria ex iuriſprudentiae libris, an iuriſprudentia ex hiſtoriarum monimentis accipiat: ſed li-

* *Haec eſt quae ſequi debebat poſt* Num. XII. p. 202.

quido tamen adfirmare poſſumus cum Franc. Balduino, qui hoc argumentum ornate copioſeque exſequutus eſt (a); ſic vtramque eſſe comparatam, vt, quod ille ait, altera alterius poſcat opem, et coniuret amice. Tametſi vero iam inde ab illis temporibus, quibus iurisprudentia refloreſcere coepit, perpaucis perſuaderi potuerit, vt pulcherrimas has ſcientias coniungerent, quum plerique, qui ſe iurisprudentiae conſecrauerant, in vaſtiſſimis Bartoli et Baldi voluminibus peruolutandis conſeneſcere mallent, alii, qui elegantioribus ſtudiis delectabantur, illitteratiſſimas illas litteras; tamquam meram barbariem atque illuuiem, adſpernarentur: attamen et paucos illos, qui pares erant in vtraque facultate, adeo admiratur poſteritas, vt breues eorum libellos, quibus iuri noſtro lucem ex hiſtoria foenerare ſtuduerunt, vaſtis illis reliquorum iureconſultorum voluminibus, Accurſiano abſinthio probe conditis, longe anteponant. Quum enim boni hi viri id vnice egerint, vt de rebus illis, in quibus ingenium atque induſtriam exercere ſtatuerant, omnia, quae apud alios legerant, genuina, ſpuria, domeſtica, peregrina, bona, mala, ad rem facientia, ἀπροσδιόνυσα, coaceruarent, et initio quaſdam inde propoſitiones cuderent, deinde illas ad multas ſpecies alias proferri poſſe oſtenderent, hinc porro eaſdem tam arctis circumſcriberent limitibus, vt propemodum officium perderent, denique genere dicendi vterentur, ſordido, inficeto, barbaro, nihilque, quantumuis notum et perualgatum, proferrent, quod non aliquot legum et depromtorum ex gloſſatoribus teſtimoniorum centuriis firmarent: aliter plane rationes ſuas componebant ii, qui elegantioris litteraturae hiſtoriarumque praeſidia ad iurisprudentiae ſtudium attulerant. Ii enim de legum originibus ac vera ſententia ſolliciti, nihil reliqui faciebant, vt ipſum iurium nexum oſtenderent, omnia ad principia genuina et domeſtica reuocarent, denique, quaecumque dicerent ſcriberentue, non modo iuſto ordine, ſed et genere dicendi puro, perſpicuo, vereque Latino proponerent. Vt adeo quantum interſit inter centonem, ex variis non eiuſdem materiae ac coloris pannis et laciniis male conſutum, et veſtem mundam, cui ſuus color ſuaque forma conſtat: tantum intereſſe videatur inter ſcriptores illos barbaros, et hos elegantiores ac facundos, qui, ex ipſo rei Romanae ſtatu interpretandas eſſe Romanas leges, probe intellexerunt. Ceterum, quemadmodum nulla pars eſt hiſtoriae veteris, quin iurisprudentiae ſtudioſo incredibilem adferat vtilitatem: ita dubitare non licet, quin et ex vetuſtis numis permultum lucis accedere poſſit arti noſtrae, ſi quis id cum cura agere vellet. Ego quidem, quamuis nec eo, quo opus eſt, adparatu inſtructus, nec otio, quod hoc litterarum genus requirit, admodum abundans, tamen dum aliquando in haec vireta excurro, quaedam eius generis, quae notatu haud videntur indigna, obſeruaſſe mihi videor. Quamobrem vſurus hac occaſione, dum in viri olim eruditiſſimi, Nic. Hier. Gundlingii *diſſertationes*, vno faſciculo comprehen-

(a) *De inſtit. hiſt. vniu. et eius cum iuriſpr. coniunctione*, Lib. II. p. 105.

Digitized by Google

henſas, aliquid praefari iuſſus ſum, hac de re tecum, LECTOR BENEVOLE, quaedam confabulabor, VSVMQVE et PRAESTANTIAM VETERVM NVMISMATVM IN IVRISPRVDENTIA ſpeciminibus quibuſdam, quae ſe haec ſcribenti ſponte offerunt, demonſtrabo paullo accuratius. Quamuis enim talia non ſoleant omnibus ad palatum eſſe, neque ipſe ego illa eius generis eſſe exiſtimem; vt impune a iuris ſtudioſis non ignorentur: dabitur tamen mihi, vt opinor, haec venia, vt aliis ſeuerioribus, quibus quotidie diſtringor, negotiis defeſſus, aliquando amoeniores has litteras recolam, eademque opera et animum quodammodo reficiam a quotidiano ſtrepitu, et vtilitatem voluptatemque aliquam harum rerum intelligentibus adferre coner, imitatus poetas, de quibus HORATIVS (a):

Et prodeſſe volunt, et delectare poetae.

Equidem neminem ego tam eſſe hoſpitem arbitror in elegantiore litteratura, vt ignoret opus illud ſplendidiſſimum viri olim et dignitate, et meritis in vtramque rempublicam, et reconditae doctrinae copia vere illuſtris, EZ. SPANHEMII *de vſu et praeſtantia numiſmatum*, quo non modo dignitatem auctoritatemque numorum, verum etiam incredibilem eorumdem utilitatem in omni doctrinae ſcientiarumque genere tam luculentis argumentis, tantoque variae eruditionis adparatu demonſtrauit, vt ne ſpicilegium quidem aliis, eamdem rem acturis, reliquiſſe videatur. Et ſane ſi quid forte olim fugerit viri incomparabilis diligentiam, quum opus illud imperfectius, et nondum ſuis abſolutum numeris, modico volumine prodiret: ſaltim hodie aliter videbitur ſentiendum, poſtquam ipſe illuſtris auctor opus ſuum non modo iterum recenſuit, ſed et integris diſſertationibus, totque acceſſionibus locupletauit, vt illud iam duo grandioris ſtaturae volumina conficiat, quorum prius viuo auctore (b), poſterius, eo iam rebus humanis exemto, obſtetricante ISAACO VERBVRGIO, in lucem prodiit (c). Quae enim, quaeſo, pars eſt eruditionis, in qua ille mirificam veterum numiſmatum vtilitatem non perſpicue oſtenderit? Habent ſane hic grammatici, vnde antiquas litterarum formas, earumque adſectiones, atque orthographiam; habent philoſophi, vnde quaedam ad moralem ciuilemque doctrinam, nec non ad hiſtoriam naturalem animalium, arborum, plantarum pertinentia; habent hiſtorici, vnde res Macedonum, Seleucidarum, Parthorum, Armeniorum, Cappadocum, Ponti et Boſphori regum, Thracum, Pergamenorum, Bithynorum, Carium, Siculorum, Gothorum, Vandalorum, Gallorum, Britannorum, nec non vrbium coloniarumque et metropoleon origines, dignitatem, praerogatiuas, αὐτονομίαν, Romanorum porro gentes, familias, nomina, cognomina, magiſtratus et dignitates, opera publica, reſque domi militiaeque geſtas, denique Auguſtorum Augusta-

(a) *De arte Poetica*, v. 333.
(b) Lond. cIɔIɔccvi.
(c) Amſtelod. cIɔIɔccxvii.

guſtarumque ſeriem, agnatos, propinquos, adfines, titulos, inſignia, actaque pacis et belli vel diſcant, vel, quae obſcurius de his omnibus memoriae prodiderunt veteres annales, mirifice illuſtrent. nihil vt ſit propemodum, quod diſcere velis, quod non iuculenter doceat, et ex rariſſimis numis probet illuſtris SPANHEMIVS. Enimuero tantum abeſt, vt omnem hunc doctrinae oceanum exhauſerit vir inexhauſtae doctrinae, vt ſuperſint omnino, et poſt tot alias erudititſſimorum virorum ſcriptiones ſuperfutura ſint, quae inuentis addi poſſint, quamplurima. Idque res ipſa docuit, ab eo tempore, quo primum in illo opere elaborauit laudatiſſimus SPANHEMIVS. Quam multa enim ab eo omiſſa ſint, quae *ad vſum numiſmatum in re chronologica* pertinent, egregiis ſpeciminibus, quamuis non eadem omnes felicitate, oſtenderunt HENR. NORISIVS in epochis Syro-Macedonum (a), et epiſtola conſulari (b), Io. HARDVINVS in chronologia ex numis antiquis reſtituta (c), PHILIPPVS A TVRRE in opuſculo de annis imperii M. Aurelii Antonini Elagabali (d), VIRGIN. VALSECCHII in diſſertationibus de M. Aurelii Antonini Elagabali tribunicia poteſtate (e), et de initio imperii Seueri Alexandri (f), IOANNES VIGNOLIVS de anno primo imperii Seueri Alexandri, quem praefert cathedra marmorea S. Hippolyti (g). Vt iam non dicamus de Io. PETRI RIGORDI, ANT. PAGII, EM. SCHELSTRATENI, aliorumque operibus, noſtraque, quam olim edidimus, diſſertatione, quibus ipſa Chriſti natiuitatis era ex numis illuſtratur. Quum deinde EZ. SPANHEMIVS non adeo multa *de vſu numiſmatum geographico* monuiſſet: fuere, qui non modo generatim de vetuſtis vrbium numiſmatibus agerent, veluti Io. HARDVINVS, tum in numis antiquorum populorum et vrbium illuſtratis (h), tum in antirrhetico de numis antiquis coloniarum et municipiorum (i), et Io. FOY VAILLANTIVS in numiſmatibus coloniarum iuris Latii (k), verum etiam certae alicuius prouinciae vrbes ex numis deſcriberent. Sic enim prodiit eiuſdem VAILLANTII Aegyptus numiſmatica (l), cui iungi poſſent, qui Apameae, Athenis, vrbibus Britannicis, Cabillono, Chio, Corcyrae, Cretae, Ilio, inſulis archipelagi, Lacedaemoni, Lugduno, Nemauſo, Melitae, Neapoli, Oſtiae, Palaeſtinae, Raetiae, Siciliae, Tyro, aliiſque vrbibus et prouinciis eamdem operam nauarunt, niſi perlongum eorum ſcriptorum recenſum iam dediſſet Io. ALB. FABRICIVS (m). Similiter quum *numos, qui hiſtoriam litterariam* illuſtrarent, eorumque vſum ex inſtituto non expoſuiſſet illuſtris SPANHEMIVS: eum quoque defectum ſupplere quodammodo conati ſunt viri doctiſſimi, quo-

(a) Flor. cIↄIↄclxxxviiii. *fol.*
(b) Bon. cIↄIↄclxxxiii. 4. *et apud* GRAEV. *theſaur. antiqu. Rom.* Tom. XI.
(c) Oper. p. 328. 419.
(d) Patau. cIↄIↄccxiii. 4.
(e) Flor. cIↄIↄccxi. 4.
(f) Flor. cIↄIↄccxv. 4.
(g) Flor. cIↄIↄccv. 4.
(h) *Oper.* p. 1.
(i) Pariſ. cIↄIↄclxxxviiii. 4.
(k) Pariſ. cIↄIↄclxxxviii. *Vol.* II.
(l) *Subiuncta eiuſdem hiſtoriae Ptolemaicorum* Amſt. cIↄIↄcci. *fol.*
(m) *Indice II. ſubiuncto* ANSELMI BANDVRII *bibliothecae numariae* pag. 240. *ſeqq.*

quorum alii permultas virorum illuſtrium ac doctrina celebrium imagines ex numis gemmiſque expreſſerunt, veluti Lavr. Begervs in theſauris tum Palatino (a), tum Brandenburgico (b), Iac. Gronovivs in theſauro Graecae antiquitatis (c), Iac. Spon in miſcellaneis eruditae antiquitatis (d): alii quorumdam tantum memoriam et res ex numis illuſtrarunt, veluti Homeri Gisb. Cvpervs (e) et Io. Car. Schottvs in apotheoſi Homeri (f), Biantis Chr. Gottl. Ioechervs (g), Ariſtotelis Corn. Dietr. Koch in programmate de Ariſtotele in numo (h): vt iam non dicam de medicorum hiſtoria ex numis illuſtrata, quam minatus eſt vir elegantis doctrinae, Mich. Fridr. Lochnervs, medicus Noribergenſium celeberrimus. Quis crederet, in illa quoque *ethicae ſemeioticae parte, quam φυσιογνωμονικὴν vocant*, vtilitatem aliquam adferre poſſe vetera numiſmata? Et tamen hic quoque ingenii vires periclitatus eſt laudatus paullo ante Sponivs, qui libro eximio, quem lingua patria *recherches curieuſes d'antiquité* inſcripſit, inſeruit diſſertationem (i) de arte, multiplicem hominum naturam atque indolem ex vultuum in numis expreſſorum inſpectione cognoſcendi, quamuis, ludicrum id argumentum eſſe, cenſeat Anselmvs Bandvrivs (k). Denique quum *interpretationis ſcripturarum diuinarum et hiſtoriae ſacrae atque eccleſiaſticae* rationem in ſplendidiſſimo opere non habuerit illuſtris Spanhemivs, nec vſum, quem in illis praeſtent vetera numiſmata, oſtenderit: in hanc quoque philologiae ſacrae et hiſtoriae partem inſignem ex nummis vtilitatem redundare poſſe, ex inſtituto demonſtrarunt Aegidivs Lagarry in oratione, hiſtoriae Romanae, a ſe adornatae (l), ſubiuncta, qua antiquorum numiſmatum intelligentiam interpreti ſcripturae ſacrae neceſſariam eſſe, contendit, et venerandus eccleſiae noſtratis theologus, Val. Ern. Loeschervs, tribus diſſertationibus, partim Ienae, partim Wittebergae, editis, de numorum in theologia, explicatione ſ. ſcripturae, et eccleſiaſtica antiquitate vſu (m): vt iam nihil dicamus de Baronio, Ant. Pagi, Tillemontio aliiſque hiſtoriae eccleſiaſticae ſcriptoribus, qui ſaepenumero et vetera numiſmata in conſilium adhibuerunt, quamuis purpuratus iſte annalium eccleſiaſticorum pater ludibrium aliquando debeat eruditis, dum modo apoſtolos, modo panem euchariſticum, modo alia myſteria in numis videre ſibi viſus eſt, taliaque tanta cum fiducia adſeuerauit, ac ſi illa non ficta, ſed ipſis ſolis radiis perſcripta in aere repeeriſſet.

Quandoquidem itaque tam late patet veterum numiſmatum vſus, vt nulla paene ſit pars eruditionis, quae non inde vel lucis, vel ornamenti aliquid capiat: quis dubitare, quaeſo, auſit, quin ei iuriſprudentiae illa veterum numorum contemplatio haud parum vtilitatis ſit adla-

(a) Heidelb. cIↄIↄclxxxv. *fol.*
(b) Berol. cIↄIↄclxxxxvi. *Vol.* III.
(c) Lugd. Bat. cIↄIↄclxxxxvii. *ſequ.* *fol.*
(d) *Sect.* IIII.
(e) Amſt. cIↄIↄcxxxiii. 4.
(f) Anno cIↄIↄccxiiii. 4.
(g) Lipſ. cIↄIↄccxv. 4.
(h) Helmſtad. cIↄIↄccxii. 4.
(i) *Diſſert.* XXIIII.
(k) *Biblioth. numar.* p. 103.
(l) Clarmont. cIↄIↄclxxi. 4.
(m) Ien. cIↄIↄclxxxxiiii. *et* Witteb. cIↄIↄclxxxxv. 4.

adlatura, ſi quis, data opera, id agere, eoque conſilio luſtrare vellet tot antiquitatis reliquias? Iuuabit ergo periculum facere, ſi forte alios, quibus plus otii, et maior adparatus eſt, eo exemplo excitare poſſim ad operam hanc pulcherrimam ſuſcipiendam.

Primum in ipſo veluti atrio iuriſprudentiae noſtrae ſiſtitur nobis illa conſtans ac perpetua ſuum cuique tribuendi voluntas, quam IVSTITIAM vocamus, ad quam, tamquam ad finem, vniuerſa ars aequi et boni ita comparata eſt, vt ideo ſcribere non dubitet VLPIANVS (a), *merito iuſtitiae ſacerdotes adpellari iureconſultos, quum colant iuſtitiam, et boni et aequi notitiam profiteantur, aequum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes, bonos non ſolum metu poenarum, verum etiam praemiorum exhortatione efficere cupientes: veram philoſophiam, non ſimulatam, adfectantes*. Iuſtitiam vero hanc ſaepe exhibent numi Graeci et Romani, ſub Tiberio, Veſpaſiano, Nerua, Hadriano, Alexandro Seuero aliiſque cuſi, et quidem tamquam feminam ſiue ſtantem, ſiue ſedentem, ſiniſtra cornu Amaltheae, dextra libram tenentem, cum epigraphe: ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΕΒ. vel IVSTITIA AVG. vel AEQVITAS AVG. Sedentem videbis in numo Corneliae Saloninae apud BEGERVM (b): ſtantem in numis Heluii Pertinacis, Gallieni, Taciti, Probi, Carinorum apud eumdem (c). In omnibus vero eadem inſignia deprehendes, libram et cornu Amaltheae, eumdem habitum, elegantem, ac virgine dignum, eamdem denique ſtolam, eiuſque laciniam in ſiniſtrum brachium decore collectam, vt vere tibi videre videaris παρθένον Δίκην, ſeu *iuſtitiam virginem*,

> Κυδρήν τ' αἰδοίην τε θεοῖς, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν
> *Claram, venerandamque Diis, qui Olympum habitant.*

ceu eam deſcribit HESIODVS (d). Qua vero definitione, ſiue a iureconſulto, ſiue a philoſopho, ad amuſſim facta, elegantius exprimi poſſet iuſtitiae aequitatiſque natura atque indoles, quam hoc ſchemate? Iuſtitia ſuum cuique tribuit: idque libra nos monet. Quemadmodum enim illa omnem exceſſum ac defectum et prodit, et corrigit: ita iuſtitia, vt ait ORPHEVS (e),

> Αἰεὶ μὲν τὸ πλέον στυγέει, ἰσότητι τε χαίρει.
> *Semper, quod nimium eſt odit, et aequalitate gaudet.*

Nec mirum eſt, iuſtitiam nobis tamquam ſtolatam et ſeptae pudicitiae virginem ſiſti, quum abhorreat ab omnibus ſordibus, quippe incorrupta, et caſtiſſima, et vt iterum ORPHEI (f) verbis vtamur,

Τὴν

(a) L. 1. §. 1. D. *de iuſt. et iur.*
(b) *Theſaur. Brandenb. Tomo* III. *p.* 160.
(c) *Tom.* III. *p.* 685. 744. 763. 768. 773.
(d) *Op. et dier. v.* 255.
(e) *Hymn. in Iuſtit.*
[f] *Ibid.*

Digitized by Google

> *Ταῖς καθαραῖς γνώμαις ἀεὶ τὰ δίκαια βραβεύων.*
> *Caſtis ſententiis iura ſemper adminiſtrans.*

Quo pertinet et SVIDAE locus (*a*), vbi de hoc ipſo iuſtitiae ſchemate agens: Ἡσίοδος δὲ, inquit, *αὐτὴν λέγει καὶ παρθένον, καὶ ἀδιάφθορον, ὅτι μὴ χρὴ δολοῦν τὸ δίκαιον, μήτε ἄλλως πεισθέντα, μήτε λέχει παρατρεπόμενα. Heſiodus, eam virginem eſſe, dicit, immunem ſcilicet, non oportere nos iuſtitiam adulterare, nec aliis rationibus adductos, nec amore corruptos.* Denique et effectum iuſtitiae eleganter oſtendit illud Amaltheae cornu, quod in numis illis reperimus, quem idem SVIDAS (*b*) ita deſcribit: Τοῖς γε μὲν ἐκείνην *σέβουσι τήν τε γῆν τὰ εἰκότα βρύειν φησὶν ἀγαθὰ, καὶ τὴν θάλατταν χορηγεῖν, ὅσα τίκτει καὶ τρέφει μάλ' ἀφθόνως. Illis, qui eam colunt, terra fructus largiter producere, et mare abunde ſuppeditare ais omnia, quae parit et alit.* Nimirum ob iuſtitiam ciuitates, a paruis et humilibus profectae principiis, breui tempore excelſiſſime florent, nec quidquam iis, quod ad felicitatem ciuilem pertinet, deeſſe poteſt. Non turbae tunc illas concutiunt, non claſſica audiuntur, et nec agros depopulatur hoſtilis manus, nec partas opes fures ac raptores intercipiunt, ſed ciues abundant omnibus copiis, et in ſumma opum atque bonorum adfluentia viuunt, vereque iis euenit, quod ſuauiſſime cecinit HORATIVS (*c*):

> *Tutus bos etenim rura perambulat:*
> *Nutrit rura Ceres, almaque Fauſtitas;*
> *Pacatum volitant per mare nauitae:*
> *Culpari metuit fides.*

Deinde et IVRISPRVDENTIAE definitioni non minus lucis accedere videtur ex veterum numis, qui Themidem Deam praeferunt, quamuis ii ſunt et dubiae interpretationis, et paullo rariores. Vnum eius generis acceptum ferimus V. C. CHRIST. SIGISM. LIEBE (*d*), qui inter numos populorum et vrbium edidit aeneum Phocenſium, cuius in aduerſa parte eſt caput feminino cultu, laurea cinctum, vultu admodum decoro, cum litteris: ΦΩΚΕΩΝ, in auerſa caput tauri, vitis ornatum, ſupra quod litterae ΕΛ. Poſſet caput illud femininum videri Apollinis, quem muliebri habitu efformaſſe veteres, oſtenderunt cum alii, tum nouiſſime IO. CAR. SCHOTTVS (*e*), idque ſatis patet exemplo Apollinis Actiaci vel Palatini, quem muliebri habitu ſiſtunt numi argentei Commodi apud VAILLANTIVM (*f*) cum inſcriptioni: APOLLINI PALATINO. Sed ipſe LIEBIVS eos non putat aberraturos a vero, qui Themidem in eodem capite agnoſcant, quia Apollinem vna cum Themide oraculum Delphicum condidiſſe, ex EPHO-

RO

(a) *Voce Δίκη Tom. I. pag.* 588. *edit.* KVST.

(b) *Ibidem. pag.* 588.

(c) *Carm. Lib.* IIII. *Od. V. v.* 17. 18. 19. 20.

(d) *Goth. numar. cap.* 5. §. 42. *p.* 107.

(e) *Apoth. Homeri p.* 59.

(f) *Numiſm. Rom. imper. praeſtant. Tom.* II. *p.* 190. *et Tom.* I. *p.* 211.

Digitized by Google

RO memoriae prodiderit STRABO *(a)*. Paullo certioris interpretationis eſſe videtur gentis Flauiae denarius, exhibitus a FVLVIO VRSINO *(b)*, quippe in quo non modo caput muliebre, ſatis incultum cum paſſis crinibus, et adpoſita cithara viſitur, verum etiam ipſum Themidis nomen additum eſt. Supra enim adſcriptum eſt: C. FLAV. LEG. PROPR. infra: HEMIS. In auerſa parte victoria conſpicitur, trophaeum coronans, cum lemmate: IMP. BRVT. infra Q. CAEP. Pertinere hunc denarium ad C. Flauium, Caeſari inimiciſſimum, at Bruto, Caeſaris percuſſori tanto amiciorem *(c)*, eiuſque aliquando praefectum fabrum *(d)*, inter omnes conſtat, non aeque, quid ſibi velit illud HEMIS, quod infra caput legitur. Nam VRSINVS, vir in his rebus alioquin perſpicaciſſimus, illud accipit pro cognomine, nobiſque fingit C. FLAVIVM HEMIM, quum vel hoc ipſum, vel flexum inde cognomen nuſquam inter tot Romanorum cognomina occurrat, niſi eo referre velis illud HEMVLLI, quod eſt apud GRVTERVM in marmore *(e)*. *Fimbriarum* certe et *Puſionum* cognomina fuiſſe Flauiorum, qui libera republica in celebritate fuerunt, nemo ignorat: at *Hemides* illos eſſe cognominatos, nullo idoneo teſtimonio conſtat. Hinc acutum hic vidit vir reconditae eruditionis IAC. PERIZONIVS *(f)*, non eſſe hoc cognomen C. Flauii, ſed ipſius feminae, cuius caput expreſſum ſit in denario, reſtitutaque littera detrita, illud legi oportere THEMIS, cui deinde et citharam, et paſſam atque horridam comam conuenire, operoſe docet. Et videntur ſane Flauii ideo in nummis ac denariis ſuis conſecraſſe Themidem, quod praecipuum gentis ſuae auctorem venerarentur C. Flauium, qui *humili fortuna ortus, ceterum callidus vir et facundus, ciuile ius, repoſitum in penetralibus pontificum euulgauerat (g)*, adeoque Themidos ope et ipſe ad aedilitatem adſpirauerat, et poſteris viam muniuerat ad ſplendidiorem fortunam. Iam vero quod ſymbolum iuriſprudentiae reperiri potuiſſet luculentius, quam iſta Themidis effigies? Comae incomtae, quas in numo conſpicis, fatidicam oſtendunt mulierem, Deoque, vti veteres loquebantur, plenam, ac proinde rerum diuinarum ſcientiſſimam. Talem VIRGILIVS *(h)* fingit Sibyllam,

> *Cui talia fanti*
> *Ante fores, ſubito non vultus, non color vnus,*
> *Non* COMTAE *manſere* COMAE: *ſed pectus anhelum,*
> *Et rabie fera corda tument.*

Talem SENECA *(i)* Caſſandram ſiſtit, cui

> *Pallor genas,*
> *Creberque totum poſſidet corpus tremor,*

Ste-

[a] *Libr.* VIIII. *p.* 422.
(b) *De num. famil. Rom. p.* 113. *edit.* PATINI.
(c) APPIAN. *de bell. ciu. Libr.* II. *pag.* 700.
[d] PLVTARCH. *in Bruto p.* 1008.
(e) *Inſcript. p.* DCCCLXXXI. 10.
(f) *Trig. diſſert. p.* 248. *ſequ.*
[g] LIV. *Libr.* VIIII. *cap.* 46.
[h] *Libr.* VI. *Aen. v.* 46.
[i] *Agamemn. v.* 710. *ſequ.*

Stetere vittae, mollis HORRESCIT COMA,
Anhela corda murmure incluſo fremunt.

Talem denique idem (*a*) deſcribit Pythiam, quae

Incipit - - ſpargere HORRENTES COMAS,
Et pati commota Phoebum.

Dicitur enim Themis prima oracula fudiſſe, reſque diuinas et ſacrificia docuiſſe mortales. Atque inde eſt, quod qui oracula edunt, dicuntur Θεμιστεύειν, ceu obſeruarunt DIODORVS SICVLVS (*b*) et SVRDAS (*c*). Additur autem in numo cithara, quia eadem Themis et ob facundiam rerumque humanarum notitiam celebratur, et proinde *βουλαία* vocatur a PLVTARCHO (*d*), quia, vt DIODORVS refert, prima hominibus, quae ad iuris aequitatem et pacis ſtudia pertinent, tradidit, et, ſi HOMERO (*e*) credimus,

Ἥτ' *ἀνδρῶν ἀγορὰς ἠ μὲν λύει, ἠδὲ καθίζει.*
Hominum concilia vel dimittit, vel cogit.

En veram imaginem iuriſprudentiae, *diuinarum humanarumque rerum notitiae, iuſti iniuſtique ſcientiae*, quam ſane definitione non magis perſpicue ipſi iureconſulti, quam hac Themidis effigie gens Flauia, expreſſiſſe videntur. Huius quoque eſt *θεμιστεύειν*, id eſt, de iis, quae circa res diuinas humanaſque iuſta ſunt, reſpondere. Hanc quoque iure *βουλαίαν*, id eſt, *conſultricem* dixeris. *Eſt enim* ex CICERONIS (*f*) ſententia, *ſine dubio domus iureconſulti totius oraculum ciuitatis, unde ſibi omnes conſilium expetunt,*

Suarum rerum incerti, quos is ſua ope ex
Incertis certos, compoteſque conſilii
Dimittit, vt ne res temere tractent turbidas.

Enimuero ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quae in gentis Flauiae numo torua facie paſſiſque comis conſpicitur, Themis, eadem in altero Gothano virginis venuſtae eleganter comtae, laureaque cinctae, ſchema induit. Eſt enim haec iuriſprudentiae indoles, benignae bonis, malis inexorabilis, et, vt eleganter ait VLPIANVS (*g*), *bonos non ſolum metu poenarum, verum etiam praemiorum exhortatione efficere cupientis*. Quemadmodum porro VLPIANVS noſter (*h*) *duas huius ſtudii poſitiones eſſe*, obſeruat, PVBLICVM *et* PRIVATVM: ita et numos vtrumque ius accurate ſecernere, animaduertimus.

(a) *Oedip. v.* 230.
(b) *Libr. V. p.* 232.
(c) *Voce* Θεμιστεύειν.
(d) *Polit. praecept. p.* 802.
(e) *Odyſſ. β. v.* 69.
(f) *De orat. Libr.* I. *cap.* 45.
(g) *L.* 1. §. 1. *D. de iuſt. et iur.*
(h) *L.* 1. §. 2. *D. de iuſt. et iur.*

mus. Protulit ſane CONSTANT. LANDVS (*a*) numum Gordiani, in quo tres cernuntur mulieres mitratae et ſtolatae, dextra libram, ſiniſtra cornucopiae tenentes, cum perigraphe: AEQVITATI PVBLICAE. Vbi tres illae mulieres procul dubio tres praecipuas iuris publici partes, PONTIFICIVM, FAETIALE et SENATORIVM ſignificant. Paullo poſt vero dum numum illum interpretatur, addit vir doctiſſimus (*b*): PRIVATAM AEQVITATEM *ſic effictam vidi. Erat mitrata palliataque, ſtans, libram dextra tenens, haſtam laeua.* Id quoque ſymbolum rei ſane conuenientiſſimum eſt. Erat enim haſta ſignum iudiciorum priuatorum, vnde haſtae *praefuiſſe decemuiros ſtlitibus iudicandis*, teſtatur POMPONIVS (*c*). Hinc LVCANVS (*d*):

Seu trepidos ad iura decem vocat. HASTA *virorum*:

Et PAPINIVS STATIVS (*e*):

Ceſſat centeni moderatrix iudicis, HASTA.

Ex quibus ſane intelligitur, ne partitionem quidem illam iuriſprudentiae omiſiſſe veteres numorum conditores, ſed publicum priuatumque ius elegantiſſimis ſymbolis expreſſiſſe. Iam ſi in titulo *de origine iuris omniumque magiſtratum, et ſucceſſione prudentum* haerere vellemus, quantum lucis illi adfundere liceret ex vetuſtis numiſmatibus? Inde ſane mirifice illuſtratur, quidquid de magiſtratuum origine ſcripſit POMPONIVS. Sic quod ille narrat de *conſtitutis conſulibus, penes quos ſummum ius eſſet* (*f*), perſpicue confirmant gentis Iuniae denarii, quorum aduerſa pars praefert caput femininum cum litteris LIBERTAS, poſtica quatuor figuras togatas, quarum duae faſces et ſecures ferunt, cum epigraphe BRVTVS (*g*): tum numus aureus Coſanorum, qui antica parte aquilam cum ſerto et fulmine, poſtica conſulem inter duos lictores ῥαβδοφόρυς exhibet, cum litteris, ΚΟΣΩΝ (*h*). Prior a Bruto, percuſſore Caeſaris, cuſus populo in memoriam reuocat initium libertatis, conſulumque in locum exacti Tarquinii ſurrogatorum, et quidem *penes quos ſummum ius eſſet*. Id enim indicant faſces, ſummae poteſtatis inſignia, quibus, ſibi conſules par eſſe cum regibus imperium, oſtendebant, ceu obſeruat LIVIVS (*i*), qui repentinam illam reipublicae Romanae conuerſionem deſcribens: *Libertatis*, inquit, *originem inde magis, quia annuum imperium conſulare factum eſt, quam quod deminutum quidquam ſit ex regia poteſtate, numeres. Omnia iura, omnia* INSIGNIA *primi conſules tenuere. Id modo cautum eſt, ne, ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror videretur*. Quare et in ipſo numo conſulem alterum ſolum, alterum lictoribus ſtipatum,

[a] *Numiſm. ſelect. pag.* 137.
[b] *Ibid. pag.* 141.
[c] *L.* 2. §. 29. *de orig. iur.*
(d) *Panegyr. in Calpurn. Piſon.*
(e) *Libr.* IIII. *ſilu.* IIII. *v.* 43.
[f] *L.* 2. §. 16. *D. de orig. iur.*
(g) VRSIN. *in num. famil. pag.* 139.
(h) PATIN. *ibid. pag.* 140.
[i] LIV. *Libr.* II. *cap.* 1.

patum, procedere, animaduertimus, eaque in re facile adſentimur Lavr. Begero (a). Ex poſteriore numo ſimul originem faſcium diſcimus. Nam Coſani Etruriae populus ſunt, vnde faſces et pleraque alia magiſtratuum inſignia ſumta eſſe, memoriae prodiderunt Sallvstivs (b), Dionys. Halicarnessensis (c), Strabo (d), Silivs Italicvs (e), et Florvs (f). Addi poſſent numi Aemiliorum, Calpurniorum, Corneliorum, in quibus modo ſella curulis cum binis vtrimque faſcibus et ſecuribus, modo conſul togatus inter faſces conſulares, immo et coronatos aliquando conſpicitur. Sed otium nobis hic fecit illuſtris Spanhemivs (g), qui hos numos tam praeclare expoſuit, vt, ſi verbum adderem, Iliada poſt Homerum ſcribere velle viderer.

De conſulibus porro obſeruat Pomponivs (h), *ne illi per omnia regiam poteſtatem ſibi vindicarent, lege lata factum eſſe, vt ab iis prouocatio eſſet, neue poſſent in caput ciuis Romani animaduertere iniuſſu populi, ſolum relictum eſſe iis, vt coercere poſſent, et in vincula publica duci iubere.* Vulgo equidem iam a regibus prouocatum eſſe ad populum, ex notiſſimo Horatii Tergemini iudicio colligunt, eiuſque ſententiae magnos habent auctores Ciceronem apud Senecam (i), Fabivm apud Livivm (k), et Valerivm Maximvm (l). At ex ipſa Tulli Hoſtilii hiſtoria intelligimus, non prouocaſſe Horatium a rege, ſed a duumuiris quaeſitoribus, quos rex, *ne ipſe tam triſtis ingratique ad vulgus iudicii, aut ſecundum iudicium ſupplicii auctor eſſet, creauerat, addita horrendi carminis lege: duumuiri perduellionem iudicent. Si* a dvvmviris provocarit, *prouocatione certato*, vti rem refert Livivs (m). De prouocatione ergo multo poſt, libera demum republica, latae ſunt leges, quibus et ius animaduerrendi in caput ciuis Romani ademtum eſt conſulibus, et ipſa coercitio tam arctis circumſcripta limitibus, vt ne in terga quidem ſceleratorum ciuium ſaeuire illis permitteretur. Pertinent ſane eo leges, latae a P. Valerio Poplicola apud Livivm (n), Plvtarchvm (o), Dionysivm (p), ac deinde aliquoties relatae, veluti a L. Valerio Poplicola anno V. C. cccIIII. (q), a M. Valerio Coruo, anno V. C. ccccLII. (r), ac demum, ſemper in contrarium nitentibus conſulibus, a M. Porcio Laeca, tribuno plebis (s). Et huius quidem legis Porciae inſigne monimentum exſtat numus gentis Porciae aeneus, cuius in aduerſa parte eſt caput galeatum Romae, cum epigraphe: P. Laeca. Roma: in auerſa ciui Romano ſtanti et prouocanti ſtans

Tt 2 itidem

(a) *Ad Flor. Libr.* I. *cap.* 9. *p.* 85.
(b) *Catilin. cap.* 51.
(c) *Libr.* III. *cap.* 84.
(d) *Libr. V. p.* 220.
(e) *Libr.* VIII. *v.* 486.
(f) *Libr.* I. *cap.* 5.
(g) *De vſu et praeſt. num. diſſ.* 10. *pag* 87. *ſequ. Tom.* II.
(h) *L.* 2. §. 16. *D. de orig. iur.*
(i) *Epiſt.* CVIII.
(k) *Libr.* VIII. *cap.* 33.
(l) *Libr.* VIII. *cap.* 1. *exempl.* 1.
(m) *Libr.* I. *cap.* 26.
(n) *Libr.* II. *cap.* 8.
(o) *Poplic. p.* 102.
(p) *Libr. V. p.* 292.
(q) LIV. *Libr.* III. *cap.* 55.
(r) Idem *Libr.* X. *cap.* 9.
(s) Idem *ibid.*

quido tamen adfirmare poſſumus cum Franc. Balduino, qui hoc argumentum ornate copioſeque exſequutus eſt (a); ſic vtramque eſſe comparatam, vt, quod ille ait, altera alterius poſcat opem, et coniuret amice. Tametſi vero iam inde ab illis temporibus, quibus iuriſprudentia reſloreſcere coepit, perpaucis perſuaderi potuerit, vt pulcherrimas has ſcientias coniungerent, quum plerique, qui ſe iuriſprudentiae conſecrauerant, in vaſtiſſimis Bartoli et Baldi voluminibus peruolutandis conſeneſcere mallent, alii, qui elegantioribus ſtudiis delectabantur, illiteratiſſimas illas litteras, tamquam meram barbariem atque illuuiem, adſpernarentur: attamen et paucos illos, qui pares erant in vtraque facultate, adeo admiratur poſteritas, vt breues eorum libellos, quibus iuri noſtro lucem ex hiſtoria foenerare ſtuduerunt, vaſtis illis reliquorum iureconſultorum voluminibus, Accurſiano abſinthio probe conditis, longe anteponant. Quum enim boni hi viri id vnice egerint, vt de rebus illis, in quibus ingenium atque induſtriam exercere ſtatuerant, omnia, quae apud alios legerant, genuina, ſpuria, domeſtica, peregrina, bona, mala, ad rem facientia, *ἀπροσδιόνυσα*, coaceruarent, et initio quaſdam inde propoſitiones cuderent, deinde illas ad multas ſpecies alias proferri poſſe oſtenderent, hinc porro eaſdem tam arctis circumſcriberent limitibus, vt propemodum officium perderent, denique genere dicendi vterentur, ſordido, inficeto, barbaro, nihilque, quantumuis notum et peruulgatum, proferrent, quod non aliquot legum et depromtorum ex gloſſatoribus teſtimoniorum centuriis firmarent: aliter plane rationes ſuas componebant ii, qui elegantioris litteraturae hiſtoriarumque praeſidia ad iuriſprudentiae ſtudium attulerant. Ii enim de legum originibus ac vera ſententia ſolliciti, nihil reliqui faciebant, vt ipſum iurium nexum oſtenderent, omnia ad principia genuina et domeſtica reuocarent, denique, quaecumque dicerent ſcriberentue, non modo iuſto ordine, ſed et genere dicendi puro, perſpicuo, vereque Latino proponerent. Vt adeo quantum intereſt inter centonem, ex variis non eiuſdem materiae ac coloris pannis et laciniis male conſutum, et veſtem mundam, cui ſuus color ſuaque forma conſtat: tantum intereſſe videatur inter ſcriptores illos barbaros, et hos elegantiores ac facundos, qui, ex ipſo rei Romanae ſtatu interpretandas eſſe Romanas leges, probe intellexerunt. Ceterum quemadmodum nulla pars eſt hiſtoriae veteris, quin iuriſprudentiae ſtudioſo incredibilem adferat vtilitatem: ita dubitare non licet, quin et ex vetuſtis numis permultum luſis accedere poſſit arti noſtrae, ſi quis id cum cura agere vellet. Ego qſidem, quamuis nec eo, quo opus eſt, adparatu inſtructus, nec otio, quod hoc litterarum genus requirit, admodum abundans, tamen dum aliquando in haec vireta excurro, quaedam eius generis, quae notatu haud videntur indigna, obſeruaſſe mihi videor. Quamobrem vſurus hac occaſione, dum in viri olim eruditiſſimi, Nic. Hier. Gundlingii *diſſertationes*, vno faſciculo comprehen-

(a) *De Inſtit. hiſt. vniu. et ciuſ cum iuriſpr. coniunctione*, *Libr.* II. *p.* 105.

henſas, aliquid praefari iuſſus ſum, hac de re tecum, LECTOR BENEVOLE, quaedam confabulabor, VSVMQVE et PRAESTANTIAM VETERVM NVMISMATVM IN IVRISPRVDENTIA ſpeciminibus quibuſdam, quae ſe haec ſcribenti ſponte offerunt, demonſtrabo paullo accuratius. Quamuis enim talia non ſoleant omnibus ad palatum eſſe, neque ipſe ego illa eius generis eſſe exiſtimem, vt impune a iuris ſtudioſis non ignorentur: dabitur tamen mihi, vt opinor, haec venia, vt aliis ſeuerioribus, quibus quotidie diſtringor, negotiis defeſſus, aliquando amoeniores has litteras recolam, eademque opera et animum quodammodo reficiam a quotidiano ſtrepitu, et vtilitatem voluptatemque aliquam harum rerum intelligentibus adferre coner, imitatus poetas, de quibus HORATIVS (a):

Et prodeſſe volunt, et delectare poetae.

Equidem neminem ego tam eſſe hoſpitem arbitror in elegantiore litteratura, vt ignoret opus illud ſplendidiſſimum viri olim et dignitate, et meritis in vtramque rempublicam, et reconditae doctrinae copia vere illuſtris, EZ. SPANHEMII *de vſu et praeſtantia numiſmatum*, quo non modo dignitatem auctoritatemque numorum, verum etiam incredibilem eorumdem utilitatem in omni doctrinae ſcientiarumque genere tam luculentis argumentis, tantoque variae eruditionis adparatu demonſtrauit, vt ne ſpicilegium quidem aliis, eamdem rem acturis, reliquiſſe videatur. Et ſane ſi quid forte olim fugerit viri incomparabilis diligentiam, quum opus illud imperfectius, et nondum ſuis abſolutum numeris, modico volumine prodiret: ſaltim hodie aliter videbitur ſentiendum, poſtquam ipſe illuſtris auctor opus ſuum non modo iterum recenſuit, ſed et integris diſſertationibus, totque acceſſionibus locupletauit, vt illud iam duo grandioris ſtaturae volumina conficiat, quorum prius viuo auctore (b), poſterius, eo iam rebus humanis exemto, obſtetricante ISAACO VERBVRGIO, in lucem prodiit (c). Quae enim, quaeſo, pars eſt eruditionis, in qua ille mirificam veterum numiſmatum vtilitatem non perſpicue oſtenderit? Habent ſane hic grammatici, vnde antiquas litterarum formas, earumque adfectiones, atque orthographiam; habent philoſophi, vnde quaedam ad moralem ciuilemque doctrinam, nec non ad hiſtoriam naturalem animalium, arborum, plantarum pertinentia; habent hiſtorici, vnde res Macedonum, Seleucidarum, Parthorum, Armeniorum, Cappadocum, Ponti et Boſphori regum, Thracum, Pergamenorum, Bithynorum, Carium, Siculorum, Gothorum, Vandalorum, Gallorum, Britannorum, nec non vrbium coloniarumque et metropoleon origines, dignitatem, praerogatiuas, αὐτονομίαν, Romanorum porro gentes, familias, nomina, cognomina, magiſtratus et dignitates, opera publica, reſque domi militiaeque geſtas, denique Auguſtorum Augusta-

(a) *De arte Poetica*, v. 333.
(b) Lond. cIɔIɔccvi.
(c) Amſtelod. cIɔIɔccxvii.

guſtarumque ſeriem, agnatos, propinquos, adfines, titulos, inſignia, actaque pacis et belli vel diſcant, vel, quae obſcurius de his omnibus memoriae prodiderunt veteres annales, mirifice illuſtrent, nihil vt ſit propemodum, quod diſcere velis, quod non iuculenter doceat, et ex rariſſimis numis probet illuſtris SPANHEMIVS. Enimuero tantum abeſt, vt omnem hunc doctrinae oceanum exhauſerit vir inexhauſtae doctrinae, vt ſuperſint omnino, et poſt tot alias eruditiſſimorum virorum ſcriptiones ſuperfutura ſint, quae inuentis addi poſſint, quamplurima. Idque res ipſa docuit, ab eo tempore, quo primum in illo opere elaborauit laudatiſſimus SPANHEMIVS. Quam multa enim ab eo omiſſa ſint, quae *ad vſum numiſmatum in re chronologica* pertinent, egregiis ſpeciminibus, quamuis non eadem omnes felicitate, oſtenderunt HENR. NORISIVS in epochis Syro-Macedonum (*a*), et epiſtola conſulari (*b*), IO. HARDVINVS in chronologia ex numis antiquis reſtituta (*c*), PHILIPPVS A TVRRE in opuſculo de annis imperii M. Aurelii Antonini Elagabali (*d*), VIRGIN. VALSECCHII in diſſertationibus de M. Aurelii Antonini Elagabali tribunicia poteſtate (*e*), et de initio imperii Seueri Alexandri (*f*), IOANNES VIGNOLIVS de anno primo imperii Seueri Alexandri, quem praefert cathedra marmorea S. Hippolyti (*g*). Vt iam non dicamus de IO. PETRI RIGORDI, ANT. PAGII, EM. SCHELSTRATENI, aliorumque operibus, noſtraque, quam olim edidimus, diſſertatione, quibus ipſa Chriſti natiuitatis era ex numis illuſtratur. Quum deinde EZ. SPANHEMIVS non adeo multa *de vſu numiſmatum geographico* monuiſſet: fuere, qui non modo generatim de vetuſtis vrbium numiſmatibus agerent, veluti IO. HARDVINVS, tum in numis antiquorum populorum et vrbium illuſtratis (*h*), tum in antirrhetico de numis antiquis coloniarum et municipiorum (*i*), et IO. FOY VAILLANTIVS in numiſmatibus coloniarum iuris Latii (*k*), verum etiam certae alicuius prouinciae vrbes ex numis deſcriberent. Sic enim prodiit eiuſdem VAILLANTII Aegyptus numiſmatica (*l*), cui iungi poſſent, qui Apameae, Athenis, vrbibus Britannicis, Cabillono, Chio, Corcyrae, Cretae, Ilio, inſulis archipelagi, Lacedaemoni, Lugduno, Nemauſo, Melitae, Neapoli, Oſtiae, Palaeſtinae, Raetiae, Siciliae, Tyro, aliiſque vrbibus et prouinciis eamdem operam nauarunt, niſi perlongum eorum ſcriptorum recenſum iam dediſſet IO. ALB. FABRICIVS (*m*). Similiter quum *numos, qui hiſtoriam litterariam* illuſtrarent, eorumque vſum ex inſtituto non expoſuiſſet illuſtris SPANHEMIVS: eum quoque defectum ſupplere quodammodo conati ſunt viri doctiſſimi, quo-

(a) Flor. cIↄIↄclxxxviii. *fol.*

(b) Bon. cIↄIↄclxxxiii. 4. *et apud* GRAEV. *theſaur. antiqu. Rom.* Tom. XI.

(c) *Oper.* p. 328. 419.

[d] Patau. cIↄIↄccxiii. 4.

(e) Flor. cIↄIↄccxi. 4.

(f) Flor. cIↄIↄccxv. 4.

(g) Flor. cIↄIↄccv. 4.

(h) *Oper.* p. 1.

(i) Pariſ. cIↄIↄclxxxviii. 4.

(k) Pariſ. cIↄIↄclxxxviii. *Vol.* II.

(l) *Subiuncta eiuſdem hiſtoriae Ptolemaeorum* Amſt. cIↄIↄcci. *fol.*

(m) *Indice* II. *ſubiuncto* ANSELMI BANDVRII *bibliothecae nummariae pag.* 240. *ſeqq.*

Digitized by Google

quorum alii permultas virorum illuſtrium ac doctrina celebrium imagines ex numis gemmiſque expreſſerunt, veluti LAVR. BEGERVS in theſauris tum Palatino (a), tum Brandenburgico (b), IAC. GRONOVIVS in theſauro Graecae antiquitatis (c), IAC. SPON. in miſcellaneis eruditae antiquitatis (d): alii quorumdam tantum memoriam et res ex numis illuſtrarunt, veluti Homeri GISB. CVPERVS (e) et IO. CAR. SCHOTTVS in apotheoſi Homeri (f), Biantis CHR. GOTTL. IOECHERVS (g), Ariſtotelis CORN. DIETR. KOCH in programmate de Ariſtotele in numo (h): vt iam non dicam de medicorum hiſtoria ex numis illuſtrata, quam minatus eſt vir elegantis doctrinae, MICH. FRIDR. LOCHNERVS, medicus Noribergenſium celeberrimus. Quis crederet, in illa quoque *ethicae ſemeioticae parte*, *quam φυσιογνωμονικὴν vocant*, vtilitatem aliquam adſerre poſſe vetera numiſmata? Et tamen hic quoque ingenii vires periclitatus eſt laudatus paullo ante SPONIVS, qui libro eximio, quem lingua patria *recherches curieuſes d'antiquitè* inſcripſit, inſeruit diſſertationem (i) de arte, multiplicem hominum naturam atque indolem ex vultuum in numis expreſſorum inſpectione cognoſcendi, quamuis, ludicrum id argumentum eſſe, cenſeat ANSELMVS BANDVRIVS (k). Denique quum *interpretationis ſcripturarum diuinarum et hiſtoriae ſacrae atque eccleſiaſticae* rationem in ſplendidiſſimo opere non habuerit illuſtris SPANHEMIVS, nec vſum, quem in illis praeſtent vetera numiſmata, oſtenderit: in hanc quoque philologiae ſacrae, et hiſtoriae partem inſignem ex nummis vtilitatem redundare poſſe, ex inſtituto demonſtrarunt AEGIDIVS LAGARRY in oratione, hiſtoriae Romanae, a ſe adornatae (l), ſubiuncta, qua antiquorum numiſmatum intelligentiam interpreti ſcripturae ſacrae neceſſariam eſſe, contendit, et venerandus eccleſiae noſtratis theologus, VAL. ERN. LOESCHERVS, tribus diſſertationibus, partim Ienae, partim Wittebergae, editis, de numorum in theologia, explicatione ſ. ſcripturae, et eccleſiaſtica antiquitate vſu (m): vt iam nihil dicamus de BARONIO, ANT. PAGI, TILLEMONTIO aliiſque hiſtoriae eccleſiaſticae ſcriptoribus, qui ſaepenumero et vetera numiſmata in conſilium adhibuerunt, quamuis purpuratus iſte annalium eccleſiaſticorum pater ludibrium aliquando debeat eruditis, dum modo apoſtolos, modo panem euchariſticum, modo alia myſteria in numis videre ſibi viſus eſt, taliaque tanta cum fiducia adſeuerauit, ac ſi illa non ficta, ſed ipſis ſolis radiis perſcripta in aere reperiſſet.

Quandoquidem itaque tam late patet veterum numiſmatum vſus, vt nulla paene ſit pars eruditionis, quae non inde vel lucis, vel ornamenti aliquid capiat: quis dubitare, quaeſo, auſit, quin et iuriſprudentiae illa veterum numorum contemplatio haud parum vtilitatis ſit adla-

(a) Heidelb. cIↄIↄclxxxv. *fol.*
(b) Berol. cIↄIↄclxxxxvi. *Vol.* III.
[c] Lugd. Bat. cIↄIↄclxxxxvii. *ſequ. fol.*
(d) *Sect.* IIII.
(e) Amſt. cIↄIↄcxxxiii. 4.
[f] Anno cIↄIↄccxiiii. 4.
[g] Lipſ. cIↄIↄccxv. 4.
[h] Helmſtad. cIↄIↄccIII. 4.
(i) *Diſſert.* XXIIII.
(k) *Biblioth. numar. p.* 103.
(l) Clarmont. cIↄIↄclxxI. 4.
(m) Ien. cIↄIↄclxxxxIIII. *et* Witteb. cIↄIↄclxxxxv. 4.

adlatura, ſi quis, data opera, id agere, eoque conſilio luſtrare vellet tot antiquitatis reliquias? Iuuabit ergo periculum facere, ſi forte alios, quibus plus otii, et maior adparatus eſt, eo exemplo excitare poſſim ad operam hanc pulcherrimam ſuſcipiendam.

Primum in ipſo veluti atrio iuriſprudentiae noſtrae ſiſtitur nobis illa conſtans ac perpetua ſuum cuique tribuendi voluntas, quam IVSTITIAM vocamus, ad quam, tamquam ad finem, vniuerſa ars aequi et boni ita comparata eſt, vt ideo ſcribere non dubitet VLPIANVS (a), *merito iuſtitiae ſacerdotes adpellari iureconſultos, quum colant iuſtitiam, et boni et aequi notitiam profiteantur, aequum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes, bonos non ſolum metu poenarum, verum etiam praemiorum exhortatione efficere cupientes: veram philoſophiam, non ſimulatam, adfectantes.* Iuſtitiam vero hanc ſaepe exhibent numi Graeci et Romani, ſub Tiberio, Veſpaſiano, Nerua, Hadriano, Alexandro Seuero aliiſque cuſi, et quidem tamquam feminam ſiue ſtantem, ſiue ſedentem, ſiniſtra cornu Amaltheae, dextra libram tenentem, cum epigraphe: ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΣΕΒ. vel IVSTITIA AVG. vel AEQVITAS AVG. Sedentem videbis in numo Corneliae Saloninae apud BEGERVM (b); ſtantem in numis Heluii Pertinacis, Gallieni, Taciti, Probi, Carinorum apud eumdem (c). In omnibus vero eadem inſignia deprehendes, libram et cornu Amaltheae, eumdem habitum, elegantem, ac virgine dignum, eamdem denique ſtolam, eiuſque laciniam in ſiniſtrum brachium decore collectam, vt vere tibi videre videaris *παρθένον Δίκην*, ſeu *iuſtitiam virginem*,

> *Κυδρήν τ' αἰδοίην τε θεοῖς, οἳ ὄλυμπον ἔχουσιν*
> *Claram, venerandamque Diis, qui Olympum habitant.*

ceu eam deſcribit HESIODVS (d). Qua vero definitione, ſiue a iureconſulto, ſiue a philoſopho, ad amuſſim facta, elegantius exprimi poſſet iuſtitiae aequitatiſque natura atque indoles, quam hoc ſchemate? Iuſtitia ſuum cuique tribuit: idque libra nos monet. Quemadmodum enim illa omnem exceſſum ac defectum et prodit, et corrigit: ita iuſtitia, vt ait ORPHEVS (e),

> *Αἰεὶ μὲν τὸ πλέον στυγέει, ἰσότητ' τε χαίρει.*
> *Semper, quod nimium eſt odit, et aequalitate gaudet.*

Nec mirum eſt, iuſtitiam nobis tamquam ſtolatam et ſeptae pudicitiae virginem ſiſti, quum abhorreat ab omnibus ſordibus, quippe incorrupta, et caſtiſſima, et vt iterum ORPHEI (f) verbis vtamur,

Ταῖς

(a) L. 1. §. 1. D. *de iuſt. et iur.*

(b) *Theſaur. Brandenb. Tomo* III. *p.* 260.

(c) *Tom.* III. *p.* 685. 744. 763. 768. 773.

(d) *Op. et dier. v.* 255.

(e) *Hymn. in Iuſtit.*

(f) *Ibid.*

Ταῖς καθαραῖς γνώμαις ἀεὶ τὰ δίκαια βραβεύων.
Caſtis ſententiis iura ſemper adminiſtrans.

Quo pertinet et SVIDAE locus (*a*), vbi de hoc ipſo iuſtitiae ſchemate agens: Ἡσίοδος δέ, inquit, *αὐτὴν λέγει καὶ παρθένον, καὶ ἀδιάφθορον, ὅτι μὴ χρὴ δολοῦν τὸ δίκαιον, μήτε ἄλλως πεισθέντα, μήτε λέχει παρατρέποντα. Heſiodus, eam virginem eſſe, dicit, immunis ſcilicet, non oportere nos iuſtitiam adulterare, nec aliis rationibus adductos, nec amore corruptos.* Denique et effectum iuſtitiae eleganter oſtendit illud Amaltheae cornu, quod in numis illis reperimus, quem idem SVIDAS (*b*) ita deſcribit: Τοῖς γε μὴν ἐκείνην σέβουσι τήν τε γῆν τὰ αὐτῆς βρύειν φησὶν ἀγαθά, καὶ τὴν θάλατταν χορηγεῖν, ὅσα τίκτει καὶ τρέφει μάλ' ἀφθόνως. *Illis, qui eam colunt, terra fructus largiter producere, et mare abunde ſuppeditare ait omnia, quae parit et alit.* Nimirum ob iuſtitiam ciuitates, a paruis et humilibus profectae principiis, breui tempore excelſiſſime florent, nec quidquam iis, quod ad felicitatem ciuilem pertinet, deeſſe poteſt. Non turbae tunc illas concutiunt, non claſſica audiuntur, et nec agros depopulatur hoſtilis manus, nec partas opes fures ac raptores intercipiunt, ſed ciues abundant omnibus copiis, et in ſumma opum atque bonorum affluentia viuunt, vereque iis euenit, quod ſuauiſſime cecinit HORATIVS (*c*):

Tutus bos etenim rura perambulat:
Nutrit rura Ceres, almaque Fauſtitas;
Pacatum volitant per mare nauitae:
Culpari metuit fides.

Deinde et IVRISPRVDENTIAE definitioni non minus lucis accedere videtur ex veterum numis, qui Themidem Deam praeferunt, quamuis ii ſunt et dubiae interpretationis, et paullo rariores. Vnum eius generis acceptum ferimus V. C. CHRIST. SIGISM. LIEBE (*d*), qui inter numos populorum et vrbium edidit aeneum Phocenſium, cuius in aduerſa parte eſt caput feminino cultu, laurea cinctum, vultu admodum decoro, cum litteris: ΦΩΚΕΩΝ, in auerſa caput tauri, vitis ornatum, ſupra quod litterae ΕΛ. Poſſet caput illud femininum videri Apollinis, quem muliebri habitu efformaſſe veteres, oſtenderunt cum alii, tum nouiſſime IO. CAR. SCHOTTVS (*e*), idque ſatis patet exemplo Apollinis Actiaci vel Palatini, quem muliebri habitu ſiſtunt numi argentei Commodi apud VAILLANTIVM (*f*) cum inſcriptioni: APOLLINI PALATINO. Sed ipſe LIEBIVS eos non putat aberraturos a vero, qui Themidem in eodem capite agnoſcant, quia Apollinem vna cum Themide oraculum Delphicum condidiſſe, ex EPHO-

RO

(a) *Voce Θέμις Tom. I. pag.* 588. *edit.* KVST.

(b) *Ibidem. pag.* 588.

(c) *Carm. Lib.* IIII. *Od. V. v.* 17. 18. 19. 20.

(d) *Gotb. numar. cap.* 5. §. 42. *p.* 107.

(e) *Apoth. Homeri p.* 59.

(f) *Numiſm. Rom. imper. praeſtant. Tom.* II. *p.* 190. *et Tom.* I. *p.* 211.

RO memoriae prodiderit STRABO *(a)*. Paullo certioris interpretationis eſſe videtur gentis Flauiae denarius, exhibitus a FVLVIO VRSINO *(b)*, quippe in quo non modo caput muliebre, ſatis incultum cum paſſis crinibus, et adpoſita cithara viſitur, verum etiam ipſum Themidis nomen additum eſt. Supra enim adſcriptum eſt: C. FLAV. LEG. PROPR. infra: HEMIS. In auerſa parte victoria conſpicitur, trophaeum coronans, cum lemmate: IMP. BRVT. infra Q. CAEP. Pertinere hunc denarium ad C. Flauium, Caeſari inimiciſſimum, at Bruto, Caeſaris percuſſori tanto amiciorem *(c)*, eiuſque aliquando praefectum fabrum *(d)*, inter omnes conſtat, non aeque, quid ſibi velit illud HEMIS, quod infra caput legitur. Nam VRSINVS, vir in his rebus alioquin perſpicaciſſimus, illud accipit pro cognomine, nobiſque fingit C. FLAVIVM HEMIM, quum vel hoc ipſum, vel flexum inde cognomen nuſquam inter tot Romanorum cognomina occurrat, niſi eo referre velis illud HEMVLLI, quod eſt apud GRVTERVM in marmore *(e)*. *Fimbriarum* certe et *Puſionum* cognomina fuiſſe Flauiorum, qui libera republica in celebritate fuerunt, nemo ignorat: at *Hemides* illos eſſe cognominatos, nullo idoneo teſtimonio conſtat. Hinc acutum hic vidit vir reconditae eruditionis IAC. PERIZONIVS *(f)*, non eſſe hoc cognomen C. Flauii, ſed ipſius feminae, cuius caput expreſſum ſit in denario, reſtitutaque littera detrita, illud legi oportere THEMIS, cui deinde et citharam, et paſſam atque horridam comam conuenire, operoſe docet. Et videntur ſane Flauii ideo in nummis ac denariis ſuis conſecraſſe Themidem, quod praecipuum gentis ſuae auctorem venerarentur C. Flauium, qui *humili fortuna ortus, ceterum callidus vir et facundus, ciuile ius, repoſitum in penetralibus pontificum euulgauerat (g)*, adeoque Themidos ope et ipſe ad aedilitatem adſpirauerat, et poſteris viam muniuerat ad ſplendidiorem fortunam. Iam vero quod ſymbolum iuriſprudentiae reperiri potuiſſet luculentius, quam iſta Themidis effigies? Comae incomtae, quas in numo conſpicis, fatidicam oſtendunt mulierem, Deoque, vti veteres loquebantur, plenam, ac proinde rerum diuinarum ſcientiſſimam. Talem VIRGILIVS *(h)* fingit Sibyllam,

Cui talia fanti
Ante fores, ſubito non vultus, non color vnus,
Non COMTAE *manſere* COMAE: *ſed pectus anhelum,*
Et rabie fera corda tument.

Talem SENECA (i) Caſſandram ſiſtit, cui

Pallor genas,
Crebergue totum poſſidet corpus tremor,

Ste-

[a] *Libr.* VIIII. *p.* 422.
(b) *De num. famil. Rom. p.* 113. *edit.* PATINI.
(c) APPIAN. *de bell. ciu. Libr.* II. *pag.* 700.
[d] PLVTARCH. *in Bruto p.* 1008.
(e) *Inſcript. p.* DCCCLXXXI. 10.
(f) *Trig. diſſert. p.* 248. *ſequ.*
[g] LIV. *Libr.* VIIII. *cap.* 46.
[h] *Libr.* VI. *Aen. v.* 46.
[i] *Agamemn. v.* 710. *ſequ.*

Digitized by Google

Stetere vittae, mollis HORRESCIT COMA,
Anhela corda murmure incluſo fremunt.

Talem denique idem (*a*) deſcribit Pythiam, quae

Incipit - - ſpargere HORRENTES COMAS,
Et pati commota Phoebum.

Dicitur enim Themis prima oracula fudiſſe, reſque diuinas et ſacrificia docuiſſe mortales. Atque inde eſt, quod qui oracula edunt, dicuntur Θεμιστεύειν, ceu obſeruarunt DIODORVS SICVLVS (*b*) et SVIDAS (*c*). Additur autem in numo cithara, quia eadem Themis et ob facundiam rerumque humanarum notitiam celebratur, et proinde βουλαία vocatur a PLVTARCHO (*d*), quia, vt DIODORVS refert, prima hominibus, quae ad iuris aequitatem et pacis ſtudia pertinent, tradidit, et, ſi HOMERO (*e*) credimus,

Ἥτ' ἀνδρῶν ἀγορὰς ἠμὲν λύει, ἠδὲ καθίζει.
Hominum concilia vel dimittit, vel cogit.

En veram imaginem iuriſprudentiae, *diuinarum humanarumque rerum notitiae, iuſti iniuſtique ſcientiae*, quam ſane definitione non magis perſpicue ipſi iureconſulti, quam hac Themidis effigie gens Flauia, expreſſiſſe videntur. Huius quoque eſt θεμιστεύειν, id eſt, de iis, quae circa res diuinas humanaſque iuſta ſunt, reſpondere. Hanc quoque iure βουλαίαν, id eſt, *conſultricem* dixeris. *Eſt enim* ex CICERONIS (*f*) ſententia, *ſine dubio domus iureconſulti totius oraculum ciuitatis, vnde ſibi omnes conſilium expetunt*,

Suarum rerum incerti, quos is ſua ope ex
Incertis certos, compoteſque conſilii
Dimittit, vt ne res temere tractent turbidas.

Enimuero ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quae in gentis Flauiae numo torua facie paſſiſque comis conſpicitur, Themis, eadem in altero Gothano virginis venuſtae eleganter comtae, laureaque cinctae, ſchema induit. Eſt enim haec iuriſprudentiae indoles, benignae bonis, malis inexorabilis, et, vt eleganter ait VLPIANVS (*g*), *bonos non ſolum metu poenarum, verum etiam praemiorum exhortatione efficere cupientis*. Quemadmodum porro VLPIANVS noſter (*h*) *duas huius ſtudii poſitiones eſſe*, obſeruat, PVBLICVM *et* PRIVATVM: ita et numos vtrumque ius accurate ſecernere, animaduertimus.

(a) *Oedip. v. 230.*
(b) *Libr. V. p. 232.*
(c) *Voce* Θεμιστεύειν.
(d) *Polit. praecept. p. 802.*
(e) *Odyſſ. β. v. 69.*
(f) *De orat. Libr. I. cap. 45.*
(g) *L. 1. §. 1. D. de iuſt. et iur.*
(h) *L. 1. §. 2. D. de iuſt. et iur.*

patum, procedere, animaduertimus, eaque in re facile adſentimur LAVR. BEGERO (a). Ex poſteriore numo ſimul originem faſcium diſcimus. Nam Coſani Etruriae populus ſunt, vnde faſces et pleraque alia magiſtratuum inſignia ſumta eſſe, memoriae prodiderunt SALLVSTIVS (b), DIONYS. HALICARNESSENSIS (c), STRABO (d), SILIVS ITALICVS (e), et FLORVS (f). Addi poſſent numi Aemiliorum, Calpurniorum, Corneliorum, in quibus modo ſella curulis cum binis vtrimque faſcibus et ſecuribus, modo conſul togatus inter faſces conſulares, immo et coronatos aliquando conſpicitur. Sed otium nobis hic fecit illuſtris SPANHEMIVS (g), qui hos numos tam praeclare expoſuit, vt, ſi verbum adderem, Iliada poſt Homerum ſcribere velle viderer.

De conſulibus porro obſeruat POMPONIVS (h), *ne illi per omnia regiam poteſtatem ſibi vindicarent, lege lata factum eſſe, vt ab iis prouocatio eſſet, neue poſſent in caput ciuis Romani animaduertere iniuſſu populi, ſolum relictum eſſe iis, vt coercere poſſent, et in vincula publica duci iubere.* Vulgo equidem iam a regibus prouocatum eſſe ad populum, ex notiſſimo Horatii Tergemini iudicio colligunt, eiuſque ſententiae magnos habent auctores CICERONEM apud SENECAM (i), FABIVM apud LIVIVM (k), et VALERIVM MAXIMVM (l). At ex ipſa Tulli Hoſtilii hiſtoria intelligimus, non prouocaſſe Horatium a rege, ſed a duumuiris quaeſitoribus, quos rex, *ne ipſe tam triſtis ingratique ad vulgus iudicii, aut ſecundum iudicium ſupplicii auctor eſſet, creauerat, addita horrendi carminis lege: duumuiri perduellionem iudicent. Si* A DVVMVIRIS PROVOCARIT, *prouocatione certato*, vti rem refert LIVIVS (m). De prouocatione ergo multo poſt, libera demum republica, latae ſunt leges, quibus et ius animaduertendi in caput ciuis Romani ademtum eſt conſulibus, et ipſa coercitio tam arctis circumſcripta limitibus, vt ne in terga quidem ſceleratorum ciuium ſaeuire illis permitteretur. Pertinent ſane eo leges, latae a P. Valerio Poplicola apud LIVIVM (n), PLVTARCHVM (o), DIONYSIVM (p), ac deinde aliquoties relatae, veluti a L. Valerio Poplicola anno V. C. CCCIIII. (q), a M. Valerio Coruo, anno V. C. CCCCLII. (r), ac demum, ſemper in contrarium nitentibus conſulibus, a M. Porcio Laeca, tribuno plebis (s). Et huius quidem legis Porciae inſigne monimentum exſtat numus gentis Porciae aeneus, cuius in aduerſa parte eſt caput galeatum Romae, cum epigraphe: P. LAECA. ROMA: in auerſa ciui Romano ſtanti et prouocanti ſtans

(a) *Ad Flor. Libr. I. cap. 9. p. 85.*
[b] *Catilin. cap. 51.*
(c) *Libr. III. cap. 84.*
(d) *Libr. V. p. 220.*
(e) *Libr. VIII. v. 486.*
[f] *Libr. I. cap. 5.*
[g] *De vſu et praeſt. num. diſſ. 10. pag 87. ſequ. Tom. II.*
(h) *L. 2. §. 16. D. de orig. iur.*
(i) *Epiſt.* CVIII.
(k) *Libr.* VIII. *cap.* 33.
[l] *Libr.* VIII. *cap.* 1. *exempl.* 1.
(m) *Libr.* I. *cap.* 26.
(n) *Libr.* II. *cap.* 8.
(o) *Poplic. p.* 102.
(p) *Libr. V. p.* 292.
(q) LIV. *Libr.* III. *cap.* 55.
(r) Idem *Libr.* X. *cap.* 9.
(s) Idem *ibid.*

itidem magiſtratus manum imponit, ſtante a tergo lictore cum virga, infra autem PROVOCO (*a*). Habes ergo hic lictorem virgis in corpus ciuis Romani ſaeuire paratum, habes magiſtratum, ad quem damnatus manibus porrectis prouocat, manum capiti imponentem, eumque veluti in libertatem adſerentem, vt vere idem hoc numo elegantiſſimo exprimatur, quod de lege Porcia ſcripſit LIVIVS (*b*), *eam ſolam pro tergo ciuium latam, graui poena ſi quis verberaſſet necaſſetue ciuem Romanum, ſanxiſſe*, immo et, quod a POMPONIO noſtro obſeruatum eſt, *lege lata factum eſſe, vt a conſulibus eſſet prouocatio, neue poſſent in caput ciuis Romani animaduertere iniuſſu populi*.

Quae idem POMPONIVS (*c*) de origine cenſorum, eorumque officio tradit, ea non aliunde accuratius, quam ex gentium Romanarum numis poſſunt illuſtrari, idque iam cum cura fecit EZ. SPANHEMIVS (*d*). Quum enim cenſorum eſſet cenſum agere, luſtrum condere, equites luſtrare, eoſque, qui parum frugi eſſent, exempli cauſſa notare, ea fere omnia in numis exprimi animaduertimus. In numo enim gentis Liciniae figura quaedam haſtata equum adducit, cui adſcriptum P. CRASSVS M. F. (*e*) in alio gentis Tulliae, quem in lucem protraxit VAILLANTIVS (*f*), ſimilis fere figura eſt, cum lemmate: M. TVLLIVS M. F. eoque numo memoriam gentis ſuae auctoris, Seruii Tullii, regis, renouare voluiſſe videtur Tullius, quem primum populum Romanum in cenſum retuliſſe, et digeſſiſſe in claſſes et centurias, cenſumque et luſtrum inſtituiſſe, nemo ignorat. Exſtat etiam Claudii imp. numus, in quo imperator inſidet ſellae curuli, alius vero equum adducit, addito infra lemmate: CENSOR (*g*). Quae quidem numiſmata omnia lucem ſimul adfundunt loco VLPIANI (*h*), vbi mentionem facit eorum, *qui equo publico in cauſſa publica tranſuehuntur*, de qua tranſuectione equitum ſollemni nuper, quidquid dici poterat, ſingulari diſſertatione accuratiſſime dixit vir eruditiſſimus, quem honoris cauſſa nomino, IO. ERHARDVS KAPPIVS (*i*). Porro luſtrum a cenſore conditum oſtendit numus gentis Poſtumiae apud VAILLANTIVM (*k*), in quo cenſor dextra vas, ſiniſtra ramum luſtralem praefert: quamuis ex inſcriptione: M. POSTVM. ALBIN. L. PORC. CAPIT. II. VIR colligant viri docti, denarium illum pertinere ad cenſum in municipio quodam vel colonia actum, ſiquidem et in his ac prouinciis cenſores fuiſſe, viri docti iam pridem ex CICERONE (*l*), LIVIO (*m*), ipſiſque vetuſtis marmoribus (*n*) probarunt.

Eodem modo et, quae de reliquis magiſtratibus differit POMPONIVS, ex numis poſſemus illuſtrare, niſi hunc laborem iam occupaſſet

[a] VRSIN. *num. famil. p.* 228.
[b] *Libr. X. cap.* 9.
(c) *L.* 2. §. 17. *D. de orig. iur.*
(d) *De vſu et praeſt. num. diſſ. X. p.* 190. *ſequ. Tom. II.*
(e) VRSIN. *num. famil. p.* 149.
(f) *Apud* SPANH. *ibid. p.* 101.
[g] *Apud eumdem* SPANH. *p.* 502.
(h) L. 8. D. *de in ius voc.*
[i] *De tranſuect. equit.* Lipſiae clↃcIↃccxxxIII.
(k) *De famil. Rom. Tom. II. p.* 312.
(l) *Pro Cluentio cap.* 4. *Verr. II. cap* 53.
(m) LIV. *Libr.* XXVIIII. *cap.* 13. *et* 37.
(n) SPON. *Miſcellan. p.* 169.

Digitized by Google

ſet laudatus SPANHEMIVS, qui eadem diſſertatione decima de praetoribus, aedilibus curulibus et plebeiis, quaeſtoribus et proquaeſtoribus, triumuiris et quatuoruiris monetalibus, praefectis fabrum, itemque magiſtratibus extraordinariis, veluti dictatoribus, triumuiris reipubl. conſtituendae, proconſulibus, propraetoribus, legatis pro conſule et pro praetore, praefectis claſſi et orae maritimae accurate egit, nihilque eorum, quae ad eorum magiſtratuum officium, poteſtatem ac iuriſdictionem pertinent, praetermiſit, vt adeo haec diſſertatio ſimul ad titulos omnes pandectarum de officiis magiſtratuum illuſtrandos in primis facere videatur.

Quare, his omiſſis, ad prudentum ſucceſſionem, quam POMPONIVS noſter deſcripſit, prouehimur, viſuri, an iuriſconſultorum etiam in numis exſtet memoria. Quamuis enim eos ab obliuione facile vindicent inſignia ingenii monimenta, quorum vel rudera in fragmentis, a IVSTINIANO ſeruatis, hodie admiramur, et vere eorum quiſque gloriari poſſe videatur cum HORATIO (a):

Exegi monimentum aere perennius,
Regalique ſitu pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Poſſit diruere, aut innumerabilis
Annorum ſeries, et fuga temporum:

iucundum tamen fuerit, et in aere ſpectare veteris alicuius iuriſconſulti faciem, maxime quum de doctiſſimorum illorum virorum vita ac rebus geſtis veluti ex compacto ſileant ſcriptores, eaque pars hiſtoriae litterariae et hodie in tanta litterarum luce minime omnium exculta ac perpolita ſit. Et FVLV. quidem VRSINVS (b) profert gentis Sulpiciae denarium, quem ad SER. SVLPICIVM, iureconſultum ſine exemplo maximum, pertinere arbitratur. In eius enim aduerſa parte caput virile cernitur cum epigraphe: L. SERVIVS RVFVS, in auerſa duae figurae nudae, at galeatae tamen, haſtas decuſſatim tenentes. Sed dubiam hanc doctiſſimi viri coniecturam reddit praenomen *Lucii*, non quod eum alii Publium vocare malint, (nam et horum non certior eſt, quam FVLV. VRSINI, diuinatio,) ſed quod viri doctiſſimi plane negent, Sulpicio noſtro vllum aliud, quam *Seruii*, praenomen fuiſſe, quamuis alioquin pleroſque ex gente Seruia duobus praenominibus vſos eſſe, facile largiantur (c). Certe nuſquam in vetuſtis monimentis vel *Publii* vel *Lucii* praenomen illi tribuitur, ſed Seruii tantum, ac proinde, an in denario illo ICti noſtri vultum cernamus, non magis certo ſcimus, quam an aliquis ex eius filiis denarium hunc in maximi patris honorem ſignarit, quod vt credamus, idem auctor nobis eſt FVLV. VRSINVS (d), ſi forte prior ſententia minus adrideat. Ac proinde, ſi dicendum quod res eſt, nullius adhuc

(a) *Libr.* III. *Carm. od.* 30. *v.* 1.
(b) *De num. famil. p.* 267.
(c) EV. OTTO *de Ser. Sulpicio ICto* *cap.* 1. §. 4. *p.* 1559. *Theſ. Iur. Tom. V.*
(d) *Ibid. p.* 267.

parint a LEGIBVS, ex ipſo iure noſtro ſatis notum eſt. Ne vero hic nihil nos iuuare velle viderentur, qui auro, argento, aeri flando, feriundo praeerant, ii ſaltim loca, vbi et leges ferri et plebiſcita rogari conſueuerunt, nobis eleganter in numis delineant. Illis ferendis praecipue deſtinatum erat COMITIVM, quod vna cum ſeptis et aede Veneris Cloacinae, et inſcriptione: CLOACIN. conſpicimus in gentis Muſſidiae denariis apud VRSINVM (*a*). Haec quamquam modo in comitio, modo alio loco habebantur, praecipue tamen concionibus tribuniciis, quibus plebs ad nouas leges iubendas incitari ſolebat, deſtinata erant ROSTRA, in quibus et alii magiſtratus concionari, honores auſpicari, in leges iurare, et magiſtratum ponere conſueuerant. Quum vero roſtra alia eſſent *vetera*, alia *noua* vel *Iulia*: illorum figuram in numis gentis Lolliae (*b*), ex qua M. Lollius Palikanus ſuppreſſae a Sulla tribuniciae poteſtatis reſtituendae auctor fuerat (*c*); horum in Sulpiciae denariis conſpicimus (*d*). Et in illis quidem ſedile poſitum cernimus, vt adpareat, quomodo e loco ſublimi concionati ſint tribuni: in his duo conſules ſedent, quaſi agentes cum populo, et vel legem ſuadentes, vel diſſerentes de republica. Id quoque ſingulare eſt, quod in Palikani numo LIBERTATIS effigies et vocabulum deprehendimus. In veteribus enim roſtris quam maxime regnabat libertas, adeo vt tribuni plebis ex illo loco ſaepe in maximos magiſtratus non modo acerbiſſima oratione inueherentur, ſed et eos, conſiliis ſuis obtinentes, in vincula duci iuberent. Vnde roſtra *βῆμα τὸ ἐλευθέριον*, ſeu *libertatis tribunal*, vocari a DIONE CASSIO (*e*), iam VRSINVS et SPANHEMIVS (*f*) obſeruarunt.

Sed haec quidem de legibus et plebiſcitis dicta ſufficiant. De Senatuſconſultis enim nihil eſt, quod ex numis addamus, niſi quod numos etiam ipſos ex SC. cuſos eſſe, ipſi numi indicent, in quibus frequentiſſime occurrunt litterae SC. At de principum conſtitutionibus quaedam dicenda ſuperſunt, hic non omnino praetereunda. Ius conſtitutionibus leges ferendi ius noſtrum arceſſit a lege regia, qua populus Romanus Imperatori et in Imperatorem omne imperium ſuum et poteſtatem contulerit (*g*). Qualis ſit illa lex regia, magnopere inter ſe omni tempore diſceptarunt iureconſulti, nec defuerunt, qui ſecantes nodum, quem ſoluere non poterant, ipſam legem nullum, niſi in Triboniani cerebro, praeſidium habere exiſtimarent. Sed horum ſententiam ſatis ſuperque profligarunt viri docti, et maxime IO. FR. GRONOVIVS, qui inter primos in viam reduxit iureconſultos errantes, et vix habentes, vbi conſiſterent. Nimirum Senatus populuſque Romanus primum in Auguſti, deinde eius ſucceſſorum honorem, in primis, quoties hi auſpicabantur imperium, permulta decernebat, quae ad eorum poteſtatem atque imperium pertinebant. Ea decreta vel SCa deinde coniunctim legis regiae nomine venerunt, vt recte

(a) *De famil. Rom. pag.* 182.
(b) VRSIN. *ibid.*
(c) ASCON. PAEDIAN. *in diuinat.*
(d) VRSIN. *ibid. p.* 270.
(e) *Libr.* XXXXV. *p.* 286.
(f) *Tomo* II. *p.* 190.
(g) §. 6. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu. l.* 1. *pr. D. de conſt. princ.*

Digitized by Google

recte dicere poſſis, legem regiam nihil aliud eſſe quam formulam imperii, poteſtatiſque, imperatoribus paullatim delatae a ſenatu populoque Romano. Et ad huiuſmodi decretum procul dubio pertinet numus Auguſti, a MEDIOBARBO (*a*) et CAROLO PATINO (*b*) editus, cuius in parte antica eſt caput Auguſti cum perigraphe: DIVVS AVG. SC. in poſtica figura conſulari habitu, inſidens ſellae curuli, orbem ſiniſtra, (qui tamen in ectypo PATINI non conſpicitur, dextra ramos oliuae geſtans, cum titulo: CONSENSV SENAT. ET EQ. ORDIN. P. Q. R. Quum vero orbis, ipſumque hominis ſchema imperium ſummum belli paciſque tempore ſignificet: numi non alius poteſt eſſe ſenſus, quam imperium ſummum in Auguſtum collatum eſſe *conſenſu ſenatus, et equeſtris ordinis, populique Romani*, quae ipſa, vt vidimus, eſt legis regiae definitio. Tales plures ſunt numi reliquorum Imperatorum, vbi modo Imperator et Roma coniunctim exhibentur, modo haec illi ſeſe veluti deuouere videtur, vt dubitare non poſſis, quin eodem pertineant: at iis, promiſſae breuitatis memores, iam non immoramur. Quum ad iura potius perſonarum ſtatumque hominum progredimur, ſecundum quem alios liberos, alios ſeruilis conditionis, alios ciues, alios peregrinos, denique alios ſui, alios alieni iuris eſſe, nouimus. Et ſeruorum quidem tam miſera erat conditio, vt eorum vix rationem in numis habuerint Romani. At manumiſſionis tamen ritum inde quodammodo poſſe illuſtrari arbitramur. Exſtant ſane numi Neruae (*c*) aliorumque, in quibus femina, decore veſtita, dextra pileum, laeua baculum, longiorem modo, modo breuiorem tenet, cum perigraphe LIBERTAS PVBLICA. Iam quidem non ad priuatorum, ſed ad ipſius rei publicae, libertatem pertinere haec numiſmata, ex ipſa inſcriptione ſatis vnuſquiſque intelligit: at hanc tamen iis ſymbolis adumbrari obſeruamus, quibus priuati vtebantur in manumiſſionibus. Fiebant hae per vindictam, id eſt, per baculum, quem et feſtucam vocat PLAVTVS (*d*):

Quid? ean, ingenua, an FESTVCA *facta e ſerua libera eſt.*

nec non PERSIVS (*e*):

Hic hic, quem quaerimus, hic eſt.
Non in FESTVCA, *lictor quam iactat ineptus.*

Et talem feſtucam vel vindictam ſiniſtra praeferre libertatem exiſtimo, non ſceptrum, tamquam ſignum imperii, quod videre ſibi viſus eſt LAVR. BEGERVS (*f*), nec haſtam, pro qua geſtamen illud habuit CONST. LANDVS (*g*), quum poſteriora illa ad libertatem non pertineant, nec cum ea quidquam habeant commune, vindicta vero vel feſtuca ſymbolum ſit, libertati conuenientiſſimum. Id quod et de pi-

[a] *Numiſm. Imp. Rom. p.* 44.
(b) *Numiſm. Imp. p.* 40.
(c) CONST. LANDI *num. ſelect. p.* 56. LAVR. BEG. *in Flor. ſibr. I. cap.* 9. *pag.* 84.
(d) *Mil. glorioſ. act.* IIII. *ſcen.* 1. *v.* 15.
(e) *Sat. V. v.* 174.
(f) *Ad Flor. p.* 54.
(g) *Sel. numiſm. p.* 57.

Digitized by Google

leo, quem dextra tenet libertas, dicendum eſt. Quum enim, raſo in templo Feroniae capite, pileum ſumere ſolerent libertini, ſeu patet ex loco PLAVTI (*a*):

Vt ego hic hodie RASO CAPITE *caluus capiam* PILEVM.

vbi exquiſita ſunt quae notauit TAVBMANNVS: libertati etiam publicae non aliud ſymbolum putabant conuenientius eſſe, quam pilei, adeo vt Brutus aliique Caeſaris percuſſores non modo pileum cum duobus pugionibus in numis ſignarint, vt, rem publicam a ſe in libertatem adſertam, oſtenderent (*b*), ſed et pileum haſta per vrbem circumtulerint, populumque ad pileum tamquam ad libertatem vindicarint. Qua de re APPIANVS (*c*): Οἱ δὲ σφαγεῖς τὰ ἱμάτια ταῖς λαιαῖς ὥσπερ ἀσπίδας περιπλεξάμενοι, καὶ τὰ ξίφη μεστὰ τοῦ αἵματος ἔχοντες, ἐβοηδρόμουν βασιλέα καὶ τύραννον ἀνελεῖν, καὶ πῖλόν τις ἐπὶ δόρατος ἔφερε, σύμβολον ΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΩΣ. *Percuſſores autem eius togis circum laeuas manus obuolutis vice clypei, cruentos gladios tenentes currenteſque vociferabantur, regem et tyrannum ſe occidiſſe, praeferente quodam in haſta pileum recuperatae* LIBERTATIS INSIGNE. Ceterum et Feroniae Deae, cuius in fano caput radere pileumque ſumere ſolebant libertini, caput, ſi videre geſtis, habes in numis gentis Petroniae apud VRSINVM (*d*), vbi de ſacris et cultu eius apud Sabinos plura vir hic doctiſſimus obſeruauit. Quae de iure ciuitatis ex numis obſeruari poterant, ea omnia in praeclaro atque aeterno opere de orbe Romano occupauit laudatiſſimus EZ. SPANHEMIVS, vbi et inſignem iſtum Antonini Pii numum in cuius auerſa parte intra coronam lauream legitur: S. P. Q. R. AMPLIATORI CIVIVM erudite expoſuit, nec eum ad celebrem LEG. XVII. DIG. DE STATV HOMINVM, quo Antonini beneficio omnes, qui in orbe Romano ſunt, ciues Romani effecti eſſe dicuntur, pertinere, ita demonſtrauit vt otium aliis feciſſe videatur (*e*). Itaque potius ad ſtatum familiae prouehimur, ad quem et ADOPTIO pertinet, et EMANCIPATIO de qua ſingularem in Digeſtis titulum exſtare nouimus. Et adoptionis quidem monimentum inſigne habemus in numo aureo Nervae, quem ex ineditis GOLZII ſchedis extulit EZ. SPANHEMIVS (*f*). In eo enim Nerua Imp. Traiano paludato dextram porrigit, adſcripto vocabulo: ADOPTIO. Equidem quo ritu priuati et adrogarint, et adoptarint, ipſa iura noſtra ſatis docent. At vix horum quidquam poſt Neronem obſeruarunt principes, qui ſufficere exiſtimabant ſi conſenſum adoptantis et adoptiui quocumque modo exprimerent. Quumque iunctae dextrae conſenſum vel maxime indicent: ſaepe hoc ſolo ritu vtebantur. Sic de Galba memoriae proditum eſt, eum Piſonem non vt priuatum lege curiata, et apud Pontifices, ſed exemplo Auguſti et more militari,

(a) *Amphitr. act. I. ſcen. I. v. 306.*
(b) VRSIN. *de famil. Rom. p. 142. 263.*
(c) *De bello ciuili lib. II. p. 503.*
[d] *Ibid. p. 205.*
(e) *Orb. Rom. Exerc. II. cap. 1. p. 117. ſequ.*
(f) *Not. ad Iulian. Orat. I.*

vari ; quo vir virum legit, adoptaſſe, ac proinde *adprehenſa Piſonis manu* eum ſibi filium eſſe iuſſiſſe (*a*). Sufficiebant nimirum principibus iunctae manus, non modo quod dextra amoris et fidei ſignum eſſet, ceu ſuſpicatus eſt vir doctiſſimus, peritiſſimuſque iuriſprudentiae ſymbolicae, Ev. Otto (*b*), ſed et quia conſenſus in idem placitum ſignum luculentiſſimum, et apud omnes peraeque gentes receptum, ſunt iunctae dextrae : in adrogatione vero vel maxime neceſſarium videtur, teſte Caio nostro (*c*), *vt et is, qui adoptat, interrogetur, an velit eum, quem adoptaturus ſit, iuſtum ſibi filium eſſe? et is, qui adoptatur, an id fieri patiatur?* Sunt etiam numi, qui effectus adoptionis, quales in iure noſtro deſcribuntur, praeclare illuſtrant. Participes adoptiui fiebant iurium agnationis (*d*), imaginum, nobilitatis patriciae, ſacrorum (*e*), ſucceſſionis (*f*), et vt paucis dicamus, aeque iuſti erant filii, ac ſi ex adoptante eiuſque matrefamilias eſſent nati (*g*). Pleraque huius generis ex numis diſcimus. Adoptiuus enim et adoptiua ſeſe adoptantis filium filiamque, immo et nepotem neptemue eius, quo patre adoptans vſus fuerat, adpellabant. Talis ſane eſt Hadriani Imperatoris numus, quem ex illuſtris Faucaulti cimmeliis extulit Harduinus (*h*), in quo Imperatoris capiti adſcribitur : ΑΥΤ. Κ. ΤΙΩ. ΤΡΑΙΑΝΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΣ, id eſt *Imperator, Caeſar, Neruae nepos, (υἱωνὸς) Traianus, Hadrianus.* Adeo verum eſt, adoptionem iura agnationis nomenque adoptiuis tribuiſſe. Facile etiam ius imaginum ad adoptiuos perueniſſe, ex numis probari poteſt, quorum vnum vel alterum tantum hic adferre iuuat, puta vnum Druſi, Tiberii et Agrippinae filii, qui quum familiam Iuliam non niſi ex patris adoptione attingeret. Venerem tamen, vnde genti Iuliae origo eſſe credebatur, et quidem Paphiam expreſſit in numo apud Car. Patinvm (*i*) : et ipſius Auguſti, qui quamuis ex Octauia gente eſſet, adoptatus tamen a Caeſare ipſe quoque Aeneam, Anchiſen cum penatibus exportantem, et Iulum pone ſequentem, in numo apud eumdem Patinvm (*k*) exhibet. In emancipatione vetere, cuius ritum accuratius deſcripſit Caivs iureconſultus apud Boethivm (*l*) non poſtremae erant partes *libripendis* et *anteſtati*, quorum ille aeneam libram tenebat, in quam pater fiduciarius numum ſeſtertium proiiceret : hic praeſentes teſtes, tactis auriculis, rei meminiſſe iubebat : vterque ritus ex veteribus numis quodammodo poteſt illuſtrari. Solebant veteres non numerare numos, ſed adpendere, vti ipſae loquutiones Latinae : *expendere numos, expenſum ferre, compenſare, pendere ſumtus* (*m*), *adpendere dotem* (*n*), quippe

V v 2 ab

(a) TACIT. *Hiſt. libr.* I. *cap.* XV. *ſequ.* SVETON. *Galb. cap.* V. 17.

(b) *Iuriſpr. ſymbol. Ex.* III. *cap.* 2.

(c) L. 2. D. *pr. de adopt. et emanc.*

(d) L. 23. D. *eod.*

(e) L. 13. D. *eod.* PERIZON. *Trig. Diſſert. p.* 83.

(f) §. 2. *Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.*

(g) GELL. *Noct. Attic. Lib.* V. *cap.* 19.

(h) *Select. Op. p.* 758.

(i) *Numiſm. Imp. p.* 62.

(k) *Ibid. p.* 37.

(l) *Ad Top. Cic. cap.* 3.

(m) L. 52. §. 15. D. *pro ſoc.*

(n) L. 34. D. *de iure dot.*

ab antiquo illo ritu deductae, ſatis ſuperque docent. Hinc in aerario adſeruabantur pondera publica; quibus Quaeſtores in adpendenda pecunia vterentur, qualia praeter THOM. REINESIVM (*a*) edidit LAVR. BEGERVS (*b*), cui et numos debemus, quorum in vno virgo ſtolata iuſtitiae et aequitati, qualis in numis cernitur, per omnia ſimilis dextra libram tenet, laeua cornu copiae, cum epigraphe: SACRA. MONET. AVGG. ET CAESS. NOSTR. P. Q. R. in altero tres huiuſmodi figurae conſpiciuntur cum lemmate: MONETA AVG. S. C. vt inde, quales fuerint veterum librae, quas libripendes manu tenebant, vnuſquiſque perſpicere poſſit. Ad *Anteſtati* officium illuſtrandum vel maxime pertinerent numi, quorum mentionem fecit MVRETVS (*c*), ſi illos ab vllo eorum, quos conſulere licuit, ſcriptorum delineatos vidiſſem. Refert enim, ſe vidiſſe numos, in quibus quis alteri aurem velleret, adſcriptis litteris MNHMONEΦE. Id tamen viro tam candido eo facilius credimus, quo magis conſtat, exſtare gemmas eiuſdem vel non abſimilis *χαράγματος*, quarum mentionem faciunt IAC. RAEVARDVS (*d*), IVSTVS LIPSIVS (*e*) et CAR. SPONIVS [*f*]. Solebant enim, qui anteſtabantur, alterius tangere auriculas, in quibus veteres memoriae veluti ſedem ac domicilium tribuerant. PLINIVS (*g*): *Eſt in aure ima memoriae locus, quem tangentes anteſtamur*. Et HORATIVS [*h*]:

> *Caſu venit obuius illi*
> *Aduerſarius: et quo tu, turpiſſime? magna*
> *Exclamat voce: et licet anteſtari? ego vero*
> *Oppono* AVRICVLAM.

Sed et alibi obſeruauimus, CLEMENTEM ALEXANDRINVM (*i*) inter ritus teſtamentarios, [nam et teſtamenta per aes et libram, ſeu mancipationem condebantur,] recenſere etiam *ὤτων ἐπιψαύσεις*, vel *aurium tactiones*. Quare hi numi, quos ſe vidiſſe refert MVRETVS, non modo ad emancipationem, ſed et in ius vocationem, et teſtamenti factionem illuſtrandam pertinerent, ſi exſtarent, quia in his omnibus negotiis anteſtari ſolebant, qui praeſentibus denunciabant teſtimonium.

Hanc iuriſprudentiae partem, quae de ſtatu hominum agit, ſequitur tractatus de rerum diuiſionibus, in quo ſe ampliſſimus aperit campus, in quo excurrere poſſet induſtria noſtra, niſi pleraque et iis nota eſſent, qui alioquin his deliciis non magnopere delectantur. Res eſſe vel *diuini* vel *humani iuris*, illaſque in *ſacras*, *religioſas* et *ſanctas* diuidi, nemo ignorat. Iam ſi quis, quales apud Romanos fuerint res ſacrae, coram diſpicere velit: ei numiſmata veterum innumera oſtendent templa, aras, deorum dearumque ſimulacra, inſtru-

mens

(a) *Inſcript. Claſſ. II. n. 56.*
(b) *Ad Flor. libr. I. cap. 13.*
(c) *Lib. XII. Var. Lect. cap. 5.*
(d) *Ad Leg XII. Tab. Cap. V.*
(e) *Lib. IIII. Epiſt. quaeſt. cap. 26.*
(f) *Miſcellan. erud. antiq. p. 297.*
(g) *Lib. XI. hiſt. nat. cap 45.*
(h) *Serm. libr. I. Sat. IX. v. 76.*
(i) *Strom. libr. V. p. 573.*

Digitized by Google

menta, quorum in ſacris vſus erat, ipſaque ſacra et ſacrificia, et, vt paucis dicamus, quae ad ſacra et religionem Quiririum pertinent omnia, muros praeterea et portas, rogos denique et vſtrinas, quarum iucundum ſpectaculum eſt in numis, in memoriam conſecrationum Auguſtorum et Auguſtarum cuſis, apud VAILLANTIVM, SPONIVM, OISELIVM, BIAEVM, DV CHOVL alioſque, ex quibus hanc earum deſcriptionem texuit IO. BVRCH. MENCKENIVS (a): *Aptiſſimum conſecrationis ſymbolum eſt ipſe rogus, ſic dictus, quod in illo Dii Manes rogentur. Superſunt enim hodienum in numis exactiſſima rogi exempla, in quibus et ſtructurae genus et ornamenta alia perſpici accurate poſſunt, quae perfunctorie tantum Herodianus Libr. IIII. cap. 2. atque Dio caſſius Libr. LVI. delinearunt. Tabulata ſingula, quorum quatuor aliis, aliis quinque imponuntur, ſunt quodam a ſe diſcrimine diſtincta; ita quidem, vt ſecundum primo, tertium, ſecundo, et ſic deinceps vſque ad ſummum ſit contractius. Supremum enim omnium eſt minimum, ipſam lectum, in quo recondita erat cerea defuncti imago, ſui ambitu complectens, cuius in fine faces non numquam ardentes porriguntur, quorum tamen loco aliquando genios e ligno efformatos ſubſtitui videas. Quid autem per currum cum bigis aut quadrigis in ſuprema rogi parte conſpicuum indicetur, haud facile diuinauerim. -- Quam ob rem currum et quadrigas pro indicando animae in caelum tranſportatione in numis depingi cum Oiſeone crediderim.* Si quis deinde rerum communium, publicarum, et ad vniuerſitates pertinentium imagines et ſymbola contemplandi cupiditate quadam tenetur, eius ſitim facile explebunt tot inſignes atque elegantiſſimi numi, in quibus maria, littora maris, flumina, portus, curiae, baſilicae, theatra ſimiliaque opera elegantiſſime depinguntur. Vt ſeruemus inſtitutum, et vel ſpecimine quodam vſum rei numariae et hic oſtendamus: neminem ignorare arbitramur, occaſione §. II. INSTIT. DE RER. DIVIS. et notiſſimae LEGIS VIIII. DIG. DE LEG. RHOD. DE IACTV acriter diſceptatum eſſe inter viros doctos, vtrum Romani mare pro re communi omniumque expoſita vſibus habuerint, an illud in dominio ſuo eſſe crediderint? Prius in iure noſtro paſſim adfirmatur (b), atque inde colligitur, licere omnibus in mari nauigare, et piſcari [c], immo et illius partem, molem ſeu pilam iaciendo occupare (d), atque in littore tamquam in fundo communi pro lubitu aedificare (e), modo ne haec omnia impediant alios, vſumque maris publicum reddant deteriorem [f]. At iidem ideo non negarunt, mare et littora maris tamquam rem nullius poſſe occupari, idque vel ex loco PAVLLI (g) tam luculenter demonſtratur, vt teſtimonium illud et GROTIO, acerrimo libertatis maris defenſori confeſſionem de proprietate maris qua

(a) *De Auguſtorum Auguſtarumque conſecrat. ex num. illuſtr.* §. 10.

(b) §. 2. *Inſt. de rer. diuiſ. L. 2. §. 1. D. eod.*

(c) *L. 4. l. 5. §. 1. D. eod. l. 14. D. de adqu. rer. dom.*

(d) *L. 30. §. vlt. D. de adqu. rer. dom. l. 52. §. vlt. D. de act. emt.*

(e) *L. 4. D. ne quid in loc. publ.*

[f] *L. 3. l. vlt. D. eod. l. 30. D. de adqu. rer. dom. l. 1. §. 18. de non. op. nunciat. l. 24. D. de damn. inf.*

(g) *L. 14. D. de iniur.*

qua occupari poteſt, occupatumque eſt, extorſerit [a]: vt iam non dicam de teſtimoniis aliis, ex libris noſtris magna cura conquiſitis a Io. SELDENO (b) aliiſque quae ex vetuſtis auctoribus poſt SELDENVM depromunt IAC. GOTOFREDVS [c], et illuſtris a BYNKERSHOEK [d] qui et marmor protulit et WHELERO [e] in quo Imperator adpellatur δεσπότης γῆς καὶ θαλάσσης, *terrae mariſque dominus*. Quemadmodum ergo inde luculenter demonſtratur, nihil obſtitiſſe illam communionem, quam mari ex iure naturae et gentium tribuerint iureconſulti, quo minus illud occupari a populo mari potente poſſit, et reipſa a Romanis occupatum et in dominium ſuum redactum eſſe faterentur: ita argumentum hoc praeclare illuſtrant bini gentis Corneliae numi, quos poſt FVLV. VRSINVM (f) elegantiſſime delineatos dedit LAVR. BEGERVS (g). Is in aduerſa parte ſiſtit caput diademate cinctum, affecto ſceptro, cum litteris C. P. R. quamuis VRSINI ectypus rectius pro C. exhibeat G. vt litterae hae ſignent verba: *Genius Populi Romani*: in auerſa ſceptrum laurea ornatum, orbem terrarum mari circumdatum, et temonem, infra CN. LEN. Q. et in altero LENT. CVR. * FL. in medio EX SC. Prior ergo Cn. Lentulus *Quaeſtor* fuit, quando hic numus cuſus eſt, poſterior CVRATOR (*), id eſt *denariorum Flandorum*: quamuis quum plures Lentuli Cnei praenomen tulerint, vix oſtendi poſſit, quis ille ſit, cuius nomen in hoc denario legimus. Vtcumque vero ſeſe res habeat: non potuiſſet ſane dominium orbis, vel terrae mariſque, quod ſibi populus Romanus adrogabat, elegantius adumbrari, quam emblemate, quod in numo hoc gentis Corneliae conſpicimus. Genius populi Rom. ipſum populum Romanum ſignificat: ſceptrum et corona florentiſſimi imperii in terras, gubernaculum imperii maritimi ſymbola ſunt, quamuis et *ſceptrum* ad maris imperium referat OPPIANVS (h), dum ad Antonium Caracallam,

> Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
> Ἔιλειται, καὶ φῦλα ποσειδάωνος ἐνάυτων.
> *Tuis enim ſub ſceptris mare*
> *Voluitur et greges Neptuni incolarum.*

Denique ne quid ignoret, quid imperio ſuo contineant Romani, medium locum inter ſceptrum et temonem vel gubernaculum obtinet orbis mari circumdatus; adeoque ſymbolo vere exprimitur, quod ſcribit APPIANVS (i): ὅτι Ῥωμαίοις ἀπὸ τε δύσεως καὶ τῶ πρὸς ἑσπέραν Ὠκεανῶ, ἐπὶ τὸ καύκασον ὄρος, καὶ ποταμὸν Ευφράτην, καὶ ἐς Ἀιθίοπας τὰς ἄνω δ'ι Ἀιγύπτυ καὶ Ἀράβων ἐπὶ τὸν ἑῶον Ὠκεανὸν ἡ ἀρχὴ δι-

[a] BYNKERSH. *de dom. mar. cap.* 9. *pag.* 409.
(b) *De mari clauſo libr.* I. *cap.* 24.
(c) *De imper. mar. cap.* 12. *pag.* 68. *ſequ.*
[d] *De dom. mar. cap.* 8. *p.* 495.
(e) *Itiner. Graec. Part.* I. *libr.* I. *p.* 213.
[f] *De num. famil. Rom. pag.* 85.
(g) *Theſaur. Brand. Tom.* II. *p.* 550.
(h) *Halieutic. Libr.* III. *init.*
[i] *Praefat. pag.* 5. *edit.* STEPHAN.

διεξέρχεται. Καὶ ὅρος ἐστὶν αὐτοῖς ὁ Ὠκεανὸς ἀρχομένου τε καὶ δυομένου τοῦ θεοῦ. Θαλάσσης τε πάσης ἡγεμονεύουσι τῆς ἐντὸς ὅρων, καὶ νήσων ἁπασῶν, καὶ ἐν τῷ Ὠκεανῷ Βρεττανῶν. Siquidem Romani ab occidentali oceano ad Caucaſum montem et fluuium Euphratem, et Aethiopas, qui ſunt ſupra Aegyptum et Arabiam, vſque orientalem oceanum, imperant, atque ita ab occaſu ortuque ſolis clauduntur oceano, maris quoque mediterranei totius tenent dominium, et inſularum omnium, atque etiam in oceano Britanniae. Sed quid hoc tam ſplendidum ſymbolum ad Cornelios, et maxime ad Lentulos? Quamuis enim victricia Romanarum arma longe lateque circumtulerint Cornelii: ea tamen laus maxime Scipiones, Coſſos, Merulas et Sullas pertinet, et ne horum quidem vllus rebus quantumcumque praeclare geſtis videtur effeciſſe, vt Romani vel vniuerſi orbis terrarum, vel ſaltim terrae mariſque imperio per pleraſque cultiores Europae, Aſiae Africaeque partes potirentur: tantum abeſt, et Lentulorum quiſquam hanc laudem iure tribuere potuerit maioribus ſuis. Itaque non dubito, quin auctor huius numi, quiſquis fuerit, gentis ſuae fata exprimere voluiſſe. Percrebuerat enim in gente Cornelia fama, contineri libris Sibyllinis tres Cornelios Romae rerum potituros, ac proinde praefuturos eſſe orbis imperio. Id quod ad ſe traxiſſe P. Lentulum Suram, coniurationis Catilinariae ſocium, ita refert SALLVSTIVS (a): *Eadem Galli fatentur, ac Lentulum diſſimulantem coarguunt praeter litteras ſermonibus, quos habere ſolitus: Ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi: Cinnam atque Sullam antea: ſe tertium, cui fatum foret: praeter ea ab incenſo Capitolio illum eſſe vigeſimum annum, quem ſaepe ex prodigiis haruſpices reſpondiſſent bello ciuili cruentum fore.* Quam ſpem Lentulo factam nec PLVTARCHVS (b) diſſimulat. Iam ſi ea opinio fortaſſis Corneliorum animos, vti fieri ſolet, perſuaſit: quid mirum, ſi Lentulorum aliquis ſpes ſuas ambitione donarit, et gentis ſuae denariis veluti in anteceſſum iactarit illud a fatis deſtinatum orbis imperium?

Doctrinam de *iure rerum* in Pandectis noſtris excipit illa, quae ad *iuriſdictionem* pertinet. In hac iuriſprudentiae parte quam multa nobis numi praeſidia ſufficiant, quibus tituli de officiis magiſtratuum non modo illuſtrentur, verum etiam explicentur, iam illuſtris SPANHEMIVS oſtendit. Quamobrem pauca quaedam, quae ad doctrinam de *iuriſdictione* eo rectius intelligendam comparata ſunt, addere iuuabit. Nihil eſt, quod magis crucem figat iureconſultis, in quo explicando quum toti ſint viri doctiſſimi, ſemper tamen aliis relinquunt, in quo aeſtuent, quodque vellicent, vt vix, vbi pedem figant, habere videantur. At imperium merum et mixtum, ipſamque iuriſdictionem ſignis ſuis praeclare diſcernunt numi veteres Romanorum. Iuriſdictionis enim ſymbolum eſt ſella curulis cum bilance et cornu Amaltheae, quale exhibent denarii gentium Flaminiae, Fuluiae, et Liciniae apud SPANHEMIVM (c) et FVLV. VRSINVM (d): imperii mixti

ſella

(a) *Catilin. cap.* 47.

(b) *In Ciceron. pag.* 869.

(c) *De vſu et praeſt. num. Tom.* II. *p.* 104.

(d) *Numiſm. fam. p.* 152.

ſella curulis cum ſex vtrinque faſcibus ſine ſecuribus ; qualis occurrit in duobus numis gentis Liuineiae , erudite explicatis a laudato SPANHEMIO (a) : imperii denique meri ſella curulis , et vtrimque faſces cum illigatis ſecuribus , quale ſymbolum habes in numo gentis Furiae apud CAR. PATINVM (b) , alteroque gentis Mamiliae apud VAILLANTIVM (c) . His vero ſymbolis quid reperiri poſſet rei conuenientius ? *Sella curulis* inter praecipua magiſtratuum inſignia fuit , quae teſtibus LIVIO (d) , FLORO (e) et MACROBIO (f) ab Etruſcis acceperant Romani , ac proinde *curule ebur* pro dignitate poteſtateque magiſtratuum maiorum accepit HORATIVS (g) , dum cecinit :

> *Cuilibet hic faſces dabit , eripietque* CVRVLE
> *Importunus* EBVR.

Libra , ceu iam ſupra obſeruauimus , officium ius ſuum cuique tribuendi , adeoque iuriſdictionem ; *cornu* denique *copiae* fructus vberrimos qui ex illa poteſtate iuris dicundi , ſi quis ea ſancte ac religioſe vſus ſit , ad rempublicam perueniunt , ſignificat . Ergo hoc ipſum ſymbolum in numis viuis veluti coloribus depingit rem , in ſenſus alioquin haud incurrentem , puta iuriſdictionem , eoque ſigno demonſtrat , iuriſdictionem eſſe poteſtatem cauſſas cognoſcendi ſuumque cuiuis addicendi , iure magiſtratus competentem . Nec minus luculenter faſces cum ſecuribus merum illud imperium , quod in poteſtate gladii vel animaduertendi in facinoroſos homines conſiſtebat (h) , videntur adumbrare . Quoties enim ſupplicium more maiorum a facinoroſis ſumebant magiſtratus : toties virgis caeſos ſecuri percuti iubebant (i) . Id vero perſpicue oſtendunt faſces & ſecures , qui initio vrbanis , ac poſtea prouincialibus ſaltim magiſtratibus , tamquam ſignum poteſtatis animaduertendi ſuppliciumque more maiorum ſumendi praeferebantur. Quemadmodum ergo ſub imperatoribus gladius erat imperii meri inſigne , ac proinde de Plutiano ſcribit HERODIANVS (k) : προεφέρετό τε αὐτῷ ξίφος, καὶ παντὸς ἀξιώματος σχῆμα ἔφερε μόνος . *Enſem praeterea geſtabat ceteraque omnia ſupremae dignitatis inſignia* : ita libera adhuc republica eumdem vſum praeſtabant faſces cum ſecuribus . Et quemadmodum tum ſecuri caedebantur , in quos animaduerti iubebant magiſtratus : ita ſub Imperatoribus illi fere gladio ſubiiciebantur , et hinc diſerte monet VLPIANVS (l) , *animaduerti oportere gladio* , *non ſecuri* , *vel telo* , *vel fuſti* , *vel laqueo* , *vel alio modo* . Quod adeo extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt , vt vel ideo maxime Antoninus Caracalla obiurgaret milites , qui in Papinianum animaduertere iuſſi , eum ſecuri percuſſerant , diceretque : *Gladio te exſequi* opor-

[a] *Ibid. p. 107. ſequ.*
[b] *Numiſm. fam. p. 117.*
[c] *Num. famil. Rom. tom. I. pag. 474.*
[d] *Libr. I. cap. VIII.*
[e] FLOR. *Libr. I. cap. 5.*
[f] *Saturn. Libr. I. cap. 6.*
[g] *Libr. I. Epiſt. VI. v. 52.*
[h] *L. 3. D. de iuriſdict.*
(i) SALLVST. *Catilin. cap. 51.*
(k) *Libr. III. cap. 11.*
[l] *L. 8. §. 1. D. de poen.*

oportuit meum iuſſum (a). Qua de re ſolida et bonae frugis pleniſſima ſunt, quae monuerunt Petr. Faber (b), Ivst. Lipsivs (c), et Is. Casavbonvs (d). Denique et imperii mixti nullum aliud erat ſignum euidentius, quam faſces ſine ſecuribus a lictoribus praelati. Sicuti enim illud geſtamen, ipſique lictores monebant obuios, praetorem alioſque maiores magiſtratus poſſe aliquem coercere, et iubere in carcerem duci (e): ita ſimul illis eximebat ſecurium terrorem, ſatis quippe vel ipſo faſcium conſpectu edoctis, ad animadverſionem illam, quae ſecuri vel gladio fieri ſolet, non pertingere praetorum poteſtatem, ſed ei ſolam iuriſdictionem cum imperio mixto vi magiſtratus competere.

Sequitur iam doctrina de *in ius vocatione*, quam mirifice illuſtrant vetera numiſmata. Inde enim ritum anteſtandi, inde et tranſuectionem equitum, ob quam alterum in ius vocare non licebat, diſcimus, ceu nos iam ſupra meminimus obſeruare. Iam tantum quaedam, ad illuſtranda Caii (f) et Pavlli (g) noſtri fragmenta pertinentia, adiicimus. Ait Caivs, *pleroſque putaſſe, nullum de domo ſua in ius vocari licere, quia domus tutiſſimum cuique refugium atque receptaculum ſit, iſque, qui inde in ius vocet, vim inferre videatur.* Addit Pavllvs nouam ac tertiam rationem, *quia ſatis poenae ſubire videatur is, qui latitet et non defendatur, dum aduerſarius in poſſeſſionem bonorum eius mittatur.* Denique vterque limitibus quibuſdam hanc regulam circumſcribit, monetque, quod quis vocari poſſit ex vinea, balneo et theatro, itemque de domo, ſi auditum ad ſe praeſtet, aut ex publico conſpiciatur, denique ſi non extrahatur e domo, ſed euocetur. At quamuis hic permultas rationes accumulent veteres iureconſulti: vereor tamen, vt vlla earum genuina ſatiſque ſolida ſit. Neque enim in iis ita adquieſcere poteſt quiſquam vt non denuo quaerat, cur ſua cuique domus tam tutum refugium receptaculumque fuerit? cur nihil obſtiterit, quo minus quis ex publico conſpectus, vel aditum ad ſe praeſtans, itemque qui in vinea, balneo vel treatro eſſet, in ius vocaretur? Fallor ego, aut rem omnem ſolus expedit Cicero (h), qui conqueſtus de iniuriis Clodii. *Quid*, inquit, *eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quam domus vniuſcuiuſque ciuium? Hic arae ſunt, hic foci, hic dii penates, hic ſacra, religiones, caerimoniae, continentur. Hoc perfugium ſanctum eſt omnibus, vt inde abripi neminem fas ſit.* Itaque hoc ius aſyli aedibus praeſtabat Deorum Penatium religio. Hic enim lararium, id eſt, pars aedium conſecrata, ſeu ſacrarium (i), in ipſo ſaepe cubiculo Laribus dedicatum (k), hic focus, deorum Penatium ſedes, hic ſacra priuata, et religiones deorum Manium, hinc denique variae caerimo-

(a) SPARTIAN. *Carac. cap.* 4.
(b) *Semeſtr. Libr.* I. *cap.* 4.
[c] *Ad* TAC. *Annal. Libr.* IIII, *cap.* 67.
(d) *Ad* SVET. *Aug. cap.* 25.
(e) *L.* 2. *D. de in ius voc.*
(f) *L.* 18. *et l.* 20. *D. de in ius voc.*
(g) *L.* 19. *D. eod.*
(h) *Pro domo cap.* 41.
[i] SVET. *Galb. cap.* 4.
(k) *Idem Domit. cap.* 17.

rimoniae, coronationes, ſuffitus. Quibus omnibus tanta deberi videbatur reuerentia, vt merito ſua cuique domus tutiſſimum perfugium praebere deberet. Iam quum nemo ignoret Lares aeque ac Deos Penates alios *publicos*, alios *priuatos*, vtrorumque autem duos fuiſſe quibus poſtea tertius, puta *genius Auguſti* acceſſerit, ceu rem exprimit OVIDIVS (*a*):

Bina gemellorum quaerebam ſigna Deorum,
Viribus annoſae facta caduca morae:
Mille lares GENIVMQVE DVCIS, *qui tradidit illos*
Vrbs habet: et vici NVMINA TERNA *colunt.*

publicorum Penatium figurae haſtatae, accumbente porca, viſuntur, in parte aduerſa numis gentis Sulpiciae (*b*), adſcripta ſupra littera P. id eſt *Penates*: infra C. SVLPICI. C. F. in auerſa duo capita iugata cum litteris D. P. P. i. e. *Dii penates*. Et plane ita deſcribuntur etiam a DIONYSIO HALICARNASSENSI.

Genius etiam *Auguſti*, quem poſtea poenatibus publicis additum diximus, ſaepe in Imperatorum numis viſitur, quorum neſcio an non antiquiſſimi ſint illi Neronis apud MEDIOBARBVM (*c*). In omnibus vero, quos inſpexi, numis hic Auguſti genius pingitur nudus, capite turrito, dextra pateram, ſiniſtra cornu copiae tenens, addita epigraphe: GENIVS AVG. De priuatis Penatibus recte a IO. FR. GRONOVIO (*d*) obſervatum eſt, eorum alios fuiſſe *gentium*, alios *domuum ſingularum*: hos fuiſſe Manes maiorum in ſtirpe cuiuſque, de quibus Cornelia, Gracchorum mater ad filium (*e*): *Vbi mortua ero, parentabis mihi, et inuocabis deum parentem. In eo temporene pudet te eorum deum paces expetere, quos viuos atque praeſentes relictos atque deſertos habueris?* illos heroas, a maioribus cultos, aut ſeſceptos etiam ex publicorum numero, ſumtoſque peculiaris tutelae gratia, quales *privatos diuos* adpellet PRVDENTIVS (*f*). Quis vero ignorat, quam multae maiorum imagines gentes Romanae in denariis ſuis oſtentent? Pertinere ſane huc dixeris Numae Pompilii et Anci Marcii iugatos vultus in numis gentis Marciae (*g*), eiuſdemque Numae in Pompeiae denariis (*h*). Eorum enim tamquam progenitorum deos Manes ſumma religione coluiſſe videntur gentes illae florentiſſimae. At ipſos priuatos Lares demum deprehendi in denario gentis Caeſiae pulcherrimo apud FVLV. VRSINVM (*i*), cuius in antica Veiouis vultus eſt cum litteris P. A. id eſt *pater*, in poſtica duae figurae haſtatae ſuperius nudae, inferius pellibus inuolutae, inter quas in-

[a] *Libr. V. faſt. v.* 143.
[b] VRSIN. *numiſm. fam. p.* 267. et BEGER. *Theſaur. Brandenb.* T. II. p. 588.
(c) *Numiſm. Imp. p.* 90.
(d) *Diatr. in* PAPIN. STAT. 44. p. 294.
(e) *In fragm.* CORNELII NEPOT.
(f) *Libr. II. adu. Symmach. v.* 214.
(g) VRSIN. *fam. Rom. p.* 168.
(h) *Idem p.* 217.
(i) *Famil. Rom. p.* 54.

infra canis, ſuperius caput Vulcani cum forcipe, adſcriptis litteris LAER id eſt, LARES, infra: L. CAESI. En Lares familiares, eodem ſchemate, quo eos induit PLVTARCHVS (*a*), dum quaerit: Διὰ τί τῶν Λαρητῶν, οὓς ἰδίως πραιστίτας καλοῦσι, τούτοις κύων παρέστηκεν, αὐτοὶ δὲ κυνῶν διφθέραις ἀμπέχονται; *cur Laribus, quos proprie Praeſtites vocent, canis adſiſtat, ipſi autem canum pellibus veſtiantur?* Cuius rei deinde plures reddit rationes, in primis vero, quod domus cuſtodes ſint, et alienis formidoloſi, mites vero manſuetique domeſticis: Id et OVIDIVS (*b*) verſibus elegantiſſimis expreſſit:

At canis ante pedes, ſaxo fabricatus eodem,
Stabat, quae ſtandi cum Lare cauſſa fuit?
Seruat uterque domum, domino quoque fidus vterque,
Compita grata Deo, compita grata cani.
Exagitant et Lar, et turba Diania fores:
Peruigilantque Lares, peruigilantque canes.

Nec ſine ratione in denario noſtro Vulcani caput deprehendimus. Eſt enim ille Deus, cui focus facer erat, in quo Larium familiarium ſedem fuiſſe, diximus. Hinc Graecis penates ſunt dii ἐφέστιοι, ἀπὸ τῆς ἑστίας, a foco, qui illis facer erat (*c*). Iam ergo non difficile intellectu eſt, cur nihil domo ſanctius, nihil omni religione munitius fuerit. Neque enim fas erat, alicui vim inferre eo loco, vbi Lares, domus cuſtodes, permultis caerimoniis ab vniverſa familia colebantur, vbi arae foci, lararia, Diis manibus erant conſecrati, denique vbi ius aſyli erat et tutiſſimum perfugium.

Eodem libro II. qui tractatum de iurisdictione atque in ius vocatione complectitur, etiam doctrinam DE PACTIS et TRANSACTIONIBVS enarrari animaduertimus. Inter has pactiones primum ſibi locum merito depoſcunt illae, de quibus VLPIANVS (*d*): *Publica conuentio eſt, quae fit per pacem, quoties inter ſe duces belli quaedam paciſcuntur:* quamuis hoc exempli magis, quam deſcriptionis cauſſa attuliſſe videatur iureconſultus. Tales pactiones publicas illuſtrant denarii gentis ſiue Vettiae ſiue Veturiae, (de eo enim inter ſe diſceptarunt viri doctiſſimi VRSINVS, PATINVS (*e*), VAILLANTIVS (*f*), MORELLIVS (*g*), PERIZONIVS et EZ. SPANHEMIVS (*h*), in quibus duae figurae ſtantes, et media genu flexa, porcam ſinu tenens cum litteris: ROMA. Equidem ad quod foedus hi numi pertineant, non facile dixerim, quamuis alii illos ad foedus, quod inter Romulum et Tatium Sabinum, coaluit, alii ad pacem, inter Romanos et Ligu-

 res

(a) *Quaeſt. Rom. p. 276.*
(b) *Libr. V. faſtor. v. 137.*
(c) COEL. RHODIG. *Lect. ant. Libr. tirca p. 18.*
(d) *L. 5. D. de pact.*
[e] *De numiſm. famil. p. 289.*
(f) *Famil. Rom. Tom. II. p. 534.*
(g) *Epiſt. conſular..*
[h] *Tom. II. p. 204.*

res factam, referant. In cuiuſcumque vero vel pacis vel foederis memoriam cuſi ſint; certum eſt, ritum pangendi foedera illis elegantiſſime adumbrari. Habemus enim in illis faetialem haſtatum, et dextra oſtendentem porcam; habemus ducem belli paludatum, baculum ad eamdem porcam protendentem. Haec vero procul dubio nihil aliud ſignificant, quam quod de vetere ritu pangendi foedera memoriae prodiderunt POLYBIVS *(a)* et LIVIVS *(b)*, quorum ille, agens de foederibus, cum republica Carthaginienſium initis: Τὸν δὲ ὅρκον, inquit, ὀμνύειν ἔδει τοιοῦτον. Ἐπὶ μὲν πρώτων συνθηκῶν Καρχηδονίους τὴν τοὺς θεοὺς τοὺς πατρῴους, Ῥωμαίους δὲ Δία λίθον κατά τι παλαιὸν ἔθος. Ἐπὶ δὲ τούτων τὸν Ἄρην καὶ τὸν Ἐνυάλιον. Ἔστι δὲ τὸ Δία λίθον τοιοῦτον. Λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ ποιούμενος τὰ ὅρκια περὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὰν ὀμόσῃ δημοσίᾳ πίστει, λέγει τάδε. Εὐορκοῦντι μὲν ποιεῖν τἀγαθά, εἰδ᾽ ἄλλως διανοηθείην τι ἢ πράξαιμι, πάντων τῶν ἄλλων σωζομένων ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν, ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων, ἱερῶν, τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκπέσοιμι οὕτως, ὡς ὅδε λίθος νῦν. Καὶ ταῦτ᾽ εἰπὼν ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός. *Porro iusiurandum eiuſmodi dandum erat. Primo foedere Carthaginienſes quidem per deos patrios iurarunt: Romani vero Iouem lapidem ex vetere quodam ritu; deinde Martem et gradiuum patrem. Mos autem iurandi Iouem lapidem eſt hic. Faetialis, qui iureiurando foedus firmat, poſtquam fide publica iurauit, lapidem in manus ſumit, atque haec dicit: Si fidem ſeruaſſo, tum me dii adiuuent: ſin ſciens feſellero, tum ego, ſaluis ceteris omnibus, in ſuis patriis, ſuis legibus, ſuis penatibus, ſacris, ſepulcris, ſolus exterminer, vt hic nunc lapis: et ſimul lapidem manu eiicit.* Hic autem, puta LIVIVS, eumdem ritum ex antiquis monimentis hunc in modum deſcribit: *Faetialis erat M. Valerius, patrem patratum Sp. Fuſium fecit, verbena caput capilloſque tangens. Pater patratus ad iuſiurandum patrandum, id eſt, ſanciendum fit foedus, multiſque id verbis, quae, longo effata carmine, non operae eſt referre, peragit. Legibus deinde recitatis: Audi, inquit, Iupiter, audi pater patrate populi Albani, audi tu populus Albanus, vt illa palam prima, poſtrema, ex illis tabulis, ceraue recitata ſunt, ſine dolo malo, vtique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior deflexit publico conſilio, dolo malo: tu illo die, Iupiter, populum Romanum ſic ferito, vt ego hunc porcum hic hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes, polleſque. Id vbi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit.* Haec omnia tam accurate depinguntur in numo illo, maxime apud SPANHEMIVM, vt ſi verba iurantium exprimere potuiſſet artifex, intereſſe nobis illi actui, omniaque coram ſpectare videremur. Sunt tamen et alia numiſmata, quae modum paciſcendi pangendique foedera praeclare illuſtrant, veluti quae duas dextras iunctas vna cum caduceo exhibent, qualia plura paſſim occurrunt in gentium Mummiae, Muſſidiae, Semproniae et Siliae, immo

(a) *Lib.* III. *cap.* 25.

(b) *Lib.* I. *cap.* 24.

Digitized by Google

immo in ipſis Imperatorum numis: ex quibus patet, iunctis dextris notiſſimo conſenſus concordiaeque ſigno, foedera pangi ac ſanciri conſueuiſſe. Et de his quidem iam, quantum ſatis eſt, dixit Spanhemivs (*a*).

Attamen nos iam paucis monemus, poſteriores illos numos, qui iunctas dextras cum caduceo exhibent, ad illuſtrandam magis tranſactionis, quam pactionum reliquarum, naturam pertinere. Solebant enim caduceum protendere, qui conciliandis hoſtibus operam eſſent daturi, adeoque ſemper componebatur lis vel cauſſa dubia, id eſt cauſſa, ſuper qua tranſigi ſolet. Plinivs (*b*): *Hic tamen complexus anguium et efferatorum concordia cauſſa videtur eſſe, quare exterae gentes caduceum in pacis argumentis, circumdata effigie anguium fecerint. Neque enim criſtatos eſſe in caduceo mos eſt.* Vnde et caduceatorum vſus inter hoſtes, vel locum tempuſque colloquio (*c*), vel veniam, inducias, pacemue petentes (*d*). Inter gentes vero pacem idem eſſe, quod tranſactio inter priuatos, nemo temere negauerit.

Sic breui ſpecimine ſatis demonſtraſſe mihi videor, iureconſultum fructum vberrimum capere poſſe ex vetuſtis numiſmatibus. Quum enim duo primi pandectes libri tantam lucem ex illis antiquitatis reliquiis capiant: quis dubitaret, quaeſo, quin et ſequentes inde praeclare poſſent illuſtrari, ſi tantam rerum vbertatem caperent anguſtiores praefationis limites? Ceterum adfirmare poſſum, vel pauca haec, quae multis obrutus negotiis in chartam conieci, adeo me ſcribentem oblectaſſe, vt conſilium ceperim, telam coeptam alia occaſione, ſi Deo ita viſum fuerit, pertexendi, vſumque ac praeſtantiam veterum numiſmatum et in reliquis iuris ciuilis partibus oſtendendi. Iam vero, dum ſignum receptui damus, aliquid dicendum eſſet de diſſertationibus, quae iam vno faſciculo comprehenſae prodeunt, niſi ea eſſet ſama auctoris celeberrimi, vt et ſine ſuſpenſa hac hedera vendibiles viderentur. Sunt eae varii argumenti. Aliae hiſtoriam illuſtrant, aliae iuriſprudentiam, ſiue naturalem, ſiue poſitiuam, ſiue priuatam, ſiue publicam. Omnes enim illas eruditionis partes ita percoluerat celeberrimus Gvndlingivs, vt eum in ſingulis omnem triuiſſe aetatem crediddiſſes. At quemadmodum ille in nullius iurabat verba magiſtri, aliquando etiam coniecturis, vti fit, plus iuſto indulgebat: ita plures fore exiſtimo, qui ſuam ab ipſius opinionibus ſeiungant ſententiam. Neque tamen hi ideo adſpernabuntur has diſſertationes, etiam in iis, quae ab aliorum doctorum virorum doctrinis abhorrent, bonae frugis pleniſſimas. Multa, quae ad ius naturae et gentium pertinent, accuratius expoſuit vir clariſſimus, quem hono-

(a) *De vſu et praeſt. num. Tom.* I. *pag.* 143.
(b) *Hiſt. natural. Libr.* XXVIIII. *cap.* 3.
(c) LIV. *Libr.* XXXII. *cap.* 32.
(d) LIV. *Libr.* VIII. *cap.* 20. *Libr.* XXXI. *cap.* 38. *Libr.* XXXII. *cap.* 32. *Libr.* XXXIII. *cap.* 11. *Libr.* XXXVIII. *cap.* 45.

Digitized by Google

honoris cauſſa nomino, HENRICVS KOEHLERVS, qui iam academiam Ienenſem praeclaris doctrinis ſuis ornat: in multis, quae de hiſtoria et iuriſprudentia priuata aeque, ac publica, ſcripſit, alii viri docti ei palmam videntur praeripuiſſe. Sed multa et ipſe vidit, ad quae alii quantumuis perſpicacius ingenii viri caligarunt. Iis TV, fruere, CANDIDE LECTOR, mihique faue, et vale. E muſeo x. Kal. Aug. CIↃ IↃCCXXXVI.

Digitized by Google

IO. GOTTLIEB

HEINECCII,

POTENT. PRVSSORVM REGIS

A Conſil. ſanctior. Iur. ac Philoſoph. in ill. Academ. Frideric. Profeſſoris publ. ord.

OPVSCVLORVM
VARIORVM
SYLLOGE IIII.

IN QVA

OPVSCVLA RELIQVA
VARII ARGVMENTI.

NEAPOLI MDCCLXXIII.
IMPENSIS DONATI CAMPI.

SVPERIORVM FACVLTATE AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

I.

OBSERVATIO HISTORICA DE IVRE PAPIRIANO AD LEG. II. §. II. ET §. XXXVI. DIG. DE ORIG. IVR.

§. I.

POMPONIVS ICtus, aut quiſquis ſub eius nomine latere voluit, aliquoties meminit *iuris Papiriani*, cuius ipſe hiſtoriam *L. 2. §. 2. D. de orig. iur.* his verbis complectitur *: et ita Romulus leges quaſdam et ipſe curiatas ad populum tulit. Tulerunt et ſequentes reges, quae omnes conſcriptae exſtant in libro S. Papirii, qui ſuit illis temporibus, quibus Superbus, Demarati Corinthii ſilius, ex principalibus viris. Is liber, vti diximus, adpellatur* ius ciuile Papirianum, *non, quia Papirius de ſuo quidquam ibi adiecit, ſed, quod leges ſine ordine latas in vnum compoſuit;* et paullo inferius §. 36. *ſuit autem in primis peritus S. Papirius, qui leges regias in vnum contulit.*

§. II.

Sed nihil, ex mea quidem ſententia, his in locis ſani eſt, nihil quod non ἀνιςορησίᾳ offendat. Primum enim bonus iſte Pomponius Papirium, legum regiarum compilatorem, modo Sextum vocat, modo Publium. Deinde eumdem vixiſſe ait temporibus Superbi, Demarati Corinthii filii, quod denuo vix conciliaueris. Tarquinius enim, cui ferox et tyrannicum ingenium *Superbi* cognomen fecerat, non Demarati Corinthii, ſed Tarquinii Priſci filius, aut huius certe ex filio nepos fuit; quod rationibus haud contemnendis adſtruit Dionys. Halicarnass. *Antiquit. Roman. Lib. IIII. cap.* 33. Non leues porro ex hac Pomponii hiſtoria controuerſiae naſcuntur, vtrum ante exactos reges, an in libera re publica leges iſtas compilarit Papirius? ſolaſne leges de iure priuato, an et reliquas de iure publico collegerit? et quae ſunt huius generis aliae, ex quibus tam litterato ſaeculo nondum ſe expediuerunt, quicumque vel ad titulum illum *de origine iuris* commentati ſunt, vel hiſtoriam iuris ſcriptionibus luculentiſſimis illuſtrarunt.

§. III.

Equidem quod ad primum attinet dubium, poſſet illud ſorſan quodam modo ſolui, ſi librarios in alterutro praenomine alucinatos dixeris, id quod ſane in litteris ſolitariis fuit facillimum: ſed tum quidem aeque incertum erit, Publiusne an Sextus cognominatus fuerit ille Papirius, quum nondum conſtet, vtro in praenomine fuerit a ſcribis aberratum. Secundam ἀνιςορησίαν argute tollere conati ſunt Iac. Cuiacius ad titulum *D. de origine iuris*, et Dionysius Gothofredus ad dictam *L.* 2. §. 2. *D. eod.* qui obſeruant, etiam Tarquinium Priſcum veteribus *Superbum* fuiſſe adpellatum, eiuſque rei auctores laudant Liuium, Aurelium Victorem, et Caſſium Heminam apud Seruium. Enim vero ne id quidem rem conficere videtur, quum ea obſeruatio de cognomine Tarquinii Priſci omni deſtituatur fundamento. Sane enim quod Livius *Hiſtoriar. Lib. I. cap.* 36. Aurelius Victor *de viris illuſtribus*, et Cassius Hemina apud Servium grammaticum cloacarum Romanarum auctorem faciunt Tarquinium Priſcum, quum alii ſtupendum iſtud opus Superbo tribuant: ex eo non conſequitur, vt vtrique Tarquinio idem cognomen fuerit, ſed vt Superbus magnificam illam ſtructuram a Tarquinio Priſco inchoatam, et a Seruio Tullio intermiſſam, reſumſerit, et ad colophonem perduxerit. Et quis, quaeſo, ſibi perſuadeat, *Superbi* cognomen datum fuiſſe Tarquinio Priſco, cuius optimam indolem mirifice commendant *Excerpta Peireſc. pag.* 521. Pecuniam ille erogabat liberaliter, et a quocumque rogatus omnem gratiam ſuam atque auctoritatem libentiſſime commodabat, accepta ab aliis beneficia exaggerabat, offenſas vero aut ſtatim diſſimulabat, aut extenuando leniter ferebat. Vnde et Livius *Hiſtoriar. Lib. I. cap.* 84. eum *fortunam benigno alloquio, comitate in-*

uitan-

Digitized by Google

uitandi, beneficiiſque, quos poterat, ſibi conciliando adiuuiſſe ſcribit! Hi vero characteres num ſuperbiam arguunt? Poſtrema denique dubia facile quis ex ipſis Pomponii verbis ſolui poſſe exiſtimaret. Sed et hic aliter ſentio. Si enim ſub Tarquinio Priſco floruit Papirius: perperam Pomponio dicitur *omnes omnium regum leges collegiſſe*. Sin ſub Tarquinio Superbo: eaque facile libera iam re publica, quam ſub regibus, ſcribere potuit. Vt adeo, quocumque te vertas, meras hic tenebras deprehenſurus ſis.

§. IIII.

Periculum itaque faciemus, an liceat forſan obſcuro iſti ac perplexo Pomponii loco lucis non nihil adfundere. Collatis ſcilicet rebus omnibus, quae huc facere videntur, rationibuſque ſubductis, hanc feci cogitationum mearum ſummam, collectionem illam *Papirianam*, vel, (vt olim teſte CICERON. *ad diuerſ. Lib. VIIII. epiſt.* 21. pronunciabant,) *Papiſianam* poſt regifugium demum in lucem prodiiſſe. Nullus ſane vſus huius collectionis fuiſſet ſub regibus. Si enim ſub Tarquinio Priſco vixiſſet ille Papirius, actum ille egiſſet, de colligendis legibus regiis cogitans, quippe quas iam tum collegerat Ancus Marcius, qui, teſte LIVIO *Hiſtoriar. Lib. I. cap.* 32. *ſacra omnia ex Numae commentariis in album relata proponi in publico iuſſerat*, idque *ἐν δρυΐναις σανίσιν*, *in tabulis quernis*, ceu obſeruat DIONYSIVS HALICARNASS. *Antiquit. Roman. Lib. IIII. cap.* 49. Sin ſub Tarquinio Superbo ſcripſiſſet: quid opus erat collectione legum regiarum, quas vltimus ille Romanorum rex ſuſtulerat, ne tabulis quidem, quibus inſcriptae fuerant, in foro relictis? (Vid. DIONYS. HALICARNASS. *Antiquit. Rom. Lib. IIII. cap.* 50.) Nullius ergo vſus fuiſſet iſte Papirii labor, quem tamen illo tam illitterato ſaeculo gratis, ac veluti temporis fallendi cauſſa ſuſceptum fuiſſe, nemo temere crediderit.

§. V.

At facilius multo reddi poterit ratio, cur libera iam re publica Papirius iſte laborem hunc in ſe voluerit ſuſcipere. Eiectis enim atque eiuratis regibus ad conſules delatum fuerat imperium, qui inter cetera officia regia iuris quoque reddendi munus in ſe deuolutum intelligebant, adeo, vt, quoties de quacumque re orta eſſet controuerſia, illi de iure reſponderent. *Id vero ius*, vt ait DIONYSIVS HALICARNASS. *Antiquit. Romanar. Lib. X. cap.* 1. *maxima ex parte conſtabat virorum poteſtate praeditorum praeiudiciis, et perpauca in ſacris libris habebantur, quae legum vim obtinerent: et horum ipſorum ſcientia erat penes patritios, quod hi ſoli in eius cognitione verſarentur*. Quum ergo incertum admodum ius eſſet, nec populus, quid iuſtum iniuſtumque habendum eſſet, intelligeret, neque vllae tum exſtarent leges, quas vel magiſtratus in iudicando, vel plebs in agendo contra-

 hen-

hendoque ſequeretur, praeter regias : ſuarum eſſe partium exiſtimabat Papirius, pontifex maximus, illas in faſciculum colligere, et neglectas quodam modo in vſum hominumque memoriam reuocare. Penes pontifices enim iam inde ab antiquiſſimis temporibus fuit iuris omnis ac legum cuſtodia. Immo ille ipſe, quem iam allegauimus, Dionyſii locus argumentum haud leue praebet, ius illud Papirianum aliquanto poſt regifugium demum in lucem prodiiſſe. Qua fronte enim ſcribere potuiſſet hiſtoricus, *ius Romanum* ſub primis conſulibus maxima ex parte conſtitiſſe virorum poteſtate *praeditorum praeiudiciis, et perpauca in ſacris libris habita, quae legum vim obtinuerint*, ſi iam illo tempore exſtitiſſet collectio Papiriana, quae omnes leges regias, praeter quas tum nullae erant, complectebatur?

§. VI.

Certum ergo hoc firmumque ſit, poſt regifugium demum ius Papirianum in lucem prodiiſſe. Sed quo auctore? Non alio profecto, quam C. Papirio, quem breui poſt eiectos vrbe reges pontificem maximum fuiſſe conſtat. Primo enim temporis character, quem dedit Pomponius, nemini rectius, quam huic Papirio, conuenit. Ait, *illum ſub Tarquinio Superbo inter principales viros fuiſſe*. Caius vero Papirius per aetatem et Superbi tyrannidem, et liberam rem publicam videre potuit. Deinde quam maxime me mouet locus DIONYSII HALICARNASS. *Antiquit. Romanar. lib. III. cap.* 50. vbi de Caio illo Papirio: *Numae leges vetuſtate abolitas in vſum publicum reuocauit* CAIVS PAPIRIVS, *ſacrorum antiſtes praecipuus*. Quid clarius dici poterat, aut ad praeſentem quaeſtionem adcommodatius? Vides hic Caium Papirium illum leges Numae vetuſtate abolitas in vſum reuocaſſe: vides, id ſub conſulibus demum factum eſſe. Clara hic omnia et perſpicua, nihil vt addendum videatur praeter luculentum iſtud auctoris grauiſſimi teſtimonium.

§. VII.

Dices, hic Numae tantum, non omnium legum regiarum fieri mentionem: nec adfirmare Dionyſium, quod leges iſtas compilarit Papirius, ſed quod in vſum eas quaſi poſtliminio reuocarit. Enim vero, quod ad poſterius attinet, res ſalua eſt. Pontifex maximus erat Papirius: pontifices vero non gaudebant poteſtate legiſlatoria, neque adeo alio pacto in vſum reuocare leges poterant, quam colligendo eaſdem, et ab interitu vindicando. Prior vero obiectio parum ad rem facit. De Numae legibus loquitur Dionyſius, ſed non ideo excludit reliquorum regum ſanctiones. Praeterquam enim, quod Dionyſii inſtitutum non ferebat aliud, ſiquidem eo loco, vbi Papirii meminit, de Numae praecipue legibus ac inſtitutis diſſerebat: id quoque videtur certiſſimum, illam Papirii collectionem ius praecipue pontificium,

ficium, cuius conſeruatio maxime ad pontificis maximi officium pertinebat, eſſe complexam: reliquas autem leges forſan inſtar adpendicis fuiſſe additas.

§. VIII.

Non vanam eſſe hanc coniecturam, ſed firmiſſimis firmatam praeſidiis, res ipſa docet. Exſtant nonnulla iuris iſtius Papiriani fragmenta, inter quae nullum, quod non ad ius pertineat pontificium. Famoſa illa *L.* 2. *D. de mort. infer.* indubie e iure Papiriano eſt excerpta, vt recte monuit Beyervs *ad tit. D. de orig. iur. ſect. I. membr.* 1. *n.* 17. at ea ad ius pontificium referenda, et a Numa primum lata eſt, vt docent Ivst. Lipsivs *de legib. reg. et decemuiral. pag.* 5. et Pavll. Mervla *de legib. cap.* 5. *pag.* 30. Eiuſdem generis eſt alterum fragmentum, cuius veſtigium exſtat in *L.* 144. *D. de verbor. ſignif.* Quae enim ibi Granivs Flaccvs, iuris Papiriani interpres, de pellice commentatur, ad hanc legem Numae pertinent: *pellex aram Iunonis ne tangito; ſi tangit, Iunoni crinibus demiſſis agnum feminam caedito*: quam nobis enarrauit Festvs *de verb. ſignif.* voce *pellex*. Quis vero dubitet, quin et haec lex pertinuerit ad ius pontificum? Sed omnium luculentiſſimum ac ſatis prolixum fragmentum iuris Papiriani exſtat apud Macrob. *Saturnal. Lib. III. cap.* 11. *pag.* 321. in quo de aris, menſis, vaſis, aliiſque ſuppellectibus agitur, deque earum religione ex iure pontificio diſceptatur. Vt paucis dicam, nemo veterum meminit iuris Papiriani, niſi iis in rebus, quae iuris ſunt pontificii, nec vllum ex eo iure fragmentum extat, quod non ad ius pontificium pertineat. Ex quo vel id tantum colligere licebit, quod vtramque in hac collectione paginam fecerit ius pontificium.

§. VIIII.

Eamdem vero coniecturam meam haud parum firmare videtur obſeruatio Cuiacii, ex qua patet, verba Pomponii ſupra relata in codicibus manuſcriptis paullo aliter legi, ac in impreſſis. Hic enim in quibuſdam membranis inuenerat: *quae* (leges regiae) *omnes conſcriptae exſtant in libro VI. Papirii*: Vnde acute ſuſpicatur vir doctiſſimus, notam illam numeralem VI. ab indoctis librariis in praenomem *Sexti* eſſe commutatam. Recte et ſapienter. Sed nos praeterea ex hac lectione, qua nihil eſt ſincerius, colligimus, non totum illud Papirianum volumen ius ciuile a regibus conſtitutum complexum eſſe, ſed librum tantum ſextum, qui forſan fuit vltimus: reliqui autem quinque procul dubio non niſi ius pontificium, quod praecipue ad Caii Papirii munus pertinuit, comprehenderunt.

§. X.

Sic quidem haud perfunctorie, quantum in tanta antiquitatis caligine fieri potuit, oſtendimus: I. Pa-

Digitized by Google

I. Papirium illum iuris Papiriani collectorem non *Sextum*, nec *Publium*, ſed *Caium* fuiſſe adpellatum.

II. Non eum ſub Tarquinio, Demarati Corinthii filio, quem Priſcum veteres adpellitant, nec ſub Tarquinio Superbo ſcripſiſſe, ſed eiectis regibus, libera iam re publica, quamuis per aetatem Tarquinii imperium videre, et inter principales viros eius temporibus eſſe potuerit.

III. Compilationem illam iuris Papiriani praecipue ad ius pontificium pertinuiſſe, et libro ſexto reliquas leges tamquam mantiſſae loco adieciſſe.

Quae quum ita ſint, nemo non videt, locum Pomponii totum in mendo cubare, medicaſque exigere manus. Nos vnico vocabulo hiſtoriae cauſſa immutato vexatiſſimum locum ita reſtituimus atque explicamus: leges regiae *omnes conſcriptae exſtant in libro ſexto Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus, Demarati Corinthii nepos, ex principalibus viris. Is liber*, (ſextus puta) *vt diximus, adpellatur ius ciuile Papirianum*, (quum ſcilicet reliqui ius pontificium potius complecterentur,) *non quia Papirius de ſuo quidquam ibi adiecit, ſed quia leges ſine ordine latas in vnum compoſuit.* Iam ſi eodem modo pro *P. Papirio* reſcripſeris *C. Papirium*; plana erunt omnia ac perſpicua, nihilque tunc narrabit Pomponius, quod non cum hiſtoriarum monimentis et ipſa temporum ſerie egregie conſpiret.

§. XI.

Vt vero ſpecimen iſtius iuris Papiriani demus, non pigebit e MACROB. *Saturnal. Lib. III. cap.* 11. fragmentum paucis forſan obſeruatum, paucioribus intellectum, integrum ſubiicere, ſimulque praeclarum iſtud antiqui iuris monimentum adnotationibus quibuſdam illuſtre. *In Papiriano iure*, (ita ait MACROBIVS,) *euidenter relatum eſt, arae vicem praeſtare poſſe menſam dicatam. Vt in templo*, inquit, *Iunonis Populoniae* (a) *auguſta menſa* (b) *eſt. Nam in fanis alia vaſorum ſunt et ſacrae ſupellectilis, alia ornamentorum: Quae vaſorum ſunt, inſtrumenti inſtar habent, quibus ſacrificia conficiuntur, quarum rerum prin-*

(a) Iunonis *Populoniae* mentionem etiam facit AVGVSTIN. *de ciuit. Dei, Lib. III. cap.* 10. eamdemque coniungit cum *Fulgora*. Vtramque ideo cultam putat LILIVS GYRALDVS, ne populationes et fulgura fierent.

(b) *Menſa auguſta* iure pontificio vocabatur, quae in fano erat augurio dedicata. Has menſas auguſtas ſaepe ararum vel puluinarium loco fuiſſe, docet FESTVS. Nonnumquam tamen ab aris diſtinguuntur. Lapis GRVTER. *Inſcript. pag.* 21. *n.* 11.

IOVI. PAGANO. SACRVM
ET. INDVLGENTIA. DOMINORVM.
SVCCESSVS. PVBLICVS. MVNICIPVM.
ASISINATIVM. SER. AMOENIANVS.
AEDEM. CVM. PORTICIBVS. A. SOLO.
SVA. PECVNIA. FECIT. ITEM.
MENSAM. ET ARAM.

In priſca Romanorum paupertate viles admodum erant hae menſae et ligneae, vt docet DIONYS. HALICARNASS. *Antiquit. Roman. Lib. II. cap.* 23. poſtea et in his luxus ingens adparuit.

principem locum obtinet menſa, in qua epulae (a), libationeſque et ſtipes (b) reponuntur. Ornamenta vero ſunt clypei, coronae, et huiuſcemodi donaria. Neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra ſacrantur. At vero menſae aulaeque (c) eodem die, quo aedes ipſae, dedicari ſolent. Vnde menſa hoc ritu dedicata in templo arae vſum, et religionem obtinet puluinaris.

§. XII.

Hactenus ſragmentum iuris Papiriani e Macrobio decerptum, quo, quale ius illud fuerit, intelligi quodam modo poterit. Illud tamen addimus, codicem, quo vſus Macrobius, procul dubio fuiſſe alio ſchemate, et nouo veluti veſtitu indutum a recentiore manu. Stilus enim eſt paullo elegantior, minuſque ἀρχαϊκὸν, quam vt a Papirio illo proficiſci potuerit. Sane leges illae 12. tabularum, Papiriano iure aliquanto recentiores, adeo redolent antiquam barbariem, vt, ſi fragmenta legas, putes te cum Euandri matre loqui. Qui fieri potuiſſet, vt Papirius multo antiquior tam illitterato ſaeculo comtiore ſtilo videretur. Sed nos, ne de iure illo Papiriano diſſerentes in lectorem ſimus prolixitate noſtra iniurii, hic quidem ſubſiſtimus.

II.

(a) Eſt haec *menſa eſcaria* de qua FESTVS hac voce.

(b) Haec dicebatur *menſa anclabris*, quia in ea ſacrificando diis anclabatur vel miniſtrabatur. FESTVS *de verbor. ſignif.* voc. *anclabris*. De ſtipibus ſacris vide STRVVIUM *Antiquit. Roman. pag.* 552.

(c) *Aula*, id eſt *olla*, erat vas, in quo exta cocta vel elixa ſunt. Vnde PLAVT. *Rudem. I.* 2. 45. eam vocat *aulam extarem. Aulas*, inquit FESTVS, *antiqui dicebant, quas nos dicimus ollas: aulicoque exta dicebantur, quae in aulis coquebantur, id eſt elixa.*

II.

EPISTOLAE AMOEBAEAE

INTER

VIRVM CLARISSIMVM

E. O. A. C. PAGENSTECHERVM,

D. ET PROFESSOR. IVR. IN HERBORNENSI ATHENAEO ORDINAR.

ET

IO. GOTTLIEB HEINECCIVM, IC.

ET IN ILL. FRISIOR. ACADEM. ANTECESSOR.

QVIBVS

DE SENSV *LEGIS I. D. DE CVRAT. FVRIOS.*

ET GENVINA LECTIONE

LEGIS XXVIII. D. DE PROBAT.

AMICE DISCEPTATVR.

Duas vides epiſtolas. Priore me publice compellauit V. C. E. O. A. C. Pagenſtecherus: *poſteriore ego ei amice reſpondi, ſed prouocatus, et quodammodo inuitus. Duplex libelli dos eſt. Tu fruere, lector candide, et vale.*

Digitized by Google

AD CELEBERRIMVM, EVMDEMQVE ICTISSIMVM VIRVM *DOMINVM* I. G. HEINECCIVM, PROFESSOREM IN ACADEMIA, QVAE FRANEQVERAE FLORET, ORDINARIVM.

D*Vm Auditoris mei commiſſa dextrae (ego oculorum inopinatam valetudinem excuſo, epiphora, ita ſuſpicor, oppreſſus ſubito) haec, tranſque, iure, ad te, miſſa, publico oculorum tuorum intuetur acies; ſimul quaeſo ſic exiſtimes,* vir celeberrime*: quod idem agere priuatim, prius cepi, ſed quoniam, id locorum diſtantia facit, litterae haud tuto perueniant; mea tamen, et quod magis eſt,* rei litterariae publicae, *multum interſit, ſcire id, quod iuris ſit; nec legum non intellectarum ſola poſſe principia, vno id quod imperiti ſolent, ventumque pro doctrina vendentes: ac variis balbutientes linguis,* propitiatos *ego id hominum genus* Philiſtaeos *voco, homines, citare ſpiritu; ſed mentem earum tenere, vim atque poteſtatem; mutaueris conſilium; idque aequiorem tuam ideo erga Themidem cenſuram, aequi conſulere bonique, ſpes me lactitat haud inanis, verum ea pulcherrima magis fouet: plus id mihi ſatis ſolitus erga litteras tuus amor ſpondet. Famamque tuam, credas ad me perueniſſe, non heri demum aut nudius tertius vel quartus: ſed eamdem me in pretio iam diu habuiſſe, perſuadere tuto, non aliter enim libenter dico quam pectore clauſum geſto, tibi poteris: maxime dum te litterarum ea fugientium ſtatorem, iuriſque prudentiae, rerum diuinarum atque humanarum praeclare notitiae, vindicem ſignificet: verum id eſſe, inde ſcire tibi licet; dum, quae ſtilo prudenti ſcribis, atque docta; inter manus ha-*

beam perpetuo, legam, atque diligenter inſpiciam: & princeps ſi eſſem; pleniſſimum ipſis robur acccommodarem. Nae! vero adeo illa omnia mihi videntur ſimilia, vt ſi quae alia mihi veniant in mentem, turbent eamdem; ego ea damnem potius, atque falſa eſſe, tantum apud me tua valet auctoritas, ipſe ferme exiſtimem. Quare quid in iis potius credam, cum mihi dubiam tamen trahat ſententia mentem: ideo vt quo me vertam ego certum ſciam, amicis litteris per te ſcire cupio. Et ecce: quam, DEVM virtute! ita ſolet, precario mihi parens, quam apud eamdem depoſueram, primo memoria reſtituit: legem 1. De curatoribus furioſor. lege 12. tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio: quod moribus quidem ab initio introductum eſt: ſed ſolent hodie praetores vel praeſides, ſi talem hominem inuenerint, qui neque tempus, neque finem expenſarum habet, ſed bona ſua dilacerando et diſſipando profudit, curatorem ei dare exemplo furioſi: et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furioſus ſanitatem, vel ille ſanos mores receperit: qnod ſi euenerit, ipſo iure deſinunt eſſe in poteſtate curatorum. *Verba* VLPIANI *ſunt in* dicta l. 1. D. de curator. furioſ. *Quoniam id* conſuetudine *ſiue* moribus *non eſt, ſed primiter legibus* 12. *tabularum introductum; hac re textum hunc ſollicitant; idque propter* (1°.) *ſubſtituendum noſtri exiſtimant interpretes; loco* moribus minoribus. *Tu, vir, celeberrime, clariſſimum ſequens* CVIACIVM *artis noſtrae* virum: *conſuetudine, ex hoc textu, ſalua ſeruata quidem lectione, colligendum tamen* (2°) *eſſe putas; iam ſub regibus id conſuetudine fuiſſe introductum, antequam* tres (*errare enim illos noſtri doctores, qui* decem *fuiſſe miſſos exiſtimant, promulgationemque per* decem *Romae factam viros, a miſſione in Graeciam per tres facta, non diſtinguunt: in Graeciam miſeras viros, legeſque per eos ex Graecia petitas in decem tabulas* (*iterum enim ſua illi falſi ſunt opinione, qui eas fuiſſe eboreas autumant*) *retulerit, iiſque additis duabus aliis, adeoque duodecim, rem gerebat populus Romanus. Quantum ad primum quod attinet, pura haec puta mihi criſeos magis videtur ambitio, ac neceſſaria quidem iuris emendatio; et ſemper illud, de quo* Pittacus *a* Croeſo *interrogatus, quodnam eſſet maximum?* ποικίλα ξύλα: *reſpondens:* varii, *nempe* ligni (*ſcilicet in ligno olim ſcribebantur leges, vnde* et bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas, ſecundum lignum apud ICtum *audit*) *imperium; tantae apud me auctoritatis eſt, vt leges corrigi debere tam temere non cenſeam: neque, ne vmbram alias magis, quam iuris prudentiam ipſam potius retineamus, a cuiuſque arbitrio, lege nec ratione muniti, vel ſtilo dependere exiſtimem; ſed potius id, quod ſcriptum eſt, vt ſcriptum, ... poteſt, maneat; quodque imperator, ipſe ſua maieſtate impera-*

peratoria armis atque legibus contra earum contemtores armata, *con-ſirmauit; vt ſeruem*, *ſumma potius ope contendam*. Licetne anteſtari te, Vir nomine multo? *vt videas*, *quantum in ſe mali contineat*, *ſuperuacua illa atque abundans inuidia legum correctio: veram eſſe* Τὸ minoribus *in hac lege lectionem*, *huc vſque ipſe*, *falſo tamen; correctione illa in editione* Leopoldina, *temeraria*, *ſeductus*, *putaui; meoſque auditores*, *ſi hoc anno textum explicaſſem ipſum*, *interpretarer haud dubie*. Proh deum fidem atque hominum! *Quod ad cariſſ.* Cviacii, *quam et ipſe probas*, *opinionem quod attinet: qui poſſes probare*, *mirum mihi videtur; atque ex ea ratione videre nequeo; qua Tribonianum ignorantiam*, *quod* veteres ex indecora atque inhoneſta nudi corporis inſpectione *dicit* pubertatem judicaſſe: *ſuam prodere*, *ideo arbitraris; quoniam id eos feciſſe eo tempore. parum conſtet. Argumentum itaque nunc contra te*, *vir celeberrime*, *iure*, *vt eodem*, *quod in alium ſtatuis*, *vtaris; licebit: quod etiam non conſtet*, *ſaltem aliunde id non probas in* Inſtitutionibus *tuis*, *quam ex hac ſola lege*, *id antea in vſu fuiſſe; vt* prodigis adminiſtratio interdicatur; *id inquam*, *aliunde non probas*, *ſub regibus conſuetudine introductum fuiſſe. Aut ergo* (*etſi nec in eo huc vſque perſuadere mihi potui*, *vt ſententiam tuam probarem ad*) (*et hoc in parentheſi*, *vir celeberrime*, *ſubito enim* Pavlli *recordor* in L. 27. D. de probat. *in verb.* ενπλακτει enim poteſt hoc memoria non teneri: *atque iniuſtam eſſe*, *quam ſubtiliſſimo noſtro ICto faciunt manuum iniectionem noſtri interpretes*, *reor: dum textum reſtituunt;* Robertvs *particula* non *ſublata*, *atque Graecis notionibus ſeparatis*, *eiuſque loco* num *reponens*. Raevardvs *eamdem quidem ſeparationem imitans*, *at* Τὸ, *id quod mox vidimus*, *Robertus adiecerat*, *adeoque credo rem tamquam nullius primo iterum occupant*, *repetens*, non *profecto*! *Prothei inſtar in omnes figuras vid.* Gothofred. *mutatur iniuria*, *ſi quid vmquam alias* Pavlli *lectio*! Ενπλακτει *namque veteribus noſtris ICtis ſignificaſſe*, *idem quod* non ad liquidum, non tam praeciſe, tam ſtricte, *ſed* cum laxamento aliquo, L. penult. D. de condict. trit. L. 13. D. de ſolut. *non tantum; ſed*, *quae eadem cuius noſtra Labeonis lex eſt*, L. 2. §. 8. de aqua et aqu. *plus ſatis demonſtrant*. *Cum itaque ICtus* de memoria facti faciliori, intra annum *ſcil.* quam quidem ſub hoc illoue conſule euenientis *agat arg. ſeq.* cum nemo, *ſcire cupio*, *quomodo mentem ſuam*, *vt ſcil.* memoria teneri poſſet, *id quod intra annum factum eſſet:* Pavllvs *clarius ſignificare potuit*, *quam duplici*, *unam* expreſſe, *alteram vi ipſa* tacite *in verb.* ενπλακτει *exprimens*, *negatiua dictione*. *Dic enim* Raevarde! *dicite mihi amabo vos*! *ad dict.* Pavlli *mentem eruendam*, *reliqui praeclari alias noſtri critici*, *dicite mihi obſecro*,

Digitized by Google

quid intereſt? Num vobiſcum mana PAVLLO *iniuria endo a vobis iacta dicam*: non enim poteſt ad liquidum hoc memoria non teneri: vel poteſt hoc memoria teneri: aut cum PAVLLO loquar, ενπλαπει (*id eſt NB. non* ad liquidum) enim poteſt hoc memoria *non* teneri? *vix credo, eſt, niſi, quod aiunt, de nomine diſputare malueris, quod diffiteri id poſſis. Caeterum* Graecae *cum* Latinis *confuſa oratione locutionis, quod ita* PAVLLVM *hic vſum fuiſſe ſequi debeat, id, qui ICtos paſſim ita agere obſeruauit, mirari neminem credo; maxime qui* PAVLLI *noſtri ſtili breuis atque obſcuri lectoremque morantis atque decipientis*, FVLGOSIVS *cum per capillos vult de mente interrogare, certe* θοριβοποιεῖ! *recordetur*) ad liquidum *dicere volebam in eo, vt ſententiam tuam probarem, etſi perſuadere huc vſque mihi nondum potui: atque tecum crederem vitii eſſe alicuius reum in* dict. princ. imperatorem *noſtrum, vel* TRIBONIANVM *aut eius ſocium aliquem* (*aut ergo, dicere inceperam; eo ſolo illo principio credere debemus: inſpectionem illam antea obtinuiſſe, vel ſtilo circa hanc legem vſus es, quod hominum eſt, imprudenti, vel ego fateor: ipſe non leuiter erro: praeterquam, quod conſuetudo* moribus colligatur vtentium, *adeoque facti ſit, adeoque ex alia quidem, quam, de cuius mente viri etiam acute videntes ante nos diſputauerunt, atque adhuc ſub iudice eſt quaeſtio, hac noſtra* lege 1. *probari par erit*: conſuetudine id antea introductum ſuiſſe? *factum ſiquidem aſſeuerantem onus probationis ſubiiſſe, imperatori placuit* in L. 14. C. de non numerat. pecun. *Quare ſcire te cupio, examinandumque tibi proponere volui; id, quod circa verba legis ab omni vitio ea purganda, in mentem inter explicandum aliquando in collegio, mihi venerit. Atque* (3°.) Tò moribus *apud* VLPIANVM *in lege noſtra referre, non quidem ad verb. praeced.* lege 12. tabularum, *ſed ex ICti mente* moribus ſcil. prodigorum ita introductum ſuiſſe: Vlpianum in lege noſtra *reſpondiſſe. Moueor tant* (1) *quia verba ita commode poſſunt explicari*, (2) *ad id* PAVLLVS *me quaſi manu ſua ducat, quando* Sentent. recept. III. 4. 7. *ſignificat, propter* mores *prodigorum adminiſtrationem interdictam iis fuiſſe. Ecce vero ipſam formulam apud* PAVLLVM. Moribus per praetores interdicitur hoc modo: QVIBVS BONA SVA PATERNA AVITAQVE SVA NB. NEQVITIA DISPERTIT, LIBEROS SVOS AD EGESTATEM DVCIT, NB. OB EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO. *Hoc modo ait* PAVLLVS *ſolebat fieri interdictio: quoniam bona ſua diſperdit*, ob eam rem *ipſi interdicitur, id eſt propter* mores *ſuos prauos: idque* (3) *confirmare* VLPIANVM, *palam mihi eſt: quando id* moribus, nequitia *illa apud* PAVLLVM, ab initio introductum eſſe ait: *nec ipſe* (4) VLPIANVS *lege inſpecta preſſius, ab hiſce abhorrere videtur:*

dum

dum praecedens moribus *explicat*, *per*, *quae immediate ſequuntur*, *verba:* bona dilapidare, talem cet. *nec obſtabunt* (5) *quidquam ſequentia adeoque verbo:* moribus *oppoſita*, *verba*; ſed ſolent hodie: *illa etiam opponuntur verbis* lege 12. tabularum, *et*, *quae haec explicant*, ab initio, *non autem verbo* moribus, *Certe ſi verum fateri debeam*, *temerarium me Vlpiano litigatorem dixerim prius ipſe*, *ſi verba eius in mendo cubare cenſerem potius*, *quam mentem ipſius hanc eſſe*; *eumque* (*modeſte dicam: poſſe ita eſſe*, *et eſſe*, *vero eſſe ſimilius*) *reſpexiſſe in verbis* ſolent hodie *ad praeced.* lege 12. tabularum *argum.* verb. interdicitur, curatorem dare: *ab initio ſcilicet*, *ſiue* lege 12. tabularum *interdicebatur*, *ſed hodie ipſi ſolet dari curator: et in verbis* talem neque tempus cet. *et* dilapidando, diſſipando, *ad verbum* moribus. Idque VLPIANVM voluiſſe: lege 12. tabularum PRODIGO INTERDICITVR ADMINISTRATIO: IDQVE INTERDICERE SCIL. PROPTER EIVS MORES ITA INTRODVCTVM EST AB INITIO, DICT. SCIL. *lege* 12. *tabularum*, SI VERO HODIE TALIBVS MORIBVS HOMO INVENIATVR NON SANIS BEATVS: TVM NON VT AB INITIO, SIVE DE IVRE 12. *tabularum* IPSIVS BONIS INTERDICITVR TANTVM, SED ET CVRATOR IPSI DATVR; *breuibus*; *illa* ab initio, *praecedentibus* lege 12. tabularum, *et ſequenti* hodie *non opponuntur*; *ſed praeced.* lege 12. tabularum *ſignificant*. *Ne plura addam! id* [6] *tam manifeſtum*, *vti quid maxime*, Tò *ſequens mores explicat: atque* (7) *confirmat*, *quod ſimili ferme modo*, moribus *dicas Macedonianum introductum eſſe*, PAVLLVS L. 1. D. ad Macedon. *neque* (8) *minus*, *quod* 12. *tabulae* initium *fuere quo* domina *vrbs iure certo vti incepit* L. 2. D. de orig. iur. *Plane vir celeb. Si hanc noſtram viſionem ferre*, lege *nec* ratione *potes*; *ex eo* (4°.) *potius*, *quam violentas ipſi manus inferrem*, VLPIANI *poſſe verba probari*, *dicerem: quod* mores *ICtos noſtros paſſim pro* iure naturae *explicare obſeruem. ex. gr. caetera enim mittam* in L. 8. D. de rer. diuiſ. *quando idem* VLPIANVS *ait*; ius poteſtatis patriae moribus eſſe receptum. *Alii aliter: mihi ius natur.* gent. VLPIANVM *ſignificaſſe viſum eſt. Itaque nunc coniicio*; *et in lege noſtra* 1. *per mores* VLPIANVM *intellexiſſe ipſum* naturae ius: *inductus* (a) *quod alias lex macula laboret: imperator tamen ipſe*, *quod omnis vitii lex pura ſit: atque neſcia ſordis*, ſi quis diverſitatis rationes animo velit ſubtili diſcutere: *vid.* L. 2. §. 13. C. de vet. iur. enucl. (*b*) *quoniam in dicta lege idem* [*ex inſcriptionibus varias diſputationum peſtes*, *contagione odioſas*; *quandoquidem inter doctos conſtat*, *poſſe tolli*; *ideo illud te longiori probatione monere*; *opus ſuperuacuum exiſtimarem*, *atque atramentum*, *operam*, *et quae pretioſiſſima res omnium eſt*, *tempus perdere*) VLPIANVS *et eodem modo* τò mores *ſumere mihi*

bi videtur (*c*), *quoniam imperator ipſe* in §. penult. Inſt. de Attil. tut. *reſcripſit: naturali, quod cognationem inter homines omnes conglutinauit*, *L.* 3. D. de iuſtit. et iur. iuri *eſſe conueniens; vt ſub poteſtate aliorum ſint illi, qui ipſi tueri ſe nequeunt: ſiue vt* VLPIANVS *hic ait*, moribus talibus hominibus ab initio ſuccurritur. moreſque *dicta ſenſu pro* iure naturae, *id* ab initio, *conſtituiſſe*, *prudenter omnino* VLPIANVS *ait: dum illud* (*d*) *non hoc die demum louis*, *ſed* ab initio, *ſit interductum; quare et* (*e*) *illud imperator ius* vetuſtius *vocat*; in §. 11. Inſt. de rer. diuiſ. *et* (*f*) *ipſe exiſtimauerit*, quod quamquam caueatur aliquid ex lege 12. tab. tamen recte dici et iure gentium, id eſt naturae effici, in §. 41. Inſt. de rer. diuiſ. *quare et in lege noſtra* 1. quamquam lege 12. tab. prodigo interdicitur adminiſtratio, tamen et id moribus, *iure naturae*, *eſſe introductum* VLPIANVS *recte reſpondet*.

Haec ſunt, vir celeberrime, quae vti in mentem circa ICti verba mihi (*ſunt, ſed ne te pluribus teneam, mitto potius ea, et plura alia*) *venerunt, diſputare, amice: non quidem, ac ſi famam inde comparare, aut ſi quae eſt, augere, eam, quod facile alias per clariſſimum tuum nomen fieri poteſt; ſurgat animo peruerſa ſententia: aut vt praemia laudis magis quam veritati mea nitatur diſceptatio, aut aliis in homine honeſto artibus illicitis, non eo inquam feci; ſed ita res eſt, faciendum ita fuit, vt per te de omnibus ego certior, quod ſane volo, fiam. Itaque vti vir es, ſententiam tuam ſcribe libere, vti vir es, ita vbi aberrauero, in viam me reducas: certe vti vir es tantus, ita te audiam, te ſequar libenter meritoque: digitum iam ab initio volo tollere, atque praemium tibi quoduis victoriae polliceri, tantus veri amor iuriſque ſcientia, adurit pectus; certe; gratum me fore atque manem dico Vale, vir celeberrime, atque ex animi ſententia voueo, rebus tuis ſupereſto diu laetus: bono rei litterariae ornamento, praeſertim noſtrae iuris prudentiae. Ego dum ſcire mihi licet, num gratae hac ad te perueniant, mihique, vt de aliis, multa enim habeô, ad te iis, quae Themidi placuerunt, ſcribere permittas; nomen meum Angeroniae litabo potius, quam vt illud temeritatis accuſetur. Praenomen dicam: crede quod ſim*

CELEBERRIMI TVI NOMINIS CVLTOR.

Alia corpore, at ideo magis animo valens; haec oculis vix dimidiatis, lumenque tentantibus Mart. d. vlt. 1724. ad te per alium exaraui.

P. S.

Themis impertit tibi multam ſalutem: atque vt meum nomen adderem hac, inter alias, mihi ratione perſuaſit: vt ſcires quod amicus ille iugo litterarum tuus, atque ſit

CLARI TVI NOMINIS SINE FVCO CVLTOR
E. A. O. C. PAGENSTECHER.

CLA-

CLARISSIMO CONSVLTISSIMOQVE

VIRO

DOMINO

E. A. O. C. PAGENSTECHERO

I. V. D. ET IN ILLVSTRI NASSOVIORVM ATHENAEO IVRIVM PROFESSORI ORDINARIO

S. P. D.

I. G. HEINECCIVS

IC. ET ANTECESSOR.

QVod tanti ego tibi viſus ſim, vir clariſſime, vt, oculorum licet valetudine oppreſſus, publice tamen me compellare, et, ſi recte interpretor, de quibuſdam, quae ad communem artem pertinere videbantur, mecum amice colloqui haud dubitaris: tantum abeſt, vt mihi moleſtum fuerit, vt gratiam a me eo nomine inieris maximam. Equidem niſi priore, quod ceperas, abiecto conſilio, nomen tuum celeberrimum plagellis adſcripſiſſes: facile potuiſſem opinione mea falli, et imaginando mihi fingere auctorem epiſtolae, neſcio quem, cui me libeat in arenam pertrahere, et mouere bella, nullos habitura triumphos: maxime quum tibi quaedam exciderint, quae aliis aſpera ac paullo inhumaniora viderentur. Enimuero, poſtquam tuum illud conſilium damnaſti, iam nihil eſt, quod tibi ſuccenſeam, partim, quod duriuſcula illa tibi praeter animi ſententiam excidiſſe (et cui non talia aliquando imprudenti excidunt?) ſcriptis ad me litteris fateris: partim quod viſo Pagenſtecheri nomine, facile te ſuſpicione omni abſoluit conſcientia mea, quae non meminit vllam tibi a me factam eſſe iniuriam. Plurimum itaque amo Themidem noſtram, quae, vbi iam ad finem peruenerant operae, vt ne nomen diſſimulares, tibi prudenter ſuaſit. Non enim ignoras, quam facile cum anonymo ſermocinantibus, aſpera quaedam elabantur. Noſti, quam non modo cenſurae, ſed et laudes, profectae ab ignoto homine, ſuſpectae videantur. Denique, vt rem omnem in compendium conferam, neminem ſibi viuo barbam a perſonatis auctoribus euelli, aequo animo pati ſolere, facile intelligis. Iam vero grata mihi eſt epiſtola tua, vel eo nomine, quod eam tuam eſſe video, id eſt, ab eo viro ſcriptam, in quem non cadit malignitatis cuiuſdam ſuſpicio. Ne tamen plane impune feras, quod me adſuetum vmbrae in lucem protrahis: patere, quaeſo, vir clariſſime, vt te, mihi laudes, quas non agnoſco, iuſto liberalius admetientem, amice obiurgem. Tune vero, clariſſime Pagenſtechere, mihi famam aliquam tribuis? Tune me

Digitized by Google

me litterarum fugientium ſtatorem, iuriſque prudentiae vindicem ferri ais? Tune, ſi princeps eſſes, robur meis ſcriptis pleniſſimum accommodares? Vide quid agas, et quo te immodicus in me amor, (nam et amori ἀμετρός τι ineſſe ſolet,) in tranſuerſum agat. Demus, obſecro, operam, ne hominibus maleuolis ſermonem de nobis demus. Caueamus, ne laudes huiuſmodi ipſa ὑπερβολῇ ſuſpectae ſint. Iuriſprudentiae iam ab adoleſcentia operam me haud perfunctorie nauaſſe fateor: neque nego, mihi aeque ac tibi illos ſemper diſplicuiſſe, qui deuorato aliquo iuris compendio ſtudia cruda in forum propellunt, omnemque ICti laudem in eo poſitam exiſtimant, vt legum ſibi haud intellectarum principia vno ſpiritu recitare, et ad ſingula verba Bartoli, Baldi, atque Accurſii Manes euocare adſueuerint, quos tu, vir clariſſime, acute, vt ſoles, *propitiatos Philiſtaeos* vocare ſoles. Admoto me docendi muneri, non inficior, quaedam a me indolata exiiſſe ſcriniis meis, quaedam iam exercere prelum, quaedam et ſub lima eſſe; ſed leuia pleraque, et ad ſolius cupidae legum iuuentutis vſum comparata. His ſi me, famae non admodum ſtudioſum, ac propemodum illud λάθε βιώσας a puero adfectantem, famam tamen aliquam conſequutum exiſtimas, prope abeſt, quin famam dicam *malum, quo non aliud velocius vllum*. Deinde iuris ſtudioſus ſum, quod elogium ne maximos quidem artis noſtrae conditores adſpernatos nouiſti, *L. 1. D. de offic. adſeſſ.* non litterarum fugientium ſtator, non iuris prudentiae vindex; quas laudes verecundiae meae graues eſſe, niſi me Suffenum cenſet, facile intelligis. Denique quod te, ſi princeps eſſes, robur meis omnibus accommodaturum, ſcribis: caue, ſis, hoc feceris, vel vlli principum eius conſilii fueris auctor. Quae enim inter nos diſceptantur, hiſtorica et critica ſunt, in quibus facile omnes labimur, facile aliquid praeteruidemus, quae emiſſitios aliorum oculos non fugiſſent. Ego ſaltim mihi in his parum tribuo, quin ipſe aliquando meliora edoctus vineta mea caedo: ſaltim quotidie experior, vere ac ſapienter, ſi quid aliud, dixiſſe comicum:

> *Numquam ita quiſquam bene ſubducta ratione ad vitam fuit,*
> *Quin res, aetas, vſus, ſemper aliquid adportet noui,*
> *Aliquid moneat: vt illa, quae te ſcire credas, neſcias,*
> *Et quae tibi putaris prima, in experiundo repudies.*

Haec tecum, mi Pagenſtechere, amice expoſtulare viſum eſt. Quod ad reliqua attinet, nondum me poenitet iudicii, quo te virum bonum, candidum, apertum, mihique beneuolum ſtatui. Ferre ſane poſſum a me diſſentientem, quia et ipſe aliquando diſſentio ab aliis. Quin, ne me candore et veritatis ſtudio a te ſuperari patiar: fateor, me et a te in quibuſdam, quae epiſtola tua erudite ſcripta complectitur, diſſentire. Quare, vti tu aperte dixiſti ſententiam: ita et ego tua ingenua libertate expendam. Hanc libertatem petimus dabimuſque viciſſim.

Quum vero tria potiſſimum a te agi animaduertam: ſiquidem et Cuiacii, quam ſequutus ſum, de *L. 1. pr. D. de curat. furioſ.* ſententiam refellis, et tuas de hac lege coniecturas expromis, et poſtremo de *L. 28. D. de probat.* (quam tu lapſus memoria perperam allegas 20. *D. de probat.*) ὡς ἐν παρέργῳ eadem opera diſſeris: de ſingulis quaedam, eaque, vti ſpe-

ſpero, non proletaria, tecum confabulari iuuabit.

Primo ergo inter nos quaeritur, an ex Vlpiani textu *L. 1. pr. D. de curat. furioſ.* recte cum Cuiacio coniecerim, interdictionem bonorum iam ante 12. tabulas ſub Romanorum regibus fuiſſe receptam? Ego ita ſenſi, quum antiquitates Romanas adornarem, neque dum me huius ſententiae poenitet. Tu vero in alia omnia diſcedere manis, et hinc noua potius ratione Vlpianum interpretari inſtituis, quam verbo adſentiaris Cuiacio. Itaque rationes meas, quaeſo, accipe, priuſquam ad tuas progrediar. Textus VLPIANI noſtri talis eſt: *lege 12. tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio: quod MORIBVS quidem ab initio introductum eſt. Sed ſolent hodie praetores vel praeſides, ſi talem hominem inuenerint, qui neque tempus, neque finem expenſarum habet, ſed bona ſua dilacerando et diſſipando profudit, curatorem ei dari exemplo furioſi. Et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furioſus ſanitatem, vel ille ſanos mores receperit. Quod ſi euenerit, ipſo iure deſinunt eſſe in poteſtate curatorum.* Integrum eſſe hunc locum, et piſce ſaniorem, ipſe mecum agnoſcis, quippe qui grauiter eorum reprehendis temeritatem, qui in fragmento noſtro pro *moribus* ſuo periculo reſcribi iubent *minoribus*, et *pag. 7.* rogas, *liceatne me anteſtari?* Licet vero, vir clariſſime, nec grauatim ego tibi oppono auriculam. Numquam enim mihi placuit truculentum illud et audax hominum genus, qui ſecant vtrumque, quoties in legibus noſtris quidquam occurrit paullo difficilius. Abſit ex arte noſtra vis priuata, quam ipſa publico iudicio coercet: abſit atrocior critica, quam nec NECESSITAS vrget, nec commendat MODESTIA. Quid vero ea emendatione inſulſius eſt, ex qua ſequitur, vt quod legibus 12. tabularum prodigo interdicatur bonorum adminiſtratione, id minoribus vel in gratiam minorum ſit introductum, quum tamen inauditum ſit, minores ante legem Laetoriam curatores accepiſſe? Sin vero de minoribus laſciuis et prodigis ſenſiſſe putant Vlpianum, quid quaeſo certius, quam maiorennibus etiam bonis interdictum eſſe iam temporibus antiquiſſimis? Certe C. Licinius Hoplomachus a praetore impetrauit, vt patri ſuo (procul dubio maiorenni,) bonis, tamquam ea diſſipanti, interdiceretur, teſte VALER. MAX. *Hiſtor. Lib. VIII. cap. 6. §. 1.* P. Scipionis Africani maioris filium *praeturae petitorem*, adeoque virum annorum ſaltim triginta, *propinqui nec ſellam ponere, nec ius dicere paſſi ſunt, inſuperque e manu eius annulum, in quo caput Africani ſculptum erat, detraxerunt*: id eſt, vti ego arbitror, obtinuerunt, vt ei bonis interdiceretur. VALER. MAX. *Lib. III. cap. 5. §. 1.* Et quid denique faciemus loco PAVLLI *Sentent. recept. Lib. III. tit. 4. §. 7.* qui et ipſe hanc bonorum interdictionem a moribus arceſſit? an et ibi reſcribemus *minoribus*? Apage itaque eam emendationem, recte tuo damnatam ſuffragio. Quod ſi vero, vti ipſe contendis, textus recte ſe habet, et tibi τὸ ἀκίνητον ἀμινεῖν ſerio videtur: firmo talo ſtare videtur Cuiacii ſententia. Primo enim Vlpianus interdictionem bonorum manifeſto arceſſit a 12. tabulis, idemque et alii faciunt, cum VLPIANVS in *Fragm. tit. 7. §. 11. L. 18. D. qui teſt. tut. dar. poſſ. L. 5. §. 1. D. de adquir. her.* tum CAIVS in *L. 13. D. de curat. furioſ* et IVSTINIANVS in *§. 3. Inſt. de curat.* Deinde vero idem VLPIANVS noſter addit: *quod MORIBVS ab initio introductum eſt*; quam loquutionem in iure noſtro per-

Digitized by Google

petuo ſignificare ius conſuetudine et moribus vtentium vel tacitis populi ſuffragiis receptum, nemo ignorat. Quod ſi igitur interdictio illa bonorum ex legibus tabularum deſcendit, quod Vlpianus priore commate adfirmat, et tamen MORIBVS ab initio introducta eſt, quod commate poſteriore tradit: conſequens ſane eſt, vt mores illi aut anteriores ſint 12. tabulis, aut poſteriores. Si poſteriores dixeris: tum falſum erit, eam curationem prodigorum legi 12. tabularum debere originem. Sin priores: veriſſimum erit, quod docui cum Cuiacio, eamdem iam ſub regibus inualuiſſe, et poſtea migraſſe in 12. tabulas. Ita mecum ratiocinatus ſum, vir magno nomine, quando Cuiacii ſententiam adoptaui: et neſcio, an potuerim magis λογικῶς. Sed adeſdum porro, et reliqua accipe. Non modo Vlpianus noſter hanc bonorum interdictionem moribus attribuit, verum etiam PAVLLVS *Sentent. recept. Lib. III, tit.* 4. §. 7. qui diſerte *MORIBVS* inquit, *per praetorem bonis interdicitur.* Quadruplici vero ſenſu iura noſtra moribus adſcribi animaduerto. Primo enim e moribus eſſe dicuntur, quaecumque diuturna conſuetudo praeter leges ſcriptas inuexit: quod *ius moribus conſtitutum* vocat IVLIANVS *L.* 32. §. 1. *D. de legib.* Deinde et ea, quae ex interpretatione prudentum nata ſunt, moribus dicuntur introducta, eiuſque rei exempla complura congeſſit ICtus, quem maximi facio, EM. MERILLIVS *Obſ. Lib. I. cap.* 6. Tertio et, quae edixit praetor, moribus vel iuri conſuetudinis accenſet CICERO *de inuent. Lib. II. cap.* 22. quia et *ea voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobauit.* Denique ea etiam, quae legibus regiis ante 12. tabulas inualuerant, et poſtea in hoc δωδεκαδέλτον migrarunt, a MORIBVS repeti ſolent in iure noſtro, vt ab iis diſcernantur, quae aliunde ex Graecia tres viri, in Graeciam miſſi, adſciuerunt. De his liquidiſſimam eſſe arbitror regulam ἑρμηνευτικὴν: *quoties ea, quae in 12. tabulis locum inuenerunt, tribuuntur moribus, toties per mores leges regiae vel conſuetudines iam ſub regibus receptae intelliguntur.* Ne gratis id adfirmare videar, vades tibi daho, et quidem non proletarios, ſed locupletes, et aſſiduos, DIONYSIVM HALICARNASSEVM et POMPONIVM. Iſte *Libro II. cap.* 28. in 12. tabulis propoſitos eſſe ait πάντας τοὺς πατρικοὺς ἐθισμούς τε καὶ νόμους, omnes MORES *patrios et leges*, quos mores patrios eodem loco opponit τοῖς ἐπεισάκτοις, *adſcititiis*, quae tres viri ex Graecia attulerant. Idem *Lib. X. cap.* 66. decemuiros ait promulgaſſe νόμους συγγεγραμμένους ἔκ τε τῶν Ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφίσιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν: *leges ex Graecorum iure ſuiſque moribus non ſcriptis compilatas.* Ita et POMPONIVS *L.* 2. §. 23. *D. de orig. iur.* Ius vetus translatum eſſe in 12. tabulas teſtatur. *Ius*, inquam, *vetus*, id eſt, quod legibus regiis et moribus patriis ab ipſis vrbis, rerum dominae, incunabulis invectum erat. Quamuis enim leges curiatae, a regibus latae, initio eſſent ius ἔγγραφον, eamque naturam veluti poſtliminii iure recuperarent, ſimulac a decemuiris in tabulas relatae centuriatis comitiis comprobarentur: temporibus tamen decemuirorum erant ius ἄγραφον, quia exactis lege tribunicia regibus, eorum leges omnes ſemel ſimulque exoleuerant, et quae adhuc in ciuitate ſeruabantur, non tamquam leges a regibus latae, ſed tamquam mores patrii, ac conſuetudines vetuſtae auctoritatem aliquam obtinebant, vt populus *incerto magis iure et CONSVETVDINE, quam per latam legem*, regeretur, vti ait POMPONIVS *L.* 2. §. 3.

§. 3. *D. de orig. iur.* Habes iam, vir clariſſime, rationem, cur ea, quae ante legem 12. tabularum obtinuerunt, et deinde immigrarunt in 12. tabulas, *mores* adpellitentur. Iam et regulam paullo ante propoſitam demonſtro. Ius patriae poteſtatis *moribus receptum eſſe*, ait VLPIANVS *L. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. ſunt*. Et tamen illud inter leges decemuirales, et quidem in tabula quarta locum habuit, teſte DIONYSIO HALIC. *Lib. II. cap.* 28. Vnde ergo patria poteſtas? Ex lege regia, ceu praeter Dionyſium Halicarnaſſeum fatetur PAPINIANVS apud *Pariat. legum Moſ. et Rom. tit.* 4. Solo teſtamento, hereditatem dari poſſe, tralatitium eſt. Moribus id ius introductum eſſe, refert laudatiſſimus PAPINIANVS, dum in *L.* 10. *D. de iur. codicill.* eleganter ſcribit, *per manus traditum eſſe, quod hereditas codicillis dari non poſſit*. Et tamen nemo dubitauerit, quin illud ius prono alueo fluat ex lege illa decemuirali: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER PECVNIA TVTELAVAE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* vero eſt legem dicere rebus ſuis, verbis directis de vniuerſitate bonorum diſponere, vel, vti imperator in *Nou. XXII. cap.* 2. loquitur, νομοθετεῖν, quae νομοθεσία ſolo teſtamento, non codicillis, qui nudae epiſtolae erant, fieri poterat. Vnde ergo hoc ius? Ex legibus regiis vel conſuetudine ſub regibus iam recepta. Nam iam ante decemuiros Romae, et in Italia reliqua, heredes non niſi teſtamentis inſtituebantur. Exempla ſunt apud LIV. *Lib. I. cap.* 34. et PLVTARCHVM *in vita Romuli*. Addi poſſent huius generis alia, inprimis quae ad illuſtrandam *L. 2. pr. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* a pauciſſimis intellectam pertinerent, niſi vel haec ſatis ſuperque demonſtrarent, regulam noſtram eſſe certiſſimam, et ad illuſtrandas variorum iurium origines apprime vtilem. Inde vero denuo infero, interdictionem bonorum, quia moribus inualuit, et tamen in 12. tabulis locum inuenit, iam ſub regibus non ignotam fuiſſe.

Habes rationes meas, vir clariſſime: iam tuis expendendis accingor. Conſuetudinem allegantes ad probationem adſtringi ais, idque iure quodam tuo a me quoque exigis. At fallor ego, aut ſatis meam ſententiam probaui Vlpiani teſtimonio, cuius verba, vti paullo poſt demonſtrabo, nullum alium ſenſum admittunt. Nec a me plures teſtes exigere potes, quum, vti noſti, multa in iure aeque, ac hiſtoriis ſint ἅπαξ λεγόμενα. Vlpianum vero teſtem eſſe locupletiſſimum, vel ideo non negaueris, quod eius tempore adhuc exſtarent, et ius Papirianum, ex quo multo poſt fragmentum bene longum ſeruauit MACROBIVS *Saturnal. Lib. III. cap.* 11. et Granii Flacci in illud commentarii, quos allegat aequalis Vlpiani PAVLVS in *L.* 144. *D. de verb. ſignif.* Ex his, quid regum temporibus obtinuerit, facilius diſcere potuit, quam nos hodie, poſt tantum praeſtantiſſimorum monimentorum naufragium. Nec meo me gladio iugulas, vir clariſſime, dum, quod iuris in Tribonianum ſtatui, me quoque vti iubes. Dicam huic ſcripſi, fateor, ſed non quod Romanos inſpectione τῶν αἰδοίων vſos eſſe ſcripſit: (id enim cur factum negem, quum ſimilia nobis domi noſtrae occurrant in *iure prou. Sax. Lib. I. art.* 42. immo et hodie illa verendorum inſpectio in ipſis feminis locum habere ſoleat, quoties vel de generandi coeundique potentia, vel de intumeſcentia vteri, vel de edito partu quaeſtio incidit paullo difficilior?) ſed quod ille tutelam non prius olim finitam putauit, quam inſpecta prima lanugine. Hac in re erraſſe

 putaui

putaui Tribonianum, non inuitis illis, qui alioquin Triboniani cauſſam agunt, et in his illuſtri BYNKERSHOEKIO, cuius en verba ex *Obſeru. Lib. III. cap. 23. Quamuis autem Caſſiani in aeſtimanda pubertate naturam ſequerentur: facile tamen adſentior iis, qui exiſtimant, non promiſcue in quaeſtionibus pubertatis partes neceſſarias fuiſſe exploratas: nam cui id bono in finienda tutela, in condendo teſtamento, et reliquis, quae virtute maſcula non peraguntur? Non oportet hominum grauiſſimorum ſententiam deridiculo exponere. In nuptiis alia ratio eſt, non enim in his ſufficit pubertas, vt ita dicam, ciuilis: qui virum ſe praeſtare debet, nec vir eſt, a nuptiis abſtinere iubet ratio, iubet Caſſiani et Iauoleni auctoritas*. Iam vide, vir clariſſime, quam Triboniani cauſſa mea ſit multo deterior. Ille pubertatem ob finiendam tutelam indecora inſpectione exploratam eſſe refert; ego curationem prodigorum iam ſub regibus inualuiſſe contendo. Tribonianus nullo nititur teſtimonio; ego Vlpianum auctorem habeo. Ille aliquid refert, de quo tota ſilet antiquitas, quum tamen in tot Vlpiani, Paulli, Caii, ipſorumque Codicum, Gregoriani, Hermogeniani, ac Theodoſiani reliquiis, non poſſet non eius rei via vel veſtigium occurrere. Ego meam ſententiam Vlpiani et Paulli teſtimonio probo. Ille denique non modo aliorum ſuffragio deſtituitur, ſed et a pleriſque veteribus erroris conuincitur, quum terminum pubertatis, quem a Iuſtiniano fixum refert Tribonianus, multo ante receptum vbique fuiſſe referant Dio Caſſius, Tertullianus, Macrobius, ipſique ICti in *L. 2. pr. D. de vulg. et pup. ſubſt. L. 5. D. et L. 4. C. qui teſtam. fac. poſſ.* et inprimis PAVLLVS noſter *Sent. rec. Lib. III. tit. 4. §. 1.* Mihi nullus veterum aduerſatur, nec vllus eorum interdictionem bonorum, regum temporibus notam fuiſſe negat, aut aliam eius prodit originem. Vide ergo, quo iure ſcribere potueris: *quod ad clariſſ. Cuiacii, quam et ipſe probas, opinionem quod attinet: qui poſſes probare, mirum mihi videtur: atque ex ea ratione videre nequeo, qua Tribonianum ignorantiam, quod veteres ex indecora atque inhoneſta nudi corporis inſpectione dicit pubertatem indicaſſe, ſuam prodere ideo arbitraris, quoniam id eos feciſſe eo tempore parum conſtet. Argumentum itaque nunc contra te, iure, vt eodem, quod in alium ſtatuis, vtaris licebit: quod etiam non conſtet, ſaltim id aliunde id non probas in inſtitutionibus tuis, quam ex hac ſola lege, id antea in vſu fuiſſe, vt prodigis adminiſtratio interdicatur: id, inquam, aliunde non probas, ſub regibus conſuetudine introductum fuiſſe.* Reliqua, quia duriuſcula ſunt, non adſcribo. Si vero, vti fateris, lege mea nititur ſententia: cur, quaeſo, negas, aliunde, quam ex *Inſtitutionibus* meis de hac interdictione bonorum conſtare? et cur me territas edicto praetoris? *quod quiſque iuris in alios ſtatuit, vt ipſe eodem vtatur*? quum ego Triboniano nihil probanti fidem denegem: tu me, Vlpiani nixum teſtimonio, imprudenti ſtilo vſum arguas? Sed tranſeant haec, ne quid imprudenti excidat. Haec ad primum epiſtolae tuae caput pertinent. Iam ad tuas coniecturas progreditur. Duo autem tibi in mentem de lege noſtra veniſſe ais. Primo enim τῷ *moribus* intelligis de moribus ipſorum prodigorum, vt ſenſus ſit, interdictionem bonorum ex lege 12. tabularum deſcendere, eamque *ob mores* prodigorum introductam eſſe. Deinde vero, ſi hanc viſionem, vti vocas, ferre nequeam, per *mores* ius naturae et gentium intelligi, ex eoque interdictionem bonorum deriuari poſſe,

poſſe, exiſtimas. Prior interpretatio, vt ingenue dicam, ingenium quidem ſapit, vix ſolida tamen videtur. Poſterior, non multo ſolidior, ſi quid video, tibi potius, quam mihi aut Cuiacio, quem ſequutus ſum, aduerſatur. Rationes, quibus te moueri dicis, vt priorem interpretationem genuinam exiſtimes, eodem me neſcio, quo pacto retrahunt, quo minus tibi poſſim adſentiri. Nam (1) eam Vlpiani verba non admittunt, partim quia τὸ *moribus introductum eſt* artis noſtrae auctoribus ſemper vſurpatur, quoties aliquid non iure ſcripto, ſed tacito vtentium ſuffragio receptum eſſe dicunt, partim, quod linguae Latinae natura hanc ablatiui notionem plane reſpuit. Prius exemplis quam plurimis, vel, vt ex arte loquar, inductione probare licet. Ita dicitur aliquid *moribus et conſuetudine inductum* vel *introductum L. 2. D. de pup. ſubſt. L. 8. D. de rit. nupt. moribus conſtitutum L. 32. D. de legib. moribus receptum L. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. L. 1. D. de donat. inter vir. et vx. moribus ademtum L. 1. §. 1. D. ad SC. Velleian. more ciuitatis conſtitutum. L. 8. pr. D. de adqu. vel omitt. hered. L. 42. D. de verb. ſignif. moribus impeditum L. 12. §. 2. D. de iudic. more maiorum ita comparatum L. 5. D. de iuriſd. moribus ciuitatis commercio exutum L. 34. §. 1. D. de contrah. emt. more maiorum inſtitutum L. penult. pr. D. ad leg. Pompei. de parric. moribus competere L. 21. D. ad municipal.* Numquam vero memini ea formula id ſignificari, quod tibi, vir clariſſime, videtur. An hoc vno loco Vlpianus formulae ICtis paene quotidianae nouam ſubieciſſet notionem? An eam illi tribuiſſet ſignificationem, quam ne natura quidem linguae admittit? Ablatiuum ſemper a praepoſitione ſuppreſſa pendere, praeclare docuerunt SANCTIVS in *Minerua*, et VOSSIVS in libro *de conſtructione*. Nullam vero praepoſitionem, qua cauſſa impulſiua externa exprimitur, caſum ſextum adſciſcere, nemo ignorat. Quare et numquam moribus idem notabit, ac *propter mores*. Sunt exempla, vbi caſus quartus eo ſenſu ponitur, quia praepoſitiones *ob* vel *propter* per ellipſin ſubticentur, veluti apud TERENTIVM *Andr. Act. I. ſc. 1.*

Magis id adeo, mihi vt incommodet.

pro *magis* propter *id.* Et *Eun. Act. V. ſcen. 6.*

Nunc id prodeo, vt conueniam Parmenonem,

pro *nunc* ob *id prodeo.* In *Heaut. Act. V. ſcen. 3.*

--------- *Id quod conſimilis eſt moribus,*

Conuinces facile, ex te natum.

pro *ob id*, vti paſſim notauit DONATVS in *Scholiis*. At caſum ſextum ita poni, vt cauſſam impulſiuam externam deſignet, vix idoneo exemplo demonſtrari poſſe arbitror: nec tam inconcinna loquutio cadere videtur in elegantiſſimum Vlpianum, niſi tu, vir clariſſime, exemplis me aliud docueris. Saltim priſcum illud ius, quod marito ob mores retentionem dotis indulgebat, numquam ita deſcribunt veteres, quod *moribus* fiat ea retentio, ſed *ob mores. L. vn. §. 5. C. de rei vxor. act. propter mores* VLPIAN. *Fragm. tit. 6. §. 9. morum nomine* Idem *ibid.* §. 12. Ita ſemper loquuntur veteres: numquam vero ablatiuum eo ſenſu adhibent. Nec (2. Paullus veluti manu ad eam interpretationem ducit. Non enim inter nos quaeſtio eſt, an ob mores prodigo bonis interdicatur? (quod facile largior, quum nunquam de hac interdictione bonorum cogitaturi fuiſſent Romani, niſi fuiſ-

ſuiſſent homines, numerus tantum et fruges conſumere nati,) ſed an eum ſenſum verba Vlpiani admittant? Addis quidem 3.) eodem ferme modo SC. Macedonianum moribus, id eſt, propter mores introductum dici in textu Pavlli *L.* 1. *D. ad SC. Maced.* ſed nec Paulli illa lex eſt, nec in ea SC. Macedonianum moribus introductum dicitur. Id tantum ibi conqueritur ſenatus, *Macedonem, improbum foeneratorem, ſaepe materiam peccandi malis moribus praeſtitiſſe*. Iterum ergo largior, SC. Macedonianum ob peruerſos mores filiorum familias fuiſſe conditum: ſed inde non ſequitur, τὸ *moribus introductum* ICtis idem eſſe, ac *ob mores introductum*. Porro 4) et quae ſequuntur, hanc interpretationem non admittunt. Quomodo enim cohaerent illa: *quod ob mores quidem prodigorum ab initio introductum eſt*: *ſed ſolent hodie praetores vel praeſides: ſi talem hominem inuenerint, curatorem ei dare, exemplo furioſi*? Ita Vlpianus duas propoſitiones eiuſdem ſenſus inepte per particulam aduerſatiuam *ſed* iunxiſſet. Ex mea vero hypotheſi illas Vlpiani propoſitiones, in quibus ipſe vir eximius, Iac. Gothofredvs fruſtra ſe torſit, facile hoc modo connecto: *lege* 12. *tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio*, adeoque ipſo iure prodigus bonorum ſuorum adminiſtratione excidit, aeque ac furioſus, quia ei bonis ipſa lege, non a praetore, interdicitur. Id *quod moribus quidem* patriis, et ante 12. tabulas ſub ipſis regibus receptis, *ab initio introductum*: *ſed* et iiſdem moribus mutatum eſt. *Solent enim hodie* prodigi non amplius ipſo iure vel ipſa lege iure bona ſua adminiſtrandi priuari, verum *praetores et praeſides, ſi quem bona dilacerando diſſipandoque profundere animaduertunt, ei cauſſa cognita bonis interdicere, et curatorem ei exemplo furioſi dare*. Ita ex mea ſententia leniter fluit Vlpiani textus, quum contra tua paraphraſis *pag.* 1. fingat, lege 12. tabularum prodigis ob mores bonis interdictum fuiſſe, praetorem vero eiſdem etiam curatorem, dediſſe exemplo furioſi. At curationem prodigorum, aeque ac interdictionem bonorum, ex lege 12. tabularum eſſe, ex ipſis verbis legitimis patet, quae ex Cicerone, Feſto, et Paullo, ita reſtituit laudatus Gothofredvs, *Tab. V.* SI. FVRIOSVS VEL PRODIGVS EXSISTAT, AST EI CVSTOS NEC ESCIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO. Haec ſunt, vir clariſſime, quae me retrahunt, argumenta, impediuntque, quo minus admittere poſſim interpretationem tuam priorem, quantumuis ingenioſiſſimam.

Quod ad poſteriorem, quam ipſe priori anteferre videris, attinet, non inconcinne putas per *mores* intelligi poſſe *ius naturae*. Id vero parum, vt dixi, aduerſatur Cuiacio. Si enim ex iure naturae et gentium eſt curatio prodigorum: procul dubio ea iam ante 12. tabulas ſub ipſis regibus inualuit. At nec id facilius conceſſerim, τὸ *moribus* idem hic eſſe, ac iure naturae et gentium. Nam 1.) eam vocis notionem fruſtra ex *L.* 8. *D. de rer. diuiſ.* probas, vbi ne vocabulum quidem illud occurrit. 2.) Si, quod ſuſpicor, memoria te feſellit, et in animo habuiſti *L.* 8. *D. de his, qui ſui vel al. iur.* nego, ius patriae poteſtatis, quale apud Romanos obtinuit, ex iure naturae eſſe. Nec ibi Vlpianus agit de naturali parentum poteſtate, quae in directione actionum a liberis ſuſcipiendarum conſiſtit, quippe quam furioſi exercere nequeunt, ſed de patria poteſtate iuris Romani, quae quo ſenſu ex moribus ſit, iam ſupra explicauimus. Accedit, 3.) quod

Digitized by Google

quod aegre interdictionem bonorum ex iure naturae demonſtraturus ſis. Naturali quidem iuri conueniens eſt, vt ſub poteſtate aliorum ſint illi, qui ipſi tueri ſe nequeunt. §. *penult. Inſt. de Atil. tut.* ſed prodigi poſſent, ſi vellent: nec tam eorum, quam agnatorum, bono inuecta eſt prodigorum curatio. Potius ius naturae dominis rerum ſuarum adminiſtrationem liberrimam concedit: ius vero ciuile excipit prodigos, quia expedit rei publicae, ne quis re ſua male vtatur. §. 2. *Inſt. de his, qui ſui vel al. iur. ſunt.* Quare nimis laxam eſſe oporteret ſignificationem iuris naturalis, ex quo Vlpianum curationem prodigorum deriuaſſe dixeris.

Supereſt, vt de *L.* 28. *D. de probat.* de qua ἐν παρενθέσει diſſeris, quaedam addam. Ait Labeo: *ſi arbiter animaduertere debeat, an operis facti memoria exſtet, hoc ei quaerendum eſt, an aliquis meminerit, id opus factum eſſe?* Pavllvs epitomator et ſcholiaſtes addit: *immo quum in arbitrio quaeritur, memoria facti operis exſtet, nec ne? non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo conſule factum ſit? ſed, num hoc aliquo modo probare poſſit, quando id opus factum ſit? et hoc ita quod Graeci dicere ſolent ἐν πλάτει. enim poteſt hoc memoria non teneri, intra annum puta factum, quum interim nemo ſit, eorum, qui meminerit, quibus coſſ. id viderit.* Multa, vt fit, in hac lege reprehendunt critici. Alii ferre non poſſunt τὸ *enim* ſine vllo praepoſito pro *nam* poni, quod tamen defendunt Hvb. Giphan. *in Indic. Lucret. voc. enim.* Tavbmann. *ad Plaut. Epid. Act. V. ſcen.* 2. *v.* 36. Io. Fr. Gronov. *ad Liu. Lib. XXXIII. cap.* 32. et V. C. Car. Andr. Dvkervs *de Lat. vet. ICt. pag.* 330. Robertvs, ſublata particula *non*, reponit *num*, hoc modo: *num enim poteſt hoc memoria teneri intra annum?* Raevardvs: *non enim poteſt hoc memoria non teneri.* Tu vero, vir clariſſime, emendatione opus eſſe non putas, ſi ἐν πλάτει ad ſequens comma referamus, ſcriptumque dicamus: *ἐν πλάτει enim poteſt hoc memoria non teneri. ἐν πλάτει* enim tibi eſt *non ad liquidum*, adeoque ſenſum eſſe putas: *poteſt hoc memoria teneri.* Ingenioſe, vt ſoles. Enimuero 1.) neſcio, quo tunc verba antecedentia referas, ſi ἐν πλάτει pertineat ad comma ſequens. Quis enim ſenſus erit verborum: *ſed num hoc aliquo modo probari poſſit, quando id opus factum ſit? et hoc ita, quod Graeci dicere ſolent.* Deinde 2.) duae negationes quidem adfirmant: ſed Graeco illi ἐν πλάτει nulla proprie ineſt negatio, niſi dicas etiam in Latino late negationem latitare, quia idem ſit, ac *non ſtricte*: 3.) Priore ἐν πλάτει idem eſt, ac *late, cum quadam latitudine*, et ἐν πλάτει aliquid memoria tenere vere exprimit Germanicam phraſin: *Sich einer Sache weitlaeuftig erinnern.* Ex quo (4. ſequitur, vt retenta lectione vulgari nullus exſculpi poſſit ſenſus alius, quam *late hoc ſciri non poſſe, intra annum aliquid factum eſſe.* Quod prorſus Paulli ſcopo aduerſatur.

Quae quum ita ſint, nec Roberto, nec Raeuardo adſentior: ſed ex regula geminationis, (quam praecipuum eſſe noſti critices myſterium (et vna mutata littera ita textum integritati ſuae reſtituo: *et hoc ita*, quod Graeci dicere ſolent ἐν πλάτει. Ἐν πλάτει *enim poteſt hoc memoria contineri, intra annum puta factum*, quum cet. Sic ſenſus eſt planus. Dixerat Labeo: *ſi arbiter animaduertere debet, an operis facti memoria exſtet? hoc ei quaerendum eſt: an aliquis meminerit id opus eſſe factum?* Quum vero alioquin is demum aliquid factum meminiſſe dicatur, qui, quo tempore id

ſactum

factum ſit, in numerato habet: interpretationis cauſſa addit Paullus, tam accuratam ſcientiam rebus in antiquis non exigi, ſed ſufficere, ſi ſe meminiſſe dicat teſtis, intra certum annum, veluti vigeſimum, trigeſimum factum eſſe opus, quamuis diem et conſulem exprimere nequeat. Hoc ita eloquitur ICtus: *immo quum in arbitrio quaeritur, memoria facti operis exſtet, nec ne? non hoc quaeritur, num aliquis meminerit: quo die aut quo conſule factum ſit? ſed, num hoc aliquo modo probari poſſit, quando id opus factum ſit? et hoc ita, quod Graeci dicere ſolent ἐν πλάτει.* Manifeſto ergo Paullo ἐν πλάτει idem eſt, ac illud, quod praeceſſerat, *aliquo modo*, quaſi dicat; ſufficere, ſi *aliquo modo*, vel, vt Graeci loquantur, ἐν πλάτει teſtis ſciat, quando id opus factum ſit. Iam porro addit rationem, cur tam accuratà notitia memoriaque rerum antiquarum exigi nequeat: *ἐν πλάτει enim*, (id eſt *aliquo modo*) *poteſt hoc memoria contineri, intra annum, puta* (trigeſimum, quadrageſimum) *factum: quum interim nemo ſit eorum, qui meminerit, quibus conſulibus id viderit.* Habes meam de lege vexatiſſima ſententiam. Nec puto turbare poſſe emendationem *contineri* pro *non teneri*: Phraſis enim *memoria continere* Latina et proba eſt: nihilque contingere potuit facilius, quam vt C. in N. mutarint ſcribae imperiti, quum inter has litteras in codicibus vetuſtiſſimis magnam eſſe ſimilitudinem, vel ſpecimina a Mabillonio et celeberrimo Brenkmanno exhibita ſatis oſtendant.

Sed vide, vir clariſſime, quam amor ſit garrulus. Dum tecum confabulor, vix ſentio plures a me plagellas litteris impleri. Ne itaque verboſior ſim, ad finem propero. Facile tibi adfirmanti credo, non te animo famam comparandi tua ſcripſiſſe: (quid enim tibi famam anhelanti nomen meum profuerit?) nec magis dubito, quin omnis φιλονεικία, omneſque artes illicitae, a te alienae ſint. Quum enim quilibet bonus praeſumatur, donec aliud probetur: quid de te ſuſpicarer, quem mihi iam pridem fama tamquam virum eruditum, bonum, atque honeſtum celebrauit? Hinc etiam, vt iuſſiſti, ſententiam ſcripſi libere; nec quidquam mihi excidiſſe arbitror, quod tibi moleſtum fore iudicem. Vt me ſequaris, vt tollas digitum, vt victoriae praemium decernas, nec poſtulo, nec exſpecto. De aliis rebus ad communem artem pertinentibus ſi mecum priuatim confabulari volueris, id mihi profecto erit longe iucundiſſimum: et re ipſa oſtendam, in lucro me ponere, ſi per te proficiam. Publicam autem diſceptationem vel eo nomine deprecor, quia permoleſtum eſſet futurum, ſi vel quiſquam, rei ignarus, ſimultatis aliquid inter nos eſſe, ex publico hoc litterarum commercio ſuſpicaretur. Vale, vir clariſſime, et iuris prudentiam diu ornare perge. *Franequerae A. D. XI. Sextil.* CIↃ IↃCC XXIIII.

Themis te reſalutat, optatque mecum, ne quid in poſterum luminibus tuis officiat, ſimul vero, ne epiſtolam tuam vna cum mea recuſam aegre feras, etiam atque etiam rogat. Debere id viſus ſum rei publicae litterariae, ne pagellae interciderent, ſane perelegantes. Debere lectori, ne is ad mea legenda minus paratus accedat, ſed tuarum litterarum guſtu imbutus. Debere denique mihi, ne cui forte, ad quem epiſtolium iſtud tuum ſuauiſſimum haud peruenit, aut Andabatarum more, aut plane cum laruis pugnare videar. Si quid noui parturit ingenium, quod ad illuſtrandam artem noſtram facit, eo ne Muſas meas carere patiaris, vehementer a te contendo. Reddam, ſi viuo, τόκον περὶ τόκου, aut ſi mauis, cum foenore. Iterum vale.

VIRO

VIRO CLARISSIMO CONSVLTISSIMOQVE DOMINO

I. G. HEINECCIO,

S. P. D.

E. A. O. C. PAGENSTECHER.

QVid igitur ego faciam ? Non eam ? Ne nunc quidem, cum accerſor ? An ita me comparem potius: non velle me diſputare magis, de vno verbo, cum Heineccio ? Adſum, a te, vt adeſſem, vocatus, et quae tu plura vis accepturus, clariſſime idemque amiciſſime vir.

Ne ego te laudem, *vis*, quin amice me obiurgas, quaſi plus id ſatis feciſſem, *Sed hoc non accipio. Si enim iuſto liberalius forte admenſus tibi laudes fuerim, factum id erit ideo, quod anonymus antea ad te ſcribere, decreueram.*

Quod excidiſſe mihi, *ais*, aſpera quae aliis ac inhumaniora videre poſſent, *illud, proh dolor! accipio, perturbatus, ferme, ad vnum verbum quam cito. Idem enim iſtud*, inhumanae *notionis verbum, ne aſperum magis aliis paulloque inhumanius videatur, atque aliorſum quam quidem tu ſcripſeras, accipiant, mi Heinecci, valde ego vereor. Aſperum, cogito mecum, videbitur ipſis, inhumanitatis mihi notam obiicere, idque*, inhumanae *ſignificationis verbo, qui non eius auctor ſum vel in minimo; dum in literis meis, animi erga te aſperi vola non adeſt nec veſtigium, inhumanitatis non gry quidem. Aſt ſi eiuſmodi vmbra aliqua fortean occurreret, quo pacto, ideo, tanti vitii*, (*inhumanitatis*) *reum poſtulare me? Quare tam atroci verbo, in, quem amas adeo, tuum Pagenſtecherum inſurgere, ac in aliorum animos, vt idem de me ſentiant, tacite inducere inſimul? Quo foedere, hujus rei gratia, vt adſim, exigere a me potuiſti, dic, vir amiciſſime? Atquin, te fatente ipſomet, priuatis litteris te rogaui, vt, ſi quid fortean imprudenti ſtilo excidiſſet, quod ſiniſtram interpretationem apud alios habere poſſet, id excuſare tu velles. Quare, maiorem litigandi cauſſam, eo nomine ego tecum habere poſſem, ſed non inſtituam tamen. Tam, quod haec non te ex animo dixiſſe, conicio, quam quod non ad rem ipſam faciunt; ita non, ſed eſt certandum legibus. Qui*, et ita te reſpondere ne vllo verbo acerbiore me laedere, nullius tibi conſcius, quod mihi bilem poſſit mouere, *priuatis litteris tuis me certiorem feciſti. Ceu et ego certe, etiam citra hanc tuam conteſtationem, quae reſpondiſti, abſque bile legiſſem. Praeterea eruditus olim, quod in meliorem partem debeat interpretatio fieri. Et ſic eam quoque toties recipiam, quoties per verba liceat modo, deteriorem numquam, niſi inuitus eligam, eo, inquam, in caſu, vbi omni adhibito ſtudio, benigniorem elicere ſententiam, nullo modo poſſum. Sed lex inter nos iam conuenit antea*: amicitiae perpetuae, fallentis, opinionem illius, vter prior cedat, amicum vel latum vnguem ab amicitiae conſtantia deceſſiſſe. *Hanc tu mihi, ego tibi denuo polliceor. Eatque adeo nunc pallata turba ignobilium, quae quouis vento circumagitur.*

Quod illi, qui denorato (*nec quidem bene digeſto, id addere ſoleo*,) aliquo artis compendio, ad Gailii manes confugiunt, *cet. tibi diſpliceant, id equidem credo. Itaque et hoc accipio. Ego, praeputiatos enim non pluris facio, quam ancillam illius, quae latrinam lauat.*

Quod grauatim, *tandem*, mihi non auriculam oppones: *id vtique accipio. Neque ego tibi pedem ſtruam. Nec enſiet velim, qui in ius vocatum vindicit. Age*

dum, in ius ambulemus. Cauſſam conſcito, addicito Themis, ſlitem nobis. Verum, ſi placet, mutuo eruemus conflictu. Q. T. I. I. C. Q. A. A. F. Eſne is, clariſſime Heinecci, a quo mandatum ego Cuiacii petam? Annuiſti illud; litemque mecum affirmatiue conteſtatus iam es. Tria a nobis agi, recte animaduertis. Primo, *Cuiacii, quem ſecutus es, refello ſententiam:* tempore, *nimirum, regum,* interdictam prodigis adminiſtrationem bonorum fuiſſe. Secundo, *meas de hac re coniecturas expromo.* Tertio, *de genuina* L. 28. D. de probat. *lectione, inter nos eſt diſceptatio. Haec tria inter nos agi, idem quidem etiam ego conteſtor.*

Niſi ad primum quod attinet, non tam (a) Cuiacii illam et tuam ſententiam refutaui; ac (b) quidem, illam a te ex hac ſola lege ex verbo ibi: moribus, *probari non poſſe, dixerim. Duo igitur quoad primam quaeſtionem noſtram, vt ſuſcipias a te exegerim.*

Primo,

adminiſtrationem bonorum, tempore regum, prodigis interdictam fuiſſe. ***Idque,***

Secundo,

te ex hac ſola noſtra *L.* 1. *D. de curat. fur.* ex verbo ibi : *moribus*, probare poſſe.

Primum, credo, facile iniueris. Sed et alterum ideo mecum agas, quia hoc modo lis inter nos conteſtata eſt. Ceu et propter hanc rationem inter alias, a te, clariſſime vir, ex hac lege ſola id probari minus poſſe, meo vertebam animo, quod ipſe ſenſeris, ex vno ſolo loco, aliquid obtinuiſſe antea, non conſtare ſatis; ceu certe non, ſi obſtent ei alia. Sic itaque nunc licet ſe res habeat noſtra, tamen et in ceteris deſcendere tecum in arenam, libet. Ac (a) eam inter nos agitatam quaeſtionem, ſiue Cuiacii, quam ſecutus es, ſententiam, non tantum, a te non, ſed nec ab ipſo Cuiacio nec ab vllo homine alio (*b*), non tantum, non ex hac lege 1. ſed nec ex vllo aliquo alio loco, probari poſſe, *diſputare tecum adhuc mihi animi ſupereſt. Sed, ordinis cauſſa, videamus primo, num ex hac noſtra lege probari ita poſſit? Id quod dum ago, Themidi (hanc enim cognoſcendi indicandique cauſſa accipias mecum, velim,) eiuſue addictis arbitris, litis noſtrae cauſſam proximam fundamentumque aliquod, ponamus antea, tale*: legem noſtram primam, in verbo: *moribus*, eo modo quo putas (*prodigis ſcilicet tempore regum adminiſtrationem bonorum interdictam fuiſſe*, non tantum ita NB. poſſe, ſed ita NB. debere intelligi. *Id ideo, vir celeberrime; quia ſi ſolum prius probaueris, legem, inquam, ita poſſe intelligi, non etiam quod ita debeat intelligi, aliud vtique nihil tum euiceris, quam NB. poſſe eſſe verum, ſub regibus olim prodigis adminiſtrationem interdictam fuiſſe, non etiam, quod re vera ita fuerit. Id quod affirmas tamen, et litem mecum de hoc conteſtatus es. Cui conuenienter, monſtrandi onus denuo tibi incumbet, NB. alio nullo modo, quam ſolo illo tuo, legem noſtram intelligi poſſe. Fac hoc. Atque nunc, coarctemus noſtram cauſſam, h. e. ad vnum primo redigamus caput; illud:*

legem primam Pandectarum de curat. furioſ. in verbo : *moribus*, nullo alio modo poſſe intelligi, quam : regum tempore prodigis adminiſtrationem bonorum interdictam fuiſſe.

Miſſis luſoriis, verſis armis, acuto, ſi placet, pugnabimus. At, quo modo, ego te in

te in ſtatu ſtantem, erga me, videtur, video, nobiliſſime antagoniſta Immo, ad haſtam, ad tela, clariſſime Heinecci.

Ac primum quidem, vnde mox dictum defendis, caput, argumentum tuum tale eſt: quod lex noſtra dicat, moribus ab initio introductum eſſe, vt prodigis interdicatur adminſtratio: quam loquutionem, *pergis*, in iure noſtro perpetuo ſignificare, ius conſuetudine et moribus vtentium, vel tacitis populi ſuffragiis, nemo ignorat. Quod ſi igitur interdictio illa bonorum ex legibus 12. tabularum deſcendit, quod Vlpianus priore commate affirmat, et tamen moribus, ab initio introductum eſt, quod commate poſteriore tradit: conſequens ſane eſt, vt mores illi aut anteriores ſint 12. tabulis, aut poſteriores. Si poſteriores dixeris: tum falſum erit, eam curationem prodigorum legi 12. tabularum debere originem. Sin priores: veriſſimum erit, quod docui cum Cuiacio, eamdem iam ſub Regibus inualuiſſe, et poſtea migraſſe, in 12. tabulas. *Si verum dicis, amice, ſi verum narras; numquam, illud ſub regibus obtinuiſſe, verum erit. Aſt, reſpondeo* (1), *negando* conſequens poſterius: *namque inde quidem ſequi forte poterit;* quod ante 12. tabulas, *non autem*, quod ſub regibus *ante eas, id obtinuit: quare enim non et eiectis regibus*, ſub populo, *ante dictas tabulas*, conſuetudine id introductum fuiſſe; *exin concludere mihi liceat, id nullus, credo, dixerit? Aliud ergo eſt; an* ante 12. tabulas *quid obtinuerit? aliud, quo tempore id, ante eas, obtinuerit?* Illud, *ad ſummum, tua euincet propoſitio; non* hoc: *quaſi illo tempore ita obtinuerat, quo ad arbitrium regum, res gerebantur. Vt et* (2) *id quod ponis, loquutionem:* moribus introductum, in noſtra lege, ſignificare: ius conſuetudine inductum, *hoc modo te probare quidem putas,* quia loquutio illa id ſignificat perpetuo; *ſed habeas tibi, vir clariſſime, per me licet, in legibus omnibus, quae hac in parte ad liquidum probant, verba:* moribus inductum, *aliud nihil ſignificare, quam:* ius conſuetudine inductum, *habeas ita tibi ſi velis, dum modo ſcias, inde non tamen ſequi, in aliis legibus*, non quid etiam aliud ſignificare poſſe. *Debes, ſi placet, probare, non, quod dicta verba:* moribus introductum, ius conſuetudine inductum, *ſignificent, ſed, quod aliud ſignificare non poſſint. Dum* mores *v. g.* ius naturae gentiumque, *ſignificant; dum* iura naturae gentiumque, aliquid introductum dicimus, *quare non ergo, verba:* moribus introductum, *ſignificare poterunt:* iure naturae, gentiumque, aliquid introductum eſſe? *Dum*, mores, mores ipſorum hominum *ſignificant; dum*, moribus hominum introductum, *idem, quod* prae moribus propter mores introductum, *ſignificare poterunt, vt paullo poſt videbimus; quare non ergo, obſecro, in legibus, vbi de v. g.* prodigorum moribus *agitur, ſed et vbi ipſi* mores *ad prodigum referri poſſunt, quare non ibi verba:* moribus introductum, *ſignificare poſſent:* propter mores prodigorum aliquid introductum eſſe? *Sed adeſdum adhuc. Ipſam* (3) *illam tuam propoſitionem:* moribus introductum, *in iure noſtro perpetuo ſignificare*, id quod conſuetudine receptum eſt, *ipſe eo ipſo probas, veram non eſſe, quando, ante dictorum tuorum, credo, immemor, ſcripſiſti:* moribus inductum, *etiam ea in iure noſtro, ſignificare:* quae ex interpretatione prudentum nata ſunt: *et alia, vid. ſupr.* pag. *Ceu et illud:* quod iure gentium introductum eſt, *in iure noſtro probare, addidi. Largiar* (4) *ergo tibi, largior autem profecto;* adminiſtrationis interdictionem prodigis factam, debere originem tabulis; *largiar etiam tibi, verba:* moribus inductum, ius *ſignificare* inductum conſuetudine; *quin*, ipſum illud in ſpecie ius, *ſignificare poſſe, quod tempore regum obtinuit; quid? ergo et ita in noſtra lege debet eſſe; ergo ex hac ſola lege verum erit:* ita tempore regum obtinuiſſe; *vel verba;* moribus inductum, *id ſignificaſſe? Negatur conſecutio. Namque quid aliud etiam verba illa ſignificare poſſunt. Ergo nondum hoc tuo argumento ex noſtra lege, te probaſſe ſequi*

debet, conſuetudinem, quae facti eſt. Vid. ſupr. pag. *Sed* (5) *contrariam, ſiue conſuetudinem in lege noſtra intelligi non poſſe, vtut iam non cogar, probare tamen in me ſuſcipio, argumento tuo, contra te inuerſo, hoc modo: aut conſuetudo illa, quam vis in* d. l. *per τὸ* mores *intelligere, anterior eſt* 12. *tabulis: aut, poſterior? Si priorem dixeris, iam, falſum erit,* debere interdictionem illam 12. tabulis originem, *cum conſuetudini priori natales debeat. Si poſteriores vis; iterum non natales debebit, dicta interdictio,* 12. *tabulis; ſed et iam falſum erit, moribus talibus* ab initio *introductam eſſe, id quod lex tamen habet; ſed et ſimul iam verum non erit, quod ex his verbis docuiſti cum* Cuiacio, *ita ante* 12. *tabulas obtinuiſſe. Atque ſic vides, vir celeberrime, primum argumentum tuum te beuare nihil; ſed obſtare valde. Si enim, vti vis, et allegata loca probant, interdictio adminiſtrationis originem primam debet* 12. *tabulis, vtique priorem originem debere non poteſt, conſuetudini, ſiue poſt, ſiue, vt tu vis, ante* 12. *tabulas, obtinenti. Niſi fortean, ipſam legem* illam, *hac de re* ſcriptam *in* 12. *tabulas,* morum conſuetudiniſue *talis prioris vocabulo, ſignificauerint noſtri; et quae, credo, vis eſt, argumenti tui ſecundi. Sed et hoc nunc videamus.*

Ita vero ſecundo argumentaris ſupra Denique ea etiam, quae legibus regiis ante 12. tabulas inualuerunt, et poſtea in hoc δωδεκάδελτον migrarunt, a moribus repeti ſolent in iure noſtro, vt ab iis diſcernantur, quae aliunde ex Graecia tres viri in Graeciam miſſi adſciuerunt. De his liquidiſſimam eſſe arbitror regulam [illegible] quoties ea quae in 12. tabulis locum inuenerant, tribuuntur moribus, toties per mores, leges regiae vel conſuetudines iam ſub regibus receptae intelliguntur. *H. e. explicabo, vt intelligamur ab omnibus: quoniam in iure noſtro, aliquando, vnam eamdemque rem* 12. tabulis, *ſuos natales debere legimus, quam ſimul, et* moribus *ſuos natales debere, legimus, hinc, ne dubium alias ſit vel contrarietas, ideo, per mores, ſignificaſſe ICtos noſtros, exiſtimas,* ipſa illa in 12. tabulis ſcripta iura, quae antea ſub regibus obtinuerunt, atque poſtea in 12. tabulas redegit Romanus populus. *Scio, vir eruditiſſime, tuum hoc aliorumue magnorum in arte illuſtranda noſtra virorum, qui ex imis potius antiquitatibus rem ſapere cupiunt, quam ex Bartoli indice cum praeputiatis aliquid euoluere, [illegible] eſſe; ſed bona tua venia erit, oſtendam, totum hoc fundamentum falſum eſſe; in noſtra lege, profecto, non accipi poſſe. Hoc dum facio, iure exegerim antea, vt tu fundamentum tale probes. Et quidem, quia inconcinna locutio eſt:* leges NB. ſcriptas in 12. tabulis, velle mores ſiue conſuetudinem ſignificare, *ſic vtique probationes hac in parte, a te exegerim, quae audiunt, luce meridiana clariores. Adfers quidem, probationum cauſſa* (A) *auctores* (B), *rationem* (C), *exempla petita ex iure noſtro, ſed videamus. Auctores quos citas, ſunt duo viri, Dionyſius Halicarnaſſeus et Pomponius.* Ille, *habes,* in 12. tabulis, propoſitas eſſe ait, πάντας τοὺς πατρίους ἐθισμούς τε καὶ νόμους h. e. omnes mores patrios et leges. Et quos mores patrios, *pergis,* in eodem loco opponit adſcititiis, quae tres viri ex Graecia attulerunt. Idem, *porro ſubnectis,* libro X. decem viros, ait, promulgaſſe [illegible] *H. e. interpretaris,* leges ex Graecorum iure ſuiſque moribus non ſcriptis compilatas. *Sed* (1) *quid, obſecro, inde? In his ſex tabulis, propoſiti ſunt mores patrii, et, his oppoſitae, leges petitae ex Grecia, ergo,* illos *mores patrios, poſtquam* ſcriptura *redacti ſunt in tabulis, poſſumus adhuc* mores *ſiue* conſuetudinem *adpellare? Aeque eſſet, ac ſi vellemus dicere, corpus iuris noſtrum compoſitum eſt, ex iure antea ſcripto et non ſcripto, ergo ſimul dicimus, illam partem,* ius non ſcriptum, *poſtquam in* ſcripturam *redactum iam eſt, appellari adhuc poſſe,* mores *vel* conſuetudinem? *Quod ſicuti non eſt, ita ergo etiam non, qui dicunt:* alterum illud *iuris corpus:* (*ita enim etiam, tabulas bis*

ſex

ſet vocari ex Liuio memini,) continere mores et lege ſcriptas ; *non id ſimul dicent* ; mores illos poſtquam ſcripti ſunt in 12. tabulis, adhuc mores appellari poſſe. *Qui dicit* : ſcriptas in aliquo codice leges, compoſitas eſſe ex conſuetudine ſine moribus, *ille non dicit* leges illas ſcriptas, compoſitas ex conſuetudine, conſuetudinem eſſe, *vel* ita dici poſſe. *Prius autem, dicunt loca, quae allegas, non, poſterius. Vides ergo, loca non probare, quod innuis. Praeterquam, quod* (2) *non vnus locus ille dicat quidem, patrios mores illos*, tempore regum *obtinuiſſe, quo de tamen his inter nos conteſtata eſt. Contra, de ſuis*, populi *Romani, moribus, agunt. Vides iterum, vir clariſſime, haec tua ex Halicarnaſſeo petita argumenta, non probare, quod ais. Non magis ac locus, quem addis, Pomponii. Sed* (3) *hic, non quidem habet*, mores, *in 12. tabulis extare. Tantum abſit, habeat: mores ibi translatos eſſe*, qui tempore regum iam obtinuerunt. Ius vetus, *ex Pomponio allegas*, in 12. tabulas translatum eſſe, *ſed, non* : iura quae tempore regum, et poſtea vt mores obtinuerunt. *Niſi fortean, vocabulum* iuris, *nil niſi*, conſuetudinem, *atque*, ΤΟ, vetus, *nil niſi*, tempus regium, *ſignificet. Sed, vocem*, iuris, *varia ſignificare, tibi notum eſt. Inter alia, ius illud potabile ſignificat, quod ex carne coctum laboranti ſtomacho denegatum apud Ciceronem legimus, atque ego, praeputiato, quiſquis eſt κακοσπομαχος, leguleio noſtro, vel, vt etiam Romanae illius familiae ſpurios nominare eos ſoleo*, Macro ICto, *dari malim. Sed et ipſum quoque verbum* : vetus, *alia potius, quam* ſolum tempus regium, *dicere, non ibis inficias. Placetne, vir amiciſſime, tibi, vinum* antiquum, *quo de in* l. 11. D. de tritic. vin. et ol. leg. *Mihi profecto* : Themis ſex cyathis. *Add.* l. 5. C. qui teſtam. fac. poſſ. *iunct.* l. fin. C. de bon. quae liber. Cicero libr. I. ad Atticum, epiſt. 2. Ies. LVI. 1. *vt vides, verbum* : vetus, *plura ſignificare. Sed et ipſa coniuncta verba* : ius vetus *aliud ius, quam illud ſolum dicere, quod tempore regum obtinuit, probat, inter alia, titulus* : de veteri iure enucleando. *Sed* (4) *habeas, ſi velis*, ius vetus, *translatum in 12. tabulas*, mores illos, *quos vis, ſignificare; Pomponius enim, ſi dixerit* : ius vetus, moreſue in 12. tabulas tranſlatos eſſe, *non tamen id ſimul dixerit* : ius vetus moreſue illos, translatos NB. ſcriptoſque in 12. tabulis, adhuc mores eſſe. *Vides iterum, vir clariſſime, quos dediſti vades, contraxiſſe acremodicinm. Et quare ſicuti ego nunc acquieſcere denuo poſſem, ita vero* (5) *contra tamen iterum potius, et quod non opus habeo, probabo id quod ponis, verum non eſſe* (a). *Ex verbis quae ex Halicarnaſſeo allegaſti* : νόμους συγγεγραμμένους, ἐκ τῶν, *et quae ſequuntur. Illud nimirum ibi occurrens verbum* : NB. συγγεγραμμένους, *ſicuti tu data opera, reor, non quidem recte explicaſti, ita vero probat tamen, leges illas NB. conſcriptas appellari, quae in 12. tabulis occurrunt; tam illas, quae ex Graecia petitae, quam quae ex moribus petitae, ibi compoſitae extant. Idem* (b) *denuo adhuc ex locis quae allogaſti probo; dum leges quae ſunt* ſcriptae, moribus *qui non fuerunt ſcripti, opponunt. Non ergo etiam, iura in 12. tabulis vtut ſunt ſcripta, mores magis appellare poſſumus. Non eſſe verum, quod proponis* (c), *probo* : *dic, quomodo, iura* ſcripta *poteris*, mores *ſine* conſuetudinem *appellare? Aeque eſſet, ac ſi ius ſcriptum, velles ius non ſcriptum dicere? Allegas quidem, pro altero tuo fundamento, rationem hanc* : *quaſi vero, ideo, illas ex moribus in 12. tabulas relatas leges, mores appellauerint, quia*, exactis lege tribunicia regibus, eorum leges ſimul exoleuerunt, et quae adhuc in ciuitate ſeruabantur, non tamquam leges a regibus latae, ſed tamquam mores patrii ac conſuetudines vetuſtae auctoritatem obtinuerint, vt populus incerto magis iure et conſuetudine, quam per latam legem regeretur: *vti ait Pomponius in* l. 2. §. 3. D. de orig. iur. *H. e. ita ratiocinaris* : *quoniam exactis regibus, quaedam leges regiae adhuc remanſerunt, ſed quibus Romanus populus non vt legibus regiis, ſed vt conſuetudine mori-*

Digitized by Google

moribuſque vtebatur, eaſque leges poſtea poſtea in 12. *tabulas migrarunt, ideo, adhuc poſtea* morum *vocabulo veniſſe. Sed quare* (*a*), *vir clariſſime, probationem tam inconcinnam rei, dare vis, quum ipſam inconcinnam rem non probaſti quidem. Proba antea, ceu non feciſti vidimus, rem ipſam illam:* iureconſultos ſcilicet noſtros, leges ſcriptas illas 12. tabb. quae ex moribus ſunt compoſitae, morum vocabulo, poſtquam in tabulis ſcriptae ſunt, ſignificaſſe; *atque tum demum operam demus, vt talis ratio admitti poſſit, quae re vera nulla eſt ratio. Sed* (*b*) *ipſam videamus rationem. Quae, obſecro, haec ratio? Romanus populus, regias leges, ſcriptas in* 12. *tabulis, antea vt conſuetudinem habuit, ergo poſtquam ſcriptae ſunt, adhuc poſſunt mores ſiue conſuetudo appellari? Si non quidem iura ſcripta, quae re vera antea fuerunt mores, magis mores appellari poterunt poſtquam ſcripti ſunt, quo, quaeſo, foedere, iura* ſcripta, mores *appellare poterimus, quae antea non quidem re vera mores, ſed non niſi morum inſtar fuerunt; quomodo, dic, illa poſtquam ſcripta ſunt; adhuc mores appellare poterimus. Idem eſſet, ac ſi vellemus dicere nomina ſignificandarum rerum cauſſa non magis eſſe. Sunt autem, et debent eſſe, profecto. Sed* (*c*) *vt ingenue fatear, id, in quo probationem ponis, in allegata a te* lege 2. de orig. iur. *non quidem exſtare video. Non habet quidem ibi Pomponius leges regias quae remanſerant, populum Romanum, morum inſtar habuiſſe. Iure incerto, et conſuetudine vſum fuiſſe eo tempore Romanum populum, ſcio, ibi Pomponium dicere; facile etiam a me impetrare poſſum, vt credam, populum Romanum eo tempore leges regias, ſi qua habuit, non ita tamen nominaſſe, ſed potius morum inſtar habuiſſe, idque propter odium, eo tempore, erga regium nomen, maximum, vſque adeo, vt ſequioribus adhuc temporibus meſpila ex vrbe eiecerint, quod regii diadematis inſtar in cortice habuerunt, et quae alia hac in parte adduxi alibi, quare exiſtimem facile, legibus regiis non gauiſum eo tempore fuiſſe Romanum populum: at non tamen in dicta lege quidem video, leges regias remanſiſſe; quin* (*d*) *contra potius, exoleuiſſe illas NB.* omnes, *habet Pomponius. Iureque incerto atque conſuetudine vſos illos fuiſſe dicit, ſed non quod legibus regiis, vſi ita fuerunt Romani. Quemadmodum ab initio reges, omnia;* iure incerto agebant, et manibus, *ſic NB.* iterum *hoc temporis initio, populum Romanum ali* (an agi?) *moribus atque incerto iure coepiſſe, dicit in* d. l. 2. *Pomponius. Sed* (*e*) *ſit ita: Romanum populum, eo tempore, leges regias, inſtar morum habuiſſe, eaſque poſtea in tabulas abiiſſe; non tamen inde ſequitur: leges illas, poſtquam ſcriptae fuerunt, adhuc mores appellari poſſe. Et quare talem rationem dicemus rei, quam non probare poſſumus. Loca quae allegaſti ex Dionyſio Halicarnaſſeo atque Pomponio, ita non probare, vidimus. Sed nec exempla, quae regulam illam demonſtrare putas, demonſtrare tamen crediderim. Inſpiciamus omnia.* Ius patriae poteſtatis *ita habes*, moribus receptum eſſe, ait *Vlpianus l.* 8. *D. de his, qui ſui vel al. iur.* et tamen illud inter leges decemuirales, et quidem in tabula quarta locum habuit, teſte *Dionyſio Halicarnaſſeo libr.* II. *pag.* 97. Vnde ergo patria poteſtas? Ex lege regia, ceu praeter Dionyſium Halycarnaſſeum fatetur Papinianus apud *Pariatorem legum Moſaicarum et Romanarum*, tit. 4. *Vt auctores omnes euoluam, mihi hac vice non vacat, aut ſi vacaret, certe non opus eſt. Dixerim* (1) *enim, vnum ex illis auctoribus erraſſe prius, quam quod legem* ſcriptam, *illos ius* non ſcriptum *ſignificaſſe, tenuerim. Sed* (2) *ita dicamus, non quidem opus eſt. Tum enim* mores *et* legem illam *in* 12. *tabulis Vlpianus confudiſſet, ſi idem in vtroque loco praedicatum eſſet, ſed quod ego non deprehendo. Neque enim in allegatis locis dicitur, patriam poteſtatem*, moribus duodecimue tabulis, NB. primam debere originem. *Aut* (3) *ſi ita vterque ille locus dixerit, patriam poteſtatem*, moribus, tabuliſque *debere natales; non de NB. eodem tamen patriae poteſtatis iure agant, dicamus neceſſe eſt. Dicimus ergo*,

Digitized by Google

ergo, patriam poteſtatem, de qua Vlpianus agit, introductam eſſe moribus, illam vero, de qua Pariat. loc. alleg. *ex lege regia, qua de Halicarnaſſeus, ex 12. tabulis eſſe,* Ius patriae poteſtatis, *eſt ex moribus, ſed* tale, *quale illi auctores habent, eſt ex lege regia atque 12. tabulis. Huic imperator conſentit, quando in* §. 2. Inſt. de patr. poteſt. *ita habet, ſi recte teneo:* ius poteſtatis quod habemus in liberos, proprium eſt ciuium Romanorum; nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus. *Sed* (4) *largior omnia, quae allegas loca; et allegari haec in partem adhuc poſſunt aliunde, ex* Ciceron. libr. 3. de legib. *cet. de vna eademque illa, quae immenſa plane fuit et* [illegible], *patria poteſtate agere, quaeſo, quid inde tamen ſequitur? Quaero, qui dixit, vnam eandemque rem, inductam primum ex lege regia, repetitam poſtea in 12. tabulis, ſed et moribus ſiue conſuetudine receptam, an ſimul is dicat,* mores, legem regiam, *vel* tabulas *appellari poſſe? Mihi contra magis videtur: ſed* (5) *quare vir, ICtiſſime vir, per τὸ* moribus, *in* d. l. 8. *intelligere* ſolum ius conſuetudine *inductum, vel quod olim regio tempore obtinuit, poſteaque Romanus populus conſuetudinis inſtar, habuit? Atqui enim, vox* mores, *inter alia, etiam ius gentium atque naturae dicit. Quare ſic praeſtat, allegata a te loca ſignificemus;* vt ius poteſtatis patres in liberos habeant, hoc moribus ſine iure gentium, ſed et iure naturae inductum eſt, d. l. 8. *Vt vero pater* liberos, ad deformitatem inſignes, cito, aqua igneque necet; *ſed et,* endo liberos ius vitae neciſque habeat, *NB. talis, tam immenſa, tam infinita poteſtas, eſt ex 12. tabulis, Dionyſ. Halicarnaſſ. Conſentiunt a te allegata. loca. Conſentit omnibus ſimul ſupra allegata* §. 2. Inſtit. de patr. poteſt. *ibi:* proprium, nulli alii homines talem. *Id ille probat textus, talem poteſtatem ex iure Romano eſſe, et non iuris gentium, ſed ſic ſimul dicit, poteſtatem patriam in genere, ex iure gentium moribusue, tamen eſſe. Sed et* mores, *in* d. l. 8. *quare non intelligere liceat,* ipſos *poſt* 12. *tabulas* vtentis populi mores *quare, inquam, non eodem meliorive iure, ac quidem tu intelligere vis, leges, quibus morum inſtar ante* 12. *tabulas vſus fuit populus Romanus? Ita vt ego dixi, ſit potius, ſuadet, τὸ* receptum; *ita probat verbum ſequens:* ſolent, *hoc tempore praeſenti ſcilicet.* Ex *dictis ſimul nunc poteſt reſponſio etiam peti, ad exemplum quod ſecundo loco adducis, ex* l. 10. D. de iur. codicill. *collata tabula:* paterfamilias vti legaſſit, *cet. vid. ſupr. pag.* 61. *Praeterea autem adhuc, liceat, nec diffiteri ipſe libenter velim, notionem illam in allegato* 12. *tabb. loco:* legare, *patere latius; etiam, idem quod* mittere, *unde legatus h. e. miſſus; etiam, vt omnem in genere diſpoſitionem vniuerſorum bonorum ſignificet, vnde et* [illegible], hereditas; *et noſtrum iam fecimus circa intellectum difficilem aliis, intelligo* l. 6. D. de inſt. leg. *At* vnice *tamen, hanc,* heredis, *inquam,* inſtitutionis teſtamentarii, *notionem, hic ſignificaſſe* (6); *non conſtat, nec* (7) *quo vtuntur decemuiri, verbum:* vti, *conuenire huic videtur: cum magis vox haec arbitrii liberi ſolet eſſe index,* vti, *h. e.* quocumque modo *legaſſit; ergo et alio, quam* ſola factione teſtamenti. *Vt et* (8) *vltimas voluntates latius debemus non interpretari ſtrictius,* l. 12. D. de reg. iur. *ac* ratione, *tibi nota, ex* l. 1. C. de SS. Eccleſ. *Cui nox longa illa dormienda eſt, liberum debet habere loquendi arbitrium. Sed nec* (9) *quidem etiam, vt* manu *quaſi* palpare *id debeam, ex allegata* l. 10. *manifeſtum adeo mihi conſtat:* per *mores,* introductum fuiſſe, vt abique teſtamento hereditas dari non potuerit? *Vocem* manus: *mibi dextra euoluit; at plura hanc denotare,* tralatitium eſt. *Etiam,* iureconſultos tradere, *ibidem Gothofredus ait: Id quis negauerit, vel potuerit? Ego addo, forte et ex mente Gothofredi, etiam* per manus *Obſeruatione ſpeciali dicam. Sed adhuc* (10) *quod tibi acquieſcere nequeam, rationem omnino habet maximam, in verſ. legis noſtrae:* ne NB. codicillos. *Quippe non*

tam

tam eo, regum, *tempore*, *frequens codicillorum vſus erat*, *ac tempore poſteriori quidem*: *Namque*, *ante Auguſti tempora conſtat codicillorum ius in vſu non fuiſſe. Sed primus Lucius Lentulus codicillos introduxit*. *Qui cum in Africa decederet*, *codicillos ſcripſit teſtamento confirmatos*, *quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum*, *vt faceret aliquid*. *Sed habeat*, *per vocem*: manus, *in* d. l, 10. mores *ſignificaſſe* ICtum; *habeat etiam*, *in* 12. *tabulis cautum eſſe*, *ne codicillis dari poſſet hereditas*, *non inde tamen vere concludi*, *quod vis*, *probant*, *ante dicta ad exemplum tuum primum*. *Et quae repeto etiam ad*, *quam tertio loco*, *exempli cauſſa adducis*, legem 2. D. de vulg. ſubſtit. *Ceu et aliis modis adhuc eam occupauimus in* Obſeruationibus criticis, cap. 15. *Sed quid* (11) *vir ICtiſſime*, *ſi tibi concesſerim*, *in allegatis exemplis*, *per τὸ*: mores, *ſignificaſſe*, *auctores illos*, legem ſcriptam in 12. tabulis. *Quid enim*; *Ergo et in noſtra* l. 5. D. de curat. furioſ. *Negatur conſequens*. *Quoniam enim et quid aliud*; *hic ſignificare potuit*, *ſic ergo vt ſolas* 12. *tabulas dicat*, *dicamus non opus erit*. *Sed*, *non probant quidem exempla illa*, *id quod tu vis*. *Vt ſic ſine ratione*, *nunc*, *in ipſam cauſſam inquiramus*, *quam allegas*, *quare*, illas 12. tabb. leges, mores, *ſignificauerint noſtri*? *Cauſſam hanc allegas*: vt ita diſcernantur, in 12. tabb. occurrentia iura regia, ab illis adſcititiis. *Sed ad quid inquirere*; *ob quam cauſſam infrequenti et inconcinno modo locuti fuerunt noſtri*, *quos locutos eſſe ita*, *non conſtat*? *Quin imo*, *ita locutos non eſſe*, *claret*. *Atque ſic nunc probaui*, *argumenta tua quae habes*, *non probare*: interdictionem adminiſtrationis factam prodigis, iam ſub regibus obtinuiſſe, idque iureconſultum in verbo, moribus, in lege noſtra dicere. *Quin*, *argumenta tua contrarium probare*, *probaui*. *Sed quid nunc adhuc ſi conceſſerim*, *ex lege noſtra ita te hactenus probaſſe*, *vel*, *verba huius dicere*, *conſuetudinem talem olim ante* 12. *tabulas obtinuiſſe*, *non tamen tibi ex hac ſola lege ita dicenti*; *fidem facere debeo*. Primo, *argumento tuo*, *ſed quod meum ita indiſtincte non fecerim*, *tum* ſecundo *meo*, *quod ex tuo*, *tamen fecerim*. *Argumentum tuum tale eſt*: id quod in vno ſolo loco narratur olim obtinuiſſe, ſed quod inauditum, vel cuius nulla vel vola vel veſtigium, apud antiquos occurrit, hoc obtinuiſſe apud veteres, ex vno illo ſolo loco etiam credere non debemus. *Hoc enim fundamentum probas* (1), *ſupra* pag. 56. *quando verbum*: minores, *in hac lege noſtra*, *ideo*, *ferre non vis*, quia inauditum, minores ante legem Laetoriam curatores accepiſſe. *Ita concludis*: *quia inauditum*, *minores ante legem Laetoriam curatores accepiſſe*, *ergo τὸ*: minores *in* d. l. *ſignificare non poteſt*, *ante legem Laetoriam curatores*, *minores accepiſſe*. *Ego itaque*, *te argumentante ita*, *hoc modo quoque*, *concludam*: *quoniam inauditum ante* 12. *tabulas prodigis interdictam fuiſſe adminiſtrationem*, *ergo etiam lex noſtra id ſignificare non poterit*. *Iuuabit nihil*, *ſi dixeris*, *illos*, *qui ex* l. 1. *noſtra probare volunt*, *ante legem Laetoriam ita obtinuiſſe*, *legem corrigere*, loco: moribus, minoribus. *Nil te iuuat*, *anteuerti dicere*. *Neque enim eſt quaeſtio*, *an recte illi inde ita ſignificent*, *an bonae fidei ſit illorum correctio*; *ſed an tua ratio illa legitima ſit*: quia inauditum eſt, olim minoribus curatores datos fuiſſe, ergo, etc. *Aut ergo haec tua ratio nullius erit plane ponderis*; *aut argumentum valebit*, id quod inauditum olim obtinuiſſe (*prodigis interdictam fuiſſe adminiſtrationem*,) hoc, ex vno ſolo loco (*hac noſtra* lege 1.) dicere non licet. *Valere tale argumentum*, *probat* ſecundo, *quod Tribonianum*, *et qui auctoritate Triboniani ita ſentiunt*, *dum ille in* pr. Inſt. quib. mod. tutel. fin. *dixit*: pubertatem veteres ex indecora inhoneſtaque inſpectione corporis indicaſſe, *hac in parte erraſſe*, *ideo*, *exiſtimas*; *quod nulla illius indecorae inſpectionis*, *vel vola vel veſtigium apud veteres occurrit*. *Valet ergo tua ſententia*, *fundamentum*: id quod in vno loco tantum narratur, olim obtinuiſſe, ſed quod inauditum, vel cuius nulla vel vola vel veſtigium, apud anti-

antiquos occurrit, hoc obtinuiſſe apud veteres, ex vno illo ſolo loco credere non debemus. *Hoc argumentum eſt, te probante. Et quod ſicuti, omnino facit, contra te in quaeſtione noſtra,* an ex ſola lege noſtra prima credere debeamus, apud veteres olim ante 12. tabulas obtinuiſſe, interdictionem adminiſtrationis factam prodigis? *Ita vero, tuum hoc fundamentum, meum non faciam quidem, ſed refutabo, ut videas modo, quam ſim liberalis in diſputando, contra te; atque mea ſententia bona nitatur cauſſa. Non poſſum autem ideo, hoc tuum fundamentum probare* (*a*)*: quia rationem nullam video, quare vni ſoli loco, in iuris noſtri corpore, ſine ratione, finem non facerem* (*b*)*? Quin contra potius, dum omnia, quae ibi occurrunt,* IVSTINIANVS *ſua fecit* (*c*)*, compoſita a tot viris prudentibus* (*d*)*, et qui ſe antiquitatum ſtudioſos profitentur, vtique omnino, vni ſolo loco, de obſeruatione veterum teſtanti, ſi non alia obſtent, fidem faciendam eſſe, cenſeo,* Cen*, tum tibi vir clariſſime, facile conſentiam, ſi illis, quae vnus ille locus dicit, adſint alia quae obſtant. Quare nunc, fundamentum illud tuum potius tale faciam*: quoties id quod vnus aliquis ſolus locus habet, aliunde non conſtat, ſed et alia adſunt, quae ei obſunt, toties illi vni loco fidem non faciam. *Hoc fundamentum valebit* (I)*, quia ſicuti vnus ille locus ita habet, ita alia contra volunt; et ſic vnus ille locus fidem faciens, ita obtinuiſſe, deſinit talis eſſe.* (II) *Valebit argumentum te auctore ſine dubio, qui tu illud fundamentum indiſtincte admittis, etiamſi alia non obſtent. Aut ſi ita, vt ego dixi, vis mecum ita etiam intelligere, ſine dubio iterum illud probabis. Sed iam argumentor*: legi noſtrae ſoli primae, reſtanti: interdictionem factam prodigis olim ſub regibus ante 12. tabb. obtinuiſſe, obſtant omnia illa loca, quae originem huius interdictionis demum a 12. tabulis repetunt. Obſtant adhuc plura, quae paullo poſt videbimus. Quoties autem vni ſoli legi teſtanti aliquid olim obtinuiſſe, obſtant alia, toties fidem ei facere non debemus. *Sed noſtram legem primam ita non quidem teſtari, ſupra iam vidimus, atque videbimus infra latius. Vt ſic nullo modo te iuuare videas, quae hac in parte allegas quidem. Nil iuuat, quod maiorem tibi fidem vindicas, quam quidem* TRIBONIANO *vis tribuere, dum argumentaris ita*: TRIBONIANVS nullo nititur teſtimonio, ego VLPIANVM auctorem habeo. *Vid. ſupra* pag. 63. *Aſt enim vero, vis me dolo bono fallere, vir amiciſſime: non enim quaeſtio eſt, inter te et* TRIBONIANVM*, ſed, te inter atque me lis eſt, mecum vtique eam es conteſtatus. Aut, ſi mauis, inter* VLPIANVM *atque* TRIBONIANVM *ſit diſceptatio.* Ego, *ais*, VLPIANVM auctorem habeo, TRIBONIANVS nullo nititur teſtimonio. *Ita debuiſſes argumentari*: ego, *qui dico interdictionem factam prodigis obtinuiſſe olim ſub regibus, auctorem habeo* VLPIANVM; vos, *qui indecoram inſpectionem illam in terminanda pubertate obtinuiſſe olim, dicitis, nullo nitimini teſtimonio. Sed iam poſterius, non accipi poteſt: nitimur enim, qui ita dicimus, teſtimonio dicti* pr. Inſt. quib. mod. tutel. fin. *vel*, TRIBONIANVS *in* dicto principio *ita teſtans, nullo nititur teſtimonio*; VLPIANVS, *in dicta* l. 1. *ita dicens, habet tamen teſtimonium. Atque iam poſterius accipi iterum non poteſt. Praeter enim* VLPIANVM *illum, nullum huc vſque adduxiſti, qui ita dicit. Et quae ſicuti ipſe quidem recte antea videris, ſed quod ideo,* VLPIANO *contra* TRIBONIANVM *potiorem eſſe dandam fidem, atque ſolius* VLPIANI *teſtimonium eſſe locupletiſſimum, et ita quidem ex hac ratione* primo, *exiſtimas, quod eius tempore*: adhuc exſtarent et ius Papinianum et Granii Flaccii commentarii, *cet.* ex quibus facilius diſcere VLPIANVS potuit, quam nos hodie quid regum tempore obtinuit? *Vide ſupra* pag. 62. *Ita vero nec hoc tuum argumentum ego maioris ponderis ratione auſcultandum reor. Namque* (2) VLPIANVS *ſcire* potuit, *ergo* ſciuerit? *Haec eſt alia quaeſtio. Ita* ſciuiſſe VLPIANVM, *ſi places, proba. Ex noſtra autem ſola* lege 1. *probari id non poteſt. Quia de ea diſputamus; quia multa ei obſtant, ſi dixiſſet,* VLPIANVM *ita ſciuiſſe; quia ita*

haec lex non dicit quidem. *Quod autem* ſecundo TRIBONIANO, *ideo adhuc*, *minorem fidem quam* VLPIANO *dandam eſſe putas*, *quod a pleriſque veteribus erroris conuincatur*, quum terminum pubertatis, quem a IVSTINIANO fixum refert, multo ante receptum vbique fuiſſe, D. CASSIVS ipſique ICti noſtri referant; l. 2. pr. D. de vulg. ſubſtit. l. 5. D. l. 4. C. qui teſtam. fac. poſſ. et inprimis PAVLLVS noſter Sentent. recept. Libr. III. tit. 4. §. 1. *hoc iterum nihil eſt*. *Namque* (*a*) *et ab* VLPIANO *alienum fuiſſe humanitatis nihil*, *exiſtimo* (*b*). *Num allegata a te loca illa*, *tam feliciter vt tu ea ſcripſiſti quidem probent*, pubertatis tempus iam ita multo ante fixum fuiſſe, *quia euoluere non vacat nec opus eſt*, *neſcio*? *In allegata ſaltem* l. 2. D. de vulgar. ſubſtit. *parum praeſidium te habere*, *probaui* Obſeruationum criticarum, cap. 15. *In citatis legibus* 5. D. *et* 4. C. qui teſtam. fac. poſſ. *teneo memoria*, *annis* XII. *et* XIIII. *teſtamenta facere permiſſum fuiſſe quidem*, *ſed non*, *quod eo tempore* pubertatem *terminauerunt*. *Qui dicit*: anno aetatis XIIII. vel XII. potuiſſe fieri teſtamenta; *non dicit*: eo tempore, incipere pubertatem (c). *Aut ſi ita*, *non de einſdem tamen pubertatis tempore ICtos illos agere*, *quo de* IVSTINIANVS *in dicto principio*, *inde claret*; *quia*, *in dictis legibus*, *dies vltimus habetur pro completo*, *ſecus ac in dicto principio*, *vbi vltimum momentum eſſe debere elapſum*, *eſt ex ſententia interpretum* (d). *Inprimis autem ille* PAVLLVS *noſter dicto* Sentent. recept. *loco* §. 2. *dum tempori pubertatis*, *tempus quo teſtamenta fieri poſſunt*, *opponit*, *vtique negat*, *eum*, *qui dicit*, anno XIIII. permiſſum eſſe ſe facere teſtamenta, *dicere quoque*, anno XIIII. pubertatem incipere (3). *Aut ſi vel maxime contendamus*, TRIBONIANVM *hac in parte errare*, *quod dicat eo demum tempore*, *pubertatem in maſculis*, *anno* XIIII. *terminatam fuiſſe*, *quid enim*? *Ergo et in eo errat*, *quod habet*: *veteres indecora inſpectione corporis*, *in terminanda pubertate vſos fuiſſe*? Negatur *conſequutio*. *Errat enim ipſemet* (*te fatente*) *aliquando et vinea caedis*; *ergo ſemper et in reliquis errat*. *Nego iterum conſequentiam*, *ne alias meum de te apud auditores meos ſuſpectum fiat teſtimonium*. *Atque ſic iterum vides*, *vir clariſſime*, *te non probaſſe*, TRIBONIANI *conditionem*, *in cauſſa Q. D. A. ea* VLPIANI, *deteriorem eſſe*, *cum par ſit adhuc eorum conditio*, *in omnibus* (4). *Sed*, *vt ſoleo*, *vtut iam non opus eſt*, *probabo tamen iterum contrarium*, VLPIANI *conditionem*, *hac in cauſſa*, *ea* TRIBONIANI *multo deteriorem eſſe*. *Vel*, *tuam*, *aliorumque ex* d. l. 1. *exiſtimantium*, regum tempore interdictionem bonorum factam fuiſſe prodigis, *conditionem*, *illorum conditione*, *qui ex dicto principio tenent*: in terminanda pubertate ventrem inſpexiſſe veteres, *deteriorem eſſe*, *probabo* (A) VLPIANO, *ſi ita vti tu vis*, *dixiſſet*, *obſtat*, *quod interdictio illa*, *originem debet* XII. *tabulis*, *plura alia adhuc*, *quae infra videbimus*, TRIBONIANO, *dicenti veteres impudica inſpectione nudi corporis*, *iudicaſſe pubertatem*, *obſtat nihil* (B). VLPIANI *tua verba*, *vir clariſſime*, *alium ſenſum habere poſſunt*, *quam quidem tu vis*, *vt iam vidimus*, *atque infra videbimus latius*. TRIBONIANI *verba*, *te fatente*, *alium ſenſum habere non poſſunt*, *quam*: veteres indecora inſpectione corporis iudicaſſe pubertatem (c). *Illud*, *quod vis*, VLPIANVS *dixit*, *praeter* VLPIANVM, *fatentibus aliis*, *ſed et te huc vſque*, *teſtis eſt alius nullus*. *Id quod vis*, TRIBONIANVS *habet*, *ex aliorum ſaltem ſententia*, *teſtatus etiam* VLPIANVS, Fragam. tit. XI. §. vlt. *et alii*. *Quare nunc*, *anteſtor ego*, aequi ac boni *libram tenentis aequiſſimi omnis iudicis animum*; *quid credamus potius*, an, *ex* l. 1. *noſtra* (*quae aliam adhuc interpretationem admittit*, *aut ſi ita dixiſſet*, *cui obſtant alia*), interdictionem bonorum factam prodigis, olim obtinuiſſe ſub regibus; an, *ex dicto* pr. Inſt. (*cui nullus locus obſtat*, *et qui aliam ſignificationem*, *fatente* HEINECCIO *et aliis*, *non admittit*), nudi corporis inſpectione, iudicaſſe pubertatem veteres? *Sed dixi*, *ex* HEINECCII *atque aliorum ſententia*; *mihi enim non quidem videtur*, TRIBONIANVM

in

Digitized by Google

in d. pr. *dixiſſe:* indecora corporis nudi inſpectione, *ex porrecto v. g. profectitio peculio*, aeſtimaſſe veteres pubertatem. *Quin contra potius*, *verba ibi*: caſtitate, impudicum, *praeter vulgatos ita interpretor; non*, *quaſi* TRIBONIANVS *ibi dixerit*, *impudica ſiue inceſta NB. tali*, nudi corporis inſpectione, *ſed*, exterioris *potius* habitus corporis inſpectione, *vſos fuiſſe veteres; non dicit*, *impudicam* illam *inſpectionem habuiſſe veteres*, *qua*, nudum *corpus inſpexerint*, *ad priapum v. g. attenderint*, *num ſit vaſatus bene*, *peculium minoris an maioris*, *non ita; ſed NB.* quam *veteres habuerint corporis inſpectionem*, habitus *ſcilicet* exterioris, *dum ex firmis v. g. lateribus iudicauerint*, num potuit, num fuerit vnus ex illis, *cet. hanc inſpectionem*, *impudicam putauit imperator*, *et eum caſtitate ſuorum temporum minus conuenire*. *Et quae plura*, *hac in parte dixi iam in diſputatione* de ſolutione matrimonii. *Et dicam ex profeſſo ad* dict. princ. *latius*. *Sed habeas*, TRIBONIANVM *hac in parte erraſſe*, *nullamque plane fidem mereri; manebit enim*, *nihilo minus*, *verum etiam*: quoniam, ei quod vis, ſola noſtra lex prima dicit, (*ceu*, *vidimus*, *ita non dicit quidem*) obſtant alia, ſic ergo ei fidem facere non debemus. *Videſne nunc*, *vir clariſſime*, quo iure ſcribere ego potui, atque te proprio tuo gladio, *non quidem quod ais*, iugulare (*magis enim*, *ita viuam*, *te amo*), *ſed iure optimo*, *tuo argumento*, *dicere potui*: conſuetudinem, qua de quaerimus, tempore regum obtinuiſſe, ex hac ſola noſtra lege prima te probare non poſſe. *Vtique ita ex ſola dicta* lege prima *dicere non audebimus; quemadmodum enim*, *illa ſola* lex prima *id non habet quidem*, *vti vis*, *ſed et alia huic obſtant*, *ita vero*, *tu*, *ex dicto principio; licet nullus alius locus ei obſtet*, *ſed et ita dixerit*, indicaſſe indecora inſpectione pubertatem veteres, *credere tamen ita*, *ex hac ſola cauſſa non vis*, *quia aliunde non de eo conſtat*. *Ah! quid dixi? te nolle credere ſic iudicaſſe NB. pubertatem veteres*. *Imo dixi*. *Scripſiſti enim; etiam verum non eſſe in terminanda NB.* pubertate, *inſpectione impudica vſos fuiſſe veteres*. *Verba tua in editione mea* pag. 225. *haec ſunt*: deinde nec alterum eſt verius, quod veteres, Romani maſculorum *pubertatem*, indecora obſeruatione, inhoneſtaque indagatione explorarint. *Placet ſcilicet vir clariſſime tibi*, *me accuſare*, *quaſi ego ſcripſiſſem*, te negaſſe veteres Romanos inſpectione [illegible] vſos fuiſſe, *te autem excuſare*, *quaſi in ſola finienda* tutela, *non etiam in terminanda* pubertate, *id veteres feciſſe*, *negaueris*. *Sine*, *vir vtique es*, *me liberem*. *Quoad* prius, *vbi ego dixi*, *te ſcripſiſſe*. TRIBONIANUM *erraſſe*, *quod Romanos inſpectione* [illegible] eſſe vſos ſcripſit? *Verba mea*, *ſupra* pag. 45. *ſcripta haec ſunt*: qua TRIBONIANVM ignorantiam ſuam, quod veteres ex indecora atque inhoneſta nudi corporis inſpectione pubertatem iudicaſſe dicit. *Quoad poſterius*, *vtique negaſti*, *tam* in finienda tutela, *quam in terminanda* etiam *pubertate*, quin in ipſis nuptiis, *indecora corporis inſpectione*, *vſos fuiſſe veteres Romanos*. *Ceu ipſa tua verba in editione ad Inſtitutiones an.* CIↃIↃCCXVIIII. p. 225. pubertatem, et quamuis, tamen ne quidem; *nominatim probant*. *Sed ita*, *credo*, *res eſt*: *quia poſterius non recte habuiſti*, *hinc*, *vt habeas*, *quod alleges*, *ſcribere mauis*, *prius me de te dixiſſe*. *Sed demus omnia*, *hac in parte de* TRIBONIANO, *quae vis*. *Manebit enim verum nihilo minus tamen*, *fundamentum quod vidimus*: quoties, *cet*. *Atque ſic verum quoque manebit*: *ex ſola* lege *illa* prima *noſtra*, *probari non poſſe quod ais*. *Et quod ipſe*, *reor*, *poſtea videris*, *dum ſoli illi legi magis non acquieſcens*, *probationis loco adhuc adducis locum* PAVLLI Sentent. recept. libr. III. tit. 4. §. 7. *Sed videamus hunc nunc etiam*. *Probabo autem iterum*, *non tantum* (1) *hunc locum non probare*, interdictionem bonorum factam prodigis ſub regibus obtinuiſſe; *ſed et* (2) *ita non probare; quin* (3) *probare contra*, ſub regibus ita non obtinuiſſe. *In quo dum ſum*, *dic: quomodo probabis ex hoc loco*, *ita olim ſub regibus obtinuiſſe: an ex verbo*: moribus (1)? *Non potes*.

Non magis, quam ita ex d. l. 1. *noſtra in verbo eodem ibi occurrente, id probare potes, vt vidimus* (3). *Imo, ex hoc* PAVLLI *loco, minus adhuc. Si non enim locutio plena, in* d. l. 1. moribus introductum, *ſignificant; ita ſub regibus obtinuiſſe, vt ſupra vidimus, longe minus enim illud ynum verbum:* moribus, *ita ſignificare poterit. Ita, minus ex* PAVLLI *loco, quam ex* lege prima *noſtra, probari poſſe, vides, id qιω de agimus. Sed contra iterum, locum hunc* PAVLLI, tempus regium, *non ſignificaſſe, probabo. Vt probem, vel ipſa verba appoſuiſſe ſufficiet:* moribus per praetorem bonis interdicitur hoc modo: quando tibi bona paterna auitaque nequitia tua diſperdis, liberoſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. *Quis, quaeſo, hic per τὸ:* moribus, tempus regium, *ſignificauerit? Ita* (a) PAVLLVS *haberet*, quo tempore, *ſed non* quibus *interdictum fuiſſet. Ita* (b) *dixiſſet*, quid *interdiceretur* (*ne quis bona adminiſtret*), *et non* quibus. *Ita* (c) formulam *ſiue* quomodo *interdicitur, et non* quibus, *haberet* PAVLLVS. *Ita* (d) *ſignificaſſet* PAVLLVS, per quem (*praetorem*), *et non* quibus *interdictum fuerit? Quis tam ineptum* PAVLLVM *dixerit, vt habeat*, quid, quo tempore, quo modo per quem, *et non addidiſſet*, quibus *interdictum fuerit? Quod ſicuti abſurdum eſſet, ita, abſurda aliquem voluiſſe dici non debet, habet* GROTIVS *alibi. Volumus dicere*, PAVLLVM, *ſub verbo:* moribus, *ſiue* tempore regio, *ſimul* ipſos prodigos *ſignificaſſe? Sed eſt inconcinna loquutio. Sub verbo:* moribus, *tamquam moribus* ipſorum hominum, *prodigum indicare poterimus, ſed non ſub verbo*, moribus, *pro* regio tempore *ſumto. Id quod, vel ſequi tamen deberet, ſi per τὸ:* moribus, *hic velimus ſignificare*, regium tempus; *aut*, PAVLLVM *abſurda voluiſſe dicamus oportet vidimus. Sed mihi talis loquutio nullibi occurrit, vbi per:* moribus, *ſiue* tempore regio, *denotatur*, prodigus. *Per:* mores, tempus regium *non ſignificaſſe* PAVLLVM (e), *probat verſiculus ſequens:* quando tibi. *Quae enim quaeſo haec relatio:* tempore regio interdicitur hoc modo: quando tibi? *Quid τὸ: tibi, ad* tempus regium *pertinet?* Perſonam (*prodigum*) *ſignificare poteſt, non* tempus (f). *Sed ipſum* PAVLLVM *tamquam verborum ſuorum interpretem, audiamus in ſequentibus:* tibi bona auitaque NB. nequitia tua diſperdis, liberoſque tuos ad egeſtatem perducis. *Quis, obſecro, dixerit, haec verba; in praecedenti commate*, tempus *regium, et non* perſonam *ſignificaſſe* (h). Perſonam *et non* tempus *regium ſignificaſſe* PAVLLVM *in verſ.* moribus, *probant paragraphi ibi praecedentes et ſequentes omnes, de* perſonis *agentes*, quibus, *et non*, tempore, *quando interdictum fuit* (i). *Probat id clare paragraphus praecedens proxima:* mulieri, quae luxurioſe viuit, bonis interdici poteſt. *Vbi enim cum caſum magis dubium decidiſſet, non quidem vt* CVIACIVS *putat, an* meretrici interdici bonis poſſit, *cum meretricia vita magis permiſſa fuerit*, (*certe ipſius* CVIACII *filiae, quae idem ſibi nomen per meretriciam vitam paraturam iactauerit, guam pater per libros*) *interdictionem nullam per praetorem factam fuiſſe, credo; neque etiam, an* mulieri indiſtincte omni *bona diſſipanti interdici poſſit, quis enim de hoc dubitaſſet, cum ſub lege generali* interdicente prodigis, *iam comprehenſa fuerit; ſed, num tali luxurioſe viuenti mulieri interdici poſſit, quae* maritum *habet, qui ſatis uxoris moribus proſpicere praeſumitur, hunc inquam caſum magis dubium, de prodiga muliere cum in paragrapho praecedente decidiſſet, hinc et iam* PAVLLVS *generali loquutioni de prodigis ſubiicit formulam, ſiue quomodo iis interdicatur:* moribus per praetorem bonis interdicitur hoc modo, quando tibi, *cet.* (k) Mores *neutiquam, hic ſignificare poſſe idem* tempus regium, *quod vis per τὸ:* mores, *tu lege noſtra prima intelligere; ſed nec in* d. l. 1. *tempus idem regium illud intelligi poſſe, claret; dum tempus, quo de ibi agitur*, praetorium, *ad illud*, morum *refertur, hic contra illa ſibi opponuntur, argum.* v. ſed ſolent hodie (l). *Ipſe praetor apud* PAVLLVM *ita in-*

ter-

Digitized by Google

terdicens probat, tempus regium *ibi accipi non poſſe. Neque enim tempore re-
gum, vt quidem ego credo, praetores fuerint interdicentes adminiſtrationem bono-
rum prodigis. Sed, contra, praetoris hac in parte obtinentis, hodie demum ſiue poſt*
12. *tabulas mentionem facit* VLPIANVS *in* d. l. 1. (m) *Si lege* 12. *tabularum,
ſiue vt tu vis, regio illo iure, redacto in tabulas, per praetorem hoc modo ita
non interdicebatur, ſed demum poſt legem* 12. *tabularum, vt habet noſtra* l. 1.
quo pacto, dic ſodes, apud PAVLLVM, *loquente de praetore ita interdicente, pote-
rimus, tempus regium, relatum in* XII. *tabulas, intelligere* (n)? *Et quis denique,
formulam inductam per poſteriorem legem, a regio iure anteriori*, PAVLLVS *non
credo, recenſueris? Vela contrahamus, omnemque rem quae dici etiam alias a te poſ-
ſet, abſoluamus compendio:* moribus, *dicit* PAVLLVS, tali formula interdiceba-
tur per praetorem Ius tale, tempore regio, non obtinuit. *Sed habeas*, PAVLLI
locum hunc, ita dicere; eſt enim de ſola noſtra l. 1. *quaeſtio. ſequitur*, PAVLLVS
ita hic habet, ergo et lex, qua de agitur. VLPIANVM *ita in lege noſtra prima
dixiſſe, obſtant alia, quae vidimus. Sed locus* PAVLLI *ita non probat quidem, ob-
tinuiſſe. Quin, ita non obtinuiſſe, probare, vidimus. Atque ita nunc probaui* (*quod
ſufficit*) *legem noſtram primam non probare, ita obtinuiſſe olim, vt tu vis; ſed
et probaui contrarium, legem illam non ſignificare tempus regium, vel regio tem-
pore ita obtinuiſſe. Sed probaui, vlterius, nec quidem ipſam rem illam veram eſſe
poſſe: prodigis tempore regum, curatione interdictam fuiſſe, adminiſtrationem bono-
rum. Quoniam ita inductum primo per* 12. *tabulas, atque ſic ante eas obtinuiſſe
non poteſt. Et quae ſunt argumenta adhuc alia, quae iam vidimus, et ſic non repeto.*

Ad alterum *diſputationis noſtrae caput, ad meas, inquam, duas coniecturas pro-
gredior. Earum* prima *haec eſt: per verbum:* illud, in lege prima noſtra: *mo-
ribus*, mores prodigorum ſignificare non poſſe; idque VLPIANVM voluiſſe:
prae moribus, *ſiue*, propter mores, per mores cum moribus, *vel in datiuo*,
moribus, id introductum ita eſſe. *Summa*, mores hominum eo tempore diſſo-
lutos, anſam huic iuri dediſſe; *vim eſſe legis coniicio. De* altera *mox*; hanc
primo diſcutiamus. Ferri eam non poſſe, hac re, primo, *eſſe putas, quoniam ver-
ba:* moribus introductum, *eam aegre admittunt ſententiam. Idque putas* (1) *quia
verba haec*, aliquid conſuetudinem eſſe introductum, *ſignificant*; (2) *quod linguae
Latinae natura, hanc* ablatiui *notionem meam plane reſpuat*, (3) *quaſi nullus ita
ſenſus eſſet in lege.* Horreſcens ferme, accipio! *Ad* prius, *reſpondi iam, aliud
nihil ſignificare, hanc notionem*, (1) veram *non eſſe*, (2) *perpetuo ita ſumitur in
allegatis a te legibus, ergo non etiam alio modo ſumi poteſt in legibus aliis; nae!
multum falleris vir clariſſime. Et hoc vidimus ſupra* pag. 82. *Quare etiam in le-
ge noſtra non liceat alio modo interpretari, ſane volo, mihi probes.*

Neque enim ſecundo *quod adducis, eo facis*; quaſi linguae Latinae natura ab-
latiui hanc notionem non admittat. Primo *enim iterum, me fallere credo habes
in mente tua, ac perſuadere mihi, vt aſſumam, vis, id quod non dixerim, ta-
men; quaſi, inquam, caſum hic ſolum* ablatiuum *ego intellexiſſem. At vbi ego,
ſcire cupio, mentem meam ita ſignificavi? Concedam ergo tibi totum tuum argu-
mentum. Negem enim* ablatiuum *caſum me dixiſſe*; hunc *declinem*, datiuum *vo-
lo. Dic nunc, quare non valeat ſenſus? quid Latinae hic aures reſpuunt*; moribus
alicuius aliquid introducere. *Quid eſt differens inter ſenſum* PAVLLI, *dicto* Sen-
tentiarum receptarum *loco*, moribus interdictum, *et hic* VLPIANI, moribus
introductum, *vel* interdictum. *Aut ſi NB.* tibi, *ibi*, interdicitur *apud* PAVL-
LVM, adminiſtratio, *quare non* et *hic* moribus? *Senſus, porro*, VLPIANI *in commute
priori:* prodigo interdicitur, *qua vi differt a noſtro verſ. ſequ.* moribus introdu-
ctum, *ſenſu? At qui et alii ita Latine eundem ſenſum efferunt. Si* Ciceroni meo
(*vt tibi loca ditem, quae memoriae olim commiſi*,) omnia accidebant, quae
homini accidere poſſunt: quare non et hic morbus accidere introduci aliquid,
inter-

interdici admiſtratio poteſt? Ecce me qui id faciam vobis, *cur non et* introducam vobis, TERENTIVS *dicit? Si* aetati *interdicitur*, *quare non et in datiuo* moribus *ita introductur? Si* animi defectui *interdictum dicimus*, *quare non et ita* moribus *liceat interdicere? Quae denique differentia eſt*, *inter verba haec tua ſupra* pag. 59. *quae habes NB.* minoribus introductum, *atque haec mea:* moribus hoc prodigorum, introductum *eſſe? Eadem credo*, *quae inter duos medicos eſt*, *quorum vnus* (*verbo venia*), *clyſtêre vomituque, alter vomitu clyſtereque purgari iubet. Abi praeceps clariſſime vir! Si:* minoribus introductum, *ſcripſere plures*, *ac Latinum tamquam recepere etiam*, *tu ipſe*, *omnes noſtri*, *qui ad meas ſaltem manus peruenerunt*, *interpretes; quare non et* moribus introductum, *hoc ſenſu dicere mihi liceat? Ita vides*, *quod totum argumentum tuum tuto concedere* (1) *poſſim: neque aliis*, *immiſcere me*, *neceſſe habeam. Aſt libet tamen*, *aliis adhuc modis*, *ſignificare quod non illud tuum argumentum mihi obſtet. Largiar etiam* (2) nullam propoſitionem, *qualem forte tu velis*, qua cauſſa impulſiua externa exprimitur, caſum ſextum adſciſcere. *Ergo*, *ſi placet ſubaudi aliam praepoſitionem*, *v. g.* a, ex, prae de, *cet. quaeque omnes in vno ſenſu conueniunt*, *veluti duo iterum domini medici*, *quorum amuleto vnus*, *alter pharmaco febrim pellit; ac ſignificabunt*, mores prodigorum anſam huic interdictioni dediſſe. *Eodem enim modo*; quo ex ſuis doluit CICERO, *quoque* ex moribus dolere *potuiſſet*. Si nos amas de illa, apud TERENTIVM, *quare non et* de moribus? *Si* ab hoſtium ferocitate *quid inductum*, *in* l. vn. C. de SCto Claud. toll. *quare non et* a moribus? Pro eius peccatis ego ſupplicium feram, *ait* TERENTIVS. *Cur non et* VLPIANO *dicere liceat* pro moribus id introductum eſſe? *Nullus video*. Cuius ſumma virtute, *porro*, *ac* ſingulari humanitate affectum CICERONEM, *quid aliud ſignificat*, *quam* ob ſummam virtutem; *ac quod ſequitur*, noſtra factum negligentia, *quare non et* moribus prodigorum *quid factum ſiue introductum admittet?* Amat eum CICERO merito eius, *h. e. ex merito*, *vel*, *ſi manis*, ob meritum. Si eius culpa, quid fit, *apud* CICERONEM, *quare* non et moribus ſuis? *Aut*, mala conſcientia ſibi impias manus inferre *in* l. 3. D. de his, qui not. infam. *quid aliud ſignificat*, *quam*, malam conſcientiam *huius maleficii*, *cauſſam fuiſſe*. Si ex moribus datum TARQVINIO *Superbi* nomen, *quare non et hic* ex moribus introducta poſſet, *dici adminiſtrationis bonorum interdictio. Si* ex hoc iura gentium, contractus introducti ſunt, §. 2. de iur. nat. gent. et ciuil. *quare non et* ex moribus *hic* introductum quid eſſe *dixerim*. Vxorem his moribus, *dabit nemo apud* TERENTIVM, *h. e. ob eius mores. Addamus* POMPONIVM, *in* l. 1. de interdict. et relegat, auaritia, *habet* bona vindicata, fuiſſe, *quare non et* moribus *ergo ita introductum dicamus? Si porro noſtri interpretes ibi legunt:* innocentia et ratione meorum temporum remiſi exemplum; *quare non et* moribus prodigorum *dixerimus aliquid interdictum eſſe*, *dixi ita interpretes legem legere: ego enim malim ſalua ſeruata lectione:* innocentiam, rationem, *per ellipſin*, ob *ſiue* propter, *intelligere*. *Conſ. ſupra ad* d. l. *inuct.* l. 6. D. vt in poſſeſſ. legat. v. quod id., TERENT. in Hecyr. v. quid me accuſat. *Si* promiſſis aliquid inducimus *apud* CICERONEM, quare non et moribus prodigorum aliquid inducemus? *Si* prae ita *apud* CICERONEM quid factum: *quare non et ille* VLPIANVS *noſter*, *quid* prae moribus introducere *potuerit. Si* qua re (*ob quam rem*,) *hac re* (*ob hanc rem*) *dicimus*, *qua re*, *non et ea re*, moribus *inquam*, *dicere licuit* VLPIANO? *Atque ita forte interpretor dictam apud* PAVLLVM v. ea re *h. e. ob eam rem. Et ſic non opus erit chirurgiae* CVIACII *loco:* ea re, aere, *ſubſtituentis. Et quod placet etiam* MENANDRO, *qui id accipit*, de teſtamento per aes et libram. *Si ea ita placere mihi poſſet*, *malim tum:* ... aeris, *latius accipere*, *pro ipſis bonis. Conſ.* XII. tabb. §. aeris confeſſi. *Sed correctione non indigemus. Senſus enim adeſt*: ob eam rem tibi (*tuae perſonae*,) ea re, (*ob eamdem rem*,) commercioque interdico. *Quid*

nud-

multis! Poſtquam enim ita in mentem mihi venit, clar. GIPHAN. *ita mecum quoque, illa:* ea re, *pro:* ob eam rem, *interpretari vidi, ad dictum* PAVLLI *locum, in verbis*: perducis ob eam, *neque hactenus ab eo diſſentire clariſſimum* SCHVLTINGIVM *alioſque, quod magis eſt te illud hactenus probare, animaduerti. Nunc autem certiorem me facis, quomodo differant*, ea re, (*h. e. ob eam rem*,) *et* moribus (*ob mores?*) *ſi* id *tibi*, *quare non et* hoc *mihi dicere liceat? Nullum, auguror, rationem habebis. Si* IVVENALI recte viuendum erat tum NB. propter crimina, tum NB. illis praecipuis cauſſis; *quare non et* moribus *vt aliter viueret*; *id* introduci *potuit? Si in* ablatiuo, cauſſa *etiam* efficiens eſt, *vti* amore patris, *ſapienter* SANCTII Minerua *docet*; *quidni et in* moribus prodigorum *cauſſam efficientem agnoſcere liceat? Si* condictio *NB.* cauſſa data, *non* ſequuta, *non ſignificat aliud, quam NB.* ob cauſſam datam, ab altero non ſequutam, *ideo, hanc conditionem competere*; *coll.* tit. Dig. ſequ. de condictione NB. ob turpem cauſſam, *add.* tit. C. de condict. NB. ob cauſſ. dat. *quidni et hic*: moribus, ob mores, *ſignificare poteris? Adhuc clariſſime vir, paucis ſi placet. ICtus enim* POMPONIVS *noſter ſufficiat, ad probandum*: moribus *idem dici poſſe, ac* propter mores, *in* l. 5. D. de ſtat. Lib. v. *NB.* incerta cauſſa, *h. e. ob incertam cauſſam*, rationis. *Cum enim in propoſita ibi facti ſpecie aliquid adhuc NB.* obſcuri *ipſis rationibus a ſtatulibero reddendis, ineſſe ICtus antea dixiſſet, cuius ipſe gratia, ſatiſdationem heredi obtulerat, in* v. ſatiſdare, *non obſtante poſt antedicta hac rationum* obſcuritate, liberum *nihilo minus futurum ſtatum liberum ex humaniori* ARISTONIS *et* NERATII *ſententia reſpondet: ne libertas ſcilicet omnibus praeterferenda rebus et longe fauorabilior*, l. 122. D. de reg. iur. *NB.* propter aliquam forte latitantem adhuc obſcuritatem rationis (*a ſtatulibero reddendae*, princ. ibid.) *h. e. NB.* ob incertam rationis (*reddendae*) cauſſam, incertumque huius modi negotii genus, ſufflaminata, periculum aliquod pateretur. *Nam et quae* obſcura *vulgo dicimus, eadem* incerta *etiam, iuxta receptam philoſophorum veritatem, iudicio ſemper noſtro haberi conſueuerunt. Adhuc recordor* l. 54. D. de legat. 1. *ibi* turpia legata quae denotandi magis legatarii gratia ſcribuntur, odio ſcribentis pro non ſcriptis habentur. *Haec quid verba ſignificant aliud, aut poſſunt; quam* propter odium *ſeu* quoniam id non amorem (*qui alias legatorum cauſſa eſt*, pr. leg. *ibi* donatio,) ſed teſtatoris magis odium erga legatarium ſignificat, *ideo tale legatum pro non ſcripto habendum. Viſne fidem monumento, clariſſimi* HILDEBRANDII *noſtri Herbonenſis, et tuam addere: ibi* innocentia ſua Deo pretioſus *atque* probitate morum? *Requieſcat. quaeſo, vir ille celeberrimus atque doctiſſimus, in* ſaecula ſeculorum. *Adhuc*; fauore libertatis multa introducta contra communes iuris regulas *in* §. vlt. Inſt. de donat. *quid ſignificat, aliud credo nihil, quam*, ob fauorem *libertatis in ita introductum eſſe*. Odio furum introductum *in* §. 14. Inſt. de act. *quomodo interpretaris ſtudioſae tuae iuuentuti? credo vt ego ac alii, id* propter odium furum *introductum eſſe* MARTIALIS *adhuc ita alibi in Maximianam habet*:

Ride, ſi ſapis! o puella ride.
Pelignus puto dixerat poëta.
Sed non dixerat omnibus puellis.
Quamuis dixerit omnibus puellis.
Non dixit tibi, tu puella non es.
Et tres ſunt tibi Maximina dentes.
Sed plane piceique buxeique.
Qua re, ſi ſpeculo mihique credis,
Debes, *non aliter*, tenere riſum.

Verba: non aliter, *ſed et aliam probant abunde, verba*: qua re, *cauſſam ſignificare ſiue* ob quam rem *riſum tenere riſum tenere, Maximina debuerat*, ob dentes

tes

res *ſcilicet* plane buxeos piceosque. *Sed quis recenſeat? Ex Pareo id adhuc addam in hac voce ad Plautum*, prae: cauſſam impulſiuam notare; *at qualem caſum requirit? ſextum credo. Eodem tandem ſenſu, quo dicis*, moribus vtentium ius introduci, *dicas etiam*, moribus prodigorum introductum eſſe, vt ſit interdicta iis adminiſtratio. *Vt ſex ita iam habeas reſponſiones ad argumentum illud tuum* (1) moribus, *in* datiuo *ſignificem* (2), *in* ablatiuo *idem erit, quod per* mores, (3) cum moribus, (4) ex moribus, (5) prae moribus, (6) ob mores. *Ne vnam iam quidem harum ferri poſſe, vt oſtendas, velim. Et ego gaudebo, eruditus;* mores prodigorum *non recte me in hac lege interpretari poſſe. Vt et illud* (7) *adhuc moneam (non te adeo, qui hoc ſcis, quam quidem alios; vel quod non cogitaſti forte, in memoriam tibi reuocem), et omnem tui eneruabit argumenti neruum. Non ſequitur, id apud alios auctores Latinos non inueni, ergo Latinum non eſt. Non valet haec conſequentia.* Ego *contra exiſtimem, alios auctores potius ex noſtrarum Pandectarum Florentinarum archetypo, conſcripto tamquam a Latinae linguae purae ſtudioſiſſimis, conciliandos eſſe. Saltim huc facies* l. 47. D. de rit. nupt. *v.* foeditatem. *Antiquos diſcimus, nomina in* itas *exeuntia, vt* ponderitas, ſceleritas, *in* us *ſubinde transmutaſſe. Vt non mirum ſit, et* foeditas *in* foedus, *mutaſſe illos, ſi ex Pandectis Florentinis probetur. Sed et* affinium, *apud Paullum in* l. 4. D. de grad. *ſignificare:* affinitatem, *ni fallor, probaui in* Obſeruationibus legum Iuſtinianearum in foro adhuc hodie obtinentium, cap. 39. §. 4. *Quamuis enim alii Latine loquentes, non illud dicant, tamen lex Vlpiani hoc verbo vtitur. Ita argumentante in iuris ſui grammatica, titulo, inquam,* l. 101. D. de verborum NB. ſignificatione, *Iuſtiniano noſtro. Non ſequi: id quod noſtri ICti habent, apud alios non inuenio, ergo non eſſe Latinum, probat Dukerus in tractatu, quem* de ICtorum Latinitate elegantiori *ſcripſit integrum. Etſi de* Codice *cet. id non libenter affirmarim, tamquam conſcripto a non eiuſdem modi Latinitatis ſtudioſis. Vt tum ſimul inde* (1) *videas, quam parum ſtringet id, quod ex* l. vn. §. 5. *ais*, Codicem numquam moribus, ſed ſemper ob mores, propter mores retentionem dotis conceſſiſſe. *Praeterquam* (2) *quod iterum non ſequitur, lex dicit*, ob mores, *ergo negat;* moribus *dici poſſe? Atqui vnius, putaui ſemper ego, incluſionem non ſtatim eſſe excluſionem alterius. Neque* (3) *conueniunt*, ob mores retentionem *concedere* dotis; *et* ob mores interdicere adminiſtrationem alicui. *Differunt; aliquid* retinere, *et* introducere *aliquid, verbotenus et ſenſu. Ne, quaeſo te vir clariſſime de nomine amemus triumphum. Hac lege* ICte! *ad tertiam tuam obiectionem progredior, quam facis coniecturae meae. Vide ſupra* pag. 68. v. quomodo enim cohaerent illa, *cet. Probabo autem* (1) *eadem lenitate textum legis noſtrae primae ex mea ſententia fluere, qua tu eam ex tua ſententia fluere putas* (2). *Recte autem ita me* (3); *te minus recte verba Vlpiani ita connectere.* (4) *Quod humanum eſt, erraſſe te, in referendo meam ſententiam.* (5) *Senſum denique quem ego facio, legi noſtrae ineſſe, et ex illa debere fluere.* (1) *Ita vero et iuxta tuam hypotheſin, ad ſenſum quem ego in verbo*: moribus, *puto, verba connecto*: lege XII. tabb. prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio, *adeoque ipſo iure prodigus bonorum ſuorum adminiſtratione excidit. Id* quod moribus quidem, *talium luxurioſe viuentium hominum*, ab initio 12. *tabularum lege illa*, introductum; ſed ſolent hodie, *cet.* (2) *Recte autem ita ex mea ſententia;* (3) *male, quemadmodum tu intelligis cohaerere, probe, quia* illi *obſtat nihil*, huic *multa. Obſtat tibi:* (a) *quod ita Vlpianus bis idem dixiſſet:* lege 12. tabb. prodigis interdicitur bonorum ſuorum adminiſtatio. Quod moribus (h. e. lege eadem 12. tabb.) *ex tua interpretatione*, ita introductum. *Obſtat* (b) *demo, quod ita Vlpianus dixiſſet:* lege 12. tabb. interdictum fuiſſe prodigis ipſo iure, *ſimul ac, non ipſo iure interdictum iis fuiſſe, ſed praetores eis curatores dediſſe. Si quidem* v. ſed ſolent, *cet. etiam idem ius*

IS.

12. *tabularum intelligis. Vide ſupra* pag. 69. v. ſed et iisdem moribus; *item in* v. at curationem prodigorum aeque ac interdictionem, (*qua de agis, et quam putas me intellexiſſe, faciendam* per praetorem.) *Sic autem iterum* (c) *obſtaret tibi, quod decemuirali tempore praetores tales nondum habuerint. Sic obſtaret* (d) *denuo adhuc, verbum, quo Vlpianus vtitur:* hodie. *Obſtat,* (e) *quod iuxta tuam explicationem, legi multa verba quae addis, ſed quae lex non habet, inſerere debeamus, v. g.* iisdem moribus mutatum eſt: enim, *cet.* vid. dict. pag. *Contra, meae ſententiae obſtat nihil. Licet enim quidem tu dixeris vir clariſſime,* duas ita me propoſitiones eiusdem ſenſus inepte per aduerſatiuam particulam: *ſed,* coniunxiſſe, ſed et negaſſe me, olim ex 12. tabb. habuiſſe curatores prodigos; *attamen neutrum me dixiſſe, video. Quoad* prius *enim, vbi duas ego propoſitiones habeo, eiuſdem ſenſus?* Prima *mea propoſitio habet:* lege 12. tabb. ita interdictum fuiſſe; altera, quare, *ſiue,* quo modo, qua cauſſa, moribus *ſcilicet ipſis luxurioſe viuentium, ita lege 12. tabb. introductum fuit. Quae differunt; & quae quare per particulam:* ſed, *connectere non liceat? non video. Vbi autem, porro, ego negaui:* lege 12. tabb. prodigorum curationem nullam fuiſſe? *Verba mea haec ſunt:* legem 12. tabularum prodigis interdicitur adminiſtratio, idque propter mores eorum introductum ita eſſe ab initio (*dicta ſcilicet 12. tabularum lege.*) Si vero hodie talibus moribus inueniatur homo, ſolent tunc praetores ei curatorem dare. *Vel, vt poſteriora haec, in priori editione habui:* non bonis interdicitur tantum, ſed et curator ipſi datur. *Ex quibus hiſce verbis, dic ſodes ex animi ſententia, probari poterit:* me negaſſe curationem prodigorum ex 12. tabulis eſſe? *Ex innocenti verbo:* interdicitur? *non poteſt. Qui cum Vlpiano dicit,* prodigis bonorum adminiſtrationem interdictam fuiſſe, *non negat:* in curatione prodigos fuiſſe. *Contra, alios prodigo adminiſtratores atque curatores fuiſſe, fatetur cum Vlpiano. Quia alias id idem eſſet, acſi cum Vlpiano dixiſſet? quod prodigus nec ipſemet, ne curatores pro eo, de bonis ſuis diſponere potuiſſent, ſic autem nullo modo, ad neceſſitatem vitae ſuſtentandae ſuae, bona haberet prodigus. Sed quare magis ex verbo:* interdicitur, *ita ineptum concludere vis ex* mea ſententia, *quam quidem ex tua? Contra, ex tua, ita poſſe iure potiori concludi vidimus iam. Sed nec ex verbis meis:* curator datur, *vti vis, concludere poteris, quaſi negaverim,* ex 12. tabb. curatores datos fuiſſe prodigis. *Neque enim emphaſin habui, in verbo:* curator, *ſed in illo:* datur. *Et quod quoniam tu non habes, ſic iuxta paraphraſin tuam concludam omnino, id, quod tu de me ponis, ex lege* 12. *tabularum curationem prodigorum non obtinuiſſe. Senſus verborum meorum hic eſt:* ex lege 12. tabularum prodigis tantum interdicebatur bonorum adminiſtratio, *h. e. erant* ex ipſa illa lege *in curatione agnatorum;* ſed ſolent hodie, praetores vel praeſides, eis curatores dare. *Emphaſis ſcilicet dixi, verborum meorum eſt, in verbo illo:* datur. *Vt ſic* (4) *nunc videas, meam, quae eſt, vere te non dixiſſe, ſententiam. Meam autem explicationem, ex verbis legis leniter fluere, probant verba, dum ita nulla alia inconcinna intermixtione vel ope verborum indigent. Ceu ex tua ſententia contra vidimus. Senſum quem in lege eſſe ego dico,* (6) *vult, omnino adhuc, ſi τὸ* talem, *relatum, ad* v. moribus, advertas animo. *Sicuti ab initio,* mores *anſam dederunt, vt ex lege 12 tabularum, prodigis interdicta fuerit adminiſtratio, ſiue curatores ipſis ex lege fuerint, ita vero, hodie ſi* talem. (*moribus*) *invenerunt hominem, ſolent ei praetores curatorem NB.* dare. *Hunc ſenſum probat* (7) *nominatim eiſdem verbis,* §. 3. Inſt. de curat. *Et quomodo dixi, ſi attendiſſes: τὸ* dare, *in lege noſtra, non tantopere tanto verborum adhibitorum ſyrmate, de ſenſu quem fingis, fuiſſes ſollicitus, vt probare eum potueris. Atque ſic nunc probaui etiam, argumenta quae oppoſuiſti meae circa legem noſtram* primam de curat. furioſ. *ſententiae,* ei obſtare *nihil. Et quare* (1) *ſicuti nunc eſſe tu iterum contentus poſſis, ita vero vt plus ſatis tibi faciam, meam in leg. noſtram ſententiam veram eſſe probabo adhuc, Ita vero* (2) *ad hoc, nos Paullum ſua quaſi manu ducere* libr. 3. Sentent. recept. tit. 7. *ſupra vidimus per argumenta multa. Ceu et* (3) *huc facit* l. 3. D. ad SC.

Maced. *dum eodem ibi ferme modo dicat*, mores *filiorum familias improbos anſam dediſſe* Macedoniano. *Nec deſinit eſſe*, *ideo quod* (a) *Paulli* illa lex non ſit, nec (b) *ibi dicatur* Macedonianum moribus inductum fuiſſe, *ceu tu mihi haec opponis quidem ſupra. Quoad* prius *enim*, *quia Paulli non*, *ſed Vlpiani lex eſt*, *ſic ergo magis faciat*, *ad alteram*, *eiuſdem Vlpiani*, *legem noſtram primam ſimili modo interpretandam*. *Quod* ſecundo, *in illa* l. 1. D. ad SC. Maced. *dicatur* : Macedonianum moribus inductum fuiſſe, *vbi hoc ego dixi? nullibi: ſed haec mea verba ſunt ſupra* pag. 47. quod ſimili ferme modo Macedonianum dicatur introductum. *Mens haec eſt:* ſicuti mores filiorumſamilias eo tempore anſam dederunt huic SCto, ita eodem modo, mores luxurioſe viuentium anſam dediſſe legi ſcriptae in 12. tabulis. *Quaeſo vir amiciſſime, non captando verba teramus tempus. Neque enim ego*, *ex illa ſola* l. 1. D. ad SC. Maced. *meam explicationem tam probare volui*, *quam firmare quidem*, *et quidni illo modo*, *quem dixi. Sed quare non*, *vir clariſſime*, *et in reliquas meas probationes omnes inſurgis? Quales fuerunt adhuc v. g. quod ipſe* VLPIANVS *τὸ:* moribus, *in fine ibidem per* ipſos *prodigorum mores*, *per verbum* : mores, *nominatim explicat*, *et quae plura hac in parte adduxi ſupra* pag. 47. *Ita volunt alia*, *quae adduxi poſtea*, *et in ſequentibus paſſim. Ita vero palam adhuc iubet*, *non tantum ipſum illud in lege noſtra verbum:* mores, *vt dicere iam anteuerti*, *ſed omnino ita vult*, *ſi velimus attendere*, *dum*, *ab iiſdem moribus NB.* ceſſantibus, *finem curationis ibi* VLPIANVS *probat. Sicuti nimirum*, mores *luxurioſe viuentium hominum*, *anſam dederunt curationi*, *ſiue*, moribus *ita* inductum *eſt*, *vt ſint ſub curatione prodigi*, *ita ergo anſa illa vel cauſſa* ceſſante, ceſſare *quoque debebit effectus*, *curatio illa. Dum*, mores ceſſantes, VLPIANVS *dicit*, *cauſſam eſſe* ceſſantis curationis, *oportet vtique etiam habuerit*, mores tales exſtantes, *cauſſam* introductae dataeque *curationis fuiſſe. Quaeſo*, *quis*, *qui legem noſtram ita nunc vel obiter inſpiciat:*

> lege 12. tabularum *prodigo* interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio. Quod *moribus* quidem ita ab initio *introductum* eſt. Sed ſolent hodie praetores vel praeſides, ſi *talem* hominem inuenerint, qui neque tempus, neque finem expenſarum habet, ſed bona ſua dilacerando et diſſipando profudit, curatorem ei dare exemplo furioſi. Et *tamdiu* erunt ambo in curatione, *quamdiu* vel furioſus ſanitatem, vel ille ſanos *mores* receperit. *Quod ſi euenerit*, *ipſo iure deſinunt eſſe* in poteſtate curatorum.

Quis, *inquam*, *quaeſo*, *qui ita legem vel obiter intuetur*, *et verum amat*, *dubitauerit*, mores *ipſos hominum exſtantes luxurioſos*, *et anſam introductae curationis dediſſe*, *atque* ceſſantes, *cauſſam finitae curationis fuiſſe*, VLPIANVM *habere? Minus autem adhuc dubitaueris*, *ſi animaduertas*, *quod ſicuti in initio*, *vbi de* ſolo *prodigo agit*, *et ſic ſolo etiam verbo:* moribus, *vtitur*, *ita vero in altero commate*, *vbi tam de* furioſo, *quam de* prodigo *ſubiicit*, *verbo:* ſanitatem, *de* furioſo, *verbo:* mores, *de* prodigo *vtitur repetens. Ita vero magis adhuc tenueris*, *ſi attenderis*, *ad verbum illud:* talem; *quod enim verbum*, talibus moribus *hominem*, *ſignificare debebit. Adde*, *quod τὸ:* talem, *in ſequentibus*, *ſuis moribus explicat:* qui neque tempus, *cet. Minus autem dubitaueris*; *legem noſtram habere ita quemadmodum dixi*, *vel obiter intuens*, *ſi addideris*, *illam alias dubia habere maxima*; *ſique addideris reliqua argumenta*, *quae ſupra vidimus*, *illam ſententiam volunt. Et ſic nunc probaui*, *explicationem meam in lege*, *qua de agitur*, *veram eſſe: ſic autem probaui ergo inſimul*, *tuam quam putas*, *veram eſſe non poſſe. Et quod probaui aliis argumentis adhuc ſupra* pag. 45. junct. *pag.* 84. *et* pag. 109. ſeqq. *cet. v. g. quod tibi refragantur omnes*, (*tu ais*, *nullus*) *veteres illi*, *qui dicunt*, *curationem illam debere primam originem* 12. *tabulis. Nil iuuantibus te*, *argumentis*, *quae hac in parte adduxiſti*, pag. 58. ſeqq. *Quibus adde*, *quod adhuc in mentem venit*, *argumentum: dum inquam in lege prima noſtra* iidem *mores*, *qui apud* PAVLLVM *in* Sententiis recepti s *intelligendi ſunt*, PAVLLVS *vero*, ſuos *habet mores*, *ad* praetorium *tempus referat*, VLPIANVS *contra*, moribus *ſuis praetorium tempus opponat*, *appa-*

ret

res utique, quod tertius *aliquod, per τὸ:* moribus *in noſtra lege intelligere non poſſimus; ſed* mores prodigorum, *ſignificare debeamus: quemadmodum ſcilicet illi ab* initio *anſam dederunt, vt curatio eſſet legitima agnatorum, ita* hodie *ſi* talem *inuenerint hominem, ſolent praetores ei curatorem* dare. *Tam inconueniens tua mihi videtur opinio, vt ſi prima mea explicatio non eſſet, ac* ipſis *prodigorum moribus, malim tum* ſecundo, *per* mores, *ipſum* ius naturae *ſignificare. Non, acſi* hanc, priori illi *antefferrem, vt tu putas, credo, quia illam veram vidiſti, quin contra potius, ſi prior non eſſet, eum, me malle, dixi,* ipſum ius *naturae in noſtra lege ſignificare.*

Non inconcinne quidem, *ais, per* mores, *me* hic, ius naturae ſignificare, *ac parum tamen id adverſari, exiſtimas,* ſimul CVIACIO. Si enim, *ita argumentaris,* ex iure naturae et gentium *eſt* curatio prodigorum, procul dubio, ea iam ante 12. tabulas, ſub regibus inualuit. *Reſp. Negando, illud:* procul dubio. *Nego hanc conſequentiam:* hoc eſt iuris naturae, ſub regibus fuit cautum. *Non eam valere, hinc conſtat, quia ſub regibus inualuere multa, quae a iure naturae abhorruerunt. Atquin, non omnibus naturae ius, ſemper liquet.* CICERO *ait:* naturae iurâ a vulgari intelligentia remotiora ſunt. *Si tua conſequentia valebit, tum deberemus dicere: omnia illa, quae ſunt iuris naturae, ſub regibus etiam obtinuiſſe. Sic omnes leges in iuris noſtro corpore ſcriptae; ſic omnes aliae leges, quae cum iure naturae conueniunt, deberent etiam tempore regio ſcriptae fuiſſe. Vt videas, clariſſime vir, tuum:* procul dubio, *non eſſe, procul dubio. Vt et* tertio *conſequentia non valet,* quae ſunt iuris naturae, olim obtinuere ſub regibus, *ergo per* mores *in* dicta lege 1. VLPIANVS conſuetudinem *intellexit? Ego* quarto *ita argumentor potius: quoties vox:* mores, *occurrit, toties, naturae ius, ſi non alia obſtant, explicare licet.* VLPIANVS *vtitur in lege noſtra, voce,* moribus, *nec quidquam paſſim noſtra iura hanc notionem ita efferunt. Addo autem praeter ſupra citata loca, non tantum quod et ita dixiſſe noſtros iuris interpretes poſtea videre mihi licuit, ad* l. 8. 30. D. de rit. nupt. *Sed et huc facit* l. 15. D. de condit. inſtit. *argument. ibi*, generaliter: *contra* bonos mores, *collat.* not. noſtr. ad leg. vlt. D. de rit. nupt. ad. v. bene. *Forte et* MINVCIVM FELICEM *huc referre liceat, quando ex poëta canit:* virgines ſine more rapuiſſe Romanos, *coll. ibi NB.* facinore, *et ibi* in notis *NB.* iniuſte. *Ex eo forte capite: quia bellum matrimonia ambiendi, inferre non licet aliter, quam ſi copia mulierum aliunde, quam ab iis, a quibus petita ſunt haberi nequeant.* PVFENDORFIVS III. 3. 13. *Vt hactenus ergo peccauerit Romanus populus. Alias namque petendarum mulierum, ſunt permiſſa bella.* VITRIAR. II. 2. 46. *Itaque probaui vir clariſſime id quod volo;* quod liceat ius naturae *in lege noſtra per* mores *intelligere. Ita* debere *intelligi, ſi prior mea explicatio non eſſet, volunt antedicta. Sed et, quod, quae ex iure ſunt gentium ac naturae dicuntur obtinuiſſe NB.* ab initio; *loquutione, qua noſtra lex vtitur. Conf.* §. 2. Inſt. de iur. nat. gent. et ciu. v. ab initio, *iunct.* §. 11. Inſt. de rer. diuiſ. v. cum humano genere. *Teſtor veritatis ſtudioſum, an non dum* (1) moribus, ius naturae, *leges noſtrae ſignificant: ac* (2) *de iure illo naturali, aiunt;* quod *NB.* ab initio introductum illud ſit: *an non, dum* (3) *lex noſtra prima verbum:* moribus, *eadem locutione,* quod *NB.* ab initio introductum ſit, *efferat, ius ibi naturae explicare liceat? Inprimis, dum* (4) *id, quod ibi moribus eſt introductum, iuri ſit naturae conueniens; ac* (5) *lex alias, ſi per* moribus, *vis* conſuetudinem *intelligere, ſalſum ideo narret, quoniam, id quod habet,* originem *debet, non* conſuetudini, *ſed* ſcripſis 12. *tabulis* (6); *ceu contra, ſi* ius naturae *vis ſignificare, dubium omne ſit ſublatum, dum dicere ita liceat:* quod quamuis aliquid caueatur 12. tabularum iure, recte tamen et idem iure naturae introductum eſſe; *vid.* §. 2. Inſt. de rer. diuiſ. *Quaero; an omnibus hiſce collatis, per τὸ:* moribus, *ſignificare* ius naturae, *non liceat, inquam, ſi prior noſtra, de* ipſis prodigorum moribus, *non eſſet? Vt credo facilius ita nunc conceſſeris, τὸ* moribus *idem hic eſſe, ac* iure naturae. Nam (1)

ita

ita ratiocinaris, liceat, eam vocem fruſtra l. 8. D. de rer. diuiſ. ego probem; vbi nec vocabulum quidem illud occurrit. (2) Si quod ſuſpicaris, memoria me fefellit, et in animo habuerim l. 8. D. de his, qui ſunt ſui vel al. iur. citare, neges tamen, ius patriae poteſtatis, quale apud Romanos obtinuit ex iure naturae eſſe, *ſupra* pag. 70. *Sed heus vir clariſſime* (a)! Aut *es ſuſpicatus, me feſelliſſe meam memoriam, et prima tua propoſitio, tuum animum non adeo erga me beneuolum, ſed aſperum magis ſignificabit, eritque haec memoratio non niſi exprobatio cuius neſcio, putet, in me vitii; aut*, id non es ſuſpicatus, *ac tunc poſteriorem, nullus dubito, reſponſionem omiſiſſes. Sed es recte ſuſpicatus, vir celeberrime, et non recte tamen. Verum eſt, me non ad hanc rem, recte allegaſſe*, l. 8. D. de rer. diuiſ. *ſed allegaui illam, non lapſus memoria, ſed properans, vel quod rem ipſum attendi potius. Neque doleo propterea magnopere meas vices. Indicium namque id ipſum erit, et alias animi mei* rem *ſpectantis, non* verbum: *rei veritatem vnice animo quod diſputem; titulum an et quem citaui, ipſe ſaepe neſcius. Inſimul; quod non ex* Lentulorum *ſim natus alicuius familia, aut* agonum *inſtar ſtilum toties debeam vertere, verbumque anxie* ſtillem poſt *vnum aliud: non* poſtilantium *mihi placere adeo ſecta poteſt. Non explico, quod alii habent conſilium; vt hodie rem concipiam, die craſtina in chartam coniiciam, die ſequenti relegam, tum deponam iterum, poſtea recognoſcam ſemel. Quid eſt tempus perdere, ſi non hoc eſt? Non hoc permittunt mea negotia, quibus ſum occupatiſſimus in foro et in cathedra. Aut ſi permittant aliquando, non tamen id animus meus mihi permittit, vt faciam. Rogetur typographus, roga ſis collegas meos, interroga ipſos, quos ad menſam habeo aliquando amicos, quaere ex ipſis amanuenſibus, an vmquam vix ille integrum a me ſcriptum folium accepit, an non contra potius, per ſchedulas ſcriptas ſaepe in ipſo conſortio, in ipſo prandio, quin ſaepe verba quaedam typothetae apud memoriam deponam, quae ille typis edat. Non hic me mea memoria fefellit: contra quae Deo g. precario mihi olim paruit ad arbitrium, ſine cunctatione reſtituit, quae apud eam ſemel depoſui, bonae fidei eſt. Quare ſi qui eiuſmodi occurrunt errores, vertendi illi erunt, vel properationi nimiae, ac in rem magis inquirenti animo, vel typothetae negligentiae, vel ſtilo auditoris denique. Prius quidem tibi non obedire tuam memoriam, eo ſignificas; quando* pag. 55. *eodem modo tibi mecum agere placet, quod ego lapſus memoria, loco* legis 28. *legem citaui* 20. D. de probat. *At vbi ego citaui legem* 20. *Haec ſunt mea verba ſupra* pag. 45. in lege credo viſigeſima *NB.* ſeptima. *Ergo te tua fefellit memoria, quod* (1) *dicas, me allegaſſe* l. 20. *cum legem* 27. *dixerim, magis* (2) *quam me mea: quia numerus* 20. *a* 27. *remotior eſt quam* hic *a* 28. (3) *quoniam meam epiſtolam ante oculos habuiſti; ac illico, ejus quod modo videras; in ſcribendo parum memor fueris: ſed et* (4) *corrigendo, praeſentia typrographi, altera vice, legiſti, recognouiſti, cum contra* (5) *ego, legem illam, diu erat, quod non euolueram; nec* (6) *valetudine* (*hoc eſt ex mente* Heinecii, ob valetudinem) *oculorum, eam quidem videre eo tempore poteram; atque* (7) *ob id ipſum, dixi; non* eſſe *illam legem* 27.; *ſed me id* credere; *conſequenter me meam memoriam fefelliſſe, dici non bene poteſt. Sed nec* (8) *abſentia typographi, iterum quae ſcripſeram recognoſcere, mihi licuit. Haud parum* (9) *adhuc memoriam labilem tuam indicas* pag. 72. *quando te mutare vnam non niſi litteram profiteris, cum duas tamen mutas* (1) n *in* c (2), e *in* i, loco Non tEnere, ContInere *reſtituis* (10). *Idem facis* pag. 57. *dum legem citas* 18. D. qui teſtam. tutor. dar. poſſ. *cum non totum quidem illum Pandectarum titulum:* qui teſtamento tutores dari poſſunt, *in mea editione iuris corporis, inueniam. Certe nec ICtos illos, quos allegas in allegata ibi* l. 4. C. qui adm. fac. poſſ. *inuenire poſſum. Non magis, quam* Vlpianvm *quem ſupra* pag. 57. *allegas, ita dicentem deprehendo, in allegato a te tit.* VII. *et quae adhuc plura non recte allegaſti. Vſque adeo vera eſt ea principis ſententia: omnium habere memoriam, et in nullo penitus errare, diuini magis eſt, quam humani iuris. Non haec attigiſſem quidem,*

vtut

vitut primo obtutu mihi obuenerint, quanto minus tantam eorum mentionem facere, niſi tu hic tertia nunc vice tanta memoratione ita me oppugnaſſes. [illegible]! Non autem me fefelliſſe memoriam, quantum ad hanc l. 8. quod attenet, typographus noſcit, teſtis erit, collega noſter PASOR. Cui cum in conſortio inter alias, l. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. contra te allegatam, proponebam, atque ſe hanc legem non a me allegatam non legiſſe aiebat, ſponſione cum viro contendere volui; me legem illam tamen citaſſe. Tam vere, inquam, perſuaſeram mihi, allegaſſe me legem 8. NB. de his, qui ſunt ſui vel al. iur. Aſt tua pace, venerande ſenex, quod (1) hic tuam auriculam tangam; molliter enim vellam [illegible]. Si per noſtram amicitiam poſſes, clariſſime HEINECCI, faceres me ferme iracundum in te, quod hiſce tempus pretioſiſſimum, ita perdere debeam; rem nobis faciamus in ſequentibus (2). Nec in d. l. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. τὸ: moribus, ſignificare poſſe, ius naturae, ita argumentaris: quia ius patriae poteſtatis quale apud Romanos fuit, ex iure naturae non eſt. De ſola autem patria poteſtate iuris Romani, non de naturali parentum poteſtate, quae in directione actionum a liberis ſuſcipiendarum conſiſtit VLPIANVM agere, inde probas, quia furioſus (qua de ſcilicet dicta lex agit) directionem actionum exercere nequit. Ordine agamus denuo atque decenter (A). Nego, VLPIANVM in v. quo de eſt quaeſtio: cum ius poteſtatis moribus ſit receptum, de furioſo patre, deque ſola patria poteſtate Romana agere; quin contra potius, de parente in genere, eiuſque in genere poteſtate, illum ibi tractare video. Quia ſcilicet ius poteſtatis patribus competens ex moribus eſt, hinc, nec in furioſo illud deſinere debet. Vel, vt de iure Romano, furioſi poteſtatem patriam retineant, ratio eſt, quia ex moribus eſt (B)? Recte autem ita VLPIANVS concludit, et ego contra te cum VLPIANO affirmauerim, ipſi quoque furioſo patri de iure Romano, quin et de iure naturae, ius dirigendarum actionum manere, ſed eo ſenſu quo VLPIANVS id habet: non ita, acſi dum furioſus eſt, eas ipſo euentu dirigere poſſit, quod velle dicere ſtultum eſſet, ſed hoc ſenſu, vt ius dirigendi ipſi ſaluum maneat, atque dirigere ipſo effectu iterum poſſit, ſi compos mentis ſit factus, vel dilucida habeat fortean interualla. Conf. in lege noſtra: deſinere, item: ius. Licet furioſus pater, dirigere iam actiones non poſſit, tamen ius dirigendi retinet (C). Sed et alios iuris Romani patriae poteſtatis effectus, vel iure naturali ad patrem pertinere, contendo, v. g. quo de VLPIANVS agit, et in fine huius legis ſe explicat: ius acquirendi (D). Sed et in ipſo furioſo patre, in ipſo quoque exercitio, eo tempore dum furioſus eſt, ex iure naturae, ius illud acquirendi, ſaluum manere, tenuerim. Dum enim ius Romanum, hoc commodum, ſimul patri conceſſerit, quo modo, hoc ipſi ob ſuperuenientem furorem adimere poterit? Ideo, quia infelix eſt? Vel, quod ipſemet ſibi de commodo acquirendi magis iam non proſpicere poterit? Ego contra, hiſce argumentis puto (E). In genere autem ius poteſtatis patri in liberos competere, ita doctores probant, quia quod ex re mea (ſemine meo) ſupereſt, meum eſt, et ad me pertinere debet. Conſentientem ICtum VLPIANVM puto, quando de NB. iure reſpondens exacte ita ſcribit; qui NB. ex me naſcitur, in mea poteſtate eſſe debet. Vid. l. 4. D. eod. tit. Nec mutat, quaſi ſemen poſtquam a me abiectum eſt, non magis meum ſit; miſſis aliorum enim reſponſionibus, dico, a me abiici, non animo perdendi, derelinquendi, ſed acquirendi. Sed dicam de hoc alibi ex profeſſo (F). Si autem ita vis, habeas, ex primo iuris naturae decreto aliquo, patriam poteſtatem, eamque, qua de VLPIANVS agit, non competere; ſed, ergo nec ex remotioribus? Negatur conſecutio. Multa, omnia ferme, ius naturae agnoſcunt, non pro parente quidem primo, attamen pro auia, vel proauia vlteriorique aliquo parente (G). Sed demus adhuc, patriam poteſtatem, vel eam, qua de VLPIANVS habet, nullo modo ex iure naturae fluere, quid enim, ergo et VLPIANVS ita ſenſerit? Scio, illum habere in l. 3. D. eod. ius poteſtatis patriae, proprium eſſe ciuium Romanorum; ſed quod in Inſtitutionibus a IV-

STI-

STINIANO *ita interpretatum legimus*, *quod ſcilicet nullae aliae gentes ſunt*, *quae* NB. *talem poteſtatem habent*, *qualem Romani ciues*. *Sed hac interpretatione non indigemus quidem*. *Ita adhuc* VLPIANVS *dixerit*, proprium eſſe *NB.* ciuium Romanorum, *vt ſciamus*, *NB* non *ciuibus*, *hanc poteſtatem non competere*, *vid.* l. 5. D. ibid. *Numquam autem hoc ſenſu id eſſe dixerit*, proprium ciuium Romanorum, *quaſi*, iuris naturae *ita non eſſet*. *Contra*, *nihil a ICtis Romanis habitum proniare puto*, *quod non illi etiam putauerunt*, *ex iure naturali manare*. *Ceu in ſpecie de illo poteſtatis patriae effectu*, *commodo acquirendi per filios*, *vt hoc ad patrem pertineat*, *ex aequitate naturali eſſe*, *et ab omni inuidia remotum*, *paſſim noſtrae leges habent*. *Vna erit ergo quaeſtio*, *an patria poteſtas*, *ex iure naturae ſit*; *alia*, *an non ita tamen* VLPIANVS *putauit*? *Dum* VLPIANVS *putat*, *qui ex illo et ſua uxore nati ſunt*, *de iure*, *in ſua poteſtate eſſe*, *quare ad illum hic noſtro verſu negaſſe dicemus*? *Et ſic ſatis iterum dedi* (H). *Probabo autem vlterius*, *in verſu noſtro*, *furioſum patrem ſimul et per* mores, *ius 12. tabb. intelligere nos non poſſe*, *quia de iure 12. tabularum ius patriae poteſtatis in vita neceque conſiſtebat*. Endo liberis ius vitae necis venundandique poteſtas eſto, *habent decemuiri*. *At non tamen id ſine ratione patri illos conceſſiſſe*, *conſtat*. *Vnde et patres*, magiſtratus domeſtici, *audiebant*. Domeſtici, *ego interpretor*, *propter patriam illam poteſtatem*, *quam voce*, domus *ſignificare ſolebant*. Magiſtratus, *quia iuriſdictionem quidem in liberos habebant*, *ſed illam vt magiſtratus ſecundum iuſtitiam exercere debebant*. *Quo modo autem neſcio*, *pater furioſus*, *de cauſſae iuſtitia iudicabit*, *cui motum eſt cerebrum termino* (I). Ius naturae, *et non* 12. tabulas *in* v. moribus VLPIANVM *ſignificaſſe*, *ita probo*, *quia nauci eſſet decidendi ratio*: ius naturae poteſtatis ante ſub regibus, poſtea ex 12. tabulis competiit; ergo, furioſus illud retinere debebit. *O ſuauis* VLPIANI *ratio*, *ſi haberet animam*! *Ita valet*: quia ex iure naturae, eſt patriae poteſtatis ius, ergo, ob id, quod furoris calamitas ad illum peruenit, ipſi adimi non debet, ſed retinebit, quatenus per furorem retinere poteſt, *v. g. commodum acquirendi*. *Ratio decidendi*, *valet*. *Neque enim id*, *quod patri ſemel de iure naturae competiit*, *ſine voluntate ſua auferri poſtea ipſi debet*, l. 11. D. de rit. nupt. *ſed nec ius naturae patitur*, *ob ſuperuenientem calamitatem furoris*, *patri commoda acquirendi*, *aliaque auferri*, *quae ad illum vt furioſum pertinere poſſunt* (K). *Sed habeas*, *in lege hac* 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. *v.* mores *ius naturae non ſignificare*, *quid enim inde*? *Ergo in lege noſtra*, *qua de agitur*, *illa erit*? *iterum nego*. *Nec mutat*, *quod* (1) *ad hanc rem allegas*: aegre me interdictionem bonorum ex iure naturae demonſtrare poſſe. *Poſſum enim illud peroptime*. *Ita vult* (1) *amor ille*, *quem homini*, *homo debet*, *ne eum perire patiatur*; *ne cupidini deditus triſtem ille exitum ſentiat*, *qui poſt diſperſum patrimonium expectare alias eum ſolet*. *Conf.* l. vlt. C. de bon. quae liber. *Id* (2) *flagitat naturalis cognatio illa*, *quam inter omnes homines conglutinauit natura*. *Conf.* l. 3. D. de iuſtit. et iur. (3) *Ita vult*, *ſocietatis cuſtodia*, *ad quam tantum non valent*, *illi*, *qui bona ſua dilapidauerint*. *Ita* (4) *ſuadet*, *ſuprema lex naturalis illa*: conſeruationis, et incrementi (5). *Ita dicit*, *ſalus rei publicae*, *in eo conſiſtens*, *vt homines habeat*, *diuites*, *quos* aſſiduos *vocabant veteres*, *qui* aſſes *ipſi* duere (*dare*) *poſſunt*, *rei publicae neruum*, *Conf.* l. 1. §. 20. D. de quaeſt. *junct.* §. 2. Inſt. de his, qui ſunt ſui vel al. iur. *Idem* (6) *denique*, *verbis probabo*, *vt ſuperuacuam mittam rei certae probationem*: iuri naturali eſſe conueniens, vt ſub poteſtate aliorum ſint, qui ipſi ſe tueri nequeunt, *in* §. penult. Inſt. de Attil. tutor. *Regeris quidem* (a), *paragraphum hanc mihi obſtare ideo*, *quoniam*, prodigi, ſi vellent, tueri ſe poſſent; (b) *quod* non tam prodigorum, qam agnatorum bono, inuecta ſit prodigorum curatio (c). Potius ius naturae, dominis rerum ſuarum liberrimam adminiſtrationem concedere. *Argumentum primum tuum*, *tribus iterum et*

uno

Digitized by Google

vno qui abundat, laborat terminis. Quicumque, *argumentaris*, tueri ſe poſſunt, non debent ſub poteſtate aliorum eſſe, §. penult. Inſt. de Attil. tutor. *Atqui*, prodigi tueri ſe poſſunt, ſi volunt. *Terminus medius ille:* tueri ſe poſſunt, *aliter in maiore, aliter in minore ſumitur.* Ibi, *qui ſe* tueri poſſunt, *et* ſe tuentur re vera. Hic *qui ſe tueri poſſunt*, ſi velint. *Sed vt percipiamus vim argumenti tui, ecce: ſicuti non ſapiens, furioſus, atque pupillus tueri ſe non poſſunt, etſi velint, propter animi mentiſue defectum, ita et prodigus, propter hoc vitium animi ſui, ſe tueri non poteſt, etſi velit. Qui ſe tueri poteſt, non poteſt prodigus dici*, l. 6. D. de verbor. oblig. *Leges ſaltem noſtras ciuiles, de quarum ſenſu diſputamus, ita habere, vt prodigi tueri ſe non poſſint ſatis, probo, quia curatorem eis praeponunt. Atque ſic nunc etiam non magis mihi aduerſatur, quod* (2) *dicis*, non tam prodigorum, quam agnatorum bono, inductam illorum curationem eſſe, *quia*, primo, *ipſorum prodigorum cauſſa tamen, ita fieri vidimus. Atque palam ita habet* l. 12. D. de tut. et cur. dat: *ibi:* prodigos, proſpicere *NB.* eis. *Sed* ſecundo *quaeſo adhuc te liceat interrogare; quaero, ſi bono ita agnatorum fiat, an ergo poſſimus concludere, ita non eſſe iuris naturae? Quaſi vero, vt agnatis bonum ſit, contra ius naturae eſſet. Proh miſeras ita omnium tuorum agnatorum vices!* Tertium *vero tuum argumentum, quod mihi opponis:* quod ius naturae dominis liberrimam rerum ſuarum adminiſtrationem concedit, et ſic prodigis de iure naturae interdici adminiſtratio non poſſit, *nollem te excidiſſe. Quemadmodum enim nihil eſſe magis iuri naturae conueniens, ſcio, quam vt dominus rei ſuae ſit moderator et arbiter, ita vero,* (1) *de eodem iure naturae, limitandum hoc eſſe, cum* GROTIO *aliiſque cenſeo, ſi adminiſtrare* NB. *poſſint. Nec, ſibi, aut rei publicae, adminiſtratione noceant. Duo requirimus ad actus agentium:* voluntatem *et* facultatem. *Vt videas, argumentum tuum non procedere, habe: quod alias et impuberibus, furioſis, cet. vt rerum ſuarum dominis, interdicta eſſe non deberet adminiſtratio, quibus tamen adminiſtrationem recte interdici nemo ignorat. Conf.* pr. Inſt. quib. alienar. lic. v. accidit aliquando, *cet. Res haec tam clara eſt, vt credam te haec non ex animi ſententia dixiſſe, ſed vt me fallas modo. Oppugnes me, clariſſime vir:* quod ius naturae dominis rerum ſuarum adminiſtrationem concedit. *Vis, hoc negem, vt in promtu tibi ſit victoria. Itane vero ſane, gladiator? Sed* hoc *non refutabo.* Quod dominis rerum ſuarum adminiſtratio competit, *tibi habeas; ſed non, quod dominis* prodigis *ita competat* (2). *Quid autem iterum ſi concedam quoque, ex iure naturae re vera non eſſe, vt prodigis interdicatur rerum ſuarum adminiſtratio; eſt enim et manet tamen alia longe quaeſtio, an non* VLPIANVS, (*de huius enim ſola mente diſputamus*), *putauerit, ita ex iure naturae eſſe?* Hoc, *illum exiſtimaſſe probo, quia putauit ita iuris eſſe. Hoc palam ſignificat, dum habet, hoc* pium *eſſe, in* l. 4. D. eod. tit. v. pietas. *Verbis conſentit:* eligendus itaque erit, qui prodigos conſilio regat. Nam *NB.* aequum eſt, proſpicere nos etiam eis, qui, quod ad bona ipſorum pertinet, furioſum faciunt exitum, *in* l. 12. in fin. D. de tutor. et curat. dat. *Videſne nunc, vir clariſſime.* VLPIANVM *exiſtimare, iuris naturae eſſe, vt prodigis interdicatur adminiſtratio; ſed et re vera ex aequitate naturali eſſe, argumenta ſupra viſa probant.* (3) *Quare vehementer nunc etiam gaudeo, teipſum me quoque confirmare tandem*, laxam eſſe iuris naturae ſignificationem, vnde VLPIANVM curationem prodigorum deriuaſſe dixeris. *Vide ſupra* pag. 71. *Itaque hoc accipio, atque vem endo via vti pacis orato. Sed ſua ſponte inde ſequitur, neceſſe magis non eſſe, vt dicamus,* VLPIANVM *per mores,* quibus prodigis bonorum adminiſtrationem interdictam habet, *ius regium duodecimae tabulas*, intellexiſſe, *quoniam, et ius naturae laxum liceat, ſignificaſſe tamen, te fatente, potueris. Ceu non etiam ego dixi,* primum *eſſe iuris naturae principium:* prodigo interdicatur adminiſtratio; *ſed ex aliis iuris naturae principiis ita debere fluere. Gratulor ergo impenſe mihi, et effuſe laetor, quod hactenus te mihi conſentientem habeam.*

Sed

Sed nunc quaero, vir clariſſime, veritatis vindex, num poſthac magis dicere audeamus:
VLPIANI ſola lege prima Digeſt. de cura. furoſ. dand. in verbo ibi: *moribus*, conſtare ſatis, tempore regio olim interdictam fuiſse adminiſtrationem prodigis? (I.) *Debebas probaſſe; verbum illud:* moribus, *aliud ſignificare non poſſe, quam,* iura ſcripta in 12. tabb. et quae ante tempore obtinuerunt. *Vide ſupra* pag. 81. (II.) *Nullibi autem ita te probaſſe, vide* pag. 82. ſeqq. (III.) *Tantum abſit te probaſſe,* τὸ: mores; *aliud nihil quam hoc ſignificare, ut non probaueris quidem, ſignificare ita poſſe.* (IIII.) *Tantum abſit, te hoc probaſſe, ut argumenta, quae huc in parte adduxiſti, contrarium dicere, ego probauerim.* (V.) *Vi et ex aliis argumentis probaui, ſignificare ita non poſſe.* (VI.) *Aut ſi verbum:* mores, *ſignificare ita poſſet, (poteſt autem nullo modo), attamen quid aliud ſignificare etiam poſſe, probaui. Et te fatente ipſomet,* pag. 83. (VII.) *Quin, non tantum quid aliud ſignificare* poſſe, *ſed* ius naturae *ſignificare* debere, *ſi non meliori modo intelligi adhuc poſſit, probaui.* pag. 58. (VIII.) *Cum potiori iure,* debere, *mores ipſos prodigorum ſignificare, argumenta volunt ſupra adducta.* (VIIII.) *Aut ſi non (profecto tamen), ita; non tamen etiam poſſe ſignificare id, quod tu vis, ſed et quid aliud ſignificare poſſe, vidimus.* (X.) *Aut ſi lex ita dixerit, (ut quid minus nihil), ut tu vis, non tamen huic ſoli legi ita dicenti fidem debere nos facere, vidimus,* pag. 98. ſeqq. (XI.) *Sed nec aliunde ita tempore regio obtinuiſſe probas Vid.* pag. 102. *ſeqq.* (XII.) *Tantum abſit, ut loca quae allegas, contrarium probent,* pag. 109. ſeqq. *Sicuti haec omnia ita ſe habent: ita vero ſi haec omnia ita ſe non haberent, (ceu tamen, vide ſis, quaero, an non unum eorum verum eſſe dicere habeas), Quod autem dum eſt, ſic nullo modo, conſequenter dicere tecum audeo,* τὸ: mores *in* l. 1. D. de curat. furioſ. dand. *ſignificare, et ſic conſtare ſatis tempore regio interdictam fuiſſe prodigis bonorum adminiſtrationem.*

Supereſt tertium *noſtrum, quo de quaerimus, caput: quomodo* PAVLLVS *in* l. 28. D. de probat. v. ἐν πλάτει enim poteſt hoc memoria non teneri, *et quae ſequuntur, intelligi debeat? Sententia mea haec eſt:* ἐν πλάτει, *ex ſtilo veterum, idem hic ſignificare quod* non ad liquidum, *et ſic repetita altera negatione,* non, *affirmaſſe, quod voluit:* ad liquidum probari, quando ſit opus factum. *Probo meam ſententiam* (1), *quod,* ἐν πλάτει, *ita veteres ſignificauerunt.* Conf. l. 3. D. de condict. tritic. l. 2. §. 8. D. de aqu. pluu. arc. (2) *Sed et ſaepius ſtilo uſi fuerunt, quo Graeca cum Latina loquutione confuderunt* (3). *Quod duae negatiuae, ex iuris noſtri grammatica affirmant* (4). *Quod* PAVLLVS *affirmare voluit, id* (5) *ita nunc negatione duplici faciat:* ἐν πλάτει (*NB. non* ad liquidum) enim poteſt hoc memoria *NB. non* teneri? *cet. Quod vero tu meam explicationem non admittere poſſis, mouet te* (1), quod neſcias, quo tunc verba antecedentia referas, ſi, ἐν πλάτει pertineat ad comma ſequens? *ſupra* pag. 72. *Referantur ad, ea quibus proxime cohaerent, hoc modo:* immo cum in arbitrio quaeritur, memoria facti operis, exſtet nec ne, non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo conſule factum ſit, ſed num hoc aliquo modo probari poſſit, quando hoc opus factum ſit. Et hoc ita, quod Graeci dicere ſolent. Ἐν πλάτει enim poteſt hoc memoria non teneri, intra annum puta factum? *cet. Dicit* PAVLLVS, *debere inſpici, num aliquo modo probari poſſit,* quando *id opus factum, h. e.* quo anno. *Pergit, et ita hoc Graecos dixiſſe. Suam Graecorumque ſententiam probat, interrogando, et quia Graecos conteſtatur, hinc Graeca voce incipit:* ἐν πλάτει (*NB. non ad liquidum*) enim poteſt hoc memoria *NB. non* teneri, intra annum puta factum? *Sed latius haec omnia probaui in* Griphorum magiſtro Paullo, iniuria vapulante, cap. 20. *Si autem mauis, verba illa (et hoc quod Graeci ita dicere ſolent) parentheſi committas, atque iterum recte cohaerebunt. Et duplici negatione affirmabit* PAVLLVS, hoc modo, ſi annus dicatur, probari ad liquidum, quando opus ſit factum. *Quod vero* (2) negas illi ἐν πλάτει proprie aliquam negationem ineſſe, niſi dicamus etiam in Latino, *late,* negationem latitare, quia idem ſit,

Kk ac

ac *non ſtricte; ita vero ego, ἐν πλάτει negationem ineſſe ideo affirmauerim, quia et verbo illi Latino*: late, *negationem latitare dicere debemus, non quidem huic verbo, vt verbo*: late; *ſed vi ſua et ſenſu, quo idem eſt, te fatente, ac NB.* non ſtricte. *Dum* PAVLVS, *de cuius mente diſputamus, ἐν πλάτει quod habet in* h. l. *noſtra*, ad liquidum, *in quaeſtione, qua de hic agit, opponit in* l. 2. §. 8. D. de aqu. et aqu. pluu. arc. *vtique, ἐν πλάτει, NB.* non ad liquidum, *ſignificare debebit. Vt ſic, quod* (3) *tu mihi opponis, ἐν πλάτει, proprie idem ſignificet, quod* non ad liquidum, non tam ſtricte, *atque, ἐν πλάτει* aliquid memoria tenere, *vere exprimit Germanicam phraſin*, ſich einer ſache nicht eigentlich weitlaeuftig erinnern, *vel vt patrio meo ſermone exprimunt*, niet ter deeg, niet eigentlyk. *Ex quo* (4), *etiam, ita tua ceſſante obiectione, ſequitur, vt retenta lectione vulgari, nullus exculpi poſſit ſenſus alius, quam*: non *ad liquidum* non, *ſiue* ad liquidum, *hoc ſcire poſſe, inter annum aliquid, factum eſſe, quod prorſus* PAVLLI *ſcopo conuenit. Nemo autem, collatis ante dictis, dubitauerit amplius, ita dixiſſe* PAVLLVM, *qui memor ſimul, griphorum illum magiſtrum luſitare ita et alias, pro more ſuo ſolere. Vt ita meae explicationi obſtat nihil, ita vero tuae aduerſantur multa.* Ex regula geminationis et vna mutata littera, textum ita (*ais*,) integritati ſuae reſtituo. Et hoc ita, quod Graeci dicere ſolent, ἐν πλάτει. Ἐν πλάτει enim poteſt hoc memoria contineri. *Scio, vir clariſſime, per ἀναδιπλωσιν nos debere ſaepius legere, atque textus ita plures, vt puto, integritati reſtitui. Vide* Obſeruationes noſtras legum Iuſtinianearum in foro adhuc hodie obtinentium, cap. 31. *Sed* (1) *hoc non tam crebro quidem quoad integra, tam magna verba, quam quidem, quoad litteras ſyllabaſque, admiſerim. Neque* (2) *vnam tantum litteram, quod ais, mutas, ſed duas* (3). *Sed et duo ſeparata verba in vnum contrahis. N in C; E. in I. mutas; loco* NontEneri, *ſubſtituis*, ContIneri (4). *Si etiam phraſis*, memoria continere, *Latina ſit, non credo tamen*, PAVLLVM *breuitatis ſtudioſum, tam breuiori alteri*: memoria teneri, *praetuliſſe* (5). *Contra, hac, in eadem hac noſtra quaeſtione eum fuiſſe vſum, video in* d. l. 2. §. 8. D. de aqu. et aqu. pluu. arc. (6) *Plane tuae explicationi obeſt, vir clariſſime, quod ille qui annum in numerato dicit, v. g. vt habes* vigeſimum *vel* trigeſimum, *dici non poſſit, annum hunc*, cum quadam latitudine, *dicere. Ceu* PAVLLVS *aperte, tu etiam, v. ἐν πλάτει, ad annum certum refert. Verum eſt, quod in praecedenti commate, de incerto tempore et cum latitudine hactenus* PAVLLVS *agit, dum dicit neceſſe non eſſe, vt ipſum diem et conſulem dicant, ſed NB. hoc ibi dicit de ipſo* opere facto, *hic vero: ἐν πλάτει, ad* ipſum annum *refert. Verba tua, ſed et* PAVLLI, *ſcripta ſunt clara, quae in hoc noſtro verſiculo, annum certum, veluti* vigeſimum ſextum, *memorant. Sed qui annum in numero v. g.* vigeſimum ſextum *dicit, ille* annum, ad liquidum *dicit. Quomodo ille, qui annum* certum, *veluti* vigeſimum ſextum *dici, annum* incertum, *vel annum* non ſtricte, *dixiſſe, dici poteſt? Annum ille dicit: ἐν πλάτει* non, *ſiue* non ad liquidum non, *h. e.* ad liquidum. *Argumentum vir clariſſime ad liquidum faciens contra tuam ſententiam. Et pro mea adhuc faciens, praeter ea, quae ſupra vidimus* (7). *Sed quare vis textum mutare, vbi non opus eſt. Atquin, explicationi meae, ſalua ſeruata lectione, vidimus, nihil obeſt. Aut ſi ad-*

Digitized by Google

ſi adhuc putas, v. εν πλατει *nullam* negationem *ineſſe*, (*ineſt autem re vera*, *ex* PAVLLI *mente profecto*,) *citra attamen tuam correctionem*, *idem ſenſus*, *quem tu vis*, *aderit*, *ſi interrogandi ſignum*, *poſt verbum*: factum, *ponas*? cum in arbitrio quaeritur memoria facti operis exſtet nec ne; non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo conſule factum ſit, ſed num hoc aliquo modo probari poſſit, quando id opus factum ſit. Et hoc ita quod Graeci dicere ſolent. (*H. e. Graeci idem putauerunt*. Εν πλατει (late) enim, poteſt hoc memoria non teneri, intra annum, puta, factum? cum interim nemo ſit, qui meminerit, quo die aut que conſule factum ſit. *Nihil ita nos corrigere*, *vides*. *Per interrogationes*, *ita noſtros probaſſe*, *nouiſti etiam*. *Senſus autem ſic idem erit*, *quem tu vis*. *Sed quare ergo mutabimus textum*. *Aut ſi omnino*, εν πλατει, *repetere vis*, *certe*, *opus non tamen erit*, *modo hoc interrogandi*, *altera mutatione*, *loco*: non teneri, contineri. *Sed nec* εν πλατει *repetito ita neceſſaria eſt*, *vidimus*. *Plane*, *vir celeberrime*, ſi omnis ea correctio bona eſt, qua lex corrigitur, vt intelligi ea poſſit, *facilis tum cuilibet interpretandi ars patebit*: *quaeſo vnam mihi tunc legem dixeris*, *quam non corrigere potero*, *vt intelligi etiam a tardiſſimo poſſit*. *Sed piget*, v. εν πλατει, *non* εν πλατει, *magis proſequi*.

Quod vero Themis me reſalutat, *eſt quod exſultet animus*. *Quod optet tecum*, ne quid in poſterum meis luminibus officiat, *id recte audiuiſti*, *dum vult*, *vt tecum diſputem*. *Quod* etiam rogas atque etiam, ne aegre ego feram; meam vna cum tua eſſe recuſam epiſtolam, *miror*! *Qui enim poſſem*, *qui id ego auderem aegre ferre*? *Atqui*, *Themis eſt*! *Non me aegre id tuliſſe*, *hinc ſcias*; *quod eodem ego tempore*, *vbi tuas litteras contrectabam*, *dextra*, *accepi illas ita*, *vt medius neſcio inter quot negotia eram*, *miſſis omnibus iis*, *ſine mora et legi eas*, *et ſimul*, *quaſi*, *tanta me earum oblectatio capiebat*, *qui expectare non diutius poteram*, *ad eas reſpondi ſtatim*. *Si quid et tibi noui naſcatur*, *nec eo meas carere Muſas pati velis*, *itidem contendo*; *reddas illud mihi cum foenore*, *malim vnciario* amplius. *Vale*. *IIII.* Decembris, CIↃ IↃ CCXXIIII.

E. A. PAGENSTECHER.

P. S.

Vt ſententiis meis magis adhaeream, *argumenta faciunt*, *quae pro eis in* Lipſienſibus eruditorum actis, menſe Ian. CIↃ IↃ CCXXVI. *fecerunt cenſores*. *Quibus vero vel eo magis acquieſco*, *quod cenſores laudatiſſimi*, *mea nondum*, *ſuſpicor*, *ceu vix poteſt eſſe*, *lecta*, *qua tibi reſpondi*, *epiſtola*, *eorum*, *quae ibi adduxeram*, *argumentum vnum pro mea ſententia attulerunt*. *Sed et eo adhuc dominis cenſoribus fidem faciam*, *dum ibidem illos*, *id quod ego in* Paullo iniuria vapulante, cap. 20. *interim ante tentaueram*, *in* lege, *qua de agitur*, 28. D. de probat. *loco*: cum, tum *emendare videam*. *Nen inſpecto etiam*, *ab iis*, *credo*, Paullo *noſtro*.

ACTA

Digitized by Google

ACTA ERVDITORVM LIPSIENSIA

MENS. IAN. cIↃ IↃ CCXXVI.

DE l. 1. D. de curat. furioſ. *mentem ſuam ita proponit Pagenſtecherus, pro* moribus *ſubſtituere quoſdam* minoribus. *Sed fieri id ait temere. Cuiacium recte retinere*, moribus: *id vero de moribus et conſuetudine ſub regibus adhuc et ante leges* 12. *tabularum introducta, perperam intelligere. De illa enim conſuetudine tam antiqua nihil nobis conſtare, et aliunde eam, niſi ex hac ſola lege Vlpiani, non poſſe probari. Adhuc autem ſub iudice eſſe quaeſtionem, an textum hunc ita exponendum crediderit Vlpianus. Sibi certe videri, ICtum non omnino loqui de aliqua conſuetudine, ſed de moribus prodigorum, quibus introducta ſit interdictio adminiſtrationis bonorum ſuorum. Sic enim loqui Paullum* Sentent. libr. 3. tit. 4. §. 1. quando bona paterna auitaque nequitia tua diſperdis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico, *i. e. propter mores tuos prauos. Eoſdem hos mores minime ſanos deſcribere Vlpianum, quod* talis homo neque tempus neque finem expenſarum habeat, ſed bona ſua dilacerando et diſſipando profundat. *Neque obſtare ſequentia*: ſed ſolent hodie: *Haec enim opponi non moribus iſtis peſſimis, ſed verbis:* lege 12. tabularum, *et*; ab initio, *quae coincidant. Vt ſenſus ſit: ab initio quidem lege* 12. *tabularum prodigo interdicebatur adminiſtratio propter mores eius. Si vero hodie inueniatur talis prodigus, non tantum ipſius bonis interdicitur, vt olim, ſed et curator ipſi datur. Simili modo malis moribus Macedonis introductum eſſe SC. Macedonianum*, l. 1. pr. D. de SC. Maced. *Aut dici etiam poſſe, per* mores *hic intellexiſſe ipſum naturale ius. Sic enim* §. penult. Inſt. de Attil. tutor. *ipſe imperator, naturali iuri conueniens eſſe, vt ſub poteſtate aliorum ſit, qui ipſe tueri nequeat. Sic ius patriae poteſtatis moribus dicitur receptum* l. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. *i. e. iure naturae et gentium. Ab initio igitur, iure naturali talibus prodigis ſuccurritur*, §. 11. Inſt. de rer. diuiſ. *Quamquam enim caueatur id ex lege* 12. *tabularum, tamen recte dicitur et iure gentium, id eſt, iure naturali, id effici*, §. 41. Inſt. eod. *Hic Heineccius, vt defendat Cuiacianam expoſitionem, dicit, Vlpianum hac* lege prima interdictionem bonorum manifeſto arceſſere a 12. *tabulis et* tit. 12. §. 2. *Sed et* l. 18. pr. D. qui teſtam. fac. poſſ. l. 5. §. 1. D. de acquir. vel omitt. hered. *Caium etiam* l. 13. D. de curat. furioſ. *atque Iuſtinianum* §. 3. Inſt. de curat. *Addere autem Vlpianum, eamdem interdictionem* moribus quidem ab initio *introductam eſſe; eos ergo non poſſe eſſe poſteriores* 12. *tabulis, ſed utique anteriores, i. e. iam ſub regibus inualuiſſe, et poſtea migraſſe in* 12. *tabulas. Locutio enim iſta perpetuo ſignificat ius conſuetudine et moribus vtentium, vel tacitis populi ſuffragiis receptum, vt diſtinguatur ab iis, quae aliunde ex Graecia adſcita ſunt. Sic Paullus* libr. III. Sentent. tit. 4. §. 7. moribus per praetorem bonis interdicitur. *Iulianus* l. 32. §. 1. D. de legibb. *De his ergo tenendam regulam ἑρμηνευτικὴν: quoties ea, quae in* 12. *tabulis locum inuenerunt, tribuuntur moribus, toties per* mores *leges regiae vel conſuetudines iam ſub regibus receptae intelliguntur. Ita enim Dionyſius Halicarnaſſ.* libr. II. in 12. *tabulis pro-*

poſitos eſſe omnes mores patrios et leges, πάντας τοὺς πατρίους ἐθισμούς τε καὶ νόμους, et libr. X. *decemuiros promulgaſſe leges compilatas ex iure Graecorum, ſuisque moribus non ſcriptis*, καὶ παρὰ τῶν σφίσιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν. *Ita Pomponius* l. 2. §. 23. de orig. iur. *ius vetus, quod legibus regiis et moribus patriis iam erat inuectum, translatum eſſe in* 12. *tabulas. Ita ius patriae poteſtatis moribus receptum*, l. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. *et tamen inter leges* 12. *tabularum locum habuit: et lex regia patri dedit hanc poteſtatem, Papinianus* l. 10. D. de iur. codicill. *Et fluit tamen ex lege illa decemuirali tabulae quintae, quia ex legibus regiis vel conſuetudine ſub regibus iam ante erat receptum. Adſtructa theſi ſua reſpondet Heineccius dubiis, contra Cuiacium allatis. Ad probandam hanc conſuetudinem ſufficere vel vnici Vlpiani teſtimonium: multa enim in iure aeque ac hiſtoriis eſſe* ἅπαξ λεγόμενα. *Tum vero tempore Vlpiani extitiſſe etiam adhuc ius Papirianum, et allegare Paullum, aequalem Vlpiani, Granii Flacci librum de iure illo Papiriano*, l. 144. D. de verbor. ſignif. *Quid igitur regum temporibus obtinuerit, facilius inde diſci potuiſſe, quam hodie. Nunc etiam ad coniecturas Pagenſtecheri reſpondetur. Ingenium quidem ſapere eam, quae τὸ moribus intelligit de moribus ipſorum prodigorum, ſed ſolidam non videri. In arte iuris numquam id, quod moribus et conſuetudine introductum eſt, notare* propter mores: *quod per inductionem* 13. *textuum illuſtratur. Vtique dixiſſe Paullum, ob mores prodigi bonis interdici. De eo enim non eſſe quaeſtionem, ſed, an eum ſenſum admittant verba Vlpiani ſecundum artem iuris? In* l. 1. pr. D. de SC. Maced. *non dici, SC. Macedonianum moribus introductum, ſed Macedonem malis moribus materiam peccandi ſaepe praeſtitiſſe. Conditum ergo id fuiſſe ob peruerſos mores filiorum familias, non autem moribus introductum, ſtilo artis. Vlpianum porro non potuiſſe duas propoſitiones einſdem ſenſus per aduerſatiuam* ſed *inepte iungere. Sed mentem illius hanc eſſe: lege* 12. *tabularum prodigo interdicitur bonis*, ſicut furioſo, *et ipſo iure excidunt adminiſtratione. Atque hoc iam ante* 12. *tabulas quidem moribus patriis ſub ipſis regibus, ab initio receptum erat. Sed et iisdem moribus mutatum eſt. Solent enim hodie prodigi non amplius ipſa lege adminiſtratione priuari, ſed curatorem*, exemplo furioſi, *a praetore vel praeſide accipere. Et hanc curationem prodigorum perinde, ac interdictionem bonorum, ex lege* 12. *tabularum eſſe, probaſſe verbis legitimis veterum, ac eamdem legem reſtituere Iacobum Gothofredum* tab. V. pag. 97. *probationum. Sed nec per mores ius naturae poſſe intelligi. Nam* in l. 8. D. de his, qui ſui vel al. iur. *non dici, ius patriae poteſtatis, quale apud Romanos, ex iure naturae eſſe. Conueniens eſſe iuri naturali, vt ſub poteſtate aliorum ſint, qui ſe tueri ipſi nequeunt*, §. penult. Inſt. de Attil. tut. *Sed prodigi poſſent, ſi vellent. Itaque bono magis agnatorum, inuectam iſtorum curationem. Dominis liberam adminiſtrationem concedere ius naturae, ius ciuile vero excipere prodigos, ne quis re ſua male vtatur*, §. 2. Inſt. de his, qui ſui vel al. iur. *Si quid hic addendum eſt, Iacobus Gothofredus non habuit veſtigium prodigi in ipſis legibus* 12. *tabularum, ſicut furioſi veſtigia reperit apud veteres, inprimis Feſtum*, v. nec. Sei furioſus exiſtit, aſt ei cuſtos nec eſit, *et Ciceronem. Neque Paullus* libr. 3. tit. 4. §. 7. *loquitur de* 12. *tabulis, ſed de moribus per praetorem. Lex enim non omnibus proſpexerat. Imo nec poterat omnibus*

ex

Digitized by Google

ex lege curator dari, *Vlpianus* tit. 12. §. 3. *Idem* d. l. 18. pr. *et* l. 5. §. 1. *meminit tantum eius, cui bonis interdictum eſt*. *Tum vero in* l. 1. D. de curat. furioſ. *extendit lex* 12. *tabb. de furioſo ad prodigum* exemplo furioſi, *πρὸς μίμησιν τοῦ μαινομένου*, l. 6. D. de verbor. oblig. *Ita factum, vt ſubinde coniungerentur*, l. 13. d. t. *et* l. 1. C. eod. §. 3. Inſt. de curat. *per analogiam iuris*. *In* l. 28. D. de probat. *non ſunt aeque copioſae hae litterae amoebaeae*. *Nam Pagenſtecherus reprehendit diuerſas emendationes a Roberto et Revardo tentatas, quibus opus non ſit, ſi ἐν πλάτει referamus ad comma ſequens*: *ἐν πλάτει* (*i. e. non ad liquidum*) enim poteſt hoc memoria non teneri: *ex duplici autem negatiua fieri affirmatiuam hanc*: poteſt hoc memoria teneri. *Ingenioſe iterum, ait Heineccius*. *Quaerit autem, qui tunc erit ſenſus verborum anteriorum*: num hoc aliquo modo probari poſſit, quando id opus factum ſit, et hoc ita, quod Graeci dicere ſolent. *Nullus vtique*. *Imo in Graeco*, *ἐν πλάτει*, *nullam proprie ineſſe negationem*. *Retenta igitur lectione vulgari non alium exſculpi poſſe ſenſum, quam hunc*: late hoc ſciri non poſſe, intra annum aliquid factum eſſe. *Id vero prorſus aduerſari ſcopo Paulli*. *Quaeri, num memoria operis facti aliquo modo probari poſſit, aut, quando id factum ſit? Non ergo quaeri, num aliquis meminerit, quo die aut conſule factum ſit*. *Sufficit enim, id aliquo modo tantum probari*. *Et hoc illud eſt, quod Graeci dicere ſolent ἐν πλάτει*. *Verſamur enim in antiquis*. *Euitare autem cupiens Heineccius*, *τὸ* enim *pro nam, repetit per geminationem de nouo*: *ἐν πλάτει* enim poteſt hoc memoria teneri, *puta*, intra annum aliquid factum eſſe. *Petrus Coluius*, *IC. in Adnot. ad Apuleii* libr. 4. Metamorph. pag. 59. *recte putabat, Paullum loqui cum priſcis, vt* enim *inchoet orationem, ſicut* enimuero. *Sed nobis magis adhuc iſtud placuit, quod noſter qualemcumque annum* trigeſimum, quadrageſimum, *adiecit*. *Omnino enim tale quid expectabamus, nec dubitamus, excidiſſe in textu ſignum alicuius numeri, inſtar ſigli*: *quod ſi ſuppleas, aperta ſunt omnia*: intra annum puta 40. vel 50. *etſi interim nemo ſit, qui meminerit, quibus conſulibus id viderit*. *Leuior eſt animaduerſio, an* contineri *ſcribendum pro* teneri. *Addemus potius vltima verba*: ſed cum (*quando*) *omnium haec eſt opinio, nec audiſſe, cum id opus fieret, neque ex eis audiſſe, qui vidiſſent, aut audiſſent, et hoc infinite ſimiliter ſurſum verſum accidat, tum* (*pro* tunc) *memoriam operis facti non exſtare*. *Sufficit autem, ſi quis ſciat, factum h. e. ſi factum eſſe non ambigatur: nec vtique neceſſe eſt ſupereſſe, qui meminerint*. *Verum etiam, ſi qui audierint eos, qui memoria tenuerint*. *Haec omnia recitat Paullus de Labeone ipſo* l. 2. §. 8. D. de aqu. et aqu. pluu. arc. *neque alter alterius epitomator hic vel ſcholiaſtes fuiſſe videtur, aut cenſor*.

III. IA-

Digitized by Google

III.

IACOBI CVIACII,

ICTI SVMMI,

OPERA OMNIA,

IN DECEM TOMOS DISTRIBVTA,

QVIBVS CONTINENTVR

TAM *PRIORA*, SIVE QVAE IPSE SVPERSTES EDI

CVRAVIT;

QVAM *POSTERIORA*, SIVE QVAE POST OBITVM EIVS

EDITA SVNT,

VEL NVNC PRIMVM PRODEVNT.

OPERA ET CVRA

CAROL. ANNIBAL. FABROTI, I. C.

EDITIO NOVA

CETERIS OMNIBVS: QVAE ANTE PRODIERVNT,

EMENDATIOR, ET ADSCRIPTIS LEGVM NVMERIS,

ALIORVMVE AVCTORVM SVPPLETIS TESTIMONIIS

AVCTIOR.

PRAEFATIONEM PRAEMISIT

I. G. GOTLIEB HEINECCIVS,

IC. ET ANTECESSOR.

LE-

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. GOTTLIEB HEINECCIVS, IC.

QValis quantuſque fuerit Iacobvs Cviacivs, quanta viri iſtius incomparabilis exſtent in iuris prudentiam merita, quot denique exaſciatiſſimis operibus ciuilem illam ſapientiam illuſtrarit locupletaritque, id ne illi quidem ignorare ſolent, qui aliis minorum gentium auctoribus, tamquam glebae, adſcripti, vel negotioſo vitae genere auocati, praeclara diuini iſtius ingenii monimenta ne a limine quidem vmquam ſalutarunt. Contigerat illi iam tum, quum praecipuas Galliae academias, et Bituriges inprimis, doctrinis ſuis illuſtraret, vt non modo incredibilis, adoleſcentum optimorum concurſus ad eum fieret, ex eiuſque ſchola, tamquam ex equo Troiano, magnus quotannis praeſtantiſſimorum ICtorum numerus exiret, verum etiam eius ſcripta in foro, vbi alioquin purior iſta atque elegantior, quam profitebatur, iuris prudentia minore in pretio habetur, frequentiſſimo vſu tererentur, tantamque conſequerentur auctoritatem, vt quum alii peculiari quiſque nomine ſuo citarentur, iſte per excellentiam, teſte Thuano *iure conſultus* adpellaretur. Id quod tanto videtur admirabilius, quanto minus eius famae ſubſeruiret vel eorum temporum conditio, vel oris ac orationis ſuauitas. Primum enim in illa tempora inciderat, quibus vt quiſque magis delectaretur illa Bartoliſtarum illuuie, ita iureconſultos videbatur praeſtantiſſimus, adeo vt Tholoſates Cuiacii, ciuis ſui, rationem nullam haberent, eique in honorum contentione praeferrent Forcatulum, homini ſimiam, non aliam ob cauſſam, quam quod illum ſola caeleſtis ingenii ope, nec vllis praeterea magiſtris adiutum, intima iuris antiquitatiſque penetralia aperire, atque ab illitteratiſſimis iſtis gloſſatorum litteris alieno animo eſſe animaduerterent. Deinde non erat Cuiacius ex eorum doctorum genere, quos eloquentiae flumen ac differendi facilitas imperitis rerum adoleſcentibus commendat, quibuſque indocta turba tamquam luctatoribus adclamat: *χαῖρε παράδοξε, νίκας νικήσας ἀπ' ἀγῶνος, θαυμάσια νικᾷς*: ſed voce vtebatur parum ſonora, et parum explicata, in dictando varius et paullo perturbatior, oratione modo citata, modo remiſſa, nec raro interrupta, vt pronunciantem auditores neque ſtilo, neque auribus commode adſequerentur. Et tamen haec obſtacula perrupit feliciſſimum Cuiacii ingenium, ad eamque connixum eſt eruditionis laudem, vt, qui ſemel viam, qua itur ad iuris prudentiam, videretur, eo ſe magis proficere ſentiant, quo ſibi magis placere intelligunt Cuiacium. Equidem ſi nihil orbi dediſſet, praeter Pithoeos, Chesnaeos, Fabros, Maranos, et, qui primo loco ponendus erat, Iosephvm Ivstvm Scaligervm: vel in his profecto ſolis, eorumque ſcriptis, viueret ac ſpiraret Cuiacius. Sed praeterea et ipſe operibus relictis quampluribus ſibi exegit monimentum aere perennius, et quod nec inui-

dia

dia vmquam abolebit, nec vlla oblitterabit vetuſtas. Plura enim ſcripſit, quam multi legant, et tot quidem volumina non rebus protritis et aliunde corraſis, ſed plane egregiis et vulgo incognitis impleuit. Primus fere omnes iuris ciuilis partes commentariis eruditiſſimis illuſtrauit: primus VLPIANI, PAVLLI, *aliorumque veterum iureconſultorum fragmenta* ab interitu atque obliuione vindicauit: primus, quantum e Graecorum interpretum libris, et comparatione fragmentorum vnius iureconſulti, luminis accedere poſſit iuris prudentiae, poſteros docuit. Vt compendii faciamus rationem, non opera dedit Cuiacius, ſed bibliothecam inſtructiſſimam, omni iſti gregariorum turmae, quae iureconſultorum pluteos onerare ſolet, in tantum praeferendam, in quantum tenebrae luci, et humanitati poſthabenda videtur barbaries. Sed quamuis haec omnes, quibus aliquid mentis ineſt, vera eſſe agnoſcant: non tamen omnibus facile hanc licet Corinthum adire, quamuis ſaepiſſime Cuiacii opera Galliae Germaniaeque praela exercuerint. Prima, quae viuo adhuc auctore prodiit, editio eſt Pariſina anni 1584. quae non niſi quatuor voluminibus conſtat, et ea tantum, quae *ad Inſtitutiones*, VLPIANI *et* PAVLLI *fragmenta*, *et ſelectiores Pandectarum titulos*, *Nouellas*, et *ius feudale* ſcripſit, nec non *Paratitla Digeſtorum* et *Codicis*, *Africanum*, *Conſultationes*, et *Obſeruationum* libros vere aureos complectitur. Ea editio deinde ſaepius repetita, veluti Lugduni anno 1609. Coloniae Allobrogum anno 1609. et Francoſurti 1623. quamuis interea alia eius opera poſtuma, puta *Recitationes in Digeſtorum praecipuos titulos* Francoſurti anno 1596. eiuſdem *Papinianus* ibidem 1595. *Iulius Paullus* 1616. ac denique opus *Παρατιτλα/Παραλειπομένων* 1598. in forma, quam vulgo *quartam* adpellitant, prodierint. Haec omnia vna cum aliis quibuſdam in vnum corpus coaluerunt, recuſaque ſunt Pariſiis anno 1617. *tomis ſex*, eaque editio diu habita fuit praeſtantiſſima, donec eius luminibus officere abſolutiſſima illa CAROLI ANNIBALIS FABROTI, Pariſiis anno 1658. *tomis decem* maioris ſtaturae excuſa, in qua ſummo ſtudio conquiſita, recognita, et publicae luci reddita videmus, quaecumque vmquam enixum eſt capaciſſimum atque incomparabile Cuiacii ingenium. Splendidae huic operum Cuiacianorum editioni dici non poteſt, quantum pretii ſtatuerint, quicumque Fabrotum nouerant, et, quam ſolus ille dignus Cuiacianis editor eſſe potuerit, expenderant paullo adcuratius. Non ſane eſt cuiuſuis, obſtetricari ſcriptis Cuiacii, quae tot recondita, ac ex vltima antiquitate depromta continent, vt non poſſint non monſtra dare pro Cuiacianis, qui praeter tritos iureconſultorum minorum gentium libellos nihil viderunt. Cuiacium neminem mirari, niſi qui capit, acute, vt ſolet, ait Iuſtus Lipſius. Capiunt autem eum pauciores, quam reprehendunt, exagitant, ac paene rident. Nemo autem rectius cepiſſe videtur Carolo Annib. Fabroto, qui quum in Graecorum interpretum lectione et omni elegantiore litteratura eſſet verſatiſſimus, iiſdem, quibus Cuiacius, inſtructus praeſidiis ad eius operum editionem ſeſe accinxit, nihilque fecit reliqui, vt quemadmodum Cuiacius iuris prudentiam nobis pro latericia marmoream effeciſſet, ita ipſe auream eius operum editionem pro marmorea relinqueret. Enimuero iam pridem bibliothecae celebriores publicae ac priuatae ſuam iſtam editionem fecerunt, et, ſi quod forte in diſtrahendis bibliothecis exemplum ſupereſt, id tanto, ac, prope dixerim, tam

tam immenſo pretio venire ſolet, vt emtores mediocris fortunae facile deterreat. Quae quum ita ſint, iam pridem eam editionem repetitam oportuiſſet, niſi ſumtuum magnitudo id conſilium reddidiſſet difficilius. Quemadmodum autem eo nunc viuimus ſaeculo, quo Belgium noſtrum opera omnibus venturis ſaeculis admirationi futura; veluti *antiquitatum Romanorum Graecarumque* et *iuris ciuilis theſauros*, Gruterianam marmorum collectionem, *theſaurum antiquitatum Italiae*, et plura huius generis rei publicae litterariae ſumtibus immenſis reſtituit: ita vir integerrimus, et ſeruandis iuris prudentiae theſauris natus, IOANNES VAN DER LINDEN, iunior, cui et theſaurum iuris ciuilis, aliaque ad artem noſtram pertinentia accepta ferimus, conſilium cepit pulcherrimum, recudendi CVIACII *Opera*, qualia a Fabroto *Pariſiis* 1658. *tomis decem* excuſa diximus, ſed caſtigatiora, et additis legum numeris, ſuppletiſque auctorum teſtimoniis aucta; dummodo tantus ſubſcribentium futurus ſit numerus, vnde ipſi ſpes aliqua indemnitatis adfulgere poſſit. — Bibliopolam nihil admodum lucri captare, ſi calculum poſueris, facile animaduertes. Inſigni tamen in lucro ponet, ſi ipſe id conſilium tibi probauerit, et te quoque conſultum velle rei publicae litterariae commodis, ex re ipſa intellexerit. Tu vero, lector, vale.

IIII.

PROGRAMMA
DE
VARIIS SATVRNINIS,
IVRECONSVLTIS.

INter alia, quae florentiore aetate ad illuſtrandam iuris prudentiam comparata meditatus ſum, locum profecto haud poſtremum ſibi vindicant, quae ad veterum ICtorum vitas ac ſcripta pertinent, quippe nec a BERNARDO RVTILIO, nec a IANNE BERTRANDO, nec a GVILIELMO GROTIO, nec ab vllo alio ita exhauſta, vt non illorum meſſi permagnum ſpicilegium accedere poſſe videretur. Quum itaque et aliis occaſionibus quaedam earum meditationum ἀποσπασμάτια dederim: iam quoque ſeruabo inſtitutum, et obſeruationes quaſdam de VENVLEIO SATVRNINO, ICto eximio, communicabo. De eo enim tam incerta omnia ſunt atque ambigua, vt nec aetatem eius, nec nomen, nec libros quos ſcripſit, quiſquam ea, qua par eſt, ἀκριβείᾳ prodiderit. Fraudi fuit viro, ſua aetate procul dubio celeberrimo, quod plures eiuſdem ordinis ac profeſſionis SATVRNINI in vaſto Pandectarum opere laudantur. Primo enim VLPIANVS *L.* 13. §. 5. *D. de iure iur.* et *L.* 19. §. 7. *D. de aur. arg. leg.* meminit QVINTI

SATVRNINI, eiuſque *librum decimum ad edictum* citat; quales libros Venuleium noſtrum ſcripſiſſe, nemo veterum memoriae prodidit. Deinde celebratur CLAVDIVS SATVRNINVS, e cuius libro *de poenis paganorum* fragmentum bene longum ſupereſt *L. 16. D. de poen.* et elegantiſſimum illud quidem, et Graecae litteraturae floſculis paſſim diſtinctum. Denique et VENVLEII SATVRNINI ſcriptis nihil eſt celebrius, ex quibus loca ſupra ſeptuaginta fato eripuit Tribonianus. Hos tres cum cura diſtinguit GVLIELMVS GROTIVS in *Vit. ICtor. Lib. II. cap. 2.* Sed qui tam malam gratiam eo ipſo iniit a viris doctiſſimis, EV. OTTONE in *Praefat. Tom. I. Theſaur. iur. ciuil.* et ABR. WIELINGIO in *Iuris prudent. reſtit. Tom. I. pag. 93.* vt ei dicam eo nomine ſcribere non dubitent. His ergo duo tantum ſunt ICti veteres, Saturninorum cognomine celebres; CLAVDIVS et VENVLEIVS, quorum huic et QVINTI praenomen tribuunt. At hos duo quoque confundunt IO. BERTRANDVS *de iuris perit. Lib. I. cap. 21.* et EM. MERILLIVS *Obſeruat. Lib. VIII. cap. 1.* quin ante hos ANTON. AVGVSTINVS *de nominib. propr. Pandectar. pag. 196.* vbi ICtum noſtrum pleno nomine Q. CLAVDIVM VENVLEIVM SATVRNINVM vocatum cenſet, et ipſe *indicis Florentini auctor*, qui Claudii Saturnini librum *de poenis paganorum* Venuleio noſtro diſerte adſcribit. Ita iam vnus vir prodit, ex tribus illis conflatus, naſciturque, vti apud OVIDIVM *Heroid. Epiſt. VIIII. v. 91.*

> *Prodigium triplex; armenti diues Iberi,*
> *Geryones, quamuis in tribus vnus erat.*

Et tamen certiſſimum eſt, tres illos omnino a ſe inuicem diſtinctos eſſe, quum nec eadem aetate vixerint, nec idem tulerint praenomen. CLAVDIO SATVRNINO reſcripſiſſe legimus diuum Pium in *L. 4. pr. D. de legation.* nec non in *L. 1. §. 2. D. quae res pignor. vel hypoth.* Eumdem Claudium ſub Marco et Lucio imperatoribus, vel, vti in iure noſtro vocantur, ſub diuis fratribus, praeturam geſſiſſe, inſignis illa quaeſtio forenſis in *L. 6. §. 7. D. mandat.* de Paullo Mario pro Daphnide fideiubente, quippe quae coram eo praetore diſceptata eſt, euincit. Floruiſſe itaque Claudium Saturninum oportet ſub diuo Pio et diuis fratribus, nec certum eſt, an Marci imperatoris tempora attigerit. MARCI vero praenomen illum habuiſſe colligimus ex marmore apud GRVTER. *Inſcript. pag. 1150. num. 8.*

M. CLAVDI. SATVRNINI
FECIT
CLAVDIA. TYCHE. PATRONO. BENEMERENTI.

At multum ab his temporibus remotus eſt VENVLEIVS SATVRNINVS, quippe quem non ſub Antoninis, (quem errorem ipſe erraui in *Element. ad ordin. Pandectar. Part. I. §. 83.*) ſed ſub Caracalla, immo et ſub Elagabalo et Alexandro vixiſſe conſtat, idque recte iam olim animaduertit GVIDO PANCIROLVS *Lection. variar. Lib. I. cap. 79. §. 3. pag. 1086.* (*Tom. II. Iuris prud. Roman. & Attic.*) Caracallam ſane aeque

ac Alexandrum ei reſcripſiſſe, adparet ex *L.* 1. *C. quib. non obiic. long. temp. praeſcript.* et in *L.* 1. *C. de excuſat. veteran.* Quumque priore loco Venvleivs, altero Satvrninvs adpelletur; dubitari nequit, pleno nomine hunc vocatum Venvleivm Satvrninvm, illumque adeo a Claudio Saturnino diuerſiſſimum eſſe. Idque et ex eo colligimus, quod, quum in titulo digeſtorum *de poenis* duae leges, ex Saturninorum libris depromptae, *ἀμέσως* coniungantur, puta quinta decima et decima ſexta: prior inſcribitur, Venvleivs Satvrninvs *Libro I. de officio proconſulis*, poſterior, Clavdivs Satvrninvs *libro ſingulari de poenis paganorum*. Non autem ſollemne eſt Triboniano ſociiſque, quando fragmenta ex vnius ICtis libris decerpta accumulant, circa nomen auctoris variare, et e. gr. iam *Vlpianum*, mox *Domitium*; iam *Iulianum*, mox *Saluium* laudare: ſed, poſito ſemel nomine, inſequentibus legibus praeſcribere inſcriptionem: *idem*. Iam ſi verum eſt, M. Claudium Saturninum et Venuleium Saturninum ICtos diuerſiſſimos eſſe: non poteſt non ab vtroque differre Q. Satvrninvs, quum nemo vmquam dubitauerit, quin nomina ſint vel maxime *διακριτικὰ*; adeoque Quintus, Marcus, et Venuleius Saturnini non magis poſſint pro vna perſona haberi, quam M. et Q. Tullii Cicerones. Et quis, quaeſo, vmquam audiuit legitue, vel Claudium vel Venuleium Saturninos *Commentarios ad edictum* ſcripſiſſe: quod de Q. Saturnino certiſſimum eſt?

In *Indice Florentino* laudantur Venvleii Satvrnini *ſtipulationum Libri XVIIII.* quamuis ex quinto, octauo, decimo, decimo quarto, decimo quinto, denique decimo octauo, et vndeuiceſimo nulla fragmenta ſuperſint: *Actionum Libri X. de officio proconſulis libri X. Publicorum Libri III. de interdictis Libri VI.* Sed ſcripſiſſe eum praeterea oportet *libros Diſputationum*, ſaltim *ſeptem*, in *Indice* illo non memoratos, ſi recte ſe haberet inſcriptio *L.* 18. *D. indicat. ſolu.* At genuinam illam eſſe, noſtrumque vmquam huius modi diſputationum libros ſcripſiſſe, negat Iac. Labittvs in *Vſu indicis Pandectar. cap.* 6. §. 5. *pag.* 118. *edit. VVieling.* Nec veroſimilitudine deſtituta eſt ea coniectura, quum facilis ſit lapſus vel collectoris, vel librarii, *Diſputationum* libros ſingentis pro libris *Stipulationum*. Multo minus probabile eſt, Venuleium ſcripſiſſe *libros ad edictum*, ab Vlpiano *L.* 10. §. 7. *D. de aur. arg. legat.* laudatos. Fuit enim Venuleius Vlpiano *σύγχρονος*, et in Alexandri imp. conſilio eiuſdem collega, ceu patet ex Lamprid. *Alexandr. cap.* 68. nec facile quiſquam crediderit, Vlpianum collegae libros ſententiaſque perſtringere, ac veluti explodere voluiſſe, quod manifeſto tamen facit in *L.* 1. *D. de ſenator.* Ex quo colligo, quoties Vlpianus, Marcianus, et Modeſtinus Satvrnino denunciant teſtimonium, quod hunc in *L.* 14. §. *vlt. D. de cuſtod. et exhibit. reor.* illum in *L.* 1. §. 2. *D. quae res pignor. vel hypothec. oblig.* et in *L.* 1. §. 4. *D. de obligat.* iſtum denique in *L.* 1. *D. de ſenator. L.* 13. §. 5. *D. de iureiur. L.* 6. §. 7. *D. mandat.* et in *L.* 1. *pr. D. de effractor. et expilator.* feciſſe animaduertimus, toties vel Quintum, vel Claudium Saturninum, numquam vero Venuleium noſtrum, eſſe intelligendum.

V.

AD PERILLVSTREM IVVENEM CAROLVM SIGFRIDVM A PLESSE

EPISTOLA GRATVLATORIA.

SI meo res ageretur arbitrio, haberentque vota, quo caderent: iam tecum ipſe eſſem, perilluſtris iuuenis, te dulce decus meum, amplecterer, tuam illam praeclaram facundiam, quae ſe iam veluti in publico quodam theatro profert, coram mirarer, denique mixtus adplaudentium turbae, fructum auribus oculiſque caperem multo vberrimum. Sane iam vaſa conclamaueram, iam iter meditabar, geſtiebatque animus, et te exoſculari, et eximium iſtud Lipſiae tuae ornamentum, Io. Iac. Mascovivm, coram venerari, et ipſam almam phyluream, in qua ante hos triginta quinque annos prima honeſtioris doctrinae veluti rudimenta poſueram, cum incredibili voluptate, quam iam animo praecipere mihi videbar, aliquando reuiſere. Sed ita ſe habent res mortalium, vt multa praeter opinionem eueniant, et quam te felicitatem preſſis veluti manibus tenere putes, ea momento elabatur, et quanto maiore antea ſpe animum impleuerat, tanto triſtius atque acerbius ſui deſiderium relinquat. Id equidem mihi iam accidit, perilluſtris iuuenis. Dum enim diem, quo cathedram conſcendere decreueris, conſtitutum mihi iri ſpero, interea adpetit tempus, quo ſcholae apud nos inſtaurandae, nouaeque praelectiones hibernae auſpicandae ſunt, quo ita diſtringi ſolemus, quotquot Halae docendi munere fungimur, vt nulla nobis indulgeatur induciaria quies, ſed dies noctéſque propemodum de ornanda hac Sparta ſit cogitandum. Quod itaque vnum reſtabat ſpe illa deiecto ſolatium, vt publicis his litteris te abſentem compellarem: id mihi iam praetermittendum haud putaui. Vnde vero initium capiam, perilluſtris a Plesse, et quae verba ſatis idonea reperiam, ad incredibilem laetitiam, qua iam tui cauſſa perfundor, non dicam exprimendam, ſed quodammodo ſaltim ſignificandam? Equidem quum quarto abhinc anno in Viadrinam ad me audiendum profectus, non modo contubernio, ſed et conuictu meo votereris: fieri non potuit, quin ſtatim exoſcularer ingenium rectum ac docile, animum virtutis ſtudioſiſſimum, mores denique ſub fauſtis illuſtriſſimi patris penetralibus ita formatos, vt nihil tibi, niſi quod cum vera laude coniunctum eſſet, expetendum exiſtimares. Hinc iam eo tempore te, tamquam Viadrinae decus, non ſolum amare, ſed et diligere, aliiſque tui ordinis adoleſcentibus, tamquam abſolutiſſimum aliquod eius virtutis, quae in illam aetatem cadit,

exem-

exemplar proponere coepimus omnes, qui tum in academia illa regia docebamus. At ego potiſſimum, qui te potiore veluti iure poſſidebam, et cui intra Penates quotidiana erat in indolem iſtam tuam penitius introſpiciendi occaſio, non ſolum te incredibili amore complectebar, ſed et ſaepe augurabar, ac praedicebam multis, talem te futurum, qualem iam pridem cognitum iudicaram. Quamuis vero non adeo diuturna eſſet conſuetudo noſtra, et me Halam iuſſu potentiſſimi regis migrante, teque Lipſiam eodem tempore profecto, praeter ſpem atque exſpectationem diuelleremur: non tamen aliquid de ſpe, quam ſemel de te conceperam, deminutum eſt, maxime, quum et praeclara omnia de incredibili diligentia tua nunciaret fama, et te duce vti ſcirem amiciſſimo mihi Buchholſio, quem, qua religione munere ſuo fungitur, nihil reliqui facturum noueram, vt praeclarum illum, quem naturae tuae debes, ad quaeuis laudanda impetum nouis quotidie veluti igniculis inflammaret, et currenti, quod in prouerbio eſt, calcar adderet. Hoc vero augurium meum exitu iam quodammodo comprobante, non poſſum profecto, quin incredibilem copiam voluptatem, laetuſque laetitiis omnibus veluti triumphem. Solet patribus familias vix vllum eſſe ſpectaculum iucundius, quam ſi arbuſculam, ſua manu conſitam, primo flore conueſtiri videant, quamuis haec nondum fundat fructus, ſed eos ſola ſpe, ex ipſo laetiore flore concepta, tantum praecipiat. Et mihi perinde, qui olim in te formando aliquam operam conſumſi, nihil iucundius accidere poteſt, quam praeclarum iſtud ſtudiorum ſpecimen, quod edidiſti, ex quo tanta ad ſpem de te iam pridem conceptam acceſſio facta eſt, vt vel ex eo flore de fructuum futurorum praeſtantia augurer, et iam non ſperem, ſed confidam, te, vti adhuc alios tui ſimiles, ita in poſterum te ipſum ſuperaturum. Quare facere non poſſum, quin has ingenii ac diligentiae academicae primitias et inclytae patriae, et illuſtriſſimo parenti, et ſplendidiſſimae familiae, et denique tibi mihique ex animo gratuler. Patriae tuae, Daniae, niſi me non obſtrictiſſimum faterer, nae ego eſſem hominum ingratiſſimus. Sunt mihi ibi amici, quibus olim in hac academia familiariſſime vſus ſum; ſunt cum in illuſtriſſimo regii conſilii conſeſſu, tum extra illum patroni, qui mei cauſſa omnia volunt: quia, quod praefiſcini dixerim, ipſe rex potentiſſimus, quam inuſitata clementia in me hominem peregrinum feratur, ante hoc triennium argumento fere ſtupendo oſtendit, dum me lautiſſimis, et ſplendidioribus, quam vlli alii mei ordinis oblatas memini, conditionibus in regnum atque academiam ſuam euocarit. Et quamuis tum ita res diſponeret Deus O. M. vt fructum ex inuſitata illa regis incomparabilis clementia capere mihi non liceret: adeo tamen ex eo tempore animo meo inſedit Daniae amor, vt eam veluti alteram patriam habuerim, et ſaepe ibi habitarit animus, quo me corpore venire prohibuit vis illa fatorum, qua rerum humanarum ordo ſeritur. Quum vero patriam quiſque ſuam, ciuitatemque, in qua vel Penates ac domicilium conſtituit, vel maioribus auctus eſt beneficiis, quam feliciſſimam eſſe optet: non poſſum profecto, quin Daniam beatam praedicem, cuius futurae quoque felicitati tot erectiora ingenia, quae in ſpem poſteritatis quotidie adoleſcunt, praeludere veluti videntur. Non ſane tam opum ac potentiae magnitudo florentes ac beatas reddit res publicas, quam virorum regendi parendique arte bene

atque

Digitized by Google

atque adcurate inſtitutorum copia. Haec vera ſunt regum praeſidia, haec rerum publicarum columina, haec pignora felicitatis publicae, quibus ſublatis, non poteſt non rerum omnium conſequi perturbatio. Periiſſe Troiani aiunt, quum ea dii exceſſiſſent: at nos, qui Chriſtiana pietate imbuti ſumus, vanam illam fiduciam, a miſeris hominibus in ſimulacris ſenſu carentibus collocatam, merito iudicamus, et primum quidem Deum O.M. rerum publicarum praeſidem, ac felicitatis omnis ſtatorem, ab hoc proximos principes bonos et rei publicae amantes, denique iuxta hos maxime viros praeclaros, et cum regnatrice illa ſapientia, longoque rerum vſu, tum virtute ac pietate eximios rei publicae ornamento ac praeſidio eſſe, contendimus, atque ideo inde merito augurium capimus futurae felicitatis, ſi et horum ſuppetat copia, et in eorum locum adoleſcentes eminentioris fortunae atque indolis feliciter quotidie ſuccreſcant. Itaque iure meritoque Daniae tuae te, talem ciuem, gratulor, non modo in id omni ſtudio atque induſtria incumbentem, vt aliquando de tam inclyta patria, prout occaſio fuerit, bene mereri poſſis, ſed etiam praeſidia illa, quae ad beatitudinem rerum publicarum tuendam amplificandamque pertinere videntur, iam aliqua ex parte conſequutum. Quam incredibili porro laetitia nunc illuſtriſſimum patrem tuum perfundi credibile eſt, quum iam votis perfrui, et inſignis illius curae ac ſollicitudinis, qua egregiam filiorum trigam educauit, fructum capere coeperit? Nonne opinabile eſt, eum hac filii optimi virtute magnopere delectari, ſeque ſibi veluti poſteritati intereſſe videri? Quare et huic quippe de me optime merito, talem filium vehementer etiam atque etiam gratulor, Deumque veneror, vt faueat porro muneribus ſuis, tantoque bono et incrementa addat, et, quod vel maxime ad ſolidam felicitatem pertinet, perpetuitatem. Quid vero dicam de ſplendida familia tua? Eſt ea ex flore iſto delibato nobilitatis Germanicae, qui ſe longe lateque diffudit per Europam, viroſque protulit pace belloque magnos, et qui meritis in rem publicam immortalem ſibi gloriam apud poſteros pepererunt. Memoriae proditum eſt, Q. Maximum, P. Scipionem, et alios ciuitatis Romanae praeclaros viros ſolitos ita dicere, quum maiorum imagines intuerentur, vehementiſſime ſibi animum ad virtutem accendi. Scilicet non ceram illam, neque figuram, tantam vim in ſe habere putabant, ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere, neque prius ſedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adaequarit. Scio tibi, perilluſtris a Plesse, has maiorum imagines non minus ſaepe ſomnum excuſſiſſe, quam Themiſtocli tropaea Miltiadis: neque dubito, quin identidem cogitaueris, non eſſe eam veram nobilitatem, quam quis a maioribus iure hereditario acceperit, ſed cui accedat maiorum exemplis excitata virtus, quaeque decus illud iiſdem artibus ac facinoribus, quibus primum partum eſt, tueatur. Et ſane quid reſpondebunt illi maioribus ſuis, qui nobilitatem ſuam, opeſque, maiorum virtute partas, incitamento ſibi eſſe patiuntur ad luxum et inertiam? qui turpi otio tranſigunt vitam, veluti pecora, numerus tantum, et fruges conſumere nati? qui denique tantum ignominiae reddunt maioribus, quantum ab his dignitatis veluti per manus traditum acceperunt? Noluiſti autem tu, perilluſtris a Plesse, iis te ſimilem praeſtare, ſed maiorum tuorum, ac domeſtico maxime illuſtriſſimi patris et patrui tui exemplo exci-

excitatus, id egiſti omni animi contentione, vt per eorum veſtigia pleno gradu incederes, teque dignum tam ſplendida familia, dignum illis maioribus, quos iam pridem fama veluti conſecrauit, praeſtares. Quam ob rem vti mactum te hac virtute eſſe iubeo, perilluſtris iuuenis: ita et genti Pleſſiae hoc nouum decus etiam atque etiam gratulor, et vt ei in poſterum maximo ornamento ſis, et opto, et, fretus praeclara tua indole, id futurum auguror. Non miraberis, tam tarde me ad precipuum officium, tibi ipſi gratulandi, accingi. Non enim noſtra ſunt, quae nobis vel fortunae beneficio, vel ſtudio noſtro obtigerunt, bona: ſed ſibi praecipue ea cum Deus, bonorum omnium largitor, tum maxime patria, parentes, cognati, atque amici vindicant, niſi quis forte, in Epicuri hortulis inſtitutus, omnia ad ſe referat, nihilque ſe, niſi ſui cauſſa, facere debere exiſtimet. Itaque prius illis gratulandum fuit, ad quos fructus vigiliarum tuarum in poſterum vel maxime pertinebit, nec eſſet, quod gratularer tibi, ſi nihil vtilitatis ex bonis tuis ad quemquam mortalium pertingeret. Dixiſſe olim aiunt philoſophum, ſe, ſi a Deo id beneficii impetraret, vt caeleſtia illa corpora, eorumque motum concentumque ſuauiſſimum coram intueretur, parum tamen inde capturum eſſe voluptatis, ſi in haec inferiora remiſſus, neminem, quem harum rerum participem facere poſſet, reperiret. Perinde tibi ipſi, qui non tibi ſoli, ſed patriae tuiſque te natum eſſe intelligis, parum iucunda futura eſſent omnia, quae tibi tot vigiliis peperiſti, decora, niſi aliis perinde, ac tibi ipſi, ſalutaria atque vtilia eſſent. Quae quum ita ſint, tibi ego non tam doctrinam, quamuis et illa ſit omni laude digniſſima, gratulor, quam eam mentem, qua omnia refers ad ſalutem rei publicae, nihilque diſcere vel infigere animo cupis, niſi quod patriae aliquando emolumento ornamentoque ſit futurum. Faueat vero Deus et huic conſilio tuo, occaſionemque tibi oſtendat quam primum, praeclaras illas animi dotes litterarumque ſeueriorum praeſidia in vſum publicum proferendi. Denique et mihi gratularer, cui breuis illa opera, quam formando ingenio tuo impendi, tam feliciter ceſſit, niſi verendum eſſet, ne, quidquid de me dixero, paullo iactantius dixiſſe videar. Itaque hic abrumpam potius filum orationis, quam vt quidquam, quod cum mea laude coniunctum ſit, attexam. Priuſquam tamen id fiat, Deum O. M. precor veneror que, vt te, confecto ſtudiorum curſu, ſaluum ac ſoſpitem patriae ac illuſtriſſimi patris amplexibus reſtituat, meque eum diem videre patiatur, quo te, illuſtri loco poſitum, colant amentque boni omnes, ciuem patria ſua digniſſimum, illuſtriſſimi parentis delicium, gentis Pleſſiae ornamentum, denique, ſi et hoc addere liceat, praeſidium et dulce decus meum. Vale. *Halae XI. Kalend. Nouembris* CIↃ IↃ CCXXXV.

VI.

VI.

DISSERTATIO DE TVTELA PACTITIA SEV CONVENTIONALI.

§. 1. *Inſtituti ratio*. §. 2. *Quid ſit* tutela pactitia? §. 3. *Eam ius Romanum ignorare probatur* primo argumento, *quod nuſquam plures, quam tres, tutelae ſpecies recenſentur*. §. 4. *Vis huius argumenti*. §. 5. *Itemque* ſecundo, *quod de munere publico paciſci non licuerit*. §. 6. *Id quod probatur*. §. 7. *Cui non obſtat, quod pater teſtamento, ſuo arbitrio, de tutela ſtatuere poterit*. §. 8. *Nec, quod fas fuerit tutela in iure cedere*. §. 9. Tertium *argumentum, quod eadem ſi iure Romano hereditas, ac tutelae ratio*. §. 10. *Tutela ergo non magis poteſt eſſe pactitia, quam hereditas*. §. 11. Quartum *argumentum, quod priuatis per ſolum teſtamentum tutores dare licuit*. §. 12. *An tutela pactitia ſaltim per confirmationem conualuerit?* §. 13. *Argumentum* quintum, *ab ipſa pactorum natura*. §. 14. *Diſſentientium effugia*. §. 15. *Ex* l. 15. §. 1. D. de excuſat. *fruſtra probatur tutula pactitia*. §. 16. *Viri docti argumentatio ex hac lege*. §. 17. *Nec* §. 9. Inſt. eod. tit. *hanc tutelam confirmat*. §. 18. *Vana iactatio demonſtrationis*. §. 19. *Sed et* l. 29. D. de teſtam. tut. *tutelae pactitiae quam maxime obſtat*. §. 20. *Viri docti ex hac ductum argumentum*. §. 21. *Argumentum eiuſdem ex* l. 18. §. 1. D. de leg. Cornel. de falſ. *depromtum*. §. 22. *Eius examen*. §. 23. *Reliqui textus, qui pro tutela pactitia adferuntur*. §. 24. *Iis non probatur, licita fuiſſe pacta de tutela ſuſcipienda*. §. 25. *Multo minus Romanos fuiſſe tutores pactities*. §. 26. *Concluſio diſſertationis*.

§. I.

Inſtituti ratio.

QVum tot viri iuris peritiſſimi noſtra hac aetate *de tutela pactitia ſeu conuentionali* non modo dixerint ſententiam, ſed et argumenta omnia, quibus illa vel probari et defendi, vel oppugnari ſolet, adcuratius ex-

expenderint, oportebat profecto cauſſam hanc iam pridem eſſe peroratam et vindicatam. Sed ea eſt nonnullorum et doctiſſimorum ingenii conditio, vt praeiudicatis, quae ſemel animo inſederunt, opinionibus, tamquam naufragi nantibus in gurgite vaſto tabulis inhaereant, et cum ſexcentis argumentorum gyris luctentur, vt, ſi non ſalua ſententia ſua, ſaltim cum aliqua ingenii laude ex illis doctrinarum ſuarum fluctibus euadant. Hoc ſane quibuſdam, qui nuper admodum *tutelam pactitiam* in iure Romano non minus, quam Germanico praeſidium reperire, ex inſtituto, et ſingularibus diſſertationibus non modo ſtatuere, ſed et demonſtrare conati ſunt, contigiſſe videtur. Ne quis ergo incautior paralogiſmis illis deceptus a iuris analogia, quae in arte noſtra primum, ſecundum, vltimum eſt, aberret, *de tutela* hac *pactitia vel conuentionali* binis diſſertationibus agere conſtitui, ordinis et perſpicuitatis cauſſa ita partituris hanc materiam, vt priore iuris Romani, poſteriori Germanici principia paullo diligentius excutiam, expenſiſque, quae huc facere videntur, omnibus, rationibuſque ſubductis, id genus tutelae Romanis ignotum, Germanis notiſſimum ac paene quotidianum fuiſſe, oſtendam.

§. II.

Quid ſit tabula pactitia?

Quod ad ius Romanum attinet, in illo praeſidium non reperire tutelam illam pactitiam, tot poteſt argumentis demonſtrari, vt, ſi omnia hic adferre, et pro eo, ac decet, exornare coner, vix finem repertura videatur oratio. Vt ergo ſelectu vtar, praecipua tantum ſectabor. At ſtatim in ipſo diſſertationis limine paucis praemittam, per *tutelam pactitiam* intelligi illud tutelae genus, quam quis ex promiſſione vel pacto ita ſuſcipit, vt nullam aliam cauſſam, cur tutelam adminiſtret, allegare teneatur, nullaque alia ratione indigeat. Id ideo monendum duxi, quod in ipſa definitione pleroſque a ſcopo aberrare animaduerti. Neque enim quaeritur, an non aliquando patri vel magiſtratui quis promiſerit, ſe tutelam ſuſcepturum? iſque ex promiſſo ſuo ad illam ſuſcipiendam obſtrictus ſit? Sed an ille ex ſolo iſto titulo tutelae adminiſtrandae ius ſit conſequutus? Prius ſane nec illi inficiantur, qui ipſam negant tutelam pactitiam: poſterius vero eſt, quod iuris Romani principiis et analogiae omnino refragari, contendunt. Neque enim, qui ſe tutorem futurum promiſit, ſtatim ex pacto tutor eſt, ſed qui ex pacto illo iuſtam cauſſam, iuſtumque titulum habet ſuſcipiendae adminiſtrandaeque tutelae. Quemadmodum ideo nemo ſtatuit tutelam *petititiam*, quia quidam tutores petebantur, ſiue ex voluntate, ſiue ex neceſſitate (a), nec *nominatitiam*, vt ita loqui liceat, quia ſolebant quidam vel vltro, vel a magiſtratibus interrogati tutores per ſe alioſue nominare (b), quia vtrique non a poſtulatione et nominatione, ſed a datione magiſtratus ius tutelae conſequebantur: ita recte exiſtimant viri docti, eam, quae ex promiſſione vel pacto oritur, tutelam non eſſe pactitiam, ſed ad quam ſuſcipiendam adminiſtrandamque initum cum patre pactum ſolum ſufficiat, ſicuti ſolum teſtamentum teſtamentario, ſola agnatio legitimo, ſola denique magiſtratus auctoritas datiuo ſufficiat ad munus illud recte et ordine obeundum.

(a) *L. 2. §. 1. et 3. D. qui pet. tutor. vel curator.*

(b) *L. 2. D. de fideiuſſor. et nominator.*

§. III.

Eam ius Romanorum ignorare, probatur primo argumento, quod nuſquam plures, quam tres, tutelae ſpecies recenſentur.

Talem vero tutelam pactitiam numquam innotuiſſe Romanis, vel ex eo intelligitur, quod veteres iuris auctores, etiam vbi ex inſtituto et δογματικῶς tutelae ſpecies enumerant, nuſquam *pactitiae* vel verbo meminerunt. In *Inſtitutionibus* Iuſtinianus *de tutelis* ait (*a*): *permiſſum eſt parentibus liberis impuberibus, quos in poteſtate habent*, TESTAMENTO *tutores dare.* Hinc porro (*b*): *quibus autem teſtamento tutor datus non eſt, his ex lege duodecim tabularum agnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi*. Denique ſubiicit imperator (*c*): *ſi cui nullus omnino tutor fuerat, ei* DABATVR, *in vrbe quidem a praetore vrbano et maiore parte tribunorum plebis: tutor ex lege Atilia, in prouinciis vero a praeſidibus ex lege Iulia et Titia*. Et de his tribus tutelae generibus etiam ſingulares titulos cum in Inſtitutionibus, tum in Pandectis et Codice reperimus: de *pactitia* tantum abeſt, vt ex inſtituto actum eſſe videamus, vt eius ne verbo quidem in tutelarum recenſione mentionem fieri animaduertamus. Similiter omnes tutelae ſpecies coniungit Vlpianus (*d*), dum diſquirens, cui recte ſoluatur? *Siue autem*, inquit, LEGITIMI *ſint*, *ſiue* TESTAMENTARII, *ſiue ex inquiſitione* DATI, *recte vel vni ſoluitur:* non omiſſurus profecto *pactitios*, ſi quos eius generis exſiſtere ex iuris analogia poſſe crediditſet. In Caii, quae adhuc exſtant: fragmentis, peſſime quidem ſiue ab Aniano, ſiue ab alio exceptis, initio parum adcurate dicitur (*e*): *tutores aut* LEGITIMI *ſunt*, *aut* TESTAMENTARII: attamen quibuſdam interiectis ſuppletur, quod in illa enumeratione omiſſum eſt, additurque (*f*): *quod ſi nec* TESTAMENTARIVS *tutor fuerit*, *nec* LEGITIMVS: *tunc inquiſitione iudicis pupillis tutores* DANTVR. De *pactitia* ne γρῦ quidem. Idem et in Vlpiani fragmentis, vbi ex inſtituto de tutelis agitur, obſeruamus. In eis enim primo diſſerit de tutelis *legitimis* (*g*), deinde de *teſtamentariis* (*h*), denique de tutoribus, qui ex lege Atilia, Iulia et Titia, Iunia Norbana, lege Iulia de maritandis ordinibus, itemque ex SCtis, et moribus a magiſtratibus *dabantur* (*i*): *pactitiae* vero toto eo capite nec volam, nec veſtigium exſtare voluit. Nec veroſimile eſt, hanc tutelae ſpeciem ab Aniano in Caii et Vlpiani libris eſſe expunctam, quum illa vel maxime conſentanea eſſet moribus Gothorum, aliarumque originis Germanicae gentium, vt nulla illis ratio fuerit, eam inuidendi Romanis, vel illorum auctores truncandi, expungendique id, a quo ipſi minime abhorrebant. Denique iterum Iuſtinianus, vbi epiſcopos et clericos ab omni tutelarum onere immunes eſſe iubet, non alia habet, quae recenſeat, tutelarum genera, quam illa tria, ac proinde ſancit (*k*), *vt immunitatem ipſo iure omnes habeant tutelae*, *ſiue* TESTAMENTARIAE, *ſiue* LEGITIMAE, *ſiue* DATIVAE. An non intererat, et *pactitiae* mentionem fieri, quum de immunitate ab eius generis tutela vel maxime dubitari potuiſſet? Non dicam de aliis vetuſtis ſcriptoribus, e quorum numero Boethius (*l*) *tutelam aut* CONSANGVINITATIS *gradu*, *vel* PATRONATVS *iure deferri*, *aut* TESTAMENTO *patris eligi*, *aut* PRAETORIS *iuris dictione formari* ait, nullo alio praeter hos modos tutelam conſequendi admiſſo.

§.IIII.

(a) §. 3. *Inſt. de tutel.*
(b) *Pr. Inſt. de legit. agnat. tutel.*
(c) *Pr. Inſt. de Atilian. tutor.*
(d) *L. 14. §. 5. D. de ſolution.*

(e) CAII *Inſtit. Lib. I. tit. 7.*
(f) *Ibid. §. 2.*
(g) VLPIAN. *Fragm. tit. 11. §. 3. ſeqq.*
(h) *Ibid. §. 14. ſeqq.*
(i) *Ibid. §. 18. ſeqq. ad §. 24.*
(k) *L. 52. pr. C. de epiſcop. ac cleric.*
(l) *Commentar. ad Ciceron. Topic. Lib. III.*

§. IIII.

Vis huius argumenti.

Deſumtum hoc veterum ſilentio argumentum non leuis omnino ponderis eſſe, facile mihi largientur illi, qui non fingendam eſſe nouam Romanorum iuris prudentiam, ſed veterem ac genuinam ex iuris iſtius auctoribus, tamquam ex limpidiſſimo fonte, hauriendam eſſe exiſtimant. An enim veroſimile eſt, veteres omnes, qui ius ex inſtituto in artis formam redegerunt, nobiliſſimam illam tutelae ſpeciem, veluti ex compacto, fuiſſe omiſſuros, eiuſque ne obiter quidem fuiſſe facturos mentionem, ſi illam vel legibus, vel moribus atque vſu probari ſciuiſſent? Quemadmodum ergo recte veteribus credimus, homines eſſe vel *liberos*, vel *ſeruos* (a), illos vel *ingenuos*, vel *libertinos* (b), alios porro eſſe *ſui iuris*, alios *alieno iuri ſubiectos* (c), illos vel *in parentum*, vel *in dominorum poteſtate* eſſe (d): hereditatum duplicem eſſe conditionem, eaſque vel *ex teſtamento*, vel *ab inteſtato* ad nos pertinere (e), ac proinde non alia eſſe hominum, poteſtatum, ſucceſſioniſque hereditariae genera merito exiſtimamus: ita non eſt, cur noua tutorum genera inferre velimus in veterem Romanorum iuris prudentiam, cum antiqui illi ſcriptores, a quibus ciuilem iſtam ſapientiam, veluti per manus traditam, accepimus, plura, quam tria iſta tutelarum genera numquam agnouerint. Non equidem ignoro, partiri et diuidere non auctoritatis eſſe ſed merae artis, ac proinde diuiſiones non eſſe legibus adſtrictas, nec quemquam, qui rectius et magis διαλεκτικῶς poſſit genus in ſuas ſpecies diducere, legum terriculamentis eſſe ab eo inſtituto dimouendum. *Corpus* enim *iuris*, inquit Thomaſius (f), *eſt ſyſtema, plurima alia, quae leges non ſunt, continens. Definitiones enim, diuiſiones, differentiae et regulae doctrinales inde deductae, ſunt doctrinae intellectum informantes.* At ſcio etiam, eum, qui diuiſionem, tamquam minus adaequatam, impugnat, oſtendere debere, eſſe ſecundum illius artis principia et alias ſpecies ea diuiſione non comprehenſas. Quum vero oſtendi non poſſit, extitiſſe vmquam apud Romanos tutores, qui ex ea ſola cauſſa, quod ſe tutelam ſuſcepturos promiſerint, ad ſuſcipiendam adminiſtrandamque tutelam fuerint admittendi, merito praeſumendum eſt, veteres ius in quo verſati ſunt, non ignoraſſe, nec plures ipſis notas fuiſſe tutelarum ſpecies, quam *teſtamentariam*, *legitimam*, et *datiuam*: maxime quum nulla idonea poſſit reddi ratio, cur diſſimulare voluerint *pactitiam*, cum nec ſub teſtamentaria, nec ſub datiua, poſſit comprehendi.

(a) *Pr. Inſt. de iur. perſonar.*
(b) *§. 5. Inſt. eod.*
(c) *Pr. Inſt. de his, qui ſunt ſui vel al. iur.*
(d) *Ibid.*
(e) *§. vlt. Inſt. per quas perſon. cuiqu. adquir.*
(f) *Diſſ. de rite formando ſtatu controuerſiae: an legum iuris Iuſtinianei, ſit frequens, an exiguus vſus practicus in foris Germaniae, §. 5. pag. 10.*

§. V.

Itemque ſecundo,

Deinde ſatis inter omnes conſtat, tutelam ex ICtorum Romanorum ſententia fuiſſe munus publicum. Et *tutelam*, inquit Iuſtinianus (a), *placuit*

quod de munere publico paciſci non licuerit.

cuit munus publicum eſſe, id eſt, vt apud Theophilum ibi λειτούργημα explicat ſcholiaſtes Graecus (*b*): λειτούργημα γάρ ἐστιν δημόσιον πρᾶγμα, διδόμενόν τινι, οἷον σιτωνικὸν ἐφορικόν: *munus publicum eſt curatio alicui publice collata, qualis eſt eorum, quibus cura frumenti vel ephoria demandata eſt.* Hermogenianus (*c*): *atque perſonale* MVNVS *eſt tutela, cum adulti furioſiue*, cet. Idem porro et Arcadius Chariſius (*d*), et Calliſtratus (*e*), et maxime Pomponius (*f*), a quo tutela aeque, ac magiſtratuum functio, PVBLICIS CAVSSIS diſerte adnumeratur, ſatis manifeſto confirmant. Iam nemo ſibi temere perſuadebit, ideo id nomen tribui tutelae, quod eius finis vel obiectum, vti vocant philoſophi, ad rem publicam pertineat. Id enim diſerte negat Modeſtinus, dum ſcribit (*g*): *tutela non eſt rei publicae munus, nec, quod ad impenſam pertinet, ſed ciuile: nec prouinciale videtur tutelam adminiſtrare.* Ac proinde ſupereſt, vt cum Vlpiano (*h*), aliiſque viris doctis dicam, tutelam ideo cenſeri munus publicum *quod illud neceſſario obire teneamur lege, more, imperioue eius, qui iubendi habeat poteſtatem* (*i*); adeo, *vt non videatur leuis culpa, contra iuris auctoritatem mandatum tutelae officium detrectare* (*k*). Sed quum haec omnia talia ſint, vt ne ab iis quidem ignorentur, qui aliud ſciunt nihil: religioni mihi duco, rei vulgo notiſſimae diutius immorari.

(a) *Pr. Inſt. de excuſat.*
[b] Apud. FABROTTVM in *Not. ad Theophil. pag.* 133.
[c] *L.* 1. §. 4. *D. de muner. et bonor.*
(d) *L. vlt.* §. 1. *D. eod.*
(e) *L.* 17. §. 2. *D. de excuſat.*
[f] *L.* 9. *D. de his, qui ſunt ſui vel alien. iur.*
(g) *L.* 6. §. 18. *D. de excuſat.*
(h) VINN. *ad pr. Inſt. eod.*
[i] *L.* 214. *D. de verbor. ſignif.*
(k) *L.* 39. §. 6. *D. de adminiſtrat. et peric. tutor. vel curat.*

§. VI.

Id quod probatur.

Iam vero inde merito firmiſſimum duxi argumentum, non potuiſſe tutelam vlli ex pacto cum patre inito ex iuris Romani principiis deferri. *Ius publicum* enim, vti tradit Papinianus (*a*), *priuatorum pactis mutari non poteſt.* Et in ſumma id obſeruandum eſſe monet Paullus (*b*), *ſi pactum conuentum a re priuata remotum ſit, illud non eſſe ſeruandum.* Si ergo circa ea, quae publicam cauſſam habent, nullum priuatis paciſcendi arbitrium, nullum ſtatuendi ius, nulla facultas fuit, fruſtra etiam procul dubio fuit pactio de muneribus publicis, atque adeo et de tutela ſuſcipienda adminiſtrandaque, quae nemini, niſi publica auctoritate, deferebatur. Et hoc ipſum eſt, quod definitione ſua expreſſit Seruius, dum non quamuis *vim et poteſtatem in capite libero*, quam ſibi quis fortaſſis ſuo arbitrio ſumſerit, vel a patre priuatim ſibi decretam ſuſceperit, ſed IVRE demum CIVILI *datam* ac *permiſſam*, adeoque publica auctoritate ſuſceptam, TVTELAE nomine venire docuit (*c*). Atqui tutori pactitio non *iure ciuili data eſt illa vis ac poteſtas*, ſed priuata auctoritate: nec illud ius vſquam priuatis *permittit*, vt de tutela pactis ſtatuere poſſint: immo, vt dixi, rationi iuris ciuilis refragantur pacta quaelibet, quae de publicis cauſſis et muneribus ineuntur. Ergo ita tutela pactitia ex iuris Romani principiis non eſt tutela, ac proinde falſum eſt, vllum ex iſtius iuris principiis ideo tutorem fuiſſe, quod patri, ſeſe tutorem liberorum eius fore, promiſiſſet.

§. VII.

Digitized by Google

(a) L. 88. D. de pact. (b) L. 27. §. 4. D. eod. vbi ſine ratione textum ſollicitat, et pro re priuata, re publica legi iubet IACOBVS CVIACIVS. Obſeruat. Lib. I. cap. 24. (c) §. 1. Inſt. de tutel. L. 1. pr. D. eod.

§. VII.

Cui non obſtat, quod pater teſtamento, ſuo arbitrio de tutela ſtatuere potuerit.

Obuertere equidem hic mihi aliquis poſſet tutores teſtamentarios, quippe qui et ipſi priuato patris arbitrio fuerint tutelam conſequuti, ac inde colligere, nullam fuiſſe cauſſam idoneam, cur, cum licuerit patri teſtamentum condituro optimum conſilium pro liberis capere, iiſque tutorem ſupremo iudicio dare, non aeque licere debuerit cum viro bono paciſci, vt liberorum ſuorum tutelam, ſi quid ſibi humani acciderit, ſuſciperet, et cur illa conuentio huic ad conſequendam tutoris poteſtatem non aeque ſuffecerit, ac ipſa vltima patris voluntas. Enimuero, qui paullo adcuratius poſuerit calculum, illico animaduertet, inter vtramque illam ſpeciem permultum intereſſe. Primo enim tutela teſtamentaria eſt iure ciuili permiſſa, lege nimirum illa vetuſtiſſima decemuirali, quae, tamquam carmen aliquod neceſſarium, ICtis toties in ore eſt: PATERFAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIA, PECVNIA, TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO (a): ac proinde tantum abeſt, vt priuata auctoritate quis hanc tutelam adipiſcatur, vt eam ipſi legi debeat, ac proinde Vlpianus (b) et teſtamento datos tutores *legitimos* vocare non dubitet, quod, vt ipſe ait, *ex lege deſcendant*. Vbi vero ſimilis, quaeſo, exſiſtat ſanctio de pactis ſuper tutela ineundis? Qua vmquam vel lege, vel plebis ſcito, vel SCto, vel conſtitutione principum cautum eſt, vt, quomodocumque paterfamilias cum aliquo pactus eſſet ſuper tutela liberorum ſuorum, ita ius eſſet? Talis profecto lex neque vſquam, neque vmquam exſtare potuit, quum, vt iam monui, omnis de cauſſa publica priuatorum pactio potius a legibus infirmetur. Ergo nec argumentum ab vltima patris voluntate recte duci poteſt ad tutelam pactitiam. Deinde nec id praetermittendum eſt, teſtamenta ipſa, quippe olim populi ſuffragiis in comitiis calatis condita (c), non fuiſſe priuatam teſtatorum, ſed publicam ipſius populi voluntatem, ac proinde tutorem, ſupremo patris iudicio datum, non priuata, ſed publica auctoritate, vera nimirum lege conſtitutum eſſe: quod et de tutore pactitio adfirmare velle abſurdiſſimum mehercule videretur. Denique quamuis exiſtimare quis poſſit, vetuſta haec eſſe, et quia iam pridem abolita ſint (d), ad ius Iuſtinianeum nihil facere: nam poſtea ſaltim vnicuique facultatem datam eſſe de tutela non minus, quam de pecunia rebuſque ſuis, quaecumque placuerit, ſupremo iudicio ſtatuendi: illi tamen merito in memoriam reuoco notiſſimum, quod Papinianus (e) inculcat, principium, *teſtamentifactionem non priuati, ſed publici iuris eſſe*. Teſtes enim quinque, quos intereſſe oportebat teſtamentifactioni per aes et libram, ipſum populum, cuius olim ſuffragiis ſuprema iudicia firmabantur, repraeſentabant, et ſollemnitates omnes, quas et nouiſſima iure requirunt, veteres illas et hodie adumbrant, eoque fit, vt et mutato vetuſto illo teſtamenta ordinandi ritu, ſaluum tamen ſit vetus principium, *Teſtamentifactionem eſſe iuris publici*. Hoc vero poſito quis, quaeſo, dixerit, tutelam teſtamentariam priuati fuiſſe arbitrii? quiſue ſine manifeſto paralogiſmo colligat, licuiſſe priuatis teſtamento de tutela ſtatuere, ac proinde nec pacta ſuper illa eſſe potuiſſe illicita?

§. VIII.

(a) Auctor ad Herenn. *Lib. I. cap.* 13. CICER. *de inuent. Lib. II. cap.* 50. *L.* 53. *L.* 120. *D. de verbor. ſignif.*

(b) *Fragment. tit.* 11. §. 3. et ibi SCHVLTING. *pag.* 594.

(c) §. 1. *Inſt. de teſtament. ordin.* THEO. PHIL. *Paraphraſ. ibid.* GELL. *Noct. Atticar. Lib.* XV. *cap.* 27.

(d) VLPIAN. *Fragment. tit.* 20. §. 2.

(e) *L.* 3. *D. qui teſtam. fac. poſſ.*

§. VIII.

Nec, quod fas fuerit, tutela in iure cedere.

Ne vero quidquam, quod lectorem morari poſſit, praetermittere videar, fateor, mihi, pacta omnia de ſuſcipienda tutela, tamquam cauſſa publica, inita profliganti non ſine ſpecie obuerti poſſe *tutelam ceſſitiam*, cuius meminit Vlpianus (*a*). Ait enim, legitimos tutores aliis tutela olim in iure cedere potuiſſe, eumque, cui illa ceſſa eſſet, *ceſſicum* vel *ceſſitium* tutorem adpellatum, quo ſiue capite minuto, ſiue tutelam alii cedente, tutelam ad legitimum tutorem rediiſſe: ſed et, ſi legitimus deceſſerit, aut capite minutus fuerit, ceſſitiam illam tutelam exſtintam eſſe, addit tamen, ceſſionem iſtam tutelae ſua aetate non amplius proceſſiſſe, quum et feminarum tutelam legitimam, in qua aliquamdiu ceſſio illa in vſu permanſerit, lex Claudia ſuſtineat. Iam, qui cedit, tutelam procul dubio mandat, et ius ſuum, intercedente conuentione, in alium transfert: ac proinde perperam negare videbor, licere priuato de tutela ſuſcipienda cum alio conuenire. Sed ſalua res eſt. Primo enim ea ceſſio non fiebat priuato arbitrio, ſed in iure. *In iure ceſſio*, vt ait Caius noſter apud Boethium (*b*), fit hoc modo: *apud magiſtratum populi Romani, veluti apud praetorem vel apud praeſidem prouinciae, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita vindicat:* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Deinde, poſtquam hic vindicauerit, praetor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet? Quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicauerit, eam rem* ADDICIT *idque legis actio vocatur*. De quo ritu plura monent viri docti, qui Caii *Inſtitutiones* animaduerſionibus ſuis illuſtrarunt, Alexander Oiſelius et Schultingius (*c*). Quis vero priuato arbitrio in ceſſionarium translatam eſſe dixerit tutelam, quae ei a magiſtratu, penes quem erat legis actio, *addicebatur?* Deinde ex Vlpiano conſtat, ſolam tutelam legitimam, et ne hanc quidem omnem, ſed feminarum, eo ritu cedi potuiſſe. Quod ſane argumento eſt, ſingularem fuiſſe huius tutelae indolem, ex qua id ſequeretur, vt alii cedi poſſet. Nimirum haec ſola tutela, vti recte obſeruat laudatus Schultingius (*d*), ſemel delata erat ita in tutoris legitimi dominio Quiritario, vt quaſi partem patrimonii conſtitueret, ac proinde non minus ceſſione in alterum transferri poſſet, quam legitima hereditas (*e*). Quod vero ex ſingulari vnius alicuius tutelae natura ac indole fluit, id non poteſt ad tutelam in vniuerſum proferri. Vt iam dixi, perperam illos compoſituros eſſe rationem, qui, quod in certa tutelae iam delatae ſpecie leges permiſerint, id ad tutelam etiam deferendam pertinere exiſtiment, quum de ea, quam habemus, paciſci ſemper liceat, non ſemper de ea, quam non habemus, ſi vel maxime illam ſpe ſatis certa nobis deſponderimus (*f*). Maneat ergo fixum et firmum, tutelam, tamquam munus publicum, non fuiſſe obiectum pactionis, eatenus ſcilicet, vt quis ob eam ſolam, non intercedente vel teſtamento, vel cognationis neceſſitudine, vel auctoritate magiſtratus, eam vim et poteſtatem in capite libero conſequeretur.

§. VIIII.

[a] *Fragment. tit.* 11. §. 6. *ſeqq.*
[b] *Commentar. in Ciceron. Topic. Lib.* III.
(c) *Iuris. prud. vet. ante-Iuſtin. pag.* 84. *ſeqq.*
(d) *Ad* VLPIAN. *Fragment. pag.* 595.
(e) VLPIAN. *Fragment. tit.* 29. §. 11. *ſeqq.*
(f) Exemplum eſt in hereditatis venditione; nam venire poteſt iam delata, non futura: L. 1. L. 7. D. *de hered. vel action. vendit.*

§. VIIII.

Tertium argumentum, quod iure Romano eadem fit hereditatis, ac tutelae, ratio.

Progredior ad tertium, idque fere palmarium argumentum, quod niſi ſolide ſtabiliretur, fruſtranea erit omnis, quae de tutela pactitia ſuſcipitur, diſputatio. Nititur hoc analogia, quae inter hereditatem ac tutelam ex iuris noſtri principiis obſeruatur, et quae tanta eſt, vt vtraque eodem iure cenſeatur, et fere ab vna ad alteram ducatur argumentum. Vt rem ab ouo ordiar, primi, qui hanc analogiam ſtabiliuerunt, fuere decemuiri, quos in legibus 12. tabularum hereditatem et tutelam vbique coniunxiſſe nouimus. Quemadmodum enim iam ſupra oſtendi, eos permiſiſſe cuiuis patrifamilias ſupremo iudicio diſponere cum *de pecunia familiaue*, tum *de tutela ſuae rei*, i. e. liberorum ſuorum, qui patris contemplatione non perſonae, ſed res in eius dominio Quiritario conſtitutae erant: ita et de eo caſu, quo ſiue penitus, ſiue, quod ad tutelam attinet, pater inteſtatus deceſſerat, ſanxerant, *vt ſi inteſtatus moreretur, eique impubes heres eſſet, agnatus proximus tutelam nanciſceretur (a)*. Quemadmodum itaque heres teſtamento ſcriptus, ita et datus teſtamento tutor reliquis omnibus videbatur anteferendus. Et ſicuti, non exſtante teſtamento, ſanguine proximi ad hereditatem, ita iidem ad tutelam, vocabantur, et ita quidem, vt aeque, ac in hereditate, propior excluderet remotiorem, plures vero eiuſdem gradus ſimul admitterentur (*b*). Quumque iure illo antiquo ſoli agnati et gentiles, non aeque cognati, hereditatis legitimae eſſent participes, ad eoſdem etiam ſolos pertinebat tutela legitima. Hinc perpetua ab hereditate ad tutelam, et ab hac ad illam conſequutio. Quemadmodum enim qui proximus eſt ad ſucceſſionem, is non minus ad tutelam proximus eſſe dicitur (*c*): ita inuerſo ordine Q. Mucius (*d*): *quo*, inquit, *tutela redit, eo hereditas peruenit, niſi quum feminae heredes intercedunt*; et Caius (*e*): *is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipſe proximus eſt ad hereditatem*. Quam regulam licet vtroque loco ſollicitent viri docti, veluti Franc. Balduinus (*f*), Franc. Hotomanus (*g*), et Iac. Oiſelius (*h*), qui exemplo Graecorum, nec non Accurſii et Placentini, verba vtrobique traiicienda eſſe cenſent: eam tamen rectiſſime ſe habere argumentis tam ſolidis demonſtrauit Iac. Gothofredus (*i*), vt cauſſam peroraſſe omnino videatur. Quin ideo pari paſſu ambulare viſae veteribus ſunt tutela et hereditas, vt Paullus (*k*) tutelas legitimas eadem ratione, ac hereditatem, interuerti obſeruet: et generatim ICti, ſperata tutela teſtamentaria, locum non eſſe legitimae contendant (*l*), non ex alia ratione, vt recte vidit Chriſtian. Thomaſius (*m*), quam quod non magis, quod ad tutelam, quam quod ad hereditatem attinet, quiſquam pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decedere poſſit. Hactenus ergo omnia eadem ſunt in hereditate, vt tutela teſtamentaria et legitima. Acceſſerunt vero poſt 12. tabulas quaedam noua: *primum*, vt teſtamentarii tutores, non rite dati, ac veluti vitio creati, a magiſtratu confirmarentur; *alterum*, vt pupillis, nec teſtamentarium,

nec

nec legitimum habentibus, tutor in vrbe a praetore cum maiore parte tribunorum plebis, in prouinciis a praeſidibus daretur; quorum prius conſtitutionibus principum (n), poſterius legibus, tum Atilia, tum Iulia et Titia primum inuectum (o), ac nouis conſtitutionibus ſubinde immutatum eſſe nouimus (p). Enim vero ne in his quidem nouis iuribus a vetere illo principio, quod tutelae et hereditatis eamdem eſſe indolem oporteat, diſceſſerunt. Quemadmodum enim iam inde ab antiquiſſimis vſque temporibus eo iure gaudebat praetor, vt ſi minus iuſte heres quis teſtamento ſcriptus eſſet, illi tamen poſſet, poſitis certis requiſitis, poſſeſſionem ſecundum tabulas dare (q): ita vere ac re ipſa praetor dabat tutorem veluti ſecundum tabulas, quoties teſtamento non recte et ordine datum, vel cum inquiſitione, vel ſine eadem confirmabat. Quumque et in poteſtate praetoris eſſet, bonorum poſſeſſionem dare perſonis quibuſdam, quas nec ſupremum defuncti iudicium, nec lex ad ſucceſſionem vocabat (r); non abſurdum videbatur, eidem et ius eſſe dandi tutores non habentibus, quamuis nec ex teſtamento, nec ex lege ad tutelam vocatos. Adeo perpetua eſt hereditatis ac tutelae analogia, tantaque vtriuſque ſimilitudo, vt ſi ab una ad alteram ducatur argumentum, nihil fiat, quod ſit a veterum iuris auctorum more ac conſuetudine alienum.

(a) *L. 5. pr. D. de legit. tutor. L. 1. L.* [illegible] *D. eod.* Add. IAC. GOTHOFRED. *ad 12. tabb. pag. 95. ſequ.* (*Tom.* III. *Theſaur. iur. ciuil.*)
(b) *L. 8. L. 9. D. de legit. tutor.*
(c) *§. vlt. Inſt. eod. L. 4. C. eod. L. 2. C. de curat. furioſ. Nouell.* CXVIII. *cap. 4. 5.*
(d) *L. 73. pr. D. de reg. iur.*
(e) *Inſtitution. Lib.* I. *tit. 7. §. 1.*
[f] *Iuris prud. Mucian.* (*pag. 506. Tom.* I. *Iuris prud. Roman. et Attic.*)
(g) *Obſeruation. Lib.* VI. *cap. 5.*
[h] *Ad Caii Inſtit. Lib.* I. *tit. 7. §. 1.*
(i) *Commentar. ad tit. de reg. iur.* (*pag. 921. ſeqq. edit. Trot.*)
(k) *L. 7. §. 2. D. de cap. min.*
[l] *L. 11. pr. et §. 1. D. de teſtam. tut.*
(m) *Schol. ad Huber. Praelect. Inſt. Lib.* I. *tit. 14. §. 3.*
(n) *L. 1. §. 1. in fin. D. de confirm. tut.*
(o) *Pr. Inſt. de Atil. tutor.*
(p) *§. 7. Inſt. eod.*
(q) VLPIAN. *Fragment. tit. 28. §. 5. 6. pr. Inſt. de bonor. poſſeſſ.*
[r] *§. 2. Inſt. eod.*

§. X.

Tutela ergo non magis poteſt eſſe pactitia, quam hereditas.

Quae cum ita ſint, manifeſtum profecto eſt, nullam omnino iure Romano eſſe tutelam pactitiam, eamque potius iuris iſtius analogiae plane refragari. Nam quum ex eius iuris prudentiae principiis, eodem ordine deferatur tutela, quo hereditas: conſequens eſt, vt non deferatur pacto vel conuentione. De hereditate enim futura conuentio omnis irrita habebatur apud Romanos, ſiue de ſua (a), ſiue de tertii non conſentientis hereditate (b) quis cum altero paciſceretur: quin pacta haec turpia, boniſque moribus contraria, et plena triſtiſſimi euentus veteribus videbantur (c). Qui fieri ergo potuiſſet ſalua iuris analogia, vt, qui ab hereditate pactitia tantopere abhorrebant, ii tamen concederent tutelam pactitiam? Aut ergo analogia illa tutelae atque hereditatis deſtruenda, (quod ne fiat, plane non vereor,) aut concedendum erit, non potuiſſe tutorem pacto ita conſtitui, vt ſolum illud pactum illi ſufficeret ad tutelam rite capeſſendam adminiſtrandamque.

§. XI.

(a) *L. 19. C. de pact.*
(b) *L. vlt. C. eod.*
(c) *Dict. L. vlt. C. eod. L. 6. D. de verbor. obligat. L. 29. §. vlt. D. de donat.*

Digitized by Google

§. XI.

Quartum argumentum, quod priuatis per ſolum teſtamentum tutores dare licuit.

Accedit aliud, idque ſatis magni ponderis, argumentum, ex quo non fuiſſe priuati arbitrii tutoris dationem, liquido probatur: nimirum, quod nemini mortalium licuerit alio modo, quam legitimo teſtamento, liberis tutores conſtituere. Hine, *quum dicitur*, SVPER PECVNIAE TVTELAEVE SVAE, *tutor ſeparatim ſine pecunia dari non poteſt*; vt ait Paullus noſter (*a*). Quae verba dici non poteſt, quam torſerint interpretes, inter quos Hotomanus (*b*) illa ad pupillum referre non dubitat, quaſi ſenſus ſit, non poſſe patrem filio, niſi ſimul heredi ſcripto, tutorem dare: inuita profecto Themide, quae et exheredato tutorem a patre dari diſertis verbis permittit (*c*). Potior ergo eſt Paulli ſententia, quam recte iam vidit Gerardus Noodtius (*d*), non valere tutoris dationem, niſi teſtator ſimul de tutela, ſimul de pecunia, id eſt, hereditate ſua diſponat, ac proinde non aliter, quam ſi tutorem det iuſto teſtamento, cuius caput et fundamentum ſit heredis inſtitutio (*e*). Idem enim et Modeſtinus (*f*) monet, dum ſcribit: *pater filiis vel nepotibus, quos habet in poteſtate, recte dat tutorem, ſed* IN TESTAMENTO. Idque adeo verum eſt, vt ne imperfecto quidem teſtamento tutor recte datus videretur (*g*), multoque minus codicillis (*h*): niſi quod eo demum deuentum, vt dati in codicillis teſtamento confirmatis perinde, ac ſi teſtamento dati eſſent, acciperentur (*i*). Denique et per epiſtolam dari tutorem non poſſe, indubitati iuris erat (*k*). Quamobrem iure inde colligimus, non potuiſſe patrem vllo alio legitimo modo tutorem liberis conſtituere, quam vel teſtamento, vel codicillis teſtamento confirmatis. Ex eo vero manifeſto conſequitur, vt pacto conſtitutus tutor non iure datus videri potuerit, adeoque Romanis ignota fuerit tutela pactitia. Si enim non alio modo, quam teſtamento perfecto, tutorem recte dabat: quomodo pacto dare potuit? Immo ſcire vellem, quid mouere potuerit veteres, vt pactis tutorem dari permitterent, epiſtolis, quibus aeque, ac viua voce, inter ſe paciſcuntur homines, non permitterent? Aut ergo reddenda erit ratio, cur tam male conſtiterint ſibi Romani, aut verum erit, pactis tutores non magis, quam codicillis et epiſtolis, dari iure potuiſſe.

(a) *L. 53. pr. D. de verbor. ſignificat.*
[b] *Obſeruation. Lib.* VI. *cap.* 5.
(c) *L. 4. D. de teſtam. tutel.*
(d) *Commentar. ad Pandect. eod. tit. Tom.* II. *Oper. pag.* 542.
[e] *§. 34. Inſt. de legat.*
(f) *L. 1. §. 1. D. de confirm. tutor.*
(g) *L. 2. C. eod.*
(h) *L. 3. D. de teſtament. tutel.*
(i) *L. 1. §. 1. D. de confirm. tutor.*
[k] *L. 2. C. eod.*

§. XII.

An tutela pactitia falſtim per confirmationem conualuerit?

Sunt equidem, qui ſtricto iure nullius momenti fuiſſe tutelam pactitiam non inficiantur, eam tamen conualeſcere potuiſſe per confirmationem, ſtatuunt (*a*). Sed primo, dum id largiuntur, ſimul fatendum illis eſt, tutelam pactitiam iure non ſubſtitiſſe, neque apud Romanos ſpeciem tutelae fuiſſe ſingularem, quae ex conuentione deſcenderit. Confirmatione enim non indigebat tutor recte, et ex legum praeſcripto, ſed vitio datus (*b*). Ergo vitio datum eſſe agnoſcere debebant tutorem pacto datum, adeoque illa tutela non erit ſingularis et legitima tutelae ſpecies, niſi etiam ſingulares ſpecies tutelae *maternae*, *extraneae*, et *codicillaris* fingere velis, quan-

doquidem et a matre, vel ab extraneo, vel a patre codicillis teſtamento non confirmatis datos confirmari, indubitati iuris eſt (c). Si ergo abſurdum eſſet, has tamquam ſingulares et legitimas tutelae ſpecies obtrudere: qui minus abſurdum erit, fingere tutelam pactitiam, quia tutor, ex pacto ſuſcepturus tutelam, poſſit a magiſtratu confirmari? Praeterea iuſtiſſima dubitandi cauſſa eſt, tutelam pactitiam vmquam fuiſſe a praetore confirmatam. Confirmatio enim ad tutelam teſtamentariam tantum pertinebat. Quis vero pactitiam dicebat teſtamentariam. Deinde omnes caſus, quibus tutores confirmandi ſint, adcurate recenſentur in iure noſtro (d), puta, ſi talis ſit perſona, quae non poſſit teſtamento tutorem dare, veluti mater, aut patronus, aut extraneus; aut ſi ſit perſona, cui dari non poſſit, veluti ſi pater filio filiaeue, non exſiſtenti in patria poteſtate, (ita enim legendum eſſe illum textum, luculenter oſtendit Antonius Auguſtinus (e), aut verbis indirectis, aut denique codicillis teſtamento non confirmatis tutores dederit. Atqui nullus horum caſuum comprehendit tutelam pactitiam: ac proinde recte colligere nobis videmur, ne confirmatione quidem conualuiſſe tutelam iſtam, quippe analogiae iuris plane contrariam, et, ſi dicendum, quod res eſt, plane σιδηρόξυλον.

(a) STRYKIVS *in Vſu hod. Digeſtor. Lib.* XXVI. *tit.* 1. §. 4.
[b] *L.* 1. *pr. et* §. 1. *D. de confirmat. tutor.*
(c) *L.* 4. *D. eod.*
(d) *L.* 1. *D. eod.*
(e) *Commentar. ad* MODESTIN. *de excuſat. Tom.* IIII. *Theſaur. iur. ciuil. pag.* 1560.

§. XIII.

Argumentum *quintum* ab ipſa pactorum natura. Porro ſi ipſam pactorum naturam conſideramus paullo adcuratius, numquam Romani illis tantum tribuerunt virtutis, vt credibile ſit, eos tutelam pactitiam admiſiſſe. Simplices promiſſiones non producebant obligationem perfectam et ciuilem, ac proinde nec tutor, qui ſe tutelam ſuſcepturum promiſerat, cogi poterat ad illam ſuſcipiendam, nec praetor ad tutorem illum confirmandum: adeoque omnis illa tutela imperfecta fuiſſet, nulliuſque effectus, niſi et ipſe, qui promiſerit, ſponte hoc ſubiret onus, et praetor eum ſua ſponte confirmaret. Quae omnia tutelae naturae ac indoli quam maxime repugnare tanto apertius eſt, quanto minus quiſquam ignorat, eam eſſe munus publicum, ac proinde non niſi ratione quam maxima et ſufficiente, iuridice dicam, iuſtiſſima excuſatione detrectari; quin ab eo tempore, quo datus eſt, quoue pupillus tutela indiget, ipſo iure aliquem tutorem eſſe (a). Quae omnia ſi quis pactis effici potuiſſe exiſtimet: nae illum ego, quid pactum fuerit Romanis, vix ſatis intelligere crediderim.

(a) *L.* 31. *pr. D. de excuſat. tutor. vel peric. tutor. L.* 1. *C. ſi tutor vel curat. falſ. curat. L.* 38. §. 6. *D. de adminiſtrat. et allegat.*

§. XIIII.

Diſſentientium effugia. Hinc varia illi, quibus huic tutelae ius ciuitatis Romanae adſerere curae eſt, quaerunt effugia. Alius enim promiſſionem cum effectu, id eſt, ſtipulationem, procul dubio interpoſitam eſſe, ponit. Alius ſubtilem illam inter pacta et ſtipulationes differentiam iam a Leone Imp. ſublatam eſſe (a) vrget.

vrget. Aliis id non nudum pactum fuiſſe videtur, quod auctor ille doctiſſimus ſuo more hoc argumento firmat, quod quae pacta ſine plena obligatione ciuili intelligi nequeant, ad pacta nuda non ſint referenda. Sed ſunt haec omnia ita comparata, vt vel ſola documento eſſe poſſint, peſſimam cauſſam defendere eos, quibus tot latibulis opus eſt. Stipulationem interpoſitam fuiſſe, nulla lex, cuius praeſidio vtantur, dicit, et, ſi fuiſſet interpoſita, illi non plus momenti infuiſſet, quam pacto nudo, quia inutilis eſt de rebus, quae non arbitrii noſtri, ſed publici iuris ſunt, interpoſita ſtipulatio (*b*). Conſtitutione, quam laudant, Leonis imp. omne ſtipulationum ac pactorum diſcrimen ſublatum eſſe, nemo facile crediderit: quum eum potius ſolam illam verborum in interrogatione et reſponſione congruentiam, ſalua ipſius interrogationis ac reſponſionis neceſſitate, videamus ſuſtuliſſe (*c*). Sed ſi fingamus, Leonem imp. tantam mutationem inuexiſſe: conſequens tamen erit, vt demum a Leonis iſtius temporibus inualuerit haec tutela, adeoque loci omnes, ex pandectarum opere decerpti, quibus talem tutelam Romanis notam fuiſſe, probant, fruſtra ab iis ad partes vocentur. Denique non nudum eſſe pactum, quod plenam obligationem ciuilem producit, facile largimur. Sed dum clariſſimi huius argumenti auctor, tale eſſe pactum de tutela, ſubſumit manifeſto petit id, quod eſt in principio, et quod ab ipſo prius demonſtratum eſſe nemo dixerit, etiam, qui magna animi ingeniique contentione ſectiones illas *ἐν παρενθέσει* citatas expenderit. Quid multis? Qui oſtendere conatur, pactum aliquod non nudum eſſe, ei probandum eſt, aut legem exſtare, quae tali pacto obligandi vim tribuit, vti donationi Conſtantini M. lex adſiſtit (*d*): aut praetorem, ſe illud ſeruaturum, ſpeciali edicto promiſiſſe, quemadmodum Seruium hypothecam edicto ſuo iuuiſſe nouimus (*e*): aut pactum tale in continenti acceſſiſſe bonae fidei contractui, ex eoque vim obligandi accepiſſe, quo ſenſu pacta adiecta non nuda vocantur, (*f*). Horum trium capitum ſi vnicum probauerit laudatus auctor, tum demum victas dabo manus, eumque magnum quid praeſtitiſſe fatebor, quin ei gratulabor, cuius iam tirocinia iuris inuſitatum atque eximium quid rei publicae litterariae promittant.

(a) L. 10. *C. de contrahend. ſtipulat.* IO. GEORG. DARIES *Diſſ. de tutel. pactit.* §. 39.

(b) §. 2. *Inſt. de inutil. ſtipulat.* L. 83. §. 5. *D. de verbor. obligat.* L. 27. *D. de reg. iur.*

(c) EV. OTTO *ad* §. 2. *Inſt. de verbor. obligat.*

(d) *L.* 4. *et L.* 35. *C. de donat.*

(e) §. 7. *Inſt. de action.* GER. NOODTIVS *Commentar. ad Pandect. pag.* 432. *Tom.* II. *Oper.*

(f) Idem *de pactis et tranſact. cap.* 11. *pag.* 509. *Tom.* I. *Oper.*

§. XV.

Quamuis vero in tot argumentis, ex legibus, ipſaque tutelae ac pactorum indole depromtis, merito mihi videor fiduciam aliquam poſſe collocare: nihil tamen fortaſſis aliis egiſſe viderer, niſi etſi fulcra illa, quibus alii hic ſeceſſionem facientes nituntur, ſubruam. Nimirum in prima ſtatim acie locant teſtimonium Modeſtini (*a*), cuius ex *ſexto excuſationum libro* et hoc in Pandectis enunciatum occurrit: *qui patri promiſit, ſe fore tutorem liberorum, excuſari ab hac tutela non poteſt, etſi aliter habet ius ex-*

Ex l. 15. §. 1. D. *de excuſat.* fruſtra probatur tutela pactitia.

 cuſa-

cuſationis. Nihil eorum hic dicit Modeſtinus, quae iis, qui tutelae pactitiae patrocinium ſuſcipiunt, erant probanda. Non docet, tutorem pacto non minus, quam teſtamento, poſſe dari: non tradit, illud promiſſum tutoris obligationem ciuilem perfectam produxiſſe, multo minus ex eo loco intelligimus id, quod praecipuum erat, pactum hoc illi promittenti ſuffeciſſe ad tutelam capeſſendam adminiſtrandamque. Sed id num ibi agit Modeſtinus, vt doceat, excuſationem eius, qui ſe tutorem liberorum fore promiſit, ob pactum iſtud non admitti, ſi vel maxime ei non deſint cauſſae excuſandi iuſtiſſimae. Eius vero deciſionis ratio non eſt, quod quis per pactum tutor fiat, ſed quod omne pactum, quamtumuis nudum, et ad excipiendum, et, quum replicatio etiam exceptionis loco ſit, ad replicandum proſit (*b*). Fingamus ergo, tutorem ſiue teſtamento creatum, ſiue legitimum, ſiue a magiſtratu datum, ſeſe profeſſione, poteſtate, numero liberorum, vel alia quacumque iuſta cauſſa, excuſare velle, obſtabit illi replicatio pacti, quo minus illi haec proſint exceptiones, quia his exceptionibus voluntariis valide renunciauit. Paucis: non ibi Modeſtinus agit de modis, quibus quis tutelam adquirat, ſed de excuſationibus, quae admittendae vel repudiandae ſint, ac ne verbo quidem indicat, pactum ſufficere ad tutelam conſequandam.

(a) *L.* 15. §. 1. *D. de excuſation.*

(b) *L.* 7. § 5. *D. de pact.* GER. NOODTIVS *de pact. et tranſact. cap.* 6. *pag.* 498. *tom.* I. *Oper.*

§. XVI.

Viri docti argumentatio ex hac lege.

Sed quum nihil tale illi textui ineſſe fateri cogantur, illud omne inde argutiſſime eliciunt per iſtam argumentorum ſeriem (*a*), eamque catenam ſuam quamuis *nimiae ſubtilitatis exceſſum* ipſi fateantur, tanti faciunt, vt ſe eam ab omnibus, *quas praeuidere potuerint, diſſentientium argutiis tutam praeſtari* exiſtiment (*b*). Operae pretium ergo erit, auream illam catenam parumper excutere. *Qui ſe*, inquiunt, *non poteſt excuſare, ad munus in ſe ſuſcipiendum tenetur*. Recte ſane. *Qui ergo patri promiſit, ſe fore tutorem liberorum, ille tenetur ad tutelam in ſe ſuſcipiendam, et ſe non poteſt excuſare*. Et hoc bene ac ſapienter, niſi quod medius terminus, quem vocant, contra veteris logices praecepta ingreditur concluſionem. Concedamus tamen, vt liberales ſimus, vtrumque, et quod tutor ille, qui patri, ſe tutorem fore, promiſit, obſtrictus ſit ad tutelam ſuſcipiendam, et quod excuſari non poſſit, quia non poſſit excuſari. *Dum vero*, (ita iam procedit ἀπόδειξις,) *ad impoſſibilia non datur obligatio, excuſationes, de quibus hic dicitur, ex fauore a lege tutori coſtituendo conceſſo dedúcendas eſſe, ſequitur. Qui ergo patri promiſit, ſe fore tutorem liberorum, ad hanc in ſe ſuſcipiedam tutelam tenetur, nec poteſt uti excuſationibus, ex fauore a lege aliter tutoribus coſtituendis conceſſo, dum promiſſione hunc fauorem remiſit*. Sunt haec quidem numeris Platonicis obſcuriora: Sed quia nihil alind innuit auctor, quam per excuſationes, quas per pactum illud amittat tutor, non neceſſarias: ſed voluntarias tantum, intelligendas eſſe; nihil ſubeſt periculi, vt non et id auctori cum plauſu largiri poſſim. *Tutor ergo*, (ita pergit auctor,) *de quo lex dicit, non poteſt eſſe ille, cui ius excuſandi ex fauore legum tutori conceſſum competit*. Hic vero

vero merito aures arriget lector. Non enim poteſt, qui non excuſatur, idem indiuiduum eſſe cum illo, qui excuſatur: at poteſt eiuſdem generis eſſe. Exempli cauſſa: ſi vnus tutor teſtamento datus patri promiſerit, ſe tutorem fore, alter non promiſerit, prior oleum et operam perdet, ſi hoc onus excuſatione a ſe amoliri conetur: poſterioris excuſationes admittentur. Iam is, qui non excuſatur, non eſt idem indiuiduum cum illo, qui excuſatur: at eiuſdem tamen generis ſunt tutores, puta teſtamento dati. Quis vero hic manibus non palpat vel paralogiſmum, vel ſophiſma? Propoſitio haec tantum de idemtitate indiuiduali vera eſt, et tamen auctor ſubſumit de idemtitate generis, atque ita pergit: *competit vero ius* (puta excuſandi,) *tutori teſtamentario* (c), *legitimo* (d), *datiuo* (e). *Ergo tutor, cuius in hac lege ſit mentio, non eſt tutor teſtamentarius, nec legitimus, nec datiuus. Ergo ab illo diuerſus*, puta *pactitius*. Quae ſi in faſcem colligas, eo redeunt vniuerſa: qui ſe excuſare poteſt, non eſt idem indiuiduum cum eo, qui ſe excuſare non poteſt, ergo eum nec eiuſdem, ſed diuerſi generis eſſe oportet. Nam ſi praemiſſam ſe de indiuiduo accepiſſe negat auctor, falſa illa erit propoſitio, ceu iam oſtendi, ac proinde et totum eius argumentum in fumum abibit. Quod vt eo clarius oſtendam, age velut *παρῳδίᾳ* quadam compoſita, totam eius demonſtrationis ſeriem, ipſaque verba retinebimus, eademque ratione oſtendam, quod vnuſquiſque nouit falſiſſimum, dari et quintum genus tutelae, diuerſum a teſtamentaria, legitima, et datiua, puta quae liberto in patroni liberis competat. Quidni ergo et ego faciam interpretandi periculum? Ait Alexander imp. (f), *libertos a tutela vel cura liberorum patroni ſeu patronae nullam excuſationem impetrare poſſe, ampliſſimus ordo, auctore diuo Marco, cenſuit*, Iam audi: *qui ſe non poteſt excuſare, ad munus in ſe ſuſcipiendum tenetur. Libertus ergo ad tutelam liberorum patroni patronaeue in ſe ſuſcipiendam tenetur et ſe non poteſt excuſare. Dum vero ad impoſſibilia nulla datur obligatio, excuſationes, de quibus hic dicitur, ex fauore a lege tutori conſtituendo conceſſo deducendas eſſe, ſequitur. Libertus ergo ad hanc ſuſcipiendam tutelam tenetur, nec poteſt vti excuſationibus, ex fauore a lege aliter tutoribus coſtitendis conceſſo, dum SCto ab hoc fauore excluditur. Tutor ergo ille libertus, de quo lex dicit, non poteſt eſſe ille, cui ius excuſandi, ex fauore legum tutori conceſſum, competit. Competit vero hoc ius teſtamentario, legitimo, et datiuo. Ergo tutor libertus, cuius in hac lege ſit mentio, non eſt tutor teſtamentarius, nec legitimus, nec datiuus. Quamobrem, quum vi SCti ſpecialiter ad tutelam in ſe ſuſcipiendam ſit obligatus, non vero ex teſtamento teſtatoris, nec mandato magiſtratus, nec ex iure ſucceſſionis, tutor ille erit tamquam libertus.* Quemadmodum vero haec concluſio manifeſto falſa et abſurda eſt: ita auctoris erit cogitare, in qua parte demonſtrationis meae latitet vitium. Non vero vllum oſtendet, vt non ſimul ſua ipſius vineta caedat, quia eius eſt, quam dicis cauſſa meam feci, demoſtratio.

§. XVII.

(a) DARIES *ibid.* §. 39.
(b) Idem *ibid.* §. 46.
(c) L. 32. L. 33. *D. de excuſat. tutor.* L. 25. *C. de legat.*
(d) L. 4. C. *de legit. tut.*
(e) L. 2. §. 5. *D.* L. 9. *C. de iis, qui dant tutor. vel curat.*
(f) L. 5. *C. de excuſat. tutor.*

Digitized by Google

§. XVII.

Nec §. 9. Inſt. eod. hanc tutelam confirmat.

Progreditur auctor ad aliud teſtimonium, quod ipſe *locum parallelum* vocat, verba nimirum iſta Iuſtiniani (a): *ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit, hoc ipſum praeſtat ei excuſationem: ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerunt.* Hic primum, quid ſit *propter inimicitias tutorem dare*, diſquirit auctor, ſed id ad non pertinet, quibus perinde eſt, quae illis verbis ab eo notio ſubiiciatur. Deinde vero ſuo more inde hoc ducit argumentum: *tutor propter inimicitias teſtamento datus, ob ſauorem legis, inimicitiis hiſce ſe excuſare poteſt. Ponamus vero, hunc, ſe tutelam adminiſtraturum, patri pupillorum promiſiſſe hac promiſſione ſauorem legis remiſit: conſequenter etiam inimicitiis hiſcè ſe excuſare non poteſt. Ad tutelam ergo ſuſcipiendam tenetur, non vi teſtamenti, ſed promiſſionis. Ergo erit tutor pactitius.* At ego ſcire velim, ſi haec non eſt, quid ſit cauillatio. Complectuntur Iuſtiniani verba partim regulam, partim exceptionem. Regula eſt *tutori propter inimicitias* teſtamento *dato, hoc ipſum praeſtat excuſationem*. Exceptio: *per contrarium non excuſatur, qui, ſe adminiſtraturum, patri pupilli promiſit*. Si ergo hanc exceptionem ad regulam pertinere dixeris, non poteris non ponere caſum, quod quis, inimicitiae cauſſa tutor teſtamento datus patri, antequam id fieret, ſe tutelam adminiſtraturum, promiſerit. Quo poſito, habebimus tutorem teſtamentarium, non pactitium. Teſtamentarius enim, cuius ob pactum reiicitur excuſatio, procul dubio manet teſtamentarius. Deinde ignoratione elenchi tota illa laborat demonſtratio. Non enim probandum erat, tutores aliquos ad ſuſcipiendam tutelam vi promiſſionis teneri, (id enim non facit tutorem pactitium,) ſed eſſe, *qui ob ſolum pactum tutores fiant*. Vidimus, libertos ad ſuſcipiendam tutelam vi conditionis ſuae, non teſtamenti, teneri: eos tamen non ideo eſſe tutores, quod liberti ſint, ſed quod vel a teſtatore, vel a magiſtratu ad tutelam ſint vocati. Omnia ergo ad hanc ſpeciem redeunt: qui inimicitiae cauſſa tutor teſtamento datus eſt, permultas adducit excuſationes, rationeſque grauiſſimas, quae alioquin ad amoliendum iſtud onus ſufficiunt; maxime vero, ſe inimicitiae cauſſa tutorem datum eſſe. Praetor, illis reiectis exceptionibus hominem ad ſuſcipiendam adminiſtrandamque tutelam adigit, ex ea ratione, quod ſe ad tutelam ſuſcipiendam promiſſo obſtrinxerit: quaeritur, ſitne poſtea hic tutor teſtamentarius, an pactitius? Credo, vel dupondium reſponſuram, eum nihilo minus teſtamentarium eſſe, quia non quaeratur, *cur teneatur tutelam*, omni reiecta exceptione, *ſuſcipere? ſed cur tutor ſit?* Hoc enim illum teſtamento, illud pacto debere.

(a) §. 9. *Inſt. de excuſat.*

§. XVIII.

Vana iactatio demonſtrationis.

Quam leuia, et paene ficulnea haec ſint argumenta, iam vnus quiſque, opinor, intelligit. Et tamen clariſſimus auctor in illis tantam collocat fiduciam, vt pluribus ad ſententiam ſuam in tuto collocandam ne quidem opus eſſe exiſtimet. *Multis quidem aliis*, inquit, *legibus idem hoc principium noſtrum corroborari poſſet, v. g. ex* L. 29. D. de teſtam. tut. L. 18. §. 1. D. ad leg. Cornel. de falſ. *cet. ſi veritatem rei a multitudine, et non a gra-*

a grauitate argumentorum dependere nouiſſem (*a*). Itaque fretus hac argumentorum ſuorum grauitate demonſtrationi ſuae hunc colophonem imponit: *quidquid ex legibus iuris ciuilis Romani bona deduci poteſt conſequentia, in iure ciuili Romano fundatum eſt. Tutela vero pactitia ex legibus iuris ciuilis Romani deduci poteſt. Ergo et tutela pactitia in iure ciuili Romano ſuum adgnoſcit ſundamentum.* Enimuero quum adſumtum manifeſto falſum ſit, et clariſſimus auctor tutelam pactitiam ne per mediocrem quidem, nedum bonam conſequentiam, ſed per mera ſophiſmata ex legibus iuris Romani infelici conatu elicuerit: quam firmo talo ſtet concluſio, nemo non animaduertit.

(a) DARIES §. 43. *in ſchol.*

§. XVIIII.

Sed et *L. 29. D. de teſtam. tut.* tutelae pactitiae quam maxime obſtat.

Sed iam iam provehitur vir clariſſimus ad ea, quae ſibi ab aduerſariis obuerti dicit, examinanda. Haec vero, quia me non feriunt, merito praetermitto, nec tanti videtur illud examen, vt aduerſarii ob illud vadimonium deſerturi videantur. Hinc potius, quid roboris inſit argumentis, quae ille tantum obiter attigit, paucis expendere iuuabit. Elegans eſt locus hic Papiniani (*a*): *ex ſententia SCti Liboniani tutor non erit, qui ſe teſtamento pupillo tutorem ſcripſit. Quum autem patris voluntas, hoc ipſum manu ſua declarantis, ambigua non eſſet, eum, quamuis alii tutores eſſent, curatorem dandum reſpondi: nec admittendam excuſationem, quam iure publico habebat: quoniam promiſiſſe videbatur: nec vt ſuſpectum remoueri.* Manifeſta eſt ſpecies, ad quam hoc Papiniani reſponſum pertinet. Lucius Titius liberis ſuis plures dederat tutores, et in his Seium quoque, quem ſcribendis tabulis adhibuerat: incidebat quaeſtio, an huic pars aliqua adminiſtrationis committenda eſſet? et quum ipſe Seius mallet ea tutela carere, an admitti eius excuſationem, quantumuis iuſtam, oporteret? Iam quod ad priorem quaeſtionem pertinet, plures Seio obſtare videbantur rationes, cur eſſet ab omni adminiſtratione repellendus, et primum quidem, quod *ex ſententia SCti Liboniani tutor non ſit, qui ſe teſtamento pupillo tutorem ſcripſerit.* Cautum enim erat SCto Liboniano, vt teneatur, quaſi falſarius, quamuis falſarius non ſit, poena legis Corneliae is, qui alienum teſtamentum ſcripſerit dictante teſtatore, ſi *hereditatem*, vel *legatum*, vel *fideicommiſſum* ſibi adſcripſerit, quamuis id iuſſu teſtatoris fecerit (*b*). Quamuis ergo id SCtum non meminiſſet, niſi hereditatis, legati, et fideicommiſſi: latius tamen patebat *eius ſententia*, quippe quae ad omnia reliqua, quae ſibi quis ipſe adſcripſiſſet, porrigebatur, veluti ſi ſibi quis liberorum teſtatoris adſignationem liberti (*c*), vel mortis cauſſa capionem (*d*), vel aliud quid, adeoque et tutelam, quae hereditati in iure noſtro aequiparatur, adſcripſiſſet (*e*). Quum ergo in fraudem legis faciat, qui, ſaluis verbis legis, *ſententiam eius* circumuenit (*f*), dubitandum profecto non videbatur, quin Seius *ex ſententia SCti Liboniani tutor eſſe non poſſet, quia ſe teſtamento tutorem pupillo ſcripſiſſet.* Deinde et id obſtabat Seio, quod ſe ipſe ingeſſiſſe videretur, ac proinde tamquam ſuſpectus eſſet remouendus (*g*), ſi vel maxime tutelam ſuſcipere vellet. Sed vtramque rationem nullius ponderis eſſe, probe animaduertebat Papinianus, qui priorem ita refellit: *quum autem patris voluntas, hoc ipſum manu ſua declaran-*

ran-

rantis , ambigua non eſſet : eum , quamuis alii tutores eſſent , curatorem dandam reſpondi . Neque enim locus eſt poenae legis Corneliae, ſi teſtator, teſtamentarium talia ſe volente ac iubente ſcripſiſſe, manu ſua adnotaſſet {*h*} . Ad alteram rationem paucis reſpondet : *nec eum vt ſuſpectum remoueri* , non additą deciſionis cauſſa , quam tamen ſatis luculentam reperimus in iure noſtro [*i*], *ſuſpectum* nimirum *eſſe* , *qui operam ſuam ingerat inuito* , non ergo, qui eam *volenti* offerat : ceu recte obſeruauit maior omni laude mea Cuiacius (*k*) . Denique alteram quaeſtionem , an Seius excuſatione vti poſſit ? ita decidit , vt id ab eo fieri poſſe neget , addita ratione , *quoniam promiſiſſe* , adeoque excuſationibus ſuis renunciaſſe , *videretur* . Haec eſt vera huius legis *ἀνάλυσις* . Iam vnumquemque iudicem fero, an ea vel in ſpeciem faueat iis , qui tutelae pactitiae patrocinium ſuſcipiunt. Seius ſane tutor non fuit ex pacto, ſed ex teſtamento . Excuſari autem , vt alii teſtamentarii , non poterat, quoniam promiſiſſe videbatur. An teſtamentarium ideo eſſe deſiiſſe dicemus, quod, eius excuſationes replicatione pacti excludantur : Mera haec erit *μεταμόρφωσις* , quin ipſis Ouidianis mirabilior , ſaltim vniuerſi iuris principiis contraria , quae tutorem non ab ea cauſſa , ob quam eius excuſationes non admittuntur , ſed propter quam tutor eſt, denominare ſolent.

(a) L. 29. D. *de teſtam. tut.*
(b) *Collat. legum Moſaic. et Rom. tit.* 8. §. 7. CVIAC. *Paratit. Codic. ad tit. ad leg. Cornel. de falſ.* PETR. FABER *Semeſtr. Lib.* I. *cap.* 25. *pag.* 143. SALMAS. *ad ius Attic. pag.* 877.
(c) *L.* 22. §. 8. *D. ad leg. Cornel. de falſ.*
(d) Dict. L. 22. §. *penult. D. eod.*
[e] CVIAC. *in* PAPINIAN. *Reſponſ. pag.* 566.
(f) L. 29. L. 30. *D. de legib.*
[g] L. 21. §. 6. *D. de tutor. et curator. dat. L.* 28. §. 1. *D. ad leg. Cornel. de falſ.*
(h) *L.* 1. §. 8. *D. ad leg. Cornel. de falſ. L.* 15. §. 1. *D. eod.*
(i) *L.* 25. *D. de procurat.*
(k) CVIAC. *in* PAPINIAN. *Reſponſ. pag.* 567.

§. XX.

Viri docti ex hac ductum argumentum.

At vir clariſſimus hoc Papiniani reſponſum adeo non obſtare ſibi exiſtimat , vt illo ſuam corroborari ſententiam contendat . Audiamus ipſa viri docti verba : *caſus* , inquit , *ex hac lege ita formari debet . Aliquis ſe teſtamento pupilli tutorem ſcripſit : nunc quaeritur , an ille etiam ad promiſſum ſeruandum obligatus ſit , et an ſe poſſit excuſare ? Reſpondet lex , ex ſententia SCti Liboniani non tenetur , ſed ex lege tenetur , et ſe non poteſt excuſare* , *quia promiſiſſe videtur* . Vbi vero , obſecro , haec omnia lex dicit? Non ſane ait Papinianus, eum ex SCti ſententia non teneri , ſed refellit potius eos , qui eum ex ſententia SCti tutorem eſſe poſſe negant . Et ex qua, quaeſo, lege teneri potuit , ſi eum repulit SCtum ? An non animaduertit auctor tam ſagax, illud SC. Libonianum ad quaeſtionem, an excuſari poſſit talis tutor , nihil facere , ſed ad aliam plane quaeſtionem, an nempe tutor eſſe poſſit , pertinere ? An non ei ſuboluit, eſſe hanc rationem dubitandi, ex qua iura probari non oporteat, ſed ex decidendi rationibus? Et tamen illi ſubiicit : *dicis , tutorem eſſe teſtamentarium* . Ego vero et dico, et adſero, et contendo. Quid auctor. Ex qua ratione? inquit, *quia ſe ſcripſiſſet tutorem teſtamento? Minime . Ad tutorem enim teſtamentarium requiritur , vt a teſtatore in teſtamento ſit denominatus tutor* (*a*) *: non vero qui teſtamento ſe tutorem ſcripſerit : hoc enim tantum ad promiſ-*

miſ-

miſſionis probationem fieri primo intuitu intelligitur. At ego Dauus ſum, non Oedipus, qui id, non dicam primo intuitu, ſed ne lege quidem iterum iterumque perlecta expenſaque intellexi. Aio ergo, tutorem hunc fuiſſe teſtamentarium. Ex qua ratione, an, quia ſe ſcripſit tutorem teſtamento? Abſit, vel me, vel quemquam alium tam ſtolidum eſſe. Immo, ob eam cauſſam tutorem aliquem eſſe, negauerim. Ideo enim ille, qui ſe tutorem teſtamento ſcripſit, tutor eſt teſtamentarius, *quia patris voluntas, hoc ipſum manu ſua declarantis, ambigua non erat*, eaque adnotatione omnis euaneſcebat falſi ſuſpicio. Quum ergo ob hoc ipſum tutelae pro falſis non amplius haberentur: quidni et tutoris dationem valuiſſe dicamus? Reliqua, quae ſubiicit auctor clariſſimus, mihi offerunt telum, quod in eius iugulo, ſi tam truculentus eſſem, iure defigere poſſem. En enim argumentum: ad tutorem teſtamentarium requiritur, vt a teſtatore in teſtamento denominatus ſit tutor, non vero vt ſe teſtamento tutorem ſcripſerit. Seius vero ille, cuius cauſſam Papinianus reſponſo defendit, fuit a teſtatore in teſtamento denominatus, non ſe teſtamento ſcripſerat, *quia patris voluntas, hoc ipſum manu ſua declarantis, non erat ambigua*. Seius ergo ille fuit tutor teſtamentarius. Falſum ergo etiam eſt, quod primo intuitu intelligi putat vir oculatiſſimus; hanc patris adnotationem tantum ad probationem promiſſi pertinere: non enim pater adſcripſerat margini, Seium ſe ad tutelam ſuſcipiendam obſtrinxiſſe, ſed *voluntatem ſuam*, quod Seium tutelam ſuſcipere velit, *manu ſua declarauerat*. Ac proinde nihil in hac lege eſt, quod non viri doctiſſimi cauſſam aperte et manifeſto iugulet.

[a] L. 3. *pr. D. de teſtam. tutel.*

§. XXI.

Eſt et altera lex, ex qua ſe ſuum principium corroborare potuiſſe ſcribit auctor clariſſimus, *ſi veritatem rei a multitudine, et non a grauitate argumentorum dependere ſtatuiſſet*, quam praeterire religioni mihi duco. Ait nimirum Paullus (*a*): *qui ſe filio teſtatoris impuberi tutorem adſcripſit, etſi ſuſpectus eſſe praeſumitur, quod vltro tutelam videbitur adfectaſſe, tamen, ſi idoneus eſſe adprobatur, non ex teſtamento, ſed* ex decreto *tutor dandus eſt. Nec excuſatio eius admittetur, quia conſenſiſſe videtur voluntati teſtatoris*. Decerpta eſt haec lex ex Paulli *Sententiis* (*b*), in quibus illa et hodie, ſed alio plane ſenſu ita legitur: *qui ſe filio teſtatoris impuberi tutorem adſcripſit, vt ſuſpectus a tutela remouendus eſt, ad quam vltro videtur adfectaſſe*. Sed ego non ideo dicam ſcripſerim vel Aniano, quod Paulli ſententiam corruperit, quod eruditiſſimus Schultingius ſuſpicatus eſt (*c*), vel Triboniano, quod haec, quae in Pandectis occurrunt, de ſuo adiecerit. Vtrumque enim et genuinum eſſe poſſe, facile vnus quiſque intelligit. Anianus regulam tantum retinuit, puta, ſuſpectum eſſe tutorem, qui ſe ipſe tutorem pupillo adſcripſit, quia ad tutelam vltro adfectaſſe videatur. Tribonianus vero ſimul exceptionem ſubiunxit, eum nimirum admittendum, ſi idoneus adprobetur. Ex quo vero titulo tutor erit? an *ex teſtamento?* Negat Paullus. Nam illud vitio laborat. Ergo procul dubio ex pacto. Ita collegiſſet laudatus tutelae pactitiae patronus, ſi hanc legem examine dignam ſtatuiſſet: maxime ſi verba poſtrema expendiſſet; *nec excuſa-*

Argumentum eiuſdem ex L. 18. §. 1. D. de leg. Cornel. de falſ. depromtum.

Digitized by Google

cuſatio eius admittetur, *quia conſenſiſſe videtur voluntati teſtatoris*. Procul dubio ergo ei ſub manu natum eſſet argumentum: qui tutelam ſuſcipere tenetur non ex teſtamento, ſed, quia conſenſiſſe patris voluntati videtur, is tutor non teſtamentarius, ſed pactitius eſt. Is, cuius Paullus meminit, tutor non ex teſtamento, ſed, quia patri conſenſiſſe videtur, tutelam tenetur ſuſcipere. Eſt ergo tutor non teſtamentarius, ſed pactitius.

(a) *L. 28. §. 1. D. ad leg. Cornel. de falſ.*
(b) *Lib. III. tit. 6. §. 15.*
(c) *Iuris prudentia vet. ante-Iuſtinian. pag. 358. ſequ.*

§. XXII.

Eius examen.

Sed id quoque argumentum primo eſt ἀπροσδιόνυσον. Neque enim tutor denominatur ab eo, quod efficit, vt cogatur tutelam ſuſcipere, e. gr. quia promiſit, ſe tutorem fore, vel quia libertus eſt: ſed a titulo, quo tutela illi delata eſt. Deinde nemo non videt, duas et hic quaeſtiones tractare Paullum, alteram, an admittendus ſit, qui ſe ipſe tutorem adſcripſit? alteram, an excuſari poſſit? Priorem adfirmat, ſi idoneus adprobetur: poſteriorem negat ex ea ratione, quod conſenſiſſe patris voluntati videatur. Priori deciſioni obſtare videbatur, tutoris dationem ob praeſumtam teſtamenti falſitatem nullam eſſe, adeoque hunc tutorem nullum titulum, ex quo tutelam ſuſcipiat, pro ſe allegare poſſe. Quid ad haec Paullus? an ex pacto tutorem eſſe tradit? Minime vero. *Non ex* teſtamento, inquit, *ſed ex* decreto *tutor dandus eſt*. Non ergo ex pacto, ſed *ex decreto*, puta magiſtratus, ſiue hic illum, tamquam minus recte teſtamento datum confirmet, ſiue tamquam idoneum ſibi nominatum, tutorem ſuo arbitrio conſtituat. Priore ergo caſu erit tutor *teſtamentarius*, a praetore confirmatus, poſteriore *datiuus*, neutro *pactitius*, quamuis pactum, quod ex adſcriptione praeſumitur, efficiat, vt excuſatio illi nulla proſit, tutelam detrectare poſtea volenti.

§. XXIII.

Reliqui textus qui pro tutela pactitia adferuntur.

Sunt hae illae leges, quarum clariſſimus, cuius hactenus doctrinam expendi, auctor facit mentionem. Sed cum alii iuſtum earum agmen veluti cum ſubſidiis collocent: non committendum putaui, vt, dum res ad triarios redit, acie exceſſiſſe videor. Attamen, quum iam alii viri doctiſſimi et ICti omni exceptione maiores, praecipue autem meritiſſimus ill. Fridericianae profeſſor, Chr. Gottl. Knorrius (*a*), in hac arena ita verſati ſint, vt fere nihil mihi reliquiarum voluerint ſupereſſe: tanto ſane mihi licebit in poſterum eſſe breuiori. Sunt vero omnes illae leges, ad quas me remittunt, vnius generis, ac proinde eas vno veluti faſciculo comprehendere licebit. Prima (*b*) ita ſe habet: *ſi non erit a teſtatore electus tutor, aut gerere nolet: tum is gerat, cui maior pars tutorum tutelam decreuerit*. Altera (*c*) talis eſt: *quod ſi quis tutelam mandauerit gerendam, geſtaue fuerit ab eo, cui mandatum eſt: locus erit tutelae actioni, videtur enim geſſiſſe, qui per alium geſſit*. In tertia (*d*) Tryphoninus ita diſſerit: *tres tutores pupillo dati ſunt. Vnus tutelam geſſit, et ſoluendo non eſt, ſecundus Titio gerendam mandauit, et Titius quaedam adminiſtrauit, tertius nihil omnino geſſit. Quaeſitum eſt, quatenus quiſque eorum teneatur?* Et quibuſdam interiectis (*e*): *non ſolum geſſiſſe tutelam is creditur, qui alii geren-*

rendam mandauit , *ſed et* , *qui ſatis a contutore accepit* , *rem ſaluam pupillo futuram* , *eique permiſit adminiſtrationem totius tutelae* , *nec poteſt ſe defendere conſtitutionibus* , *quae iubent conueniri eum* , *qui geſſit* . Addunt teſtimonium Vlpiani (*f*) , qui , quum monuiſſet , eſſe quoſdam tutores honorarios , eſſe , qui notitiae cauſſa dati ſint , eſſe deniqne , qui ad hoc dentur , vt gerant , de his porro ait : *et hoc vel pater adiicit* , *vt vnus gerat* , *vel voluntate tutorum vni committitur geſtus* , *vel praetor ita decernit?* Videntur et impp. Carinus et Numerianus (*g*) ſuccinere , quippe quorum haec verba ſunt : *ſin ipſi tutores inter ſe res adminiſtrationis diuiſerunt* , *non prohibetur adoleſcens vnum ex his in ſolidum conuenire* , *ita* , *vt actiones* , *quas aduerſus alios habet* , *ad electum transferat*. His per omnia ſimiles ſunt et reliqui, quos ad partes vocant , textus (*h*) , vt iis ſimiliter adſcriptis diutius morari lectorem paene pudeat. Ex his vero omnibus duo, quae ſententiam meam ſubuertere poſſint, enunciata elicere videntur: primum, licere priuatis, ſuper tutela paciſci, eamque non modo vni ex contutoribus decernere, vel eam inter ſe diuidere , verum etiam tertio , qui tutor non ſit , mandare , eique geſtum committere . Alterum , quod is , qui ex mandatu ac voluntate alterius tutelam adminiſtret , per conuentionem conſequatur tutelam, adeoque vere ſit tutor pactitius . Niſi enim ita argumenta ſua inſtruant , ego quidem, quid illi ſibi hac legum turma velint, non intelligere me, fateor.

(a) Singulari *Programmate de tutela pactitia*.
(b) *L*. 3. §. 7. *D. de adminiſtrat. et peric tutor. et curat.*
(c) *L*. 5. §. 3. *D. eod.*
(d) *L*. 55. *pr. D. eod.*
(e) Dict. L. 55. §. 2. D. *eod.*
(f) L. 14. §. 1. *D. de ſolution.*
(g) *L*. 2. *C. de diuid. tutel.*
(h) L. 5. *D. de magiſtrat. conuen.* §. 2. *Inſt. de ſatisdat. tutor.*

§. XXIIII.

Sed neutrum profecto conſectarium in tot legibus praeſidium reperit . Nulla enim earum ſpeciem vel exemplum profert pactionis ſuper tutela interpoſitae. Aliud enim eſt, de tutela alicui deferenda paciſci , aliud adminiſtrationem vel geſtationem eiuſdem alteri mandare , committere , res adminiſtrationis cum contutore petere partiri . Qui prius pactum init , paciſcitur de re non ſui arbitrii , ſed quae publicam cauſſam habet , eaque pactio iure non poteſt ſubſiſtere . Qui poſterius : de eo paciſcitur , quod iam habet , et quod adeo omnino tali conuentione in alium transferre poteſt . Quis , quaeſo , ignoret , magiſtratus iuriſdictionem ſuam non modo collegis (*a*) , verum etiam priuatis (*b*) mandare potuiſſe ? An vero vlli mortalium in mentem veniat, magiſtratibus de honoribus ſuis paciſci , vel transferre illas potuiſſe ? Priuatus ſane manebat ille praetoris mandatarius , tantumque abeſt, vt ideo praetor factus ſit, vt, ſi vel maxime antea eſſet praetor, qui alienam iuriſdictionem exſequebatur , non tamen pro ſuo imperio ageret, ſed pro eo, cuius mandatu ius dicebat (*d*) . Idem de tutela obſeruandum . De illa paciſci nemo poterat , eius vero geſtionem vel adminiſtrationem ei licebat alii , ſiue contutori, ſiue extraneo mandare , ſed ita, vt hic ideo non fieret tutor, ſed omnia nomine eius, cuius mandatu gerebat , gereret . Vnde nec mandatarius , qui tutor non erat , ſed man-

Iis non probatur, licita fuiſſe pacta de tutela ſuſcipienda.

Digitized by Google

dans tutelae actione erat conueniendus, ceu omnes, quas pro ſua ſententia viri docti adducunt, leges perſpicue probant.

(a) *L.* 3. *D. de offic. eius, cui mandat. eſt iuriſdict.*

(b) *L. vlt.* §. 1. *D. eod.*
(c) Dict. L. 5. *D. eod.*

§. XXV.

Multo minus Romanos fuiſſe tutores pactitios.

Sed tametſi fingerem, fas fuiſſe tutoribus de ipſa iam ſuſcepta tutela paciſci, inde tamen non conſequeretur, vt quemquam ex his omnibus tutorem pactitium dici poſſe fateamur. Prima, quam adduxi, lex diſerte ponit, plures *a teſtatore* datos eſſe tutores, et *non electum* ex iis vnum, qui gereret. Fuere ergo omnes illi tutores teſtamentarii, et ne ii quidem, cui reliqui tutelam, puta eius adminiſtrationem, decreuerunt, id munus ob pactum cum contutoribus primum conſequebantur, ſed adminiſtrationem tantum. De contutore enim, non de extraneo, loqui ICtum, ex reliquis teſtimoniis ſatis adparet. In altera lege extraneo mandatur geſtio, ſed tantum abeſt, vt is tutor fiat pactitius, vt ne tutor quidem ſit, ſed tutoris procurator, quia *ipſe* non tamquam *tutor geſſiſſe videtur, qui per alium geſſit*. Id quod et de tertio loco dicendum, nec non de quarto, vbi diſerte negatur, eum tutorem fieri, cui geſtio mandatur, *ſed eum geſſiſſe credi tutelam* adſeueratur, *qui alii gerendum mandauit*. Vlpianus in quarto textu aperte loquitur de tutoribus, quos pater teſtamento dederat. Monet enim, ſi is *non adiecerit, vt vnus gerat*, tunc vel voluntate contutorum, vel praetore ita decernente, vni geſtum committi. Num vero, qui iam ex teſtamento tutor eſt, ideo pactitius ſit, ſi illi geſtus committitur? Poſtrema conſtitutio, *ipſos tutores res adminiſtrationis diuiſiſſe*, refert. Tutores ergo fuerunt, antequam res illas adminiſtrationis, interueniente pacto, diuiderent. Qui iam antea tutores fuerunt, tales non demum fiunt per pactum: ac proinde non ſunt tutores pactitii.

§. XXVI.

Concluſio diſſertationis.

Et haec ſunt, quae *de tutela pactitia* diſſerenda putaui: quae ex humaniore iuris prudentia, ipſiſque veterum ſcriptorum monimentis paſſim illuſtrare licuiſſet, niſi argumentorum et ſyllogiſmorum argutiae, quibus mihi noua iuris prudentia obtruditur, logicam exigere viſae eſſent analyſin. Ne ergo mirare ſyllogiſmos paſſim inſperſos, quibus ornamentis alias in hoc ſcribendi genere doctores vti vix ſolent. Iuuenalis (*a*) olim eo ſe ſaeculo natum eſſe credebat, quo *difficile* eſſet *ſatyram non ſcribere*: alioque loco (*b*) lepide canit:

Si natura negat, facit indignatio verſum,
Qualemcumque poteſt, quales ego, vel Cluuienus.

Sed mihi certe, eo ſaeculo nato, quo omnia demonſtrationibus, ſyllogiſmis, ac ſoritibus perſtrepunt, difficile etiam fuit, non ſcribere ſyllogiſmos. Quos vero natura, ingenium, priſtinaque ſcribendi ratio mihi negant, facit indignatio ſyllogiſmos,

Qualeſcumque poteſt, quales ego, vel Duarenus.

(a) *Sat.* I. *v.* 30.

[b] *Sat.* I. *v.* 79.

Digitized by Google

VII.

DISSERTATIO
DE EO, QUOD
IN
ARTE TYPOGRAPHICA
ADMIRANDVM EST.

Quamuis ita comparatum ſit hominum fere omnium ingenium , vt magnopere delectentur *prodigiis* , eaque quotidie et vbique veluti aucupentur: tanta tamen plurimorum oculis caligo offuſa eſt, vt ea, quae maxime ſtupenda, et prodigiis ſimillima ſunt , vel non videant , vel indigna attentione ſua arbitrentur. Nimirum , ſi quid in hac rerum natura contingit , quod a pluribus annis a nemine obſeruatum eſt , ſi minax in caelo fulget cometa , ſi noua quaedam ſtella aliquamdiu reſplendet , ſi plures vel ſoles vel lunae pallida luce mortalium oculos fallunt : id vero tamquam mirabile ac prodigioſum omnium aduertit atque adficit animos , quin et futuri ſollicitos homines ad varias promendas diuinationes excitat , vt alii canant bella, horrida bella, alii miſerandam luem hominibus, animalibus, arboribus, fatiſque minentur, alii ipſum decretorium illum diem adeſſe deierent, quo interibit hoc vniuerſum ,

> *totaque diſcors*
> *Machina diuulſi turbabit foedera mundi* (a).

At ea omnia , quae quotidie oculis obuerſantur , quamtumuis mirabilia , vel ipſa frequentia euileſcunt , et vix digna paullo adcuratiore contemplatione exiſtimantur.

Neſcio, an illa ingenii humani labes luculentiore exemplo demonſtrari a quoquam poſſit, quam *arte illa incomparabili* , cuius origines ac feliciſſimos progreſſus hodierno die recolimus, et feſto ritu publice celebramus. Quotus quiſque enim eſt, qui in illa chalcographica arte contemplanda admirandaque haereat? Quotus quiſque in ea ſibi admirandum quid ac prodigioſum deprehendere videtur? Quotus quiſque ad praeſtigiatorum acetabula non multo magis, quam ad typothetarum celeritatem , obſtupeſcit? Et tamen, ſi recte ponamus calculum, nulla vmquam ars reperta eſt a mortalibus, quae et admiratione, et prodigii nomine dignior videatur, *typographica*, in qua, ſi vſquam alias, τὸ θεῖον iſtud, quod in artibus quaeritur, tamquam in exterſiſſimo quodam ſpeculo relucet.

Qui *Sybillae foliis* aliquid tribuunt , id praecipue mirantur, fatidicam iſtam mulierem huius artis inuentionem, imminentemque ab illa antichri-

ſto

(a) LVCAN. *Pharſal. Lib.* I. *v.* 69. *ſeq.*

ſto ruinam, tamquam vatem ceciniſſe. Eo enim pertinere putant verſum decantatiſſimum (*a*):

> Αἴλινος ἔπειτα καιρὸς, ὅτι λίνος αὐτὸν ὀλεῖται:
> *Miſerum inde tempus*, *quia* linum *perdet eum*:

quem viri quidam doctiſſimi de charta, ex lino minutatim contuſo confecta, in qua libri excudi ſolent, interpretantur, et praedici exiſtimant, „ his demum armis lineis, id eſt, libris impreſſis confoſſum periturum eſſe antichriſtum, nullo antea tormentorum genere expugnabilem „. Enimuero, vt iam de oraculorum iſtorum fide nihil dicamus: quid eſt, quaeſo, quod nos verſum illum de arte typographica potius, quam ſimplici arte ſcriptoria accipere cogat? Vt ergo non immoremur huic vaticinio, alia ſunt in ea arte, quae non mireris tantum, ſed et ſtupeas.

Deus O. M. ita hominem condidit, vt eum non modo facultate illa inaeſtimabili, quam *rationem* adpellamus, ſed et *ſenſibus*, quibus ea, quae extra eum contingunt, percipiat, exornarit. Harum porro ſentiendi facultatum fines ita regere placuit ſapientiſſimo Numini, vt nulla harum alterius vicem obiret, nulla alterius officio fungatur, ſed ſuo quaeque decore contenta, ſe ab alterius functione religioſe abſtineat. Sic omnia extra ſe poſita videt oculus, deque eorum quantitate, ſitu, figura, colore adcuratiſſime iudicat: at nihil ille audit, nihil olfacit, nullius rei geſtu, duritie, mollitieue adficitur, quemadmodum nec auribus videmus, nec tactu olfacimus vel audimus, nec nares aurium oculorumque miniſterio vmquam funguntur. Quamobrem ſi hominem produceret natura, ita a Deo efformatum, vt, oculis licet orbus, omnia tamen viſibilia auditu, alioue ſenſu callide diſcerneret, quales aliquando extitiſſe, magni auctores memoriae prodiderunt (*b*): quis non iſtum ſtuperet, totamque illam naturae ſollertiem, qua oculorum iacturam tam mirifice penſauit, prodigiis accenſendam eſſe fateretur? Et id tamen quotidie contingere, ſine omni ſtupore atque admiratione animaduertimus. Quotieſcumque enim quis animi ſui ſententiam litteris in charta exprimit, quoties vel epiſtola abſenti quid ſignificat, vel libro ſcripto diſciplinam interpretatur, vel aliquid, quod ſcire poſterorum intereſt, in acta monimentaue publica refert: toties ea re efficit, quod omni prodigio videtur mirabilius, vt, quod auribus percipiendum erat, id oculis vel noſtris, vel alienis cernamus: quin et poſteri velut coram poſitas hominum iam pridem mortuorum non modo verba, verum etiam cogitationes contemplentur. Quis vero id neget prodigio ſimile eſſe, videndo percipere alterius ſermonem, contemplarique cogitationes, etiam defuncto cogitante ſuperſtites? Id ſane tam mirabile ac ſtupendum viſum eſt viris doctiſſimis, vt *ſcribendi artem* non aliunde, quam ab ipſo Deo immortali proficiſci potuiſſe crederent. Vt enim iam non dicam de veteribus, qui litterarum originem ad Hermetem τρὶς μέγιστον (*c*), id eſt, vt Iuſtinus Martyr (*d*) interpretatur, a *Deum ter maximum* referunt, neminem

(a) *Lib.* VIII. *v.* 59. et ibi *notae* SERVATII GALLAEI, *pag.* 686. *ſeq.*

(b) IO. ANDR. SCHMIDTII *Diſſert.* inſcripta: *caecus de colore iudicans.*

(c) CASSIODOR. *Variar. Lib.* VIII. *epiſt.* 12.

(d) IVSTINVS MARTYR *Apolog.* II. *pag.* 67.

minem ignorare credo, fuiſſe noſtra memoria virum magna doctrinae laude inſignem, qui ipſum Deum primum ſcripturae ſpecimen in tabulis legum decalogi edidiſſe, homineſque adeo ſcribendi artem docuiſſe, exiſtimarit. In quam profecto ſententiam ille eo potiſſimum argumento adductus eſt, quod maius atque admirabilius illi videretur hoc inuentum, quam vt ab humano ingenio proficiſci potuerit.

Si itaque tantum prodigii ineſt ipſi ſcribendi arti, vt in ea θεῖόν τι manifeſto ſibi deprehendere videantur viri doctiſſimi: quid dicamus de *diuina* illa *arte*, quae artem illam incomparabilem ad ſummam, quae ſperari potuit, perfectionem perduxit? Scribitur hic, ſed ſine calamo: ſcribitur non vni aut alteri, ſed omnibus: quumque alias ſcribendo magno ac aerumnoſo labore non niſi vnum exemplar perficiamus: typotheta una eademque opera, ac intra multo minus temporis ſpatium, aliquot eorum millia, nulla litura, nulla litterarum diuerſitate deformia, nec, (quod in pleriſque ſcripturis contingit,) lectu difficilia, ſed elegantiſſima, perſpicua, ſibique per omnia ſimilia, abſoluit. Praeterea quum raro quis recte atque adcurate ſcribat, quod non intelligit: talia quotidie ſcribunt typothetae, Latina, Graeca, Hebraica, Syriaca, Arabica, Indica, quin et mathematicorum ſubtiliſſimos libellos ita quotidie exprimunt, vt ea omnia ab hominibus omnium linguarum artiumque callentiſſimis, magno adhibito iudicio, ſcripta excuſaque eſſe crederes. Denique in ſcribendo ſi quando aberrauit manus, aut aliquid ſuperfluum, omiſſum, traiectumue eſſe adparet: non aliter procedit emendatio, quam vt lituram inducas aliis, alia ſcalpello eradas, alia vel lineis ſuperſcribas, vel adiicias margini. Quae omnia et deformiorem reddunt ſcripturam, et lectu tanto difficiliorem, quanto magis oculis modo huc, modo illuc, diuagandum eſt ad verba deſiecta, tamquam diſperſa Hippolyti membra colligenda. Horum nihil in libellis, qui praelo exeunt, euenit, dum typothetis fortuna adiungat hominem doctum ac diligentem, qui emendandi operam ſuſcipiat. Hic enim ſi recte fungatur officio, omnes naeuos facile tollent artifices, et ita tollent ſuperflua, ita omiſſa ſupplebunt, ita denique traiecta ſuo ordini integritatique reſtituent, vt nullum priſtini erroris exſtet veſtigium. Iam eat quis, perfricet frontem, et haec omnia digna admiratione, digna prodigii nomine eſſe, neget. Sane ſi quis ante aliquot ſaecula praedixiſſet, excogitatum iri artem, qua freti pauci homines ea, quae vix mille homines plurimis annis calamo exſcriberent, intra totidem menſes decies millies, et multo quidem nitidius atque emendatius, ſine calamo ſint deſcripturi: non minus profecto incredibile id viſum eſſet hominibus, quam ſi quis in fatis eſſe dixiſſet, vt aliquando plures vno ſole vices temporum regerent, vel vt maria ſine nauibus tranſmitterentur. Poſtquam vero id re ipſa eueniſſe animaduertimus, id non adeo prodigioſum videtur pleriſque, nec quiſquam fere eſt, qui in diuino iſto inuento magnum quid aut admirabile ſibi deprehendere videatur.

At ſi nihil omnino eſſet aliud, quod, artem hanc admirabilem ac paene ſtupendam eſſe, demonſtret, vel admirabiles illi atque vberrimi *fructus*, quos inde cepit eccleſia ac res publica litteraria, id abunde demonſtrarent. De vtilitate, quam *eccleſiae* typographia attulit, iam alios tam copioſe ac erudite huius diei feſti occaſione diſſerentes audiuimus, vt ocium nobis factum

ctum

ctum videamus. Nec defuerunt, qui de *rei publicae litterariae* incrementis, quae arti typographicae debet, tanta cura dixerunt ſcripſeruntque, vt ſi quid addere coner, videri poſſem Iliada poſt Homerum ſcripturus. Quare pauca tantum, quae calamum ſua ſponte ſubeunt, ne plane ἀσύμβολος diſcedam, addere iuuabit.

Primo mirata eſt antiquitas ſplendidiſſimas veterum quorumdam regum bibliothecas, quas ciuium bono immenſis, ac plane regiis impenſis inſtruxiſſe dicuntur. Et fuere ſane in his diffuſiſſimae Ptolemaei Philadelphi *Alexandria*, Attali *Pergamena*, et imperatorum *Byzantina*. *Prima* enim, ſi Ioſepho (*a*) credimus, ducenta; ſi Senecae (*b*), quadringenta; ſin Gellio (*c*), ſeptingenta voluminum millia pluteis ſuis complexa eſt. *Alteram* ad docenta librorum millia excreuiſſe, tradit Plutarchus (*d*). In *tertia* centum et viginti millia Cedrenus (*e*) numerauit, ſed ἁπλᾶ βιβλία, *libros ſingulares*, vti ait Plutarchus, id eſt, vt ſinguli libelli, etiam minimi, quorum plures hodie vno volumine comprehendimus, in cenſum venirent. Solebant enim veteres ſingulos vnius operis libros ſingularibus membranis vel chartis inſcribere, eaſque ita conglutinare, vt vnum volumen ligno circumuolutum conſtituerent. De vetere librorum ſacrorum diuiſione ex inſtituto egit Richardus Simon (*f*), ipſique, qui ſuperſunt, veteris teſtamenti codices manu ſcriptis ſatis oſtendunt, Iudaeos raro, vel numquam vniuerſum ſacrorum librorum corpus vno volumine comprehendiſſe. Id vero et in aliis auctoribus grandioribus factum, quorum vel ſinguli libri, vel breuiorum tetrades, enneades, vel decades ſeorſim ſcribebantur, ceu exemplis operum Platonis, Plotini, Liuii, aliorumque poteſt demonſtrari. Iis vero poſitis, facile decima pars immenſo illi librorum numero decedet, vt in *Alexandria* libri circiter ſeptuagies mille, in *Pergamena* vices mille, in *Byzantina* duodecies mille fuerint. Quae quidem multitudo tam mediocris eſt, vt primam hodie haud paucas bibliothecas publicas, poſteriores et priuatas quaſdam non modo attingere, ſed et ſuperare videamus. Quod ergo olim vix potentiſſimi reges immenſis ſumtibus adſequebantur, id hodie et mediocris fortunae principes et res publicae, immo et priuati paullo opulentiores, facile adſequuntur ſolo typographiae beneficio, quae adeo ſingulorum librorum numerum amplificauit, vt et maxima opera, quae olim aliquot aureorum millibus veniſſent, hodie tolerabili pretio vel in tabernis librariis proſtent, vel auctionis lege poſſint comparari. Si itaque Oſymanduas, rex Aegypti, bibliothecae a ſe inſtitutae recte praeſcripſit: ΨΥΧΗΣ ΙΑΤΡΕΙΟΝ *medica animi officina* (*g*): quam admirandam ſtupendamque dicemus artem typographicam, cui tot fere ψυχῆς ἰατρεῖα, quot eruditorum muſea numerantur, debemus?

Alterum, quod hic non duximus praetereundum, eſt praeſtantiſſimorum operum *aeternitas*, ex eo demum tempore, quo ars illa viguit, arceſſenda. Quot eminentiſſimorum ingeniorum monimenta olim vel tota, vel maximam partem interciderint, nemo, niſi rei litterariae vniuerſae plane igna-

(a) *Antiquit. Iudaic. Lib.* XII. *cap.* 2.
(b) *De tranquillit. anim. cap.* 9.
(c) *Noct. Attic. Lib.* VI. *cap. vlt.*
(d) In *Anton.*
(e) In *Hiſtor. Baſilisc. pag.* 288.
(f) *Hiſtor. critic. veter. Teſtam. Lib.* I. *cap.* 9.
(g) DIODOR. SICVL. *Lib.* I. *pag.* 45.

ignarus, ignorat. Quanto pretio hodie redimeremus tot opera *veterum eccleſiae doctorum*, quorum Hieronymus ſeruauit memoriam, tot volumina veterum *ICtorum*, ex quibus Pandectas decerpſit Tribonianus, tot denique *philoſophorum* diatribas, quas Diogenes Laertius recenſuit? Quantum theſaurum nobis acceſſiſſe diceremus, ſicubi integra reperirentur Polybii, Diodori Siculi, Dionyſii Halicarnaſſenſis, Dionis Caſſii, Nicolai Damaſceni, Salluſtii item, Ciceronis, Liuii, et Cornelii Taciti opera, quibus ob praeſtantiam aeternitas vel maxime debebatur? At ea ſpes iam pridem euanuit. Quum enim nec ſufficeret tot monachorum induſtria omnibus veterum voluminibus deſcribendis, nec eo pollerent iudicii acumine, vt optima quaeuis ac praeſtantiſſima ſeligerent: fieri profecto non potuit, quin ſaepe in rebus minimi momenti; quin aliquando in nugis et quiſquiliis occupati, meliora negligerent, eaque vel muribus et tineis eſcam relinquerent, vel relegarent ad piper et tus, atque adeo illa miſere perire paterentur. Perierunt ergo optima quaeuis, atque ita perierunt, vt vix fractae quaedam tabulae commune illud naufragium euaſerint, quin vt quaedam eorum exſtitiſſe hodie ignoraremus, niſi eorum memoriam veteres nobis ſeruaſſent. Tam fatale orbi litterario diluuium in poſterum vix metuendum videtur, poſtquam incomparabilem illam artem poſtremis ſaeculis conceſſit Deus. Eſt enim illa veluti *altera iris*, gratiae ſignum, quod poſteris denunciat, Deum orbem litterarium non iterum perditurum. Quidquid praeclarum, lectuque dignum eſt, in tam multa exemplaria a typographis diffunditur, vt nullum illi facile periculum interitus immineat. Et ſi forte tale opus ſemel iterumque excuſum in tabernis librariis diſpareat: non deſunt, qui nouas, eaſque multo nitidiores curent editiones, illudque orbi litterario reſtituant. Si quid typis impreſſum plane euaneſcit, illud fere eius generis eſt, vt nullius pretii habeatur, et magis interſit rei publicae litterariae, illud vel numquam extitiſſe, vel interiiſſe propediem. Quod itaque nec eas, nec marmorea, nec caelo minantes columnae ac coloſſi praeſtare potuerunt: id typothetae praeſtant ingeniorum monimentis, puta *aeternitatem*. Qui quid bene ac erudite ſcripſit, nactuſque eſt diligentem, qui illud typis exſcribat, typographum, is demum multo certiore ſpe, quam olim Horatius (*a*) ſibi operique ſuo promittit immortalitatem, et iure quodam ſuo canit:

Exegi monimentum aere perennius,
Regalique ſitu pyramidum altius:
Quod non imber edax, non aquilo impotens
Poſſit diruere; aut innumerabilis
Annorum ſeries, et fuga temporum.
Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit Libitinam; vſque ego poſtera
Creſcam laude recens.

Sed non licet iam indulgere calamo, neque tantum mihi iam ocii eſt, vt omnia, quae *de diuinae artis praeſtantia*, *iiſque, quae in illa admiranda ſunt*, in chartam coniicere poſſim. Quare portum reſpicio, viriſque orna-

[a] *Carmin. Lib.* III. *od.* 30. *v.* 1. *ſequ.*

Digitized by Google

ornatiſſimis, qui apud nos hanc artem cum laude faciunt, ipſique arti *tertium* hunc *annum ſaecularem* laetus laetitiis omnibus gratulor. Faxit ſummum Numen, vt perpetuo floreant eorum officinae, et typorum nitor, emendationiſque cura noua quotidie tantaque capiat incrememta, ut exacto *quarto ſaeculo*, nepotes pronepoteſque noſtri aliquando Belgicam ac Gallicanam elegantiam in Germanorum, et Halenſium in primis, typographiis mirentur. Seruet Deus Eccleſiam, ſeruet litteras, iiſque ſempiternum in vrbe noſtra domicilium conſtituat. Seruet bibliopolia et typographias, praecipuum illud litterarum praeſidium! Faueat porro muneribus ſuis, totque, quibus nos cumulauit, bonis addat perpetuitatem!

VIRO

MAGNIFICO, ILLVSTRI,

ATQVE

EXCELLENTISSIMO

NICOLAO HIERONYMO GVNDLINGIO,

IVRIS CONSVLTO,

POTENT. REGI BORVSSIAE

A CONSILIIS SECRETIORIBVS

ET ECCLESIASTICIS,

IVRIS NATVRAE ET GENTIVM, ANTIQVITATVM,

ET ELOQVENTIAE

PROFESSORI PVBL. ORD.

ACADEMIAE FRIDERICIANAE

H. T. PRO-RECTORI. *

QVamquam mihi maximopere verendum ſit, illuſtris *Gundlingi*, vt oculos tuos, ſine rubore, ferat libellus, quem iam pridem auditorum meorum deſtinaueram vſibus, et extemporali paene opera in chartam conieceram: fretus tamen humanitate tua, atque incredibili erga omnes,

(*) (*Praemiſſ. edit. prim. Fundam. ſtil. cult.*)

omnes, in quibus eſt aliqua non alieni a Muſis ingenii ſignificatio, beneuolentia, celeberrimum nomen tuum, tamquam hederam, illi praefigere ſuſtinui. Quemadmodum enim de poemate, aut tabula aliqua, non, niſi poetae atque artifices, Ioue aequo, iudicare ſolent: ita, an quidquam petii his *cultioris ſtili ſundamentis* ſtatuendum videatur, tuum potiſſimum, vir illuſtris, erit arbitrium, quem non ſolum politioribus litteris, in hac academia, praeeſſe, iuſſit regis ſapientiſſimi auctoritas, verum etiam publica ſama, ob ſingularem eloquentiam, incorruptis laudibus iam dudum ad caelum extulit. Deinde, quum, quanti te ſemper ſecerim, quantumque praeclaram illam eruditionem atque adcuratum iudicium ſuſpexerim, ego mihi optime conſcius ſim: mea intereſſe, putaui, vt etiam publice exſtet aliquod obſeruantiae in te meae monimentum. Denique id ipſum debere beneuolentiae tuae viſus ſum, qua tibi me, quauis occaſione, ita obſtringis, vt, niſi teſtatam apud omnes eſſe vellem grati animi ſignificationem, vix viderer, ingrati ſuſpicione abſoluendus. Suſcipe itaque, vir illuſtris, hunc libellum, ea humanitate, qua ſoles, quidquid a bonis proficiſcitur, ſuſcipere, tibique perſuade, quaeſo, ſi vllo vmquam tempore eueniat, vt officiis meis, quantum te in oculis feram, oſtendere poſſim, nemini me, qui id promtius, animoque alacriore faciat, conceſſurum. Vale. *Halae VIII. Kal. Octobr.* cIↄIↄccxvIIII.

ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO

VIRO

MARQVARDO LVDOVICO

L. B. DE *PRINZEN*,

POTENT. PRVSS. REGIS ADMINISTRO

STATVS INTIMO,

SVPREMO AVLAE REGIAE

MARESCHALLO,

CONSISTORII PRAESIDI,

RERVM ECCLESIASTICARVM

ET FEVDALIVM

DIRECTORI,

ORDINIS NIGRAE AQVILAE

EQVITI,

ACADEMIAE FRIDERICIANAE

CVRATORI PERPETVO. *

QVum ante hoc quinquennium libellum hunc primum in publicum prodire paterer, illuſtriſſime *Marquarde Ludouice* : maximum ei ſplendorem a nomine tuo acceſſurum, non vano augurio coniiciebam. Et tunc quidem affectus erumpebat in calamum, vt hac te epiſtola, ſi non comta ſatis ac polita, fida tamen animi mei interprete, adloquerer. *Quod aliis, libellos ſuos emancipaturis, contingere ſolet, illuſtriſſime* Prinzeni, *vt quem iis potiſſimum patronum, ac veluti tutorem, inueniant, ancipiti ſecum deliberatione diſquirant: illud neque iam accidit mihi, neque vmquam, accidere poſſe videtur. Ecquis enim eſt, cui me meaque omnia potiore iure debeam, quam tibi, cui id naturae bonitas, partaque tanto ſtudio virtus attribuit, vt tuendis prouehendiſque optimarum artium ſtudiis omnes mei ordinis homines ſuauiſſimo tibi vinculo obſtringeres? Cui potiore iure*

(*) (*Praemiſſ. edit. ſecund. Antiquit. Roman. et quidem Part. I.*)

iure hanc qualemcumque ingenii mei foetum conſecrarem, quam tibi, qui a tot annis, in me ornando adſerendoque a maleuolorum inſultibus, tam luculenta dediſti inuſitatae benignitatis argumenta, vt ob mirificam illam tuorum in me meritorum magnitudinem ingrato mihi viuendum moriendumque videatur? Cui denique potiore iure otii mei conſtaret ratio, quam tibi, qui iuſſu potentiſſimi regis non ſolum tot eccleſiis et prouinciis, verum etiam academiae noſtrae ſingulari cura atque prouidentia inuigilas, nihilque facis reliqui, vt ea excelſiſſime floreat, et moioribus ſubinde auctibus ad ſummam, quam ſperare licet, amplitudinem prouehatur? Hae ſunt, illuſtriſſime vir, tum communes illae, tum propriae mihi rationes, quae omne, ſi quod fuiſſet, anceps conſilium excuſſiſſent animo, neque paſſae eſſent, cuiuſquam nomen huic opuſculo praeſcribi, quam tuum, quod omnibus litterarum amantibus veluti ſacrum eſt atque auſpicatiſſimum. Leue eſt, quod offero, fateor, et cuiuſuis potius, quam tuo, conſpectu dignum: ſed non potritum tamen, et, quod caput rei eſt, ſtudioſae iuuentutis, cuius me vſibus auguſtiſſimi regis voluntas conſecrauit, ſtudiis deſtinatum. Ex quo enim docendi munus clementiſſime mihi demandatum eſt: illud ſemper obnixe egi, vt publicis praelectionibus non vulgaria quaedam ac tralatitia, ſed ſelecta et omnibus profutura proponerem. Hinc non modo praecipuas philoſophiae partes, modo iuris prudentiam naturalem, modo hiſtoriam iuris Romani et Germanici, modo antiquitates Romanas, quae ad illuſtrandam iuris prudentiam faciunt, adcurate expoſui. Et inter poſtremas iſtas lucubrationes natus mihi eſt tenuis, cuius priorem nunc partem offero, libellus, qui ſi nulla alia re, certe illuſtriſſimi nominis tui ſplendore ſeſe legentibus commendabit. Quare accipe, queſo, vir illuſtriſſime, eo vultu, eaque fronte, qua ſoles bonos omnes excipere, et incredibili illa benignitate, qua fortunam meam adhuc prouexiſti, etiam in poſterum me ad quoſuis labores rei publicae litterariae cauſſa ſubeundos alacriorem redde. Sane tu es fortunae meae praeſidium, tu mihi in aduerſitatibus aſylum tutiſſimumque perfugium praebuiſti. Per te hic viuo, per te honeſtiſſimo loco atque otio perfruor. Hunc vnum, obſecro, innumerabilibus hiſce in me beneficiis adiice cumulum, vt et in poſterum me haud indignum iſta gratia atque benignitate tua exiſtimes. Ego, quod mearum erit partium, numquam committam, vt te conceptae de me opinionis, collatorumque in me tot ornamentorum poeniteat. Adſidue potius precabor moderatorem rerum omnium, Deum, vt te, bono publico natum, quam diutiſſime ſoſpitem, florentem, ſuperſtitem eſſe velit, ac ſero demum intereſſe iubeat beatiſſimae illi, ad quam omnes actiones tuas referre ſoles, aeternitati. Vale, illuſtriſſime Prinzeni, *iterumque vale*. Ita vero eo tempore te compellaui, cum tuo potiſſimum ſuffragio, tuaque auctoritate Halae docendi munere functus, nouos quotidie tuae in me clementiae caperem fructus, tuque nullam me ornandi prouehendique elabi occaſionem patereris. Ex eo tempore tanta iſtorum beneficiorum tuorum facta eſt acceſſio, vt, cui per omnem vitam plus, quam tibi, debeam, ſciam omnino neminem, tua enim potiſſimum commendatione, tuoque ſuffragio factum nuper eſt, vt rex potentiſſimus me nihil tale cogitantem, luculentiore oblato ſtipendio, in Viadrinam euocaret, meque *ibi* iura interpretari iuberet multo clementiſſime. Quid ergo, in nouo hoc conſtitutus theatro, prius mihi aut antiquius exiſtimem, quam vt partim pro hoc tuo de me

me iudicio publice me tibi aeternum fatear obſtrictum, partim in id enitar vnico, vt ne vmquam ſpem, quam de me concepiſti, deſtituiſſe videar. Age itaque, vir illuſtriſſime, recipe libellum, animi tibi deuinctiſſimi obſidem, ea fronte, qua ſoles, quodcumque a bono viro proficiſcitur, recipere. Recipe opuſculum, pignus tibi futurum, me nihil, quod muneris ratio, et ſtudioſae pubis exigit vtilitas, vmquam praetermiſſurum. Sane quum libellus olim in vſum auditorum meorum concinnatus non ſine plauſu exceptus ſit a quamplurimis, et hinc tam breui tempore inuenerit emtores, vt iam altera vice exercuerit operas: ego tamen omnibus omnium iudiciis, quamuis honorificentiſſimis, facile anteponam tuum, quod et rectum adcuratumque eſſe ſolet, et mihi ad maiora erit incitamento. Ceterum vota, quae olim concepi, ſoluo, concipioque noua, vt Deus te, bono rei publicae, diutiſſime ſaluum fortunatumque intereſſe rebus humanis: illuſtriſſimaeque genti tuae eam fortunam laudemque iubeat eſſe propriam ac perpetuam, quam tu a maioribus acceptam tuis innumerabilibus in rem publicam meritis mirifice amplificaſti. Vale. *Halae Magdeburg. Kal. Sextil.* CIↃ IↃ CCXXIII.

VIRO

ILLVSTRI ATQVE EXCELLENTISSIMO

CHRISTIANO THOMASIO,

IGTO CONSVMMATISSIMO,

POT. PRVSSOR. REGIS CONSILIARIO

INTIMO,

FRIDERIC. ACADEM. DIRECTORI,

ET

FACVLT. IVRID. PRAESID. ORDIN. *

Ex quo me diuinum, quod res noſtras moderatur, Numen in hac bonae mentis ſchola, tamquam in ſtatione, collocauit: neſcio, an cuiquam plus debeam, quam tibi, vir illuſtris, quem mihi et ducem et auctorem ad ſolidioris doctrinae cultum, et patronum certiſſimum extitiſſe, non poſſum non publice profiteri. Equidem quantum ex lucubrationibus tuis eruditiſſimis quotidie proficiam, quantumque olim ex publicis

* (*Praemiſſ. edit. ſecund. Antiquit. Rom. et quidem Part. II.*)

tis tuis praelectionibus fructum ceperim, ingratus eſſem, ſi diſſimularem. Sed ſunt tamen et alia, quae in me gratam beneficiorum tuorum excitant memoriam. Numquam mihi in quibuſcumque difficultatibus conſilium, numquam auxilium tuum defuit: ſemper mihi ex bibliotheca tua inſtructiſſima quodcumque expetii, animo lubentiſſimo ſuppeditaſti, et, vt paucis me expediam, tu ſane in iuuando me facilior, quam ego in exigendo poſtulandoque, fuiſti. Patere itaque, vir illuſtris, et, quod cognomen non adſpernaberis, *integerrime*, vt hoc venerationis erga te meae, ſimulque grati animi publice exſtet monimentum. Patere, vt, quae adhuc mihi ſuauiſſima fuit, beneuolentia tua, eam vt in poſterum quoque mihi integram ſeruari, maximopere a te contendam; maxime quum Deo viſum fuerit, me ex hac ſtatione in Viadrinam euocare. Ego ſane quemadmodum te praeſens ſemper obſeruaui, et non fortunam, ſed virtutem doctrinamque tuam quam maxime colui: ita et abſens, vbicumque terrarum fuero, tam iucundum venerabor nomen, et ſerio ſummum precabor Numen, vt te in orbis eruditi emolumentum, decuſque Fridericianae quam diutiſſime ſoſpitem praeſtet ac incolumem, meque eum diem videre patiatur, quo luculentiore argumento teſtatius fieri poſſit, quanta te veneratione proſequar. Vale. *Halae Kal. Sextil.* CIϽ IϽ CCXXIII.

ILLVSTRI

AC SPLENDIDISSIMO

VIRO

SICCONI A GOSLINGA,

AGRI FRANEQVERANI PRAETORI,

MVLTIS LEGATIONIBVS SPLENDIDISSIMIS,

ET OMNIVM IN RE PVBLICA REGVNDA

DIGNITATIBVS CVM LAVDE PERFVNCTO,

ACADEMIAE FRISIORVM ILLVSTRIS

CVRATORI

OPTIME MERITO. *

DEſtinaui tibi libellum, cui forſan a ſolo hoc ſplendidiſſimo nomine tuo decus aliquod acceſſerit: et eo quidem conſilio deſtinaui, vt illu-

(*) (*Praemiſſ. edit. prim. Elem. iur. ciuil. ſecund. ord. Inſtit. adorn.*)

illuſtris, vt, ſi non alia re, certe hoc munuſculo, quanta te veneratione colam, quamque ſancta mihi ſit tuorum in me beneficiorum memoria, publice demonſtrarem. Equidem ſi virtutes, quibus eniteſcis, ſi immortale decus, quod tibi perpetuis pro re publica laboribus peperiſti, ſi innumerabilia, quae in academiam noſtram exſtant, merita tua, ornata et copioſa oratione enarrare conſtituiſſem; nae ego mihi et modeſtiae tuae vim facere, et rem, quae aliud ingenii flumen, maioremque dicendi vim et copiam deſiderat, temere in me ſuſcepiſſe viderer. Quemadmodum enim omnia refers ad conſcientiam, et beatam illam, quae praemia incorrupta rependit, aeternitatem: ita non mirum eſt, te malle facere laudanda, quam a mei ordinis hominibus collaudari. Praeterea mihi, ſi me recte noui, nec tantum ingenium ſupereſt, nec iſtud litterarum praeſidium, quod par ſit, non dicam exornandis, ſed enarrandis tot praeclaris virtutibus, quas in te omnium laudandarum rerum auctor, Deus, cumulatiſſime contulit. Id vnum ergo mihi, haec ſcribenti, conſilium eſt, vt publice exſtet hoc qualecumque venerationis erga te meae, gratique animi, quem per omnem vitam ſeruabo, monimentum. Quamuis ſane, qui virtuti tuae iuſtum ſtatuant pretium, habeas quam plurimos: velim tamen tibi perſuadeas, me nulli mortalium in te admirando colendoque quidquam conceſſurum. Accipe itaque, quod offero, pignus, et conatum meum ipſumque libellum aequi bonique conſule. Id enim ſi fuero conſequutus, fructum me vigiliarum, quas huic opuſculo adornando inſumſi, cepiſſe vberrimum arbitrabor. Vale, vir illuſtris, et rem publicam noſtram quam diutiſſime orna. *Franequerae* XII. *Kal. Mart.* CIↃ IↃCCXXV.

NOBILISSIMO AMPLISSIMOQVE

VIRO

CORNELIO

VAN

BYNKERSHOEK,

ICTO SVMMO,

ET SVPREMAE HOLLANDORVM, ZEELANDORVM, ET OCCIDENTALIVM FRISIORVM CVRIAE, QVAE HAGAE COMITVM EST, PRAESIDI GRAVISSIMO. *

EX quo praeclara illa, quae publice exſtant, ingenii tui monimenta diurna nocturnaque manu verſare coepi, praeſes ampliſſime, tanta illi-

(*) (*Praemiſſ. edit. prim. Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp.*)

Digitized by Google

Illico nominis tui veneratio intimo pectori meo inhaeſit, vt eius nullam vmquam acceſſionem fieri poſſe exiſtimarem. At quum nuper nihil tale cogitanti ea mihi obtingeret felicitas, vt ſuauiſſimo congreſſu tuo Amſtelaedami apud communem amicum frui, illudque os venerandum, quo ciuibus oracula quotidie fundis, illud admirabile ingenium, ex quo tantas doctrinae opes depromis, denique candidum illud, et ab omni arrogantia alieniſſimum, pectus coram intueri liceret; ad ſummam, qua te antea proſequutus fueram, venerationem tantus, mihi crede, cumulus acceſſit, vt iam demum amare videar, antea dilexiſſe. Et ſane quum mihi iuris prudentia, non illa quidem vmbratilis, et e variis interpretum ſomniis male conſuta, ſed vera ac maſcula, et e ſuis fontibus hauſta, vnice cordi ſit, et, quantum in me eſt, ita rationes meas componere ſoleam, vt ne mihi bene de illa merendi voluntas deeſſe videatur: quid te ipſo carius, cui contigit, quod neſcio an hodie nemini, vt, quod in arte noſtra ſummum eſt, incredibili ingenii bonitate cum ſummo ſtudio coniuncta, adſequereris? Nulla profecto fuit aetas, quae vbertimum dederit iureconſultorum eximiorum prouentum. Tullius, cuius temporibus ingeniis ad maiora nitentibus ampliſſima praemia, cum ad honores, tum ad diuitias, propoſita erant, iuris ciuilis magnum quidem vſum et apud Scaeuolam, et apud multos alios fuiſſe ait: artem tamen in vno Ser. Sulpicio. Et quamuis deinde diuina illa Iuliani, Celſi, Neratii, Papiniani, Vlpiani, Paulli, aliorumque ingenia magno numero illuxiſſent. Theodoſius tamen iunior paucos ſemper raroſque exſtitiſſe conqueritur, qui plena iuris ſcientia fuerint ditati, et in tanto lucubrationum triſti pallore vix vnum aut alterum recepiſſe ait ſoliditatem perfectioris doctrinae. Quid de inſequentibus ſaeculis dicam, quibus triſtiſſima caligo iuris prudentiae incubuit? Quid de aetate Cuiacii, cuius ſumma eruditio vix paucos ad eamdem doctrinae gloriam ſectandam inflammauit? Quid de noſtris temporibus, quibus omnis ad veram laudem impetus propemodum oblanguit? In tanta vero eximiorum iureconſultorum raritate quis iuris paullo ſtudioſior te non ferat in oculis, ampliſſime praeſes, qui ſolus fere hodie te ad veterum exemplum componis, noſtroque ſaeculo Cuiacium, ipſo Cuiacio, ſi viueret, fatente, reſtituis? Equidem maximus hic vir, viſo Biturigis Ioanne Haſteno, Iuliacenſi, eius ingenium, tamquam Phidiae ſignum, ſemel adſpectum ita probauit, vt in terſa ad Gregorium Lomellinum epiſtola fateatur, tantam in Haſteno eluxiſſe animi probitatem, tantam iuris peritiam, vt, eo loquente, ſibi ſaepe viſus ſit parum aut nihil in iure ciuili profeciſſe: ita ſaepe ſibi ab eo pudorem iniectum, aliter ſentienti, quam ipſe voluerit, ita ſaepe admirabilem illum eruditionem oſtentaſſe, vt dicere deinceps non dubitaturus ſit, vnum ſe noſſe Germanum iureconſultum, eximiae ſcilicet et ſpectatae eruditionis, Ioannem Haſtenum: vnum Italum, Gregorium Lomellinum. Magnifica ſane laus, et fere inuidenda, a laudato quippe viro, Iacobo Cuiacio, profecta, eoque ſincerior, quod ad hominem Italum ſcribens omnes Germano iuueni adulandi cauſſas procul habuiſſe videatur.

Et tamen Ioannem illum Haſtenum, qui ipſum Cuiacium in admirationem rapuit, fata oſtendiſſe tantum terris videntur. Saltim nec lucubrationibus vllis, quod ſciam, nec eximiis quibuſdam in patriam meritis

tam immortalem ſibi gloriam peperit, vt hodie illum inter homines fuiſſe neſciremus, niſi Cuiacius ipſe monimentum hoc aere perennius poſuiſſet. Quid vero de te iudicaturum fuiſſe dicamus Cuiacium, praeſes ampliſſime, ſi in ſaeculum hoc, quod te tulit, feliciſſimum incidiſſet? ſi humanitatem tuam cum incredibili vitae elegantia coniunctam cominus perſpexiſſet? ſi praeclara, et veluti ſub aſcia dedicata ingenii tui monimenta euoluiſſet, et tot obſcuris deſperatiſque iuris locis lucem a te tam feliciter animaduertiſſet redditam? Quid illi animi futurum fuiſſe credamus, ſi diffuſam eruditionem, diuinamque in critica εὐστοχίαν, et reliqua, quae in te ſunt, reconditarum litterarum praeſidia, a te tamen cum vita negotioſa et forenſi ita coniungi intellexiſſet, vt ſiue doctis ſcribas, ſiue e ſupremo tribunali promas exerceaſque iuſtitiam, id vnum per omnem vitam egiſſe videaris? Quid dicturum denique fuiſſe exiſtimemus, ſi tam prope, ac nos, abſuiſſet ab illo plauſu et congratulatione, qua te tua virtute, tuis meritis ad ampliſſimam dignitatem euectum non modo ciues tui, ſed boni vbique omnes nuper ſunt proſequuti? Fateretur profecto, iam demum ſe ſibi parum profeciſſe videri: fateretur, te ſibi aliquando pudorem aliter ſentienti inicere: fateretur denique, iam vnum ſe noſſe iureconſultum, eximiae ſcilicet ac ſpectatae eruditionis, *Cornelium van Bynkershoek*, qui tantum inter reliquos caput efferat,

Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Huius modi elogium ferres, praeſes ampliſſime, ſi vel te Cuiacio, vel hunc tibi fata aequalem eſſe voluiſſent. Iam quum felicitati tuae id vnum deeſſe videatur, quod non, vt olim Haſteno et Lomellino, ita et tibi Cuiacius aliquis encomiaſtes contingat, non indignaberis, ſpero, mei ſaltim ordinis homines teſtatum ad poſteritatem facere, quanta admiratione proſequantur virtutes tuas, ſaeculis etiam venturis incitamento ad ſolidiorem iuris prudentiam futuras. Et eo quidem conſilio ampliſſimo nomini tuo hoc opuſculum inſcribere ſuſtinui. Cui enim potius? quum et aequiſſimum eſſe iudicauerim, extare aliquod amoris in te mei monimentum, et in eam ſpem atque opinionem ingreſſus ſim, ſi libellus tibi non plane diſplicuerit, non fore, vt vllius obtrectatoris inuidiam iudiciumque iniquius reformidet. Accipe itaque, quod offero, ea fronte, qua me ipſum nuper excipiebas, tibique perſuade, quaeſo, nihil vmquam a me magis ex animi ſententia ſcriptum, quam quod mihi de tuis laudibus non minus veritatis ſtudium, quam affectus flagrantiſſimus expreſſit. Vale, o Belgii decus. *Franequerae Friſiorum Kalend. Octobrib.* CIↃ IↃ CCXXV.

VIRO

VIRO

ILLVSTRI ATQVE EXCELLENTISSIMO

IOANNI PETRO A LVDEWIG,

IVRECONSVLTO CELEBERRIMO,

POTENT. PRVSSOR. REGIS A CONSILIIS SECRETIORIBVS,

ACADEMIAE HALENSIS CANCELLARIO,

ET IVRIVM AC HISTORIARVM PROFESSORI EXIMIO,

DYNASTAE IN BENDORFF ET GATERSTEDT. *

IAm pridem tibi hoc officium debeo, vir illuſtris, vt, quanti praeclara tua, quae in vtramque rem publicam exſtant, merita, quanti inuſitatam, qua polles, eruditionem, ac ſinceram in primis amicitiam, qua raro exemplo et abſentem me proſequutus es, et faciam, et facturus ſim perpetuo, publico quodam monimento reſtarer. Quemadmodum enim ex priſtinae conſuetudinis noſtrae memoria incredibilem capio voluptatem, neque vmquam iſtius temporis ſine oblectatione recordor, quo te collegam ſalutare, et non modo amore ac conſiliis tuis, ſed et aliquando bibliotheca illa locupletiſſima, et que iam pridem priuati ſortem exceſſit, quin et in ſecretiore illo muſeo tuo colloquiis iucundiſſimis frui licuit: ita non potui, quin abſens magnopere delectarer teſtimonio illo praeclaro, quo ſtudia mea in palatio regio es proſequutus, et cui praecipue acceptum fero, quod rex potentiſſimus me in academiam ſuam ſplendidioribus, quam quiſquam praeuidiſſet, conditionibus reuocare decreuerit. Quum itaque de conclamandis vaſis, ac ſuſcipiendo in patriam itinere hoc ipſo tempore cogitem, quo hic libellus praelo exit, neque iam aliud prae manibus ſit, quo animum erga te meum teſtatum ad poſteros faciam: hunc ipſum libellum, vel hoc ſolo ornamento commendabilem futurum, illuſtri nomini tuo ex veteri formula, *dare*, *dicare*, *conſecrare* ſuſtinui. Cui enim potius? quum et ego totus in aere tuo ſim, et tu ipſe ſoleas meas eſſe aliquid putare nugas. Tuum erit, vir illuſtris, leue, aridaque pumice expolitum munuſculum aequi bonique conſulere, meque, te amantem, redamare. Quod

(*) (*Praemiſſ. edit. prim. Elem. iur. ciuil. ſecund. ordin. Pandect. adornat.*)

vt facias, non quod de voluntate tua dubitem, ſed, quia mos eſt ita rogandi, etiam atque etiam rogo. Vale, vir illuſtris, rei publicae litterariae bono, quam diutiſſime. *Franequerae Friſiorum* x. *Kal. Sextil.* CIↃ. IↃCCXXVII.

REVERENDISSIMO, ILLVSTRISSIMO,

ATQVE EXCELLENTISSIMO

FRIDERICO ERNESTO

S. R. I. BARONI

IN CNIPHAVSEN,

POTENT. PRVSSOR. REGIS ADMINISTRO

CONSILII SANCTIORIS,

RERVM ECCLESIASTICARVM DIRECTORI,

CONSISTORII PRAESIDI,

REGIARVM ACADEMIARVM CVRATORI,

SACR. ORD. EQVESTR. IOANNIS EQVITI,

ET LIZENANAE DYNASTIAE

COMMENDATORI,

MAECENATI INCOMPARABILI. *

PRimum hoc eſt opuſculum, quod in lucem prodit, ex quo rex potentiſſimus, te potiſſimum auctore, me ex Belgio in hanc Viadrinam longe clementiſſime euocauit. Quod dum oculos tuos ſubit, cauſſam ſimul intelliges procul dubio, cur in eius fronte ſplendidiſſimum illud nomen tuum praefulgeat. Quemadmodum enim auſpiciis tuis factum, excellentiſſime vir, vt tam praeclara regiae munificentiae exempla in me exſtent: ita dies noctesque mihi in id elaborandum eſſe animaduerto, primum, ne vlli parti muneris mei defuiſſe videar, deinde, vt huius officii ac laborum meorum omnium rationem tibi ita probem, ne te ſpei de me meisque ſtudiis conceptae, vmquam iure poeniteat. Et eo quidem conſilio iam has lucubrationes tibi conſecrare ſuſtinui, vir excellentiſſime. Neque enim tam rerum ignarus ſum, vt vel eas perſona tua dignas exiſtimem, vel me tanta fa-

* (*Praemiſſ. edit. prim. Elem. philoſ. ration. et moral.*)

ta facundia ac ſcribendi facultate praeditum arbitrer, qui tuam virtutem, ad ſpectatam inter cultiſſimas Europae gentes prudentiam, merita denique in rem publicam innumera, quibus nouus quotidie cumulus accedit, non dicam ornare laudibus, ſed vel enarrare tantum poſſim. Et te, excellentiſſime vir, ſcio reliquis virtutibus tuis et illam inprimis adiungere, vt facere laudanda, quam laudes tuas legere, et conſcientiam actionum tuarum teſtem, quam quemquam mei ordinis laudum tuarum praeconem, habere malis. Quare ampliſſimo hoc campo eminentioribus relicto ingeniis, te, vir excellentiſſime, vt hunc libellum, primum Viadrinarum lucubrationum ſpecimen, explicata, vti ſoles, fronte recipias, neque gratia ac praeſidio tuo in poſterum quoque non indignum iudices, vehementer etiam atque etiam rogo. Erit ſane, niſi me fallit augurium, quum incredibilem, qua te proſequor, venerationem diligentiamque, qua Spartam meam ornare contendo, indefeſſam luculentioribus argumentis teſtatam poſteris faciam. Quam votorum meorum ſummam vbi fuero conſequutus, tum demum fructum vigiliarum mearum ac totius ante actae vitae cepiſſe mihi videbor multo vberrimum. Te vero, vir excellentiſſime, rerum omnium arbiter, Deus, regi, rei publicae familiae ſplendidiſſimae, academiae noſtrae, ac mihi denique, quam diutiſſime ſeruet! Scribebam e *Viadrina a. d. V. iduum April.* cIↃIↃCCXXVIII.

VIRO

ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO,

LVDOVICO OTTONI

NOBILI DOMINO DE

PLOTHO,

POTENT. PRVSSOR. REGIS IN SANCTIORE CONSIL. ADMINISTRO,

ET SVPREMORVM TRIBVNALIVM PRAESIDI,

DYNASTAE IN PAREY, GERBSTAED,

REESEN, GVTTER, ET ILENBVRG,

PATRONO

LITTERARVM LITTERATORVMQVE COMMVNI. *

QVem libellum, ante hoc decennium primum in lucem prodeuntem, viro illuſtriſſimo, Marquardo Ludouico de Prinzen, more maiorum con-

* (*Praemiſſ. edit. tert. Antiqu. Rom.*

conſecraueram, eum nunc, tertium praelo exeuntem, non alii me debere arbitratus ſum, quam tibi, quem inſignis non minus rerum ſcientia, quam natalium ac munerum ſplendor omnibus mei ordinis hominibus venerabilem reddit. Non potui ſane ego, quum ex Belgio euocatus in hanc prouinciam veniſſem, tuoque conſpectu ac colloquio coepiſſem frui, quin vel maxime mirarer incredibilem illam, quam tibi peperiſti, non modo rerum ciuilium, ſed et omnis elegantioris litteraturae notitiam, bibliothecam omni librorum rariſſimorum genere inſtructiſſimam, ipſam denique domum tuam, commune tot prouinciarum oraculum, ad quam non modo ciues litibus impliciti, rerumque ſuarum incerti, verum etiam litterarum paullo ſtudioſiores omnes quotidie confluunt, nec vmquam inde redeunt, niſi laetiores. Sane, ſi recte olim indicauit Plinius; eſſe hanc ſapientiae pulcherrimam partem, agere negotia publica, cognoſcere, iudicare, promere atque exercere iuſtitiam, quaeque noſtri ordinis homines docere oportet, in vſu habere: nemo, vt opinor, facile dubitauerit, quin tu, vir illuſtriſſime, id, quod in maſcula illa ac ciuili ſapientia ſummum eſt, iam pridem fueris adſequutus. Quibus cauſſis communibus, quae bonos omnes in tui admirationem rapiunt, quum et propriae accedant, inuſitata nimirum, qua ſtudia mea qualiacumque proſequeris, beneuolentia, Muſaſque meas a maleuolorum inſultibus tuendi ſtudium: occaſionem hanc michi non praetermittendam eſſe putaui, hoc qualecumque meae in te venerationis monimentum ſtatuendi, concipiendique ſimul voti, vt Deus te vtriuſque rei publicae bono in multos annos ſoſpitem ſeruet atque incolumem. Id enim eſt, quod a Deo immortali precibus ardentiſſimis quotidie efflagito.

VI.

VIRO

ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO

SAMVELI

LIB. BAR. DE

COCCEII,

POTENT. PRVSSOR. REGIS SANCTIORIS

CONSILII ADMINISTRO

SVMMI TRIBVNALIS ET CONSISTORII

PRAESIDI,

RERVM ECCLESIASTICARVM DIRECTORI,

OMNIMQVE ACADEMIARVM REGIARVM

CVRATORI SVPREMO;

NEC NON VIRO

ILLVSTRI ATQVE EXCELLENTISSIMO

FRIDERICO DE *REICHENBACH*,

POTENT. PRVSSOR. REGIS CONSILIARIO INTIMO,

CONSISTORII

ET DIRECTORII RERVM ECCLESIASTICARVM

PRO-PRAESIDI,

REGIARVM ACADEMIARVM CVRATORI,

MAECENATIBVS INDVLGENTISSIMIS. *

QVamuis, ex quo me vitae academicae totum conſecrare coepi, nihil omnino mihi reliqui feciſſe videar, vt Spartam hanc pro virili quotidie ornarem: tamen, poſteaquam in illuſtrem hanc Fridericianam redire iuſſus ſum, nouo me veluti ſacramento adactum exiſtimaui, vt munere hoc multo maiore cum cura, omnique animi contentione fungerer. Nam ſicuti hoc antea ipſa exiſtimatio mea exigere videbatur, ne tot labori-

* (*Praemiſſ. edit. prim. Hiſtor. iur.*)

boribus quaeſitam otio ac torpore amitterem: ita iam mihi operam dandam video, primum, ne longe clementiſſimum potentiſſimi regis de me ſtudiiſque meis iudicium vmquam feſelliſſe videar: deinde, vt apud vos, academiarum conſtituendarum duumuiros, otii mihi conſtet ratio: denique, ne ipſius ſtudioſae iuuentutis opinionem, ſpemque de me conceptam turpiter deſtituam. Sane, niſi ipſa natura mea mihi ad colendum hoc officium boni viri incitamento eſſet, vel hae ſolae rationes non poſſent non me multo ad id reddere alacriorem, ac igniculos veluti quoſdam ſubiicere, vt nullos labores; nullaſque vigilias, quibus illuſtri huic academiae prodeſſe vllo modo poſſim, defugiam. Huius vero incitatiſſimi ſtudii mei primum hoc ſpecimen vobis, viri excellentiſſimi, offerre iam ſuſtineo, vt ſimul pignus ſit deuoti vobis obſtrictiſſimique tot beneficiis veſtris animi, quem quidem ego, quoad vixero, numquam, mihi credite, deponam. Vobis enim cum alia quampulrima, tum et id in primis debere me fateor, vt, migrationem ex Viadrina in hanc illuſtrem Fridericianam nullum rei meae familiari detrimentum adlaturam, non ſolum ſperare, ſed et confidere poſſe videar. Eſt quidem hoc omnium noſtri ordinis hominum fatum, vt quum virtus fortunaque vos, Maecenates, aliis omnibus antetulerit, non niſi chartaceo aliquo munuſculo referendae gratia officio poſſimus defungi: at ego tamen cum illo coniungam animum tantorum in me beneficiorum perpetuo memorem, neque vmquam, dum ſpiritus hos reget artus, veſtra de me merita laudibus concelebrare, Deoque optimo maximo vitam atque incolumitatem veſtram flagrantiſſimis votis commendare deſinam. Valete, viri excellentiſſimi, remque publicam feliciter gerite. *Halae Magdeburg. ipſis Kal. Octobrib.* cIↃ IↃccxxxiii.

VIRO

ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO

SAMVELI

LIB. BAR. DE

COCCEII,

POTENT. PRVSSOR. REGIS IN SANCTIOR.

CONSIL. ADMINISTRO,

SVPREMORVM TRIBVNALIVM ET CONSISTORII

PRAESIDI,

RERVM ECCLESIASTICARVM ET FEVDALIVM

DIRECTORI,

REGIARVM ACADEMIARVM CVRATORI

SVPREMO. *

MAgnopere peccare mihi viderer in humanitatem tuam, vir illuſtriſſime, ſi te aegre laturum ſuſpicarer, quod iterum iterumque idem tibi praeſtare officium, et illuſtriſſimum nomen tuum, vti aliis, ita huic etiam, quem nuper adornaui, libello praefigere non dubitem. Quum enim beneficiis tuis tibi me iam pridem totum obſtrinxeris, et etiamnum nihil, quod ad me ornandum tuendumque aduerſus maleuolorum inſultus pertinere videatur, praetermittas; mei autem ordinis hominibus, praeter chartacea huius generis munuſcula, nihil prae manibus ſit, quo gratum animum patronis teſtentur, malo ego et hoc qualecumque meae erga te venerationis gratique animi exſtare monimentum, quam immemoris beneficiorum animi ſuſpicionem turpiſſimam apud ipſos poſteros incurrere. Et munuſculi quidem leuitatem facile penſabit inſignis animi tui magnitudo, quae non aliud ſibi virtutis praemium, quam ipſam bene actorum conſcientiam, magnopere depoſcit, et hanc ſolam omnibus encomiis laudibuſque, quae tamen virtuti numquam deeſſe poſſunt, longe putat anteponendam. Id vnum autem veteri poteram, vir illuſtriſſime, ne ipſum hoc meum iuris patrii reliquias colligendi conſilium, tibi parum gratum ſit futurum, adeoque nec

* (*Praemiſſ. edit. prim. Tom. I. Elem. iur. Germ.*)

libellum accepturus a me ſis fronte ſerena , qui totus in iſto inutili , vti videri poterat, argumento verſatur . Neque enim ignoro , te magnopere abhorrere ab eorum ſententia, qui, exploſa iuris prudentia Romana , veterem illam Germanicam in uſum reuocandam , id eſt , pro frugibus repertis glandibus iterum veſcendum eſſe, arbitrantur. Enimuero a conſilio iſto , quo nullum capi poſſet ſtolidius, ſi quiſquam alius , et ego profecto vel maxime abhorreo, ſatis quippe gnarus, iura , a maioribus noſtris conſtituta, nec legum aequitate, nec auctoritatis pondere, nec vtilitatis vbertate cum Romanis eſſe vlla ex parte comparanda. Et ſi quis forte maleuolus, cui ne perſpecta quidem fuit inſtituti mei ratio, tam male ominatus fuerit de conſilio meo : nae eum et ipſe libellus , et ſatis verboſa, quam illi praemiſi, praefatio erroris facile conuincent. Regnat omnino in foris noſtris Themis Romana, et regnabit, niſi nos fallit augurium, quoad res Germanica ſteterit. Ac praeter illa , quae legibus Romanis definiuntur, in foris Germaniae ſuperſunt quaedam iuris patrii reliquiae , quae, tantum abeſt, vt ex iuris Romani principiis poſſint explicari , vt Romani ne ſimile quidem quidquam in re publica ſua habuiſſe videantur. Et hae vero ſunt, quas hoc libello potiſſimum ſum conſectatus, quaſque ex fontibus ſuis deriuare pro virili mea parte ſtudui . Quod quum et alii viri docti ante me facere conati ſint, et in primis olim in hac academia vir celeberrimus, Samuel Strykius, quem ego praeceptorem veneror, praeſtare voluerit in *Vſu Digeſtorum*, ceteroquin ad demonſtrandam legum Romanarum vtilitatem unice comparato: nec mihi ſane vitio quiſquam vertet, quod, paullo maiore inſtructus adparatu, rem eamdem adgreſſus ſim, operamque hanc rei publicae litterariae nauarim, nec vlli noxiam , et multis haud iniucundam fortaſſis futuram. Verum ea excuſatione mihi apud te non opus eſt , vir illuſtriſſime, qui non ſoles in his rebus alienis oculis vti, nec ad aliorum ſententiam iudicium tuum attemperare, ſed ipſe, quid diſtent aera lupinis, mira ingenii ſagacitate diſquirere conſueuiſti . Itaque et hoc vel maxime me impulit , vt librum hunc tibi conſecrare decernerem , quoniam alterius nullius memineram, qui de eo et adcuratius poſſet, et aequius vellet iudicare. Suſcipe ergo tenue munuſculum, vir illuſtriſſime, ea humanitate, qua alia, quae a me profecta ſunt , olim ſolebas, tibique perſuade, me vota pro ſalute tua quotidie concipere. Deumque O. M. precari, vt diutiſſime te ſeruet incolumem , iuris prudentiae decus, iuſtitiae ſtatorem, ciuium ſuorum oraculum, et tutiſſimum bonorum omnium, in quibus aliqua non alieni a litteris animi ſignificatio eſt, praeſidium. Ita vale, vir illuſtriſſime, et nec in poſterum me gratia tua indignum iudica, *Halae Magdeburg. V. idus Septemb.* CIↃ IↃCCXXXV.

VI.

VIRO.

ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO

CHRISTOFHORO FRIDERICO

LIB. BAR. DE

SECKENDORFF,

MAGN. ORDIN. AQVIL. NIGR. PRVSSIC. EQVITI,
CONSILII SANCTIORIS ET PALATINI SERENISSIMI
PRINCIPIS MARCHIONIS BRANDENBVRGICI
ONOLDINI PRAESIDI,
IVDICII PROVINC. BVRGGRAVIAT. NORIBERG.
IVDICI,
TRACTVVM VFFENHEIMENSIS, MAYNBERNHEIMENSIS,
PRICHSENSTADIENSIS, CASTELLENSIS,
ET STEPHANSBERGENSIS
PRAEFECTO SVPREMO,
DYNASTAE IN
VNTERN-ZENN, EGENTHAVSEN,
ROCKENBACH. *

Miraberis procul dubio, vir illuſtriſſime atque excellentiſſime, me hominem, ne oculis quidem tuis familiarem, id ſibi ſumere, vt libello, ſi ex tua dignitate ſpectetur, perexiguo, ſin ex viribus meis, vix mediocri, illuſtriſſimum nomen tuum, tamquam vnicum ac praecipuum ornamentum praefigere mecum conſtituam. Et tantum ſane abeſt, vt ego, id tibi mirum videri, mirer, vt, ſi hoc impune feram, id mihi vel maxime videretur mirandum. Enimuero ſi hanc epiſtolam meam ea, quae illu-

* (*Praemiſſ. Tom. II. Elem. iur. Germ.*)

Digitized by Google

illuſtriſſimae genti tuae propria eſt, humanitate perlegere volueris: argumentis quibuſdam haud leuibus ſpero me effecturum, ne damnes hoc conſilium meum, ſed iuſtiſſimas mihi illius rationes fuiſſe, ipſe, pro aequitate tua, vltro fatearis. Permultae nimirum ſolent eſſe cauſſae, propter quas ii, qui quid rerum ſuarum ſcr iniis ſuis elabi patiuntur, ſummorum atque illuſtrium virorum patrocinium expetunt, ac proinde iiſdem ingenii ſui monimenta veluti conſecranda exiſtimant. At ſi recte ponas calculum, neſcio an omnes ad duas potiſſimum referre poſſis, quarum altera honeſta ac laudabilis, altera indigna honeſtorum ingenuorumque hominum perſona eſſe videtur. Quemadmodum enim olim Alexander Magnus eorum, qui ſe colerent, duo eſſe genera dicebat, alioſque φιλοβασιλέας, alios φιλαλεξάνδρους adpellare ſolebat: ita et eorum aliqui, qui libris ſuis magnorum virorum nomina praeſcribunt, horum fortunam; aliqui ipſos viros, eorumque virtutem colere ac ſuſcipere videntur. In his vero, vir illuſtriſſime, et ego, mihi crede, nomen meum profiteor, qui nulla vel honorum ambitione, vel alia inhoneſtiore cupiditate, ſed ſola Seckendorffiani nominis veneratione, tuiſque meritis adductus, libellum tibi inſcribo, nihilque aliud expeto, quam vt exſtare patiaris hoc qualecumque φιλοσεκκενδορφίας animi monimentum. Equidem quoad longiſſime poteſt mens mea reſpicere ſpacium praeteriti temporis, et pueritiae memoriam recordari vltimam, etiam tum, vix puer, tanta gentis tuae veneratione imbui coepi, vt maiore non potuiſſem, et me poſtea facto adultiore, tanta ad illam facta eſt acceſſio, vt nec de litteris, nec de re publica, nec de eccleſia cogitare vmquam poſſem, quin Seckendorffiorum merita, ſine exemplo maxima, animo meo adſidue obuerſarentur. Memini, me puerum ſaepe admirari maſculam illam ac flexanimem *Viti Ludouici Seckendorffii* eloquentiam, qua et optimos principes ad legenda maiorum veſtigia, et ciues ad obſequium et fidem grauiter inflammabat, quotieſcumque in publico ordinum prouincialium principatus Altenburgici concilio verba publice, exigente id muneris ratione, faciebat, idque me verae eloquentiae iam tum amantiſſimum adeo adfecit, vt mihi nouum Germanorum Periclem, qui oratione ſua totam prouinciam moueret, et facile in quamcumque partem adduceret, audire, ac coram intueri viderer. Quemadmodum igitur iam illo tempore me, harum rerum vix intelligentem, in admirationem rapiebat venerandi ſenis oratio: ita multo magis ſuſpicere ac ſtupere coepi viri incomparabilis ingenium, quum ea eſſem aetate, qua de illo quodam modo iudicare, fructuſque vberrimos ex aeternis eius operibus capere poſſem. Siue enim hiſtoriam ſacram atque eccleſiaſticam, qua iuuenis magnopere delectabar, luſtrarem, ſiue in vniuerſam rei publicae atque eccleſiae recte gubernandae rationem, ad quam ſtudium omne atque induſtriam meam illo tempore conferebam, inquirerem, ſiue denique diuinae veritatis, quam a maioribus quaſi per manus traditam accepimus, praeſidia, quorum ſane neminem oportet eſſe incurioſum, cui beata illa aeternitas curae eſt, indagarem: vbique regnare vidi Seckendorffium, vt in illo Germaniae noſtrae et Euſebium aliquem, et Solonem, et Athenagoram vel Lactantium quemdam reuixiſſe exiſtimarem. Quid dicam de illuſtri hoc bonae mentis domicilio, in qua iam docendi munere iuſſu atque auſpiciis regis potentiſſimi fungor? Sane quum huc primum me conferrem: tam recens erat exi-

eximiorum illuſtriſſimi illius viri meritorum in academiam noſtram memoria, vt nullus eſſet virorum doctiſſimorum, qui tum eamdem Spartam mecum ornabant, quin Seckendorffium primum academiae cancellarium, eiuſque bene de illa merendi ſtudium quotidianis ſermonibus celebraret, cumque laudibus incorruptiſſimis in caelum ferret, eius denique incredibile deſiderium multis poſt annis omni occaſione oſtenderet. Qua re quanta de nouo iniecta mihi ſit Seckendorffiani nominis veneratio, facile intelligent, qui me norunt, quamuis ab illa virtutis ἀκμῇ remotiſſimum, maximi tamen ſemper facere ingenia illuſtria, in quibus natura, efficere quid poſſit, videtur experta. Accedit, quod poſtea, eodem tempore, quo Francofurti iuxta Viadrum docendi munere fungebar, ab auguſtiſſimo imperatore ad palatium regium legatus mitteretur vir ſagi togaeque artibus excellentiſſimus, *Fridericus Henricus, S. R. I. Comes de Seckendorff*, iſque me, quamuis de facie ignotum, ſua gratia non indignum exiſtimaret, nec quidquam omitteret eorum, quae tunc ad dignitatem meam tuendam pertinere videbantur. Cuius quidem inſignis voluntatis argumenta producere poſſem non leuia, niſi verendum mihi eſſet, ne de iis obiter dicendo, de tanti viri laudibus aliquid detriuiſſe potius, quam eas pro dignitate exornaſſe videar. Haec vero ſunt, vir illuſtriſſime, quae me, alioquin verecundiſſimum, impulerunt, vt nomen Seckendorffii, id eſt, tuum, ipſi libelli mei atrio praeſcriberem. Nemo enim eſt eorum, qui virtutem tuam inſpexerunt propius, quin admirabilem prudentiam tuam, ac in rebus gerendis promtitudinem, et, quae genti veſtrae fere propria eſt, humanitatem, perpetuumque bonas litteras iuuandi ſtudium mirifice laudet ac admiretur. Nemo, qui non praeclaras ingenii dotes, quas boni omnes in Vito Ludouico et Frederico Henrico venerantur, in te quoque eniteſcere fateatur. Nemo denique, qui, dum Seckendorffios Germaniae noſtrae, tamquam in eius decus atque ornamentum natos, gratulatur, tui quoque non honorificam faciat mentionem, qui et potentiſſimi regis noſtri, et celſiſſimi principis tui, animos ita tibi ſola virtute et fide deuinxiſti, vt vterque te in oculis ferat, hic etiam ſplendidiſſimis muneribus te exornarit, dignumque exiſtimarit, quem ſummae rerum in palatio ac prouinciis ſuis praeficeret. Quod ſane tantorum principum teſtimonium omnibus etiam ornatiſſimis aliorum laudibus ac praeconiis longe eſſe anteponendum, nemo non intelligit. Quae quum ita ſint, non ſine verecundia quadam, et alacri tamen animo, hoc dedicandi officio defungor, quo et pietati meae, qua Seckendorffianum nomen a puero colui, ſatis facio, et ibi eam venerationem teſtatam facio, qua te iam pridem, abſens licet et ignotus, ſum proſequutus. Eſt enim ita natura comparatum, vt adfectus migret in calamum, nec impetrare a nobis poſſumus, vt non in eorum laudes excurrat ſtilus, quorum virtutem animus, pro eo, ac decet veneratur. Equidem, quod ad me attinet, neminem me imbecillitatis ſuae ſibi magis conſcium eſſe arbitror, neque de ſcriptis meis magnopere laboro, quae nec rerum vbertate, nec verborum elegantia cum aliorum eiuſdem generis operibus vlla ex parte comparanda eſſe, facile intelligo. Attamen vel hunc libellum meum ideo vellem apud poſteros exſtare, vt ſimul ſempiternum exſtet venerationis erga te meae monimentum. Id vero non tui cauſſa opto, quem vna cum gente tua immortalem facile praeſtabit virtus,

tus, ſed mei cauſſa, cuius vel maxime intereſt, poſteros non ignorare, quanti mihi fuerit Seckendorffius, quantumque geſtiuerim in eorum eſſe numero, qui eius merita ac virtutem pro eo, ac decet, venerantur. Ceterum iam nihil ſupereſt, quam vt ex vetere formula hunc libellum tibi dem, dicem, dedicem, teque vehementer etiam atque etiam rogem, vt eum ea fronte eaque humanitate recipias, qua ſoles recipere omnes, in quibus eſt aliqua bonae mentis, animique a litteris elegantioribus non alieni ſignificatio. Equidem vt in euoluendo illo aliquot bonas horas perdas, nec a te petere ſuſtineo, neque id me ſperare patitur negotiorum, quibus quotidie diſtringeris, moles; At crediderim tamen, te in libello tenui quaedam non omnino iniucunda reperturum. Verſatur enim ille in veterum Germanorum moribus ac inſtitutis, pro quibus et maiores tui iam inde ab antiquiſſimis temporibus, tamquam pro aris et focis, contenderunt. Animaduerteres, in eo ex ipſis antiquitatis Germanicae parietinis erui iura patria, quibus tam diu res Germanorum ſtetit, eorumque veſtigia, quae in ipſis Germanorum foris et hodie deprehendimus, non ſine adparatu indagari. Denique non pauca vel non animaduerſa ab aliis, vel perperam explicata, hic in luce meridiana poſita eſſe obſeruares, indeque colligeres mecum, non ſolo iuris Romani ambitu circumſcribi ciuilem illam ſapientiam, quam iuris prudentiam vocamus, ſed eos demum facere operae pretium, qui ius iſtud peregrinum in ſubſidium tantum a Germanis receptum eſſe cogitant, ac proinde cum illo et ius Germanicum ita coniungunt, vt pares ſint in vtriuſque facultate. Enimuero quamuis, vt in rem praeſentem venias, ſperare nequeam: non dubito tamen, quin aequo animo libello locum daturus in bibliotheca tua, eiuſque auctorem gratia tua haud indignum ſis iudicaturus. Ego, quantum in me eſt, efficere conabor, ne me illa vmquam indignum praeſtem, Deumque optimum maximum precabor, vt te, ſplendidiſſimamque gentem tuam, omni felicitatis genere beet, et rebus humanis, vtriuſque rei publicae bono, diutiſſime intereſſe iubeat. Vale, vir illuſtriſſime atque excellentiſſime, et auctori, tibi deuotiſſimo, faue. *Halae Magdeburg. prid. Non. Sextil.* cIↃ IↃ CCXXXVI.

SERENISSIMO CELSISSIMOQVE PRINCIPI AC DOMINO,
DOMINO

F R I D E R I C O,

REGNORVM DANIAE ET NORVAGIAE,

RELIQVARVMQVE PROVINCIARVM HEREDI, PRINCIPI IVVENTVTIS, DOMINOQVE LONGE CLEMENTISSIMO. *

SI in ſummo illo natalium ſplendore, eminentiſſimaque, quam Deo optimo maximo debes, fortuna, eo eſſes animo, vt te tibi ſoli natum eſſe

* (*Praemiſſ. edit. prim. Elem. iur. nat. et gent.*)

eſſe exiſtimares: erubeſcerem omnino, libellum tibi oblaturus, meque ipſe temeritatis accuſarem, qui purpuram tuam, non ſplendidiore aliquo, ſed litterario, munere venerari ſuſtineam. At quum et adcuratiſſimae inſtitutioni, et incomparabili potentiſſimi patris exemplo, et ipſius ingenii tui bonitati, id feras acceptum, vt iam in tenerrima hac aetate, in quantam ſpem adoleſcas, et quid a celſitudine tua non modo tot regna, ſed et vniuerſus Chriſtianus orbis, exſpectet, identidem cogites: non vereor, ne tibi taedio futurus ſit liber, qui, quid recta ratio, id eſt, eius auctor, Deus, cum ab aliis hominibus, tum maxime a bono principe, exigat, perſpicue oſtendit. Sunt hae illae leges, quibus religioſe ſeruatis, maiores tui, rebus maximis pace belloque feliciter geſtis, immortalem ſibi gloriam pepererunt: illae regulae, ad quarum normam potentiſſimus pater tuus ſe [illegible] componit: illud denique ius, cui et reges omnes, et potentiſſimi populi, quoties [illegible] reguntur. Quaenam vero digniora ſint herede tot regnorum rudimenta, quam iure imbui, eaque inde diſcere, quae, ſi quando auguſtum maiorum ſolium conſcenderit, in vſu ſit habiturus? Patere itaque, celſiſſime princeps, vt ſplendidiſſimum nomen tuum in fronte libelli, qui de ſempiterna illa ac immutabili iuſtitia agit, fulgeat, ſimulque exſtet hoc deuotiſſimi gratiſſimique animi, quo potentiſſimo patri tuo me aeternum deuinctum fateor, monimentum. Ceterum a ſummo, quod omnia moderatur, Numine caſtis quotidie precibus contendam, vt regi, patriiſque et auitis regnis et prouinciis, te ſeruet incolumem, teque ita adoleſcere iubeat, vt vere ſis generis humani delicium, et quemadmodum tu adhuc pietatis, virtutis, iuſtitiaeque regulas ex potentiſſimi patris vniuerſa vita petis; ita poſteri eaſdem aliquando ex tuis actionibus, tamquam perfectiſſimo quodam exemplo, petant! *Halae Magdeburg. idib. Octobr.* CIↃIↃCCXXXVII.

ILLVSTRISSIMO COMITI
HENRICO VI.
IVNIORIS STIRPIS COMITI ET DOMINO RVTHENO, DOMINO CLAVIAE, GRAITZIAE, CRANICHFELDAE, SCHLEIZAE, ET LOBENSTEINII, POTENTISS. DANIAE ET NORVAGIAE REGIS CVBICVLARIO, COMITI AC DOMINO CLEMENTISSIMO. *

Non credo, illuſtriſſime S. R. I. comes, te, qua es magnanimitate, vel adſpernaturum eſſe hunc libellum, vel hoc obſeruantiae gratique

(* *Praemiſſ. edit. ſecund. Hiſtor. iur.*)

que animi monimentum indignum perſona tua exſiſtimaturum. Alia enim eſt indoles illuſtriſſimae gentis tuae, quae iam a multis ſaeculis vniuerſae Germaniae eximia pietatis, virtutis, prudentiaeque exempla praebuit, quam vt tu, illo ſanguine cretus, poſſis quidquam, quod ad ornandas litteras pertinere videatur, a te alienum putare. Alia, multoque maior clementia tua, quam vt me de litteris aliquando bene mereri cupientem, illius participem eſſe nolis. Plures iam circumacti ſunt anni, ex quo tibi vna cum illuſtriſſimo fratre, et illuſtriſſimo Linariae comite Halae ſtudiis operam nauante, plenoque gradu ad praeclaram, qua iam emines, doctrinam, rerumque ciuilium intelligentiam enitenti, ego tum hoſpes innoteſcere, tuiſque humaniſſimis frui colloquiis coepi. Quamuis vero ab eo tempore te, et grauioribus magni regis negotiis admotum, et ipſi Germaniae noſtrae ereptum iam pridem mei memoriam depoſuiſſe crediderim: aliud tamen et litteri[illegible] celſiſſimo [illegible]atis principi conſecrato viam ad palatium regium munire non dubitaſti, re ipſa teſtatus es, illumque clementiſſime exceptum eſſe, nunciaſti. Quantopere litterae iſtae tuae me, neſcio quid metuentem, recrearint, quantamque ex iſta humanitate tua voluptatem ceperim, hic ipſe libellus, qui iam multo, quam antea, auctior nitidiorque praelo exit, pro me teſtimonium perhibeto. Eum enim tibi, comes S. R. I. illuſtriſſime, tuoque nomini ex veteri formula do, dico, dedico, vt ſi qua his litterulis perpetuitas ſperari poſſit, perpetuum aliquod exſtet venerationis meae, gratique animi monimentum. Suſcipe itaque explicata fronte litterarium hoc munuſculum, quumque aliud a mei ordinis hominibus proficiſci nequeat, perſuade tibi, quaeſo, tibi me ſimul me ipſum totum conſecrare, nullum abire paſſurum diem, quin vota cum pro te, tum pro vniuerſa gente tua illuſtriſſima, concipiat, quam vt Deus optimus maximus ad illum vſque decretorium diem, qui hoc hauriet aeuum, ſaluam florentiſſimamque Germaniae noſtrae ſeruare velit, flagrantiſſimis precibus, quoad viuam, exoptabo. Vale, comes S. R. I. illuſtriſſime, et res tuas feliciter gere. *Halae Magdeburg. ipſis idid. Mart. anni Dionyſiaci* cIↃIↃ ccxxxx.

FINIS OPVSCVLORVM MINORVM.

INDEX

INDEX OPVSCVLORVM

Quae

IN SYLLOGE III.

Continentur.

I. DE THOMASII Delineatione Hiſtoriae Iuris. *pag.* 1
II. De vtilitate Studii Antiquitatum in Iuriſprudentia. 3
III. De artis Criticae vtilitate in Iuris prudentia, deque boni Critici officio. 6
IV. De prohibita a *Iuſtiniano* Leges interpretandi illuſtrandique facultate, de praeſtantia Iuris Graecorum, ſpeciatim THEOPHILI; Iudiciumque de *Arnoldi* VINNII Commentario in Inſtitutiones. 15
V. Defenſio Compendiorum Iuris, ſpeciatim de BOEKELMANNI Libello Iudicium. 28
VI. De Meritis *Ezechielis* SPANHEMII in Rem Litterariam, deque eius *Orbe Romano* Iudicium. 31
VII. De *Balthazaris* GRACIANI *Aulico* Iudicium. 46
VIII. De vtilitate Litterarum Orientalium in Iuriſprudentia, ad *Ioan.* SELDENI Opus de Synedriis et Praefecturis Hebraeorum. 48
IX. De SEXTO POMPONIO Iure Conſulto. 56
X. Defenſio Compilationis Iuris Romani. 105
XI. De Secta Triboniano-magiſtrum. 143
XII. De Iuriſprudentia Heurematica, ad *Sam.* STRYKII Opus de Cautelis Contractuum. 152
XIII. De vſu et praeſtantia Numiſmatum in Iuriſprudentia, ad *Nic. Hyeron.* GVNGLINGII Exercitationes Academicas. 321
XIV. De *Iacobi* CVIACII Obtrectatoribus et Adverſariis. 169
XV. De Contemtu Graecae Latinaeque Eloquentiae. 201
XVI. De Lege Salica, eiuſque origine, auctoritate et vſu. 205
XVII. De Vita, Fatis ac Scriptis *Franciſci* BALDVINI IC. quondam Celeberrimi. *pag.* 221
XVIII. Defenſio *Cornelii* VAN BYNKERSHOEK. 264
XIX. SER. SVLPICIVS RVFVS cum *Io. Georg.* CVLPISIO comparatus. 270
XX. De Vita, Fatis ac Scriptis *Barthol.* CHESII et *Guidonis* PANCIROLI, deque eorum interpretandi genere. 274
XXI. De Iuriſprudentia, Diuinarum Humanarumque rerum Notitia. 309

INDEX OPVSCVLORVM

Quae

IN SYLLOGE IIII.

Continentur.

I. OBſeruatio Hiſtorica de Iure Papiriano ad Leg. 2. §. 2. et §. 36. Dig. de Orig. Iur. *pag.* 353
II. Epiſtolae Amoebaeae inter Virum Clar. E. O. A. C. PAGENSTEGHERVM D. et Prof. Iur. in Herbornenſi Athenaeo Ordinar. et *Io. Gottl.* HEINECCIVM in ill. Friſiorum Acad. Anteceſſ. *Quibus* de ſenſu *Legis* 1. *D. de Curat. Furioſ.* et genuina lectione *Legis* 28. *D. de Probat.* amice diſceptatur. 360
III. Praefatio ad *Iac.* CVIACII Opera omnia curis *Car. Annib.* FABROTI edita &c. 406
IV. Programma de variis Saturninis, Iureconſultis. 409
V. Ad perilluſtrem Iuuenem *Car. Sigfridum a Pleſſe* Epiſtola gratulatoria. 412
VI. Diſſert. de Tutela Pactitia, ſeu Conuentionali. 416
VII. Diſſert. de eo quod in Arte Typographica admirandum eſt. 437
VIII. Epiſtolae Dedicatoriae variae. 442. cet.

IN.

INDEX
RERVM ET VERBORVM
Quae
IN SYLLOGE III. ET IV. OPVSCVLORVM CONTINENTVR.

Numerus III. tertiam, IIII. quartam Syllogen deſignat.

A.

ABOTVS (Guil.) *Cuiacii obtrectator*, III. 181. 190.
Adoptionis *ſymbola in numis deſcripta*, III. 338. ſeq.
Adorari *dicuntur reges*, III. 111. *Quid* adoratio *iuxta Grotium*, ibid. *et alios*, 111.
Adulatio *aulicorum peſtis*, III. 121.
Adulterum *occidendi poteſtas antiqua*, III. 126.
Aegyptii: *de illis* Spanhemii *obſeruatio*, III. 36.
ALCIATVS (And.) *Ius docet*, III. 144.
ALTESERRA (Ant. Dad.) *de fictionibus in iure citatus*, III. 160.
Analigearius *quid?* III. 46.
Andium Dux *in Regem Poloniae electus*, III. 259.
Anteſtati *officium ex numis*. III. 340.
Antiquitates: *de earum ſtudii vtilitate in iuris prudentia*, III. 3. ſeqq. *hoc commendatur*, 74.
Antiquitatis *cognitio in iuris interprete neceſſaria*, III. 299.
Antiquitates Romanae *cui dicatae*. IV. 444. 446.
Antonius Borbonius *rex Nauarrae*, III. 245.
AQVILLIVS (C.) ICtus, *in concipiendis formulis peritiſſimus*, III. 261.
Arbor *Chriſtum adorans*, III. 308.
ARISTONIS (T.) *Digeſta*, III. 64.
Auaritia *nullum vitium tetrius nec foedius*, III. 122.
AVGVSTI *genius in imperatorum numis deſcriptus*, III. 346.
Aula, *ſeu* Olla. *quid?* IV. 359.

B.

BALDVINI (Fr.) ICti Iuſtinianus, III. 146. 222. *De eius vita, fatis ac ſcriptis*, 221. ſeqq. *quando natus*, 223. *eius patria*, ibid. *ſtudia*, 224. ſeqq. *Proteſtantium partes amplectitur et defendit*, 226. *Ad Pontificios redit*, 227. 231. *Publicam iuris profeſſionem a Bituricenſibus impetrat*, 228. *Gallia excedit*, 232. *eius factio ob caedem damnata*, 233. *eius opera*, 235. 236. 238. 240. 242. 243. 244. 245. 247. 250. 251. 252. 254. 257. 259. 260. *Eius iter in Germaniam*, 235. *Ad proteſtantes iterum reuertitur*, 230. Ecebolius *cognominatur*, ibid. *Argentorati iura docet*, ibid. *Heidelbergam migrat*, 242. *Lutheranis ſe adiungit*, 243. *in Galliam redit*, 247. *Colloquium Poſſiacenſe turbat*, 248. *Geneuenſium et Heluetiorum apertum hoſtem ſeſe profitetur*, ibid. *eius reditus in patriam*, 256. *In Galliam rurſus ſe recipit*, 257. *Andegaui docet*, 259. *In Poloniam tranſferre ſe cogitantem Lutetiae mors illum opprimit*, 261. *Eius epitaphium*, 262. *eius figurae, indolis ac ingenii deſcriptio*, ibid. ſeq. *eius doctrina*, 263.
BARO (Eguinarius) *apud Bituricenſes iuris profeſſor*, III. 228.
Bibliothecae *quaedam illuſtriores*, IV. 440.
BODINVS (Io.) *Cuiacii obtrectator*, III. 173. 175.
BOEKELMANNVS: *de eius libello, ſeu compend. iuris, iudicium*, III. 28. 30.
BONAPARTE (Nic.) IC. *a* Cheſio *laudatus* III. 275. 276. 299.
BRENKMANNI (Henr.) *in* Modeſtini *Heurematica*, III. 155.
BYNKERSHOEK (Corn. van) *IC. et eius ſcriptorum elogia*, III. 6. ſeqq. 11. 12. 13. 14. 15. *Eius de eruditione Latina locus*, 65. *Citatus & laudatus*, 101. *Eius* praetermiſſa, 103. 269. *De* Triboniani emblematibus, 129. 268. *de* Wiſſenbachio *citatus*, 131. *Eius defenſio*, 264. *Eius* obſeruationes iuris ciuilis, ibid. ſeqq. 267. *de pubertate citatus*, IIII. 362. Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. *illi dicatus*, 448.

C.

CAII *verba de manumiſſione in eccleſiis facta explicat* Spanhemius III. 38. *de edicto prouinciali*, 43. *potiſſimus dux in compilatione Inſtitutionum*, 138. *quid de emancipatione?* 239. ſeqq.
CAROLI Nothi Borbonii *obitus*, III. 256.
CASSANDER (Georg.) *Theologus Belga*, III. 244. 246.
Caſſiae *gentis numiſmata*, III. 334.
Caſtrenſiani *qui?* III. 305.
Cautiones *ac* Cautelae *in iure quid?* III. 164.
CHESII (Barth.) *vita, fata ac ſcripta*, III. 274. *Piſis iura docuit*: *eius* Differentiae iuris, 278. Nic. Bonaparte *habuit praeceptorem*, 275. *eius* Interpretationes iuris, 278. *de eius interpretandi genere*, 288. 294. ſeqq. 298. *eius ſtilus*, 303. *eius definitio legis naturae*, 304. *illi defuit Stoicae philoſophiae cognitio*, 307. *eius ſoller-*

tia in ſpecie ſingularum legum inueſtiganda, ibid.

Chriſtiani *an aliquando in Pandectis perſtringantur?* III. 36.

CISNERVS (Nic.) *iuris profeſſor , et Balduini collega*, III. 233. ſeq. 245.

Clauſula codicillaris *quid?* III. 162.

CNIPHAVSEN (Frid. Ern. *Baroni in*) Elem. philoſ. ration. et moral. *ei dicata*, IIII. 452.

COCCEII (Sam. *lib. Bar.* de Hiſtor. iur. *ei dicata*, IIII. 455. *nec non* Elem. iur. Germ. *Tom. I.* 457.

COELIAE *gentis denarius*, III. 335 ſeq.

Color *quid in iure?* III. 158. ſeq.

Columnae *et* ſtationes, *quid ſit circa illas, creditoris euitandi cauſſa, latitare?* III. 188. ſeq.

Comitium, *quomodo in denariis deſcriptum!* III. 336.

Commentarius ad leg. Iul. et Pap. Popp. *cui dicatus?* IIII. 448.

Compendiorum *iuris defenſio*, III. 28.

Concubinatus *apud veteres licitus*, III. 126.

CONRINGII (Herm.) *de origine iuris Germanici*, III. 208.

Conſecrationis *ſymbolum*, III. 341.

Conſilia *in iure quid?* III. 162. ſeqq.

CONTIVS (Ant.) *ICtus*, Balduini *obtrectator*, III. 240. ſeq. 252.

CORNELIAE *gentis numi*, III. 332.

Criticae *artis vtilitas in iuris prudentia, et boni critici officium*, III. 6. ſeqq. Criticorum *genera duo iuris prudentiae periculoſa*, 7. *Tria* Criticae *capita*, 19. *interpretandi*, ibid. *emendandi*, 16. *diiudicandi ſecernendique*, 13.

CVIACIVS (Iac.) *ſtudii antiquitatum vtilitatem in iuris prudentia inter alios demonſtrat*, III. 3. *a Fabroto laudatus*, 21. *eius de iure Italico ſententia*, 46. *Eius notae in* Pomponii Enchiridion, 95. Triboniani *defenſor*, 144. ſeqq. *Eius* Obſeruationes iuris ciuilis, 152. 201. *De* Modeſtini Heurematicis, 135. *De fictionibus in iure*, 161. *Eius obtrectatores et aduerſarii*, 168. ſeqq. *Eius obſeruationes atque emendationes*, ibid. *Eius anagramma*, 192. *De illo* Maianſius *citatus*, 265. *De eius* Coniecturis, 166. Cuiacius *de* Papirio *citatus*, IIII. 357. *Eius ſententia de adminiſtratione bonorum, tempore regum, prodigis interdicta, a* Pagenſtechero *refutata*, 378. ſeq. *Eius opera in praefatione bis praemiſſa, commendata*, 46. ſeqq.

CVLPISIVS (Io. Georg.) *cum* Ser. Sulpicio Ruſo *comparatus* III. 270. *Eius libellus commendatus*, 273. ſeq.

D.

DONELLVS (Hug.) Cuiacii *inimicus*, III. 181. 182.

DOSCHIVS, vid. NEVELLETVS.

DVARENVS (Fr.) Cuiacii *obtrectator*, III 173. *et aduerſarius*, 178. ſeqq. *vt et* Balduini, 228. 238. ſeq. 242 245. 252.

DVCKERVS (Car. Andr.) Pomponii *defenſor aduerſus* Laur. Vallam, III. 71. ſeqq.

E.

EDictum perpetuum. *De eo agit* Spanhemius, III. 39. ſeqq. Pomponii *opus ad edictum*, 80.

Elementa iur. ciuil. ſecund. ord. Inſtit. *cui dicata?* IIII. 447.

Elementa iur. ciuil. ſecund. ord. Pandect. *cui dicata?* IIII. 451.

Elementa philoſ. ration. et moral. *cui dicata?* IIII. 452.

Elementa iur. Germ. *cui dicata?* IIII. 457. 459.

Elementa iur. nat. et gent. *cui dicata?* IIII. 462.

Eloquentiae (*de*) *Graecae Latinaeque contemtu*, III. 201. ſeqq.

Emancipationis *ſymbola*, III. 339.

Embola *quid?* III. 305.

Erciſcundi *qui?* III. 79. 80.

F.

FABER (Ant.) Cuiacii *aduerſarius*, III. 196.

FABROTTES (Car. Hannib.) *de vtilitate Graecorum interpretum ad libros iuridicos intelligendos, citatus*, III. 20. *in* Theophilum, 25. 26. Cuiacii *operum editor*, IIII. 406. 408.

Faetialis *deſcriptio in numis*, III. 348. ſeq.

FENESTELLA (L.) *de magiſtratuum origine*, III. 57.

FERRERIVS (Arn.) Cujacii *praeceptor*, III. 171.

Fictio *in iure quid?* III. 159.

FISCHERI (Io. Chr) politioris humanitatis miſcellaneis *praefatio praemiſſa*, III. 201 -- 204.

Formulae *in iure quid?* III. 159. ſeq.

FORNERIVS (Guil.) Cuiacii *adverſarius* III. 173. 190.

FREHERVS (Marqu.) Cuiacii *aduerſarius* III. 196.

FRIDERICVS *Daniae Princeps : Ei dicata* Elem. iur. nat. et gent. IIII. 462.

FVFIDIVS (L.) *ICtus, a Cuiacio ab obliuione vindicatus*, III. 187.

Fundamenta ſtili cultioris, *cui dicata*, IIII. 442.

Furtum *quibus poenis expiabatur apud antiquos*, III. 54.

G.

GALVANVS (M. Aur.) IC. *Piſanus, a* Cheſio *laudatus* III. 276.

GENDRAEVS (Cl.) Cuiacii *aduerſarius*, III. 197. *eius* Ars Digeſtorum *citatur*, 198.

Germanorum *antiquorum laus, recentiorumque vituperium* III. 205. ſeq.

Geſtatio *quid in legibus noſtris?* III. 306.

CLA-

GLARIANI (Fr.) *de* Graciano *opus laudarunt*, III. 47.
Gloſſatores: *de iis differens* Muretus, III. 23.
GORDONIVS (Fr. Marſius) Cuiacii *et* Ant. Fabri *aduerſarius*, III. 193. *de* Roberto *citatus*, ibid.
GOSLINGA (Sicconi a) *dicata* Elem. iur. ciuil. ſecund. ord. Inſtit. adorn. IIII. 447.
GOTHOFREDVS (Iac.) *eius ſcripra laudata*, III. 9. *de regulis iuris citatus*, 83. *In Codicem Iuſtinianeum*, 134. ſeq. *et Theodoſianum*, ibid. ſeqq. *De illo* Maianſius, 206. *Eius* Coniecturae *iuridicae*, 265.
GOVEANVS (*Ant.*) *ICtus Luſitanus*, III. 197.
GRACIANI (Balt.) Aulicus, III. 46. *eius alia opera*, 47.
Graeca *lingua Romanis quaſi vernacula*, III. 73. *nunc fere omnino neglecta*, 104.
Graecae (*de*) *Latinaeque eloquentiae contemtu*, III. 201. ſeqq.
Graecorum *iuris prudentiae et iuriſconſultorum praeſtantia*, III. 21. ſeq.
GROTII *definitio et origo vocis* adorare, III. 111.
GVNDLINGIVS (Nic. Hier.) *IC. Eius de* Theophilo *iudicium*, III. 26. Balduini *quorundam operum editor et praefator*, 223. *Eius* Exercitationes Academicae, 321. 322. 349. *Illi dicata* Fundam. ſtil. cult. IIII. 442.

H.

HEbraeorum *ex legibus aliae plurimae leges originem duxerunt*, III. 52.
Hereditas, *ſicut et tutela*; *poteſt eſſe pactitia*, IIII. 444.
HEROLDI (Baſil. Io.) *liber de legibus veterum Germanorum laudatur*, III. 206.
Heurematica *iuris prudentia*, III. 152.
Hiſtoria iuris *cui dicata?* IIII. 455. 463.
Hiſtoriarum atque antiquitatis ſtudium commendatur, III. 74.
HOSPITALIVS (Mich.) *ICtus*, III. 147.
HOTOMANVS (Fr.) Iuſtiniani *Manibus inſultat*, III. 100. *Ius docet*, 146. *Eius libellus nomine* Tribonianiſmus ibid. ſeq. *Eius fama ac celebritas*, 147. Cuiacii *inimicus*, 184. ſeqq. Balduini *aduerſarius*, 241. 252. 254. *Eius* Franco-Gallia, 255.
HVBERVS (Vlr.) *de* I. Iac. Wiſſembachio *citatus*, III. 149.

I.

IMperatores *adorabantur*, III. 111. aeterni, ſacri, divini *vocabantur*, 113.
Inſtitutiones Iuſtiniani; *In illas* Vinnii *Commentar.* III. 24. *Earum doctrina a* Boekelmanno *in compendio diſpoſita*, 28. *quando adornatae?* 123. *In eis fere nihil placet cenſoribus*, 138. *Earum ſtilus*, 140.
Interpretandi *legum genus*, III. 288. ſeqq. 1°. *In critica atque arte emendandi conſiſtit*, 294. 2°. *in comparandis fragmentis ex eodem libro decerptis*, 298 3°. *in antiquitatis cognitione*, 299. 4°. *in accurata Graecae Latinaeque linguae notitia*, 303. 5°. *in accurata Stoicae philoſophiae cognitione*, 307. 6°. *in ſpecie ſingularum legum inueſtiganda*, ibid. 7°. *in indaganda legum ratione*, ibid.
IOANNIS *Pont. Rom. I. et* Iuſtiniani *imp. Epiſtolae amoebae*, III. 186. ſeq.
IOSEPH. AVREL. A IANVARIO *de* Hotomano *citatus*, III. 147.
Iuris *compendiorum defenſio*. III. 28.
Iuriſconſulti *iuſtitiae ſacerdotes*, III. 326.
Iuriſconſultorum *plurimorum ridicula quaedam citata*, III. 19. 22. ſeq.
Iuriſdictionis *deſcriptio ſymbolica*, III. 343. ſeq. *ſigna*, ibid. ſeq.
Iuris elementa, *vid.* Elementa iuris.
Iuris Graecorum praeſtantia, III. 15. 20. ſeq.
Iuris Hiſtoria cui dicata? IIII. 455.
Iuris Hiſtoriae delineatio autore Thomaſio, III. 1.
Iuris prudentia: *ad eius cognitionem antiquitatum ſtudium vtile*, III. 3. ſeq. *vt et ars critica*, 6. *Duo hominum genera illi periculoſa*, 7. *De vtilitate litterarum orientalium in illa*, 48. *De* Iuris prudentia *heurematica*, 152. ſeq. *eius diuiſio*, 155. Iuris prudentia *Romana et Attica*, *cum* Bart. Cheſii *et* Guid. Panciroli *operibus edita*, 274. 309. Iuris prudentia *diuinarum humanarumque rerum notitia*, 309. ſeq. 329. *Quid ſint res diuinae? quid humanae?* 318. *Plurimas iuris ſpecies producit, et quas?* 310. *Vſus et praeſtantia numiſmatum in iuris prudentia*, 321. ſeqq. *Eius ſymbolum Themis*, 327. ſeqq.
Iuris Romani compilationis defenſio, III. 105. ſeqq.
Ius *ciuile Papirianum quid?* IIII. 353. ſeqq.
Ius gentium et ciuile, quae inter vtrumque ſit differentia? III. 292.
Ius Italicum quid, et in quo conſiſterit? III. 44.
Ius naturae quid? III. 304. ſeq.
Ius Papirianum quid? III. 196. IIII. 353. ſeqq.
Ius patriae poteſtatis quid? IIII. 382. ſeq. 397. ſeq.
Ius quatuor potiſſimum modis ad aequitatem inflectere ſtudebant ICti, III. 157. 1°. *colore*, 2°. *fictione*. 158. 3°. *formulis*, 161. 4°. *conſiliis ſeu cautelis*, 162. ſeq.
Ius tripertitum, naturale, gentium, ac ciuile, III. 318.
Ius (*de in ius*) *vocatione, doctrina, in veteribus numiſmatibus illuſtrata*, III. 345.
Ius vetus quid? IIII. 381.
IVSTINIANI *opus a criticis fere omnino deformatum*, III. 8. *De prohibita ab illo imperatore leges interpretandi illuſtrandique facultate*, 15. ſeqq. *Eius tituli et nomina*

22. In

21. *In eum* Vinnii *Commentar.* 24. *Eius temporibus floruit Theophilus*, 25. *Eius Inſtitutionum compendium*, Boekelmanno *autore*, 30 *Corporis iuris conditor*, 105. 106. ſeq. *Eius modeſtia*, 109. *Diuinos honores illum ſibi arrogaſſe falſum eſt*, 111. 112. *De eius uxore Theodora*. 115. ſeqq. *Eius habendi cupiditas*, 119. ſeqq. *Eius ignorantia, iuxta quoſdam auctores*, 120. ſeqq. *Secundum alios viuus ac ſpirans in coelum iturus erat*, 120. *Eius codex quando compilari coepit?* 123. *Eius belliſſima cautio, quam patri de ſalute filii impuberis anxio, commendat*, 165. et ſeq. *Eius ad Ioannem Pont. Rom. I. epiſtola*, 86. ſeqq. *Quid ille de tutelis*, IIII. 418.

Iuſtinianei *codicis collectores*, III. 130.

Iuſtitia *quid ſit?* III. 23. *Eius deſcriptio emblematica*, 326. 339. ſeqq. 344.

K.

KOEHLERVS (Henr.) *laudatus*, III. 350.

KVCHENBECKERI (Io. Phil.) *commentatio in vitam* Herm. Vulteii, III. 148.

L.

LABEO (Antiſtius) *laudatus*, III. 20.

Lares *in veteribus numiſmatibus quomodo deſcripti*, III. 347.

Late. *Huius aduerbii explicatio*, IIII. 375. 400. ſeqq.

De Latinae *Graecaeque eloquentiae contemtu*, III. 201.

Legare *quid ſit?* IIII. 371.

De Lege Salica, *eiuſque auctoritate et vſu*, III. 205. ſeqq. *Eius origo*, 209. *Vid.* Salica.

Leges *ex numiſmatibus deſcriptae*, III. 335.

Leges interpretari Critici officium, III. 18. *eas emendare*, 8. ſeq. *vt et diiudicare, ſecernereque in eis quae ſpuria ſunt*, 14. *Eas interpretandi illuſtrandique facultas a Iuſtiniano prohibita*, 15.

Leges Hebraeorum aliis legibus originem dederunt, III. 52.

Legis *Ripuariae origo*, III. 210. ſeq.

Legum antiquarum commentatores, III. 5.

Legum Germanicarum *collectioni praefatio praemiſſa*, III. 209.

De Legum interpretatione, III. 288. ſeqq.

Lex Iul. et Pap. Popp.; *ad illam Commentar. cui dicatus?* IIII. 448.

Lex tribunicia, III. 95. 96.

Lex Cornelia, III. 100.

L. 1. D. de acceptil. *explicatio a* Cheſio *data*, III. 208.

L. 24. D. de ſtatu hom. *interpretatio*, Vlpiano *autore*, III. 304. ſeq.

L. 1. D. de curat. furioſ. *ſenſus*. IIII. 362. 369. ſeqq.

L. 28. D. de probat. *explicatio*, IIII. 362. ſeqq. 375. 378. 400. 405.

LIBANII *odium et ſtudia in iuris conſultos*, III. 311. ſeqq.

Liberorum, *quos pater exheredes ſcripſerat, miſera conditio*, III. 158.

Libertas *publica in numiſmatibus deſignata*, III. 337.

Libri; *de illis iudicium*, III. 28.

Liciniae *gentis denarius*, III. 335. ſeq.

LINDENBROGII (Fridr.) *iurium veterum Germanicorum collectio*, III. 207.

Linguae *Graecae Latinaeque notitia ab interpretatione legum non ſeiungenda*, III. 303.

Litterarum *orientalium vtilitas in iuris prudentia*, III. 48.

LVDEWIG (Io. Petro a) *IC.* Elem. iur. ciuil. ſecund. ordin. Pandect. adornat. *ei dicata*, IIII. 451.

M.

MACROBIVS *de* Papiriano *iure citatus*, IIII. 359.

MAIANSIVS (Greg.) *citatus*, III. 365. ſeqq.

MARCELLINI (Ammiani) *iudicium de certo genere iuris peritorum*, III. 17. ſeq. *De Iureconſultis, et iudicibus citatus*, 107.

Maris *imperium Romanorum emblematibus deſcriptum*, III. 341. ſeq.

MARSIVS *vid.* Gordonius.

MATTHAEI *ICti celebres*. III. 66.

MATTHAEI (Ant.) *de* Triboniani *flagitiis ſententia*, III. 148. ſeq.

Menſa auguſta *quid?* IIII. 358 *Quid* menſa anclabris? 359.

MERILLIVS (Emund.) Cuiacii *defenſor*, III. 145. *De* Modeſtini Eurematicis *citatus*, 156. Cuiacii *compilator*, 174. *et aduerſarius*, 119. 201.

MODESTINI *Heurematica*, III. 155.

MOLINAEVS (Car.) *ICtus*. III. 226. 237.

MVCIVS (Q.): *in eum* Sex. Pomponii *lectiones*, III. 82.

MVRETVS (M. Ant.) *de gloſſatoribus citatus*, III. 23. 140.

N.

NAuticae et maritimae rei ſcriptorum *collectio de nouo edita*, III. 320.

NEVELLETVS DOSCHIVS (Pet.) *de* Hotomanno *citatus*, III. 146. 185. *de* Balduino *citatus*, 254.

Nobilitas *vera quid ſit?* IIII. 414.

NOODT (Gerhardus) *laudatus*, III. 11. 13. 41.

Numiſmatum *veterum vſus et praeſtantia in iuris prudentia*, III. 321. ſeqq. *et in aliis ſcientiis*. 323. ſeq.

O.

OLla, *vid.* Aula.

De Orbe Romano *Ezech.* Spanhemii *iudicium*. III. 31. ſeqq.

P.

De PActis *doctrina denariis illuſtrata*, III. 347.

PAGENSTECHERI (E. A. O. C.) *ICti*, *de ſenſu* legis 1. D. de curat. furioſ. IIII. 360. 361. ſeqq. 378. *et genuina lectione* l. 28. D. de probat. *ad ill. auctorem epiſtolae* 360. ſeqq.

Digitized by Google

ſeqq. 375. 378. 400. Cuiacium *refellit*, 378. *Quid de illo Acta erud. Lipſ.* 403. ſeqq.

PANCIROLI (Guid.) IC. *vita*, *fata*, *ac ſcripta*, III. 274. *eius patria*, *parentes*, *et tempus quo illuxit*, 270. *eius praeceptores*, 280. ſeqq. *Laurea doctorali ornatus*, 281. *iuris cathedram obtinet*, 282. *Eius obitus*, 283. *Eius ſcripta*, 278. 283. --- 287. 300. 308. *Eius interpretandi genus*, 288. ſeqq. *eius ingenii fertilitas*, 365. *Parum in philoſophiae Stoicae cognitione exercuit ingenium*, 307. *In Hiſtoria verſatus*; 308.

Pandectae *ex Florentino canae vetuſtatis codice manatae*, III. 8. *Quando adornatae?* 123. *Ex operibus variorum ICtorum*, *diuerſis addictorum ſectis*, *compilatae*, 137.

Papiae *gentis denarius*, III. 334.

PAPINIANVS *de tutela citatus*, IIII. 431. 432.

PAPIRIVS *iuris Papiriani auctor*, III. 96. *quis erat*, IIII. 353. *de illius iure*, ibid. ſeqq. 403.

PAVLLVS ICtus; *quid de illo* Pagenſtecherus? IIII. 362. 363. 369. *ab ill. autore citatus*, 375. *De interdictione bonorum prodigis facta*, 387. 392. *de probationibus*, 400. ſeq.

Penates *Dii quomodo in numiſmatibus deſignati?* III. 336.

Peregrinus *quid ſecundum* Spanhemium? III. 25.

PERIZONIVS (Iac.) *de legibus antiquis ſcripſit*, III. 5. 6.

Philoſophia, *eadem ac rerum diuinarum humanarumque notitia*, III. 310. 318. ſeq. *Quanta eius deterioratio*, 34. ſeq.

Philoſophi *ſe Deos iactati ſunt*, III. 310. *Eorum odium in iuris conſultos*, 311. ſeq.

Pileus *libertatis ſymbolum*, III. 338.

PLAVTIVS: *in eum* Sex. Pomponius, III. 82.

Plebiſcita *quomodo ferebantur*, *ex numiſmatibus cognitum*, III. 335. ſeqq.

PLESSE (Car. Sigrifrid. a); *ad illum epiſtola gratulatoria*, IIII. 412. ſeqq.

PLOTHO (Lud. Ottoni Du. de;) Antiq. Rom. *ei dicatae*, IIII. 453.

PLVTARCHVS *de* Sex. Pomponio *citatus*, III 59. *refert peregre mortuos*, *non per portas*, *ſed per tectum*. *in domum admiſſos eſſe*, 73. *de Roma condita*, 76.

POMPONIO (*de* Sex.) ICto, III. 56. ſeqq. *Quo tempore floruit?* 66. 67. *De eius ſtudiis*, *et ſecta cui ſeſe addixerat*, 69. ſeqq. *In eo quaedam* Laur. Valla *reprehendit*, 70. *Eius philoſophia*, 77. ſeq. *Eius eximia ingenii monimenta*, 81. *Eius commentaria in* Sabinum, ibid. *Eius* lectiones ad Q. Mucium, 82. *de* Plautio, ibid. *Eius* Variarum lectionum *opus*, 83. 85. Epiſtolae, 84. 85. *Eius* Fideicommiſſorum *libri V.* 85. Senatuſconſ. *libri V.* ibid. Regularum *liber*, 86. 90. Digeſta, 90. *De* ſtipulationibus, 91. *Eius*, Enchiridion. 91. ſeqq. 243. *a* I. Lud. Vhlio *et* Cuiacio *illuſtratum*, 95. *de lege Tribunicia*, ibid. 96. *de Tribunis Celerum*, ibid. *de Dictatoribus et Magiſtris equitum*, 95. de ſucceſſione prudentum, 95. *de muneribus et dignitatibus antiquorum Romanorum*, 331. ſeqq. *Quid de Papirio ac eius iure?* IIII. 353. ſeq.

Praetorum *negotium circa ius ciuile*, III. 157.

PRINZEN (Marqu. Lud. L. B. de); *illi dicata* Antiquit. Rom. *Pars I.* IIII. 444.

PROCOPIVS *de adoratione citatus*, III. 112. *de* Iuſtiniani *auaritia*, 116. ſeq. *de eiuſdem in coelum aſſumtione*, 120., ſeqq. *de Triboniani auaritia*, 122.

Prudentia *quid*, *iuxta Ariſtotelem?* III. 155.

Pubertatis *tempus*, IIII. 386.

PVLVEVS (Hadr.) *Cuiacii obtrectator*, III. 182. 183. 190.

R.

REICHENBACH (Frid. de) Hiſtor. iur. *illi dicata*, IIII. 455.

REINESIVS (Thom.) *in* Rupertum, III. 100.

Ripuarii *qui? et unde ſic nominati?* III. 210. ſeq.

ROBERTVS (Io.) Cuiacii *adverſarius*, III. 173. 181. 190. ſeqq.

Romani *abominabantur per oſtium ingredientes*, III. 75. *Eis ignota erat tutela pactitia*, IIII. 416. 420. 424. 427.

De Romano *Orbe* Ez. Spanemii *iudicium*, III. 31. ſeqq.

Roſtra *ad quid deſtinata?* III. 336.

RVDIGERI (Andr.) *de* Balt. Graciani Aulico *iudicium*, III. 46.

RVPERTI (Ch. Ad.) *commentarius in* Pomponium *et alios auctores*, III. 100. ſeqq.

S.

SABINVS: *in eum Pomponii commentaria*, III. 51.

Salicae legis *auctoritas et vſus*, III. 205. 219. *origo*, 209. 210. ſeq. *quando lata?* 211. ſeqq. 217. *qua lingua ſcripta fuerit?* 217. *a quibus emendata?* 218. 219.

Sapientiae *definitio ſecundum veteres philoſophos*, III. 309. ſeq.

SATVRNINI. *De variis ICtis huius nominis obſervationes*, IIII. 409. ſeqq. Venul. Saturnini *ſcripta*, 411.

SCHWARZIVS (Chr. Gosl.) *laudatus*, III. 25.

SCHVZIVS *redarguitur*, III. 187. *Autoris collega*, *non aſſentator*, 139.

Scribendi *artis origo*, IIII. 439.

SECKENDORFF (Chriſtoph. Frid. *lib. Bar. de*) *Ei dicatus* Elem. iur. Germ. *Tom. II.* IIII. 459.

SECKENDORFFII (Viti Lud.) *eloquentia*, IIII. 460. ſeq.

SECKENDORFF (*Frid.* Henr. *Comitis de*) *laudes*, IIII. 461. ſeq.

SELDENI (Io.) *opera* de ſynedriis et prae-

ſectu-

ſectturis Hebraeorum *praefatio praemiſſa*, III. 48.
Sella curulis *magiſtratuum inſigne*, III. 344.
Senatuſconſulta *ex numis cognita*, III. 336. ſeq.
SCtum Macedonianum; *quid de eo ex iure naturali?* IIII. 403. ſeq.
SPANHEMIVS (Ezech.) *De eius meritis in rem litterariam, deque eius* Orbe Romano *iudicium*, III. 31. *Eius varia ſcripta*, ibid. ſeq. *Eius de Aegyptiis obſeruatio*, 35. 36. *Refellit* Voetium, 38. Caii *verba de manumiſſione in eccleſiis facta explicat*, 38. *Agit de edicto perpetuo*, 39. *de iure Italico*, 41 *de vocabulo* peregrinus, 45. *Eius tractatus de vſu et praeſtantia numiſmatum laudatus*, 323. ſeq. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 338. 343. 347. 348. 349.
STECKIVS (Io.) Cuiacii *adverſarius*, III. 198. ſeq.
De Stili cultioris fundamentis, III. 202. ſeq.
Stoicae *philoſophiae cognitio boni legum interpretis praſidium*, III. 307.
STRVVIVS (Burc. Gotth.) *in ius Iuſtinianeum introitus*, III. 110.
STRYKII (Sam.) *cautelae contractuum*, III. 151. 167. *Eius laus et functiones*, 154.
SVERIN (Henr. a) Cuiacium *oppugnat*, III. 105. ſeq.
SVLPICIVS (Ser.) RVFVS *cum* Io. Georg. Culpiſio *comparatus*, III. 270. Ciceronis *condiſcipulus*, 272.
SVLPICII (Io. Ge.) *de ſtudio iuris publici recte inſtituendo, et de ſcriptoribus eo pertinentibus libellus*, III. 271.
Sulpiciae *gentis denarius*, *cum epigraphe*, III. 333.

T.

TEſtamentifactio *iuris publici erat*, IIII. 421.
Theodora *Iuſtiniani uxor*, III. 112. ſeqq.
THEOPHILI *iuris praeſtantia*, III. 15. *Eius paraphraſis a* Vinnio *collata*, 25. Triboniani *σύνεργος*, 25. *Iuſtiniani σύγχρονος*, ibid. 26.
THOMASII (Chriſt.) *ICti delineatio hiſtoriae iuris*, III. 1. Et Antiq. Rom. *Pars II. dicata* IIII. 446.
TRIBONIANI *erga Iuſtinianum obſequium et opinio de illius in coelum aſſumtione*, III. 121. *Leges ipſas venales habebat*, 122. *Eius auaritia*, ibid. ſeqq. *Eius queſtura*, 123. *obitus*, ibid. *impietas*, 124. *Eius emblemata, ſeu* Tribonianiſmi, 129. 144. 268. *Eius ſcientia*, 131. ſeq. *A* Wybone *contra* Wiſſenachium *defenſus*, 143. *Quid de illo* C. van Bynkerſoek? 268. *A* Pagenſtechero *de pubertate citatus*, IIII. 385. ſeqq.
Tribonianomaſtigum *ſecta*, III. 243.
Tribunus Celerum *quis?* III. 196.
De Tutela *pactitia ſeu conuentionali Diſſertatio*, IIII. 416. ſeq. *Quid ſit?* 417. *eam non norunt Romani*, 418. 419. 425. *Tres* tutelae *ſpecies*, ibid. Tutela *munus erat publicum*, 420. *Pater teſtamento, ſuo arbitrio de* tutela *ſtatuere poterat*, 421. Tutela *ceſſitia quid?* 422. Tutelae *eadem ratio ac hereditatis, ſecundum ius Romanum*, 423. ſeq. Tutela *non magis poteſt eſſe pactitia quam hereditas*, 424. *Priuatis per ſolum teſtamentum tutores dabantur*, 425. *An* tutela *pactitia ſaltim per confirmationem conualuerit?* ibid. *De excuſationibus a* tutela, 427. ſeqq. *De* tutela *pactitia quidam textus adferuntur*, 428. 430. 431. 432. 433. 434. *Licita non erant pacta de* tutela *ſuſcipienda*, 435. *Romanis non fuerunt tutores pactitii*, 436.
Typographicae *artis inuentae pretium*, III. 28. *De eo quod in illa admirandum eſt*, IIII. 437. ſeqq.

V.

VAILLANTIVS (Io. Foy.) *de numiſmatibus*, III. 324. 332. 334. 335. 341. 344. 347.
VALLA (Laur.) Pomponii *reprehenſor*, III. 70.
VHLIVS (I. Lud.) *in* Pomponium, III. 95. 100. 104. Cuiacii *editor*, 201.
Victoriata *ſeditio quid?* III. 123.
VIGELII (Nic.) *Examen ICtorum*, III. 148.
VINNIVS (Arn.): *de illius commentario in Inſtitutiones iudicium*, III. 24. 26. 27.
VLPIANVS *de lege naturae*, III. 304. *Iuriſprudentiam diuinarum humanarumque rerum notitiam; iuſti iniuſtique ſcientiam eſſe adfirmat*, 309. ſeqq. 319. ſeq *de iuſtitia citatus*, 326. *Quid de illo* Pagenſtecherus? IIII. 364. 385. ſeqq. 392. 394. ſeqq. 399. ſeqq. *Quis ille in* l. 1. D. de curat furioſ. 369. ſeqq. 405. *de tutela?* 418. 422.
VOETIVS (Io.) *a* Spanhemio *refutatus*, III. 38.
Vrbs *quid ſit?* III. 76.
VRSINVS (Fulu.) *de Numiſmatibus*, III. 334. 343. 346. 347.
Vſura *quid, et quando licita?* III. 158.
VVLTEIVS (Herm.) Hotomannum *viſendi audiendique deſiderio flagrans*, III. 147.
WISSENBACH (Io. Iac.) *de emblematibus* Triboniani, III. 143. 149.
WYBO (Io.) Triboniani *aduerſus* Wiſſenbachium *defenſor*, III. 143. 150.

Z.

ZOARIS (Emman.) *Iudaiſmus*, III. 49. Cuiacii *obtrectator*, 193.

F I N I S.

IO. GOTTLIEB HEINECCII,

IC. ET ANTECESSORIS,

PRAELECTIONES ACADEMICAE IN SAM. PVFENDORFFII DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS

LIBROS II.

EDITIO SECVNDA AVCTIOR.

* * * * * *
* * * * * * * * *
* * * * *
*

NEAPOLI MDCCLXXIII.
IMPENSIS DONATI CAMPI.

SVPERIORVM FACVLTATE AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

Digitized by Google

PROLEGOMENA.

Prolegomenorum loco paucis diſpiciendum erit:

I. an detur ius naturae?

II. quid ſit?

III. quam vtilitatem in vita chriſtiana et ciuili praeſtet?

IIII. quae eius ab antiquiſſimis temporibus fata fuerint, quique prae ceteris hanc diſciplinam libris ſuis illuſtrarint?

I. Dari ius naturae, haud pauci negarunt, veluti EPICVRVS apud DIOG. LAERT. *Lib. VIIII. Segm.* 150. cuius ſententiam ita expreſſit HORAT. *Satir. I. 3.*

Nec natura poteſt iuſto ſecernere iniquum:
Atque ipſa vtilitas iuſti prope mater et aequi.

E. g. furari ex eorum ſententia non natura et moraliter turpe eſt; prohiberi tamen illud ſuaſit vtilitas generis humani.

Eiuſdem ſententiae fuit ARISTIPPVS apud DIOG. LAERT. *lib. II.* 97. qui, vti omne virtutis ſtudium euertit, voluptatemque pro ſummo hominis bono habuit; ita et ſtatuit, *nihil ſua natura iuſtum, iniuſtum, honeſtum, inhoneſtum eſſe, ſed ſola lege et conſuetudine; furto quoque et ſacrilegio, quum tempeſtiuum fuerit, operam daturum eſſe ſapientem, neque enim quidquam horum ſua natura turpe eſſe, ſi auferatur vulgaris opinio, ad continendos in officio ſtultos conflata.*

Nec minus delirauit CARNEADES Platonicus, ſed in ſcepſin quam maxime procliuis, qui Romae legationis cauſſa commoratus

 ali-

aliquando pro iuſtitia, poſtridie contra eamdem, iuriſque naturalis exſiſtentiam diſſeruit, vrbe ideo pulſus auctore Catone. Vid. PLVTARCH. in *Caton. maior. pag.* 349. Argumenta, quibus iuſtitiam impugnauit, ſeruauit LACTANT. *Inſtit. diuin. V.* 16. Ea huc redeunt.*

1. *Omnia animalia ſuae vtilitati ſtudere, e. g. propulſare iniurias, verbera, mortem, nec tamen ideo iuſtitiam illis tribui, aut iniuſtitiam?* Reſp. brutis animantibus, quae facultate rationali voluntatem diuinam cognoſcendi deſtituuntur, ad hominem ratione et conſcientia praeditum non valet conſequentia. Potius argumentum inuertimus: quaecumque creaturae facultate voluntatem Dei cognoſcendi, adeoque ſana ratione praeditae ſunt, eae quoque actiones ſecundum Dei voluntatem, non vero proprium commodum, dirigere tenentur: iam homines, non vero animalia, cet. ergo, cet.

2. *Omne ius naſcitur ex* vtilitate, *ergo non ſua natura quidquam iuſtum eſt*. Reſp.

a) Vacillat conſequentia, ſiquidem aliquid ex vtilitate naſci, at iuſtum tamen eſſe poteſt; Deus enim ens benigniſſimum vere noſtram vtilitatem intendit, nec quidquam nobis tamquam legem praeſcriptum, niſi quod nobis vere vtile, ſic e. g. pacta eſſe ſeruanda et vtile, et rectae rationi conſentaneum eſt.

b) Inde ius eſt, vnde obligatio: at obligatio noſtra non eſt ab vtilitate, (nam huic quiſque renunciare poteſt,) ſed a voluntate Dei, quae nobis per rectam rationem innoteſcit; ergo ius non eſt ex vtilitate, ſed ex voluntate Dei, quae per rectam rationem innoteſcit, adeoque aliquid natura iuſtum eſt.

3. *At leges inter gentes variant, et hinc nihil eſt natura iniuſtum, alioquin enim vnum omnibus ius eſſet?* Reſp. Diſtinguendum eſſe inter ius naturae et ciuile; prius apud nos idem, e. g. neminem eſſe occidendum, pacta eſſe ſeruanda, cet. poſterius ad rei publicae cuiuſque vtilitatem adtemperatum. Vid. XENOPH. *de re publ. Athen.* Ratio diuerſitatis in eo poſita, quod ius ciuile verſetur circa actiones in ſe indifferentes, e. g. ius retractus, prohibitio alienationum; iura dotium.

Nos itaque exiſtentiam iuris naturae ſic probamus: quicumque in natura ſua deprehendunt rectam rationem, quae aliquid iuſtum eſſe cognoſcat, et conſcientiam, quae nos obligationi ſatis feciſſe vel

* Ex recentioribus et HOBBESIVS de ciue *cap.* 1. §. 10. dixit in ſtatu naturali fuiſſe ius omnium in omnes, adeoque tum menſuram iuris fuiſſe cuiuſque vtilitatem.

Digitized by Google

vel non ſatis feciſſe monet, illi habent ius naturae: atqui homines, cet. ergo, cet. Eſt hoc argumentum, quo vtitur PAVLLVS, *Epiſt. ad Rom. II.* 14. 15.

II. *Quid vero eſt ius naturae?* Conſiderari illud poteſt vel tamquam ius, vel tamquam diſciplina ſeu ſcientia; hic priori ſenſu accipimus. Iam *definitiones* ſunt vel *nominales*, vel *reales*: *nominales* nobis tantum modo ſubminiſtrant notas aliquas, quibus res nobis obuiae ab aliis omnibus ſemper diſcernere poſſumus, e. g. circulus eſt figura, cuius peripheria a centro vbique aequaliter diſtat; *reales* contra oſtendunt modum, quomodo illa res oriatur, vel quomodo poſſibilis ſit, e. g. circulus eſt figura, quae radio circa punctum circumacto deſcribitur; hic vero tantum quaeritur definitio nominalis.

Igitur *ius naturae* eſt ius a Deo toti generi humano per rectam rationem promulgatum. Dicimus

1. *Ius*, quia ex parte noſtra eſt obligatio, teſte conſcientia.

2. *A Deo*, vt diſtinguatur a iure humano et ciuili, quod ab hominibus eſt.

3. *Toti generi humano*, ita diſtinguitur a iure diuino particulari, e. g. lege de circumciſione, de ſacrificiis.

4. *Per rectam rationem*, ita diſtinguitur a iure poſitiuo vniuerſali, e. g. ſabbathum non eſt iuris naturae, quia ex recta ratione non innoteſcit.

(Vocamus vero *rectam rationem*, quae principia actionum ex finibus ratiocinando colligit; *peruerſam*, quae inſuper habito fine et ſcopo Dei de principiis actionum ſuarum ex praeiudicio ſuo ſtatuit, WEIDLER. *Ius nat. et gent. cap.* 1. §. *9. n. 7.*)

5. *Promulgatum*; ſine promulgatione enim nulla lex obligat; *lex* eſt norma, ad quam actiones noſtras componere debemus: atqui norma debet eſſe nota, alias enim non poſſemus actiones noſtras componere; ergo promulganda eſt. Abſurdum facinus Caligulae apud SVETON. in eius *vit. cap.* 41.

At quid eſt *ius gentium*? Sunt, qui diuerſum aliquod ius gentium ſtatuunt a iure naturae.

VLR. HVBER. *de iure ciuit. libr. I. ſect.* I. *cap.* 5. et *Eunom. Rom. pag.* 12. per illud intelligit ius, quod voluntate omnium, aut ſane cultiorum gentium vim obligandi acceperit.

Contra VITRIAR. *Inſt. iur. nat. cap.* 1. §. 28. illud definit, quod Deus per rectam rationem inter omnes gentes propter communem neceſſitatem et vtilitatem conſtituit.

Sed vtrumque falſum; ſi recipias definitionem HVBERI, cultiores

res gentes aut per modum legis id introduxerunt, aut per modum pacti: ſi prius, lex illa nullam obligabit gentem, quia gens ratione gentis non eſt ſuperior, adeoque et nulla alteri legem praeſcribere poteſt; ſin poſterius, nullum erit ius, ſed pactum; ius eſt complexus legum, non pactorum. Accedit, quod quieſtio ſit facti, an vmquam inter gentes ita conuenerit, id vero ex hiſtoria demonſtrari nequit.

Si VITRARII definitionem recipias, inde probari contra ipſum poterit, vnum idemque ius naturae et gentium.

Si enim eadem eſt legiſlatoris voluntas, idemque modus eam promulgandi tum in gentibus, tum in ſingulis hominibus, vtriſque quoque idem erit ius: prius verum ob definitionem VITRIARII; ergo et poſterius.

Dicendum itaque, *vnum eſſe ius naturae et gentium*, quia 1. ab eodem legiſlatore eſt, 2. eiuſdem obligationis, 3. eodem modo promulgatum, iiſdemque legibus et regulis conſtat; e. g. pacta ſunt ſeruanda, nemo laedendus, ius ſuum cuique tribuendum.

Itaque *ius gentium* nobis eſt ipſum ius naturae, negotiis ciuitatum et liberarum gentium adplicatum. Ita PVFENDORFIVS, THOMASIVS, COCCEIVS, et recentiores tantum non omnes.

III. At *quam vtilitatem praeſtat ius naturae et gentium?* Sane in diſciplinis quoque valet illud Caſſianum, cui bono? fruſtra ergo ſudaremus in explicando addiſcendoque iure naturae et gentium, ſi nulla eſſet eius vtilitas.

Oppugnauit hoc indirecte IO. LVDOV. PRASCHIVS tribus *diſſertationibus de lege caritatis ad Hugon. Grot. de iur. bell. et pac. Deſignatio iuris naturalis ex diſciplina Chriſtianorum, et de iure gent. maxime Chriſtianorum. Ratiſbon.* 1688. et 1689. ſed iis ſatisfactum a CHRIST. THOMASIO in *Cogitat. menſtr. Germ.* 1689. *pag.* 79. 206. et 295.

Directe vero id fecit a. 1704. auctor anonymus in *der erſten Entdeckung des Lichts und Rechts*, cap. 2. Rationes eorum ſunt:

1. *Quod ius naturae nullius vſus ſit in vita Chriſtiana, Chriſtiana enim pro norma eſſe debere Scripturam ſacram.* Reſp. a) At multi ſunt et inter Chriſtianos, qui Sacram Scripturam parum curant; ii, vt ſint inexcuſabiles, iure naturae conuincuntur, *Epiſt. ad Rom.* I. 20. XI. b) Deinde nihil eſt vtilius ad confirmationem in Chriſtianiſmo, quam harmonia rationis et Sacrae Scripturae; c) Multa in iure naturae explicantur, quae Sacra Scriptura non expoluit, tamquam ad vitam aeternam non comparata, e. g. de contractibus, vlti-

vltimis voluntatibus, ſucceſſionibus ab inteſtato, aliiſque humanis negotiis.

2. *Nullam eſſe eius vtilitatem in vita ciuili; quia in legibus ciuilibus decidantur controuerſiae, non ex iure naturae et gentium?* Reſp. a) Falſum eſt, nullam controuerſiam ciuilem decidi ex iure naturae et gentium, ius enim ipſum conflatum eſt ex legibus naturalibus, praeceptis gentium et ciuilibus, §. *vlt. Inſt. de iuſtit. et iur.* b) Ius ciuile valet tantum inter ciues eiuſdem rei publicae; quid vero ſi controuerſia intercedit inter diuerſas gentes? quid ſi inter ciues diuerſarum rerum publicarum, e. g. inter Hollandum et Indum? hic non alia poteſt eſſe norma, quam ius naturae et gentium.

3. *Eſſe ius naturae cordibus hominum inſcriptum, ergo non opus eſſe tanto molimine in illo, in ſcripturam redigendo explicandoue?* Reſp. a) Homo natura cantat, munerat, ratiocinatur, et tamen ideo nemo reiicit muſicam, arithmeticam, vel logicam; ars enim perficere debet naturam: b) In omni iure dantur principia; concluſiones proximae et remotiores; illa vnuſquiſque nouit, cui eſt recta ratio, concluſiones quoque proximas ex illis principiis facile cognoſcit etiam vulgus, non autem ſtatim habet omnes concluſiones remotiores; ſic e. g. pacta eſſe ſeruanda facile quis intelligit; fluit enim hoc immediate et proxime et principio: *quod tibi non vis fieri*, cet. at, num etiam pactum errore initum ſeruandum ſit, non ſtatim vnuſquiſque intelligit, niſi qui plura iuris naturalis principia connectit.

(Inprimis ſtudioſo iuris plane neceſſaria eſt iuris naturae et gentium cognitio, 1. propter controuerſias illuſtres, 2. *propter ius publicum, vniuerſale enim ex ipſo iure naturae eſt*; 3. propter fontem et originem iuris ciuilis, qui non alius eſt, quam ius naturae et gentium. Conf. Io. Essenhar. Harmonia *Inſt. iuris nat. et ciuil.* Helmſt. 1699. 8.)

IIII. Iam ad hiſtoriam iuris naturae, qualem ex inſtituto ſcripſerunt Io. Franc. Bvddevs, quae habetur inter *Selecta iuris naturae et gentium*, *Hal.* 1704. Io. Frid. Lvdovici *Delineatio hiſtoriae iuris diuini*, edita *Halae* 1701, et 1714. Christ. Thomasii *Hiſtoria iuris naturae paullo plenior*, *Hal.* 1719.

Tacemus quae Iac. Frid. Reimmannvs, Gottl. Stollivs, et alii, de hiſtoria et ſcriptis iuris naturae commentati ſunt in hiſtoria litteraria. Quatuor conſtituimus periodos:

1. *ab initio mundi ad Chriſtum natum*.

2. *a natiuitate Chriſti vſque ad originem Academiarum et ſcholarum*,

3. *ab hoc tempore ad Grotium*, et denique

4. *ab hoc ad noſtra tempora*.

Periodus prima.

Ius naturae tam antiquum eſt, ac ipſum genus humanum, ſed non ita ſtatim exculta eſt diſciplina iuris naturae.

1. Ante legem Moſaicam multi viri pii vixerunt, Enoch, Noah, Abraham, Iſaac; quum ergo hi leges Dei poſitiuas nondum habuerint, conſequens eſt, vt vixerint ſecundum ius naturae.

Iudaei quidem tradunt, Noacho Deum dediſſe ſeptem praecepta, ex quibus illi ius naturae deriuare ſolent, ceu docuit IO. SELDENVS, *de iure nat. et gent. ſecundum diſciplinam Hebraeorum*, *cap.* 10. ſed parum fidei meretur haec Iudaeorum traditio.

a) quia Iudaei hiſtorica cognitione plane deſtituuntur;

b) quia nullum de re tam antiqua habent teſtimonium vel Scripturae, vel antiquitatis.

Interim certum, tum nondum in ſyſtematis formam redactum fuiſſe ius naturae, hominesque magis ſtuduiſſe ſecundum ius naturae viuere, quam illud in artem redigere.

2. Inter gentiles ſoli fere Stoici ius naturae excoluerunt, quod vocarunt partem de officiis; de iis enim ſcripſere ZENO, PANAETIVS, et alii, ſed eorum libri omnes perierunt, ſolius exſtant CICERONIS *libri de officiis*, in quibus ius naturae explicat ſecundum diſciplinam Stoicorum. Sed multis tamen naeuis laborat hoc ſyſtema.

1. Confudit CICERO ethicam et ius naturae, et hinc multus eſt in deſcribendis virtutibus cardinalibus.

2. Non ſemper doctrinas connectit adcurate, ſed fucum ſaepe facit eloquentia ſua.

Interim multa habet laude digna, vt dici poſſit, CICERONEM ſolum poſt Stoicos hac prima epocha praeclare meritum eſſe de iurisprudentia naturali.

Periodus ſecunda.

Poſt Chriſtum natum neminem decuiſſet magis hanc diſciplinam emendare, quam Patres Eccleſiae.

Et ſa-

Et ſane habemus etiam AMBROSII libellum *de officiis*, ſeparatim editum a Io. HENR. BOEGLERO; ſed multa hic deſideres.

1. Ambroſius confudit ius naturae, et ſcripturae;

2. Magis inſtruxit clericum, quam virum bonum; vnde et DV PIN *Bibliotb. Eccleſ. Tom. I.* obſeruat, librum hunc in codicibus MSS. inſcribi: *de officiis clericorum*;

3. Commune id habuit cum reliquis Patribus, quod fuerit Platonicus, multaſque erroneas doctrinas Platonis immiſcuerit Chriſtianae ethicae, et

4. Magis homiletice, vel oratorie ius naturae tractarit, quam philoſophice. Vid. BARBEYRAC. *Praefat. ad Puſendorff.* §. 9. *ſequ.*

Periodus tertia.

Patribus ſucceſſit turba ſcholaſticorum, qui neglectis rectae rationis principiis ſcripſere *caſus conſcientiae*, opera *de iuſtitia et iure*, hiſque libris totum ius naturae et gentium complecti voluerunt. Sed

1. Mirifice probant, aliquid iuris naturae et gentium eſſe, modo ex Scriptura Sacra, modo ex iure ciuili et canonico, modo ex Ariſtotele, Lombardo, cet.

2. Multa miſcuerunt falſa principia probabiliſmi, methodi dirigendi intentionem, de peccato philoſophico, de quibus

LVD. MONTALTIVS in *Epiſtolis ad Prouinciales*,

ARNALDVS in *Denuntiatione nouae haereſeos de peccato philoſophico*.

TRIBBECHOVIVS *de doctoribus ſcholaſticis*.

Periodus quarta.

Ius naturae ergo primus emendauit

HVGO GROTIVS, qui libros *de iure belli* edidit *Pariſ.* 1626. Cur illud non vocarit ius naturae et gentium, vid. COLOMES. *Epiſt. clar. viror.* 3. Commentarii in hos libros exſtant multi, ſed plerique parum vtiles: alii enim eius errores contra orthodoxiam admiſſos refellunt, vt Io. ADAM. OSIANDER, et Io. WOLFG. IAEGERVS; alii eum ex Philoſophia Ariſtotelica refellere voluerunt, vt VALENT. VELTHEMIVS; Io. A FELDEN, Io. GE. SIMON; alii ex auctoribus claſſicis potius, quam ex recta ratione illuſtrarunt, inprimis Io. HENR. BOECLERVS, et Io. FRID. GRONOVIVS. Soli laudandi CASP. ZIEGLERVS, KVLPISII Collegium Grotianum, HEN-

NINGES, BARBEYRACIVS.

Ceterum obſeruati in Grotio defectus ſunt:

1. Quod ſcholaſticos nimis ſequatur.

2. Quod nimium tribuerit conſenſui gentium, quum tamen

a) gentes conſenſerint ſaepe in rebus turpiſſimis, e. g. πολυθεότητι;

b) hoc principium ſit obſcuriſſimum, et hinc inde conuinci non poſſit indoctus.

Sed haeſit adhuc GROTIVS in errore, quod ius gentium conſenſu, vel pactis gentium nitatur.

THOMAS HOBBIVS, vel HOBBESIVS, eiuſdem cum Grotio aetatis; eius liber de *ciue* prodiit *1646.* poſt 21. annos a libro Grotii, et tamen hanc laudem ſibi tribuit HOBBESIVS in *praefat. philoſoph.* quod ius naturae primus excoluerit.

Occaſio huius libelli ſtatus Angliae turbulentiſſimus; vereque ἀναρχικῶς; hic ſibi finxit ideam ſtatus naturalis, eumque poſuit in bello omnium in omnes; inde collegit ius omnium in omnes; inde victori tribuit ius in victum, adeoque omnia ex vi, et potentia victoris deducit.

Fuit philoſophus profanus, et Machiauelliſmum inculcauit; multis tamen mirifice placuit.

Adſeclas habuit LAMB. VELTHVYSEN, qui edidit *Diſſertat. epiſtolic. de principiis iuſti, atque decori, Amſtel. 1651.* et BENED. SPINOZAM, cuius hypotheſin examinat PVFENDORFFIVS, *de iur. nat. et gent. libr. II. cap. 23.*

Aduerſarios contra nactus eſt IO. BRAMBALLVM, ROB. FILMERVM, ROB. SCHARROCKIVM, *recuſum a Reibero in 12. Goth. 1667.* GISB. COCQVIVM, SAM. STRIMESIVM, et omnium optimum RICH. CVMBERLANDVM.

IO. SELDENVS, de cuius *iure naturae et gentium ſecundum diſciplinam Hebraeorum* iam ſupra diximus.

SAMVEL PVFENDORFFIVS, poſtea Liber Baro, quum videret, Grotium in multis ius priuatum neglexiſſe, aliquando etiam minus diligenter cauiſſe ab erroribus ſcholaſticorum, de emendando iure naturae cogitare coepit: quumque Heidelbergae priuatim doceret, *Hagae Comitum 1660.* edidit *Elementa iuris naturalis* methodo vlus mathematica.

Quum ita placeret Carolo Ludouico Palatino Electori, et eum primum conſtitueret Profeſſorem iuris naturae et gentium, maius opus molitus eſt. At euocatus interea Londinum Scaniae, vbi Rex Sue-

Digitized by Google

Sueciae nouam academiam erexerat, ibi demum illud edidit 1672.

Male id habebat collegas, IOSVAM SCHWARTZIVM, theologum, et NICOLAVM BECMANNVM, ICtum, qui e plagellis furtim ſubtractis excerpſerunt indicem nouitatum, eumque publici iuris fecerunt. Et quamuis res male cederet Becmanno, ideo publice relegato: magnam tamen hoc inuidiam etiam conflauit Puſendorffio; vnde nulla erat fere Germaniae academia, in qua id opus Puſendorffianum non exagitaretur. Specimen harum controuerſiarum edidit ipſe PVFENDORFFIVS in *Eride Scandica*, quae cum Iure Naturae et Gentium ſaepiſſime prodiit.

At triumphauit demum Puſendorffius, et hoſtes eius non ſine aegritudine animi viderunt, eius libros vbique praelegi in academiis.

Contraxit ergo ipſe hoc opus, indeque edidit libellum *de officio hominis et ciuis*; et haec eius fata.

CHRISTIANVS THOMASIVS primum Puſendorffii partibus acceſſit, ediditque ad eius principia primum *Iuris prudentiam diuinam*, vbi ſimul iunxit doctrinam *de legibus poſitiuis vniuerſalibus diuinis*.

Sed a. 1705. ipſe haec principia ſua deſtruxit, editis *Fundamentis iuris naturae et gentium*, in quibus eliminauit principium de legibus diuini poſitiuis vniuerſalibus, et loco principii ſocialitatis totum ius naturae ex regulis *iuſti*, *honeſti*, et *decori* deriuauit; qua de re infra erit dicendi locus.

Hi auctores veluti familiam ducunt: poſtea plures calamum arripuere, et iuris naturae ac gentium compendia quaedam ediderunt, quae partim vix plauſum meruerunt, partim ita ſunt comparata, vt ſua laude non ſint defraudanda.

Prioris generis ſunt

1. HENR. BODINI *Diſſ. de iure mundi*, quae primum *Rintelii* prodiit, recuſa dein *Halae* 1698. In ea principium ponit voluntatem Dei ſecundum ordinem creaturarum: ſed refellit hoc opuſculum CHRIS. THOMASIVS, *de fundamentorum definiendi cauſſas matrimoniales hactenus receptorum inſufficientia*, *Halae* 1698.

2. VAL. ALBERTI, theologi Lipſ. *ius naturae orthodoxiae conformatum*, vbi hoc ius deducere vult ex ſtatu paradiſiaco.

Poſterioris generis plures prodiere libelli, ex quibus omnibus fructum capere poteſt, qui iam ſolida huius ſcientiae cognitione eſt imbutus. Halae prodiere 1. IO. FRANCISCI BVDDEI, 2. NIC. HIERON. GVNDLINGII, 3. WOLFFII vtriuſque, 4. FLEISCHE-

Digitized by Google

RI varia ſcripta. Marburgi prodiere HOMBERGKII ZVM VACH; Francofurti ad Viadrum HENR. et SAM. *de* COCCEII varia ſcripta. Vitembergae 1. WEIDLERI liber elegantiſſimus, 2. GRIBNERI, et 3. WERNHERI ſcripta.

Taceo alia compendia eius generis fere innumera, quae in omnibus fere Germaniae academiis prodierunt, et iam tantum commendo ill. LEIBNITII *praefationem*, *Codici iuris gentium diplomatico* praemiſſam, in qua haud pauca egregia occurrunt.

Digitized by Google

IO. GOTTL.

HEINECCII PRAELECTIONES IN SAM. PVFENDORFFII DE OFFICIO HOMINIS, ET CIVIS LIBROS II.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

DE ACTIONE HVMANA.

QVum traditurus ſit Auctor officia hominis et ciuis; officia vero ſeſe exſerant per actiones; primo omnium agitur de actionibus humanis; et quidem quaerit hoc capite auctor,

1. *Quid ſit officium?* §. 1.
2. *Quid ſit actio humana?* §. 2.
3. *Quae actionum humanarum principia?* §. 3. 16.
4. *Quae actiones homini imputentur, vel non imputentur?* §. 17. ſeqq.

Digitized by Google

§. 1.

I. *Officium* Germanice vocamus *eine Pflicht*, eaque notio vocabuli eſt ex philoſophia Stoica; primi omnium enim Stoici de officiis ſcripſerunt, vti in *Prolegomenis* dictum.

Eſt vero *officium* actio, ex obligatione ſiue perfecta, ſiue imperfecta, legibus conformanda. Ergo reuera actio bona vel iuſta et officium ſunt ſynonyma. Praecipue vero obſeruandum, officia ſemper reſpicere ad legem, eaque ceſſante et officium ceſſare, e. g. quamdiu lex vigebat de circumciſione, de ſacrificiis, tamdiu Iſraelitae faciebant officium, dum circumcidebantur, ſacrificiaque offerebant; ceſſante hac lege, nemo hodie faceret officium, qui bouem offerret.

Stoici officia diuidebant in *perfecta*, quae a ſapiente proficiſcuntur, et *media* vel *communia*, quae a quocumque. Rident vulgo hanc diſtinctionem Stoicam, inprimis BVDDEVS, *Diſſert. III. de errorib. Stoicor.* §. 1. verum praeter rem, quum non poenitendi veritas hic lateat. Officia adtemperanda ſunt legi: legi aliquid adtemperantur vel *materialiter* tantum, quando fit, quod ex lege praecipitur, vel *formaliter*, quando id fit eo animo et eo conſilio, quod lex exigit: prius Stoici vocabant officium *commune*; poſterius *perfectum*. Elegans exemplum habemus in muliere, quae duos obolos iniecit aerario eccleſiaſtico, *Marc. XII.* 42.

§. 2.

II. Quum itaque officium ſeſe exſerat per actiones, quaeritur, *quid actio humana ſit?*

Obſeruamus in homine varios motus, qui vel ex principio *interno* oriuntur, vel *externo*: ſi ex interno, vocantur *actiones*; ſi ex externo, *paſſiones*.

Actiones ergo ſunt motus ex principio interno ſubiecti agenti orti: *paſſiones* ſunt motus ex principio externo, quod non eſt in agente, orti. E. g. ſpongia mouetur, dum comprimitur: quum vero non comprimatur ex principio aliquo interno, ſed externo, nempe manu mea, *patitur* aliquid; contra dum ſpongiam comprimo, *ago* aliquid.

Iam actiones hominum ſunt duorum generum: quaedam enim directioni voluntatis ſubiectae ſunt, e. g. paciſci, iurare, occidere, beneficium dare; quaedam huic directioni non ſubiacent, e. g. motus ſanguinis, motus periſtalticus, ventriculi et inteſtinorum, digeſtio et concoctio cibis. Priores vocantur *humanae* vel *morales*; poſteriores *naturales*. Hae communes ſunt hominibus cum brutis; illae hominibus propriae.

Quaeritur iam, *quaenam actiones ſint obiectum iuris naturae?*

Reſp. humanae; ius naturae enim praeſcribit leges, ad leges voluntas debet dirigere actiones. Quum vero voluntas dirigere actiones naturales non poſſit, (per definit.) ſequitur, vt nec obiectum ſint iuris naturae.

Quamuis vero has actiones ipſas non dirigat ius naturae: poteſt tamen praeſcribere regulas decori omnino non negligendas. Sic e g. ſternutare eſt actus naturalis; at poteſt tamen et debet circa eum obſeruari decorum.

§. 3.

Digitized by Google

§. 3.

III. Iam ergo quaeritur, *quaenam ſint actionum humanarum principia?* Id non rectius cognoſcemus, quam ſi inquiramus, quid homo prae brutis habeat proprium; diximus enim, humanas actiones homines proprias habere.

1. Primo omnium in nobis animaduertimus corpus, id eſt, ſubſtantiam in longum, latum, et profundum extenſam, certae figurae, quantitatis, et qualitatis: at hoc idem animaduertimus in arboribus. Vid. MALPIGH. et NEHEM. GREW, *Anatom. plantarum*.

2. Prae arboribus id quidem habemus praecipuum, quod loco mouere poſſimus, et quaedam extra nos viſu, auditu, aliiſque ſenſibus percipiamus; ſed id in brutis quoque deprehendimus.

3. Prae brutis ne id quidem habemus praecipuum, quod aliquid cogitamus, cognoſcimus, volumus, auerſamur; nam et brutis eamdem virtutem eſſe obſeruamus. Vid. RORAR. *quod animalia bruta ratione vtantur melius homine*. Falſa quidem eius eſt hypotheſis; ſed collegit tamen quamplurima exempla, quae non ſine ſtupore animaduertimus.

4. Itaque hoc praecellimus brutis α), quod haec tantum res ſingulares et materiales cognoſcant; nos inde abſtrahere poſſumus, etiam ad ideas vniuerſales et immateriales β); quod bruta ideas aliquot comparent, ſed non nouas incognitaſque inde veritates eliciant: at homines cognita vna veritate abſtracta, mille alias incognitas ratiocinando inde elicere poſſunt.

Itaque praeter corpus nobis eſt mens rationalis; hanc ſpiritualis eſſe naturae certo nouimus, quia cogitationum ſuarum ſibi conſcia eſt, quod numquam a materia praeſtari poteſt; quidquid enim materia agit, id agit ex figura, ſitu, diſpoſitione partium. At ſi materiam ſiue in hanc, ſiue in illam figuram formes, ſiue hoc, ſiue alio modo ſita diſpoſitaque ſit, numquam cogitabit, numquam cogitationum ſuarum ſibi conſcia erit. *Mens* itaque erit ſpiritus de rebus etiam immaterialibus cogitans, ſuarumque cogitationum ſibi conſcius.

Facultates ergo huius mentis ſunt principia actionum humanarum.

Si ergo actio quaedam oritur ex ſpiritu illo cogitante, et ſuarum cogitationum ſibi conſcio, erit *humana*; ſi non, *naturalis*.

§. 4.

Principia actionum humanarum ſunt.

Intellectus, de quo §. 4. 8.

Voluntas, de qua §. 9. 16.

Quod ad primum, agitur.

1. de intellectus *natura* §. 4.

2. de praecipua eius operatione, *conſcientia* §. 5. 6.

3. de quibuſdam intellectus vitiis, *errore* et *ignorantia* §. 7. 8.

Iam quaeritur, *quaenam ſint illae facultates mentis, ex quibus actiones humanae proficiſcuntur?*

Reſp. *intellectus*, et *voluntas*.

Exiſtimat equidem TITIVS, *Obſeru. XIII.* §. 3. *n.* 3. ſuperſedere nos potuiſſe

Digitized by Google

tuiſſe hac diuiſione ; eamdem enim mentem et intelligere , et velle : ſed philoſophi eſt ea diſtinguere , quae diſtinctos habent effectus . Quemadmodum ergo recte diſtinguimus lumen et calorem in ſole , quum tamen idem ſol et calidus ſit , et luceat : ita nec male diſtinguimus intellectum et voluntatem , quamuis eadem mens et intelligat , et velit .

Iam ergo primum de *intellectu* , qui eſt facultas mentis , qua percipimus , iudicamus , ratiocinamur .

In prima operatione mens ſe habet paſſiue , in reliquis actiue . In prima mens occupata eſt circa veram ideam ; in ſecunda circa duas ; in tertia circa tres ideas .

Iam auctor habet regulam : *Cuilibet homini , matura aetate et mente integra , tantum ſupereſſe naturalis velut luminis , vt adhibita cultura , ac debita meditatione , poſſit recte comprehendere , ſaltem generalia illa praecepta et principia , quae ad vitam hancce honeſte et tranquille exigendam faciunt , ſimulque iudicare , iſta vtique indoli humanae congruere .*

Et recte quidem : nam 1. alias non eſſet ius naturae cordi humano inſcriptum ; 2. alias ceſſaret imputatio , poena .

Varias tamen auctor addit limitationes :

1. *maturae aetatis* ; ergo non quaerendum in infantibus ;

2. *mente integra* ; ergo excipiuntur furioſi , morbo inſanientes :

3. *Adhibita cultura* ; hinc excipiuntur homines barbari , inter beſtias educati , ſurdi , muti , aliiſque ſenſibus orbi ; caſus triſtis in Marchia , de quo Kressivs ſingularem tractatum ſcripſit ;

4. id intelligendum eſſe non de actu , ſed *de potentia* ; poteſt homo , ſi vult , id cognoſcere ; et hinc , ſi non vult , nihilo minus eſt ἀναπολόγητος.

§. 5.

Intellectus tres eſſe operationes diximus , perceptionem , iudicium , atque ratiocinationem . Ratiocinatio quoties circa res morales verſatur , vocatur *conſcientia* ; ergo iam hic de ea agitur .

Conſcientiam aliquam exiſtere , negant athei ac deiſtae , in primis Tolandvs in *Adeiſidaem. ſiue Tito Liuio a ſuperſtitione vindicato* . Nam quamuis experientia doceat , eum , qui contra rationem peccauit , angores animi perſentiſcere : negat tamen eas oriri ex ſenſu legis diuinae , ſed putat , illas non niſi ex metu poenae temporalis proficiſci .

At falſum hoc eſſe , patet exemplo Neronis apud Sveton. *in eius vit. cap.* 34. *qui ſceleris conſcientiam , quamuis et militum , et ſenatus , populique gratulatione confirmaretur , nec ſtatim , nec vmquam ferre potuit , ſaepe confeſſus , exagitari ſe materna ſpecie , verberibus furiarum , ac taedis ardentibus .*

Sed ſtolidum eſt negare exiſtentiam conſcientiae contra ipſam conſcientiam : ſane , ſi in nobis deprehendimus aliquid , cui quadrat definitio conſcientiae , ſatis conuicti erimus , dari in nobis et definitum , nempe conſcientiam .

Eſt vero *conſcientia* ratiocinatio de actionibus noſtris , inſtituta eum

in

in finem, vt liqueat, iuſtaene, an iniuſtae ſint.

Eſt ratiocinatio: hinc videmus.

1. quando conſcentia dicatur dormire, quando expergiſcere: nam quamdiu non ratiocinamur, dormire quodammodo videtur conſcientia; expergiſcere autem, ſimul ac data occaſione ratiocinari incipimus.

2. Totidem eſſe propoſitiones in ratiocinatione conſcientiae, quot in ſyllogiſmo; maior vocari poteſt LEX, minor FACTVM, concluſio SENTENTIA, e. g. Dauides, qui homicidium et adulterium committit, eſt morte dignus; ego id feci; ergo morte ſum dignus.

De actionibus noſtris. Alienae ſcandalum quidem praebent, aut triſtitiam vel commiſerationem in nobis excitant, non vero pertinent ad conſcientiam noſtram, e. g. ſi legimus, tyrannum multa hominum innocentum millia obtruncaſſe.

Obiici poſſet, *ſaepe etiam nos ob aliena facta conſcientiae angores perſentiſcere, quoties nos iuſſimus, vel alio modo in culpa fuimus?* Reſp. tunc ſumus cauſſa moralis, adeoque actiones hae non ſunt alienae, ſed actiones noſtrae. Ita Ahabus et Ieſabel factum eorum, qui Nabodum innocentem damnarant, occiderantque, ſuum reputare debebant. Huc et illa pertinent *Ioann.* XVIIII. 11. *qui me tibi tradidit, in maiore culpa eſt*.

Iuſtae, an iniuſtae ſint. Hine patet, quo modo conſcientia differat 1. a pudore; hic enim oritur, quoties de decoro actionis ratiocinamur; 2. a poenitentia, quae ſequitur, quoties perſuaſi ſumus, nos contra vtilitatem noſtram feciſſe.

Quotuplex vero conſcientia? Auctor tradit vnicam, quae tamen re ipſa quidem haud accurata eſt: nam opponit ſibi inuicem *rectam* ac *probabilem* conſcientiam, quum tamen probabilis et recta eſſe poſſit; ſupplenda ergo hic erunt multa.

Conſcientia eſt vel *antecedens*, quando ratiocinamur de facto futuro; e. g. Naeman; vel *conſequens*, quoties ratiocinamur de facto praeterito. Illa nobilior, quia virtute praeditis propria; haec etiam in ſceleratis deprehenditur. Illa, nempe antecedens, eſt *certa*, ſi liquido ratiocinando comperimus, iuſtane, an iniuſta ſit actio: vel *dubia*, quoties in vtramque partem ratiocinamur, e. g. an ſanguine veſci liceat; vel *probabilis*, quando non ſuppetit principium certum, ſed ex hypotheſi tantum ratiocinor; e. g. quia hoc ex miniſtro eccleſiae audiui.

Porro conſcientia eſt vel RECTA, quando nec in materia, nec in forma, vllum eſt vitium, adeoque vtraque praemiſſarum vera eſt, ex eaque fluit concluſio; vel ERRONEA, quoties alterutra praemiſſarum falſa, vel forma vitioſa eſt. Sic e. g. in Caini ſyllogiſmo.

Qui fratrem occidit, eius peccatum eſt maius, quam vt ferri poſſit, cet. maior eſt falſa, ſi verſionem hanc admittamus. Poteſt vero et minor falſa eſſe, ſi e. g. in turba homo occiſus ſit, et vnuſquiſque putet, ſe auctorem eſſe homicidii.

Denique conſcientia vel BONA eſt, vbi concluſio abſolutoria; vel MALA, vbi condemnatoria.

Quaeritur iam, *num conſcientia ſit norma actionum?* quod negatur, quia

quia et poteſt eſſe erronea ; at dicitur norma actionum ob propoſitionem maiorem , quatenus eſt lex.

§. 6.

Quid ſi conſcientia dubia ? Tunc actio eſt intermittenda ; contra conſcientiam dubiam enim nihil agendum.

Negat hanc regulam TITIVS, *Obſeru.* 18. ea ratione , quod aeque bonam, ac malam actionem omittere tunc poſſit dubitans.

Sed 1. ſi etiam bonam actionem edit quis contra dubitationem , tamen non habet intentionem bene agendi. BARBEYRAG. *ad Puſendorf. I. 3. 8.*

2. Qui contra conſcientiam dubiam agit , non poteſt aliter ratiocinari , quam hoc modo : neſcio quidem, iuſtane ſit actio , an iniuſta , ſed , ſiue iuſta ſit , ſiue iniuſta , eam tamen perpetrabo . Quid vero eſt contemtus Dei, diuinaeque legis, ſi hoc non eſt.

Id tamen certum , hominem obligatum eſſe , vt de euellenda animo hac dubitatione quam maxime laboret , ne actionem forte bonam diutius intermittat. Poteſt ergo aliquis et intermittendo peccare, quia media non adhibet, quibus dubio liberari poſſet , modo vellet.

§. 7.

Hactenus de intellectus operationibus ; proxima ſunt eius vitia , *error*, de quo §. 7. et *ignorantia* , de qua §. 8.

Differunt error et ignorantia , quod haec ſit priuativum quid , puta priuatio cognitionis; illa poſitiuum , falſitas idearum.

Itaque *errorem* definimus , quod ſit diſconuenientia idearum noſtrarum cum obiecto . Is vero multipliciter committitur : modo in ipſa *perceptione* , quoties nobis falſam ideam formamus , turrim putantes rotundam , quum ſit quadrata ; modo in *iudicio* , affirmantes aliquid , quod negandum , et vice verſa ; vel vniuerſale formantes iudicium , quum ſit particulare , et vice verſa ; modo in *ratiocinatione* , ſiue in materia , ſiue in forma perperam ratiocinemur. Sed ita logice conſideramus errorem.

In moralibus diuidimus errorem in *vincibilem* , et *inuincibilem* ; quae diuiſio et in ignorantia locum habet . *Vincibilis* eſt , qui debita adhibita diligentia poterat euitari ; *inuincibilis* , ad quem euitandum nulla ſufficiebat diligentia atque attentio . E. g. ſi quis aurum putat , quod inauratum tantum , errat , ſed error eſt vincibilis ; ſi quis vero hominem inter beſtias educatum obtruncaſſet, erraſſet inuincibiliter.

Deinde error eſt vel *facti* , ſi quis in facto ; vel *iuris*, ſi in iure quis errat. E. g. ſi quis putat, ſe vxorem poſſe ducere amitam, errat, et quidem in iure ; ſi quis exiſtimaret , virginem ex captiuitate liberatam eſſe extraneam , eamque vxorem ducat , quae poſtea appareat amita , errauit , et quidem in facto. Iam obſeruandae regulae :

I. Error iuris ſemper eſt vincibilis ; α) quia ius naturae cordi inſcriptum ; ius poſitiuum promulgatum ; β) quia ciuis eſt obligatus ad inquirendum in iura ciuitatis , adque conſulendos peritiores.

II. Error facti poteſt vel vincibilis eſſe , *vel inuincibilis* : factum enim non

non diſcimus ex recta ratione, ſed ex circumſtantiis, quarum multae tam occultae eſſe poſſunt, vt et ſapientiſſimum fallant.

Vſum haec doctrina habet, quoties de imputatione actionum humanarum quaeritur, eamque oſtendemus infra §. 20. 21.

§. 8.

Ignorantia eſt ſimplex ſcientiae priuatio, vel defectus cognitionis. Sic e. g. olim ignorabat apoſtolus, cupiditatem eſſe peccatum; ignorabant patres, exiſtere quartam partem orbis, Americam; quia omni idea earum rerum deſtituebantur.

Ea, quoad actiones, eſt vel *efficax*, vel *concomitans*; *Efficax*, ſi quid ex ignorantia egi, quod acturus non fuiſſem, ſi vere habuiſſem perſpectum; exemplum Abimelechi, *Geneſ. XX.* 4. 5.

Concomitans, ſi quid ex ignorantia facio, quod facturus fuiſſem, etiamſi melius rem ſciuiſſem. Sic puer apud PLVTARCHVM lapide petens coruum, oculum nouercae excutit, eoque comperto, ait: *ne ſic quidem male; fort melius conſilium cepit, quam nos*. Signum ergo eſt poenitentia vel gaudium ſuper eius modi actione.

Deinde quod ad cauſſam et originem, ignorantia eſt vel *voluntaria*, vel *inuoluntaria*.

Voluntaria, vbi culpa mea fit, vt rem ignorem, e. g. ſi quis non adhibet debitam diligentiam et attentionem, eaque non eſt excuſabilis.

Involuntaria, vbi reuera ignorantiam in praeſenti euitare non potui; eaque duplex eſt.

1. *Vel in ſe et in ſua cauſſa ſimul*, ſi in eo ſtatu ſum, vt rem ſcire non poſſim, nec in culpa tamen ſim, quod in eum ſtatum inciderim; talis eſt ignorantia inuoluntaria furioſi, morbo inſanientis, infantis.

2. *Vel in ſe, et non in ſua cauſſa*, vbi quis in eo ſtatu eſt, vt ignorantiam euitare nequeat, ſed ſua tamen culpa in eius modi ſtatum incidit. In tali ignorantia inuoluntaria verſatur ebrius; et haec non eſt excuſabilis, poterat enim quis cauere eius modi ignorantiam.

Zaleucus legiſlator crimen ab ebrio commiſſum duplici poena dignum iudicauit; primo quod crimen commiſiſſet; deinde quod inebriatus eſſet. Simile fere edictum pater regis noſtri prodidit.

At in foro humano tamen, quia res publica conſiſtere non poteſt ex mere piis, plerumque ſumma ebrietas pertinet ad cauſſas poenam ordinariam mitigantes.

Vſus etiam huius doctrinae ſeſe exſerit in quaeſtione, *an actio homini imputanda ſit, nec ne?*

§. 9.

Progredimur ad alterum principium actionum humanarum, *voluntatem*, de qua quaeritur

1. *quid ſit?* §. 9.
2. *an libertatem habeat?* §. 10.
3. *cur tam variae ſint eius inclinationes?* §. 11. 15.

4. *quae-*

4. *quatenam actiones ſint voluntariae et inuoluntariae?* §. 16.

Voluntatem exiſtere plane negauit BENED. SPINOZA, *Epiſt. II. ad Oldenburger. pag.* 399. hominem enim habet pro parte magnae iſtius machinae, quae mundus vocatur. Inde concludit: in machina nihil ſe mouet voluntarie, ſed ex neceſſitate; ergo et homo.

Enim vero repugnat conſcientia: nos non mouemur, ita vt nobis actionum et motuum noſtrorum non conſcii ſimus, quemadmodum machina; ſed ſcimus, quod nos mouere velimus, nouimus etiam rationem, cur moueri velimus, quia ſcilicet rem vel pro bona, vel mala agnoſcimus; quae omnia in machinam minime cadunt.

Ceterum quemadmodum intellectum verſari circa verum diximus: ita *voluntas* verſatur circa bonum, adeoque definitur, quod ſit facultas mentis, qua bonum adpetimus, malum auerſamur.

Operationes intellectus erant perceptio, iudicium, ratiocinatio: operationes voluntatis, adpetere et auerſari.

Hae tamen operationes ſeſe exſerunt diuerſis actibus, quorum alii vocantur.

Imperati, quia voluntas imperium exercet in alias facultates: ita voluntas excitare poteſt intellectum, vt rem accuratius contempletur, voluntas mouere poteſt membra corporis: ſaltem experientia docet, praeuia voluntate membra moueri, nec opus eſt, vt iam de cauſſa ſimus ſolliciti. Hi omnes actus ſunt imperati.

Eliciti contra ſunt, qui immanent voluntati, in qua oriuntur, et hi ideo ordine diſponuntur.

Volitio eſt primus motus voluntatis.

Intentio eſt decretum voluntatis de actione ſuſcipienda.

Conſenſus eſt conſilium de mediis eligendis.

Electio eſt electio mediorum.

Vſus eſt ipſe vſus mediorum.

Fruitio eſt, quando quis per media finem ſuum obtinet.

Exemplum furis furtum committentis hos ſex actus optime illuſtrat.

§. 10.

Iam quaeritur, *an voluntas libertate aliqua gaudeat?* LOCKIVS equidem *de intellectu humano, libr. II. cap.* 21. abſurdam putat hanc quaeſtionem, perinde ac ſi quis quaereret, an virtus ſit quadrata? libertatem enim eſſe ſingularem & ſeparatam mentis facultatem: ſed magna inter has quaeſtiones eſt differentia, quum priorem quaeſtionem ne concipere quidem poſſimus, poſterioris bonus ſenſus ſit.

Ita potius de ſtatu quaeſtionis nos decet eſſe ſollicitos. Primo ergo non quaerimus de ſpontaneitate, ſed de libertate. Spontaneitas opponitur neceſſitati internae, qualis eſt in machina; libertas opponitur coactioni; ſpontaneitatem voluntatis ſupra contra SPINOZAM vindicauimus.

Deinde libertas in duplici ſenſu accipitur: aut enim opponitur *coactioni phyſicae*, et tunc conſiſtit in indifferentia ad oppoſita, vt homo poſſit agere, vel non agere, hoc vel illo modo agere; vel *morali*, et tunc quae-

quaeritur, an non intra hominem ſint quaedam impedimenta, quae efficiunt, vt non ſemper agat, quae velit.

Primo ſenſu accepta libertas omnino competit hominis voluntati; experientia enim docet, eum phyſice poſſe pro lubitu ſtare, ſedere, ſurgere, tardius vel citius moueri, furari et non furari, ſi morbo non impediatur.

At poſteriori ſenſu ſi accipiatur libertas, diſtinguendum inter virtute praeditos, & vitiis adhuc obrutos.

Priores liberrimam voluntatem habent, liberat illos virtus, vt cum voluntate legi diuinae pareant, et, quoties obnititur natura, pugnant contra prauas cupiditates, nec prius quieſcunt, donec eas vicerint.

Contra vitioſi homines impedimenta in ſe habent vitia ſua, quibus ad nefanda ſcelera impelluntur, vt ea ne poſſint quidem data occaſione intermittere; e. g. homo auarus et alieni cupidus non poteſt non furari, vbi occaſionem ſibi fauere videt, quin ſi vel maxime furtum malum eſſe ſcit, tamen ipſi ob cupiditatis illecebras eueniat, quod ait poeta:

Video meliora proboque,

Deteriora ſequor.

At ſunt tamen et hic media, quibus, ſi vti velit ſceleratus, haec impedimenta ſuperare poſſit; puta repraeſentatio maioris boni vel mali ſiſtit et impedit cupiditatem boni vel mali minoris, e. g. ſi fur ſibi repraeſentet patibulum, virgas, laqueum.

Et ſic ſceleratiſſimi etiam homines in libertatem ſe vindicare poſſunt, partim ſi animum emendare velint, partim ſi ſibi repraeſentent maius vel minus malum.

Et hanc libertatem ſtatuere neceſſe eſt; quia

1. alias fruſtra eſſent leges;
2. iniquae poenae legibus ſancitae.

§. 11.

Sequitur tertia quaeſtio, *cur tam diuerſae ſint hominum inclinationes;* quum tamen omnes natura appetant bonum, malumque auerſentur? vt inde colligi poſſe videatur, omnes homines ſibi ſimiles fore, quum tamen repugnet experientia.

Cauſſas ergo recenſet auctor, 1. *varios reſpectu boni*, §. 11. 2. *varia hominum temperamenta*, §. 12. 3. *conſuetudinem*, §. 13. 4. *affectus*, §. 14. 5. *ebrietatem*, §. 15.

Quod ad reſpectus varios BONI attinet, ſciendum eſt, in vero bono diuerſos reſpectus non eſſe ſeparatos. Bonum enim conſideratur tamquam *iucundum*, *honeſtum*, et *vtile*; at hi reſpectus *in vero bono* ſemper coniuncti ſunt, idem enim bonum verum et honeſtum, et vtile eſt, e. g. virtus; quam doctrinam et CICERO in *libris de officiis* tuetur.

At *in bono apparente* haec ſeiuncta ſunt, et talia bona adparentia vel ſe repraeſentant vt *honeſta*, quum non ſint vtilia et iucunda; vel vt *iucunda*, quum non ſint honeſta et vtilia; vel vt *vtilia*, quum nec honeſta, nec iucunda ſint.

Quum

Quum ergo homines plerique, immo natura omnes, in apparentia magis bona, quam in vera ferantur : inde naſcuntur diuerſa vitia, diuerſae inclinationes.

Si enim voluntas fertur in bona apparentia tamquam honeſta, naſcitur ambitio; ſi in iucunda, oritur voluptas; ſi denique in vtilia, auaritia.

Ambitio eſt inclinatio in bona apparentia; quae ſe repraeſentant tamquam honeſta, adeoque homini praerogatiuam tantam dare videntur. Quum vero alii alia in re quaerant praerogatiuam; varia quoque eſt ambitio. Alia enim eſt

Ridicula vel stolida, quae praerogatiuam quaerit in re nihili; e.g. in eo, quod verſiculos emendicat; quod nomen in nouellis publicis legatur; hic magna mixtura ſtultitiae, vt iam veteres dixerint:

Stolidus und Stolz
Wachſen auf einem Holtz:

Thrasonica vel bruta, quae praerogatiuam quaerit in rebus turpibus, e. g. in frequentibus digladiationibus, facultate bibendi, aſtutia furandi.

Speciosa, quae praerogatiuam quaerit in aliqua perfectione; et haec eſt vel

1. *aulica*. Huic qui dediti ſunt, honeſte viuunt, grauitatem adfectantur, ſimulare et diſſimulare commode ſciunt, magnam religionis ſpeciem oſtendunt tam diu, quam ipſis expedit; alias neque haec, neque conſcientia ipſis curae cordique eſſe ſolent, inprimis decoro ſtudent; vel

2. *militaris*. Huius characteres fere iidem ſunt, niſi quod plerumque accedat inhumanitas, iurgia quaerant, exſecrationes euocant, minoremque decori curam habeant; vel

3. *erudita*, cuius characteres, diligentia, nouitatis ſtudium, controuertendi libido, inuidia, aliquando et pedantiſmus, & decori neglectus, vel

4. *phariſaica*, cuius characteres, adfectata humilitas, decori neglectus, peruicacia, contemtus aliorum; tale quid in Cynicis deprehendimus.

Voluptas eſt inclinatio in bona adparentia, quae ſeſe repraeſentant tamquam iucunda; *iucundum* autem vocamus, quidquid oblectat ſenſus ſiue internos, ſiue externos. Quum vero aliud alium oblectet, voluptas eſt

1. *bacchica*, cuius characteres conſiſtunt in ingluuie, varietate deliciarum, otio, conuerſatione cum hominibus ſimilibus, contemtu religionis, decori neglectu;

2. *venerea*, cuius characteres, fabularum Romanenſium lectio, luſus, ornatus, frequens ad hominum conuentum acceſſus, nimia comitas atque decori cura;

3. *amica*, cuius characteres, conuentus, luſus, hilariores ſermones, curioſorum ſtudiorum ſectatio, nouitatis ſtudium; officioſi tamen ſunt et benefici.

Avaritia eſt inclinatio in bona adparentia, quae ſe repraeſentant tamquam vtilia. Ea eſt vel

1. *ſplen-*

Digitized by Google

1. *ſplendida*, quae de adquirenda pretioſa ſuppellectili laborat;
2. *ruſtica*, quae de fundis et agris ſollicita;
3. *mercatoria*, quae poſſeſſionem pecuniae paratae anhelat.
4. *Sordities* eſt extremus auaritiae gradus, vbi quis ipſe genium defraudat.

Ceterum omnes auari ſunt ſuperſtitioſi, inuidi, nemini boni, decori negligentiſſimi.

Quaeritur *quem effectum habeant* 1. *cholerici?* Reſp. iudicio et ambitione noti;
2. *melancholici?* memoria et auaritia;
3. *ſanguinei?* ingenio et voluptate;
4. *phlegmatici?* ad vitia et virtutes tardiores et ſomnolenti.

Solent tamen haec temperamenta mixta eſſe. Solent aetate variare.

An excuſent? Negatur,

α) cultura virtutis omnia ſuperare poteſt, et ad eam quiſque obligatus eſt.

β) Vitari debent occaſiones, quibus temperamenta incitantur.

γ) Pugnandum, corpuſque ad obſequium reducendum.

§. 12.

Cauſſa tot diuerſarum inclinationum altera eſt *temperamentum*, vbi quaeritur

Vnde illa temperamentorum diuerſitas? Reſp.

α) Sanguis noſter per venam cauam tranſit in dextrum cordis ventriculum, inde per arteriam pulmonarem in pulmones, ex his per venam pulmonarem in ſiniſtrum ventriculum cordis, et ex hoc denique per aortam in reliquas corporis partes.

β) Particulae ſanguinis non apud omnes eadem proportione mixtae.

γ) Vaſa quaedam et pulſus variant.

δ) Ergo nec motus ſanguinis idem.

Cholerici ergo ſunt, quorum in ſanguine plus particularum ſulphurearum.

Sanguinei, quorum in ſanguine plus particularum ſalinarum.

Melancholici, quorum in ſanguine plus particularum terreſtrium.

Phlegmatici denique, quorum in ſanguine plurimum ſeri.

§. 13.

Tertia cauſſa diuerſarum inclinationum eſt *conſuetudo*, quae eſt habitus frequente repetitione vnius eiuſdemque generis adquiſitus, e. g. conſuetudine fidibus canere diſcimus.

Ea vero non modo in corpore ſeſe exſerit, e. g. [illegible] ſaltando, luctando, aliiſque exercitiis; ſed et in animo, in ſpecie.

In intellectu, conſuetudo bene ratiocinandi.

In voluntate vtramque paginam facit: hoc docet educatio, conuerſatio, immo hoc in ipſis brutis adparet.

Prae-

Digitized by Google

Praecipua quaeſtio eſt, *an actio ex conſuetudine orta poſſit imputari?* e. g. exſecrationes.

Ratio dubitandi eſt, quia non eſt voluntaria. Ratio decidendi.

α). Illud eſt procul dubio voluntarium, quod nobis actibus toties repetitis adquirimus.

β) Actio ex conſuetudine etiam praeter voluntatem ſuſcepta vitioſa eſt, propter antecedentem culpam; GROT. *de iur. bell. et pag. II*, 10, 29, 2.

γ) Nulla eſt conſuetudo, quae non poſſit contraria deſuetudine minui, ſi homo eamdem diligentiam adhibere vellet. Eleganter ARISTOPH. in *Veſp.*

Vſus, quo fueris diu
Mutare ingenium graue, eſt
Multos inuenias tamen,
Qui mores, moniti, ſuos
Mutarunt melioribus.

§. 14.

Quarta cauſſa ſunt *adfectus*; his enim ſi quis indulgeat, facile degenerant in mores.

AFFECTVS ſunt motus voluntatis ex repraeſentatione boni vel mali orti, et cum extraordinaria commotione ſanguinis et fluoris neruoſi coniuncti. Dicimus eſſe

Motus, quia quamdiu adfectus mentem non perturbat, is dicitur quieſcere.

Voluntatis; Omnis enim adfectus vel adpetitus eſt, vel auerſatio, atque hae ſunt operationes voluntatis.

Ex repraeſentatione; ſiue ſenſu fiat, ſiue imaginatione, quamuis haec ſit debilior, quam illa. Vnde regula: *aus den Augen, aus dem Sinn.*

Boni vel mali. Hic varii reſpectus, et innumerae adfectuum ſpecies, e. g. ſi bonum ſe repraeſentat tamquam praeſens, naſcitur laetitia; ſi tamquam futurum, *ſpes*; ſi tamquam certum, *fiducia*; ſi in amico, *congratulatio*; ſi in inimico, *inuidia*.

Extraordinaria commotione ſanguinis. Quod adparet ex rubore et pallore, quin et ſentitur iſte motus in ira et triſtitia, et in hac quidem maxime per anxietatem cordis.

Et fluoris neruoſi. Inde varii geſtus, firmitas eorum membrorum, quae exſerendo adfectui inſeruiunt.

Notandum 1. non omnia in adfectu eſſe inuoluntaria; eius varii gradus, commotio animi, adprobatio, et impetus; primum impedire non poſſumus, reliquos poſſumus.

2. Suſpendendam eſſe actionem.

3. Pugnandum; affectus enim ſunt momentanei quid: Plato iubebat recitare alphabetum graecum.

§. 15.

Digitized by Google

§. 15.

Vltima cauſſa eſt *ebrietas* : haec quid ſit, quomodo contrahatur, quantum mentem perturbet, quotidiana experientia docet. Iam obſeruandum:

1. Eam varios habere effectus pro diuerſitate temperamentorum;

2. Eam aliquando eſſe inuoluntariam; e. g. ſi quis potui non adſuetus ſit, ſi alterius dolo inebrietur;

3. Eam vel *modicam* eſſe, vel *ſummam*; hincque in eo conſiſtere, quod ea inebriatus homo ſuarum actionum ſibi plane conſcius non ſit.

Quoties ergo quaeritur, an actio in ebrietate ſuſcepta excuſabilis ſit, vel imputari poſſit: tunc ſemper diſtinguendum inter ebrietatem modicam et ſummam. Modica numquam excuſat, quia homo tunc ſcit, quid agat; e. g. ſi quis ideo contractum reuocare velit, quod contrahentes modice biberint.

In ſumma ebrietate diſtinguendum porro, ſitne *voluntaria*, an *inuoluntaria*: quae poſterior excuſat. Denique in voluntaria diſtinguendum, ſitne actus indifferens, i. e. legibus nec praeceptus, nec prohibitus, tunc actus eſt nullus; e. g. ſi ebrius domum vendiderit; ſi vero criminoſus, tunc non excuſat ebrietas. Conſ. BVDDEI *Diſſert. II. de ſeptem ſapient. Graec. dict.* §. 6. et 9.

§. 16.

Vltima quaeſtio de voluntate humana eſt de actionibus voluntariis et inuoluntariis, vbi

I. Doctrina auctoris explicanda. Diſtinguit ille actiones in

α) *Voluntarias*, quae a voluntate proficiſcuntur et diriguntur, e. g. paciſci, iurare, circumſtantiis omnibus perſpectis;

β) *Inuitas*, quas duplici ſenſu dici exiſtimat, vel late, vel ſtricte; *ſtricte*, quae reluctante voluntate ſuſcipiuntur, e. g. iactus mercium ad euitandum naufragium; *late*, quae per ignorantiam patrantur, e. g. Hercules in furore occidit liberos.

Addit auctor, inuitum ſe accipere pro coacto.

II. Sed haec omnia nihili ſunt: nam

α) Inuitum dici non poteſt, vbi ignorantia eſt, quia ignorantia eſt in intellectu; inuitum vero reſpectum habet ad voluntatem;

β) Falſum, inuitum et coactum eſſe ſynonyma; in inuitis enim actionibus voluntas plane abeſt, in coactis adeſt, ſed vi et metu extorta, e. g. ſi quis ex ſcala truditur et aliquem laedit, actio eſt inuita; ſi pater cogit filium, ut alterum laedat, actio eſt coacta.

III. Hinc ita procedendum: actio omnis eſt vel *ſpontanea*, vbi voluntas concurrit, e. g. furari, vel *inuita*, vbi voluntas non concurrit, e. g. ſi ceruum petens pater filium occidit.

Spontaneae actiones itidem ſunt vel

1. *Liberae* quando voluntas nulla vi extorta eſt, e. g. ſi quis ſponte furatur; vel

2. *Coactae*, quando voluntas quidem concurrit, ſed vi alterius extorta, e. g. ſi quis latroni promittit centum aureos.

Statuit auctor etiam actiones *mixtas*, quas et volumus, et, ſi noſtri res arbitrii eſſet, magis nollemus; ſed reuera hae eaedem ſunt cum coactis, e. g. iactus mercium.

Iam quaeritur, *an actiones inuoluntariae ratae ſint?* Reſp.

α) Inuitae plane non imputantur, quia homo non earum auctor eſt;

β) coactae imputantur, ſi alteri ius cogendi eſt: non imputantur, ſi alteri tale ius non eſt.

Demonſtratio haec eſt. Vbi alteri non eſt ius, ibi nec ex mea parte obligatio, ius enim et obligatio ſunt correlata; ſed de hoc infra ſuo loco, e. g. promiſit quis iudici ob minas carceris et exſequutionis, ſe ſoluturum; obligatur ſane, quamuis coactus, quia iudici ius cogendi eſt: contra ſi quis promiſerit latroni centum aureos, non obligatur. Elegans epigramma Martialis: *XI. 59. 5. ſeqq.*

Quid ſi me tonſor, dum ſtricta nouacula ſupra eſt,
Tunc libertatem diuitiaſque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat: res eſt imperioſa timor.
Sed fuerit curua quum tuta nouacula theca:
Frangam tonſori crura, manuſque ſimul.

§. 17.

Supereſt poſtrema pars capitis. Vidimus, quid officium, quae actio humana, quaenam eius principia? Supereſt, vt videamus, quid *imputatio actionum*, et *quaenam actiones imputentur, vel non imputentur?*

Imputare proprie eſt aliquid in alterius rationes, vel expenſi tabulas referre. Quemadmodum ergo in ratiociniis quaeritur, quid quis debeat, vel quid ei debeatur: ita in moralibus quaeritur, quid quis ob actiones ſuas debeat, quidue ei debeatur? ac proinde vocatur imputatio.

Ergo *imputare* nihil aliud eſt, quam declarare effectum, quem lex actioni adſignat, huic actioni competere: e. g. furem debere poenam furti ſuſtinere, huic victori deberi praemium.

Iam quum effectus ponat cauſſam, conſequens eſt, vt effectum actionis nemo ferre poſſit, niſi qui eiuſdem cauſſa vel auctor ſit: ac inde fluunt axiomata:

1. *Qui eſt auctor actionis, illi poteſt imputari;*

2. *Qui auctor non eſt, ei nec imputari poteſt.*

Obiici poſſet, aliquando etiam imputari ſolere caſus fortuitos, e. g. conductori. Reſp. 1. id fieri ex pacto, 2. regulariter caſum nemini imputari, niſi culpa concurrat.

§. 18.

Ex generalibus illis axiomatibus fluunt regulae et canones ſpeciales, quorum *primus*:

Actio-

Actiones ab alio patratae, vt et operationes quarumuis aliarum rerum, nec non quiuis euentus, non poſſunt alteri imputari, niſi quatenus ille poteſt et tenetur iſtas moderari.

Ratio 1. quia, quod alius patrat, eius non ſum auctor, niſi quatenus directionem habere potui et debui;

2. Quia euentuum, qui a prouidentia diuina pendent, non magis auctores ſunt. Sic

Patri non imputantur actiones filii, nec filio patris, niſi quatenus hoc iuſſit, vel alio modo cauſſa moralis fuit. Idem dicendum de ſeruis. Obiiciuntur *actiones de peculio noxales*. Reſp. hic non iniuſte imputatur actio domino vel patri, ſed ideo tenetur, quia, dum peculium dedit, conſenſit in contractum, et dum omnes res per ſeruum adquirit, etiam damna ferre debet.

Quod fit ex neceſſitate phyſica, nemini imputatur. Sic abſurde obligabant Mexicani reges ſuos, vt iurarent, effecturos ſe, vt ſol curſum ſplendoremque ſuum teneret, nubes pluerent; riui currerent, et terra produceret omne genus frugum. Sic nemo *adeo iniquus, vt ſceleri adſignet, quod venti et fluctus deliquerunt*, vti ait TACIT. *Annal. XIIII.* 3.

Si tamen factum alicuius concurrat, ob hoc et eius modi euentus imputari poſſunt. Sic Eliae imputatur pluuia, nauarchae imputatur aliquando naufragium, hominibus imputantur bellum, peſtis, fames publica, quia haec iudicia diuina peccatis ſuis prouocarunt.

§. 19.

Sequitur *alter* canon ſpecialis:

Quaecumque in quolibet homine ſunt, vel non ſunt, quae penes ipſum non fuit, vt adeſſent vel non adeſſent, non poſſunt ipſi imputari, niſi quatenus per induſtriam naturalem defectum non ſuppleuit, aut natiuas vires non adiuuit.

Si enim penes ipſum non fuit, vt adeſſent, vel non adeſſent, non eſt cauſſa vel auctor illius rei; ergo non imputatur, (*per axioma* 3.) Sin vero induſtriam debitam omiſit, cauſſa et auctor eſt defectus, adeoque recte illi imputatur, (*per axioma* 1.) Itaque nemini imputantur vitia corporis et animi, e. g. caecitas, ſurdities, deformitas. Inde PHAEDR. *Fabul. III*, 11, 6. 7.

Sed quid fortunae, ſtulte, delictum arguis?
Id demum eſt homini turpe, quod meruit pati.

Ita et ſimplicitas, ignorantia. Imputantur tamen et huius modi defectus, ſi culpa hominis contracti ſunt, e. g. ſi quis per delictum aures, naſum amiſerit; ſi deformitas a ſtigmate ſit ſcelere merito, ſi quis occaſionem culturae habuit, eamque neglexit.

§. 20.

Tertius canon:

Quae per ignorantiam inuincibilem patrantur, imputari non poſſunt. Quae enim per ignorantiam inuincibilem patrantur, ea non progrediuntur

ex principio actionum humanarum; ergo non ſunt actiones humanae, adeoque nec homo earum auctor eſt.

Sed iam ſupra obſeruatum,

1. Hic non intelligendam ignorantiam iuris, ſed facti; iam vero addendum.

2. Ignorantiam etiam facti, licet inuincibilem, etiam imputari, ſi quis

α) verſetur in re illicita, e. g. ſi philtrum detur adoleſcenti. Areopagitae apud ARISTOT. *Moral. magn. L.* 17. feminam, quae philtrum dederat, abſoluerunt, ſed male; melior ratio in *L.* 38. §. 5. *D. de poen. Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etſi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res eſt, humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum, relegantur: quodſi eo mulier aut homo perierit, ſummo ſupplicio adficiuntur;*

β) ſi quis non verſatur in loco licito, tempore licito, modo conſueto et licito, e. g. ſi quis iaculatur in vrbe interdiu, feriens hominem punitur, etſi ignorauit, hominem alicubi latitare; ſin in publica palaeſtra iuſto tempore, excuſatur.

§. 21.

Quartus canon:

Ignorantia, vt et error, circa leges et officium cuique iniunctum ab imputatione non liberat.

Ratio eius rei eſt, eius modi error et ignorantia ſunt vincibiles, ergo poterant caueri; qui ergo non cauit, eſt in culpa, adeoque auctor huius ſtatus, ergo poſſunt imputari, e. g. ſi quis iudici offerat libellum chartae non ſignatae inſcriptum.

Sed tamen leges benignius agunt, et, ſi non nimis ſupina eſt negligentia, aliquid indulgent feminis, militibus, minoribus, ruſticis; ſed non aliter, quam ſi de damno vitando certent, et peritiores conſulere non potuerint.

§. 22.

Quintus canon:

Cui occaſio agendi citra ſuam culpam deeſt, illi non imputatur, quod non egerit.

Demonſtrari hoc poteſt, ſi ſciamus, quid ſit *occaſio*; per quam intelligimus praeſentiam circumſtantiarum, ſine quibus actio ſuſcipi non poteſt. Tales circumſtantiae ſunt: 1. obiectum actionis; e. g. praecepto de honorandis parentibus ſatisfacere non poſſunt, vbi deſunt parentes; Medicus non culpandus, ſi neminem curet, quum nemo aegrotet; 2. tempus opportunum, e. g. ſalutare amicos non poſſum, dum officio fungor; 3. impedimentum nullum obſtans, quod inſuperabile ſit, e. g. Iudaei non erant obſtricti ad ſabbathum celebrandum, quando Pompeius erat ante portas. Vid. CARTES. *de paſſ. art.* 144. 145. 146.

Si ergo occaſio eſt praeſentia circumſtantiarum, ſine quibus actio ſuſcipi non poteſt: ſequitur, actionem ſine occaſione eſſe impoſſibilem, impoſſibilia vero nemo poſſibilia facere poteſt; ergo qui haec non facit, non eſt auctor huius impoſſibilitatis, adeoque nec imputari poteſt.

§. 23.

Digitized by Google

§. 23.

Sextus canon agit de impoſſibilibus:

Non poteſt alicui imputari, quod non praeſtiterit ea, quae vires ipſius excedunt, neque per eas prohiberi, aut effici poſſunt.

Demonſtratio. Omiſſio non imputatur, vbi nulla eſt agendi occaſio. (*per can.* 5.); vbi quid impoſſibile, ibi nulla eſt agendi occaſio; omiſſio ergo impoſſibilium nemini poteſt imputari.

Eſt vero *impoſſibile* aliquid vel

ABSOLVTE, quod a nemine mortalium fieri poteſt, e. g. factum facere infectum, caelum attingere digito; vel

RESPECTIVE, quod ab alio per vires eius fieri non poteſt, quamuis ab aliis facilius praeſtetur, e. g. problema algebraicum ſolvere.

Iam loquimur in canone de prioris generis factis; quod enim ad poſteriora attinet, etiam impoſſibilia ita poſſunt imputari.

1. Si promiſerit quis, ſe praeſtiturum, nec praeſtiterit; e. g. alchymiſta, vel ſi quis metallifodinas reperturum promiſerit;

2. Si vires habuerit, eaſque detriuerit; ſi e. g. ab obaerato exigitur debitum, quamuis non ſit ſoluendo; hinc et Deus ab hominibus perfectum legis obſequium exigit, quamuis eam implere nequeant;

3. Si occaſio fuerit vires adquirendi, eamque neglexerit homo; e. g. dedit quis operam matheſi, vel dare debuit, nec vmquam vllum problema ſolvere didicit.

§. 24.

Septimus canon agit de obligatione vi et metu extorta:

Imputari non poſſunt, quae quis coacte patitur, aut agit.

Sed hanc regulam falſam eſſe, iam ſupra vidimus; dedimus enim inſtantias: coactus a iudice ſoluere obligatur; coacti a principe ſubditi rebelles obligantur; coactus iuſto bello ad pacis conditiones admittendas obligatur. Hinc regula limitanda erit ſic:

Imputari non poſſunt, quae quis coacte agit, aut patitur, ſi alteri nullum ius cogendi ſit.

Iam demonſtratio erit facilis: vbi cogentis nullum eſt ius, ibi coacti nulla obligatio.

Fraudi auctori fuit, quod inuitum confuderit cum coacto; de illo enim abſolute vera eſt regula:

Imputari non poſſunt, quae quis inuitus agit aut patitur.

Itaque hic animaduertimus, quam neceſſarium ſit, ſi ſolidam eruditionem anhelemus, veras atque accuratas definitiones perſpectas habere.

§. 25.

Octauus canon facillimus eſt:

Eorum, qui rationis vſu deſtituuntur, actiones non imputantur.

Demonſtratio. Non imputatur, cuius non ſum auctor. Non ſum auctor vbi intellectus vel voluntas non concurrit; nec intellectus vel voluntas concurrit, vbi ratione deſtituimur: ergo, quae hi agunt, non imputantur.

Sed intelligendus eſt caſus, vbi ſine culpa et facto ſuo quis rationis vſum amiſit, vel nunquam habuit, e. g. furioſus, infans.

Aliud,

Aliud, ſi quis culpa ſua ratione priuatus eſt, e. g. propter ebrietatem; et tunc aliter formanda regula:

Ebrio actiones imputantur, niſi vel ebrietas inuoluntaria ſit, vel actio indifferens ſuſcepta ſit a ſumme ebrio.

§. 26.

Nonus canon agit de actionibus in ſommo ſuſceptis:

Imputari non poſſunt, quae quis in ſomniis agere ſibi videtur.

Duplicis ſunt generis actiones, quae in ſomno patrantur:

1. Per ſomnium, vbi imaginatio dormienti fingit aliquid fieri, quod non fit, e. g. ſi Titius in ſomnio ſibi videtur fratrem occidere;

2. Per ſomnum, vbi noctambulus vel lunaticus aliquid agit, quod in ſe alias vetitum eſt, e. g. Titius noctu ſurgens vere hominem occidit; qualis caſus eſt in *Clement. vn. de homicid.*

De vtroque verus eſt canon ab auctore propoſitus.

Demonſtratio: Quae quis ſomnians vel dormiens agit, eorum directio non eſt penes intellectum; quae actiones ex intellectu non proueniunt, eae non ſunt humanae: ergo non ſumus earum auctores; ergo non imputantur, (*per axiom.* 2.) Elegans caſus de piſcatore per ſomnium iurante, ſe numquam pedem allaturum in cymbam apud THEOCRIT. *Idyll.* 22.

At id quidem de imputatione in foro humano verum eſt: quod ad forum diuinum attinet, ſomnia quoque praua peccata ſunt,

1. Quia ſunt effectus peccati originalis;

2. Quia homo malis cogitationibus et actionibus indulgendo talia ſomnia ipſe excitat. Itaque PLVTARCH. in libello *de profectibus virtutis ſentientis* eleganter obſeruat, virtutis incrementum etiam ex ſomniis animaduerti poſſe;

3. Quia ſaepe homo eius modi ſomniis oblectatur, quin iis excitatur ad male agendum, e. g. eques Romanus in ſomnio ſibi videbatur Imperator; ſomnium hoc cum voluptate vbique narrabat, quia non obſcure prae ſe ferebat, ſe huic ſomnio aliquid tribuere; ac proinde a Tiberio capitis damnabatur.

§. 27.

Sub finem ſubiunxit Auctor tractationem de cauſſa phyſica et morali, et quatenus vtrique actio imputetur.

CAVSSA eſt, quae effectum producit; effectum producimus vel *actu phyſico*, et motu corporis noſtri, e. g. quando fur furtum committit; vel *actu morali*, quando ipſe motus corporis non concurrit, ſed tamen actus mentis vel voluntatis; e. g. ſi pater filium furari iubet: prior vocatur *cauſſa phyſica*, poſterior *moralis*.

Iam quum moraliter quis magis minuſue concurrere poſſit ad actionem; obſeruandae regulae:

I. Quoties alter alterum cogit, cui in obſequio gloria relicta eſt, vel permittit alteri quid, quod impedire poterat, et debebat, toties cauſſa moralis pro principali, phyſica pro minus principali habetur; adeoque in illum maior, quam in hunc, poena ſtatuitur, e. g. pater filium iubet occidere;

dere; paedagogus praeſens permittit tironi, ut furetur.

II. Quoties alter conducit, alter locat operam male agendi, vel alter alteri opem fert, toties par vtriuſque reatus eſt, e. g. ſicarius, congraſſator.

III. Quoties alter alterum tantum conſilio vel prauo exemplo ad male agendum inſtigauit, toties ipſe pro cauſſa minus principali, inſtigatus pro principali habetur, e. g. ſi quis pauperi ſuaſit furari, et hic furatus eſt; ſi quis exſecrationibus vſus alii exemplo fuit, vt eodem ſe ſcelere pollueret.

At hoc quoque de foro humano intelligendum; Deus enim grauiter imputat poſtremi generis ſcelus propter ſcandalum. *Matth. XVIII. 7. vae mundo, ob peſſima, quae dat, exempla.*

CAPVT II.

DE NORMA ACTIONVM HVMANARVM SEV DE LEGE IN GENERE.

§. 1.

HActenus de ACTIONIBVS HVMANIS; iam de NORMA, ad quam actiones componendae, quae eſt LEX; ex complexu enim legum naturalium ius oritur. Itaque auctor noſter agit primum de LEGE IN GENERE *hoc capite*, deinde de lege naturae, *cap.* 3. De lege in genere oſtendit,

1. Non conuenire homini, vt viuat exlex. §. 1.
2. Quid ſit lex? §. 2. 8.
3. Varia legis adiuncta. §. 9. 10.
4. Actiones ad legem conſideratae quotuplices ſint? §. 11. 15.
5. Ipſa lex quotuplex? §. 16.

Non conuenire homini, vt exlex viuat, variis demonſtrari poteſt argumentis.

Primarium hoc eſt: qui iis facultatibus inſtructus eſt, vt actiones aeque bonas, ac malas edere poſſit, ei opus eſt norma, ad quam actiones componat; iam homo inſtructus eſt iis facultatibus; ergo homini opus eſt norma.

Minor eſt clara, vbi enim periculum eſt in extremum aberrandi, ibi opus eſt norma, e. g. quia manus aeque rectam, ac curuam, lineam ducere poteſt, opus ei eſt regula; quia fallere poteſt in longitudine, capacitate, ideo opus eſt vlna, menſura, ac pondere.

2. A voluntatum humanarum diuerſitate. *Si innumerae hominum ſunt inclinationes, eaeque rectae omnes ac bonae eſſe non poſſunt, opus eſt norma, ad quam iudicentur; atqui prius eſt verum, ergo eſt poſterius.* Conſequentia clara eſt, vbi confuſa ſunt bona et mala; ibi opus eſt illa diſtinguendi, e. g. boni vel falſi adamantes.

3. Ab

3. Ab inſigni hominis prauitate ; homo peior omnibus animalibus, homo vitia multa habet, quorum ne veſtigium quidem in animali eſt ; quaeque cum animalibus communia habet, ea multo maiori grado poſſidet ; praeterea maiore facultate pollet aliis nocendi. CHARRON. *de la Sageſſe*, *libr. I. cap.* 34. §. 12. et *cap.* 39. §. 11. Itaque argumentamur : *cuius indomita eſt prauitas*, *ei opus eſt fraeno et coercitione* ; *hominis indomita eſt prauitas*, *opus ergo ei eſt fraeno*, *ſeu coercitione*, quae alia eſſe non poteſt, quam lex.

4. A praeſtantia facultatum humanarum ; RICH. CVMBERLANDVS *de legibus natur.* : *Sine quo praeſtantiſſimae illae hominis facultates homini parum vtiles*, *immo noxiae eſſent futurae*, *illud eſt neceſſarium* ; *atqui ſine norma et lege* cet. *ergo* cet. Maior probatur ab intentione benigniſſimi creatoris, qui, quum nos velit eſſe felices, procul dubio etiam voluit facultates, quas dedit, nobiliſſimas nobis non eſſe noxias, adeoque id dedit, ſine quo eſſent noxiae. Minorem probat experientia ; nobiliſſimae hominis facultates ſunt intellectus et voluntas, eiuſque libertas. Iis quam maxime abutuntur, e. g. fures intellectu, vt tanto ingenioſius ſurentur ; voluntatis libertate, vt per omne ſcelus ruant.

Opponi poſſet, ſupra nos demonſtraſſe, Deum homini dediſſe libertatem voluntatis, immo natura omnes ſumus liberi, ergo locum habere non poteſt lex. Reſp. definienda eſt libertas. *Libertas* eſt facultas agendi omnia in meam vtilitatem ; quemadmodum *ſeruitus* eſt ſtatus, in quo omnia agere cogor in alterius vtilitatem. Non itaque liberum dico hominem, quod poſſit deuorare venenum, quod ſe praecipitare poſſit in puteum, ſed quod omnia agere poſſit, quae utilia ſibi ſunt, nec alius inde capit vtilitatem, quam agens, et qui ipſe vtilitatem vult capere.

Si ergo libertas eſt facultas omnia agendi in vtilitatem noſtram, lex non obſtat libertati ; nam et ipſa iubet, quae nobis vtilia ſunt ; prius verum, ergo et poſterius ; legi ergo parere, haec demum ſumma libertas.

§. 2.

Quid ergo eſt *lex* ? Auctor definit : *decretum ſuperioris*, *quo ſibi ſubiectum obligat*, *vt ad iſtius praeſcriptum actiones ſuas componat*. Ego malim : praeceptum ſuperioris, quo ſubditi poena vel praemio obligantur, vt ad eius praeſcriptum actiones ſuas componant.

Eſt praeceptum.) Decretum enim proprie in mente latet, et ſubditos non obligat, niſi promulgatum ; decretum autem promulgatum vocatur *praeceptum*.

Superioris.) Fuere qui legem definierunt per communem ſponſionem, *L.* 1. §. 2. *D. de leg.* ſed ſponſio non eſt lex, ſed pactum ; qui conceptus maxime differunt. Ob oculos quidem habuerunt quidam ICti ſtatum democraticum ; ſed in eo quoque lex fertur non in modum pacti, ſed praecepti. Per pactum lex decernitur, per modum praecepti promulgatur : totus populus eſt ſuperior ; ſinguli ciues ſubditi.

Poena vel praemio.) Sunt enim pars eſſentialis legis, vt infra dicemus, ergo debent ingredi definitionem ; lex ſine poena eſt imperfecta.

Sub-

Digitized by Google

Subditi.) Siue perpetui, ſiue temporarii; ergo leges non praeſcribuntur ſuperiori vel pari, ergo capitulationes aliaeque leges fundamentales imperii ſunt pacta.

Vt ad eius normam actiones.) GROT. *de iur. bell. et pac. lib. I. cap.* 9. dicit, legem obligare ad id, quod rectum eſt; falſo: non ideo lex obligat, quia actio iam tum recta eſt, ſed ideo actio recta eſt, quia lex ad eam me obligat. Praeterea parere teneor legi, etiamſi quid praeſcribat, quod in ſe nec rectum, nec prauum ſit; e. g. ſi princeps iubeat, vt peregrino calendario non vtar, vt contractus inſcribam chartae typatio principis notatae.

Hac obſeruata definitione diſtinguere poſſum legem

α) *a conſilio*; lex enim 1. a ſuperiore; conſilium a quouis mihi bene cupiente; 2. lex eſt praeceptum, quod a voluntate legislatoris pendet; conſilium valet propter rationes; 3. lex obligat; conſilium non eſt obligatorium; 4. lex habet coniunctam poenam et praemium, tale non coniunctum eſt cum conſilio;

β) *a pacto*; lex enim 1. eſt actus, qui intercedit inter ſuperiorem et inferiorem; pactum inter pares; 2. lex exigit voluntatem unius imperantis; pactum vtriuſque conſenſum; 3. in lege obligatio antecedit; in pacto obligatio ſequitur.

γ) *a iure*, quatenus eſt facultas perſonae competens; lex enim neceſſitatem imponit ſubditis; ius libertatem indulget. Vnde legi renuntiare non poſſum, iuri quiſque ſuo renuntiare poteſt. THOMAS. *Fundam. iur. nat. et gent. lib. I. cap.* 5.

Lex eſt vel praeceptiua, quae aliquid fieri iubet vel prohibet; vel permiſſiua, quae quid fieri permittit; e. g. ne occidito; cuique patrifamilias ius condendi teſtamentum eſto.

Hanc diuiſionem quidam non admittunt, quia lex permiſſoria non obliget, adeoque legis definitio ei non quadret. Sed obligat omnino lex etiam permiſſiua, non quidem eum, cui quid permittitur, quippe qui iuri ſuo poteſt renuntiare, ſed reliquos ſubditos, ne eum turbent in vſu et exercitio iſtius iuris.

§. 3.

Quum legis praecipua virtus ſit obligatio; hinc de natura legis auctor acturus praecipue etiam quaerit, quid ſit *obligatio*.

Nota eſt vulgaris definitio in *pr. Inſt. de obligat. Obligatio eſt vinculum iuris, quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei faciendae, vel praeſtandae*. Quae definitio tolerabilis eſt, quamuis a multis vapulet: Nam

1. Obligationem diſtinguit ab omnibus aliis rebus ſimilibus, quod ſufficit in definitione nominali;

2. Genus, *vinculum iuris*, eſt quidem metaphoricum, ſed non ideo ineptum, quia res morales plerumque metaphorice eloquimur, ob defectum vocabulorum propriorum, quippe ad corpora fere pertinentium, e. g. obligatio, contractus.

Accuratior tamen ſi cui placeat definitio, dicimus, *obligationem* eſſe

neceſſitatem moralem, qua homines ad dandum, faciendum, patiendumque adſtringuntur.

Eius correlatum eſt IVS, per quod intelligimus facultatem moralem aliquid agendi habendique ſine iuſta cuiuſquam contradictione; e. g. ſi mihi ius eſt eundi, ambulandi per alterius fundum, alteri eſt obligatio ſeu neceſſitas moralis id patiendi.

Iam duplex nobis imponitur neceſſitas, vel ex conſideratione naturalis commodi, vel incommodi, quod ex violatione legis oritur, et tunc *obligatio* vocatur INTERNA; vel ex metu poenae, vel ex ſpe praemii a legislatore propoſiti, et tunc vocatur *obligatio* EXTERNA, e. g. alius paret edicto de aduenis ſine teſtimonio tempore peſtis non admittendis, ex conſideratione proprii periculi, cui ſe ſuoſque expoſiturus eſſet, ſi hoſpites eo tempore promiſcue acciperet; alius paret quidem edicto, ſed ex metu poenae, quam minatus eſt princeps.

Obligatio interna oritur, quoties id, quod a nobis exigitur, tamquam dictamen rectae rationis, vel conſilium aliquod eſt nobis ſaluberrimum; *externa* vero, quoties idem conſideramus tamquam legem propriam, et ſanctione poenali munitam. Sic princeps paret praecepto archiatri ob obligationem internam; medicus praecepto principis ob obligationem externam. THOMAS. *Fundam. iur. nat. et gent. lib. I. cap.* 4. §. 61.

Vſus huius doctrinae eſt in diiudicanda quaeſtione, *an ius naturae futurum eſſet*, etiamſi *non eſſet Deus*? Scholaſtici id affirmarunt, itemque GROTIVS in *Proleg. de iur. bell. et pac.* Contra PVFENDORFFIVS hanc theſin acriter impugnauit: 1. quia nullum ius ſit ſine lege, nulla lex ſine legislatore; 2. quia peccatum ſit *ἀνομία*, adeoque ſine lege proprie ſic dicta nullum poſſit eſſe peccatum, nulla obligatio.

At dici poſſet, ſi homo atheus eſſet, eum quidem ſe obligatum putare poſſe obligatione interna, quia praecepta iuris naturalis ſunt rationi conſentanea, non obligatione externa: ergo ipſi haec praecepta non erunt ius naturae, ſed praecepta ſalubria a ſe ipſo reperta, quibus parebit tamquam praeceptis et conſiliis medicorum.

§. 4.

Quis vero proprie obligari poteſt? hoc ex definitione patet. Quum enim obligatio ſit neceſſitas moralis, qua adſtringimur ad aliquid faciendum, dandum, vel patiendum; neceſſe eſt 1. vt intelligat, quid ſibi dandum, faciendum, vel patiendum ſit; 2. vt in eius arbitrio ſit, hoc dare, facere, pati; impoſſibilia enim neminem obligant, (per §. 23. *cap.* 1.) 3. vt quis de iure a me exigere poſſit; ius enim et obligatio ſunt correlata, hinc e. g. par parem praecepto non poteſt obligare, quia ipſi nullum ius eſt alteri imponendi neceſſitatem.

Ex hoc ſequuntur requiſita tria, ſi quis obligari debeat:

1. vt ipſi ſana ſit ratio, qua legem intelligat;

2. vt habeat voluntatem, qua ſe ad legem poſſit determinare;

3. vt aliquem agnoſcamus pro ſuperiore, cui ius ſit imponendi nobis obligationem.

Obiici

Obiici poſſet, *etiam exteros tamen obligari legibus principis, ſi veniant in ciuitates* alias. Reſp. tunc ſunt ciues temporarii, et per acceſſum illum ſponte ſe legibus ſubiiciunt.

Hinc ſolui poteſt quaeſtio, *an princeps ſit ſolutus legibus?* Hobbesii dura eſt philoſophia, quidquid princeps agit, rectum eſſe. Si ſolutus dicitur, qui antea vinculo adſtrictus, negamus quaeſtionem; numquam enim princeps legibus fuit adſtrictus: ſi vero ſenſus quaeſtionis eſt, ſitne princeps immunis a legibus? tunc diſtinguimus inter

1. pacta, quales ſunt leges fundamentales, capitulationes, pacta conuenta, quibus omnino obligatur princeps, in eaque plerumque iurare debet;

2. inter *leges proprie ſic dictas;* eae ſunt vel

α) *diuinae;* quibus obligari principem patet ex tribus requiſitis;

β) vel *humanae*, quibus non obligatur ob defectum requiſiti tertii. Vid. Buddei *Diſſ. de principe legibus humanis, non diuinis, ſoluto.*

Obiicitur 1. *legislatorem aliquando ſe ſponte obſtringere, ſe legem non mutaturum*. Reſp. id fit vel per modum pacti, vel per modum propoſiti: prius ſeruare tenetur, non poſterius. Thvcidides *Hiſt. libr. II.* refert, Athenienſes 2000. talenta repoſuiſſe in arce, non prius promenda, niſi ſi contingeret vrbem obſideri; quaerebatur, an id mutare poſſent bello Peloponeſiaco? Reſp. quod ſic.

2. *L.* 1. et 2. *C. ſi ex reſcript. nupt. pet. reſcriptis propriis parere vetat Imperator.* Reſp. α) leges iſtas Imperator pro diuinis habuit; β) parere vetat ob praeſumtionem ſub- et obreptionis.

§. 5.

Quaeritur, *quis obligare poſſit alterum?* Hic Hobbesivs *de ciue, cap.* 15. et in *Leuiath. cap.* 22. *pag.* 167. delirat, dum ſolam praecipientis potentiam pro iuſta obligandi cauſſa habet, aitque, *iis, quorum potentiae reſiſti nequit, ius dominandi, leges ferendi, obligandi, ab ipſa potentia deriuari*. Sed ita et latrones ius haberent nos obligandi, nobis dominandi, et leges ferendi.

Alii ſolam praeſtantiam pro iuſta cauſſa habent nos obligandi, uti Moses Amyraldvs, in *Diſſ. de iure Dei in res creatas;* ſed praeſtantia quidem illa dat facultatem ſeu ius imperfectum ad imperandum, non ideo actu quis eſt imperans. Hinc vtrumque coniunxit Pvfendorfivs, et pro requiſitis exigit,

1. Vt quis habeat iuſtam cauſſam a me obſequium exigendi;

2. Vt ipſi etiam potentia ſit, malum repraeſentandi illis, qui obſequium denegant, cui aſſentit Bvddevs, dict. *Diſſert. axiom.* 2.

Vnum eſt, quod obicii poſſet: *principem nempe iure obligare rebelles, quamuis vere hi ſint potentiores*. Reſp. diſtingue inter obligationem internam, quae omnino adeſt, et externam, quae tum apud rebelles ceſſat, ſi ipſi victores ſint; quia princeps ipſis non poteſt repraeſentare malum, quod contumacia ſua merentur.

Digitized by Google

Sed *quaenam ſunt illae iuſtae cauſſae, ob quas quis obſequium exigere poſſit?* Auctor eo refert

1. Extraordinaria beneficia; ſed ea obligant ad gratitudinem, non ad obſequium; e. g. Cyrus Harpagum non ideo tenebatur pro imperante agnoſcere, quia Cyrum ſuſtulerat expoſitum;

2. prudentia eminens; ſed haec tantum ius imperfectum, vel praetenſionem tribuit, non ius perfectum, vt ipſe quis ſit imperans.

Hinc non niſi tres ſunt cauſſae verae ac proprie ſic dictae:

1. *Dependentia* ratione eſſentiae vel conſecrationis;

2. *Spontanea ſubiectio*;

3. *Pactum inter imperantes et ſubditos*.

§. 6.

Ex his principiis de obligatione fluunt iam aliquot conſectaria:

1. *Legiſlatorem debere eſſe notum*, non quoad perſonam, ſed quoad poteſtatem legiſlatoriam, i. e. certos eſſe debere ſubditos, hunc eſſe legiſlatorem, alias deeſſet requiſitum (§. 4.).

2. *Legem debere eſſe promulgatam*; quum enim intelligi debeat (per requiſitum 1. §. 4.) intelligi autem non poſſit, quod in mente latet legiſlatoris; ſane debet promulgari. Deberent ergo ſubditi informari in legibus, exemplo Hebraeorum, Lacedaemoniorum, Germanorum, Romanorum, qui leges ediſcere iubebant ciues: hinc apud quaſdam gentes in verſus redigebantur, vt eo facilius ediſcerentur; apud nos eadem de cauſſa dicuntur *Geſetze*; eodem pertinent paroemiae iuris.

3. *Legem non obligare in praeteritum, ſed in futurum*; quum enim lex obliget ciues ad actiones normae legum adtemperandas, ſequitur, vt lex prior ſit actionibus: ſi prior eſt actionibus, non poteſt adplicari actionibus praeteritis. At aliquando tamen leges proferuntur ad caſus praeteritos etiam, *L. 7. C. de pact. pign. Nouell. XVIIII.* Reſp. tunc vel lex antiquior reuocatur in vſum, vel aliquid diſponitur, quod iam tum iure naturali notum eſt.

4. *Legem debere eſſe perſpicuam*; obſcuritas naſcitur vel ex ſtilo: vti legg. XII. tabb. vel ex ambiguitate, vel ex re ipſa, veluti ex colliſione, de qua ſuo loco; hinc *interpretatio authentica*, *vſualis*, (de qua Ziegl. in *Dicaſtic. concl. 36.* et *Art. tabuliſt.*) et *doctrinalis*, de qua infra.

Quaeritur, *an et conſenſus requiratur populi?* Affirmant aliqui, vti Petr. de Marca, *de concord. ſacerd. et imper. cap. 16. §. 2. ſeqq.* alii negant, et recte; lex enim non eſt pactum, ſed iuſſus. Confundunt conſenſum tacitum generalem et antecedentem in imperium, cum expreſſo ſpeciali et conſequente in legem; ille adeſſe debet, non autem hic requiritur.

§. 7.

§. 7.

Quaeritur porro *de partibus legis?* de his patet ex fine.

Quum enim pro norma eſſe debeat (§. 2.) ſubditis, requiritur *praeceptum*, vt ſcire poſſint ſubditi, quid facere, vel omittere debeant.

Quumque etiam obligationem externam producere debeat, ea vero ex metu poenae naſcatur praecipue (§. 3.): opus quoque eſt SANCTIONE POENALI.

Illa ſanctio poenalis duplex eſt; 1. *generalis*, vt actus contra leges ſuſceptus nullus ſit, *L.* 5. *de leg.* 2. *ſpecialis*, vt et poena maneat poſitiua illum, qui legem violet, e. g. ſi quis ſine conſenſu parentum nuptias fecerit, nuptiae erunt nullae, et coniuges carceris poena plectentur.

Si his partibus lex conſtat, vocatur *perfecta*; ſi ſanctio poenalis deeſt, *imperfecta*; ſi et haec addita, ſed actus non declaratur nullus, *minus quam perfecta* vocatur. Vid. VLPIAN. *Fragm. tit.* 1. §. 1. 2. CVMBERLAND. *Proleg.* §. 14. et *cap.* 5. §. 40. Praemiorum potius promiſſionem facit partem legum: ſed diſtinguendum inter leges

1. *Negatiuas* ſeu *prohibitiuas*, quae ſemper cum poena coniunctae;

2. *Affirmativas*; hae vero aliquid praecipiunt, vel

α) quod ius naturale praecipit;

β) quod iure naturali non praeceptum; tunc vel *generalis* eſt, et poena requiritur, vel *ſpecialis*, et opus eſt praemio.

§. 8.

Materia legum ex fine iudicanda; finis eſt tranquillitas rei publicae; ergo princeps non alias ferre debet leges, quam quae ad finem hunc comparatae. Hinc leges

1. Debent eſſe poſſibiles; fruſtra ergo ferunt leges, vt aurum fiat; abſurda quoque erat lex Nebucadnezaris Chaldaeis ſcripta, vt ſomnium, ſibi non relatum, interpretarentur;

2. Debent reſpicere vtilitatem et tranquillitatem rei publicae; alias fruſtra reſtringeretur libertas naturalis. Abſurda ergo lex regis Babylon. vt nemo aliquid petat intra certos dies vel a Deo, vel ab homine.

At quod ad poſterius attinet, id caute accipiendum: Nam

1. Vtilitas legis non ſemper in oculos incurrit; ipſae leges Dei caerimoniales ſunt eius generis;

2. Imprudens quidem legislator eſt, qui leges inutiles fert, ſed ſubditi ideo non obligatione liberantur.

§. 9.

Tertia pars agit de legis adiunctis, quorum duo ſunt: *diſpenſatio*, §. 9. *aequitas*, §. 10. DISPENSARE vocabulum minus Latinum; veteres dixere, gratiam legis facere, indulgere, et hinc GROTIVS ſcripſit de aequitate, facilitate, et indulgentia.

DISPENSATIO eſt declaratio Legislatoris, legem aliquo caſu non obligaturam, quamuis iſte caſus vere lege comprehendatur.

Hinc differt

1. ab

Digitized by Google

1. *ab aggratiatione*; nam tum peccauit aliquis, ſed poena remittitur; quum, qui impetrata diſpenſatione agit, non peccet;

2. *ab aequitate*; tunc enim declaratur, caſum ad legem non pertinere.

Sic dum Ageſilaus obtenta victoria deſertoribus ciuibus veniam daret, acclamaretque: Dormiant hodie leges, erat aggratiatio; dum Chriſtus in interpretatione praecepti de ſabbatho eximit operam neceſſitatis et charitatis, eſt aequitas; dum princeps alicui veniam aetatis indulget, vel matrimonium in gradu quodam prohibito permittit, eſt *diſpenſatio*.

Diſpenſare verò poteſt princeps,

1. *quia leges tulit*; nam earum dominus eſt;

2. *quia eas plane tollere poteſt*.

Sed obſeruandum,

α) *diſpenſationem non fieri deberè circa leges diuinas*, tum naturales, tum poſitiuas. Quaeritur, *an Deus diſpenſare poſſit contra ius naturae?* Reſp. abſurda quaeſtio: Deus poteſt, quidquid vult, contra ius naturale diſpenſare non vult, ergo non poteſt. Ad obiectionem, quod Deus *Exod. XI.* 2. 3. diſpenſauerit contra ſeptimum praeceptum, reſpondetur negando, non enim furtum permiſit Iſraelitis, ſed eos immiſit in bona Aegyptiorum, qui operas debebant.

β) *Diſpenſationem fieri non debere ſine iuſta et praegnanti cauſſa*; ſic Scipioni ante iuſtam aetatem venia aetatis conceſſa, teſte APPIANO.

§. 10.

Alterum legis adiunctum eſt *aequitas*, quam multi in ore habent, quum rei ipſius ſatis ignari ſint. Nimirum

1. Aequitas *generaliter* accipitur pro iuſtitia, et tum aequum eſt, quidquid legi conſentaneum; hoc ſenſu etiam datur aequitas ſcripta.

2. *Specialiter* vero aequitas eſt interpretatio legum reſtrictiua, qua opus eſt, quoties lex aliquid paullo durius inculcare videtur. Ne enim ſummum ius fiat ſumma iniuria, ex aequitate ſubueniendum eſt, e. g. lex eſt, praedium vſucaptum vindicari non poteſt; caſus occurrit, vbi praedium minoris vel abſentis rei publicae cauſſa vſucapitur: hic ſane aequitas adhuc vindicationem admittit. Ceterum facile patet, aequitatem debere habere aliquod fundamentum; quare aliud eſſe non poteſt, quam regula interpretandi. Si ergo hoc fundamentum adeſt, aequitas eſt vera; ſin abſque fundamento hoc aequitatem crepat, eſt cerebrina, de qua *L. 91. §. 4. D. de verbor. obligat.* Plerumque ſub auctoritate iuris ſcientiae perniciose erratur.

Ex hoc iam diſcimus, *quomodo aequitas differat a diſpenſatione*.

Differunt 1. *cauſſa efficiente*; diſpenſatio ab imperante eſt, aequitas a quolibet iudice exigitur.

2. *forma*; illa eſt arbitraria, haec neceſſaria, ac proinde illa praecibus impetranda, haec vltro concedenda.

3. *effectus*; diſpenſatio legem ſuſpendit, aequitas interpretatur; ibi permittitur aliquid contra legem, hic declaratur, actum non repugnare

re legi. Vid. Diſſ. GROT. *de aequitat. indulgent. et facult.*

§. 11.

Iam ſequitur quarta pars capitis; Quotuplices ſint actiones ad legem conſideratae?

1. *vel neceſſariae, vel permiſſae, vel licitae*, §. 11. 2. *vel bonae, vel malae*, §. *ead.* 3. *vel iuſtae, vel iniuſtae*, §. 12--15.

Primae diuiſionis auctor bina membra facit, adeoque actiones ipſae ſunt vel neceſſariae, vel licitae ſeu permiſſae; ſed poſtremae differunt.

1. *Neceſſariae*, quae in lege vel prohibentur, vel praecipiuntur, immo et quae honeſtati, aequitati, decoro repugnant. Vnde recte PAPINIANVS *L.* 15. *D. de condit. inſtit. quae facta laedunt pietatem, exiſtimationem, verecundiam noſtram, et vt generaliter dixerim, quae contra bonos mores fiunt, ea nec facere nos poſſe credendum eſt*, e. g. honorare parentes, verum dicere, a mendaciis abſtinere, erranti monſtrare viam, ſunt actiones neceſſariae.

2. *Licitae*, de quibus leges nihil diſponunt, adeoque eas nec praecipiunt, nec prohibent, e. g. quo colore veſtium vtendum ſit? Haec *vel*

α) *perfecte licitae*, quae moraliter indifferentes, e. g. fuſco, an flauo colore vti malim in veſtibus:

β) *vel imperfecte licitae;* hae quidem legibus, nec praecipiuntur, nec prohibentur, tamen vel honeſtati, vel decoro repugnant, e. g. nudis incedere pedibus. Vid. STRYKII *Diſſ. de iure liciti, ſed non honeſti.* Eleganter PAVLLVS 1. *Cor. VI.* 12. *quiduis mihi licet, tametſi non quiduis conducit;* et CLAVDIANVS:

Non tibi quid liceat, ſed quid feciſſe decebit
Occurrat.

3. *Permiſſae*, quas lex expreſſe permittit, e. g. vt quis vſuras ſemiſſes accipiat; hinc iuri quiſque poteſt renuntiare, e. g. pater condit teſtamentum in forma illegitima, poſſem illud impugnare, ſed nolo, quia pater eſt.

Altera diuiſio.

ACTIONES BONAE, quae legi ex inſtituto conformantur ſecundum omnes circumſtantias.

MALAE, quae legi diſconueniunt.

Dico: actiones bonas conformari debere legibus ex inſtituto; inde ſequitur

a) Actionem non eſſe bonam, quae caſu legibus conſentanea eſt, e. g. vult quis verberare inimicum, et per errorem verberat ſeruum vagabundum;

b) Nec ſtatim bonam eſſe actionem, cuius effectus bonus, id enim caſu vel potius dirigente diuina prouidentia fieri poteſt; e. g. pars Lacedaemoniorum exercitum deſeruerat, montemque occuparat, vt ſe cum hoſtibus coniungeret, Ageſilaus perſuaſerat ciuibus, illud ſuo iuſſu factum eſſe: hoſtes rerum ignari metuebant inſidias, ac facta ab Ageſilao impreſſione fugiebant; an ideo bene egerunt illi transfugae?

c) Ne

Digitized by Google

c) Nec actionem bonam eſſe , quae non ſecundum omnes circumſtantias legi ſit conſentanea ; e. g. eleemoſynas dare , cultui diuino intereſſe oſtentationis gratia.

§. 12. 13.

Tertia diuiſio eſt , quod actiones ſint vel IVSTAE , vel INIVSTAE, vbi quaeritur, 1. *quid iuſtitia?* §. 12. 13. 14. 2. *quid iniuſtitia?* §. 15.

Iuſtitia attribuitur vel

1. *Perſonae*, et tunc eſt virtus, qua ſuum cuique tribuimus; vel

2. *Actionibus*, et tunc eſt conformitas actionis cum lege . Conformitas illa eſt vel

a) *In omnibus circumſtantiis* , et tunc actio bona et iuſta ſunt ſynonyma ;

b) *In facto externo* , et tunc actio ciuiliter iuſta eſſe poteſt, quae in ſe bona non eſt, e. g. ſi ruſticus tributa ſoluit , ſed reluctante voluntate.

§. 14.

Iuſtitia eſt vel *expletrix* , quae tribuit ſuum cuique , quod iure perfecto debetur; vel *attributrix*, quae tribuit, quod iure imperfecte debetur.

Nobilior procul dubio attributrix; magis neceſſaria eſt expletrix.

§. 15.

Iniuſtitia eſt vitium , quo ſuum alicui denegamus ; vel ſi iniuſtitiam tribuam actionibus, eſt diſcrepantia actionis a lege.

Eius varii gradus:

1. *Culpa*, eaque vel latior, vel leuior.

2. *Dolus*, qui in propoſito conſiſtit.

Hinc inculcari ſolent regulae:

α) *Qui iure ſuo vtitur*, *nemini facit iniuriam;* modo inde

1. propoſitum abſit;

2. res in ſe non ſit inſolita; e.g. veneno inficere flores;

β) *Volenti non ſit iniuria;* modo

1. res licita;

2. alter ius volendi habuerit;

3. iuſtae aetatis fuerit.

§. 16.

Vltima pars capitis explicat varias ſpecies vel diuiſiones legis:

1. Lex eſt vel a Deo, vel ab homine; ergo vel *diuina*, vel *humana*.

2. Lex diuina vel innoteſcit per rectam rationem , vel per reuelationem tantum; ergo eſt vel *naturalis*, e. g. neminem occide; vel *poſitiua*, e. g. ſabbathum ſanctifica.

3. Lex poſitiua vel omne humanum genus obligat, vel aliquam tantum gentem ; illa eſt *vniuerſalis* , haec vero *particularis* . Earum ratio praecipue typica , quod contra IO. MARSHAM. *Canon. chronic.* et SPENCER. *de legib. ritualib. Hebraeor.* tenendum.

De vniuerſalibus poſitiuis legibus quaeritur , *an dentur?* Affirmarunt initio poſt Theologos, et GROTIVM *de iur. bell. et pac. II.* 5. 8. THOMASIVS, *Iuris prud. diuin. I.* 2. 63. et BVDDEVS in *Elem. philoſ. pract. part. II. cap.* 2. *et* 13. Probarunt id exemplis legum de vetita arbore in para-

paradiſo, legum matrimonialium, *Leuit. XVIII. et XX.* de poena homicidii, *Geneſ. VIIII. 6.* ſabbathi.

Addunt characteres: 1. repetitionem eiuſmodi legis in Nouo Teſtamento; 2. comminationem poenae et gentilibus irrogandae.

Sed easdem leges iterum negauit THOMASIVS in *Fundam. iur. nat. et gent.* quem ſequuti BVDDEVS, in *Inſtit. theol. moral. part. II. cap. 1. §. 9.* WEIDLERVS, et alii. Rationes dubitandi praecipuae:

1. Quod excogitari non poſſit ratio promulgandi has leges; non promulgatae ſunt illae leges per rationem, quia haec illas ignorat; nec per reuelationem, quia Sacra Scriptura tum ſoli populo Dei tradita, *Pſalm. CXXXXVII. 19. 20. Deus ſua dicta Iacobeis, ſua placita et ſententias Iſraelitis indicauit: id quod non fecit vlli ceterarum gentium.* Septuaginta viralis verſio vero multo poſt captiuitatem Babylonicam curata eſt.

Poſſet quidem promulgatio ſtatim per traditionem, perque Adamum, Noachum, atque Chriſtum eſſe facta: ſed Adamo iſtae leges nondum notae fuerunt omnes, e. g. non matrimoniales, quia fratres et ſorores, nempe Adami liberi, inierunt matrimonium; nec de poena homicidii, quia Cainus hanc poenam non luit. *An eae Noacho reuelatae omnes, itidem non conſtat.* Statuunt id Iudaei, idque probabile viſum *Buddeo* in *Introd. ad Hiſt. Philoſ. Hebraeorum pag. 14. et 15.* ſed certis argumentis non conſtat. Si per Chriſtum demum innotuiſſent, toto tempore Veteris Teſtamenti gentiles fuiſſent excuſabiles, et tamen eos ideo punitos praeſupponunt.

2. Quod characteres iſti non ſunt vniuerſales, e. g. lex de vetita arbore non eſt reperita in Nouo Teſtamento, ſed fuit tantum temporaria. *Leuit. XVIII.* dicitur quidem, Cananeos ob violationem legum eiectos terris ſuis; ſed immediate praecedunt eiuſmodi leges, quae et ex recta ratione innoteſcunt. Lex de ſabbatho adeo non reperita in Nouo Teſtamento, vt potius ex libertate Chriſtiana mutata, et loco ſabbathi ipſa Apoſtolorum aetate ſit ſubſtitutus dies ſolis.

3. Nec neceſſarium quidem eſt, has leges ſtatuere; α) quaedam enim harum legum ſunt temporaria; β) quaedam ex naturalibus rationibus innoteſcunt, e. g. lex de poena homicidii; γ) quaedam ex regulis decori et honeſti poſſunt deduci, veluti leges matrimoniales, et de ſabbatho, vt adeo his legibus vniuerſalibus poſitiuis facile careamus.

CAPVT III.

DE LEGE NATVRALI.

HActenus de lege in genere; iam in ſpecie de lege naturali, vbi quaeritur, 1. *quodnam ſit principium iuris naturae?* §. 1-9. 2. *quis eius auctor?* §. 10. 11. 3. *quis modus promulgandi?* §. 12. 4. *quaenam eius obiecta?* §. 13.

De principio iuris naturae agitur.

Non ergo hic intelligimus principium eſſendi, quod vocant, ſed cognoſcendi. Per PRINCIPIVM intelligimus propoſitionem vniuerſalem, ex qua omnes iuris naturalis concluſiones deriuari poſſunt. Quod eſt in vita communi cynoſura, lapis lydius, ſtatera, id in moralibus eſt principium.

Iam mirus eſt in re tam neceſſaria diſſenſus; ergo opus eſt, vt ſciamus, quae ſint principii boni requiſita.

1. Debet eſſe *principium cognoſcendi*, id eſt, vt ſimul concluſionum inde reddi poſſit ratio; ergo non ſufficit illud ſcholaſticum: *quod eſt in ſe iuſtum, illud eſt iuris naturalis*; perinde eſt, ac ſi dicerent: quod in ſe iuſtum, eſt iuſtum.

2. *Debet eſſe verum*; quia ex vno falſo ſequuntur plura; itaque et fictiones excluduntur, qualia ſunt Iudaeorum praecepta Noachica, HOBBESII bellum omnium in omnes.

3. *Debet eſſe euidens*; omnes enim homines inde colligere debent, quod quid iuris naturalis ſit, tam indocti, quam docti.

4. *Adaequatum* denique; quia qui legem vnicam violat, omnes violaſſe videtur; debet ergo homo habere principium, ex quo omnes leges cognoſcat: ſi tale habet, vocatur adaequatum; ergo et

5. *Vnicum*; nam ſi plura, aut nexum inter ſe habent, aut non; ſi poſterius, ſunt ſibi contraria; ſin prius, reduci poſſunt ad vnam communem propoſitionem. Iam hunc ordinem tenebimus, vt

1. Diſpiciamus qua methodo inueſtigandum ſit hoc principium. §. 1-6.
2. Oſtendamus, quodnam ſit principium auctoris, et quid de eo ſentiendum, §. 7-9.
3. Conſideremus aliorum auctorum principia; ac demum
4. Quodnam veriſſimum ſit, diſpiciamus.

§. 1.

Quod ad methodum attinet, commendat auctor conſiderationem ſtatus naturalis: eo cognito perſpectum eſſe debere putat iuris naturalis principium.

Supponit, prudentem Legislatorem leges ſuas attemperare ſtatui rei publicae, adeoque non eaſdem leges quadrare ſtatui rei publicae monarchico, democratico, ariſtocratico, rebus publicis militaribus et commerciorum cauſſa inſtitutis. Ex inſtituto hoc oſtenderunt ARISTOTELES, *Ethic. ad Nicom.* I. 7. et CONRINO. in *Diſſ. de legib.* §. 27.

Demonſtratio. Quoties diuerſae ſunt rei publicae formae, toties diuerſi ſunt fines ſpeciales; diuerſi fines ſpeciales requirunt diuerſa media; talia diuerſa media ſunt leges; ergo in diuerſis rebus publicis ſunt diuerſae leges.

Iam Deus eſt Legislator prudentiſſimus, qui nihil ſine ratione et ſufficiente fundamento ſancire poteſt; ergo Deus attemperauit ius naturale ſtatui naturali hominum.

Itaque ſi quis cognoſcere velit legem naturae primatiam, vel iuris naturalis principium, debet conſiderare ſtatum naturalem.

Enim

Enim vero 1. Status naturalis hominis, ceu ipſe auctor agnoſcit, eſt corruptiſſimus: at procul dubio aliquid iuſtum fuit et ante naturae corruptionem.

2. Prudens legislator non modo ad ſtatum rei publicae et ſubditorum reſpicit, ſed ad finem ſuum, quem paene neglexit PVFENDORFFIVS. Ita quum Deus populum Iudaicum vellet ad regnum Chriſti praeparare, omnes leges huic fini adtemperault, non ſoli genio populi Iudaici, vt viſum eſt SPENCERO et MARSHAMO.

§. 2.

Sed ſemel poſita hac methodo iam inquirit in ſtatum hominis naturalem: per hunc itaque intelligimus

1. Statum conditioni brutorum oppoſitum:

2. Statum hominum extra ſocietatem viuentium;

3. Statum oppoſitum ſtatui ciuili.

Quoad primam acceptationem obſeruat homini ineſſe naturalem φιλαυτίαν, vel ſui amorem. Docet experientia

α) Hominem facere omnia ad ſui conſeruationem;

β) Hominem ſuae felicitatis cupidiſſimum eſſe, eius cauſſa omnia facit, et quamuis tum in conceptu felicitatis erret, tum in mediis, finem tamen hunc ſemper habet. Hoc omne Dei intentioni non aduerſatur; qui enim nobis dedit exiſtentiam, is et vult, vt ſimus, adeoque in eſſe noſtro conſeruemur; atqui Deus dedit nobis exiſtentiam; ergo voluit vt in eſſe noſtro conſeruemur. Qui vult vt conſeruemur, vult etiam, vt mediis vtamur ad conſeruationem noſtram neceſſariis. Itaque philautia illa in ſe non eſt praua, ſed fit talis, ſi ordo amoris turbetur, e. g. ſi homo ſui conſeruationem maioris facit, quam ipſum Deum.

§. 3.

In ſenſu ſecundo homo in ſtatu naturali eſt ad ſui conſeruationem ineptiſſimus. Hoc probatur

1. Ex natiuitate; homo in hoc mundi theatrum prodit nudus, rerum omnium indigus, ſine rationis vſu, nec edere, nec bibere, nec frigus, nec aeſtum repellere poteſt, quod pleraque bruta poſſunt.

2. Ex educatione; homo degenerat in brutum, ſi deeſt educatio; docent hoc exempla barbararum gentium, inprimis Hottentottorum. 3. Ex vitae vſibus; nemo ſibi ipſi ſufficit; quam miſera ſit hominis conditio in ſtatu naturali, conſideret tantum hominem in deſerto viuentem, vel in inſulam incultam proiectum. Commendari meretur GRACIANI *Criticon animorum*.

§. 4. 5.

In tertio ſignificatu, ſtatus naturalis hominis coniunctus eſt cum inſigni hominis prauitate, qua omnia bruta ſuperat. Nam

α) Homo habet plus malitiae, quam beſtiae, e. g. ex voluptate, et alios laedit. Exemplum Luciatii Neratii apud GELLIVM, *Noct. Attic.* XX. 1. Hoc non faciunt beſtiae. Praeterea multas in homine deprehendimus paſſiones, quibus vel carent beſtiae, vel non tam prauis et vali-

dis vtuntur ; e. g. auaritiam , dominandi libidinem , cet.

β) Habet plus potentiae male faciendi , ingenium promtum , arma nocentiſſima , quum bruta tantum naturalibus vtantur.

γ) Nullum in hoc ſtatu naturali fraenum eſt , quemadmodum cohiberi poſſit ; tale enim fraenum eſt poena et praemium , at his caremus in ſtatu naturali . Obſeruari quidem ab homine poteſt iuſtitia Dei vindicatiua , ſed quia 1. Deus non ſemper ſtatim punit ; nec 2. certam poenam determinauit ; 3. ſaepe etiam poenitentibus eam remittit ; hinc homines hoc parum curant . δ) Homines ne in ſtatu quidem ciuili ab inſigni prauitate poſſunt cohiberi , quum grauiſſima immineant ſupplicia ; quid ergo de ſtatu naturali ſperandum ?

§. 6.

Denique in ſtatu naturali auctor deprehendit inſignem ingeniorum varietatem , dum ſupra ex diuerſis reſpectibus boni et mali , ex varietate temperamentorum , et eorum mixtura , conſuetudine , affectibus eam deriuauimus , hinc quot capita , tot ſenſus.

Ea ingeniorum diuerſitas non poteſt non innumeras lites progignere : aut enim duo vel plures idem volunt , aut diuerſa ; ſi idem , litigabunt , quia omnes idem concupiſcunt ; ſi diuerſa litigabunt , quia nec in fine , nec in mediis conuenient , ergo ſemper in ſtatu naturali hominibus male conueniet .

§. 7.

Iam inde auctor colligit , hominem natum eſſe ad ſocietatem . Eius argumentum , quod hac paragrapho profert , reſolui poteſt in ſequentes ratiocinationes :

1. *Quicumque eſt animal ſui conſeruandi ſtudioſiſſimum , illud viuere debet ſocialiter ; homo eſt animal ſui conſeruandi ſtudioſiſſimum (per §. 2.) ergo homo debet viuere ſocialiter .* Maior certa , quia ſe conſeruare homo non poſſet , ſi extra ſocietatem viueret .

2. *Quicumque eſt animal extra ſocietatem miſerrimum , illud viuere tenetur ſocialiter ; homo eſt extra ſocietatem animal miſerrimum (per §. 3. ergo homo viuere tenetur ſocialiter .*

3. *Si homo eſt animal peſſimum extra ſocietatem , et nocentiſſimum , ſequitur , vt ſocialiter viuere debeat ex intentione Dei ; atqui verum eſt prius ? ergo et poſterius .*

4. *Si homines diuerſiſſima habent ingenia , adeoque extra ſocietatem ſe inuicem neceſſario deſtruerent , neceſſarium eſt , vt ſocialiter viuant ; atqui prius verum eſt , ergo et poſterius .*

§. 8. 9.

Hinc ergo colligit auctor , principium iuris naturae eſſe *ſocialitatem* , eaque in re conuenit ille cum veteribus . Cic. *de legib. I.* 5. *de offi. I.* 16. *ſequ. de finib. III.* Senec. *de benef. IIII.* 18. Iamblich. *in Protrept. cap.* 20.

Quin et Hobbesivs atque Grotivs idem principium ſubſtrauerunt iuri naturae , quamuis diſſentiant in medio termino , vel fundamento ſocialitatis . Nam

1. Gro-

Digitized by Google

1. Grotivs ſocialiter putat viuendum, quia id per ſe iuſtum ſit etiam ante leges

2. Hobbesivs, quia alias naſceretur bellum omnium in omnes.

3. Pvfendorffivs, quia naturalis hominis ſtatus, Deique intentio id exigat.

Iam quum Pvfendorffivs demonſtrauerit, ſocialiter eſſe viuendum, idque exiſtimet eſſe principium iuris naturalis, inde colligit axiomata.

1. *Quidquid ſocialitatem inter homines conſeruat, eique conſentaneum eſt, id eſſe iuris naturalis.*

2. *Quidquid eamdem deſtruit, aut ei aduerſatur, id contra ius naturae eſſe.*

Quaeritur ergo, *an illud principium* Pvfendorffii *recte ſe habeat?* Hoc oſtendunt characteres ſub initium capitis explicati. Primo itaque fatemur

1. Principium hoc Pvfendorffii eſſe *principium cognoſcendi*; nam facile ſubſumere poſſum, hoc vel illud eſſe ſocietati conſentaneum vel contrarium. At quamuis hodie in ſtatu ſociali inde concluſiones petere poſſimus, id tamen non potuiſſet Adamus, qui ſolus in mundo viuebat.

2. Eſt etiam verum, hominem debere viuere ſocialiter; nam obligatos nos eſſe ex intentione Dei ad ſocialem vitam, auctor ſatis liquide demonſtrauit; ergo hoc ipſum eſſe principium iuris naturae. Sane poteſt aliquod praeceptum iuris naturae eſſe veriſſimum, quamuis ideo id non ſtatim ſit principium vnicum.

3. Non eſt euidens; euidens quidem eſt, hominem viuere debere ſocialiter, ſed non ſtatim expeditum eſt, qualem eſſe oporteat ſocialitatem; nam et latrones viuunt ſocialiter: ſocietas ergo eſt terminus aequiuocus; quod aequiuocum eſt, non poteſt euidens eſſe.

4. Eſt quidem hoc principium vnicum, ſed tamen

5. Non adaequatum, quia non omnia officia iuris naturae, quae tamen conſcientia dictitat, inde poſſunt deriuari, e. g. officia erga Deum et ſe ipſum. Auctor quidem ea inde deriuat, Deum colendum, quia religio ſit vinculum ſocietatis; hominem obligatum eſſe ad ſui conſeruationem, quia alias ſocialiter viuere non poſſet: ſed vtrumque officiorum genus locum habiturum eſſet, etiamſi ſoli viueremus inter homines, ceu iam demoſtratum eſt.

Sed age: examinemus aliorum principia, et, an firmiore talo ſubnitantur, diſpiciamus:

I. *ICti* quidem ſuppoſuerunt: *quidquid natura omnia animantia docuit, eſt iuris naturae*, e. g. procreare ſobolem, eamdem educare, ſe aduerſus aliorum iniurias defendere. Sed hoc 1. *non* eſt *verum* (*per* §. 4. *cap.* 2.) quia obligari nemo poteſt, niſi qui et ratione inſtructus, et libertate voluntatis; 2. *non euidens*, quia natura omnium animalium nobis non ſatis nota eſt; 3. *non adaequatum*, quia impoſſibile eſt, vt inde deducantur officia erga Deum, et officia imperantium et ſubditorum; vnde et ICti §. *vlt. Inſt. de iuſtit. et iur.* dicunt, ius tantum priuatum tripertitum eſſe, compoſitum quippe ex naturalibus praeceptis, gentium, et ciuilibus, quia ſtatum ciuitatis natura omnia animantia non docuit.

II.

Digitized by Google

II. Scholaſtici quidam: *quod ſua natura eſt iuſtum, eſt faciendum, et quidquid turpe, fugiendum;* ſed hoc principium *non* eſt 1. *cognoſcendi* principium; explicat enim per idem, nec ſcire inde poſſum, quid ſua natura iuſtum vel turpe; 2. *nec* eſt *verum*; nititur enim hypotheſi, ius naturae fore, etiamſi ponatur non eſſe Deum, ſed tum non futurum eſſe ius proprie dictum ſupra demonſtrauimus.

III. Alii ſcholaſticorum adſumunt principium: *quod ſanctitati Dei conuenit, id eſt iuris naturae;* quod poſtea et ZENTGRAVIVS Argentoratenſis recoxit; ſed et hoc principium *non* eſt *euidens*; quis enim adcurate nouit, quid ſit ſanctitati Dei conſentaneum; 2. *non adaequatum*; multi actus iuſtitiae ſunt, quorum nullum archetypum in Deo reperimur, e. g. debita ſoluere, emere, vendere, Vid. PVFEND. *Specim. controuerſ. cap.* 4. §. 4.

IIII. VAL. ALBERTI, theologus et philoſophus Lipſienſis, in *Compendio iuris naturae, orthodoxae theologiae conformato*, quum animaduerteret, PVFENDORFFIVM ius naturae ex natura corrupta deducere, vt emendaret id, ponebat principium: *quidquid conuenit ſtatui integritatis, illud eſt iuris naturae.* Enim vero 1. *non* eſt *principium cognoſcendi*; nam Ethnici illud ignorant; 2. *non eſt euidens*, nam ipſi quidem generatim nouimus, hominem creatum eſſe ad imaginem Dei, nouimus etiam imaginem conſtitiſſe in iuſtitia et ſanctitate, ſed ſpecialia ignoramus; 3. *non adaequatum*, quia hodie de multis officiis quaeritur, quibus ne locus quidem futurus in ſtatu integritatis; e. g. de officiis erga pauperes; belligerantium, magiſtratuum, ſubditorum, cet.

V. SELDENVS, vel Hebraei, quorum hypotheſes proponit, pro principio adſumunt *ſeptem praecepta Noachica*; ſed 1. haec non ſunt *principium cognoſcendi*; Ethnici enim Noachum et praecepta illa data ignorant; 2. *non* eſt *verum*; deſunt enim teſtimonia hiſtoricorum; 3. *non adaequatum*; non enim ſine coactione omnes concluſiones iuris naturae inde deriuari poſſunt.

VI. GROTIVS duplex habet principium, *ſocialitatem*, de qua quid ſentiendum, iam ſupra ſub Puſendorffiano vidimus, et *conſenſum omnium gentium*; ſed hoc 1. *non* eſt *verum*; nam gentes etiam in actibus turpibus conſenſerunt, nec conſenſus gentium eſt lex; e. g. in idololatria πολυθεΐᾳ; 2. *non euidens*; eſt enim ille conſenſus gentium ex innumeris auctoribus petendus, quod quis ab Indis, Iaponenſibus, Americanis, aliiſque barbaris deſideret? 3. *non adaequatum*; nam non in omnibus concluſionibus iuris naturae gentes conſenſere; e. g. Lacedaemonii furtum pro licito habuere; Germani latrocinia, duella; aliae gentes ſcortationem negarunt eſſe peccatum.

VII. HOBBESIVS quidem etiam ſtatuit, *ſocialiter eſſe viuendum*; ſed eius principium reſoluitur in *bellum omnium in omnes*; id vero 1. *non* eſt *verum*; eſt hypotheſis ex hiſtoria non demonſtrabilis; 2. *non* principium *cognoſcendi*; nam ſic ante ciuitates et res publicas nullum plane fuiſſet ius naturae; 3. *non adaequatum*; inde enim non fluunt officia erga Deum et me ipſum.

VIII. LAMB. VELTHVYSEN *pudorem naturalem*; ſed 1. *non* eſt *euidens*; multarum enim rerum pudet hominem, quae ſunt iuſta; multorum

rum non pudet, quae ſunt turpia; 2. *non adaequatum*; inde quidem deriuari poſſunt officia honeſti et decori, ſed non iuſti; 3. *nec abſolute verum eſt*; pudor quidem eſt naturalis, ſed non omnium turpium naturam pudet.

VIIII. Bodinvs, *ordo naturae*; ſed id 1. *nec euidens* eſt, 2. *nec* principium *cognoſcendi*.

X. Thomasivs; *homo a Deo accepit eſſe, ergo et Deus vult, vt conſeruemur*; inde regula: *omnia agenda, quae durationem et conſeruationem noſtram promouent; omnia contra fugienda, quae conſeruationem noſtram deſtruunt*. Ad hominis conſeruationem pertinent 1. exiſtimatio bona; 2. indolentia; 3. ſufficientia. Primum adſequimur honeſte viuendo; alterum, iuſte; tertium, decore.

Principium iuſti: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*.

Principium honeſti: *fac tibi, quae vis vt alii tibi faciant*.

Principium decori: *quae tibi fieri vis, aliis fac*.

Iam quidem principalis propoſitio eſt principium cognoſcendi, eſt vera, euidens, ſed ſunt tamen quae deſideres: 1. ſi ad ſolam noſtram conſeruationem reſpicimus, nulla eſt ratio, cur ius naturae violare non poſſimus, ſi aliter conſeruari non poſſemus; e. g. tyrannus mihi minatur ſupplicium, niſi Deum abnegem; 2. decorum non recte videtur definitum, nam vere et regula iuſti eſt: *quod tibi vis fieri, alteri feceris*; 3. inde non fluunt officia erga Deum. Thomasivs quidem putat, ex principio honeſti illa fluere; ſed non colendus eſt Deus ob ſolam conſeruationem noſtram.

XI. Itaque facilius principium inueſtigabimus ita, ſi ad finem Dei in condendis hominibus reſpiciamus; ſcilicet ſupponimus.

a) Nos exiſtentiae noſtrae cauſſam non eſſe; antequam eramus, eramus nihil; nihil aliquid producere non poteſt.

b) Si nos exiſtentiae noſtrae cauſſae non ſumus, oportet ſane nos conditos ab ente alio, et perfectiſſimo quidem; quia omnipotentiae eſt, ex nihilo ſubſtantiam viuam, ſuique conſciam producere; ſapientiae, eam ita condere, vt nihil in nobis ſine ſumma ratione factum ſit, id eſt, a Deo.

c) Qui a Deo conditus eſt, ab eo pendet in eſſe ſuo, ergo ei obligatus eſt, id eſt, eius voluntati vel fini, quem in creatione noſtra habuit, ſatisfacere debet; itaque propoſitio primaria:

Fac ea omnia, quae fini Dei in creatione hominis conueniunt; et contraria omitte.

d) Iam ſi finem Dei inueſtigare velimus, reſpiciendum erit ad media, quae nobis dedit, vel facultates; quum ergo dederit nobis *α*) corpus mobile; vult, vt illo varias actiones agamus; *β*) voluntatem, quae bonum adpetit, et malum auerſatur; vult, vt bona tantum ſectemur, mala fugiamus; *γ*) intellectum, vult vt bona vera, non apparentia ſectemur. Ergo vult, vt actiones edamus, quae ex veri boni adpetentia proficiſcuntur. Veri boni adpetentia eſt *amor*; vult ergo, ut *amemus*, omneſque actiones noſtrae ex vero amore proficiſcantur.

e) Amor tendit vel in Deum, vel in nos, vel in proximum, vel in

in alias creaturas; quae obiecta quum non ſint eiuſdem dignitatis perfectioniſque, amorem quoque non eiuſdem generis eſſe oportet.

f) Amor, ſi tendit in obiectum perfectius, vocatur *reuerentia*; ſi in tale, a quo pendemus, *obſequium*, quod eſt amor, quo obiectum aliquod ob perfectionem maximi facimus, eique libentiſſime obſequimur; ergo prima propoſitio ſpecialis:

Deus tamquam ens perfectiſſimum ſubmiſſa veneratione colendus, eique per omnia parendum eſt.

g) Si tendit in nos ipſos, *philautia*, eaque eſt amor, quo quis veram ſui perfectionem conſeruationemque intendit. Ne tamen illa philautia ſit praua, ordo ſeruandus, ne noſtram conſeruationem Dei voluntati praeferamus; hinc altera propoſitio ſpecialis:

Homo ad ſuam perfectionem et conſeruationem promouendam tenetur, quatenus illa ſine violatione maieſtatis diuinae obtineri poteſt.

h) Si tendit in obiectum extra nos, illud nobis vel aequale eſt, vt proximus, vel inferius ac imperfectius, vt reliquae creaturae; ſi prius, amorem quoque oportet eſſe aequalem amori, quo nos ipſos proſequimur; ergo regula ſpecialis tertia:

Homo hominem tenetur eodem proſequi amore, quo ſe ipſum proſequitur.

Sin poſterius, amor eſt *beneuolentiae*, eaque eſt amor, quo ſubſtantia nobis imperfectiore non abutimur; ergo regula quarta:

Non abutendum eſt creaturis nobis imperfectioribus.

Ex his totum ius naturae prono alueo fluit; conſentit etiam Scriptura pulcherrime. *Matth.* XXII. 37. *Dominum Deum tuum toto corde, toto animo, tota mente amato: hoc eſt primum et maximum praeceptum: Alterum autem eſt huic ſimile: alterum, vt te ipſum amato. Luc.* X. 27. *Epiſt. ad Roman.* XIII. 9. 1. *Tim.* I. 5. *Matth.* VII. 12. *quidquid vultis, vt vobis faciant alii, idem vos etiam eis facite.* Eſt hoc principium 1. *verum*; fluit enim ex veris definitionibus, 2. *adaequatum*, quia omnia officia erga Deum, nos, et proximum, quin et erga creaturas inde fluunt; 3. *euidens*; omnia enim prius definiuimus; 4. *cognoſcendi*; hoc enim et Ethnicus quilibet cognoſcit.

§. 10.

Quaeritur iam, *quis ſit iuris naturae auctor*? Reſp. Deus.

Auctor *a*) oſtendit: ſupponendam eſſe Dei exiſtentiam §. 10. *b*) demonſtrat, Deum eſſe auctorem iuris naturae. Prius monet contra ſcolaſticos, quos ſtatuiſſe diximus, ius naturae fore, etiamſi ponamus, non eſſe Deum; ſed hoc falſum: nam 1. ius eſt complexus legum; lex ponit legiſlatorem, legiſlatore non exiſtente, non exiſtit lex; 2. obligatio externa et ius ſunt correlata; obligatio externa oritur ex poenis et praemiis, talia non ſunt, vbi non eſt legiſlator, ergo et ius naturae non erit. Ad obiectionem, atheos etiam, quae iuris naturae ſunt, facere poſſe, iam ſupra reſpondimus, atheos tum his legibus non parere tamquam iuri, ſed tamquam dictatis rationi conſentaneis, quemadmodum princeps paret medico.

Itaque

Digitized by Google

Itaque facile intelligendum eſt, quid reſpondendum ſit ad quaeſtionem, *an atheiſmus hominem neceſſario impellat ad impietatem?* Negat Baelivs, quem poſtea alii ſequuti, his vſi argumentis: 1. quod homines viuant ſecundum paſſiones voluntatis, non ſecundum principia intellectus; e. g. ideo homo non ſtatim eſt pius, quia accuratiore Dei rerumque diuinarum cognitione imbutus eſt; ergo non ideo quis impius, quia ea cognitione deſtituitur; 2. quod homo ad ſuam vtilitatem reſpiciat, ideoque et atheus ius naturae obſeruaturus ſit, quia id ſibi vtile fore animaduertat. Sed reſp. α) homo quidem viuit ſecundum paſſiones voluntatis; at hae ſemper malae; deinde paſſiones voluntatis non excitantur ad bonum, niſi boni ideam intellectu comprehenderint; β) negatur, hominem ſemper agere, quae vtilia ſunt; aliud videmus in voluptuoſis. Nos diſtinguimus atheos practicos, et theoreticos; illi ſemper improbi, quia vel ideo notitiam Dei in ſe exſtinguunt, vt tanto minus a peccatis abhorreant; hi, ſi rationem ſequuntur, abſtinebunt a ſceleribus, ſed quamdiu ſua intereſſe putant; alias enim nihil eſt, quod eos a peccato coercere poſſit; non metus numinis, cuius quippe exiſtentiam negant; non poenae et praemia, quae negant cet. Cicero *de nat. Deor. I*, 2. *atque haud ſcio, an pietate aduerſus Deos ſublata, fides etiam, et ſocietas humani generis et vna excelentiſſima virtutum iuſtitia tollatur*. Conf. Barbeyraç. *ad* Pvfendorf. *II*. 4. 2.

§. 11.

Iam ergo auctor demonſtrat, ius naturae auctorem habere Deum: ſupponit nimirum, 1. Deum hominem creaſſe; 2. Deum non cura ſua creaturas deſtituere, ſed prouidentia ſua omnia complecti; 3. qui creauerit hominem, et omnia prouideat, eum intendere eius conſeruationem; 4. qui hominis conſeruationem intendat, eum et media conſeruationis velle; 5. atqui ſupra probatum eſſe, hominem conſeruari non poſſe ſine lege naturae; 6. Deum ergo legem naturae dediſſe.

Sed non opus eſt tot ambagibus; Nos paucis rem demonſtramus ita:

Qui auctor eſt iuris naturae, is debet potentia pollere, talia principia cordi inſcribendi;
Atqui tali potentia principia iuris naturae cordi inſcribendi pollet Deus;
Ergo ſolus Deus eſt auctor iuris naturae.

Maior clara eſt ex definitione iuris naturae; minor vero ita probatur: qui cordi quid inſcribit, debet auctor fuiſſe mentis humanae; auctor mentis humanae ſolus eſt Deus; ergo Deus ſolus principia iuris naturae cordi inſcribere poteſt.

§. 12.

Sequitur tertia pars capitis, *de modo promulgandi ius naturae*. Ad id facile reſpondetur: 1. ius naturae eſt ius vniuerſale totius humani generis; ergo talis debet eſſe modus promulgandi, vt omnibus hominibus innoteſcat; 2. ius naturae eſt immutabile, ergo modus promulgandi debet

 eſſe

eſſe talis, qui ſit immutabilis, et apud omnes homines ſemper idem: atqui nullum eſt principium commune toti generi humano, et ſemper idem, quam RATIO; itaque ius naturae promulgatum eſſe debet per rationem. Et hoc ipſum ſibi vult phraſis: *ius naturae inſcriptum eſt cordibus*, qua non modo vtitur Apoſtolus *Rom. II*, 14. 15. ſed et CICERO *pro Milon. cap.* 4.

Quaeritur tantum, *an actu nobis inſit*, *an vero potentia?* Reſp. potentia; nam quid iuſtum ſit, ratiocinando demum adſequimur; illud non iam actu ineſt cordibus hominum. Demonſtratur id etiam 1. exemplo infantum, qui neſciunt, quid iuſtum iniuſtumue ſit, *Ion. IIII*, 11. 2. experientia, hominem obbruteſcere poſſe, ſi non diligenter ratiocinetur, e. g. barbaros, inter feras educatos. Demonſtrant hoc ex inſtituto LOCKIVS, *de intellect. human. I*, 2. et 3. BVDDEVS *Inſtit. theol. moral. pag.* 544. CVMBERLAND. *de legib. natur. prolegom.* §. 5.

§. 13.

Vltima pars capitis agit de obiecto iuris naturae, vel quotuplicia ſint officia? Conſideranda ſunt entia, quae nos circumſtant; ſupra nos eſt DEVS, proximi ſumus NOS IPSI, et aequalis nobis PROXIMVS. Hinc et nemo vmquam dubitauit, officia alia deberi Deo, alia nobis ipſis, alia proximo. Atque ita etiam auctor diſtribuit libellum; agit enim 1. *de officiis erga Deum*, *cap.* 4. 2. *de officiis erga nos ipſos*, *cap.* 5. 3. *de officiis erga proximum*, *cap.* 6. *ſeqq.*

Sed praeter haec tria obiecta et alia nobis obſeruantur in hoc mundi theatro: 1. Angeli; 2. Bruta, et creaturae inanimatae. Quaer. *an non his quoque certa officia debeamus?* (*) Reſp. α) agimus de iure, naturae, quod per rationem innoteſcit; Angelorum autem exiſtentia nobis per rectam rationem non innoteſcit. Habuerunt quidem Chaldaei, Pythagoraei, et Platonici, quamuis gentiles, notitiam Angelorum, Archangelorum, Daemonum, cet. Vid. *oracula* ZOROASTRIS: ſed id hi per traditiones acceperunt ab Hebraeis. Itaque officia erga Angelos ceſſant iure naturae. β) Bruta et creaturae inanimatae ratione deſtituuntur, adeoque nobis nulla officia praeſtare poſſunt, ergo nec ipſis vlla debemus. Bruta nobis neque ſuperiora ſunt, neque aequalia, ſed inferiora, haec autem maiora nobis debent, quam nos ipſis, nec vlla tamen praeſtare poſſunt. Deus in ſumma legis poſitiuae omittit bruta.

Sed obiiciunt, 1. brutis etiam fieri poſſe iniuriam, e. g. torquendo ſine ratione; hinc *Prouerb. XII*, 10. *habet rationem iuſtus vel iumenti ſui*. 2. *Rom. VIII*, 21. dicitur *omnem rerum naturam congemiſcere ac condolere?* Reſp. poſterior locus dubiae eſt interpretationis; quocumque vero modo intelligatur, gemitus iſte improprie talis; itaque inde officia erga bruta non inferuntur. Prius negamus, iniuriam fieri brutis et creaturis inanimatis; qui enim nullum ius habent certa officia a nobis exigendi, illis nulla fit iniuria.

At non tamen recte agunt, qui bruta excruciantur ſine ratione, fateor,

(*) PORPHYRIVS περὶ ἀποχῆς de abſtinentia ab animalibus.

teor, ſed tunc iniuriam non faciunt brutis et creaturis inanimatis, verum Deo, eorum conditori. Res declaratur exemplo eius, qui artificis officinam inuadens, eius horologia deſtruit; is ſane horologiis non facit iniuriam, ſed artifici. Hinc nos ſupra, vbi principium iuris naturae inueſtigauimus, meditatione inuenimus regulam ſpecialem: *non abutendum eſt creaturis;* cuius concluſiones ſuo loco videbimus.

CAPVT IIII.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM, SEV DE RELIGIONE NATVRALI.

§. I.

Iam de primo OBIECTO iuris naturae, puta DEO. Quum per *Deum* nihil aliud intelligere poſſimus, quam ens perfectiſſimum; de eo ſupra inuenimus regulam ſpecialem.

Deus tamquam ens perfectiſſimum ſubmiſſa veneratione colendus, eique per omnia parendum eſt.

Cultus ille et obſequium, quod Deo debetur, dicitur RELIGIO; ergo de hac agendum, et quidem quatenus ex recta ratione poteſt cognoſci.

Haec officia non poſſunt duduci ex principio ſocialitatis; nam cultum Deo debemus et extra ſocietatem; nec ex ſolis principiis THOMASII, quia ſic Deum colemus propter nos, non propter ſe. Sed ex noſtro fluunt aperte: Si enim *Deus tamquam ens perfectiſſimum ſubmiſſa veneratione colendus, recte de eo ſentire debemus; ſi ei obſequium praeſtare velimus, actiones noſtras ad eius praeſcriptum adtemperare debemus.*

Eam auctor duabus conſtare ait: 1. in eo, vt de Deo recte ſentiamus; 2. vt actiones noſtras ad eius voluntatem componamus. Prius vocatur RELIGIO ſtricte; poſterius PIETAS. Prius conſiſtit in intellectu, poſterius in voluntate: prius eſt theoreticum, poſterius practicum. EPICTET. *Enchir. cap.* 38. *religionis erga Deum immortalem praecipuum illud eſſe ſcito, rectas de eo habere opiniones, et parendum ei eſſe vltro.*

Sunt, qui prius putant ſuperuacuum, et ſufficere exiſtimant, ſi quis pie viuat, et Dei praeceptis pareat; ſed hunc indifferentiſſimum falſum eſſe demonſtrabimus duplici argumento.

1. Si in me exigitur obſequium erga Deum, debeo ens iſtud revereri, id eſt, metuere, amare; atqui reuereri, metuere, amare nihil poſſum, niſi cuius perfectionem et praeſtantiam perſpectam habeo; ergo debeo Dei perfectionem et praeſtantiam perſpectam habere. Ignotum hominem reuereri non poſſum: ſi quis vero mihi eius perfectiones et praeſtantiam oſtendit, ſtatim in me orietur reuerentia.

2. A fine. Deus nobis dedit intellectum, vt cognoſcamus eius perfectio-

ſectiones; hoc ſane non fecit fruſtra. Itaque oſtendit auctor, 1. quid de Deo ſentiendum §. 2-5. 2. quomodo ille colendus, §. 6. *ad finem*. In qua poſteriore parte omnia ex principiis noſtris demonſtrabimus.

§. 2.

Prima propoſitio theoretica eſt:

DEVM EXSISTERE.

Fruſtra enim a nobis exigeretur pietas, niſi certi eſſemus de exiſtentia Dei. Iam multae demonſtrationes huius theſeos neceſſariae, ſed quaedam nimis ſubtiles ſunt, aliae non ſatisfaciunt atheis; hinc ita procedimus:

A) Omne ens vel neceſſarium eſt, vel contingens.

Neceſſarium eſt, quod a ſe ipſo eſt; et hinc non poteſt non eſſe.

Contingens, quod cauſſam exiſtentiae extra ſe habet, adeoque poteſt eſſe et non eſſe; tertium non datur.

B) Quum neceſſarium ſit a ſe ipſo, et non poſſit non eſſe: conſequens eſt, vt ſit

1. aeternum, et nec principium, nec finem habet:
2. immutabile; ſi enim mutaretur, non eſſet neceſſarium:
3. ſimplex; quia mutabilia ſunt compoſita:
4. incorporeum.

C) Quumque ens contingens poſſit eſſe et non eſſe: ſequitur,

a) vt principium et finem habeat,
b) vt variis mutationibus ſit obnoxium,
c) compoſitum, ac proinde diſſolubile, et
d) corporeum.

D) Iam non modo nos, ſed totus mundus eſt contingens; videmus enim varias eius mutationes; videmus eſſe ens compoſitum; videmus denique, nihil aeternum: ergo nos et mundus non ſumus a nobis ipſis, ſed ab alia cauſſa extra nos.

E) Quum progreſſus cauſſarum in infinitum ſit impoſſibilis, ſubſiſtere debemus in cauſſa prima, quae ſit ens neceſſarium a ſe ſubſiſtens, aeternum, immutabile, ſimplex.

F) Atqui ens a ſe ſubſiſtens, aeternum, immutabile, ſimplex, incorporeum vocamus Deum; Deus ergo exiſtit.

Itaque ſtultum eſt dogma SPINOZAE, mundum confundentis cum Deo; ſic enim mundus eſſet ens neceſſarium; ergo incorporeum: ſimplex, immutabile, quae omnia experientiae repugnant.

Stultum quoque dogma Epicureorum, qui mundum ſine cauſſa ab aeterno exiſtere ſtatuerunt; ita enim nihil in mundo corporeum, nihil mutabile eſſet, quod abſurdum.

Stultum eſt, ſtatuere progreſſum cauſſarum in infinitum, quia hic rationi repugnat; vbi enim omnes cauſſae ponuntur, neceſſario etiam ponitur prima.

Stultum denique eſt obiicere progreſſum numerorum in infinitum: nam hic eſt imaginarius quantitatum; nos loquimur de progreſſu vero cauſſarum.

Ex

Digitized by Google

Ex eo colligit auctor, atheos eſſe deteſtandos, et grauiſſimis poenis coercendos. Prius concedo, deteſtandus eſt atheiſmus, 1. quia eſt doctrina peſtilentiſſima, quae omnem tollit fidem et iuſtitiam; 2. quia eſt indemonſtrabilis, quippe propoſitio negatiua; 3. quia mentem turbat. PLVTARCHVS librum ſcripſit, quod non ſuauiter viui poſſet ſecundum Epicurum. Sed non ideo concedendum poſterius: nam 1. atheus poteſt aliquis eſſe inuitus ob varias tentationes; hic commiſeratione potius dignus, et hinc iuuandus potius; 2. atheiſmus eſt defectus intellectus, ac hinc ignorantia vel error, non delictum; diſtinguendum ergo inter atheum, qui ciuiliter quiete viuit, et qui turbat rem publicam, alios corrumpendo, ſecundum atheiſmum ſuum viuendo, fidem et iuſtitiam violando; hic puniendus, non vero ille. Conf. PETR. FRID. ARPE *Apologia pro Iul. Caeſar. Vanino*. HOBBESIVS, *de ciu. XIIII*, 19. *et XV*, 2. ſtulte admodum ſtatuebat, atheum comparandum cum eo, qui quadraturam circuli reperire nequeat.

§. 3.

Secunda propoſitio theoretica haec eſt:

DEVM ESSE MVNDI CREATOREM.

Demonſtratio. Mundus eſt ens contingens, quia corporeus, mutabilis, compoſitus, ceu demonſtratum §. 2. Omne contingens exiſtentiae ſuae cauſſam habet extra ſe; ergo et mundus.

Cauſſa illa non poteſt alia eſſe, quam ens perfectiſſimum, nempe Deus; ergo Deus eſt cauſſa huius vniuerſi.

Obiiciunt, 1. *Naturam omnia feciſſe;* at per hanc intelligunt vel aliquid extra mundum, vel ipſius mundi ordinem ac diſpoſitionem. Si poſterius: mundus eſſet cauſſa mundi, quod abſurdum; ſin prius, natura eſt Deus;

2. *Sidera eſſe mundi cauſſam;* ARISTOTELES: *ſol et rana creans ranam*. Reſp. mundus eſt totum, ſidera ſunt pars; abſurdum, partem eſſe cauſſam totius;

3. *Animam mundi eſſe cauſſam mundi;* ſed per eam quoque intelligunt vel aliquid extra mundum, tunc erit Deus; vel mundi partem, tunc pars condit totum, quod abſurdum.

4. *Mundum eſſe aeternum*. Reſp. quidquid eſt aeternum, illud eſt immutabile; mundus eſt mutabilis; ergo non aeternus. Docet hoc ipſum quoque mundi natura, vrbium hiſtoriae; elegans argumentum LEIBNITII a montibus deſumtum.

Ceterum et haec theſis eſt magni momenti, ſcituque maxime neceſſaria; inde enim ſequitur dependentia noſtra a Deo, quam eſſe fundamentum omnis obligationis, iam ſupra vidimus *cap. II.* §. 5.

§. 4.

Tertia propoſitio theoretica eſt:

DEI PROVIDENTIAM AD OMNIA ESSE EXTENDERE.

Per *prouidentiam* intelligimus actum Dei, quo omnia creata conſeruat; ac dirigit. Hanc ita demonſtramus:

1. *Quid-*

Digitized by Google

1. *Quidquid durationis ſuae cauſſam in ſe non habet, id non a ſe, ſed ab alio conſeruatur; creaturae durationis ſuae cauſſam non habent in ſe, ſed extra ſe;* nam concludere non poſſum: ſum modo, ergo et ſequenti momento ero; *ergo conſeruantur ab alio*.

A quonam vero? Qui nos conſeruat, is exiſtentiam futuram dat; ergo conſeruatio eſt continuata creatio: qui nos creauit, et conſeruat; Deus creauit nos (per §. 3.) ergo et nos conſeruat. Sic demonſtratur conſeruatio noſtri. Elegans obſeruatio Erh. Weigelii, nos ſingulis momentis de nouo creari; ipſa namque noſtra materia per tranſpirationem mutatur.

2. Directio omnium ita probatur: *Omnia, quae fiunt, habent ſuas cauſſas, cur fiant; earum cauſſarum is eſt nexus, vt vna deficiente res non fieret; nexus iſte cauſſarum requirit ens omniſcium, omnipotens, ſapientiſſimum; ergo eſt a Deo; directio ergo omnium rerum eſt a Deo.*

Ceterum magni momenti eſt haec propoſitio; quiſquis enim Dei prouidentiam negat, veluti Epicvrvs, vel eamdem in fatum mutat, vti Stoici, is non minus tollit omnem moralitatem, ac ſi Deum plane negaret. Quomodo enim timere, amare, confidere poſſem ens, quod nullam mei curam gerit? ex inſtituto huius doctrinae neceſſitatem demonſtrat Arrianvs, *Diſſ. Epict. I.* 12.

§. 5.

Quarta propoſitio theoretica eſt:

Nihil in Devm cadere imperfectionis:

Eſt enim ens perfectiſſimum, adeoque non eſſet Deus, ſi quidquam imperfectionis ineſſet, cui enim non competit definitio, et nec competit definitum.

Eſt ergo Deus

1. Infinitvs; cui enim addi detrahique poteſt, ille eſt ens imperfectum: ſi ergo finitus eſſet Deus, ei aliquid addi detrahique poſſet; eſſet ergo tunc ens imperfectum, adeoque non eſſet Deus.

2. Incomprehensibilis; nullum enim finitum comprehendit infinitum; intellectus noſter eſt finitus, (alias eſſemus omniſcii); ergo non comprehendit infinitum; ergo Deus nobis eſt incomprehenſibilis.

3. Aeternvs; eſt enim cauſſa prima omnium rerum; ſi vero principium habuiſſet, non eſſet cauſſa prima, ſed ipſe aliam cauſſam haberet; eſt ergo aeternus, adeoque et

4. A se ipso, nec non

5. Simplex; ſi enim eſſet compoſitum, haberet partes, adeoque eſſet diſſolubile in partes, ergo non aeternum: at aeternum eſſe ante probauimus;

6. Omnipraesens; qui enim fines non habet ſubſtantiae ſuae, ille vbique eſt; Deus non habet fines ſubſtantiae ſuae, (eſt enim ens infinitum, vt paullo ante demonſtratum); itaque vbique eſt, et ſic omnipraeſens;

7. Omniscivs; qui enim eſt omnipraeſens, is omnia intuetur ac videt; Deus eſt omnipraeſens, (vt paulo ante vidimus); ergo eſt omniſcius;

8. Omni-

Digitized by Google

8. **Omnipotens**; qui enim omnia produxit, quae poſſibilia ſunt, is poteſt omnia producere; Deus omnia produxit (§. 3.); ergo et poteſt omnia producere. Facultatem omnia producendi vocamus *omnipotentiam*; ergo Deus eſt omnipotens;

9. Ivstissimvs, clementissimvs, sapientissimvs; hae ſimileſque adfectiones ſunt perfectiones; nulla vero perfectio deeſſe poteſt enti perfectiſſimo;

10. Vnvs; quia eſt infinitus; duo vero infinita concipi non poſſunt.

Haec omnia fluunt ex naturali lumine, rectaque ratione, ac proinde non mirum, pleraque et gentiles agnouiſſe, in primis Pythagoraeos et Platonicos.

§. 6.

Iam progredimur ad alteram partem, de cvltv Dei vel pietate, quae conſtat propoſitionibus practicis.

Deum eſſe colendum, patet ex principiis noſtris; quod eſt bonum, id eſt adpetendum, adeoque amandum; ergo Deus eſt amandus; quod bonum eſt nobis perfectius, id amandum amore reuerentiae et obedientiae; ergo Deus amandus amore reverentiae et obedientiae. Amorem reuerentiae et obedientiae vocamus cvltvm; ergo Deus eſt colendus.

Cultus ergo eſt complexus omnium officiorum, quae ex amore reuerentiae et obedientiae erga Deum proficiſcuntur.

Eſt vel internvs, qui in mente eſt, vel externvs, qui actibus externis ſe exſerit; e. g. amare Deum, timere, ei confidere, ſunt actus cultus interni; orare, eum laudare, praeceptis eius parere, cultus externus; de interno agitur §. 6. de externo §. 7.

In quo vero conſiſtat *cultus internus*, facile poteſt oſtendi ex conſideratione attributorum paullo ante demonſtratorum: 1. vidimus Deum eſſe bonum, ergo amandus, et quidem in gradu eminentiſſimo; ſcriptura ait: *toto corde*; 2. vidimus eſſe ens perfectiſſimum, ergo honorandus; 3. vidimus eſſe iuſtiſſimum, ſimulque omnipotentem, ergo eſt timendus; 4. vidimus eſſe omniſcium, clementem, potentem, ergo in eo ſperandum et fiducia collocanda; 5. vidimus eſſe vnum, ergo abſtinendum a cultu plurium deorum, et idololatria; 6. vidimus eſſe clementem et ſapientem, ergo adquieſcendum in eius voluntate; 7. vidimus eſſe omniſcium, ergo integra mente colendus, deteſtanda hypocriſis.

§. 7.

Quod ad cultum *externum* attinet, primum nonnulli quaeſiuerunt, *an ſit neceſſarius?* Statum controuerſiae ſatis adcurate firmarunt, non quaeri de caſo, quando Deus talem cultum exigit, vt exegit a Iudaeis; ſecundo, nec an Deus eius modi cultu dignus ſit? nec tertio, an non laudabilis ſit? ſed quarto, an ita neceſſarius, vt omitti ſine crimine nequeat? Negarunt hoc nonnulli, 1. quia Deus eius modi cultu non indiget. Sic Demonax apud Lvcianvm in *Demonact. tom. I. Opp. pag.* 861. excuſauit omiſſum Mineruae cultum eo argumento, quod non putarit, Mineruam ſuo ſacrificio indigere. Deus eſt mens, ergo mente colendus: cogitationes noſtras per-

perſpicit, ergo non indiget precibus, hymnis, gratiarum actione, cet. 2. quia Deus ipſe ſaepiſſime eius modi cultum in ipſa Sacra Scriptura reiiciat, v. gr. *Pſam. L. 17. non delectaris ſacrificio, vt id exhibeam: non tibi acceptae ſunt victimae. Diuina ſacrificia ſunt fractus ſpiritus; fractam adflictamque mentem tu, Deus, non deſpicis;* 3. quia omiſſio tranquillitatem non turbet; eam enim niti adquieſcentia mentis in Dei voluntate, non in externis ritibus ac caerimoniis.

Sed reſp. 1. diſtinguendum inter neceſſitatem cultus ex parte Dei, et ex parte hominum; priorem omnino negamus, at poſteriorem defendimus. Notum eſt, Deum etiam non indigere cultu interno, et eius tamen neceſſitatem ab ipſis diſſentientibus admitti; 2. Deus ipſe inſtituit cultum externum, ergo eum non reiicit, ſed abuſum; non placet Deo cultus externus ſine interno; non placent ſacrificia ſine fide, amore, obſequio; inde vero non ſequitur, vt non placeant ſacrificia cum eo cultu coniuncta; exemplum Abelis, Eliae, Salomonis, contrarium euincunt; 3. tranquillitas conſiſtit in conſcientia, quae ſemper adeſt, quoties conſcii nobis ſumus, quod officiis noſtris ſatisfecerimus. Non ſatisfecimus autem, ſi cultum Dei externum omittamus.

Obſtrictos enim nos eſſe ad illum, demonſtramus ſequentibus rationibus: 1. omnes interni adfectus erumpunt in actum externum: 2. cultus internus eſt internus adfectus; erumpit ergo cultus internus in actum; 3. cultus externus conſiſtit in obſequio, (per propoſitionem noſtram ſpecialem primam,) obſequium ſe exſerit actionibus externis; ergo cultus Dei ſe exſerit actionibus externis.

In quonam vero conſiſtit? Fluit hoc ex cultu interno: diximus §. 6.

a) Deum eſſe amandum; quod amamus, de eo libenter et cum teſtificatione adfectus loquimur, et aliorum quoque adfectum excitare ſtudemus; ergo *de Deo honorifice loquendum, ad eiuſque amorem alii excitandi.*

b) Diximus, Deum eſſe honorandum; ergo *Dei nomen honorandum; in hymnis celebrandus, non peierandum*; commendatur locus inſignis Arriani *Diſſ. Epict. I, 16.*

c) Vidimus Deum timendum, ergo *eius praeceptis obediendum*, Socrates apud Xenoph. *non ſanctius et caſtius coles Deum, quam ea, quae iuſſerit, faciendo*. Marc. Antonin. *ad ſe ipſum, X, 7. quomodo ſeruus colis Deum.*

d) Vidimus, in Deo collocandam fiduciam; ergo *calamitates patienter et ſine obmurmuratione ferenda, ergo precibus et ſupplicationibus inſiſtendum.*

e) Vidimus, eſſe vnum; ergo *cauenda omnis idololatria, atque plurium deorum cultus.*

f) Vidimus, eſſe adquieſcendum in eius voluntate; ergo *cultum non ad noſtram, ſed Dei voluntatem componere debemus.*

g) Vidimus, cauendam eſſe hypocriſin; ergo *cauendus eſt cultus externus ſine pietate.*

§. 8.

Digitized by Google

§. 8.

Sub finem quaerit auctor, *quem vſum haec naturalis religio habeat?* idque oſtendit, 1. tum *negatiue*, §. 8. 2. tum *poſitiue* §. 9. *Negatiue*: demonſtrat enim, religionem hanc naturalem non ſufficere ad ſalutem aeternam conſequendam; quod obſeruandum contra Herb. Cherbvry, aliosque, qui Naturaliſtae vocantur, de quibus Tribbechovivs ſingulari ſchediaſmate agit.

Argumenta ſunt: 1. religio naturalis nobis non oſtendit medium propitiandi Deum; ratio enim ſatis nos conuincit, nec ſacrificia, nec preces, nec ieiunia ad id ſufficere, vt iuſtitiae Dei infinitae ſatisfiat; 2. ea quidem praecipit, quid agendum ſit, ſed non ſuppeditat vires ad agendum neceſſarias; perinde eſt, ac ſi aegroto diceres, ambulandum eſſe, cum appetitu coenam capiendam, modice laborandum; 3. ipſam ſalutem aeternam non poteſt promittere; an Deus velit probos aeternum beatos reddere, ignoramus ſine promiſſione Dei; ratio enim nos non conuincit, Deum pro breuis temporis obſequio nobis dare velle felicitatem ſempiternam.

Hinc ſequitur, 1. neceſſariam eſſe aliquam reuelationem, quod omnes religiones agnouerunt. Habuerunt enim Ethnici ſua oracula; Iudaei ſuum Talmudem; Mahomedani ſuum Alcoranum; Chriſtiani ſua Biblia; 2. eam diligenter indagandam eſſe, et ex characteribus ſuis iudicandam; 3. characteres eius non alios eſſe, quam vt ſuppleant, quod rationi deeſt, modo Deo digno, adeoque oſtendat medium proportionatum Deum placandi, vires ad ſanctificationem neceſſarias, et certitudinem ſalutis aeternae. Hinc apud Platonem in *Phaedon. tom. II. pag.* 604. Socrates: *alterutrum horum fieri debet ab homine ſapiente; aut enim diſcere debebant inuenire, quemadmodum ita ſe habeant, aut, ſi hoc fieri nequeat, optimum ac tutiſſimum humanam rationem eligere*. Et haec poſterior via omnino eligenda, niſi liceat forte iſtas procellas firmiore quodam vehiculo ἢ λόγῳ θείῳ τινὶ verbo quodam diuino tutius ac minore cum periculo tranare.

§. 9.

Poſitiue huius naturalis religionis vtilitatem oſtendere conatur auctor, aitque, vinculum eſſe ſocietatis humanae; alias enim non potuiſſet religionem ex principio ſocialitatis deriuare. Id quidem verum, quia ceſſaret fides, reuerentia ſubditorum erga principes et ſummas poteſtates impotentiores, ſi ceſſaret religio: vt iam non dicam, iusiurandum, cuius religione inprimis ſocietas humana continetur, vanum et ſine effectu futurum, niſi eſſet religio.

Sed 1. nec ſolus eſt huius religionis hic naturalis vſus, et 2. ille religioni reuelatae cum naturali, verae cum falſa communis eſt; ſane Graeci, Romani, et pleraeque gentes, quamuis a recta ratione quam maxime diſcederent, tamen religione ſua continuerunt ſocietates ciuiles.

Itaque potior vſus conſiſtit 1. in confirmatione reuelatae religionis: Deus non poteſt reuelare, quod rectae rationi repugnat; eſt enim vtriusque luminis auctor; ergo inſignis certitudo accedit reuelationi, ſi eam

Digitized by Google

nihil aduerſum rationi continere, offendere poſſimus. Commendari merentur PETR. DAN. HVETII *Quaeſtion. Alnet.* 2. In conuictione hominum improborum; hi abhorrent ab omni religione, ſed eam Deus iam inſcripſit cordi, vt ſint inexcuſabiles. Hinc Apoſtolus *Rom. I.* inexcuſabiles eſſe demonſtrat Romanos, quod cognouerint, Deum exiſtere, ſed eum non coluerint, vt Deum, ſed eius maieſtatem commutarint in idola, et ſpeciem hominum, animalium, quadrupedum cet. item quod eius praeceptis non paruerint, ſed ſe polluerint nefandis peccatis.

CAPVT V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SE IPSVM.

§. 1.

HAec officia PVFENDORFFIVS denuo ex principio SOCIALITATIS deducit; ponit enim, nos non noſtri tantum, ſed et aliorum hominum cauſſa eſſe creatos, adeoque ſocietati humanae ſeruire et prodeſſe debere; ei autem ſeruire et prodeſſe nos non poſſe, niſi nos ipſos conſeruemus; ergo nos iure naturae teneri ad conſeruationem noſtri.

Sed nos contra argumentamur: quaecumque officia et ante ſocietatem, et extra eamdem, nobis incumbunt; illa non deducenda ex ſocialitate; officia erga nos ipſos; cet. Nos ex principio noſtro facilius haec officia deriuamus: finis Dei in creando homine fuit, vt verum bonum, adpeteret, malum auerſaretur; obligatus ergo hic eſt ad adpetitionem boni, adeoque ad AMOREM; amor erga nos ipſos vel philautia non poteſt in alia re conſiſtere, quam in perfectione et conſeruatione noſtri; obligati ergo ſumus ad nos perficiendos et conſeruandos: quumque amorem noſtri oporteat eſſe ordinatum, ac proinde nos non magis debeamus amare, quam Deum, ens praeſtantius et perfectius; hinc addidimus reſtrictionem, homo tenetur ad ſe perficiendum conſeruandumque, quatenus id ſine violatione diuinae maieſtatis fieri poteſt. Vid. *cap.* 3. §. 9.

Ex eo ſequitur: *α) vt homo ſe perficiat*, quod quum fiat *per culturam ſui*, de ea §. 1--3. *β) vt homo ſe conſeruet* §. 4. *γ) vt ſe defendat aduerſus omnem vim iniuſtam* §. 5- 17. *δ)* denique *vt in caſibus neceſſitatis nec ſui conſeruationem, nec Dei voluntatem violet* §. 18. *ad finem*.

a) Homo tenetur ad SVI CVLTVRAM; id probamus 1. *ex inſtinctu naturali*; volumus felices et perfectiores eſſe; ergo tenetur ad culturam; 2. *ex facultatum noſtrarum naturâ*; Deus dedit nobis facultates praeſtantiſſimas, corpus ad varia aptum, intellectum perſpicacem, voluntatem ad bonum flexibilem: ſed ea omnia parum vtilia; obbruteſceremus enim ſine cultura; ergo eas facultates excolere, et ad maiorem perfectionem perducere tenemur; 3. *ex breuitate vitae*; ars longa, vita breuis, etiam longiſſima vita breuis, quia ſi ad 80. annos peruenerimus, primum detrahendum

Digitized by Google

dum decennium pueritiae, et poſtremum decrepitae ſenectutis, quia tunc vſu rationis paene deſtituimur; ſic remanebunt anni 60. hos pro parte dimidia vigilando, pro parte dimidia dormiendo exigimus, ſic remanebunt 30. Iam ſi ab his annis deducimus tempus, quo nihil egimus, quo edimus, bibimus, nugas egimus, quo impediti ſumus amicorum congreſſibus et ſalutationibus, vix decem anni ſupererunt. Properandum itaque erit, vt nos perficiamus. Similius, praefectus praetorio Hadriani, abdicato magiſtratu rus ſeceſſit, ibique meditationibus vacauit per quinquennium, moriens ſibi poni iuſſit monumentum:

Hic sitvs est Similivs,
Qvi qvinqve annos vixit,

teſte Dione Cassio. Eleganter Evrip. in *Supplic.*

Heu mihi, quare non licet hoc hominibus
Bis fieri iuuenes, et rurſus ſenes?
Nam in aedibus quidem, ſi quid non recte ſe habet
Id poſterioribus ſententiis emendamus,
Vitam vero non licet. Si autem eſſemus iuuenes
Bis, et bis ſenes ſi quid peccatum, id nos
Duplicis vitae compotes facti corrigeremus.

Bvdd. *Diſſ. de cultura ingenii*, quae extat in eius *Select. iur. nat. et gentium, pag.* 293. *ſeqq.*

§. 2.

Quotuplex vero illa cultura? Id ex conſideratione facultatum noſtrarum patebit; intuitu earum *a*) omnes homines aliquatenus ſibi aequales deprehendimus, omnes enim habemus corpus, omnes animum, intellectu et voluntate inſtructum; *b*) ſed ratione gradus tamen permagnam deprehendimus differentiam; alius enim corpore robuſtiore, alius infirmiore vtitur; alii eſt intellectus perſpicacior, alii obtuſior; alii voluntas ad vitia procliuior, quam alteri.

Itaque et duplex eſt ſui cultura: ad aliam enim omnes obligati ſunt homines, hanc vocabimus *generalem*, e. g. vt homo cognoſcat Deum, mentem, immortalitatem; ad aliam quiſque pro modulo virium corporis et animi tenetur; hanc vocabimus *ſpecialem*, e. g vt quis ſtudiis operam nauet, opificium addiſcat, ad id non omnes peraeque obligati.

Cultura generalis et *ſpecialis* partim ad mentem, partim ad corpus pertinet: *de illa* hic §. 2. *de hac* §. 3. agitur.

Ratione mentis cultura noſtra conſiſtit *α*) *in perſpicacia intellectus*; inde veterum exercitatio per aenigmata; corrigendi ſunt pueris, quoties male ratiocinantur; *β*) *in principiis neceſſariis menti infigendi*, veluti de cognitione Dei, de immortalitate mentis, de virtute et vitiis, officiis cet. ſine his enim homo non poteſt non obbruteſcere; *γ*) *in emendatione voluntatis*; ſtricta ergo opus eſt puerorum educatione, ne ad ignauiam, voluptatem, aliaque vitia adſueſiant, adeo a teneris adſueſcere multum eſt. Elegans demonſtratio Lycvrgi per duos canes eiuſdem originis diuerſi-

Digitized by Google

mode educatos. Quibus educatio defuit, eos creſcente iam intellectu ſe ipſos emendare decet; δ) *in decoro*; homines libertatem in eo quaerunt, vt ſint ruſticae indolis; ſed ii per omnem vitam infelices, quia nemini placent; decorum nobis aliorum hominum conciliat amorem, quia nec ſapientia ſine decori obſeruatione cuiquam prodeſt; exemplo ſunt Cynici; ε) *cuiuis incumbit honeſtae arti ſtudere, qua ſe ſuſtentet*; aut enim mendicandum, aut furandum, aut ex honeſto labore viuendum; primum et ſecundum eſt iniuſtum, ergo eligendum eſt poſtremum; honeſtum autem dico vitae genus eligendum eſſe, nam alioquin a furto parum differt; hinc officio iuris naturae non ſatisfaciunt praeſtigiatores, ludiones, ſcenici, aſtrologi.

Specialis nititur regula: α) *quiſque in tantum tenetur, vt ad perfectionem adſpiret: in quantum ipſius indoles patitur*; β) *ergo indaganda indoles*; i.e. *vires animi et corporis*, quod dum facimus, diuinae vocationi paremus. Quid diuina vocatio? Eleganter PERS. *Sat. III.* 71. 72. 73.

quem te Deus eſſe
Iuſſit, et humana qua parte locatus es in re
Diſce.

VID. IANI HVARTI *Scrutin. ingeniorum*, TVLDEN. *de cognitione ſui*, BARCLAII *Icon animorum*. Sed hoc plerique nimium negligunt, et hinc tot homines, quibus infeliciter omnia, electo ſemel vitae genere, procedunt.

§. 3.

Corpus deſtinatum eſt *actionibus externis*, eaeque quoque duorum ſunt generum: 1. *generales*, ad quas omnes homines adſtricti, e. g. eundum, ſedendum, laborandum, 2. *ſpeciales*, ad quas tantum quidam obligati, e. g. concionandum, docendum, pugnandum.

Generalia officia ratione culturae corporis ſunt, α) ne debilitemus corpus voluptatibus, otio, vigiliis, labore; β) vt agile reddamus illud; hinc non plane reiicienda exercitia corporis, ſaltare, pugilandi artem addiſcere, equitare.

Specialia, vt in eum habitum componere ſtudeamus corpus quo opus eſt ad profeſſionem ſuam adquirendam, e. g. miles aeſtum et frigus ferre diſcat; docens, vt linguam obtemperantem habeat, vocemque ad amoenitatem componat, vt geſtus deformes vitet; opifex, vt corpus robuſtius exercitatione et cultu duriore reddat.

§. 4.

Alterum officium erga nos ipſos eſt *noſtra conſeruatio*; conſeruatio quidem dependet a Deo, vt ſupra demoſtratum, ſed vſus mediorum nobis incumbit; itaque omnia media, quibus vita conſeruatur, adhibenda; ergo

1. Corpori noſtro debemus nutritionem.
2. Abſtinendum eſt a luxu, quo nos ante tempus deſtruimus.
3. Abſtinendum a rebus inſalubribus.
4. Quiete et labore moderate vtendum.

5. Ca-

Digitized by Google

5. Cauendi affectus vehementiores, qui nos quam facillime deſtruunt.
6. Quum vero ſui conſeruationi quam maxime repugnet propricidium, queſtio eſt,

Cur veteres etiam Philoſophi laude dignum putarint hoc facinus; exemplo Arriae apud PLIN. *Epiſt. III.* 16. quia 1. exiſtimabant, corpus non eſſe partem eſſentialem hominis, ſed ergaſtulum, 2. quia illud credebant originem omnis mali; 3. quia non erat ſaepe in poteſtate, perturbationes ſugere, tunc putabant portam patere. VALER. MAXIMVS, *VIII.* 9. Praeter Philoſophos et Hebraei permittebant hoc propricidium, ſed eo tantum caſu, ſi vita vergeret in Dei ignominiam, exemplo Samſonis. GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 19. 5. Ex recenſioribus extat *Anonymi Biothanatos*, quo libro autochiria defenditur, quod fit etiam in THOMAE MORI *Vtopia, lib. II.* Hodie non ita philoſophantur qui, violentas ſibi manus inferunt, ſed ex mera deſperatione id faciunt, tantoque deteriores omnino ſunt, vel ſtupidiores potius.

b) Qu. *an id iure naturae permiſſum?* Negatur: *α*) tenetur homo ex fine Dei ad conſeruationem ſui, non ergo ad deſtructionem, Deus non poteſt velle contraria; *β*) non poteſt eiuſmodi facinus committi ſine diffidentia in Deum; at ſuperiore capite demonſtrauimus, ſperandum in Deo, in eiuſque voluntate adquieſcendum eſſe, quod contra Hebraeorum doctrinam obſeruandum; *γ*) amare tenemur proximum, vti nos ipſos, ergo nos vt proximum; atqui proximum occidere non licet; ergo nec nos ipſos; *δ*) abſurdum eſt pro remedio quaerere id, quod fugimus, et perire, ne pereamus; inde MARTIALIS *Epigr. II.* 80.

Hoſtem dum fugit ſe Fannius ipſe peremit,
Nonne haec ſtultitia eſt, ne moriare, mori?

Obiiciunt: 1. *volenti non fit iniuria?* Reſp. ſupra vidimus, hanc regulam fallere, ſi quis *a*) in re licita non verſetur, nec *b*) facultatem volendi habeat. 2. Obiiciunt *exemplum Samſonis, qui virtute diuina firmatus manus ſibi intulerit?* Reſp. Samſonis exemplum eſt typicum, adeoque ad exemplum non trahendum. Non Deus ipſi conceſſit virtutem ad ſe occidendum, ſed ad hoſtes Dei proſternendos; quod ſimul ipſe periit, non magis propricidium eſt, quam ſi quis in acie pereat. 3. Obiiciunt, *ſocialitati id non repugnare, ſi quis e. g. ad horrendum damnatus ſupplicium morte voluntaria illud anteuertat, ſocietatem enim ei iam renunciatam eſſe a reliquis?* Reſp. inde hoc tantum patet, principium iuris naturae non eſſe ſocialitatem, non autem licitam eſſe autochiriam.

§. 5. 6.

Sequitur officium tertium erga ſe ipſum, ſui defenſio, de qua quaeritur

1. *an ſit iure naturae licita?* § 5. 6.
2. *quibus conditionibus ſit licita?* §. 7-13.
3. *pro quibus rebus licita ſit?* §. 14-17.

1. Ne-

Digitized by Google

1. Negarunt alii primam quaeſtionem abſolute, ob dicta *Matth. V.* 39. *ego vero vobis dico, non eſſe reſiſtendum iniuriae: quin ſi quis tibi colaphum in dextram malam impegerit, obuerte ei et alteram. Rom. V.* 18. 19. *ſi fieri poteſt, (quantum in vobis eſt,) pacem cum omnibus exercete, non vos ipſos vlciſcentes, o mihi cariſſimi, ſed ſupplicio locum dantes. Exſtat enim ſcriptum: mea eſt vltio, ego remunerabor.*

2. Alii diſtinguunt inter defenſionem cum laeſione, et ſine laeſione; hanc concedunt, non illam; Sociniani et Arminiani hanc ſententiam defendunt.

3. Lacedaemonii eam non modo permiſſam, ſed et praeceptam putabant, ac proinde puniebant eos, qui vel non propulſarunt iniuriam, vel ignauiores ea in re fuerant. Vid. PLVTARCH. in *Laconicis*, LAMB. VELTHVYSEN in *Principio iuſti et decori*, *pag.* 33.

Sed 4. licitam ſaltem eſſe defenſionem, ſiue ſine laeſione, ſiue cum ea fiat, recte ſtatuunt GROTIVS, PVFENDORFFIVS, THOMASIVS, eaque ſententia facile demonſtratur α) ex principio noſtro, quia tenemur ad noſtri conſeruationem, tenemur etiam ad illa amolienda, quae nos deſtruunt; id vero fit per defenſionem ſui; ergo ad eam tenemur; β) amare nos iubemur tamquam proximum; at proximum tenemur defendere; ergo et nos ipſos; γ) ab abſurdo, quod cum contraria ſententia coniunctum; ſi enim me defendere non liceret, obligatio mihi eſſet mortem iniuſtiſſimam ſubeundi; magiſtratus ſane nobis vbique et ſemper auxilio eſſe non poteſt.

Huic ſententiae non obſtant dicta paullo ante allegata, *Matth. V.* 39. hic enim procul dubio agitur de patientia in perſequutione, alias enim et iudicia ſuſtuliſſet Chriſtus, quod abſurdum. *Rom. XII.* 19. PAVLLVS loquitur de vindicta periculo iam propulſato, non de ſui defenſione.

§. 7.

Altera de hac materia quaeſtio eſt, *quibus conditionibus haec ſui defenſio ſit licita?*

1. *deſcribitur caſus* §. 7.
2. *ſubiectum ſe defendens* §. 8. 9.
3. *ſubiectum, contra quod ſe defendere liceat* §. 10.
4. *duratio iuris ſe defendendi* §. 11. 12.
5. *modus defenſionis* §. 13.

Primus caſus in ſtatu naturali eſt, quoties alter nobis vel quamcumque facit iniuriam, vel intentat, nam tunc iudice deſtituimur: in ſtatu ciuili vero caſus licitae defenſionis, quando alterius ſcelere nos in periculo verſamur extremo, idque aliter effugere non poſſumus, quam eo modo. Hinc patet,

a) Periculum debere alicuius momenti eſſe, nec ferendos ſcholaſticos, qui ob leuem quoque iniuriam hanc defenſionem violentam concedunt; vnde mirum iis adſentiri GROTIVM, *de iur. bell. et pac. II.* 1. 10. Sane 1. reparatio tunc fieri poteſt ope iudicis; 2. non imminet deſtructio; ſed de hoc infra §. 14. *ſequ.*

b) Pe-

Digitized by Google

b) Periculum deberet eſſe praeſentiſſimum, e. g. ſi quis me aggrediatur armis mortiferis.

c) Vt ab alterius ſcelere proficiſcatur; nam ſi ipſe me illi ſponte obieci, nullum ius defendendi eſſe poteſt.

d) Vt illud aliter; quam alterius deſtructione, euitare non poſſim.

Quaeritur, *an quis obligatus ſit ad fugam?* Reſp. diſtinguendum eſſe inter perfugium et fugam: in theſi nullum dubium eſt, quin, ſi tuto me aliquo recipere poſſim, ad id obſtrictus ſim; non enim praeſentiſſimum eſt periculum, quod euitare poſſum. At ad fugam nemo obligatus eſt, ob anceps periculum, quia tergum praebet hoſti, et ſe ipſum facultate defendendi priuat. At in hypotheſi non omnia tam ad viuum reſecanda, quia in tanta conſternatione non omnia accurate circumſpicere licet.

§. 8. 9.

Quod ad ſubiectum ſe defendens attinet, denuo deſtinguendum inter ſtatum naturalem, et ciuilem.

1. *In ſtatu naturali* laeſus vel iniuria adfectus, etiam ſi ea ſatis leuis videatur, modo ſatisfactio denegetur, ius habet ſe in infinitum defendendi; nam qui nos laedit in ſtatu naturali, et ſatisfactionem denegat, is hoſtili in nos animo eſt; hoſti in hoſtem in ſtatu naturali in infinitum omnia licent; ergo et defendere ſe in infinitum licet. Aliud *in ſtatu ciuili*, ibi non quilibet laeſus habet ius ſe violenter defendendi, ſed in periculo conſtitutus.

In ſtatu naturali recte ſe defendere pergit quis etiam extra periculum conſtitutus quamdiu alter ſatisfactionem denegat, quia adhuc durat hoſtilis animus. Id itidem non licet *in ſtatu ciuili*, quin potius ſtatim ceſſat ius ſeſe defendendi, ac ceſſat periculum, GROT. *de iur. bell. et pac. III.* 4. *ſeqq.*

Ratio diſcriminis denuo eſt, quia in ſtatu naturali non eſt iudex, quem implorare poſſem, quum in ſtatu ciuili eius auxilio vti poſſim.

§. 10.

Iam tertia quaeſtio oritur, *contra quem me eo modo poſſim defendere?* Poteſt quis me laedere vel *dolo*, vel *culpa*, vel plane *caſu*. Quod contra primum, e. g. adgreſſorem, iuſta ſit defenſio, nullum eſt dubium; at magis ambigi poſſe videtur, an idem dicendum ſit de poſterioribus. Inprimis diſputant de caſibus, *a*) ſi quis alium adgreſſurus per errorem me adgrediatur; *b*) ſi furioſus me adgrediatur; *c*) ſi miles me hoſtem putet, et me adgrediatur.

Sed omnibus caſibus licita eſt defenſio: ego teneor me conſeruare; ergo et impedire, quo minus quis me deſtruat; hoc quum ſine defenſione fieri non poſſit, defendere me teneor. Obiiciunt *α*) *adgreſſorem non in me irruere dolo malo, quia vel errat, vel rationis vſu deſtituitur?* Reſp. non hic quaeſtio eſt de poena, ſed de defenſione; non quaeritur an alter peccet, ſed an non ego ius habebam me defedendi. Eleganter GROT. *de iur.*

iur. bell. et pac. II, 1. 3. ius defenſionis non naſcitur ex delicto alterius; ſed ex obligatione ſe defendendi; β) Obiiciunt, *durum eſſe, hominem occidere, qui vel erret, vel furioſus ſit?* Reſp. at multo durius, occidi ſe pati ab homine errante et furioſo; quemadmodum ergo mihi ius eſt me defendendi contra bruta et belluas, quamuis his dolus imputari non poſſit; ita et contra errantes, furioſos, et ſimiles.

§. 11. 12.

Duratio iuris defendendi ſe conſideranda ſecundum *terminum, a quo* incipit, et terminum, *ad quem* porrigitur, et quidem iterum *ſecundum, ſtatum naturalem* §. 11. *et ciuilem* §. 12.

Terminus a quo a) *in ſtatu naturali* eſt momentum, quo laeſit quis et denegauit ſatisfactionem; nam ab eo momento oſtendit hoſtilem animum; ergo mihi ab eo tempore ius eſt illum vt hoſtem tractandi. b) *In ſtatu ciuili* contra non a laeſione, ſed ab initio periculi praeſentiſſimi ius defenſionis oritur; nam antea iudicis auxilio vti licet.

Terminus ad quem a) *in ſtatu naturali* durat tamdiu, donec mihi ſatisfactio data, et de futura ſecuritate cautum eſt; b) *in ſtatu ciuili*, donec ex periculo iſto me expediui; nam tunc de ſatisfactione et ſecuritate futura iudicis eſt ſtatuere.

Quaeri hac occaſione ſolet: *an ſola ſuſpicio in ſtatu naturali ſufficiat ad defenſionem violentam, ſeu bellum?* e. g. ſi vicinus arma paret, milites conſcribat? HOBBESIVS, *de ciue V.* 1. hoc adfirmat ex ea ratione: qui et vult, et poteſt me adgredi, eius adgreſſionem praeoccupare poſſum: in ſtatu naturali viuentes et volunt, et poſſunt me adgredi; volunt, quia natura mali ſunt; poſſunt, quia arma parant; ergo poſſum adgreſſionem praeoccupare. Sed hic ſemper ius erit bellum inchoandi ſine cauſſa; quis enim princeps non armatus? ergo vult et poteſt me adgredi.

Sed diſtinguendum inter ſuſpicionem *iuſtam*, et *iniuſtam*; illa eſt, quando certa argumentandi ratione concludere poſſum, illum me petere; e. g. ſi omnia comparat ad futurum bellum neceſſaria, et neminem tamen habeat vicinum, quem petere poſſit, quam me: v. c. ſi Rex Luſitaniae, non mari ſed terra arma pararet; 2. ſi non modo arma paret, ſed etiam hoſtilem animum declaret.

Obiicitur *α) ſic non fore defenſionem, ſe offenſionem?* Reſp. negando, quia in ſtatu naturali tempus defenſionis non incipit a praeſenti periculo, ſed quam primum alter hoſtilem animum declarat; ergo nemo tenetur primum ictum exſpectare; *β) ita minus cautos eſſe, ſi non niſi ob iuſtam ſuſpicionem velimus ad defenſionem procedere?* Reſp. negando; nam quis prohibet, ſe quoque praeparare ad defenſionem.

Eadem facilitate deciditur quaeſtio, *an nimia potentia vicini iuſta cauſſa ſit defenſionis?* Ita philoſophantur HOBBESIVS *l. c.* et ALB. GENTILIS, in libro *de iniuſtitia armorum Romanorum*; ſed cauſſa defenſionis in ſtatu naturali eſt laeſio: adquiſitio potentiae non ſemper me laedit; nam qui iure ſuo vtitur, nemini facit iniuriam. At ſi quis iniuſte ſeſe red-

Digitized by Google

reddit potentiorem, tunc id pro laeſione habendum, adeoque diſtinguendum inter potentiam *iuſte*, et *iniuſte* adquiſitam. Priore caſu ſola haec ratio non ſufficit, quia alter iure ſuo vtitur; poſteriore ſufficit, quia facile colligere poſſum, qui alios oppreſſit, me quoque oppreſſurum, ſi faueat occaſio; e. g. ſuperiore bello Hiſpanico ſucceſſionis cauſſa geſto, Hollandi breui manifeſto cauſſam dicebant, cur arma prehenderent; quia Galliae rex ad nimiam potentiam adſpirauit; recte; nam Galli monarchiam Hiſpanicam cum iniuria domus Auſtriacae occuparant. At male hac ratione iam vtitur rex Sardiniae; quia Imperator prouincias ſuas non iniuſte occupauit, ſed fauente iure, et ipſa iuuante domo Sabaudica.

§. 13.

Sequitur quinto *modus defenſionis*; hic iudicatur ex fine; *ea omnia pro defenſione ſui facienda, ſine quibus periculum euadere non licet*.

Hinc in theſi certum eſt; 1. ſi vulneratione adgreſſoris depellere periculum poſſim, eum occidere nefas eſſe; 2. ne vulnerare quidem licere, ſi pateat perfugium; 3. ſi neutrum ſufficiat, nos ad ipſam quoque mortem procedere poſſe.

Sed abſurdum eſt, in hypotheſi haec praeſcribere, quia perbreue eſt ſpatium defenſionis, tantaque animorum perturbatio, vt vix haec omnia ad libellam expendi poſſint.

Potius itaque diſquiremus, *an et duella ſint iuſtus defenſionis modus?* Notum eſt, omnes paene gentes veteres haec ignoraſſe; itaque 1. quaeritur, *unde illorum origo repetenda ſit?* reperimus quidem apud veteres ſingularia certamina Dauidis et Goliathi, Horatiorum et Curiatiorum, Aeneae et Turni apud VIRGILIVM, aliaque. Sed ea fuere bella repraeſentatiua, quando duo exercitus hoſtiles, vt ſanguini hominum parcerent, eligebant vtrimque viros fortiſſimos, qui vtrumque populum repraeſentarent, quorum victoria patriae prodeſſet, ignauia noceret. Hoc procul dubio iuſtum; populi enim viuunt in ſtatu naturali, poſſunt ergo bellum iuſtum gerere: quum ergo multa millia inter ſe pugnare poſſunt, quidni etiam pauci poſſint, ſi ita compromiſerint. Sed duella haec, de quibus loquimur, ab illis plane diuerſa ſunt, ad vindicandam quippe priuatam iniuriam comparata. Origo itaque duellorum vera eſt a Germanis; hi duellis vtebantur probationis cauſſa, quemadmodum aliis mediis, quae *ortelia* vocabant, e. g. ferro candente, aqua tum feruida, tum frigida. Vid. DV FRESNE *Gloſſar. med. et infim. Latinit.* voce *Ortel*. Quoties itaque reus ita quid negabat, deficiente alia probatione cum accuſatore manus conſerere iubebatur, et vincens abſoluebatur, victus damnabatur; dicebatur *Kampf-Recht*, *Kolben-Recht*. Hoc more iam Romanorum tempore Germani vſi ſunt. Hinc VELLEI. PATERC. II. 118. obſeruat, miratos Germanos ſolita armis diſcerni, iure terminari.

Iam quidem demum legibus publicis hoc prohibebatur, ſed manebant tamen ſemper reliquiae inter nobiles et milites, quos et alii imitati ſunt.

Quid vero 2. de duellis ſentiendum? Reſp. in ſtatu naturali nihil ha-

bent iniuſti ; nam deſunt iudices, adeoque ipſi ſibi ius dicere debent. Obiicitur, improbari in ſacra ſcriptura duellum Caini et Abelis? Sed reſp. α) hi non vixere in ſtatu plane naturali, quia quiſque paterfamilias, adeoque et Adam, procul dubio fuit ſimul princeps familiae ſuae; β) cauſſa huius certaminis erat iniuſta, quia nimirum Deus benigne receperat ſacrificium Abelis. In ſtatu ciuili nullo modo defendi poſſunt, 1. quia non pro defenſione ſuſcipiuntur; defenſio enim incipit a periculo, quale hic non eſt; 2. quia vi numquam iuſte vtimur, quamdiu in magiſtratu nobis eſt praeſidium; 3. quia cum maximo magiſtratus contemtu coniuncta duella; 4. quia medium admodum lubricum decidendi controuerſias; nec enim certi eſſe poſſunt ii, quibus iuſta cauſſa eſt, ſe victoria potituros, alioſque ſuccubituros.

Sed quid *ſi iubeant Imperatores, vel nec per indirectum eum negent ſe inter ſuos miniſtros ferre poſſe, qui iniuriam hoc modo vindicet?* Reſp. tunc quidem homo veluti ad ſtatum naturalem redit, adeoque duellum in ſe non iniuſtum eſt: at in cauſſa ſua plerumque iniuſtiſſimum. Accedit, Deo placere non poſſe affectus irae, vindictae, cupiditatis, odii, ſine quibus vix duellum intelligi poteſt.

§. 14.

Vltima quaeſtio eſt, *pro quibus rebus licita ſit defenſio eius modi violenta?* Reſp. non modo pro vita, ſed et pro integritate membrorum; nam a) nemo praeuidere poteſt, an non et hoc coniunctum cum vitae periculo; b) aliquando membra quaedam pari paſſu ambulant cum vita, e. g. oculi; c) aliquando per omnem vitam infelix eſt, qui membrum amiſit, e. g. manum, qua ſibi victum et amictum parat; d) omnis vulneratio et mutilatio coniuncta eſt cum dolore tali, a quo natura ipſa abhorret. VAL. quidem ALBERTI in *Comp. iur. nat. part. II. cap. 3. §. 15.* diſtinguit, an periculum vitae ſubſit, nec ne? ſed haec diſtinctio mere ſpeculatiua; quis enim hoc praeuideat?

§. 15.

An et pro pudicitia? Adfirmat auctor, et exagerat iniuriam; negant AVGVSTINVS, THOMASIVS, BVDDEVS. Diſtinguendum inter 1. pudicitiam moralem, quae in animo conſiſtit; haec eripi non poteſt, adeoque nullo modo defendi; 2. et inter pudicitiam phyſicam; haec eripi poteſt; ergo etiam defendi; ſed non, vt videtur, violenter, a) quia non ſubeſt vitae periculum; b) quia nec infamia ſequitur ſtuprum; c) magiſtratus ſatisfactionem poteſt procurare. Interim ſi virgo tale admiſerit facinus, procul dubio impune feret, quia eam excuſabit iuſtus dolor, ſtupratoris vis et malitia, metus infamiae, incertitudo ſatisfactionis.

Alia quaeſtio, *an femina ſtupri vel declinandi, vel vindicandi cauſſa ſe ipſam interimere poſſit?* quo nomine laudant Lucretiam; id vero negandum, 1. quia autochiriam illicitam probauimus; 2. quia punitur ita innocens pro nocente: 3. quia nullum effectum habere poteſt hoc facinus,

§. 16.

§. 16.

An pro rebus quoque noſtris licita defenſio violenta? Diſtinguit auctor inter ſtatum naturalem et ciuilem; 1. in ſtatu naturali licita; qui enim res meas mihi eripit, animum hoſtilem declarat; 2. in ſtatu ciuili non niſi imminente vitae periculo; alias enim ſi furem aliter amoliri, vel a iudice defendendi poſſum, mihi vim adhibere non licet. Hinc leges diuinae, Solonis, XII. tabb. furem nocturnum occidi patiuntur, diurnum vero non, niſi ſi ſe telo defendat.

§. 17.

Aliquando is, qui iuſte ſe defendit, iniuſtam cauſſam habet, aggreſſor iuſtam. Hoc fit potiſſimum in ſtatu naturali inter liberos populos; quoties ſe, qui laeſit, ad ſatisfactionem offert, laeſus vero illam acceptare recuſat; e. g. populus bellum iniuſtiſſimum infert, et alter victoriis variis potitur, belli priorem poenitet, offert ſatisfactionem, petit pacem, victor denegat, tunc ſane iuſtitiae cauſſa tranſit ad adgreſſorem; ratio, quia in ſtatu naturali non alia eſt iuſta defenſionis cauſſa, quam laeſio, et ſatisfactionis denegatio: hac ceſſante, ceſſat ius defenſionis.

§. 18.

Progredimur ad vltimam capitis partem *de fauore neceſſitatis*, de quo auctor noſter ad finem vſque ita agit, vt 1. *fundamentum huius doctrinae explicet* §. 18. 2. *ex eo caſus varios ſoluat* §. 19. *ad fin.*

Quaeſtio eſt: *ſi caſus incidat, vt me conſeruare non poſſim, niſi violem alium, vtrum hunc ſalua religione violare poſſim, an mihi potius pereundum ſit.*

Fundamentum auctor ponit admodum generale, quod nempe *neceſſitas non habeat legem*; idque probat, 1. quia legiſlatores ſalutem hominum intendere videantur, adeoque iis caſibus lege nos intelligantur ſoluiſſe, quibus eam ſine periculo ſeruare non poſſumus, e. g. Chriſtus ipſe ait: *homo non eſt propter ſabbathum creatus, verum ſabbathum propter hominem;* ergo ſi ſabbatho Hannibal ſit ante portas, procul dubio Deus diſpenſat, vt ſepoſitis ſabbathi officiis me aduerſus hoſtem defendam; quia nemo obligatur ad impoſſibilia, impoſſibile autem videtur, quod agendum cum mea pernicie. At haec auctoris philoſophia eſt nimis generalis; nam ſane ſi haec regula vera eſſet, imprudenter egiſſent martyres, qui mori, quam ſacrificari maluerint; imprudenter, Ioſephus praetuliſſet captiuitatem amoribus vxoris.

Hinc alii diſtinctius procedere ſolent, et Titivs quidem diſtinguit inter leges diuinas et humanas; de illis habet regulam: *quoties violatio legis tendit in contumeliam vel abnegationem Dei, toties neceſſitas non patit exceptionem;* reliquis caſibus, vt et in legibus humanis hanc exceptionem admittit.

Iam quidem haec egregie congruunt cum principio noſtro, vbi ſupra praeſtruximus, teneri nos ad conſeruationem perfectionemque noſtram promouendam, quatenus ea re maieſtas diuina non laeditur; ſed tamen adhuc

 incer-

Digitized by Google

incertum manet ex regulis Titii, quando actio vergat in contemtum et abnegationem Dei? Ait Titius, ſi lex ſit diuina naturalis, eam non ſine contemtu Dei violari; ſin poſitiua, aliter ſe rem habere; ſed procul dubio, *neminem occide*, Dei lex eſt naturalis, et tamen eam in caſu neceſſitatis aliquando violari poſſe adhuc vidimus exemplo moderaminis inculpatae tutelae.

Itaque rem magis perſpicue tradidit Thomasius, *Iuris prud. diuin. II. 123. ſeqq.* aut lex eſt vel diuina, vel humana; vel diuina praeſcribit

a) Officia erga Deum, vel erga proximum, illa denuo ſunt vel *α*) affirmativa; haec ſemper habent exceptionem neceſſitatis, quia leges adfirmatiuae tantum obligant data occaſione; non autem occaſio eſt, vbi mihi pereundum eſt; hinc ipſe Chriſtus in lege de ſabbatho excipit neceſſitatem; *β*) vel negatiua, haec non admittunt exceptionem neceſſitatis, quia dum prohibuit Deus, maieſtatem ſuam exercuit, ea vero violatur, quoties contra eius prohibitionem agimus, e. g. martyres recte egerunt, dum mori maluerunt, quam idolis ſupplicare;

b) Officia erga hominem itidem vel *affirmatiua*, vel negatiua; illa itidem admittunt exceptionem neceſſitatis 1. ob eamdem regulam, quia leges affirmatiuae obligant data occaſione; 2. et ſic ob neceſſitatem licet violare officia affirmatiua erga Deum, multo magis erga proximum; *negatiua*; in his diſtinguendum, an neceſſitas ſit α) a Deo; tunc quaelibet honeſta ratio expediendi ſalutem; e. g. in naufragio ſuae quiſque ſaluti conſulere poteſt, quamuis alii pereundum ſit; nam ex duobus malis phyſicis minus eſt eligendum; β) a malitia hominum; tunc, ſi homines intendant, idque agant, 1. vt peccem, neceſſitas non excuſat, e. g. ſi quis carcere adigatur ad Peccatum, veluti Ioſeph; nam ita laederetur maieſtas diuina; 2. vt peream; tunc quaelibet honeſta ratio eſt expediendi ſalutem. Ita Iudaei obſeſſi ab hoſte merito comedere potuiſſent carnem ſuillam.

§. 19.

Iam varii caſus ſoluuntur; 1. *an enſe reſecari poſſit membrum, ne pars ſincera trahatur?* a) Affirmat auctor recte; lex eſt: *conſerua membra tua*; ea eſt adfirmatiua; ergo admittit exceptionem neceſſitatis; ſi negatiue legem concipias: *ne corrumpas membra tua*; iam neceſſitas eſt a Deo; ergo quaelibet honeſta ratio expediendi ſalutem; b) ex duobus malis phyſicis minus eſt eligendum.

§. 20.

Alter caſus: *in caſu naufragii ſi plures inſideant cymbae, quam ferre poſſit an aliqui repelli queant?* Affirmat auctor; ſecundum principia noſtra haec lex, *ne occide*, eſt officium erga proximum; neceſſitas eſt a Deo; ergo quaelibet honeſta ratio expediendi ſalutem; amare praeterea non magis teneor proximum, quam me ipſum, ſed tamquam me ipſum.

Illud modo dubium, *quinam cedere debeant?* Reſp. in eius modi caſibus quidem non locum fore diuturnae deliberationi; in theſi tamen, ſi domi-

Digitized by Google

dominus cymbae in cymba eſt, ad eius arbitrium rem redire volunt. Sed in caſu neceſſitatis ceſſare dominium, ipſe auctor paullo poſt adfirmabit; hinc ſiue dominus adſit, ſiue non, iis, qui vltimi inſilierunt, cedendum erit, quia prioribus iam ius quaeſitum fuit per occupationem.

Dubitat TITIVS, *Obſeru.* 144. *n.* 2. an talis caſus exiſtere poſſit, putat homines potius vna perituros, quam alios perdituros; ſed quam neceſſitas omnem miſericordiam excludat, ſtupendo exemplo ſeptem Anglorum oſtendit GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 13. quod defendit PVFENDORF. in *opere maiore II. 6. 3.*

§. 21.

Caſus tertius: *An, ſi duo in praeſenti periculo ſint, vni liceat ſibi conſulere alterius interitu?* Contingere hoc poteſt 1. in naufragio, ſi alter nantem complectatur, vel ſi alter mecum tabulam adprehendat, quae duos ferre non poſſit; 2. in fuga, ſi quoſdam excludamus, ne hoſtis ſimul in vrbem penetret? Reſp. in vtroque caſu quaelibet honeſta ratio eſt expediendi ſalutem; priori enim caſu neceſſitas eſt a Deo; poſteriori a malitia hominum, iique me occidere intendunt. Sed poſteriore caſu probe conſiderandum, an non et hoſtes quidam admitti ſine periculo poſſent. Apud CVRT. *IIII. 16.* Darius fugiens conſilio miniſtrorum pontes diſſoluere noluit, dicens: ſe malle inſequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.

§. 22.

An in fuga proterere poſſim obſtantem? Reſp. quaeſtionem non eſſe de fuga turpi, e. g. malefici, quem lictores perſequuntur, ſed de fuga neceſſaria; e. g. ſi armatus inermem adgrediatur; tunc qui obſtat, 1. aut id facit ex malitia; tunc intendit mortem meam; ergo neceſſitas excuſat; 2. aut obſtat mihi ex impotentia, e. g. infans, claudus; tunc neceſſitas eſt a Deo, ergo et hoc caſu locus eſt exceptioni neceſſitatis.

Exceptio eſt, ſi talis obſtet, pro quo ipſe vitam ponere teneor; limitatio quoque addenda, vt, ſi damnum dederim, illud pro virili reſarciam.

§. 23.

An in caſu neceſſitatis liceat alterius bonis inuito domino vti? Negat ALBERTI in *Compend. iur. nat. part. II. cap.* 2. §. 20-24. quia ſit furtum; ſed haec petitio principii; furtum eſt contrectatio fraudulоſa rei alienae, hic non eſt fraus; furtum fit lucrifaciendi cauſſa, hic famis cauſſa et ex neceſſitate.

Caſus eſt, ſi 1. ſine culpa quis 2. in eum ſtatum deuenerit, 3. vt pereundum ſit, 4. nec aliud ſuperſit medium expellendi famem, nec vllus miſereatur famelici, an 5. tantum ſumere poſſit, quantum neceſſitas praeſens adſit, 6. ſub propoſito reſtituendi, ſi ita ferat occaſio? e. g. ſi naufragi in terram peruenerint nudi et famelici, et nemo velit fruſtum panis dare.

Hoc caſu quaeſtio affirmanda; 1. neceſſitas eſt a malitia hominum, ii volunt meum interitum; 2. ſi in caſu neceſſitatis ne vitae quidem alterius parcere poſſum, multo minus ergo bonis.

Non

Digitized by Google

Non ergo hac doctrina ſe excuſare poſſunt fures, qui 1. ſua culpa, 2. etiam ſine neceſſitate, 3. aliis reiectis remediis, quibus famem expellere poſſent, 4. lucri faciendi cauſſa, 5. ſine propoſito reſtituendi aliorum bona contrectant. GROT. II. 11. 6. SELDENVS, VI. 7. THOMAS. II. 2.

§. 24.

Vltimus caſus: *an ad me conſeruandum aliorum res corrumpere poſſim?* e. g. proiicio aliorum merces ex naui, vt leuetur nauis; diruo alterius aedes ob incendium, vt mea intacta ſeruentur? Reſp. neceſſitas vtrobique a Deo eſt, adeoque illa non habet legem; ſed 1. periculum aliter effugi non poſſe, ſupponendum; 2. obſtrictus ſum ad damnum reſarciendum aequiſſima lege Rhodia de iactu. Ea in incendiis ſemper ſeruari nequit, quia incertum eſt, an illa domo non diruta, et illa fuiſſet incendio haud liberata.

C A P V T VI.

DE OFFICIO QVORVMLIBET ERGA QVOSLIBET, ET DE NON LAEDENDIS ALIIS.

§. 1.

PRoxima ſunt *officia erga alios*, ſeu proximum, *de quibus ab hoc ſexto capite ad finem* huius libelli agitur.

Vt vero de ordine conſtet, obſeruandum, alia *officia* eſſe ABSOLVTA, quae cuilibet a quolibet debentur; ſine reſpectu ad certum ſtatum, vel inſtitutum humanum; e. g. neminem occide; alia *hypothetica*, ad quae non obſtringitur homo, niſi ſupponatur certus ſtatus, vel certum inſtitutum humanum; e. g. Ne furare; haec enim lex non obligaret, niſi homines inſtituiſſent dominium; eo vero ſemel introducto, ius naturae vult, nos a furtis adſtinere. Obſeruandum hoc contra SALMASIVM, qui negat, furtum eſſe contra ius naturae; *de vſur. libr. II. cap. 9.* et hinc ridet doctrinam ICtorum §. 1. *Inſt. de oblig. quae ex delict. naſc. L. 1. §. 3. D. de furt.*

Eius modi inſtituta humana potiſſimum ſunt quatuor:

SERMO; verba enim non ſignificant naturaliter, vt ſibi perſuaſerat PLATO, ſed ex impoſitione hominum; ſi enim naturaliter ſignificarent, non poſſet vnum vocabulum in diuerſis linguis res diuerſas notare, quod tamen ſaepiſſime contingit: e. g. *Gibbel* Arab. ſignificat *montem*, Germanice *culmen*. *Geber* Hebraice ſignificat *fortis*, Germanice *donatorem*.

DOMINIVM; nam antea omnia erant communia; et dominium introductum eſt per occupationem tum demum, quum res humano generi vniuerſo non amplius ſufficere viderentur.

REBVM

Rervm pretivm; initio homines ignorabant nummi vſum, ſed omnia permutatione ſibi adquirebant, quod apud antiquiſſimas gentes diu valuit. Sic Eſauus primogeniturae ius Iacobo pro pulte turpiter vendidit, *Geneſ. XXV*, 29. *ſequ.* Apud Homer. *Iliad. η.*

Inde capillati ſibi vina parare Pelaſgi
Aere micante alii, nitido pars altera ferro,
Pars bubulis tergis, ipſis plerique iuuentis,
Pars quoque mancipiis.

Similia de veteribus Germanis refert Tacitvs, *de moribus German.* et obſeruatio ſane elegans eſt Mvreti, *Lect. var. X.* 3. omnia vocabula, quae Graece ſignificant emere vendere, eſſe ab animalibus deriuata, e. g. ἀρνεῖσθαι ἀπὸ τοῦ ἀρνὸς; ὠνεῖσθαι ἀπὸ τοῦ ὄνου; πωλεῖν ἀπὸ τοῦ πώλου.

Civitas vel res pvblica: omnes enim homines natura aequales et liberi; hinc inualuit imperium domeſticum; denique integrae inſtitutae ſunt res publicae.

Omnia ergo officia, quae ex quatuor his inſtitutis humanis fluunt, vocantur hipothetica; hinc agitur 1. *de officiis abſolutis*, *cap.* 7. et 8. 2. *de officiis hypotheticis*, *cap.* 9. *ſeqq.* et quidem *de iis, quae fluunt α) ex ſermone cap.* 9-11. *β) dominio cap.* 12-13. *γ) rerum pretio, cap.* 14. *ad finem libri I. δ) ex ſtatu cum familiae, tum ciuitatis, toto libro II.*

Primo ergo *de* absolvtis, quae denuo duorum generum ſunt; alia vocamus perfecta, quae admittunt *coactionem*, *in ſtatu naturali* per bellum, *in ſtatu ciuili* per iudicem, e. g. pacta ſeruare, debita ſolvere; imperfecta, quae talem coactionem non admittunt quamuis et ipſa omnino iure debeantur, e. g. eleemoſynas dare, erranti viam monſtrare.

Ratio, cur haec coactionem non admittant; illa admittant, haec eſt, 1. quia haec ex virtute proficiſcuntur, illa ex lege; lex gaudet facultate cogendi, virtus ſi coacta praeſtatur virtus eſſe deſinit; 2. quia illa ab vno tantum ſubiecto debentur, quo non praeſtante iure meo excido; haec ab omnibus promiſcue recte petantur.

Iam agitur ergo primum 1. *de officiis* absolvtis, *a) de non laedendis aliis*, *cap.* 6. *b) de agnoſcenda hominum aequalitate*, *cap.* 7. *c) de promiſcuis officiis humanitatis exercendis*, *cap.* 8. 2. *de officiis* hipotheticis *cap.* 9. *ſeqq.*

§. 2.

Abſolutorum officiorum ergo *primum* omnium auctor ſtatuit illud de non laedendis aliis, quod denuo reſoluitur in duo alia:

Neminem laede, §. 2. 3.

Si laeſiſti, damnum reſarci, 4-13.

Neminem eſſe laedendum, Auctor 1. ex ſuo principio ſocialitatis probat: quod eam deſtruit, eſt contra ius naturae: atqui ſocietas, non poteſt non deſtrui, ſi impune alter alterum laeſerit; ergo eſt contra ius naturae; 2. ex facilitate huius officii; pleraque alia officia praeſtantur cum aliquo detrimento, hoc ſine detrimento; 3. a communi hominum affectione; pauci a nobis quid praetendunt; at ne laedantur, a nobis omnes exigunt.

Sed

Sed debentur haec officia illis quoque, quibuſcum non viuimus in ſocietate. Itaque ex noſtro principio ratiocinamur: homo hominem eodem proſequi tenetur amore; quo ſe ipſum proſequitur; inde fluit illud CHRISTI: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris;* laedi ergo quum nolis, neminem laede.

§. 3.

Sed iam porro hoc officium explicandum: *Homo non eſt laedendus*. Laeditur homo vel

1. In ſubſtantia, et quidem α) corpore, per occiſionem, vulnerationem; ergo inde fluunt leges: *Neminem occidito, mutilato, vulnerato.* Apud veteres extorres habebantur, qui homicidium admiſerant, tamquam indigni ſocietate humana. Cain *unſtaetig, fluchtig*: idem apud Graecos; β) quoad animum; hinc leges: *Neminem corrumpito, nemini ſcandalum praebeto.*

2. In pudicitia; hinc leges: *Ne adulterium, ne ſtuprum, ne aliud huius modi probum committito.*

3. In honore; huic leges: *Nemini honorem, quo dignus eſt, denegato, neminem iniuriis proſcindito.*

4. In rebus et iuribus; hinc regulae: *Furtum ne admittito, neminis iura intercipito, ſuum cuique tribuito, falſo teſtimonio neminem opprimito;* at ita tota tabula poſterior decalogi eſt iuris naturae. Hinc Alexander Seuerus imp. apud LAMPRIDIVM ſupplicia infligebat cum elogio: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.*

§. 4.

Iam alterum officium: *ſi laeſeris, damnum reſarci*; hoc auctor probat §. 4. explicat §. 5. *ſeqq.* Probatio facilis eſt. 1. Eo amore proſequi tenemur proximum, quo nos ipſos; nos volumus nobis damnum ab alio datum reſarciri; ergo et aliis reſarcire debemus. 2. Sine quo aliud officium iam demonſtratum eſſet fruſtraneum, illud omnino eſt neceſſarium: atqui ſine reſtitutione damni officium; *neminem laede*, eſt fruſtraneum; neceſſaria ergo eſt reſtitutio.

§. 5.

Quam ergo regulam de reſarciendo damno antea probauimus, ea iam quoque explicanda erit, quod fit, dum auctor oſtendit, *quid ſit damnum*, §. 5-7. *quo modo illud reſarciendum*, §. 8. *ſeqq.*

DAMNVM in iure Romano accipitur pro deminutione patrimonii; hinc quidquid, non recipit certam aeſtimationem, non vindicatur lege Aquilia. Poſſum quidem agere ſerui vel ancillae occiſae nomine, itemque ob pecudem, quadrupedem, omniaque quae in patrimonio ſunt corrupta, ſed agere non poſſum ex ea lege ob damnum inaeſtimabile; ergo *damnum* ex iure Romano eſt quolibet deminutio patrimonii noſtri ab altero iniuria facta.

At in iure naturae latius accipitur vocabulum, comprehenditque omnem rei perfecto iure ad nos pertinentis corruptionem, deminutionemque nullo iure factam. Dicimus,

Rei perfecto iure ad nos pertinentis.) Nam ſi quis intercipit, vel interuertit, quod nobis iure perfecto non debetur, non videtur damnum fecil-

feciſſe; e. g. ſi quis nobiſcum ambit officium idem publicum, et illud accipit, nos vero repulſam ferimus:

Nulla iure facta. γ) Nam qui ſuo iure vtitur, nemini facit iniuriam; hinc damnum nobis datum vindicare non poſſumus; ſi quis hortum ſuum in horreum conuertit, atque ita indirecte ſubtrahit flores apibus vicini; iure enim ſuo vſus eſt.

Ceterum hoc damnum *varii generis* eſt, tum *ratione* NOCENTIS; dum enim vel datur *dolo malo*, i. e. ex propoſito nocendi, e. g. ſi quis lapidem in praetereuntem proiecerit; *culpa*, id eſt, ex negligentia et ſupina inaduertentia; e. g. ſi propoſitum quidem non habet, lapide aliquem feriendi, at lapidem tamen e feneſtra mittit interdiu in locum, vbi vulgo iter fit, et aliquem percutit; *caſu*, ſi nec propoſitum, nec culpa concurrit, ſed ſola prouidentia diuina, cui reſiſti non poteſt, e. g. ſi tegula ex tecto noſtro defluit.

Deinde damnum conſiſtit *ratione obiecti* 1. partim in negatione eius, quod nobis iure perfecto debetur, e. g. ſi quis cui denegat alimenta debita, fructus rerum ſuarum, vſuras, ſortem; 2. partim in illatione detrimenti poſitiua, de qua §. *ſeqq.*

§. 6.

Damnum nobis *poſitiue* datur, quoties quidquam, quod iure perfecto noſtrum eſt, laeditur, ſiue aeſtimabile ſit, ſiue inaeſtimabile; v. c. ſi laeditur *animus*; e. g. ſcandalum; ita diabolus maximum damnum intulit protoplaſtis, dum iis perſuaſit eſum fructus vetiti; *corpus*, e. g. vulnerando, mutilando; *libertas*, e. g. dum Ioſephus a fratribus venditus; *res noſtrae*, e. g. dum incenduntur aedes, fruges, arbores furtim caeduntur, ſiue fructus iam percepti, ſiue percipiendi ſint, e. g. ſi quis fructus immaturos defecet, vel arboribus excutiat; *fama*, per calumnias, iniuriam; et quidem hic non modo ad factum reſpicitur, ſed ad effectum ſeu conſequentiam, e. g. Ariarathes a Romanis 30. talentis multatus, quod obſtructo Euphrate occaſionem dederat, vt Cappadocia inundaretur. STRABO, *libr. XII.*

§. 7.

Denique *damnum* quis dat, vel

1. *Per ſe*, ſi ipſe actu phyſico ad id facinus concurrit, e. g. ſi quis ipſe fruges noſtras defecet;

2. *Per alios*, quoties actu phyſico quidem non concurrit, ſed tamen ſimul cauſſa moralis eſt a) *per iuſſum*, *conſenſum*, *patientiam*, e. g. ſi paterfamilias filium quid iubet facere, vel id facturo permittit, vel praeſens id fieri patitur; b) *per participationem*, ſi partem lucri ſibi capit, e. g. aliquis occaſionem alteri furandi oſtendit, ſibique dimidium furti ſtipulatur.

Quaeritur, *an et iſte ad reſarciendam damnum obligatus ſit, qui ex poſt facto demum conſentit*; e.g. laudando facinus, vel illud ratum habendo? Reſp. negando; obligatio enim reſarciendi damnum ex duplici fundamento eſt, 1. quia aliquis eſt cauſſa damni; 2. quia particeps eſt lucri: nemo enim debet cum alterius damno locupletior fieri. Aſt qui ex poſto facto demum con-

ſentit, is nec cauſſa eſt, nec lucri factus particeps; ergo nec obligatus eſt, ad reſarciendum damnum.

Alia quaeſtio eſt, *an non hoc peccatum ſit, et poena dignum?* id vero nemo negauerit; nemo enim ſine peccato approbabit alterius peccatum; et nouimus, quam grauiter Deus animaduerterit in Eli, pontificem maximum Iudaeorum, qui ſane nec auctor fuerat filiis, vt ſpoliarent ſacrificantes, nec eius lucri factus fuerat particeps, ſed tamen eos non caſtigarat, quum fama eorum ſcelera annunciaret.

Et ita facile intelligimus locum CICERONIS ex *Philipp. II. quid intereſt inter ſuaſorem facti, et probatorem? aut quid refert, vti voluerim fieri, an gaudeam factum?* id enim verum eſt, ſi de peccato quaeritur, non ſi de damni reſtitutione.

§. 8.

Hactenus de damno, quod reſarciendum, iam regulae ipſae de damno reſarciendo:

I. *Qui eſt cauſſa principalis, primo loco tenetur.*

Ad poenam omnes tenentur, etiam, qui cauſſa minus principalis fuit; ſed ad reſtitutionem damni cauſſa principalis, altera non niſi in ſubſidium; e. g. ſi pater iuſſit arbores caedere, filius paruit.

II. *Plures vno damnum dantes tenentur in ſolidum, vno vero ſoluente reliqui liberantur.*

Ratio, quia laeſo nihil debetur, quam quod amiſit, hoc ſi ſemel recepit, plura fruſtra petit. Quod aliter ſe habet in poena, quam ſinguli debent, qui peccarunt, adeoque vno ſoluente, reliqui non liberantur. Diſtinguit auctor, an plures per conſpirationem, an citra conſpirationem vnum idemque facinus perpetrarent, additque, priore caſu omnes ſoluere debere pro ſingulis, et ſingulos pro omnibus. Sed ad id et illi obſtricti ſunt, qui citra conſpirationem damnum dederunt, adeoque hactenus nihil eſt differentiae; alia vero obſeruanda regula:

III. *Si plures citra conſpirationem damnum dederunt, tunc aut diuiduum eſt factum, aut indiuiduum.*

Si prius, quiſque damnum a ſe datum penſat, e. g. Titius fores perfregit, Maeuius feneſtras, Sempronius fornacem, ſpeculum, menſas, cet. ſin poſterius, ſinguli tenentur in ſolidum, ita tamen, vt vno ſoluente, reliqui liberentur, e. g. ſi quatuor fregerint noctu feneſtras, adcurate diſtingui non poteſt, quot orbes vel rhombos quiſque perfregerit, adeoque actus eſt indiuiduus. Idem obſeruandum, ſi plures citra conſpirationem hominem vulnerauerint, vnus gladio, alter fuſte, tertius ſclopeto vſus; tunc vulnera facile diſtinguuntur; ſecus, ſi ſinguli iiſdem armis vſi ſint.

§. 9. 10.

Sed quum ſupra oſtenderimus, non ſolum dolo, ſed et culpa, et caſu damnum dari poſſe, de his quoque obſeruandae regulae:

IIII.

IIII. Qui culpa ſua; ſiue lata; ſiue leui, ſiue leuiſſima, damnum dedit, ad reſtitutionem tenetur.

Eſt enim et is cauſſa damni.

Quaeritur, *an haec diſtinctio culpae ſolida ſit?* reiecerunt eam aliqui, tamquam ſomnium ICtorum, et quidem vel ideo maxime; quod culpa menſuram non capiat. Sed reſp. vel ideo tres fiunt gradus, quia menſuram non recipit. Vid. TITII *Obſeru.* 164. Omnes res morales habent duo extrema, et medium inter extrema; e. g. vnum extremum eſt primo negligentia nimis ſupina, qualis diſſolutorum hominum; alterum eſt nimia et miſera diligentia; qualis eſt Euclionum; tertium media inter haec extrema eſt diligentia, qualis eſt patrumfamilias frugalium; ergo eſt triplex culpa.

Ceterum et culpa ſua datum damnum reſarcire debet, 1. ſi lex prohibet eiuſmodi damnum; 2. ſi obſtrictus ſit ad diligentiam; ergo non tenetur, qui in vicinia audiens ſtrepitum lecto non ſurrexit, adeoque furtum non prohibuit; 3. ſi laeſus vel directe, vel indirecte non conſenſerit; indirecte conſentit, qui ipſe tale quid agit, ex quo damnum conſequi neceſſe eſt, e. g. pugnam moues, et plagam accipis. Huc pertinet caſus Henrici II. Galliae regis, qui ad pugnam equeſtrem prouocans Comitem de Montgomery periit in illo haſtiludio. THVANVS, *libr. XII. ad annum* 1559. 4. Si damnum culpa datur in magna animi perturbatione, quae omnem diligentiam excludit, reſtitutio peti non poteſt; niſi culpa praeceſſerit; e. g. iniuſte quis alterum adgreditur in alieno cubiculo, hic ſe defendit, et inter pugnandum frangit ſpeculum aliquod pretioſum; hic nulla praecedente culpa ad reſarciendum damnum non tenetur; ſin ipſe, qui ſpeculum confregit, pugnam mouerit, ob culpam antecedentem tenetur; ſupra enim diximus, obligationem ad reſarciendum damnum oriri vel ex eo, quod quis cauſſa fuerit, vel particeps factus ſit lucri: neutrum adeſt priore caſu. Elegans exemplum apud AELIANVM, *Hiſtor. var. III.* 44. adoleſcentis, qui ſocium defenſurus in ipſum ſocium enſem impulit; conſultum ea de re oraculum reſpondit:

Defendens ſocium, verſo mucrone, necaſti:
Adiutans ſocium perimis; nil polluit iſta
Purior es, manibus nunc, quam prius eſſe ſolebas.
Te caedes, manibus magè purum, ac ante ſolebas.

V. Damnum caſu datum nemo reparet:

quia cauſſa non eſt. Addunt quidem nonnulli limitationem, *niſi culpa accedat*; ſed haec ridicula; culpa enim accedente non amplius eſt caſus.

§. 11.

Paragraphis inſequentibus auctor agit tum *de noxali actione* §. 11. tum *de actione, ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur* §. 12. Quum enim ſupra monuiſſet, damnum dare quem poſſe vel per ſe, vel per alium; ad hunc pertinet quaeſtio: *quid iuris ſit, ſi ſeruus animalue noſtrum alterum laeſerit.*

Hoc caſu iure Romano agere poſſumus aduerſus dominum, vt damnum reſarciat, aut ſeruum noxae det, quod etiam eo caſu obtinebat, ſi filius familias nocuiſſet, §. *vlt. Inſt. de noxal. act.*

Iam quaerit auctor, *an hoc iuris naturae ſit?* idque affirmat, quia ſeruus naturaliter debeat damnum reſarcire, et tamen nihil habeat proprii; hinc dominum aut pro eo ſoluere debere, aut corpus noxae dare.

Titivs, *Obſ. 169.* aliter rem explicat; ſeruus, inquit, ſi dominum non haberet; a me poſſet occupari pro damno, quod reſarcire non poteſt; at dominus non potuit conſtitui in praeiudicium noſtrum; ergo etiam occupari poteſt; aut, ſi dominus id nolit: pro eo ſoluat oportet.

Sed fruſtraneae ſunt illae ratiocinationes; ſi enim quaeritur, *an noxales actiones ſint iuris naturae praeceptiui?* id quiſque negauerit; hinc et apud multas gentes non in vſu fuerunt actiones noxales: ſin de iure naturae permiſſiuo dicitur, et quaeritur, concedimus id permittere, vt ſerui delinquentes noxae dentur, ſed non ob rationes adhuc allatas; verum ideo, quia dominus omnem vtilitatem ex ſeruo capit, adeoque merito et incommodum fert, ac proinde aut pro eo ſoluat, aut eum noxae det.

Ceterum diſtinguendi caſus, 1. ſi dominus inſtigauit, ipſe directe tenetur; 2. ſi tertius inſtigauit, hic itidem directe tenetur; 3. ſi ipſe laeſus ſeruum incitauit, ſatisfactio plane ceſſat; ideoque vnus ſupermanet caſus, 4. ſi ſeruus proprio motu alicui nocuerit.

§. 12.

Iam ergo facillime etiam deciditur quaeſtio *de animalium pauperie;* totam hanc quaeſtionem ex iure Romano, eſſe argumento eſt, 1. quod diſtinguatur iure illo, ſitne quadrupes pecus, nec ne? 2. quod quaeratur, an contra naturam ſui generis nocuerit? 3. quod non omnes gentes id ius receperint. Hebraei eius modi animal lapidibus obruebant; Saxones expelli iubent a domino, aut noxam farciri, Grot. *de iur. bell. et pac.* II. 17. 21. Interim facile largimur, non repugnare hanc diſpoſitionem iuri naturae, ob eandem rationem, quam paragrapho ſuperiore oſtendimus, adeoque eſſe iuris naturae permiſſiui.

Ceterum iidem caſus diſtinguendi, quos ſuperiore paragrapho recenſuimus; nec hoc ius pertinet ad caſus, ſi 1. vel dominus, 2. tertius, vel 3. ipſe laeſus animal irritarit, ſed 4. eo tantum caſu datur actio de pauperie, ſi animal motu propio damnum dederit, e. g. ſi bos cornu petierit, equus calce quem percuſſerit, cet.

§. 13.

Denique diſquirit auctor, *quouſque quis ad damnum reſarciendum teneatur?* Reſp. 1. ſi damnum eſt aeſtimabile, tantum praeſtandum, quantum nocitum; e. g. ſi quis abſtulit centum, centum reſtituit: 2. ſi damnum eſt inaeſtimabile, tantum reſtituit, quantum poteſt; e. g. ſi quis vulnerauit hominem, vel manu mutilauit, non poteſt quidem manum reddere, ſed tamen ſoluet ſoſtrum, operas ceſſantes. In Germania etiam

pro

pro dolore aliquid adiudicatur. 3. Damnum non reſarciendum cum propoſito nocendi; e. g. Nicephorus Imperator abduxerat Zoen, alienam vxorem, pro eaque offerebat marito praedia pinguiſſima; id abſurdum; ita enim continuatur damnum; ergo omni momento noua debetur ſatisfactio; 4. laedentem ergo debet poenitere, et facti veniam petere, ſi ex malitia damnum datum; contra 5. laeſum ad id promtum eſſe ac paratum; alias enim damnum reſarciretur cum propoſito peccandi contra regulam tertiam. Titivs quidem putat, hoc generoſitatis tantum eſſe, ſed non iuris praeceptui, ac proinde in foro humano non obſervari: ſed erroris in fons eſt, quod putat, ius naturae tantum dirigere actiones externas, ad interiora non pertinere; quod et Pvfendorffivs ſtatuit in *praefat.*

Sed id falſiſſimum ſequentes ob rationes. 1. Auctor iuris naturae eſt Deus, qui non reſpicit ad externa tantum, ſed ad animum praecipue; 2. principium eſt amor, qui in corde reſidet, non ſolum verbis, ſed et actionibus ſeſe exſerit; 3. quia ipſi gentiles agnouerunt, per ſolas actiones externas iuri naturae non ſatisfieri: ſed Deo eſſe offerendum

Compoſitum ius, faſque animi, ſanctoſque receſſus
Mentis, et incoctum generoſo pectus honeſto.

Hoc nomine libellum Puſendorffianum reprehendit inprimis Leibnitivs in *Epiſt. ad virum* quemdam *doctum*, edita a Boehmer. in *Programmat. III. diſputat. Pufendorff. praemiſſ. pag.* 44.

CAPVT VII.

DE AGNOSCENDA NATVRALI HOMINVM AEQVALITATE.

§. 1.

Qvemadmodum infimus gradus amoris erga proximum eſt, *neminem laedere*: ita proximum eſt, ſi alios homines nobis aequales agnoſcamus.

Eſſe hoc praeceptum iuris naturae, facile probatur; eius principium ſi ſtatuamus 1. ſocietatem humanam; inter ſocios ſane eſt aequalitas; habent enim communem finem; 2. ſin amorem pro fundamento ponimus, is aut venerationis eſt, aut beneuolentiae, aut amicitiae: non venerationis, quia homo ab homine non pendet; nec beneuolentiae, ob eandem rationem; ergo amicitiae; is vero ſemper ponit aequalitatem; 3. hoc etiam ita cordi inſcriptum obſervat auctor, vt ſtatim homo laeſus conqueratur: vtique non canis ſum, ſed aeque homo, ac tu.

Iam diſpiciendum, 1. *qua in re conſiſtat ea aequalitas* §. 2. 2. *quae officia inde conſeruantur* §. 3. ad fin.

§. 2.

Sed iam explicanda vlterius haec aequalitas: videmus, *ſtatum hominis* duplicem eſſe; alterum 1. *naturalem*, in quo natura viuimus, quemque non primum elegimus; 2. *aduentitium*, quem ipſi adoptauimus, vel qui per legem, aut per pactum nobis eſt impoſitus; e. g. coniugalem, herilem, ciuilem. In poſteriore maxima eſt inaequalitas; maritus e. g. ſuperior eſt vxore, herus ſeruo, imperans ciue; quin inter ciues magna differentia et inaequalitas, e. g. alii nobiles, alii plebeii.

Iam facile patet, nos de poſteriore non loqui, ſed de priore vnde et in rubrica additum: *de naturali hominum aequalitate agnoſcenda*. Probandum ergo, talem aequalitatem inter homines eſſe; auctor ſubleſta habet argumenta, 1. *ob aequalitatem virium*; ſed hoc non eſt aequalitatis fundamentum; alias et bruta quaedam pro aequalibus agnoſcere tenerer, quae eſt philoſophia HOBBESII, *de ciue*, I. 3. 2. *ab inaequalitate dotium naturae et fortunae*; ſed non ſequitur, homines intuitu harum ſunt inaequales, ergo quoad reliqua aequales; *ab obligationis qualitate*; ego volo viuere ſocialiter, alii id etiam volunt; ergo ſumus aequales; nam a) eſt circulus; obligationis enim illius et fundamentum, et effectum ſtatuit aequalitatem, b) probat hoc quidem aequalitatem voluntatis, non vero naturae.

Hinc praecipua argumenta ſunt; 1. quia eadem omnium hominum partes eſſentiales; 2. eadem omnium origo; 3. eaedem infirmitates; 4. eadem fata; omnes orimur, morimur; 5. ſi iungimus hiſtoriam, etiam ex eadem nos omnes maſſa eſſe cognoſcimus, adeoque cognatos, quod et Stoici, et ICti pagani agnouerunt. *L.* 4. *D. de iuſtit. et iur.*

§. 3.

Iam 2. de officiis, quae ex hac naturali aequalitate fluunt:

I. Qui alios ſibi vtiles fieri cupiunt, et iis viciſſim vtiles eſſe ſtudeant.

Aequalium enim aequalis obligatio eſt, agimus enim hic de officiis perfectis; eorum haec natura eſt, vt retributionem exigant, quum imperfecta non perfecte obligent ad retributionem, ſed ad gratitudinem; e. g. non ideo ab altero exigo elemoſynam, quia ipſe dedi, ſed gratitudinem tantum: attamen et retributio non ſemper exigit identitatem, ſed aequalitatem; e. g. ſi faber aedificat aedes meas, non ideo teneor aedificare aedes fabri.

II. Nemo in pari cauſſa ſibi debet praecipuum vindicare.

Aequalium enim aequalis eſt dignitas, aequale ius; hinc e. g. ex duobus fratribus neuter poteſt plus ex hereditate paterna petere. Interim hoc mutari poteſt per leges ciuiles, quae ſaepa rei publicae cauſſa inaequalitatem inter homines introducunt, qui alias natura aequales ſunt; aliquando et ipſi homines pacto aequalitatem tollunt; e. g. legibus Danicis cautum, vt fratres prae ſororibus accipiant duplicem portionem hereditatis; in familiis Principum introductum ius primogeniturae.

Maxi-

§. 4.

Maxime in rebus indiuiduis alicui quaedam praerogatiua concedi ſolet; quamuis enim certiſſima ſit regula:

III. Inter aequales res aequaliter diſtribuenda eſt, propter regulam 2.

Haec tamen regula patitur exceptionem in rebus indiuiduis, quae vel α) communes ſunt et manent; ſic inter Duces Brunſuicenſes communes ſunt aliquot metallifodinae, ſyluae, academia Iulia; in domo Saxonica, archiuum; in linea Erneſtina, academia Ienenſis; β.) alternatiue conceduntur, apud Heluetios *die Bevoigtigung der Italieniſchen und anderer conquetirten Laender*; γ) res ſorte diuidendae.

§. 7.

Haec officiorum praeſtatio conſtituit certam virtutem, *generoſitatem*; eorumque omiſſio incidit in vitium, quod *ſuperbia* vocatur. Auctor prius agit de vitio, tum de virtute, contra naturam bonae methodi; virtutem enim prius cognoſcere debemus, quam conoſcamus vitium, quippe quod in declinatione a virtute conſiſtit. Sequor tamen ordinem auctoris; quia Deus vult, vt vera bona ſectemur ac amemus, omnes res iuſto pretio aeſtimandae ſunt; quumque et nos amare teneamur, ſequitur, vt et nos iuſto pretio aeſtimemus, id ſi facimus, generoſi vocamur; eſt ergo *generoſitas* iuſta ſui aeſtimatio; huic opponitur *ſuperbia*, quae eſt iniuſta et immodica ſui aeſtimatio; haec ſeſe exſerit, α) in arrogantia, ſi quis ſe ſine ratione aliis praefert, et de facultatibus ſuis amplius, quam in iis eſt, ſperat; β) ſi imperium in aequales affectat; γ) ſi ex hac imperandi cupiditate ſeſe immiſcet rebus alienis. Caeſareo-papatus; δ) ſi omnes alios contemnit, eorum dotes ac merita deprimis, ſolum ſe ſapere putans, ceteros volitare velut vmbras. Characteres ſuperborum ſunt, 1. quod omnium odium incurrant; 2. quod ſemper ſtultitiam prodant; omnis enim ſuperbus eſt ſtultus, et omnis ſtultus eſt ſuperbus; 3. quod litigioſi et iniurii in alios.

§. 6.

Hinc facile intelligitur, qualem ſe gerat, quales characteres prae ſe ferat *generoſus*; 1. nullam enim praerogatiuam iniuſte prae aliis affectat; 2. veram praerogatiuam in virtute ponit, et hac ſola prae aequalibus excellere ſtudet. Hinc notanda Athenienſium inſania, qui ne eos quidem in ciuitate ferebant, qui virtute excellebant, eoſque oſtraciſmo vrbe expellebant; 3. fortuna ac ſorte ſua contentus, ſpartam, quam nactus eſt, ornare laborat. Hinc elegans Epaminondae dictum, qui quum Demarchus fieret, idque officium parum aeſtimaretur, ſeſe operam daturum dixit, vt hoc in poſterum honorabilius habeatur; 4. vt nihil agat, ſtatu ſuo indignum, neminem contemnat, neminem iniuria adficiat; nemini aduletur: at omnes beneficiis ſibi deuincire ſtudeat; 5. vt aliorum iniquitatem generoſo contemtu vindicet. Exemplum generoſi principis

Digitized by Google

cipia oſtendere voluit XENOPHON in *Cyropaedia*, cuius auctoris finis et ſcopus oſtenditur.

CAPVT VIII.

DE PROMISCVIS OFFICIIS HVMANITATIS.

§. 1.

Diximus adhuc de officiis abſolutis perfectis; ſequuntur IMPERFECTA, quae quidem etiam, vt ſupra diximus, debentur, ſed coactionem tamen minime admittunt.

Ea differunt a perfectis multifariam: nam 1. perfecta poſſunt eſſe vel affirmatiua, vel negatiua; e. g. neminem laede, alios aequales agnoſce. Imperfecta omnia adfirmatiua ſunt; 2. perfecta ſunt ex lege proprie ſic dicta; imperfecta ex virtute; 3. ad illa quis poteſt cogi, ad haec non poteſt; 4. qui illa non praeſtat, eſt iniuſtus, qui haec denegat, inhumanus vocatur; 5. illa ſemper ſunt mutua et reciproca; haec non ſunt ſemper; ſic princeps dat beneficia, ſed talia non exſpectat.

Fluere haec officia ex principio iuris naturae, ita demonſtramus; ex fine Dei tenemur ad amorem proximi; quem amamus, eius commoda pro viriſi promouere ſtudemus; in commodis alienis promouendis conſiſtunt officia humanitatis; ſumus ergo ad ea ex fine Dei obligati.

Vnum addimus: ex officiis imperfectis aliquando fieri poſſe perfecta; 1. ſi caſus neceſſitatis incidat; 2. ſi in ſtatu ciuili Imperantes talia officia legibus praecipiant.

Ceterum ea vel a) INDEFINITA ſunt, quae reſpectu ad certam perſonam promiſcue omnibus praeſtantur, aut offeruntur ſaltim, §. 2. 3. b) DEFINITA, quae tantum certis perſonis, earumque intuitu praeſtamus, eaque 1. vel *ſine detrimento*, quae vocantur officia innoxiae vtilitatis, §. 4. 2. vel *cum detrimento* quodam exhibentur, §. 5. *ad fin.*

§. 2.

Officia humanitatis in eo conſiſtunt, quod *quilibet teneatur operam dare, vt publico proſit.* Quum enim 1. alios amare debeamus, tamquam nos ipſos; nos vero nobis modis omnibus prodeſſe ſtudeamus, noſtrum quoque eſt, aliis prodeſſe. 2. In philoſophia morali demonſtratur, bonum communionis praeferendum eſſe bono proprio: bonum communionis eſt, quod toti humano generi, vel multis prodeſt; ergo id bono proprio praeferendum, ad illudque ſumus obligati.

Pec-

Peccant ergo contra hoc officium 1. qui data opera obbruteſcunt, et nec corpus, nec animam excolunt, qua de re ſupra *cap.* 4. diximus; 2. qui nullum vitae genus eligunt, aut 3. ſi elegerunt, otio torpent, genioque indulgent. Hos recte SALLVST. *Bell. Catilin. cap.* 1. *vitam transigere*, ait *veluti pecora*. Obiiciunt, *ſe opibus ſatis inſtructos eſſe, vt non neceſſe ſit aliquo officio, vel opificio victum parare?* Reſp: non nobis ſolis nati ſumus, ſed et proximo; non ſolos nos amare tenemur, ſed et proximum tanquam nos ipſos; 4. qui vitae genus quidem eligunt, ſed turpe, et humano generi noxium, veluti fures, raptores, ludiones, cet. Hinc recte Aegiptii quotannis explorabant, vnde quiſque viueret, eumque mulctabant, qui hoc indicare non poſſet. DIOD. SICVL. I. 77.

§. 3.

Iam ad officia *indefinita*; haec auctor ex ſuperioribus elicit; ſi enim publico prodeſſe teneamur, alii quoque tenentur nos profuturos non impedire; hinc regula:

Nemo alios humano generi profuturos impediat.

At obſeruandum tamen, vere vtile eſſe debere inſtitutum, ad quod pertinet regula hactenus explicata, adeoque praetendere neminem poſſe, 1. vt promoueamus inſtituta manifeſto noxia, e. g. furta, ſeditiones; 2. vt inſtituta dubii vſus promoueamus; e. g. alchymiam. Vid. BVDDEI *Diſſ. an alchymiſtae in re publica ſint tolerandi*.

Peccant homines contra hanc regulam ſaepius: α) *ex ſuperſtitione*: ſi multi alios vtiliſſimas doctrinas propoſituros impediunt, quia eas putant religioni contrarias; id priuſquam liquido demonſtrari poſſit, neminem mouere decet. Exemplum PVFENDORFFII; eadem obiecta ſunt ipſi Seruatori; β) *ex ignorantia*; damnant doctrinam, quia non intelligunt, ac proinde anguem in herba latitare putant; ſic Profeſſor quidam refutare volebat Galilaeum a Galilaeis, cuius ipſe librum nunqnam viderat; 3. *ex inuidia*; nihil enim ferre poſſunt, quo alii prae ſe excellant; ita inuidia ſophiſtarum Socratem oppreſſit; 4. *ex auaritia*, quae cum inuidia coniuncta; elegans exemplum Demetrii.

§. 4.

Haec officia indefinita; ſequuntur DEFINITA, et primo ea quidem, quae ſine detrimento praeſtantur, vocanturque ideo officia innoxiae vtilitatis; de his auctor tradit regulam:

Ille ſumme inhumanus eſt, qui alteri denegat officia, quae ſine vllo detrimento praeſtantur.

Quum enim aliis prodeſſe teneamur, etiam cum detrimento ex lege amoris, quanto magis ſine detrimento? Vnde etiam Doctores inculcare ſolent axioma: *Quod tibi non nocet, et alteri prodeſt, ad id es obligatus*; e. g. lumen a tuo lumine accendere pati; erranti monſtrare viam; ſalutantem comiter reſalutare.

Ex eo ſequitur, 1. inutilia rei publicae membra eſſe, qui haec denegant officia; quid enim ſperare poſſum ab iis, qui mihi ne quidem ſine detrimento prodeſſe volunt? 2. non eſſe perdenda, quibus ipſi non indigemus; e. g. ſi quis proiiceret in flumen, quod prodeſſe adhuc pauperibus poſſet; 3. non eſſe occultanda quae nobis non proſunt, et aliis prodeſſe poſſint; abſurditas heredum Ariſtotelis, qui defodiebant eius bibliothecam, ne Attalus eam peteret; tales ſunt ſimiles cani incumbenti paleae, et alios eius vſu prohibenti.

Sed addendum, hanc regulam tantum valere 1. in ſtatu ordinario, et in pace; nam hoſtis ab hoſte eiusmodi officia poſcere non poteſt, quia ita nobis non forent innoxia, e. g. hoſtis potius flammis abſumet commeatum, et tormenta perdet, quam vt ea relinquat hoſti; 2. ſi ipſe eiusmodi rebus non indigeam; e. g. alios aquam patior ex puteo meo haurire; at ſi ea eſſet aquae penuria, vt ipſe indigeam, merito alios putei vſu excluderem; teneor enim alios amare tanquam me ipſum, non magis quam me ipſum.

Hinc facile iudicari poteſt de officiis humanitatis inter gentes, quae nimis extendit GROTIVS.

Sic *libr. I. cap. 2.* §. 13. quaerit, *an gens genti teneatur tranſitum per territorium ſuum concedere?* idque affirmat, ſi iuſta cauſſa adſit, quarum tres recenſet: a) ſi populus expulſus regione ſedes nouas quaerit; b) ſi gens cum gente extera commercia velit inſtituere; c) ſi iuſtam bellandi cauſſam habeat, et aliter ad hoſtem peruenire non poſſit, quam terras noſtras tranſeundo. Sed raro eiusmodi tranſitus eſt innoxius, non modo ob periculum a tranſeuntibus imminens, ſed et ob tertium, qui hoc ipſo laeditur. Hinc primo, et ſecundo caſu diſtinguendum, vtrum imbelles tranſire vellent, 1. an armati, e. g. olim Cimbri; 2. an ius quaeſitum habeamus, nec ne. Tertio caſu vero nunquam fere innoxius eſt tranſitus, quia eumdem etiam hoſti denegare non poſſumus, et proſtratis tranſeuntibus hoſtis vltionem capiet; quid Holſatiae contigerit, adhuc in recenti memoria eſt.

Tales etiam ſunt reliquae quaeſtiones a GROTIO motae, *an merces extraneas per territorium noſtrum duci pati debeamus? an teneamur ſuſcipere aduenas? an mercibus tranſituris vectigalia imponere poſſimus?* ſemper enim diſpiciendum, an eiusmodi officia vere ſint innoxia.

§. 5.

Haec de officiis, quae ſine noſtro detrimento praeſtantur: proxima ſunt, quae ſine detrimento aliquo praeſtari nequeunt; talia ſunt *Beneficentia* §. 5. *Gratitudo* §. 6-8.

Beneficentia eſt virtus, qua opis noſtrae indigis beneficia cum ratione adhibemus.

Per *beneficia* autem intelligimus quaeuis commoda, quae alteri ſine ſpe reſtitutionis praeſtantur. Itaque

1. Beneficia debent ex virtute proficiſci; ergo beneficia ex prodigalitate, ambitione, aliiſque eiusmodi cauſſis exhibita, id nomen non merentur.

2. Beneficia debent praeſtari indigis; ergo hamata ſunt quae opulentis exhibentur. Alexandro Corinthii ius ciuitatis donabant; ridebat Alexander beneficium; tunc legati: atqui hoc nemini dedimus, praeterquam Herculi, et tibi. SENEC. *de benef. I.* 13.

3. Non ergo ſunt beneficia, quae cum alterius indigentia non conueniunt; ita beneficium non foret, ſi quis ad furcam damnato nobilitatem, famelico gemmam, ſiti exaeſcenti veſtem pretioſam offerret. Hinc ex hoc quoque capite abſurdum erat, Corinthios offerre Regi ius ciuitatis; beneficia praeſtanda cum ratione. Itaque

4. Inter pariter indigos, parentes cognatis, hi extraneis, inter hos amici aliis praeferendi. Ita Aeneas patrem ex Troia exportabat humeris, quamuis plures procul dubio ea ope indiguiſſent.

5. Si indigni petant beneficium, ii quidem non praeferendi dignioribus: at nec ſic plane deferendi, modo noſtris beneficiis eos non reddamus deteriores. Abſurdum eſſet, homini bibaci donare cupam vini. Eleganter philoſophus

Digitized by Google

phus apud Diog. Laertivm, *libr. V.* reprehenſus; quod homini improbo ſtipem dederit; *non mores*, inquit, *ſed hominem miſeratus ſum*.

6. Beneficia debent alteri commodum praebere; quidam ſeruatus a Caeſaris amico inter proſcriptos, at deinde perpetuo circumductus oſtentationis cauſſa: *nihil tibi*, inquit, *debeo*, *ſi ſeruaſti*, *vt haberes*, *quem oſtenderes*. Senec. *de benefic. II. 3.*

7. Non debent beneficia, quae proximo praeſtantur, facultates noſtras ſuperare. Plin. *Panegyr. cap. 38. profuſio*, *et quidquid potius*, *quam liberalitas eſt*, *cui ratio non conſtat*.

8. Quum beneficia ſine ſpe reſtitutionis praeſtanda ſint; pro beneficiis non habentur hamata, captationes. Thomas. *de iniuſto iure heredipedarum*.

9. Beneficia praeſtanda animo hilari, beneuolo, celeri; bis dat, qui cito dat, nec beneficium reputabitur aureus in oculum proiectus.

§. 6.

Alterum Officium, quod cum detrimento aliquo coniunctum, eſt ex mente auctoris gratitvdo. Sed id non ſemper verum.

Gratitudo eſt virtus, qua is, qui beneficia accepit, benefactori fauet, eique quauis occaſione paria reddere ſtudet. Ergo 1. praeſtatur *animo*; quando benefactorem amamus, eique paria reddere ſtudemus, quamuis non ſemper ſit occaſio; et hoc fit ſine detrimento noſtro; 2. *verbis*; quando benefactorem laudamus, eius beneficia celebramus, gratias agimus; id quoque ſine detrimento praeſtamus; *re ipſa*; quando gratias referimus, quin cum foenore; et de hoc dici poteſt, quod ſine detrimento aliquo praeſtari non poſſit. Sic gratus erat Ariſtoteles, quando Nicomachi, a quo educatus erat, filium iterum inſtituit.

Ex definitione vero patet, 1. gratitudinem praeſupponere beneficia, adeoque illum fruſtra praetendere gratitudinem, qui quid facit, vt aegre alicui faceret; e. g. fratres Ioſephi non poterant poſtulare, vt Ioſephus ſibi gratiam referret, quia cauſſa fuerint, cur factus ſit pro-rex Aegypti. Phaedr. *Fabul. I.* 23. 2. gratitudinem non requirere identitatem beneficiorum, ſed qualiacumque praeſtari poſſunt; alias non eſſet beneficium, ſed creditum, non gratitudo, ſed retributio.

§. 7.

Iam facile demonſtratur, obſtrictum eſſe vnumquemque ad hoc officium: nam 1. amantem debemus redamare; ille eſt hominum inhumaniſſimus; qui beneficiis quidem conciliari poteſt; 2. is, qui nobis bene facit, intentionem habet, ſibi nos conciliandi; ego, dum accipio, conſentio in hanc intentionem benefactoris; teneor ergo re ipſa oſtendere, me illi conciliatum eſſe; 3. ab abſurdo; ſi nulla ad gratitudinem obligatio eſt, ius naturae me iuberet proiicere, et temere iactare meum, quod abſurdum; 4. quin et effectus admodum triſtis futurus eſſet, ſi nulla eſſet ad gratitudinem obligatio; quis enim tam ſtolidus eſſet, vt alicui benefaceret? ceſſaret itaque beneficentia inter homines.

§. 8.

Gratitudo opponitur ingratitvdini, quae eſt vitium, quo quis beneficia male rependit; id fit dupliciter, *negatiue*, quando benefactori non benefaci-

mus ; ea vocatur SIMPLEX ; 2. *poſitive*, quando ei quaſvis iniurias exhibemus, et haec dicitur ATROX, vel PRAEGNANS: Ciceronem occidebat miles, quem in cauſſa criminali defenderat. Prior ingratitudo repugnat virtuti, poſterior ipſis legibus. Quum enim nemini ſit aegre faciendum, nemo laedendus: dupliciter procul dubio peccat, qui benefactorem laedit.

Hinc facile ſoluuntur quaeſtiones: 1. *An ingratitudo ſit iniuſtitia?* Reſpondet auctor, in animo ingrato in ſe nulla eſt iniuria; ratio eius eſt, quia ad eam nemo perfecte obligatur; praeſtantur enim beneficia ſine ſpe retributionis; ſed tamen diſtingue inter ſimplicem, et atrocem, vel praegnantem; haec omnino iuſtitiae repugnat, quia repugnaret, ſi etiam alii, qui nobis nihil boni praeſtitit, aegre faceremus. Accedit, quod erga quaſdam perſonas etiam leges gratitudinem praecipiant, e. g. erga parentes, patronos; iniuſtus vero eſt, qui legibus non paret.

2. *An detur actio ingrati?* Multis hanc quaſtionem tractant SENEC. *de benef. VII.* BOECLER. *de actione ingrati*; Idque plerique negant; ergo diſtingue denuo ingratitudinem ſimplicem, et atrocem; illa non dabit actionem, quia eſt officium imperfectum, gratum eſſe; haec dabit, maxime ſi legibus praecepta. Sic e. g. leges ciuiles dant actionem aduerſus liberos alimenta denegantes; ea eſt ex ingratitudine; eaedem dant actionem aduerſus libertum ingratum, vt reuocetur in ſeruitutem. Quin et ſimplex, ſi legibus praecepta, dat actionem, e. g. ſi quis patrem ſenem, et indigum domum ſuam recipere nolit. Conf. THOMAS. *Iuris prudent. diuin. II. 6. 23.*

CAPVT VIIII.

DE OFFICIO PACISCENTIVM.

§. 1.

VT de connexione conſtet, ſciendum eſt, pertractatis adhuc officiis abſolutis, tam perfectis, quam imperfectis, ſequi debere officia HYPOTHETICA. Sed intermiſcuit auctor doctrinam *de pactis*, quia officia hypothetica ſupponunt inſtituta humana, ſermonem, dominium, rerum pretium, et rem publicam. Haec auctor omnia pactis introducta cenſet. Negat equidem TITIVS, verum id eſſe, quia nunquam homines conuenerint, vt ſermonem, dominium, cet. introducerent, ſed haec omnia ex conſuetudine eſſe contendit. Verum haec non repugnant; primi, qui haec inuexerant, mortales non aliter id facere potuerunt, quam per pacta, e. g. conuenire debuit inter protoplaſtas, quod velint hoc animal bouem, illud felem, iſtud camelum appellare; conuenire debuit inter familiam, quod quiſque occupaturus ſit, id in eius dominio fore, cet. id vero poſtea alii probarunt, et imitati ſunt, itaque ita res abiit in conſuetudinem.

Quidquid ſit de connexione, vtiliſſimm ſane eſt hoc caput, quia pactis fere totum humanum genus conſeruatur, quibus ſublaris, et fides, et iuſtitia collabeſceret; de iis itaque diſpiciendum. 1. *quam obligationem producant?* §. 2-4. 2. *quotuplicia ſint?* §. 5-7. 3. *quodnam requiſitum eorum primarium?* §. 8-19. 4. *quomodo paciſci poſſimus?* §. 20-22.

§. 2.

§. 2.

Quaeritur, *quam obligationem pacta producant?* ad id vero reſpondere non licet, niſi pactorum praemittamus definitionem.

Pactum igitur *eſt duorum, pluriumue in idem placitum conſenſus, obligationis vel introducendae, vel ſoluendae, vel vtriuſque cauſſa initus.*

Eſt conſenſus) Quidquid agimus, agimus vel imperio legis, vel ſponte, ſeu libere; ſponte quod agimus, agimus volentes; ergo ſi vult alter, vt agamus aliquid, ad id non tenemur, niſi et nos velimus; quod duo volunt, eſt conſenſus; ergo pactum eſt conſenſus.

Duorum, vel plurium) Poſſunt enim innumeri paciſci; e. g. tota res publica pacto continetur.

Obligationis vel introducendae.) Omne enim pactum, aut eſt *obligatorium*, e. g. ſi quis alteri promittit certum; aut *liberatorium*, ſi debitum remittit; aut *mixtum*, ſi tranſigit, adeoque pro vetere obligatione nouam introducit.

Iam facile intelligitur, 1. *cur pacta inter homines neceſſaria ſint; 2. quam obligationem producant.*

1. Neceſſaria fuerunt; quia a) officia humanitatis nullam admittunt coactionem, adeoque certus eſſe non poſſum, alterum mihi ea praeſtiturum; opus ergo eſt pactis, quibus alter ad ea mihi praeſtanda deuincitur, e. g. indiget aliquis pecunia, eam pauci praeſtituri eſſent ex ſola humanitate, itaque eam mihi ſtipulari cogor? b) ſaepe indigeo rebus alienis; eas nec lex, nec Princeps domino eripere poteſt; ſi ergo mihi praeſtandae ſunt, opus mihi eſt domini conſenſu, adeoque pacto; c) ſaepe amicitia, et pax inter homines interrumpitur; in bello nihil hoſtis hoſti humanitatis exhibet; opus ergo eſt pactis, quibus pax, et amicitia reparetur.

Eleganter ISOCRATES aduerſus Callimachum; *in foederibus, et pactis tanta vis eſt, vt pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum ex pactis, et conuentis tranſigantur. His enim freti conuenimus, et commercia agitamus, per haec inter nos contrahimus, per haec cum priuatas inimicitias, tum communia bella deponimus, hoc vno tamquam communi bono homines vti non deſiſtimus.*

§. 3. 4.

Nec difficile iam erit demonſtrare,

II. Pacta obligationem perfectam producere, vel neceſſario ſeruanda eſſe.

1. Exigit id ſocialitas, quam auctor pro principio adſumit, nam illa pactis coaleſcit, et tam diu durat, quamdiu pacta ſeruantur; diſſoluitur vero, ſimulac a pactis diſceditur: hinc CICERO oſtendit, etiam latronum ſocietatem conſiſtere non poſſe, niſi pacta ſeruentur; 2. ſin principium amoris ſupponamus, illud exigit, vt alios amemus tamquam nos ipſos; ergo, quod nobis fieri volumus, et alteri facere debemus: iam nihil magis dolemus, quam vbi pacta nobis non ſeruantur; ergo nec nos ea violare debemus.

Notum eſt, Romanos pactis non tribuere obligationem ciuilem, indeque prouenientem actionem: vnde quaeri poteſt, *an idem ius naturae ſtatuat;* CONNANVS *Commentar. iur. ciuil. lib. V. cap.* 1. id demonſtrare conatur, ſequentibus vſus argumentis, a) culpam eſſe, credere promittenti ſine cauſſa; promittere cum cauſſa, eſſe contrahere; culpam ergo eſſe, non contrahere, ſed ſolo pacto confidere; b) pacta ſaepe ex oſtentatione proficiſci:

Regia, crede mihi, res eſt, promittere multa.

Fortunis ergo hominum imminere periculum, ſi pactis obligatio perfecta tribua-

buatur; c) nihil relinqui liberalitati, ſi pacta omnia neceſſario ſeruanda.

Sed reſpondetur, 1. CONNANVM vlterius progredi, quam ICtos Romanos: hi enim pactis tantum obligationem ciuilem negabant, et concedebant, pacta obligare naturaliter; at hic ne naturalem quidem obligationem relinquit; 2. omnia CONNANI argumenta eſſe friuola: a) culpa eſt, fidere homini ſine cauſſa pollicenti, ſed multo maior culpa, immo dolus, promittere, quae praeſtare nolis; illa eſt imprudentia, haec perfidia. An ius naturae dolo adſiſtat? hoc contradictionem in adiecto inuolueret; b) oſtentationis cauſſa promittere, quae praeſtare nolis, eſt dolus, adeoque et hic reſpondendum, quod ad argumentum primum. Nec obſtat, periculum inde imminere fortunis; hoc enim non eſt ab eo, cui promiſſum, ſed ab ipſo promittente; damnum, quod quis ſua culpa ſentit, ſentire non videtur; c) liberalitati tantumdem relinquitur, quantum relinquendum eſt ex mente CONNANI, ſi pacta non obligarent. Nam 1. etiamſi valida ſunt pacta, tamen et ſine pacto poſſum donare, beneficia praeſtare, et alteri quaeuis officia humanitatis exhibere, 2. potius dicendum, liberalitati nihil relictum iri, ſi pacta non obligarent; nam qui ne ea quidem praeſtanda praeſtat, quae promiſit, quomodo praeſtiturus eſt, ad quae ex promiſſo non tenetur; 3. hanc doctrinam vere tollere omnem fidem humanam; nam *fides eſt*, inquit CICERO *quum fit id, quod dicitur*. Iam illa fides nititur aut pacto, aut contractu, quia diſcrimen inter pacta et contractus ius naturae ignorat, illudque ex mente CONNANI iure naturae non obligat; nec contractus, quia diſcrimen inter pactum, et contractus ius naturae ignorat, illudque ex ſolo iure ciuili eſt, ergo iure naturae plane nulla erit fides.

§. 5.

Quotuplicia ſint pacta, oſtenditur paragraphis ſequentibus. Supra vidimus diuiſionem in pacta obligatoria, liberatoria, et mixta; ſed eam auctor omiſit.

Hinc prima diuiſio eſt, quod pacta ſint vel VNILATERALIA, quae non ſunt, quando fidem damus per actum ſolitarium; (id enim nunquam poteſt fieri) ſed quando vnus tantum obligatur; alter nullam obligationem in ſe ſuſcipit, e. g. donatio, promiſſio, mutuum; vel BILATERALIA, quando duo, pluresue ſe ſibi inuicem reciproce obligant, e. g. ſponſalia, permutatio, tranſactio. Simile quid contingit in foederibus: nam ea iniri ſolent cum oppreſſo, ita vt potentior promittat ſubſidia, oppreſſus nulla promittat; e. g. Imperator cum Republica Raguſenſi, ſeu Epidaurica. Aliquando foederati ſibi reciproce mutua auxilia promittunt; veluti hodie Galli, Sabaudi, Hiſpani.

§. 6. 7.

Deinde auctor pacta, vel promiſſiones diuidit in *perfectas*, quibus non ſolum obligari volumus, ſed et alteri ius damus, illud, quod promiſimus, a nobis exigendi, e. g. debitor promittit ſe ſoluturum; et *imperfectas*, quibus quidem obligari volumus, ſed alteri tamen non ideo ſtatim ius eſt, id quod promiſſum, exigendi; e. g. ſincerationes amicorum, promiſſa potentum, patronorum. Sed haec doctrina minus eſt adcurata; nam imperfecta vocantur, aut quia eiuſmodi promiſſiones non obligant ciuiliter, aut quia executio difficilis eſt, e. g. in promiſſis potentum; ſi poſterius, obligatio tamen eſt perfecta. Quamvis enim inter homines deſit exequutio, quia iudicem non habent: Deus tamen, tamquam auctor iuris naturae, poenas exiget a legem violantibus.

Prio-

Priore ſenſu omnes promiſſiones producunt ius perfectum; eſt enim officii abſoluti perfecti: *Pacta ſunt ſeruanda*, iubet hoc lex, iubet regula iuſti, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.

Itaque dicendum potius: *Omnia pacta pure, ſerio, ex deliberato animo inita, perfectam producunt obligationem, quamuis per accidens fieri poſſit, vt exitum non habeant.* Dicimus:

Pacta pure inita.) Nam ſi tacitam in ſe continent conditionem, non exſiſtente conditione non obligare poſſent; tales ſunt promiſſiones amicorum, et patronorum, ego te promotum ibo, ego te ex his turbis expediam, ſcilicet, ſi Princeps poteſt perſuaderi, ſi aptus eris officio publico, ſi potero.

Serio inita.) Alias enim deeſt conſenſus: hinc facile patet, ſi ioco quis polliceatur nuptias, diuitias, cet. nullam inde naſci obligationem.

Deliberato animo.) Ergo ſupra oſtendimus, non obligare promiſſa ebriorum, quia conſenſus deeſt; imputantur quidem ebriis actiones neceſſariae, non voluntariae; crimina, non pacta, et promiſſiones, *cap.* 1. §. 15.

Per accidens.) E. g. ſi conueniri promittens non poſſit, quia non habet ſuperiorem, e. g. ſi Rex quid promiſit; ſi prudentia eum conuenire diſſuadeat, e. g. ſi potentes, miniſtri aulici promiſerint, ſi quis ante praeſtitum promiſſum non habeat heredem, vel ſucceſſorem, a quo peti poſſit. Si rem ita concipimus, plane non opus eſt diuiſione illa in promiſſa, et pacta perfecta, et imperfecta.

§. 8.

Tertia pars capitis agit *de primariis pacti requiſitis*, quae ſunt 1. *conſenſus*, §. 8–16. 2. *rei poſſibilitas*, §. 17. 18. 3. *libera de re diſpoſitio*, §. 19.

Requiritur *Conſenſus*; ob definitionem, quia eſt duorum, vel plurium in idem placitum conſenſus.

Rei poſſibilitas; quia obligationem de dando, vel faciendo vel introduco, vel tollo, vel vtrumque facio; dare vero, vel facere non poſſum, quod mihi poſſibile non eſt, immo et de quo libere diſponere non poſſum, vnde et tertium requiſitum eſt euidens.

Per *conſenſum* intelligimus duorum, vel plurium voluntatum conuenientiam in re, de qua agitur: e. g. rem volo emere, alter vult mihi emendam dare, ego pretium conſtituo 10. aureorum, ille mihi dare vult pro 10. aureis.

Ex ea definitione patet, *conſenſum debere eſſe* 1. *declaratum*; §. 9. 2. *verum*, §. 10–15. 3. *mutuum*, §. 16.

§. 9.

Conſenſum oportet eſſe *declaratum*; quum enim conſiſtat in conuenientia voluntatum, alter autem alterius voluntatem perſpicere non poſſit, conſequens eſt, vt ſignis quibuſdam alteri innoteſcere, adeoque declarari debeat: iam quum declaratio illa fiat ſignis, ea vel in verbis, ſiue ſcriptis, ſiue ore prolatis, ſiue in factis conſiſtunt. Si prius, conſenſus vocatur *expreſſus*, e. g. ſi quis ore interrogat, dabis, alter reſpondeat, dabo; vel ſi mercator ad alterum Lipſienſem ſcribit, rogatque, vt ſibi tot pondo optimi cinamomi pro tanto pretio mittere velit, et alter reſcribit, ſe miſſurum; ſin poſterius, conſenſus erit *tacitus*; ergo hic ſemper praeſupponit factum, ex quibus immediate, et apodictice colligi poſſit, alterum conſentire.

Talia ſunt 1. ex more, et conſuetudine nutus, quemadmodum conuerſio capitis pro declaratione diſſenſus habetur; itemque conſenſum indicare dicitur dex-

dextra, fidei pignus, nec non ſilentium; plerumque enim qui tacet, conſentit, quia non contradicit; plerumque, inquam; nam ſaepe quis ex indignatione, et contemtu tacet. In aulis Principes tacent, vbi nec concedere nec indulgere volunt: vnde frequens in aula proverbium; nulla reſponſio reſponſionis loco eſt; 2. ex conuentione contrahentium, e. g. qui hoc ſentitis in hanc, qui alia omnia in illam partem diſcedite, qua ſentitis; talis Athenis et inter Chriſtianos veteres recepta χειροτονία, apud Coſacos proiectio pileorum; 3. ex praeſumtione, e. g. ex redditione chirographi colligitur remiſſio debiti, *L.* 2. *D. de pact.* ex redditione pignoris remiſſio pignoris, ex continuata habitatione, et vſu rei tacita reconductio.

Adiiciendae tamen quaedam obſeruationes; *a*) ſigna debere eſſe voluntaria; hinc ſtolide quis colligeret, ſenem hunc noluiſſe accipere ſolutionem, quia caput quaſſarit, quum caput ſenio tremuerit. Ludimagiſter moribundum interrogabat, an filium heredem inſtituat? addebat, illum annuiſſe, quum moriens caput ſubmitteret; *b*) facta non debere habere aliam rationem; nam ſi conſtat de alia ratione, fruſtra inde elicitur conſenſus tacitus, e. g. ſi redderem debitori meo chirographum, vt defectus ſuppleatur, fruſtra hic diceret, ſibi remiſſum eſſe debitum; ſi debitori pignus commodarem, vt eo die nuptiali vtatur, fruſtra hic inde probaret, ſibi a me remiſſum eſſe ius pignoris; denique ſi quis migrare volentis inquilini vtenſilia retineret, fruſtra diceres, inquilinum relocaſſe aedes; *c*) non confundendum eſſe conſenſum tacitum, et praeſumtum, ille eſt verus, hic contra fictus; ille ſupponit ſubiectum habile; qui enim non poteſt conſentire expreſſe, is nec tacite poteſt; at praeſumtus poteſt et locum habere in furioſo, infante, abſente, ignorante, qui nec expreſſe, nec tacite conſentire poteſt. Errauit hunc errorem PVFENDORFF. *de iur. nat. et gent. libr. III. cap. 6.* vbi tutelam ex conſenſu tacito pupilli repetit; illum agnoſcit ius naturae, hunc ciuile tantum, et quidem in omnibus quaſi contractibus.

§. 10.

Conſenſum oportet eſſe VERVM; ex definitione autem ſupra §. 8. data patet, verum illum eſſe non poſſe, niſi quis 1. intelligat, qua de re agatur; eiuſque diſtinctam ideam habeat; hinc non conſenſit Iacobus, et Labanus quin ille de Rahele, hic de Lea ſentiret; 2. liberam voluntatem habeat, vt in idem, quod alteri placet, adpetitus ferri poſſit, adeoque non conſentiebat Carolus V. Imperator, et Franciſcus I. Rex Galliae, quum hic petens Mediolanum a Carolo per Galliam iter facienti reſponderet, quod vult frater meus et ego volo.

Ex hoc principio patet, conſenſum verum impedire 1. *furorem*, *amentiam*, *infantiam*, *ebrietatem*, §. 10. 11. 2. *errorem*, §. 12. 3. *dolum*, §. 13. 4. *metum*, §. 14. 15.

De furore, amentia, infantia nullum eſt dubium, quum vſu rationis deſtituantur; *quomodo vero conſentiant in id, quod non intelligunt? at de ebriis res altioris indaginis videri poſſet*. Quamuis enim et hi rem non intelligant, adeoque conſentire non poſſint, tamen haec ignorantia eſt in ſe quidem, ſed non in ſua cauſſa inuoluntaria; culpa plerumque ſua in hunc ſtatum inciderunt. Sed 1. diſtinguendum inter ebrietatem inuoluntariam, et voluntariam: in illa non obligatur quiſquam, quia ſine culpa contracta; in hac obligatur. Diſtinguendum denuo 2. an ſit modica, an

Digitized by Google

an ſumma: illa non impedit, quo minus quis ſciat, quid agat, adeoque obligatur, ſi pactus eſt, quia conſenſit. Hinc gentium mos de publicis priuatisque negotiis inter pocula agendi; fuit hic mos Germanis quoque, TACIT. *de morib. Germ.* Perſis, Athenienſibus, CVRT. *VII.* 4. Contra ſi ſumma ſit ebrietas, diſtinguendum, 3. an actio ſit neceſſaria, legibus prohibita, vel praecepta, an arbitraria: priore caſu obligatur conſentiens e. g. delinquens, poſteriore non obligatur. Ratio diſcriminis eſt, *a*) quia poſteriore caſu agere, et non agere potui ſalua lege; priore non potui; *b*) priore caſu actus fuit ſolitarius, poſteriore alter mecum contraxit. Id vero dum egit, aut ipſe ſobrius ſciuit me ebrium eſſe, vel ipſe quoque ebrius fuit; ſi prius, ipſe in dolo fuit, adeoque fructum ex ſua malitia capere non debebit; ſin poſterius, neuter conſenſit, adeoque nullum initum eſt pactum. Elegantem Flandrorum conſuetudinem refert NIC. BVRGVNDVS in *praefat. conſuetudinum Flandrorum* de contractibus in taberna vinaria contractis, recedere nempe iis licere ante meridiem inſequentis diei.

§. 11.

Quum oſtenſum ſit, *infantiam* impedire conſenſum §. 10. quaerit auctor, *quo vſque ea duret, et quando pubes fiat homo?* recte reſpondet, hoc definire in iure naturali non poſſe; hoc enim requirit propoſitiones mere vniuerſales, et quae toti generi humano applicari poſſint. Talis autem propoſitio hic inueniri non poteſt; 1. quia alii citius, alii tardius propter temperamentum corporis adoleſcunt; 2. quia in quibuſdam ingenium praecocius, in quibuſdam tardius; 3. quia et climata hic diſcrimen aliquod faciunt, ac potiſſimum 4. educatio efficit, vt quidam reliquis ſapiant citius.

Antiqui philoſophi, et mathematici, in primis genethliaci, ab Aegyptiis didicerunt, ſingulis ſeptenis annis corpora, octonis mentes quaſdam mutationes ſubire; hinc pleraeque gentes hos annos climactericos pro principio ſumſerunt.

Hinc Romani annum pubertatis 14. plenam pubertatem anno 18. infantiam anno 7. finiri ſtatuerunt. Saxones quoque anno 21. finiunt minorennitatem, i. e. anno climacterico tertio.

Sed hoc principium quoque, quod latius deduxit CENSORINVS *de die natali*, et indemonſtrabile eſt, et ſuas patitur in hominibus exceptiones. Itaque nihil ſupereſt, quam 1. vt vel ex animo, vel ex mentis acumine, ipſoque corporis habitu iudicetur, an quis ad conſentiendum habilis ſit; (Haec olim ſententia Caſſianorum. *Vlp. Fragm. XI.* 28.) vel 2. imperantes in ſtatu ciuili annos definiant, quod et vbique fieri, factumque eſſe nouimus.

Ceterum et hoc fundamentum eſt, ex quo 1. *tutelam* eſſe iuris naturalis colligimus; quum enim pleraque expediantur in vita pactis, iiſque carere non poſſimus (§. 2.), ad pacta requiratur conſenſus verus (§. 10.), is vero ab impuberibus expectari non poſſit, conſequens eſt, vt alii conſenſum ſuppleant, ac ſic fiant pupillorum tutores; 2. ex eodem fundamento colligimus, aequiſſimam eſſe ſiue tutelam, ſiue curatelam furioſorum, amentium, ſimiliumque perſonarum miſerabilium ob eamdem rationem; 3. vtroque caſu praerogatiuam merito concedendam eſſe propinquis, amicis, cognatis. Quum enim aliorum conſulere commodis ſupponat amorem, amor autem quam maxime cadat in propinquos, his praerogatiua, ceteris paribus, merito conceditur; 4. tutores hos merito ea omnia agere, quae ipſe pupillus agere nequit, adeoque eorum nomine paciſci, adminiſtrare, cet. 5. eoſdem adminiſtrare tam-

tamdiu, quamdiu durat cauſſa; ceſſante vero ea, ceſſare quoque tutelam; 6. finita tutela merito poſci rationem; ad eam enim obſtrictus eſt quicumque res alienas adminiſtrat.

§. 12.

Conſenſui quoque obſtat *error*, quem ſupra definiuimus diſcrepantiam idearum ab obiecto: ſi diſcrepant ideae ab obiecto, de alio obiecto cogito, quam quod revera adeſt; ergo non conſentio; e. g. Iacobus, dum Leam duxit pro Rahele, non conſenſiſſe dici poteſt.

At facile tamen patet, non omnem errorem pactum vitiare: primo enim ſupra vidimus, errorem eſſe vel vincibilem, vel inuincibilem: *inuincibilem* errorem omnem impedire conſenſum, dubio caret, ergo eiuſmodi pactum non valet, e. g. ſi quis morboſum animal pro ſano emerit; *vincibilis*, vel *difficilius* deprehenditur, adeoque merito conſenſum impedit, e. g. ſi quis rei gemmariae imperitus adamantem occidentalem pro orientali emerit, vel *facile* deprehendi, aut euitari potuiſſet, et tunc conſenſum non impedit. Reuera enim conſentit, qui, dum errorem euitare potuiſſet, rem diligentius explorare noluit, itaque hic regula eſt:

Error in dubio nocere debet erranti.

Germani eleganter: *wer die Augen nicht aufthut, thue den Beutel auf*

Sed quum dicimus in dubio, ex natura erroris, et conſenſus iudicandum de exceptionibus; tales auctor tres tradit, quum regulas tradere debuiſſet: a) quoties aliquid tamquam conditionem ſupponimus, ea deficiente, conſenſiſſe non videmur, e. g. promitto matrimonium, ſi doctor fueris; [fama nunciarat militem in praelio occubuiſſe. Parer mutarat teſtamentum. *Valeri Max. VII.* 7. 1.]) ſi in errorem fuerim impulſus ad contrahendum, re integra poenitere licet; hoc falſum, quia licet errauerim, mea tamen culpa eſt; in dubio autem error nocere debet erranti; c) vbi circa ipſam rem, eiuſque ſubſtantiam erratum, error merito conſenſum impedire videtur, non, ſi error circa accidentalia; e. g. ſi quis aureum putans horologium inauratum emat, non conſentit; ſin a Titio emerit, quum vellet emere a Caio, conſentit, pactumque ratum eſt. Ita auctor ſuo more ſine fundamento. Nos exceptiones accuratius ita concipere poſſumus: *Quoties error eſt efficax, non nocet erranti; quoties concomitans tantum nocet.*

§. 13.

Impedit porro conſenſum *dolus*, qui eſt propoſitum alterum in errorem inducendi, qui illi detrimentum inferat. Dolus hic vel eſt a) *a paciſcente*, et tunc non obligatur deceptus, 1. quia reuera non conſentit, 2. alter verſatur in delicto, cui iura non adſiſtunt; b) *a tertio*, et tunc etiam quidem non conſentio, ſed delictum non eſt penes eum, quocum pactus ſum, ergo hic me non laeſit, adeoque nulla cauſſa eſt a pacto, vel contractu diſcedendi: at poſſum tertium illum, qui me decepit, conuenire in id, quod intereſt.

Hinc non difficile eſt iudicare de regulis auctoris. 1. Prima eſt veriſſima, dolus enim a tertio adhibitus nemini poteſt imputari, niſi doloſo; 2. ſecunda itidem rectiſſime ſe habet, nam dolo ius naturae non adſiſtit, nec quiſquam debet ex malitia ſua fructum capere: 3. diſtinctionem inter dolum cauſſam contractui dantem, et incidentem ius Romanum inuenit, adeoque non eſt iuris naturae, et hinc regula haec ſuperflua eſt, et ad ſecundam

dam poteſt referri; 4. vltima regula plane non pertinet ad dolum, ſed ad errorem potius in accidentalibus, interim vera eſt per ea, quae §. 12. diximus.

§. 14. 15.

Quarta cauſſa impediens conſenſum, eſt METVS, de quo tamen auctor eodem fere modo philoſophatur, ac de dolo, id eſt, confuſe admodum. *

Primo ait, metum accipi dupliciter, vel 1. pro ſuſpicione probabili, fore vt ab altero decipiamur, aut 2. pro vehementi animi terrore, orto ex alterius vi, et intentato malo; nam e.g. qui non ſine inſigni ſuſpicione gemmas ab ignoto emit, metuit, et cui vis armis intentatur a latrone, itidem metuit. Deinde de vtroque genere metus dat regulas, de primo agit §. 14.

1. *Qui confidit alterius promiſſis, cui parum fidei eſt, pactum impugnare nequit.*
2. *Si pactum iam initum, ob ſolam ſuſpicionem meam ab eo reſilire non poſſum.*
3. *Si inito pacto emergant indicia, vt mihi, ſi ex mea parte promiſſis ſtetero, illudat, iure exigere poſſum cautionem.*

Similes regulas dat deinde §. 15. de metu, qui ex alterius vi oritur. Sed multa ſe hic, et in tota hac doctrina male habent; nam 1. ſuſpicio de dolo non eſt metus, quia ſuſpicio eſt coniectura vergens in deteriorem partem; coniectura autem ad intellectum, non ad voluntatem pertinet; 2. miſcet auctor prudentiae et de iuſto; ad ſolam tamen prudentiam pertinet regula 3. §. 14.

Nos itaque diſtinguimus inter metum leuiori, et maiori vi extortum. Terror Panicus neminem ab obligatione liberat, quia vanus eſt, et ratio ei facile reſiſtere potuiſſet: at ſi atrocior vis, taliſque ſit metus, qui et in virum conſtantem cadit, diſtinguendum eſt, ſitne alteri ius cogendi, an non; priori caſu pactum validum eſt, poſteriore non.

Rationes ſunt a) quia obligatio et ius ſunt correlata; vbi ergo ex vna parte ius non fuit cogendi, ibi ex altera parte non eſt obligatio; b) ſi praeſtandum eſſet latroni; quod coactus promiſi, naſceretur inde abſurdum, eum proemium exigere poſſe, quod me non occiderit. Eleganter HORATIVS, *Epiſt. I. 16. 46. ſequ.*

Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat
Seruus, habes pretium, loris non vreris; aio.
Non hominem occidi: non paſces in cruce coruos.

Hinc facile patet, cur metus reuerentialis ſecundum *reg.* 2. §. 15. non liberet ab obligatione. At contra non minus intellectu facile eſt, non obligari quemquam ex promiſſo latroni, qui illud iniuſtiſſima vi extorſit.

Inde etiam ſolui poteſt quaeſtio, *an locus exceptioni metus ſit aduerſus pacem?* bello ſane illa extorta eſt, adeoque vi, et metu; quis ignorat, quantum terrarum pace Vltraiectina, et Raſtadienſi ceſſerit Imperatori? ſed bellum eſt medium iuſtum cogendi liberam gentem, adeoque idem, quod actio in re publica, ergo procul dubio valeret pactum, vel tranſactio, ad quam aduerſarium actione iudiciali inſtituta adegerim; ita valebit etiam pax, ad quam quis bello coactus eſt.

* HOBBESIVS cap. 11. §. 11. cum Stoicis plane negat metum pacta vitiare. 1. quia alias et pactum vitiaretur, quo res publicae coaluerunt: 2. quia ſic non teneretur captiuus ad . . . ſoluendum. Similem doctrinam defendit GROTIVS *II.* 2. 7. refutatus a PVFENDORFFIO *III. 6. 12.*

Digitized by Google

Obiicitur, poſſe eſſe bellum iniuſtiſſimum? Reſp. at alterum id negare, idque pro iuſto habere; iam in mundo non eſt iudex, qui pro vno vel altero poſſit pronuntiare, ergo praeſumitur bellum iuſtum fuiſſe, adeoque et pacem initam valide obligare. Conf. GVNDLING. *de efficient. met.* Aliud ergo, ſi Princeps a ſubditis carcere cogatur ad aliquid promittendum, e. g. Maria, Regina Scotiae in carcere ceſſerat filio 13. menſes nato regnum; id pactum poſtea Scotiae Proceres irritum pronunciarunt. Vid. CAMBDEN. *ad annum* 1564. THVANVS. *Hiſtor. libr.* XXXXII. *ad eumd. ann.*

§. 16.

Diximus, conſenſum debere eſſe declaratum, et verum: at debet etiam eſſe mutuus, quia *pactum* eſt duorum, vel plurium in idem placitum conſenſus.

Ex eo patet, in omni pacto eſſe debere PROMISSVM, et ACCEPTATIONEM: eorum vtrumque in pactis vnilateralibus eſt ſimplex, e. g. Titius mihi donat librum, ego accepto; in bilateralibus contra vtrimque et promiſſum, et acceptatio occurrit; e. g. venditor promittit rei traditionem, emtor acceptat; emtor promittit pretium, venditor acceptat.

Praeterea acceptatio etiam tacita ſufficit, modo quis non contradicat; e. g. ſi quis donanti geſtu teſtatur, ſibi donationem gratam eſſe; aliquando etiam praeſumitur acceptatio ex antecedente rogatione, e. g. rogat quis centum ſibi mutuo dari, ego promitto, nulla hic opus eſt noua acceptatione, quia illa iam in anteceſſum facta eſt.

In iure ciuili, et eccleſiaſtico quaedam promiſſa occurrunt, quae ſine ſubſequente acceptatione valere dicuntur, nimirum

POLLICITATIO, ſi quis rei publicae, vel ciuitati aliquid ex iuſta cauſſa promittit; ad id enim promittens tenetur, quamuis nemo nomine rei publicae acceptarit; e. g. ſi quis pollicitus ſit, ſe moenia refecturum ſuis ſumtibus. Vid. *tit. D. de pollicit.*

VOTVM, quando Deo quid promiſſum, e. g. ſi quis Deo promiſerit ieiunium, legatum ad pias cauſſas.

Enim vero negatur, alterutrum ſine acceptatione eſſe; pollicitationem enim in anteceſſum pro re publica acceptauit legislator, dum lege cauit, pollicitationem eiuſmodi eſſe adimplendam. Et Deus procul dubio quoque acceptat promiſſum ſibi ab homine factum, adeoque perfidus eſt, qui votum violat.

Ex eo vero principio facile patet, *quaenam demum vota id nomen merentur?* Reſp. quaecumque acceptauit Deus; acceptare autem nec vult, nec poteſt, quae ipſius legi, rectaeque rationi repugnant; acceptat ergo votum poenitentiae, precum, virtutum; non autem acceptauit procul dubio votum Iephtae de filia mactanda, nec magis acceptare videri poteſt vota monaſtica, et alia ad ἐθελοθρησκείαν pertinentia.

§. 18.

Habuimus primum pactorum requiſitum: ſequitur alterum, REI POSSIBILITAS. Quum enim pactum ſit conſenſus de obligatione introducenda, vel tollenda; vtroque vero caſu aliquid dandum, faciendum, remittendumue ſit, conſequens eſt, vt naſci poſſit obligatio, ſi quid dari, fieri, remittiue nequeat, e. g. ſi res, de qua pactus ſum, quamque promiſi, ſit impoſſibilis.

Impoſſibile eſt, quidquid fieri non poteſt: vt aliquid fieri non poſſit cauſ-

Digitized by Google

cauſſa ſunt impedimenta: ea vel ſunt a natura, vel a lege; ſi a natura, dicitur eſſe aliquid impoſſibile phyſice, e. g. coelum attingere; ſin a lege, impoſſibile aliquid eſt moraliter, e. g. hominem occidere.

Impedimenta porro obiiciuntur vel omnibus ſine diſcrimine, tunc aliquid impoſſibile eſt abſolute; vel quibuſdam tantum, et tunc impoſſibile quid eſt reſpectiue, reſpectu videlicet eius perſonae, quae quid praeſtare debebat, e. g. ſcriptum Sinicum interpretari mihi eſt impoſſibile, at non aliis; alterius ſcire cogitationes et mihi, et aliis impoſſibile eſt.

Iam facilis quidem regula:

Impoſſibilium nulla eſt obligatio.

At quum impoſſibilitas ſit ab impedimento, diſtinguendum, utrum illud ab ipſo promittente ſit, an a tertio, an a natura, vel lege. 1. Si a promittente ipſo, regula erit: *Impoſſibilitas praeſtationis a culpa ipſius promittentis orta ab obligatione non liberat;* e. g. non liberat obtenta impoſſibilitas debitorem; qui bona abalienauit. 2. Sin a tertio, tunc non quidem tenetur promittens, ſed tamen is, qui impediuit, e. g. commodatarius equi non tenetur, ſi a fure ſubtractus, at fur tenetur. 3. Si denique a natura, vel lege, non tenetur promittens, e. g. promittens Salam ſe ebibiturum, vel hominem occiſurum, non tenetur.

Obiici poſſet, at in culpa eſſe, qui tale quid promiſerit? Reſp. in culpa quoque pari eſſe, qui tale promiſſum acceptauit. Accedit, quod vere non adeſt conſenſus in praeſtationem, ſed in non praeſtationem; aut inſaniuerunt, aut iocati ſunt, qui conſenſerunt in aliquid impoſſibile.

Ex eo ergo patet, ex promiſſo quoque impoſſibili moraliter nullam naſci obligationem, adeoque 1. nec promittentem rem teneri praeſtare; dupliciter enim peccaret, ſi fidem ſeruaret; 2. nec eum poſſe promiſſum proemium exigere; 3. nec non praeſtantem conueniri poſſe ad proemium repetendum; 4. nec qui promiſſum praeſtitit, petere poſſe indemnitatem, ſed 5. Deo obligatos eſſe ad poenam. Contradictio enim eſt, leges aliquid prohibere, et aliquem tamen cogere ad factum lege prohibitum.

§. 19.

Tertium denique pactorum requiſitum eſt LIBERA DE RE DISPOSITIO. Ex eo patet, 1. pupillum vel in patria, vel in dominica poteſtate conſtitutum nihil poſſe promittere; 2. circa rem alienam neminem eſſe poſſe liberalem; 3. poſſe tamen aliquem promittere circa rem alienam, a) *diligentiam*, qua adhibita, et probata tunc liberatur; b) *indemnitatem*; c) *ipſam rem*, ſi perſona ſuae poteſtati ſubiecta eſt, e. g. promittit quis, filium ſuum alterius cauſſam acturum; 4. non poſſe me aliquid promittere, in quo alter iam habet ius quaeſitum, e. g. non poteſt noua ſponſalia inire, qui iam alii fidem dedit de matrimonio. Conf. HERTII Diſſ. *de obligatione alium daturum, facturumue*. Et hactenus vera eſt regula, *Qui prior tempore, potior iure eſt.*

Obiici poſſet, *ſaepe tamen poſterius pactum valere, et derogare priori?* Reſp. diſtinguendum, vtrum iidem, qui antea pacti ſunt, inter ſe de nouo paciſcantur; an de nouo quis paciſcatur cum tertio; priore caſu pactum poſterius eſt potius priore; poſteriore caſu qui prior eſt tempore, potior iure. Deinde diſtinguendum eſt inter ius naturae, et ciuile; regulas iuris naturae iam vidimus; iure ciuili diſtinguitur inter ius in re, et ad rem, et illud praefertur, hinc e. g. ſi prior emi, alteri prius traditum, huic ius eſt potius, quia per traditionem conſequitur ius in re.

§. 20.

Digitized by Google

§. 20.

Supereſt vltima pars capitis, in qua diſquiritur, *quotuplici modo paciſci poſſumus?* Reſp. 1. *vel pure, vel ſub conditione* §. 20. 2. *vel per ſe, vel per alios,* §. 21. deinde ſubnectitur *tranſitio ad caput ſequens*, §. 22.

Paciſcimur PVRE, quoties nullam circumſtantiam futuram adiicimus; EX DIE, vel IN DIEM, quoties adiicimus circumſtantiam temporis; SVB CONDITIONE, quoties aliam adiicimus circumſtantiam.

Eſt ergo CONDITIO, adiectio circumſtantiae eum in finem, vt actus imperfectus ab eius euentu ſuſpendatur, perfectus eo reſolvatur, e. g. vendam tibi aedes pro 1000. ſi hac hieme nemo plus obtulerit, eſt conditio ſuſpenſiua; trado tibi aedes pro 1000. ſed reddas eas, ſi quis hac hieme plus obtulerit, eſt conditio reſolutiua.

Conditionem vulgo diuidunt in POSSIBILEM, et IMPOSSIBILEM, ſed reuera conditio impoſſibilis ne conditio quidem eſt, quia actum nec ſuſpendit, nec reſoluit.

POSSIBILES denuo ſunt vel *poteſtatiuae*, quae in naturali poteſtate ſunt, e. g. dabo 100. ſi ſtudium iuris elegeris; *caſuales*, quae a prouidentia diuina pendent, e. g. dabo 100. ſi cras nauis redierit; *mixtae*, quae a prouidentia diuina, et certo reſpectu a meo arbitrio pendent, e. g. dabo 100. ſi Maeuiam vxorem duxeris. Ea vera quidem quodam modo ſunt, niſi quod vix vlla eſt poteſtatiua conditio, quum multa cadant inter calicem, ſupremaque labra. At in iure naturae non habet vſum, ac ne in iure quidem ciuili habent vſum in doctrina de pactis, ſed in vltimis voluntatibus. Regulae potius obſeruandae:

I. Promiſſa pura ſtatim obligant, ac proinde ſtatim peti poſſunt, leges tamen ciuiles plerumque concedunt puſillum laxamentum.

II. Promiſſa ex die, vel in diem debentur a certo tempore, vel ad certum tempus; ergo ius naturae ignorat ſubtilitates iuris ciuilis, quo promiſſa in diem perpetuantur, et exceptione excluduntur.

III. Promiſſa ſub conditione poſſibili ſuſpenſiua non obligant, niſi exiſtente conditione.

IIII. Pacta ſub conditione poſſibili reſolutiua inita diſſoluuntur exſtente conditione.

V. Pactum ſub conditione impoſſibili initum irritum eſt, ſiue phyſice impoſſibilis ſit res, ſiue moraliter. Agnoſcit hanc regulam etiam ius ciuile; at in vltimis voluntatibus aliter ſe res habet, vbi conditio impoſſibilis pro bono adiecta habetur. Ratio diſcriminis eſt, quia in conditionem impoſſibilem heres, vel legatarius non conſentit, adeoque vel iocatus eſt, vel non ſatis ſanus fuit.

VI. non impletur conditio impoſſibilis per cauillationem CORN. NEP. *Miltiad. cap.* 2.

§. 21.

Deinde paciſcimur vel *per nos ipſos*, vel *per alium*, eumque vel *nullo mandato* inſtructum e. g. ſi amicus mihi ſtipuletur 100. hoc pactum non valet iure ciuili, §. 4. *Inſt. de inutil. ſtipul.* at iure naturae nulla eſt ratio, cur valere non debeat, quia alter vtilitatem meam promouit, idque ratum habere poſſum; vel *mandato inſtructum:* hoc porro eſt vel 1. *generale*, vbi omnia relinquo alterius arbitrio, e. g. eme mihi domum; 2. *ſpeciale*, vbi praeſcribo ipſi omnes circumſtantias, e. g. qualem, in qua platea, quanti emere debeat. Iam regulae faciles:

I. Quod alii promiſi in vtilitatem tertii, ſeruandum eſt.

II.

II. *Quod egit, qui generale mandatum habuit, ratum habendum, modo dolus non acceſſerit, vel culpa plane enormis.*

III. *Quod pactus eſt is, cui ſpeciale mandatum dedi, ratum habere teneor, ſi fines mandati non exceſſerit.*

Quid ſi minoris emerit? Reſp. ſi res talis, qualem emtam volui, teneor; ſi nulli mihi vſui ſit, non teneor. *Quid ſi fines exceſſerit, an non teneor ad ſummam ſaltem concurrentem?* Affirmatur, quia ſic nullum patior detrimentum, et alter damnum fert, quod ſua culpa accidit.

§. 22.

Vltima paragraphus non niſi tranſitionem ad caput ſequens continet. Egimus hactenus de officiis abſolutis, in quibus inſtitutum humanum non ſupponitur; ſequi debebant hypothetica, quae tali inſtituto nituntur. Quum vero pleraque eiusmodi inſtituta per pacta introducta ſint, actori viſum eſt, praemittere doctrinam de pactis.

Hoc abſoluto iam ad ipſa officia hypothetica progredimur, quorum quum ſint quatuor, auctor agit 1. *de ſermone, cap.* 10. 11. 2. *de dominio, cap.* 12. 13. 3. *de rerum pretio, cap.* 14. 15. 16.

CAPVT X.

DE OFFICIO SERMOCINANTIVM.

§. 1.

PRimum inſtitutum humanum, ex quo officia hipothetica fluunt, eſt *ſermo*, circa quem auctor duo explicat officia: 1. *circa vim ſignificatiuam*, §. 1. 2. 2. *circa eiuſdem vſum*, §. 3. *ad fin.* Sed neutrum ſatis intelligitur, niſi praemittatur definitio.

Sermo eſt vox articulata ex impoſitione hominum ſignificans, quo animi ſenſa diſtincte cum altero communicamus.

Vox.) Hinc ſermo non eſt, quando inter nos aliquid ſignificamus nutu, geſtibus, ſimilibuſque ſignis. Sic Mollervs, Profeſſor Altdorffinus, ſcripſit *de oculiloquio, et pediloquio.*

Articulata) i. e. dentibus, palato, lingua, et gutture ita temperata; et fracta, vt diſtincta vocabula prodeant, ergo nudus ſonus, qualem edunt vaccae, aliaque animalia, non eſt ſermo. Atqui et animalia diſtincta quaedam vocabula, ſeu voces articulatas proferunt; e. g. cuculus, rana; nec is tamen ſermo dici poteſt; hinc additur.

Ex impoſitione hominum ſignificans.) Nam ranae voces articulatae nihil ſignificant, nec ex impoſitione hominum, nec ex impoſitione ranae: at notum tamen eſt, pſittacum loqui diſcere, et alias aues diſcere certas ſententias, e. g. ſalue Auguſte, credo in vnum Deum, cet. at nec is ſermo eſt, quamuis ex impoſitione hominum ſignificet; additur ergo:

Quo ſenſa animi cum altero communicamus.) Pſittacus vocat aliquam, *coquette*, ſed ſine animo iniuriandi, neſcit, quid loquatur; homines autem eius

iusmodi voces articulatas proferunt, vt alii id intelligant, et tamen nullum eſt dubium, animalia quoque ſenſa animi ſono indicare. Alium enim ſonum edit canis iratus, alium ludibundus, alium dolorem ſentiens, et timidus, alium frigus ſentiens. At rem omnem conficit vnum, quod additur, adverbium:

Diſtincte.) Canis quidem indicat, ſe dolorem ſentire, ſed non narrat, quid dolorem operetur: homo vero diſtincte per ſermonem omnes cogitationes, reique cauſſas, et circumſtantias indicat.

Vnde dicere poſſumus, plane parallela eſſe rationem, et ſermonem: illa eſt ſermo internus, hic ratio externa, ſeu extrinſecus ſeſe exſerens.

Quamuis ergo ita recte ſeſe habeat definitio, vocis tamen iſtius articulatae loco et aliis ſignis vtimur, quae itidem valent ex impoſitione hominum, qualia ſunt 1. litterae, vel ſcriptura, 2. nutus, et quaſſatio capitis, 3. manus, pedes, oculi.

Quum ergo loco ſermonis ſint; regulae de ſermone, et his ſignis recte applicantur.

Iam facile patet, quis finis ſit doni huius diuini plane incomparabilis: ſane enim Deus nobis ſermonem nec ſui, nec noſtri, nec animalium aliorum cauſſa dedit; *non ſui cauſſa*, quia cogitationes noſtras ſcit ſine noſtro ſermone; *non noſtri cauſſa*, quia et nos ſine ſermone intelligimus; denique *non aliorum animalium cauſſa*, quia haec nos non intelligunt; ergo *proximi cauſſa*.

Quum ergo proximum teneamur amare tamquam nos ipſos, neceſſe eſt, vt ſermone quoque non aliter vtamur, quam quemadmodum eo vti volumus erga nos proximum noſtrum.

Inde recte auctor colligit regulam: *Neminem ſermone, aut aliis ſignis alium decipere debere*.

§. 2.

Iam primum ergo officium CIRCA SIGNIFICATIONEM ſermonis facile intelligitur. Verba valent ex impoſitione hominum: impoſitio illa facta primum conſenſu plurium, mox aliorum, qui imitati ſunt. Itaque.

I. Quiſque obligatus eſt ad eam ſignificationem voci tribuendam, quae conſenſu hominum vocabulo data eſt; nam a) ad id tenetur ex pacto; b) exigit et hoc finis ſermonis, quippe inutilis futurus, niſi recepta ſignificatione vtar. Eleganter MARCELLVS apud SVETONIVM: *tu, Caeſar, civitatem potes dare hominibus, verbis non potes.*

II. Quiſquis vocabulo vtitur inter homines recepto, ei non fit iniuria, ſi eo ſenſu accipiatur, qui receptus eſt, e. g. ſi quis Principem vocet tyrannum, virum in dignitate conſtitutum barbarum, fruſtra ſe excuſaret, quod per barbarum intellexerit extra Graeciam natum, per tyrannum Regem.

III. Mutatam ſignificationem etiam in ſermone eſſe obſeruandam. Verba valent ſicut nummi, et in aliam plerumque ſignificationem degenerant, e. g. fur hodie non ſignificat ſeruum, ſed rapacem hominem, olim ſignificabat ſeruum:

Quid domini faciant, audent quum talia fures?

IIII. Definitiones quidem nominales eſſe arbitrarias, ſed eum tamen ſtolide agere, qui vocabulum plane aliter definit, ac alii homines ſolent. Sic e. g. Plato ideam vocat exemplar rerum omnium animo obuerſans; alii Philoſophi obiectum intellectus proprium. Iam ſi quis diceret, ſe intelligere per ideam figuram quatuor lineis incluſam, nemini quidem faceret iniuriam, at parum tamen ſapere videretur.

P. Ne

Digitized by Google

V. *Neminem alteri illudere debere vocabulis nihil ſignificantibus*. Si quis diceret, ſe vidiſſe pulcherrimum bliƈtri, illuderet alteri, bliƈtri enim vox nihili eſt. At re vera tamen homines ſaepiſſime vtuntur eius modi vocabulis nihil ſignificantibus, e. g. fatum, fortuna, ſympathia, antipathia, vis attraƈtiua.

VI. *Si quis inuſitata voce vel phraſi vtatur, eum teneri, vt eam alteri explicet, et, ſi explicare non poſſit, non aegre ferre debere, ſi vel ignorantiae, vel fraudis arguatur*: v. g. Entelechia Ariſtotelis.

§. 3. 4.

Quod ad vſum ſermonis attinet, ille quoque ex regula ſupra allata reƈtiſſime intelligitur. Quum enim tenear ſermone ita vti erga alium, quemadmodum alium eo vti volo aduerſus me, ego vero nolim, vt quis mihi veritatem vel bona verba deneget, ſi habeam vel ius perfeƈtum, vel imperfeƈtum talia exigendi, ſane nec ego haec alii denegare debeo.

Ex quo patet,

1. Non ad omnia euulganda quem teneri, quae cogitat; ſic nemo tenetur dicere, quam diues ſit, cet.

2. Tacere aliquando praeſtare, quam loqui, e. g. ſi quis arcana amici non prodit; Pind. *Nem. od.* 5. non omnis veritas aperiens faciem eſt vtilis: ſed ſcire tacere eſt ſaepe ſapientiſſimum inter homines.

3. Iure perfeƈto nos ad veritatem dicendam adſtringi, a) quoties alter ius ex paƈto habet, eam a me exigendi; ſic in ſpecula poſitus diſſimulare non poteſt hoſtis aduentum; contrahens non debet diſſimulare rei, de qua contrahitur, qualitates; b) quoties eam exigit officium, e. g. docens veritatem nec diſſimulare, nec corrumpere poteſt; c) quoties tranquillitas publica ſilentio laederetur, e. g. coniurationem aduerſus principem vel rem publicam nemo tacere poteſt; d) quoties imperium adeſt legitimum, vi cuius quis veritatem a me exigere poteſt, e. g. parentes, magiſtratus.

4. Iure quoque imperfeƈto a nobis exigi poſſe veritatem, et verba bona, quoties id mihi non nocet, et alteri prodeſt; eſt enim hoc officium humanitatis et innoxiae vtilitatis, ad quod nemo non obligatus eſt; hinc a) ſalutans eſt reſalutandus; b) triſtis ſolatio erigendus; c) proximus de imminente damno praemonendus; d) erranti monſtranda via; e) ignorans docendus.

§. 5.

Quum ergo appareat ex antecedentibus, non ſemper nos obſtriƈtos eſſe ad ſenſa animi alteri pandenda, quaerit auƈtor, 1. *An aliquid liceat diſſimulare*, §. 5. 2. *An aliquando verbis obſcuris, immo quodam modo ambiguis vti liceat*, §. 6. Prius hac paragrapho adfirmare non dubitat auƈtor, ſed ex falſa ratione, quia ſermo non ſolum ſit inuentus propter alios, ſed et propter nos ipſos. Nam ſi id ita intelligit, quod ſermo mihi datus ſit, vt verum loquar, id falſum eſt; ſin ſenſus eſt, nobis ſermocinandi facultatem dediſſe Deum, vt vtilitatem noſtram ea promoueamus, vnuſquiſque mendax excuſare poſſet mendacium.

Nos ita procedimus: cogitationes noſtras ſignis cum altero communicamus; id ſit vel per ſermonem, tunc loqui dicimur, vel per alia ſigna, inprimis faƈta, tunc dicimus ſcribere, innuere pro diuerſis faƈtis, quibus

ſenſa animi pandimus: ſi ſermonem omittimus, vocatur id *reticentia*; ſi facto nullo animum prodimus, erit hoc *diſſimulatio*.

Iam licet 1. a pari argumentari: reticentia non eſt illicita, ſi alter nec jus perfectum nec imperfectum habeat veritatem a me exigendi, (§. 3. 4.) ergo nec diſſimulatio illicita, ſi alter nec ius perfectum, nec imperfectum habeat, vt ſenſa animi pandam; 2. nullum eſt dubium, quin diſſimulando ſaepe alterius vtilitas promoueatur, et ita quidem, vt aliter promoueri nequeat. Sic non vteretur medicina infans, niſi Medicus diſſimularet eam amaram eſſe; non reſipuiſſent fratres Ioſephi, niſi amorem aduerſus eos diſſimulaſſet. Iam quum vtilitas proximi ſit promouenda tamquam propria, procul dubio et eam diſſimulatione promouere poſſum.

§. 6.

Paullo maioris momenti altera eſt quaeſtio; nam 1. obſcuritas et ambiguitas ipſi fini orationis repugnat; a) quia loqui, vt non intelligaris, eſt actus fruſtraneus; b) ambiguitas autem peccat contra regulam, quam ſupra de ſignificatione verborum dedimus. Oraculum Delphicum iubebat muris ligneis muniri; quis vmquam audiuit inter homines, muros ligneos vocari naues; 2. quia eius modi ambiguitas et obſcuritas plerumque alterum in errorem inducit, in errorem autem alterum inducere eſt contra amorem proximi.

Enim vero res paullo altius ordienda. Sermo ſemper ad alterius vtilitatem veram adtemperandus; id enim exigit amor: quum vero ſaepe aliter non poſſim vtilitatem proximi promouere, quam ſi ſermone obſcuro vel ambiguo vtar, prono alueo inde fluit:

Reg. I. Licitum eſt ſermone obſcuro, ambiguo, figurato, parabolico vti, quoties vere alterius vtilitatem promoueo. Sic pueris narramus fabulas, ſic iisdem vtebatur AESOPVS; PHAEDRVS, *Fab. III. prolog.* 34-37.

Seruitus obnoxia,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas tranſtulit,
Calumniamque fictis eluſit iocis.

Chriſtus ipſe vſus eſt parabolis, quia nudam veritatem ferre nondum poterant. Pythagorae ſymbola eumdem habent finem. Deinde ſi ad me reſpiciam, non ſane ſum obligatus ad proximum magis, quam me ipſum amandum, itaque prodere me innocentem numquam cogor, ſi alter nec ius perfectum, nec imperfectum habet, mihi innocenti nocendi; hinc

Reg. II. Quoties in periculo verſor innocens, et alter nec perfectum, nec imperfectum ius habet mihi nocendi, ego tamen ſine periculo tacere non poſſum, toties vitio verti non poteſt, ſi ſermone vel obſcuro, vel ambiguo vtar. Athanaſium iniuſte perſequebatur Iulianus apoſtata, fugit ergo in naviculam, mutatis veſtibus: miſſi equites, qui eum e fuga retraherent; illi naviculam ſtare iuſſerunt, et ex Athanaſio quaeſiuerunt, noſſetne Athanaſium? reſpondit, ſe noſſe tam bene ac ſe ipſum. An non hac via fugerit? Reſp. fugiſſe; an procul hinc abſit? immo non procul, inquit. Ambigua haec ſunt; quis vero vitio vertat viro optimo, quod non candide dixerit, ſe eſſe Athanaſium.

§. 7.

§. 7.

Iam facile patet, *quid ſit veritas?* §. 7. *quid mendacium?* §. 8. *quid falſiloquium?* §. 9. 10.

Veritas accipitur vel in *ſenſu* 1. *metaphyſico*, quando in re eſt eſſentia, quae rei illi competit, e. g. hoc eſt verum aurum, hic eſt verus homo; haec nec virtus eſt, nec vitium, ſed attributum intrinſecum, quod a nobis plane non pendet; 2. vel in ſenſu *logico*, et tunc eſt conuenientia ideae cum obiecto; haec eſt perfectio intellectus, adeoque nec virtus, nec vitium, quia haec ſemper in voluntate ſita; 3. in ſenſu *morali*: et tunc eſt conuenientia ſermonis, aliorumque ſignorum externorum cum animi cogitationibus; haec quoque non ſemper virtus, immo aliquando vitium eſt; e. g. ſi amici ſecreta prodo, vera loquor, at pecco tamen: contra qui tacet, amici cogitationes non communicat, et tamen plerumque recte et ſapienter agit.

Itaque diſtinguenda veritas a *veracitate*: illa eſt res indifferens et iam definita; haec ſemper virtus eſt, ac ita definiri poteſt, quod ſit virtus, qua quis animi cogitationes ſine ſimulatione ac diſſimulatione communicat cum illo, qui ius vel perfectum, vel imperfectum habet, veritatem ab illo exigendi.

§. 8.

Ergo facile patet, quid ſit MENDACIVM? Hoc non opponitur veritati, ſed veracitati, adeoque *eſt vitium, quo quis animi cogitationes ſupprimit, vel aliter, ac re ipſa comparatae ſunt, enunciat ei, qui ius perfectum, vel imperfectum habet, veritatem ab eo exigendi*.

Ergo 1. mendacium ſemper eſt iniuſtum, quia alterius ius perfectum vel imperfectum laedit, adeoque 2. turpe, et 3. poena dignum. Hinc apud PHILOSTRATVM in *vita Apollonii Thyan.* legimus: Indos philoſophos eos, qui ſemel mentiti, et in mendacio deprehenſi fuerint, ab omni honorum aditu excluſiſſe, quia communem hominum ſocietatem mentiendo fraudarint; 4. in aeſtimando tamen mendacio reſpiciendum eſſe ad animum, ex quo promanarit; alii enim mentiuntur ex ſola leuitate animi, vel conſuetudine praua; hi ſe turpiter proſtituunt; alii ex dolo malo, vt alios decipiant, damnoque afficiant; hi grauiore animaduerſione digni.

§. 9.

Quid ergo eſt FALSILOQVIVM? Reſp. eſſe *ſermonem cum cogitatione animi non conuenientem, quo quis vtitur aduerſus illum, cui nec ius perfectum, nec imperfectum eſt, veritatem exigendi*; e. g. ſi quis curioſo ſciſcitanti, quantum quis pecuniae habeat, reſpondet, ſe tam adcurate non ſcire, vel, ſe ſatis diuitem eſſe; falſum loquitur, nec tamen ideo mendax eſt, quia alter nec perfectum, nec imperfectum ius habet, id ex illo ſciſcitandi; contra ſi quis magiſtratui cenſum acturo ita reſpondeat, mendax erit.

Ergo 1. falſiloquium in ſe non eſt iniuſtum; vbi enim alteri non eſt ius, ibi nec eius ius laedi poteſt; 2. illud non in ſe turpe, ſed aliquando laude dignum, e. g. ſi quis liberos ſcire nolit diuitias; 3. adeoque nec poenam mereri; 4. illud nec ex dolo malo proficiſci, nec ex leuitate animi, ſed ex prudentia et ſagacitate animi, adeoque nec decipiendi, nec nocendi cauſſa proferri.

§. 10.

§. 10.

Iam ergo facile oſtendi poterit differentia inter mendacium et falſiloquium: 1. omne mendacium eſt falſiloquium, non ſed omne falſiloquium eſt mendacium; 2. mendacium opponitur veracitati, falſiloquium veritati morali; 3. quum ergo veritas ſit nec virtus, nec vitium, idem dicendum erit de falſiloquio: contra quum veracitas ſit virtus, mendacium vitium eſſe oportet; 4. mendacium ſemper eſt contra amorem, adeoque iniuſtum, falſiloquium aliquando ipſe amor exigit, ergo iuſtum; 5. mendax amittit omnem fidem; falſiloquio tanto magis creditur, quando apparet, eum non enunciare, quidquid in buccam venit.

CAPVT XI.

DE OFFICIO IVRANTIVM.

§. 1.

Species ſermonis eſt *iusiurandum*, vnde de eo quoque agitur, et quidem conſideratur 1. *definitio*, §. 1. 2. *quid iuſtum ſit circa iusiurandum?* §. 2--5. 3. *effectus*, §. 6--9. 4. *variae ſpecies et diuiſio*, §. 10.

Iusiurandum, quod omnes gentes pro ſanctiſſimo fidei pignore habuerunt, recte definitur ab auctore, quod ſit 1. *aſſertio*; ergo vbi nihil aſſeritur, vel nihil ſaltem tanta aſſeueratione dignum occurrit, nec iusiurandum hoc dici poteſt, ſed leuitas, e. g. accepi litteras plenas, me Hercule, amoris et humanitatis; 2. *religioſa*; ergo leuitas denuo eſt, non iusiurandum, ſi quis iurat per res, quas religioſe non veneratur, e. g. per oculos, per animam, per coelum; 3. *qua diuinae miſericordiae renuntiamus*; id enim ſibi volunt verba: *ita me Deus adiuuet*, id eſt, Deus miſericors me non adiuuabit, ſi ſciens peieravero; 4. *et vindictam diuinam in nos depoſcimus*; hoc ex antecedente iam ſequitur, non poteſt enim non ſequi vindicta, vbi miſericordiae non eſt locus; 5. *niſi verum dicamus*, ergo conditionalis eſt haec interpretatio, adeoque in ſe non mala, ſi quis ſalua conſcientia iurat.

Obſeruat Titivs *ad hanc* §. *obſ.* 257. minus adcuratam hanc eſſe definitionem, quia et periurio quadret; ſed parum ſolida eſt haec obſeruatio: nam periurium etiam eſt iusiurandum, adeoque et illi quadrare debet definitio.

Qu. *an licita ſint iuraiuranda?* ſaepe dubitatum, 1. quia ſint confeſſio perfidiae humanae; ſi homines eſſent virtutis ſtudioſi, ſine iureiurando verum dicerent; iam vix vlli etiam iurato credimus; nonne ita confitemur perfidiam humani generis? 2. Chriſtus manifeſto prohibuit omne iusiurandum. Matth. V. 34. *omnino non eſt iurandum*, quod et repetit Iacobvs Apoſtolus.

Sed reſp. ad 1. hoc argumentum tantum probat, melius ſeſe habituras res humanas, ſi iureiurando non eſſet opus, ſed inde non ſequitur, illud illicitum. Melius ſeſe haberet genus humanum, ſi non indigeremus iudiciis, poenis, bellis; ſunt haec manifeſta confeſſio iniuſtitiae, ſcelerum,

pravae

prauae cupiditatis hominum, inde tamen non ſequitur, vt illicita ſint. Ad 2. ex aliis ſcripturae locis patet, iuraiuranda licita eſſe. Dicit Pſalmiſta, *Pſ. XV.* 1. *Domine, quis deget in tabernaculo tuo? quis in tuo ſacro monte habitabit?* et paucis interiectis reſpondet *v.* 4. *qui, quod iurauit alteri, non renocat*. Eidemus etiam; ipſum CHRISTVM iuraſſe: *amen, amen*, quod ſanctiſſimum apud Iudaeos erat iusiurandum. Quin et Apoſtolus dicit in *Epiſt. ad Hebr. VI.* 16. *omnium controuerſiarum finis eſt ius iurandum ad rem confirmandam*. Ergo Chriſtus non abſolute prohibuit ius iurandum, ſed vult, ne temere nullo deferente ſponte iuremus.

Nos argumentamur: quidquid nec reuerentiam erga Deum, nec amorem erga proximum, nec amorem erga nos ipſos violat, illud iure naturae eſt licitum; atqui ius iurandum, cet. ergo, cet. Minorem inde probamus, quia non violat reuerentiam numinis, quin potius illam eo ipſo teſtamur ac profitemur, dum inuocamus vindicem: nec violat amorem proximi, quin illum potius eo ipſo ex incerto certum reddimus, eique ſcrupulum eximimus; denique nec amori noſtri repugnat ius iurandum, quia non prouocamus in nos vindictam pure, ſed conditionate, adeoque ſemper in poteſtate noſtra eſt, diram hanc vindictam euitare.

Eius *finis* §. 2. *forma* §. 3. 4. *modus illud praeſtandi* §. 5.

§. 2.

Iam quaeritur; *quid iuſtum circa ius iurandum?* id vero iudicandum eſt ex fine iuris iurandi, qui alius eſt 1. *reſpectu eius, cui iuratur*, nempe ad eo magis obſtrigendum iurantem, vt vel veritatem dicat, vel promiſſum praeſtet. Is finis eſt iudicis, dum ius iurandum defert teſti, is finis Abrahami, dum in verba ſua adegit Eleaſarum. Ratio eſt, quia vidimus, iurantem debere renuntiare diuinae miſericordiae, et in ſe provocare vindictam diuinam, ſi ſciens fallat: at quum nemo praeſumatur immemor ſalutis aeternae, merito etiam praeſumitur, eum veritatem dictiare, fidemque ſeruaturum, quia ita iurat; 2. ex parte iurantis finis eſt, vt vel alterum certiorem reddat, vel ſuſpicionem a ſe amoliatur, vel liti finem faciat; nam quum iusiurandum vel praeſtetur de re praeterita, vel futura: illud praeſtatur, vt alterum certiorem faciam; litemque finiam; hoc, vt ſuſpicionem perfidiae a me amoliar, qua de re plura §. *vlt. huius capitis*.

§. 3.

Deinde quaeritur, *per quid iurandum?* Reſp. hoc patet ex definitione: eſt religioſa adſeueratio; ergo non iurandum 1. per res, quas quidem admiramur, ſed non religioſe colimus; hinc abſurda iuraiuranda Iudaeorum per caelum, terram, templum, vrbem Hieroſolymae, *Matth. V.* 34. *XXXIII.* 16. *ſeqq.* 2. exemplo Socratis per caput, anſerem, canem, arbores. Excuſant aliqui haec iuraiuranda Socratica; exiſtimantque cum PORPHYRIO, *III. de abſtinentia ab anim.* Socratem iuraſſe per creatorem capitis, anſeris: at hoc verbis repugnat, caput enim non ſignificat creatorem capitis; 3. abſurda ergo etiam ſunt iurajuranda per res nobis cariſſimas concepta, e.g. per animam, per oculos, cet. OVID. *Amor. III.* 3. 13. *ſeqq.*

Perque ſuos illum nuper iuraſſe recordor,
Perque meos oculos; et doluere mei.

Et VIRGILIVS *Aenid. VIIII.* 300.

Per

Per caput hoc iuro, per quod pater ante ſolebat.

Hinc et Chriſtiani veteres iurare ſolebant per genium et ſalutem principum. Vid. TERTVLLIAN. *in Apologet.*

Defendit quidem quodam modo haec iuraiuranda SANDERSON, *de iuram. oblig. praelect. I.* §. 4. ſed eodem modo, vt PORPHYRIVS, ſenſum nimirum eſſe, iurari per capitis creatorem, cet. Sed ad hoc iam reſpondimus.

PVFENDORFF. in *iur. nat. et gent. IIII.* 2. 3. alio colore illa diluit, quod nempe homo inuocet Deum, vt, ſi ſciens fallat, Deus ſe puniat in parte illa alias cariſſima, anima, capite, oculis. Sed id quoque admitti nequit; quid enim tunc fiat iuriiurando per ſalutem principis? ſi ſciens fallo, puniri principem, ſenſus erit, Nugae! Eiuſmodi impietatem in Regulo cauſſidico reprehendit PLINIVS, *Epiſt. II.* 20. 3. Quomodo homo Deo praeſcribere poteſt, quam poenam a ſe exigere debeat ſupremum numen? ſuperioris eſt, poenam definire, non delinquentis; 4. per res quoque abſtractas fruſtra iuratur; tale fuit Pythagorae iusiurandum per numerum quaternarium; iusiurandum equitum a Carolo Gonzaga duce Mantuano creatorum per nobilitatem maiorum GRAMMOND. *Hiſt. Gall. V.* Turpe ſane eſt, ludere in re tam ſeria; 5. vnus ergo ſupereſt; DEVS, omniſcius et iuſtus, per quem iurandum; eum enim ſolum colimus, eum veneramur; quod et Ethnici non ignorarunt, quippe iurantes per Iouem, quem verum Deum putabant.

§. 4.

Praeterea quaeritur, *quomodo concipiendum ſit iusiurandum?* Denuo id diſcimus ex definitione; eſt enim religioſa aſſertio, adeoque procul dubio adtemperandum cuiuſque religioni; ſic abſonum eſſet, Iudaeos adigere, vt iurent per Chriſtum: Chriſtianos, vt iurent per Mahomedem.

Ratio eſt, quia iuraiuranda inuenta, vt homines metu numinis adigantur ad veritatem dicendam, ſeruandumque promiſſum; quomodo vero metu numinis, quod vel non exiſtere, vel falſum eſſe putant, adiguntur ad verum dicendum; potius eo audacius mentientur, quo minus ſibi ab eo metuunt.

Sed quaeritur, *an periurii reus ſit, qui per falſos Deos iurauit?* Adfirmatur; 1. quia religioſa fuit adſertio, ſcilicet ſecundum perſuaſionem iurantis; 2. quia, quantum in ſe fuit, Dei maieſtatem violauit, quamuis in perſona Dei errarit. Non ideo excuſandus erat Scaeuola, quod occiſurus Porſennam regem, eius adminiſtrum occidit. SENECA, *de benef. VIII.* 7. *punitur, quia tamquam Deo fecit, opinio illum noſtra ac ſua obligat poenae.*

Similiter quaeri ſolet, *an ſalua conſcientia ferre poſſimus formulam iurisiurandi falſae religioni adtemperatam?* id quoque adfirmatur; non enim probamus iurantis religionem, ſed tantum ea vtimur ad veritatem eruendam. Quemadmodum enim a foeneratore improbo mutuam ſumentes pecuniam, non ideo probant improbum foenus, eo tamen vtuntur, vt neceſſitatibus ſuis conſulant: ita idem ſtatuendum de eiuſmodi iuribus iurandi. GROT. *libr. II. cap.* 13. §. 12. et ibi ZIEGLERVS.

§. 5.

Proxima eſt quaeſtio, *quomodo iusiurandum praeſtandum?* Reſpondet auctor 1. animo deliberato, id eſt, eo animo, quod velit iurare, eſt enim adſer-

adſertio religioſa, quae ſine intentione concipi nequit. Hinc facile patet, *a*) non iurare ſecretarium iudicii, qui iusiurandum praelegit, *b*) nec docentem, qui formulam iurisiurandi auditoribus recitat, nec *c*) lectorem, qui iſtam ſcriptam in libro reperit. Hinc quum Acontius inſcripſiſſet iuſiurandum pomo, perituram Cydippen, ſi alium amaret, quam Acontium, et Cydippe haec verba legiſſet; primum dubitauerat, an non obſtricta ſit? ſed poſtea rectius ratiocinatur apud Ovid. *Epiſt. Heroid. XXI.* 135. *ſeqq.*

Quae iurat mens eſt; nil coniurauimus illa.
Verba, ſuis fruſtra viribus orba tenes.
Illa fidem dictis addere ſola poteſt.

Et paullo poſt:

Conſilium prudenſque animi ſententia iurat,
Et niſi iudicii vincula nulla valent.
Si tibi coniugium volui promittere noſtrum;
Exige polliciti debita iura tori:
Sed ſi nil dedimus, praeter ſine pectore vocem;
Verba ſuis fruſtra viribus orba tenes.
Non ego iuraui: legi iurantia verba: cet.

2. contra non excuſari a periurio, qui iurauit deliberato animo, poſteaque cauſatur, ſe non id intendiſſe, vt obligaretur. *a*) Contradictorium eſt, velle iurare, et nolle tamen iureiurando obligari; *b*) ita fruſtraneum foret omne iusiurandum, nec vmquam illo fretus poſſet credere, alterum ſe non decepturum. Apud Radevicvm *in vita Friderici I. imp. II,* 25. Mediolanenſes: *iurauimus quidem, ſed iuramentum adtendere non promiſimus.*

§. 6. 7.

Iam ergo de effectu iurisiurandi ſeu de obligatione iurisiurandi. Primo certum eſt.

1. Illud obligare ad veritatem dicendam, ſeruandumque promiſſum; fluit id *α*) ex principio noſtro, ex quo cultum diuinum deduximus, Deum eſſe amandum amore reuerentiae. Ex quo colligimus, eundem eſſe honorandum timendumque: an dixeris vero, illum honorare ac timere Deum, qui deliberato animo peierat? *β*) idem fluit ex amore proximi; iubebat ille proximum amare tanquam nos ipſos; ex quo collegimus ſuperiore capite, ſermone eſſe vtendum non ad alterum decipiendum, ſed ad vtilitatem eius promouendam. Iam quum ſermonis ſpecies ſit iusiurandum, eo quoque vtendum erit in proximi non detrimentum, ſed vtilitatem; id vero non faciunt periuri: periurium ergo repugnat iuri naturae: ergo obligationem producere iuſiurandum eſt certum; illud tantum quaeritur, qualem?

2. Obligatio iuriſiurandi eſt acceſſoria, adeoque ſemper praeſupponit, nos iam ante ad aliquid obſtrictos eſſe; quomodo enim poſſem in me vindictam diuinam prouocare, ſi hoc non praeſtem, niſi ad praeſtationem obſtrictus eſſem. Poena ſane praeſupponit delictum, e. g. ciues praeſtant homagium; tunc ſane non obligari primum incipiunt ex homagio, ſed iam antea obligati erant, eamque obligationem tantum maiorem efficiebant praeſtito illo iureiurando. Ex eo vero patet, *a*) iusiurandum non tollere obligationem, acceſſorium enim non tollit principale; ſic abſurdum eſſet, debitorem ideo denegare ſolutionem, quia iurauit, ſe non ſoluturum; *b*) iusiurandum

dolo

dolo malo elicitum non obligare; errans enim dum iurat, ponit obligationem, quae, dum non adeſt, nec iuſiurandum poteſt obligare: acceſſorium ſequitur ſuum principale: exemplum inſigne *Ioſuae I. c)* idem etiam valere, ſi iuſiurandum vi metuue iniuſto extortum ſit, nam tunc deficiente obligatione principali, itidem ceſſabit acceſſorium, e. g. qui latroni cogenti iurauit, ſe 1000. daturum. Obiicit GROTIVS, *ius quidem non naſci latroni, ſed naſci tamen Deo?* Reſp. id falſum eſſe, quia Deus eius modi iuſiurandum non acceptat, quia nihil iniuſtum acceptare poteſt; *d)* rem illicitam non confirmare, vel licitam fieri iureiurando; ſic non obligabatur Dauides, quum per iracundiam iuraſſet, ſe Nabalis vniuerſam familiam euerſurum ob denegatum beneficium. 1. *Sam.* 25. contradictorium enim eſt, vindictam diuinam prouocare in eum caſum, ſi ab illicito facto abſtineamus. Peccat, qui hoc modo iurat; at non peccat, qui hoc iuſiurandum non ſeruat, ſed bis peccaret, ſi ſeruaret. Canoniſtae hoc concedunt de iureiurando ſuper re iure diuino prohibita praeſtito; at quae legibus humanis prohibentur, ea iureiurando praeſtito praeſtanda putant. Sed id falſum, Deus enim etiam humanas leges ſeruari vult; ergo iuſiurandum non immutare naturam pacti, cui acceſſit; itaque priora ſponſalia praeferenda, licet vel maxime poſterioribus iuſiurandum acceſſerit.

§. 8.

Haec de obligatione iuriſiurandi: proximum eſt, vt et de eiuſdem interpretatione agamus. Primo ergo tenenda regula:

I. In adimplendo iureiurando omnes cauendae ſunt cauillationes,

α) cauillationes enim in iureiurando ſunt ad decipiendum comparatae; decipere vero iureiurando eſt peierare; *β)* iuranti res eſt cum Deo omniſcio, hunc vel fallere velle abſurdum; *γ)* cauillans verbis inhaeret, Deus autem mentem intuetur. Hinc turpiter egit captiuus, qui dimiſſus iurauit, ſe in caſtra rediturum, et mox aliquot paſſus progreſſus in caſtra remeauit, ac ſi aliquid oblitus eſſet, et ſic ſe defunctum iuriſiurandi religione putauit. GELL. *Noct. Attic. VII.* 18. Comes *de Fontaine* quum iuraſſet, ſe nec equitem, nec peditem aduerſus Gallos pugnaturum, lectica vectatus eſt. Addit auctor regulam:

II. Quibuſdam caſibus iuſiurandum eſſe ſtricte interpretandum,

caſuſque eius modi recenſet: *α)* ſi iuratum in alicuius odium ex ira alioue animi impetu, quale exemplum eſt *Iud. XXI.* Ita apud PLVTARCH. Antigonus Mithridatem occidere conſtituerat, remque crediderat Demetrio, eumque adegerat iureiurando, quod tacere id velit; hic amici ſalutem metuens haſta inſcripſit arenae: *fuge Mithridates*; *β)* quoties quid iureiurando promiſſum ex neceſſitate, quod non ſeruare rei publicae interſit; e. g. Dauid, 2. *Sam. XVIIII.* 23. Simei ſibi maledicenti promiſerat impunitatem, et tamen Salomoni filio mandauit 1. *Reg. II.* 8. ne incruento fato iſte nequam defungatur; *γ)* ſi tacita iuriiurando inſit conditio, aliquem honeſti quid petiturum; hinc ſtolida religio Herodis occidentis Ioannem Baptiſtam, quia priuignae ſaltatriculae optionem iuratus fecerat quiduis petendi. Haec auctor; ſed pleraque, quae affert, exempla ad cauillationem pertinent.

Potius ita tenendum, aut abſurdum, quod vel impoſſibile, ſiue phyſice

ſiue

Digitized by Google

ſiue moraliter, promiſſum, tunc peccatum quidem, ſed iusiurandum non ſeruandum eſt. Ita recte priuignae potuiſſet Herodes negare caput Ioannis; Ita et Salomon recte matri negauit, quod ipſa petebat, quamuis iuraſſet, 1. *Reg. II.* 20. Aut iureiurando quid promiſſum, quod non eſt impium, abſurdum, impoſſibile, tunc cauillatione non adimpletur, (per *reg. I.*) adeoque peccauit captiuus ille, qui in caſtra obiter remeauit: nec minus peccauit Timoleon, qui quum Milarcho iuratus promiſiſſet, ſe eum non accuſaturum; prodeunte illo in concionem dixit: *ego illum hominem non accuſabo, quia iurato pactus ſum, at interfici celerrime iubeo*. POLYAEN. *Stratagem. libr. V.*

§. 9.

Sed praecipue quaeritur, *quodnam ſit fundamentum interpretationis iurisiurandi?* recte reſpondetur, diſpiciendum eſſe ad ſententiam et ſcopum, non iurantis, ſed deferentis; nam 1. cuius cauſſa praeſtatur iusiurandum, ad illius mentem iurandum eſt; at praeſtatur praecipue deferentis, non iurantis cauſſa, ergo cet. 2. ſi ex mente iurantis intelligendum eſſet iusiurandum, vnuſquiſque poſſet reſeruationibus mentalibus pro lubitu vti, et ſic fruſtraneum foret iusiurandum, e. g. iurauit Vlyſſes, ſe pacta; quae cum Antenore iniiſſet, ſeruaturum, ac interea cum alio Antenore pactus erat proditionem Troiae; 3. omnis delatio et acceptatio iurisiurandi eſt pactum; pacto enim vel promiſſo me obſtrinxi ad animi ſenſa de re, de qua quaerit, reuelanda; ergo contra pactum ago, ſi de alia re iuro, quam ille interrogauit. Recte hoc intellexere Romani; hinc quum Cenſores ex aliquo quaererent; *ex animi tui ſententia; habeſne vxorem?* et hic reſponderet; *non ſane ex animi ſententia;* Cenſores eum ſeuere notarunt; reſpondere enim iuratus debebat ex mente Cenſorum, qui non interrogabant, an vxorem ex animi ſententia duxerit? ſed an habeat vxorem?

Aliud 1. ſi quis proprio motu jurato quid promiſerit; tunc enim iusiurandum eſt interpretandum ex mente iurantis, quia nemo detulit; promiſit quis iurato, ſe templo daturum calicem, et prouiſores iam exigunt aureum.

Aliud quoque obtinet, 2. ſi iurans ex mente deferentis errauit, aliudque intellexit, quam alter ſcire voluit. Sic ſi ille ciuis Romanus in ſenſu interrogationis cenſoriae erraſſet, non peieraſſet, dum reſpondit: *non ſane ex animi ſententia*.

§. 10.

Supereſt ultima pars huius capitis, in qua quaeritur, *quotuplex ſit iusiurandum?* Praeſtatur 1. aut de re praeterita, et tunc dicitur *aſſertorium*, e. g. iurat reus, ſe nihil debere: aut de re futura, tunc dicitur *promiſſorium*, e. g. homagium, iusiurandum Salomonis, Herodis, Ahaſueri; 2. aſſertorium praeſtatur vel de facto alieno, et tunc eſt *teſtimoniale*, *ein Zeugen-Eyd;* vel de proprio, et tunc eſt *litis deciſorium*, de quo PAVLVS *Epiſt. ad Ebr. VI*, 16. *iusiurandum terminat omnem litem;* 3. litis deciſorium vel defertur a parte parti, et vocatur neceſſarium, vbi aut iurandum, aut referendum eſt, e. g. actor defert reo iusiurandum ſuper depoſito; vel a iudice alterutri parti, et tunc dicitur iudiciale, e. g. Caiphas adiurabat Ieſum, an ſit Chriſtus? 4. judiciale aut defertur ſuper quaeſtio-

Digitized by Google

ae, quantum debeatur? aut ſuper quaeſtione, an aliquid factum? priore caſu vocatur iuſiurandum *in litem*; poſteriore *purgatorium*, ſi quis indicia contra ſe militantia iureiurando elidit; modo *ſuppletorium*, quoties ſemiplenam probationem ſupplere iubetur iureiurando. At poſtremum et iuri Romano, et rationi repugnare, docuimus in *Syllog. opuſc. Exerc. XVI. de lubricitate iuriſiurandi ſuppletorii*. Nam 1. ita quis fit teſtis in propria cauſa: et 2. occaſio datur innumeris periuriis ob praemium periurii paratiſſimum, nempe victoriam in cauſa.

CAPVT XII.

DE OFFICIO CIRCA ADQVIRENDVM RERVM DOMINIVM.

§. 1.

Alterum inſtitutum humanum, ex quo fluunt officia hypothetica, eſt DOMINIVM. Vnde hoc capite diſquiritur 1. *de dominii origine*, §. 1. 2. 2. *de eiuſdem natura*, §. 3. 4. 3. *de modis illud adquirendi*, §. 5. *ad fin.*

I. Quod ad dominii originem adtinet, de ea ſubtiliter philoſophati ſunt veteres et recentiores, inprimis ALBERTI, *Comp. iur. nat. part. II.* §. 4. dominium deducit ex praecepto diuino *Geneſ. I.* 28. Sed 1. Deus ibi non diſtribuit res ſingulis futuris hominibus, adeoque nec dominium aliquod ſingulare conſtituit; 2. locus ille dat facultatem dominium conſtituendi, non ipſum conſtituit dominium; 3. verſamur hic in iure naturae, cuius origines et concluſiones non ex Sacra Scriptura, ſed ex ratione deducendae.

Ceterum recta ratio ſtatim cognoſcit, Deum ius dediſſe vtendi rebus omnibus, quae ad conſeruationem noſtram pertinent; nam 1. qui dedit exiſtentiam, voluit vt exiſteremus, qui vult nos exiſtere, vult vt mediis vtamur, ſine quibus conſeruari non poſſemus. Quumque ſine rebus naturalibus paſſim in orbe obuiis conſeruari non poſſemus, ſequitur, vt earum vſum nobis ac ius vtendi dederit; 2. idem probat finis Dei; is tamquam ens ſapientiſſimum nihil fecit fruſtra; quum vero tam multa creauit, quae aliis creaturis vſum non praeſtant, e. g. aurum, reliqua metalla, materias, ex quibus veſtes, cibi ſapidiores, aedificia, ſuppellex cet. confici poſſunt, procul dubio Deus ea creauit noſtro bono, adeoque ius nobis dedit iis vtendi.

Equidem Stoici longius procedunt, omniaque in vniuerſo mundo hominis cauſſa condita exiſtimant, quod principium etiam in iure noſtro regnat, §. 37. *Inſt. de rer. diuiſ.* CICERO *de offic. lib. I. cap. 6. de natur. Deor. II. 62. ſeqq. de finibus III.* 20. Sed multa ſane ſunt, ad quae nemo mortalium vmquam penetrauit, e. g. in meditullio terrae, in mari, vt taceamus de iis, quae fortaſſis in corporibus caeleſtibus occurrunt; hinc ſatis eſt, ſi dicamus, Deum ius nobis dediſſe vtendi fruendi omnibus, quae ad conſeruationem commoditatemque noſtram faciunt. Eleganter SENECA, *de ira, II. 27. nimis nos ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur.*

§. 2.

Digitized by Google

§. 2.

Poſito hoc iure recta ratio facile cognoſcet, *quomodo ſenſim inde natum ſit dominium*, nimirum 1. vbi ius nobis datur rebus omnibus vtendi, ibi datum eſt etiam ius illas res occupandi; occupatio eſt facti, fuiſſe ergo oportet ſtatum ante occupationem dominio contrarium; iam antequam res occuparentur, erant nullius, et omnibus tamen ius erat illas occupandi, ceu §. 1. demonſtrauimus, ergo ante occupationem erat communio negatiua. Communionem hanc negatiuam definimus eum ſtatum, quo res omnes fuere quod ad proprietatem nullius, quod ad ius vero occupandi, omnibus patebant.

2. Occupatio porro fit dupliciter, vt recte obſeruauit GROTIVS, vel per vniuerſitatem, vel per fundos ſeu rectius per ſingulos: *per vniuerſitatem*, quando tota multitudo rem occupat, eamque inter ſe diuidit, e. g. Iſraelitas terram Canaan; *per ſingulos*, quando ſinguli ſingula ſibi occupant, veluti Tartari, aliique populi Nomades. Itaque multiplicato primum genere humano neceſſe fuit integras familias, et inde natas gentes totas prouincias communi nomine occupaſſe, eaſque communes habuiſſe: inde nata altera communio, quam poſitiuam appellamus. Eſt vero *communio poſitiua* is ſtatus, quo multi ſimul rem communi nomine occupant, vt ſit ſaltim multitudinis occupantis, et alii ab eius vſu excludantur.

Vnde facile patet differentia communionis negatiuae et poſitiuae: in illa enim 1. res ſunt nullius, in hac ad multitudinem, quae eas occupauit, pertinent; 2. in illa vſus patet promiſcue omnibus, in hac tantum illis, qui ſunt de iſta multitudine; 3. ibi excluditur nemo, hic omnes praeter illam multitudinem. Rebus ſic in communione poſitiua exiſtentibus, commode vti non potuere gentes integrae, vt illae omnibus ſuffecerint; itaque non potuerunt non inter ſe conuenire, cuilibet de illa multitudine ius futurum eſſe, quaedam ſibi, quibus opus eſſet, occupandi; ac proinde ſinguli ſibi occuparunt partem agri, arbores, aliaque neceſſaria ad ſuſtentationem familiae. Eo facto ſtatim natum eſt *dominium*; quaecumque enim ex communibus rebus conſenſu alterius occupo, ea fiunt occupantis, adeoque eſſe in dominio incipiunt.

Iam facile oſtendi poteſt diſcrimen inter communionem poſitiuam et dominium. Nam 1. in illa multi ſunt domini, hoc introducto vnicus; 2. in illa excluduntur omnes extra illam multitudinem, hoc introducto etiam ii, qui ſunt de multitudine illa; 3. in illa nihil eſt ſingulorum, hoc introducto ſingula habent ſuum dominum, adeoque ſunt ſingulorum, qui occuparunt. Non ſine cauſſa addimus: *qui occuparunt*; paullo poſt enim §. 4. oſtendemus, ne hodienum quidem omnia occupata eſſe, adeoque multa nondum facta eſſe ſingulorum, ſed partim in communione poſitiua, partim in negatiua permanſiſſe.

Totus ergo ordo, quo introductum dominium, hic eſt: *a*) omnia fuere in communione negatiua, *b*) multiplicatis hominibus ſingulae familiae, et natae inde gentes occuparunt totos terrae tractus, et ibi conſtituerunt communionem poſitiuam; *c*) denique ſinguli de iſta gente conſentientibus reliquis occuparunt res ſingulas ſibi neceſſarias, et ſic natum eſt dominium.

Id quod cum S. S. egregie congruit; dum enim Deus dixit: *creſcite et mul-*

multiplicamini, cet. conſtituit *communionem negatiuam*; dum homines tam poſteri Adami, quam filii et poſteri Noachi ſibi nouas ſedes quaeſiuere, nata eſt communio *poſitiua*; dum denique ſinguli loca quaedam inculta occupare, ſibique colere coeperunt, natum eſt *dominium*: quin eo modo ſeſe res habitura eſſet, ſi gens quaedam hodie immigraret in inſulam quamdam incultam.

§. 3.

Haec de dominii origine: progredimur II. ad *naturam dominii*, quae commodiſſime explicabitur per definitionem.

Eſt *dominium* ius rem corporalem ſibi ita habendi, vt ea ſoli vtamur, nec quiſquam ea ſine conſenſu noſtro vtatur.

Eſt ius.) Vbicumque enim ex parte Dei eſt conceſſio, ibi ex parte noſtra eſt ius rem conceſſam uſibus noſtris adhibendi; atqui ex parte Dei eſſe conceſſionem, probauimus §. 1. eſt ergo ex parte noſtra ius.

Rem corporalem habendi.) Res enim incorporales ſunt iura; iura rebus vel perſonis inhaerent; ſi rebus inhaerent, ſunt conſequentia dominii, non ipſa in dominio ſunt; ſin perſonae inhaerent, ſunt attributa perſonae, ergo plane non cadunt ſub dominium.

Habendi.) Ergo dominii initium eſt poſſeſſio; habere enim dicimur, quae occupauimus, at ſemel facta occupatione, poſſeſſio et animo retinetur, id eſt, maneo dominus et poſſeſſor, quamuis rei non inſiſtam, quia nemini ius eſt, rem ſemel occupatam occupandi.

Nec quiſquam ea ſine conſenſu noſtro vti poterit.) Negat hoc TITIVS, *obſeru.* 282. ſed male; nam ne intelligi quidem poteſt dominium ſine facultate alios ab eius vſu excludendi; fatetur hoc TITIVS, dum concedit, hanc alios excludendi facultatem dominium conſequi, negat tantum, eam ad dominii eſſentiam pertinere.

Sed argumentamur: Sine quocumque non intelligitur dominum id pertinet ad eius eſſentiam; ſine facultate alios vſu rei excludendi non intelligitur dominium; ea ergo ad dominii eſſentiam pertinet. Sed fraudi fuit TITIO, quod negauit communionem negatiuam, putauitque, ſtatuendum Adamum, quamuis adhuc ſolus in hoc terrarum orbe eſſet, verum tamen ac actuale dominium habere; quod paradoxum ipſe aliter ſaluare non potuit, quam ve negaret, ad dominii eſſentiam pertinere ius excludendi alios.

Ceterum quamuis hodie dominium varie diuidi ſoleat, veluti in *plenum et minus plenum*, hocque tribuatur domino et vaſallo in feudis, domino emphyteuſeos et emphyteutae in re emphyteutica, domino ſuperficiei et ſuperficiario in ſuperficie, facile tamen patet, haec omnia legibus pactiſque humanis eſſe introducta, adeoque ex iure naturae deriuari non poſſe; iure enim naturae per occupationem quiſque plenum ius conſequitur, adeoque dominium omne eſt plenum; nulliſque circumſcriptum limitibus.

§. 4.

Diximus de natura et definitione dominii: proximum eſt, vt et quaeſtionem ſoluamus, *quibuſnam in rebus dominio locus ſit?* Hoc ex ſuperioribus principiis ita eruimus, 1. quia homines à primaeua illa communione negatiua et poſitiua diſceſſerunt, quod res communes non ſufficerent omnibus,

nibus; hinc conſequitur, vt non opus ſit dominio rerum inexhauſti vſus, quales ſunt aer, aqua profluens: 2. quumque ideo in dominium redactae ſint res, quia ad conſeruationem noſtram facere videbantur, ſane in dominio habere nemo cupiet res, quae nulli vſui ſunt, e. g. muſcas, mures, araneas, nec ideo quiſquam furti actione pulſatur, quod nobis aliquot mures ex aedibus clam ſubtraxit; 3. denique quum poſſeſſione opus ſit ad dominium adquirendum, eaque ſine apprehenſione ac cuſtodia non intelligitur, non poſſunt in dominio eſſe, quae cuſtodiri nequeunt, id eſt, a quorum vſu alter excludi non poteſt, itaque ex hac quoque ratione aer et aqua profluens non ſunt in dominio. OVID. *Metam. VI*, 349. *ſeqq.*

Quid prohibetis aquis? vſus communis aquarum.
Nec ſolem proprium natura, nec aera fecit;
Nec tenues vndas. — — —

Itaque requiſita rerum, quae dominum recipiunt, ſunt tria: 1. vt ſint exhauſti vſus, nam alias dominio non opus eſt; 2. vt ſint vtiles, nam alias dominium habere nolumus; 3. vt poſſint cuſtodiri, nam alias domini eſſe non poſſumus.

Iam facile decidi poteſt quaeſtio *de dominio maris*, de qua adhuc tanto animorum motu diſceptatum. Dominum maris ex Anglis defenderunt IO. SELDENVS, in *mari clauſo, ſeu de dominio maris*, IONSTON, *rerum Britannic. libr. XIIII.* GVIL. VELVOODVS, *de dominio maris, iuribuſque ad dominium ſpectantibus*. Ex Italis PETR. BAPTIST. BVRGVS, *de dominio Genuenſis rei publicae in mari Liguſtico*. In gratiam gentis Danicae et Noruegicae IO. ISAAC. PONTANVS ſcripſit libros duos *diſcuſſionum hiſtoricarum de mari libero, adverſus Io. Seldeni mare clauſum*. Contra hoc dominium maris ſcripſerunt praecipue Belgae, GROTIVS *de mari libero*, THEOD. GRASWINCKEL in *Vindiciis maris liberi contra Seldenum*, VLR. HVBERVS, *Digreſſ. part. I. libr. IIII. cap.* 14. 15. 16. et nouiſſime Vir ill. CORN. *van* BYNKERSHOECK in *Diſſert. de dominio maris*, qui modeſtiſſimus. Harum gentium intererat de ea re diſputare propter nauigationes Indicas, itemque propter capturam halecum. Sed Batavi vetera principia paullatim deſeruerunt poſtquam de ſocietate Oſtendenſi agi coeptum. Nullo partium ſtudio de re ſcripſerunt IAC. GOTHOFRED. *de dominio maris*, IO. STRAVCH. *de dominio maris*, IO. HENR. BOECLERVS, in *Min. maris dominio*; immo et auctor noſter alienus a partium ſtudio hanc quaeſtionem tractaſſe videtur in *Iur. nat. et gent. libr. IIII. cap.* 5. §. 5.

Quod ad rem ipſam attinet, 1. formandus eſt ſtatus controuerſiae, non eſſe quaeſtionem de Oceano, qui nec exhauſti vſus eſſe, nec cuſtodiri poſſet, adeoque non eſſe poteſt in dominio; ſed de mari quodam prouinciae proximo; itemque non quaeri de iis rebus, quae in mari inexhauſti ſint vſus, e. g. de nauigatione ſola, de aqua marina, cet. ſed de mari, quatenus exhauſti vſus eſt, e. g. quoad commercia, vnionum piſcaturam, capturam piſcium pretioſorum, cet.

Quaeſtio ergo eſt, *an mare particulare quoad res exhauſti vſus ita ſit in dominio, vel potius imperio, alicuius gentis, vt haec alios eius vſu excludere poſſit?* Id affirmamus, quia omnia adſunt requiſita: 1. eſt exauſti vſus, ille res ſummam praeſtant vtilitatem genti alicui, vel rei publicae, 3. poteſt claſſibus et nauibus occupari et cuſtodiri. Aguo-

Agnoſcit hoc quoque ill. Bynkershoek. Id tamen ſibi perſuadet, ſic mare non diu poſſe eſſe in dominio, quia claſſibus domum reuerſis ſtatim ceſſat poſſeſſio; ſed audiuimus, poſſeſſionem ſemel adquiſitam etiam animo retineri.

Haec demonſtrant, mare eſſe poſſe in dominio, ſed idem aequum eſſe, vt dominium illud vicinis prouinciis permittatur, ita probatur: amor ergá proximum exigit, vt quod nobis denegari nolimus, id nec aliis denegemus; nos iam iniquum putamus, ſi quis nobis negaret vtilitatem ex ea re, ex qua alias omne incommodum ſentimus, ergo nec nos iniquitatis abſolui poterimus, ſi prouinciae denegamus commodum maris, quae incommoda quotidie ſentit.

Obiicitur, 1. mare eſſe inexhauſti vſus; ad id iam reſpondimus; 2. mare non eſſe in commercio; eſt petitio principii, de eo enim quaeſtio eſt; 3. eſſe fluidum, adeoque non poſſe cuſtodiri; Reſp. poteſt omnino per claſſes, praeterea aqua marina eſt fluida, non mare; 4. mare ſic eſſe acceſſorium, terram principale, mare vero plerumque terra maius eſſe. Reſp. quid tum? America Hiſpanica acceſſorium eſt Hiſpaniae, et ea tamen Hiſpania multo maior eſt.

Ceterum effectus huius dominii ſunt, 1. prohibere nauigantes, piſcantes, vniones colligentes certis locis; 2. leges maritimas et nauticas dare; 2. piratas perſequi, ab iiſque ſupplicium ſumere; 4. vectigalia colligere a praeternauigantibus. Signum eius dominii Venetiis eſt diſponſatio cum mari; alibi demiſſio veli, cuius veſtigium in antiquitate quoque prehendit Lipsivs *Elector. I.* 23. Conf. Loccenivs, *de iure maritimo*, *cap.* 4. §. 10.

§. 5.

Progredimur *III.* ad *modos adquirendi dominium*, quos auctor recte diuidit cum Grotio, *libr. II. cap.* 3. §. 1. in *originarios*; quibus dominium adquirimus rei in nullius dominio conſtitutae, e. g. ſi quis adquirit examen apum; 2. *deriuatiuos*, quibus adquirimus dominium rei in alterius dominio iam conſtitutae, e. g. ſi quis praeuia emtione vel donatione alnearium a ruſtico traditum accipit.

Originarios Pvfendorffivs ſubdiuidit in eos, qui tales ſunt *a) in ſe*, quando ipſam rei ſubſtantiam antea in nullius dominio conſtitutam adquirimus, e. g. examen apum: *b) ſecundum quid*, quoties adquirimus incrementum, quod ei accedit, e. g. mel.

Obiicit Titivs, *Obſeru.* 290. hanc ſubdiuiſionem etiam ad modos deriuatiuos pertinere? ſed nego; fructus enim et acceſſiones non traditos accipimus tamquam fructus, ſed tamquam partem ſubſtantiae, nos vero loquimur de fructibus futuris.

Iam agitur 1. *de modis originariis a) in ſe et ſimpliciter talibus*, §. 6. *b) ſecundum quid talibus*, §. 7. 8. 2. *de modis deriuatiuis*, §. 9. *ad fin.*

§. 6.

Modus *in ſe* et *ſimpliciter* talis eſt *occupatio*, quae eſt apprehenſio rerum nullius, animo ſibi habendi facta. Requiritur ergo.

1. *Vt res ſit nullius*. Quae nullius ſunt, cedunt occupanti, quia nemini eſt ius contradicendi, neque rei vſu excludendi: nullius autem poteſt eſſe res, partim quod nullum habuit dominum, e. g. piſcis mari eiectus;

partim

partim quod dominus rem pro relicta habuit, e. g. pecten, quem caluus apud PHAEDRVM inuenit; et hoc iure theſauros noſtros facimus, ſi vere tales ſint, id eſt, veteres peniae pro derelictis habitae; vtrumque ergo per occupationem cedit occupanti; contra ex hoc patet, res amiſſas, bona naufragorum, cet. non fieri occupantis, quia neutro ſenſu ſunt nullius.

2. *Animus ſibi habendi*; ſine illo enim adprehenſio eſt actio mere phyſica vel naturalis, non humana et moralis, adeoque effectum moralem producere nequit, e. g. ſi gallina vnionem vel gemmam e ſterquilinio eruat, non ideo ſit domina, adeoque nec furioſus, mente captus.

3. *Adprehenſio*, et quidem tali modo facta, quae vſitata eſt circa huius modi res; e. g. feras poſſum adprehendere manu, venabulo, retibus, cet. auiculas telo, laqueo, viſco.

Solus animus ſine adprehenſione non tribuit dominium, e. g. ſi aureum nummum Titius prior e feneſtra viderit, ſibique verbis adſeruerit, Maeuius vero eumdem prior adprehenderit, Maeuius procul dubio dominium conſequetur. Vnde ſoluenda elegans quaeſtio de Acantho inſula et vrbe deſerta, quam Chalcidenſium legatus primus introiit, Andriorum legatus prior iaculo petiit, PLVTARCH. *Queſt. Graec.* 29.

4. Occupatio quum fiat vel per vniuerſitatem, vel per fundos, conſequens eſt, vt in prouincia per vniuerſitatem adquiſita nihil ſit nullius; cuius enim eſt tota prouincia, eius ſunt omnia, quae illa continentur, e. g. ferae, piſces, flumina, metalla, ſiluae; hinc omnia haec pertinent ad populum, vocanturque *res publicae*.

At quia commode diuidi non poſſunt, et facile per communionem plane extinguerentur, e. g. ferae nullae ſuperſuturae eſſent, ſi ſingulis promiſcue venari liceret), hinc populus ea principi relinquere maluit, ac proinde hodie referuntur ad regalia.

§. 7.

Hic modus adquirendi originarius in ſe et ſimpliciter talis: ſequitur alter ſecundum quid talis, puta *acceſſio*; Haec nihil aliud eſt, quam adquiſitio incrementi, quod rei noſtrae ſiue natura, ſiue opera noſtra, ſiue vtraque accedit. Ea eſt vel *naturalis*, quam naturae beneficio debemus, e. g. alluuio, foetus animalium; *induſtrialis*, quae induſtria noſtra accedit, e.g. forma annuli ex auro, ſcriptura vel pictura chartae; *mixta*, quam et naturae, et induſtriae debemus, e. g ſatio, plantatio.

Subtiliter equidem de hac acceſſione philoſophantur ICti Romani; ſed generalis regula eſt iuris naturae: *acceſſorium ſequitur ſuum principale*, ſi vel e re noſtra eſt, vel incertae originis, vel ſeparatio commode fieri non poteſt; ſi certa eſt origo, vel rei fungibili accedit, potius reſtituendum erit priori domino, vel ei, qui induſtriam habuit.

Regulam hanc probamus: 1. quia, qui ſemel dominus eſt, illud dominium ſine conſenſu vel culpa ſua amittere nequit; ſi ergo de domino conſtat, illi res reſtituenda; hinc e. g. vi fluminis abrupta terra merito relinquenda priori domino, non eſt alluuio; 2. ſi res fungibilis eſt, cui aliquid accedit, non poteſt admittere pretium affectionis; tantumdem enim tunc eſt idem, adeoque abſurdum, et amori aduerſum eſſet, ſi retinere vellem acceſſorium, quod tale pretium admittit: hinc ſi alienae chartae in-

inſcripſi, charta merito cedit ſcripturae, quia illa pretium adfectionis non admittit, haec admittit; 3. quod commode ſeparari poteſt, id procul dubio reddendum, quia nulla cauſſa, nullusque titulus eſt, ob quem ego mihi retinere velim, e. g. ſi quis capulum alienum enſi meo adferruminarit; 4. ſi commode ſeparari non poteſt, tunc res ſeparata domino priori vtilitatem non praeſtat, mihi praeſtat, ergo merito ſoluto pretio retineo; *ſoluto pretio*, inquam; quia nemo debet cum alterius damno locupletior fieri. Ex hac regula iam de omnibus caſibus poteſt iudicari.

Naturales: 1. Partus ſequitur ventrem, eſt enim e re mea.

2. Alluuio eſt mea, quia incertae eſt originis.

3. Vis fluminis non mutat dominium, quia origo certa.

4. Noua inſula eſt acceſſorium fluminis.

5. Alueus eſt pars fluminis, ergo eiuſdem erit, cuius flumen.

Induſtriales 1. Adferruminata plerumque commode ſeparantur, aeque ac incluſa, non vero intexta.

2. Tabula et charta procul dubio cedunt ſcripturae et picturae.

3. Species noua procul dubio pertinet ad ſpecificantem, quia materia pretium adfectionis non admittit.

Mixtae. 1. Satio me reddit dominum, ſi ager eſt meus, ſeparari enim res commode non poteſt; planta plerumque ſeparari poteſt; ergo recte vindicatur.

2. Aedificium e lapidibus conſtans non commode, nec ſine ſumtu ſeparatur, ergo manet eius, cuius eſt ſolum; at ſi e lignis, diſtinguendum, an iam perfectum ſit, an tantum ligna iuncta; priore caſu itidem ſeparari ſine incommodo nequit, poſteriore poteſt.

3. Bonae fidei poſſeſſorem fructus lucrari, vel ideo aequiſſimum, quia eius opera prouenerunt, iſque per iuſtum errorem ſe pro domino habuit.

Ita facile patet, pleraque, quae ſtatuit circa eam rem ius Romanum, ſubtilia magis eſſe, quam aequitati conſentanea.

§. 8.

Interſerit hic auctor quaeſtionem, *qui fiat, vt non ſemper dominus, ſed aliquando tertius acceſſiones vel fructus e re noſtra capiat?* Reſp. id fieri per pacta, qualibus complura iura introduci poſſunt. Nam e. g. ſi cui concedo 1. partem dominii, vt omnibus fructibus vti poſſit, id vocatur *dominium vtile*; ſin concedo creditori 2. poſſeſſionem rei meae in ſecuritatem crediti, dicitur *pignus*; et quidem ſi ſimul concedo 3. ius vtendi fructibus, *antichreſis*; ſi 4. vtilitatem concedo in meo praedio vel perſonae, vel praedio alterius id vocatur *ſeruitus*, ſiue *perſonalis*, vti vſusfructus, vſus, et habitatio; ſiue *realis*, e. g. iter, actus, via.

Sed haec omnia ſunt ex iure ciuili: ius naturae quidem haec non improbat, ſed nec introduxit; non praecipit, ſed permittit.

§. 9.

Iam ſequuntur modi adquirendi deriuatiui. Hic ante omnia obſeruandum, iure ciuili aliud eſſe *titulum*, aliud *modum adquirendi*; illum dare tantum ius ad rem, hunc ius in re. Sed hanc differentiam ius naturae ignorat; iure enim naturae, vt recte obſeruauit GROTIVS, II. 8. 25. ad transferendum dominium ſola ſufficit domini voluntas, et nec traditio, nec quidquam aliud requiritur. Op-

Digitized by Google

Opponit HERTIVS, *ad Pufend. libr. IIII. cap.* 9. §. 8. 1. dominium a naturali poſſeſſione coepiſſe; 2. eſſe ius in ipſam rei ſubſtantiam; 3. ita nullam fore differentiam inter conuentiones et modos adquirendi; 4. repugnare vſum gentium.

Sed quum 1. ICti concedant dominium in vltimis voluntatibus transferri poſſe ſine traditione; 2. ius in rei ſubſtantia habere poſſim ſine traditione, veluti in pignore; 3. differentia inter conuentiones et modos adquirendi ſit tantum iuris ciuilis; 4. mores gentium non faciant ius naturae: merito ſententiae Grotii ſubſcribimus.

Hinc non mirum, quaedam ab auctore huc referri, quae alios ad titulos potius referri ſolent in iure ciuili.

Ceterum auctor agit de *modis adquirendi deriuatiuis*, qui deſcendunt 1. *ex diſpoſitione legis per ſucceſſionem ab inteſtato*, §. 10. 11. 2. *facto prioris domini*. Tunc vero transfertur vel a) *vniuerſitas bonorum*, §. 12. b) *portio bonorum*, idque α) vel *volente domino*, §. 13. β) vel *eo inuito*, §. 14. 15.

§. 10.

Primus adquirendi modus deriuatiuus eſt ex *diſpoſitione legis*; ex hac autem adquirimus per *ſucceſſionem ab inteſtato*.

Itaque 1. non difficile eſt contra IO. A FELDE *ad* GROT. *libr. II. cap.* 7. §. 3. demonſtrare, rectae rationi conſentaneum eſſe, bona defunctorum non fieri ἀδέσποτα, ſed in iis aliquem ſuccedere: 1. aut enim ea magiſtratus vindicare deberet, aut cuiuis cederent occupanti.

Si prius fieret, plane futurum eſſet, vt nihil amplius eſſet in priuatorum dominio; ſin poſterius, naſcerentur innumerae turbae, et, ſi cum HOBBESIO loqui liceret, bellum omnium in omnes.

2. Vnuſquiſque quando adquirit, eum ſibi proponit finem, vt non modo ſibi, ſed et ſuis bene ſit; quin magis quiſque pro his laborat, quam pro illis; atqui bene non futurum eſſet noſtris, niſi ſucceſſio quaedam in bona defunctorum daretur, debet ergo ſucceſſio quaedam in bona defunctorum dari.

Sed iam quaeritur, *quodnam praeſupponi oporteat ſucceſſionis huius fundamentum?* Veteres duo habuerunt huius modi fundamenta: primum eſt, conſeruatio familiarum; poſterius, praeſumpta voluntas defuncti.

Si prius recipimus fundamentum, tunc regula erit: *Quicumque pertinent ad familiam, illi ſuccedunt, reliqui excluduntur.*

Hinc 1. Hebraei filiis plus dabant, quam filiabus; ſi hae eſſent heredes ex aſſe, eas cogebant nubere proximo agnato; 2. Romani veteres ideo tantum admittebant liberos ſuos, non emancipatos; agnatos, non cognatos; quin ideo inter matrem et liberos nulla erat ſucceſſio vetere iure; aliquando et feminae excludebantur per legem Voconiam, de qua vid. IAC. PERIZONII *Diſſ. ad leg. Voconiam*, noſtris auſpiciis Halae recuſam.

Sin poſterius fundamentum ponimus, regula erit: *Quoſcumque defunctus ordine naturae praeſumitur quam maxime dilexiſſe, illi ſuccedunt.*

Hunc ordinem ſequutus eſt IVSTINIANVS in *Nouella CXVIII.* in qua ſtatuit, vt liberi ſeu deſcendentes ante omnes ſuccedant; his non exiſtentibus, aſcendentes, ac denique, iis deficientibus, collaterales, ſine diſcri-

Digitized by Google

mine ſuorum ac emancipatorum, agnatorum et cognatorum, maſculorum et feminarum.

Vtra ergo ex his ſententiis vero ſimilior? procul dubio poſterior, quod inde demonſtratur: fundamentum omnium officiorum erga proximum eſt *amor*; eius haec eſt indoles, vt quo quis mihi eſt ſanguine propior, eo magis optem ei bene eſſe; ergo proximis ſanguine bene eſſe prae ceteris volo; ergo et lubentiſſime illis relicta volo bona, quibus ipſe amplius vti nequeo.

§. 11.

Iam facile patet, *quis ſuccedendi ordo inde ſequatur*? nam 1. experientia docet, neminem nobis eſſe cariorem liberis, quos ipſa nobis commendat natura; hinc Apoſtolus PAVLLVS, *Epiſt. ad Rom. VIII.* 17. *ſi liberi, ergo et heredes*. Quemadmodum vero iure naturae nulla eſt inter maſculos et feminas, ſuos et emancipatos differentia, quos boni parentes pari modo complectuntur, maxime quum hoc diſcrimen demum ius ciuile repererit; ita et procul dubio illegitimos admittit.

Negat id auctor, quia ipſa ratio et decorum vitae legitimis pro illegitimis faueat; ſed inde non ſequitur, vt hi ſucceſſione iure naturae excludendi ſint; ipſi enim nihil aduerſus rectam rationem admiſerunt, cur priuandi ſint hoc commodo, ſed parentum culpa eſt, ob quam eo magis his liberis ſucceſſionem deberi putandum eſt.

Quid ſi filius, ſiue legitimus, ſiue illegimus, male ſe aduerſus parentem geſſerit? tunc aut declarauit parens, filium excluſum eſſe debere; et ſtandum omnino eius voluntati, quia praeſumtio cedit veritati; aut non declarauit, et merito creditur, patrem filio ignouiſſe.

2. Si liberi gradus prioris non ſuperſunt, merito ſequuntur nepotes, pronepotes, et quidem aequiſſimum tunc eſt ius repraeſentationis; qui ſuccedunt in locum, ſuccedunt in ius; nepotes ſuccedunt in locum liberorum, ex quibus nati ſunt, ſuccedunt ergo in eorum ius; hinc et eorum portionem merito capiunt. Dico: aequiſſimum hoc eſſe; id enim ius naturae praecipere abſolute nemo dixerit.

3. Si deſcendentes non ſint, merito ſucceſſio adſcendentibus defertur, idque quia experientia docet, poſt liberos parentes nobis eſſe cariſſimos, exigit etiam id amor et gratus animus, vt, a quibus ab incunabulis alimenta accepimus, iis, deficientibus liberis, bona relinquamus.

4. His quoque non ſuperſtitibus, fratres et ſorores ſuccedunt, nec iniquum eſt, hic germanos vnilateralibus praeferri.

5. Denique his non exſtantibus, quilibet gradu proximi.

Huc vſque ius naturae pertingere poteſt: at quum haec ſola aequitate nitantur, adeoque iuris naturae magis permiſſiui, quam praeceptiui ſint, facile largimur, ea omnia mutari poſſe legibus ciuilibus; hinc animaduertimus.

1. In Dania et Sleſwicenſi Ducatu filios duplam portionem accipere: iure feudali filias ſolis alimentis et dote contentas eſſe iuberi.

2. In Auſtria adſcendentes plane excludi.

3. Inter collaterales alibi ſucceſſionem gradualem, alibi linealem obtinere.

4. In pleriſque legibus rationem etiam vel maxime haberi coniugum, quibus ſaltem portio aliqua ſtatutaria conceditur.

§. 12.

§. 12.

Eſt hic modus adquirendi deriuatiuus ex diſpoſitione legis; ſequitur alter *ex facto prioris domini*. Quumque hoc modo adquiratur vel vniuerſitas bonorum, vel res ſingularis, prius fit *per teſtamentum*, de quo hac paragrapho agendum.

Praecipua et vnica quaeſtio eſt, *an teſtamenta iuri naturae ſint conſentanea?* Adfirmant GROTIVS, PVFENDORFFIVS, et plerique alii: Negant MERILLIVS, *Obſeru. VIII.* 25. THOMASIVS in *Iuris prud. diuin.* aliique, idque

1. Ex ea ratione, quod nemo poſſit velle poſt mortem; argumentantur: omnis translatio dominii fieri debet, quando dominus adhuc velle poteſt; teſtamento non transfertur dominium, quando dominus adhuc velle poteſt; ergo teſtamento non fit translatio dominii. Minor clara eſt: non enim ad heredem tranſit dominium, viuo adhuc teſtatore, ſed demum eo mortuo; nam quoad viuit, voluntatem ſuam pro lubitu mutare poteſt.

2. Teſtamento mutantur leges de ſucceſſione ab inteſtato, abſurdum autem eſt, leges priuata alicuius voluntate mutari.

3. Plerumque teſtamenta conduntur ex odio inuidiaque erga propinquos; his affectibus iura aſſiſtere nequeunt. At GROTIVS *libr. II. cap.* 6. §. 14. vt *teſtamenta* iuris naturae et gentium eſſe probaret, teſtamentum ita definit: eſſe *alienationem vniuerſi patrimonii in mortis euentum, ante eam reuocabilem, retento interim iure poſſidendi et fruendi*. Iam colligit, domino licere alienare, licere id facere ſub conditione, vel in euentum mortis, licere alienare reuocabiliter, denique licere ſibi reſeruare poſſeſſionem et vſumfructum, ergo licitum iure naturae eſſe teſtamentum.

Sed male definiuit GROTIVS: 1. falſum enim eſt, per teſtamentum fieri alienationem, quia manet teſtator dominus; 2. falſum, alienationem factam in euentum mortis; nam ſic heres haberet ius quaeſitum, quod ei auferri non poſſet, et tamen teſtatoris voluntas eſt ambulatoria vſque ad mortem; 3. falſum ergo etiam, teſtamento factam alienationem reuocabilem, vbi enim plane facta non eſt alienatio, ibi et reuocabiliter facta eſſe dici nequit; 4. falſum denique, teſtatorem ſibi reſeruare poſſeſſionem et vſumfructum; vere enim retinet dominium, et nullum ius in heredem transfert, ſed vult, vt illum tum demum tranſeat, quando nihil amplius velle poteſt, id eſt, poſt mortem. Quum ergo GROTIVS totam deciſionem ſuam ſuperſtruat definitioni falſae, tota quoque demonſtratio, quae inde petita, falſa ſit oportet: *Teſtamentum* enim potius eſt *voluntas viuentis de bonis ſuis poſt mortem in alios transferendis*.

Manet ergo fixum et firmum, teſtamenta non eſſe ex iure naturae, quia tranſire iubent dominium in id tempus, quando amplius velle non poteſt.

Agnouit hanc difficultatem LEIBNITIVS, ſed putauit, eam difficultatem euanituram, ſi mens ſtatuatur immortalis, quaſi vero mens immortalis adhuc de bonis in terrarum orbe relictis ſit ſollicita.

Quum ergo teſtamentum non ſit ex iure naturae, fruſtranea futura eſſet quaeſtio, quaenam, ſollemnitates requirantur in teſtamento, et quae alia eius ſint requiſita; omnia enim haec ex iure ciuili ſingulorum locorum, non ex iure naturae diſcenda ſunt.

§. 13.

Ita facto prioris domini ex mente auctoris tranſmittitur dominium vniuerſorum bonorum per teſtamentum.

Iam explicaturus et *translationem rerum ſingularium*, eam fieri obſeruat vel *volente domino*, vel *eo inuito*. Si volente domino, id fit vel gratis per donationem, vel titulo oneroſo per contractum. Sed de contractibus infra. Iam tantum obſeruandum, non omnes contractus rem transferre titulo oneroſo, e. g. commodatum, depoſitum.

Donatio, de qua hac paragrapho, eſt gratuita dominii in alterum acceptantem translatio, vel eſt pactum de rei dominio in alterum acceptantem gratis transferendo.

Diuidunt eam ICti in eam, que eſt *inter viuos*, et *mortis cauſſa*; ſed donatio mortis cauſſa iiſdem difficultatibus premitur, ac teſtamentum; nam et hic transfertur dominium ex eo tempore, quo id velle donator non poteſt, ergo et haec non eſt ex iure naturae, ſed ex ſolo iure ciuili; iure naturae omnis donatio inter viuos eſt.

Rectius dicere poſſimus, donationem eſſe vel vniuerſorum bonorum, vel rei ſingularis; illa vere erat veterum teſtamentum. Vide exemplum Cyri apud XENOPHONT. in *Cyropaedia*, *libr. VIII.* *Geneſ. XXV.* 5. 1. *Reg. I.* 35. SIRACID. *X.* 25. Conf. PVFENDORFF. *Iur. nat. et gent. libr. IIII. cap.* 10. §. 5.

Sed in donatione quae ſint officia obſeruanda facile patet: 1. donatio eſt pactum, et hinc requirit acceptationem; 2. eadem ex eadem ratione transfert in alterum ius, quod auferri non poteſt, ſcilicet dominium, ergo 3. donatio ſua natura eſt irreuocabilis, denique 4. eadem eſt gratuita, adeoque obligat tantum ad gratitudinem.

§. 14.

Quibuſdam caſibus et inuito domino in alterum tranſit dominium? 1. Per modum poenae in ciuitatibus, e. g. quando quis condemnatur in mulctam, quando bona rediguntur in fiſcum, cet. 2. per occupationem bellicam in ſtatu naturali, e. g. quoties hoſtis hoſti oppida, pecunias, tormenta, commeatum eripit.

Quod ad prius attinet, nullum dubium eſt, eius modi poenam locum habere; nam poena eſt malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis, a ſuperiore: iam iactura pecuniae bonorum eſt malum paſſionis, quin tale malum, quod grauius ſaepe adfligit hominem, quam ipſe corporis dolor, ergo a ſuperiore per modum poenae omnino poteſt infligi.

Obiiciunt quidem, *ita poenam magis ad innocentes coniuges et liberos pertinere, quam ad delinquentem ipſum?* Sed reſp. 1. id fieri indirecte, et in nulla poena prorſus id euitari poſſe, nam et liberi indirecte patiuntur aliquam infamiam et iacturam, ſi pater ob delictum gladio percutitur, laqueo ſuffocatur, cet. 2. culpa haec eſt patris delinquentis non principis vel iudicis punientis; hic iure ſuo vtitur, adeoque nemini facit iniuriam.

Interim laudanda legiſlatorum Romanorum humanitas, qui his caſibus liberis aliquam bonorum partem relinquebant, ne alimentis deſtituerentur, *L.* 1. et 7. *D. de bon. damn.* Immanis contra eſt *L.* 5. *C. ad leg. Iul. maieſt.* quae liberos perduellium ad perpetuam paupertatem damnat.

Quod

Quod ad ſecundum ius attinet, leges Romanae id referunt ad occupationem, adeoque ſtatuunt, bona hoſtium eſſe nullius. Quamuis enim hoſtes dominium habeant ratione aliorum hominum, non tamen domini ſunt ratione hoſtium, quippe quos vſu ſuarum rerum excludere non poſſunt; hinc argumentantur: Quemcumque ab vſu rerum noſtrarum excludere non poſſumus, eius contemplatione non ſumus domini, hoſtes ab vſu rerum noſtrarum excludere non poſſumus, ergo contemplatione hoſtium non ſumus domini.

Si ergo non ſumus domini ratione hoſtium, res noſtrae contemplatione eorum ſunt nullius, adeoque cedunt occupanti.

Sed haec ſubtilia magis, quam vera; nam 1. ſi non eſſemus domini contemplatione hoſtium, res noſtras aduerſus illos ne defendere quidem poſſemus; 2. reuera per bellum nulla adhuc eſt adquiſitio; quemadmodum enim hoſti ius fuit aliquid nobis eripiendi, ita nobis ius recuperandi, cuius vero futura ſit demum pacis conditionibus determinatur?

Itaque rectius dicimus, ius illud hoſti res eripiendi eſſe ex ipſo belli iure; hoſti in hoſtem in infinitum ius eſſe, donec ad pacem ſit procliuis, ergo et ipſi quaeuis eripere licet; eius autem dominium non ſtatim quis adquirit, ſed tum demum, quando pacis legibus ceditur.

§. 15.

Denique inuitis nobis dominium etiam transfertur per *uſucapionem*, quae eſt adquiſitio dominii per poſſeſſionem temporis lege definiti.

De ea quaeritur 1. *an ſit licita?* idque adfirmandum, *a*) quia, qui res ſuas non vindicat iuſto tempore, ipſe in culpa eſt, adeoque rem veluti pro derelicta habuit; vid. *Iudic. II*, 14. *b*) quia intereſt rei publicae et communis tranquillitatis, dominia eſſe certa.

Sed alia quaeſtio eſt, 2. *an vſucapio ſit iuris naturae?* id quod merito negamus: nam *a*) ius naturae nullum tempus definit, quamdiu quis poſſidere rem debeat, vt dominium conſequatur; illud plane ex iure ciuili, eſt; *b*) tempus in ſe non poteſt vel dominium dare, vel eripere, quia eſt idea relatiua, quae nihil operari poteſt, *c*) non praeſumi poteſt pro derelicta habita, quam poſtea vindico, quando vindicandi occaſio eſt.

Ergo ita dici poteſt, non iniquum eſſe vt admittatur vel adquiratur dominium a poſſidente, 1. ſi quis neſciat, alium dominum eſſe, adeoque bona fide et iuſto titulo poſſideat; 2. ſi dominus ſciat, alium poſſidere, et tamen rem non vindicet; 3. ſi tam diu quieſcat, vt iure inde colligi poſſit, eum pro derelicta rem habuiſſe. Sed tunc proprie non eſt praeſcriptio vel vſucapio, quia tempus certum non eſt lege definitum, ſed erit ſpecies occupationis ſecundum regulam: *Quae nullius ſunt, cedunt occupanti*, res enim pro derelictis habitas nullius eſſe, nemo negauerit. Idemque obtinet inter gentes; negabant id Galli apud CAMBDENVM *ad annum* 1567. idemque ſingulari *diſſ.* egit PVTEANVS; ſed ei vindicias pro Grotio oppoſuit WERLHOFIVS.

CAPVT.

CAPVT XIII.

DE OFFICIIS, QVAE EX DOMINIO RERVM PER SE RESVLTANT.

§. 1.

EGimus hactenus de dominio in ſe conſiderato, eiuſque tum origine, tum adquiſitione. Quum ergo dominium ſit ius, ſequitur, vt et effectum ſuum habere debeat; vbi enim ex mea parte ius ibi ex altera eſt obligatio.

Quaeritur ergo, *in quonam conſiſtat obligatio noſtra erga dominum?* Auctor noſter varios caſus conſiderat, quaeritque *ad quid obligati ſimus* 1. *ſi res ſit penes verum dominum*, §. 1. 2. *ſi res in alterius poteſtate ſit* §. 2. *ad fin.* *Si res eſt penes verum dominum*, tenenda eſt regula: *Quilibet tenetur alterum* (non hoſtem) *pati rebus ſuis quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, interuertere, aut ad ſe trahere ſuſtineat*; *a*) amandus enim proximus tamquam nos ipſi; itaque quod nobis fieri nolumus, alteri facere non debemus; at nolumus ipſi priuari dominio noſtro, ergo nec alios eo priuare debemus; *b*) fluit idem ex natura dominii, dominus enim gaudet iure alios vſu rerum ſuarum excludendi, ergo obligatus ſum, vt res alienas, a quibus iure excluſus ſum, non appetam.

Ex eo ergo fluit, 1. contra ius naturae eſſe furtum, quippe quod eſt ablatio rei alienae inuito domino facta, adeoque errare SALMASIVM, *de vſuris cap. 9.* qui furtum iuri naturae repugnare negat; 2. non minus eidem repugnare rapinam, ob eandem rationem: differt autem rapina a furto, quia hoc fit fraudulenter, illa vero vi; 3. damnum in rebus alteri illatum; nec non 4. quamlibet defraudationem iuri naturae quam maxime aduerſari; 5. crimen termini moti.

§. 2.

Hoc primum officium, cui locus eſt, quando res penes dominum eſt. Quid vero *ſi penes alium?* tunc obtinet regula: *Quando res peruenit ad nos ſine noſtro crimine, et bona noſtra fide, eamque adhuc in noſtra poteſtate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis eſt, vt illa in poteſtatem legitimi ſui domini redeat*, id eſt, bonae fidei poſſeſſor tenetur curare, vt res in poteſtatem legitimam redeat; 1. hoc iterum exigit amor, nam et ego volo, vt qui rem meam poſſidet, eam mihi reſtituat, ergo et ego teneor.

Auctor *lib. IIII. cap.* 13. §. 5. id officium deducit ex communi et vniuerſali conuentione hominum, quaſi pacti ſint inter ſe homines, vt quod in dominium ſemel redactum domino reſtituatur, ſed eius modi conuentionem vmquam factam eſſe probari nequit, ideoque illa fingitur; rectius ergo hoc deducimus ex amore, ſimulque 2. ex natura dominii: quum enim illud ſit ius, et ſupra *cap. 6.* §. 3. demonſtratum, nullius ius interuertendum eſſe, conſequens eſt, vt nec dominium proximo interuertere poſſimus, adeoque operam dare teneamur, vt dominus rem ſuam recipiat.

Inde

Inde ſequitur: 1. neminem debere res ſibi comparare, quas ſcit alienas; 2. res inuentas ſtatim reddendas, ſimulac verum dominum ſciamus, *Deuter. XXII. 1 ſeqq.* 3. domino res ſuas requirenti eas non eſſe celandas; neque tamen impenſis noſtris; 4. aeque furem eſſe, qui res celat, quam qui ſurripit.

Quaeritur autem, an officium hoc ſuperet alterum, quod ex pacto eſt; e. g. ſi fur apud aliquem inſcium rem furtiuam depoſuerit, et dominus verus ſuperueniat, remque ſuam eſſe probet, an furi res reddenda, an domino? illi ſane ex conuentione, puta depoſito, tenetur; huic ex lege naturali? *Reſp.* vero domino res reſtituenda; pactum enim contra legem non valet; hic autem eſt lex naturalis, ergo per pactum tolli non potuit.

§. 3.

De eodem caſu, *quando quis bona fide poſſidet*, eſt tertia regula: *Si res bona fide adquiſita conſumta, tantum reſtituendum, in quantum ſumus facti locupletiores;* quamdiu enim in bona fide ſum, puto me dominum, dominus poteſt rem ſuam conſumere, ergo et eam rem mihi bona fide adquiſitam conſumere potui; at quum tamen locupletior fieri non debeam cum alterius damno, merito reſtituo id, quo factus ſum locupletior; e. g. emi alienum frumentum et conſumſi, tantum reſtituere teneor, quantum interea lucratus ſum, dum frumentum emere non debui.

§. 4.

Pertinet eodem regula quarta: *Poſſeſſor bonae fidei non tenetur ad vllam reſtitutionem, ſi res caſu periit*; nam 1. caſum in re aliena nemo praeſtat, qui in bona fide eſt, quia ipſi rei interitus non poteſt imputari; 2. rem reſtituere nequit, quia illa non exſtat; 3. locupletior re pereunte non factus eſt, ergo nec fructus reſtituere poteſt, ergo plane nihil reſtituit; aliud ſi quid ex re, quae periit, ſupereſt, e. g. equi demortui ſuperſunt ornamenta, haec reſtituenda, vel domus incendio deletae ſupereſt area, haec reſtituenda, ne cum alterius damno fiam locupletior.

§. 5.

Regula quinta: *Bonae fidei poſſeſſor tenetur ad reſtituendos fructus exſtantes*; *a*) cuius enim eſt res, eius et fructus; *b*) fieret bonae fidei poſſeſſor cum alterius damno locupletior, ſi hos fructus exſtantes ſibi retineret. At ob eamdem cauſſam, quod nemo debeat cum alterius damno locupletior fieri, recte ab auctore obſeruatum, fructus reſtitui non debere, niſi reſtitutis impenſis in illos factis.

§. 6.

Regula ſexta: *Bonae fidei poſſeſſor tenetur ex fructibus conſumtis tantum reſtituere, quantum factus eſt locupletior.*

Sed quandonam quis factus cenſetur locupletior? *Reſp.* ſi rem alienam conſumendo ſuis pepercit, e. g. ſi alienum frumentum conſumendo ſuum retinuit vel vendidit. Enim vero hic non eſt vnicus caſus: nam etſi ſuum conſumſit; et alienum vendidit, tantumdem lucri fecit.

Itaque magis diſpiciendum, 1. vtrum res alienas minus neceſſarias in vſus ſuos adhibuerit, alias iis non vſurus, niſi eas habuiſſet; e. g. comedit aliquis piſces, cancros, poma ex alieno fundo, quem bona fide poſſedit? 2. an vero res tam ſint neceſſariae, vt eas parata pecunia ſibi comparare debuiſ-

debuiſſet, niſi alienis vti potuiſſet; e. g. conſumit quis alienum frumentum; priore caſu non eſt factus locupletior, at poſteriore factus eſt.

Ceterum ſine animaduerſione hic praetereundus non eſt error auctoris; quaſi bonae fidei poſſeſſor tum teneatur ad fructus hos reſtituendos, ſi rei euictae pretium poſſit recuperare; quid enim hoc ad dominum? is rem ſuam cum fructibus ſuo iure vindicat, poſſeſſoris erit videre, an pretium recuperare poſſit.

§. 7.

Regula ſeptima: *Bonae fidei poſſeſſor non tenetur penſare fructus, quos neglexit*, id eſt, non tenetur reſtituere fructus percipiendos; nam 1. quamdiu de vero domino mihi non conſtitit, mihi viſus ſum dominus, adeoque et ius mihi eſſe de re pro lubitu diſponendi, merito putaui; iure ergo meo vſus ſum, ac proinde nemini feci iniuriam; 2. fructibus neglectis non ſum factus locupletior, ergo nec cet.

§. 8.

Regula octava: *Bonae fidei poſſeſſor ad nihil tenetur, ſi rem alienam ſibi donatam iterum alteri donauit*, ex iiſdem rationibus: nam 1. et iure ſuo vſus eſt, et 2. non factus eſt locupletior; aliud tamen, ſi talis ſit donatio, quam ex officio, vel vrgente exiſtimatione quis facere debuit; e.g. ſi quis pateram argenteam alienam ſibi donatam fratri obtulerit tamquam donum nuptiale; hac enim donatione ſuperſedere non potuit, adeoque ſuae rei pepercit.

§. 9.

Regula nona: *ſi bonae fidei poſſeſſor rem alienam titulo oneroſo partam alienauerit, non tenetur, niſi in quantum lucrum fecit*; nemo enim debet cum alterius damno fieri locupletior: hinc ſi quis emit equum alienum 100. florenis, eumque iterum vendiderit 150. domino, qui equum non recipit, tenetur reſtituere 50.

§. 10.

Regula decima. Sed quaeritur, *an dominus rem ſuam repetens reſtituere debeat pretium, quod bonae fidei poſſeſſor expendit*? Negatur, 1. quia neque ex conuentione, neque ex delicto obligatur; 2. quia nemo tenetur dominium ſemel adquiſitum titulo oneroſo iterum adquirere.

Aliud 1. ſi rem bonae fidei poſſeſſor recuperauit, quam ne dominus quidem ſine aliquo pretio fuiſſet recuperaturus, e. g. a piratis; 2. ſi honorarium ei promiſſum, qui rem vero domino reſtituerit; tunc enim dominus tenetur ex pacto.

§. 11.

Regula vndecima. Denique quaerit auctor, *an quis rei inuentae fiat dominus?* Reſp. aut res inuenta eſt nullius, aut habet dominum: ſi prius, cedit occupanti, quod et tunc competit, ſi res derelicta; ſin poſterius, res reddenda vero domino.

Quid ſi quis miſſilia ſpargat? Ea cedunt inuentori vel occupanti, niſi forte ebrius talia iactet, qui ſane neſcit, quid agat. Id ex perſona, qui hanc liberalitatem exercet, et ex occaſione, qua id faciat, facile diiudicabitur.

Digitized by Google

CAPVT XIIII.

DE PRETIO.

§. 1.

SEquitur tertium inſtitutum humanum, ex quo officia hypothetica fluunt, pita, *rerum* PRETIVM.

Agitur ergo 1. *de pretii origine ac definitione*, §. 1. 2. *de eiuſdem diuiſione in vulgare et eminens*, §. 2. 3. *de pretio vulgari*, §. 3–5. 4. *de pretio eminente*, §. 6–9.

Pretium rerum originem debuit dominio; Nam

1. Eo introducto homines coeperunt et carere pluribus rebus ad neceſſitatem vel vitae commoditatem pertinentibus, et aliis etiam quibuſdam abundare.

2. Itaque opus fuit commerciis, rerumque commutationibus.

3. Ad ea initio videbatur ſufficere permutatio, quam et antiquiſſimis gentibus placuiſſe nouimus, veluti Graecis apud HOMERVM, vid. §. 2. *Inſt. de emt. vendit.* veteribus Germanis; apud TACITVM *de moribus German.* et hodienum barbaris in India et America, qui aurum, gemmas, aliaſque res pretioſiſſimas cum Belgis permutant pro ſpeculis, cultellis, fiſtulis.

3. Mox tamen apparuit, hoc commerciorum genus permulta habere incommoda: nam *a*) ſaepe qui alienis rebus indigebat, plane nihil habebat, quod pro iis daret; *b*) ſaepe, quae alicui ſupererant, non placebant alteri, vt pro iis ſuas merces daret; *c*) ſaepe ſeruari non poterat aequalitas, quando res pro re dabatur; *d*) denique res permutandae non ſine incommodo in loca remotiora tunc ferri poterant.

5. Hinc de materia cogitatum, quae pro menſura omnium rerum, earumque pretio haberetur, id eſt inuenere pecuniam, qua omnia comparari poſſent ab omnibus, et ſic pro permutatione magis placuit emtio venditio, locatio conductio, ſimileſque contractus, qui interueniente pecunia ineuntur, *L. 1. D. de contrah. emt.*

Eſt ergo *pretium* quantitas moralis, ad quam res et operae aeſtimantur ad commodiorem vitae vſum.

Dico, eſſe *quantitatem*) quia et augeri vel intendi, et minui vel remitti, et in quaſuis partes aequales et inaequales diuidi, et arithmetico calculo ad liquidum perduci poteſt.

Moralem.) Nec enim res habent pretium a natura, ſed ab aeſtimatione hominum: nulla eſſet ratio, cur tantillum fruſtulum auri tantum valeret, quantum multo maior portio argenti, aeris plumbi, niſi homines illi hunc valorem impoſuiſſent; hinc et videmus incolas inſularum Heſperidum pro pecunia habere conchas conditas vel variegatas, HVGO GROT. *Hiſt. Belg. libr. I. ad annum* 1599. quin meminimus, in Gallia chartas pro pecunia valuiſſe, quibus ſane parum virtualis pretii eſt.

Ad quam res et operae aeſtimantur.) pretium enim verum videmus in emtione venditione, operarum in conductione operarum; et quamuis iure Romano artes liberales dicantur operae inaeſtimabiles, tamen et illis pretium vel maius vel minus videmus ſtatui.

Ad commodiorem vitae vſum.) Neceſſitatem enim hominibus hanc extorſiſſe inuentionem diximus.

§. 2.

Iam porro queritur, *quotuplex* ſit *pretium?* Auctor illud recte diuidit in *vulgare* et *eminens*: *Vulgare* illud eſt, quod attribuitur rebus et actionibus, e. g. agro, aedibus, praediis, operis fabrilibus; *eminens*, quod attribuitur pecuniae ſeu nummo, quo illae res aeſtimantur.

Differunt hae ſpecies, 1. quia vulgare ex rerum qualitate et vſu naſcitur; eminens ex impoſitione hominum; 2. quod vulgare eſt veluti normatum, eminens norma, ad quam vulgare aeſtimatur; 3. quod illud quidem ſit proprium, hoc commune omnibus rebus, quia nummo omnia comparare poſſumus; et hinc etiam vocatur eminens, quia virtualiter rerum omnium pretium complectitur. OVIDIVS *Art. am. II.* 163.

Secum habet ingenium, qui, quum libet, accipe, *dicit.*

Videmus pecunia comparari res, operas, iura, honores, titulos, officia, libertatem, aliquando et iuſtitiam, maritos, et quid non?

Quiſquis habet nummos, ſecura nauigat aura.

§. 3.

Iam ergo primum agitur de pretio vulgari et quaeritur, *cur non omnes res, omneſque operae ſint eiuſdem pretii?* Id ſane non eſt 1. ab vtilitate, quam praeſtant; nam quis neget, aerem eſſe vtiliorem gemmis; et tamen illi nullum pretium, his immenſum ſaepe pretium, ſtatuitur; 2. nec a quantitate phyſica; nam magnam molem frumenti comparare poſſum pro minima gemma; 3. nec a neceſſitate; nam aqua carere non poſſumus, gemmis poſſumus, et hae tamen permagnum pretium habent, aqua nullum.

Potius ergo reſpiciendum ad alia, nimirum 1. an ſint in dominio? res enim inexhauſti vſus dominio hominum exemtae ſunt, et hinc nullum admittunt pretium, e. g. aer, aqua, lumen: at poſſunt tamen rerum pretium intendere; ſic e. g. pretioſius eſt praedium, quod habet aquam, aerem ſalubrem et liquidum, apricum lumen; 2. an ſint in commercio? hinc pretium non habent templa, aliaeque res ſacrae; officia eccleſiaſtica, adminiſtratio iuſtitiae; (ſed id de iure, de facto enim ſaepe et haec ſimiliaque fiunt venalia, quin ipſe calamus doctorum ſaepe venalis eſt); 3. an homini inſeruire poſſint ſiue ad vtilitatem, ſiue ad commoditatem, ſiue ad voluptatem, his omnibus ſtatuitur pretium, quum res inutiles vocare ſoleamus nullius pretii; ſic pretium non ſtatuitur muſcis, muribus, gliribus, at ſtatuitur leporibus, vulpibus, auiculis.

Et quidem animaduertere licet inſignem Dei prouidentiam, qua fit, vt res maxime neceſſariae et vtiles viliore pretio conſiſtent; ad voluptatem vero comparatae enormi ac ſaepe immenſo; illas enim Deus copioſiſſimas produxit, has rariores eſſe voluit; egit ergo Deus veluti legiſlator prudentiſſimus, qui ſubditorum luxuriam cohibiturus rebus ad luxuriam comparatis magnum imponit vectigal.

§. 4.

Haſtenus de illis, ad quae reſpiciendum, ſi ſcire velimus, an res in ſe pretium aliquod habeat? Iam porro quaeritur, *quaenam ſint cauſſae, ob quas in ſpecie huius vel illius rei pretium vel intendatur, vel minuatur?*

Hic

Hic in primis vera cauſſa eſt raritas; quo maior enim eſt mercium copia, eo vilioris pretii habentur, quo rariores ſunt, eo cariores; quo maior enim mercium copia, eo pauciores ſunt, qui eas anxie quaerant, adeoque eo viliore pretio a venditore addicuntur.

Rariora autem habentur, 1. quae non adeo copioſa proueniunt, vt gemmae, vniones, frumenta annis ſterilibus; 2. quae ex regionibus admodum remotis ad nos deferuntur, e. g. cinnamomum, et alia aromata; 3. quae non niſi magno labore et periculo adquiruntur, e. g. argentum viuum, merces ex terris longinquis aduectae tempore belli, vel piratis maria infeſtantibus; 4. quae caſu facta ſunt rariora, e. g. IOANNIS *Scriptores rerum Moguntinarum* libri a fiſco occupati, atheorum, haereticorum, hoſtium reipublicae; 5. quando ſibi quis monopolium vindicat; e. g. Batáui in cinnamomo, adeo vt ſuperfluum quotannis flammis conſumant; 6. quae proficiſcuntur ab artificibus celeberrimis, quod verum eſſe deprehendimus in tabulis pictis, ſculpturis; 7. quando res vel a natura, vel ab arte ſingulare quid accepit, e. g. lapis, in quo figura Chriſti crucifixi; 8. quae admittunt pretium affectionis; *pretium affectionis* eſt pretium, quod rei ſtatuimus non ob eius praeſtantiam; ſed quia nobis aliquid iucundum in memoriam reuocat. Fundamentum eius eſt aſſociatio idearum, de qua inſignem obſervationem habet LOCKIVS, *de intellectu humano*; experientia enim docet, 1. vna idea ſe ſe nobis repraeſentante, plerumque reuiuiſcere reliquas omnes, quae tum cum illa erant coniunctae, quum eam primum perciperemus; ſic e. g. ſi quis ſibi repraeſentat abſentem patrem, ſimul etiam reuiuiſcent ideae veſtium eius, actionum, verborum, cet. 2. vna idea reuocata, in mentem etiam redire gratas et ingratas perceptiones et ſenſiones, quas tum habuimus; haec perceptio aliquando ſatis valida eſt, e. g. iuuenis quidam deliquium animi patiebatur, quoties in conſpectum eius veniebat Chirurgus, a quo lithotiam erat paſſus; quin ſaepe matris grauidae perceptio reuiuiſcit in liberis iam natis, quoties res, per quam mater talem perceptionem habuit, per ſenſum repraeſentatur; ſic e. g. Iacobus I. Rex Angliae deliquium animi patiebatur, quoties videbat gladium euaginatum.

Poſita hac idearum aſſociatione, facile explicari poteſt, vnde ſit praetium affectionis; ſaepe enim res quaedam nobis in mentem reuocat 1. amicum vel perſonam amatam; hinc pretium affectionis admittunt donaria amicorum, maiorum noſtrorum; 2. inſignem honorem; hinc pretium huius modi ſtatuitur donariis principum; 3. periculum feliciter ſuperatum; hinc pretium tale ſtatutum a Petro Imperatore Ruſſiae equo, quo vſus fuerat in praelio Pultauenſi; 4. priſtinae fortunae cataſtrophen; hinc pretium magnum Stechinelli Baro ſtatuit pileo, quo puer vſus fuerat, quum mendicaret; 5. rem admodum antiquam et memorabilem; hinc magni fiebat fictilis Epicteti lucerna, magni fiunt nummi antiqui, gemmae, ſtatuae.

Sed obſeruandum, affectionem eſſe perſonalem, ac proinde hoc praetium a poſſeſſore in alterum non transfertur: vnde et ratio patet, cur eius quidem ratio habeatur in delictis, non vero in contractibus.

§. 5. 6.

Hoc erat primarium pretii fundamentum, ſecundum quod illud intenditur

tur vel remittitur: ſed ſunt quaedam cauſſae acceſſoriae, ob quas itidem pretium augetur vel minuitur, et quidem obſervandum, pretium eſſe vel *conuentionale*, quando illud licitando definitur, id eſt, aliquid addendo, vel remittendo, vel *legitimum*, quod a magiſtratibus definitur. Illud ergo in ſtatu naturali et ciuili locum habet, hoc in ſtatu ciuili tantum; illud latitudinem admittit, hoc conſiſtit in puncto; in illo laeſio eſt occultior, in hoc illa in oculos incurrit.

Iam in vtroque variae poſſunt eſſe cauſſae, cur vel intendatur, vel remittatur, e. g. in conuentionali ratio habetur 1. laborum et expenſarum in rem factarum, ſed ordinariarum tantum, non extraordinariarum, e. g. ſottri, ſi mercator in itinere in morbum grauiorem incidit; 2. fori; an merx quaedam anxie quaeratur, an non; 3. pecuniae; an proba afferatur, an ſuſpecta; parata, an fides emtoris ſequenda; totum pretium ſoluatur, an pro parte tantum; 4. temporis; ſic tempore belli praediorum pretium vileſcit; emtores rerum pretioſarum ſunt rariores; 5. a quo contractus incipiat, ab emtore, an a venditore; priore caſu res ſolet maiori pretio venire, quam poſteriore.

Ita et in *legitimo* plures eſſe poſſunt cauſſae, cur pretium vel remittendum, vel intendendum ſit, e. g. 1. ſi annona doloſe flagellatur, 2. ſi rerum peregrinarum vile pretium ciuium quaeſtui nocet; hinc tantum pretium ſtatutum cereuiſiae Martisburgenſi.

§. 7.

Iam ergo ad vltimam progredimur capitis partem, quae agit *de pretio eminente*, ſeu *pecunia*, vbi quaeritur 1. *quae origo pecuniae?* §. 7. 2. *cur metalla eum in finem electa?* §. 8. 3. *quis valorem pecuniae definiat?* §. 9.

Pecuniae originem iam ad §. 1. expoſuimus; quum enim permutatio non ſufficeret, cogitatum de re, quae eminens eſſet rerum omnium pretium, omnibuſque peraeque grata eſſet, ac denique placuit pecunia. Auctor ſtatuit, id per pactum factum eſſe, et vniuerſale quidem generis humani. Non arridet hoc TITIO, qui in *Obſeru.* 347. negat, vnquam eius pacti cauſſa in vnum conueniſſe genus humanum; Recte: poſſumus tamen et debemus pactum aliquod ſupponere, non quidem vniuerſale generis humani, ſed vnius alicuius gentis. Quae omnium prima tali vſa ſit pecunia, neſcimus. Orientem tamen ea prius vſum, quam Occidentem, ex hiſtoria Abrahami et Iacobi patet. Abrahamus enim pecunia emit agrum cum ſpelunca, in qua ſepeliuit Saaram; Ioſephus venditus 30. ſiclis; Filii Iacobi pecunia inſtructi ibant in Aegyptum; fingamus ergo primos Hebraeos, aut, ſi mauis, Phoenices gentem nauticam ita inter ſe conueniſſe; tunc nullum erit dubium, quin eorum conſuetudinem imitati ſint alii. Origo ergo prima eſt a pacto; ei autem deinde ſucceſſit conſuetudo et imitatio aliarum gentium: ab Orientalibus enim hoc didicerunt Graeci, ab his Romani, ab his Germani, aliaeque gentes.

§. 8.

Sed quaeritur, *cur metalla potiſſimum eum in finem elegerint?*

Equidem initio pecudibus vſos eſſe pro pecunia certum eſt; hinc 1. ipſa vocabula, pecunia, peculium, peculatus; 2. hinc et antiquiſſimos nummos non aliud *χάραγμα* prae ſe ferre videmus, quam boues, ſues, agnos,

cet.

cet. 3. hinc et emere eſt πωλεῖν, ἀρνεῖσθαι, ὠνεῖσθαι et ſimilia, quae ſunt a πῶλος pullus, ἀρνος agnus, ὄνος aſinus.

Poſtea caeperunt aes, argentum, aurum adhibere, ſed rude ac infectum, quod ſibi inuicem non adnumerabant, ſed adpendebant Vid. Plinius *Hiſtor. natur. XXXIII*, 3. Hinc et libera adhibita Romae in venditionibus et mancipationibus. Libripens; denique nummi inde habent nomina, talentum, pondo, libra, marca.

Denique res nummaria, paullatim a Graecis in eum ſtatum redacta, vt nummi certa figura, pondere, et caractere donarentur, vt ſtatim pateret, quales eſſent, quidque et quantum valerent.

Nimirum eos ratio docuit, 1. pretium eminens debere habere pretium virtuale, quid enim alias potuiſſet omnium rerum pretium eſſe, ſi ipſum fuiſſet nullius pretii; 2. illud nec nimis rarum, nec nimis vulgare ac obuium eſſe debere; ſi enim eſſet nimis rarum, non ſufficeret commerciis; ſi nimis obuium, ammitteret pretium virtuale; quo tamen opus eſt per requiſitum primum; 3. eſſe debere compactioris ſubſtantiae; alias enim attereretur vſu, et ſic ſemper tanto pauperior fieret venditor, quo ſaepius ille nummus per tot manus iuerit; 4. debere commode diuidi poſſe in quotcumque partes; quia enim pretium rerum omnium non eſt vnum, et aequale, debent et nummi in promtu eſſe diuerſae quantitatis et valoris; 5. debere commode cuſtodiri, et de loco in locum transferri poſſe; nummus enim eſt propter commercia; haec vero etiam cum gentibus remotiſſimis inſtituuntur.

Iam quinque haec requiſita in nulla re coniunctim reperta ſunt, quam in metallis, maxime nobilioribus; itaque ex his nummos cudere coeperunt.

Iam porro quum interſit generis humani, nummos eſſe iuſtae materiae et ponderis: hinc prudentia ſuaſit gentibus omnibus cultioribus, 1. ne ius monetandi priuatis concederent, ſed imperantibus; 2. vt figuram ei darent regularem, ne facile circumcidi et abradi poſſet; hinc hodie margines adduntur; 3. vt principis χάραγμα, effigies, inſignia, nomen, annus, locus monetae, in nummo exprimeretur.

Obiici poſſet; *occurrere pecuniam chartaceam, coriaceam?* Reſp. hanc non fuiſſe pecuniam, ſed ſymbola vel teſſeras, poſtea pecunia luendas.

§. 9.

Denique quaeritur, *quis valorem pecuniae definiat?* Reſp. Imperans; nam 1. is vti rebus omnibus praeſcribit leges, ita et nummis; 2. ipſe eſt auctor nummorum: ergo et de valore curare debet.

At principis hinc non eſt abſoluta poteſtas, nam *a*) imminuto nummi valore, et manente priſtino pondere mox euaneſcet, gentes vicinae eos ad ſe trahent; *b*) aucto pretio et valore, et manente eodem pondere, omnes res aucto pretio venibunt; *c*) nummi vſus non modo eſt in re publica, ſed et inter exteras gentes, ergo ad aliarum gentium aeſtimationem eſt reſpiciendum.

Hinc Alphonſus alias ſapiens, inſipientiam prodebat, quum nummis duplum valorem tribuerit, iam enim omnia duplo cariora vendebantur; Quumque cogere vellet ſubditos, vt res eodem, ac antea, pretio venderent, arma hi corripiebant.

CAPVT.

CAPVT XV.

DE CONTRACTIBVS, QVI PRETIA RERVM SVPPONVNT, ET FLVENTIBVS INDE OFFICIIS.

§. 1.

HActenus de rerum pretio. Ex eo *contractus* naſcuntur, quorum conſideratio nobis et officia, quae ex pretio rerum reſultant, ſuggerit. De contractibus vero expedienda erunt 1. *definitio*, §. 1. 2. *diuiſio in contractus oneroſos, et beneficos*, §. 2-4. 3. *doctrina de contractibus beneficis*, §. 5-7. 4. *doctrina de contractibus oneroſis*, §. 8. *ad fin.*

Contractum definire in iure naturae non difficile eſt; vere enim hoc iure inter pacta et contractus nulla eſt differentia, et potuiſſet auctor, quae hoc capite dixit, aeque commode exſequi ſupra, vbi de pactis agit.

Nimirum diſcrimen inter pacta et contractus eſt iure Romanorum: hi, quum animaduerterent, paciſcentes plerumque tergiuerſari, et negare, ſe aliquid ſerio promiſiſſe, de medio cogitarunt, quo hanc exceptionem hominibus eriperent; id non commodius fieri poſſe putabant, quam ſi certam formam praeſcriberent, quae in paciſcendo eſſet obſeruanda; ſi quis ergo eam obſeruaſſet, inde dabant actionem; ſin minus, negabant. Vide Plavtvm, *Aulular. act. II. ſcen. II. v.* 81. 82.

- - - Scio, quo vos ſoleatis pacto perplexarier.

Pactum non pactum eſt, non pactum pactum eſt, quod vobis lubet.

Item Gell. *Noct. Attic.* XX. 1. Romani fidem in contractibus ſanxerunt.

Conuentionem ergo, quae ſolo conſenſu inibatur, non obſeruata forma legibus praeſcripta, vocabant PACTVM; illam, in qua forma iſta adcurate erat obſeruata, CONTRACTVM adpellabant; e. g. ſi quis ſimpliciter promiſiſſet alteri centum; id quidem pactum erat, quod nullam producebat actionem; ſi quis vero centum promiſiſſet per ſtipulationem; actionem dabant, quia forma a lege praeſcripta erat obſeruata, idque non nudum pactum erat, ſed contractus.

Forma vero illa vel conſiſtebat in datione, vel in verbis litteriſue ſollemnibus, vel in conſenſu vtriuſque praeſentis in quinque tantum negotiis, quae contractus conſenſuales vocabant, emtione, locatione, emphyteuſi, ſocietate, et mandato.

Eam formam vocabant cauſſam, eamque in omnibus contractibus requirebant; at ex quibuſdam contractibus praeterea dabant actionem eiuſdem cum contractu nominis, e. g. ex emtione venditione actionem emti venditi, et tunc vocabant hos contractus nominatos, reliquos autem innominatos.

Iam facile patet, haec omnia eſſe Romana, et iuris poſitiui, adeoque in iure naturae nullum reperire praeſidium: hoc ſane nullam conuentionibus formam praeſcripſit; hoc neſcit, quid ſit nomen, neſcit, quid ſit cauſſa; adeoque et neſcit differentiam inter pacta et contractus.

Contractus ergo (aeque ac *pactum*) eſt duorum vel plurium in idem pla-

placitum conſenſus de obligatione vel introducenda, vel tollenda, vel vtroque.

Equidem auctor diſcrimen aliquod commentus eſt inter pacta et contractus; illa iniri ait de rebus, quae non habent pretium, adeoque nec in commercio ſint; hos de rebus certo pretio aeſtimabilibus, et in commercio conſtitutis, e. g. ſponſalia eſſe pactum, quia ſponſa nec pretio ſit aeſtimabilis, nec in commercio; contra emtionem eſſe contractum, quia pretium interueniat, et nihil vendi poſſit, quod non ſit in commercio.

Iam poteſt quidem hoc diſcrimen admitti; cuilibet enim liberum eſt, vocabula ſuo arbitrio definire; ſed tunc diſcrimen hoc non eſt reale; ſiue enim paciſcaris, ſiue contrahas, ſiue pretium interueniat, ſiue non, idem erit effectus, puta, pacta aeque ac contractus ſeruari oportere; quae vero effectu non differunt, ea plane non differre videntur. Maneat ergo fixum atque firmum, iure naturae inter pacta et contractus nullam eſſe differentiam.

§. 2.

Iam porro quaeritur, *quotuplices ſint contractus vel pacta?* quippe haec in poſterum promiſcue accipiemus. Reſpondet auctor, alia eſſe BENEFICA, alia ONEROSA; BENEFICA, vbi alter alteri aliquid gratis praeſtat, e. g. commodatum, depoſitum, mandatum, donatio; ONEROSA, vbi vtraque pars ad idem vel ſimile onus obſtringitur, e. g. emtio venditio, locatio, ſocietas, pignus. Haec facilia, et tamen auctor in adplicatione errauit; ſi enim quaeramus, an mutuum ſit contractus beneficus, an oneroſus? Reſpondet eſſe oneroſum, et inter illos contractus de mutuo infra agit §. 11. Sed quis dixerit, in mutuo vtrumque ad ſimile vel idem onus obſtringi? creditor ſane ad nihil obſtringitur. Dixeris, creditorem obſtringi ad dandam pecuniam, debitorem ad eamdem reddendam; ſed ſic et commodatum, et depoſitum erunt contractus oneroſi, quos tamen auctor ad beneficos retulit; nam et in his vnus ſe obſtringit ad dandum, alter ad reddendum vel reſtituendum.

Adcuratius diſtinguas inter *mutuum ſimplex* et *vſurarium*: prius erit contractus beneficus; debitor enim pecunia aliena vtitur gratis, nec reddit, quod accepit; poſterius erit contractus oneroſus, quia non gratis accipit pecuniam, ſed veluti pro certa mercede.

§. 3.

Iam quaeritur de beneficorum et oneroſorum contractuum differentia. Eam auctor recte in eo ſtatuit, quod in oneroſis vtrimque requiritur *aequalitas*, in beneficis non requiritur. *Demonſtratio*: Benefici nihil aliud intendunt, quam vt alter mihi praeſtet officium humanitatis, vt ſupra vidimus, egoque certus ſim, alterum mihi illud praeſtiturum; officia autem humanitatis, vt ſupra vidimus, non requirunt compenſationem per eadem officia, ſed gratitudinem tantum; ergo cui per contractum beneficum aliquid conceditur, tenetur tantum ad gratitudinem, non ad compenſationem.

Contra in oneroſis contractibus non id agitur, vt alter mihi praeſtet officium humanitatis, ſed aliud, quod ab eo nec iure perfecto, nec imperfecto exigere poſſum; ergo teneor ad compenſationem, adeoque ad praeſtationem aequalem; quod erat demonſtrandum.

Hinc conſequitur, 1. vt alter alteri in contractibus oneroſis indicare debeat

debeat rei qualitates et vitia, quae pretium vel minuere, vel intendere poſſint, e. g. ſi quis aedes vendit, debet indicare onera, ſeruitutes, hypothecas, cet. hinc Athenienſes dicebant: *contractus lumen amant*; 2. id tantum intelligendum eſſe de qualitatibus ad obiectum contractus immediate pertinentibus; non de circumſtantiis acceſſoriis, vel extrinſecus aduenientibus; ſic e. g. apud CICERON. *de offic. III.* 12. diſputatur, an nauta, qui frumenta Rhodum aduexerat, indicare debuerit, alia quoque nauigia frumento onuſta Alexandria ſoluiſſe? Nec videmus reprehendi emtorem in Euangelio, qui agrum emerat, et diſſimulauerat, theſaurum in illo latere.

§. 4.

Porro ex eodem principio ſequitur, 3. vt omnis laeſio vel inaequalitas ſit emendanda, ſi in contractu oneroſo interuenerit; quod fit vel abrumpendo contractum, vel praeſtito damno, vel laeſione; 4. perinde eſſe, ſiue laeſio ſit maioris momenti, ſiue minoris, requiritur enim aequalitas; vbi vero vel minima inaequalitas eſt, ibi vni maius incumbit onus, quam alteri, adeoque onus eſt inaequale contra regulam §. 3. explicatam.

Haec quidem ex iure naturae certa ſunt, et in theoria facile intelliguntur, ſed in re publica et praxi non poſſunt adcurate obſeruari; Nam 1. pretium rerum definitur plerumque non lege, ſed conuentione; pretium autem conuentionale non conſiſtit in puncto, ceu ſuperiore capite oſtendimus; itaque admodum illiquida eſt illa laeſio, de qua contrahentium alteruter conqueritur; 2. intereſt rei publicae, ne lites in infinitum gliſcant; in infinitum autem eas gliſcere oporteret, ſi ob laeſionem quamlibet, etiam minimam, actio daretur.

Itaque leges ciuiles, inprimis, *L.* 2. *C. de reſcind. vendit.* definiunt, tunc demum actioni locum fore, ſi alter laeſus ſit enormiter, id eſt, vltra dimidiam; quamuis et haec regula multas patiatur exceptiones, inprimis vero non poteſt locum habere, ſi quis ſe laeſum quaeratur enormiter in negotio, quod aleam continet, e. g. in tranſactione; quin ne aequitate quidem niti illam reſciſſionem contractuum ob *l.* 2. *C. de reſcind. vendit.* ſingulari *Diſſertatione de aequitate cerebrina remedii ex l.* 5. *C. de reſcind. vendit.* demonſtrare voluit THOMASIVS, quamuis eius ſententiae me haud ſuffragari fatear.

§. 5.

Iam ſpeciatim de CONTRACTIBVS BENEFICIS, et quidem 1. *de mandato*, §. 5. 2. *de commodato*, §. 6. 3. *de depoſito*, §. 7.

MANDATVM eſt contractus, quo quis rem alienam gratis expediendam ſuſcipit.

Contractus,) ergo non poteſt mandatum eſſe obligatorium de re impoſſibili, turpi, aliaue, quae non eſt in commercio.

Rem alienam.) In *Inſtitutionibus* dicitur mandatum etiam poſſe in noſtri gratiam ſuſcipi; ſed tunc vere non eſt mandatum, verum conſilium, e.g. ſi inopi mando, vt operas locet.

Gratis.) Alias enim nihil differret a locatione conductione.

Ceterum haec definitio nobis dat concluſiones.

In hoc mandati contractu omnem fidem et diligentiam eſſe praeſtandam; nam *a*) eſt contractus beneficus, quem de officiis dumtaxat humanitatis

iniri

iniri diximus; haec amore nituntur, vt ſupra demonſtratum; amor autem eandem exigit fidem ac diligentiam in rebus proximi, quam nobis praeſtari volumus; mandabant olim per manus dationem, *cedo dextram*, *per ego hanc dextram te oro*, *fidelis vt mihi ſies*; vnde mandatum quaſi manus datio; *b*) nemo mandat niſi amico, nec mandatum quis ſuſcipit, niſi amicus; hinc turpiſſimum amici ſpem in nobis poſitam deſtituere; facile ergo patet, cur Romani contractum hunc famoſum habuerint.

2. Normam huius contractus eſſe voluntatem mandantis, nam huius cauſſa mandatum ſuſcipitur. Quum vero illa voluntas ſit vel determinata, vel indeterminata, mandatum quoque vel *definitum*, vel *indefinitum* eſt: DEFINITVM, ſi mandans mandatario omnes circumſtantias definit; INDEFINITVM, ſi eas non definit, ſed rem omnem alterius fidei ac prudentiae relinquit. De illo tenendum

3. Religioſe mandatarium ſeſe continere debere intra fines mandati, alias mandantem non teneri geſta rata habere.

Hic magnas tricas nectunt ICti Romani; quaerunt enim, a) *an mandatum poſſit exſequi mandatarius per aequipollens?* b) *item an teneatur mandans rem ratam habere ad ſummam concurrentem?* Nos reſpondemus ſi vere res ſit, aequipollens, nullum eſſe dubium, e. g. ſi mihi quis conduxerit aedes, easque commodas, ſpecioſas loco opportuno ſitas, non autem easdem, quas mihi conduci volueram; ſed raro vere ſunt aequipollentia propter affectionis pretium, cuius fundamentum ſupra datum; altera quaeſtio abſolute affirmanda, quia mandans habeat, quod voluit.

De mandato indefinito tenenda regula: 4. omnem fraudem abeſſe debere; hinc, ſi talis interceſſit, mandans ne ſic quidem tenetur ad ratam rem habendam.

Denique quamuis gratuitus ſit hic contractus, non tamen vlla aequitatis ſpecie exigere poteſt mandans, vt mandatarius damnum ex re ſua ferat; hinc 5. mandans tenetur mandatarium indemnem praeſtare, adeoque impenſas et damna, ſi qua ex mandato paſſus eſt, reſarcire.

§. 6.

COMMODATVM a mutuo pleraeque gentes non diſtinxerunt; hinc Germani eodem vocabulo *leihen* vtuntur de vtroque contractu; receptum tamen eſt, vt differentia ſtatuatur 1. *ratione obiecti*, quod hic eſt res non fungibilis, in mutuo fungibilis; 2. *effectu*, quia in mutuo tranſit dominium, in commodato non tranſit; 3. *ratione obligationis*; debitor enim reddere tenetur idem in genere, commodatarius eamdem ſpeciem.

Hinc definitio, *commodatum* eſt contractus, quo quis alteri rem ſuam non fungibilem gratis vtendam concedit, in eadem ſpecie reſtituendam; hinc 1. commodatarius tenetur rem alienam ſumma fide ac diligentia cuſtodire; 2. rem finito vſu reſtituere; 3. quaeuis damna ſua culpa data reſarcire; 4. commodatarius vero a commodante indemnis praeſtandus eſt, ſi ſumtus facere coactus eſt in rem commodatam. Quia tamen hoc quodammodo inhumanum videtur, promiſcue omnes ſumtus repetere, quum commodatarius re aliena gratis vtatur: hinc ius Romanum, inſuper habitis modicis, immodicos tantum vult reſtitui, id eſt, eos, qui ipſam mercedem locationis tranſcendunt.

§. 7.

Depoſitvm eſt contractus, quo res alienas gratis cuſtodiendas ſuſcipimus. Nullus eſt contractus, quem ſanctiorem habuere veteres; hinc a Plinio, *Epiſtolar. X. 97.* laudantur primi Chriſtiani, quod ſacramento ſe inuicem obſtrinxerint, ne depoſitum abnegent; contra Glauci vniuerſam familiam ideo periiſſe referunt, quod cogitarit ſaltem abnegare depoſitum. Ivvenalis, *Satyr. XIII. 199. ſeqq.*

Spartano cuidam reſpondit Pythia vates:
Haud impunitum quondam fore, quod dubitaret
Depoſitum retinere, et fraudem iure tueri
Iurando. — — —

Et paullo poſt, *v. 240. ſeqq.*

Reddidit ergo metu, non moribus, et tamen omnem
Vocem adyti dignam templo, veramque probauit:
Exſtinctus tota pariter cum prole, domoque.

Id ſane ratio ipſa dictitat, 1. depoſitum eſſe ſancte cuſtodiendum; eſt enim et hoc amicitiae fiduciae datum.

2. Omnem culpam praeſtandam.

3. Deponenti ſtatim reſtituendum, quod tamen patitur exceptionem, a) ſi forte appareat, deponentem re abuſurum, e. g. ſi furioſus gladium repoſcat; b) ſi verus dominus ſuperueniat, et rem vindicet.

4. Depoſitarium quoque indemnem praeſtandum.

§. 8.

Pergit auctor ad contractus oneroſos, in quibus primum locum tenet permvtatio, per quam intelligimus contractum, quo res pro re traditur, et quidem intelligenda res omnis, praeter pecuniam; nam alioquin eſſet emtio venditio.

Hinc quaeri ſolet, 1. *an in pecunia quoque locus ſit permutationi?* Affirmatur, ſi conſideretur tamquam res non fungibilis, alioquin ſi pecuniam pro pecunia do, vere eſt emtio; 2. *an permutatio ſit, ſi pars in pecunia, pars in rebus aliis conſiſtat?* Iure naturae huius quaeſtionis nullus eſt vſus: at iure ciuili aliquando magnus eſt ob ius retractus, cui in emptione venditione, non in permutatione locus eſt; deciditur ergo iure ciuili ita, vt primum reſpiciatur ad maiorem quantitatem, quae ſi in pecunia conſiſtit, pro emtione habetur contractus; ſin in alia re, pro permutatione: deinde ſi aequalis eſt quantitas, pro emtione, tamquam contractu frequentiore, maior praeſumtio eſt.

Vtilior eſt diſtinctio inter *permutationem ſimplicem* et *cum emtione venditione coniunctam*; ſimplex eſt, quando abſolute res pro re datur, ſine praeuia aeſtimatione, qualem ſupra inter Batauos et Indos fuiſſe diximus; talis etiam illa apud Homerum Glauci et Diomedis, qui inter ſe permutabant arma, apud Homer. *Iliad. β. v. 236.*

χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων,
Aurea aeneis centena nouenariis.

Altera cum emtione venditione coniuncta, quando ſinguli primum res ſuo pretio aeſtimant, ac deinde loco pecuniae merces commutant, quod facere ſolent mercatores Batavi, dum ex Ruſſia coria pro aromatibus domum referant;

De

Digitized by Google

De illa eſt regula: 1. Permutationem eius modi fieri per auerſionem, adeoque neutrum de laeſione conqueri poſſe, modo nihil dolo factum; de hac: 2. In permutatione poſterioris generis eadem eſſe iura, quae in emtione, adeoque quamcumque laeſionem eſſe reſarciendam.

Quaeri ſolet, *an locus in hoc contractu ſit poenitentiae?* Affirmatur iure Romano; ſed ratio non alia eſt, quam quod qui ex ſua parte dedit, alterum non dantem habeat obligatum ex contractu, ille vero, qui non dedit, dantem tantum ex pacto obligatum habet; ibi enim adeſt cauſſa praeſens et ciuiliter obligans, hic non adeſt: ſed quia hanc ſubtilitatem ignorat ius naturae, ſecundum quod potius omnia pacta valide obligant, conſequens eſt, vt ex eius principiis non magis ſit locus poenitentiae in contractibus innominatis, quam in aliis.

§. 9.

Alter contractus oneroſus eſt *emtio venditio*. Hic maximum denuo diſcrimen inter ius naturae et ciuile; illo procul dubio huius contractus finis eſt translatio dominii; quia ea intentione emere ſolemus: at iure ciuili tantum traditio eſt finis; ſiue enim dominium transferatur, ſiue non, tamen valet contractus; hinc iure naturae verus eſt locus MARTIALIS, *Epigramm.* II. 18.

Carmina Paullus emit, recitat ſua carmina Paullus.
Nam quod emas, poſſis dicere iure tuum.

At iure ciuili res aliter ſe habet, eſtque *emtio venditio* contractus de re pro certo pretio tradenda, quum iure naturae ſit contractus de rei dominio pro certo pretio transferendo.

Itaque 1. venditor debet eſſe dominus; 2. Non debet in mora tradendi eſſe, alias iure naturae merito fert periculum; 3. Emtor iuſto tempore ſoluere pretium tenetur; 4. Alias merito tenetur ad praeſtandam indemnitatem, hodie ad vſuras; 5. venditor tenetur ad euictionem praeſtandam, ſi res vendita a tertio euicta ſit.

Reliqua omnia ſunt iuris poſitiui, niſi quod, quia iure naturae omnia pacta obligant, inde fluit regula: 6. Quod emtioni qualiacumque pacta tum ſuſpenſiua, tum reſolutiua accedere poſſint.

Talia vero ſunt: 1. *Addictio in diem*, vbi res pro certo pretio alteri addicenda, ſi intra certum tempus nemo plus offerat; 2. *Lex commiſſoria*, vt in caſum non ſoluti pretii res inemta ſit; 3. *de retrouendendo*, vt reſtituto pretio res iterum retradatur, cet. Omnia haec pacta ex intentione et ſermone contrahentium interpretanda.

Emtio ſpei eſt, quando res incerta emitur, quod fit in emtionibus rerum futurarum, lotariis, olla fortunae, cet. vbi vna regula: neutrum contrahentem conqueri poſſe de laeſione.

§. 10.

Locatio conductio eſt contractus de rei vſu vel operis pro certa mercede praeſtandis: 1. mercedem hic denuo in pecunia numerata conſiſtere oportet, quia alias eſſet contractus, do vt facias, vel facio vt facias, quamuis iure naturae inter haec nihil differentiae ſit; et Romani hoc diſcrimen introduxerint ideo, vt actiones eo rectius diſcerni poſſent; 2. qui mercedem dat, vocatur conductor, qui eam accipit: locator, quamuis hoc fallas in con-

conductione operis, ſi ſcilicet locatur totum opus, veluti pons, agger, turris: tunc enim qui mercedem dat, vocatur locator, qui mercedem accipit, conductor, vel redemtor operis; 3. mercedem oportet eſſe determinatam, alias non eſt locatio, niſi ſit merces legitima; e. g. quaeri ſolet, an locatio fuerit illa apud MATTH. XX. 4. *ite vos quoque in vineam meam, et quod aequum erit, dabo vobis*: operariorum enim merces diurna legibus iam definita eſſe ſolet in ſingulis ciuitatibus.

Officia iam facile intelliguntur: 1. locator tenetur vſum rei, vel operas praeſtare; 2. ſi impediatur, tenetur ad id, quod intereſt; 3. ſi non plene praeſtari poteſt rei vſus ob caſum fortuitum, remiſſio mercedis iure petitur; datur enim pro rei vſu; caſum etiam non alius ferre poteſt, quam dominus, niſi conductor eum in ſe ſuſceperit; 4. non poteſt locator conductorem ante finitum tempus expellere; ſi expulerit, tenetur ad id, quod intereſt; 5. conductor tenetur ad mercedem ſoluendam; nec non 6. ad diligentiam omnem praeſtandam, quam ipſe dominus in ſuo praeſtaret; nam vſum tantum rei alienae habet, remque tenetur reſtituere non deteriorem; 7. non poteſt rem deſerere ante tempus, niſi vrgentem neceſſitatem: non enim vult ante tempus expelli; quod ſibi fieri non volt, alii ne faciat.

An vero meliorem rem reddere poteſt conductor pro lubitu? Neg. iure naturae, niſi dominus vel locator conſentiat: aut enim non ſufficit res eius vſibus, non debuit conducere; aut ſufficit, non debuit ſumtuoſe aedificare. Non ergo probanda eſt conſuetudo Friſiorum, qui conductori praedii ruſtici liberam faciunt aedificandi facultatem, nec finito locationis tempore locatori prius reſtituitur praedium, quam ſatisfactum ſit conductori de meliorationibus; ita ſaepe contigit, vt locator excidat dominio, ſi tantum ſoluere non poſſit.

§. 11.

Mutuum eſt contractus, quo pecunia, et alia res fungibilis alteri datur, vt eius fiat, et quandoque tantumdem in eodem genere reſtituatur.

Res fungibilis.) Alias enim eſſet commodatum.

Vt eius fiat.) Natura enim huius contractus exigit, vt transferatur dominium. Negauit id SALMASIVS *de vſuris*, praecipue ideo, quod pecunia credita vocetur aes alienum. Sed reſp. vocatur aes alienum, non quatenus a debitore poſſidetur, ſed quatenus reſtituenda; ob id enim non habetur pars patrimonii, nec hoc intelligitur, niſi detracto aere alieno.

Argumentamur contra SALMASIVM: Penes quem omnes dominii ſunt effectus, is eſt dominus; penes debitorem omnes dominii ſunt effectus; ergo penes debitorem eſt dominium. Minorem inde probamus: 1. libere de pecunia diſponit debitor, adeo vt et abiicere eam poſſit; 2. omnem inde vtilitatem percipit; 3. periculum et caſum fert; ſi pecunia perit, perit debitori, et res tamen nemini perit, niſi ſuo domino; 4. vindicat exſtantes, vbicumque inuenit.

Officium ex hoc contractu reſultans facile intelligitur: *ſolue quod debes*; eſt enim hic finis huius contractus.

Obiici poſſet, at quomodo meum eſt, quod reddi debet? Reſp. 1. non reddo nummos eoſdem in ſpecie, ſed in genere; 2. poteſt et dominus ad reddendum obſtrictus eſſe, e. g. qui poſſidet cum pacto retrouenditionis; heres

Digitized by Google

heres item fiduciarius; ita maritus eſt dotis dominus, quamuis ad reſtituendam illam finito matrimonio obſtrictus.

Praecipua quaeſtio eſt, *an uſurae peti poſſint?* Negant id nonnulli, inprimis Canoniſtae, qui excommunicatione dignos putant vſurarios, 1. quia nummus ſit res ſterilis; Reſp. id negatur, quia contrarium mercatores quotidie ipſo facto experiuntur; 2. quia commodatum eſt gratuitum, ergo et mutuum tale eſſe debere; Reſp. non valere conſequentiam, in commodato tantum vſus rei transfertur, res non conſumitur, ſed in ſpecie eſt reddenda; non ergo tantum eſt periculum; 3. quia paſſim in lege Moſaica prohibentur vſurae, *Exod. XXII.* 25. *Leuit. XXV.* 36. ſed conf. *Deut. XXIII.* 19. Non poterant quidem vſuras capere a contribulibus, poterant autem ab aliis, qui non eſſent conſortes eiuſdem religionis. Et quis ignorat, Iudaeos eſſe foeneratores omnium improbiſſimos. Argumentamur itaque: quidquid tantum ratione Iudaeorum, non omnium hominum prohibitum eſt, id non eſt iuris naturae: vſurae, cet. 4. quia magna detrimenta inde capit res publica; Reſp. ergo inde tantum ſequitur, coercendam eſſe vſurariam prauitatem, non autem vſuras in ſe eſſe illicitas; abuſus non tollit vſum. Immo LVDOVICVS SEPTALIVS *de ratione ſtatus* eleganter demonſtrauit; vtilius eſſe rei publicae, vt vſurae permittantur, quam vt prohibeantur, quia alioquin nemo alteri pecuniam cum tanto periculo crediturus eſſet, ſi nulla ſpes lucri ex vſuris adſulgeret. Demonſtratio optima eſt, vſuras eſſe licitas: quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; non vis, vt alter cum tuo damno locupletetur; ergo nec tu debes locupletari cum alterius damno; locupletareris autem, ſi aliena pecunia lucrum faceres, nec partem lucri communicares; cum domino ergo communicare debes, adeoque vſuras ſolvere.

Officium tamen iuris naturae eſt, 1. vt modicae ſint, nec mordaces; 2. vt ſoluantur vel ex promiſſo, vel propter moram, adeoque plane non debeantur, ſi nec promiſſae, nec debitor in mora ſit; 3. vt non exigendae ſint ab eo, qui ex pecunia nullum plane lucrum capere potuit, adeoque creditor iure ſcire debeat, ad quid debitor vſurus ſit pecunia.

§. 12.

SOCIETAS (*die Maſcopey*, fraternitas) eſt contractus de re vel operis communicandis ob commune lucrum.

Eſt vel *vniuerſalis* omnium bonorum, veluti multis in locis inter coniuges, vel *particularis*, ſi communicatum certum bonorum, genus, e. g. adquaeſtus; vel *ſingularis*, ſi certa ſumma pecuniae.

Vniuerſalis omnium bonorum non requirit aequalitatem, neque in adquaeſtu, nec operis, nec impenſis.

Particularis itidem non requirit aequalitatem; ſic adquaeſtus inter coniuges quibuſdam locis diuiditur aequa lance, quamuis nec opes ſint pares, et vnus plus lucretur, quam alter.

In *ſingulari* ſocietate ſinguli ſocii participant de lucro et damno pro rata, id quod arithmetice per regulam ſocietatis computatur;

Titius in ſocietatem infert	10000
Maeuius	5000
Iauolenus	3000

Iſtis

Iſtis 18000 lucrati ſunt 12000 quaeritur quomodo hoc lucrum diſtribuendum? Dico per regulam de tribus,

18000	12000	10000	$6666\frac{2}{3}$
18000	12000	5000	$3333\frac{1}{3}$
18000	12000	3000	2000
		Sors 18000.	12000. lucrum.

4. Societas *leonina* plane prohibita, nota eſt fabula AESOPI de leone ſocietatem venatoriam inſtituente.

5. Societas tam diu durat, quamdiu voluerunt contrahentes: iure Romano, quamdiu volunt; diſcedere enim poſſunt pro lubitu ſocii.

6. Soluta ſocietate res quoque communes pro rata diuidendae inter ſocios.

§. 13.

Ad oneroſos contractus auctor etiam refert *contractus aleam continentes*, per quos intelligimus tales contractus, vbi quis neſcit, quid, quale, quantum, immo an aliquid accepturus ſit, huc pertinent

1. *Sponſiones*, per quas intelligimus mutuam promiſſionem in incertum euentum factam; nihil hic iniuſti; poſſum donare pure, erga multo magis poterunt plures reciproce donare.

2. Ludi omnes, vbi vel ars, vel fortuna, vel vtraque dominatur; hic quoque nihil, quod in ſe iniuſtum ſit, ludus enim etiam eſt donatio reciproca ſub ea conditione facta, ſi quis ex legibus ludi alterum vicerit. At iniuſtiſſimi fieri poſſunt ob temporis iacturam, auaritiam, et cupiditatem, iras, contentiones, fraudes, caedes, cet.

3. Olla fortunae vel lotaria, quando pretio emitur teſſera, per quam ſortitio fit de lucris admodum inaequalibus; hic quoque nihil iniuſti, modo omnis fraus abſit, vnde plerisque locis inſtitutum, vt nulli liceat ollam fortune habere, niſi antea a magiſtratu fuerit probata, quotidie obſignata. Vtiliſſimus vero eius generis eſt

Adſecuratio, quando quis promittit, ſe alterum indemnem praeſtiturum, ſi forte nauis vel merces perierint, pro certo praemio; 1. promittens vocatur *adſecurator*; 2. is, cui indemnitas promittitur, *adſecuratus*; 3. praemium; 4. contractus ſcriptus *die Polizza*.

Praemium ſtatim ſoluitur, eoque facto hic contractus hunc habet effectum: 1. ſi non ſoluit portu nauis, aſſecuratus de praemio partem recipit quae vocatur *reſtorno*; 2. ſi feliciter in portu adpellit, adſecurator praemium lucratur; 3. periit, adſecurator indemnitatem praeſtare debet. In omnibus his contractibus obſeruanda officia: *a*) fraudem abeſſe debere; non prodeſt autem, ſi quis de euentu iam certus eſt; *b*) neminem in his contractibus de inequalitate et laeſione conqueri poſſe, quia quiſque debet ſibi imputare, quod aleae rem commiſerit.

§. 14.

Sunt etiam quidam contractus oneroſi acceſſorii, qui numquam per ſe ſubſiſtunt, ſed aliis contractibus accedunt: tales ſunt *fideiuſſio* et *pignus*.

Fideiuſſio eſt contractus, quo quis alienae obligationi in ſubſidium accedit.

Dico *in ſubdium*; nam vel alienam obligationem plane in ſe ſuſcipit, vti Apoſtolum PAVLLVM feciſſe nouimus, vocatur expromiſſio ſeu delegatio:

Digitized by Google

gatio: differentia eſt, quod per fideiuſſionem debitor principalis non liberetur, per expromiſſionem liberatur.

Dicimus: *alienae obligationi*; ergo talis intelligitur, quae vicariam admittit praeſtationem; ergo ſponſalia non admittunt fideiuſſorem, multo minus in criminalibus cauſſis, quae capitales ſunt, vades dari poſſunt. Admittebantur vero apud Graecos, ceu docent exempla Damonis et Pythiae, ſed abſurda erat illa conſuetudo, 1. quia nemo eſt dominus vitae ſuae vt ſe obligare poſſit pro alio ad ſupplicium ſubeundum; 2. quia, ſi id fieret, re vera illa non foret poena, quia non adeſt malum actionis, ob quod aliquid mali patiendum.

Dicimus denique fideiuſſorem alienae obligationi *accedere*. Ius Romanum addit: *per ſtipulationem*, vt diſcernatur fideiuſſio a conſtituta pecunia; ſed iure naturae nihil inter pacta et contractus intereſſe, ſaepe diximus.

Iam ex his facile intelliguntur officia: 1. fiduiuſſor tenetur in ſubſidium ergo quamdiu ſoluendo eſt debitor principalis, non eſt deueniendum ad fideiuſſorem; hinc ipſe IVSTINIANVS aequum putauit introducere *beneficium ordinis*, quum antea principaliter tenerentur fideiuſſores; 2. debitor principalis fideiuſſori tenetur ad indemnitatem; 3. plures fideiuſſores tenentur pro rata, niſi expreſſe ſe obligarint in ſolidum; 4. non tenentur in maius, quamuis arctius teneri poſſint; quae omnia ex natura precarii ſatis luculenter fluunt.

§. 15.

Pignus eſt contractus acceſſorius, quo creditori ius in aliqua re conſtituitur ad ſecuritatem crediti.

Haec res ſi traditur, *pignoris* nomen retinet; ſi non traditur, *hypotheca* vocatur.

Sic aliquando ſola res traditur, aliquando et fructus creditori relinquuntur in vicem vſurarum, et tunc eſt pignus cum pacto antichretico.

Quum ergo pignus detur in ſecuritatem crediti: ſequitur, 1. vt eo non ſit vtendum, niſi pactum antichreticum acceſſerit; 2. potius ſumma fide et diligentia cuſtodiendum; 3. ſi tamen periit, non ideo exſtinguitur debitum, quia res periit ſuo domino; 4. ſoluto debito pignus eſt reſtituendum; 5. debitor non debet vel rem alienam, vel alii potiore iure obnoxiam pignori dare; non enim poteſt ius ei in re dare, in quam iam alteri ius eſt.

Quaeritur, *an in pignore locus ſit pacto commiſſorio*, id eſt, tali pacto, vt pignus commiſſum ſit, ſimulac iuſto tempore non reluatur? Negatur; debitor enim nihil debet, niſi vt tantumdem in eodem genere reſtituat, non autem reſtitueret tantumdem, ſed plus, quam deberet, ſi pignus in commiſſum caderet, quippe quod plerumque maioris pretii eſt, quam debitum; ergo pactum commiſſorium non habet locum.

§. 16.

Quum ipſe auctor, quod ad officia contrahentium attinet, ſe ad ſuperiora referat, nos vero officia ad ſingulos contractus adcuratiſſime expoſuerimus: actum agere, eaque hic omnia repetere nolumus, ſed potius ad caput progredimur.

CAPVT

CAPVT XVI.

QVIBVS MODIS SOLVANTVR OBLIGATIONES, QVAE EX PACTIS ORIVNTVR.

§. 1.

QVum adhuc de contractibus, natiſque inde obligationibus, actum ſit: merito iam porro diſquiritur, *quomodo obligationes diſſoluantur?* modi autem ſunt tot, quot ſunt paragraphi; vt nulla opus ſit huius capitis partitione.

Primus modus eſt *expletio contractus* ſeu *ſolutio*, per quam intelligimus praeſtationem eius, quod eſt in obligatione, e. g. ſi redditur creditum, ſi pretium ab emtore ſoluitur, cet.

Solui tunc obligationem, inde probatur: finis eſt primum in intentione, at vltimum in exſecutione; in contractibus expletio ſeu ſolutio eſt primum in intentione, et vltimum in exſecutione, contractus ergo, ſolutione praeſtita, finitus eſt.

Inde patet, 1. non intereſſe, quis ſoluat promiſſum vel praeſtet, niſi promiſſum ita comparatum ſit, vt non admittat vicariam praeſtationem; hinc ſi Titius ſoluit centum, quos Maeuius debet, mihi perinde ſatis factum eſt, ac ſi Maeuius ſoluiſſet. At ſi Titius ducere velit Caiam, cui Maeuius promiſit matrimonium, non perinde eſt, quia perſonae qualitas electa.

2. Soluendum eſt, quod in obligatione eſt; ergo non aliud pro alio, nec particularis ſolutio vlli obtrudi poteſt, ſi ſumma integra promiſſa; ſoluendum etiam eadem moneta, de qua conuenit; aut tantumdem addendum, quanto moneta eſt deterior, id quod vocant *agio*.

3. Soluendum iuſto tempore, alioquin minus ſoluitur; hinc non iniuſtum eſt intereſſe morae; videmus ergo, cur veteres vſi ſint termino metaphorico SOLVERE, quemadmodum et OBLIGARE eſt metaphorico. Sicuti contrahendo aliquis veluti obſtringitur et ligatur: ita praeſtando, quod debet, ſoluitur et liberatur.

§. 2.

Alter modus eſt *compenſatio*, quod vocabulum eſt ſtathmicum, vſurpaturque, quoties duo pondera ſunt in aequilibrio; quemadmodum ergo tunc neutrum praeponderat, ita et neuter melioris vel deterioris conditionis eſſe dicitur, vbi fit compenſatio.

Definimus itaque *compenſantionem*, quod ſit mutui debiti et crediti contributio.

Tolli ea obligationem inde eſt, quod quae per pauca fieri poſſunt, per plura fieri non debeant: ſi enim ordine eſſet procedendum, primo debitor meus ſoluere mihi deberet centum, deinde eidem ſoluere deberem centum, quos ego debeo, breuius id fieri poteſt, ſi vterque ſuos centum retinet.

Iam facile patet, 1. compenſationi tantum locum eſſe, vbi vtrimque eſt debitum certae aeſtimationis; hinc fruſtra compenſarentur res et facta, niſi

Digitized by Google

niſi haec iam aeſtimata ſint, e. g. Titius Caiae debet centum, haec Titio promiſit matrimonium, compenſationi non eſt locus; niſi forte a conſiſtorio pronuntiatum ſit, Titium Caiae centum ſoluere teneri.

2. Compenſari non poſſe, niſi quod vtrimque liquidum eſt; liquidum enim ſtatim debetur, illiquidum tum demum, quando cauſſae cognitio finita; at iniuria fieret creditori, cui ſtatim ſoluendum, ſi iuberetur tamdiu exſpectare, donec alter altercari deſierit.

3. Compenſatio fit ad ſummam concurrentem, id eſt, ſi Titius mihi debet centum, ego viginti, ſoluere mihi tenetur octoginta.

4. Ab eo momento, quo mutuum eſſe coepit debitum et creditum, vterque debere ſtatim deſiit, ergo ceſſant vſurae, pignora, obligationes fideiuſſorum.

§. 3.

Tertius modus eſt *remiſſio* ſeu *condonatio*, quae eſt pactum, quo obligatio vnius alterius liberalitate tollitur.

Eſt vel *expreſſa*, quae fit verbis, vel *tacita*, quae ex facto colligitur, e. g. ex redditione vel laceratione chirographi.

Ad expreſſam Romani requirebant verba ſollemnia: *tune, quod tibi debeo, acceptum habes? acceptum habeo;* id quod vocabant acceptilationem.

Neceſſarium id videbatur; 1. quia pactum nudum non obligabat ciuiliter; 2. quia nihil tam naturale videbatur, quam eodem modo quidque diſſolui, quo colligatum eſt: ſed quum hae rationes iure naturae ceſſent, perinde quoque eſt, ſiue condonatio per pactum facta, ſiue per verba ſollemnia.

Officia ſunt: 1. qui condonat, debet liberam de rebus ſuis diſpoſitionem habere; ſcelerata ergo erat remiſſio iſtius nequam apud LVC. XVI. 6. *accipe tuum ſcriptum, et ſede continuo, et ſcribe quinquaginta;* ſic de alieno ludebat corio: 2. debitor debet hanc remiſſionem acceptare; ſunt, qui eam acceptationem praeſumi aiunt, ſed ego id negauerim; diſtinguendae perſonae, ſi perſona ſit egena, et quae honeſte id beneficium acceptare poſſit, praeſumitur acceptaſſe, e. g. ſi quis pauperi condonet: at ſi iudex debeat litigatori centum, et hic ad corrumpendum iudicem ei debitum remittat, acceptaſſe hoc iudex non praeſumitur, niſi conſenſum expreſſe declararit.

§. 4.

Quartus modus eſt MVTVVS DISSENSVS: quemadmodum enim contractus et conuentiones mutuo conſenſu ineuntur: ita iidem mutuo diſſenſu procul dubio diſſoluuntur; eſt enim mutua remiſſio iuris ex contractu quaeſiti.

Sed addit auctor limitationes duas: 1. res ſit integra, id eſt, ſi contractus non ſit adimpletus, non quod poſtea recedere a contractu non liceat, ſed quod, ſi recedatur, non tam diſſolutio contractus adſit, quam nouus contractus, e g. ſi quis mihi vendidit equum, et tradidit, egoque ſolui pretium, et poſtea vtrique noſtrum placeat, vt venditor equum, ego pecuniam recipiam, re vera haec noua emtio venditio eſt.

2. Si lex poſitiva non obſtet; haec enim procul dubio prohibere poteſt, quo minus contrahentes mutuo diſſenſu a contractu reſiliant, quia hoc non eſt iuris naturalis praeceptiui, ſed permiſſiui. Exemplum habemus in

ſponſalibus et nuptiis, quae quidem mutuo conſenſu ineuntur, at mutuo diſſenſu tam ſimpliciter diſſolui non poſſunt, quamuis hoc iuri naturae in ſe non repugnet.

§. 5.

Quintus modus eſt *alterutrius perfidia*, qui modus potiſſimum in contractibus bilateralibus locum habet: in his eſt mutua obligatio, adeoque vnus alteri promittit ſub conditione tacita: praeſtabo, ſi tu ex tua parte praeſtiteris; ergo vno non praeſtante alterius obligatio procul dubio ceſſat. PHILOSTRATVS laudat Regem, qui foedus cum vicino percuſſum ſancte ſe cuſtoditurum profeſſus eſt, quamuis vicinus contra leges foederis arma moueret; abſurda laus, quum magis ſimplicitatem ſuam prodiderit bonus ille Rex, quam inſignem fidem. Hoc ergo cum grano ſalis intelligendum; perfidia neminem poteſt obligatione ſoluere, quia eſt factum illicitum; ergo contractus quidem ſoluitur ex parte eius, qui bona fide illum ſeruare conſtituerat, non ex parte perfidi. Reddi hinc poteſt ratio, cur conſiſtoria diuortio decreto parti innocenti ſoleant indulgere nouas nuptias, non autem nocenti.

§. 6.

Sextus modus eſt *ſtatus*; ſed hic modus non eſt generalis: immo mutatio ſtatus iure naturae neminem obligatione ſoluit. Ad ſubtilitates iuris ciuilis hoc pertinet, quod capitis deminutio minima obligationem perimebat, ceu ex *tit. D. de capit. minut.* nouimus. Subeſt fictio, eum in imaginariam ſeruitutem eſſe deductum, qui emancipatus fuerit; at fictiones eius modi ius naturae plane ignorat, itaque hoc reſtringendum ad obligationes, quae intuitu alicuius ſtatus inducuntur; hae demum mutato ſtatu ceſſant, quia ceſſante cauſſa effectus ceſſat, e. g. obligauit ſe quis tamquam miles ad leges militares; ceſſat eius obligatio, ſi miles eſſe iuſto modo deſiit, ſed non ideo ceſſat obligatio militis debitoris, ſi miles eſſe deſiit.

Hoc ergo intelligendum de mutatione ſtatus promittentis, non alterius, niſi incapax factus ſit rem adquirendi; hinc quaeritur, *an Latini recte ſe liberatos putarint obligatione foederis cum Romanis initi, quum adhuc eſſent ſub Tarquinio, quia ſtatus Romae rei publicae mutatus?* Negatur, quia ideo non incapax facta foederatum habendi.

§. 7.

Septimus modus eſt *tempus*; ſed nec hic modus eſt generalis, pertinet enim ad illas tantum obligationes, quae ad certum tempus initae, e.g. ſoluam tibi quotannis 100. per 10. annos; exacto decennio ceſſat obligatio.

Aliter ius Romanum, §. 3. *Inſt. de verb. oblig.* ad tempus non poſſe deberi, itaque promiſſionem in certum tempus conceptam perpetuari, at ſtipulatorem, ſi poſt decennium petere velit, exceptione pacti vel doli mali ſubmoueri. Sed hae tricae iuri naturae incognitae. Tempus Romani conſiderabant tamquam pactum contractui ſtricti iuris adiectum; pacta adiecta contractui ſtricti iuris non valebant, niſi per modum exceptionis, ergo producebat tantum exceptionem.

§. 8.

Octauus modus eſt *mors*, quae omnia ſoluit, adeoque et obligationem: at id generaliter non eſt verum; nam e. g. obligatio debitoris ad ſoluendum

dum debitum nec debitore nec creditore mortuo ſoluitur.

Diſtingue ergo, aut obligatio eſt ſolius perſonae intuitu inita, aut reſpectu rei praeſtandae: priore caſu ceſſat morte obligatio, e. g. promiſſio matrimonii, obligatio officialis, miniſtri, magiſtratus; poſteriori caſu non ceſſat ſemper, ſed tunc denuo diſpiciendum, an quis teneatur ad rem, an ad poenam praeſtandam; prior enim obligatio ad heredes tranſit, poſterior morte debitoris exſpirat.

Vltimus modus eſt *delegatio*; ſed auctor hanc confudit cum *ceſſione*, nam ait: delegari alicui debitorem, quum et non debitor delegari poſſit; at ceſſio requirit debitorem. Tu ita dixeris: *delegatio* eſt actus, quo debitor conſentiente creditore alium pro ſe ſoluturum ſubſtituit; hinc tunc vocatur *expromiſſor*, e. g. Paullus. *Ceſſio* eſt actus, quo, quod quis mihi debet, in alterum tranſfero; ergo 1. in delegatione mutatur perſona debitoris, in ceſſione perſona creditoris; 2. delegatio requirit conſenſum et creditoris et noui debitoris, ceſſio tantum creditoris; 3. delegatio prioris debitoris obligationem tollit, ceſſio non tollit.

Soluitur ergo delegatione non in vniuerſum obligatio, ſed tantum obligatio prioris debitoris; Paucis: obligatio delegatione non finitur, nec ſoluitur, ſed transfertur tantum.

CAPVT XVII.

DE INTERPRETATIONE.

§. 1.

Sequutus exemplum Grotii auctor in *Iure nat. et gent.* egit de interpretatione, eamque doctrinam et in hoc compendio repetiit; imitatus poſtea Puffendorffium Thomasivs in *Iuris prud. diuin.* At is primus animaduertit, nihil huic doctrinae cum iure naturae commercii eſſe.

Alii quidem interpretandi artem referunt ad criticam, veluti Io. Clericvs in *Arte critica*; ſed critica magis in emendando et illuſtrando, quam in interpretando verſatur, et ſi interpretatur, quaerit tantum ſenſum grammaticum. Alii eam artem vindicarunt theologiae, alii iuris prudentiae, quia eam his diſciplinis permultum vtilitatis praeſtare animaduertebant, ſed eodem iure etiam ad omnes alias diſciplinas referri poſſet.

Grotivs primus retulit ad ius naturae, quia eius regulae aeque ex recta ratione fluunt, ac ipſum ius naturae; ſed ita et tota philoſophia tractanda eſſet in iure naturae. Vt paucis dicamus, interperratio non pertinet ad ius naturae, ſed ad logicam; haec autem intellectum praeparat ad cognitionem veri; verum autem vel meditando reperire volumus, vel ex aliorum ſcriptis eruere, vtrumque docere debet ſanior logica: vnde et Thomasivs, aliique adcuratiores hanc doctrinam in logicis tradiderunt.

Vtut ſit, tam vtilis eſt haec doctrina, vt nunquam ſatis inculcari poſſit: operae pretium ergo fuerit, hoc caput euoluere paullo adcuratius; agit in eo auctor 1. *de vtilitate regularum interpretandi*, §. 1. 2. *de interpretatio-*

 ne

Digitized by Google

ne verborum, §. 2–4. 3. *de interpretatione ipſius ſenſus et voluntatis*, §. 5. *ad fin.*

I. Quaeritur, *quam vtilitatem interpretatio habeat in iure naturae ?* Vt adcurate reſpondeamus, diſtinguendum inter ius naturae ipſum, et eiuſdem applicationem; illud eſt theoria, haec praxis. Quod ad ius naturae ipſum attinet, regularum interpretandi nulla eſt vtilitas; Hoc ita probamus; regulis interpretandi opus eſt, quoties adſunt ſigna, quibus quis ſenſa animi paullo obſcurius expreſſit; id eſt, quoties adſunt verba et loquutiones paullo obſcuriores; atqui in iure naturae non adſunt ſigna vel verba obſcuriora, ergo in iure naturae non opus eſt interpetatione. Minorem inde probo: ius naturae nobis non verbis reuelatum eſt, ſed inſcriptum in cordibus non verbis, ſed ipſo ſenſu, e. g. ſic ſcio neminem occidendum, quamuis ipſis verba in corde meo non reperiantur, ipſam rem enim ſcio, cogitationes vero meae nulla indigent interpretatione.

Aliud, ſi de appellatione loquamur; ius naturae et gentium quaerit, quid iuris ſit circa leges, pacta, contractus, fodera, tractatus pacis; haec omnia verbis exprimi, et litteris conſignari ſolent, ergo indigent interpretatione; nec prius de iure reſpondere poſſum, quam intelligam ſenſum loquentium, e. g. foedera eſſe ſeruanda probe ſcio, etiam ſine verborum interpretatione.

Occurrit caſus, Romani et Cartaginenſes finito bello Punico primo pacti erant, neutram gentem alterius ſocios laedere; paullo poſt ad Romanorum ſocietatem acceſſerat Saguntus, Hannibal Cartaginenſis eam obſidebat, querebatur, an hoc contra foedus ſit ? Romani affirmabant, quia Saguntus ſit ſocia ciuitas; negabant Cartaginenſes, quia Saguntus ſocia ciuitas non fuerit eo tempore, quo foedus factum; interpetatione ergo huius foederis opus erit, prius quam, quid circa illud iuſtum ſit, pronunciare ex iure naturae et gentium poſſis.

Ita et Latini populi foedus fecerant cum Romanis, eorumque Rege Tarquinio Superbo: Tarquinium Romani vrbe expulerant, liberamque conſtituebant rem publicam; Latini deficiebant a Romanis, cauſſati, ſe hoc foedus cum regno Romano feciſſe, iam vero tale nullum ſupereſſe. Prius quam ex iure naturae et gentium oſtendi poſſit, recte ne, an male et iniuſte egerint Latini, foedus illud recte erit interpretandum. Ergo ipſum quidem ius naturae non indiget interpretatione, at in explicatione, eiuſdem ad pacta, foedera, cet. vſus eius eſt incredibilis.

§. 2.

II. *Interpretatio* eſt actus intellectus, quo verum loquentium aut ſcribentium ſenſum ex certis ſignis, nempe verbis et litteris, eruo; ergo diſtincte hic conſideranda verba et ſenſus loquentis vel ſcribentis.

Quod ad verba ea vel ſunt *popularia*, quibus quiſque etiam ex populo vtitur, de quibus §. 2. vel *technica*, ſeu verba artis §. 3.

De *popularibus* auctor commendat *regulam* hermeneuticam I.

Verba tamdiu accipienda ſunt in ſignificatu famoſo, donec neceſſitas nos ab eo diuellat.

Ratio huius regulae eſt; qui loquitur, vult intelligi, ergo debet vti ſignis ad indicanda animi ſenſa ſemel receptis, non autem vteretur ſignis ſemel rece-

receptis, ſi ſignificationem verbis plane aliam ſubiiceret; ergo praeſumitur merito, cum verba in ſenſu natiuo et recepto recepiſſe, iiſque proinde merito inhaerendum, quoad licet; e. g promiſerant Turcae militibus praeſidiariis capita ſalua fore, et putabant deinde, ſatisfactum eſſe promiſſo, ſi eos pedibus manibuſque truncarent; abſurde; hic enim verba in ſenſu vulgari recipienda, vulgus vero intelligit per haec verba, vitam retinere.

Addimus vero *donec nos neceſſitas* inde *depellat*, id eſt, quamdiu nihil abſurdi inde ſequitur; abſurdi autem quid ſequitur, quoties vel contradictorium quid, vel fini loquentium contrarium inde fluat; hinc ad litteram non poterat intelligi reſponſum oraculi Delphici Athenienſibus datum, vt moenibus ligneis ſe munirent.

Sed queritur, *quaenam ſit ſignificatio natiua ac recepta vocum*? Recte reſpondet auctor, non eſſe hic reſpiciendum.

1. Ad etymologiam, ea enim *a*) ſaepe a ſignificatione maxime diſcrepat, e. g. ſchola, a σχολῆ otio dicitur, montem a mouendo dictum volunt; *b*) maxime ſaepe incerta, et plerumque ignota e. g. aediles curules aliqui dictos putant a curru, alii a cura, alii a ſella curuli; *c*) aliquando nugas agunt viri docti in ſtudio etymologico; MENAGIUS deducit vocabulum *Laquais* a verna; *mutuum* IUSTINIANUS a meum et tuum: *teſtamentum* a teſtatione mentis, *locuſtam* Scholaſtici dictam putabant ab haſta et longus.

2. Nec ad proprietatem, id eſt, primaeuam ſignificationem; nam ea ſaepius degenerat cum tempore, e. g. tyrannus olim rex; ſophiſta olim ſapiens; fur olim ſeruus; idemque Germanicum *Schalck*, olim *Knecht*; *Magd*. olim virgo.

3. Nec ad analogiam ſeu ſimilitudinem formationis, nam et haec ſaepe fallit, e. g. conuicium, vbi plures ſimul clamant, quaſi conuocium eſt, ergo conuiuium κατ' ἀναλογίαν erit, vbi homines plures ſimul viuunt; comitium, vbi plures ſimul eunt, et tamen conuiuium ſignificat epulum, comitium locum in foro.

4. Nec ad ſimilitudinem linguarum vicinarum, e. g. *Seigneur* manifeſto eſt a ſenior, vti Italicum *Signore*, et tamen nihil minus, quam ſeniorem ſignificat.

5. Ergo ad ſolum vſum eſt reſpiciendum; verba valent ſicut nummi; ad vſum, inquam, quem penes arbitrium, et vis, et norma loquendi, vt ait HORATIUS; ergo caput ſeruare ſignificat vitam retinere ob vſum; fur ſignificat *einen Dieb* ex vſu; ita et tyrannus, gymnaſium, cet. ſignificationes habent ex vſu, quum quoad originem plane aliud quid ſignificent.

§. 3.

Iam ad terminos vel vocabula technica; ſinguli artifices habent ſua vocabula propria, vel ſaltem ſuas ſignificationes proprias. ICti e. g. plane alia ſignificatione vtuntur in verbis innumeris, e. g. flumen, tignum, telum, pauperies, noxa, pecus, quadrupes; Mathematicis plane aliud eſt corpus, quam phyſicis quin et venatores, pictores, fabri, ſutores, cet. eius modi vocabula habent.

Hinc *regula II.*

Verba artium ex artificum ſenſu interpretanda,

Hinc

Digitized by Google

Hinc vocabula gemmarum a mercatore gemmarum diſcenda.

Vſum inſignem habet haec regula in interpretandis foederibus, legibus, cet. e. g. Alſatia, quae ſit, diſcendum erit a Geographis, quum Galli cum Germanis poſt pacem Weſtphalicam contenderent, de prouinciae iſtius regionibus; quid ſi *die Land Voigtey*; ex iure publico; feudum maſculinum, feudum ligium, feudum ſoldatae: camerae cet. ex iure feudali diſcendum; quid claſſis ſit? diſcendum a collegiis nauticis, quae vocant *Admiralitæts-Collegia*.

Patitur tamen regula exceptionem, ſi praeſumtio ſit, loquentem tales terminos technicos non potuiſſe intelligere; ſic ſutor filio praelegauerat quatuor elementa; hic fruſtra quaeſiuiſſes a phyſico, quid legatum hoc contineat; intelligebat enim ſutor ille libellum ſcolaſticum.

§. 4.

Aliquando verba ſiue ſimplicia, ſiue complexa tam obſcura ſunt, vt coniecturis ſit opus, de quibus *regula III.*

Coniecturae debent eſſe conſentaneae circumſtantiis orationis.

Tales circumſtantiae potiſſimum ſunt 1. *perſona ſcribentis vel loquentis*, e. g. in *L. 1. §. 3. D. de extraord. cognit.* „ agitur de Medicis, negatur „ que eos eſſe Medicos, qui incantauerint, vel imprecati ſint, vel qui vul„ gari impoſtorum verbo exorciſauerint; non eſſe haec medicinae genera, „ tametſi ſint, qui has ſibi profuiſſe cum praedicatione adfirment. Verba haec ſunt obſcura nec expreſſit VLPIANVS, quos ita perſtringat; ſed non vlla probabilior eſt coniectura, quam notari hac lege Chriſtianos, qui tunc temporis adhuc miraculoſe curabant homines, vti teſtatur ſcriptor eorumdem temporum TERTVLLIANVS. Conuenit ſane haec coniectura perſonae ſcribenti, VLPIANO, hoſti Chriſtianorum acerrimo, vti teſtatur LACTANTIVS, *Inſtit. diuin. V.* 15.

2. *Verba ipſa*; nam et iſta coniecturae non repugnare debent; in ſuperiore exemplo vocabula *impoſtorum* occurrunt; eo vero nomine vel praecipue notabant Chriſtianos pagani, ceu id demonſtrauit KORTHOLDVS, in *Pagano obtrectatore; exorciſare*, eo quoque vocabulo tum vel maxime ac pene ſoli vtebantur Chriſtiani, vti GVIL. CAVE in *Chriſtianiſmo primitiuo* docuit; conuenit ergo et his verbis coniectura noſtra.

3. *Tempus*; vixit VLPIANVS ſeculo tertio, quo feruebat odium aduerſus Chriſtianos, quo hi miraculoſe curabant, adeo vt in ipſo Seueri Imperatoris palatio Chriſtianus Euodii procuratorem curaret, TERTVLL. *Apologet. cap.* 4. Eo procul dubio pertinent verba vltima huius *L. 1. tametſi ſint, qui hos ſibi profuiſſe cum praedicatione adfirment*.

4. *Locus*; VLPIANVS ſcripſit Romae, vbi magna Chriſtianorum multitudo, eaque exoſa, adeo vt Seuerus Chriſtianos fieri vetaret, SPARTIAN. *vit. Seuer. cap.* 17.

5. *Cauſſa*; ſcripſit haec VLPIANVS in libro *de omnibus tribunalibus*, vti legis inſcriptio indicat; omnia vero tribunalia tum potiſſimum Chriſtianorum cauſſis occupabantur.

6. *Modus*: ſtilus eſt magis ſatyricus, quam alias ſolet. Ita omnes circumſtantiae noſtrae, nec ideo dubitare poſſumus, quin illa ſolida ſit.

§. 5.

Digitized by Google

§. 5.

Hactenus de verbis: iam III. de ſenſu totius orationis eruendo. Hic quoque coniecturis nonnumquam eſt opus, maxime vero

1. in aenigmatibus, parabolis, hieroglyphicis, ſimilibuſque orationibus; e. g. Exſtat vetus epitaphium Bononiae;

D. M. S.

AELIA. LAELIA. CRISPIS.

NEC VIR NEC MVLIER NEC ANDROGYNA.

NEC PVELLA NEC IVVENIS NEC ANVS.

NEC CASTA NEC MERETRIX NEC PVDICA.

SED OMNIA.

SVBLATA NEQVE FAME NEQVE FERRO.

NEQVE VENENO SED OMNIBVS.

NEC COELO NEC AQVIS NEC TERRIS.

SED VBIQVE IACET.

LVCIVS AGATHO PRISCVS.

NEC MARITVS NEC AMATOR NEC NECESSARIVS.

NEQVE MOERENS NEQVE GAVDENS NEQVE FLENS.

HANC NEC MOLEM NEC PYRAMIDEM NEC SEPVLCHRVM.

SED OMNIA SCIT ET NESCIT CVI POSVERIT.

HOC EST SEPVLCHRVM INTVS CADAVER NON HABENS

HOC EST CADAVER SEPVLCHRVM ESTRA NON HABENS

CADAVER IDEM EST ET SEPVLCRVM SIBI

Hoc tam aenigmaticum eſt, vt erui non poſſit ſenſus, niſi per coniecturas.

2. Obſcuris propter abbreuiaturas, verba antiqua, noua, peregrina inuſitata, non plene ſcripta vel truncata, e. g Fridericus III. Imp. ſymbolo gaudebat. A. E. I. O. V. *Legare ſyntheſin*, *L.* 38. §. 1. *D. de aur. argent. mund. leg.*

Sic vos non vobis.

3. Antiquis *morari inter homines deſiit*, omnibus his ſimilibuſque caſibus coniecturarum tres fontes oſtendit auctor, 1. ſubſtratam materiam, id eſt, obiectum, de quo auctor loquitur; 2. effectus; 3. coniuncta; de ſingulis ſeorſim.

De *materia* commendat regulam *IIII.*

Verba regulariter ſunt accipienda ſecundum ſubſtratam materiam.

Talia enim ſunt ſubiecta, qualia permittuntur eſſe a ſuis praedicatis, et vice verſa.

Hinc e. g. epitaphium Aeliae Laeliae Criſpidis neceſſario explicandum videretur de abortu, ſi vltima quadrent, eſt enim epitaphium alcuius, quae *nec vir*, *nec mulier*, *nec androgyna*; nondum enim ille perfectus fuit homo, *ſed omnia*; fieri enim haec omnia, hinc *nec caſta*, *nec pudica*, cet. *ſed omnia*; ſcilicet potentia, *ſublata neque fame*, cet. periit enim nullo horum, et tamen incertum; an non mater aliquid venenati adſumſerit, an nutrimentum ſuffecerit, adeoque an non fame perierit, an non vis adhibita; *nec coelo*, *nec aquis*, *nec terris*, *ſed vbique iacet*; videtur

vtnae

vrnae inditus cinis, qui ſic nec coelo, nec terra, nec aquis, ſed in aere, qui vbique eſt, tenebatur. *Agatho* ille omnino *nec maritus*, *nec amator*, *nec neceſſarius* erat, ſed omnia eſſe potuiſſet, cet.

Legare ſyntheſin ſignificat alicui veſtes; quae neceſſario coniunctae ſunt, legare; addo ego vero regulam *V.*

Coniectura manet incerta, niſi accedat probatio, quae eam reddat probabilem,

e. g. in epitaphio Aeliae Laeliae Criſpidis nihil probaui, ergo coniectura incerta. Contra ſymbolum iſtud Friderici III. imp. probabiliter interpretantur; *Auſtriae Eſt imperare Orbi Vniuerſo*.

Probari enim poteſt, Imperatorem illum ſiue prophetia aliqua, ſiue ſomnio monitum certo ſibi perſuaſiſſe, Auſtriam vniuerſo orbi imperaturam; Hinc in ſigillo maiori expreſſit verſiculos:

Aquila Ezechielis
Sponſae miſſa eſt de coelis
Volat ipſa ſine meta
Quo nec ales nec propheta
Euolauit altius.

§. 6.

2. De *effectu* notanda regula *VI.*

Verba ita interpretanda, vt effectum habeant;

nemo enim ideo loquitur, vt nihil ſignificet, vel verbis ſuis nihil euincat, ſi ſanus eſt; hinc 1. omnia pacta ita interpretanda, vt effectum habeant; hinc cauillator fuit Braſidas, qui magna accepta pecuniae ſumma Thebanis obſeſſis promiſit, ſe eorum terra exceſſurum, ac deinde cauſſatus eſt, ſuam eſſe terram, quam exercito ſuo inſederit.

2. Omnia teſtamenta; Titius et Sempronius heredes ſunto; quod Titius habebit, Sempronius accipito; quod Sempronius habebit Titius accipito. Hic nullum effectum haberet heredis inſtitutio, ſi *quod* non accipias pro quantum.

3. Foedera; hic abſurda erat interpretatio Romanorum qui ſtipulati ab Antiocho Syriae Rege dimidiam claſſem, naues ſingulas ſecabant; ſic enim nullum effectum habebat ſtipulatio Antiochi, qui pro defenſione regni alteram dimidiam ſibi reſeruarat.

§. 7.

3. Coniecturae etiam deſumuntur ex coniunctis. *Coniuncta* ſunt vel *loco*, illa vocantur loca parallela; vel tantum *origine*, et vocantur antecedentia et conſequentia.

De *coniunctis loco* obſeruanda regula *VII.*

Locus obſcurior explicandus ex loco clariore.

Sic ſaepe ſcriptura explicanda ex ſcriptura; ſic ſaepe teſtamentum ex codicillo; phraſis apud MATTH. *III.* 11. *igne baptizari*, alibi effertur, *ſacro baptizari ſpiritu*.

De *coniunctis origine* regula *VIII.*

Attendendum eſt ad antecedentia et conſequentia.

Extra contextum enim ſaepe nullum idoneum ſenſum fundit oratio, e. g. *ſic te diua potens Cypri*; nullum ſenſum fundit, iunge ſequentia, et ſtatim de ſenſu patebit. Sic

Digitized by Google

Sic in §. 2. *Inſt. de act.* caſus memoratur, quo poſſeſſor in rem agat: diſputant, quis ille ſit? ſed antecedentia id planum faciunt; ſi quis nempe intendat ius non eſſe aduerſario vtendi, fruendi, eundi, agendi, aquam ducendi; eſt ergo actio negatoria, non interdictum, *vti poſſidetis*, ob *L.* 3. §. 3. *D. de interdict.*

In *L.* 5. § 2. *D. qui et a quib. manumiſſ.* libertas in fraudem creditorum data dicitur *reſcindi*; in *L.* 45. §. 3. *D. de iur. fiſc.* dicitur *retrahi*; in *L.* 1. *C. qui manumitt. non poſſ.* dicitur *reuocari*; ſed confer locum parallelum *pr. Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manumiſſ.* ibi manumiſſio talis nulla eſſe dicitur.

Ita *L.* 10. *D. de Inſtit. act.* ita ſe habet: *eatenus tamen dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior eſt;* hic non exprimitur perſona rei, nec qualis ſit actio, quiſque caſus ſit, de quo agatur. Sed antecedentia haec omnia illuſtrant: agitur de pupillo, qui tabernae praepoſuit inſtitorem; agitur de actione inſtitoria, et quaeritur, an illa aduerſus pupillum locum habeat? idque adfirmatur eatenus, quatenus factus ſit locupletior.

In *L.* 12. §. 42. *D. de inſtruct. et inſtrum. legat.* mentio fit oſtiariorum, topiariorum, diaetariorum, aquariorum, et dicitur, eos omnes ad legatum fundi inſtructi pertinere: hic antecedentia ſtatim docent, eos eſſe ſeruos, et oſtiarios quidem ianitores, qui in catenis ad fores excubabant in cellula; topiarios hortulanos; diaetarios, qui diaetis ſeu cubiculis praeerant; aquarios, qui aquam portabant.

§. 8.

4. Ad interpretationem legum praecipue multum facit ratio legis, quae eiuſdem veluti anima eſt.

Equidem PAGANVS GAVDENTIVS, *Expoſit. iurid. libr. I. cap.* 3. negat, hanc regulam veram eſſe, quin ne poſſe quidem omnium, quae a maioribus conſtituta ſunt, rationem reddi, *L.* 20. *D. de legib.* Sed ſatis haec argumenta refutauimus in *praefatione* noſtra *Elem. iur. ciuil. ſecund. ordin. Digeſtor. adornat.* praefixa. Id quidem verum eſt, ſi de obligatione legis quaeratur, nihil ad rem facere rationem legis; at in interpretatione legis ea eſt quam maxime neceſſaria; hinc auctor ponit regulam VIIII.

Illa interpretatio eſt ſequenda, quae rationi congruit: illa reiicienda, quae ei repugnat.

Ratio in promtu eſt: legislatori cuiuis certus finis ob oculos verſatur, ei fini accommodat media, id eſt, leges ſuas. Ergo legem non intelligo, niſi intelligam finem, e. g. de domo ſua nemo in ius vocandus, *L.* 18. *D. de in ius vocan.* ſed e vinea, balneo, theatro in ius vocari poteſt, *L.* 20. *D. eod.* Rationem reddere nemo poterit, niſi rationem legis ſciat, quae eſt religio deorum Penatium.

In *L.* 15. §. 27. *D. de iniur.* pro iniuria habetur, ad alterius inuidiam veſte lugubri vti, barbam demittere, capillum ſubmittere; lex haec clara, ſi ſcio rationem, puta, quia cognati talem habitum ſumebant, ſi cognatorum aliquis capitis damnaretur, vel de capite periclitaretur.

L. 20. *C. de poen.* Si Imperator ſupplicium grauius, quam alias ſoleret, decreuerit, exſequutionem 30. dies differendam iubet. Legem non intelligimus, niſi rationem ex hiſtoria Theodoſii ſciamus. Vid. IAC. GOTHO-

Digitized by Google

FRID. *ad Cod. Theod. tom. III. tit. de poen. pag. 305.*

§. 9.

5. Sequens regula X. notiſſima quidem, et vetus admodum eſt, ſed parum adcurata:

Fauorabilia late, odioſa ſtricte interpretanda ſunt:

Orta ſuper ea controuerſia inter THOMASIVM et VINC. PLACCIVM; ille hanc regulam reiecit, hic defendere voluit: ſcripta inſerta THOMASII *Iuris prudentiae diuinae.*

Poſtulauit THOMASIVS ſuo iure, vt PLACCIVS fauorabilia et odioſa definiret; ſed hic haeſit aqua.

Supplere hunc defectum voluit PVFENDORFFIVS, ſed 1. res ipſa docet, eum non definitiones dediſſe, ſed exempla; 2. ne exempla quidem omnia adduxiſſe, quia ſubiecit, cet. 3. experiundo quis diſcet, impoſſibile eſſe genuinas definitiones fauorabilium et odioſorum reperire.

Nimirum intellectu quidem et abſtrahendo poſſum diſtinguere fauorabilia et odioſa, ſed re ipſa eaedem res diuerſo reſpectu ſimul odioſae et fauorabiles ſunt; quod enim vni accedit, alteri decedit, quod vni prodeſt, alteri incommodum eſt. Hinc auctor addidit res mixtas, ſed reuera omnes mixtae ſunt, e. g. dos eſt fauorabilis genero, odioſa ratione ſoceri; priuilegium beneficum fauorabile eſt priuilegiato, odioſum ratione conciuium; legatum, fideicommiſſum, donatio ſunt fauorabilia ratione legatarii, ſed odioſa reſpectu heredis; tributa ſunt fauorabilia ratione fiſci et rei publicae, odioſa ratione ſubditorum.

Iam facile patet falſitas regulae, argumentamur enim: ſi fauorabilia late, odioſa ſtricte interpretanda ſunt, ſequitur, vt eadem res et late, et ſtricte interpretanda ſit; at poſterius eſt abſurdum; ergo et prius. Conſequentia vera eſt, quia eaſdem res et odioſas, et fauorabiles eſſe demonſtrauimus. Poſterius abſurdum eſſe inde probamus, quia ne exitum quidem reperire poteſt eius modi interpretatio, e. g. ſi litigarent de dote gener, et ſocer, ille vſuras peteret, hic negaret, ſe vſuras debere, abſurdiſſime iudex pronuntiaret, reum et dotem, et vſuras debere, actori vero vſuras accipere ius non eſſe, et tamen ita pronuntiandum eſſet, ſi vera eſſet regula, fauorabilia late, odioſa ſtricte eſſe interpretanda.

Potius ergo dicimus, humanitatem et miſericordiam potius in omni interpretatione merito praeualere debere, quam rigorem et ius ſtrictum: item maiorem ſemper rationem habendam eius, qui de damno certat, quam eius, qui lucrum captat.

§. 10.

6. Progreditur auctor ad ſpecies interpretationis, quae in legibus potiſſimum et in pactis locum habent. Alia eſt EXTENSIVA, vbi ratio legis vel pacti latius patet quam verba; alia RESTRICTIVA, vbi verba latius patent, quam ratio; alia DECLARATIVA, vbi verba et ratio pari paſſu ambulant, adeoque illa tantum conſideranda ſunt.

Haec poſtrema non requirit ſingulares regulas. De *extenſiua* vero tenenda regula XI.

Quoties ratio legis latius patet, quam verba, toties opus eſt interpretatione extenſiua.

Ita

Ita quamuis XII. tabulae tantum agnatis et gentilibus iniunxiſſent tutelam legitimam : tamen ICti et patronos eſſe voluerunt tutores legitimos libertorum, liberorumque ab iis relictorum, non quod nominatim in lege de hac tutela caueatur, ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem, ac ſi verbis legis introducta eſſet, §. *vn. Inſt. de legit. patron. tutel.* Ratio enim legis erat, vbi ſucceſſionis emolumentum eſt, ibi et onus tutelae eſſe debet.

Regula XII. *Quoties aliquid fit in fraudem legis, toties extenſiua interpretatione opus eſt.*

Quid ſit *in fraudem legis* et *aduerſus leges agere*, docet *L. 29. D. de legib.* Ratio huius regulae manifeſta eſt: Legislator vult leges ſuas valere; ergo vult etiam, vt omnia prohibita ſint, quae impediunt, quo minus lex valere poſſit, at impediunt valorem legum, quae fiunt in fraudem earum; ergo ea omnia ſimul prohibita voluit.

Exemplum elegans eſt in §. *vn. Inſt. de leg. Fuſ. Canin. toll.* itemque in *L. 1. pr. L. 13. §. 1. L. 40. D. de iur. fiſc.* vbi quod per tacitum fideicommiſſum relictum eſt, omne a fiſco vindicatur, quia tacita fideicommiſſa plerumque inhabilibus in fraudem legum relinquebantur.

§. 11.

Interpretationi reſtrictiuae locus eſt, quoties ratio legis non tam late patet, quam verba. Id colligi poſſe putat auctor, vel 1. ex defectu voluntatis originario, ſi ſtatim ab initio hunc caſum lege comprehendi noluit, vel 2. ex caſus emergentis cum voluntate repugnantia, ſi poſtea pateat, hunc caſum in mente non habuiſſe legislatorem. Sed reuera haec eadem ſunt et coincidunt, vti recte obſeruauit Titivs, *Obſeru. 433.*

Sufficit regula XIII.

Quoties latius patent verba, quam ratio legis, toties opus eſt interpretatione reſtrictiua.

Sane enim non verba legis obligant, ſed voluntas legislatoris, haec vero ex ratione legis elucet.

Id colligitur, 1. ſi abſurdum ſequeretur ex interpretatione latiore; ſic peccabant in interpretatione tertii praecepti Iudaei, dum negabant, defenſionem ſabbatho eſſe licitam, ſic enim ſequebatur abſurdum, Deum ſabbathum inſtituiſſe in perniciem hominis; 2. ex defectu rationis; quae legislatorem mouit, e. g. prohibuerant leges, aperiri teſtamentum, ſi teſtator eſſet domi occiſus, *L. 1. D. de SC. Syllan.* Ratio erat, ne forte ſerui manumiſſi teſtamento liberarentur, et ſic immunes eſſent a tortura. Quid ſi ſeruos non habuiſſet domi occiſus? deficit ratio, ergo et prohibitio; 3. ex defectu materiae, id eſt, ſi non adſit obiectum, de quo cogitatum, e. g. ſuſcepit in ſe quis caſum in contractu locationis conductionis, dubium non eſt, quin ferre teneatur ſterilitatem. At quid, ſi vermes plane ignoti omnia depaſcantur? de eo non videtur cogitatum; hinc regula: *Ad non cogitata et non cognita renuntiatio non porrigitur.* Vid. Ev. Ottonis *Diſſ. de caſibus inſolitis, inſolentioribus, et inſolentiſſimis.*

§. 12.

At alia quoque ſigna recenſet auctor, ex quibus colligi poſſit, legem et pactum reſtringi debere.

1. Si ab aequitate eſſet diſcedendum, ſi litterae inhaerere vellemus, e. g. qui feram occiderit intra bannum ferinum, capitis plectitur; iniquiſſimum eſſet, ſi hoc ſupplicio afficeretur, qui feram ſuae defenſionis cauſſa occidiſſet.

2. Si humanitati repugnaret interpretatio latior; huc pertinet lex Saulis: qui quidquam guſtauerat, moriatur; Ionathan vero legis ignarus et eſuriens quidquam mellis guſtauerat.

3. Si effectus non ſit ſperandus tanti momenti, quantum eſſet damnum ex obſeruatione legis ſtricta proueniens, e. g. lex eſt: transfugae capite plectantur; ex Ageſilai exercitu 10000. occupauerant cliuum ad hoſtem tranſituri; Ageſilaus callido conſilio id vertebat in vſum, et victoriam reportabat; iam 10000. eſſent mactandi maximo patriae detrimento; exclamauit itaque: dormiant hodie leges, teſte PLVTARCHO in *Vita Ageſilai*.

§. 13.

Vltimo loco auctor agit de conflictu vel colliſione legum: Haec duplex; oritur enim

Vel ex diuerſitate legum in diuerſis territoriis latarum, e. g. in Saxonia recepta eſt gerada, alibi non eſt recepta; alibi prohibita ſunt teſtamenta, apud nos permiſſa. Itaque ſi quis in Ruſſia teſtetur moribus Ruſſicis de bonis in Germania ſitis, quaeritur, an teſtamentum in Germania valeat?

2. Vel ex legibus vnius legiſlatoris, ſi caſus occurrat, vt alterutra legum violanda ſit, e. g. lex eſt: *conſerua te*; ſed lex quoque eſt; *ſanctifica ſabbathum*; vtraque eſt a Deo, et contingere tamen poteſt, vt vtraque ſeruari nequeat; de illa hic non eſt quaeſtio, de qua ſcripſerunt RODENBVRGIVS, SANDIVS, HVBERVS, et alii; nos de poſteriori tantum loquimur, de qua auctor ſequentes dedit regulas.

Reg. I. *Lex permiſſiua cedit praeceptiuae.*

Illa indulget enim quid in mei fauorem, cui poſſum renuntiare; huic renuntiare nequeo; e. g. Permittit lex alienare noſtra, at prohibet eadem, ne pupillus alienet; poſterior procul dubio praeferenda.

Reg. II. *Quae lex tempori certo alligata, ea praeferenda illi, quae nullum praeſcribit tempus.*

Tunc enim vtrique legi ſatis fieri poteſt, e. g. iubet lex, amicum conſilio iuuare; hoc quouis tempore fieri poteſt; iubet lex etiam officio certis diebus et horis fungi, hoc ergo officium alteri praeferendum.

Reg. III. *Lex negatiua praeferenda affirmatiuae.*

Negatiua enim ſemper obligat, affirmatiua data dumtaxat occaſione; e. g. Negatiua lex eſt: *Neminem in extrema neceſſitate deſere*; affirmatiua: *Sabbathum ſanctifica*; illud potius faciendum, quam hoc.

Reg. IIII. *Lex ſpecialis praefertur generali.*

Illa enim quaſi exceptio eſt a regula, adeoque regulam tollit, e. g. *Nemo noctu armatus prodeambulet*, eſt lex generalis; ſpecialis: *Quoties Hannibal eſt ante portas, ciues armati ſe in foro ſiſtant*; haec, tamquam exceptio, regulam tollit.

Reg. V. *Inter duas leges concurrentes, quae vtraeque ſeruari non poſſunt, eligenda eſt, quae cauſſam habet honeſtiorem.*

E. g. lex eſt, ſuccurrere periclitantibus; duo in aqua periclitantur, alter frater,

Digitized by Google

frater, alter extraneus, honeſtius erit procul dubio fratri ſuc currere.

Regula VI. falſa eſt; nam iuratum pactum, ſi iniuſtum in ſe ſit, non ideo fit iuſtum; iuſiurandum non prodit nouam obligationem, ſed obligationem confirmat.

Reg. VII. *Obligationi perfectae cedit imperfecta;*
Quia illa habet praeſtationem neceſſariam, haec magis voluntaria eſt, e.g. lex eſt, *date pauperibus;* lex etiam ait: *ſolue, quod debes;* ſi vtrumque non poſſum, rationi magis conſentaneum eſt, vt exſoluam, quae debeo, quam vt beneficia praeſtem pauperibus.

Reg. VIII. *Lex beneficentiae cedit legi gratitudinis.*
Beneficentia eſt, extraneo dare alimenta; officium gratitudinis eſt, parentes alere, ceteris paribus; ergo et ſi vtrique ſatis facere nequeo, vltimum officium merito praeualet.

LIBER II.

CAPVT I.

DE STATV HOMINVM NATVRALI.

§. 1.

Connexio libri II. cum priore in eo conſiſtit, 1. quod in priore egimus de officiis hominis conſiderati tamquam hominis. Omnia enim officia, quae hactenus deſcripſimus, omnibus hominibus incumbunt ſine diſcrimine, in quocumque ſtatu viuant: iam vero agemus de officio ciuis, in certo aliquo ſtatu viuentis, adeoque iam ſequentur officia, ad quae non unuſquiſque obſtrictus eſt.

2. Quod hactenus vidimus tria inſtituta humana, ex quibus certa officia hypothetica fluebant, ſermonem, dominium, et rerum pretium: iam ergo ſequitur quartum, *imperium*, vel *ciuitas*, vel *res publica*, de qua toto libro II. agitur.

Et placuit quidem auctori is ordo, vt agat 1. de ſtatu ante rem publicam ſeu naturali, *cap.* 1. 2. *de ſtatibus ſeu ſocietatibus ſimplicioribus*; ex quibus res publica coaluit, veluti *coniugali*, *paterna*, *herili*, de quibus agitur *cap.* 2-4. 3. *de ipſa re publica, et officiis imperantium et ſubditorum, cap.* 5. *ad finem.*

Hoc ergo caput deſcribit ſtatum naturalem, vbi quaeritur 1. *quid ſit ſtatus in genere?* §. 1. 2. *quid ſtatus naturalis?* §. 2-7. 3. *eius ſtatus quaenam iura?* §. 8. 4. *quaenam incommoda?* §. 9-11.

1. *Statum in genere* ipſe definit auctor, ſed parum accurate; nos dicimus, eſſe *qualitatem moralem, ſecundum quam homo ad certa officia obſtringitur, certiſque iuribus fruitur.* Ita pater, filius, maritus, vxor, imperans, ſubditus, dominus, ſeruus viuunt in certo ſtatu, quia et ad certa

ta officia obſtringuntur, ad quae non obſtringerentur, niſi eo in ſtatu viuerent, et certis iuribus fruuntur: quibus itidem non fruerentur; ſi extra hunc ſtatum viuerent.

Dicimus autem 1. *qualitatem moralem*, quia cum ſtatum homo non habet phyſice: ita vt eius natura mutetur, ſed vel per impoſitionem hominum, vel per ſpontaneam electionem.

2. Quumque in iure ad effectum rerum potiſſimum reſpiciamus, addidimus duplicem effectum, ex quo natura ſtatuum perſpicitur, 1. *certa officia*, quemadmodum patris eſt filios alere, educare, ad diſciplinam perducere, cet. 2. *certa iura*, e.g. quod pater poteſtate in liberos vtatur; quod per eos adquirat.

Ceterum hic ſtatus eſt vel *naturalis*, in quo omnes a natura conſtituti e. g. quod homines ſumus ratione praediti, quod libere nati, natura omnes pares, cet. vel *aduentitius*, quem ex poſt facto adoptamus, e. g. coniugalis, herilis, cet.

§. 2.

II. Iam de *naturali* quaeritur, *quid ſit?* Obſeruat auctor, vocabulum eſſe quam maxime aequiuocum, tres tamen eſſe potiſſimum eius acceptiones: aut enim ſtatum naturalem conſiderari 1. *in ordine ad Deum creatorem*, 2. *in ordine ad ſe ipſos*, 3. *in ordine ad alios homines*.

Sed haec quidem numeris Platonicis obſcuriora. Senſus auctoris eſt, conſiderari hominem, vel qualis a Deo creatus; vel qualiter erga ſe ipſum affectus ſit, vel prout ad alios homines ſe ſe habeat. Si primo ſenſu accipiamus, tunc ſtatus noſter naturalis diuerſus eſt a ſtatu brutorum, ſi ſecundo ſenſu, ſtatus noſter naturalis opponitur ſtatui ſociali; ſi tertio, opponitur rei publicae, vel imperio et ſubiectioni.

§. 3.

In primo ſenſu ſtatus naturalis opponitur ſtatui brutorum, et tunc in eo conſiſtit, quod a Deo recta ratione, eiuſque vſu ſumus inſtructi.

Experimur enim nobis prae brutis ineſſe eximium quid facultatem nempe intelligentem, quid verum, falſum bonum, malum ſit et volentem bonum, auerſantem malum; itaque non modo corporeum, ſed et incorporeum; id vocamus *rationem*, nec ſolum eam facultatem in nobis latitare deprehendimus, ſed quidquid cognoſcimus, ſcimus, volumus, auerſamur, cum aliis per vocem communicare diſtincte poſſumus, id quod vocamus *orationem;* his ſolis rebus a brutis diſtinquimur, quae et ratione, et oratione deſtituuntur.

Iam hic ſtatus nobis dat certa iura; nam praerogatiua gaudemus prae aliis creaturis, adeo vt eas noſtris vſibus adhibere poſſimus, ceu ſupra demonſtrauimus, ſed etiam certas nobis imponit obligationes, nempe 1. quia rationem habemus, quae etiam res incorporeas cognoſcere poteſt, vt ergo et inuiſibilia ſcrutemur, Deum cognoſcamus, in eius voluntatem et leges inquiramus.

2. Quia ratione ea praediti ſumus, quae diſcernere poteſt bonum et malum, vt inquiramus in verum, immo in ſummum et perfectiſſimum bonum, operamque demus, vt illo fruamur.

3. Quia ratione pollemus, vt non viuamus ſecundum impetum paſſionum,

num, multo minus ſecundum brutum adpetitum, ſed ſecundum rationem, noſque virtute diſtinguamus ab aliis creaturis.

4. Quia ſermonis facultate inſtructi ſumus, vt eo vtamur ad Deum celebrandum, alios ad virtutem inflammandos, conſilia aliis danda, inſtruendos denique alios. Videmus itaque hunc ſtatum vere ſuas obligationes, ſuaque iura habere, adeoque vere ſtatum dici poſſe per definitionem §. 1. datam.

§. 4.

Secundo modo conſideratus *ſtatus naturalis* eſt oppoſitus ſtatui ſociali, adeoque tunc eſt ille ſtatus, quo homo extra ſocietatem aliorum hominum viuit; Hunc in maiori opere auctor deſcribit per fictionem; fingit enim, hominem ſolum, egenum, nudum in hoc orbis theatrum proiectum, atque colligit, tunc futurum fuiſſe animal miſerrimum. Quum vero plures ea fictione offenderentur, hic illud mutauit, et ad miſeriam huius ſtatus demonſtrandam deſcribit hominem, qualis naſcatur nudus egenus, omnium rerum indigus, qui nec edere per ſe poſſit, nec frigus pellere, nec vitam conſeruare, intra paucas horas periturus, ſi aliorum ope deſtitueretur.

Enimuero quamuis haec vera ſint, poteſt tamen hic ſtatus extra ſocialis melius cognoſci, ſi ſiſtamus nobis.

1. Adamum, dum ſolus in hoc mundo vixit; erat is conditus ad imaginem Dei, et tamen Deus eius ſtatum ſolitarium non perfectum eſſe fatetur, dum *Geneſ. II.* 18. dicit, *non conuenit, Adamum eſſe ſolum*.

2. Hominem naufragio in inſulam incultam, vel locum deſertum proiectum, qui tunc miſerrimus futurus eſſet in ea ſolitudine, indigus, ad omnia expaueſcens, tuta omnia timens.

Ius huius ſtatus conſiſteret in libertate plena; neminem enim haberet ſuperiorem, praeter Deum, et neminem quoque ſubditum praeter creaturas.

Obligationes futurae eſſent, 1. vt, quia ſolum Deum ſuperiorem agnoſceret, etiam ad Dei voluntatem ſe totum componeret, 2. vt, quia extra ſocietatem aliorum hominum viuit, ſuam conſeruationem vnice intendat, adeoque ſe conſeruet pro virili, ſe alat, ſe non occidat, cet.

§. 5.

Tertia acceptio eſt, quando *ſtatus naturalis* opponitur rei publicae, imperio, ciuitati.

Si homines in hoc ſtatu viunt, omnes inter ſe ſunt aequales, vnde a quibuſdam vocatur ſtatus aequalitatis; ac definiri poteſt, quod ſit ſtatus, quo homines non habent vel proprium vel communem imperantem, adeoque inter ſe per omnia aequales ſunt. Auctor tantum poſuit communem imperantem; ſed id falſum; ita enim Hiſpaniae et Galliae ciues viuerent inter ſe in ſtatu naturali, quum tamen vterque viuat in re publica: potius ergo dicendum, nec ſuum proprium, nec communem imperantem eos habere, qui in ſtatu naturali viuunt; ſic e. g. rex Hiſpaniae et Galliae inter ſe viuunt in ſtatu naturali, quia neuter vel proprium, vel communem imperantem habet.

§. 6.

Iam quaerit auctor, *quotuplici modo concipi poſſit hic ſtatus?* Reſp. vel per fictionem, vel prout vere exiſtit. Per fictionem ſi concipiamus, multitudinem inſignem exiſtere ſimul ſine vlla dependentia et connexione; haec eſt vera

Digitized by Google

vera ſictio? fingunt tale quid poetae de centauris, Lapithis, Thracibus; cet.: ſed nunquam tales gentes extra omnem ſtatum ciuilem vixerunt.

Prout vere exiſtit, ſi conſideremus 1. diuerſos imperantes; hi enim in mundo nullum ſuperiorem agnoſcunt, adeoque viuunt in ſtatu naturali, 2. diuerſos populos liberos; hi inter ſe non habent communem dominum, adeoque in ſtatu naturali viuunt; dico: *populos liberos*, id eſt, independentes; nam in Germania plures quidem ſunt populi, veluti Saxones, Sueui, et Francones, ſed non viuunt in ſtatu naturali, quia habent communem imperantem, puta Imperatorem et Imperium.

§. 7.

At quaeritur, *an vmquam genus humanum in ſtatu naturali vixerit?* vel, vt dilucidius quaeſtionem proponamus, an vmquam fuerit ſeculum, quo extra rem publicam vixerint homines? Id recte negatur; Nam

1. Non potuiſſet eius modi multitudo ſubſiſtere; vbi enim eſt ſtatus naturalis, ibi nihil impedit, quo minus vita piſcium viuatur, vbi maior deuorat minorem. Hinc et ſtupidiſſimas gentes tamen videmus ſuperiores ſuos habere, e. g. Samogetae, Americani, Afri.

2. Multitudo hominum concipi non poteſt ſine ſtatu coniugali et paterno; vbi ſtatus coniungalis et paternus, ibi ſuperior, adeoque ceſſat ſtatus naturalis. Hinc recte animaduertit auctor, primum inter homines imperium fuiſſe domeſticum; paterfamilias ſimul erat princeps et imperans familiae ſuae, quin eam independentiam ſibi antiquiſſimis temporibus ſaepe reſeruabant per foedera, etiamſi tamquam hoſpites in aliena re publica viuebant; e. g. Abrahamus viuebat inter Cananaeos, et tamen omnia iura principis exercebat, foedera pangebat, bellum gerebat, filium erat mactaturus; hereditatem diuidebat ſuo lubitu; reſeruabat enim ſibi independentiam, quamuis in re publica viueret.

Simile de familia Otanis refert HERODOTVS. III. 83. Quum enim omnes Perſae regi parerent, ipſeque Otanes ſubiectus eſſet, is tamen in electione Darii ſibi et poſteris ſtipulatus eſt independentiam; hinc haec familia ſub capite ſuo viuebat, nulla in re regi Perſarum ſubiecta, quamuis in media Perſia viueret.

3. Hiſtoria docet, in ipſis ſtatim mundi primordiis natas eſſe res publicas, ſimul ac magna eſſe coepit hominum multitudo; Cain enim Adami filius Hanochum gignebat, qui primam aedificauit vrbem, cui nomen ſuum indidit: vrbs vero concipi nequit ſine aliquo quocumque regimine; fuit ergo ſtatim initio mundi ciuile aliquod regimen; ita et inter cauſſas diluuii referuntur homines potentes et tyranni, quos ſine ſubiectis concipere non poſſumus.

§. 8.

III. Iam quaeritur, *in quo* IVRA *huius ſtatus naturalis in tertio ſenſu accepti conſiſtant?* Reſp.

1. In libertate; vbi enim nemo eſt imperans, ibi nemo cogit ad aliquid faciendum vel omittendum; vbi nemo cogit, ibi ſumus liberi. Sed poſſet quis obiicere, nos tamen nobis etiam videri homines liberos, quamuis viuamus in ciuitate vel re publica? Reſp. recte; ſed tunc alia eſt libertas illa, quam de qua loquimur.

Liber-

Digitized by Google

Libertas eſt vel *naturalis*, quae idem ac ſpontaneitas, qua a natura inſtructi ſumus, vt non agamus ex neceſſitate mechanica, ſed libere; hac omnes homines gaudent; vel *iuris gentium*, qua quis nullius domeſtico dominio ſubiectus eſt, et huic opponitur ſeruitus; hac quoque nos omnes gaudemus, quia in nullius domeſtico dominio ſumus, nullius mancipia; denique tertio datur etiam libertas *ciuilis* vel *politica*, qua quis nullum ſuperiorem vel imperantem agnoſcit. Hac libertate nemo noſtrum gaudet; gaudent vero ea, qui in ſtatu naturali viuunt, veluti ſummi Imperantes, adeoque ſtatui naturali hoc ius eſt proprium.

2. In aequalitate; vbi enim non eſt imperans, nec ſubditus, nec ſuperior, nec inferior, ibi eſt aequalitas inter omnes: in ſtatu naturali non eſt quis imperans et ſubditus, ſuperior, et inferior, ſecundum definitionem; in ſtatu ergo naturali eſt aequalitas.

3. In iure belli gerendi; vbi enim non eſt ſuperior, ibi ceſſat ius definiendi controuerſias et lites per modum iudicii; vbi ceſſant iudicia, ibi quiſque ſibi ipſi dicit ius gladio; in ſtatu ergo naturali eſt ius gladii vel belli.

Attamen obiicitur, in ſtatu etiam naturali locum habere poſſe iudicia; hiſtoriam enim docere. Romanos inter Maſiniſſam Numidiae Regem, et Carthaginienſes ius dixiſſe, quum tamen vterque populus fuerit liber, adeoque inter ſe vixerint in ſtatu naturali? Reſp. 1. id factum per modum compromiſſi vel arbitrii; 2. Carthaginienſes et Maſiniſſa foedere inaequali iuncti erant Romanis, adeoque Romanam maieſtatem comiter venerari, eorumque arbitrio ſtare tenebantur.

§. 9.

IIII. Iam de incommodis ſtatus naturalis: diximus quidem ſupra, iura huius ſtatus conſiſtere in libertate, aequalitate, iure belli, quae mirifice hominibus blandiuntur. Sed non maiora ſunt incommoda, vt ſi ea compares cum illis, quae in ſtatu imperii vel ciuitatis homines premunt, illa haec multum ſuperant. Videbimus argumenta auctoris, quae omnino non omnia eiuſdem ponderis ſunt.

1. Miſeriam huius ſtatus oſtendit per ſolitudinem, quae omnino magna miſeria a) infantibus, quippe quibus pereundum eſſet, b) adultis, qui in ſolitudine perpetua triſtitia affligerentur, nullius ope ſubleuarentur, nullis vitae commodis, quibus iam fruimur, fruerentur. Quid opus eſt verbis, ſi homo ad perpetuos carceres damnatus miſerrimum ſe putat, quamuis vel maxime honeſte habeatur; et ex ſcientiis nullam voluptatem caperemus, ſi ſoli eſſemus. Archimedes dicebat, ſi in caelum raperetur, aſtraque omnia coram ſpectare poſſet, nullam ſe inde voluptatem percepturum, niſi eſſet in terra, cui reuerſus haec, quae viderit, narrare poſſet.

Ita auctor; ſed ſi dicendum, quod res eſt, primum hoc argumentum miſeriam ſtatus naturalis vix probat; confundit enim ſtatum extra ciuitatem cum ſtatu extra ſocietatem: at homines in libertate naturali viuere poſſunt, vt ideo non viuant in ſolitudine. Noachus poſt diluuium viuebat in ſtatu extra ciuitatem, neminem habebat imperantem, ſed quis dixerit, eum ideo in ſolitudine vixiſſe; quin Adamus et Eua, quando in Paradiſo viuebant, nulla conſtituebant rem publicam, et tamen neuter viuebat in ſolitudine.

Digitized by Google

Deinde non omnis ſolitudo eſt miſeria; quidam eam optant, et quouis modo affectant; carceri mancipatos non ſolitudo angit, ſed defectus libertatis; quin aliquando praeſtaret in ſolitudine viuere, quam in ciuitate, vbi homo homini lupus, homo homini diabolus.

2. Auctor miſeriam ſtatus naturalis probat ex ruditate vitae extra ſocietatem tranſigendae; in ſolitudine omnis vitae elegantia, omne ſcientiarum incrementum exularet, cet. Enimuero hic denuo auctor confudit ſtatum extra ciuitatem cum ſolitudine; non ideo homo ſolus eſſet, ſi in re publica non viueret. Deinde nullum eſt dubium, quin ſtatus ciuilis in ſe nihil conferat ad vitae elegantiam et ſtudiorum incrementum; multae ſunt nationes barbarae, quae in re publica et ſtatu ciuili viuunt, nec tamen ideo vel doctiores, vel elegantiores fiunt, e. g. Calmucci, Tartari, Iberi. Aeque eleganter homines viuere poſſunt extra ciuilem ſtatum, quam in illo; aeque facile potuiſſent incrementa capere artes et ſcientiae, ſi in ſtatu naturali manſiſſent.

3. Optimum auctoris argumentum, quo miſeriam et incommoda huius ſtatus probat, eſt a defectu ſecuritatis deſumtum. In ſtatu naturali nemo eſſet ab altero ſecurus; hoc probamus *a*) a voluntate et facultate laedendi in omnibus ſeſe exſerente; *b*) a defectu virium, ſi quiſque per ſe ſe defendere deberet; *c*) a minore ad maius; quum enim ne iam quidem ab aliorum iniuriis, furtis, rapinis, quin periculis plane immunes ſimus, quum vbique terrorem incutiant patibula, rotae, gladii, ferales flammae, ſimiliaque ſupplicia; quid futurum credis, ſi extra ſocietatem viueremus, nullaque ſupplicii meta cohiberetur improbitas.

Oſtendere hoc voluere Perſae, dum mortuo Rege aliquot horas cuiuis permiſerant furta et rapinas facere, id quod et aliae gentes imitatae ſunt; oſtendere enim ciuibus illam rerum confuſionem voluere, quae futura eſſet, ſi nullus eſſet imperans, hominesque in ſtatu naturali extra ſocietatem ciuilem viuerent.

§. 10.

4. Quartum argumentum auctor ducit a defectu iudiciorum; extra rem publicam nulla ſunt iudicia; quam hoc miſerum! Nam

1. Laeſus per neminem adiuuatur, quid ſi laedens me potentior ſit? in re publica ius contra quemuis, etiam potentiorem, perſequi poſſum; Recte: ſi de iure quaeritur, nam aliquando de facto res aliter ſe habet;

2. Si arbitrum eligam, cogere non poſſum, vt alter etiam eligat, in eumque compromittat; qui alteri placet, forte non mihi placebit; qui mihi arridet, forte alteri diſplicebit.

3. Si etiam placeret arbiter, qui certus eſſe poſſum, alterne ſtaturus ſit arbitrio? Arbiter ſane iuriſdictione non gaudet, adoque nec iure exſequendi.

4. Res ergo redibit ad vim; ſed a) hoc in ſe miſerum vulnerare et vulnerari, caedibus, rapinis graſſari, vel talia incommoda pati, perpetuis inſidiis et inſultibus hoſtium expoſitum eſſe; b) quantumuis iuſtam cauſſam habeam, non tamen certo perſuaſus eſſe poſſum, me victoria potiturum; quum in ciuitate iuſtitia cauſſae magnam ſpem et fiduciam iniiciat victoriae.

§. 11.

5. Denique vltimum incommodum eſt, quod in ſtatu naturali nulla firma amicitia.

1. In

Digitized by Google

1. In ſtatu ciuili ſi ſemel pro me pronuntiatum eſt, tuetur me rei iudicatae; transactionis, et iuriſiurandi auctoritas; tuetur iudex, qui compeſcet alterum, qui ſe turbas daturum vel laeſurum minatur. Haec omnia in ſtatu naturali deficiunt; ſi alter pacem rumpere audet; nihil eſt, quod illum impedire poſſit, praeter gladium meum, quem ſi non timet aduerſarius, fortaſſis potentior, fruſtra aliorum opem imploro.

2. Poſſet quis exiſtimare foederibus et pactis homines ſibi proſpicere poſſe in ſtatu naturali; ſed ne id quidem nos ſecuros praeſtat, nam a) in ſtatu naturali infida amicitia eſt; b) nemo eſt, qui perfidiam puniat, ſi alter foedera violet; c) ſi etiam nihil contra fidem agat, non tamen certus ſum, eum nihil auſurum; hinc dici poteſt: in ſtatu naturali aut belli praeparatio, aut infida pax eſt.

Omnia haec ſe aliter habent in ſtatu ciuili, 1. pax fida eſt, quia vis prohibita eſt; 2. ſi quis pacem violat, iudex ſe interponit; 3. ille me etiam de futuro ſecurum praeſtat per poenae comminationem, cautiones, cet.

CAPVT II.

DE STATV CONIVGALI VEL OFFICIIS CONIVGALIBVS.

§. 1.

SVpra vidimus, hominis ſtatum eſſe vel naturalem, vel aduentitium. Hactenus de naturali; iam de aduentitio, quorum primus omnium ſimpliciſſimus eſt *coniugum*, de cuius quaeritur 1, *definitione*, §. 1. 2. *contrariis*, §. 2. 3. *obligatione*, §. 3. 4. *officis*, §. 4-10.

I. *Coniugium* iure naturae eſt pactum perſonarum diuerſi ſexus procreandae educandaeque ſobolis cauſſa initum.

Pactum initur per conſenſum, adeoque vt et Romani, quamuis multos ritus nuptiales haberent, veluti confarreationem, coemtionem, vſum, domum deductionem, cet. ſeruarint principium; Conſenſum facere nuptias.

Perſonarum diuerſi ſexus.) Quia id finis requirit, is vero finis eſt.

Procreatio et educatio ſobolis.) Non procreatio ſola; 1. quid enim intereſſet humani generis, multos procreari liberos, ſed hos poſtea negligi et male educari, vt non ſint commoda generis humani membra? 2. Hunc etiam finem oſtendit inſitus parentibus amor erga liberos, qui etiam in brutis ſeſe exſerit, adeo vt haec foetum non prius deſerant, quam poſtquam educatione non amplius indigent. Vbi curioſa eſt obſeruatio, in animalibus, quae debilia naſcuntur, vtrumque parentem concurrere ad educationem, in reliquis matrem tantum.

Equidem Sacra Scriptura et alterum finem indicat, nempe mutuum adiutorium; ſed hic finis tamen eſt ſecundarius, quod vel ex eo patet, quod ille etiam alio modo, quam coniugio, poſſet obtineri, e. g. ſocietatate domeſtica. Itaque ad illum quidem reſpicitur, quoties de conſeruando matrimonio agitur, non quoties de ineundo; e. g. quando quaeritur, an puer et puella poſſint eſſe coniuges? reſpicitur ad finem primarium,

Digitized by Google

idque negatur, quia non ſunt habiles procreandae educandaeque ſoboli. Sin quaeſtio eſt, an matrimonium ſubſiſtere poſſit inter iuuenes contractum, ſi poſtea vterque conſenuerit? id affirmatur, quia adhuc finis ſecundarius poteſt obtineri.

Haec definitio eſt iuris naturae; nam iura poſitiua tum diuina, tum humana multa alia addunt et determinant, e. g. vt perſonae inituræ matrimonium ſint binae tantum, vt non ſint nimis propinquae, vt matrimonium ſit indiſſolubile: quae quidem omnia ius naturae adprobat tamquam rationi conſentanea, ſed non praecipit, non iubet; adprobat, non praecipit, quia ratio nos obligat ad id, quod optimum eſt; meliorem enim eſſe monogamiam polygamia, melius matrimonium indiſſolubile quam diſſolubile, ſuo loco demonſtrabimus. Quo ipſo facile reſponderi poteſt ad tot quaeſtiones, quas de origine polygamiae, ſimiliumque iurium, ex iure naturae mouent.

§. 2.

II. Ex ea itaque definitione conſequitur, vt omnes impudici complexus iuri naturae repugnent, adeoque adulteria, ſtupra, inceſtus etiam iure naturae prohibita ſint.

1. Quod enim fini, quem Deus circa coniunctionem maris et feminae intendit, repugnat, id repugnat iuri naturae: impurae coniunctiones illi fini repugnant; ergo repugnant iuri naturae. Minor clara; nam finis eſt propagatio et educatio ſobolis; eam vero non intendunt adulteri et ſtupratores, immo vero eam impedire ſtudent; nam a) nolunt procreare liberos, ſed libidinem ſuam explere, b) procreatos educare nolunt, ſed negligunt, c) ita mundus impletur hominibus inutilibus, male moratis, et ad quaeuis vitia procliuibus, quales plerumque ſunt vulgo quaeſiti.

2. Deinde repugnat haec vaga Venus principio amoris; cui magis debemus amorem quam proximo? quinam vero nobis propiores, quam a nobis procreati? amare ergo eos debemus, tamquam nos ipſos; at nobis bene eſſe volumus, nos ad perfectionem adſpiramus; ergo et liberis noſtris bene eſſe velle debemus; liberorum quoque promouenda eſt felicitas. Hoc non faciunt, qui extra matrimonium liberos procreant; nam ne liberos quidem illos pro ſuis agnoſcunt, tantum abeſt, vt felices eſſe velint; non educant, ſed negligunt, nec hereditatis eos plerumque participes faciunt, ſed in paupertate relinquunt, ex quo incredibilis naſcitur generis humani confuſio. Vid. PLVTARCH. *de inſtit. puer.*

§. 3.

Iam quaeritur III. de *obligatione ad ineundum matrimonium*; quae duplici ſenſu poteſt conſiderari, vel ratione totius generis humani, vel ratione ſingulorum.

Ratione totius generis humani obligatio haec eſt abſoluta, id eſt, tenetur genus humanum matrimonium conſeruare, liberos per illud procreare, procreatos educare; nam 1. alias non ſubſiſteret genus humanum, 2. vaga vero Venus, vt antecedente paragrapho demonſtrauimus, iuri naturae repugnat.

Hinc Romani, licet gentiles, hunc tamen finem matrimonii perfecte agnoſcebant, et hinc iuratos apud cenſores profiteri cogebant ciues, habeantne vxores *liberorum quaeſundorum*, id eſt, quaerendorum cauſſa.

Quod

Quod vero ad ſingulos attinet; non eadem eſt omnium ſententia; 1. quidam et horum ratione abſolutam ſtatuunt obligationem, adeo, vt omnes teneantur ad coniugium, et peccare eos dicant, qui id praeceptum negligant. Ita Iudaei, teſte SELDENO, *de iure nat. et gent. ſecund. diſcipl. Hebr. libr. V. cap. 3. pag. 566.* cui ſententiae et BVDDEVS in *Theologia morali* ſuffragatur; rationes vrgent a) Deum non vni, ſed omnibus hominibus hunc ordinem praeſcripſiſſe: *creſcite et multiplicamini*, b) neminem ſe ſubtrahere debere oneri communi; commune autem eſſe onus ſupplendi humani generis numeros.

2. Alii, et in his PVFENDORFFIVS, et alii plerique putant, obligationem hanc tantum eſſe reſpectiuam, adeoque Deum permittere omnibus matrimonium, qui illius fini obtinendo ſunt habiles, non autem praecipere ſingulis, vt iis caelibatum praeferre non liceat.

Et id quidem recte, nam 1. procreatio et educatio ſobolis eſt finis; ei proportionata debent eſſe media; ſi ergo haec deſint, e. g. ſi vel natura, vel vitio hominum ineptus ſit ad procreandam ſobolem, ſi nec vxorem, nec liberos alere poſſit, ſi plane ineptus ſit ad eos educandos, facile patet, Deum nolle, vt matrimonium ineat, 2. lex eſt: *matrimonium contrahe*, eſt officium affirmatiuum, officia affirmatiua obligant tantum data occaſione, ergo ſi nulla adſit occaſio, ſi quis non poſſit ſalua felicitate, tranquillitate, innocentia ſua vxorem ducere, procul dubio non tenetur.

Ad rationes contrarias facile reſpondetur: 1. quod omnibus dixit Deus, non ſtatim ſingulis dixit, e.g. dixit Deus omnibus hominibus, vt opificia mercaturam, et quaſuis artes honeſtas conſtituent inter ſe; at ideo non ſingulos iuſſit opifices, mercatores, artifices eſſe; 2. onus commune ſubire ſinguli debent, ſi alioquin detrimentum exiſteret; at detrimentum inde fruſtra metuitur, ſi vnus aut alter caelebs manet.

§. 4.

IIII. Proxima ſunt *officia* ex ſtatu coniugali reſultantia, quae vel *generalia*, ad quae vterque coniugum obſtringitur, §. 4. *vſque ad 9. ſpecialia*, ad quae alteruter tantum.

Generalium primum eſt 1. mutua caſtitas; haec quoque fluit ex fine matrimonii, procreare et educare volunt liberos; non vero alia de cauſſa parentes hoc educandi onus ſuſcipiunt, quam quia ſuos credunt; de eo vero certi eſſe non poſſunt, niſi de caſtitate vxoris certus eſſet maritus; vxor ergo debet caſta eſſe. Quum vero quod tibi vis fieri, alteri quoque facere debeas, mariti quoque eſt, caſtitati ſtudere; mutua ergo requiritur caſtitas.

Aliter quidem philoſophati ſunt Romani; adulterium enim admitti putarunt cum aliena vxore, non vero cum ſoluta, quia priore caſu incerta fiat proles, non poſteriore. Sed nullus excogitari poteſt caſus, vbi maritus id faciat ſine iniuria; nam ſi et cum ſoluta rem habet maritus, fidem coniugalem violat, adeoque peccat contra vxorem, praeterea liberos procreatos tamquam ſuos non agnoſcit, ergo peccat in liberos.

2. Alterum officium generale eſt, mutua cohabitatio, hanc quoque requirit a) finis, educatio liberorum communium: ſi non cohabitarent coniuges, liberi aut penes patrem eſſent, tunc officio non fungeretur mater, aut penes matrem, tunc pater officium negligere cogeretur; b) idem re-

quirit

Digitized by Google

quirit officium generale primum, mutua caſtitas, de qua neuter coniugum certus eſſet, ſi diuerſis locis habitarent. Agnouerunt hoc veteres; hinc in matrimonium deſiderarunt domum deductionem; hinc formula; vbi tu Caius, ibi ego Caia. Vid. BRISSONIVS, ANTONIVS et FRANCISCVS HOTTOMANI, *de ritu nuptiarum*.

Hinc fluit a) coniuges ſine neceſſitate vel conſenſu non poſſe ſe ratione habitationis ſeparare; b) perfidum eſſe coniugem, qui coniugem deſerit; c) vxorem mariti domicilium merito ſequi.

3. Tertium officium generale eſt mutua relatio inter maritum et vxorem; vt ille hanc cum ratione regat, haec illi omnem obſeruantiam praeſtet.

Quaeritur hic, *an imperium mariti in vxorem ſit iuris naturae?* Affirmant plerique 1. ob ſexus praeſtantiam; 2. ob viri onera in alenda familia; 3. ob ſocietatis, quae directione deſtituitur, imperfectionem. Sed hae rationes non omni exceptione maiores.

Nam quoad primum ſaepe vxor viro ſtolido, Abigail Nabale, prudentior; quoad ſecundum, vxor non minora fert onera, immo aliquando maritum alit; quoad tertium, ſocietas etiam perfecta eſt inter duos. Itaque rectius dixerimus, a) imperium maritale eſſe iuris diuini poſitiui, b) ratione hic non plus videri, quam decorum eiuſmodi imperium exigere, c) ſexum maſculinum plerumque conſtantiorem prudentioremque eſſe, nec leges reſpicere ad id, quod rarum eſt, ſed quod vt plurimum fit; d) imperium hoc non eſſe deſpoticum, quale dominium in ſeruos, ſed amicum, quale eſt foederati in foederatum inaequalem. Exceſſu ergo peccarunt veteres Romani, dum vxorem in manu et poteſtate mariti eſſe voluerunt, marito ius vitae et necis conceſſerunt.

§. 5.

Sequitur 4. quartum officium coniugale, vt vnus vni coniungatur; quo ipſo prolabimur ad quaeſtionem, *an polygamia ſit iure naturae prohibita?* Eam vt adcurate ſoluamus, ante omnia formandus eſt ſtatus controuerſiae.

1. *Poligamia* eſt vel *ſucceſſiua*, quando viduus vel vidua ſoluto matrimonio, ſecundo, tertio, vel pluribus vicibus nuptias facit; vel *ſimultanea*, quando plures, quam duae perſonae eodem tempore ſimul in matrimonio viuunt. De priore nulla eſt dubitatio, quin licita ſit iure naturae: quum enim morte ſoluatur obligatio erga coniugem, nihil eſt, quod ſuperſtitem poſſit impedire, quo minus ad alia vota tranſeat, quod argumentum et Sacra Scriptura probat. Quaeſtio ergo eſt de ſimultanea, quae

2. Vel *polyandria*, vel *polygynia*; Polyandriam vocamus, quando vna mulier pluribus viris nubit; polygyniam, quando vnus vir plures vxores ducit. Illam eſſe contra ius naturae nemo negat; vbicumque enim eſt polyandria licita, ibi proles eſt incerta; vbi incerta proles, ibi ceſſabit educandi ſtudium; atqui hic eſt finis primarius coniugii ſecundum ius naturae, ergo ius naturae polyandriam indulgere non poteſt. Hinc et gentiles caſtitatis parum ſtudioſi, quamuis viris multa indulſerint, tamen polyandriam pro illicita, immo et pro adulterio habuerunt: immo et Iudaei, apud quos tamen plane licita erat polygamia. Quaeſtio ergo eſt de ſola polygynia ſimultanea, de ea porro non quaeritur

1. An iure diuino poſitiuo prohibita ſit; quamuis et ea quaeſtio non plane nobis negligenda ſit; nec

2. An

Digitized by Google

2. An iure ciuili prohibita? nam et id nemo negat, ſed
3. An iure naturae prohibita?

Fuere poſtremis temporibus, qui et prima et tertiam quaeſtionem negarunt, et notum eſt, quanta animorum contentione agitata ſit haec controuerſia.

1. Tempore reformationis ob Philippi, Landgrauii Haſſiae polygamiam; eo tempore prodibat HVLDERICI NEOBVLI *de digamia* liber, qui id factum defendebat, vnde plura ſcripta.

2. Tempore eodem polygamiam, quin communionem vxorum defendebant Anabaptiſtae Monaſterienſes, ſed contra hos ferro diſputabatur.

3. Paullo poſt BERNARDINVS OCHINVS Italus defendebat polygamiam, cui ſeſe oppoſuit THEODORVS BEZA; de quo priore videndus PETR. BAELIVS, *Diction. hiſtor. et critic. voc. Ochinus*.

4. Poſt bellum tricennale recruduit bellum hoc occaſione facti Caroli Ludouici, Electoris Palatini; tunc enim prodibat DAPHNAEI ARCVARII (vero nomine LAVR. BEGERI) libellus Germanice ſcriptus, *Betrachtung vom heil. Eheſtand, Ehebruch, Eheſcheidung, und Vielweibernehmung*; vid. VINC. PLACCIVS *Theatrum Anonym. et Pſeudonymor n.* 227-277.

5. Poſtremo quidem IO. LYSERVS, qui ſe modo *Theophilum Alethaeum*, modo *Vincet. Athanaſium*, modo *Gottl. Wahrmundum* nominabat varia pro polygamia edidit ſcripta, veluti *Polygamiam triumphatricem, ſeu diſcurſum politicum de polygamia*, it. *das konigliche Marck aller Lande*; ſed hic non modo defendere ſtudebat, polygamiam eſſe licitam, verum etiam eſſe praeceptam; qui vero zelus male ipſi ceſſit: nam non modo calamos expediuerunt IO. MVSAEVS, IO. BRVNSMANNVS in *Monogamia victrice*, DICMANNVS, FELTMANNVS *de Polygamia*, IO. MEYERVS in *vxore Chriſtiana*, ſed et auctor cum ictu fuſtium relegabatur ex Suecia.

Obiter notamus, ſcripta huius hominis magnam inuidiam conflaſſe Pufendorffio, cui ea imputabantur, ac ſi auctor eſſet.

Iam argumenta, quae adferunt, ſunt ſequentia; 1. finem matrimonii eſſe procreationem ſobolis; hunc autem aeque per polygamiam, ac per monogamiam obtineri, immo per illam facilius; *Reſp.* at falſum eſt, ſolam procreationem eſſe finem matrimonii; nam et qui infantes necant, procreant, quis vero dixerit, eos fini matrimonii ſatisfeciſſe? addenda ergo eſt educatio; ea vero non aeque facile obtinebitur in polygamia, quam in monogamia; turbabit illam multitudo liberorum, feminarum aemulatio et odium aduerſus priuignos.

2. Polygamiam a Deo conceſſam; Deum autem nihil concedere contra ius naturae; Abrahamum, Iacobum, Dauidem, Salomonem fuiſſe polygamos; reſp. conceſſio fit dupliciter a) per modum permiſſionis, et tunc non peccat, qui iure ſuo vtitur; b) per modum conniuentiae, tunc peccat quidem, qui, quid tale agit; ſed Deus hoc poenitentibus remittit; priore ſenſu Deus numquam permiſit, ſed poſteriore ob peruicaciam Iudaeorum; *Matth. XVIIII. 8.*

3. Nullam extare prohibitionem nec in Vetere, nec in Nouo Teſtamento; non in Vetere, quia alias permitti non potuiſſet polygamia Iudaeis; nec in Nouo, quia Chriſtus non ſit nouus legiſlator? Reſp. negando vtrumque; extat enim primaeua inſtitutio coniugii, inter cuius leges

erat,

Digitized by Google

erat, vt duo ſint in carnem vnam. Iam quum Chriſtus *Matth. XVIIII.* in cauſſa diuortii argumentetur a primaeua inſtitutione, ſane eodem modo argumentari licebit in cauſſa polygamiae; negamus etiam, in Nouo Teſtamento non eſſe prohibitionem, *a)* Chriſtus ipſe enim nos remittit ad primaeuam inſtitutionem; et *b)* 1. *Corinth. VII.* 2. Apoſtolus vrget: *quaeque vxor ſuum virum habet;* in polygamia vero vir non eſt proprius, ſed communis.

4. Magnum ſaepe damnum naſci ex monogamia, ſi vxor ſterilis, ſi incommodis moribus, obſtinata; tunc vnam poſſe ſolatio eſſe? Reſp. a) non ſunt facienda mala, vt eueniant bona; b) non poteſt quis certo ſperare, ſe eum finem obtenturum, quid ſi duas vel plures ſteriles, peruicaces, obſtinatas ducat.

Itaque nos ponimus hominem obſtrictum eſſe, vt eligat optimum; obſtrictus enim eſt ad amorem, amoris obiectum eſt bonum; quo maius ergo bonum eſt, eo magis ad illud amandum tenemur; ergo optimum maxime amare; id eſt, eligere tenemur; atqui in comparatione monogamiae et polygamiae optima eſt prior, ergo iure naturae ad illam eligendam ſumus obſtricti.

Optimam vero eſſe monogamiam, peſſimam contra polygamiam, probamus, 1. quia monogamiae ſatis proportionata multitudo hominum naſcitur, minus ergo proportionata futura eſſet, ſi polygamia concederetur, 2. impedit educationem, vt ſupra vidimus; 3. impedit amorem coniugalem; aemulationem, lites domeſticas, inſidias producit; experiundo hoc didicit Iacobus, qui tamen duas ſorores habebat in matrimonio; adeoque impedit etiam mutuum adiutorium; 4. oneri eſt familiis; obiiciunt Turcas; ſed ibi vxores plerumque parum ab ancillis differunt; 5. quum monogamia finem matrimonii conſequamur, non poteſt polygamiae alius finis eſſe, quam libido; 6. moratae gentes eam ſemper fugiunt, elegerunt tantum gentes libidinoſae, inprimis orientales.

Quamuis ergo directe probari nequeat, polygamiam iuri naturae repugnare, repugnat tamen rectae rationi, quae optimum eligere iubet, adeoque et indirecte repugnat iuri naturae.

§. 6.

5. Quintum officium coniugum generale eſt, vt indiſſolubile ſit inter coniuges vinculum vſque ad mortem; hic denuo incidit quaeſtio, *an diuortium iure naturae licitum ſit?*

Hic diſtinguendum 1. inter nullitatem matrimonii, quando inter certas perſonas connubium eſſe non poteſt; e. g. ſi, quae iam maritum habet, alii nubat; 2. diuortium, ſi matrimonium iuſtum eſt, ſed propter incidentem cauſſam ſoluatur, e. g. propter adulterium; 3. ſeparationem quoad thorum et menſam, quando non coniugium ſoluitur, ſed coniuges ſeparantur ob cauſſam temporariam, e. g. ob ſaeuitiam mariti.

De prima nulla eſt quaeſtio, quod enim nullum eſt coniugium, ne reſciſſionem quidem indiget: tertia eſt inuentum iuris canonici, adeoque huc non pertinet; ſupereſt ergo ſolum diuortium.

Notum eſt, illud permiſſum fuiſſe Iudaeis Veteris Teſtamenti, et Graecos quoque ac Romanos pro lubitu a coniugibus diuortiſſe, modo bona gratia, modo alterius voluntate; non opus quoque erat cauſſa ſontica, ſed

apud

Digitized by Google

apud Romanos ſufficiebat qualiſcumque ante legem Papiam ; pertinent huc exempla Aemilii Paulli , Iul. Caeſaris , Ciceronis ; hinc IVVENAL. *Sat. VI. v.* 147. 148.

Collige ſarcinulas , dicit libertus , et exi ,
Iam grauis es nobis , et ſaepe emungeris , exi
Ocyus , et propera , ſicco venit altera naſo .

An tale quid iure naturae ? Affirmant plerique : 1. pacto ineuntur nuptiae , ergo et pacto ſoluuntur ; ergo ſaltim bona gratia diſcedere licet ; 2. omne pactum reciprocum inuoluit tacitam conditionem : ſi tu praeſtiteris , quod debes , et ego praeſtabo ; ergo vno non praeſtante alteri diſcedere licebit ; 3. vrgent perpetuam eorum coniugum miſeriam , qui inuiti in illa ſocietate manere tenentur .

Sed limitanda haec ſunt : 1. matrimonium habet finem perpetuum , educationem et mutuum adiutorium , ergo et ipſum quoque ſua natura perpetuum eſt ; 2. nemo altero inuito a pacto diſcedere poteſt , niſi ob iuſtam et grauem cauſſam , ergo et diuortium fieri nequit ſine graui et iuſta cauſſa ; 3. grauis vero et iuſta cauſſa eſt omnis , quae fini matrimonii repugnat , ergo ob eam quoque fieri poteſt diuortium , non ob aliam . Multo magis reſtringere videtur Chriſtus diuortium *Matth. XVIIII.* 9. vbi ait , id ſolum permittere ob *πορνείαν* , id eſt , vt vulgo interpretantur , ob adulterium .

Sed egregie conſpirat ſeruatoris ſententia cum iure naturae , quod accurate docuere SELDENVS , tum in *Iur. nat. et gent. ſecund. diſcipl. Hebr.* tum in libro *de vxore Romana* , itemque LIGHTFOOT in *Horis Hebraicis et Talmudicis ad hunc locum Matthaei .*

Res ita ſe habet : 1. duae erant ſectae vel ſcholae inter doctores Iudaicos tempore Chriſti ; ſchola Hillelis , et ſchola Schammai , quae in multis doctrinis et interpretationibus legis diſcrepabant ; 2. quod ad diuortia attinet : Hilleliani ea licita putabant ex quacumque cauſſa , etiam leuiſſima , eaque ſententia mirifice placebat plebi : Schammai ea contra admittebat tantum ob grauiores cauſſas , quas vocabat res turpitudinis , quo vocabulo Moſes vſus eſt ; 3. fama circumferebatur inter Iudaeos , Hillelis ſententiam confirmatam eſſe per filiam vocis , ſeu vocem caeleſtem ; 4. quum ergo tentare Phariſaei vellent Chriſtum , ipſi hanc ipſam quaeſtionem controuerſam inter duas has ſcholas proponebant : *Iuſtumne eſt diuelli ab vxore ob quamcumque cauſſam ?* (vti Hillel putat) ; ſperabant , ſi affirmaret , eum apud viros bonos in odium incidere poſſe ; ſin negaret , apud plebem ; 5. reſpondet Chriſtus v. 8. *Moſes vobis permiſit libellos repudii ob σκληροκαρδίαν ; at initio non fuit ſic . Atque hoc ſcitote , quiſquis vxorem ſuam repudiauerit , praeterquam ob πορνείαν , eum adulterare , et qui repudiatam duxerit , itidem adulterare ;* 6. manifeſto ergo Chriſtus approbat ſententiam Schammai , adeoque *πορνεία* non poteſt ſignificare adulterium , ſed generatim rem turpitudinis ; talis eſt omnis , quae repugnat fini matrimonii . Poſſum id etiam alio modo probare : ſi ſolum adulterium eſſet cauſſa diuortii , Apoſtolus non potuiſſet diuortium permittere ob malitioſam deſertionem : at permiſit Apoſtolus ; ergo non poteſt tantum adulterium diuortii cauſſa eſſe.

Hinc multae incidunt quaeſtiones grauiſſimae , e. g. annon diuortium permittendum ob inſidias vitae coniungis ſtructas , quod defendit STRYKIVS.

Digitized by Google

An propter abortum procuratum? An ob morbum contagioſum?

Similes permultae ſunt in HIERONYMI BRVCKNERI *Deciſionibus matrimonialibus*, ad quas facile reſpondebimus, ſi SELDENI principia admiſerimus.

Ceterum recte monent viri docti, 1. reſtringendam, quoad fieri poteſt, diuortiorum licentiam, alioquin enim iniuria fieret multis; 2. decreto diuortio non perfido dandam eſſe nouarum nuptiarum facultatem, ſed parti tantum innocenti; rationem ſupra reddidimus *libr. I. cap. 16.* §. 5.

§. 7.

6. Sextum officium eſt, ne vllum inter coniuges ſit impedimentum morale; tale vero eſt inter illos, qui vel alteri matrimonio iuncti, vel ſaltem deſponſati ſunt.

In quo enim iam alia ius quaeſitum habet ex pacto, ille non alii ſe ſimili pacto obſtringere poteſt; eſt hoc vniuerſale et commune omnibus pactis et contractibus, e. g. qui Titio vendidit praedium, idem non poteſt vendere Maeuio, idemque dicendum de locatione, aliiſque contractibus. Hinc leges non modo polygamiam prohibent, ſed et digamiam grauiter puniunt. Ius Romanum infames eſſe iubet, qui ipſi vel liberorum nomine bina ſponſalia, binaſue nuptias conſtituunt.

Haec regula recte ſe habet, ſi nobiſcum ſupponas, polygamiam eſſe illicitam; nam ſi vulgaria ſequaris principia, nihil omnino vitii inerit huic pacto; nam quod ſupra diximus de contractibus, id locum tantum habet, ſi conuentio talis cum pluribus iniri nequit; in aliis enim ea regula ceſſat; ſic e. g. in vna re ſi ſufficit, pluribus poſſum hypothecam conſtituere, itemque plures ſocios adſciſcere, quamuis iam vnum vel alterum habeam.

§. 8.

7. Progreditur 7. ad officium ſeptimum, vel potius prioris extenſionem. Inter impedimenta enim moralia etiam eſt propinquitas ſanguinis et affinitas; ob quam non modo diuinae litterae prohibent nuptias, verum etiam ipſi gentiles, veluti Romani. Quaeritur ergo, *vnde ſit ea prohibitio?* et *an ex iure naturae?*

Fuere, qui hanc prohibitionem deriuarunt 1. ex pudore naturali, veluti LAMB. VELLTHVYSEN, *pag.* 59. *ſequ.* ex principiis honeſti et decori, HERTIVS *ad Pufend. VI.* 1. 28. Sed is pudor naturalis non fuit Perſis, qui inter filium et matrem permiſere matrimonium; nec Athenienſibus, apud quos Cimon germanam ſororem habuit in matrimonio; 2. ex vtilitate politica, vt plures familiae coniungantur? id quod AVGVSTINO, *de ciuitate Dei*, *XV.* 16. et PLVTARCHO, *Qu. Rom.* 108. placuit et RICH. CVMBERLANDO, *cap.* 8. §. 9. Poteſt vtilitas contrarium ſuadere, *Numeror. XXXVI.* 3. ex ſola reuelatione; quo vero caſu videre poteris rationem, cur et gentiles quoſdam habuerint gradus prohibitos; 4. ex vnitate carnis, SELDENVS V. 1. Alii nec iure naturae, nec reuelatione eius modi nuptias prohiberi cenſent; non iure naturae, quia hoc ignorat hanc prohibitionem; nec iure diuino, quia illud ad ſolos Iudaeos pertinuerit.

Nos dicimus, ius naturae hanc prohibitionem ignorare, niſi inter parentes et liberos; vtrumque oſtendo ſic: 1. Si ius naturae pro inceſtis habet nuptias inter cognatos proximos, ſequitur vt totum genus humanum ex inceſtu natum ſit et naſci debuerit; nam Adami liberi neceſſario inter

ſe ini-

Digitized by Google

ſe inire debuerunt matrimonium; at poſterius eſt abſonum, ergo et prius; 2. Si pater et filia, filius et mater iungi poſſunt, ſequeretur, vt ius naturae probaret contradictionem; at hoc abſurdum, quia nititur ratione, et ratio ab omni contradictione abhorret, ergo et prius. Conſequentiam probamus: ſi pater ducit filiam, ex eaque procreat filium, is erit patris ſui nepos et filius, matris vero filius et ſimul frater; ſi mater nubat filio, eorum liberi erunt patris ſui fratres et ſorores, matris vero filii et nepotes; quod et Poeta OVIDIVS abſurdum eſſe vidit, *Metamorph. X. 346. ſeqqu.* vbi Myrrha:

Nec, quod confundas et iura et nomina, ſentis?
Tune eris et matris pellex, et adultera patris?
Tune ſoror gnati, genitrixque vocabere fratris?

Vetus epitaphium:

Herſilus hic iaceo, mecum Marulla quieſcit:
Quae ſoror, et genetrix, quae mihi ſponſa fuit.
Me pater e nata genuit: mihi iungitur illa:
Sic ſoror, et coniux, ſic fuit illa parens.

Obiiciunt, ſed *hanc eſſe tantum contradictionem in nominibus, nec rationi repugnare, vnum hominem diuerſo reſpectu fratrem, patrem, filium vocari?* Reſp. 1. diuerſo reſpectu, id eſt, poſſum Caiae filius eſſe, Semproniae frater, Titiae maritus, ſed vnius perſonae fratrem, patrem, maritum eſſe, id vero abſurdum; 2. non ſola nomina confunduntur, ſed et iura, vt recte vidit OVIDIVS:

Nec quod confundas et iura et nomina ſentis?

Nam aliud ius, alia obligatio eſt inter filium et matrem, filius enim matri debet obſequium; aliud ius maritum inter et vxorem, nam huic vxor debet obſequium; ſi ergo filius vxorem duxerit matrem, tunc filius matris eſt ſuperior et inferior, imperat et paret; quae abſurda.

At moratiores gentes hoc latius extenderunt; nam quamuis inter fratrem et ſororem coniuges non ſit contradictio tanta, quanta in linea recta; eſt tamen aliqua; ſi enim frater ducit ſororem, haec tamquam ſoror fratri erit aequalis, qua vxor, inferior; qua ſoror, nullum debet obſequium, qua vxor, debet; vltra hunc gradum non proceſſere gentiles, niſi quod addiderunt perſonas, quae ſibi inuicem parentum et liberorum loco eſſent; vbi tamen arbitrariam adſumſere definitionem reſpectus parentelae, vt iuris non naturalis, ſed poſitiui eſſe hanc prohibitionem facile appareat.

§. 9.

8. Octauum officium auctor putat, vt ſeruentur ſollemnitates quaedam, 1. quas enim veteres in omni contractu negotioque ciuili obſeruaſſe, 2. nullam fuiſſe gentem, quae non potiſſimum in nuptiis quoſdam ſollemnes ritus obſeruarit; de ritu nuptiarum apud Romanos prolixe BARN. BRISSONIVS, ANTONIVS et FRANCISCVS HOTOMANNI, egerunt.

Enimuero omnes ritus ſunt ex lege poſitiua, eoſque adeo ius naturae ignorat: ſi ignorat, non poteſt nos directe obligare ad illos obſeruandos.

At per indirectum obligati ſumus iuſſibus magiſtratuum aequis; haec lex vero de nuptiis ſollemniter ineundis eſt aequiſſima, 1. vt coniuges diſtinguantur a concubinariis; 2. vt publicum habeant teſtimonium, ſe eſſe con-

coniuges, 3. ne promiſcue ſe coniungant homines, quibus impedimentum morale obſtat.

Ergo omnino recte punitur, qui ſine praeuia proclamatione et copulatione ad concubitum ruunt, non quod contra ius naturae omiſerint ſollemnia, ſed quod contra ius naturae violarint leges aequiſſimas magiſtratuum.

§. 10.

Iam ad officia coniugum SPECIALIA, et quidem MARITORVM: 1. diligere vxorem; hoc enim requirit arcta et perpetua ſocietas; 2. nutrire eamdem; eſt enim caput familiae, nec ſexus imbecillitas patitur, vt ipſa ſe exhibeat; 3. regere ac defendere; hoc ponit ſuperioritatem; non autem intelligitur regimen deſpoticum, ſed amicum, quale eſſe diximus in foederatum inaequalem.

VXORVM haec ſunt: 1. amare maritum; id exigit ſocietas arctiſſima; 2. honorare; amor enim erga ſuperiorem eſt ſemper amor venerationis; 3. adiutorio eſſe marito in educatione liberorum, (ſunt enim liberi communes), itemque in re familiari, quia inde cum liberis elementa capit; 4. vt concedat marito regimen, tamquam ſuperiori.

VTRIVSQVE: 1. vt vtramque fortunam communem aequo ferant animo, tamquam ſocii omnis vitae; 2. vt mores ad concordiam attemperent, tamquam amici. TACITVS in *Agricola: vixerunt mira concordia per mutuam caritatem, et inuicem ſe anteponendo.*

Haec ſunt, quae ius naturae praecipit; cetera, quae de capitibus nuptialibus traduntur, veluti de dote, de pactis dotalibus, donatione propter nuptias, communione bonorum, cet. omnia ſunt iuris poſitiui, adeoque de his omnibus nihil plane definit ius naturae.

CAPVT III.

DE OFFICIIS PARENTVM ET LIBERORVM.

§. 1.

Altera ſocietas vel alter *ſtatus* aduentitius eſt *paternus*, vbi mutua relatio inter parentes et liberos PATRIA POTESTAS ab auctore vocatur, vocabulo ſatis inconcinno; eſt enim illud ex iure Romano, ſecundum quod pater ſolus, non mater, ius in liberos exercebat: at iure naturae poteſtas illa communis eſt vtrique parenti, vti mox demoſtrabitur; rectius vocatur POTESTAS PARENTVM in liberos; de ea quaeritur 1. *vnde oriatur?* §. 2. 2. *cui competat?* §. 3. 3. *in quo conſiſtant?* §. 4-9. 4. *quomodo finiatur?* §. 10. 5. *quae producat officia?* §. 11. 12.

§. 2.

Quaeritur ergo, I. *vnde id ius parentum in liberos oriatur?*

1. GROTIVS, *libr. II. cap.* 5. §. 1. putat oriri ex generatione; ſed eum refellit HOBBESIVS, *de ciue, cap.* 9. §. 1. quia nulla ſit connexio inter generare et dominium adquirere; refellit etiam PUFENDORFF *VI.* 2. 4. ſed ex alio fundamento, quia liberi naſcantur in libertate naturali, adeoque ſint

ſint parentibus aequales; ſed haec fruſtra obuerti mox videbimus. Non hic quaeritur de dominio in liberos, ſed de poteſtate actiones dirigendi; nec aequalitas naturalis impedit directionem actionum, adeoque haec GROTII ſententiam non infringunt.

2. HOBBESIVS ſuo more hic provocat ad occupationem; quae nullius ſunt, inquit *dicto capite 9.* cedunt occupanti, infans natus eſt nullius, cedit ergo occupanti, adeoque matri, ius ergo in liberos eſt penes matrem, penes patrem non aliter, quam quia mater dominium cum illo vltro communicat. At haec abſona; nam *a)* negamus, infantem eſſe nullius, ſi de poteſtate quaeritur, eſt enim parentum; *b)* ille confundit dominium et poteſtatem.

3. PVFENDORFIVS ſimplicem cauſſam aſſignat, *a)* quia ſocialitas id requirat, *b)* quia tenerrimum amorem implantarit natura parentibus, qui illos cogat, liberorum curam habere; addit etiam *c)* conſenſum parentum et liberorum praeſumptum.

Nos his ſubtilitatibus vti nolumus, ſed rem ita concipimus: 1. Procreatio et educatio ſobolis eſt finis matrimonii; ſi fini generationis reſpondet euentus, ex nobis naſcuntur liberi; 2. Liberos non poſſumus aliter conſiderare, quam tamquam bonum aliquod, quorum procreatione genus humanum conſeruatur, nobiſque paratur ſenectutis praeſidium ac ornamentum; hinc ſterilitatem aegre ferunt homines; 3. Bonum tenemur amare, ergo et liberos; vnde et natura nobis incredibilem amorem erga liberos implantauit; 4. Iam quum liberos videamus naſci in ſe inopes, rerum indigos, et qui ſibi ipſi conſulere nequeant; conſequens eſt vt nobis ſint imperfectiores, adeoque amandi amore beneuolentiae; 5. Amor beneuolentiae in eo conſiſtit, vt alterius felicitatem et ſalutem quouis modo promoueamus, ergo felicitatem et ſalutem liberorum quouis modo promouere tenemur; 6. Non poſſumus autem eam promouere rectius, quam ſi eos cum cura educemus; educare ergo tenemur; 7. Educare non poſſumus; niſi actiones eorum dirigere poſſimus; ergo eorum actiones dirigere tenemur; 8. Haec directio intelligi non poteſt, ſine poteſtate, ergo opus eſt poteſtate in liberos, adeoque illa vere naſcitur ex amore; amor autem inde, quia liberi vere bonum ſunt.

§. 3.

II. *Quis vero hanc poteſtatem exerceat?* Diſtinguit auctor inter ſtatum extraconiugalem, et ſtatum coniugalem.

1. Extra coniugium, inquit, poteſtas procul dubio eſt penes matrem, quia pater incertus; ſed id cum grano ſalis recipiendum; incertus tantum eſt iuridice, quia ICti tenent regulam: *pater eſt, quem iuſtae nuptiae demonſtrant?* at moraliter ſaepe patens eſt certiſſimus etiam extra coniugium; quid enim ſi fateatur ſe patrem; tunc ſane iure naturae omnino aeque poteſtate in liberos vtetur, ac mater; immo argumentamur: Qui tenentur ad educationem, iis etiam competere debet poteſtas in liberos: pater etiam extra coniugium tenetur ad educationem; ergo ei etiam competere debet poteſtas in liberos.

2. In ſtatu coniugali vtrique parenti poteſtas ſine dubio competit; nam 1. vtriuſque eſt proles, ergo idem vtriuſque amor naturalis; 2. vterque ergo concurrere debet ad educationem; 3. poteſtas patria ſoli patri competens

Digitized by Google

tens eſt tantum commentum iuris Romani. Sed addendum tamen, a) in ſtatu naturali pactis aliter conueniri poſſe; e. g. ſi Regina nubit principi non regi, ea plus poteſtatis exercebit in liberos, quam maritus, tale quid in Anna Regina Angliae contigit; b) patris partes in pari cauſſa eſſe potiores; itaque ſi diſſenſus eſt, patris voluntas merito praefertur; in ſocietate enim matrimoniali ipſa vxor quodam modo ſubiecta eſt marito, c) alterutro parente mortuo, eius poteſtatem adcreſcere ſuperſtiti, immo et vitrico vel nouercae, ſi hi curam eamdem educationis ſuſcipiant; d) neutro ſuperſtite, eam poteſtatem deuolui in auos et auias, vel in reliquos cognatos, qui munere parentum funguntur.

§. 4.

III. Iam *in quo conſiſtat patria poteſtas* quaeritur? Hinc diſtinguendum inter ſtatum naturalem, et ciuilem; nam in ſtatu naturali pater ſimul eſt imperans, ſiue ſit caput familiae, ſiue caput rei publicae. Quum ergo in hoc ſtatu concurrat poteſtas domeſtica et ciuilis ſeu imperium, non dubium eſt, quin horum parentum poteſtas maior ſit, quam illorum.

Hinc auctor conſiderat patriam poteſtatem 1. *in ſtatu ciuili*, ſeu quam quis exercet tantum tamquam pater, §. 4. 6. 2. *in ſtatu naturali*.

Poteſtas parentum qua talium fluit, vt diximus, ex educatione, ergo regula tenenda: *Tanta eſt parentum poteſtas, quantum requirit officium educationis*; Iam educatio requirit 1. directionem actionum; ergo parentum eſt dirigere actiones, liberis praeſcribere, quid agendum, quid omittendum ſit; 2. eos immorigeros pro re nata caſtigare et coercere; 3. non eſſe ex iure naturae ius abortum procurandi; multo minus 4. ius vitae et necis in liberos, vel 5. ius liberos venumdandi; aut 6. omnia adquirendi per liberos; ſine his omnibus enim educari poſſunt liberi, non ergo haec requirit educatio.

§. 5.

Immo quum tanta ſit poteſtas, quantum requirit educatio, neceſſario ſequitur, vt ea diuerſa ſit pro diuerſa liberorum aetate: ergo in prima aetate omnis directio abſolute eſt penes parentes: itaque hi 1. inuitos etiam cogere poſſunt, vt aliquid addiſcant; 2. inuitis etiam iniungere poſſunt certum vitae genus; 3. nihil liberi ſine eorum conſilio et voluntate ſuſcipere poſſunt, 4. parentes recte vtuntur poenis corporis afflictiuis, aliiſque, quibus liberi coerceantur; addit auctor, 5. liberos hac aetate parentibus relinquere debere vſumfructum rerum ſuarum, proprietate contenti; ſed a) id non tantum obtinet in prima aetate, ſed et in adultioribus; b) id manifeſto eſt ex iure Romano, non ex iure naturae.

§. 6.

In adulta aetate quodam modo paullatim decreſcit haec poteſtas, quia paullatim decreſcit onus educationis, dum iam liberi ipſi ratione vtuntur: itaque tunc 1. ſine parentum conſilio nihil quidem ſuſcipere debent liberi, ſed parentum quoque eſt, ipſis inuitis nihil obtrudere, e. g. vitae genus, matrimonium; 2. liberorum eſt, honorare et venerari parentes, ſed parentum quoque, non proſtituere liberos; 3. parentes non amplius iiſdem modis coercendi vti poſſunt; quibus vtebantur aduerſus infantes; 4. iubere non ſolum debent parentes, ſed et rationibus conuincere liberos, vt ſponte obſequantur. Vt

Digitized by Google

Vt paucis dicamus, quo magis liberi ad perfectionem adſpirant, eo magis parentibus fiunt aquales; quo magis aequales fiunt, eo magis induit amor beneuolentiae naturam amoris amicitiae.

§. 7.

Iam ad ſtatum naturalem progreditur auctor, in quo neceſſario maior eſſe debet patrum familias ſegregum poteſtas, quia quiſque pater ſimul eſt imperans et caput familiae.

Itaque tunc 1. vterque quidem parens exercet eam poteſtatem in liberos, quam exigit educatio, ſed pater ſolus ea, quae ſunt imperii; quale eſt 2. ius ipſum vitae et necis in liberos, quo gauiſi ſunt patres iure antiquiſſimo.

Sed quaeritur, cur, quum Romani id ius ciuibus ſuis conceſſerint, reliquae res publicae id ſenſim abrogarint? Sane non iniuſtum in ſe videri potuit, quia per illud non promiſcua occidendi licentia, ſed iuriſdictio quaedam domeſtica intelligitur, et tamen illud abrogare placuit; a) quia non adeo concinnum eſt imperium in imperio admittere, rem publicam in re publica; b) quia amor parentum ita comparatus eſt, vt raro praeſumi poſſit, eos iuſtitiam adminiſtraturos; in pleriſque conniuebant etiam ad maxima liberorum delicta, quod omnino cum rei publicae detrimento coniunctum foret; c) ſi iuſtitiam etiam adminiſtrare vellent, nil triſtius ac intolerabilius eſſet illis futurum, quam feralem ſententiam aduerſus liberos ferre. Nota eſt legiſlatoris hiſtoria, qui quum legem feciſſet, vt adulteri oculis priuarentur, vnum ſibi ipſi erui iuſſit, alterum filio adultero; d) vt amor parentum immodicus eſt, ita aliquando et odium, et hinc facile contingere poſſet vt patres eo iure abuterentur, maxime nouercalibus blanditiis et perſuaſionibus inſtincti; cuius rei exempla ſatis triſtia in hiſtoriis occurrunt, maxime inter Reges.

§. 8.

Qualis porro eſt parentum poteſtas, vbi plane familia paterna exceſſerunt? Reſp. Poteſtas proprie ſic dicta ceſſat, quia ceſſat cauſſa, puta onus educationis; at manet tamen 1. reuerentia, quam parentibus, tamquam auctoribus vitae, ſi a Deo diſceſſeris, debent; manet etiam 2. grati animi memoria pro tot beneficiis, quae per educationem liberis praeſtita; 3. ſpes hereditatis: ex quo ſequitur, a) vt tunc quoque parentibus honorem et obſeruantiam debeant; b) vt nihil ſuſcipere debeant, quod alicuius momenti ſit, ſine eorum conſenſu ac voluntate, e. g. vxorem ducere: c) vt ſi indigi ſint parentes, eos alere de ſuo teneantur; d) vt recte contradicant parentes, ſi quid agere velint eius modi liberi in familiae detrimentum et dedecus, e) vt ipſi deſtituti liberis hereditatem parentibus merito relinquant.

§. 9.

Sed quaeritur, *an poteſtatem ſuam et officium parentes aliis cedere poſſint?* Reſp. affirmando quia finis huius poteſtatis eſt educatio; aliquando autem fit, vt alius et poſſit et velit educandi onus pro parentibus ſubire; immo aliquando ipſi parentes non ſatis apti ſunt ad id onus ferendum, ſiue ob ſimplicitatem, ſiue ob paupertatem; ſatius ergo tunc eſt, alios hoc onus ſubire, quod ipſi parentes, facere nequeunt.

Poteſt

Poteſt ergo 1. pater liberos alii in adoptionem dare; quod paene omnes gentes permiſiſſe nouimus, Hebraeos, Graecos, Aegyptios, Romanos; alterius diſciplinae et informationi credere; et tunc liberi obligati ſunt ad reuerentiam et obſequium eius modi pedagogo et educatori; ſola enim informatio hoc non exigit, niſi ſimul in alicuius diſciplinam dati ſint liberi; 3. poteſt et moriens liberos aliorum tutelae vel curae committere; quae origo eſt tutelae teſtamentariae; quin hoc tam neceſſarium viſum eſt, vt legis latores et legitimam, et datiuam tutelam inuenerint, ſi parens liberis de tutela non proſpexiſſet.

Quaeritur, *an et uendere parentes poſſint prolem?* Id merito negamus, nam 1. venditio praeſupponit dominium; tale quidem Romani habebant; ius vero naturae id ignorat; ſecundum illud patria poteſtas non conſiſtit in dominio, ſed in iure dirigendi actiones ad commodam educationem; inde vero ius venumdandi nullo modo nulliſque fidiculis elici poteſt; 2. patria poteſtas pro fine habet felicitatem liberorum, non eorum perniciem; at haec venditio cum manifeſta liberorum pernicie coniuncta eſt; nam venditi in ſeruitutem detruduntur; 3. numquam iuſta cauſſa ſupponi poteſt cur liberi vendendi: ſi enim infantes ſunt, et parentes vendunt liberos, peccant, quia detrectant officium educandi, quod ipſis incumbit; ſin liberi iam adulti ſunt, tanto magis peccant, quia tunc locari eorum operae poſſent; aut aliis modis iis quaerere liceret victum.

§. 10.

IIII. Quaeritur *quomodo finiatur parentum poteſtas?* Nullum eſt dubium, quin id fiat 1. morte tum parentum, quia tunc poteſtatem exercere non poſſunt; tum liberorum, quia hi educatione non indigent; 2. ceſſante cauſſa, ſcilicet educatione, ea autem ceſſat, ſimulac ſe ipſos exhibere poſſunt liberi, ac proinde excedunt familia paterna; filii, inſtituta ſeparata oeconomia; filiae, vbi nupſerunt.

Quaeritur, *an et emancipatione?* Reſp. emancipatio eſt actus, qui praeſupponit dominium, quale non habent parentes iure naturae in liberos: ſin quaeras, *an non ſaltem liberos e poteſtate dimittere poſſint, ita vt abſtrahamus a conceptu iuris Romani?* Reſp. ſi educatione non amplius indigent, nullum eſt dubium; alias id merito negatur: itaque abſurda eſſet iure naturae emancipatio infantis vel pueri, quae ſaepe fiebat iure Romano; regula potius tenenda: *Parentes tenentur liberos tam diu retinere in poteſtate, quamdiu durat educatio.* Ex eo vero porro ſequitur, nec liberos ſaluo officio excedere poſſe poteſtate parentum, his inuitis, quamdiu adhuc indigent educatione; nam ſi iuſtae aetatis ſint, abſurde agunt parentes, qui inuitos retinere volunt; e. g. ſi pater nolit filiam nubere, quae paullatim conſeneſcit, vel ſi filium impediat, quo minus vel officio fungatur, vel alio modo fortunam periclitetur.

§. 11.

V. Superſunt officia tum parentum, tum liberorum, quae ex fine ſemper fluunt. Et quidem parentum eſt

1. Alere liberos. Quum enim liberi naſcantur rerum omnium indigi, alii eos alere tenentur; at quinam? niſi quibus natura ipſa hanc voluntatem indidit? Indidit autem parentibus; parentes ergo liberos alere tenentur

Digitized by Google

tur. Hoc officium adeo certum eſt, vt ideo leges ciuiles concedant etiam ad alendos liberos actionem.

2. Educare eosdem; educatio autem pertinet non modo a) ad corpus, vt parentes curam valetudinis habeant, vt de integritate membrorum et corporis ſolliciti ſint; ſed et b) vt intellectum liberorum reddant perfectiorem, adeoque dent operam, vt liberi aliquid addiſcant, quod publico vtile ſit, et quo aliquando vitam tolerare poſſint; itemque c) vt voluntatem eorum adſuefaciant ad virtutem, probitatem, honeſtatem, decorum.

Qui quum finis ſit, non negligenda etiam ſunt media, veluti a) vt parentes non temere ex oculo dimittant liberos; b) ne familiaritatem cum iis contrahant; quum illa pareat contemtum; c) ne exempla liberos offendant, vt ipſe IVVENALIS monet, *Sat. XIIII.* 44. *ſeqq.*

Nil dictu foedum viſuque haec limina tangat,
Intra quae puer eſt, procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, et cantus pernoctantis paraſiti.
Maxima debetur puero reuerentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemſeris annos:
Sed peccaturo obſtet tibi filius infans.

d) vt rationibus conuincant liberos, et ipſo exemplo, virtuti ſtudendum eſſe. Eleganter PLIN. *Paneg. cap.* 45. ait, efficaciora praeceptis eſſe exempla, quippe quae conuincant omnes, ea quae praecipimus, fieri poſſe; commendandus hic libellus quantiuis pretii PLVTARCHI *de inſtitutione liberorum*.

3. Ad honeſtum vitae genus perducere; vbi in primis indoles exploranda; an nimirum praeualeat iudicium, tunc enim ſtudiis aptiores ſunt; an ingenium, tunc ad artes magis videntur nati; an memoria, tunc ad opificia ſunt facti. Sunt etiam ipſius indolis ſubdiuiſiones; nam ſi proxima iudicio ſit memoria, aptiores ſunt liberi ad ſtudium theologicum vel iuridicum; ſin proximum iudicio ingenium, ſatius eſt, vt operam dent medicinae, matheſi, litteris humanioribus. Haec ſcire deberent parentes: at ſciunt tamen pauciſſimi; interim omnis liberorum felicitas ab hoc pendet; ſi enim inuita Minerua genus aliquod vitae eligunt, vocationi diuinae refragantur, adeoque omnia male cedunt.

4. Fortunae futurae liberorum proſpicere, quod fit a) aliquid honeſtum docendo; b) opum quid, quantum occaſio fert, colligendo; c) amicos parando, quia aliquando plus proſunt, quam opes; et quod praeſtat omnibus aliis, d) famam et exiſtimationem illaeſam illis relinquendo.

§. 12.

Ex eo ergo facile intelliguntur liberorum officia; qualia ſunt: 1. honorare parentes; nam non poſſunt eos aliter conſiderare, quam tamquam perfectiores; qui honor ſe exſerit factis, verbis, geſtibus: 2. obſequi; correlata enim ſunt directio actionum et obſequium: 3. gratitudo pro tot beneficiis: 4. patientia, ſi forte paullo moroſiores ſunt parentes.

Digitized by Google

CAPVT IIII.

DE OFFICIIS DOMINORVM ET SERVORVM.

§. 1.

TErtius ſtatus aduentitius, ſeu ſocietas tertia eaque magis compoſita prioribus, eſt, *herilis*, de quo hoc capite diſquiritur: 1. *quae ſit ſeruitutis origo*, §. 1. 2. *qualis dominorum in ſeruos poteſtas*, §. 2. *ad finem*.

I. Ad originem quod attinet, a) ARISTOTELES quoſdam homines naturae ſeruos putat, idque defendit DAN. HEINSIVS in *epiſtola ad Georgium Richterum* edita a IAC. RVTGERSIO in *Lect. var.* quoſdam enim eſſe homines tam ineptos ad omnia, vt ad ſeruitutem videantur deſtinati. Sed confundit Ariſtoteles actum et potentiam; haec omnino adeſt, vbi tanta ſtupiditas; non tamen ideo actu ipſo ſerui ſunt, nec ſequitur, natura producit aliqua ingenia ſtupida, ergo ſeruitutem introduxit.

b) IO. GEORG. HORN. *de ciue*, *libr. I. cap.* 3. ad Deum ſeruorum originem refert. Deum enim moderari victorias, victores victos rapere in ſeruitutem: ergo ſeruitutem eſſe a Deo.

c) Ratio et hiſtoria docent, ſeruitutem natam e rerum dominio; nam 1. hoc introducto alii fuere diuites, alii pauperes, hique vel idonei ad alimenta ſibi adquirenda, vel minus idonei; vti ergo illi ſuis laboribus ſibi victum quaeſiuere, ita hi alienis, ac proinde ſeſe addixerunt in ſeruitutem aliis. Ita in Aegypto integram gentem ob inopiam Pharaoni ſe addixiſſe nouimus; 2. deprehenſa ſemel hac commoditate, et de aliis adquirendis ſeruis homines cogitarunt, ac proinde factae leges, vt bello capti ſerui fiant; nec non 3. vt de ſeruis nati ſerui ſint, quia vbi principale ſit in dominio, ibi et acceſſorium in dominio eſſe aequum ſit.

Quaeritur ergo, *an ſeruitus ſit conſtitutio iuris gentium*, vti dicitur §. 2. *Inſt. de iur. perſon. L.* 4. *D. de iuſt., et iur.* Reſp. ſi quis puter, iure naturae et gentius ſeruitutes introductas eſſe, id negamus; potius hoc iure omnes homines ſunt aequales: at ſi quaerat quis, an conſentanea ſit ſeruitus iuri gentium, id facile largimur; quiſque enim poteſt iuribus ſuis renunciare, ergo et libertati; renunciant autem tum, qui ſe ſponte addicunt aliis, tum qui bello capti ſe dedunt. Victor eos poterat occidere, poteſt ergo et ſeruare ea lege, vt ſeruiant; eſt ergo *ſeruitus* in genere ſtatus hominum, quo quis alterius arbitrio ſubiicitur, vt illi, non ſibi, adquirat. Ceterum ſeruitus eſt duplex, vel *pactitia*, vel *legalis:* illa, ex pacto eſt, qualem ſeruiunt, qui ſe vltro addicunt; haec ex lege, qualis ſeruitus captiuorum.

§. 2.

II. Iam de poteſtate dominorum in ſeruos: haec quia vel ex pacto, vel ex captiuitate eſt, neceſſario ſequitur, vt fundamenti loco ſubſternenda ſint axiomata; 1. *Poteſtas domini in ſeruum pactitium tanta eſt, quantam inter ſe fore pacti ſunt*: 2. *Poteſtas domini in ſeruum bello captum illimitata eſt, niſi quod legibus humanitatis et miſericordiae non debet aduerſari.*

Pri-

Digitized by Google

Primum ergo de ſeruis pactitiis, qui vel mercenarii, vel perpetui ſeu obnoxii. 1. *Mercenario dominus debet alimenta*; vult enim ſibi operas adquiri: ſi ergo per ſeruorum operas adquiritur dominis, non ſeruis, huic ſame pereundum eſſet, niſi eum aleret dominus; 2. *dare mercedem debitam*; ad id enim obligatur ex pacto, praeterea quum ſeruo praeter alimenta et alia neceſſaria ſint, maxime in ſenectute, aliquid dandum eſt; 3. *ſeruus debet operas conuentas;* dico *conuentas*, ſic non tenetur coquere, quem tamquam aurigam conduxi; 4. *item honorem et obſequium debet domino;* agnoſcere enim debet tamquam ſuperiorem; 5. quaeritur, *an et coercere dominus huius modi ſeruum poſſit?* Negatur, a) quia liber homo eſt; b) quia id pacto non expreſſum; c) quia ſi non ſatisfaciat officio, alio modo poteſt damnum ſarcire, vel ex mercede, vel ex diuulſa locatione conductione.

§. 3.

De ſeruis pactitiis obnoxiis vel perpetuis tenendae regulae.

1. *Alimenta dominus debet perpetua*, quia ſe ipſum in perpetuum addixit; ergo nec ceſſant alimenta aegrotante ſeruo, quod ſecus ſe habet in mercenario, qui operas tantum locauit, quibus ceſſantibus et merces, et, quae eius pars ſunt, alimenta ceſſant. Hinc quum ſub Claudio domini auari ſeruos aegrotos in inſula Aeſculapii expoſuiſſent, Claudius Imperator, teſte SVETONIO, ſtatuit, vt, ſi conualeſcerent, liberi haberentur.

2. *Labores imponere, ſed viribus proportionatos;* hinc ſumma crudelitas, ſeruos ſine ratione exhaurire laboribus; quod imputatur Hiſpanis, qui Americanos anchoras et tormenta portare coegerunt per montes, tantum vt oculos paſcerent victores.

3. *Seruum caſtigare*, quia a) in dominio eſt quoad perſonam, b) quia plerumque ſtupidus; (quis enim alius in ſeruitutem ſeſe addiceret), homines ſtupidi ſine coercitione non faciunt officium; ius tamen vitae et necis non exigit natura huius ſeruitutis.

4. Qu. *num vendere poſſit?* ſane vtrimque ſunt rationes non minimi momenti. Non poſſe vendere, inde colligi poſſet, quod ſeruus domini perſonam et virtutem elegit, adeoque illi non perinde eſt, quem dominum habeat, et cui ſeruiat? Poſſe vero, vel ex eo colligeres, 1. quod, qui ſe addixit, eſt in dominio; ius vero vendendi cum dominio coniunctum eſt. Reſponderi etiam poteſt ad argumentum ſuperius, exinde etiam conſequuturum, ſeruum eius modi non tranſmiſſum iri ad heredes; accedit 2. quod omnes gentes hoc ſeruorum commercium probarunt, Iudaei, Graeci, Romani, Barbari.

Nos itaque diſtinguimus, vtrum pactus ſit ſeruus, ne vendatur, tunc pacto ſtandum; an nihil conuentum, tunc vendere licet, modo non in duriorem cauſſam.

Serui huius modi eſt: 1. *domino operas quaſcumque praeſtare;* 2. *honorem et obſequium exhibere*, 3. *non fugere; domini caſtigationes patienter ferre.*

Nec dubium denique ſeruum huius modi ad libertatem prouocare iure poſſe, ſi dominus eum contra leges conuentionis tractet, e. g. alimenta denegando, intolerabiles labores imponendo, cet. nam dominus nullum in eum aliud ius habet, quam ex pacto; ſi ergo huius leges ipſe violat,

eius ius exſpirat; per ea, quae diximus ſupra, *libr. I. cap. 16. §. 5.*

§. 4.

Sequuntur ſerui bello capti, quorum duriorem eſſe debere conditionem facile patet: 1. Hoſtili enim animo aduerſus nos fuerunt, mortemque intentarunt. 2. Inuiti ſeruiunt, dominoſque odio habent, ac proinde nihil faciunt in eorum vtilitatem vltro et lubentes.

3. Fugam ſemper moliuntur: quo obſtinatius vero ingenium, eo ſeueriore opus eſt coercione. Hinc apud veteres catenati ſeruiebant, donec venderentur, vel leuiter peccantes in ergaſtula et piſtrina ibant.

At ſupra tamen diximus, humanitati et miſericordiae hic locum eſſe, idque 1. Ex promiſſo; dum enim dedidit ſe ſeruus, ſtipulatus eſt ſibi remiſſionem iniuriae et ſalutem; dominuſque dum eum in deditionem recepit, in hanc conditionem conſenſit.

2. Etiamſi nihil promiſſum, ipſa tamen humanarum rerum conditio, fortunae lubricum, et naturae communio ſuadent humanitatem et miſericordiam. Hinc duriſſima ac inhumana regula iuris Romani, ſeruo non fieri iniuriam; quam philoſophiam et ARISTOTELES, et HOBBESIVS ſequuti ſunt; ſed hoc ex principio, quod ius naturae non agnoſcit, ſeruos perſonas eſſe deſinere, et in claſſem rerum redigi. Sed homo tamen manet, adeoque et de eo praecipit ius naturae neminem eſſe laedendum; ſi vero laedi poteſt, affici etiam poteſt iniuria.

Hinc iniuria ipſi fieri poteſt 1. a domino; ſi contra pactum deditionis, contra humanitatem, contra miſericordiam tractatur; iniuria etiam fieri poteſt 2. a tertio; is enim quum nihil iuris habeat in ſeruum alienum, iniuriam omnino facit, ſi laedit; abſurda ergo eſt illa quaeſtio apud IVVENALEM. *Satir. VI. v. 219. ſeqq.*

Pone crucem ſeruo: meruit quo crimine ſeruus
Supplicium? quis teſtis adeſt? quis detulit? audi,
Nulla vmquam de morte hominis cunctatio longa eſt.
O demens! ita ſeruus homo eſt! nil fecerit, eſto.
Sic volo, ſic iubeo, ſit pro ratione voluntas.

§. 5.

Iam facile iudicari poterit de officiis eius modi dominorum et ſeruorum mutuis: 1. domini eſt alere et ſeruare eius modi ſeruum, promiſit enim, illum ſe ſeruaturum; 2. licet domino huius modi ſeruum vendere, hic enim nullum obſtat pactum, quale §. 3. vidimus in ſeruo pactitio; 3. licet etiam caſtigare ſeruum huius modi pro delicti magnitudine.

Qu. *an ius vitae et necis habeat dominus?* Affirmant plerique, a) quia ius occidendi quum habuerit, antequam ſe dederit, ergo et poſtquam ſe dedidit; b) quia plane ſit in eius dominio; dominus autem rem ſuam libere corrumpere et deſtruere poſſit.

Nos diſtinguimus inter ſtatum naturalem et ciuilem: in ſtatu naturali nullum eſt dubium quia, hoc ius habet paterfamilias, quia ſimul eſt imperans et caput famliae; at in ſtatu ciuili illud vix indulgendum domino, niſi leges ciuiles id indulgeant, quod a Romanis factum: aut enim peccarunt aduerſus dominum priuatim, aut aduerſus rem publicam, id eſt, aut admiſere delictum priuatum, aut publicum: ſi priuatum, mortem non meruerunt; ſin poſterius; vindicabit res publica. Alia

Alia ac diuerſa quaeſtio eſt, *an hoc ius vitae et necis, quale Romani permiſerunt dominis, ſit abſurdum et iuri naturae contrarium?* quod negamus, 1. quia non permiſerunt promiſcuam, occidendi licentiam, ſed iuris dictionem domeſticam; 2. quia ab hominibus ſanae mentis non facile metui potuit, fore vt eo iure abuterentur; magnum fuit ſeruorum pretium, conſtituebant illi maximam partem patrimonii; eius modi autem res nemo ſanus animi tantum ac voluptatis cauſſa deſtruere ſolet.

§. 6.

Vltima quaeſtio eſt, *an et proles ſerui cedant domino?* Nos diſtincte reſpondemus: aut ſeruus eſt pactitius, aut bello captus; pactitius eſt vel mercenarius, vel proprius, perpetuus, obnoxius.

1. Mercenarii prolem eſſe liberam, nemo dubitauerit, quia eius modi ſeruus tantum operas locat, non perſonam ipſam addicit.

2. Quod ad proprium pactitium, is aut iam liberos habet, dum ſe addicit, aut poſtea demum aliquos procreat; quos iam ante addictionem procreauit, ii procul dubio ſunt liberi homines, ſi vel pater eos addixiſſet, nam patrem liberos vendere non poſſe ſupra vidimus; ſi poſtea procreati ſunt, procul dubio cedunt domino, niſi ſpeciatim excepti ſint.

3. Denique id multo magis dicendum eſt de bello capto, idque ex natura a) dominii, cuius eſt principale, eius acceſſorium; b) quia dominus alit, et ſeruus huius modi nihil habet proprii, vnde alat. Fatendum tamen 1. id paullo durius eſſe, quia liberi naſcuntur in libertate naturali, et nihil admiſerunt, ob quod libertate priuandi ſint; 2. moderatiorem merito eſſe debere horum vernarum conditionem, ac eos tantum ad operas obligari; 3. merito ipſis indulgendum eſſe, vt redimere ſe poſſint, dominuſque accepto pretio eos manumittere teneatur.

Sed vna gens altera is in rebus fuit humanior; vnde tanta ſeruorum differentia, vt ſi in diuerſis gentibus eos conſideres, vix ſibi ſimiles ſint; quod adeo verum eſt, vt ICti ſuperiorum ſeculorum dubitarint, an Germania habeat ſeruos. Vid. STRYK. *Vſ. hod. Pand. tit. de ſtat. homin.* Praecipua ratio dubitandi fuit, quod ea, quae iure Romano de ſeruis, eorumque ſtatu et conditione traduntur, ſeruis vel hominibus propriis Germanorum adplicari nequeant: ſed ſi ita ratiocinari velis, dicere poteris, eodem iure Germanos nec parentes, nec liberos nec coniuges habere, nam et horum ſtatus a ſtatu parentum, liberorum, coniugum Romanorum in Germania maxime differt; argumentum, quod iuſto plus probat, nihil probare, ſatis notum eſt ac tralatitium.

CAPVT V.

DE CAVSSA IMPVLSIVA CONSTITVENDAE CIVITATIS.

§. 1.

IAm demum auctor ad CIVITATEM ſeu REM PVBLICAM, tamquam ſocietatem maxime compoſitam progreditur, quae ſimul quartum inſtitutum

tutum humanum eſt, ex quo fluunt officia hypothetica ; et quidem quum omnia reliqua capita de ciuitate agant, is obſeruandum eſt ordo, vt agatur 1. *de ciuitatis natura*, *cap.* 5-9. 2. *de officiis ſummorum imperantium*, *cap.* 10 17. 3. *de officiis ciuium vel ſubditorum*, *cap.* 18.

Ad naturam ciuitatis vel maxime pertinet cauſſa impulſiua conſtituendae ciuitatis; differit enim ius naturae de officiis imperantium et ſubditorum; officia fluunt ex fine, finis ex cauſſa impulſiua iudicandus, e. g. ſi ſcire velim, quae ſint officia doctoris ſcholaſtici; ob oculos verſari debet finis ſcholarum; ſi hunc ſcire velim, diſquirendum, quid homines impulerit ad conſtituendas ſcholas.

Iam de ciuitate ea quaeſtio vel maxime eſt momentoſa, *quod homines mouerit ad ciuitates vel res publicas coſtituendas*. Nam

1. Praeſtantiſſima fuere iura ſtatus ante ciuitates; a) libertas ab omni ſubiectione; b) aequalitas hominum, c) ius belli et pacis. Quiſque ergo paterfamilias eiuſdem iuris erat, ac hodie Reges et ſupremi principes. Quin

2. Deus quum homines primos crearet in ſtatu perfectiore, eos non creauit in ſtatu ciuili, ſed naturali, adeoque ſatis docuit, ſtatum naturalem eſſe perfectiorem ciuili. Diximus quidem ſupra, infelicem eſſe ſtatum naturalem, ſed diximus etiam, intelligendum praecipue eſſe de ſtatu naturali in ſecunda ſignificatione, quatenus nempe ſtatui ſociali opponitur.

3. Ciuilis ſtatus cum multis incommodis eſt coniunctus; a) ciues oportet libertati et aequalitati renuntiare, et ſe aliorum voluntati ſubiicere, b) ſuſcipere tenentur multa onera, a quibus maxime abhorrent, e. g. tributa, vectigalia, militiam; c) periculum eſt a tyrannide ſupremarum poteſtatum, poenis, ſuppliciis.

Quum ergo haec omnia ita comparata ſint, vt non poſſint non homines illa auerſari: grauem ſane et ſonticam fuiſſe oportet cauſſam, quae eos impulit ad ſtatum naturalem cum ſtatu ciuili, ſtatum libertatis cum ſtatu ſubiectionis, ſtatum imperii cum ſeruitute quadam politica permutandum; haec vero quae fuerit, iam quaeritur.

§. 2.

Tales cauſſae tres praecipue recenſentur ab auctoribus.

I. HORNIVS, *de ciuitate I. 4. 6.* hic iterum ad Deum prouocat, eumque cauſſam ciuitatum vel rerum publicarum putat, quia magiſtratus in *Scriptura ſacra* vocetur *diuina ordinatio*.

Sed haec ſententia nullo modo obtinere poteſt; nam 1. non quaerimus hic de cauſſa efficiente; quis ſtatum ciuilem primum inſtituerit? ſed de impulſiua; quid mouerit homines ad hunc ſtatum eligendum? Id non poteſt eſſe Deus; non viuimus in ſtatu ciuili propter Deum, ſed propter nos ipſos.

2. Ne cauſſa quidem efficiens dici poteſt Deus immediate; nam a) Deus primam rem publicam non inſtituit, ſed homines, et quidem non probi, ſed Caini poſteri; b) potius Deus homines creauit in ſtatu naturali; c) nuſquam etiam exſtat praeceptum, vt homines res publicas inſtituerent: at d) diuina ordinatio dicitur hic ſtatus, quia inſtitutum illud approbat, conſeruat, et officia mutua imperantium et ciuium confirmat; at eadem ſcriptura hunc ſtatum etiam vocat *ordinationem humanam*, quia eius origo ab hominibus eſt.

II. Al-

II. Altera ſententia eſt Aristotelis, qui ciuilem ſtatum a natura eſſe contendit, 1. quia homo natura ſit animal ſociabile; ſed aliud eſt ſociabilem eſſe aliud ad ciuitatem vel rem publicam procliuem eſſe; prius verum eſt, ſed multae ſunt ſocietates praeter ciuilem, coniugalis, paterna, herilis, quibus contentus eſſe potuiſſet homo; itaque inde non ſuit poſterius, hominem praeciſe natura ferri ad ſocietatem ciuilem.

2. Quia homo extra ſocietatem eſſet miſerrimus, ceu ſupra docuimus, adducto in exemplum homine, qui ſolus viuat in locis deſertis, et ab omni auxilio humano deſtitutus ſit. Reſp. denuo confunditur ſtatus extra ſocietatem et extra ciuitatem; in illo eſſet miſerrimus, in hoc aliquando homines vixerunt ſuauiſſime, e. g. temporibus conditi mundi protoplaſti cum ſamilia; poſt diluuium Noachus cum familia.

III. Plato ſcripſit libros *de re publica*, quibus ideam rei publicae perfectiſſimae, et ad votum felicis dare voluit; finxit ideo rem publicam, qualis nec fuit vmquam, nec futura eſt, vt in prouerbium abierit: res pvblica Platonica pro re chimerica. *Libro II.* huius libri quaerit, quid homines mouerit ad ciuitates inſtituendas? putatque, veram cauſſam quaerendam eſſe in indigentia hominum; ad eam ſuperandam opus ſuiſſe ciuitatibus; ſed et id falſum, nam 1. maxima indigentia eſſe coepit introducto ſtatu ciuili; tunc enim introducta hominum inaequalitate gliſcere coepit luxuria, adeoque multo pluribus rebus opus fuit ad ſplendorem, quam extra rem publicam; indigentia ſatis commode caueri potuiſſet in ſtatu naturali a) ſocietate domeſtica, b) commerciis; quippe quae extra ſocietatem locum habere poſſunt.

§. 3.

Itaque iam auctor 1. refutat ſententiam Aristotelis §. 3-6. et 2. veram cauſſam impulſiuam oſtendit §. 7. *ad finem*.

Argumentum auctoris generale, quod opponit Ariſtotelicis, hoc eſt: ſi natura homines impulit ad inſtituendas ciuitates, ſequitur, 1. vt ſtatus hic multa habere debeat hominis naturae grata; 2. vt homini inſint ea requiſita, quae in bono ciue adeſſe debent; et 3. vt nihil ei inſit, quod ſtatui ciuili repugnet: at poſterius falſum; ergo et prius.

Conſequentia maioris rectiſſime ſe habet, cur dico quaeſo, natura hominem adpetere vitam, quietem? cet. a) quia hae res in ſe ſunt gratae naturae hominis; b) quia ipſe in ſe habet requiſita, quae ad vitam et quietem pertinent; c) quia natura eius vitae et quieti non repugnat; idem ergo adeſſe debet, ſi natura hominem impelleret ad ſtatum ciuilem; at minorem falſam eſſe, iam per partes probat auctor.

§. 4.

I. Status ciuilis multa habet parum grata hominibus: nam a) ciuis renuntiare tenetur libertati naturali, quid libertate vero iucundius? b) ſubiicit ſe ſummo periculo; Imperantes non ſemper boni, quam triſtis vero tunc ciuium conditio? conſideret quis ſtatum Romanorum ſub Nerone, Domitiano, Commodo, Caracalla, ſimilibuſque monſtris, an non feliciores dixeris, qui in quauis ſolitudine vixerunt; c) multa ciui imcumbunt, a quibus natura abhorret; tributa dare, res ſuas conferre ad publicam vtilitatem, arma capere, legibus parere, etiam aliquando iniquiſſimis; d) quia non

non datur regreſſus ad libertatem priorem; ſi ſubditi libertatem priſtinam affectant, rebelles ſunt; ex rebellione naſcuntur bella ciuila, ſupplicia, et tanto intolerabilior tyrannis.

Itaque argumentum primum ſpeciale nectere licet contra Ariſtotelicos: Quicumque ſtatus multa habet naturae humanae admodum ingrata, ille non eſt a natura: ſtatus ciuilis multa habet homini admodum ingrata, ceu hactenus demonſtratum; ergo ſtatus ciuilis non eſt a natura.

§. 5.

II. Requiſita illa non ſunt in hominis natura, quibus ad ſtatum ciuilem tamen opus eſt: in bono ciue requiritur a) ſtrictum obſequium, homo vero natura nititur in vetitum; b) vt omnia referat ab bonum publicum; Cur Perſae omnes preces conceperint in numero plurali? homo vero φιλαυτος omnia refert ad proprium commodum; c) vt procliuis ſit ad commode cum conciuibus viuendum, at homo homini lupus, homo homini natura diabolus, videmus, ne in ſtatu quidem ciuili homines cohiberi poſſe ſuppliciis grauiſſimis a furtis, rapinis, homicidiis, aliiſque delictis atrocibus.

Hinc ſecundum argumentum aduerſus Ariſtotilem: quicumque natura non habet requiſita boni ciuis, is natura non fertur ad ſtatum ciuilem: homo natura non habet illa requiſita boni ciuis, ceu hactenus demonſtratum; ergo non fertur natura ad ſtatum civilem.

§. 6.

III. Multa homini inſunt, quae ſtatui ciuili quam maxime aduerſatur; a) homo eſt animal indomitum; b) ad omnia ſcelera, quae rem publicam turbant, natura procliuis; ea in re deterior beſtiis; c) vindictae cupidus; d) ſui diſſimilimus; quae maxime repugnant ſtatui ciuili; nam tunc aliis ſubiectos nos eſſe decet, ad leges viuere oportet, vindicta omnis relinquenda magiſtratui, actiones oportet eſſe aequales et ad legem compoſitas.

Inde ergo tertium argumentum ſpeciale: Cuicumque permulta inſunt, quae plane repugnant ſtatui ciuili, is non fertur natura in ſtatutu ciuilem: homini multa talia inſunt, vti hactenus demonſtratum; ergo homo non fertur natura ad ſtatum ciuilem; quod erat demonſtrandum aduerſus Ariſtotelem.

§. 7.

Iam ergo de vera cauſſa, ob quam homines in ciuitates ſeceſſerunt, que non alia fuit, quam metus hominum ab hominibus, vel ſecuritas, quam ſibi parare volebant homines; nam 1. natura hominis praua eſt; 2. ergo alter alterius intendit laeſionem; 3. ergo opus praeſidio aduerſus aliorum iniurias; 4. idque praeſidium adaequatum et proportionatum eſſe debuit periculo; 5. non aliud vero adaequatum reperierunt, ac rem publicam vel ciuitatem, itaque impulſi ſunt ad ciuitates conſtituendas.

Periculum vero duplex imminebat gentibus ſe ab inuicem ſeparantibus: 1. externum ab aliis gentibus, ne hae eas opprimerent, ſedibus expellerent, ſpoliarent. Quum enim plane inaequalis fertilitatis ac amoenitatis eſſent prouinciae, in quas gentes ſeceſſerunt, fieri non potuit, quin ſibi inuicem inuiderent, et qui prouincias ſteriliores fuerant ſortitae, alias e pinguioribus expellere ſtuderent, inde bella; 2. internum ab ipſis eiuſdem gentis hominibus, inter quos, ceſſante ſuperioris alicuius poteſtate, non

pote-

Digitized by Google

poterant non lites, iurgia, ac internecinae digladiationes oriri.

Opus ergo erat adaequato ac proportionato remedio. Periculo externo opponenda erant arma communia, interno iudicia et poenae; itaque ſtatu opus erat, in quo et vnio virium, et poteſtas iudicialis, et facultas puniendi eſſet. Quae quum in nullo alio ſtatu reperirentur, quam in ciuili; de ciuitatibus condendis cogitare debuerunt; probari ergo haec theſis poteſt,

a) A natura remedii; ex remedio ſemper iudicare poſſum, quid mali homines impulerit ad illud inueniendum; e.g. ex natura veſtium iudicare poſſum, eas inuentas propter frigora et pudorem, quia hunc finem veſtibus obtinemus, non autem famem et ſitim expellunt; medicinam repererunt homines propter morbos; ergo ciuitates propter metum ab aliis hominibus; nam hoc malum auertunt ciuitates, non vero famem, ſitim, aliaque mala.

b) Ex hiſtoria ſacra; nam non aliam ob cauſſam poſt diluuium nata imperia, quam quia Nimrodus erat potens venator coram Deo. Ita HERODOTVS, *libr. I.* memorat, Medos ob metum ſibi Regem conſtituiſſe Deiocem, quum antea vicatim habitarent, et nullo ſuperiore indigerent ob virtutem; addit, Deiocem circumiiſſe terras cum ſecuri, vt homines, qui iniurii in alios eſſent, ſtatim ſupplicio afficeret.

c) Ex eo quod creſcente periculo ſtatim etiam creuerunt imperia; antiquiſſimis temporibus minora fuere imperia, e.g. Palaeſtinam Reges ad triginta fere occuparant; Graecia quot ciuitates, tot regna et res publicas habebat; creſcente vicinorum potentia, plures minores res publicae in vnam maiorem coaluerunt. Sic ob Perſarum et poſtea Macedonum potentiam nata eſt res publica Achaica; Germania ipſa, quae olim tot regna et res publicas habebat, quot prouincias, ob Romanorum potentiam paullatim in maiores populos, ac denique in vnum regnum coaluit.

§. 8.

Sed adhuc clarius auctor demonſtrat, ciuitates ob metum et imminens periculum conditas hoc argumento: Si praeter ſtatum ciuilem vel res publicas nihil ſecuros praeſtare potuit homines, ſequitur vt ſtatum ciuilem vel res publicas introducere coacti ſint: prius eſt verum; ergo et poſterius. Prius eſſe verum auctor ita probat: praeter ciuilem ſtatum tria ſunt, a quibus aliquam ſibi ſecuritatem promittere potuiſſent homines, lex naturae, pacta, conſcientia, et reuerentia numinis: atqui nullum horum ſuffecit; ergo ciuitatibus opus fuit.

Non ſuffecit I. LEX NATVRAE; a) quia iniurias quidem prohibet, at mentem hominum prauam non emendat; latro ſe ſcit peccare, et peccat tamen, et qui iniuſtum gerit bellum, ſatis nouit, ſe contra legem naturae agere, an vero ideo minus bellum gerit? b) lex naturae iniurias prohibet, ſed poenas ſpeciales et praeſentaneas non repraeſentat; *ſpeciales* inquam; docet quidem lex naturae eum, qui peccat, poenam mereri, ſed non, quae ſequutura ſit, et quando repraeſentanda; homines vero ita comparati ſunt, vt praeſentibus tantum et proxime eminentibus moueantur, non futuris et longe remotis. Sane in ipſis ciuitatibus hodie improbi vix ſpecialibus ſuppliciis et praeſentiſſimis deterrentur a criminibus; quid futurum, ſi nulla ſupplicia ſpecialia imminerent?

2. Alterum, quod aliquam ſecuritatem promittere potuiſſet hominibus, ſunt PACTA AMICITIAE, mutuae defenſionis, cet. at nec haec ſufficiebant; *a*) quia aliquando, ſi pauci foedus inierant, vel impotentiores mutuam ſibi inuicem promiſerant defenſionem, potentiores tamen erant hoſtes, *b*) quia fluxa et lubrica eſt pactorum fides, vbi non eſt ſuperior, qui perfidos coerceat; exemplo eſſe poſſunt tot foedera et pactiones ab initio mundi initae inter gentes, quae plerumque non diutius valuerunt, quam foederatis placuit. Opus ergo erat ſocietate et pacto, a quo reſilire nemini vel fas eſſet, vel facultas: tale vero ſola eſt CIVITAS, vel RES PVBLICA; opus ergo erat ciuitate vel re publica; quod erat demonſtrandum.

§. 9.

3. Aliquam ſecuritatem promittere potuiſſe videtur REVERENTIA NVMINIS et MORSVS CONSCIENTIAE; at ne id quidem ſufficiebat, a) quia ſcelerati conſuetudine peccandi omnem reuerentiam Numinis paullatim mente excutiunt; e. g. Pharao, b) quia dantur etiam athei theoretici et practici; c) quia metus ſemper ſupponit malum imminens, veluti poenas; ea vero, quae non ſtatim repraeſentantur, incerta putare homines, iiſque parum moueri, iam ſupra vidimus. Notus locus ex PLVTARCHO de ſera Numinis vindicta: vltionem maleficio quam proxime adiunctam ſtatim viam intercludere iis, qui quam plurimum malitia bonos habente ſucceſſus vtuntur; nihil enim aliud perinde, atque dilatio iuſtae vindictae iniuria adfectorum ſpem eneruat, animoſque eorum deiicit; contra, improbos ferocia et audacia auget. Et hoc ipſo mali ſeſe ad flagitia capeſſenda exhortantur atque excitant, quod malitia fructum ſtatim maturum et ante oculos ſitum praebeat, poena autem ſero et longe poſt fruitionem ſubſequatur; d) quia numquam de Deo cogitant homines etiam improbi, quin ſibi eum repraeſentant tamquam ens clementiſſimum, hinc ſemper ſperant meliora, nimirum Deum veniam delictorum daturum. e) Conſcientia nonnumquam cauterio veluti inuſta eſt, ita vt grauiſſima delicta perpetrantes nullis conſcientiae angoribus excrucientur; f) morſus conſcientiae non praecedunt crimen, ſed ſequuntur, adeoque non ſecuros nos praeſtare poſſunt ab aliorum iniuriis; g) datur conſcientia erronea, vt perſuaſi ſint, qui nobis faciunt iniuriam, ſe iure id facere; vti plerumque et iniuſtiſſima bella gerentes iuſtiſſimas ſibi habere belli cauſſas videantur; hinc male mihi conſultum eſſet, ſi ſecuritatem meam in aliorum conſcientia poſitam haberem. Firmum itaque manet auctoris argumentum, quod §. 8. propoſuit: *Si praeter ſtatum ciuilem*, cet.

CAPVT VI.

DE INTERNA CIVITATVM STRVCTVRA.

§. 1.

NOn hic agimus de vrbibus condendis; id enim ad architecturam pertineret, ſed de interna rerum publicarum ſtructura; id eſt, quid fieri

fieri oporteat, vt multitudo hominum coaleſcat in rem publicam.

Agitur itaque 1. *de conſociatione hominum, qui in rem publicam coaleſcunt*, §. 1-6. 2. *de modo, quo coaleſcunt*, §. 7-9. 3. *de effectu huius conſociationis ſeu iure, quod inde naſcitur*, §. 10. 4. *de forma ciuitatum*, §. 11.13. 5. *de origine earumdem*, §. 14.

Quod ad *primum* attinet, diſtincte demonſtrat auctor, *neceſſariam eſſe* 1. *coniunctionem vel conſociationem hominum*, §. 1. 2. *coniunctionem multorum*, §. 2. 3. *coniunctionem inter ſe conſentientium*, §. 3. 4. *coniunctionem vinculo quodam inſeparabili connexorum*, §. 4.

I. Debuit eſſe coniunctio hominum; qualis enim finis, talia media; finis fuit ſecuritas, ergo medium debuit eſſe ad hunc finem conſequendum ſufficiens; ſufficiens autem nullum fuit, praeter coniunctionem hominum, homines ergo coniugi oportuit. Minorem probat auctor, comparando hoc medium cum aliis, quae ſecuritatem hominibus ſingulis et ſolitariis praeſtare poſſe videbantur. Talia ſunt

1. Loca natura munita, vt in illis habitent; et ſane olim homines excauarunt petras et ſcopulos inacceſſos, vt ibi tuti ab hoſtibus cum rebus ſuis delitteſcerent; qualibus cauernis tota Iudaea plena eſt. Sed a) nullus locus tam munitus, qui vi et fraude capi non poſſit, b) vnus, et ibi aduerſus multos ſe defendere nequit; c) ſi hoſtes rem pertinaciter gerant, fame et ſiti ibi erit pereundum; vt taceamus; d) non meliorem eſſe hominis ibi latitantis conditionem, quam captiui.

2. Arma; a) ſed quid arma etiam efficaciſſima, niſi ſint, qui iis vtantur; b) vnius arma aduerſus multos parum efficient; c) quid ſi arma vſu corrumpantur?

3. Belluae et bruta animantia; fuere ſane, qui eorum ope vterentur. Hiſpani canibus vſi aduerſus Americanos, et notum eſt, Orientales et Africanos et olim et hodie elephantos in bellum tamquam commilitones educere; ſed a) bruta regenda ſunt ab hominibus; b) coeco impetu feruntur in hoſtes ſine conſilio et prudentia; ac proinde eorum vis facile eluditur; c) anceps eſt eorum auxilium; vt facile ſuis plus detrimenti inferant, quam ſalutis: Carthaginienſes id ſuo malo experti Livivs *Hiſtor. XXX*, 18.

§. 2.

II. Deinde coniungi oportet multos, nam 1. ciuitates conſtituuntur aduerſus vim; vim multorum pauci repellere nequeunt, ergo multi coniungi debent; 2. non modo opus eſt communibus viribus, verum etiam neruo rerum gerendarum, adeoque pecunia et commeatu; haec pauci conferre nequeunt, opus eſt ergo coniunctione multorum; 3. fortuna belli et violentae defenſionis lubrica eſt adeoque et qui iuſtiſſimam cauſſam habet ſuccumbere poteſt: ſi ergo pauci ſemel ſuccumberint; nulla ſpes ſalutis eſſet reliqua; ergo multitudine opus eſt, vt re ſemel male geſta, nouus exercitus parari queat.

Iam multitudo quidem illa definiri nequit, at recte tamen Plato, *de legib. libr. V.* tantam eſſe oportere multitudinem ſcribit, vt vicinos iniuriam facientes repellere poſſit, ergo felix res publica, cuius vires ſingulis vicinis, ſi non ſuperiores, ſaltem pares ſint.

Digitized by Google

Hinc diximus, aucta vicinorum potentia, augeri ſolere res publicas, ſit tamen aliquando, vt et minores res publicae a vi omni tutae ſint et ſatis potentes, a) ob prouincias; e. g. Heluetia, Belgium: b) ob vicinorum aemulationem; ſic Palmyra vrbs libertatem diutiſſime retinuit ob aemulationem Romanorum et Parthorum. Vid. Plin. *Hiſtor. nat. V.* 25. Sic et hodie Hamburgum libertatem ſuam tuetur.

§. 3.

III. Facile patet, eos, qui hoc modo coniunguntur, debere conſentire: a) debent enim vnire vires, quod ſperari non poteſt a diſſentientibus; b) potius impedimento ſibi inuicem foret turba multorum ſecum ipſa diſſentiens; c) vbicumque multi reſiſtere volunt multis, debent vnum eumdemque ſibi propoſitum habere finem, iiſdemque vti mediis; hoc dum faciunt, inter eos eſt conſenſus; inter multos ergo, ex quibus conſtat res publica, debet eſſe conſenſus.

Conſenſus ergo debet eſſe in finem, qui non alius eſt, quam ſecuritas communis: conſenſus etiam in medium, quod eſt vnio virium. In haec ſi multitudo quaedam conſentit, vera eſt res publica, vel ciuitas: hinc facile ſoluitur quaeſtio, *an inter apes et formicas ſit ſimulacrum rei publicae?* Edidit Anglus anonymus rem publicam feminam, in quo libello Angliae regnum ſub Eliſabetha Regina comparauit coetui apum.

Et ſane apes habent ducem vel reginam ſuam, quale quid in formicis non deprehenditur; illa viua, ſalua eſt earum res publica; ea pereunte, ſocietas diſſoluitur. Sed tamen ne vmbram quidem rei publicae hic videmus; finis enim, (ſi etiam propter finem conſociari dici poſſent, quod de brutis omnia ex impetu naturali agentibus dici nequit), non eſt mutua ſecuritas, ſed alimentorum per hyemem ſufficientia, nec vires vniunt ad defenſionem, ſed ad communes operas in congerendis alimentis.

Obſeruat quidem Varro, *de re ruſtica, III. 16.* aliquando in vno alueario eſſe regulos trium generum, nigros, rubros, varios, ac inde oriri ſeditiones maxime a nigris, qui ſeditioſi ſunt, et aut fugant reliquos, aut fugantur.

Hic niger eſt, hunc tu, Romane, caueto.

Sed haec quidem vis magis domeſtica eſt, quam ciuilis: vt paucis dicamus, regina haec eſt veluti materfamilias, non regina.

§. 4.

IIII. Iam queritur, quomodo conſenſus iſte inter tot homines obtineatur? id eſt quodnam ſit commune illud vinculum, quod multitudinem tam diuerſorum ingeniorum contineat?

Hic obſeruandum, inter multos conſenſum eſſe poſſe non niſi dupliciter; a) per conſpirationem, vt omnes et ſinguli ex illa multitudine idem velint, per ſubiectionem vel ſubmiſſionem, vt omnes ſe ſubmittant vnius voluntati; eiuſque voluntatem pro voluntate totius coetus agnoſcant. Prius ſperari vix poteſt, 1. ob diuerſitatem ingeniorum, quot enim capita, tot ſenſus; quod vni placet, alteri diſplicet; quumque ſine ſubiectione omnes inter ſe ſint aequales, nemo poterit iura praetendere, vt ſua ſententia praeferatur ſententiis aliorum, adeoque non poterit non gliſcere diſcordia; 2. ob hebetudinem; pauci de mediis eligendis iudicandi facultate inſtructi ſunt;

3. ob

3. ob pertinaciam in ſententiis etiam abſurdiſſimis defendendis; 4. ob averſationem naturalem ab iis, quae ad commune commodum pertinent; vitium enim hominis primarium eſt philautia; philautia proprium tantum commodum ob oculos habet. Sane ſi imminente hoſte in ſingulorum ciuium arbitrio poſitum eſſet, an conferenda ſint tributa, an iuuentus delectui nomen dare debeat, quam pauci in id conſenſuri eſſent? Quum itaque prior modus per conſpirationem ſperandus non ſit, eligendus eſt poſterior per ſubiectionem, adeoque non aliter multitudo coaleſcere in ciuitatem vel rem publicam poteſt, quam ſi tota multitudo voluntates ſuas voluntati vnius vel perſonae vel collegii ſubmittat.

Ex quo fluit axioma politicum primarium: *Non eſſe rem publicam, vbi non vnus imperet, reliqui omnes pareant*, alias enim non eſſet coniunctio multorum conſentientium.

§. 5. 6.

Ex eo vero facile patet, quodnam ſit vinculum illud commune, quo tota iſta multitudo continetur: eſt illud triplex.

1. Vna voluntas, eaque per ſubmiſſionem; adeo vt quidquid ſummus imperans agit ac decernit, tota egiſſe res publica videatur; hinc etiam ſit, vt imperantium facta toti genti in vulgari ſermone tribuamus.

2. Vnio virium; hinc a) ius indicendi tributa; b) habendi delectus aduerſus hoſtem, dominium eminens in caſu neceſſitatis; omnia enim haec neceſſaria ſunt, ſi finis obtinere debet, nempe ſecuritas.

3. Poteſtas puniendi; quum enim a) et vnio voluntatum ſeu ſubiectio minus ad palatum ſit hominibus, et vnio virium pleriſque moleſtiſſima; ea non diuturna futura eſſet, niſi eſſet medium coercendi et animaduertendi in eos, qui frena mordent; b) ſecuritatem anhelamus non modo externam, ſed internam quoque, interna autem ſecuritas ſine poteſtate puniendi obtineri nequit. Elegantes HORATIVS, *Satir. II.* 7, 73. 74.

-- -- -- *tolle periclum* -- --

Iam vaga proſiliet fraenis natura remotis.

Eſſe autem haec vincula vniones inter ciues vnius rei publicae, vel ex eo patet, quod uno ex his ſublato ſtatim diſſoluitur res publica; e. g. ſi duo eſſent Reges vnius rei publicae inter ſe diſcordantes ac viribus aequales, ita vt neuter alterius partis ſubditos immorigeros coercere poſſit, non res publica vna amplius eſſet, ſed duae res publicae male temperatae, quod in Polonia futurum eſſet certiſſime, niſi alteruter Rex ſuccumberet.

Itaque ratiocinamur: Quibus ruptis res publica diſſoluitur, illa ſunt vincula, quibus res publica continetur: ruptis his tribus nexibus res publica diſſoluitur; ergo triplex hic nexus eſt vinculum rei publicae.

§. 7.

Iam II. de *modo*, quo homines coaleſcunt primum in rem publicam: auctor ciuitates conſtitutas ait per duo *pacta* et vnum *decretum*. Proponemus itaque eius ſententiam, ac deinde, quid ei alii obuertant, dicemus.

Primum pactum ex auctoris mente in eo conſiſtit, quod multitudo hominum in ſtatu naturali viuens inter ſe conuenit, ſe in ſtatu ciuili victuram, adeoque conditurum rem publicam.

Quum enim in ſtatu naturali omnes homines ſint aequales et liberrimi, in eo-

Digitized by Google

in eorum voluntate ac arbitrio poſitum fuiſſe oportet, an ſe ſubiicere vellent alterius imperio; opus ergo fuit communi conſenſu, adeoque pacto de conſtituenda re publica: ex quo colligitur 1. pactum hoc eſſe liberrimi arbitrii; adeoque 2. eum, qui non conſentit, extra hunc coetum manere; 3. potuiſſe hoc pactum ab aliis pure iniri, ab aliis ſub conditione, e. g. ſi talis rei publicae forma, e. g. democratia, conſtituatur.

§. 8.

Poſtea opus eſt DECRETO, quo praeuia matura deliberatione ad liquidum perducant noui ciues, quam rei publicae formam prae reliquis eligere velint; an monarchice, an ariſtocratice, an democratice imperari malint, an aliquas harum formarum commiſcere.

Huic decreto 1. ſubiicere ſe debuerunt omnes, ſi maxima pars conſenſerit: quia qui pure conſenſerunt in rem publicam, euentualiter etiam conſenſerunt in formam aliquam rei publicae; 2. quia in deliberationibus huius modi inter pares plurima ſuffragia valent; 3. qui tamen priori pacto tantum ſub conditione acceſſerunt, ſi talis rei publicae forma conſtituatur; ii procul dubio non tenentur, ſi alia forma, quam quae ipſis placuerit, electa ſit.

§. 9.

Denique ſequitur *alterum pactum;* quum enim ſemel conuenit, ſe coituros in vnam ciuitatem, certa etiam placuerit rei publicae forma, ſane et electio fieri debet eorum, quorum ſe ſubiiciant voluntati, id eſt, imperantium, et in monarchia quidem vnius ſiue Regis, ſiue Principis; (nomina enim enim ſunt adiaphora), in ariſtocratia procerum, ſenatorum, optimatium; in democratia ceſſare dixeris hanc electionem, quia totus populus imperet; at hic quoque opus eſt magiſtratibus, qui ſecundum leges praeſint rei publicae, negotia quotidiana expediant, iudicium adminiſtrent, cet.

Inter populum vero eligentem et electos intercedit pactum; nam 1. eligentes ſe illorum voluntati ſubmittunt, ſiue pure, ſiue ſub conditione: vnde imperia libera alia, alia adſtricta; 2. iidem promittunt vnionem virium, et imperantibus concedunt facultatem puniendi; 3. electi contra ſe obligant ad id, vt poteſtate ſua ad ſalutem et ſecuritatem rei publicae externam et internam ſeruandam vtantur, quod CICERO eleganter hac lege complectitur: *populi ſalus ſuprema lex eſto.*

His ergo duobus pactis et vno decreto perfectis, perfectam quoque rem publicam eſſe auctor exiſtimat, cui ea in re alii viri doctiſſimi ſuffragantur.

At intercedit hic non modo HOBBESIVS, ſed et TITIVS, qui hanc doctrinam auctoris plane exagitant; nam 1. fabulam ſapere aiunt hunc populi liberi conuentum, haecque pacta et decretum, nec ex hiſtoria facti veritatem poſſe demonſtrari; 2. res publicas pleraſque per vim conſtitutas; vbi vis dominatur, rem non redire ad oppreſſorum conſenſum, ſed eos cogi ad ſubiectionem; 3. quotidie rebus publicis nouos accedere ciues, quibuſcum pacta ſeparatim iniri ab imperantibus dici non poſſe.

Sed quod ad 1. attinet, falſum eſt, ex hiſtoria hoc demoſtrari non poſſe, ita enim conſtitutam eſſe Romanam rem publicam, praeclare docuit DIONYS. HALICARN. *libr. II.*: Ad 2. auctor loquitur de rebus publicis, quas populi liberi, non oppreſſi conſtituerunt; ſed poſito per vim pleraſque conſtitutas, et hic pacta eadem et decretum adſunt, quamuis conſenſus vi et me-

et metu extortus ſit; e. g. Turcae oppreſſerunt Graecos; hi demum ſe ſubiecerunt, ergo conſenſerunt in eorum imperium, decreuerunt, ſe Turcarum Sultano parituros, pacti ſibi ſunt imperium Turcicum, ipſi fidem et obſequium promiſerunt; nam niſi in haec omnia conſenſiſſent, non poſuiſſent arma, ſed ad extremum vſque halitum libertatem defendiſſent; 3. auctor loquitur de conſtituenda re publica, non de eius conſeruatione; praeterea et qui de nouo accedunt ciues, omnia priora pacta probant, adeoque in illa conſentiunt, alias enim non accederent illi rei publicae. Hinc ſolida eſt haec PVFENDORFFII doctrina, nec quidquam eſt, quod illi cum ratione obuerti poſſit.

§. 10.

III. Conſtitutae hoc modo ciuitatis iura in eo conſiſtunt: 1. quod tota res publica conſideretur tamquam vna perſona moralis; vbi enim vna eſt voluntas, ibi vna perſona, ac proinde tamquam perſona contrahit, adquirit, delinquit, punitur, ſi ſuperiorem habet; 2. quidquid imperans agit, toti imputatur rei publicae; quidquid delirant Reges, plectuntur Achiui; quod tamen limitandum, ſi tamquam imperans agit; in his enim ſolis voluntatem ſuam ſubmiſerunt eius voluntati; hinc facta ſubditorum ſunt bella, pax, foedera, quae ab imperante inita: at populo non imputantur facta principis priuata, e. g. homicidia, adulteria, cet. 3. quod ciuitas habet ſua iura maieſtatis, regalia, bona communia. Qui enim conſenſerunt in finem, conſenſerunt in media; populus ergo, qui conſenſit in id, vt imperans ſecuritatem internam et externam tueatur, conſenſit etiam, vt habeat ius leges ferendi, iudicandi, bella gerendi, foedera pangendi, legatos mittendi, tributa indicendi. En iura maieſtatis. Item ſi populus conſenſit in vnionem virium, conſenſit etiam, vt res publica habeat bona ac aerarium ſuum.

Iam inde elicere auctor voluit definitionem ciuitatis vel rei publicae, ſed quae admodum male ei ceſſit.

Ciuitas ei eſt perſona moralis compoſita, cuius voluntas ex plurium pactis implicita et vnita pro voluntate omnium habetur, vt ſingulorum viribus et facultatibus ad pacem et ſecuritatem communem vti poſſit.

Sed ſi demis vocabulum vnicum: nempe *moralis*, vere eſt haec definitio non ciuitatis vel rei publicae; ſed imperantis, veluti principis.

Incaute auctor ſequutus eſt HOBBESIVS, cuius tamen principia ipſe reiecerat; is enim imperantem putat eſſe rem publicam, ſolum illum actiue, hanc paſſiue ſe habere; illum eſſe perſonam, hanc veluti equum vel currum, quo perſona illa vehatur. Quod principium quum ſit peſtilentiſſimum, mirum ſane eſt, auctorem retinuiſſe definitionem ex illo profectam.

Rectius ergo definias, *rem publicam* vel *ciuitatem* eſſe ſocietatem multorum hominum, qui omnes voluntatem ſuam ac vires imperanti ſubmiſerunt ad pacem et ſecuritatem communem eo facilius et certius obtinendam.

§. 11.

Hinc facile patet, IIII. Quid ſit *forma rei publicae vel ciuitatis?* Diximus, in re publica eſſe debere unam voluntatem, eamque obtineri tantum per ſubmiſſionem. Submittit autem multitudo voluntatem ſuam vel *vni homini*, vel *pluribus*; vel *omnibus* in eadem re publica; quartum non datur; ſi vni, emergit monarchia, qualem in populis Orientalibus et Africanis

canis pleriſque, item in Hiſpania, Gallia, Dania animaduertimus; ſi pluribus, naſcitur ariſtocratia, qualis Veneriis, Genuae; ſin omnibus in ea re publica, tunc prodit democratia, qualis olim Athenis, et hodie in quibuſdam ciuitatibus liberis. Plures dari formae ſimplices non poſſunt, quamuis hae formae ſimplices diuerſimode miſceri poſſint, et tunc variae prodeant formae rerum publicarum mixtae, quas et irregulares vocant.

Sic ſi principi iungitur ſenatus, cuius arbitratu omnia agenda, res publica ex monarchia et ariſtocratia compoſita eſt, qualem in Germania et Polonia animaduertimus. Sin princeps et ſenatum ex optimatibus, et comitia ex plebe collecta conſulere tenetur, mixta eſt ex omnibus formis, qualis Anglicana, et hodie Suecica.

Penes quoſcumque ergo eſt totius illius magni corporis voluntas, ii, ſiue vnus, ſiue plures, ſiue omnes, vocantur imperantes vel ſuprema poteſtas.

§. 12.

Iam quum vnam eſſe oporteat totius rei publicae voluntatem; illa quidem facile obſeruamus in monarchia, paullo difficilius in ariſtocratia difficillime in democratia. In ariſtocratia enim totum collegium imperat, in democratia totus populus; tanta multitudo raro conſpirat in vnum, et quum in collegio aut comitiis omnes ſint aequales, vix ſperari poterit conſenſus, adeoque vna voluntas; ſed res publica vtrobique conſenſum obtinet per pluralitatem ſuffragiorum, plurium ſententiae vincunt ſententias pauciorum; neceſſarium hoc eſt; vbicunque enim omnes ſuffragantes ſunt aequales, ibi nemo de alterius ſententia poteſt iudicare ſitne melior, an deterior; vbi nemo iudicare poteſt numerandae ſunt ſententiae non ponderandae.

Hoc etiam vbique obtinet in rebus publicis bene conſtitutis, vbi vel viua voce dantur ſuffragia, e. g. in Germania, Anglia; vel tacite, e. g. Venetiis per globulos aureos et argenteos, ac proinde hoc imperfectionem arguit rei publicae ſi nihil poteſt concludi ſine omnium conſenſu; veluti in Polonia.

De democratia adhuc obiici poſſet; in ea non eſſe diſcrimen inter imperantes et ſubditos; quia imperantes ſimul ſint ſubditi, ſubditi ſimul imperantes? Sed Reſp. id verum tantum eſſe diuerſo reſpectu; in ſenſu diuiſo, non coniuncto; nam omnes ciues Athenienſes coniunctim ſumtî erant imperans; totus enim populus ferebat leges in comitiis, ſed ſinguli Athenienſes erant ciues vel ſubditi, quia ſe ſubiicere iſtis legibus cogebantur.

§. 13.

Reliqui vocantur *ciues*, iique vel *originarii*, qui in hac ciuitate nati, vel *adſcriptitii*, qui illi de nouo acceſſerunt. An vero velit nouos adſcribere res publica, in eius arbitrio poſitum eſt; Hinc in Polonia ius indigenatus, in Gallia, et Britannia ius nationis nemini extraneo competit, niſi illud a re publica imperrarit.

Recte etiam obſeruauit Grotius, ciues eſſe vel *perpetuos*, qui ſedem fixam habent in re publica aliqua; vel *temporarios*, qui ſine conſilio domicilium ibi conſtituendi in aliqua re publica ad tempus viuunt; e. g. qui ſtudiorum vel peregrinationis vel mercaturae cauſſa alicubi morantur; hi quidem non fruuntur priuilegiis ciuium, (niſi ſpecialiter conceſſis, e. g. ſtudioſi), ſed ſubiiciuntur tamen legibus, quia dum in aliena re publica viue-

viuere non dubitant, illius legibus et inſtitutis ſponte ſe ſubieciſſe cenſentur, ac proinde etiam puniuntur ex iis legibus, ſi ibi peccent.

§. 14.

Supereſt V. vltima quaeſtio, *an maieſtas ſit a Deo?* de ea enim maxima ſemper fuit controuerſia ob vſum huius doctrinae; quia nimirum ideo magna fuit nata diſcordia inter imperium et ſacerdotium. Hoc enim inde colligebant: Pontificis Romani, tamquam Dei et Chriſti in his terris vicarii, eſſe, praeficere imperantes; eosdem certis pactis obſtringere, deponere, ſubditos a ſacramento fidelitatis abſoluere.

Hinc in multis regnis publico comitiorum decreto cautum eſt, vt ſtatuatur quidem maieſtas a Deo eſſe, ſed inde concludatur ab omnibus, nemini praeter Deum, in imperantes quidquam iuris eſſe. Plura eam in rem ex Hiſtoria collegit THOMASIVS, in libello elegantiſſimo, cuius ſcopum non omnes perſpiciunt, *de hiſtoria contentionum inter ſacerdotium et imperium*, *Halae* 1722.

Res ipſa facilis eſt; in *Scriptura ſacra* vtrumque dicitur; vocantur imperantes ὑπὸ τῦ θεῦ .... *Rom. XIII.* 1. contra ἀνθρωπίνην .... vocat Petrus 1. *Ep. II.* 13. qui in exemplum adducit non modo magiſtratus, verum etiam ipſum imperatorem tunc regnantem.

Vtrumque verum eſt: maieſtas eſt humana ordinatio, ratione primae originis; homines introduxere imperia, pacta ipſa iniere homines; ii et hodienum imperantes eligunt et creant, vbi populo ius creandi et eligendi eſt, adeoque eatenus recte vocatur ordinatio humana.

At idem imperium eſt a Deo, quia Deus hypothetice vult, vt imperio pareamus, adeoque imperia approbat, conſeruat, ſpeciali prouidentia quosdam ad ea prouehit, rebelles odio habet, punit. Corruptum enim genus humanum quum ſubſiſtere ſine imperio et rebus publicis non potuiſſet, Deus omnino prouidentia ſua ita diſpoſuit omnia, vt homines oporteret de rebus publicis et ciuitatibus conſtituendis cogitare, ea eatenus recte vocatur *diuina*. Vid. FRAVENDORFFII Diſſ. *de diuina maieſtatis origine*, *Lipſ.* 1687. *

* In Comitiis Gallicanis. Grammondus *Lib.* I. In Germania Conſtitut. 1338. Diuerſae ſententiae, 1. Deum eſſe cauſſam immediatam, quocunque quis titulo regnet. OSIANDER in not. ad Grotium 2. Deum non eſſe cauſſam immediate, ſed antecedenter: eſſe auctorem maieſtatis in genere; quod vero in ſpecie hic vel ille exerceat imperium, id eſſe ab omnibus. 3. GROTIVS. Imperia eſſe introducta ab hominibus. Deum autem probare hoc inſtitutum.

CAPVT VII.

DE PARTIBVS SVMMI IMPERII.

§. 1.

Per partes hic non intelligimus integrantes, eas enim iam vidimus eſſe imperantes et ſubditos, ſed iura maieſtatis, quibus ſeſe exſerit

ſummum imperium vel maieſtas, de quibus ZIEGLERI opus pulcherrimum *de iuribus maieſtatis*. Vulgo etiam vocantur *regalia*, ſed hoc vocabulum magis feudale eſt. Quemadmodum ergo *maieſtas* eſt complexus omnium iurium ſupremae poteſtati in re publica et extra eam competentium: ita iura illa, quae complectitur maieſtas, iura maieſtatis vocantur.

Diuidebant vulgo illa *regalia*, (nam haec promiſcue accipiebant pro iuribus maieſtatis) in *Maiora*, quae ad imperium pertinebant, ac proinde eſſent incommunicabilia, e. g. ius belli, pacis, foederum; et *Minora*, quae tantum ad quaeſtum et fiſci vtilitatem comparata, ac proinde communicabilia eſſent, e. g. ius metallifodinarum, piſcandi, venandi, cet.

Rectius diuiduntur a THOMASIO in *Iuris prud. diuin. III. 6.* 142. in *immanentia* et *tranſeuntia*: illa ſummus imperans exercet erga ciues, e. g. ius leges ferendi, iudicandi, tributa imponendi; his vtitur erga exteros, e. g. ius legatos mittendi, foederum, belli ac pacis; et hoc ordine etiam tractanda fuiſſet haec materia ab auctore.

Iam vero 1. promiſcue enumerat *iura maieſtatis praecipua* §. 2-8. 2. eadem *inſeparabiliter inter ſe connexa* eſſe demonſtrat §. 9.

Antequam vero videamus illa iura, de principio cogitandum eſt; quod facile e fine ciuitatum vel rerum publicarum eruimus: is eſt ſecuritas interna et externa, ceu ſupra demonſtrauimus; hinc principium: *Sine quibuſcumque iuribus imperantes hunc finem obtinere non poſſunt, ea omnia illis competunt*; qui enim vult finem, vult etiam media. Quemadmodum ergo ſupra ex fine ſocietatum coniugalis, paternae, herilis oſtendimus, quanta ſit parentum, maritorum, dominorum poteſtas: ita et hic quanta ſit imperantium poteſtas, ex fine imperiorum iudicandum eſt.

§. 2.

Iam ergo ad priorem capitis partem, in qua auctor praecipua iura maieſtatis recenſet: in his primum occupat locum

IVS LEGES FERENDI, id eſt, ius ſummi imperantis praeſcribendi ſubditis praecepta generalia, ad quorum normam actiones ſuas componant.

Competere vero hoc ius imperantibus, adeoque vere eſſe ius maieſtatis, et quidem praecipuum, inde demonſtratur

1. Quod in re publica vnam voluntatem eſſe oporteat, et quidem per ſubiectionem: ſi ergo ciuitates ſe ſubiecerunt voluntati imperantium, huius eſt, illam declarare, adeoque leges ferre;

2. Inter affectiones ſummi imperii eſt, quod ciues deſierint in libertate naturali viuere, non tamen vt ſerui et mancipia eſſent, ſed vt hanc ſeruitutem a ſe auerruncarent; ergo intereſt ciuium ſcire, in quantum libertas ſua vel ſalua vel reſtricta ſit; id illos leges docere debent.

Falſum itaque eſſe apparet, quod de priſcis populis narrant TACIT. *Annal. III.* 26. DION. HALIC. *X.* initio illos nullas leges habuiſſe; quo fine prouocant ad Homerum, qui nuſquam legem meminerit: nam 1. ne per momentum quidem ſubſiſtere poſſet res publica ſine legibus; et 2. ludunt terminis. Leges non habebant, quales poſtea habebant Graeci et Romani populi ſuffragiis latas, habebant tamen imperantium edicta, quibus regerentur; quid vero haec aliud quam leges? Eleganter IVSTINVS I. 1. *populus nullis legibus tenebatur, arbitria principum pro legibus erant*;

quibus

quibus fere ſimilia ſunt, quae de Romanis memoriae prodidit POMPONIVS *L.* 2. §. 2. *D. de orig. iur.*

Ceterum, quum ſupra viderimus, pactum intercedere inter imperantes et ciues, quouſque omnia vel ſuo arbitrio agere debeat, vel aliorum conſilio: facile animaduertimus, cur non in omnibus rebus publicis imperans leges priuatiue et ſolus ferat, ſed ſuffragiis populi vel ordinum, et cur lex in *L.* 1. et 2. *D. de legib.* dicatur communis rei publicae ſponſio.

§. 3.

Proximum ius maieſtatis eſt *poteſtas poenas infligendi immorigeris*. Hoc ius 1. ex ſuperiore iure fluit; pars enim legum eſt ſanctio poenalis; 2. ipſa natura hominis id exigit, quippe quae nititur in vetitum, niſi malo quodam imminente cohibeatur. HORATIVS, *Satir. II.* 7. 73. 74.

— — — tolle periclum,
Et vaga proſiliet frenis natura remotis;

3. finis rei publicae eſt ſecuritas interna, quae ſine poenis non obtineretur.

Quid vero *poena?* GROTIVS definiuit, eſſe malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis.

Sed falſa eſt haec definitio: nam ea 1. etiam cadit in vindictam priuatam; quis vero eam poenam dixerit? 2. inde ſequitur, aequalem ab aequali, quin ſuperiorem ab inferioribus puniri poſſe, e.g. Regem malum a ſubditis, id quod abſurdum; addendum ergo definitioni, *poenam* eſſe malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis a ſuperiore. Hinc regula: 1. tantam debere eſſe poenam, vt homines abſterreantur a male agendo, adeoque 2. creſcentibus delictis poenas etiam creſcere. Id quod obſeruandum contra eos, qui e.g. poenam furti capitalem iniquam ſtatuunt, quia nec proportio ſit inter delictum et poenam, nec Deus hanc poenam ſanxerit.

§. 4.

Tertium ius maieſtatis eſt *poteſtas iudiciaria*; quae denuo ex ſuperioribus fluit; nam homines quum teneantur actiones ad leges inſtituere, quaeſtio ſemper incidet, an ciuium actiones legibus ſint conformes, nec ne? id iudiciis inſtitutis definiendum eſt. Hinc VELLEIVS PATERCVLVS. II. 80. reges iuſtitiae fruendae cauſſa conſtitutos teſtatur, vt data legibus vi, iudiciis auctoritate, cultus agris, ſacris honos, ſecuritas hominibus, certa rerum ſuarum poſſeſſio cuique conſtaret. Hinc imperantes Hebraeorum ante reges dicti Iudices, ceu patet ex libro *Iudicum*.

Eſt ergo *iudicium* actus ſuperioris, quo comparata lege et actione ciuium definit, quem effectum actio habere debeat. Quum vero leges ferantur vel de rebus priuatis, e.g. de meo et tuo, vel de publica ſecuritate: conſequens eſt, vt et iudicia ſint vel *priuata*, vel *publica*. In illis tantum agitur de meo et tuo, et effectus eſt reſtituere, dare, facere, vel non reſtituere, non dare, non facere; in his agitur de violata ſecuritate publica, adeoque effectus eſt poena vel abſolutio a poena.

Hinc iudicare olim praecipua fuit ſummorum imperantium occupatio, quum adhuc minora eſſent imperia; creſcentibus his, aliis quidem delegandа fuit iudiciaria poteſtas, ſed ita, vt princeps vel imperans ſibi reſeruaret ſupremam appellationem; hinc alia nata iudiciorum differentia in

Digitized by Google

primae et *ſecundae inſtantiae iudicia*, quorum illa coram inferiore iudice, haec coram principe tractantur.

§. 5.

Proximum eſt *ius belli ac foederum*; bellum vel ideo multis viſum eſt iuri naturae repugnare; quod 1. Deus velit pacem, ergo velle non poſſit bellum; 2. quod illud cum clade ac ſtrage humani generis coniunctum ſit; 3. quod Chriſtianae caritati, patientiae, manſuetudini plane repugnet. ERASMVS in *milite Chriſtiano*.

Sed non poſſe non hoc ius maieſtatis principi competere, facile patet, 1. quia hoc requirit finis rei publicae, ſecuritas; ea in ſtatu naturali non poteſt obtineri iudiciis, ergo armis; 2. quia vbi offenſio iniuſta dari poteſt, ibi et concedendum eſt, iuſtam eſſe defenſionem; 3. quia ipſe Deus rem publicam ſuam ſanctiſſimam non carere poſſe bello vidit, ac proinde leges de bello praeſcripſit, bella geri iuſſit, bellantibus auxilio adfuit; 4. Chriſtus nihil mutauit circa politias; Ioannes Baptiſta milites admiſit ad baptiſmum; Chriſtus ipſe laudauit centurionem a fide, quemadmodum et centurio ſub cruce, et Cornelius centurio Chriſto dederunt nomen, nec ideo militiae nuntium mittere iuſſi ſunt; 5. quia primi Chriſtiani, qui ſe ab omni, quod vel ſpeciem improbitatis prae ſe ferret, ſedulo abſtinuerunt, tamen militarunt, adeo, vt legiones paene totae eſſent Chriſtiani. TERTVLL. *Apolog.* et *ad nationes*.

Ad obiectiones reſpondetur. 1. Deum velle pacem abſolute; velle tamen et bellum hypothetice, ſi nempe aliter ſalutem habere non liceat, ita vult et hominum ſalutem, at damnari etiam vult impios; 2. bellum eſt omnino medium imperfectum, vt omnes res humanae, at neceſſarium tamen; quodnam eſt inſtitutum humanum ab eius modi imperfectionibus immune? ipſa ſaepe iudicia cum clade innocentium coniuncta, et quis tamen iudicia reiiceret? 3. Chriſtianae caritati, patientiae, et manſuetudini repugnat, bello iniuſto alios opprimere; ſed non, oppreſſuris aliis armis reſiſtere, quia proximus amandus tamquam nos ipſi.

Iam quum ius belli habeat princeps ſequitur a) vt poſſit milites cogere, quod vocant *ius delectus habendi*; b) vt poſſit vrbes et loca opportuna munire, quod vocant *ius armantiae* et *praeſidii*; c) vt poſſit militibus aſſignare aeſtiua et hyberna, quod vocant *ius hoſpitandi*; d) vt habeat ius commeatum, arma, aerarium militare, et quaeuis bello neceſſaria parandi.

Ius foederum procul dubio itidem principi competit; *foedus* enim eſt pactum ſummorum imperantium vel ſocietatum liberarum e mutua ſecuritate. Hoc iuſtum eſſe nemo negauerit, 1. quia res publica conſideratur tamquam perſona; perſona poteſt pactis ſibi proſpicere, ergo et res publica; 2. quia hoc requirit ſecuritas publica, tamquam finis rerum publicarum; vires omnium ciuitatum non ſunt aequales, ſupplendum itaque, quod deeſt, per foedera, ſed de his infra ſuo loco plura.

§. 6.

Ius conſtituendi miniſtros et *magiſtratus* quintum eſt ius maieſtatis.

Magiſtratus ſunt proprie, qui ex ipſo imperantium numero negotia publica adminiſtrant, e. g. Romae Conſules, Praetores, cet. Venetiis Dux, Procuratores ſancti Marci, cet. in Monarchiis ipſe princeps ſolus magiſtratus eſt

Mini-

Miniſtri ſunt, qui illis conſilio et auxilio ſunt, e. g. Conſiliarii, Syndici, cet.

Tales eſſe oportere in re publica; facile patet; 1. quia res publica conſtat e ſocietate multorum hominum; tantam multitudinem vnus curare non poteſt ergo alii in partes curarum venire debent; 2. quia ne amplior quidem oeconomia recte adminiſtrari poteſt, niſi ſingulis ſua officia aſſignentur; quanto minus res publica?

Ceterum in re publica opus eſt trium generum miniſtris, alii enim curant 1. negotia publica, quo pertinet collegium conſilii interioris, et qui apud exteros agunt legati; 2. adminiſtrationem iuſtitiae quales ſunt Cancellarii; 3. reditus publicos.

Ex eo vero, quod miniſtri imperantium loco adminiſtrant, ſequitur, a) illos conſtituendos eſſe a ſummo imperante; b) ab eo dependere. Hinc res publica in re publica emergit, vbi miniſtri independentiam affectanr, e. g. Maiores domus in Francorum regno; c) rationes reddere debere principi; d) ab iiſdem honoribus priuari, puniri, coerceri poſſe, ſi contra fidem ob quam conſtituti ſunt, agant.

§. 7.

Ius vectigalia et tributa imperandi eſt ſextum ius maieſtatis.

Hoc denuo exigit 1. finis rei publicae, ſecuritas; ob hanc vniuerunt non modo animos, ſed et vires; ad vires etiam pertinet pecunia, neruus rerum gerendarum, pecunia ergo conferenda; 2. id et aequitas ſuadet, quod pace fruimur, quod tutus bos rura perambulat, quod ex praediis et aliis honeſtis negotiationibus lucrum facimus, id rei publicae debemus; qui vero commodum et lucrum percipit, qua aequitate onera detrectet? Sunt vero tributa variorum generum: ſi enim imponuntur perſonis, vocantur cenſus capitationis, *Kopf-Steuren*, ſin praediis et facultatibus, *Steuren, Contributionem*, *Schoſs Gelder*, *Vermægen-Steuer*, *Guth-Schatzungen*; ſin negotiationibus, *Zoll*, *Geleit*, *Licent*; ſin rebus conſumtibilibus, *Acciſe*, *Tranck Steuer*, cet.

Ne tamen nimia imperantium cupiditas ad incitas redigeret ſubditos, (veluti apud Romanos, vbi et pro aere, vento vmbra vectigal ſoluendum erat; CVIACIVS *Obſeru. X*, 7.) pleriſque locis ſibi proſpexit res publica, vt tributa non niſi conſenſu ordinum indicerentur; hinc vocata olim *Gaben*, *Beden*, cet.

Principi vero ad ſuſtinendum aulam adſignatae res fiſcales et domaniales, *Cammer-Guther*, quorum fructibus pro lubitu vtitur; hinc omnino aliud eſt 1. aerarium, quod publicis neceſſitatibus deſtinatum, in quo princeps tantum habet adminiſtrationem; 2. aliud fiſcus, principis ſuſtentationi deſtinatus, in quo vſusfructus imperanti competit; alia denique 3. bona patrimonialia principis, quae tamquam priuatus habet, in quo ipſi plenum dominium competit.

§. 8.

Ius circa ſacra et doctrinas eſt ſeptimum ius maieſtatis, idque e praecipuis, de quo agendum paullo adcuratius.

Per ſacra hic non intelligimus ipſas de Deo ſententias, vel principia intellectus; nam in hunc imperanti nullum imperium eſt, partim quod cogitationis poenam in foro humano nemo patitur, *L.* 18. *D. de poen.* partim

Digitized by Google

tim quod intellectus potentia non minus neceſſaria eſt, quam potentia videndi; neutri vero leges praeſcribi ab vllo mortalium poſſunt; itaque 1. imperans ſubditis praeſcribere nequit, quid credere debeant; 2. religionem cogere non poteſt.

Sed per *ſacra* hic intelligimus externas actiones, quae ad religionem pertinent, e. g. cultum, doctrinas in eccleſiis et ſcholis proponendas; in haec imperanti eſſe poteſtatem probamus, a) quia indigent legibus; leges vero in re publica nemo ferre poteſt praeter imperantem; de clericis dixit Seruator *Matth. XX.* 25.27. *gentium principes regnant, inter vos vero non ſic agetur*; b) quia principi omnia incumbunt, quae ad ſecuritatem publicam pertinent; atqui vel maxime pertinet religio ob turbas, quae inde naſci poſſunt; c) quia eccleſia eſt collegium in re publica: ſi ergo independens eſſet ab imperante, res publica eſſet in re puplica, quod abſurdum.

Hinc principis eſt, a) religionem tueri; b) cultui diuino intendere, vt omnia fiant *κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημοσύνην*; c) doctrinas prohibere prauas et rei publicae noxias; d) lites plus ſcandali, quam vtilitatis habituras prohibere; e) ſcholas, academias, ſeminaria inſtituere, tueri, eaſque ita temperare legibus, vt vtiles ſint eccleſiae et rei publicae; f) clero inuigilare, vt officio rite fungantur; g) perſequutiones diſſentientium in religione inhibere.

Vti enim initio eius eſt diſpicere, an diſſentientes ferre velit in re publica: ita vbi eos ſemel paſſus eſt eſſe in re publica, tueri debet, et omnem ab iis iniuriam auertere 1. ob pactum tacitum; 2. quia perſequutiones neminem ad veram religionem pertrahunt; 3. quia et diſſentientes bonos ciue agere poſſunt, ceu Batavi experiundo didicerunt. Aliud ſi diſſentientes dant turbas; tunc enim poenas merito ferunt, non quod diſſentiunt, (actus enim intellectus non ſunt obiectum legis adeoque nec poenae obnoxii), ſed quod turbant rem publicam.

§. 9.

II. Quod connexae ſint omnes illae rei publicae partes, ita probat auctor: quae nec ſperari poſſunt, nec diuidi, ea connexa ſunt indiſſolubili vinculo: atqui iura maieſtatis nec ſeparari poſſunt, nec diuidi; ſunt ergo indiſſolubiliter connexa. Maior eſt ipſa definitio, *connexa* enim ſunt, quae nec ſeparata, nec diuiſa ſunt, minor probatur, 1. ſeparari non poſſunt, nam vnum ſine altero conſiſtere nequit; quin vno deficiente, plane non amplius eſt imperium. Tolle ius leges ferendi, ceſſabunt poenae, iudicia, adeoque ſecuritas interna; tolle iudicia, fruſtra erunt leges et poenae; tolle ius pacis, bella erunt perpetua; tolle ius belli, ius foederum, ius tributa indicendi, ceſſabit ſecuritas externa; tolle ius circa ſacra, res publica erit in re publica, adeoque non vna voluntas.

Ex quo patet, 2. diuidi etiam non poſſe iura maieſtatis; ſi enim vnus haec, alter illa exerceret iura maieſtatis, non erit vna voluntas, ergo nec res publica.

Obiici poſſet; attamen e. g. in Imperio noſtro, in Anglia, in Polonia diuiſa eſſe iura maieſtatis inter imperantes et ſtatus? Reſp. negando; aliud enim eſt, ſi communicata ſint quaedam iura, vt communiter exerceantur, nec alter ſine altero quid poſſit; tunc enim manet vna voluntas; aliud ſi

ſunt

ſunt diuiſa, vt vnus hoc, alter aliud exerceat, tunc ſunt plures in re publica voluntates; id eſt, monſtrum horrendum, ingens, cui lumen ademtum.

CAPVT VIII.

DE FORMIS RERVM PVBLICARVM.

§. 1.

DElibauimus quaedam huc pertinentia ſupra; iam de iis ex inſtituto, et quidem 1. *de rebus publicis regularibus* §. 1-11. 2. *irregularibus* §. 12. *Regulares* itidem ſunt vel *ſanae et rectae* §. 1-4. vel *morbidae et corruptae* §. 5. 11.

Forma eſt diſpoſitio de nexu inter imperantes et ſubditos vel ciues; eaque pactis nititur, quae tunc legum fundamentalium nomine veniunt.

Nimirum ratione materiae omnes res publicae ſunt eaedem; conſtant enim ex imperantibus et ciuibus; ita ſe res vbique habet; at videmus non vbique imperantes et ciues iisdem iuribus vti. In Gallia omnia rex agit pro lubitu; in Anglia conſenſu Parliamenti; in Polonia conſenſu ordinum in pleriſque opus eſt; id eſt, a diuerſa diſpoſitione eſſe nexum inter imperantes et ſubditos, id eſt, a diuerſa forma.

§. 2.

Forma illa rei publicae vel eſt REGVLARIS, vbi nulla eſt communicatio iurium maieſtatis, ſed ea ab vna perſona ſiue moraliter, ſiue phyſice tali exercentur, e. g. in Francia a Rege; Venetiis a Senatu; Athenis a Populo; vel IRREGVLARIS, vbi exercitium iurium maieſtatis communicatum eſt cum ciuibus vel omnibus, vel quibuſdam; e. g. Anglia, Romae quum adhuc eſſet regnum. Itaque non putandum, contumelia affici rem publicam quae irregularis vocatur, alia enim eſt res publica irregularis, alia vitioſa. Ridiculus ergo fuit SCHARSCHMIDIVS, quod PVFENDORFFIO exprobauit, iniuriam illum facere imperio Romano-Germanico, quod illud irregulare vocare non dubitarit; quaſi ideo iniuria fieret munimento, ſi irregulare dicatur; quaſi illud ideo non poſſit fortiſſimum et optimum eſſe.

§. 3.

Iam regularium non poſſunt niſi tres eſſe: aut enim omne imperium eſt penes vnum, aut penes plures, aut penes omnes: primo caſu oritur monarchia, altero ariſtocratia, tertio democratia.

Monarchia eſt, quando maieſtas vel imperium vni homini competit; eaque vel *ſucceſſiua* eſt, quando res publica vni cum omibus poſteris, vel maſculis ſaltem deſcendentibus imperium detulit, vel *electitia*, quando vni tantum perſonae credidit, ita vt ius hoc cum perſona extinguatur, et tunc noua fiat electio; vocari etiam ſolet *regnum*, idque ARISTOTELI, *Politic. III.* 10. 11. eſt vel 1. HEROICVM, quando imperans vnus eſt, qui tamen omnia agit conſilio ciuium; ita vocatur, quia HOMERVS ſic fere deſcribit regna Graecorum, qui Troiam oppugnatum venerant; 2. BARBARICVM, vbi Rex non modo omnia ſuo agit arbitrio, ſed et ſubditis vtitur tam-

quam

Digitized by Google

quam mancipiis; tale enim regnum Perſicum, Turcicum, et omnia Orientalia: 3. AESYMNETICVM, vbi Rex vel monarcha eligitur tantum extra ordinem, quoties res trepida maiorem auctoritatem poſtulat; huc praecipue pertinet dictatura Romanorum; 4. LACONICVM, quando Rex tempore pacis tantum eſt primarius ciuis et ſenator; tempore belli autem omnia iura maieſtatis exercet vel ſolus, vel cum ſenatu; tales olim reges Spartanorum, et Patrum memoriam gubernatores ſupremi Belgii foederati; 5. ΠΑΜΒΑΣΙΛΕΙΑ, regnum perfectum, vbi omnis poteſtas eſt penes regem, ita tamen, vt ciuibus, non mancipiis imperet; veluti olim Macedonicum; hodie pleraque Europae regna, quamuis ea pro diuerſitate imperantium, nunc magis ad barbarica inclinent, nunc intra παμβασιλείας fines conſiſtant.

Ariſtocratia eſt, quando plures imperant, qui in collegio conſident, et in commune conſulunt, vocanturque Senatores, proceres, Optimates, Ordines, vti in Belgio: Ea quoque, vti recte obſeruat HERTIVS, *Polit. I.* 10. 14. vel eſt *electiua*, quando extinctis ſenatoribus per electionem vel cooptationem ſurrogantur alii; vti olim Romae, hodie in quibusdam Heluetiae ciuitatibus; vel *ſucceſſiua*, quando ſenatores non eliguntur, ſed naſcuntur, et certis tantum familiis ius in ſenatu dicendi ſententiam competit, vti hodie Venetiis, Genuae, et in Germania Norimbergae, (ibi *die Geſchlechter*, *Rathsfähige Geſchlechter*) hac praerogatiua gaudent.

Democratia eſt, vbi imperium eſt penes totum populum, in comitiis congregatum, vnde et πολιτεία vocatur. Vt vero ſuffragia tanta multitudo ſine confuſione ferat, opus eſt diſtributione populi in certa ſyſtemata, veluti Athenis in tribus, Romae in claſſes, curias, tribus; Hamburgi in *Caſpeln* vel *Kirchſpiele*. Duae vltimae formae diuiduntur in *vrbicas*, vbi ariſtocratia vel democratia in vna tantum vrbe conſiſtit, vti Venetiis et Athenis; et *prouinciales*, vbi tota prouincia vel proceres e populo conueniunt, vt in Belgio foederato, Vraniae, Suitzae, Vnterwaldae, apud Griſones, item Valeſios, Glaronenſes, Appenzellenſes, cet.

§. 4.

De his variae naſci ſolent quaeſtiones: 1. *Quaenam ex his formis antiquiſſimae?* Reſp. a) quae vel maxime libertatem conſeruant; non enim eſt veroſimile, homines ſtatim ab vno extremo prolapſos ad alterum, ex libertate naturali in ſeruitutem; b) quae minimum artis habent; antiquiora enim ſemper, quae ſimpliciora; et natura ita comparatum eſt, vt res initio rudes ſint, et paullatim poſtea magis magisque veluti perpoliantur. Iam et libertatis plurimum habet democratia, et eadem eſt omnium ſimpliciſſima, ergo hanc eſſe antiquiſſimam probabile eſt. Libertatis minimum habet monarchia et ariſtocratia, ergo has poſtea demum inuentas eſſe oportet; et quum denique ariſtocratia plurimum artis habet, ea neceſſario reliquis recentior eſt.

Hinc 1. Democratiae inſtitutae; 2. eae monarchice temperari coeperunt vnde regna heroica; 3. Monarchae paullatim ad maiorem potentiam adſpirarunt, vnde nata regna pambaſileia et barbarica; 4 in quibusdam ciuitatibus ariſtocratice temperatae democratiae; ex iis oppreſſo populi ſuffragio, natae ariſtocratiae; 5. Hae monarchice temperatae dederunt regna; Aeſymneticum et Laconicum.

2.Quae-

2. Quaeri ſolet, *quae ex his ſit optima?* Haec quaeſtio plerumque vana, vti eleganter docnit THOMASIVS in *Notis ad* MELCHIORIS *ab* OSSA *Teſtamentum*. Nam

a) Boni ciuis eſt non mutatam velle rem publicam, in qua viuit; ſed formam tueri, ornare, et veluti perſonam decore agere in theatro illo, in quo eum collocauit prouidentia diuina.

b) Omnes formae habent et ſua commoda et incommoda, e.g. *Monarchia* habet commoda; 1. quod finis alter, puta ſecuritas externa facilius obtineatur; 2. quod conſilia et ſecretiora habeantur, et celerius capiantur exſequutionique mandentur; 3. quod virtuti et meritis maior honor habeatur; 4. quod elegantior in monarchia ſit viuendi ratio: ſed habet etiam ſua incommoda, a) periculum a malo principe; b) libertatis iacturam; c) crebras rerum omnium mutationes.

Ariſtocratia habet ſua commoda, a) conſiliorum prudentiam; b) imperium mollius, ac proinde c) ciuium opulentiam: ſed habet etiam incommoda maxima, 1. factiones; 2. conſiliorum tarditatem; 3. plebis ab omni honore excluſionem; 4. ſumtuum magnitudinem, atque hic onera inſignia.

Democratia commoda ſua habet, nam inſigni libertatis nomine blanditur; ſed incommoda multo maxima; a) conſiliorum temeritatem, tarditatem, diuulgationem; b) factiones et ſeditiones, ſi demagogi accedant, (quales oratores Attici); c) odium non modo nobilitatis et potentiae, ſed et virtutis eminentioris; vnde oſtracismus Athenienſium, Epheſiorum, exſilium Hermodori, de quo diximus in *Hiſtoria iuris*.

§. 5.

Hactenus de rebus publicis ſanis et rectis; iam de morbidis et corruptis: vti enim perſona phyſica vel ſana eſt, vel aegrota, ita idem contingit rei publicae, tamquam perſonae morali.

In perſona phyſica morbus adeſſe cenſetur, a) vbi partes corporis corruptae, e.g. viſcera, ſanguis, cet. b) vbi diſpoſitio et modus earum partium turbatus, e.g. ſi ſanguinis circulatio turbata; ſi neutrum obſeruatur, ſaluus et ſanus eſt homo.

Ita et in re publica vel ciuitate modo homines, ex quibus res publica conſtat, corrupti ſunt, modo ipſa forma turbata eſt; et proinde recte auctor morbos rerum publicarum diſtinguit in vitia hominum, ſi vel imperantes, vel ciues male ſatis faciant officio; et in vitia ſtatus, quando ipſa rei publicae forma vel diſpoſitio turbata; e. g. ſub Nerone male ſe habebat res publica Romana; hoc vitium erat hominis; male etiam ſeſe habebat ſub triumuiris, Caeſare, Pompeio, et Craſſo; hoc vitium ſtatus; iam de vtriſque ſeorſim agitur.

§. 6.

Vitia hominum ſunt vel *ſpecialia*, *quae ſingulis rerum publicarum formis competunt*, de quibus §. 6-8. vel *generalia*, *quae omnibus formis communiter competunt*, §. 9.

Inter ſpecialia quaedam vexant monarchiam; 1. ſi imperans regnandi arte deſtituatur; difficillimum eſt imperare animali multicipi, quale eſt ciuitas. Tota ars conſiſtit in temperamento libertatis et imperii; *libertatis*, ne ciues taedium capiant imperii, et obſequium exuant; et *imperii*, ne nimia libertate ferociant.

Digitized by Google

Temperamentum hoc difficillimum ; in alterutram vero partem peccare facillimum ; eſt ergo ars, et tamen ea paucis imperantibus traditur.

SOCRATES apud XENOPHONTEM in *Memorabilibus* eleganter quaerit, an quiſquam auſurus ſit equorum regimen profiteri, qui artem equitandi numquam didicerit?

2. Si imperans nulla rei publicae cura tangatur ; tunc enim princeps nihil agendo male agere diſcit, adeoque ſaeuit in ciues, voluptatibus indulget, exhaurit aerarium, amittit ciuium amorem ; docet hoc exemplum Neronis.

3. Si miniſtrorum malorum imperio ſe ipſum permittat ; hi ſuae vtilitati conſulunt ; opes rei publicae in ſuam deriuant arcam ; quae omnia deinde ipſi principi imputantur : pertinent eo miniſtri familiares, (*les favoris*) qui Carolum I. Regem Angliae perdiderunt.

4. Crudelitas principis ; ita enim animaduertunt ciues, ſe finem rei publicae, ſecuritatem internam non aſſequi, ac proinde frena mordent.

5. Temeritas, (Sebaſtiani, regis Luſitaniae vltimi) ; voluptas, luxuria, (Neronis) ; iniuſtitia (Tiberii et Domitiani), quae eo peruenerat, vt maximum crimen eſſet eorum, qui crimine vacabant, modo diuites eſſent.

§. 7.

Ariſtocratiae quam maxime exitium minantur vitia ſequentia : 1. Ambitus ; quum enim prudentiores regnare oporteat ; per ambitum via paret in ſenatum imprudentiſſimis. Tempore Caeſaris iam incondita turba viam ſibi in ſenatum muniuit, vt iocoſum proponeretur edictum, ne quis nouis ſenatoribus viam in curiam oſtendere velit ; Exemplum Claudii Imperatoris apud SVETON. Hinc Romae tot leges de crimine ambitus, quum in rebus publicis monarchicis hoc vix crimen habeatur.

2. Factiones ; ſic enim non eſt vna voluntas, hae neceſſario euertunt rem publicam ; e. g. factio Pompeii et Caeſaris, Mediceorum et Soderinorum Florentiae ; altera enim alteram opprimit ; vna oppreſſa pars victrix vel monarchiam, vel oligarchiam conſtituet.

3. Immodeſtia optimatium ; in ariſtocratia leniter tractandus populus, vt hic aequo animo ferat optimatium imperium. Si in hanc partem peccetur, neceſſario oriuntur ſeditiones, quae non poſſunt non vel euertere, vel mutare ſtatum rei publicae. Hinc Romani aere alieno et foenebri malo preſſi a patribus ſeceſſionem faciebant in montem ſacrum, nec prius redibant, quam impetraſſent tribunos plebis ; Ita actum erat de ariſtocratia.

§. 8.

Democratiam euertunt vitia : 1. Plebs imprudens, temeraria et potens tamen ; Quum Athenis rei nauticae dabatur opera, plebs nautica abundabat ; haec ſuffragia ferebat turbulenta, temeraria, quod exitium accelerabat vrbi pulcherrimae.

2. Odium eminentiorum virtutum, ita enim oculi effodiuntur rei publicae : exſilium Themiſtoclis, Ariſtidis, Alcibiadis, plus Athenis nocuit, quam Perſarum exercitus.

3. Legum frequens mutatio ; legum debet eſſe nexus, vt vna alteram adiuuet, ergo ſemel et ſimul ſcribendae a ſapiente viro, qualis Athenis erat Solon : ſi ergo pro libidine mutantur, vacillat ſyſtema vniuerſum ;

Athe-

Digitized by Google

Athenae numquam infeliciores, quam cum litteris implerentur porticus; et prudenter Pythagoras monuerat, coronam non vellicandam; prudenter Charondas legiſlator ſtatuerat, vt qui abrogationem legis ſuaſurus eſſet, laqueo indutus in concionem prodiret.

4. Demagogorum potentia; his enim facile obſequitur plebs aurem popularem captantibus et eloquentia fretis. Tales plerique oratores, Demoſthenes in primis. Ancilla Themiſtoclis gloriabatur, ſibi totam ciuitatem obnoxiam eſſe: aliquando concionatores his partibus ſunguntur, e. g. Hamburgi Krumholzius, et ſocii.

§. 9.

Generalia omnibuſque formis communia vitia ſunt; 1. Imperantes ad rem publicam adminiſtrandam inepti; imperantes ſunt, ob quos floret et perit res publica; quod nullo luculentiore exemplo probatur, quam Thebarum; quum antea numquam lacertos mouiſſet haec ciuitas, excelſe ſatis florere coepit ſub Epaminonda; eo ſublato, numquam iterum alicuius nominis et famae eſſe coepit.

2. Ciuium vitia, in primis luxus, otium, voluptas. Elegans ratio, cur Scipio Naſica Carthaginis euerſionem prudenter diſſuaſerit; vbi conſ. Vellei. Paterc. II. 1.

§. 10. 11.

Vitia ſtatus totidem ſunt, quot formae rei publicae. Vitium monarchiae eſt *Tyrannis*, quae duplex, 1. titulo talis; ſi quis praeter ius et fas imperium vſurpat in ciuitate libera, e. g. Caeſar, Cromwellus; 2. adminiſtratione; ſi iuſto titulo regnet, ſed crudeliter, e. g. Nero, Domitianus, Commodus.

Vitium Ariſtocratiae eſt *Oligarchia*, ſi excluſis reliquis optimatibus pauci rerum potiuntur; qualis triumuiratus Caeſaris, Pompeii, Craſſi, et poſtea Auguſti, Antonii, et Lepidi; inde non poteſt non vel monarchia, vel tyrannis exſiſtere.

Vitium Democratiae vocatur *Ochlocratia*; ſi loco totius populi factio quaedam, reliquis excluſis, imperat, e. g. turba nautica; inde ſeditio, ac proinde vel mutatio, vel interitus rei publicae.

Vitium ſtatus commune eſt *Anarchia*, ſi res publica nullo amplius communi vinculo connectitur; qualis ſtatus fuit in Anglia, antequam Cromwellus regnaret; nec melior fuit Germanorum ſtatus tempore interregni.

Pufendorffius equidem ſolidam hanc doctrinam non magni facit, quia ciues ea facile abuti poſſent, ſed abuſus non tollit vſum. Ceterum vitia haec eſſe nemo negauerit: *Tyrannis* titulo et *ochlocratia* conuellit fundamenta rei publicae; tyrannis adminiſtratione fini rei publicae repugnat.

In *oligarchia* non eſt vna voluntas, quia inter triumuiros, e. g. non valent plurima ſuffragia, ſed aut diuiſio territorii inſtituitur, aut omnium requiritur conſpiratio: priore caſu ex vna re publica fiunt tres; poſteriore non poſſunt non bella ciuilia naſci, adeoque ſubuerti res publica.

Attamen et quaedam ſunt vitia ſtatus generalia, et omnibus rerum publicarum formis communia, quorum vnum iam vidimus, nempe *anarchiam*; talia vero etiam ſunt, 1. vbi forma non adtemperata genio populi; e. g. pura democratia non erat conueniens genio populi Anglicani,

Digitized by Google

vnde et conſiſtere non potuiſſet, niſi Cromwellus eam mutaſſet in tyrannidem; 2. vbi leges fundamentales diſponunt ciues ad turbas internas; e. g. lex fundamentalis, vt omnes promiſcue eligant imperantem; vt nihil concludi poſſit per maiora; 3. vbi eaedem odia omnium vicinorum prouocant, e. g. piratica Algirienſium, Tunetanorum, Tripolitanorum; 4. vbi non poſſunt non homines ad voluptates et otia diſponi; ſic Athenis perpetua erant feſta, ludi, epulae, de quo ipſe conqueritur XENOPH. *de Athenienſium re public.* 5. conſiliorum tarditas ob nimias ſollemnitates in conuocandis comitiis, ob libertatem contradicendi et proteſtandi vni vel alteri permiſſam; quod in Polonia videmus permiſſum.

§. 12.

Iam ad alteram partem capitis, *de rebus publicis irregularibus*, vbi communia ſunt iura maieſtatis imperanti et ordinibus, ita vt nec priuatiue ſint penes vnum, nec penes plures, nec penes omnes.

Iam quidem auctor negat earum ſpecies poſſe enumerari, quia aberrationum a rectitudine infiniti ſint modi. Sed nullum eſt dubium, quin ſaltem ad certa ſumma capita poſſint reuocari.

Nos dicimus, res publicas irregulares fieri aut per leges rei publicae fundamentales, aut per vniorem rerum publicarum plurium; poſteriores vocantur *ſyſtemata ciuitatum*, de quibus §. 13. *ſeqq.* In prioribus aut miſcentur omnes formae ſimplices, aut binae tantum.

Si omnes, ab eminentiore parte fit enumeratio, e. g. in Britannia iura maieſtatis exercent Rex, proceres, populus, adeoque mixtura eſt monarchiae, ariſtocratiae, et democratiae, attamen a parte eminentiore vocatur regnum Britanniae; tale etiam fuit regnum Romanorum.

Sin binae formae, aut miſcentur 1. Monarchia et Ariſtocratia, vt Rex ſine ſenatu, et hic ſine Rege nihil poſſit; tale olim regnum Hebraeorum, vbi Regem ſine ſynedrio nihil potuiſſe aiunt; aliquando princeps tantum ordinis et decoris cauſſa conſtituitur, qui vero nihil poteſt conſtituere, ſed omnia ſenatui permittere tenetur, tunc manet ariſtocratia pura, e. g. Venetiis et Genuae, 2. Monarchia et Democratia; Talia olim erant omnia regna heroica; hodie eius modi res publica eſt Coſacorum, vbi eſt princeps Hetmann dictus, ſed qui nihil poteſt niſi conuocato populo, qui tunc ſuffragia fert per proiectionem pileorum; 3. Ariſtocratia et Democratia; qualis Laconum tempore pacis; nam ibi Senatus Ephororum, ſed qui in rebus maioris momenti ad comitia omnia referre tenebatur. Habebant quidem etiam Reges, ſed qui tempore pacis tantum ſenatores erant primarii, vti dux Venetorum.

§. 13.

Per vnionem plurium rerum publicarum emergunt res publicae irregulares, quae vocantur *ſyſtemata ciuitatum*, per quae intelligimus rem publicam magnam ex vnione plurium minorum conflatam; e. g. Heluetiorum res publica coaluit ex XIII. ciuitatibus, quarum ſingulae ſingularem conſtituunt rem publicam. Batauorum res publica conſtat VII. prouinciis vnitis, quarum vnaquaeque ſua libertate fruitur, ſunt ergo rerum publicarum ſyſtemata. Auctor ea diuidit in duas claſſes: alia, inquit, vniuntur per communem Regem, e. g. Hungaria, Bohemia, Germania, Sicilia, item Dania

Dania et Nowergia, alia per foedus, vti ciuitates Helueticae et Belgicae.

§. 14.

De priore genere ait, fieri eius modi ſyſtemata 1. *per conuentionem*, e. g. ſi plura regna vnum regem eligant, vti olim Dania et Suecia, Polonia et Hungaria; 2. *per matrimonium* aut *hereditatem*, ita coaluerunt Hungaria, Bohemia, Sicilia; Scotia, et Anglia; 3. *per victoriam*, ita coaluerunt Anglia et Hibernia; Ruſſia, Caſanum et Aſtracania.

Sed minus adcurata eſt haec auctoris philoſophia; non enim quadrant hae ſpecies definitioni; nam his caſibus omnibus aut manent plura regna, ita vt alterum cum altero nihil commune habeat, e. g. Hungaria, Bohemia, Sicilia tunc non eſt vna res publica, ergo nec ſyſtema; aut vnum regnum alteri ita ſubiectum eſt, vt per omnia leges ab eo accipiat, e. g. Norwegia Daniae, tunc itidem non eſt ſyſtema, ſed regnum ſubiectum; aut denique plura regna commune habent conſilium, commune regimen, tunc eſt ſyſtema, e. g. Anglia, et Scotia a temporibus Annae reginae.

§. 15.

Alterum ſyſtematis genus per *commune foedus* coaleſcit, et Achaicae quoque rei publice nomine venit, quia Graecae ciuitates olim tale ſyſtema conſtituerunt.

Hic 1. ſingulae res publicae ſpeciales omnia iura immanentia exercent e. g. ius leges ferendi, iudicandi, poenarum, tributorum, cet. 2. iura maieſtatis tranſeuntia exercent communiter, e. g. belli pacis, foederum, legatorum.

Hinc opus eſt 1. Senatu delegatorum vel perpetuo vel ſtatis temporibus conueniente; talis in Heluetia *die Tage-Satzungen der Herren Geſandten;* in Belgio foederato *die General-Staaten;* 2. valere debent plura ſuffragia, quae tamen non ſemper aequaliter ſunt diſtributa inter foederatos; e. g. in Belgio prouinciae, quae plus conferunt, etiam plura habent ſuffragia, e. g. Hollandia, Friſia, Zeelandia; 3. commune debent habere aerarium, communem apparatum, e. g. commeatus, tormentorum, claſſium; quamuis, vbi maior bellorum externorum metus, id non obſeruetur, veluti in Heluetia.

Quaeſtio eſt, *an foederati excedere ex hoc ſyſtemate poſſint?* Reſp. aut foedus in perpetuum coaluit, et tunc quaeſtio negatur; aut ad tempus vel cum facultate diſcendendi, tunc quaeſtio affirmatur. Obiiciunt, ſocietatem eſſe matrem diſcordiarum, ac proinde ſemper liberum eſſe ex illa excedere? Reſp. hoc ex iure ciuili eſſe; ius naturae dicit, pacta eſſe ſeruanda, adeoque et in perpetuum inita. Deinde quaeritur, *ſi inter ipſos foederatos lis oriatur, quis tunc index ſit?* Reſp. totum ſyſtema, quod in Belgio expreſſum eſt in foedere. Idem olim in Graecia obſeruatum, vbi ideo conſtitutus erat Amphictionum Senatus; vid. Boecleri *Diſſ. de Concilio Amphictionico*. At vbi facile in factiones abit ſyſtema, e. g. in Heluetia ob diuerſitatem religionum, ibi plerumque armis deciduntur hae controverſiae; cuius rei exemplum noſtra aetas vidit in bello Tigurinorum et Bernatenſium cum ciuitatibus Catholicis ob turbas Toggenburgenſes.

CAPVT.

Digitized by Google

CAPVT VIIII.

DE ADFECTIONIBVS IMPERII CIVILIS.

§. 1.

PEr *adfectiones* intelligimus attributa ſummo imperio competentia ; vti enim nulla eſt perſona, quae non inſignia quaedam iura habeat, ita idem verum eſt de perſona morali, qualis eſt imperium vel res publica.

Adfectiones illae vel ſunt *communes*, §. 1-4. vel *propriae* quibuſdam §. 5. *ad finem*.

Communes ſunt 1. *ſummitas*, §. 1. 2. 2. *immunitas a legibus ciuilibus* §. 3. 3. *ſanctimonia*, §. 4.

Summitas, quae et ſupremitas (*la Souverainete*) eſt iſta adfectio imperii; quae neminem agnoſcit ſuperiorem. Adfectionem illam neceſſario adeſſe oportet, quia oppoſita ſunt imperium et ſubiectio, adeoque ſe mutuo tollunt; vbi imperium eſt, ceſſare oportet ſubiectionem, vbi ſubiectio eſt, ceſſare imperium.

Sunt equidem res publice clientelares, quae alium populum tamquam patronum comitér venerari coguntur, quales res publicae Tartarorum Raguſina, Coſacorum, et reges Indici ſub Belgis in inſulis Ceylon et reliquis; ſunt res publicae tributariae, quae potentiori populo ad annuum vectigal tenentur, e. g. Moldaui, Wallachi, et Arabes; ſunt res publicae feudales, quae extraneo principi vel populo certo nexu feudali obſtringuntur, veluti Regnum Neapolitanum.

Sed vti duo priora proprie non ſunt imperia, ſi ſuperiorem agnoſcunt, ita nexus feudalis non ſemper inuoluit ſubiectionem. Feudi enim eſſentiale eſt fides, adeoque dominus et vaſallus conſiderantur tamquam foederati inaequales, non tamquam ſuperior et ſubditus. Hinc ſaepe contingit, vt ſuperiores et potentiores feuda ab inferioribus recognoſcant; e. g. Rex Daniae terrae quemdam tractum recognoſcit tamquam feudum Brunſwicenſe; Rex Boruſſiae quaedam ab Abbatiſſis Quedlimburgenſi et Gandersheimenſi; ergo ſummitas cum nexu feudali probe conſiſtere poteſt; nam quidquid imperium non impedit in exercitio iurium maieſtatis, id non impedit ſummitatem imperii, nexus feudalis imperium non ſemper impedit in exercitio iurium maieſtatis, ergo non impedit ſemper maieſtatem imperii.

Quaeritur, *qui regna facta ſint feudalia?* poteſt id quidem factum eſſe per victorias et pacta, ſed plerumque ex donatione, vnde feuda inprimis oblata eccleſiis et epiſcopis. Vid. HERT. et THOMAS. *de feudis oblatis.*

§. 2.

Inde ſequitur altera adfectio, vt imperium ſit ἀνυπεύθυνον; id eſt, vt nemini ad reddendas geſtorum ſuorum rationes teneatur. Hoc fluit ex adfectione prima; rationes reddendae ſunt ſuperiori, imperium non agnoſcit ſuperiorem, ergo imperium non tenetur reddere rationes.

Et tamen vidimus 1. rationes exigere alias res publicas, ſi vna quid egit contra ius et aequum; videmus etiam 2. res publicas ipſas rationes reddere

dere actorum ſuorum per manifeſta publice edita. Vid. BOAECLERVS *de clarigatione et manifeſtis*.

Sed 1. diſtingue inter actus inmanentes et tranſeuntes; 2. inter actus indifferentes et pactis definitos; 3. inter rationes, quas ſponte reddunt, ad improbitatis ſuſpicionem amoliendam, et ad quas reddendas obſtricti ſunt et cogi poſſunt.

Rationes nemo exigere poteſt actuum indifferentium, et immanentium: at poſſunt ii, quorum intereſt, exigere rationes actuum tranſeuntium et pactis definitorum; e. g. ſi quis foedera pacemque violet, rationes exigere ſolent ſponſores pacis; quin et horum reliquorumque actuum rationes ſponte reddere ſolent imperantes, ne exiſtimationes adeant periculum.

§. 3.

Praeterea legibus ſuperius eſt imperium ciuile, puta legibus ciuilibus humanis; nam 1. leges ſupponunt ſuperioritatem et ſubiectionem; imperium vero nec ſuperiorem habet, nec alteri ſubiectum eſt; 2. ipſum imperium fert leges, itaque non ſe his legibus obſtringit, ſed ciues; quin 3. poſito, legibus obligari imperantes, iidem etiam diſpenſare poterunt circa leges; adeoque impune eaſdem violare.

Hinc quaeritur, quid ſentiendum de quaeſtione, *an princeps ſit ſolutus legibus?* Reſp. negando: quia *ſolui* praeſupponit obligationem; Princeps vero, quum obligatus non ſit legibus, nec iiſdem ſolui poteſt. Romani ita loquebantur, quia Imperatores initio fingebant, ſe non affectare monarchiam, ſed tantum primarios ciues et principes ſenatus eſſe. Itaque impetrabant a Senatu, vt legibus ſoluerentur; huius modi vero ſimulacris libertatis non indigent veri principes; itaque non de iis dicendum, quod legibus ſoluti ſint, ſed quod immunes ſint a legibus.

Alia quaeſtio eſt, *an prudenter agant principes, ſi legum a ſe latarum obſequium exuant?* quod merito negandum; nam 1. legibus eo ipſo magna conciliatur auctoritas, ſi ipſe princeps illis viuat; 2. ſubditis hoc exemplo et incitamento eſt; 3. ſaepe violatio legum ciuilium poſſet dubium relinquere, an actus ſit validus; e. g. ſi Princeps ſine ſollemnitatibus omnibus duxerit vxorem, an verum ſit matrimonium, an non potius concubinatus, an liberi legitimi?

§. 4.

Sed et *ſanctimonia* attribuit imperio; per eam vero non intelligimus ſanctitatem, de qua theologi; qualem e. g. tribuimus Deo, angelis, ſacris actionibus, ſed ſanctum eſt inuiolabile, adeoque imperia et imperantes eodem ſenſu ſunt ſacro ſancti, quo olim tribuni plebis, odienum legati, id eſt, ſanctione poenali muniti.

Sanctimonia illa eſt ex pacto primaeuo inter ciues et imperantes; voluntates enim ſuas ſubiecerunt voluntati imperantis, ergo ad obſequium ſeſe obligarunt. Huic vero obſequio quam maxime repugnat, ſi quis imperanti reſiſtere, facta ſua laedere, quin plane ſupplicio capitis eum adficere auderet; id quod auſi aliquando ſunt Angli.

Hinc ſequitur, 1. vt omne bellum ciuile ſit iniuſtum et rectae rationi aduerſum; 2. vt idem dicendum ſit de tumultibus et ſeditionibus; 3. vt imperantes etiam peccantes patienter ferendi ſint, niſi plane induerint hoſtilem

ſtilem animum, adeoque in tyrannos degenerarint; tunc enim ipſi imperantes pacta rumpunt, adeoque nec ſubditos amplius habet obligatos.

Media haec ſententia eſt inter Monarchomachorum et Machiauelliſtarum doctrinam: 1. Hi principem etiam tyrannum non peccare, ſubditiſque et ſic gloriam in obſequio eſſe relictam ſtatuunt; 2. Illi populum principe putant ſuperiorem, et maieſtate reali, (quum principis maieſtas tantum perſonalis ſit), gaudere exiſtimant. Hinc colligunt, Principem poſſe a ſubditis ſupplicio adfici, et ea maxime ratione vtuntur: Qui cui imperium defert, is eſt ſuperior; populus principi imperium detulit, populus ergo principe eſt ſuperior. Sed egregium ſophiſma; eodem modo colligere poſſum: Qui domino poteſtatem dominicam detulit, is eſt dominus et ſuperior: ſeruus, qui ſe ſponte addixit, hero detulit poteſtatem dominicam in ſe, ergo eſt heri dominus, eoque ſuperior. Diſtingue populum in ſtatu naturali et ciuili: in illo non quidem ſuperior quiſquam eſt, ſed omnes aequales; poſteaquam vero in ciuitates ſeceſſerunt homines, omnes voluntates ſuas ſubmiſerunt voluntati imperantis, adeoque facti ſunt inferiores. Hinc inuertimus potius argumentum: Qui alteri detulit imperium, is voluntatem illius voluntati ſubmiſit, adeoque factus eſt ſubditus: atqui populus; cet. ergo, cet. Regnat haec monarchomachorum doctrina in FRANCISCI HOTOMANI *Franco-Gallia*, ALTHVSII *Politica*, STEPH. IVNII BRVTI *Vindiciis aduerſus tyrannos*, MILTONI *Vindiciis populi Anglicani*, SCHL. *de iure imperii*.

§. 5.

Hactenus de adfectionibus communibus: ſequuntur iam quibuſdam rebus publicis propriae; quae quibuſdam tantum propriae ſunt, eae inculcari aliter non poſſunt, quam per diuiſiones vel diſtinctiones. Tales ſunt, quod *imperia* 1. quaedam *abſoluta*, quaedam *limitata*, §. 5. 6. 2. quaedam *patrimonialia*, quaedam *vſufructuaria*, §. 7.

1. *Abſoluta* vocamus, vbi exercitium iurium maieſtatis a nemine alio, quam imperantibus dependet; id eſt, vbi iura maieſtatis nec omnia, nec quaedam cum populo vel ordinibus communicata, e. g. in Gallia, Venetiis, in Ruſſia. Itaque non confundenda 1. cum licentia; ſi princeps, quidquid libet, licere ſibi putat; de his recte SENECA: *ex magno imperio non niſi ſibi magnam licentiam retinent*; nec 2. cum imperio herili vel deſpotico, quando imperans ciuibus tamquam mancipiis vtitur, per eos omnia adquirit, et in vitam, famam, bona eorum imperium ſine reſtrictione exercet.

Differentia ſatis manifeſta eſt; abſolutum enim imperium rectum, ſanum, et legitimum eſſe poteſt; reliqua fini rerum publicarum repugnant, ac proinde vitioſa ac morbida ſunt.

§. 6.

Iam facile patet, quid nobis ſit 2. imperium *limitatum?* vbi nempe ita communicata ſunt iura maieſtatis, vt eorum exercitium non abſolute et priuatiue ab imperante dependeat, ſed ille teneatur populum vel ordines in conſilium adhibere.

Dico; iurium maieſtatis exercitium eſſe limitatum; nam poſſunt alia eſſe limitata, vt tamen maneat imperium abſolutum; e. g. in Gallia Rex omnia iura maieſtatis liberrime exercet, et tamen limitata eſt ſucceſſio, vt regnum capeſſere nequeat femina; limitata eſt alienatio partium regni, vt Rex

vt Rex ſemper minorennis habeatur, et nihil alienare de regno poſſit, et tamen imperium abſolutiſſimum eſt.

Limitatio illa fit per pacta inter imperantes et ciues inita, quae improprie vocantur leges fundamentales; ſic e. g. leges fundamentales in imperio Rom. Germanico ſunt *Aurea Bulla*, *capitulatio*, *pax Weſtphalica*, et ea tamen mera pacta ſunt. Vnde abſurda eſt ſententia HOBBESII, negantis exiſtentiam regnorum limitatorum, eaque iniuſta habentis: quaſi vero iniuſta ſint quae pactis definita.

§. 7.

Supereſt altera diuiſio imperii in *patrimoniale* et *vſufructuarium*. Auctor huius diuiſionis eſt GROTIVS, quem deinde alii ſequuti ſunt.

Patrimoniale eſt, quod ita in imperantium eſt poteſtate, vt illud alienare, diuidere, teſtamento relinquere pro lubitu poſſint. Sic ex teſtamento Romani adquiſiuerunt regnum Aſiae; Notum quoque eſt, Ruſſiae monarcham ita pro lubitu diſpoſuiſſe de imperio Ruſſico, vt ne primogenito quidem praerogatiuam reliquerit.

Vſufructuarium eſt, quod princeps alienare nequit, quamuis alioquin liberrime imperet; e. g. Gallia, vbi Rex ne partem quidem regni, nedum totum alienare poteſt. Ita et in Anglia de ſucceſſione non diſponit vltimus poſſeſſor, ſed populus in comitiis.

Res quidem vera eſt, vſus quoque huius diſtinctionis egregius, quemadmodum vidimus in controuerſia de ſucceſſione Hiſpanica, rem omnem rediiſſe ad hanc diſtinctionem, diſceptatumque eſſe inter Auſtriacos et Burbonios, ſitne Hiſpania regnum patrimoniale, an vſufructuarium.

At iam pridem obſeruatum eſt, periculo non carere hanc diuiſionem ob ſola verba, quibus GROTIVS vſus eſt; ſi enim in regnis vſufructuariis imperans vſumfructum tantum habet, non male ſane colligunt Monarchomachi, proprietatem eſſe penes populum, adeoque populo plus iuris in imperio, quam imperanti eſſe. Quin ſi longius progredi velis, vlterius argumentari poſſes; In imperio uſufructuario ſucceſſionem non poſſe eſſe hereditariam, quia vſus fructus ad heredes non tranſeat.

Iam reſpondent quidem, ſimile vltra ſuum tertium non eſſe extendendum, nec per omnia eius modi regem aequiparandum eſſe vſufructuario, ſed in hoc tantum, quod alienare regnum non poſſit: ſed eo ipſo fatentur, incommoda eſſe vocabula. Quid vero opus eſt vocabulis incommodioribus et abuſui obnoxiis, quum dentur commodiora? Dicas potius, regna eſſe vel *alienabilia*, vel *inalienabilia*, itemque illa ſemper eſſe *ſucceſſiua*, haec vel *electitia*, vel *ſucceſſiua* eſſe poſſe.

Iam ſi quaeras, *quaenam regna ſint patrimonialia*, *quaenam vſufructuaria*, *vel rectius alienabilia vel inalienabilia*? Reſp. Patrimonialia ſunt 1. omnia bello adquiſita, niſi ſubſequuta pace aliud placuerit, e. g. regnum Turcicum, Siculum, Neapolitanum; 2. omnia, quae ea lege a populo data ſunt, vt imperantes de iis libere diſponant, ſic Ruſſi, extincta vetere imperantium familia hodiernae Imperatricis proauum elegere Imperatorem, et ea quidem lege, vt imperium eo iure haberet ac anteceſſores. Quum ergo anteceſſores illud haberent tamquam alienabile, ipſi quoque ſucceſſores ex noua familia ius alienandi ſibi vindicarunt.

Vſuſfructuaria ſunt omnia reliqua ; et de electitiis indiſtincte dici poteſt, ea eſſe vſuſfructuaria.

CAPVT X.

DE MODIS ADQVIRENDI IMPERIVM, INPRIMIS MONARCHICVM.

§. 1.

OMne imperium adquiri pacto inter imperantes et ciues inito, iam ſupra vidimus : omne pactum requirit *conſenſum* ; ergo omne imperium requirit conſenſum ; ſic imperat Rex Suecis, quia Succi conſenſerunt in eius imperium ; Sultanus Graecis, quia Graeci conſenſerunt in eius imperium. Mallent quidem non ſubeſſe, ſed quum videant, id fieri non poſſe, conſentiunt, quod inde patet, quia non rebellant.

Ex eo patet, *conſenſum* illum eſſe vel *vltroneum*, vel *vi extortum*, vel *mixtum*, quod poſtremum recte adiicit TITIVS.

Vltroneus, quando ſine coactione et vi populus alicui defert imperium, e. g. Georgio Regi Britanniae, Friderico Regi Sueciae.

Vi extortus, quando accedit vis et coactio, ſiue iuſta, vti occupauit Imperator Neapolim et Siciliam, quod ex titulo iudicandum ; ſiue iniuſta, vti occupauit Turca imperium Conſtantinopolitanum, qui nullum habuit iuſtum titulum.

Mixtus, quando prius imperium vi mutatur, poſterius vltroneo conſenſu conſtituitur ; e. g. Iacobi II. Regis Angliae imperium vi euerſum, Guilielmi Arauſionenſis vltro admiſſum. Ea vero diſtinctio non modo locum habet in Monarchia, ſed et in ariſtocratia, vel democratia. Sic ariſtocratia adquiritur *vltroneo conſenſu*, ſi optimates eligantur, iiſque deferatur imperium ; *violento*, ſi optimates veteres expellant re publica, et ſibi vi vindicent imperium ; *mixto*, ſi populus optimates expellat, nouoſque electione conſtituat.

Democratia adquiritur *conſenſu vltroneo*, ſi monarcha vltimus pereat, vel reſignet imperium, e. g. Codrus rex Athenienſium ; *violento*, ſi populus expulſis optimatibus, vel Monarcha imperium ſibi vindicet, e. g. Syracuſae ; *mixto*, ſi primum vi expellatur Monarcha vel optimates, et deinde tranſactione populo reſignetur imperium.

Mixti auctor nullam habet rationem, adeoque agit *de modis adquirendi regnum per conſenſum vi extortum*, §. 2. *per conſenſum vltroneum*, §. 3. *ad fin.*

§. 2.

Modus violentus vocatus *occupatio*, quae ab ea, quam ſupra *libr. I. cap.* 12. §. 6. expendimus, plane diuerſa eſt ; nam illa eſt rerum nullius, haec imperii, quod iam imperantem habet ; illa fit ſine vi, haec cum violentia.

Eſt itaque *occupatio* imperii per vim ſiue iuſtam ſiue iniuſtam adquiſitio : adeoque eſt vel *iuſta*, quando occupationem bellicam praecedit iuſtus titulus, e. g. occupatio Siciliae et Neapolis ; vel *iniuſta*, quando quis nullo prae-

lo praeuio iuſto titulo imperia opprimit et ſubiugat, quo nomine Scytharum legatus apud CVRTIVM Alexandrum M. latronem totius orbis adpellitat.

Quaeritur de poſteriore, (de priore enim nulla dubitatio eſt), *an quis imperium ſtatim adquirat, ſimulac illud eius armis ceſſit?* Negamus: nam 1. ſola vis, quamuis et fortuna faueat, non tribuit iuſtum titulum; 2. infauſtus belli exitus neminis ius exſtinguere poteſt; 3. quum ſemper victo idem ius ſit expellendi victorem, quod hic ſibi arrogauit; non poteſt dici, victorem firmo et indubitato iure habere imperium. Potius argumentamur: In quacumque re alteri ius eſt, illud victor pleno iure non adquiſiuit: in imperio occupato alteri ius eſt; ergo illud victor pleno iure non adquiſiuit.

Itaque in Monarchia et Ariſtocratia victori, qui imperium iniuſto titulo occupauit, ius naſci poteſt: 1. imperantibus, quibus ius erat, exſtinctis, e. g. Turca iniuſte oppreſſit Conſtantinopolitanum imperium; ei demum ius natum, quum Conſtantinus Palaeologus et reliqui ex imperatrice familia bello vel fato perierant; vbi enim nemini ius vindicandi eſt; ibi poſſeſſor rem adquirit: 2. pace facta et victis iuri ſuo renuntiantibus: ita e. g. iam iuſto titulo Ruſſi poſſident Liuoniam, Ingriam, et Finnoniae partem, quia Sueci renuntiarunt iuri ſuo.

In Democratia contra vnus modus eſt; conſenſus populi, vel expreſſus, quando populus pacem facit, vel tacitus, quando in victoris imperio adquieſcit; ita priore modo Lacedaemonii imperium in Athenienſes, poſteriore Philippus et Alexander M. in pleraſque minores Graeciae res publicas adquiſiuerunt.

§. 3.

Modus vltroneo conſenſu populi adquirendi imperium vocatur *electio*, per quam intelligimus conſtitutionem voluntariam imperantis ab ipſo imperio factam. Hic nulla vis eſt, quia et penes populum eſt liberrimum arbitrium, quem velit eligere: et penes electum, velitne ſibi delatum imperium ſuſcipere.

Ea electio eſt duplex: eligitur enim 1. vel perſona regnatrix, tunc regnum eſt electiuum, et toties noua electione opus eſt, quoties imperans deficit, §. 3. 4. 2. vel familia regnatrix, tunc regnum eſt ſucceſſiuum, et non inſtituitur noua electio, quamdiu quis ſupereſt ex illa familia, §. 5. *ſeqq.*

Electio primi generis requirit, 1. vt eligentes ſint habiles, iiſue ius ſit eligendi; tales in Polonia ſunt totus populus, quamuis nobiles tantum eo nomine veniant; in Germania Electores; hinc ſi in Polonia factio, in Germania reliqui principes imperantem eligerent, illegitima foret haec electio; 2. vt plura ſuffragia tulerit candidatus; ſi enim duo electi ſint vel paribus ſuffragiis, vel a duabus factionibus, nihil effet actum, idque vocatur ſchiſma vel diuiſio regni. Tunc armis plerumque res geritur, quum neuter ſit iuſtus imperans; talis ſtatus in Germania fuit ſimul electo Philippo Sueuo et Ottone IIII. 3. vt verum ſit interregnum; hinc iniuſta electio viuo adhuc principe eum in finem facta, vt ei ius quaeſitum auferatur iniuſte; talis electio Rudolphi Sueui et Hermanni Lutzelburg. viuo Henrico IIII; Friderici II. viuo Ottone IIII; Caroli IIII. viuo Ludouico Bauaro; 4. vt electus denunciatam ſibi electionem acceptet; haec ſi con-

Digitized by Google

concurrant, ex electione ius naſcitur, quod auferri deinde non poteſt, niſi imperans contra conuentiones dolo malo egerit.

§. 4.

Electionem praecedit *interregnum*, quod eſt ſtatus, quo imperium ſine ordinario imperante eſt.; dico: *ordinario*, quod enim vulgo dicunt: *ſine legitimo imperante*, id abſonum, 1. quia ſic anarchia eſſet, adeoque nulla res publica, 2. quia tempore interregni vere eſt imperans, ſed extraordinarius, e. g. in Germania Vicarii imperii, in Polonia Primas regni, Romae Interreges.

Ergo fruſtra auctor quaerit, qualis ſit tempore interregni ſtatus rei publicae? fruſtra putat, rem publicam ad imperfectum ſtatum relabi; fruſtra denique primum tantum pactum inter ciues ſupereſſe contendit; ſed ſtatus eſt aeque perfectus, ac tempore regni. In eo tantum eſt differentia, quod qui rei publicae praeſunt, ſunt magiſtratus vel imperantes extraordinarii.

Ceterum *interregnum* eſt vel *ſpeciale* ſeu *ordinarium*, quod in regnis electiuis contingit, quoties legitimus imperans deficit, quale eſt in Germania, Polonia; vel *generale* ſeu *extraordinarium*, quod contingit in regnis ſucceſſiuis, quoties familia regnatrix exſtinguitur, et de futura ſucceſſione nihil conſtitutum eſt euentualiter. Tale quid contigit in Gallia exſtincta familia Carolingica; in Ruſſia exſtincta familia Io. Baſilowitz.

Sed poſterioris generis interregna raro contingunt, 1. quia plerumque in anteceſſum de rege futuro deliberatur, et certi quid conſtituitur, quod in Anglia factum; 2. quia plerumque ſuperſunt cognati proximi, qui ſibi imperium iure ſucceſſionis vindicant, armiſque rem decidere laborant. Exemplum vidit Luſitania, mortuo Sebaſtiano Rege; 3. quia hic ſtatus eſt miſerrimus ob incertitudinem, qui interrex futurus ſit; quis eligendus, vt praetermittamus factiones, procerum fraudes, candidatorum ambitum, cet.

§. 5.

Haetenus de vltroneo conſenſu, qui ſe exſerit in electione: ſequitur de conſenſu in ſucceſſionem.

Regnum aliquod eſſe ſucceſſiuum, non adeo conuenit principiis rationis; 1. regnum enim ac magiſtratus ſunt officia perſonalia, adeoque non tranſeunt in heredes; 2. eligitur perſonae induſtria, fortitudo, prudentia, quae non erunt ſemper in heredibus.

Quandoque tamen animaduerterunt homines, quam periculoſa ſit electio, quantiſque cum turbis coniuncta, maluerunt pro perſona eligere totam familiam regnatricem, ac inde nata ſunt regna ſucceſſiua.

Hinc factum, vt Reges veteres nomen primi regis adquirentis pro nomine regis vſurparent, et hinc Reges apud Aegyptios dicerentur Pharaones, apud Parthos Arſacidae, apud Edeſſenos Abgari, cet.

Eſt ergo *regnum ſucceſſiuum*, vbi non perſona, ſed tota familia ad imperium euehitur, ita vt, quamdiu illa ſupereſt, nouae electioni non ſit locus. *Ariſtocratia ſucceſſiua*, in qua certae familiae ad imperium euehuntur; et extra illas nemo ad conſilium publicum admittitur, vti Venetiis. *Democratia ſucceſſiua*, in qua ſoli ciues originarii comitiis intereſſe poſſunt, adſcititii plane excluduntur. Illa ſucceſſio vero dependet vel 1. *ab arbitrio* ipſius *imperantis*, §. 5. 6. 7. vel 2. *ab arbitrio populi*, §. 8. *ſeqq.*

§. 6.

§. 6.

Ab arbitrio ſolius imperantis pendet in regnis patrimonialibus: quum enim haec regna Rex poſſit pro lubitu alienare, *cap. 9. §. vlt.* poterit etiam de iis inter viuos et mortis cauſſa diſponere.

Hinc 1. poteſt condere teſtamentum, et heredem regem ſcribere, quemcumque placet; id quod factum nouimus nuper a Petro, Ruſſiae Imperatore; quumque ita, qui teſtatur, ſit ſummus imperans, is vero legibus ciuilibus non teneatur, (*cap. 9. §. 3.*): ſequitur, quod eius modi teſtamentum nullis indigeat ſollemnitatibus, ſed ſufficiat, ſi de voluntate conſtet teſtatoris.

Plerumque tamen aut teſtes quidam adhibentur, aut ordinum ſubſcriptio vel iuſiurandum, ne deinde miniſtri in ſuſpicionem veniant, eorum artibus huius modi teſtamenta elicita eſſe.

2. Poteſt regnum diuidere inter plures liberos, quod olim feciſſe nouimus Maſiniſſam, Numidarum Regem; (vid. SALLVST. *de bello Iugurth.*) Ludouicum Pium imperatorem, Ludouicum Germanicum Regem, Arnulphum Imperatorem.

3. Poteſt et filiam in partem vocare, cuius tamen exempla ſunt rariſſima, ſi filii ſuperfuerunt; Ita in Aegypto Cleopatra cum fratre Ptolemaeo regnare iuſſa eſt.

4. Poteſt et ſucceſſorem adoptare, veluti factum ab Auguſto, Claudio, Nerua, Traiano, Hadriano, Antonino Pio.

5. Poteſt et naturali filio regnum deferre, quod Maſiniſſa fecit, Iugurtham in partem vocans.

6. Poteſt et extraneum regem nominare, veluti Petrus I. Imperator viduam.

Immo vni ex pluribus filiis regnum aſſignare, etiam non primogenito, ſicuti Dauid Rex regem e filiis deſignauit Salomonem, quum ille non eſſet primogenitus.

§. 7.

Quid vero ſi eius modi Rex nihil diſpoſuit? Tunc procul dubio ſeruantur regulae maxime naturales ſucceſſionis ab inteſtato, ita tamen vt quaedam praeſumantur, quae in priuatis non veniunt in cenſum.

Quum enim tota ſucceſſio ab inteſtato nitatur praeſumta voluntate defuncti, vti ſupra demoſtratum *libr. I. cap.* 12. §. 10. etiam hic reſpiciendum ad praeſumtam Regis voluntatem; velle autem praeſumitur Rex, vt ea forma ſeruetur, quam ipſe in ſe probauit.

Hinc 1. non in ariſtocratiam vel democratiam mutandum regnum; monarchicam enim formam ille in ſe probauit.

2. Itaque conſeruandam potius formam monarchicam; adeoque

3. Regnum manet indiuiſum. Diuiſio enim a) ex regno facit regna, b) vires diſſipat, c) occaſionem dat bellis ciuilibus, quod ſatis experta eſt familia Ludouici Pii.

4. Itaque inter plures, maſculos praeferendos feminis; fini enim rei publicae obtinendo (obtineri enim ſine bellis non poteſt), magis maſculus, quam femina ſufficit naturaliter.

5. Inter ipſos maſculos et feminas obtinere ius primogeniturae; hinc eſt, quod optimi ſcriptores ius primo geniturae iuris gentium eſſe dicunt.

§. 8.

Digitized by Google

§. 8.

In regnis vſufructuariis vel inalienabilibus ſucceſſio pendet a voluntate populi; hic vero vel imperanti dat arbitrium, ſucceſſorem ſibi ſurrogandi, id quod Suecos feciſſe nouimus, cum Chriſtinae reginae optionem darent ſucceſſorem nominandi; Simile quid factum in Elizabetha regina Angliae; vel ipſe ſibi id ius reſeruat; is, quem dicit, rex erit, vt in Francia populus regem dixit Hugonem Capetum; eiuſdem populi tunc eſt, ordinem ſuccedendi praeſcribere; et tunc vel ordinarias leges ſucceſſionis ab inteſtato ſeruat §. 9. vel peculiarem inſtituit §. 10. *ſeqq.*

§. 9.

Quis ſit ordinarius modus ſuccedendi, ſupra oſtendimus *libr. I. cap.* 12. §. 10. amorem nimirum regulariter deſcendere, ſi deſcendere non poſſit, aſcendere; (vti iam exemplum habemus in Hiſpania, vbi Philippus V. Ludouico filio ſucceſſit), ſi nec aſcendere poſſit; in latus diuergere.

At quum tamen ſingularem finem habeant imperia, ſucceſſio haec temperanda quodam modo fuit, ita vt 1. regnum maneat indiuiduum; alias enim finis deſenſio, non obtineretur, viribus per diuiſionem diminutis; Diuiſio etiam diſcordiarum mater. Ivstin. XXI. 1. Exempla tamen ſunt communionis inter fratres, veluti in Ruſſia,

2. Vt ſuccedant tantum poſteri primi adquirentis; aliis enim agnatis et cognatis nullum ius quaeſitum eſt; ſic e. g. quamuis proximi agnati Regis Angliae ſint Duces Brunſuicenſes Guelpherbytani; his tamen nullum ius ſuccedendi eſt Angliae.

3. Vt legitime nati ſuccedant, quod et decus exigit, et certitudo prolis. Hinc mos eſt aulicus, reginas parere adhibitis e conſilio publico vel ex ordinibus teſtibus; ſingulare exemplum Conſtantiae, matris Friderici II. Imperatoris, quae filium publice peperit, quia quinquagenaria erat, et populus ſuſpicabatur eam ſe grauidam ſimulare, Pandvlph. Collenvt. *Rer. Neapol. Lib. IIII.*

4. Vt mares praeferantur feminis, et hae vel plane excludantur, vel in ſubſidium tantum admittantur; id enim finis exigere videtur. Aliae praerogatiuae non conſiderantur, modo primogenitus non plane ineptus ſit, e g. furioſus. De Perſis tamen refert Procopivs, *de bello Perſic.* I. 2. luſcum aut alio quodam vitio notatum nefas eſſe Perſis Regem creare.

5. Vt locus ſit iuri primogeniturae.

6. Vt ſucceſſor id ius adgnoſcat tamquam beneficium populi, non tanquam beneficium anteceſſoris; vnde eius modi Rex ſucceſſor ſingularis, qui non tenetur praeſtare facta anteceſſoris, et aes alienum regis vltimi priuatum ſoluere.

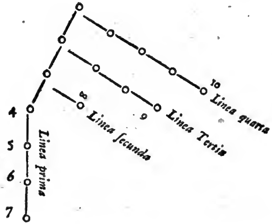
§. 10.

Iam et de peculiari ſuccedendi ratione in regnis quibuſdam recepta. *Succeſſio* illa diuiditur in lINEALEM et GRADVALEM.

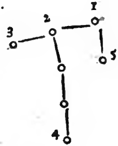
Linealis eſt, quamdiu quis ex vna linea ſupereſt, ex altera nemo admittitur, quamuis gradu prior ſit: ſic mortuo quarto octauus gradu propior eſt, quam ſeptimus: quia tamen hic ex prima linea praefertur octauo.

Primus

Primus adquirens

GRADVALIS, quando non conſiderata linea propior gradu indiſtincte admittitur: ſic e.g. mortuo tertio, linea quidem propior eſſet quartus, ſed quia quintus gradu propior eſt ad hunc deuoluitur ſucceſſio.

Sed gradualis in principatibus quidem quibuſdam Germaniae obtinet; quemadmodum hoc iure in ſucceſſione Altenburgenſi Erneſtus Gothanus excluſit Vinarienſes: ſed in regnis vix extat exemplum. Vnde CABOTIVS I. Diſp. 14. hanc ſucceſſionem linealem vocat legitimam.

§. II.

Digitized by Google

§. 11.

Succeſſio linealis porro alia AGNATICA, quae et FRANCICA, vel SALICA, vbi feminae, adeoque et cognati ab illis deſcendentes in perpetuum excluduntur. Quae adeo placuit tot gentibus, ne in extraneos imperium deuoluatur.

Carolo Pulchro Rege Franciae anno 1327. exſtincto praeferebatur Philippus Valeſius Eduardo Anglo, licet propiori; vti ex ſequente ſchediaſmate videri poteſt.

Philippus Audax Rex.

Philippus Pulcher Rex Franciae				Carolus Valeſiae Comes	
Ludouicus Hutinus R. Franciae. † a. 1318.	Philippus Longus R. Franciae † a. 1320.	Carolus Pulch. R. Franciae. † a. 1317.	Iſabella Regi Angliae nupta.	Philippus Valeſius Rex Franciae.	Ioannes Rex
			Eduardus III. R. Angliae, qui et Franciae titulum aſſumpſit: tertio gradu Carolo cognatus	quarto gradu Carolo cognati	

COGNATICA, quae et CASTILIANA vocatur, vbi maſculi praeferuntur feminis eiuſdem gradus; hae tamen admittuntur deficientibus eiuſdem lineae maſculis.

§. 12.

Quaeſtio ſupereſt, *ſi controuerſia ſuper ſucceſſione oriatur, quis ſit iudex competens?* 1. Nullius eſt ea in re ordinaria iuris dictio, ob ſtatus naturalis indolem; 2. ne vltimi regis quidem, (quia non loquimur de regno patrimoniali), niſi populus ei hanc poteſtatem fecerit. Exempla tamen ſunt apud IVSTINVM, *Hiſtor.* XI. 10. *XVI.* 2. 7. 3. nec populus ipſe, quia non eſt ſuperior illis, qui de regno diſceptant; 4. ſupereſt ergo arbitrium, quod defertur vel ordinibus, vti in Francia, mortuo Carolo Pulchro. POLIDOR. VERGIL. *Hiſt. Angl. libr. XVIIII.* vel ad populum, cuius rei exemplum apud DIONYS. HALIC. *libr. I.* vel alicui ex familia, vti in Luſitania Henrico Cardinali.

Sed plerumque res armis potius, quam iure terminatur, ceu ipſa experientia ſatis ſuperque docet.

CAPVT XI.
DE OFFICIO SVMMORVM IMPERANTIVM.

§. 1.

QVae hactenus explicata ſunt, ad naturam ciuitatis vel rei publicae pertinent; ex ea vero et fine maxime pendent *officia* tum *ſummorum impe-*

imperantium, tum *ciuium*; hinc de illis agitur a *cap.* 11. *vſque ad* 17. de his *cap.* 18. Hic de illis agitur 1. *in genere* §. 1. 2. *in ſpecie* §. 2. *ad fin.*

Diximus, ea dependere maxime a fine ciuitatum, qui erat ſecuritas tum externa, tum interna. Quum ergo officia ſeſe habeant tamquam media ad obtinendum hunc finem neceſſaria, inde non poteſt non fluere axioma primum:

Quidquid ad ſecuritatem rei publicae tum externam, tum internam pertinet, id et ad officium ſummi imperantis pertinere cenſetur.

Talia enim oportet eſſe media, qualis eſt finis. At quamuis ad finem praecipue reſpiciendum ſit: non minus tamen et ex reliquis quae hactenus praeſtruximus, principiis ſimilia axiomata fluunt, ex quibus de imperantium officio iudicari poſſit; nam quia audiuimus, ciuitates pactis coaluiſſe, facile patet, verum eſſe axioma ſecundum.

Officium ſummi imperantis eſt, quidquid pactis primaeuis, per quae res publica coaluit, conſentaneum eſt.

Praeterea quum demonſtratum ſit, partes imperii eſſe iura maieſtatis immanentia et tranſeuntia, inde fluit neceſſario axioma tertium.

Officium ſummi imperantis eſt, iura maieſtatis omnia exercere ad ſalutem ciuitatis et rei publicae.

Denique quum affectiones quaſdam rei publicae vel ciuitati huic vel illi proprias eſſe oſtenderimus, per ſe intelligitur axioma quartum.

Summo imperanti ob oculos eſſe debere leges imperii ſui fundamentales, et contra eaſdem nihil indulgendum.

§. 2.

Primum ergo quod inde fluit officium ſpeciale ſummi imperantis eſt *cognitio eorum, quae ad iſtud officium pertinent;* adeoque principem, eosque, qui imperio deſtinati ſunt, a iuuentute inſtrui oportet, quomodo officio ſuo fungi debeant; nam 1. officia fluunt ex fine; ergo inculcandum principi, quis finis rei publicae ſit; alias facile ea in re aberrabunt exiſtimabuntque, populum ſui, non ſe populi cauſſa eſſe.

2. Regenda eſt res publica: quod regere teneor, id cognitum habere debeo, ne equum quidem recte rego, niſi eius indolem compertam habeam; ergo ipſi inculcandum, quomodo in rem publicam coaluerint homines, quibuſque pactis teneantur tum imperantes, tum ciues.

3. Exercere debet partes imperii ſeu iura maieſtatis; in quonam ergo illa conſiſtant, adcurate ſcire debet, ne pro iuribus iniuriam ciuibus faciat.

4. Denique quum ignoti nulla cupido, quomodo poterit princeps leges fundamentales ſeruare velle, quas ipſe ignorat? Obiici ſolet, 1. quae ignorat princeps, ſcire debere miniſtros? Reſp. at miniſtros non omnes conſcientiae habere rationem; male eos ſaepe abuti iuribus maieſtatis, niſi princeps ipſe eorum conſilia regat; 2. principes eruditiſſimos pleroſque male praefuiſſe rei publicae, veluti Alphonſum ſapientem Regem Hiſpaniae, Iacobum I. Regem Angliae? Reſp. eruditionem aliam eſſe principum, aliam priuatorum; Alphonſus ſoli aſtronomiae et aſtrologiae ſtudebat, haec nihil ad rem publicam; Iacobus I. ſtudiis grammaticis delectabatur, adeo vt legatus Galliae Regis eum vocaret potentiſſimum grammaticum; grammatica vero docet quidem, quomodo verbum regat no-

Digitized by Google

men, non autem quomodo imperans regere debeat rem publicam.

Itaque ſtudia principis debent eſſe 1. pietatis, ſine qua nihil recte; quum ſuperiorem non habeat in mundo, ſcire debet, eſſe ſuperiorem Deum, qui omnia videat; 2. notitia generalis principiorum iuris naturae, politices, iuris publici et priuati; 3. ſpecialis notitia rei publicae, cui praeeſt, inprimis vero iurium domus; quo praecipue facit 4. hiſtoria gentis adcurata, 5. ſtudia militaria. Haec neceſſaria; reliqua vtilia tantum, veluti matheſis, ſtudium linguarum vſitatiorum, exercitationes corporis: etc. Vid. XENOPHONTIS iudicium de educatione Cambyſis.

§. 3.

Officium ſpeciale ſecundum: *Populi ſalus ſuprema lex eſto*. CICERONIS hoc dictum eſt *libr. I. de legib.*

Demonſtratio: Quidquid eſt ſummi imperii finis, id ſuprema eiuſdem leſt eſt: populi ſalus, cet. ergo, cet.

Obiicitur ex doctrina politicorum, aliorum imperiorum finem eſſe ſalutem populi, aliorum ſummi imperantis, e. g. in rebus publicis herilibus, deſpoticis, regnis barbaricis?

Reſp. 1. Politica non docet, quid iuſtum ſit, quid deceat, quid honeſtum dicendum, ſed qualia de facto ſoleant eſſe imperia, et quomodo illa prudenter conſeruanda emendandaque ſint.

2. Nihil vere vtile eſſe poteſt principi, quod idem vtile non ſit populo; adparens tantum eſt illa ſalus principis, quae ab vtilitate populi ſeiuncta eſt; quidquid enim princeps habet, habet a populo; fons ille debet eſſe inexhauſtus. Quam miſer futurus eſſet princeps, qui centum myriadibus mendicorum hominumque infeliciſſimorum imperaret? Ergo peſſimi ſunt miniſtri, principique ſuo maxime noxii, qui vtilitatem populi ab vtilitate principis ſeiungunt, illumque opprimere ſtudent, vt huic proſint; quod perinde eſt, ac ſi quis corpus truncaret membris, vt omnia alimenta accreſcant capiti.

§. 4.

Tertium officium eſt *cura diſciplinae*, quae differt ab officio legislatoris; leges enim feruntur de iuſto et vtili; diſciplina magis ad ea, quae decora ſunt, pertinet; leges poenis ſeuerioribus muniuntur, cura diſciplinae aliis mediis; legislatoria poteſtas Romae erat penes populum, cura diſciplinae penes cenſores. In monarchiis vtrumque ad principem pertinet, Principis ergo eſt, curare 1. vt ciues pie ſancteque viuant, hinc cura religionis, et praxeos maxime; 2. vt otium, luxus, et comeſſationes impediantur; 3. vt ciues artibus honeſtis imbuantur; 4. vt decore viuant; 5. vt commercia floreant, nec fides publica laboret, 6. vt politia in re publica bene ſit ordinata; 7. vt artes et ſtudia floreant; quomodo haec omnia obtineri poſſint, politica docet. Aliquando id magis principis exemplo, quam legibus obtinetur; permultum quoque huc faciunt praemia, priuilegia, nota infamiae, vel ſaltem exiſtimationis periculum, excitata aemulatio cum exteris.

Experientia docuit, gentem Ruſſorum olim male moratam his tantum mediis ad humaniorem vitam et diſciplinam breue intra tempus traductam; quanto magis ſperare liceret; diſciplinam in gentibus iam probe excultis con-

Digitized by Google

conſeruatum iri facillime, ſi eius rei curam ſuſcipere vellent imperantes.

§. 5.

Cura leges ferendi quartum eſt principis officium; requirit enim hoc pactum, vt vna ſit in re publica voluntas; leges ergo praeſcribere debent, quid velle ciues oporteat.

Iam illa legiſlatoria poteſtas maximam requirit prudentiam.

Diſtinguendum enim inter facta neceſſaria, quae iure naturae iam ſunt definita, et tantum poenis ciuilibus muniuntur, haec facilis eſt legiſlatio; et inter facta in ſe indifferentia, de his leges prudenter ferre difficillimum; nam in his reſpiciendum 1. ad vtilitatem rei publicae, 2. ad reliquas leges, 3. aliquando etiam ad vicinos. Hinc vna ſaepe vel altera lex imprudenter lata rem publicam plane peſſum dedit, e. g. lex: *Inter patricios et plebem ius connubii ne eſto*, ſatis concinna eſt monarchiae et ariſtocratiae, non vero democratiae.

Ceterum 1. leges oportet eſſe paucas; a) vbi nimis multae, ibi homines incidunt in leges, tamquam in laqueos; b) nimis multae facile ſibi inuicem aduerſantur, c) plura iam lex naturae definit, vbi non legibus, ſed ſanctione opus eſt; hinc leges XII. tabb. libellus breuiſſimus; itemque leges Solonis, Lycurgi, et lex diuina Moſaica.

2. Planas ac perſpicuas; non quaſi caſu omnes exprimi debeant, ſed vt regulae ſint vniuerſales, ex iiſque caſus omnes poſſint explicari.

3. Vt rei publicae ſint conuenientes, id eſt, fini et formae rei publicae et indoli ciuium; hinc ſi finis eſſet commerciorum amplitudo, et leges libertatem negotiandi reſtringerent, commerciis onera imponerent immodica, peregrinis minime fauerent, non obtineretur, finis. Si in democratia nobilitati multae ac eximiae praerogatiuae concederentur, deſtrueretur forma rei publicae; ſi vulgus rerum nouarum cupidum in democratia admitteretur ad rem publicam, lex eſſet indoli populi minus conueniens.

§. 6.

Quintum officium *legum exſequutio*; alias enim 1. leges euileſcerent, quam primum videant homines, eas impune violari; 2. immo fruſtra eſſent.

Hinc in rebus publicis, a) legum cuſtodes eſſe decet, quales apud nos aduocati et procuratores fiſci; ciuiles enim actiones facile inſtituunt homines, quia actorum intereſt; non autem criminales: b) exſequutio debet eſſe facilis et breuis; ſaepe enim breuis iniuria tolerabilior eſt, quam longa iuſtitia, hinc diuturni proceſſus quouis modo coercendi; c) exſequutio ſit aequalis, ne imperans

Det veniam coruis, vexet cenſura columbas.

Hinc non facile diſpenſandum, nec potentibus aliquid indulgendum contra leges; aut enim aliis nocet imperans, ſi his ius quaeſitum; aut ſibi ipſi, dum legibus ſuis auctoritatem detrahit.

§. 7.

Ex his ſextum officium fluit, vt *poenas prudenter infligat* hinc

1. Poenae debent eſſe neceſſariae, ne libertas ciuium praeter neceſſitatem reſtringatur; abſurda lex Perſica; vt nemo intra triduum quidquam precetur a Diis et hominibus.

2. Eaedem, ſi vitam non adimunt, ita comparatae ſint, ne hominem

Digitized by Google

reddant plane inutilem ; itaque non laudandae poenae infames, quibus homines non emendantur.

3. Poenae deliĉtorum non temere ad mortem extendendae ; admiranda omnino Auguſti prudentia, qui grauiſſima deliĉta pleraque deportatione coercuit, ita a) reus plurimum calamitatis ferebat ; b) bona eius in fiſcum redigebantur ; c) nihil ab homine illo metuendum erat, et d) ipſe Auguſtus clementiae laudem ferebat.

4. Creſcentibus tamen deliĉtis poenas creſcere debere, nullum eſt dubium ; aliquando enim homines lenioribus mediis ad ſanitatem reduci non poſſunt ; ſic deſertio, furta, rapinae vix ceſſarent, niſi poenae capitales homines coercerent ; et tamen hae quoque homines vix coercent.

§. 8.

Septimo et *ciuium inter ſe iniurias prohibere* eſt ſummi imperantis, id eſt, non patiatur quemquam ab alio impune laedi, iniuriis contumeliiſque adfici, contemni, cet. nam repugnaret hoc fini rei publicae, ſecuritati internae.

Itaque 1. nulli ſtatui in alterum quidquam indulgere debet, e. g. vt potentiores plebem impune opprimant ſpolientque.

2. Nulli deneget iuſtitiam, etiam viliſſimae ſortis homini a potentiore laeſo.

3. Ordines exiſtimatione et dignitate differant, non iniuriis ; hinc in neruum res abiit, quum Romae ius ſibi vindicarent optimates, debitores ex plebe in neruo habendi.

4. Nemini vindiĉta priuata, ſed defenſio tantum permittatur ; nam a) ita vi, non iure res agitur ; b) obſequium renunciatur magiſtratui ; c) quiſque iniquiſſimus erit iudex in ſua cauſſa.

§. 9.

Oĉtavo et *circa miniſtros et magiſtratus talem ſe gerat, vt nec ſibi, nec rei publicae ſummum adferat detrimentum*. Perquam neceſſarium eſt hoc officium, 1. quia hi miniſtri omnia agunt nomine principis, ac huic proinde omnia ſolent imputari ; ſic Tiberio vitio vertebantur, quaecumque egerat Seianus, praefeĉtus praetorio ; 2. quia plerumque principis et rei publicae ſalus pendet a miniſtrorum prudentia ; Auguſti ſumma felicitas, quod haberet adiutores prudentiſſimos, Agrippam et Maecenatem.

Itaque 1. neminem ad miniſterium vocet, niſi muneri ſuo parem futurum : ſane

Principis eſt virtus maxima, noſſe ſuos.

2. Viros exploratae fidei non temere muneribus moueat, iniuriiſque aliis adficiat ; quia a) hoc in ſe iniuſtum ; b) alios deterret a vera laude ; c) ſaepe et incitat ad vindiĉtam ; exemplum Narſetis.

3. Neminem temere per ſaltum trahat ad honores, quia iuuenes, quantumuis rerum periti, experientia deſtituuntur ; elegans veterum ſententia: *laborare iuuenum eſt, conſulere virorum iuſtae aetatis, precari ſenum.*

4. Diligenter eorum aĉta inſpiciat, et male agentes puniat.

5. Ipſe audiat ciuium querelas, interſit conſiliis, rationes ſuffragantium expendat.

§. 10.

Tributorum cura nonum imperantis eſt officium ; qua in re qualem ſe gerere

gerere debeat, ex ipſo fine facile patet, qui eſt neceſſitas rei publicae, ſeu conſeruatio ſecuritatis internae et externae; ergo 1. tributa illo fini debent eſſe proportionata, nec plus exigendum, quam opus eſt; 2. non temere mouenda bella libidinis et ambitionis cauſſa, ita enim oneribus minus neceſſariis premuntur ciues; 3. nec ad incitas redigantur ciues; eleganter Aſiatici, quum duplum indiceretur ab Antonio, petierunt vt duas meſſes quotannis efficiat; 4. det operam, ne tributa interuertantur multitudine Quaeſtorum; Prisecivs, ſcriptor Polonus, conqueritur, in Polonia in collatione tributorum idem fieri, quod ſoleat tempore incendii, vt quam multi conferant, et pauxillum tamen ad ignem exſtinguendum adhibeatur, plurimum effundatur in via; 5. iis adhibeat tributa, quibus deſtinata ſunt.

§. 11.

Decimum officium, *habere curam facultatum priuatarum*, vt gliſcant et augeantur, ita enim et imperanti non deerit neruus rerum gerendarum. Hoc fit, 1. ſi gliſcant commercia, eaque non nimiis oneribus premantur; 2. ſi artificia (*les manufactures*) promoueantur; 3. ſi rei monetariae habeatur ratio, ne pro proba moneta adulterina vel onerosa per rem publicam ambulet; 4. ſi leges ſumtuarias ferat, eaſque ſtricte obſeruandas curet; 5. ſi otium quouis modo prohibeat; quam in rem inſignis vſus ergaſtulorum, aliarumque operarum publicarum; 6. ſi furta, rapinae, mendicorum improborum et vagabundorum audacia prudenter coerceatur; denique 7. praecipuum medium eſt, diſpicere, vt ſemper plus exportetur ad alios, quam importetur.

§. 12.

Vndecimum officium eſt *conſeruatio vnionis ciuium*; vnio conſiſtit in vnitate voluntatum, quae obtinetur per ſubmiſſionem; omnium ergo ciuium voluntas ſubeſſe debet voluntati ſolius imperantis. Ergo 1. impediendae factiones, vbi enim hae, ibi ſciſſae ſunt voluntates, et quum imperans vtrique factioni fauere nequeat, alterutram ſibi aduerſam habebit; 2. coitiones ciuium, quae et heteriae, conuenticula, prohibeantur; ſunt enim hae medium et cauſſa factionum; qui effectum non vult, nec cauſſam velle debet; Romanorum curae, ne heteriae fiant, Chriſtianorum perſequutiones, Plin. *Epiſt.* X. 97. 3. ne ſit res publica in re publica, ita enim plane diſſoluitur res publica; vbi quaedam membra a re publica non dependent, ibi non amplius eſt vna res publica: hinc patet ratio, cur licet Dictatores aliquando dixerint Romani in re trepida, non tamen prius adquieuerint, quam et aduerſus hos valeret ius extremae prouocationis ad populum.

§. 13.

Duodecimum officium eſt, *virtutem ciuium armorumque peritiam alere*; Nam

1. Hoc requirit finis rei publicae, ſecuritas externa.
2. Serum nimis eſt, de ea re cogitare, vbi iam Hannibal ante portas.
3. Infida ſemper pax in ſtatu naturali eſt; ergo in promtu ſemper debent eſſe arma militeſque, qui arma rite gerant; hinc ſequitur, a) vt in promtu eſſe debeat apparatus neceſſarius, munimenta, arma, commeatus, b) vt aerarium bellicum recte ſe habeat; c) vt ſemper iuſtus ſit militum

Digitized by Google

tum numerus, ſiue lectorum, ſiue mercenariorum, ſiue ſociorum, prout rei publicae forma admittit.

4. Vt vicinorum conſilia et vires diligenter exploret; quod optime fit per legatos ordinarios; Cyri hoc inuentum apud XENOPHONTEM in *Cyropaedia*.

5. Foedera vt contrahat cum iis, quorum eadem eſt vtilitas; alias parum conſtans erit foedus, et diſſipabitur iuſto citius, vel ſine fructu erit ob conuentiones de pace particulares.

CAPVT XII.

DE LEGIBVS CIVILIBVS IN SPECIE.

§. 1.

PRaediximus ſupra, de ſingulis iuribus maieſtatis potioribus acturum ſeorſim auctorem; id iam praeſtat ſequentibus capitibus, et quidem hoc capite *de legibus* et *imperantis circa eas officio* diſſerit, et quidem 1. *quid ſit lex ciuilis* §. 1. 2. *quotuplex* §. 2. 3. *quid principi liceat circa leges naturales*, §. 3-7. 4. *quis legum effectus?* §. 8. 5. *quid iuſſus imperantis, et quomodo a lege differat?* §. 9.

LEX CIVILIS auctori eſt decretum ſummi imperantis ciuilis, per quod ciuibus iniungitur, quid in vita ciuili facere, quidue omittere debeant.

Decretum.) Rectius praeceptum; decretum enim ſubditos non obligat; ſed promulgatio.

Summi imperantis.) Ergo non magiſtratus, quorum decreta valent inter partes, non in re publica vniuerſa; et quamuis aliquando edant magiſtratus etiam decreta communia, *gemeine Beſcheide*, illa tamen non verſantur circa nouum ius, ſed tantum circa formalia proceſſualia.

In vita ciuili.) Haec differentia legis ciuilis ab aliis legibus; nam lex naturae in ſpecie non ſupponit vitam ciuilem, ſed humanam; quum vero lex doceat, quid facere, quid omittere debeant ciues, conſequens eſt, vt *lex* ſit vel *praeceptiua*, quae quid vetat vel prohibet, e. g. vt ruſtici operas praeſtent dominis, vel ne vaſalli inconſulto domino praedia vendant; vel *permiſſiua*, quae libertatem ciuibus integram relinquit, e. g. vt cuique liceat vſuras legitimas accipere. Hae quoque verae ſunt leges, quia obligant conciues, vt conciuem non turbent in exercitio huius legis.

§. 2.

Sed maioris quoque momenti eſt diuiſio altera, quod lex ciuilis ſit vel *reſpectu* AVCTORITATIS, quae quidem alterius ſunt originis, ſed auctoritatem ciuilem ab Imperante acceperunt; hinc multae leges origine ſunt iuris naturae, e. g. de homicidiis, furtis, adulteriis, cet. multae ſunt originis peregrinae, veluti apud nos ius Romanum, ius Weſtbienſe, apud Romanos ius Graecum in XII. tabb. expreſſum, ſed auctoritatem in re publica habent hae leges a ſummo Imperante; vel *ratione originis*, quae originem ſuam ab ipſo ſummo Imperante habent, e. g. ne liceret de ali-

mentis

Digitized by Google

mentis tranſigere; vt quarta Falcidia legatis, Trebellianica fideicommiſſis detrahatur; ne merces quaedam vetita inuehatur in rem publicam.

In illis non praeceptum, ſed ſanctio poenalis ab imperante eſt; in his vtrumque non alium auctorem habet, quam principem; hoc initio ſtatim eſt lex illud aliquando initio non eſt lex, ſed ſententia priuati, quae tamen auctoritate ſummi imperantis vim legis accipit, e. g. Leges Vlpiani, Papiniani, Paulli, cet.

§. 3.

Iam, quid liceat Imperanti circa leges naturales, diſpiciendum. Multas leges iuris ciuilis eſſe ex iure naturae et gentium, iam VLPIANVS noſter *L. 1. de iuſtit. et iur.* obſeruauit; ius noſtrum tripertitum eſt. Compoſitum enim eſt ex naturalibus praeceptis, gentium et ciuilibus. Ergo ſtatim quaeritur, ad quid opus ſit illa repetitione, vt nempe ius naturae et gentium nouis legibus ciuilibus ab Imperante inculcetur? quidquid enim natura iam cognitum eſt, id non indiget noua promulgatione.

Sed 1. non omnes homines in re publica actu ratiocinantur, quid iuris naturae ſit; multi, quin plurimi conſuetudine peccandi eo perueniunt, vt parunt exſtiment illa praecepta naturalia; ergo Imperans illa repetere et promulgare renetur, e. g. netanda crimina quis pro licitis habet, veluti Venerem nefandam.

2. Quamuis quidam generalia iuris naturae praecepta teneant, facile tamen in circumſtantiis ſpecialibus, et adplicatione illorum praeceptorum ad has circumſtantias falluntur; opus ergo eſt explicatione et determinatione eius modi caſuum difficiliorum, e. g. quouſque ſe porrigat moderamen inculpatae tutelae.

3. Quamuis ius naturae nil niſi iuſtum inculcet, illud tamen parum efficaciae et auctoritatis eſſet habiturum, niſi accederet ſanctio poenalis, quae a ſolo principe eſt vel ſummo imperante; poena ergo addenda. SENECA, *de ira, II. 27. Quam anguſta res eſt, ad legem bonum eſſe? Quanto laxius officiorum patet, quam iuris regula? Quam multa pietas, humanitas iuſtitia, fides exigunt? quae omnia ſunt extra publicas tabulas.* Hae vero leges, quibus tantum iuris naturae leges repetuntur, id habent ſingulare, α) quod ſubditi ſint inexcuſabiles, ſi violent, nec ignorantiam iuris praetendere poſſint; β) quod poena remitti, vel princeps diſpenſare nequeat; quamuis γ) poenam, ſi iure diuino non ſtatuta ſit, minuere poſſit.

§. 4.

Hoc vt rectius intelligatur, auctor denuo recenſet legis partes, docetque quod conſtent praecepto et ſanctione poenali; prius docet, quid faciendum omittendumque ſit; poſterior, quid mali immineat, ſi praecepto non pareatur.

Poſterius ſi deficit, lex eſt imperfecta. Iam ius naturae habet quidem ſanctionem poenalem generalem; niſi hoc feceris, Deum offendes, iſque vltor et vindex erit, et eum quidem omniſcium; et eatenus lex eſt perfecta, immo omni humana perfectior, quia humanum legiſlatorem ſe decepturos ſperant improbi, quod de Deo ſperare non poſſunt.

At ius tamen illud ſpecialem poenam non definit, nec eam delicta ſtatim ſequuturam praedicit; potius experientia docet, lentam eſſe Dei vindictam,

Digitized by Google

dictam, quia tanta eſt eius bonitas, vt ſpatii plus ſatis ad reſipiſcentiam indulgeat; et eatenus hypothetice imperfectum eſt ius naturae; adeoque ſupplere hunc defectum debet imperans, et addere ſanctionem poenalem, ſiue 1. vt poenam determinet, quae tunc vocari ſolet poena ordinaria; ſiue 2. vt eam arbitrio iudicis definiendam relinquat, quae poena arbitraria vocatur; illi locus eſt in negotiis, quae vniformes habent circumſtantias a legislatore expreſſas, e. g. qui hominem dolo malo occiderit gladio percutitor; huic vbi tam diuerſae ſunt negotii circumſtantiae, vt generale quid ſtatui nequeat, e. g. in crimine falſi.

Abſurda Hobbesii doctrina, *de ciue*, *cap.* 14. §. 10. omnia eſſe iuris naturae, quae precipit princeps, et *cap.* 6. §. 16. principem eſſe, crimina pro lubitu definire.

§. 5.

Non ſolum autem poenis ius ciuile munit leges naturales, ſed et actiones iis adcommodat.

Actiones ſunt media perſequendi ius ſuum in iudicio; tales actiones ius naturae nullas prodidit, quia illud et homines extra ciuitatem obligat; hinc videmus pacta, quamuis iure naturae ſeruanda ſint, non tamen produxiſſe apud Romanos actionem, quia leges Romanae ciuiles nullam eis adcommodauerant.

Vbi medium non eſt perſequendi ius ſuum in iudicio, ibi nec eſt obligatio perfecta, ergo ius naturae totum, ſi actiones non eſſent proditae, in ciuitatibus eſſet imperfectum. In ciuitatibus dico, nam extra ciuitates alter alterum ſine actione per vim bellicam cogere, et ius ſuum perſequi poſſet.

Imperantis ergo eſt 1. ex negotiis iure naturae inculcatis dare actiones; 2. iis certa dare requiſita; vt locumne habeant, nec ne, adpareat, e. g. vt hypothecariae in immobilibus non ſit in Saxonia locus, niſi ius pignoris publice et iudicialiter conſtitutum; vt de emto agi non poſſit niſi pretio ſoluto; 3. vt praeſcribatur, quid ex quouis negotio peti poſſit, e.g. an acceſſiones, an fructus, et quinam? percepti, an percipiendi, exſtantes, an conſumti, an vſurae? et num eae a tempore litis conteſtationis adiudicandae? qua in re ſingularis et admiranda eſt iuris Romani ſapientia.

§. 6.

Praeterea id licet ſummo Imperanti circa leges ciuiles, vt poſſit negotiis iure naturae praeceptis vel permiſſis certum tempus, modum, locum et perſonas adſignare, eaſque circumſtantias boni ordinis cauſſa definire, quas non definiuit ius natuare; e.g. ius naturae procul dubio praecipit, vt iuſtitia adminiſtretur; at non praecipit, quando, quomodo, a quibus praeciſe perſonis id fieri debeat; itaque has circumſtantias determinat Imperans, praecipitque quibus diebus et horis, a quibus perſonis et magiſtratibus ius dicendum ſit, quo ordine proceſſus inſtituendus, quae media exſequendi adhibenda, cet.

Haec origo ordinationum proceſſus iudicarii, in quibus duo extrema cauenda, 1. ne nimis anxie omnia formulis, fatalibus, ac minutiis, adſtringantur, 2. ne nimis multum relinquatur iudicis et litigantium arbitrio. Vti enim prius proceſſum immortalem reddit: ita poſterius occaſionem dat iuſtitiam pro adfectu adminiſtrandi, lites protrahendi, tumultuarie procedendi.

Noſtro

Noſtro ſaeculo ea de re diſceptatum adcurate quomodo breuior fieri debeat proceſſus, ſed plerique morbi originem non intellexerunt, num in aduocatis, an in iudicibus, an in iuris incertitudine, an in forma proceſſus quaerenda, ſit quod ante omnia expediendum erat.

§. 7.

Principi porro fas eſt, negotiis iure naturae alias introductis certam formam dare, quam exigere videtur rei publicae ſalus. Ita 1. nuptiae ſunt iuris naturae; quomodo autem, et qua forma illae fieri debeant, non praecipit; hinc leges ciuiles addunt formam et ritum; 2. contractus ſunt iuris naturae; at leges ciuiles addunt contrahendi formam, e. g. ſtipulationem, magiſtratus in oppignorationem rerum immobilium conſenſum; 3. ſi ſtatuamus, etiam teſtamenta eſſe ioris naturae, de quo tamen merito dubites, quot ritus teſtatoribus praeſcripſit ius Romanum?

Haec omnia ius ciuile ſuperaddidit iuri naturae. Cur vero? Rident haec nonnulli, ſed ipſi deridendi, nam a) eo ipſo diſcernere voluerunt veteres, ſerione an perluſorie quid actum ſit; e. g. ad promittendum facillime ruunt homines, etiam inter pocula; ſerione id factum, ex ſtipulatione iudicabant; b) occurrendum eo ipſo fuit falſo; quam facile mutarentur, vel plane ſupponerentur teſtamenta, niſi tot opus eſſet ſollemnitatibus; c) ea eſt hominum indoles, vt iis maxime capiantur, quae in ſenſus incurrunt; itaque neſcio quid venerabile ineſſe cenſent ritibus et cerimoniis, adeoque et ſanctiora putant negotia ſollemniter et ex formula contracta, quam quae ſiue ſollemnitate ineuntur; e. g. nuptias ſollemnes coram facie eccleſiae initas; 4. ritus eius modi publicum teſtimonium praebent, aliquid rite factum geſtumue eſſe; ſic nemo dubitabit, eos in iuſto matrimonio viuere, quorum nuptiis acceſſit benedictio ſacerdotalis.

Quare facile intelligitur, cur Romani publice priuatimque omnia egerint ex formula et cum certis ritibus; ita enim ſollemniter iurabant, bella indicebant, foedera contrahebant, victos in deditionem accipiebant. Conf. *Syllog. opuſculor. exercit. X. de iuris prudentia veterum Romanorum formularia, pag. 431. ſeqq.*

§. 8.

Iam *de legum effectu*, qui ex earum natura facile intelligitur; quum enim ius ſit legislatori praecipere, vi relatorum officium ſubditorum erit obtemperare, adeoque effectus legum eſt *obſequium*, ſine quo etiam fruſtraneae eſſent leges.

Obſequium hoc 1. non modo ex iure naturae fluit, quod magiſtratui obtemperare iubet; verum etiam 2. ex pacto; nam dum conſenſere ſubditi in alterius imperium, conſenſiſſe etiam in obſequium cenſentur.

Obiici poſſet, id primos tantum feciſſe ciues, qui in rem publicam coaluerunt? Sed 1. pacta etiam heredes obligant, 2. qui in re publica viuunt, et in ea permanent, tacite ea pacta rata habent.

Iam obſequium iſtud eſt duplex, a) EXTERNVM, quando quis lege praecepta facit, prohibita omittit, quamuis id non faciat libenter, ſed inuitus fortaſſis ex metu et formidine poenae;

Oderunt peccare mali formidine poenae.

b) INTERNVM, quando quis legibus paret ex virtute, vltro, libenter.

Oderunt peccare boni virtutis amore.

Quale ergo exigitur obſequium? Sufficere plerique putant externum, quia 1. imperans de internis iudicare non poteſt, 2. eius parum intereſt, libenter officium faciant ſubditi, an coacti, modo faciant.

Sed id verum eſt, ſi ad Imperantem reſpicias, qui omnino a ſubditis nihil aliud exigere poteſt; quod ſi vero reſpicias ad Deum, 1. is et interiora hominis perſpicit; 2. ſemper in lege ſua exigit obſequium internum; hinc Apoſtolus nos iubet parere magiſtratui conſcientiae cauſſa.

Vtilitas huius quaeſtionis in eo ſe exſerit, vt refellere poſſimus hominum errorem, qui peccando contra leges ciuiles poenae quidem ciuilis reos ſe eſſe fatentur, at conſcientiam eo ipſo ſe laeſiſſe negant, quaſi non ſit contra conſcientiam refragari praecepto iuris naturae, quod iubet, magiſtratui vt pareamus.

§. 9.

Superſunt iuſſa ſummorum imperantium, quae a legibus differunt, quod leges ſint praecepta vniuerſalia, omnes ciues obligantia; iuſſa vero ſpecialia, quae vnum tantum vel alterum, ad quos diriguntur, obſtringunt; leges ſunt praecepta perpetua valitura tam diu, donec a principe ipſo abrogentur, iuſſa vero actum tranſeuntem ſpectant, e. g. iubet princeps carnificem, vt ſententiam exſequatur.

Leges obligant ciues indiſtincte, iuſſa praecipue miniſtros, adparitores, officiales, cet.

Iam quaeritur, *an et principis iuſſibus ſit obediendum?* procul dubio, quia eadem eſt ratio, Imperanti parendum, ſiue omnibus, ſiue vni quid iniungatur.

At de iniquis iuſſibus potiſſimum quaeſtio eſt, an et illis parendum? Diſtinguit auctor, an factum proprium iniungat, an ſui facti exſequutionem: priore caſu non parendum eſſe monet, poſteriore autem obſequium omnino deberi; e. g. non parendum erat obſtetricibus Aegyptiis, quum iuberentur Iſraelitarum infantes occidere; parendum autem eſt carnifici; ſi iubetur ſententiam exſequi.

Enim vero id falſum, ſi enim princeps iubeat exſequi ſententiam, de cuius iniquitate conuictus ſum, 1. magis obediendum Deo, quam hominibus; 2. nec quiſquam agere poteſt contra conſcientiam; immo 3. ne realis quidem eſt illa diſtinctio; quidquid enim iubeat princeps, ſemper exſequitur ſubditus principis ſententiam, ceu exemplo obſtetricum Aegyptiarum patet.

Nos potius reſpondemus, diſtinguendum eſſe inter iuſſa aequa et iniqua; illa abſolute exſeguenda, in his ſubdiſtinguendum vtrum *manifeſta* ſit iniquitas, an *occulta*: illo caſu plus obſequii debetur Deo, quam homini; hoc recte obſequium praeſtatur, maxime vbi is, qui quid facere iubetur, nec tenetur, nec poteſt de aequitate vel iniquitate iuſſus iudicare. Sic carnificis iudicii res non eſt, an ſententia iuſta ſit, exſequatur ergo illam; militum gregariorum captum ſuperat quaeſtio, bellum iuſtum ſit, nec ne; militet ergo.

At contra conſcientiam dubiam nihil agendum? Reſp. omittat ergo actionem, ſi in eius arbitrio ſit; ſin minus, aut agendum, aut patiendum erit.

CAPVT

CAPVT XIII.

DE IVRE VITAE ET NECIS.

§. 1.

IVs vitae et necis eſt ius maieſtatis, quod ſummus Imperans exigente rei publicae ſalute etiam in vitam ciuium exercet ; neque enim hic nobis intelligi promiſcuam occidendi licentiam , aliquoties monuimus.

Poſſet quidem videri, hoc ius imperanti minime adſerendum , quia fini et ſcopo rerum publicarum plane videatur contrarium ; finis enim rei publicae eſt ſecuritas interna et externa ; nihil vero magis in tuto eſſe cupimus, quam vitam noſtram , qua nihil eſt carius , ergo Imperantis erit, vitam tutam praeſtare, non eam eripere. Sed diſtingue inter finem ſimpliciter, et ſecundum quid talem, qui ſaepe ſibi contrarii eſſe poſſunt , e. g. finis medicinae eſt conſeruatio vitae et ſanitatis , et tamen aliquando membrum labe vel ſphacelo corruptum,

Enſe reiciendum eſt, ne pars ſincera trahatur.

Ita ſimpliciter finis Imperantis eſt ſecuritas ciuium, ſi vero ea aliter obtineri nequeat, etiam quorundam mors, vt tota conſeruetur.

Probari id facile poteſt: a quo exigitur finis, ei et media concedenda : ab Imperante exigitur finis , ſecuritas interna et externa ; ergo eidem etiam concedenda media ; non alia vero ſunt , quam poteſtas in vitam ciuium ; ergo haec Imperanti concedenda . Poſtremum dubio caret ; externa ſecuritas non aliter praeſtatur conſeruaturque , quam per bellum ; bellum ſine vitae periculo geri non poteſt , ergo Imperans vitam ciuium poteſt periculo exponere.

Deinde ſecuritas interna non aliter paratur, quam e medio ſublatis iis, qui illam turbant et inemendabiles ſunt ; indulgendum ergo principi , vt turbatores rei publicae e medio tollat, ſuppliciiſque adficiat.

Ex quo ſimul patet , duplici modo Imperanti competere ius vitae et necis , 1. *indirecte* ; vt eos per bellum poſſit periculo mortis exponere; §. 2. 2. *directe* , vt noxios poſſit ſupplicio capitali adficere , §. 3. *ad fin.*

§. 2.

Indirecte exercet princeps ius vitae et necis , dum ciues exponit periculo mortis , quod tempore belli fit ; quia enim bellum non geritur ſine milite, praeliis, et violentia; haec omnia autem cum periculo vitae coniuncta ſint, opus eſt potentia ciues armandi, aduerſus hoſtem ducendi, praelia committendi, vrbes oppugnandi , quae omnia ſine periculo non fiunt.

Hinc Imperanti eſt 1. ius delectum habendi vel conſcribendi milites ; et quidem , vbi militia lecta eſt , promiſcue ciues omnes , quod Deum ipſum in re publica Hebraeorum probaſſe videmus; vbi mercenaria , eos, quos militiae aptiores videt , quam aliis officiis ; vbi tamen periculi magnitudo id ſuadet , nemini defugiendum eſt officium defendendi communem rem publicam; ſtudioſorum laus in obſidione Groningana, Haffnienſi. 2. militem ſemel lectum recte exponit periculo , veluti in ſtationibus periculoſis collocando, in conflictum ducendo, in cuniculos mittendo; et qui-

dem 3. vt pereant potius, quam ſtationem deſerant; ſic Leonidas cum copiis ſuis apud Thermopylas periit; modo id rei publicae ſalus exigat; 4. ergo et fugam, et timiditatem militum tanto grauius coercere poteſt, quanto maiore cum periculo rei publicae ea vitia coniuncta ſunt.

Sed aliud eſt periculo exponere militem, ſi id exigat rei publicae ſalus; aliud propricidium mandare; nam 1. priori caſu moritur quis ex officio, quia miles eſt, vi hoſtis; hic moritur extra officium tamquam deſperatus manu propria; 2. ibi prouidentiae diuinae ſe committit, hic de prouidentia diuina deſperat; 3. ibi vere conſulit rei publicae ad extremum halitum pugnando, hic non conſulit, vnius enim hominis vita pluris eſt; quam iactura arcis vel nauis, 4. principi ius eſt in vitam, non in animam hominis. Et valde dubium eſt, immo vix credibile, an ſalua poſſit eſſe anima, quae tale conſilium capit.

§. 3.

Directe ius vitae et necis exercet imperans, quoties ſceleratos inemendabiles ſupplicio capitali adficit; hinc agit auctor 1. *de natura poenarum*, §. 3-5. 2. *earum cauſſa et fine*, §. 6-10. 3. *quaenam delicta in ciuitate punienda*, §. 11-15. 4. *quomodo fieri debeat poenae aeſtimatio*; §. 16-19. 5. *an quis et alieni delicti poenam ferre debeat*, §. 20.

§. 4.

Quid ergo *poena*? Retinuit auctor definitionem Grotii: *poena* eſt malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis; ſed iam ſupra monuimus, addendum eſſe: *a ſuperiore*, aut definitionem eſſe falſiſſimam, quin et multos inde errores naſci; nam 1. inde ſequitur, iuſtam eſſe vindictam propriam, ciuium rebellionem, tumultus; 1. inde Grotius ipſe hauſit doctrinam abſurdiſſimam, poenam gentis improbae eſſe cauſſam belli iuſtificam; adeoque populum poſſe alterum bello perſequi., non ob aliam cauſſam, quam quod delictum admiſerit. Ita licere ſibi putarunt Hiſpani, petere Americanos, qui in ſe nihil admiſerant, quia erant idololatrae, ἀνθρωποφάγοι, barbari, quam belli cauſſam ipſi cordatiores Hiſpani deteſtantur; quis Hiſpanos ſuperiores conſtituit Americanis? Vid. Buddei *Diſſ. de expeditionibus cruciatis*.

Eſt ergo *malum*;) adeoque in eo conſiſtere debet poena, quod deliquens pro malo reputet; hinc aeque abſurda eſt poena relegationis furibus inflicta, quam ſuffocatio in aquis cancro a ciuibus, neſcio cuius oppiduli, dictata.

Paſſionis.) Obiicitur, poenam in actione quoque conſiſtere poſſe, e. g. ſi quis damnetur ad operas publicas? Reſp. tunc non actionem eſſe poenam, (eadem enim agunt homines innocentiſſimi pro diurna mercede, quos ideo puniri non dixeris); ſed ſentionem ingratam, adeoque paſſionem, quae ex eo immodico labore reſultat.

Infligitur.) Inuito itaque poena infligenda, id eſt, talis, quam reus a ſe amoliretur, ſi poſſet; nam alias ſaepe contigere videmus, vt damnati magna animi alacritate ſupplicium ſubeant.

Ob malum actionis.) Ergo correlata ſunt delictum et poena, quae ſe mutuo ponunt et tollunt; ac proinde martyrum cruciatus non fuere poenae, quia nihil deliquerant; multo minus, qui bello occumbunt, poenam ſubiiſſe dicendi ſunt.

A ſu-

A ſuperiore.) Ergo poena non eſt, ſed iniuria, quae infligitur ab lis, quibus ius non eſt puniendi, e. g. vindicta priuata, ſeditio, tumultus.

Itaque facile patet, a poena quam maxime differre reparationem damni? haec enim quidem ex delicto vel mala actione itidem naſcitur, ſed ex alio fundamento: Ad poenam quis obligatur, quia leges violauit, id quod vocamus *reatum*; ad reparationem damni ob detrimentum alteri illatum, quod *laeſionem* vocamus; hinc et vnum alterum non tollit; potius argumentamur; vbi coniunctae ſunt cauſſae, ibi et effectus coniunctim adeſſe oportet; in omni delicto coniunctae ſunt cauſſae, reatus et laeſio; ergo et effectus coniunctim adſint neceſſe eſt, puta poena et damni reparatio.

§. 5.

Ex quo facile patet, poenis tantum locum eſſe in ſtatu ciuili, non in naturali: vbi enim deficit ſuperior, ibi et deficit poena, per definitionem §. 4. datam: in ſtatu naturali deficit ſuperior; ergo et poena deficit, ſcilicet humana, diuinae enim et in ſtatu naturali locum eſſe nemo dubitarit. Vid. GROT. *de iur. bell. et pac. II*, 2.

Itaque 1. ius poenas infligendi non habet priuatus. Obiiciunt exemplum Zelotarum, cuius exemplum dedit Pineas, *Numer. XX. 7. ſeqq.* itemque exemplum vindicis ſanguinis; adde 1. *Maccab. II.* 25. ſed non eſt quaeſtio; an magiſtratus poſſit ius vindicandi priuatis permittere, quod nemo negat; et notum eſt, legibus etiam Romanis furem nocturnum licere occidere; ſed quaeſtio eſt, an priuatus, ius puniendi habeat? id quod omnino negandum. Conf. BVDDEI *Diſſ. de iure zelotarum in gente Ebraea* §. 34. *ſeq.*

2. Poenae non ſubiectus eſt populus liber, nec id ius puniendi ſibi quiſquam vindicari poteſt, niſi populus ſit pars rei publicae. Sic Iſraelitae in poenam adgreſſi ſunt Beniaminitas; quia ob nefandum crimen ſatisfactionem negabant Iudaeis; erant enim Beniaminitae tribus et pars reipublicae Iſraeliticae.

3. Multo minus Rex ſiue a populo, ſiue ab extraneo puniri poteſt; hinc deteſtandum facinus populi Anglicani Carolum I. obtruncantis, multoque magis deteſtandum ſupplicium Conradini Hohenſtaufii a Carolo Andegauenſi inflictum, de quo ſingularia quaedam habent GVNDLINGIANA in *Diſſ. de Conradino;* iure victoriae vti poteſt victor, non iuris dictione.

Ipſi Romani hac in re abſurdi, qui in Reges et duces in triumpho ductos ſecuri percuſſerunt. Atqui Iſraelitae reges deuictos ſuſpenderunt, aliiſque poenis ſatis truculentis adfecerunt? Reſp. id Deus iuſſerat ob idololatriam et immania crimina, quae perpetrarant; quod vero Deo, ſupremo iudici, licet, id non ſtatim hominibus conceditur.

Sic facile intelligitur, cur Cainum ob parricidium nemo puniuerit; vixit enim in ſtatu naturali, adeoque neminem habuit ſuperiorem. Obiici poſſet, vixiſſe adhuc Adamum, eum vero tamquam caput et principem familiae ſuae id crimen iure potuiſſe vindicare? Sed quis credat, Cainum tantae aetatis virum adhuc in patria poteſtate vixiſſe, quae iure naturae ceſſat ſimulac non amplius opus eſt educatione.

§. 6.

Hactenus de natura poenarum; ſequitur earumdem *cauſſa et finis*, quem auctor conſiderat 1. *negatiue*, qualis non ſit, §. 6. 2. *poſitiue*, quis ſit §. 7-10.

Finis

Digitized by Google

Finis ergo poenarum non eſt 1. voluptas laeſi, vt is animum et oculos paſcat, quemadmodum occiſo Cicerone Fuluia, Antonii vxor, linguam eius capite, quod in ſinu tenebat, extractam graphiis et acubus pungebat. Princeps ad nihil obſtrictus eſt, quam quod ad ſalutem rei publicae pertinet: illa laeſi voluptas non pertinet ad rei publicae ſalutem, ergo ad eam laeſo excitandam non tenetur: accedit, quod in ſe inhumanum eſt, ex alterius miſeria et dolore voluptatem capere.

2. Nec ſatisfactio diuinae iuſtitiae, qui conceptus eſt theologis frequentiſſimus. Verum equidem eſt, Deum velle, vt iuſtitia adminiſtretur, et noxii puniantur; verum etiam, peccare Imperantes, qui id officium negligunt, quin et voluntati Dei ſatisfacere, qui poenas noxiis pro merito infligunt; at falſum eſt, poenis ſatisfieri iuſtitiae diuinae; Nam a) iuſtitia Dei eſt infinita, ac proinde ſatisfactio etiam infinita requiritur, quae non alia eſt, quam per Chriſtum; b) haec ſatisfactio iam facta eſt, adeoque non requiritur vlterior per mortem vel ſupplicium delinquentis; c) pleraeque poenae ſunt humanae, non a Deo ſancitae; non potuiſſet autem non Deus poenas ſingulis delictis iure vniuerſali ſtatuere, ſi his poenis eius iuſtitiae ſatisfieret; d) ſi hic poenarum finis eſſet, nulla omnino poſſet remitti, quod abſonum, quum et Deus Caino gratiam fecerit poenae parricidii.

Hinc merito hanc ſententiam deſeruit BVDDEVS, in *Theol. moral. part. II. cap. 4. §. 9.* cautiusque loquutus finem poenarum non eſſe ait ſatisfactionem, quae fiat iuſtitiae diuinae, ſed ſatisfactionem iuſtitiae, quam Deus intendat; quamuis et hoc cenſuram mereatur, niſi id ita intelligas, magiſtratum, dum punit, iuſte agere.

§. 7.

Iam ergo ad genuinos poenarum fines progreditur auctor, quorum 1. eſt praecautio laeſionum et iniuriarum; idque iterum fit trifariam: a) quod emendatur delinquens; qui finis praecipue intenditur poenis iuuenum, ab aliis corruptorum, ex praecipitantia, vel vehementiore adfectu peccantium; b) quod alii eius exemplo deterrentur a ſimilibus facinoribus; homines ita comparati ſunt, vt ſenſionibus maxime moueantur: iam ſingulae res ita comparatae ſunt, vt diuerſo reſpectu ſe tamquam bonas et malas repraeſentent; delinquentes plerumque eas ſibi ſiſtunt tamquam bonas, quia vel voluptatem, vel lucrum adferunt; c) malum cum iis coniunctum nec delinquentes, nec alii ſibi ob oculos ſiſtunt; ergo eius modi triſti ſpectaculo opus eſt, quo admoneantur alii, quam male ſibi conſulant, qui extra leges viuunt.

Hinc redditur ratio, 1. cur publice infligantur poenae, et non ſine terribili adparatu, 2. cur poena aliquando et in mortuis exſequtioni mandetur, e.g. propricidas publice per plateas trahendo, damnatos, qui poenam morte anteuertunt, mortuos in furcam tollendo, comburendo, cet. 3. immo ipſi delinquentes non amplius oneri ſunt rei publicae; quod inprimis ſpectandum in poenis latronum, furum, ſicariorum, cet.

§. 8.

Primus finis pertinet ad vtilitatem peccantium; quo fine eius modi poenae 1. recte demandantur ipſis parentibus, dominis, maritis; eo nomine

mine et ergaſtula rei publicae proſunt. At aliquando tamen ſi haec ſuſque deque habeantur, ipſe potius magiſtratus eas exſequitur; hinc ſententia: *daſs der Delinquent durch den Stock Meiſter tapfer mit Ruthen zu zuchtigen*; 2. omnes has poenas carere debere nota infamiae, alias finis non obtinetur; effectus enim eius modi poenarum aut poenitentia eſt, et tunc finis obtinetur; aut deſperatio, tunc eo deteriores fiunt delinquentes; deſperatos autem fieri oportet, quibus ob infamiam nulla ſpes ſupereſt anteactae vitae labem virtute eluendi. Laudanda ergo prudentia militaris, quod poenae pleraeque militares, etiam ſatis aliquando atroces, ſine nota infamiae infliguntur.

§. 9.

Alter finis comparatus ad vtilitatem ipſius laeſi; proſpicitur enim 1. eius futurae ſecuritati, e.g. ſi reus damnetur ad mortem, ſi in ergaſtulis, triremibus, munimentis habeatur, vel ſi vires nocendi ſubtrahantur. Ita olim furibus manus truncabantur, quod tamen itidem crudele; rectius rebelles Vltraiectinos coercuit Fridericus I. Imp. apud GVNTH. in *Ligur. libr. I.* 2. eius ſatisfactioni, ſi damnum poſſit reparari, e.g. ſi res furtiuae apud furem reperiantur, vel ſi iſte fateatur, quem penes latitent, cet.

Ergo abſurdum, quibuſdam locis obtinere paroemiam: *mit dem Tode wettet man dem Richter, und buſſet dem Klager*; multo iniquius, res furtiuas a iudice retineri pro impenſis in inquiſitionem et exſequutionem factis. Inprimis vero laeſi ſecuritati conſulendum 3. in delictis, quae ad tempus futurum ſimul pertinent, e.g. in minis, vbi non dimittendus eſt e carcere reus, niſi praeſtita cautione de non offendendo.

§. 10.

At praecipuus finis eſt vtilitas publica, vt 1. vindicetur contemtus legum, qui vitari non poſſet, ſi cuiuis liceret, eas impune violare; 2. exemplo moneantur ciues, non eſſe peccandum in leges; hinc elegans veterum loquutio: exemplum ſtatuere; exempla hic fiunt; facere aliquid inſigne; vnde etiam cadauera non tolluntur furca et rota, potius ea publicae viae vicina eſſe ſolent; quae omnia demum reſoluuntur 3. in hunc generalem finem, vt ſeruetur ſecuritas publica interna, ne ciuis ciuem laedat, ne alter alteri faciat iniuriam; hinc Apoſtolus orandum ait pro magiſtratibus: vt tranquillam quietamque vitam agamus, cum omni pietate ac grauitate, 1. *Timoth. II*, 2. Vid. HOCHSTETTERVS, *de iure poenarum*, *ſect. V. pag.* 44.

§. 11.

Quaeritur, *quaenam delicta in ciuitate punienda ſint?* Reſpondent nonnulli: omnia, inprimis eo pertinent paradoxa Stoicorum: omnia delicta eſſe paria; ſapientem non ignoſcere. HORAT. *Sermon. I*, 3. 115. *ſeqq.*

Nec vincet ratio hoc: tantumdem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus Diuum ſacra legerit; adſit
Regula, peccatis quae poenas irroget aequas;
Ne ſcutica dignum, horribili ſectere flagello.

Sed id parum ſolidum; nam 1. multa ſunt delicta, eaque grauiſſima, quae ne quidem ad Imperantis iuris dictionem pertinent; e.g. quaecumque

Digitized by Google

que cogitando admittuntur, *L. 18. D. poen.* 2. ſi indiſtincte omnia delicta punienda eſſent, delendum eſſet vniuerſum genus humanum; quis enim non peccat? 3. id non requirit finis, puta rei publicae ſecurites; ſunt enim quaedam delicta, quae ad eam non pertinent, et hinc regula: *Ea demum delicta in re publica punienda, quae eius ſecuritatem turbant.*

Hinc auctor a poenis merito eximit 1. actus mere internos, veluti cogitationes prauas, cupiditates, deſtinationes ſine effectu, a) quia latent, et b) ſi vel maxime per confeſſionem pateant, non turbant tamen rem publicam. Id tamen exceptionem patitur, ſi res ad actum proximum peruenerit, e. g. ſi venenum quis infuderit cibo, fores iam perfringere furti cauſſa voluerit, et impeditus ſit.

§. 12.

Merito etiam excipiuntur 2. minutiſſimi lapſus, quos plerumque homines euitare ex naturae conditione nequeunt; tales ſunt omnes a) praui adfectus, ira, inuidia, cet. Hos non punit magiſtratus, niſi in actum externum vitioſum erumpant; α) quia poenae nullum effectum haberent, vtpote quae animum non emendant, β) quia ſecuritas ciuium iis non turbatur; potius itaque tales defectus emendandi virtute, pietate, religione; b) facta ciuilia contra legem admiſſa, quae quidem actionibus ciuilibus emendantur, at non puniuntur; e. g. qui pacta violat, agit contra legem, nec tamen ideo punitur, ſed ad ſeruanda pacta adigitur; c) leuiores exceſſus, qui non turbant rem publicam, e. g. ebrietas, verba ſcurrilia, ſi in nullius iniuriam vergant, otium, cet.

§. 13.

Porro 3. excipiuntur quaedam delicta, quibus impar eſt res publica; talia potius diſſimulanda, quam fruſtra tentanda, ne vel magiſtratus prodat impotentiam, vel ſalus rei publicae periclitetur. Tale Romae fuit foenebre malum, in Germania olim diffidationes, hodie *das Geſundheit-Trincken*, cet. impar autem aliquando eſt res publica, a) ob formam, quia Imperans nimis adſtrictus, vt olim Imperator; b) ob magiſtratus participationem; c) ob ipſius delicti naturam, quod variis nominibus palliatur; e. g. non quis vſuras accipit, ſed reditus emit; poenam conuentionalem ſibi ſtipulatus eſt.

§. 14.

Exemta porro a poena ciuili 4. vitia animi ex communi hominum labe reſultantia, qualia tria illa primaria, AMBITIO, VOLVPTAS, AVARITIA, nam a) et haec interna ſunt, quae ad Imperantis iuris dictionem non pertinent; b) eadem communia ſunt hominibus omnibus, nec vlli mortali parcendum eſſet, ſi omnia ad viuum eſſent reſecanda; c) in ſe non turbant tranquillitatem rei publicae, e. g. ſi quis ſe putet primum omnium hominum, ſeque ſuaui illo ſomnio vnice oblectet; ſuperbus quidem eſt, quin ſtolidiſſimus, ſed ſibi deſipit, nec vllo modo haec pertinent ad rem publicam.

Sed quamuis haec non turbent rem publicam in ſe, turbare tamen poſſunt, ſi erumpunt in actus illicitos ciuibus reliquis noxios; e. g. ſi ambitio abeat in iniurias, ſeditiones; voluptates in ſtupra, adulteria; auaritia in furta, rapinas, fraudes, ſtelionatus; tunc omnino puniuntur huius modi delicta, ſed non tam punitur cauſſa, quam effectus. In

In eo animaduertendum inſigne diſcrimen inter iudicia diuina et humana: in illis magis ad animum tamquam radicem peccatorum, in his ad effectum ſeu actiones earumque effectus reſpicitur, e. g. qui fratri iraſcitur, homicida eſt Deo, *Matth. V.* apud homines ſolus occidendi animus homicidam non facit, ſed ipſam ſequutam eſſe oportet hominis necem.

§. 15.

Aliquando contingit, vt, licet poena dignum ſit facinus, princeps tamen gratiam faciat poenae, ſeu delicti det veniam, id quod vocant *ius aggratiandi*. Vbi quaeritur.

1. *An id fieri poſſit ſaluo iure naturae*. Stoici negabant, quia qui ſuum cuique non tribuit, iniuſtus ſit, adeoque et is, qui non puniat poena dignum. Sed prius verum eſt, ſi quis aliquid alteri denegat inuito, quod iure praetendit; poena vero nemini inuito denegatur, eam quoque nemo praetendit.

Potius argumentamur, 1. Qui poenas ſtatuere poteſt, eaſdem poteſt remittere; 2. ſi ſapiens nemini ignoſcit, quod volunt Stoici, plane etiam iniuſta eſſet remiſſio peccatorum, tum diuina, tum humana; atqui poſterius abſurdum; ergo et prius. At hoc ius omnino non exercendum citra grauiſſimas cauſſas, quia nec ſine grauiſſimis cauſſis feruntur leges.

Tales cauſſae ſunt? 1. ſi finis poenarum in certo caſu non ſit neceſſarius, ſed remiſſio vtilior, quam ſeueritas poenarum; e. g. in bello ruſtico: 2. ſi eximia ſint delinquentis in rem publicam merita, e. g. Cicero vere aduerſus leges peccarat, quod coniuratos occidiſſet ſine populi ſuffragiis, *l. 2. §. 16. D. de orig. iur.* ſed quia tamen eo ipſo ſeruarat rem publicam, vtilius fuiſſet ei ignoſcere. Hinc mos Romanorum reorum cicatrices oſtentandi populo in ſuffragia iuuro; 3. ſi ſpes emendationis, e. g. ſi iuuenis peccarit; 4. ſi quis ex ignorantia et praecipitantia peccarit, e. g. Ionathan deguſtando mel; 5. ſaepe ipſa peccantium multitudo veniam extorquet, vti in tumultibus, ſeditionibus, bellis ciuilibus, vbi tamen intereſt rei publicae, ſaltem faces et tubas poenas dare.

At quamuis non denegandum ſit Imperanti ius aggratiandi, non tamen ei locus eſt, ſi poena iuris diuini ſit: hinc quaeritur, *an et poena homicidii poſſit remitti?* Qui praeceptum diuinum eſſe cenſent illud *Geneſ. VIIII. 6. qui hominis ſanguinem fuderit, ipſius inuicem ſanguis per hominem fundatur*, id merito negant; adfirmant vero, qui id pro praedictione habent; nec improbabilis eſt haec ſententia, 1. quia tum nondum erant res publicae; 2. quia non imperantiue dicitur: *eius ſanguis effunditor;* ſed in futuro: *eius ſanguis effundetur*; quia tamen a) ſaltem patres familias tum erant capita et imperantes familiae, qui et poenam capitalem infligere poterant, b) tota fere lex diuina in futuro concepta: *non habebis Deos alienos coram me*, cet. tutior eſt ſententia vulgaris. Vid. tamen THOMASII *Diſſ. de iure aggratiandi principis euangelici in cauſſis homicidii*.

§ 16.

Sequitur quarta pars capitis *de poenarum aeſtimatione*, quae duplicem vſum habet; 1. in prudentia legislatoria; ne Imperans acriores poenas ſtatuat, quam iuſtum eſt, etiam in delicta leuiora; 2. in prudentia iudiciali; quoties poena arbitraria ſtatuta eſt; tunc enim iudicantium et de iure reſpondentium eſt, poenam aequam nec iuſto acriorem, nec nimis tamen lenem ſtatuere.

In aeſtimanda ergo poena reſpicitur 1. ad obiectum ; quo enim illud nobilius eſt et pretioſius , eo maior poena obtinet ; non tamen hoc primarium momentum ; nam ſimul ſemper conſiderandum , an nobile illud obiectum vere laeſum ſit , et an laeſio illa coniuncta cum detrimento rei publicae , e. g. blaſphemia , periurium merito grauiter puniuntur , at grauior tamen ſolet eſſe poena laeſae maieſtatis humanae ; 2. damnum redundans in rem publicam ; ſic homicidium ſimplex capite punitur , furtum laqueo , latrocinium rota , deſertio laqueo ; 3. prauitas intentionis , e. g. ſi quis homicidium deliberato animo ſuſcepit , vel proditionis et occultandi delicti cauſſa ; 4. ſi acceſſerint circumſtantiae aggrauantes ; e. g. quaeritur a) *quis?* filius occidit patrem , mater infantem , coniux coniugem ; b) *quid?* plures occidit graſſator ; tunc adhibentur forcipes candentes , quaſi poenarum ſuperpondium ; c) *vbi?* occiſus quis in templo , inter ſacra ; d) *quibus auxiliis?* eſt homicidium proditorium ; e) *cur?* occidit quis voluptatis , rapinae , occultandi delicti cauſſa ; f) *quomodo?* veneno , omni adhibita crudelitate ; g) *quando?* ad quam circumſtantiam praecipue reſpicitur in procuratione abortus punienda , an nimirum partus fuerit vitalis , nec ne?

§. 17.

At quaeritur , quomodo intelligendum ſit axioma : *poenam debere eſſe delicto proportionatam?* id non intelligendum 1. de obiecto ſolo delicti ; ſi enim ſemper requireretur aequalitas ratione obiecti , ſola poena talionis deberet obtinere ; at ea obtinere nequit , a) quia ſaepe talioni locus non eſt , e. g. fur furatus eſt 1000. ipſi ſaepe eripi ne 10. quidem poſſunt , b) quia ſaepe non poteſt in talionis poena obſeruari aequalitas , e. g. ſclopeto quis vulnerauit Titium , ſed ita vt nec de vita , nec de integritate membrorum periclitetur ; an ſimile illi vulnus ſclopeto infligi poterit ; ſic etiam excuſari non poſſet , grauiorem eſſe poenam laedentis maieſtatem humanam , quam diuinam , furis , quam homicidae ; ſed 2. de effectu , quem delictum habet in re publica : quo magis enim delictum turbat rei publicae tranquillitatem , eo ſeuerius puniendum ; inde grauiſſima poena ſtatuta erat in ruptores aggerum Nili.

Secundum haec principia 1. poena ſtatuenda a ſummo Imperante vel ordinaria , vel arbitraria ; 2. ea exaſperanda , ſi delictum frequentius ; abigeatus poena grauius in Iberia vel Hiſpania puniebatur ; ſcopeliſmus apud Arabes ; 3. iudicis non eſt poenam vel intendere , vel minuere , vel remittere , ſed legum normam eam in rem ſequi.

§. 18.

Quin dici poteſt principem , (non autem iudicem vel magiſtratum) poſse atrociorem vel leniorem poenam duabus perſonis idem delictum admittentibus ſtatuere . Eſt enim malum paſſionis ; id iudicatur ex ſenſu ; ſenſus mali non omnibus iidem , ergo nec poena in omnibus eadem eſſe poteſt , e. g. mulcta 10. imperialium poena erit Titio pauperi , non Luctatio Neratio diuiti ; fuſtigatio mediocris poena erit homini infami et nullius exiſtimationis , at maxima viro honeſto vel nobili , vel in dignitate conſtituto ; hinc toto *titulo D. de poen.* diuerſae conditionis hominibus diuerſae poenae dictantur , e. g. honeſtioribus deportatio , vilioribus mortis ſupplicium.

Obiici-

Digitized by Google

Obiici poſſit, hanc eſſe perſonarum acceptionem, quam Deus grauiter prohibeat? Reſp. negando, ea enim eſt 1. quando vnus ex duobus, qui in pari reatu ſunt, abſoluitur, alter condemnatur, ſi iudex

Dat veniam coruis, vexat cenſura columbas;

itemque 2. poena inaequalis diuerſis perſonis infligitur; hic vero neutrum fit; nam et vterque punitur, et aequalis vtriuſque poena eſt quoad ſenſum, quamuis non ſit eadem in ſpecie. Haec vero ratio eſt, cur tam multae in iure noſtro ſint poenae arbitrariae, vel iudicantium religioni et arbitrio relictae, quia nimirum ſine conſideratione perſonarum vix poſſunt definiri.

§. 19.

Ea occaſione auctor progreditur ad delicta vniuerſitatum, quaeritque, *quid iuris ſit, ſi vniuerſitas toto imperio ciuili ſubiecta*, (nam ſi libera ſit, bello, non poenae, locus eſt), *delictum admiſerit?*

1. Poſſe vniuerſitatem peccantem puniri, probatur inde, quod omnia requiſita poenae adſint; nam a) poteſt vniuerſitas admittere malum actionis, e. g. pagos et oppida incendere, pacem publicam frangere, delinquentibus receptum dare, cet. b) poteſt ſentire malum paſſionis, e. g. vt deleatur, vt priuilegiis priuetur, vt pecuniae ſumma mulctetur, cet. c) habet ſuperiorem, cuius contemplatione pro perſona habetur, ergo poteſt puniri.

Quia tamen ita facile contingere poteſt, vt poena vniuerſitatis etiam ſingulos innocentes premat, diſtinguendum 1. an per tumultum pars plebis deliquerit, nam tunc vniuerſitas puniri nequit, ſed tumultuantes; magiſtratus vero eſt, ſeuere id vindicare, niſi ipſe velit ſe delicti participem facere; 2. an ciues quid fecerint iuſſu magiſtratus? tunc magiſtratus eſt cauſſa moralis, et quidem principalis, ac proinde iſte puniendus acrius; Vniuerſitas vero tamquam cauſſa minus principalis leniore poena adficienda; 3. an denique tota vniuerſitas per modum conſpirationis delictum admiſerit, quod fieri ſolet in ciuitatibus democratice adminiſtratis; tunc vna voluntas, vna perſona, adeoque recte vniuerſitas tota punitur, obſidetur, cet.

In omnibus tamen his caſibus merito humanitatis eatenus habetur ratio, 1. vt qui duces et faces fuerunt, praecipue puniantur, reliquis ob multitudinem peccantium gratia fiat delicti; 2. vt parcatur feminis, pueris, infantibus; nec ii directe puniantur; 3. vt magis de futura coercitione, quam de praeteriti delicti poena cogitetur; hinc prudentiſſimi principes tumultuantes ciuitates non exhauſerunt ciuibus, ſed conditis munimentis in officio in poſterum retinere ſtuduerunt, cet. e.g. Carolus V. ita puniuit Gantauum; 4. vt horum delictorum poena non exigatur a poſteris, niſi quatenus et ipſi delictum continuant, vel damni reparationem denegant.

§. 20.

Supereſt vltima pars capitis, *an quis alieni delicti poenam ferre debeat?* Vocamus? *alienum delictum*, cuius ipſi nec cauſſa moralis ſumus, nec phyſica: hinc ob delictum non alienum, ſed proprium puniuntur, 1. qui mandant, compellunt, incitant alios ad delinquendum; 2. qui participant de delicto, 3. qui delinquentibus receptum dant. Ad hos ergo et ſimiles haec quaeſtio non pertinet, ſed de iis tantum agitur, qui nullo modo delicti

cauſſae fuerunt, nec morales, nec phyſicae; hos ergo directe puniri non poſſe, ex doctrina de imputatione patet; non ſunt auctores actionis, ergo actio non imputatur; *imputare* eſt declarare, aliquem effectum actionis ferre debere, ergo hi non debent ferre effectum actionis; effectus actionis eſt poena, ergo hi non debent puniri, ergo non probanda eſt *lex* illa dura *l.* 5. *C. ad leg. Iul. maieſt.*

At id verum eſt *directe*: per *indirectum* enim contingere poteſt, vt poena et in innocentes redundet 1. per imperfectionem rerum humanarum, e. g. ſi parentes puniantur, fieri non poteſt, quin incommodum ſimul ſentiant liberi, quamuis id magiſtratus non intendat; 2. propter obligationem ſpontaneam, e. g. ſi quis pro delinquente ad iudicatum ſolui ſe obſtrinxit, (quod fieri poteſt in cauſſis non capitalibus), reo aufugiente ipſe mulctatur, non quia deliquit, ſed quia ſolutionem multae in ſe ſuſcepit. Illud triſte eſt, quod vno ex familia punito totius familiae exiſtimatio periclitetur. Sed id neque a lege, neque a magiſtratu eſt, ſed ex vana opinione hominum, quam coercere deberent Imperantes; fieri enim id poſſe, Angliae docet exemplum, vbi ſalua ſemper eſt illuſtrium familiarum exiſtimatio, ſi vel maxime vnus vel alter ex illa poenas delicti dederit.

CAPVT XIIII.

DE EXISTIMATIONE.

§. 1.

Vidimus hactenus, quid Imperanti iuris ſit in hominum voluntates; quibus leges poteſt praeſcribere, (*cap.* 12.); quid illi liceat in vitam ipſam hominis, (*cap.* 13.) Iam de eiuſdem poteſtate in exiſtimationem, famam, et honorem ciuium; quae cum vita pari paſſu ambulare videntur, hoc capite agitur; et quidem expenditur 1. *quid ſit exiſtimatio?* §. 1. 2. *quotuplex illa?* §. 2. 3. *quid iuris ſit circa aeſtimationem ſimplicem?* §. 3-10. 4. *quid circa intenſiuam?* §. 11-16.

I. *Exiſtimatio* quid ſit, patet ex definitione, eſt ea valor perſonarum in vita communi, ſecundum quem aliis vel pares, vel digniores, vel viliores iudicantur.

Valor.) Quemadmodum enim res, prout reliquis vtiliores, rariores, praeſtantiores ſunt, ita pretium habere dicuntur: ita et perſonae, prout moraliter, vel ciuiliter, vel phyſice aliquid praerogatiuae habent, reliquis exiſtimatione antecellunt, e. g. virtute praediti, viri docti et prudentes, ingenioſi. Quod ergo in rebus eſt praetium, id in hominibus eſt exiſtimatio, vtrumque eſt valor quidam.

In vita communi.) Si enim non in ſocietate viueret homo, nulla eſſet exiſtimatio; quia tunc nec aequiparari aliis, nec anteferri, nec poſtponi poſſet.

Vel pares, vel dignores, vel viliores.) Eſt hic effectus exiſtimationis: quum enim omnis valor requirat menſuram, vel comparationem, quae hic eſt comparatio hominis cum homine, quemadmodum in auro comparatio

ratio auri cum pondere, neceſſario ſequitur, vt vel alter altero dignior, vel vilior, vel aequalis habeatur.

Ceterum ſupra habuimus caput ſingulare de agnoſcenda hominum aequalitate; ſi ergo omnes homines ſunt aequales, quomodo alter altero dignior, vel vilior haberi poteſt? Reſp. aut hominem conſidero quoad officia iuris naturae, tunc omnes ſunt aequales, e. g. Titium laedere, occidere, expilare, defraudare non poſſum, qui eſt vir honeſtus; at non magis eam iniuriam facere poſſum Iro, qui eſt mundicus, nulliuſque exiſtimationis; hinc leno apud TERENTIVM *Adelph. II. 1. 34. 35.*

Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium:

Periurus, peſtis: tamen tibi a me nulla orta eſt iniuria;

aut hominem conſidero ratione morum et meritorum, tunc omnino alter praeſtantior, vel vilior, e. g. ſi comparemus Catonem et Clodium, Ciceronem et Catilinam.

§. 2.

II. *Exiſtimatio* illa vel eſt *ſimplex*, vel *intenſiua*; illa et *fama*; haec etiam *honor* adpellatur.

Simplex eſt, quando quis ob vitam honeſtam pro idoneo membro humani generis vel ciuitatis habetur, *intenſiua*, quando quis ob bene merita aliis in re publica vel ſocietate humana praefertur.

Differentia manifeſta eſt, nam 1. ſimplicis fundamentum eſt, ſi quis nihil mali facit; intenſiuae, ſi prae reliquis bene fecit, et bene de re publica meritus eſt; 2. illam habere poſſunt omnes, hanc pauci tantum

— — *quos aequus amauit*

Iuppiter, et praeſtans euexit ad aethera virtus;

3. illa opponitur infamiae, haec contemtui vel ſtatui plebeio. Vtraque iterum conſiderari poteſt, quatenus eſt vel in ſtatu naturali, vel quatenus in ſtatu ciuili reperitur; ſic e. g. Imperatori Rom. Germ. a Regibus praerogatiua conceditur, quum alias in ſtatu naturali omnes ſint aequales; haec intenſiua eſt exiſtimatio. Tartarorum Regis, vt et Algirienſium, Tunetanorum, Tripolitanorum fama vacillat ob latrocinia et piraticam, haec ad exiſtimationem ſimplicem pertinent. Et tamen hi omnes viuunt inter ſe in ſtatu naturali; de ſtatu ciuili ne quidem dubitari poteſt, in eo diuerſam eſſe hominum exiſtimationem.

§. 3.

III. Iam primum de ſimplici agit auctor, et quidem quatenus conſideratur 1. *in ſtatu naturali*, §. 3-6. 2. *in ſtatu ciuili*, §. 7-10.

Quum ſimplex pro fundamento habeat, ſi quis nihil mali fecerit, (§. 2.) male autem faciat, qui contra leges facit; in ſtatu denique naturali nullae ſint leges praeter ius naturae: conſequens eſt, vt in eo conſiſtat exiſtimatio ſimplex in ſtatu naturali, ſi quis nihil contra ius naturae faciat. Hinc diximus laborare exiſtimationem Tartarorum, Algirienſium, cet. quod latrocinium et piraticam faciant, quae iuri naturae repugnant. Vbi ergo tale nihil populo poteſt exprobari, ſalua eius eſſe cenſetur exiſtimatio.

Itaque 1. non ſtatim exiſtimatione carere dicitur populus, qui contra conſuetudines gentium facit, ſi illa in iure naturae non habeat fundamentum; ſtolide ergo CICERO in *Orat. pro Flacco* Iudaicam gentem pro infami habet, quod

quod Deos et ſacra reliquarum gentium contemnat. Ita dici non poterat Pontifex Innocentius violaſſe ius gentium, quum legatis concedere nollet ius aſyli, id enim ex iure naturae non deſcendit: 2. non magis exiſtimatio deneganda populis, qui minus elegantiae vitae et doctrinae ſtudent; hinc ſtolidum fuit Graecorum de barbaris iudicium, quaſi ideo natio plane omnis exiſtimationis eſſet expers, quod Graeco more non viuat; quum plures barbari Graecis multo humaniores, caſtiores, frugaliores fuerint; de hac porro exiſtimatione ſimplici in ſtatu naturali quaeritur 1. *quando integra ſit?* §. 4. 2. *quando deminuatur?* §. 5. 3. *quando conſumatur?* §. 6.

§. 4.

Integra eſt, quamdiu quis nullo enormi facinore contra ius naturae et gentium dolo malo admiſſo alios laeſit. Quum enim in ſtatu naturali exiſtimatio ſimplex pro fundamento habeat ius naturae et gentium: ſequitur vt nullo exſtante contra illud admiſſo facinore ea exiſtimatio ſalua ſit.

Dicimus vero 1. *facinus* eſſe debere *enorme* et apertum; nam lapſus humano generi communes non ſtatim hanc exiſtimationem laedunt, e.g. Auguſtus quoque ſuis vitiis laborabat iuri naturae aduerſis, e. g. ambitione et dominandi libidine, adulteriis, cet. quia tamen nullum eius facinus enorme pateſcebat, ſalua ac integra erat eius exiſtimatio.

2. *Dolo malo admiſſum;* nam ſi quid ex errore vel praecipitantia fiat, non ſtatim exiſtimatio haec perimitur, modo ſequatur poenitentia et ſatisfactio; ſic Abimelech non ideo amittebat exiſtimationem, quod Saram, Abrahami vxorem ex ignorantia domum duxerat.

3. *Quo alii laeſi;* ſi ergo eo facto nemo laedatur, non ideo amittit exiſtimationem; e. g. Tiberius tam largiter, ſe inuitabat in conuiuiis, vt pro Claudio Tiberio Nerone *Caldius Biberius Mero* diceretur; ideo tamen non excidebat exiſtimatione, quia ebrius neminem laedebat. At laborat fama Alexandri M. quod ebrius Clitum occidit, vrbes incendit, veluti Perſepolin. Quum ergo in ſtatu naturali nullo admiſſo facinore enormi ſalua ſit exiſtimatio ſimplex, facile patet origo regulae: *Quilibet praeſumitur bonus, donec probetur contrarium*; contrarium enim non aliter probari poteſt, quam probato facinore aliquo enormi. Sed regula haec aeque in ſtatu ciuili quam in naturali valet, adeoque ab auctore ad hunc locum non ſatis commode refertur.

§. 5.

Si ſcimus, quamdiu ſalua et integra ſit exiſtimatio, non obſcurum eſſe poteſt, *quomodo deminuatur*? ſi ſcilicet ab eo, qui in ſtatu naturali viuit, vnum vel alterum factum enorme aduerſus ius naturae et gentium admittatur, nam 1. tunc nemo cum eius modi homine tuto in ſocietate viuere poteſt; ſemper erit periculum, ne, qui ſemel malus fuit, ſemper talis ſit; 2. ſequitur id ex regula contrariorum, ſi enim integra eſt exiſtimatio nullo tali facinore admiſſo; deminui eam oportet, admiſſo tali facinore; multoque magis eo frequenter admiſſo.

Poſſet quis exiſtimare, plane conſumi tunc exiſtimationem: ſed non conſumitur ſtatim, ſi ſequatur poenitentia et ſatisfactio; haec enim purgat ſolum malum, ſine quo exiſtimatio non laeditur; hinc quum Carthaginienſes pacem cum Romanis abrupiſſent, et Saguntum deleſſent, legatos miſere

ſere Romani, qui ſatisfactionem peterent; ea praeſtita et famam ſeruaſſent et rem publicam; ſed denegata illa adeo conſumta exiſtimatio, vt paſſim in prouerbium abierint: *Punica fides*, *Poeni foedifragi*, cet.

§. 6.

Denique in ſtatu naturali plane conſumitur exiſtimatio 1. vitae genere et inſtituto directe ſpectante ad aliorum detrimentum; quin ſic plane fit, vt nemo cum his pacem colere poſſit. Auctor huc refert in maiore opere *libr. VIII. cap.* 4. 5. lenones, fures; ſed hi raro in ſtatu naturali viuunt; potius eo pertinent Arabes, Tartari latrocinantes, Afri piraticam facientes; 2. qui ſatisfactionem offerunt, ſed ita, vt ab illo inſtituto diſcedere nolint; ſic ſaepe quidem naues captas reſtituunt Afri, maxime vbi maiorem vim timent, ſed praticam tamen nihilominus facere pergunt; hinc eorum exiſtimatio eo ipſo non reparatur.

Ceterum effectus huius infamiae in ſtatu naturali eſt, 1. quod tempore pacis in aulis et ab extraneis principibus eo honore non perfruuntur, quo aliae res publicae; hinc legatis Tartarorum et Afrorum parum honoris exhibetur; 2. quod in bello iura et leges victoriae mitioris vix aduerſus illos obſeruantur; 3. quod foedera nulla cum iſtis pangantur, niſi in odium tertii; 4. quod fides non habetur, niſi obſides dent, vel alio genere cautionis ſe obſtringant.

§. 7.

Iam de exiſtimatione ſimplice intra ciuitatem; eius fundamentum non eſt tantum ius naturae, ſed et leges ciuiles, quippe quibus ciues aeque obſtringuntur, ac iure naturae; quidquid ergo leges ciuiles prohibent, vel expreſſe, poenam infamiae comminando, vel tacite, ſtatuendo poenam corporis afflictiuam famoſam, id infamia notat; e. g. ſi vidua intra annum luctus nubat; ſi quis ob furtum fuſtibus caeditur.

Itaque recte definitur *exiſtimatio in ſtatu ciuili*, quando quis ita ſecundum mores et leges ciuitatis viuit, vt pro idoneo ciuitatis membro habeatur; differt ergo a ſtatu naturali, 1. quod ibi reſpicitur tantum ad ius naturae; hic tantum ad ius ciuile; 2. quod eius effectus ſit, vt quis pro idoneo membro generis humani habeatur, hic pro idoneo membro ciuitatis; e. g. qui in ſcenam prodibant mercede conducti, ideo non deſinebant eſſe membra idonea generis humani, ſed non erant amplius idonea membra ciuitatis Romanae.

Haec *infamia* recte diuiditur in *iuris* et *facti*: 1. illa contrahitur per factum legi prohibitiuae aduerſum, e. g. per furtum; haec per facta honeſtorum virorum iudicio turpia; e. g. per vitam diſſolutam; 2. illa non reparatur, niſi per reſtitutionem famae a principe factam; haec ſola emendatione; exemplum Themiſtoclis apud CORN. NEPOT. in *eius vit. cap.* 7. De ea quaeritur 1. *quomodo deficiat et conſumatur?* §. 8. 9. 2. *an inuito eripi poſſit haec exiſtimatio?* §. 10.

§. 8.

Deficere exiſtimationem in ſtatu ciuili obſeruat auctor vel *per ſtatum*, vel *per delictum*.

Per ſtatum ſiue natura non turpem, e. g. per ſeruitutem; ſiue natura turpem, e. g. per latrocinium, cet.

Sed

Sed quamuis ſeruitus contemtum pariat, pro infamibus tamen haberi nequeunt ſerui; non quidem credebatur eorum teſtimonio niſi tortura confirmato; ſed id duriſſimum.

Nos generaliter teneamus, vitae genus, quod nihil in ſe naturaliter turpe habet, contemtum quidem parere poſſe, non infamiam, ob definitionem exiſtimationis ſimplicis, quam paullo ante dedimus; hinc fruſtra infamibus accenſentur ſpurii, caſtratores ſuum, lictores, cet.

Aliud de ſtatu in ſe turpi, is enim nihil eſt, niſi delictum continuatum, adeoque exiſtimatio cum eo conſiſtere nequit. Neque obſtat, quod inter ſe ſeruent iuſtitiam, quod de furibus et latronibus Aegyptiacis teſtatur HELIODORVS, *libr. V.* Non enim eſt virtus, vbi non aequalis eſt actionum omnium cum lege conuenientia.

Sed quaeritur, *an iſti homines iure communi priuentur?* Reſp. aut leges eos vſu iuris communis excludunt, aut non: ſi prius, ne tolerari quidem in re publica debent; tantum abeſt, vt iuris communis ciuilis fauorabilis ſint participes, poſteriore eius omnino ſunt participes. Hinc ſtulta deciſio Metelli, quam tamen laudat VALER. MAXIM. *VII. 7.* qui Vecillo lenoni bonorum poſſeſſionem negabat, quod leno eſſet, quum tamen lenones publice tolerarent Romani. Stolida deciſio Aemilii Conſulis, qui ideo reſcidit poſſeſſionem Genucio Sacerdoti Bonae Deae datam, quod Eunuchus eſſet, quum tamen alii ſacerdotium hoc non conferrent aliis, quam exſectis. Contra ſapientius Praetor negauit, ſe actionem iniuriarum daturum ei, qui domum colludentibus aleatoribus praebuerit, *L. 1. D. de aleator.* Reprehendunt hoc nonnulli, ſed parum memores, non impunem fuiſſe hanc iniuriam, ſed tantum ſatisfactionem priuatam negatam eſſe huic patrifamilias.

§. 9.

Ob delictum etiam deficit exiſtimatio ſimplex, ſed non tamen ob omne, id enim inhumanum eſſet, et rei publice noxium, *L. 1. C. de mod. mulct.* Sed diſtinguendum, 1. inter leuia et enormia; ob illa enim fama hominum non iactanda, e. g. ſi quis inuito abſtulerit fruſtum panis; 2. inter ea, quae iuri naturae et communi tranquillitati repugnant; priorís generis infamant, e. g. latrocinia, furta, adulteria, crimen laeſae maieſtatis; 3. inter doloſa, culpoſa, et caſualia; iſta infamant, e. g. homicidium doloſum et proaereticum; illa contemtum pariunt, et leuis notae maculam, e. g. ſi medicus ob homicidium culpoſum damnatus ſit; haec nec cum infamia; nec cum contemtu coniuncta ſunt, e. g. homicidium caſuale, moderamen inculpatae tutelae. Prudentiae tamen legiſlatoriae eſt famae parcere, quantum fieri poteſt; nam 1. ita multa fiunt inidonea rei publicae membra; 2. ita ſpes emendationis praeciditur; 3. ita totae familiae, et maxime innocentes coniuges liberique per indirectum puniuntur.

§. 10.

Denique quaeritur, *an ſimplex exiſtimatio alicui inuito poſſit eripi?* Id recte negat auctor; nam 1. ea ſemper naſcitur ex factis turpibus, ſiue iure naturae, ſiue legibus ciuilibus prohibitis; deficiente ergo huius modi facto, tamquam cauſſa, ceſſat effectus; 2. ne Princeps quidem poſſet, ſi vel maxime vellet, innocenti et nullius criminis conuicto famam eripere; nam fama eſt benigna aliorum ſententia vel iudicium de noſtris actionibus;

bus; in opinionem autem hominum et iudicium nihil licet Principi, quia pertinet ad intellectum.

Hinc quum Praetor ob metum, qui cadit in virum conſtantem, ſe reſtitutionem in integrum daturum promiſerit, excipit tamen caſum, ſi quis iniecerit metum infamiae, *L. 8. §. 2. D. de his, qui not. infam.* ex ea ratione, quod has minas exſequi non poſſit priuatus, ac ne Princeps quidem, ſi alteri hic murus aheneus eſt,

Nil conſcire ſibi, nulla pallescere culpa.

Si tamen dicendum quod res eſt, merito haec exceptio non debet attendi: quamuis enim nemo poſſit alterum vere infamem facere, poteſt tamen eum calumniando maxima adficere ignominia; e. g. minatur quis innocentiſſimo, ſe effecturum, vt infamis fiat, quia principis laeſerit maieſtatem; poteſt hic ſane virtuti ſuae ſe inuoluere, et has minas contemnere; ſed vereri tamen debet, ne rapiatur in vincula, ne dirae quaeſtiones de eo habeantur. Quod ſane ignominioſum eſt ex opinione hominum, ſi vel maxime abſoluatur.

§. 11.

Progredimur ad alteram partem de *exiſtimatione intenſiua*, cuius conſideratur 1. *natura*, §. 11. 2. *fundamenta*, §. 12-14. 3. *effectus a) in ſtatu naturali*, §. 15. *b) in ſtatu ciuili*, §. 16.

Intenſiua exiſtimatio eſt valor perſonae, qui ſecundum merita cuiuſque et virtutes, vel alia eximia, quae habet, vel intenditur, vel remittitur.

Valor perſonae.) Et quidem talis, qui dat praerogatiuam prae aliis; vnde a ſimplice differt, cuius effectus tantum eſt, ne quis pro infami habeatur; ſimplicis ergo effectus eſt negatiuus, intenſiuae poſitiuus, qui ſe exſerit in honore, praecedentia, titulis, cet.

Merita et virtutes.) Haec prima cauſſa; ſic inſigni honore perſequimur homines fortes, prudentes, doctos, maxime ſi bene meriti ſint de re publica, ſpeciminaque virtutis inſignia ediderint.

Alia eximia.) Nam ſaepe et merita, et virtutes deſunt, et tamen aliis quis praefertur, quia eximii quid habet, e. g. ſplendorem natalium, opes vltra ſortem priuati.

Intenditur vel remittitur.) Quamuis enim ſtatum ſuum quis retinere poſſit, decreſcentibus etiam meritis, valori tamen eius multum decedit; hinc Nero, quum exacto quinquennio imperii primo in quaeuis flagitia et opprobria praeceps rueret, exiſtimationem intenſiuam paullatim amiſit.

Quum itaque effectus huius exiſtimationis intenſiuae ſit HONOR: quaeritur, *quid ſit?* Reſp. *honor* eſt benignum de alterius virtute et actionibus iudicium. *Venerationem* enim *habet*, inquit PLINIVS, *quidquid eminet.* Iam vero aut pauci de actionibus noſtris benigne iudicant, aut multi, aut omnes: primo caſu honor ille vocatur LAVS, altero FAMA, vltimo GLORIA.

Hinc vanum fuit Veterum ſomnium de honore immortali; moritur enim gloria quotidie, quoties moritur homo, quia in hominis opinione conſiſtit; vera virtus non quaerit honorem, ſed inuenit, eum non adſectatur, ſed aſſeclam et veluti pediſſequam habet.

Digitized by Google

§. 12.

Iam de fundamentis exiſtimationis intenſiuae, quae ſunt duorum generum: alia producunt aptitudinem tantum, vel ius imperfectum, alia ius ſtricte dictum perfectum.

Aptitudinem producunt, quaecumque digna ſunt honore, eius tamen poſſeſſionem vel quaſi nobis non tradunt, e. g. vir doctus et prudens dignus eſt, qui conſulatur, vel alia dignitate fungatur, nec tamen illa ſemper actu fruitur; habet ergo ob prudentiam tantum ius imperfectum; 2. ius producit, e. g. electio, in qua quis omne punctum tulit; ſi quis Conſul eligitur, ei erit ius perfectum et ſtricte dictum.

§. 13.

Fundamenta exiſtimationis intenſiuae imperfecta ſunt omnia, quae excellunt, ſiue vera bona ſint, ſiue adparentia.

Quum enim honor conſiſtat in opinione hominum; opinio autem hominum non ſemper rectam rationem, ſed etiam ſaepe adfectus pro norma habeat, poteſt et ea magni facere, quae non ſunt vere bona, immo manifeſto mala.

Hinc 1. genuina fundamenta, ob quae quis dignus honore videri poteſt, ſunt perſpicacia mentis, ingenium, doctrina, prudentia, magnitudo animi, eloquentia maſcula, fortitudo, res geſtae, cet. Haec enim omnia merito venerantur homines, quia praeclara et humano generi vtilia ſunt; 2. ea, quae cum virtute coniuncta proſunt, et venerationem merentur, ſeiuncta potius contemtum pariant. Sic laude digna nobilitas, forma egregia, opum amplitudo, itinera in terras longinquas facta; at haec omnia nihili, ſi virtus deſit; et tamen haec pro fundamento honoris et exiſtimationis intenſiuae habentur; immo aliquando honorantur 3. quaedam vitia; tam male aliquando homines ponunt calculum, e. g. Auctor eſt Carpzov. in *Praxi crimin.* ſua aetate in quibuſdam aulis maximi fieri ſolitos eſſe homines bibaces, quos venerationis cauſſa politicos vocarint; et quis ignoret, fuiſſe tempora, quibus magno honore fruerentur homines pugnaces.

§. 14.

Haec omnia tantum ius imperfectum tribuunt; nam ideo non ſemper quis fruitur honoribus, quia iis dignus eſt prae aliis, ſed ob alias cauſſas, de quibus hic quaeritur.

Dicimus non ideo honoribus aliquem frui, quod iis dignus ſit; nam 1. anceps et difficile eſt iudicium, quis omnibus dignior; Ferunt Alexandrum M. morientem interrogatum, quem ſucceſſorem deſignet? reſpondiſſe, digniſſimum; id ad liquidum numquam perductum, ſed gladio deciſum eſt; 2. quamuis etiam quis vna re emineat, poteſt tamen alteri competitori ineſſe aliud, quod aeque praeclarum, immo praeclarius habetur; e. g. Scipione temporibus belli Punici permulti fuere ſeniores in rebus ciuilibus experientiſſimi, fortes, et doctiores; ſed quia non opus erat ſene rerum ciuilium perito, erudito, ſed forti et magnanimo Imperatore, is competitoribus omnibus a Romanis praeferebatur.

Contra ius perfectum ad honorem ſeu exiſtimationem intenſiuam tribuunt non niſi tria: 1. Imperium; naturaliter enim ſuperior eſt, qui imperat,

perat, inferior, qui paret; 2. Pactum, quo et electio pertinet; hinc ſuperior omnibus Polonis eſt Rex Poloniae, quia electus; ſufficit vero et pactum tacitum, quo diuturno vſu et patientia praeſumitur; e. g. Imperator fruitur praerogatiua, quamuis nullum forte pactum propriae dictum vel expreſſum interceſſerit; 3. Lex in ſtatu ciuili: quo pertinent leges de praecedentia latae, quae ſuum cuique locum aſſignant.

Ex his, ſi quid aliquid pro ſe allegare poteſt, ius imperfectum habet honorem quemdam ſibi vindicandi.

§. 15.

Sed iam quoque de effectu exiſtimationis intenſiuae, tum in ſtatu naturali, tum in ſtatu ciuili.

Quod ad naturalem ſtatum attinet, notum eſt, quanta animorum contentione de *προεδρίᾳ* certent maximi Principes et Res publicae, adeo vt ſaepe res ad vim et iurgia redierit. Notum eſt, quid ea de re inter Hiſpanos et Gallos actum ſit in Anglia, vbi legatus Gallicus locum ante Hiſpanum adfectans ab hoc ita cohibitus eſt, vt lora equorum inciderentur. Conf. ZWANTZIG. in *Theatro praecedentiae*.

Quaeritur ergo, *quae προεδρίας fundamenta pro ſe allegare ſoleant?* Recenſuit illa auctor; ſunt illa 1. Antiquitas regni: ſed a) non ſequitur; id antiquius eſt, ergo praeſtantius; b) plerumque, quae de antiquitate nimia adferuntur, fabulas ſapiunt, veluti quae Hiſtorici Scoti et SAXO GRAMMATICVS de antiquiſſimis Scotiae et Daniae Regibus adferunt;

2. Amplitudo et potentia regni; ſed a) hic quoque deficit conſequentia, hoc amplum, ergo reliquis praeferendum; b) ſaepe et modicum regnum ob rectum regimen ampliſſimo quouis potentius eſt; ſic Macedoniſcum Perſarum Imperium deſtruxit; c) ita barbari reliquis omnibus praeferendi erunt.

3. Qualitas poteſtatis; e. g. quod quis ſine limitatione et reſtrictione imperat; ſed a) forma rerum publicarum eſt arbitraria; b) ſupra docuimus, nullam alteri praeferendam, quia omnes et commoda ſua et incommoda habeant; c) ita quoque barbari iure prae reliquis omnibus praerogatiuam ſibi vindicabunt.

4. Splendor titulorum; at ſaepe a) tituli admodum vani, e. g. Coſrois Perſarum Regis, qui ſe fratrem ſolis appellauit; hodie Turcae Sultanum ſalutant dominum mundi omniumque populorum, cet. b) hi ſunt arbitrarii, et pro imperantium adfectu ſaepe mutantur; e. g. Ruſſi principem ſuum olim vocabant Czaar, id eſt, Regem; nam in bibliis Ruſſicis, et Dauid Rex Iſraelitarum vocatur Czaar Dauid; fuit tempus, quum ab exteris reciperet titulum: *Gros-Furſt Reuſſen*; hodie Imperatoris axioma gerunt; quiſque Imperans poteſt in regno ſuo quemcumque titulum adſumere, quamuis non ſemper cogere poſſit exteros, vt eumdem illi honorem tribuant.

Quum ergo haec omnia vana ſint, *quaeritur an dentur fundamenta magis ſolida?* Reſp. 1. in ſtatu naturali omnes aeque ſunt liberi, omnes independentes, ergo omnes aequales, ergo nemo alteri praeferendus.

2. Poteſt tamen ex poſt facto contingere, vt cui praerogatiua competat ratione alterius: quum enim praerogatiua vel exiſtimatio intenſiua,

 ſeu

ceu ad ſuperiorem paragraphum notauimus, vel naſcatur ex imperio, vel ex lege, vel ex pacto: ſatis patet, duos priores modos huc non quadrare; imperans enim in imperantem nullum habet imperium nec in ſtatu naturali communis eſt legiſlator, quae ſingulis ſimperantibus locum adſignare poſſit ergo ſupereſt.

3. Pactum; ſi ita ergo conuenit inter principes, vt vnus alteri praeferatur, ſtandum eſt iſta conuentione.

Tale pactum poteſt eſſe vel expreſſum vt vnus loco alteri ceſſurum expreſſis verbis promittat; quamuis haec fortaſſis ſint rariſſima; vel tacita, quae ex diuturno vſu et patientia colliguntur. Ita Imperatori Romano Germanico per tot ſaecula praerogatiuam nemo dubiam reddidit, adeoque recte colligitur, pacto et conſenſu tacito ei a reliquis conceſſam eſſe προεδρίαν.

§. 16.

In ſtatu ciuili res minus eſt dubia, ibi enim omnia fundamenta exiſtimationis intenſiuae, quae ius perfectum tribuunt, locum habent.

Eſt in re publica 1. Imperium; ergo quicumque alteri quouis modo preeſt, imperium in eum exercet, ille gaudet προεδρία; e. g. magiſtratus et miniſtri prae ciuibus reliquis; duces et officiales bellici prae militibus, pater prae filio; maritus prae vxore; cet.

2. Lex; Imperans enim poteſt et ſolet cuiuis locum pro lubitu adſignare; vbi quidem a) principis eſt, merita cuiuſque ſtatus conſiderare, et prout vtilis ille eſt rei publicae, ita ei adſignare locum; ſed b) ciuis quoque eſt, adquieſcere in loco ſibi a principe adſignato, eumque prudenter ornare.

3. Pactum; quaeritur vero, *an et pacto quis locum priorem ſibi ſtipulari poſſit in re publica?* diſtinque inter caſus, vbi προεδρία lege certa eſt definita, et vbi lex deficit, vel dubia eſt, et princeps rem decidere nolit; priore caſu pacto ciuium non eſt locus, a) quia contra legem non licet paciſci, et b) res cum magno praeiudicio ſucceſſorum eſſet coniuncta; poſteriore caſu nulla eſt ratio, cur pacto res decidi nequeat, et huius modi exempla paſſim exſtant:

CAPVT XV.

DE POTESTATE SVMMI IMPERII IN BONA CIVITATE CONTENTA.

§. 1.

VIdimus, quid ſummo imperanti in VOLVNTATEM, quid in VITAM, ac porro quid in EXISTIMATIONEM ciuium liceat; iam diſpiciendum, quid liceat in eorum BONA.

Ius vero imperanti in bona ciuitate contenta eſſe, patet 1. ex natura ciuitatis; in re publica debet eſſe vnio virum; ad vires vel maxime pertinent bona ſeu pecunia, rerum gerendarum neruus, ergo ea vnienda, et Impe-

Imperanti in eam eſt ius ; 2. a maiori ad minus argumentando ; quum enim et in vitam et famam imperanti ius ſit , ſi id exigat rei publicae ſalus , quidni in opes.

Id quale ſit , oſtenſurus auctor diſtinguit ciuitates , vbi bona abs ſummis imperantibus in ciues profecta ſunt , et vbi ea ciues ſibi propria induſtria quaeſiuerunt , priore caſu ius hoc imperantis abſolutum eſſe putat , poſteriore reſtrictum.

Sed prior 1. caſus fingi nequit. Errat ergo Hobbesivs , *de ciue* , *cap.* 16. §. 15. dum ſtatuit , ciuium priuatorum dominium excludere quidem conciues , non autem Imperantes ; exemplo filii familias ; 2. proprietatem omnium bonorum penes ſolum imperantem eſſe non requirit rei publicae finis ; 3. regna deſpotica , vbi Rex dominus omnium bonorum ciuitate contentorum , vel in calamitate publica exſtiterunt , veluti in Aegypto ſub Ioſepho in ſumma annonae caritate , vel per vim apertam , aut ob ſeruile ſubditorum ingenium nata ſunt . Iure autem gentium Imperanti ſoli rerum omnium dominium tribui nequit.

Itaque dicendum , *bona* quaedam eſſe *I.*) *priuata* , et quemque ciuem poſſe rerum ſuarum dominum eſſe ; at principi tamen in bona illa , cuiuſcumque in dominio ſint , ius triplex competere : 1. *vt poſſit de vſu bonorum illorum leges praeſcribere ciuibus* , §. 2. 2. *vt illis poſſit tributa et vectigalia imponere* , §. 3. 3. *vt poſſit in caſu neceſſitatis exercere dominium eminens* , §. 4. 4. *quaedam e contrario bona ciuitate contenta eſſe* ; *II.*) *publica* , de quibus , §. 5. 6.

§. 2.

Primum ius ſummi Imperantis conſiſtit in *poteſtate leges ferendi circa bonorum vſum* ; quum enim vnio virium neceſſaria ſit in re publica , vires autem vniri non poſſint , ſi prodigantur turpiter , conſequens eſt , vt Imperantis ſit prohibere , ne prodigantur , quod fit per leges . Hinc Imperator §. 2. *Inſt. de his* , *qui ſunt ſui vel alien. iur.* dicit : *expedit rei publicae* , *ne quis re ſua male vtatur*. Huc vero pertinent.

1. Leges , quae prohibent , ne bona ad extraneos perueniant , e.g. prohibita importatio mercium , exportatio pecuniae , itemque , rerum , quae manufacturis noſtris inſeruire poſſunt.

2. Leges , quae ad conſeruationem familiarum pertinent ; e.g. ne quis de bonis auitis teſtetur , vti Hamburgi , Groningae ; vt cognatis ſit ius retractus.

3. Leges ſumtuariae ; prohibita mutatio formae veſtium.

4. Leges luſibus oppoſitae.

5. Leges oppoſitae prodigis , iiſque , qui foro cedunt.

6. Leges de reſtricta alienatione , oppignoratione , ect.

7. De modo poſſeſſionum , quibus legibus opus eſt , a) quoties magiſtratus pleraque ad ſe trahunt ; Lex Thoria. b) quoties bona eccleſiis donantur immodice ; ius amortizationis . Hinc et in Catholicorum prouinciis eius modi leges exſtant , vt eccleſiae et monaſteria non amplius adquirere poſſint bona immobilia.

Sunt etiam quaedam leges , quae indirecte faciunt ad bona ciuium conſeruanda amplificandaque , nempe 1. quaecumque ad florem commerciorum et artium opificiorumque aliquid conferunt ; 2. quaecumque inhibent rei ſum-

Digitized by Google

ſumtuoſas et parum neceſſarias, veluti itinera et peregrinationes in terras exteras, 3. quaecumque lites et iurgia ciuium cohibent, cet.

§. 3.

Alterum eſt *ius imponendi vectigalia et tributa*. Liv. XXX. 44. *Tantum ex publicis malis ſentimus, quantum ad priuatas res pertinet, nec in eis quidquam acrius, quam pecuniae damnum ſtimulat*. Hoc ius 1. in ſe iuſtiſſimum eſt: α) vniendae enim in re publica ſunt vires, β) bonis quiete fruuntur ſubditi beneficio rei publicae et Imperantis; ergo et aliquid ad Imperantium et rei publicae conſeruationem contribuere tenentur.

2. Non abutendum eſt hoc iure; abutitur autem Imperans, ſi α) proportionem non ſeruet in quantitate et qualitate bonorum, e. g. agrorum; β) onera imponat rebus non fructuoſis, vti ſupra habuimus exempla vectigalium vmbrae, aeri, vrinae, et latrinis impoſitorum; γ) oneret res immodice, vt ſubditi nullum fructum ex rebus ſuis capiant.

3. Hinc in plerisque rebus publicis olim id ius indicendi tributa non abſolute relinquebatur principis arbitrio; ſed de vectigalibus et tributis conſultabatur in Comitiis: hinc vocabantur *Gaben*, *Beten*, quaſi tamquam dona et precario darentur. Quin ne adminiſtratio quidem aerarii ſoli principi relinquebatur, ſed ea ſimul erat penes Ordines rei publicae, quod et hodienum in multis regnis et principatibus obſeruatur. In Anglia adminiſtratio quidem relinquitur Regi, ſed ita, vt rationes reddat Ordinibus.

§. 4.

Tertium ius eſt *dominium eminens*; inuidioſum vocabulum. Eſt autem ius ſummi Imperantis, quo ei licet bonis priuatorum vti, quoties id exigit rei publicae neceſſitas.

Primus hoc inculcauit Grotivs, ſed ita, vt ſufficere putarit vtilitatem rei publicae, quamuis neceſſitas non vrgeret; ex eo principio Zeelandi Marchionatum Veram et Vliſſingam ſibi vindicant; quia hoc vtile futurum ſit rei publicae. At Boeclervs, cuius ea de re exſtat ſingularis diſſertatio, hoc merito refellit, idque ius eleganter comparat facto Achabi, qui Nabothis vineam concupiſcebat, vt inde ſibi hortum adornaret.

Potius ergo dominium eminens his limitibus circumſcribendum, 1. vt neceſſitas hoc exigat; ea non habet legem; et quum imperanti tunc ius ſit in ipſam ciuium vitam, multo magis ius erit in eorum bona; 2. vt ei, qui inde detrimentum paſſus eſt, ſatisfiat a reliquis ciuibus. Quum enim alter prae altero praegrauari non debeat, facile patet, ei, qui praegrauatur, deberi ſatisfactionem et indemnitatem, niſi omnes eadem neceſſitas ſtringat.

Hinc locus eſt huius dominii eminentis exercitio, 1. ſi fundos occupandus, et caſtra ibi ac munimenta conſtruantur; 2. ſi res ſubditorum deuaſtandae, ne hoſtibus cedant; 3. ſi naues auferuntur, ad milites tranſportandos; 4. ſi pabulatum exeunt milites in agros priuatorum; 5. ſi in obſidionibus priuatorum agri occupantur, arbores caeduntur; 6. ſi vrgente ſame granaria priuatorum recluduntur.

§. 5.

II. Iam ad *bona publica*. Res publica eſt perſona moralis; eſt ergo veluti perſona, adeoque poſſidet bona, quae vocantur populi, vel publica, quaſi populica. Ea

Digitized by Google

Ea diuiduntur ab auctore in *aerarium* et *fiſcum*, rectius in *aerarium*, *fiſcum*, et *patrimonium principis*.

Differunt 1. ratione finis; aerarium deſtinatum eſt vſibus rei publicae; fiſcus ſuſtentationi principis; patrimonium familiae principis, e. g. vt et appanagiati in poſterum aliquid accipiant bonorum immobilium; 2. ratione iurium; in aerario princeps habet adminiſtrationem, non tamen ſemper priuatiue et ſolitarie; in fiſco vſumfructum; in patrimonio dominium. Hinc olim Romae aerario praeerant Praefecti aerarii, fiſco Procuratores Caeſarum, patrimonio Comites rerum priuatarum, quorum ſaepe mentio fit in iure noſtro; 3. ratione attributorum; res immobiles aerarii et fiſci ſunt inalienabiles, patrimonium alienabile. Hinc ſemper damnatae leges agrariae, ſeu de agro publico diuidendo, de quibus celeberrimus BVRMANNVS *in Diſſert. de vectigalibus populi Rom.* Semper viſum, reuocari poſſe domanialia ab anteceſſoribus alienata: ius in ſe non iniuſtum, quamuis in hypotheſi ſaepe accenſeantur bonis domanialibus, quae talia non ſint.

§. 6.

Subiungit auctor quaeſtionem, *an ipſum regnum poſſit alienari?* Diſtinguendum, an regnum ſit patrimoniale, an vſufructuarium: illud alienari poteſt, hoc non poteſt niſi conſenſu populi; 1. quia princeps in eius modi regnis non habet plus iuris, quam ipſi a populo conceſſum; id ius autem ei non conceſſum; 2. electa eſt perſonae vel familiae qualitas; ergo alius imperans inuitis ciuibus non obtrudendus.

Nec intereſt totum regnum, an eius pars alienetur, nam et tunc onus in reliquos incumbit: ſed poſterius habet exceptionem, ſi ex neceſſitate pacis ineundae cauſſa fiat alienatio partis regni; tunc enim quum finem velint ſubditi, nempe pacem, velle etiam debent media; hinc non iniuſta fuit alienatio Minorcae, Gibraltaris, facta ab Hiſpanis in Anglos, prouinciarum quarumdam et vrbium Suecicarum in Ruſſos, Danos, cet.

Denique vti Imperans alienare nequit regnum vel regni partem: ita nec abrumpere ſe debet pars altera inuita; id enim pro rebellione eſſet habendum, e. g. Corſi ſubducere ſe volebant iniuſtiſſime rei publicae Genuenſium.

Attamen nec hic neceſſitatem habere legem facile patet: hinc ſi hoſtis partem auellit, etiam haec iure praeſtat homagium.

CAPVT XVI.

DE BELLO ET PACE.

§. 1.

INter iura maieſtatis, de quibus adhuc ex inſtituto actum eſt etiam IVS BELLI ET PACIS, idque adeo magni momenti, vt GROTIVS ideo totum ius gentium publicum vniuerſale ius belli et pacis vocarit, atque ita inſcripſerit opus ſuum incomparabile.

Agitur hoc capite 1. *de iuſtitia belli*, §. 1-4. 2. *de modo bellum ge-*

rendi,

Digitized by Google

rendi, §. 5-11. 3. *de adquiſitionibus per bellum*, §. 12-14. 4. *de contrario belli id eſt, de pace*, §. 15. *ad fin.*

De iuſtitia belli duo quaeri poſſunt : 1. *an in genere bellum geri liceat?* §. 1. 2. *quaenam in ſpecie ſint cauſſae belli ſpecificae?* §. 2-4.

1. Quinam in genere bellum pro illicito, aut ſaltim pro indigno Chriſtianis certandi genere habeant, ſupra vidimus *h. l. cap.* 8. §. 5. vbi et Erasmi argumenta profligauimus, quae iam repetere nihil attinet.

At quia hic ita diſſentit Hobbesivs, vt in alterum extremum ruat, et bellum pro ſtatu hominis maxime naturali venditet, etiam huic ſatisfaciendum erit.

Naturale dicitur, quod aut a Deo inditum eſt creaturis, adeoque ex Dei intentione omnibus ineſt, quo ſenſu viuere, edere, bibere, dormire homini naturale eſſe diximus; aut *naturale* vocamus, quod rationis dictamini congruit, quo ſenſu conſeruationem ſui, procreationem et educationem ſobolis, immo totum ius, quod ratio conſtituit, naturale vocamus.

Neutro ſenſu bellum pro ſtatu maxime naturali hominis haberi poteſt, quia nec ad id nos Deus creauit, vt bella gereremus; nec rationi hoc conſentaneum eſt, vt populus populum laedat, ſed vt pacem colant.

Quemadmodum vero multa in ſe non ſunt naturalia, quae tamen in ſtatu extraordinario neceſſaria et rationi conſentanea ſunt, veluti venae ſectio, reſecatio membri putridi, vlulatio, cauterium: ita et bellum in ſtatu hominis extraordinario eſt iuſtum. Pax colenda, hic eſt ſtatus naturalis et ordinarius hominis) : at ſi pacem colere non licet per aliorum iniurias, bellum gerendum.

Quid vero eſt *bellum?* eſt ſtatus ſocietatum liberarum de iure controuerſo inter ſe vi certantium, et propoſitum certandi retinentium.

Status.) Non actus; nam ſaepe actu non inter ſe certant belligerantes, e. g. hyeme; vel ſi mari bellum geritur, et claſſes in portum ſubducuntur, et tamen manet bellum.

Societatum liberarum.) Nam quae aliorum imperio ſubſunt, belli gerendi ius non habent, quia habent iudicem ſuum; hinc deteſtanda bella ciuilia, bella priuata, rebelliones ſeu bella inter imperantem et ciues.

De iure controuerſo.) Eſt enim bellum modus litigandi in ſtatu naturali, ergo plus, quam barbarum eſt, bellum honoris et gloriae, aut latrociniorum, aut amplificandi territorii cauſſa gerere; hinc Alexander vocatus latro totius orbis.

Vi.) Nondum ergo eſt bellum, vbi tantum calamis digladiantur inter ſe principes, vel legati inter ſe diſputant.

Propoſitum certandi retinentium.) Pertinet haec clauſula ad tempus induciarum; ſaepe enim ſuſpenditur vis armorum ad tempus, vel breue, vel longum: vbi quaeritur, *vtrum illae induciae ad belli, an ad pacis tempus et ſtatum pertineant?* Reſp. ad bellum, 1. quia adhuc certandi propoſitum remanet; 2. quia ius controuerſum nondum ad liquidum perductum eſt.

§. 2.

At quaenam in ſpecie cauſſae belli iuſtificae? Hic ante omnia diſtinguendum inter cauſſas *iuſtificas*, *politicas*, et *praetextus*: 1. cauſſae iuſtificae ſunt,

Digitized by Google

ſunt, ob quas bellum dicitur iuſtum, e. g. vim vi repellere; 2. cauſſae politicae, ob quas bellum habetur rei publicae vtile, e. g. Cato decernebat Carthaginem delendam; 3. praetextus ſunt cauſſae iuſtae, ſed in facto falſae; e. g. lupus conquerebatur, ouem ſibi aquam turbidam reddidiſſe.

Nos loquimur de primi generis cauſſis, quarum tres ſtatuit GROTIVS, *de iur. bell. et pac. II.* 1. 2. a) vindicationem iuris ab altero nobis iniuſte interuerſi; talis erat cauſſa, ob quam gerebatur bellum Hiſpanicum; eo etiam pertinet laeſio, ob quam ſatisfactio denegatur; hinc Sagunto exciſo Romani bellum inferebant Carthaginienſibus; b) propulſationem vis iniuſtae; e g. ſi quis armis nos adgrediatur, quem nulla iniuria laeſimus; c) poenam; ſi gens enormi facinore contra ius naturae admiſſo ſe polluerit; quale bellum ab Iſraelitis geſtum *Iud. XVIIII.* Sed cauſſam poſtremam falſam eſſe, iam ſupra demonſtrauimus, quia gens gente non eſt ſuperior; poena autem ſemper a ſuperiore infligenda. Vid. quae diximus ſupra *libr. II. cap.* 13. §. 5.

Remanent ergo duae cauſſae priores; ſi ergo vindicamus ius nobis per iniuriam interuerſum, *bellum* erit OFFENSIVVM; ſin propulſamus vim iniuſtam, DEFENSIVVM.

Itaque facile deciditur quaeſtio, *an omne bellum defenſiuum ſit iuſtum?* Negatur, quemadmodum nec omnem offenſiuum iniuſtum eſt; culpa non redit in auctorem pugnae, ſed in eum, qui alteri fecit iniuriam, ſiue adgreſſus ſit, ſiue non.

Quaeritur etiam, *an laeſionem, quae bello gerendo ſufficiat, magnam eſſe oporteat, et quantam?* Reſp. quantacumque ſit, vel quantulacumque, perinde eſt, nam 1. laedens etiam nos in re minima et ſatisfactionem denegans, hoſtilem animum declarat; 2. qui in minimo laeſit, plura et maiora adfectabit, ſimulac fuerit occaſio; 3. quemadmodum in ſtatu ciuili ne minimam quidem iniuriam pati teneor, ſed ſemper mihi integrum eſt, actionem eo nomine inſtituere, ita et de bello idem ſentiendum, quippe quod loco actionis ciuilis eſt in ſtatu naturali.

Alia vero quaeſtio eſt, *an prudenter agat, qui ob cauſſas nullius momenti ad arma ruit?* iuſtum eſt, ob rem minimam actionem inſtituere, ſed non ideo prudenter agit, qui id facit, ſumtibuſque duplo maioribus rem minimi pretii vindicat; ita et de bello ſtatuendum.

§. 3.

Hinc recte ſuadet auctor, antequam belli aleae res committatur, experiunda eſſe quaeuis, vt de controuerſia amice tranſigatur.

Eleganter CICERO, *de offic. I.* 11. *Quum duo ſint genera decertandi; vnum per diſceptationem, alterum per vim: quumque illud proprium ſit hominis, hoc belluarum: confugiendum eſt ad poſterius, ſi vti non licet priore.*

Habet hoc iuſtas cauſſas, nam 1. omne bellum etiam iuſtum cum clade ſubditorum coniunctum eſt; 2. ſumtus immenſi requiruntur; 3. res aleae plena eſt, et tam qui iuſtum bellum geſſit, quam adgreſſor ſuccumbere poteſt.

Hunc in finem prodita 1. colloquia, deductiones, legatorum conuentus; 2. prouocatio ad arbitros, ſponſores; ac Athenienſes et Megarenſes de Salamine compromiſerunt in Lacedaemonios; 3. addit auctor in maiore

Digitized by Google

opere *libr. VIII. cap. 6.* §. 3. ſortem; Commendant quidem hoc medium CHRYSOSTOMVS, *Orat. de fortuna*, AVGVSTINVS, *de doctrina Chriſtiana*, *libr. I. c.* 28. GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 25. 9. ſed id parum prudens conſilium.

Hinc facile apparet, quid ſentiendum de bello repraeſentatiuo, ſi cauſſa per duellum decidatur; tale quid factum inter Aeneam et Turnum, inter Horatios et Curiatios, de quibus Metius Suffetius apud LIVIVM *libr. III. Ineamus aliquam viam, qua vter vtri imperet, ſine magna clade, ſine multo ſanguine vtriuſque populi decerni poſſit.*

Certamen eius modi ſingulare in ſe non iniuſtum eſt: 1. ſi enim licet in ſtatu naturali integros committere exercitus, quidni etiam pauciores? 2. ita res reuera in compendium mittitur, parciturque ſanguini.

Sed conſultum id numquam eſt, quia incertus ſum, an alter ſit fidem habiturus viribus integris; 3. quia ſic nullum ſupereſt remedium emendandi cladem, quum contra in iuſto bello raro res vno praelio tranſigatur.

§. 4.

Vidimus iuſtas bellorum cauſſas: iam de iniuſtis, quibus plerumque illae iuſtificae praetexuntur; eae vel

1. Apertae, quarum iniquitas et iniuſtitia in oculos veluti occurrit; quales a) auaritia et cupiditas fines proferendi, qua inprimis laborabant Romani, quidquid pro iis differat ALBERICVS GENTILIS in libello *de iuſtitia armorum Romanorum*, b) Gloriae ſtudium, quo laborabat Alexander M. Abſurda ergo ſententia Rabinorum, qui Iſraelitas exiſtimant bella gerere, et populus ſubiugare potuiſſe ex decreto ſynedrii ſine alia iuſta cauſſa, modo id fecerit ad augmentum gloriae Iſraelis. Vid. SELDENVS *de iur. natur. et gent. ſecundum diſciplin. Hebraeor. VI.* 3. *et* 12.

2. Subtiliores, quae facilius pallio iuſtitiae velantur; quales a) metus ex vicini potentia; haec iniuſta cauſſa, niſi potentia illa iniuſte quaeſita; b) metus ex vicini apparatu; haec quoque cauſſa iniuſta, niſi certis argumentis conſtet, alterum arma aduerſus nos parare; c) vtilitas iure deſtituta; e. g. Turca iam ſollicitatur a Gallis ad arma contra Imperatorem, quia commodiſſima ſit occaſio amiſſa recuperandi; d) cupiditas ſedes nouas quaerendi; inde notum bellum Cimbrorum cum Romanis; non poſſunt enim nouae ſedes occupari, vbi non eſt vacua poſſeſſio, aliiſque iam eſt ius quaeſitum.

§. 5.

Haec de prima parte; iam II. *de modo gerendi bella*, vbi primo quaeritur, *vtrum bella vi tantum aperta gerenda ſint, an et dolis et ſtratagematibus vti liceat?*

Adfirmant hoc plerique; Cleandrites apud POLYAEN. *ſtratagemat. libr. II. qua leonina non pertingit, vulpina adſuenda eſt.* Et quidem non male; Nam

1. Hoſti licet nocere; id quum et ſtratagematibus fiat, quidni his vtendum?
2. Ita parcitur multo ſanguini; et ſic finis facilius attingitur.
3. Saepe id neceſſarium eſt ob virium inaequalitatem.
4. Ipſe Deus heroibus veteris teſtamenti ſtratagemata praeſcripſit, veluti Ioſuae in capienda vrbe Ai.

Enim vero quum hac in re facile quis poſſit a iuſtitiae regulis deflectere,

re, diſtinctione opus eſt. Aut hoſtis cum hoſte agit, tamquam cum hoſte, aut tamquam cum paciſcente; priore caſu circumuenire poteſt hoſtem, non poſteriore; hinc turpe, hoſti quoque fidem non ſeruare.

Recte Ageſilaus apud PLVTARCH. in eius *vita*: *fidem in foedere fallere nihil aliud eſt, quam Deos contemnere, hoſtium vero circumuentio non modo cum iuſtitia, ſed et cum magna laude et iucundo coniuncta eſt compendio*.

Praeterea etiam cauendum, ne ſtratagemata in ſe ſint contra honeſtum et decorum, qualia ſunt omnia 1. quae dolo malo innocentum cladem intendunt; quamuis enim haec plane caueri non poſſit: tamen etiam non adſectanda eſt ſtudio. Hinc ad ſtratagemata non pertinet infectio aquarum per venena; 2. quae decoro bellico aduerſantur, e. g. vti armis vetitis, percuſſores immittere capiti hoſtis, cet.

§. 6.

Hactenus de dolo: iam 2. de vi, de qua ius naturae et gentium commendat regulam: *Hoſti in hoſtem in infinitum omnia licent*. Haec regula recte intelligenda; ſenſus non eſt, licere omnia in infinitum, quod ad qualitatem, vt poſſit quis omni ſcelerum genere aduerſus hoſtem impune vti, vti VIRGILIVS exiſtimaſſe videtur, dum cecinit *Aen. II.* 390.

-- *dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?*

nec ſenſus eſt, laedendi animum non habere finem: potius enim bellum debet geri propter pacem; alias homo brutis ipſis eſſet deterior; ſed ſenſus eſt, poſſe quis aduerſus hoſtem vi vti, non donec reparata ſit iniuria, ſed donec ille ad ſatisfactionem paratus ſit, quamuis inter damna, quae nobis intulit et ipſe paſſus eſt, nulla ſit proportio,

Ratio eſt 1. quia, qui bellum nobiſcum iniuſtum gerit, hoſtili eſt animo, eumque retinet, quamdiu non paratus eſt ad ſatisfactionem, ergo et laedi poteſt tamdiu, donec ſatisfaciat, quamuis plus detrimenti patiatur. 2. Quia ea proportio ſeruari nequit in bello, vt in iudiciis, vbi auctoritas omnia moderatur, quum in bello per hoſtem ipſum ſtet, quamdiu laedi velit.

Sed tamen hunc rigorem temperat merito 1. humanitas, quae et humani generis, innocentum et poſterorum rationem haberi iubet; hinc non probandum a) ſi praeter neceſſitatem omnia ferro flammiſque deuaſtentur; b) arbores et ſiluae exſcindantur; c) victi populi in ſeruitutem perpetuam abripiantur, d) in victis occidendis crudelitate, ſtupris, ſimilibuſque ſceleribus delectentur.

2. Ratio belli: eſt decorum in bellis ex iudicio humaniorum gentium obſeruandum; hinc non probantur a) arma vetita, e.g. falces, ſagittae veneno infectae; b) ſeruitus bello captiuorum; c) ſupplicium deditiorum.

§. 7.

Ad modum bella gerendi pertinet etiam diuiſio belli in SOLLEMNE, et minus SOLLEMNE, quae dupliciter poteſt intelligi; vel 1. de perſonis bellum ſuſcipientibus; tunc ſollemne eſt inter liberas gentes, minus ſollemne inter eas, qui ſuperiorem habent, adeoque eius generis ſunt omnia bella ciuilia, priuata, diffidationes; vel 2. de ritu bellum ſuſcipiendi, tunc bellum ſollemne eſt, quod ſollemniter indictum, minus ſollemne, quod minus ſollemniter. Talis ritus apud Perſas erat poſtulatio terrae et

hh 2 aquae,

Digitized by Google

aquae, de qua ſaepe HERODOTVS; apud Romanos indictio per faeciales, ſacerdotes, qui ſagminibus et armis inſtructi in hoſtium fines ibant et res repetebant, non auditi haſtam in fines hoſtium proiiciebant, cum certa imprecationis formula, de qua BRISSON. *de formul. et ſollemnib. popul. Rom. verb.*

Inter Europaeos ſaeculo adhuc XVI. bellum indici ſolebat per cyrices, *Herolde*, qui certo induti veſtium genere litteras diffidationis ipſi hoſtili Regi tradebant; quale exemplum hiſtoria refert de Carolo V. Imperatore, qui hoc ritu Franciſco I. bellum indixit. Hodie id fieri ſolet per clarigationem et manifeſta, de quibus I. H. BOECLERVS, eorumque publicationem ad ſonitum turbarum et tympanorum.

Quaeritur vero, *an hoc diſcrimen agnoſcat ius naturae et gentium?* Reſp. priore ſenſu hanc diuiſionem omnino eſſe realem, nam bellum liberarum gentium eſt iuſtum, ciuile et priuatum iniuſtum. In illo capti tractantur tamquam hoſtes, in ciuili tamquam ciues: (hinc ſeruituti in bellis hiſce non erat locus), GROTIVS, *de iur. bell. et pac. III.* 3. 23. in priuato tamquam rebelles.

At poſteriore ſenſu res redit ad arbitrium gentium, ritus enim ſunt arbitrarii, hinc et ratione populorum, et ratione temporum variant.

Illud modo obſeruandum, 1. denunciationem belli non debere fieri per ritus impios, et regulis iuſti, honeſti, decori contrarios; ſic Turcae bellum denunciant, legatos illius nationis in diros carceres abripiendo; 2. ritibus his ſemel receptis vtendum eſſe, ne alter deinde conqueratur, bellum iuſtum ſecum geſtum non eſſe; latrocinia et diffidationes in ſe ſunt turpia, ab iis ergo vt diſtinguantur bella iuſta, aliquo ritu opus eſt; 3. non violandos eſſe hoſtes conuitiis et iniuriis ſcurrilibus; nam a) res agitur inter Reges magnoſque principes; b) eo ipſo alteri populo ius damus par pari referendi; c) litterae eius modi ſemel ſcriptae manent etiam pace inita, et perpetuo impediunt amicitiam gentium.

§. 8.

Quum ergo et perſonae bellum gerentes diſcrimen inter bella faciant; quaeſtio eſt, *quis bellum gerere poſſit?* Reſp. gentes liberae; hinc ſtatus imperii habent quidem ius belli et pacis ratione exterorum, non autem inter ſe; fractae pacis rei ſunt, qui arma aduerſus conſtatum accipiunt.

Nam bellum eſt ob defectum iudiciorum; defectus hic tantum eſt in ſtatu naturali, vbi nullus ſuperior, non in ciuili et vbi ſuperior eſt, ergo et in illo bellum iuſtum eſt, in hoc iniuſtum.

Hinc pendet ſolutio quaeſtionis, *an magiſtratus, e. g. praeſes prouinciae poſſit bellum indicere et gerere iniuſſu principis vel populi?* Neg. 1. quia habet ſuperiorem, cuius auſpiciis prouinciae praeeſt; 2. quia res cum periculo totius rei publicae coniuncta eſt. Talia inter ipſos priuatos ſpeciale requirunt mandatum. Legatorum Fabiorum audacia apud LIV. V. 36.

Excipiuntur tamen caſus: 1. ſi hoſtis prouinciam adgrediatur; defenſio enim ſemper commiſſa cenſetur praeſidi prouinciae; 2. ſi prouincia ſit admodum remota; vt non poſſit ſpeciale mandatum exſpectari; hinc Batauorum praeſes Indiae bella cum barbaris prius aliquando conficit, quam de eo illato nuncii aduenerunt

Sed

Digitized by Google

Sed id fit 1. ex mandato cum libera ; 2. quia bella iſta Indica breui tempore confici ſolent , Indis artis bella gerendi et armorum admodum imperitis , et nec terra marique ſatis validis aduerſus tot claſſes et munimenta , quae Batani ibi habent .

§. 9.

Sed quaeritur , *an et ob facta non ciuitatis , ſed aliena , e. g. priuatorum , bellum iuſte geratur?* Reſp. in ſe hoc fieri non poteſt , quia bellum eſt ſtatus gentium liberarum de iure controuerſo inter ſe certantium : vbi ergo non eſt ius controuerſum , ibi nec bellum eſſe poteſt . Ius vero controuerſum hic non inter duas ciuitates , ſed inter vnam ciuitatem et priuatum , quocum bellum non geritur .

Sed quemadmodum ſupra in doctrina de imputatione demonſtrauimus , multis modis contingere poſſe , vt cui alienum factum imputetur : ita id hoc caſu ita contigit , 1. ſi Imperans vel res publica denegat ſatisfactionem , et potius factum defendit ; hinc Galli Romam delebant , quod legati Fabii adiuuerant Cluſinos eorumque deditio denegaretur , Liv. V. 36. Corinthus funditus exſcindebatur , quia ciues quidam legatos Romanorum violarant ; ita Cartaginenſes negabant ſuo iuſſu exciſam Saguntum , et tamen iure bello petabantur , quia hoc Hannibalis factum probabant defendebantque , et Hannibalem poena eximebant ; 2. ſi quis hoſti receptum dat , eumque ope et conſilio adiuuat ; vtrumque coniungi debet : hinc ob ſolum perfugium bellum non mouetur iure ; ſic e. g. ideo numquam iniuriam ſibi fieri dixerunt Angli , quod Papa Iacobum Stuartum , Hiſpani Ducem Ormondiae receperunt . At perpetuum fere bellum erat inter Regem Angliae Guilielmum III. et Ludouicum XIIII. Regem Franciae , quia hic non modo receperat Iacobum II. Regem ex Anglia profugum , verum etiam pecunia , nauibus , militibus iuuabat ad inuadendam Hiberniam.

Quid vero ſi profugi petatur deditio ? Ea non ſemper iure petitur , ſi nimirum paratus ſit princeps , ad quem alter profugit , ad iuſtitiam adminiſtrandam , et ſane , ſi innocens eſt , cur dederetur ? ſin nocens , cur non aeque puniri poſſet a iudice deprehenſionis , quam in foro delicti ?

Enim vero circa huius modi priuatos raro ſolet oriri controuerſia ; nam vix vnius priuati cauſſa bellum ſibi arceſſet Princeps , ſi aliae deſint ; nec deditionem admodum vrgebit natio , ſi periculum ſit , ne inde bellum naſcatur . GROT. *de iur. bell. et pac.* II. 21. 3. *ſeqq.*

Attamen ſi Princeps imperii priuatum proſcriptum ex Imperii decreto recipiat , ipſe quoque in proſcriptionem poteſt incidere . Exemplum Io. Friderici , Ducis Saxoniae , Grumbachium recipientis Gothae notiſſimus eſt .

§. 10.

Quum vero caſu , qui ſuperiore paragrapho explicatus eſt , magis plerumque repreſſaliis vtantur gentes , quam bello : quaeritur , quid ſint repreſſaliae ?

Repreſſaliae ſunt ius , quo Imperans vtitur , quum ſibi vel ſubditis iuſtitia denegatur , vt gentis iſtius bona tam diu arreſto conſtringantur , donec ſibi ſuiſque ſatisfactum ſit ; e. g. Fridericus Guilielmus fruſtra a Rege Hiſpaniae exegerat aes alienum , ergo armabat nauem , et Hiſpanicam nauem intercipiebat .

Differunt hae ab arreſto ; a) arreſto enim conſtringuntur bona debitoris ,

ris, repreſſaliae etiam ad bona non debitoris pertinent, modo eiuſdem ſit nationis; b) arreſtum forum fundat, non repreſſaliae.

Officia circa repreſſalias ſunt: 1. non vtendum repreſſaliis, niſi iuſſu magiſtratus; contra ſentiunt GROT. *III.* 2. 7. BODIN. *de re publ. I.* 10. a) quia vis prohibita priuatis; b) quia ſaepe ſunt belli praeludium: at ſolide eos refellit ZIEGLERVS;

2. Non plus retinendum ex rebus interceptis, quam ad exſoluendum debitum requiritur; ſic enim non eſſet ſatisfactio, ſed laeſio, ſi e. g. pro debito 10000. imperialium retineretur nauis 100000. imperialium.

3. Is, qui bona amiſit, regreſſum habet aduerſus debitorem, et hinc etiam iure poteſt petere, vt iura ſibi a creditore cedantur, quo ex iure etiam ceſſo aduerſus debitorem agere poſſit.

§. 11.

Denique quum repreſſaliis vi vtamur contra alium, quam qui nobis debet, quaeritur, *an et vis adhiberi poſſit pro aliis*, id eſt, *an pro aliis bellum geri queat?*

Id procul dubio adfirmandum; ſaepe enim non minus ad nos pertinent vicini periculum, quam ad illos ipſos:

Tunc tua res agitur, paries quum proximus ardet.

Sed facile patet, requiri 1. iuſtam cauſſam, ſine qua ne pro nobis quidem bellum iure gerimus, nedum pro aliis.

2. Vinculum aliquod, quale dat a) ſubiectio; ita Mitridati bellum illatum a Romanis, qui ciues Romanos et publicanos in Aſia occiderat; b) foedus; ita Carthaginienſibus bellum indixere Romani, quod Saguntum, ſociam ciuitatem, inuaſerant; c) cognatio; hanc cauſſam hodierno bello praetexere videmus Regem Galliae: adfinitatem cum Stanislao; d) communis cauſa; ita ſaepe mouente arma Turcarum Imperatore, reliqui Chriſtiani principes ſocios ſe praebuere ad communem hoſtem coercendum.

Sed quaeritur, *an tunc, quum bellum pro aliis ſuſcipitur, et lucrari quid ex bello poſſimus?* Adfirm. ideo, 1. quia non ſolum id agitur, vt iniuria vindicetur, ſed et vt in poſterum ſecuriores fiamus, quod obtinetur, ſi ad mediocritatem redigatur nimia potentia; 2. quia multae impenſae impendendae fuerunt ob alterius iniuſtitiam, quae refundantur. Hinc vitio verti non poteſt Anglis quod Gibraltar, Minoricam ſibi retinuerint in pace.

§. 12.

Hac paragrapho agitur *de decoro belli*: ſed hanc materiam iam paullo ante occupauimus; nihil ergo attinet, eam hic repetere.

§. 13.

III. Sequitur tertia pars capitis, *de adquiſitionibus in bello.*

Quemadmodum iuſto titulo habemus, quod nobis adiudicatum a iudice: ita et quod bello, modo legitimo, adquiſiuimus. Prouocat ad hunc titulum ipſe Iacobus moriens. *Geneſ XXXXVIII.* 23. *Hanc terram gladio et arcu meo comparaui;* id praelegebat Ioſepho.

Titulum hunc vel modum adquirendi veteres vocabant OCCVPATIONEM; quum vero occupatio ſit rerum nullius, fingebant et res hoſtium ratione hoſtium eſſe nullius, adeoque cedere occupanti. Sed hoc iam refutauimus ſupra *libr. I. cap.* 12. §. 14. ſi enim eſſet res nullius ratione hoſtium, eas poſ-

Digitized by Google

poſſeſſores ne defendere quidem poſſent ; multo minus eas recuperandi ius eſſet hoſti.

Non opus eſt illis ambagibus; ius adquirendi eſt ex ipſo iure belli, quod hoſti in hoſtem omnia in infinitum permittit, adeoque etiam, vt ipſi omnia eripiat, immobilia, et mobilia.

Ratione dominii diſtinguitur 1. inter res mobiles, quae ſtatim noſtrae ſunt, ſimul ac eas praeſidiis noſtris intulimus; et 2. immobiles, quae etiam ſtatim noſtrae ſunt ratione tertii, ratione hoſtis tum demum, vbi in pace iuri ſuo cedit: antequam enim id fiat, hoſti victo et ius et animus, eſt recuperandi. Quemadmodum vero in ſtatu ciuili noſtrum dicere non poſſumus, in quo alteri eſt ius vindicandi: ita nec in ſtatu naturali, vbi alteri eſt ius et animus recuperandi.

Sed quaeritur, 1. *cui praeda adquiratur?* de immobilibus enim nemo dubitat, quin adquirantur rei publicae; res mobiles vero ſaltim iure communi adquiri putant ſingulis; quod tamen falſum eſſe docet *L. penult. D. ad leg. Iul. pecul.*

Iure naturae et gentium haec quoque adquiruntur rei publicae, 1. quia eius auſpiciis et ſumtibus geritur bellum, 2. quia milites tantum miniſterium praeſtant rei publicae; quidquid vero aliorum miniſterio et operis adquiritur, id nobis adquiritur.

Concedi tamen priuatis poteſt praeda 1. ad acuendam fortitudinem, 2. ſi ſuo ſumtu et periculo aliquis in hoſtes arma paret.

An vero et res incorporales adquiruntur victori? Reſp. aut rebus inhaerent, et tunc tanquam acceſſoria adquiruntur cum ipſis rebus; aut inhaerent perſonae victi principis ita vt ob perſonae qualitatem competant, et illa in victorem non tranſeunt; hinc e. g. occupata prouincia tranſeunt tituli, praetenſiones, vectigalia, aliaque iura: non autem victo principe tranſeunt ad victorem iura in vxorem, liberos, cet.

§. 14.

Hinc facile patet, *quomodo in victorem tranſeat ipſum imperium in victos?* Regnum enim eſt vel

PATRIMONIALE, tunc imperium adquirit victor vel per expreſſam ceſſionem, quoties in conditionibus pacis iuri ſuo renunciat, vel per tacitam, quoties animum recuperandi deponit. Cyrus Croeſi regnum hoc modo adquiſiuit; Quum enim regnum patrimoniale ſit in dominio principis, nullum dubium eſt, quin hic et expreſſe cedere, et tacite derelinquere illud poſſit.

VSVFRVCTVARIVM ſeu legitimum, tunc adquirit illud victor, 1. per pactum expreſſum inter gentem victam et victorem, ſi victi ſponte ſe ſubiiciunt, homagium praeſtant; e. g. Iuſtinianus ita adquiſiuit regnum Vandalicum in Africa; 2. per tacitam patientiam, ſi coacti quidem ſe ſubiiciunt, at deinde in victoris imperio adquieſcunt, animum recuperandi deponunt; ſic Romani adquiſiuerunt regnum Macedonicum, Aegyptiacum.

§. 15. 16.

Progredimur ad IIII. partem, vbi agitur de pace, et quidem *de praeparamento pacis*, *induciis*, §. 15. *de pace ipſa*, §. 16. 17.

Induciae ſunt pactum belligerantium, quo ſalua ſtatu belli, actus tantum belli in certum tempus ſuſpenduntur.

Pa-

Digitized by Google

Pactum.) Ergo ſancte ſeruandum ex eo principio, quod inculcauimus §. 5. Agimus enim cum hoſte tamquam cum paciſcente.

Saluo ſtatu belli.) Ergo induciae pertinent ad bellum, quia ius controuerſum manet.

Actus belli.) Siue omnes, ſiue quidam; vnde ſine ratione Hiſpani abſurdum putabant Hollandorum poſtulatum, vt induciae fierent in Europa, non in India, GROT. *Hiſtor. Belgic. ad annum* 1608. praeterea id intelligitur tantum de actibus belli offenſiuis, non de defenſiuis.

Ad certum tempus ſuſpenduntur.) Siue breue illud ſit, ſiue longum. Ceterum quamuis vtroque caſu induciae pertineant, ad bellum, tamen pro ſpatio illo longioris temporis, vel breuioris, induciae diuiduntur 1. in bellicas, quando hoſtes manent in procinctu; 2. pacificas, vbi per plures annos nulla ſit expeditio.

Hinc facile deciditur quaeſtio, *an etiam pax detur ad certos annos?* Lacedaemonii pacem inierunt in annos 50. IVSTIN. III. 7. Guſtauus itidem ad annos 50. LOCCENIVS *Hiſtor. Suec. libr. VI. a* 1541. Reuera eius modi pax non eſt pax, quia propoſitum certandi retinent, ſed induciae tantum.

Induciae porro ſunt 1. vel *expreſſae*, quae expreſſo pacto ineuntur; 2. *tacite*, quando neceſſitas ipſa inducias facit, e.g. hiems vehementior, maris intemperies.

Differentia in eo conſiſtit, quod ad arma poſteriore caſu redire licet, quandocumque placet; non caſu priore; induciae incipiunt a die ſequente diem pacti, et durant ita, vt vltimus dies adhuc ad inducias pertineat.

§. 17.

Pax eſt pactum omnem hoſtilitatem plane tollens. n. Non patitur exceptionem metus, niſi iniuſte extorta pax per vim captiuo Principi illatam exceptio Franciſci I. Regis Franciae. Vid DANCKELMANNVS *de captiuorum principum pactis*; 2. quaeſtio, an cum rebellibus iniri poſſit? Adfirmat? GROT. III. 14. 6. aut enim victi ſunt, aut victores: ſi victi, Princeps ignouit, dum cum iis pactus eſt pacem; ſin vicerunt, tranſegit cum iis.

Officia circa pacem ſunt: 1. *pacis leges ſancte ſeruandae*, pacta enim ſeruanda ſunt, 2. *abſtinendum ab omni cauillatoria interpretatione*, 3. *ſponſores ſuccurrere tenentur parti aduerſus pacis leges laeſae*. Aliud ſi ex noua cauſſa bellum ſit motum.

CAPVT XVII.

DE FOEDERIBVS.

§. 1.

VLtimum ius maieſtatis, quod auctor expendit, in ſpecie eſt *ius foederum*; quorum conſiderantur *definitio et diuiſiones*, §. 1-7. *adiuncta*, §.8.

Foedus eſt pactum ſocietatum liberarum ad alterutrius aut vtriuſque vtilitatem initum; vere ergo natura non differunt foedus et pactum, ſed ſubiecto tantum quemadmodum ius gentium et ius naturae.

Pactum.) Hinc pax etiam eſt foedus; ab eo tamen diſtinguitur, quia pax eſt conuentio neceſſaria, foedus conuentio voluntaria. So-

Societatum liberarum.) Earumque imperantium ; hinc foedera non ſunt quae ineuntur inter Imperantem et ciues, ſed compacta, capitulationes, cet.

Ad alterius ſeu vtriuſque vtilitatem.) Sunt enim alia foedera, ceu infra docebimus, aequalia, alia inaequalia.

Hinc admodum abſonum eſt, quod ſcribit PLINIVS Theſea inueniſſe foedera : ſunt enim iuris gentium, nec inucnatore opus habent, ſed forſitan inuenit aliquos ritus in foederibus adhibitos, quales praecipue apud Orientales ſectio victimae, apud Romanos percuſſio ſuis, addita formula : *Si ſciens fallo, tum me Iupiter ſalua vrbe et re publica eiiciat, quemadmodum ego hunc lapidem*; hinc *Iouem lapidem iurare.*

Ceterum foederum diuiſio prima haec eſt : alia iuri naturae nihil ſuperaddunt quae vocamus *foedera generalia* ; alia quid ſuperaddunt et diſponunt, quod iure naturae non debetur, quae vocamus *ſpecialia* ; e. g foedera de pace inuicem colenda ſunt generalia ; foedera de certo ſubſidio ſibi inuicem praeſtando, ſpecialia.

§. 2.

Generalia varia ſunt, veluti 1. Foedera amicitiae inter Abrahamum et Abimelechum, *Geneſ. XXI.* 23. 2. Foedera de hoſpitii iure ; hoc ius olim inter priuatos et integras ciuitates obtinebat, vt aduenis praeberentur hoſpitia et lautia, vid. SCHILTER. *Diſſ. de iure hoſpitii*, ſed haec hodie extra vſum. Eodem GROT. *de iur. bell. et pac. II.* 15. refert foedera commerciorum cauſſa inita ; ſed hoc ex principio ; quod commercia terra marique libera eſſe debeant ; quod manifeſto falſum : quum enim quaedam commercia ciuibus et rei publicae noxia eſſe poſſint, quis negat, ea prohiberi poſſe ? atqui ſi prohiberi poſſunt, poſſunt etiam permitti, et ſi permittuntur, permittitur quid, quod iure naturae non debetur.

Queritur, *an eius modi foedera aliquam vtilitatem habeant ?* Dubitari poſſet, quia iam tum iure naturae debentur, quae nobis illis ſtipulamur ; ſed 1. poteſt contingere, vt amicitia rupta ſit ; 2. poteſt etiam alter ſibi perſuadere, ſe nobis iure denegare officia amicitiae ; opus eſt ergo eius modi foederibus ; exemplo eſſe poteſt tranſactio Paſſauienſis. Conf. OBRECHT. *de ſponſore pacis*, I. §. 3.

§. 3. 4.

Foedera ſpecialia ſunt, quae officiis iuris naturae et gentium aliquid ſuperaddunt, e. g. de mutua defenſione.

Ea denuo ſunt vel *aequalia*, vbi vel idem vtrimque onus, vel eadem vtrinſque paciſcentis conditio ; e. g. ſe ſibi inuicem ſubmiſſuros 10000. milites ; vtrumque foederatum ſui iuris manſurum.

Inaequalia, vbi vel impar onus, e. g. Rex vnus alteri promittit auxilium 20000., hic illi 10000 ; vel foederatus alteri promittit, ſe eius maieſtatem comiter veneraturum. Ita Tartari, Algirienſes, cet. foedus inierunt cum Turca. Ad aequalia foedera pertinent foedera mutuae defenſionis, mutuorum commerciorum, atque mutuae ſecuritatis cauſſa inita.

§. 5.

Inaequalia iterum ſunt talia vel 1. ratione praeſtandorum ; e. g. potentior impotentiori promittit ſubſidium 10000. militum, impotentior vel nihil, vel minus ; 2. ratione modi, vbi impotentior aliquatenus ſubiicere ſe potentiori tenetur, eique ſuperioritatem aliquam concedere, e.g. Romani et

Digitized by Google

Carthaginienſes. Hi enim promittere tenebantur, ſe non geſturos bellum iniuſſu Romanorum, non niſi certum numerum nauium habituros, elephantos non alituros.

Quaeritur, *an foedera poſterioris generis minuant imperium?* Reſp. diſtinguendum inter onera perpetua et temporalia, e. g. exercitum foederatum alere per 6. menſes, tributum aliquor millionum ſoluere, cet. ſunt onera temporalia, quae non impediunt, quo minus quis ſummum imperium retineat. Contra ſtipulatio perpetui tributi, perpetuae militiae in alterius rei publicae commodum, omnino cum ſummo imperio conſiſtere nequit.

Deinde diſtinguendum, vtrum foedus inaequale ad pecuniarium onus pertineat, an iura quaedam maieſtatis interuertat, e. g. ne alter bellum gerat, militem alat, foedera pangat: prius imperium non ſtatim minuit, poſterius omnino.

§. 6.

Sequitur noua diuiſio foederum: alia enim ſunt, quod ad finem attinet, BELLI cauſſa inita, alia ad PACEM conſeruandam comparata.

Belli cauſſa foedera ineuntur vel cum hoſte, vel cum amicis et ſociis, foedera ſyſtematica, de quibus iam ſupra actum *libr. II. cap.* 8. §. 10. *ſeqq.*

Dicenda ergo quaedam de foederibus, quibus conuenit, vt populus in certo bello ſit neutrarum partium. Ita hodie neutrarum partium volunt eſſe Hollandi, Veneti, Heluetii; de hoc praecipue quaeritur, *an gens cogi poſſit, vel vt ſit neutrarum partium, vel vt ab iſta impartialitate* (neutralité) *diſcedat?* Vtroque caſu diſtinguendum, vtrum iam foedere nexus ſit populus alteri, tunc nulla coactio locum habet, vt ſit neutrarum partium; contra cogi poteſt, vt arma corripiat. Ita ſuperiore bello Galli cogere non potuerunt Circulos ſuperiores ad neutralitatem, et hodie Imperator iniuriam ſibi ab Hollandis fieri conqueritur, quod neutrarum partium eſſe velint, quum ex foedere teneantur ad auxilium.

Vbi foedus eius modi non adeſt, nec coactioni locus eſt ad arma corripienda, e. g. hodie apud Venetos. Cogi vero quis poteſt, vt ſit neutrarum partium; ſic ſuperiore bello Imperator cogebat Pontificem, vt ſit neutrarum partium.

§. 7.

Foederum tertia diuiſio ab effectu eſt, quod alia ſint REALIA, quae cum re publica ineuntur, et ſucceſſores omnes, vniuerſales et ſingulares obligant: PERSONALIA, quae cum Imperante, non cum re publica ineuntur, e. g. Rex Poloniae foedera poteſt inire, quae ad conſeruationem dignitatis ſuae pertinent, vel ad Electoratum, quae ad rem publicam plane non pertinent, ac proinde ſucceſſores ſingulares plane non obligabunt in Polonia.

Realia praeſumuntur omnia 1. cum liberis populis inita; populus enim ſemper idem cenſetur, licet forma mutetur: hinc fruſtra cauillabantur Latini, ſe non obligari foederibus cum Romanis initis ſub Tarquinio Superbo Rege, quia non amplius Regem haberent; 2. quae intuitu imperii ineuntur pro imperantibus et ſucceſſoribus; hinc pacis tractatus et ſucceſſores obligant etiam ſingulares; 3. quae cum conſenſu Statuum vel Ordinum inita: e. g. Badenſis pax; Oliuenſis.

§. 8.

Digitized by Google

§. 8.

Adfinia foederibus ſunt SPONSIONES, per quas intelligimus foedera a magiſtrato vel miniſtro ſine iuſſu et mandato imperantis vel rei publicae inita.

Diſtinguendum tamen, an miniſter generali, an ſpeciali mandato deſtituatur; poſterius enim non nocet, ſi adſit prius: deinde diſtinguendum, vtrum miniſter profiteatur, ſe mandato deſtitui, et hinc tantum aliquid concedat ſub ſpe rati; an vero dolo malo diſſimulet, ſe mandatum non habere: priori caſu nihil ei imputari poteſt, poſteriore poteſt ob dolum.

Iam iure gentium certum eſt, 1. rem publicam non obligari foedere ſuo iniuſſu et ſine mandato a miniſtris inito, quia nemo poteſt obligare tertium, niſi mandantem; 2. miniſtrum, qui in dolo verſatur, populo decepto et laeſo teneri ad ſatisfactionem; hanc ſatisfactionem iure feciali Rom. in eo conſtitiſſe nouimus, vt miniſter nudus reuinctis in tergum manibus per feciales dederetur hoſtibus, eoque pertinent celeberrimae ſponſiones, Caudina apud LIVIVM *VIIII.* 8. *ſeqq.* et Numantina, cuius etiam in iure noſtro fit mentio, *L.* 17. *D. de legation.* Ob priorem Spurius Poſtumius Conſul; ob poſteriorem Hoſtilius Mancinus deditus; neuter vero ab hoſtibus receptus eſt.

Hodie tamen non praeciſe ignominioſa requiritur deditio, ſed ſufficit vel deditio, vel alia ſatisfactio, prout eam ſibi ſtipulatur gens laeſa.

CAPVT XVIII.

DE OFFICIIS CIVIVM.

§. 1.

QVae hactenus fuſius dicta ſunt, ad officia imperantium pertinuerunt: ſequuntur vltimo hoc capite *officia ciuium*, vbi quaeritur 1. *quotuplicia illa ſint?* §. 1. 2. *quaenam ſint generalia?* §. 2-5. 3. *quaenam ſpecialia?* §. 6-14. 4. *quandocumque vtraque ceſſent?* §. 15.

Ciues duplicem repraeſentant perſonam; conſiderari enim poſſunt tamquam membra vnius eiuſdemque corporis, vel rei publicae; id eſt, tamquam ciues; et tunc omnes inter ſe ſunt aequales, cuiuſcumque ſint dignitatis; omnes enim ciuium commodis fruuntur, et onera ſubeunt, niſi ſint priuilegio exemtionis muniti.

Deinde etiam conſiderantur tamquam officiales, qui certam dignitatem, certumque officium in re publica adminiſtrant, et hactenus non ſunt aequales, ceu ſupra in *cap. de exiſtimatione* demonſtrauimus.

Secundum hoc duplicem reſpectum officia ciuium diuiduntur in GENERALIA, ad quae omnes indiſtinctae tenentur tamquam ciues: SPECIALIA, ad quae quiſque contemplationi officii vel ſtatus ſui obſtrictus eſt, ſic miles debet rei publicae certa officia, ad quae non tenetur legatus, cet. In illis poſſumus plus praeſtare, quam debemus, in his id in vitio ponitur.

§. 2.

Iam de *generalibus*, quae pertinent vel 1. *ad Imperantem*, e.g. vt eum dignis honoribus perſequamur; §. 3. 2. *ad rem publicam vel patriam*, e.

Digitized by Google

g. vt eam defendamus, §. 4. 3. *ad conciues ſingulos*, e. g. vt cum iis iuſte et ciuiliter viuamus, §. 5.

Addunt aliqui *Deum*, ſed ei non debemus officia tamquam ciues, ſed tamquam homines, eadem debituri, ſi vel maxime extra ciuitatem in ſtatu naturali viueremus; quod exemplo officiorum erga ſe ipſum illuſtrari poteſt, ad quae ciues, itidem obſtricti ſunt, ſed non tamquam ciues, ſed tamquam homines.

Poteſt quidem et ciui ſpecialis obbligatio naſci ex legibus eccleſiſticis, ſed hae non verſantur circa ipſum cultum Dei, ſed circa ritus, id eſt, res in ſe indifferentes. Vir prudens tamen et illas obſeruabit, partim quia ciuis eſt, partim ne exemplo aliis noceat: at haec officia proprie non praeſtat Deo, ſed ſuperiori qui hos ritus praeſcripſit.

§. 3.

Imperanti debemus REVERENTIAM, FIDELITATEM, OBSEQVIVM; iſtam, quia eſt ſuperior, et talis quidem, qui pro noſtra et publica ſalute excubat, qui ſalutem noſtram promouet, ei debemus amorem, amor erga ſuperiorem vocatur veneratio vel reuerentia, ceu ſupra demonſtrauimus, ergo imperanti debemus venerationem et reuerentiam. Illam quoque, nempe fidelitatem debemus, quia principi obſtricti ſumus ex pacto; ſi praeſtamus, quod ex pacto debemus, fidem praeſtamus, adeoque ſumus fideles, ergo principi obſtricti ſumus ad fidelitatem. Hoc nempe obſequium debemus, quia rei publicae vna eſt voluntas, et quidem per ſubmiſſionem voluntatum noſtrarum; qui ſubmittit alteri voluntatem, obſequitur, ergo debemus principi obſequium.

REVERENTIA ſe exſerit in eo, vt imperantem quouis modo diſcernamus a reliquis conciuibus; hinc erga illos vtendum a) titulis conſuetis et honoribus, b) geſtibus in re publica receptis; ſic Angli Regi ſeruiunt genu ſubnixi, c) ſermone modeſto, ne de imperante ſcabioſe loquamur.

FIDELITAS a) ne exteris plus deditus ſit, quam Imperanti; hinc ſupplicio quouis dignae coniurationes, proditiones, corruptiones; b) vt imperantis et rei publicae ſalus ſuprema lex ſit, ſalua tamen humanitate erga exteros; ſtolidum ergo conſilium Hippocratis negantis, ſe Perſis peſte laborantibus ſubuenturum; eas epiſtolas edidit THOMASIVS in *Hiſtor. ſapient. et ſtultit.*

OBSEQVIVM tum erga leges, tum erga iuſſa ſpecialia principis.

§. 4.

2. Officia erga patriam in dubium vocauit IO. CLERICVS in *Arte critica*, *II*, 2, 5, *16*. exiſtimans, ſi idea patriae reſoluatur, per eam vel intelligi prouinciam, agros, vrbes, pagos, aedificia, vel homines in illa prouincia degentes, qui plerique ſtulti et mali ſunt; ridet ergo vetus illud dicterium Horatianum: *dulce eſt pro patria mori*.

Sed per patriam intelligimus ipſam rei publicae ſtructuram, quatenus illa per pacta coaluit; ea deſtructa et nos peribimus: quum ergo aliter ſeruari non poſſit, quam ſi illam tueamur et defendamus, patriae debemus hoc officium, vt ſaluam quouis modo praeſtemus; ergo patriae obſtricti ſumus 1. ad CARITATEM, tum ob beneficia, quibus ſalua illa perfruimus, tum ob naturalem inſtinctum; Patriae fumus igne alieno luculentior. Vlyſſes Ithacae ſuae ſcopulos omnibus Calypſo et Antinoi deliciis prae-

Digitized by Google

praetulit: 2. ad FIDELITATEM, quia officia haec naſcuntur ex rei publicae ſtructura; haec autem in pactis conſiſtit; pacta requirunt, vt fides ſeruetur; 3. ad DEFENSIONEM; hoc exigit finis rerum publicarum.

§. 5.

3. Officia generalia erga conciues denuo ex fine et ſtructura rei publicae deriuantur. Finis rei publicae eſt ſecuritas, non modo externa aduerſus hoſtes inſidiantes, verum etiam interna aduerſus conciues. Ex eo ſequitur, 1. vt tum conciuibus pacifice ſit viuendum; adeoque 2. turbae, tumultus non dandi; 3. a factionibus abſtinendum; 4. honori et vtilitati ciuium non inuidendum ſit.

§. 6.

Officia ſpecialia diuiduntur in LATIORA, quae ſe per totam rem publicam diffundunt, §. 6. STRICTIORA, quae ad cuiuſuis officium pertinent, §. 7-14.

Latius officium eſt vnicum, idque permagni momenti: ne quis adſectet in re publica officium vel ſtatum, cui impar ſit; nam ſi id facit, 1. refragatur vocationi Dei, 2. non adſequetur finem deficientibus mediis, 3. prodit eo ipſo ambitionem et auaritiam.

Ex eo vero fluit, nec artibus vetitis vtendum eſſe ad obtinenda officia; quas artes vetitas Romani vno et communi nomine vocarunt AMBITVM, cui varias ſaepe leges admodum ſeueras, et in his quoque legem Iuliam de ambitu oppoſuerunt. His artibus permiſſis fieri non poteſt, quin vel indigni admoueantur clauo rei publicae, vel nimis potentes libertatem opprimant; quod inprimis in ariſtocratiis et democratiis metuendum.

§. 7.

Strictiora officia CONSILIARIORVM ex fine patent, 1. noſſe rem publicam, eiuſque formam; 2. conſilia adtemperare vtilitati rei publicae: vtilitas autem eſt vel adparens, vbi ſeiunguntur iuſtum, honeſtum; et vtile verum, vbi ſemper honeſto iungitur vtilitas; 3. nec principi, nec populo adulari; 4. abeſſe a factionibus.

Quaeritur, *an malum conſilium puniri poſſit?* et quidem ob ſolam infelicitatem euentus? Ita facere ſolent Turcae, ita olim Carthaginienſes; ſed abſurdum, nam 1. nihil contra fidem actum? 2. conſilium non eſt obligatorium; 3. euentum nemo praeſtare poteſt, et optima conſilia ſaepe male cedunt; 4. deerunt Conſiliarii cordati, ſi periculoſum fuerit, conſilia dare.

§. 8.

Miniſtrorum eccleſiaſticorum officium partim in DOCENDO, partim in EXEMPLO conſiſtit; quae officia ex fine huius ſtatus eccleſiaſtici fluunt, qui eſt, vt ſe alioſque beatos reddant. Quum tamen hic finis non pertineat ad ciuitatem vel rem publicam: alia hic quaerenda ſunt officia miniſtrorum, quae tamquam boni ciues rei publicae debent. Talia ſunt, 1. nullas proponere doctrinas rei publicae noxias; 2. non agere demagogos, et ciues concionibus ſeditioſis concitare aduerſus rem publicam; 3. non ſubtrahere ſe magiſtratuum imperio, et formare rem publicam in re publica.

§. 9.

DOCENTIVM finis eſt, iuuentutem reddere doctiorem melioremque; hinc

hinc 1. eorum doctrinae ſint verae et vtiles ; hinc Cato cenſuit , vt ſophiſtae vrbe ſubmouerentur ; hinc non ferendae artes noxiae , aſtrologia , chiromantia ; 2. verae ſint doctrinae ; addantur probationes et demonſtrationes ; aliud eſt praecipere , aliud docere ; Non ſatisfacit illud *αὐτὸς ἔφα*, 3. auditores ad virtutem perducant , a) quia homo improbus et diſſolutus nihil prodeſt rei publicae , ſi vel Salomone eſſet ſapientior ; b) praeterea non poteſt ad veram ſapientiam et eruditionem peruenire , qui vitiis indulget ; nam et ſocors erit ad quaeuis bona , et neceſſaria negliget , et perpetuo ideis ſtolidis et prauis mens occupabitur , nec ordinem in ſtudiis obſeruabit .

Quaeritur , *an libertas philoſophandi permittenda ſit docentibus ?* Diſtinguendum inter doctrinas indifferentes , et cum rei publicae damno coniunctas ; poſteriorum ratione nulla poteſt permitti libertas , e. g. atheiſmus , magiſtratum non eſſe neceſſarium , iudicia eſſe iniuſta , bellum non geri poſſe a Chriſtiano , cet. Hinc Hegeſiae πεισιθάνατῳ libertatem non indulſerunt Reges Aegyptii doctrinas ſuas propagandi . Indifferentibus permittenda libertas quia 1. veritas in apricum protrahitur ; 2. multa noua reperiuntur 3. ſi falſa ſimul in lucem prodeunt ea mox profligabuntur a viris doctis. Hinc vidimus eo tempore , quo adhuc ſectaria obtinebat philoſophia ; nihil noui inuentum ; ſi quid enim inueniretur , ſupprimebantur ingenia Exemplum Rogerii Baconis .

§. 10.

IVDICIVM ; Eorum finis eſt iuſtitiam adminiſtrare , 1. facilem acceſſum praebere ; non cuiuis domi . Id enim fruſtraneum eſt , et cum periculo corruptionis coniunctum , niſi periculum vrgeat ; ſicuti tribuni plebis noctu quoque ianuas apertas habere tenebantur ; ſed in iudicio ; 2. non reſpicere perſonas ; leges ſunt caecae , iudices autem viuae leges , 3. lites reddere breuiores ; corruptiones fugere , ſi vel maxime proficiſcantur ab eo , cuius iuſta cauſſa eſt ; nam cur praemiis adduci ſe patitur ad litem pro eo dandam , qui et praemio non dato id iure exigere poterat ; 5. iudicare ſecundum acta ; quam enim periculoſum ſit , rem committere iudicis conſcientiae , iam ſupra dictum ; 6. nihil habere notorium niſi ex actis .

§. 11.

MILITVM alii praeſunt , alii parent ; illorum fidei eſt , militibus recte vti ad conſeruationem rei publicae ; ergo 1. eos exercere debent , vt arma expedire , iuſſibus parere , in aciem diſponi diſcant , vt taceamus , hoc et ad valetudinem facere ; 2. diſciplinam ſeueram habere , ne cui vim faciant , ne voluptatibus diffluant , ne frena mordeant ; 3. militibus parcere , rem publicam aleae non committere ; 4. commeatus curam gerere ; parum ardoris in aciem adferent milites ferias agentes eſuriales ; 5. militibus pro re publica , non contra illam vti ; hinc inſigne facinus admiſere Marius , Sulla , Caeſar , Pompeius , qui rem publicam viribus ſuis euerterunt .

§. 12.

Gregariorum militum finis , vt vi hoſtium opponatur , eamque ſuſtineant ; ergo ab iis iure exigitur a) fortitudo ; quae ſane toto coelo differt a temeritate ; b) ſtationes non deſerendae , ergo fuga delictum ; Romani infames habebant , qui vulnus in tergo accepiſſent ; c) obſequium ſtrictum , ſine quo bellum non geritur ; d) officium a IOANNE BAPTISTA praeſcriptum ; *Nemini vim inferre neque facere iniuriam .* §. 13.

Digitized by Google

§. 13.

Legatorum finis eſt, principis perſonam repreſentare apud exteros, et ſic eius vtilitatem promouere, ac ſi ipſe princeps adeſſet; ergo 1. decet eos eſſe graues, cautos, circumſpectos; 2. nec ſecuros nimis, nec iuſto ſuſpicaciores; 3. mandatorum tenaces, 4. aduerſus corruptiones inuictos, 5. taciturnos.

§. 14.

Quaeſtorum finis, recte diſpenſare opes rei publicae; ergo 1. exigere debent ſine acerbitate; Caroli V. iudicium erat de Belgis, nullum populum libentius conferre tributa, ſi humaniter tractetur, nullum eſse magis pertinacem, ſi vi vtaris; 2. ad rei publicae neceſſitates expendere pecuniam, non in ſuam rem conuertere; 3. rationes reddere adcuratas.

§. 15.

Supereſt IV. vltima pars, *quamdiu ciuium officia durent?* et *quando ceſſent?* Specialia, quamdiu durat officium; generalia, quamdiu quis ciuis eſt.

Ciues eſſe deſinunt 1. per migrationem voluntariam; ſi requiſita obſeruentur, e. g. ſi homines proprii ſunt, niſi cum conſenſu domini, ſi liberi, ſolutis gabellis; 2. per exilium, per quod tamen non ius accipiunt aliquid machinandi contra rem publicam; 3. per occupationem ab hoſte factam; qua imperium in victores tranſit; 4. aliquando per colonias; *aliquando* dico; nam, vt recte obſeruat Gellivs, coloniae quaedam ſunt *liberae*, veluti Romae Albanorum; *ſociae*, quae comiter tantum venerantur maiorem patriam, et cum ea perpetuum foedus colunt, e. g. Carthago Tyriorum; *ſubditae*, quae ita ducuntur, vt conſtanter metropoli ſubiectae maneant, hodie Hiſpanorum, Gallorum, Anglorum, Batauorum in Indiam et Americam ductae.

Solae ergo liberae coloniae officiis generalibus erga metropolim vel maiorem patriam plane liberantur, non reliquae.

INDEX CAPITVM.

LIBER I.

Cap. I. *de actione humana.* pag. 13
II. *de norma actionum humanarum, ſeu de lege in genere.* 31
III. *de lege naturali.* 40
IIII. *de officiis hominis erga Deum ſeu de religione naturali.* 51
V. *de officiis hominis erga ſe ipſum.* 58
VI. *de officio quorumlibet erga quoslibet, et de non laedendis aliis.* 70
VII. *de agnoſcenda naturali hominum aequalitate.* 77
VIII. *de promiſcuis officiis humanitatis.* 80
VIIII. *de officio paciſcentium.* 84
X. *de officio ſermocinantium.* 95
XI. *de officio iurantium.* 100
XII. *de officio circa adquirendum rerum dominium.* 106

XIII.

XIII. *de officiis quae ex dominio rerum per ſe reſultant.* 118
XIIII. *de pretio.* 121
XV. *de contractibus, qui pretia rerum ſupponunt, et fluentibus inde officiis.* 126
XVI. *quibus modis ſoluantur obligationes, quae ex pactis oriuntur.* 136
XVII. *de interpretatione.* 139

LIBER II.

CAP. I. *de ſtatu hominum naturali.* pag. 149
II. *de ſtatu coniugali, vel officiis coniugalibus.* 155
III. *de officiis parentum et liberorum.* 164
IIII. *de officiis dominorum et ſeruorum.* 170
V. *de cauſſa impulſiua conſtituendae ciuitatis.* 173
VI. *de interna ciuitatum ſtructura.* 178
VII. *de partibus ſummi imperii.* 185
VIII. *de formis rerum publicarum.* 191
VIIII. *de affectionibus imperii ciuilis.* 198
X. *de modis adquirendi imperium, inprimis monarchicum.* 202
XI. *de officio ſummorum imperantium.* 208
XII. *de legibus ciuilibus in ſpecie.* 214
XIII. *de iure vitae ac necis.* 219
XIIII. *de exiſtimatione.* 228
XV. *de poteſtate ſummi imperii in bona ciuitate contenta.* 236
XVI. *de bello et pace.* 239
XVII. *de foederibus.* 248
XVIII. *de officiis ciuium.* 251

FINIS.

605718

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III. NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Google